

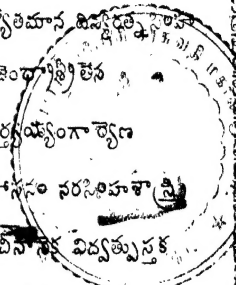

శ్రీరస్తు.

9 Tel. 1676

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

శ్రీమత్తమహాశుభ్రే మధ్యవిద్యోతమాన విద్యోతకాంతానాం
 సనాతనాథ శ్రీకృష్ణరాజేంద్రాశ్రీతన
 ధర్మాధికారిచక్రవర్త్యయ్యంగాత్యం
 శ్రీ । సాహితీ విద్వానిత్యాఖ్యాతహాసం నరసింహశాస్త్రి
 ఘోష్యాన సాహిత్యశాస్త్ర పాఠశాలక విద్యత్పుస్తక
 సాహిత్యమై పరిశోధ్య కవిప్రసాదా

అమదానందగిరిటీకాసహితశ్రీశాంకర భాష్యణత్రైవింగరామాను

జార్యభాష్యణచ యక్తా

శ్రీ త్రిభువంగ్యోపనిషత్ శ్రీ

త్రిమహాశుభ్రే మధ్యరాజ్యమానాయాం

విద్యాతరంగిణ్యాఖ్యాయామ్

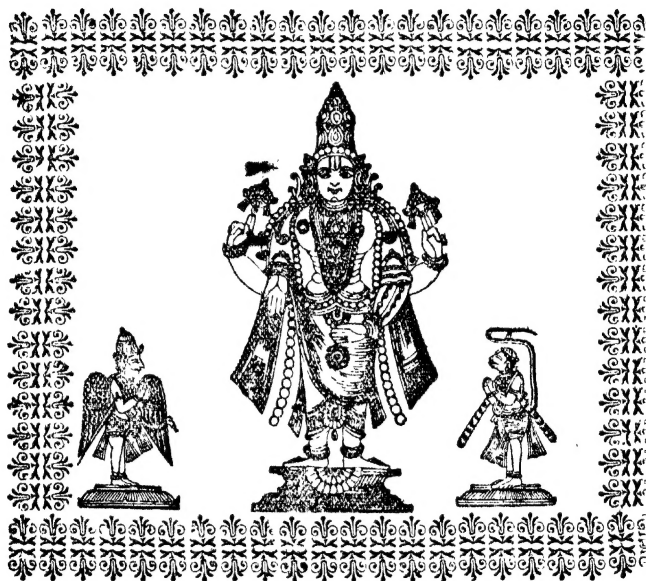
స్వీయ ముద్రాక్షర శాలాయామ్

సముద్యోత కాశికావిజయతేతమామ్

ఇదానీ మేతస్తూల్యం రూప్యపజ్జకమ్.

సక ౧౯౦౦

శ్రీనివాసాయనమః

శ్రీగురుభ్యోనమః.

మలైనారాయణపరబ్రహ్మణేనమః.

తత్త్వగిరియజ్ఞాసహిత శిక్షారథాప్యేణ, రజ్జరానూనుభూప్యేణచయక్తా
ఛాందోగ్యోపనిషత్.

ప్రథమః ప్రపాఠకః.

అవతారికా.

శం—ఓమిత్యేతదక్షరమిత్యాద్యష్టాధ్యాయాఛాందోగ్యోపనిషత్. తస్య
స్పంక్షేసతొథావిజ్ఞానుభ్యుబుజవివరణమల్పగ్రంథమిదమారభ్యతే. తత్త్ర సం
బంధః- సమస్తకర్మాధికతం స్రాతాగ్నాదీదైవతావిజ్ఞానసహితమర్చిరా
దిమార్గేణ బ్రహ్మలోక ప్రతిపత్తికారణం, కేవలంచ ధూమాదిమార్గేణ చ
ద్వైలోక ప్రతిపత్తికారణం, స్వభావప్రసృతానాం చ మార్గాద్యయపరిభ్రష్టా
నాం కష్టాఽఘోగతిరుక్తా. నచాభయోరపి మార్గాయోరన్యతరస్తిన్నపి మార్గా
ఆత్యంతికి పురుషార్థసిద్ధిరీత్యతఃకర్మనిరపేక్షమద్యేవైతాత్మవిజ్ఞానంసంసారగతి
త్రయపాతూపమదేననక్తవ్యమిత్యుపనిషదారభ్యతేనచాద్యేవైతాత్మవిజ్ఞానాద
న్యత్రాత్మంతికినిశ్చేయిం ప్రాప్తిః - వక్ష్యతిహి * అథయేస్యథాతావిమర
న్యరాజానస్తేక్షయ్యలోకాభవంతి విపర్యయేద * సస్వరాఙ్మనతీతి, తథాద్యైత
విషయాన్యతాభిసంధన్య బంధసంతస్కరస్యేవ తత్ప్రపరశుగ్రహణబంధదాన
భావః సంసారదుఃఖప్రాప్తిశ్చేత్సుకృత్వా అద్యైతార్థసత్వాభిసంధన్యాతసూర
స్యేవతీప్రపరశుగ్రహణ బంధదాహాభావః సంసారదుఃఖనివృత్తిశ్చేతి అతవ
నకర్తృసహధాన్య ద్యైతాత్మదశానం, క్రియాకారకఫలభవోపమదేన*నదెక
మేవాద్వితీయం * ఆత్మైవేదంసర్వమిత్యేవమాదివాక్యబనితస్య దాధకప్రత్య
యానుపపత్తైఃకర్మవిధిప్రత్యయఇతిచేన్న - కర్తృభోక్తృస్వధావవిజ్ఞానపత
స్తజ్జనితకర్తృలే రాగద్వేషాదిబాషవతస్సకర్మవిధానాత్ - అధికతసకలచ
దాధాన్య కర్మవిధానాదద్యైతజ్ఞానవతాపికమేతిచేన్న - కర్తాధిక్యతవి
మన్య కర్తృభోక్తృవిజ్ఞానస్వస్వాధావికస్య * నదెకమేవాద్వితీయం .

౨ సానద్దగిరియటికశబ్దరభాష్యరజ్జరామానుజభాష్యయ్యతా
 తై వెదంసర్వమిత్యనెనోపమదితత్వాల్ శస్తాదవిద్యాదిదోషవతపవకమాణ
 గివిధీయంతే, నాద్వైతజ్ఞానవతః అతపవహివక్ష్యతి * సర్వవలెపుణ్యలూకాభ
 నంతి బ్రహ్మసంస్థామృతత్యమెతి తలైత్ స్థిన్నద్వైతవిద్యాప్రకరణైభ్య
 దియసాధనాన్యపాసనాన్యచ్యంతే కైవల్యసన్నికృష్టఫలానిచాద్వైతాదీషద్వికృ
 తబ్రహ్మవిషయాణి * మనోమయఃప్రాణశరీరఇత్యాదీని కర్మసమృద్ధిఫలానిచ
 కర్మాంగసమ్బంధీని- రహస్యసామాన్యాత్తనోవృత్తిసామాన్యాచ్చయథా
 హ్యద్వైతజ్ఞానం మనోవృత్తిమాత్రం తథాన్యాన్యపాసనానిమనోవృత్తిరూ
 పాణిత్యస్తిహిసామాన్యం కస్తర్క్యద్వైతజ్ఞానస్యపాసనానాంచవిశేషః ఉచ్య
 తే, నాస్థావికస్యాత్తస్యక్రియైభ్యారోపితస్యకర్త్రాదికారకక్రియాఫలభేదవి
 జ్ఞానస్యనివర్తకమద్వైతవిజ్ఞానం రజ్జాద్విదావివసర్వాద్యధ్యారోపలక్షణజ్ఞాన
 స్య రజ్జాద్విదిసర్వరూపనిశ్చయః ప్రకాశనిమిత్తః ఉపాసనంతు యథాశాస్త్రస
 మర్పితం కించిదాలంబనముపాదాయత స్థి సమానదిత్తవృత్తిసంతాన(లక్షణం
 (కారణం)తద్విలక్షణప్రత్యయానంతరితమితివిశేషః తాన్యేతాన్యపాసనానినత్వ
 శుద్ధికరత్వేన వస్తుతత్వావధానకత్వాదద్వైతజ్ఞానోపకారకాణి ఆలంబనవిషయ
 ల్యాత్ముఖసాధ్యాని, చెతిపూర్వముపన్యస్యంతే. తత్త్రకర్త్రాధ్యాసస్య దృఢీకృత
 త్వాత్కర్మపరిత్యాగోనాపాసనపవనదుఃఖంచేతస్సమర్పణం కర్తుమితికర్త్రాం
 గవిషయమెవతావదాదాపుపాసనముపన్యస్యతే... ..

సమోజన్మాదిసమ్మన్ధబంధవిఘ్నంసహేతవే । హరయేవరమాసం
 దవపుషెపరమాత్మనే ॥ ౧ ॥ నమస్త్రయ్యంతసందోహ సరసీరు
 హధానవే । గురివేపరపత్నోఘధ్వంతిధ్వంసపటియసే ॥౨॥

ఆ— ఛందోగానాముపనిషద్భేదం వ్యాచిఖ్యానుభవగర్వాభాష్యకాఙ్కి
 శ్శీతగ్రంథపరి సమాప్తిప్రచయపరిపఢిమరితనిబహుణ సిద్ధ్యర్థమోం
 శారొచ్చారణ లక్షణంమంగళాచరణం సంపాదయత్ వ్యాఖ్యేయస్వరూపంద
 శ్శాయతి (ఓమిత్యేతదితి) వ్యాఖ్యానంప్రయోజనంప్రతిజానీతే (తస్యా
 ఇతి) నను శారీరకేభూయస్సుప్రదేశేషు విస్తరేణవ్యాఖ్యాతత్వాదముష్యధా
 ప్యం కిమితిసంప్రత్యారభ్యతే- తత్రాహ (సంక్షేపతఇతి) విస్తరేణవ్యా
 యాతత్వేన సంప్రహతోవ్యాఖ్యానమస్యాస్సంప్రణీయతే- విస్తృతస్యసం
 గ్రహణేసుగ్రహణాద్విదిత్యర్థః, కించ - నచేయంయథాపాతక్రమంవ్యా

భావతా- ప్రకృతేతు పాఠకృమమనతి కృమ్యవ్యాఖ్యానతే - తద్వ్యక్తమిదం
 భాష్యమిత్యాహ (ఋజువివరణమితి) ఋజు- పాఠకృమానుసారి వివరణం-అ
 థాస్ఫుటికరణం ప్రకృతాపనిషదోయ స్థితభాష్యే, తత్తథేతియావత్. అథ
 పాఠకృమమాశ్రిత్యాపిద్యావిడభాష్యం ప్రణీతం, తత్త్రిమనెనేత్యాశజ్ఞాన్య
 హ (అల్పగ్రంథమితి) తథాపివిశిష్టాధికార్యభావకథమిదమారభ్యతే - తత్రా
 హ (అథాజ్ఞానుభ్యుతి) యేహీముముక్షువోఽస్యాఃవివక్షితమథాంజ్ఞానం
 తే తెభ్యోభాష్యమిదం ప్రస్తుత్యతే- తథాచవిశిష్టాధికారిసంభవేన తదారం
 భసంభవతి తస్యచ ప్రకృతాపనిషదథాపరిజ్ఞానమవాతరఫలం-తద్వాప్రాక్షేప
 ల్యం పరమంఫలమితిభావః- ననుకర్తవిధిశేషత్వాదుపనిషద స్తద్వాప్రభావనైస్తే
 వ కృతవ్యాఖ్యానత్వాత్ పిష్టపిష్టిసృసంగాత్కృతంతద్భాష్యేజ్ఞాత్యాశంక్య శే
 షశేషిత్వేవమాణాభావాన్నేవమిత్యభిప్రేత్య పూర్వోత్తరకాండయో ర్మయ
 తిపూర్వాపరభావప్రయత్నంసంబంధంపరిజానీతే (తత్త్రేతి) తస్యాః న్యాయ
 యత్వేన పశ్చిమాయాఉపనిషదః కర్మకాండేన సహసంబంధోఽభిధీయతిఇ
 త్యథాః కొనావిత్యపెక్షాయా- తదభిధిత్యకర్మకాండాథామనుషదతి
 (నమస్తమితి) విహితంప్రతిషిద్ధంచ కర్మపూర్వస్థిన్మాండే ప్రతిపన్నమి
 త్యర్థః తత్రహివిహితం సముచ్చితమసముచ్చితంచేతిద్వివిధమంగీకృత్యసముచ్చి
 తస్య ఫలమనుషదతి (ప్రాణాగ్నాదీతి) ప్రాణశ్చాగ్నిశ్చేత్యాదయో దేవ
 తాః తద్విజ్ఞానం, తదుపాసనం తేనసముచ్చితమగ్నిహోత్రాదికర్మ అర్చిరా
 ద్యుపలక్తితేన దేవయానేన పథాకార్యబ్రహ్మప్రాప్తౌ కారణంసతుబ్రహ్మప్రాప్తౌ
 తస్యగంతవ్యత్వాభావాత్ కార్యస్తేవగంతవ్యతాయా బాదర్యధికరణేరాధ్యాంతి
 తత్వాత్ తస్మాన్నసముచ్చితం విహితంకర్మపరమపురుషార్థా మేతురిత్యథాః
 తస్తేవానముచ్చితస్యఫలమాహ (కేవలంచేతి) విహితస్యగతిముక్త్యా ప్రతిషే
 ధస్యగతిమాహ (స్వభావేతి) స్వభావేన శాస్త్రాపేక్షామంతరేణ ప్రకృతి వ
 శాదేవ పశ్యతాః యథేష్టచేష్టారసికాః తేషాంకర్మజ్ఞానాభావాద్దేవయానే
 పితృయాణాచ పథ్యనధికృతానామధోగతిః- తిర్యక్సానవరక్షుద్రబంతులక్షణాల
 పునరావృత్తి(దుర్భాగా)మలభా)వాక్యేన (౧) అన్యతరస్తిన్నేవాధికృతానాం

౧)అతైతయోఃపథోర్మకత రేణచనతానీమానిక్షుద్రాణ్యసకృదావృత్తినిఘాతాని
 భవంతిజామస్వమియస్వేత్యేతత్తృతీయంస్థానంఇత్యనెనవాక్యేనాకేత్యన్వయః

౪ సానందగీర్తియతీకశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తా

పరమపురుషార్థస్సేత్సత్తి * తుక్లగ్నప్రేగతీప్యేతే జగత్తాన్యతేమతే ఇతి
స్మృత్యాతయోర్నిత్యఫలత్య పరిపత్యైః అతతహ (నహాభయోరిత్యాదిసా) న
మమాగఽద్యయభిప్రాయానాం పురుషార్థాభావేపి ద్వయోపఖోరస్యతరస్త్విన్వా
భవిష్యతీతిచెత్. తత్రనతావద్దేనయాన పక్షనిమిత్తైనిరతిశయపురుషార్థాసిద్ధిః-
* ఇమంమానసమావరణంనావరణంతే * తేహమిహనపునరావృత్తిరిత్యతే
మమిహేతివిశేషణాత్ * ఏకయాయాత్యనాన్యత్తిమితి స్మృతాననాన్యత్తైరేతత్క-
ల్పవిషయత్వాత్ కల్పంతేతప్యనాన్యత్తాన్తక్తవిశేషణానగణ్యాత్, నాపిపి
త్యయాణపక్షనిరతిశయపురుషార్థాసిద్ధిః * ఏతిమేవాధ్యానంపునర్నివరణంతే
* అన్యయావరణేపునరతి చంద్రస్థలస్థలచానగమాత్. తస్మాన్నకమవశా
దాత్యంతికపురుషార్థప్రాప్తిరిత్యధాః ఏనమనూద్యకమవశలంభితంసంబం-
ధమాహ (ఇత్యత్యతి) ఉక్తరిత్యాకమవశాననిరతిశయపురుషార్థాహేతుః
అతస్ససాధనాత్కర్తృత్వస్థలార్థ విరక్తస్యనిరతిశయ పురుషార్థం కాంతత
స్తత్సాధనం కేవలమాత్మజ్ఞానం సంచారాంతిధూతిపూర్వోక్తగతిత్రయహేతు
కమవ తద్ధేయ నిరారంభాన వక్తస్యమిత్త్యభిప్రాయేనోపనిషదేవారభ్యతే. న
పాకమాన్యప్రకాశమహోనిరతినియోలభ్యతే. తస్య * తద్యథేహేత్యా
ప్రహేత్యుత్పన్నానశు) తేః తథాచశ్వరాప్రణయద్వాయైన్యప్తితశుభకమవశామ
పజాతశుద్ధ్యుద్ధేయిరక్తస్య కుముక్షోమోషసాధనజ్ఞానార్థోయముపనిషదారం-
భాతి హేతుహేతుమద్భావసంబంధఇత్యధాః నను * మోక్షార్థానప్రపత్యేత
తత్రకామ్యనిషేధయోః । నిత్యనేమిత్తికమర్యాత్ ప్రత్యవాయజహిషణయేతి
ప్రదేయకత్వాత్ కామ్యనిషేధే నిషణయే నిత్యనేమిత్తికవ కృత్యావ్యవస్థి-
తస్య ముముక్షోవ్యతేహమానదేహపాలే పునదేహంతరగ్రహే సౌత్వధావా-
దనాయాననిద్దాజ్ఞానాదృతేమిమ ప్రతి కథం తాదధ్యనోపనిషదారభ్యతే - త
త్యాహ (నచేతి) సహిత్యమత్యైక్యితో మోక్షోపాయోవిసాపమాణంకల్ప్య-
తే సచ పౌరుషయంవాక్యం మూలప్రమాణమంతే లెణప్రమాణం సచాత్రశ్రుతి
స్మృతీ ప్రత్యక్షాదివా మూలమాలావ్యతే సంభవతచ యథావశిత తదరితస్యా
పి కమవశేషశాద్దేహంతరం ప్రత్యేకభవికకమా శయః * తద్యథావరణమణయ
చరణాః * తత్యేకేపిత్యాది శ్రుతి స్మృతివిరోధాత్ తస్మాదాత్మజ్ఞానాదేవ ము-
క్తిరితిధాః అద్వైతాత్తజ్ఞానవిధురాణాం భేదజ్ఞానభాజాంకమానుషాయినాం

క్షయ్యఫలశాలిత్యైవాక్యశేషం ప్రమాణయతి (వక్ష్యతిహితి) అద్వైతాత్మా
 పదేశానంతర్యమథశబ్దాధానే-యేషునరనుపాసితగురవస్తమపదేశసూన్యాంభా
 మతియథోక్తాదవైతాదన్యథాదవైతమేవతత్త్వంవిదంతి-తే పరతంత్ర్యాస్సంత్రా
 రాగాదినా కర్మానుతిష్ఠంతోవిశాశిఫలశాలినస్సుగ్ధిరితిశ్చుత్త్యధానేఅద్వైతాత్త
 జ్ఞానాదాత్మంతికపురుషార్థసిద్ధిరిత్యత్రాపి వాక్యశేషమనుకూలయతి (విమ
 ర్శయేచేతి) చకారాల్ క్రియాపదమనుకృష్యతే. సహ - విద్యాన్విద్యయా
 నిరస్తావిద్యాదిమలః స్వపరిజ్ఞానాత్సన్వియమేవపరాత్తాభవతి-భేదపరితపత్తిహే
 తోరుచ్ఛిన్నత్వాదిత్యధానే, భేదనిష్ఠానాం కర్మణాంపురుషార్థోనిరతిశయోన
 సిధ్యతి- అద్వైతనిష్ఠానాంతు కర్మణ్యజతాం పుమర్థస్సేత్సన్వితీత్యత్యైవాక్యశే
 షస్థం లింగదశాయతి (తథత్వాదినా) ద్వైతమేవనిషయః తస్మిన్ * వా
 చారంభణమితి శ్చుతేరన్యతేఽభిసంధానత్యత్యాభిమానః యన్యతస్యబంధనంప
 రమానుదన్యావిధావరాహిత్యం, సంసారాత్కస్య దుఃఖస్యప్రాప్తిశ్చ య
 థా వస్తుతత్త్వస్మరన్య నాహుతస్మరోస్తీతి మిత్యైవాభిమన్వానన్యపరిశోధ
 నాధాన్ తప్తపరశోగ్రహణేదాహోబంధనందుఃఖప్రాప్తిశ్చ ప్రతీయతే- త
 త్తైవాద్వైతాభినివేశవతోపీతి ప్రథమముక్తావస్తానంతస్మరన్య పరైరారో
 పితతస్మరత్వస్య పరిశుశుప్తియాతప్తపరశుగ్రహణేదాహాద్యధావ వద్వైతా
 భావోపలబ్ధితే ప్రత్యగాత్మనిపరమార్థసత్యే-భిమానవతోద్వైతాచ్చ వ్యా
 వృత్తితత్త్వస్థానధాన్వంసోనిరతిశయానందావిధావశ్చేతి యథోక్తాధాను
 రోధేనాగ్ర శ్చుతిర్విక్ష్యతీతియోజనా, కేవలమాత్మజ్ఞానం కైవల్యహేతుః - త
 త్సిద్ధ్యధాముపనిషదారంభణి స్వపక్షేనాదశితః స్వయూధ్యాస్తు కర్మాసము
 చ్ఛితమాత్మజ్ఞానం మోక్షసాధనం తాదర్శ్యేనోపనిషదారంభ ఇత్యాహుః,
 తాన్ ప్రత్యాహుః (అతివచితి) యశ్చక్రకం- తదనిత్యమితివాప్తవ్యనుగ్ధ
 హితయా * తద్యభిహేత్యాదిశ్చుత్త్యాకర్మాఫలస్యానిత్యత్వావగమాత్, * బ్ర
 హ్మవిదాపోతిపరమిత్యాదిశ్చుత్త్యాచజ్ఞానఫలస్యనిత్యత్వసిద్ధేజ్ఞానకర్మాణోర్వి
 రుద్ధఫలత్వాధ్యవసాయాదవైతస్యా త్తినోదశాన- నైవకర్మాణానహాభావిభవతు
 ముత్సహతే-నహివిరుద్ధమోస్తమః ప్రకాశయోస్యముచ్యయన్యంగచ్ఛతే- తన్న
 సముచ్ఛితిజ్ఞానార్థత్వేనోపనిషదారంభఇత్యధానే కేవల, అద్వైతాత్మజ్ఞానం
 స్వసాధ్యసిద్ధ్యధానాకర్మాపేక్షతే- స్వవిధానవిధాననాధానవా, నాద్యః త

౬ సానన్దగిరియటకశంకరభాష్య, రంగరామనుజభాష్యయక్తా
 సాన్దసాధ్యఫలత్వాదితి మన్వానోద్వితీయం ప్రత్యాహ (క్రియేతి) వాక్యజనిత
 స్య- అద్వైతాత్తజ్ఞానసేతి శేషః తస్యదాధకాభావేన తత్పరిహారాధానం సహ
 కార్యపేక్షా నాస్తీత్యర్థః, బాధకవృత్తయభావసాన్సిద్ధిమాశంకతే (కర్తృ
 తి) తద్విషయోవిధి ప్రత్యయః * యజ్ఞతెత్వాదివిధిజనితఃకర్తవ్యతావబోధః.
 సచాత్మనికర్తృత్వాదికమాకాంక్షన్నకర్తృద్యాత్తజ్ఞానస్య బాధకోభవతీత్యర్థః
 కసాన్యాయం కర్మవిధిః అజ్ఞస్యవిదుషావెతి వికల్పసిద్ధ్యం ప్రత్యాహ (నేత్వా
 దినా) కర్తృద్యాకారం ప్రమాణిరపేక్ష ప్రకృతి ప్రసూతం మిథ్యాజ్ఞానం
 తద్వతః తేన మిథ్యాజ్ఞానేన జనితకర్తృఫలవిషయోరాగాదిబోధః, తద్వతశ్చక
 మ్విధియతే. నహి కర్తృహమిత్వాది మిథ్యాధియో రాగాదేశాభావే క
 మ్విధాతుంశక్యమ్. * యద్యద్దిగుతుజంతుస్తత్తత్కమస్యచేష్టితమితి స్మృ
 తేః. అతోజ్ఞస్య కర్మవిధివశేన తత్ప్రత్యయోదాధకః ప్రాప్త్యభావాది
 త్యర్థః. ద్వితీయంశంకతే (అధికతేతి) అధీతసాన్విధ్యామోహి వైదికే కర్తృణ్య
 ధిక్రియతే. అధ్యయనంచాధావబోధఫలమితి మిమాంసకమర్యాదా. తథా
 చాధ్యయనవతో జ్ఞాతసర్వవేదాధాస్య * యజ్ఞతెత్వాదినాకర్మవిధానాదా
 త్తజ్ఞానసాన్వికర్తృగత్వంగమ్యతే. సచాత్మజ్ఞానేనకర్తృబాధ్యతే అవిరోధాదిత్య
 థః, సతావదధావబోధఫలమధ్యయనమితి ప్రామాణికం, అక్షరావాప్తిఫ
 లం తదితిచాధ్యేత్యప్రసిద్ధం, తత్కాధ్యయనవిధివశేనసాత్తజ్ఞానస్య కర్మవిధిస
 మ్పంధసంభవతీతిపరిహరతి (నేతి) కించ మమేదంకర్మేతి కర్మజ్యేష్ఠ్యర్యం
 ప్రతిపద్య వ్యవస్థితం విషయాకృత్య ప్రవృత్తస్య కర్తృద్యాకారవిజ్ఞానస్య
 ప్రమాణాపేక్షామంతరేణ స్వభావప్రాప్తస్య వాక్యోత్థేన నమ్యగ్నానేనాప
 హ్యతత్వాల్ కర్మఫలవిషయే రాగాద్యయోగాత్తన్నిబంధనస్య కర్మణోప
 దురనుష్ఠానత్వానాత్తజ్ఞస్య కర్మోపపత్తిరప్రత్యాహ (కర్తృధిక్యతేతి) అద్వైతా
 త్తజ్ఞానస్య కర్మవ్యవృత్తివిరోధిత్యే ఫలితముపసంహరతి (తస్మాదితి) అజ్ఞస్యక
 మ్విధిః-సత్వాత్తజ్ఞసేత్యత్యే శృతిసంవాదయతి (అతవీవతి) 'ఏతే త్రయో
 ప్యాశ్రమిణః కర్తృధిక్యతాశ్చియానల్ యథా బ్రహ్మచారి గృహస్థావాసప్రస్థ
 శ్చైత్యేతేకమిణః, తథా బ్రహ్మవిదహికర్మిణీచేత్, నపృథక్క్రియేత్. పృథక్
 చణాచ్చ సతస్య కర్మవిధిరితిమత్వోక్తమ్ (బ్రహ్మసంస్థశ్చితి) యది సముచ్చ
 యాసంభవాత్కైవలమేవాత్తజ్ఞానం కైవల్యసాధనమితితాదర్భ్యేనాపనిషదా

రభ్యతే. హంతకమిత్యన్యముపనిషది త్రివిధాన్యపాననాన్యవన్యస్యంతే- తత్రా
హ (తతేతి) ఉక్తరీత్యాపనిషదారంభసతీతియావత్ * సయోవాయుందిశాం
వత్సంపదపవురేదంరొదితీత్యాదీన్యభ్యుదయఫలాన్యపాసనాని, క్రేవల్వేనసన్ని
కృష్టఫలత్వంనామక్రమముక్తిఫలత్వం, అద్వైతాత్ నిష్ప్రపంచాదీషద్వికృతం-
సగుణంబిహ, కర్మనన్యధిఫలాని, కర్మఫలగతాతిశయఫలాన్యద్గీధాన్యపా
ననానీత్యర్థః, ఆత్మవిద్యాప్రకరణే త్రివిధోపాసనోపన్యాసేపేతుమాహ॥
(రహస్యేతి) ఉపనిషత్పదవేదనీయత్వస్యాత్మవిద్యాయాముపాననేమణావిశేషా
దిత్యర్థః, తత్రైవ పేత్వంతరముద్భాస్యవిభజతే (మనోవృత్తిత్యాదినా) ఆ
త్మజ్ఞానస్యోపాననానాంచ యథోక్తంసామాన్యమిష్యతేచెల్. తద్విఫలతాపివి
శేషోనస్యాదితి మన్వానశ్యంతే (కస్తహీతి) ఫలతావిశేషం దర్శయన్నతర
మాహ (ఉచ్యత ఇతి) తత్ర ప్రథమమాత్మజ్ఞానస్యోపాననాభ్యో విశేషమాదర్శ
యతి (స్వాభావికస్యేతి) ప్రత్యగాత్మనిక్రియాకారకఫలవిధానికలె కూటస్థే
స్వభావశబ్దితావిద్యాకృతమధ్యారోపితం కర్తార్యాకారవిజ్ఞానమ్. తస్మాద్విత్తి
యత్వాదిలక్షణాధిష్ఠానయాథాత్మజ్ఞానంనివర్తకం, యథా రజ్జ్వాదావధిష్ఠానే
సర్పాదినమారోపమాపస్య మిథ్యాజ్ఞానస్య ప్రకాశాచికారణప్రమాతౌ ర
జ్జ్వాద్యధిష్ఠానస్వరూపనిశ్చయోనివర్తకః, తథేత్యర్థః, సంప్రత్యుపాసనా
నామద్వైతజ్ఞానాద్విశేషందర్శయతి (ఉపాసనంత్యితి) శాస్త్రం * మనోబ్ర
హ్మైత్యుపాసీతేత్యాది, కించిదాలంబనం, మనఃప్రభృతివివక్షితం, సమానజాతీయ
ప్రత్యయసంతానకరణంవిచ్ఛిద్య విచ్ఛిద్యధ్యాయినూపి సిన్ధుతీత్యాశంక్యశివస్త్వి
(తద్విలక్షణేతి) ఆత్మజ్ఞానస్యోపాసనానాంచ అవాంతరవిశేషముపసంహరతి (ఇ
తివిశేష ఇతి) నను విద్యాప్రకరణే యథోక్తోపాసనానామపదేశసంభవేపి వి
ద్వైవ పాధాన్యాత్ప్రతిభిన్నమ్యోద్యతాం, ఉపాసనాని పునరప్రధానత్వాత్
శ్చాత్రైవచ్ఛానీత్యాశంక్యాహ (తానీతి) ఉపాసనానామీశ్వరార్పణబుద్ధ్యా
నుష్ఠితనిత్యాదికర్మవచ్చిత్తశుద్ధిదావరాజ్ఞానకారణత్వాత్, కార్యాచ్చకారణ
స్య ప్రాథమ్యప్రసిద్ధేః, నాకారవస్తువిషయత్వేన సుసాధత్వాచ్చ మండా
ణాం నహసా తేషు ప్రవృత్త్యుపపత్తైరాదాపుపదేశస్సంభవతీత్యర్థః, తథాపి
బహువిధేమాపాననేమణిమిత్యంగావబద్ధమేవోపాసనం ప్రథమముచ్యతేతత్రా
హ (తతేతి) పాకృతేపురుషే కర్మాభ్యాసస్యానాదివాసనయా దృఢీకృత

శాసనస్థగిరియతీక శంసరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తా
 త్వాదభ్యస్తతత్తత్కర్మాత్యాగేనాతత్సంబంధినికెవలూపాసనేచెత సస్సమర్ప
 ణం దుఃఖింకర్తుమిత్యంగావబద్ధమెవతావదుపాసనముచ్యతే. ఏవమాదాపు
 త్వా పునరుపాసనాంతరాణిక్రిమేణ వక్తవ్యాసీత్వథః... ..

హరిః ఓమ్.

ఉ—ఓమిత్యేతదక్షరముద్గీఢముపాసీతఃఓమిత్యుద్గాయితీతస్యోపవా్యాఖ్యానమ్ ||

శం— (ఓమిత్యేతదక్షరముద్గీఢముపాసీత) ఓమిత్యేతదక్షరంపరమాత్మనా
 భిధానం నేదంతం , తస్మిహేప్రియభ్యమానే సప్రసీదతిప్రియనామగ్రహణ
 ఇవలూకః తదిహేతిపరంప్రియ క్తమభిధాయకత్వాద్వాప్యవతితంశబ్దస్వరూప
 మాత్రం ప్రతీయతే తథాచార్యాదివత్పరస్యాత్మనః ప్రతీకంసంపద్యతే ఏవం
 నామత్వేన ప్రతీకత్వేన పరమాత్మాపాసనసాధనం శ్రేష్ఠమితిసర్వవేదాంతే
 ప్పవగతం జపకర్మసాన్విధ్యాద్యంత్రైశ్చ బహుశఃప్రియోగాల్ ప్రసిద్ధమ
 స్యశ్రేష్ఠ్యం అతస్తదేతదక్షరం- వర్ణాత్తక్ముద్గీఢకత్వవయవత్వాదుద్గీఢశబ్ద
 వాచ్యముపాసీత. కర్తాంగావయవభూతే ఓంకారేపరమాత్మప్రతీకేదృఢామైకా
 గ్ర్యులక్షణాంమతింసంతనుయాల్ స్వయమేవ శ్రుతిరొంకారస్యోద్గీఢశబ్దవాచ్య
 త్వేహేతుమాహ(ఓమితీహ్యుద్గాయతి)ఓమిత్యా రభ్య-ఘాయంతాదుద్గాయతి. అ
 తఉద్గీఢఓంకారఇత్వర్థః, తస్య - అక్షరస్యోపవా్యాఖ్యానం, ఏవముపాసనమేవం
 విధూత్యేవంఫలమిత్యాదికథనం; ఉపవా్యాఖ్యానం ప్రవర్తతఇతివాక్యశేషః||

అ—కాండద్వయస్య నియతపౌర్వాపర్యప్రియక్తనంబంధ ముపనిషత్తత్త్వ
 ర్యంచొక్త్యాప్రత్యక్షరంవా్యాఖ్యాతుకామః ప్రతీకమాదత్తై (ఓమిత్యేతదక్షర
 మితి) తిత్తప్రథమమోంకారస్యాభిధాయకత్వ పక్షమేవావలంబతే (పరమా
 త్మన ఇతి) అభిధానాంతరేభ్యోపి శేషందశయతి (నేదివృత్తిమితి) నికటతమం
 తిత్తశయేనప్రియమితియావత్ ఓజ్జ్వలస్యనేదివృత్తవ్యసమర్థయతి (తస్మిన్ని
 తి) ఓజ్జ్వలస్యాన్యత్రపరమాత్మనామ త్వేపి ప్రకృతేకింవివక్షితమిత్యా శం
 క్యాహ (తదిహేతి) ప్రకృతేహివాక్యతత్, ఓమితిపదమితిశబ్దశిరస్కంప్రి
 యక్తమితి శబ్దసామర్థ్యాదేవవాచకత్వాద్వాప్యవతితం శబ్దస్వరూపమాత్ర
 ముపాస్యంగవ్యతే యత్రహేతిపరఃప్రియోగః సతిత్రాభిధేయవివక్షాస్తి యథా
 గారిత్యయమాహేతి తథాచార్యై తిపరత్వాంకారస్య స్వరూపమాత్ర ముపా
 స్యంవివక్షితమిత్వథః తస్యాపాస్యత్వావధేం శ్రేష్ఠ్యసాధయతి (తథాచేతి)

ఇతి పరప్రయోగవశాదభిధాయకత్వాద్భావసత్ప్రకృత్యైవ ప్రతిమాయాం భ
గవత్ప్రకృత్యైవ వదోజ్జ్వలసాక్షి పరమాత్మప్రతికత్వేన శ్రేష్ఠత్వాదుపాస్య
త్వ సిద్ధిరిత్యర్థః. తదీయంత్రైవ్యంసప్రమాణకంనిగమయతి (ఏవమితి) స
ర్వవేదాంతేషు * ఏతదాలంబనం శ్రేష్ఠమేతదాలంబనం పరమిత్యాదిషు కిం
చ- నాస్యశ్రైవ్యంసమర్థనీయం - ప్రసిద్ధత్వాదిత్వాహ (జపేతి) గాయ
త్ర్యాదిజపే, యజ్ఞాదౌకర్తృణాం సావధాన్యసాధనాదావంతేహంకారస్య ప్రయో
గోద్భవ్యతే * తస్మాదోమిత్యుదాహృత్య యజ్ఞదానతపఃక్రియాః । ప్రవర్తం
తేవిధానోక్తాస్సతంతంబ్రహ్మవాదినాం * బ్రహ్మణఃప్రణవంకుర్యాదాదావంతే
చసర్వదా । సప్రవర్తనోంకృతంపూర్వం పరస్తాచ్చవిశిర్యత ఇతి స్తుతేః * ఓమితి
బ్రాహ్మణః ప్రవక్ష్యన్నామేత్యాదిశ్చుతే, శ్రేష్ఠ్యర్థః. ఓమితీత్యయంభాగోవ్యా
ఖ్యాతః సంప్రశ్నైతిదక్షరమిత్యస్యాధ్యర్థమాహ (అత ఇతి) శ్రేష్ఠత్వముపాస్య
త్వాధ్యర్థమనుకృష్యతే * వ్యాప్తేశ్చసమంజసమితిన్యాయేన విశేషస్యాధ్యర్థ
చ త్వమభిప్రేత్యరూఢిరోగమపహరతితి న్యాయేనాక్షరశబ్దస్య ప్రకరణమను
స్మత్య పసిద్ధమర్థమాహ (మార్గాత్తకమితి) గ్రామోదగ్ధః - పటోదగ్ధఇతి
చ డేకజేతే సముదాయవిషయం పదం ప్రకృతమిత్యాహ (ఉద్ధితేతి) ఉపాస్తిం
విభజితే (క మేతి) ఉద్ధితావయవత్వాహంకారతేచ్చబ్దప్రవృత్తిరిత్యుక్తత్వా
దనంతరవాక్యమకించిత్కరమిత్యాశంక్య త్కృత్యుక్తోయోఽస్తమక్తోహేతుః. తేన
స్ఫుటిక్రియతే- తతశ్చోత్కృష్టాస్మాభిర్దేశిత ఇత్యభిప్రేత్యాహ (సప్రయమే
వేతి) ఓమి త్యేతదక్షరమిత్యోహననాత్వత్రివిధియక్తః సంప్రతిగుణావివ
క్షుర్వాన్యంతరమాదాయవ్యాచక్షే (తస్యేతి) (ఏవముపాసనమితి) రస
తమత్వమాప్రిస్సమ్మద్ధిరిత్యేవంగుణకముషాసఫంయస్యాక్షరస్య- తత్తథేత్యర్థః
(ఏవంవిధాతీతి) * పరమఃపరార్ధ్యః * తేనేయంత్రీయావిద్యావర్తత ఇ
త్యాద్యావిభూతిః- స్తుతిర్యస్య- తత్తథేతియావత్ (ఏవంఫలమితి) * ఆపయి
తాహవైకామానామిత్యాదిఫలం యస్యోపాస్యసాక్షాత్కారస్య తత్తథోక్తమి
త్యర్థః గోదోహనపదాశ్రిత్య విధానాదధికృతాధికారమిదముపాసనం- తథా
పిప్పథగైవ * పృథగ్భ్యవృత్తిబంధః ఫలమితిన్యాయేన ఫలవత్ ఫలంయాజమానం
ఉద్గాతుర్యజమానేన కర్మాధ్యక్షితత్వాత్తత్కర్తృకస్యాపాసనస్యాపి యజ
మానస్య స్వామినః ఫలమితివచనమాదిశబ్దార్థః. వాక్యస్యసాక్షాంక్షత్వేనాన

౧౦ సానద్గిరియటికశబ్దరభాష్య, రజ్జ రామానుజభాష్యయక్తా
 భాగ్యం వారయతి (ప్రవతత ఇతి)

॥౧॥

శ్రీమతే రామానుజాయనమః.

అతసీగుచ్ఛసచ్ఛాయమంచితార్థస్థలంశ్రియా । అంజనాచలశృంగారమంజ
 లిమణమగాహతామ్ ॥ ౧ ॥ త్రిశైలపూర్ణానంతాద్భిక్తాస్తుభస్యజగద్గురోః । శ్రీ
 మతస్తాతయాగ్యస్య చరణౌశరణంవృణే ॥ ౨ ॥ శ్రీకృతగురుసేవాప్రవేదాంత
 యుగళాశయః । వాత్సల్యసంతగురుశ్శ్రీమాత్ శ్రేయసేమేఽస్తుభూయసే ॥ ౩ ॥
 యత్యైవాలభావాలభ్యామయాపరమహంసతా । తమహంశిరసావందెవరకాలము
 నీశ్వరం ॥ ౪ ॥ వ్యాసంలక్షణమోగీంద్రం ప్రణమ్యాన్యాగురూనపి । భందో
 గోపనిషద్వాప్యభ్యాంకరవాణియథామతి ॥ ౫ ॥

రం—బ్రహ్మవిద్యోపయికం కమాంకవిషయమాదాపుపాసనముపదిశ్యతే
 (ఓమిత్వైతదక్షరముద్గ్రీహముపాసీతేతి) ఉద్గ్రీహం - ఉద్గ్రీహ క్త్యవయవధూతిమోమి
 త్యైతదక్షరముపాసీతేత్యర్థః ఓమిత్వక్షరస్య ఉద్గ్రీహత్వా సంభవేనసామానాధి
 కరణౌర్థాముద్గ్రీహపదస్యవా, అక్షరపదస్యవా ముఖ్యాథాత్వాగేన లక్షణా
 యాంసమాశ్రయణీయాయాం * ఏతస్యైవాక్షరస్యావవాఖ్యానమిత్తుప్రసం
 హారానుగుణ్యదుద్గ్రీహశబ్దస్య జఘన్యతయా, చతస్యైవోద్గ్రీహావయవ లక్షకత్వం
 యుక్తం సతుముఖ్యస్యామి త్యైతదక్షరమిత్వస్యోకారావయవయోద్గ్రీహ లక్షక
 త్వంయుక్తమితిదృష్టస్యం సవయమేవమేవప్రతిరోకారస్య ఉద్గ్రీహశబ్ద ప్రతిపా
 ద్యత్యై హేతుమాహ (ఓమితిహ్యుద్ఘాతీతి) లోకఓమితిహ్యుద్ఘాత్యైవో
 ధ్ధాయతి అతఉద్గ్రీహావయవత్వాదుద్గ్రీహశబ్దప్రతిపాద్యత్వం యుక్తమిత్వార్థః (త
 స్యోవవాఖ్యానం) తస్య ఓమిత్వక్షరస్య ఉపవాఖ్యానం ఇదముపాసన మే
 వంవిధూతిరెవంఫలమిత్యాదికథనం క్రియతే ఇతి శేషః

॥౧॥

ఉ—ఏషాంధూతానాంపృథివీరసఃపృథివ్యాఆపోరసఃఅపామో
 షధయోరసఃషధీనాంపురుషోరసః పురుషస్యవాగ్గ్రసోవాచఋ
 గ్రసఋవస్సామరసస్సామ్నఉద్గ్రీహోరసః ॥

॥౨॥

శం—ఏషాం- చ రాచ రాణాంధూతానాంపృథివీరసః - గతిఃపరాయణమవ
 స్తంభః, పృథివ్యాఆపోరసః అపుష్కల్యౌతాచప్రోతాచపృథివీ అతస్తారసఃపృథి
 వ్యాః, అపామోషధయోరసః అప్పరిణామత్వాదోషధీనాంతాసాంపురుషోరసః
 అన్నపరిణామత్వాత్పురుషస్య తస్యాపిపురుషస్యవాగ్గ్రసః పురుషావయవానాం

హివాక్సారిష్టా- అతోవాక్సుదవన్యరసఉచ్యతే తస్యాఅపివాచః ఋగ్యససా
రతరాఋచస్సామరసః సారతరం తస్మాపిసామ్నఉద్గీఢః ప్రకృతత్వాదోంకార
స్సారతః.

॥౨॥

ఆ—తదేవోపవా్యాఖ్యానమనువణయన్నోంకారస్య రసతమత్వంగుణంవి
ధాతుంపాతనికాంకరతి (ఏమామితి) గతిరితి- ఉత్పత్తికారణత్వం పరాయ
ణమితి స్థితీమోతుత్వం అవష్టంభితి పరియనివానత్వ ముచ్యతేఇతిభేదః వైప
రీత్యేనవాఽమూనిపదానినేయాని అపాంప్యధివీరసత్వం సాధయతి (అపుహీ
తి) అన్యార్థస్యభృత్యంతరప్రసిద్ధిం ద్యోతయితుంహిశబ్దః ఓషధీనామపః ప్ర
తికారణత్వాధావాత్ కథంతత్యరసశబ్దః తత్రాహ (అప్పరిణామత్వాదితి) కా
రణవరతయా సూర్యత్యివ్యాఖ్యాతోపి రసశబ్దోగోరనభితి వదుత్తరత్యకాభ్యవ
రతయాన్యాభ్యేయశ్శబ్దః కథమోషధీనాంపురుషోరసః సహితాభిరసాక్రియ
తే తత్రాహ (అన్నేతి) పురుషరసత్వంవాచస్సమర్థయతే (పురుషేతి)
వాగ్విహీనంపత్రిపురుషాంతరంనిందతి అతోవాచస్సారతమత్వంప్రసిద్ధమితిహిశ
బ్దాధః తస్యాసానిష్ఠత్వప్రసిద్ధితశ్శబ్దాధః వాఙ్విర్యత్వత్వాద్యుచస్తద్రస
త్వమిత్యభిప్రేత్యాహ (సారతరేతి) ఋచస్సకాశాదపితమాఢం సామగీయ
మానంవక్తృశ్శ్రోత్రాస్సృఖకరమితిమత్వాహ (సారతరమితి) ఉద్గీఢశబ్దంచావ
యవేప్రకరణాన్నియమయతి (ప్రకృతత్వాదితి) సహిసామానాంకృత్యంఫలాయ
భవతీతిమన్వానోబ్యుతే (సారతరఇతి)

౨

రం—(ఏమాంధూతానాంప్యధివీరసః) ఏమాం స్థావరజంగమాత్తక ధూతా
నాంప్యధివీరసః పరాయణం ధూతానాంప్యధివ్యాధారకత్వాదితిభావఃప్యధివ్యా
ఆవోంసః తస్యాంజలప్రకృతికత్వాదితిభావః అపామోషధయోరసః తత్పరిణామ
త్వాదితిభావః ఓషధీనాంపురుషోరసః అన్నపరిణామత్వాచ్చరీరసేతిభావః పు
రుషస్యవాగ్యసః వాచోఽత్యుపకారకత్వాత్ వాచఋగ్యసః ఋచాంగంభీ
రాథాకత్వాదితిభావః ఋచస్సామరసః గీతీసారత్వాత్సామ్నమితిభావః సా
మ్నఉద్గీఢోరసః- శ్రావ్యత్వాత్సారఇత్యధః అతోద్గీఢశబ్దేనోద్గీఢావయవ
ఓంకారఉచ్యతే.

॥౩॥

ఉ—సవీషరసానారసతమఃపరార్థ్యోఽష్టమాయదుద్గీఢః ॥౩॥

శం—ఏవంసవీషః - ఉద్గీఢాఖ్యఓజ్కారోధూతాదీనాముత్తరోత్తరరసానా

౧౨ సానద్గిరియటికశంసరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తా
మతిశయేనరసః రసతమఃపరమః పరమాత్మప్రతీకత్వాత్పరాధ్యక్షః. అర్థం-స్థా
నం. పరంచతదర్థంచ తదహాతీతిపరాధ్యక్షః పరమాత్మస్థానామాః పరమా
త్మవదుపాన్యతావదిత్యభిప్రాయః అస్తమః పృథివ్యాది రససంఖ్యాయాం-
యదుద్గీఢః - యఉద్గీఢః. ||3||

ఆ-యదర్థంపృథివ్యాదీనాంరసత్వముక్తం తదిదానీందశయతి (ఏవమి
తి) రసతమత్వగుణకమోజ్జ్వలముపాన్యతావధ్యక్షవిశేషణాభ్యామధికారోతి (ర
సఇతి) తస్యపరమాత్మస్థానయోగ్యత్వం సమర్థయతే (పరమాత్మవదితి) య
థాపరమాత్మాన్యరూపత్వేనానుసంధియతే - తథాఽస్యాపి తదాత్మనాఽనుసం
ధేయత్వాద్విష్ణుబుద్ధ్యాంబనాహాప్రతిమావదయమపిపరమాత్మబుద్ధ్యాంబ
నయోగ్యభవతీత్యర్థఃఓజ్జ్వలాత్పరోన్యోరసానాస్తీతితదీయరసతమత్వస్సు
టికరణార్థం పరిగణనా (అ)స్య)తస్మిన్మత్తమత్వమనువదతి (అస్తమఇతి) స
మఘాతాన్యారభ్యనవమత్వేప్రతీయమానే కథమోంకారస్యాస్తమగ్నం ప్రతిజ్ఞా
యతే- తత్రాహ (పృథివ్యాదీతి) నవీష ఇత్సుక్తంవ్యక్తీకృతం యదుద్గీఢ
త్వేతవాప్యదప్తే (యఉద్గీఢఇతి) పూర్వవదుద్గీఢశబ్దోఽవయవపరీనెతన్యః||3||

రం-సవీషరసానాంరసతమఃపరమః) సవీషః- ఓజ్జ్వలరసతమఃపరమః,
ఘాతాదీనాముత్తరొత్తరరసానామతిశయితారసః ఇత్యోఽధికో రసోనాస్తీత్య
ర్థః(పరాధ్యోఽస్తమోయదుద్గీఢః)పరాధ్యక్షః-పరస్యబ్రహ్మణఃఅర్థంస్థానమర్హ
తీతిపరాధ్యక్షః * ధందసిచేతియత్ బ్రహ్మవదోజ్జ్వలస్యా పున్యపాన్యత్వాదితి
భావః అస్తమః, అయముద్గీఢః పృథివీరసఃపృథివ్యాఆవోరసఇతి పరిగణనాయా
మస్తమఇత్యర్థః యదుద్గీఢః-యఉద్గీఢఇత్యర్థః. ||3||

ఉ-కతమాకతమక్రూతమత్కతమత్సామకతమఃకతమఉద్గీఢ
ఇతి విమృష్టంభవతి || 1.౪||

శం- * వాచయుగ్గసఇత్సుక్తం, కతమాసాముక్తకతమత్తత్సామ కతమో
వానఉద్గీఢః కతమాకతమేతిపిప్పాఆదరార్థా. సను * వాచహూనాం జాతిపరి
ప్రశ్నేడతమచ్ సహ్యత్రయుజ్జాతిబహుత్వం కథండతమచ్చ్రత్యయః నైషడో
షః జాతౌపరిప్రశ్నజాతిపరిప్రశ్నఇత్యేతస్త్రివిగ్రహేజాతావ్యవస్థికీనాం బ
హుత్వోపపత్తైః సతుజాతైఃపరిప్రశ్నఇతివిగ్రహ్యతే సనుజాతైఃపరిప్రశ్నఇత్య
స్త్రిన్విగ్రహేకతమః కతఇత్యాదుద్గీఢాహరణముపపన్నం - జాతౌపరిప్రశ్నఇత్య

తృతు నయుజ్యతే తత్రాపికరాదిజాతావేనవ్యక్తిబహుత్వాభిప్రాయేణ పరి
ప్రశ్నఇత్యదోషః యదిజాతైః పరిప్రశ్నస్యాత్ కతమాకతమగ్నిశ్శాదా
ప్రసంఖ్యానంతతవ్యంస్యాత్ విమృష్టంభవతి విమశణఃకృతాభవతి, విమశే
హి కృతేనతి పరివచనోక్తిరుపపన్నా.

॥౪॥

ఆ—అథగుణాంతరవిధానార్థం ప్రశ్నమవతారయన్ వృత్తమనువదతి(వా
చఞ్చతి) * ఋచస్సామరసస్సామ్నఉద్గీర్ణంసఞ్చిచ్ఛాత్ కమితి దృష్టవ్యం ఇదా
సీమ్యగాదిజాతింజజ్ఞాసమాసః పృచ్ఛతి (కతమేతి) పీష్నాత్రయంప్రశ్నైతత్త
జ్ఞాతిజ్ఞానే శృద్ధాతిరేకం దశయితమిత్యాహ (కతమాకతమేతి) ప్రశ్నత్య
యమాత్రివతి (ననువేతి) అనెకజాత్యవచ్ఛిన్నానాం మధ్యేయదేకస్యాజాతే
ర్నిధానరణాథః పరిప్రశ్నోభవతి- తదాతస్త్విన్విషయే వికల్పనడతమచ్చ
త్యయస్యాత్ యథాబహూనాం కరాదీనాం మధ్యకతజాతినిణాయార్థంకత
మేకరాఞ్చి ప్రశ్నోద్భవ్యతే- తథాఽన్యత్రాపీతిసూత్రార్థః బహూనామే
కస్యానిధానరణే డతమచ్చిధానేపిప్రశ్నతేప్రశ్నత్యేకానుపవత్తిరిత్యాశంక్యా
హ (నహీతి) అత్యేతి అధ్యవశాధ్యేత్యవహరణమిరుక్తా. ఋగ్జాతిగ్ని
హం సామజాతైరుద్గీర్ణజాతైశ్చోపలక్షణం తద్బహుత్వాభావేపి కింశఛిద్యతే
తత్రాహ (కథమితి) ఋగాదిజాతయోయదిధూయస్యస్సస్యః తదాతాసాం
మధ్యకతమాఋగ్జాతిః కతమాసామజాతిర్వా- కతమావద్గీర్ణజాతిరత్యవివక్షితే
తి ప్రశ్నోయజ్యతే నచాస్తితత్రజాతిబహుత్వం ప్రమాణాభావాత్ అతోఽ
నుపపన్నంప్రశ్నత్యయమిత్యథః - ప్రశ్నానుపవత్తిందూషయతి (నైషదోష
ఞ్చతి) బహూనాంతజ్ఞాత్యవచ్ఛిన్నానాం సన్నిధానేజాతౌ సత్త్వాన్వ్యక్తిబహు
త్వసంభవాత్ తదన్యతమనిధానరణాథం పరిప్రశ్నై వికల్పన డతమజితిసూ
త్రార్థాంగీకారాదృగాదిజాతౌ తద్వ్యక్తిబాహుళ్యైశ్చతమాతద్వ్యక్తిః •
వాచఋగ్నిసఞ్చిత్వాదో వివక్షితేతి ప్రశ్నపర్యవసానాదుపపన్నం ప్రశ్నత్య
యమిత్యథః యత్తువిగ్రహంతరం గృహీత్వాప్రశ్నానుపవత్తిరిత్యుక్తంతత్రా
హ (నస్త్వీతి) తత్రచానుపవత్తిం యదిజాతేరిత్యత్య వ్యక్తికరివ్యతి అన్తద్వవి
గ్రహంపరిగ్రహేవృత్తికారీయముదాహరణం విరుధ్యతే. కతశ్చన్యవ్యక్తివిశేష
వాచిత్యాభావాదితిశంకతే (నన్వీతి) ఉదాహరణేపినత్యాం కతజాతౌతద్వ్య
క్తిబాహుళ్యైశ్చతదన్యతమనిధానరణాభిప్రాయేణ పరిప్రశ్నైడతమజిత్వంగీకా

౧౪ సానందగిరియటికశక్తరథాస్యరంగరామానుజభాష్యయుక్తా
రాన్నపరోక్తోదాహరణవిరోధో స్తత్పక్షేస్తీతి పరిహారతి (తత్రాపీతి) నను
ద్విధాపివిగ్రహోపపత్త్యాః కిమితిత్వదిష్టోవిగ్రహోనియమ్యతే, తత్రాహ (యదీతి)
త్వదిష్టవిగ్రహపరిగ్రహశ్చేత్ ఋగాదిజాతైరెకత్వాత్ ప్రత్యేకంబహుత్వాయో
గాల్ * వాబహూనామిత్యాదినూత్రైణఃకతమక్త్రతమత్సామెత్యదాహ
రణం నసిద్ధ్యేత్ తథాచ తత్పిద్యథాం వృథాకూత్యవిధానం వ్యసజ్యేత నహివై
దికముదాహరణం ప్రేమత్తగీతమివహతుంశక్యం తస్మాదృగాదివ్యక్తిరేవాత్యప్ర
ప్టుంయక్షేత్యథాః కిమితియథోక్తరీత్యావిమృశ్యతే - వివక్షితమృగాదిస్వరూప
మేవాదాపునస్యస్యతాం లాఘవాదిత్యాశంక్యాహ (విమర్శేహీతి) ॥౪॥

రం—*వాచఋగ్రసాఋచస్సామరసః సామ్నఉద్గిహోరసఇతిఋక్సామో
ద్గీభానాం ప్రస్తుతత్వాత్తానివిమృశతి (కతమాకతమగీతి) కతమాకతమేతిపి
స్సాఋదరాధాః కాఋగీత్యథాః ఏవముత్తరత్రాపి కతమత్కతమత్సామె
త్వాదా ద్విష్టవ్యం (ఇతివిమృష్టంభవతి) విమర్శాఃకృతోభవతీత్యథాః ॥౪॥

ఉ—వాగెవర్కాప్రణసామఓమిత్యేతదక్షరముద్గీథః తద్వావీత

స్థిఘనం యద్వాకృప్రాణశ్చర్చసామచ ॥ ॥౫॥

శం—(వాగెవర్కాప్రణసామేతి) వాగ్యుచారెకత్వేపినాష్టమత్వవ్యా
ఘాతః పూర్వస్తాద్వాక్యాంతరత్వాత్ ఆప్తిగుణసిద్ధయే హ్యోమిత్యేతదక్షర
ముద్గీథఇతి వాక్యాగ్రాప్యక్వామయోనీఇతివాగెవర్కాప్రణసామేత్యచ్యతే,
యథాక్రమమృక్వామయోన్యోర్వాక్యాగ్రయోగ్రహణేహిసర్వాసామృచాం
సర్వేషాంచ సామ్నమవరోధః కృతస్సాన్యత్ - సర్వర్కామవరోధేచఋ
క్వామసాధ్యానాంచ సర్వకమణామవరోధః కృతస్సాన్యత్. తదవరోధేచ స
ర్వకామావరదధాస్సుః ఓమిత్యేతదక్షరముద్గీథఇతి - భక్త్యాశక్త్యానివత్యే
తే తద్వావీతదితి - మిథునంనిదేశ్యతే కింతస్థిఘనమితి ఆహ యద్వాకృప్రా
ణశ్చ సర్వర్కామకారణభూతౌమిథునం (ఋక్సామచేతి) ఋక్వామ
కారణౌఋక్వామశబ్దౌక్తావిత్యథాః నతుస్వతంత్రమృక్సామచమిథునం - అ
న్యథాహివాక్చప్రాణశ్చేత్యేకంమిథున, మృక్వామచావరంమిథునమితిద్వైమి
థునెనాన్యతాం తథాచ (తద్వావీత స్థిఘన)తదేతస్థిఘనమిత్యేకవచననిదేశౌ
ఽనుపపన్నస్సాన్యత్ తస్మాదృక్వామయోన్యోర్వాక్యాగ్రయోరెవమిథునత్వం॥౫॥

ఆ—శిష్యభూతయాశ్చిత్యాచాదితేనైవాచార్యభూతాపరిహరతి (వాగేవేతి)

న నాన్వద్యే ప్రతివచనెవాగృహోరేకత్వానగమాత్ ఓజ్జ్వలస్వరసతమవాగ్యోప
 దిష్టమష్టమత్వం వ్యాహస్యే తేత్యాశజ్జాన్యహ (వాగృహోరతి) కథంపునారసత
 మత్వ వాక్యాదిదం ప్ర శ్న ప్రతివచనరూపం వాక్యవిభిద్యతే అథా ధిక్యాభావా
 త్ తత్తాహ (అప్రీతి) పూర్వం హి వాక్యమోజ్జ్వలస్వరసతమత్వం విదధాతి
 ఇదంతుతస్యేవాప్తిగుణం విధత్తై. తథాచ తాదృగ్గుణవిభిద్యథా త్వేనాస్యవాక్యాం
 తరత్వాదేతద్వాక్యవశాదప్టమత్వాభావేపి పూర్వవాక్యాదోంకారస్యాష్టమత్వ
 మవిరుద్ధమిత్యర్థః తథాపి కథమృగాదిజాతీయేషుష్టేవాగేవగీత్యాదిప్రతివచ
 నముచితం తదన్వ క్రిదిశేషవచనమెనప్రశ్నానుసారీత్యాశజ్జాన్యహ (వాక్పా
 ణావితి) వాగృహోయోనిః తన్నివతత్కత్వాత్, ప్రాణస్యసామోహేతత్క
 లేనహీతిదుత్పాద్యతే తథాచ వాగైవత్యాదినాకార్యకారణయోరభేదోపదేశా
 దృజ్జాత్యం సామమాత్యం వాతత్తత్కారణాత్తకం ప్రతీయతే నచపూర్వత్రా
 పి వ్యక్తిర్విసక్షితా, ప్రశ్నప్రతివచనయోరేకార్థత్వాత్ సచేవమృగాదిజాతేరె
 కత్వాత్. ఉతమద్విత్యయానుపపత్తిః తత్తజ్జాత్యవచ్చిన్నానామృక్సామోద్గీ
 థానాం సన్నిధావృగాదిజాతేరేకే స్యాః నిధానైకార్థంపరిప్రశ్నైతత్ప్రయో
 గసంభవాత్ ఋగాదిమప్రత్యేకం భేదవిసక్షయావస్థీనమాసే దూషణముక్తం
 తత్ప్రత్యేకమేకత్వ ముపేత్యోక్తరీత్యావస్థీనమాసేతు సకించిద్బుద్ధ్యతీతిభావః
 ఋగ్గతికాయావాచసామత్తకస్య ప్రాణస్యచగ్రహణైఫలితం దిశాయన్ను
 క్తమేవవ్యక్తీకరతి (యథాక్రమమితి) ఋక్సామత్రావరోధేపి కింసి
 ధ్యతీత్యాశజ్జాన్యహ (సర్వేతి) తథాపి కింస్యాదితిచేత్ తదాహ (సర్వకా
 మాఇతి) ఉక్తప్రక్రియయా సర్వకామావాప్తిపాతురోంకారోవిసక్షితాప్తిగు
 ణంసన్నిధ్యతీత్యర్థః తృతీయే ప్రతివచనేతాత్పర్యమాహ (ఓమిత్యేతదితి) అత్తా
 పిపూర్వవజ్జాతిగృహీతౌ తదన్వ క్రిత్యేన భక్తిరవాక్రేతీశంకాం నిరసిత మోమి
 త్యైతదక్షరమితివిశేషణం తథాచాద్ధిభః తదవయవః విశేషణాత్ప్రకరణాచ్చే
 త్యర్థః పారంపర్యేణవాక్పాణయోసస్వకామ సంబంధాదుద్ధిగ్నస్యాపి తథా
 భూతమాగాదిసంబంధాద సస్వకామసంబంధఇత్యుక్తం ఇదాసీమంకారస్య
 వాక్పాణదాస్వరాసర్వకామసంబంధే హేత్వంతరమాహ (తద్వాఇతి) తదేత
 త్పదయోరక్షరవిషయత్వం వ్యావర్త్యవక్ష్యమాణ విషయత్వందశయతి (మి
 థునమితి) వైశద్ధ్యామిథునవసిద్ధ్యర్థః వాక్ప్రాణశ్చేతియదుభయ ముప

లభ్యతే తదేత నిఘనమితియోజనామంగీకృత్యపాశ్చాత్తదామహా (సర్వరాస్యమేతి) హాక్ష్మాణయోఃఋక్సామకారణత్వము త్రరవాక్యేన స్పష్టయతి (ఋక్సేతి) యథావాక్ష్మాణోమిథునం ఏవమ్యక్సామచసాన్తతంత్ర్యేణమిథునం నిదేశసామాన్యాదిత్యాశంక్యాహ (నత్వేతి) విపక్ష్యోపమాహ (అన్యథేతి) ఇష్టమేనమిథునద్యయమితిచేత్ నేత్యాహ (తథాచేతి) ననుమిథునయోగనుగతా మిథునత్వ మదాద్యైకవచనముపపత్త్యైతేచేత్ నేత్యాహ (తస్మాదితి) ఉపకృమభంగాన్నస్వతంత్ర్యమిథునద్యయమస్తీత్యర్థః ||౫||

రం—విమళానిష ఎన్నమథామహా (వాగేవరాస్య) ఇహాసామోమిల్యేతదక్షరముద్గీసతి) ఋచోవాగిందియోచ్చారణపాధ్యత్వాద్వాగేవఋక్ సామగానస్యప్రాణనయాపశ్వాన ధారణసాధ్యత్వాత్ప్రాణవీనసామ ఉద్గీసభక్త్యవయవత్వాదోమిశ్యక్షరమేవోద్గీసత్వార్థః (తద్వాగీత నిఘనంయదావృచ్ఛాణశ్చ) స్త్రీలింగశబ్దవాచ్యతయా వాచః స్త్రీత్వం పాణస్యపుల్లింగశబ్దవాచ్యతయాపుంస్తవమితి భావః (ఋక్సామచ) అత్రాపితదేత నిఘన మిత్వనుషజ్యతే ఉక్తరీత్యావాక్ష్మాణయోమిథునత్వేన తదభిన్నత్వేన ఋక్సామయోరపిమిథునత్వం దృష్టవ్యమ్. ||౫||

ఉ—తదేత నిఘనమోమిల్యేతస్తిన్నక్షరేనగోసృజ్యతేయదాచై

మిథునౌ సమాగచ్ఛతఆపయతాచైతావన్యోనృసృకామం||౬||

శం—తిదేతల్ ఏవంలక్షణమిథునమోమిల్యేతస్తిన్నక్షరేనంసృజ్యతే ఏవం సర్వకామావాప్తిగుణవిధిప్తం మిథునమోంకారేనంసృప్తం విద్యతఇత్యోంకారస్య సర్వకామావాప్తిగుణవత్త్వంసిద్ధం వాఙ్మయత్వమోంకారస్యప్రాణనిష్పాద్యత్వంచ మిథునెనంసృప్తత్వం మిథునస్య కామాపయిత్వత్వం పసిద్ధమితి దృష్టాంతఉచ్యతే - యథాలోకమిథునౌ మిథునానయపాస్త్రీపుంసాయదాసమాగచ్ఛతః గ్రామ్యధర్మతయాసంయజ్యేయాతాం తదా ఆపయతః పాపయతాన్యోనృసృ ఇతరేతరస్యతౌకామం తథాచ సావత్తానుపగ్రహిత్వ మిథునెనసర్వకామాప్తిగుణవత్త్వమోంకారస్య సిద్ధమిత్వభిప్రాయః ||౬||

ఆ—భవతువాక్ష్మాణోఖ్యమృక్సామ త్తకంమిథునం వాక్ష్మాణరూపమిథునోజ్కారయోగసంసర్గేకిం ఫలతీత్యత్యాహ (ఏవమితి) యాపునర్విధయమిథునెనంసృప్తత్వ మక్షరస్యసేత్వేతి తత్రాహ (వాఙ్మయత్వమితి) యతః

సర్వకామాప్తిగుణవిశిష్టం మిథునమిత్యుక్తం, తదుపపాదయతి (మిథునస్వేతి) ప్రసిద్ధమితి, సతాదృగఘోయఘోక్తాక్షరస్య సర్వకామాపయిత్యుత్వే దృష్టా వ్రస్సున్నచ్యుతేనంతరవాక్యేనేత్యర్థః, దృష్టాంతమేవవివృణోతి (యథేత్యాదిना) మిథునద్వయం నాస్తీతిక్తత్వాత్కథంమిథునావితిద్వీవచనం తత్తాహ (మిథునావయవావితి) గ్రామ్యధర్మతయా తథావిధవ్యాసారవత్తయేతి యావత్ వైశిష్ట్యోపసంధారణే, వివక్షితం దాప్తాంతికమానప్తే (తథేతి) || ౬ ||

రం—(తదెత్తన్తి ధునమోమి త్యేతిన్తిన్నక్షరే సంస్మృజ్యతే) ఋక్సామాత్మకం తదెత్తన్తి ధునం ఓమి త్యేతిన్తిన్నక్షరే ఉద్గీధావయవధూతేనంస్మృజ్యతే; ఉద్గీధస్య ఋగారూఢసామభక్తిరూపత్వేన ఋక్సామరూపతయోద్గీధావయవప్రణవస్య ఋక్సామభ్యాసంస్మృత్యావ్రతదాత్మకమిథునేన సంస్మృత్యవ్యమిత్యర్థః, వాక్పాణొత్తకమిథునాభ్యాసశిష్టఋక్సామసంస్మృతయోద్గీధావయవప్రణవోపాసనకర్తవ్యమిత్యర్థః (యదావైమిథునాసమాగచ్ఛత ఆపయతోవైతావ న్యోన్యస్య కామమ్) యదాడంపతీమిథునీధూతౌ గ్రామ్యమాయనంస్మృజ్యయాతాం, తదాన్యోన్యకామప్రాప్తకత్వం ప్రసిద్ధమిత్యర్థః, మిథునావితి పుంస్తవద్వీవచనోధాండసే, తతశ్చోంకారోఽస్మదసంస్మృత్యమిథునేన కామప్రాప్తక ఇతిభావః || || ౬ ||

ఉ—ఆపయితాహ వైకామానాంభవతి యవితదేవంవిద్యాన

క్షరముద్గీధముపాస్తే

|| ౭ ||

శం—తిదుపాసకోఘ్నదాతా తద్ధర్మాభవతీత్యాహ, ఆపయితాహ వైకామానాం యజమానస్యభవతి, యవితదక్షరమేవం ఆప్తిగుణవదుద్గీధముపాస్తే, తస్మై తద్భ్యధోక్తఫలమిత్యర్థః * తంయథాయథోపాసతే తదేవభవతీతిశ్చ తే || ౭ ||

ఆ—ఏవమోంకారమాప్తిగుణవిశిష్టం శిష్టాన్ తదుపాసనాఫలకథయతి (తదుపాసకోపితి) తద్ధర్మతే- ఉపాసకస్యాప్తిగుణవైశిష్ట్యేక్తిః, ఆప్రేతివక్తవ్యేకథమాపయితేతిక్తం తత్తాహ (యజమానస్వేతి) నిపాతేత్వవధారణార్థా, ఉద్గీధం- తదవయవధూతమితియావత్, ఆప్తిగుణవదోంకారోపాసనాత్ కథముపాసితా తద్ధర్మాభవతీత్యాశంక్యాహ (తమితి) || ౭ ||

రం—తదుపాసకోఘ్నదాతా సోపాసోంకారవద్యజమానకామప్రాప్తక ఇత్యాహ (ఆపయితాహ వైకామానాంభవతి యవితదేవంవిద్యానక్షరముద్గీధము

౧౦౮ సానన్దగిరియతీకశంసరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తా
పాస్తేఇతి) కామాప్వాదివిశిష్టోద్ధీభావయవాపాసనస్యయజమానగత కామాస్తీ
రెవఫలమిత్యర్థః ॥ ౨ ॥

ఉ—తద్వాపితదనుజ్ఞాక్షరం యద్ది కించానుజానాత్యోమి
త్యైవ తదాహోపీవ సమృద్ధిర్యదనుజ్ఞా సమర్థయితాహవైకా
మానాంభవతి యవితదెవంవిద్యానక్షరముద్గీఢముపాస్తే ॥ ౨ ॥

శం—సమృద్ధిగుణవాంఛోకారః క్రథం తద్వాపితత్, ప్రకృతమనుజ్ఞా
క్షరం-అనుజ్ఞాచసాక్షరంచతత్ అనుజ్ఞాఅనుమతిఃఓంకారఇత్యర్థః, కథమనుజ్ఞేతి
అహాశృతిరేన- యద్దికించయత్కించలూకేజ్ఞానంధనంవాఽనుజానాతివిద్యాన్
ధనీవా- తత్రానుమతిం కుర్వన్నోమి త్యైవ తదాహ, తథాచవెదెత్రయస్త్రిం
శదిత్యోమితిహోవాచెత్వాది; తథాచ లూకెపితవేదంధనంగృహ్యోమిత్వక్రటమి
త్యాహ; అతిః ఏషాఉపన- ఏమైవసమృద్ధిః- యదనుజ్ఞా- యోఅనుజ్ఞా-సాసమృ
ద్ధిః తన్మూలత్వాపిదనుజ్ఞాయాః సమృద్ధోహ్యోమిత్వనుజ్ఞాందదాతి తస్మాత్సమృ
ద్ధిగుణవాన్ఓంకారఇత్యర్థః, సమృద్ధిగుణోపాసకత్వాత్తద్ధర్మానాం సమర్థ
యితాహవైకామానాం యజమానస్యభవతి యవితదేవంవిద్యానక్షరమిద్గీఢము
పాస్తేఇతి పూర్వపత్.

॥ ౨ ॥

ఆ—ఉత్తరగ్రంథస్య గుణాంతరవిధానైతాత్పర్యందర్శయతి (సమృద్ధీతి) త
స్యసమృద్ధిగుణవత్త్వమప్రామాణికమిత్యాశంక్య పరిహరతి (కథమిత్యాదిసా)
తదేతత్పదయోరంకారాశ్చిమక్షరంవిషయశ్చేసనిధిశతి (ప్రకృతమితి)తస్య
స్మృత్యథోవాతేషుః అనుజ్ఞాక్షరమిత్యేతద్విగృహ్యవివక్షితేనారైస్సమృతయతి
(అనుజ్ఞాచేతి) తస్యానుజ్ఞాత్యైవ ప్రశ్నపూర్వకం ప్రసిద్ధిముపనయస్యతి (కథమి
తి) తత్రేతి జ్ఞానధనయోరుక్తిః, తదితిఅనుమంతవ్యం సాధారణ్యనోచ్యతే, ఓం
కారసానుజ్ఞాక్షరశ్చే లూకప్రసిద్ధివద్వేదప్రసిద్ధిసముచ్చినోతి (తథాచేతి)
* కత్యైవదెవాయాజ్ఞావక్త్రేతిశాకత్యైవపృష్టే * త్రయస్త్రింశదితి యాజ్ఞవ
ల్క్యేనప్రత్యుక్తేనతి * ఓమితిశాకల్యోఽనుజ్ఞాంకృతవాత్పునశ్చ * కత్యై
వేతిప్రశ్నే * షడితి ప్రతివచనేనతి * ఓమితిహోవాచేత్వాదివాక్యం బృహ
దారణ్యకే యథోక్తాథానుసారి ప్రసిద్ధమిత్యర్థః, యద్దికించెత్వాదాపుక్తాం
లూకప్రసిద్ధిమేవ ప్రకటయతి (తథాచలూకేపీతి) ఓంకారస్య లూకపదవ్య
సిద్ధిభావమనుజ్ఞాశ్చేపి కథంసమృద్ధిగుణకత్వమిత్యాశంక్యాహ (అత ఇతి) ఉశబ్దో

వ్యర్థస్సమృద్ధిః ద్వాదుపరిసంబధ్యతేకస్యాస్సమృద్ధిమూలత్వంసాధయతి (సమృద్ధో హీతి) అనుజ్ఞాయాస్సమృద్ధిం ప్రతికారణజ్యేష్ఠ సమృద్ధిః సత్యాజ్ఞానసా వి తదాత్మకస్యసమృద్ధిగుణవత్త్వంసిద్ధమిత్యుపసంహరతి (తిస్థాదితి) సమృద్ధి యితేత్యాదిఫలవాక్యం ప్రత్యాహ (సమృద్ధీతి) అస్మిన్వాక్యేనమర్థయితేత్యుప పదజాతం* ఆపయితేత్యాదిపూర్వవదావ్యభిప్రాయమిత్యాహ (ఇత్యాదిపూర్వవదితి).

రం—(తదావీతదనుజ్ఞాక్షరం) ఓంకారోఽనుజ్ఞాక్షరమిత్యర్థః, తదేవో పపాదయతి (యద్దికించానుజానాత్యామిత్యేవతదాహ) లోకహ్యసంజ్ఞా ప్రయచ్ఛత్ పురుషః ఓమిత్యనుజానాతీత్యర్థః (ఏవోపవసమృద్ధిగదనుజ్ఞా) ఉత్పత్తిః ప్రసిద్ధా- లోకసమృద్ధిమాన్వి ఓమిత్యనుజ్ఞాం ప్రయచ్ఛతి- అన్యోఽనుజ్ఞా రూపస్యోంకారస్యసమృద్ధిమూలత్వాదనుజ్ఞానూపఓంకారవిషయమృద్ధిరిత్యర్థః, ఏవంసమృద్ధిగుణవిస్తారోంకారోపాసనస్య ఫలమాహ (సమర్థయితామై కామా నాం భవతి యఏతిదేవంవిద్యానక్షరముద్గీఢమువాస్తే ఇతి) యజమానస్య కామ సమృద్ధిః కరోతీత్యర్థః.

॥ ౮ ॥

ఉ—తేనైయం త్రియీవిద్యావత్తే ఓమిత్యాశ్చాపయ త్యామితిశక్ సత్యామిత్యుద్గాయత్యేనస్తేవాక్షరస్యాపవదిత్యై మహిమ్నూరసేన ॥

॥ ౯ ॥

సం—అథేదానీమక్షరంస్తూతి ఉపాస్యత్వాత్పురోచనార్థం, కథం తేన ఆక్షరేణ ప్రకృతేనైయం ఋగ్వేదాదిలక్షణోత్త్రయీవిద్యా, త్రియీవిద్యావిహితంకర్తృత్వార్థః, సహ త్రియీవిద్యైవాశ్చావణాదిభిర్వర్ణితైకైర్తత్తుతథాప్రవ త్తతేతి ప్రసిద్ధం కథం ఓమిత్యాశ్చాపయ త్యామితిశంస త్యామిత్యుద్గాయ తీతి లింగాచ్చ సోమయాగఇతిగమ్యతే, తచ్చ కర్తృవీతస్తేవాక్షరస్యాపవది త్యై, పూజార్థం పరమాత్మప్రతీకంహితత్, తదపదితిఃపరమాత్మనఏవసా * సన్ది కర్తృతామభ్యర్చ్యసిద్ధింవిందతిమానసఇతిస్త్యుతై (మహిమ్నూరసేన) కించ ఏ తస్తేవాక్షరస్య మహిమ్నూమహత్తైవన ఋత్విగ్యజమానాదిప్రాణైరిత్యర్థః త థా వీతస్తేవాక్షరస్యరసేన వీహియవాదిరనిర్వృత్తైనహవిషైత్యర్థః, యాగ హోమాద్యక్షరణక్రియతే, తచ్చాదిత్యముపతీస్తతే, తతోవృష్ట్యాదిహేణ పాణోన్నంచజాయతే ప్రాణైరన్యైనచయజ్ఞస్త్రియతే, తతఉచ్యతేక్షరస్య మ హిమ్నూరసేనేతి.

॥ ౯ ॥

అం సానందగిరియటికశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తా

అ—ఓంకారస్య గుణత్రయవత్సన్యఫలముపాసనముక్తం, తథాచ వక్తవ్యా
భావాత్ తేనైయమిత్యాదివాక్యమనర్థకమిత్యాశంక్యాహ (అథేతి) స్తులైరాన
ర్థక్యమాశజ్ఞాహ (ఉపాన్యత్వాదితి) ప్రరోచనప్రశ్నపూర్వకం ప్రకటయతి
(కథమిత్యాదినా) త్రయీవిద్వావర్తతేతిసంబంధః త్రయీవిద్యేత్యసోపచరి
తార్థవ్యంకథయతి (త్రయీవిద్యేతి) కిమితిశ్చతంత్యక్వావ్యాఖ్యానతే తత్రా
హ (సహితీ) తస్యాస్య ఏరూపలాభస్యానాదిత్యేన హేతస్యసపేక్షత్వాదిత్యర్థః, క
ర్తాపికథమాశ్వానాదిభిరాత్మానలభతే తత్రాహ (కర్తృత్వేతి) వ్యసిద్ధిమేవ ప్ర
పంచయతి (కథమిత్యాదినా) ఆధ్వర్యపహత్యాధ్యాతృసమాహరన్యదర్శనపూర్ణ
మానాదిష్వసంభవాదగ్నిహోమాదిమచ సంభవాత్తత్త్రితయసమాహరల్లింగా
గోంకారేణ ప్రవర్తమానం త్రయీవిహితం కర్తృసోమయాగఇతి ప్రతిభాతీత్యా
హ (లింగాచ్చేతి) * స్యవత్సనోంకృతంకర్తైత్యాద్యాయాదోంకారేణ వైదికస్య
ర్థః స్థితిరితి స్తుతివిధాయ స్తుత్యంతరమాహ (అచ్చేతి) కింఘనరక్షరం క
ర్తాపూజ్యతే తత్రాహ (పరిమాతైతి) తస్య రచ్చితక త్వే కింసాదితిచేత్ త
దాహ (తదపదితిరితి) నను కర్తృణా పరిమాతాచదారాధ్యతే, తర్హి తత్ప్ర
తీక తావదక్షరస్యాపి తేనారాధనంస్యాత్ సచక్షరస్తేనారాధ్యతేతి ప్రమాణ
మస్తి, తత్రాహ (స్వకర్తృణేతి) వర్తమామవిహి తేనకర్తృణా ఈశ్వరంప్రసాద్య
తత్ప్రసాదవశాత్తత్ఫలం కర్తాప్రాప్నోతీతి భగవతోక్తత్వాత్ ఈశ్వరపూజార్థం
కర్తైగవ్యతే, తథాచ తత్ప్రతీక తావదోంకారస్యతత్పూజార్థంకర్తైత్యుక్తమి
త్యర్థః, వైదికకర్తాక్షరపూజార్థమిత్యక్షరంస్తుత్వా విధాంతరేణస్తౌతి (కించేతి)
యజమానాదిత్యాదిపదేనపత్నీగృహ్యతే, ప్రాణైః త్రయీవిహితంకర్త వర్తత
ఇతిసంబంధః స్తుత్యంతరమాహ (తథేతి) యథాక్షరవికారైర్యజమానాదిప్రాణై
ర్వైదికంకర్తప్రవర్తతే తథేతియావత్ హవిషేత్యత్రాపిపూర్వవదన్వయఃకథం
ఋత్విగాదిప్రాణానాం హవిషశ్చాక్షరవికారస్యవతలహ (యాగేతి) ఆదిశ
బ్దోఽనుక్తవైదికకర్తసంగ్రహః * తస్మాదామిత్యదాహ్యైత్యాదిస్త్యుతైరి
త్యర్థః * అగ్నాప్రాస్తాహుతిస్సమ్యగాదిత్యముపతిష్ఠతే, ఆదిత్యాజ్ఞుమతేవృష్టి
ర్వృష్టేరన్తంతతేప్రజాఇతిస్త్యుతిమాశ్రిత్యాహ (తచ్చేతి) వృష్ట్యాదీత్యాదిశబ్దే
సాన్మన్యప్రజానాంహోతృత్వసకరణంసర్వముచ్యతే, తథాపి కథమేతస్తేవ
క్షరస్య మహిమేత్యాది, తత్రాహ (ప్రాణైరితి)

రం—ఉపాస్యమోంకారం ప్రరోచనాధాంతస్తాతి (తేనేయంత్రీయావిద్యావ త్తేఇత్యాదినా) తేన ప్రకృతేన ఉపాస్యేనోంకారేణ త్రీయావిద్యాత్రీయా విహితంకర్త ప్రవర్తత ఇత్యధః తదేవోపపాదయతి (ఓమిత్యాశ్చానయత్యా మితీశంసత్యామిత్యుద్గాయతీతి) ఓంకారపూర్వకత్వాదాశ్చానణశంసనోద్గా నానామిత్యధః, కిమిత్యంకారపూర్వక మేవాశ్చానణాదికంక్రియత ఇత్యత్రా హ (ఏతస్యేవాక్షరస్యాపదిత్యైవహిమ్నూరసేవ) రసేన సారభూతేన మహి మ్నూ మహాత్మ్యేన య క్తస్యేతస్య ఓంకారలక్షణస్యాక్షరస్యాపదిత్యైవపూజా ధామిత్యధః. || ౯ ||

ఉ—తేనాభాకురుతాయైచ్చత దేవంవెదయశ్చ నవేదనా నాతు విద్యాచావిద్యాచయదేవవిద్యయాకరోతి శృద్ధయోపని షదా తదేవవీర్యవత్తరంభవతీతి ఖల్వేతి స్తేవవాక్షరస్యాపవ్యా ఖ్యానంభవతి || || ౧౦ ||

ఇతి ప్రథమ ప్రపాతకే ప్రథమఃఖండః

శం—తత్ప్రాక్షరవిజ్ఞానవతఃకర్త రక్తరన్యమితి స్థితమాక్షపతి, తేనాక్షరేణో భా యశ్చైచ్చతత్, అక్షరమేవం వ్యాఖ్యాతంవెద యశ్చకర్త మాత్రేవిదక్షరయా ధాత్వ్యంనవేద తావుభౌకురుతతఃకర్త తయోశ్చకర్త సామధ్యాయదేవఫలంస్యాత్ కింతత్ప్రాక్షరయాధాత్వ్యవిజ్ఞానేనెతి దృష్టంహిలూకహరితీకీం భక్షయతొస్తద్య సాభిజ్ఞేతరయోర్విరెవసం నైవం, యస్తాన్నానాతు విద్యాచావిద్యాచ భిన్నే హి విద్యావిద్యే తుశబ్దః పక్షవ్యావృత్త్యధః, నోంకారస్యకర్మాంగత్వమా త్రవిజ్ఞానమేవరసతమాప్తి నమృద్ధిగుణవద్విజ్ఞానం; కింతహి తతోభ్యధికం, త స్మాత్తదంగాధిక్యాత్ఫలాధిక్యంయ క్తమిత్యభిప్రాయః, దృష్టంహిలూకేషణిక్కుట రయోః పద్ధ రాగాదిమణివిక్రయే పణిజౌవిజ్ఞానాధిక్యాత్ఫలాధిక్యం, తస్మాద్యతే వవిద్యయా విజ్ఞానేనయ క్తస్య, కరోతికర్త శృద్ధయా శృద్ధధానశ్చన, ఉ పనిషదా యోగేనయ క్తశ్చైత్యధః, తదేవకర్తవీర్యవత్తరం అవిద్యతాకర్తణో ధికఫలంభవతీతి, విద్యత్కర్తణోపీర్యవత్తరత్వవదనాదవిమయోపకర్త వీర్యవదేవ భవతీత్యభిప్రాయః, నచావిదుషఃకర్త ణ్యనధికారః, ఔషస్యేకాండేవిదుషా మప్యాత్విజ్యదర్శనాత్, రసతమాప్తినమృద్ధిగుణవదక్షరమిత్యేకముపాసనం, మధ్యే ప్రయత్నాంతరాదర్శనాత్, అనైకైర్ని విశేషజైరనైకధోపాస్యత్వాత్ఫల్య

అ- సానద్దగిరియతీకశబ్దరభాష్యరజ్జరామానుజభాష్యయశ్చా
తస్యేత, శ్రీకృతస్యాద్భిభాష్యస్యాక్షరస్యోపవాసభాష్యవంభవతి. || ౧౦ ||

—ఇతి ప్రథమప్రసాతక ప్రథమఖండభాష్యమ్—

. అ- అక్షరస్య సుత్యామహీకృతత్వాదుపాసనె సిద్ధికిము త్తరణగ్రంథేనెత్యా
శంక్యాహ (తత్తైతి) పూర్వస్మింత్పందర్భే స్తుతివశాదక్షరవిజ్ఞానే కర్తవ్యేతన్ని
ష్ఠాద్యం కర్తవ్యత్వజ్ఞానవతాన్మపేయమితిస్థితం. తదాక్షేప్తము త్తరం వాక్య
మిత్యర్థః, ఆక్షేపాక్షమాణివ్యాచయే (తేనెత్యాదినా) నను కర్తకర్తృత్వే విద్య
దవిదుయోర్విద్వానెవతత్పలమశ్నుతే, నావిద్వానితకథమిత్యాశంక్యాహ (త
యోశ్చేతి) ఇతిశబ్దస్తాప్తివతీత్యనేనసంబధ్యతే, కథువిద్యదవిదుయోరవిష్టం ఫ
లమిత్యాశంక్య దృష్టాంతమాహ (దృష్టంహీతి) విమతంనస్వతంత్రీఫలం, అంగ
జ్ఞానత్వాత్, ఆజ్ఞాపెక్షణదదితిప్రాప్తేప్రత్యాహ (నైవమితి) ప్రాతుత్వేనావ
తారితంవాక్యంవ్యాచయే (భిన్నేహీతి) విద్యాఉపాసనా, కర్త - అవిద్యా, త
యోర్భిన్నత్వం, పృథక్ఫలనత్వం, తన్నవిద్యావైయధ్యక్షమిత్యర్థః; విద్యా
యాప్సత్వంత్రీఫలనత్వంనాస్తీతివక్షస్య వ్యాప్త్యప్రకారమేవప్రపంచయతి ||
(నేత్యాదినా) అంగజ్ఞానాదుణవదక్షరజ్ఞానస్యాధిక్యేఫలితమాహ (తస్మాదితి) తద
జ్ఞా- కర్తాంగముద్భిషమాత్యజ్ఞానం, తస్మాదాధిక్యాద్విశిష్టాక్షరజ్ఞానస్యేతి యావ
త్, యత్తు పునరుక్తం తయోశ్చ కర్తసామర్థ్యాదేవఫలంస్యాదితితాహ ||
(దృష్టంహీతి) యత్త్రంగజ్ఞానత్వాదితి తత్కిమంగత్వసతిజ్ఞానత్వం కింవా ఆ
శీత్య విహితత్వం- అథవా ఏతదేనజ్ఞానత్వవిశేషితం, నాద్యః, తన్నిధానరణా
సముపన్యాసయోహసిద్ధేః, నద్వితీయః, గోదోహనేష్యభిచారాత్, సత్పతీయః
దృష్టాంతస్య సాధనవికలత్వాత్, ఆజ్ఞాపెక్షణస్యాశీత్య విధ్యదాహరణబహి
ర్భూతత్వాత్ అంగసంబంధిజ్ఞానత్వమాత్రేణదృష్టాంతత్వేనత్వంగత్వాపాదేసం
భవాదిత్యభిప్రేత్య జ్ఞానాధిక్యే ఫలాధిక్యమిత్యత్యాగంతరవాక్యంయోజయతి(త
స్మాదితి) విజ్ఞానం ఉద్భిధాద్యంగమాత్రివిషయముపాసనాతిరిక్తం; తేనెతి యావ
త్, యోగః- దెవతాదివిషయముపాసనం, ఇతిశబ్దస్తదర్థసమూహ్యర్థః, తత్రై
వార్థసిద్ధమర్థంకథయతి (విద్యదితి) నస్వధీనమర్థోవిద్యావసర్యదస్తశ్చకర్త
శ్చకారీన్యంగీకారాదవిదుషస్తలక్షణోనాకాంతస్యానధికారాత్కథం తత్క
ర్తవీర్యవదితిప్రతిజ్ఞాయతే; తత్యాహ (నచేతి) ఔషస్త్యే- ఉషస్తిసంబంధేమ
ఘటనాతేష్యేత్యాదిక తస్మాదంగంధజ్ఞాతే విద్యాహినానామపి కర్తానుష్ఠానం.

శ్రుత్యైః * ప్రస్తాతర్యాదేవతైశ్చాదా * తాంచేదవిద్వానిత్యాదిలింగైః, త
స్తాదవిదుషోపికర్తృణ్యధికారః, అధికారలక్షణతః జ్ఞానాభావేపి ద్రవ్యాదిజ్ఞా
నమాత్రేణవిశేషణసిద్ధిరిత్యర్థః, గుణవదక్షరజ్ఞానంస్వలంత్రేఫలమిత్యుక్తం; తత్తు
రసతమగుణవదక్షరవిషయమేకముపాసనం, తత్తర విధ్యుద్దేశేఫలస్యాశ్చుతత్వే
పి విశ్వజిన్నాన్యయోనవాతత్కల్పితే, ఆప్తిగుణవత్సమృద్ధిగుణవత్శాక్షర
స్య ద్వవిజ్ఞానే- ప్రత్యేకంఫలశ్చుతైః, తథాచాత్ర త్రిణ్యుపాసనాని పృథక్ఫలా
ని వివక్షితానీత్యతలహ (రసతమేతి) సతావదిహ * ఉపాసీతేతి విధివ్యతిరేకేణ
మధ్యే విధ్యంతరముపలభ్యతే నచ * ఆపయితాహవై కామానామిత్యాదివాక్యే
ఫలశ్చుత్యావిధిరున్నేయః, రసతమగుణవదక్షరవిజ్ఞానవిధౌఫలాకాంక్షిణ్యర్థవాద
స్థఫలాంశాన్వయేనానైకగుణవదేకవిజ్ఞానవిధిసంభవే విధిభేదకల్పనాయోగాత్,
సఖల్వార్థవాదికఫలవదనైకవిశేషణైకోపాసనావిషయవిధ్యపగమేశ వాక్యైక్య
సంభవ వాక్యంబెత్తుమచితం, ఏతేనవిశ్వజిన్నాన్యయోనిరస్తః-రాత్రిసత్రినాశీ
యస్తు ప్రకృతావిరోధీతిధావః * తస్యాపవ్యాఖ్యానమిత్యుక్తస్యాపసంహరపా
క్యమితి శివేతస్యేత్యాది- తత్రైరచ్యుతేన ప్రకృతాకషణకారణమాహ(అనే
క్తేరితి) రసతమాప్తినమృద్ధిరూపాణ్యనైకానివిశేషణాని; తైర్విశిష్టత్వేనాక్షర
స్యానేకప్రకారేణోపాస్యత్వాత్, ప్రకారభేదపుష్పాసనైకస్యప్రకారవాక్త
తావత్ప్రకృతస్తేనాక్షరస్తేనతమపవ్యాఖ్యానం యత్ఫలవిహితమిత్యర్థః || ౧౦

ఇతి ప్రథమప్రపాఠకే ప్రథమఖండభాష్యటీకా

రం—నన్యనేవంవిద్భిరపి కర్తృణామనుష్ఠిత్యుమానత్వవర్జనాత్ విద్యావై
యథ్యమిత్యాశ్చక్ర్య నత్యం విద్యద్భిరవిద్యద్భిరపి లోకే ఓంకారైకకర్తానుష్ఠి
యతే, తథాపి విద్యావైవిద్యేపిలక్షణఫలే విద్యయా క్రియమాణంహి కర్తృ ఏ
ర్యవత్తరంభవతి, అతాదృశంతునతగేత్యాహ (తేనోభావదుతామకైవేతదేవం
వేదయత్సవదేత్యాదిహ) నానాతు-విలక్షణఫలేఇత్యర్థః, యతేన క్లిక రైత్య
ర్థః, విద్యా-ఉపాసనం, శ్రద్ధా, ఆస్తిక్యబుద్ధి, ఉపనిషచ్చుత్తేన ఉపనిషజ్ఞానం
బ్రహ్మాత్మకత్వజ్ఞానముచ్యతే, కర్తృణోపేక్ష్యవత్తరశ్వంనామ, ప్రబలకర్తాంతరాహ
తిబద్ధఫలకత్వం (ఇతిఖలేవేతస్తేనాక్షరస్యాపవ్యాఖ్యానంభవతి) రసతమత్వకా
మాప్తినమృద్ధిగుణకతావదిభిరుక్తప్రకారైర్విశిష్టమభిహితముపాసనం సర్వశ్చేత
దక్షరవిషయక మేవేత్యర్థః, తతశ్చఉపాస్యభేదశంకాహార్యైతిశావ్య, శ్రీశర్మ

౨౪ సానద్దగిరిమట్టిక శంకరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తౌ
 డాంతగతవాక్యవిషయాధికరణాన్యవన్యన్యంతే అంగపాదే * సవీషరసా
 నాంరసతమఃపరమః పరాన్యోఽష్టమాయదుద్గీఢశ్చ త్యేవంజాతీయకానాంవాక్యా
 నాం * ఇయమేవజహూస్సగ్లౌకతహావనీయఇత్యాదివాక్యవత్ స్తావక
 త్వమేన, నతు రసతమత్వాదిలక్షణోపాన్యగుణసమర్పకత్వం * ఓమిత్యేతదక్ష
 రముద్గీఢముపాసీతెతినోపాసనంవిధీయతే, ఉద్గీఢవిధిసిద్ధానుష్ఠానోపయిజ్ఞాన
 సామాన్యవాచీప్యపాసనశబ్దః, అతోఽనువాదవీన, తిత్తైరసతమత్వాదివా
 క్యై సమభివ్యాహృతివిధ్యభావేన తదేకవాక్యతయాస్తావకత్వాభావేన ఉద్గీఢవ
 దోపస్థాపితకృతువ్యకరణగతాద్గీఢవిధ్యైకవాక్యతయైవ రసతమాదివాక్యానాం
 స్తావకత్వం, నచ స్తావకవాక్యానాం స్తుత్యవిధిసమభివ్యాహరణియమోఽస్తి,
 * ఏతద్బాహ్యతాన్యేన పంచహవీంషీ యద్బాహ్యతానీతరాణీతి అతిదిష్టార్థ
 వాదేషు వ్యభిచారాత్, అస్తువా * ఉద్గీఢముపాసీతెతుపాసనవిధిః, తదేక
 వాక్యతాచ రసతమాదివాక్యానాం తథాపి రసతమాదివాక్యానాం నోపాసన
 విషయసమర్పకత్వేనేకవాక్యత్వం * ఓమిత్యేతదక్షరమిత్యనేనైవఉపాన్యన్య
 లాభాత్, అపితు ఉపాన్యోద్గీఢస్తావకత్వేనైవ, ఉపాన్యోద్గీఢమాదాయస్తుతిమా
 త్రస్యావలంబాదతి * స్తుతిమాత్రిముపాదానాదితీచేదితీసూత్రిఖండేన పూర్వవ
 క్షంకృత్వా * నాపూర్వత్వాదితీసూత్రిఖండేనచ * భావశబ్దాచ్చేతిసూత్రిణచ
 ప్రిధాన్తఃకృతః, అయమర్థః, ఉద్గీఢేరసతమత్వాదీనాం మానాంతరాప్రాప్తత్యే
 నానువాదముఖేన స్తుత్యసంభవాత్ * ఇయమేవ జహూరిత్యాచౌ జహూవిధే
 సన్నిహితతయా తదేకవాక్యత్వేన తల్ స్తావకత్వసంభవేపి కృతువ్యకరణగతా
 ద్గీఢవిధేరసన్నిహితతయా తదేకవాక్యత్వాభావాత్ * ఏతద్బాహ్యతాన్యేన పం
 చహవీంషీత్వాదిన త్ర దేకవాక్యతాకల్పకవచనాంతరాభావాత్ * ఓమిత్యేతద
 క్షరముద్గీఢముపాసీతేతి సన్నిహితేవిస్పష్టవిధివృత్తయయక్తై క్రియావాచిని భా
 వశబ్దే విద్యమానే తదేకవాక్యతామనాదృశ్య కృతువ్యకరణగతాద్గీఢవిధ్యైకవా
 క్యతాకల్పసన్యాన్యాయ్యత్వాత్, నను సన్నిహితోపాసనవిధ్యైకవాక్యత్వేపి ఉ
 పాన్యోద్గీఢస్తావకత్వేనేవ రసతమాదివాక్యానామేకవాక్యతాస్తు, నతు ఉపా
 న్యసమర్పకత్వేనేతి చెన్న, ఉపాసనవిషయసమర్పకతయావృత్తివిశేషకరత్వే
 సంభవతి వ్యర్థప్రాయస్తుతిత్వకల్పనాయాలయక్తత్వాత్, అతోరసతమత్వాది
 కమప్యపాన్యమేవ, తత్తత్త రసతమత్వాదివిశిష్టతయైవఉద్గీఢోపాసనం రన్యం

తత్ఫలాధిభిరితిస్థితం. తథా * ఓమి త్యేతిదక్షరముద్గ్రీహముపాసీతేత్యాదౌ నిర్విశేషసామాన్యేన వ్యవహారాసంభవాద్విశేషాకాంతాయాంతత్తచ్ఛాఖ్యాగతానామేవాద్గ్రీహవ్యక్తిత్వాం సన్నిహితత్వాత్ తన్మాత్రవిషయత్వమేవ ఉద్గ్రీహశ్రుతేర్భవ్యత్వమ్. తింశ్చ తాండిశాఖ్యాగతఃసతమత్వకామాప్తి హిరణ్మయపురుషాకాశాదిదృష్టివిశిష్టోపాసనే తాండిశాఖ్యాగతాద్గ్రీహవ్యక్తైరేవ క్రతుమభ్యవ్యాయక్తాయా ఉపాస్యత్వమ్ - నతు శాఖాంతరగతాద్గ్రీహవ్యక్తైః, నచ సర్వశాఖ్యాగతాద్గ్రీహానామైక్యంశంక్యం - స్వరాదిభేదేన ఉద్గ్రీహవ్యక్తికాభిన్నత్వాత్ - నచాద్గ్రీహశ్రుతే స్సంకోచలక్షణబాధప్రసంగఇతివాచ్యమ్. శుక్లపటమాసయేత్యాదౌ పటశబ్దస్య వ్యక్తివిశేషార్థకత్వేపి * బాతివ్యక్తిగృహిత్యేహాసయంతాశ్రుతిలక్షితే । కృష్ణాదియదిముంచామఃకాశ్రుతిస్తత్ప్రవిష్యతఇతిన్యాయేన శ్రుత్యర్థకభూతాయాః పటత్వేనా తేలక్ష్యాద్యావ్యక్తైశ్చాపరిత్యాగేన పటశ్రుత్యనాధిభవ్యక్తిరీత్యా ఉద్గ్రీహశ్రుతేరప్యవాధాత్ తత్తచ్ఛాఖ్యాగతాద్గ్రీహమాత్రవిషయత్వమేవేతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తేఉచ్యతే * అంగావబద్ధాస్తుసశాఖాసుహిపతివేదమ్. తుకబ్ధఃపూర్వపక్షవాప్యవ్యక్తిభవః, ఉద్గ్రీహాద్యంగావబద్ధా ఉపాసనాస్తత్తచ్ఛాఖ్యాగతాద్గ్రీహవ్యక్తిషేషవసవ్యవస్థితైః. అపితు ప్రతిశాఖాసంబధ్యైః. శుక్లం పటమాసయేత్యాదౌ శుక్లపదసమభివ్యాహారాస్యధానుపపత్త్యా విశిష్టైకార్థకప్రత్యా యనాయావిశేషప్రవృత్తశ్రుతిఃపిడినేపి ప్యుతే తాదృశబాధకాభావనావిశేషప్రవృత్తాద్గ్రీహశ్రుతేస్సన్నిధిమాత్రేణ సంకోచాభావాత్ శాఖాంతరగతః క్రితుమధ్యే ప్రయుజ్యమానఉద్గ్రీహః శాఖాంతరొక్తోపాసనప్రకారణాప్రపాస్యఇత్యర్థః * మంత్రాదినదావైవిరోధః. శాఖాంతరామ్నతానాం మంత్రాదీనాం శాఖాంతరామ్నాతక్రితుసంబంధవత్ శాఖాంతరగతాపాసనానామపి శాఖాంతరగతాద్గ్రీహసంబంధే విరోధాభావాదితిస్థితం. తథా గుణోపసంహారపాద్యే * ఓమి త్యేతిదక్షరముద్గ్రీహముపాసీతేత్యాదినా విహితానామంగావబద్ధోపాసనానామవ్యభిచరితక్రితుసంబంధిజహూపస్థాపిత క్రితుఫలనిరాకాంతపణతాదివత్ అవ్యభిచరితక్రతుసంబంధ్యద్గ్రీహోపస్థాపితక్రితుఫలనేన నైరాకాంత్యోత్తరేదేవ పీఠ్యవత్తరుంధవతీతి వీఠ్యవత్తరత్వాదీత్యేవతానామర్థవాదత్వాద్విగ్రహితోక్షణపణతాదివదంగత్వాత్ ఉపాసనాని క్రితా నియమేనోపాదేయానీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తేఉచ్యతే * తన్నిధాన్తానియమస్తద్భవైః పృథగ్భవ్యప్రతిబంధః

ఫలం. నిర్ధారణం నిశ్చయేన మనసోవస్థాపనం. భ్యాసమిత్యర్థః. తస్యోపా
 సనస్యానియమః- నియమేనాసనుష్ఠానమ్ * తేనోభావరుతాయశ్చైతదేవం
 బదయశ్చ నవేదేత్యనియమదర్శనాత్, తస్యోపాసనస్య ప్రబలకర్మావృత్తిబం
 ధరూపవీర్యవత్తరత్వలక్షణఫలాంతరవల్లెన్ కర్మాంగత్యాభివాదిత్యర్థః. అ
 యంభావః పణతొదుంబరత్వాదిన్తలే విధివిభక్త్యశ్రేణౌడర్థవాదేనైవ విధి
 తక్తిముపజనయ్య పునస్తేనైవ ఫలసమర్పణవిరమ్య వ్యాపారాద్వాక్యంభిద్య
 త- ఉపాసనాయాతు విన్నప్తవిధిశ్రేణౌన్నఫలవిధిలై వాక్యభేదశంకా. అ
 తః పణతొదుంబరత్వాదివిధ్యపేక్షయా ఉపాసనవిధేరైవషమ్యాత్వలవిధిత్వం
 సంభవతీతి. ఇతిస్థితం. తథా అంగపాదే ముక్తివ్యతిరక్తఫలకోపాసనానాముద్గీ
 ధవిద్యారహితయజ్ఞాదికమన్యాద్యానామపి యజ్ఞాదిరూపసాధననిష్పత్తౌ
 నత్యాం విలంబే హేత్వభివాదిహ జన్మన్యేననిష్పత్తిరితిపూర్వవత్తే ప్రాప్తి
 చ్యతే * విహికమప్రస్తుతప్రతిబంధేతద్దర్శనాత్. ముక్తివ్యతిరక్తఫలకముపాస
 నం అప్రస్తుతప్రతిబంధే ప్రతిబంధాభావేవిహికం- ఇహైవజన్మనిసంభవతి.
 సతిప్రతిబంధే జన్మాంతరే. నత ప్రతిబంధానంభవశ్శంకానీయః * యదేవ వి
 ద్యయాకరోతి శ్రద్ధయోపనిషదాతదేవవీగ్యవత్తరంభవతీతి ఉద్గీఢవిద్యాయాః
 ప్రబలకర్మాంతరాప్రతిబద్ధఫలత్వావేదనైవ ప్రబలకర్మాంతరప్రతిబంధ
 న్యానుజ్ఞాతత్వాత్. నచ * తమేతంపేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతీతి
 యజ్ఞాదేర్వేదనసాధనత్వ శ్రవణాత్ కారీర్యభిచారాదివన్నియతైహికత్వమేవ
 కింనస్యాదితివాచ్యం- శుష్యచ్ఛాలినంవత్తిచైరివిశేషవివత్తిఫలకత్వేన విహితా
 నాం తేషాం నియతైహికత్వేపివిద్యాసాధనయజ్ఞాదికమణాం తజ్జన్మనివన్యా
 దైశేనావిహితతయా పశ్యాదిఫలకచిత్తేష్వాదివన్నియతైహికత్వాభివాత్, పూ
 ర్వతలై ప్రతుథాభ్యాయే యోగసిద్ధ్యధికరణే తథానిర్ణేతత్వాదితిస్థితం- త
 థా తదుత్తరాధికరణే యత్సామూహాబలిరిత్యానైవ బలవత్కర్మాసాధ్యా
 నాం ముక్తిఫలకబ్రహ్మోపాసనానాం ప్రబలకర్మాంతరప్రతిబంధాసంభవా
 న్నియతైహికత్వమేవతేపూర్వవత్తేఉచ్యతే * ఏవం ముక్తిఫలానియమస్తదవస్థా
 2వధృతేస్తదవస్థా2వధృతైః - ముక్తిఫలకవిద్యానామప్రేరేహికత్వనియమో
 నాస్తి- అప్రస్తుతప్రతిబంధత్వరూపావస్థాయాః విశేషణతత్త్వాప్యవధృతత్వా
 త్. తత్కాపి ప్రబలానాం బ్రహ్మవిదపచారాది ప్రతిబంధకానాం సంభవాత్,

ద్విరుక్తిరధ్యాయపరిసమాప్త్యర్థాః. ప్రకృతమనుసరామః

॥ ౧౦ ॥

— ఇతి ప్రథమ ప్రపాఠకే ప్రథమఖండధాన్యమ్ —

ఉ—దేవాసురాహవైయత్రసంయోతి రేడభయే ప్రాజా

పత్యాస్తద్దేవాః ద్విధిసమాజహృరనైనేనాసభిభవిష్యామఇతి ॥

శం—దేవాసురాః-దేవాశ్చాసురాశ్చ. దేవాః- దీప్యతేద్యోతనార్థా
 వ్య. శాస్త్రోద్భాసితా ఇంద్రియవృత్తయః అసురాః- తద్విపరీతాః సేష్వేష్వవా
 సుషు విషవ్యిషయాసు ప్రాణసక్రియాసురమణాల్ సావధావిక్యస్తమత్యక్తి
 కా ఇంద్రియవృత్తయవిన. హవైఇతి పూర్వవృత్తౌద్భాసకౌనిపాతౌ. యత్ర య
 స్తిన్నిమిలైఇతి రేతిరవిషయాపహరలక్షణసంయోతిరే. సంపూర్వస్యయతతేః సం
 గ్రామాధాత్వమితి సంగ్రామంకృతవంతఇత్యర్థః. శాస్త్రీయప్రకాశవృత్త్య
 భిభవనాయ ప్రకృతాః సావధావిక్యస్తమోరూపా ఇంద్రియవృత్తయోఽసురాః.
 తథా తద్విపరీతాశ్చాస్త్రోధావిషయవిజ్యోతిరాత్మానా దేవాః సావధావికత
 మోరూపాసురాభిభవనాయ ప్రకృతా ఇత్యన్యోన్యాభిభవోద్భవరూపస్సం
 గ్రామఇవ సర్వస్రాణిషు ప్రతిదేశం దేవాసురసంగ్రామోఽనాదికాలప్ర
 వృత్తఇత్యభిప్రాయః. సఇహశృత్యా ఆఖ్యాయికాయాపేణ ధర్మాధర్మోత్ప
 త్తివిచేకవిజ్ఞానాయకధ్యతే ప్రాణవిశుద్ధివిజ్ఞానవిధిపరతయా. అతడభయేపి దేవా
 సురాః ప్రజాపతేరవత్యానీతి- ప్రాజాపత్యాః ప్రజాపతిః- కర్తజ్ఞానాధిక్యతః
 పురుషః * పురుషవీర్జమయమేవమహాప్రజాపతిరితిశ్చైత్యంతరాల్. త
 న్యహి శాస్త్రీయాః సావధావిక్యస్థకరణప్రవృత్తయోవిరుద్ధాపత్యానీవ- ర
 దుద్భవత్వాల్. తల్ తత్ప్రాక్రమాపకషలక్షణనిమిలైహ దేవాః ద్విధి- ఉద్ధి
 ధభక్తుస్సలక్షితమాద్ధాత్రింకమాజహృః- ఆహృతవంతః. తస్యాపి కేవలస్యా
 హరణానంభవాజ్జ్యోతిష్టోమాద్యాహృతవంతఇత్యభిప్రాయః. తత్క్రిమధామ
 జహృరితి. ఉచ్యతే, అనెనకమణౌవినా- అసురాసభిభవిష్యామఇత్యేవమ
 భిప్రాయాస్సంతః.

ఆ—గుణత్రయవిశిష్టముద్ధిధావయవభూతమోంకారాఖ్యమక్షరంపరమాత్మ
 ప్రతీకం తద్బుద్ధ్యోపాస్యమిత్సుపదిష్టం. ఇదానీం తన్తేన్యాకరస్యాధ్యాత్మా
 ధిదైవభేదేనాదిత్యప్రాణదృష్ట్యోపాసనంవివక్షా ఖండికాంతరమవతారయతి ॥
 (దేవాసురాఇతి) తత్ప్రాక్షరాణి వ్యాచిఖ్యాసురప్రతిభాత్యదాసాధాంవివక్ష్య

౧౨ సానన్దగిరియతీకశంకరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తా

తం నమాసందగ్ధయతి (దేవాశ్చైతి) దేవశబ్దనిష్పత్తిప్రకారంనూచయః (దే
వాశ్చైతి) దీప్యతిద్యోతనార్థః * దివుక్తిరదావిదగీమాప్యమూరద్యుతిస్తుతిమో
దక్షుదస్యన్నకాంతిగతిషిదగ్ధనాల్. తస్యచాజంతస్య నతిగుణైకతేరియ
థోక్తరూపసిద్ధిర్విధిః. శేచద్యోతకాదేవాః రూఢైరింత్యాదయోభవిష్యం
తీత్యాశంక్యాహ (శాస్త్రేతి) ఇత్యధ్యాత్తమిత్యవసంహారవిరోధాత్పునెద్ధేరేవ
హేయత్వాదుపాసకశరీరస్థకణాపస్తాదేవాస్సత్వాత్తాః శాస్త్రానుసారిణాదే
వశబ్దవాచ్యాఇత్యర్థః. తథా అనురాః విరోచనాదయస్సుగ్రిత్యాశంక్యపూ
ర్వవదుపసంహారవిరోధమభిప్రేత్యాహ (అనురాఇతి) అనురాః ఇందియవృత్త
యవేతేసంబంధః సాత్వికేందియవృత్తిభ్యోవైవరీత్యం తాసామసురత్వోద్ధ్య
ధంందగ్ధయతి (తద్విపరీతాఇతి) తాసామసురశబ్దవాచ్యత్వేనిమిత్తాంశరమాహ
(స్వేష్యేచైతి) విష్వవిష్వయాసు విష్వంచః నానాగతయోవిషయానాం
తాస్వితియానల్. పాఞ్చనక్రియాసు చిననానుమాలపాణిచేష్టాస్విర్యధః తదే
వస్థాయతి (సావిభావిక్యైతి) శాస్త్రాపేక్షామంతరేనైవ స్వభావనశాత్పున
తథామానత్వం సావిభావికత్వం. తథాచ శాస్త్రీయేందియవృత్తిభ్యోవైవరీత్యమ
మూషామితివిశదమిత్యధః వైవరీత్యాంశరమాహ (శమఅత్తికాఇతి) కథంమి
థావిషయావహారం నిమిత్తీకృత్య దేవానామసురాణాంచ సంగ్రామోఘాది
త్యపేక్షాయామాసురీవృత్తిప్రకటయతి (శాస్త్రీయేతి) దైనివృత్తిం ప్రథ
యతి (తథేతి) దేవానామక్రామవైవరీత్యంస్ఫుటయతి (శాస్త్రేతి) సావిభావి
కః శాస్త్రానుసేక్షస్తయోయావః పాష్టానురూపరిచ్ఛేదాభిమానః తస్య తిర
స్కరణార్థమితియానల్. ఉక్తమాన్యత్తికసంగ్రామంనిగమయతి (ఇత్యన్యో
న్యేతి) ఉక్తరీత్యా యథోక్తానాం దేవానామసురాణాంచ పరాభిభవస్సాన్వ
చ్ఛవశ్చేత్యేవంయావస్సంగ్రామః ప్రతిదహామనాదికాలప్రస్ఫుట్య-యథాదే
వాసురసంగ్రామః తథేతియోజనా. కిమథం పునరపురుషార్థరూపో దేవా
సురసంగ్రామః శూత్యాశ్శాన్యతేతత్యాహ (సఇహేతి) సహి సంగ్రామోఽస్తి
స్పృకరణేప్యాసస్యవిశుద్ధివిషయం విజ్ఞానవిధాతుం ప్రవృత్తిః తథాశూత్యాక
థారూపేణాఖ్యాయతే. ఇందియాణాంవిషయవైముఖ్యే ధర్మసాన్సృత్. తే
షాం తదాభిముఖ్యే పాపసోత్పత్తిరితివివేకవిజ్ఞానసిద్ధ్యధంచాఖ్యాయికాప్ర
ణీయతే. తస్మాదిందియాశాం ప్రయత్నతా విషయస్యావధ్యం పరిహరణవ్యవ.

తద్వైష్ణమఖ్యంచ తెషాం శ్రేయోధిభిర్యత్నాదాధేయమితిభావః, యజమాన ప్రాణానామేవ దేవాసురభావస్యోక్తత్వమత్యవ్యభావః. ప్రజాపతిశబ్దస్య రూఢమర్థమపాకృత్య వివక్షితమర్థమాహ (ప్రజాపతిరితి) ఉక్తరూపః పురుషః ప్రజాపతిరిత్య త్ర గమకమాహ (పురుషఏవేతి) కథం పునర్యథోక్తానాందేవాసురాణాం తదవత్యత్వం త త్రాహ (తస్యహేతి) యత్యేత్యుక్తం సంగ్రామనిమిత్తం పరామ్యశతి (తత్తత్యేతి) దేవానాముత్సాహోఽపకర్షత్ప్రాసురాణామిత్యస్థిన్నిమిత్తై కథముద్గీఢభక్త్యాహరణమిత్యాశ్చజ్ఞానహ (ఉద్గీఢేతి) లక్షితలక్షణాన్యాయం సూచయతి (తస్మాపీతి) ఉద్గీఢభక్తైరివత్యపేరథః త దాహరణప్రయోజనం ప్రశ్నసూర్యకం కథయతి (అత్కిమర్థమిత్యాదినా)

రం—ఉద్గీఢావయవేజ్ఞానముఖ్యప్రాణదృష్టిం విధాతుమాఖ్యాయికాం ప్రసౌతి (దేవాసురాహవైయత్యసంయోగేరేఉభయప్రాజాపత్యాశ్చిత్యాదినా) ద్వీవిధాః ప్రజాపతిసంతాః దేవాసురాయత్య - యస్త్విన్యాలవరస్పరం సంయతి రేయద్భక్తివంతి ఇత్యథః ప్రాజాపత్యాశ్చిత్యవత్సాధై * దిత్యవిత్యాదిత్య. వత్సత్వత్రాపదాన్త్య ఇతి ణ్యః (తద్దదేవాఉద్గీఢమాజహ్యుం నేనేనానభిభవన్యమితి) తత్, తదా హ, ప్రసిద్ధాయధాతిథాదేవాః అనేనైవ, ఉద్గీఢావయవేనాజ్ఞారేణోపాసితేనవినా అసురా అభిభవన్యమః, జిహ్వమిద్యోభి సంభాయోద్గీఢం ప్రాణం ఉపాయత్వేన స్వీకృతవ. తి ఇత్యథః, ॥౧॥

ఉ—తేహ నాసిక్యం ప్రాణముద్గీఢముపాసాంచక్రైరేకైశ్చ హాసు
రాపాప్తనావిదిభుః । తస్మాత్రేనోభయంభృతసురభిచదుర్గం
ధిచ పాప్తనాప్యోషవిద్ధః ॥ ॥౨॥

. శం—యదాచతమగ్నికమాజహిషణః, తదాతేహ, దేవాః నాసిక్యం, నాసికాయాం భవంచేతనామతం ఘ్రాణం ప్రాణం ఉద్గీఢకతాదరముద్రాతారం ఉద్గీఢభక్త్యాపాసాంచక్రైరే, క్షితవంతి ఇత్యథః; నాసిక్య ప్రాణదృష్టిప్రేక్షితాఖ్య మక్షరమోంకారముపాసాంచక్రైర ఇత్యథః, ఏవంప్రకృత్యాథ పరిత్యాగోఽప్రకృతార్థోపదానంచ సకృతం స్యాత్ * ఖలైవైవైవనాక్షరస్యోజ్ఞానార్హ్యపాస్యతయా ప్రకృతః ససు ఉద్గీఢోలక్ష్యం కిమాహ్మం స. తి ఇత్య వాచః, ఇదానీచేన కథం నాసిక్యప్రాణదృష్టిప్రేక్షితాఖ్యమేవ పరిత్యజ త్యాత్త; నైషదోషః ఉద్గీఢకమేవ భవంచేతనైరే, ప్రాణం ప్రాణదృష్టిప్రేక్షితభక్త్యావయవోంకారఉపాస్యత్యేన వివక్షితః, స సవిత్రాగ్ర ఆచస్తదభ్యేన

౩౦ సానందగిరీమఠికశబ్దరథాప్యరంగరామనుజభాష్యయక్తా

కర్మాహృతివంత ఇతి యక్తమేనాక్తం తం, ఏవందైవైర్వృతముద్ధాతారంహా
సురాః సాన్విభావికాస్తమతత్తానాజ్యోతీరూపం నాసిక్యం ప్రాణం దేవంసోప్
త్థైన పాష్టరా, అధర్మానంగమాపెణవివిధః, విద్వంతుః సంనగఙ్కృతవం
త ఇత్యధః సహి నాసిక్యః ప్రాణః కల్యాణగంధగృహణాభిమానాసం
గాభిమాతవివేకవిజ్ఞానోబధూవ- స తేనదోషేణ పాష్టనంగీకరణభూవ తది
దముక్తం అసురాః పాష్టనావివిధురితి యన్తాదాసురేణపాష్టనావిద్ధః తన్తాత్తై
న పాష్టనాపెరితాఘ్రాణః పాణోదుగఙ్గంధిగాహకః ప్రాణినాం అతస్తే
నాభయంబిభృతిలాకః సురభినదుగఙ్గంధిచ పాష్టనాప్యేషఃయన్తాద్విద్ధః ఉ
భయగృహణమవివక్షితం * యస్యోభయంహవిరాతిమాన్భృతీయద్వల్ * య
దేవేదమప్రతిరూపం బిభృతీనమానప్రకరణశ్చైః

॥ ౨ ॥

ఆ—సంప్రశ్నదీక్షాహరణప్రకారంప్రకటయతి (యదాచేతి) అచేతన
స్వకరణస్యోద్ధాత్మత్వాసంభవాద్విశిష్టే (చేతనావంతమితి) ముఖ్యంప్రాణం
వ్యావరతయతి (ఘ్రాణమితి) * త్వంనఉద్గాయేతివాజసన్యేయకృతిమాశ్రి
త్యాహ (ఉద్గ్రహకర్తామితి) అథోద్గ్రహక్తైరేవశ్చాయతే, నతూద్గాతా త
త్కథంతమపాసనమిత్యాశంక్యాహ (ఉద్గ్రహభక్త్యేతి) తయోపలక్షితముద్ధాతార
ముపాసతేతి యూత్, కథముపాసనమిత్యపేక్షాయా ముద్గ్రహేన కర్తృత్వపా
థానయేత్యాహ (కృతవంత ఇతి) తేహనాసిక్యమిత్యక్షరొక్తమథాముక్త్యా
వాక్యాథామాహ (నాసిక్యేతి) కిమిత్యక్షరమోక్షా రాఖిమహోపాస్యత్యై
న వ్యాఖ్యాయతే, తత్యాహ (ఏవంహీతి) ఉక్తమేవస్ఫుటయతి (ఖిన్వతి) త
థాచ ప్రాణస్యోద్ధాత్మదృష్టోపాననై ప్రకృతస్యపరిత్యాగో భక్తేశ్చ (ఘ్రా
ణ) ప్రాణస్యదృష్టోపాస్యత్వాంగీకారేనప్రకృతాపాదాన మితిశేషఃపూర్వా
పరివిరోధమాశంకతే (నన్వతి) ఉద్గ్రహోపలక్షితేనాద్ధాతైరోపలక్షితం జ్యోతి
ష్టోమాదికర్మాహృతమిత్యుక్తం తదాహరణంచ, తస్యోపాసనంతద్విరుద్ధంనా
సిక్యప్రాణదృష్ట్యాక్షరొపాసనవచనమిత్యధః సోప్తేమిథోవిరోధంపరి
హరతి (నేషటోష ఇతి) ఉద్గ్రహోపలక్షిత కర్మాపలక్షితేజ్యోతిష్టోమాదా క
ర్మాణినైవోద్ధాత్మప్రాణదృష్ట్యోపాస్యత్యైవాక్షరంవివక్షితం ఓజ్జ్వలశ్చో
ద్గ్రహానయవోద్ధేయత్యైవేష్టః నస్వతంత్ర్యావ్యాపకః తథాచాక్షరొపాసనాథా

త్వేన కర్మాహారణం న ద్యేయత్వేనైత్యవిరోధఇత్యథాః ఆశ్రిత్యవిధానాథం
కర్మాహారణమిత్యుక్తాంతంపేత్యాదివ్యాచప్తే (తమేవమితి) సోపేక్షైః ఆసు
రైః నాసికాసంబద్ధేనేతియావత్ అథమాదాసంగః తద్యోపేక్షేత్యేతల్ త
స్యాసంగవేధం సాధయతి (సహితి) కల్యాణోగంధః- సురభిరుక్తః తస్యగ్ర
హణంమమేవైత్యభిమానాత్ప్రాప్తౌ మతసంగః తేనాభిఘాతంఉపకారోగంధా
ఘ్రాణకృతస్తుభ్యః సర్వస్య కార్యకరణ సంఘాతస్సేతివివేకజిజ్ఞాసంయస్య సత
థేతివిగ్రహః సమకథాయథోక్తాసంగస్పృశితేత్యాశంక్యహ (సతేనేతి) ఉ
క్తైర్ధైవాక్యయోజయతి (తదిదమితి) ఘ్రాణప్రాణస్యాసురపాష్టాద్ధైవ
కార్యలింగకమనుమానం సూచయతి (యస్తాదితి) ఉక్తానుమానావద్యోతివా
క్యం వ్యాకరోతి (అతఇతి) అతశ్చబ్దాథామెరసప్తయతి (ప్రాప్తనైతి) నను
పాష్టనాదిద్విత్యైః లోకౌదుగ్గణంధం జానాతీత్యేననక్తవ్యం సురభిజ్ఞానస్య
పాష్టకర్మాత్వాభావాల్ తథాచకథంతేనాభయంజిఘ్రతిత్వక్తం, తత్రాహ
(ఉభయగ్రహణమితి) ఏకస్యాపిహవిషోద్భవాత్తస్య ఘ్రోడాశాదేర్వా
కాకాది నంబంధాద్భగింశేప్రాయశ్చిత్తసత్వైఃపి * యస్యాభయంహవిరా
తిహార్భతినవిదగ్రంపంచశరావమోదనం నిర్వపేదిత్యత్యోభయగ్రహణమవివ
క్షితమితిస్థితం పృథమతంత్రే తథాఽత్రాపీత్యాహ (యస్సేతి) నకేవలంపాష్ట
నాహితివాక్యశేషాదత్యోభయగ్రహణమవివక్షితం- కింతువాజసనైయకేయాధో
క్తోద్గ్రహవిద్యావిషయత్వేన సమానవ్యకరణైః * యదేవేదమప్రతిరూపం జిఘ్రతి
సఏవ సపాష్టితిశ్చైతే రత్యాపిపాష్టవేధనశాద్దుగ్గణంధఃజానాతీత్యేవ వక్తవ్య
త్వాదవివక్షితముభయగ్రహణమిత్యాహ (యదేవేతి) || ౨

ఈ—(తేనాసిక్యంప్రాణముద్గ్రహముపాసాంచక్రితే) తే, దేవాః ఘ్రా
ణేంద్రియత్వేన ఉద్గ్రహముపాసితవంతఇత్యథాః నాసికాయాం భవంనాసిక్యం*
శరీరావయవాచ్ఛేతియల్ (తంహాసురాః పాష్టనావివిధః) తం- నాసిక్యం
ప్రాణం అసురాఃస్వకీయేన పాష్టనావివిధః సంయోజితవంతః పాపమాతు
ఘాతవృత్త్యాసంయోజితవంతఇతియావల్ (తస్మాత్తేనోభయంజిఘ్రతిసురభిచదు
గ్గణంధిచ పాష్టనాప్యేవవిద్ధః) తస్మాల్ పాపనసంగాద్ధైత్యాఃపురుషోఘ్రా
ణేన సురభిచదుగ్గణంధిచ ఉభయంజిఘ్రతి తస్మాన్నాసిక్యః ప్రాణః పాప
విద్భవైత్యథాః || ౨ ||

3-1 సానందగీయటికశక్తిరథావ్యురజ్జరామానుజభాష్యయఃకా
 ఉ—అథహవాచముద్గీగముపాసాంచక్రిరే తద్ధాసురాః పా
 వనావివిధుః తస్మాత్తయోభయంవదతిసత్త్వంచాస్మతంచ పా
 వనాన్యోమవిధామ్ ॥3॥

అథహవాచముద్గీగముపాసాంచక్రిరే తద్ధాసురాః పా
 వివిధుస్తస్మాత్తేనోభయంపశ్యతి దశానీయంచాదర్శనీయంచపా
 వనాన్యోతద్విధమ్ ॥౪॥

ఉ—అథహక్రొత్త్రముద్గీగముపాసాంచక్రిరే తద్ధాసురాఃపా
 వనావివిధుస్తస్మాత్తేనోభయం శృణోతి శ్రవణీయంచాశ్రవణీ
 యంచపావనాన్యోతద్విధమ్ ॥౫॥

అథహవాచముద్గీగముపాసాంచక్రిరే తద్ధాసురాఃపావనావి
 విధుస్తస్మాత్తేనోభయంసంకల్పతే సంకల్పనీయంచాసంకల్పనీ
 యంచపావనాన్యోతద్విధమ్ ॥౬॥

శం—ముఖ్యప్రాణస్యోపాస్యత్వావతద్వితద్ధత్వానుభవాభోగ్యం విచా
 రః శుక్త్యాప్రసవితః అతిశ్చక్రురౌదీదేవతాఃకృమేణ విచార్యాసురైఃపా
 వనావిధాఇత్యవోహ్యంతే సమాసమస్యత్ అథహవాచం చక్రుః క్రొత్త్రంమనః
 త్యాది అనుక్తావిప్రస్యాస్తస్మాదీనాదిదేవతాదృష్టవ్యాః * ఏవముఖ్యేస్తాదే
 వతాః పావనభరితిశుక్తింతిరాల్ 3,౪-౫-౬

ఆ—సనునాసిక్యస్య ప్రాణస్య పావనవిధత్వాదనుపాస్యత్వేసిద్ధిన్యాయ
 సామాన్యాదవగాదీనామపిచాపాస్యత్వమితిసిద్ధతి. తత్త్రిముత్తరగ్రంథనే
 త్యతఃపా (ముఖ్యప్రాణస్యేతి) న్యాయసామ్యేపి ముఖ్యతానిరాకరణాభా
 వే ముఖ్యప్రాణస్యేచోపాస్యత్వమిత్యనిశ్చయాయత్తమపాస్య తాదాభ్యావర్థం
 ముఖ్యతాపాగాదీనామపాస్యత్వ మపాకర్తవ్యము త్తరగ్రంథఇత్యర్థః విధాఇతి
 విచార్య క్రిమేణావోహ్యంతఇతిసంబంధః ఉత్తరవాక్యేష్వక్షరవ్యాఖ్యానమన
 పెక్షితం పూర్వేణసమాసత్వాదిత్యాహ (సమాసమితి) అనశ్చిప్తవాక్యైకదశ
 గ్రహణార్థమాదిపదం సనుభూతాదీనాం పావనవిధత్వాదనుపాస్యత్వేపి త్వ
 గాదీనాం తద్విధత్వేనానుపాస్యత్వావచనాన్ముఖ్యస్తేనప్రాణస్యోపాస్యత్వం
 నావసీయతే- తత్రాహ (అనుక్తాఇతి) ఉక్తానామనుక్తాపలక్షణత్వేబృహ
 దారణ్యకశృతింసంవాదయతి (ఏవముఖ్యత్వేతి) 3-౪-౫-౬

రం—(అథహవాచముద్గీగముపాసాంచక్రిరేఇత్యాది) పూర్వవత్ ॥3॥

రం—(అథహవాక్సురుద్గీగముపాసాంచక్రిరేఇత్యాది) అదర్శనీయం అమై
యదీకమిత్యర్థః. ॥ ౪ ॥

రం—(అథహశ్లోత్రముద్గీగముపాసాంచక్రిరేఇత్యాది) అశ్రవణీయం పాప
వచనమిత్యర్థః. ॥ ౫ ॥

రం—(అథహమనదీగీగముపాసాంచక్రిరేఇత్యాది) అనుంకల్పనీయం పాప
మిత్యర్థః. ॥ ౬ ॥

ఉ—అథహయవవాయముఖ్యః ప్రాణస్తముద్గీగముపా
సాంచక్రిరే తన్హాసురాముత్వావిదధ్వంసుర్యథాఽత్తానమా
ఖణమృత్వావిధ్వగ్ సేతైనమ్ ॥ ॥ ౭ ॥

శం—అను రెణదిద్ధత్వాత్ప్రాణాదిదేవతాఅపోహ్యంతే. అథ అనంతరం య
వీవాయం ప్రసిద్ధోముఖేభవః ముఖ్యః ప్రాణః తముద్గీగముపాసాంచక్రిరే. తం
హాసురాః పూర్వసదృత్వాప్రాప్యవిదధ్వంసుః వినప్తాః, అభిప్రా యమాత్రేణ
ఆకృత్వా కించిదపి ప్రాణస్య కథంవినప్తాశ్చిత్త్యదృష్టాంతమాహ- యథాలో
కే అశ్చానమాఖణం నశక్యతేఖనితుంబద్ధాలాదిభింపి- టజ్జైశ్చచేతుంనశక్యః
అఖణవీవాఖణః. తమృత్వా సామధ్యాన్లోప్తః పాంసుపిండః శుత్ర్యంతరాచ్చ
అశ్చ నిక్షిప్తాఽశ్చ భేదనాభిప్రాప్యైతన్యాశ్చనః కించిదవ్యకృత్వా స్వయం వి
ధ్వంసేత విదీత్యేత ఏవంవిదధ్వంసురిత్యర్థః. ఏవం విశుద్ధాఽనురైరభక్షిత
త్వాత్ప్రాణఇతి. ॥ ౭ ॥

ఆ—అథసౌత్వాదిముఖ్యప్రాణవిషయవాక్యముత్థాప్య వ్యాకరౌతి (అను
రేణైత్యాదినా) పూర్వవత్ వాగాదిష్యేవేతియావత్. టంకైశ్చ విచారిక్లై
హవిశేషైరిత్యర్థః. అశ్రుతస్య లోప్తస్యాత్మోపాదానమేతుమాహ (సామ
ధ్యాన్దితి) తస్య ధ్వంసనయోగ్యత్వాత్ ధ్వంసతైశ్చ కత్రికపిక్షత్వాదిత్యర్థః.
తహి యస్యకస్యవిదేవంవిధస్య సంభవాదలంకాష్టగ్రహణేనేత్యాశంఖ్యాయ
థాశ్చానమృత్వాహోవిధ్వంసేతేతి బృహదారణ్యకశ్చుతేస్తవ్యేవాత్మగ్రహణ
మిత్యాహ (శుత్ర్యంతరాచ్చేతి) దృష్టాంతదాప్తాంతికాభ్యం సిద్ధమథాంని
గమయతి (ఏవమితి) ఇతి ప్రాణస్య విశుద్ధత్వాత్తమపాసనంకర్తవ్యమితిశేషః

రం—(అథహయవవాయముఖ్యః ప్రాణస్తముద్గీగముపాసాంచక్రిరే) ఉ

సానర్గీరియటికశబ్దరథావ్యురజ్జ రామానుజభావ్యయన్త
 ద్విభావయవమోఽకారం ముఖ్యప్రాణత్వేనోపాసితవంత ఇత్యథః (తేనోపా
 రాముత్సావిదధ్వంసుః) తం ముఖ్యప్రాణంపాష్టనావేధ్యుంపృశ్యత్తా అను
 స్తం ప్రాప్య న్వయమేవ విదధ్వంసుః- విధ్వస్తాఅభవన్నిత్యథః. తత్తద్భూ
 న్నమాహ (యథాఽశ్చానమాఖణమృత్వావిధ్వంసేతైవమ్) * ఆఖన్యత ఇత్యాఖ
 ణం మృత్పిండః యథా మృత్పిండోఽశ్చానం ప్రాప్యవిధ్వస్తాభవతి ఏవమితి
 వ్యాసారైర్రావ్యభివ్రుతమ్. ఆఖణమితిభాందసంభవేనపుంసకత్వేంద ॥ ౭ ॥

ఉ—యథాఽశ్చానమాఖణమృత్వావిధ్వంసితమివగ్ హైవస
 విధ్వంసితేయమివంవిదిపాపంకామయతే యశ్చైవసమభిదా
 సతి సమిదోఽశ్చాఖణః ॥ ౮ ॥

శం—ఏవంవిదఃప్రాణాత్మధూతసేద్యదంఘలమాహ (యథాఽశ్చానమితి) ఏష
 వీవద్యప్రాంతః ఏవంహైవసవిధ్వంసితే వినశ్యతి.కోసానితి. ఆహ- యవవంవిది
 యభోక్త ప్రాణవిదిపాపం తదనమాంకతుంకామయతే- ఇచ్చతి, యశ్చా
 ప్యేవసమభిదాసతి హీనస్తి. ప్రాణవిదంప్రత్యాకృతశతాదనాదిపాయజ్జే
 సోపేవమేవవిధ్వంసత ఇత్యథః. యస్తాత్మవీషః ప్రాణవిత్ ప్రాణభూత
 త్యాదీశ్చాఖణఇవాశ్చాఖణః అధర్షణీయ ఇత్యథః. నను నాసిక్యేపి ప్రాణో
 వాయావత్తా యథాముఖ్యః. తతీనాసిక్యః ప్రాణఃపాష్టనావిధ్వః ప్రాణవీవ
 సన్ సముఖ్యఃకథం. నైషదోషః. నాసిక్యస్తు స్థానకరణవైగుణ్యాద్యిక్తా వా
 య్యాత్వాపిసత్. ముఖ్యస్తుతదసంభవాల్ స్థాన దేవతాబలీయస్థావ్నవిధ్దఇతి యు
 క్తం. యథావాశ్చాదయః శిక్షావత్పురుషాశ్రయాః కార్యవిశేష-కుగ్నంతి- నా
 న్యహస్తగతాః తద్వద్దోషవిధ్దానాదివత్వాద్యిధ్దాభూతాదేవతా సముఖ్యః॥౯

ఆ—ఫలవచసమవతాగ్యవ్యాకరణితి (ఏవంవిద ఇత్యాదినా) ప్రాణవిత్ప్రతి
 స్పర్థినోవినాశేచీరుమాహ(యస్తాదితి) నాసిక్యప్రాణస్యముఖ్యప్రాణస్యచ
 వాయవికారత్వేన ప్రాణత్వావిశేషాత్పాష్టనావేధావేధతుల్యవేష స్యాతా
 మితిశక్తతే (నన్వీతి) స్థానవిశేషసంబంధాసంబంధాభ్యాం ద్వయోరవిపాష్టన
 థావేషవ్యవస్థాయకైతివరిహరతి (నైషదోషఇతి) స్థానావస్థావచ్చిన్నేకరణే
 వైగుణ్యం- విషయవిశేషాన క్తత్వమ్. తస్మాత్తద్యూపస్య నాసిక్యప్రాణస్యాపి
 విధ్దతాస్యాదితియావల్. తదసంభవాల్ విశేషసంబంధప్రాయ కవైగుణ్యాయోగా
 ల్. ఇతి ఏతదవిధ్దత్వం యుక్తం- ఉపపన్నం స్థానసంబంధవిశేషాల్ భూతా

(ప్రాణస్య పాష్టవిధ్యం తదభావాచ్చ ముఖ్యప్రాణస్య తదవిధ్యమిత్యేత
ర్భూషానేనస్పష్టమతి (యథేత్యాదిని) నముఖ్యః దోషవద్భ్యాణసదివత్వాభా
వాదితిశేషః. || ౮ ||

రం—ఏతద్విద్యాయాఃఫలమాహ (యథాఽశ్చానమాఖణమృత్యావిధ్యంన
తేవీపంహౌవనవిధ్యంసతేయ ఏవంవిదిపాపంకామయితేఇత్యాది) ఏవంవిది,
ఏతద్విద్యానిష్ఠేయః పాపంకతుంకామయితే యశ్చైవసరిభిదానతిహిన్సి
సోఽర్థప్రాప్త్యలోప్తవద్దస్తాధవతీర్తిథః * దాష్టననైఇతితః* దీఆవఖం
డనే త్వితావాలేటి * సిబ్బహుశంలేటిసిహిదాసతీయాపం (నవీయోఽశ్చా
ఖణః) సవీషః, ఏతద్విద్యానిష్ఠపాపకామః అర్థప్రాప్త్యాఖణఇతిథః ఏతే
న * ఖనోఘచేతి ఘప్రత్నియస్య కరణాధిక రణయోర్యువృత్త్యాకమణ్య
భావాత్కరణాథఃఏవ ఘప్రత్నియోవక్తవ్యః అతేకఖణశబ్దస్య శ్లవిశేషణత్వ
మేవవక్తవ్యం; ఖననసాధనతయా దృఢమశ్చానం ప్రాప్య యథాలాప్తావకం
ధ్యంసతఇతిహితస్యాథః అతేవీపంవీయాశ్చాఖణఇతివాక్యశేషేఅర్థవిశేషణత్వ
మేవాఖణస్య శ్రూయతిఇతిశంకావాస్తా వాచసనేయకే సమానప్రకరణే*య
థాఽశ్చానమృత్యావీహోష్టోవిధ్యంసతఇతి శ్రవణేన తత్సమానాథత్వస్య వక్త
వ్యతయా ఆఖణశబ్దస్య లోప్తవాదిత్వస్యేవోచితత్వాత్, బహుశక్రహణేన
కమణ్యసి ఘప్రత్నియస్యపవతైః ఇతిరథాకర్తవ్యాదిపదాధ్యాహారప్ర
సంగాత్. సవీయాశ్చాఖణఇతి త్వాశ్చాఖణశబ్దస్య సమస్తస్యా త్థప్రాప్త్యాఖణ
వాదిత్వేనాత్మశబ్దసామానాధికరణ్యనా ఖణశబ్దస్యా శ్లవిశేషణత్వాభావాత్సా
త్వవాక్యే నప్రసక్తిలింగనిర్దిష్టస్యాపి సవీషఇతిపుల్లింగసామానాధికరణ్యనా
ఖణశబ్దస్యపుల్లింగత్వావపవతైశ్చేతద్రస్త్వమ్ || ౯ ||

ఉ—నైవైతేనసుంభిషమగంధవిజానాత్వపహత పాప్తాహ్యే

షతేనయదశ్చాతి యత్ప్రిబతితేనేతరాన్ప్రతానవతిఏతముపి

వాంతతోఽవిత్త్వాత్క్రమతివ్యాదదాత్వవాంతఇతి || ౯ ||

శం—యస్మాన్నవిధ్యోఽనురైముఖ్యః తస్మాన్నైవైతేనసుంభిషగంధి
వావిజానాతి ఘృణేనేవతమధయవిజానాతిలోః అతిశృపాప్తకార్యాదగ్గ
నాదపహతపాప్తా, అపహతః - వినాశితః అపసీతః పాప్తాయస్మాత్, సోయమ
పహతపాప్తా హ్యేషవిశుద్ధఇతిథః యస్మాన్నాత్మభృరయఃకల్యాణాద్యాసం

౩౬ సాన్సగిరియటికశంకరభాష్య, రంగరామానుజభాష్యయన్త

గవత్వాద్ధ్రాగదయః - నరభాత త్తంభరిర్దుభయః కింతహి సర్వాభాః కథ
మితి ఉచ్యతే తేన ముఖ్యేనయదశ్చాతి యత్నిబతి లూకః తేన'అశితేనపీతేనచే
తరాః మూణాదీననతి పాలయతి తేనహితేమాంస్థితిభావతీత్యభాః అతస్సర్వ
మ్యురిఃప్రాణః అహోవిశుద్ధః కథంపునముఖ్యాశితపీతాభ్యాంస్థితిరేషాం గ
మ్యతఇతి ఉచ్యతే ఏతంముఖ్యంప్రాణం ముఖ్యప్రాణవృత్తిం అన్నపానేఇత్య
భాః అంతతః, అంతే మరణకాలేచవిత్తావలబ్ధివత్క్రియతి ఘ్రాణాదిప్రా
ణసముదాయఇత్యభాః, అప్రాణోపి నశోద్భవశితుంపాతుంవా, తేనతదా
త్కృంతిః ప్రసిద్ధాఘ్రాణాదికలాపస్య దృశ్యతేచ్యుత్కృంతౌ ప్రాణస్యా
శిశిషా అతావ్యాదదాత్యేవ, అస్యవిదారణంకరోతీత్యభాః తద్భవన్నాలాభే
ఉత్కృంతస్యలింగమ్.

॥౯॥

ఆ—ఘ్రాణదేవతావిధా- ప్రాణదేవతాతునవిద్వేష్యరంగమకల్వనానంత
రవాక్యంవ్యాచక్షే (యస్తాదితి) ముఖ్యప్రాణస్యపాక్షవేధాభావముపసంహ
రతి (అతశ్చేతి) పాక్షకార్యం ఆసంగః తస్య పాణజన్మపలంభాదిత్యతశ్చబ్ద
స్తేవాభావం హిశబ్దేనోక్తం పాస్తావేధవిశుద్ధత్వే హేతూకృత్య ముఖ్యప్రా
ణవిశుద్ధిముపసంహరతి (ప్యాషణితి) తస్యవిశుద్ధత్వే హేత్వింతరమాహ (యస్తా
చ్ఛేతి) అతావిశుద్ధఇత్యుత్తరతి సంబంధః. సర్వాభావత్వం పాణస్య పశ్య
పూర్వకం ప్రతిపాదయతి (కథమిత్యాదినా) ఘ్రాణాదీనాదీనశబ్దేన కార్యమ
ప్రచ్యతే * తేనేతాస్తవ్యంతీతి త్యంతరమాశ్రిత్యాహ (తేనహితి) పాణ
వృత్తిహేతుభ్యావన్నపానాభ్యాం సంఘాత్యతిరతశ్చదాభాః. సర్వాభావత్వం
ద్వితీయస్యాతశ్చబ్దస్యాభాః. ముఖ్యప్రాణోపయ క్తవాదన్నపానానాం సం
ఘాత్యతిహేతుత్వమిత్యతీ ప్రశ్నపూర్వకంలింగంఽన్యయతి (కథమిత్యాదినా)
వృత్తిమేవవిశిష్ట (అన్నపానేఇతి) అన్వహముపయుజ్యమానే అన్నపానేప్రా
ణస్థితిహేతుభియావత్. పాణస్యోద్భిక్తిమిషాయామపి సంఘాతః స్వయ
మశనపానేకృత్వా స్థానశ్రిత్యాశంక్యాహ (అప్రాణోహితి) తదా ప్రాణోద్భి
క్తిమిషాయామితియావత్. సనూత్కృంత్యకస్థాయామశిశిషాద్యభావాదేవన.
జ్ఞాతస్యోత్కృంతిఃసత్వశనాద్యభావాత్. తత్రప్రమాణాభావాత్ అతఆహ (దృ
శ్యతేహితి)తదితిముఖవ్యాదానముచ్యతే. అన్నగ్రహణంపానోపలక్షణార్థమ్.

రం—ఇతరప్రాణాద్యపెక్షయా తస్యవైషమ్యమాహ (నైవైతేనసురభిసద్మ

KE

అణనేత్యధః. పురుషఇతిశేషః. తత్రాచా
 త (సృజతి) స్పష్టోః (తేనయదశ్చాతి యత్పిబతి
 తేనపాతునా తస్యాపహతపాప్తత్వాదేవప్రాణాం
 తరనదాత్తత్వాభావాత్ స్యాశిశీతాదినాఇతరాన్యాణాన్యక్షతీత్యధః.
 (ఏవమువివాంతితాఽవిత్త్రాన్తాగ్రమత) యతవిసభూణోదహ్నిణసముదాయః
 ముఖ్యప్రాణాశితపీఠిలబనత్రాకః అతపవలంతః మరణకాలే ముఖ్యప్రాణాశితా
 దేరభావేన ఏతమవిత్వా అలబ్ధాన్తాగ్రమతీత్యధః * విచిలాభిభూతహిధా
 తుః (వ్యాదదాత్యవాంతితఇతి) అంతః మరణకాలే సర్వవ్యూహానామత్క్ర
 మణాదేన ఆస్యవ్యాదానంతరీతీత్యధః. || ౯ ||

ఉ—తగ్హంగి రాడద్భిముపాసాంచక్రివితమువివాంగిరసం

మన్యంతే || అంగానాంయద్రసః || ౧౦ ||

శం. (తంహంగిరాః) తం ముఖ్యప్రాణంహరింగిరాఇత్యేవం గుణముద్భి
 ముపా. ఇహసంకృతివా. ఒకోవాల్భ్యఇతివశ్యమాణేనసంబధ్యతే
 త్వియాన్యఇతిహాపాసాంచక్రి ఒకఇత్యేవం సంబ. ధృక్పితవ
 ముపా. గిరసంబధ్యమాన్య మయాన్య ప్రాణానామన్యంలేఇతివ
 త్యేవం యథాహుతానుభవే సంభవతితు యథాహుతమృషిదోద
 నాయగ్ని శుక్రంతరవత్ * తస్మాద్భూతర్చనఇత్యేవక్షతే ఏతమేవ సంతమృ
 షిమపితథా * మాధ్యమాగృహ్విమహావిశ్వమిత్రోవామదేవాఽత్రిరత్యదబిబు
 షీనేవప్రాణమాపాదియతిసృతిః. తదైతీనవ్యవస్థే ప్రాణోహసకాంబగిరో
 బృహస్పత్యయాస్యాత్ ప్రాణంకరోత్యభదపిజ్ఞానాయ * ప్రాణోహపితప్రా
 ణామాత్యాదివచ్చ, తస్మాద్భూతిరంగిరానామ ప్రాణవివసనన్త్యైసమంగిరసం
 ప్రాణముద్భిముపాసాంచక్రిఇత్యేతత్. యస్మాత్సాంగానాం ప్రాణస్సక్తర
 సః, తేనాసావంగిరసః. || ౧౦ ||

ఆ—విశుద్ధిగుణక ముఖ్య ప్రాణాల్లాదాశ్చర్యప్రోద్భిభావయవభూతమోం
 కారాఖ్యమక్షరముపాస్యమి ఖ్య కం. ఇదానీతిలైవాంగిరసన్బహుస్పష్టయా
 న్య గుణత్రయవిధానాథామ త్రగ్గంధమాత్థావయతి (తంహేతి) తత్సన్త్రికా
 రాభిప్రేతింసంబంధందర్శయతి (తింముఖ్యమితి) పరాభిప్రేతిసంబంధే గమక
 మాహ (ఏతమితి) ఆవ్యవహితసంబంధసంభవే వ్యవహితసంబంధకల్పనానయ

శ్రీ సానందగిరియతీశజ్జరథా

కైతిపరిహరతి (భవత్యేవమితి) ఋషీశామనూజమ్
 దేశేషి గుణత్యయవిశిష్టప్రాణోపాసనం
 డే ప్రాణోపాసకానామృషీశామనూజమ్
 స్వత్వాదిశబ్దభ్యోపి ప్రథమప్రతిపన్నావ్యసనిహాయ యోగః ప్రతి
 పత్తన్య గుణమాత్రి ప్రతిపత్త్యనుపపత్తైరిత్యథాః. పాణోపాసకానామృషీ
 శామభిధానమైతరేషుకృత్వా న్యథమితి (హృత్వంతరవదితి) తదేవ స్పష్టయ
 తి (తస్మాదితి) శతర్పిణానామ- ప్రథమమండలదృశయుపయః. ఏషచపాణో
 యస్తాత్పురుషం సంఘాత్యాం సంపూర్ణాభిగతవా తస్మాదేతమేవ ప్రా
 ణం సంతమృషీసర్వస్థిమపి శతర్పిన్యబ్జవాచ్యంపదంతీతియోజనా. శతర్పిన్యబ్జ
 వమభయవిషయాః శద్ధాన్తరాణ్యపి సుతీత్యాహ (తథేతి) ఆద్యంతేమండలేము
 క్తావ మధ్యమానాం మండలానాం దృష్టారః మాధ్యమాముషయఃతేపి ప్రాణః
 తస్య సాన్తనిమిద్య సర్వజగద్విభారకత్వాత్ గృత్నిమదస్తు ద్వితీయమండలద
 ర్శి. స్వాపకాలే వాగాదీనాంగిరణాత్పాణోగృత్వః రేతోవిసగకారణమద
 హేతుత్వాత్ అపానోమదః ప్రాణాపానాత్కకత్వాత్పాణోపి తథోచ్యతే.
 తృతీయమండలదర్శివిశ్వామిత్యః ప్రాణోపి తథావ్యవదిత్యే తస్యహివిశ్వం
 భోజ్యజాతు స్థితిహేతుతయాస్నిగ్ధమాసీత్. వామదేవస్తు చతుర్థమండలదృష్టా.
 ప్రాణోపి తచ్ఛబ్జవాచ్యః తస్య వాగాదిదేవతాసంభవనీయత్వాత్. పంచమ
 మండలదృష్టాత్పరివచ్యతే. ప్రాణోపి తదైవకథ్యతే. తస్య పాష్టనానర్థ
 రూపాన్ప్రతి సర్వత్వాత్త్యత్వాత్. ఆదిపదేన భరద్వాజాదిపదాని గృహీతాని.
 దృష్టాంతమేవంవ్యాఖ్యాన దాప్తాంతికమాహ (తథేతి) కిమిత్యంగిరః ప్ర
 భృతీన్ప్రాణంకరోతిశ్రుతిః అతఃపహ (అథదేతి) తథాచ న ప్రమే ప్రాణస్య సా
 రాన్సత్త్వంపక్ష్యతే తథాత్పాపి తస్య త త్తదృషిరూపత్వంవివక్షితిమిత్యాహ
 (ప్రాణోపాతి) అవ్యవహితసంబంధసంభవే ఫలితం వాక్యాభావకథయతి (త
 స్మాదితి) ప్రాణస్యాంగిరస్త్యవంప్రత్యాపదయతి (యస్మాదితి) || ౧౦ ||

రం—(తంహంగిరాడధీశముపాసాంచకే) తంఅధ్యస్తప్రాణభావముద్ధీశం
 ఉదీక్షానయనమోంగారమంగిరాః ఋషిరుపాసాంచకృత్యేథాః. కేదిత్తు అంగి
 రసాడిపాస్యమేవ ముఖ్యప్రాణం అంగిరసంపదంతీత్యాహ(ఏతిమువీవాంగిరసం
 మనస్సంతెలంగానాంయదని)అంగానాంప్రాణాధీనస్థితితేనప్రాణస్యాంగిరసతన్వ

మితిభావః- అం

వదంతి. పరోక్షప్రియత్వాదైవానామితిభావః ॥

ఉ—

అహబృహస్పతిరుద్ధీగముపాసాంచక్రవీరముప

వ బృహస్పతిం మన్యంతే వాగ్విబృహతీతస్యావీషపతిః ॥ ౧౧ ॥

శం—తథా వాచః బృహత్యాఃపతిః- తేనాసౌబృహస్పతిః ॥ ౧౧ ॥

ఆ—అంగిరశ్యబ్రహ్మహస్పతిశబ్దౌ పుభయత్య నేతవ్యకత్యాహ (తథేతి)

ప్రాణస్యబృహస్పతిత్వంసాధయతి (వాచఇతి) ॥ ౧౧ ॥

రం—(తేనతంహబృహస్పతిరుద్ధీగముపాసాంచక్రే) తేన అంగిరసత్వేన గు

ణేన బృహస్పతిరుపాసితవానిత్యర్థః (ఏతముపవబృహస్పతిం మన్యంతే వాగ్వి

బృహతీతస్యావీషపతిః) వాగిందియస్య సర్వాథా ప్రకాశకత్వాద్బ్రహ్మత్వం

తస్య ముఖ్యప్రాణాధీనత్వాత్ ప్రాణస్య వాక్పతిత్వమ్. అతఉపాస్యస్తేన్యవ

బృహస్పతిత్వం మన్యంతే ఇత్యర్థః. ॥ ౧౧ ॥

ఉ—తేనతగ్హయాస్య ఉద్ధీగముపాసాంచక్రవీరముప

యాస్యం మన్యంతే ఆస్యాద్యదయతే ॥ ౧౨ ॥

శం—తథా యత్ యస్తాదాస్యాదయతే నిగచ్ఛతి. తేనాయాస్యః ఋ

షిః ప్రాణపవనన్నిత్యర్థః తథాన్యౌ పుపాసక ఆత్మానమేవాంగిరసాదిగణా

ప్రాణముద్ధీగముపాసేతిత్యర్థః. ॥ ౧౨ ॥

ఆ—అంగిరౌబృహస్పతిశబ్దచదయాస్యశబ్దౌ పుభయత్య దస్తవ్యకత్యాహ

(తథేతి) తస్యోభయత్య వృత్తింవిశదయతి (యద్యస్తామితి) యస్తాదాస్యాదయతే

తేనాయాస్యః ప్రాణః సవవాత్రాపాసకత్వాద్వృషిరపితథేతియోజనా. యధో

క్తానామృషీణామెవోక్తగుణకముపాసనం- నాన్యేషాం విశేషవచనాదిత్యాశం

కత్యాహ (తథేతి) విశేషస్య నశేషనివర్తకత్వం పరిదగ్ధనాథకత్వాదిత్యర్థః-

రం—(తేనతగ్హయాస్య ఉద్ధీగముపాసాంచక్రే) తేనబృహస్పతిత్వేనాయా

స్యః ఋషిః ఉపాసితవానిత్యర్థః (ఏతముపవాయాస్యం మన్యంతే ఆస్యాద్యద

యతే) ఆస్యాత్- ముఖాదయతే నిగచ్ఛతీత్యర్థః. ॥ ౧౨ ॥

ఉ—తేనతగ్హయాసోదాల్భ్యా ఏదిదాంచకార । సహనైమిషీ

యాణాముద్గాతాబధూవసహస్తే శ్శ్యుకామానాగాయతి ॥ ౧౩ ॥

శం—సకేవలమంగిరః ప్రభృతయఉపాసాంచక్రీరే తం హవకోనామదల్భ్య

స్యాపత్యం- దాల్భ్యా ఏదిదాంచకార- యథాదర్శితం ప్రాణువిజ్ఞాతవాః ॥

౪౦ సానద్గిరియటిక శంకరభాష్య, రంగ. మక్తా

దిత్వాచసహనేమిషీయాణాం సతి తామధాతా. వ ప్రాణవిజ్ఞాన

సామధ్యాదేభ్యః నేమిషీయేభ్యః కామానాగాయతి. గతవాన్ని-తత్సర్వః

అ—యథోక్తోపాసనస్య త్రిమ నియమాభావ గమ్యందర్శయతి (సకేవల

మితి) సప్రతినివితోపాసనస్య దృష్టఫలమాదేస్తుంపాత్యోకాంకరోతి (విదిత్యేతి)

రం—(తేనతంహంబోదాల్యావ్యవివాచకార) తేనలూర్వోక్తాంగిరనప్రబు

హస్పతిత్వాయాన్య త్వాదిగుణవిజ్ఞప్తయో దల్భసుతాంక నామాఋషిః ఉపా

సితివానిత్యథాః (సహ నైమిషీయాణామధాతాబధాన) స్పష్టోభాః (సహ

స్తేభ్యః కామానాగాయతి) సః దాల్యావ్యబకనీభ్యః నేమిషీయేభ్యః యజమా

నేభ్యః శత్రుపరాభవాదీక కామాన్ గానేనవిద్యామాహత్త్యాత్సమాదితవా

నిత్యభాః. అగాయతిన్త * లక్ష్మేనైతిలబ్ధాః పి. || ౧౩ ||

ఉ—అగాతాహైకామానాంభవతియవితదేనవిద్యానక్ష

రముద్భిగముపాస్తభ్యోభ్యాత్తమ్ || || ౧౪ ||

ఇతి ప్రథమ ప్రపాతక ద్విలియఃఖండః

శం—తథాఽన్యోఽన్యధాతా అగాతాహైకామానాంభవతి యవితం వి

ద్యాన్ యథా కగుణం ప్రాణమదరముద్భిగముపాస్తే. తస్యేతద్దృష్ట ఫలము

క్తం. పోతాత్తథానస్తద్దృష్ట * దేవాభూత్వా దేవానప్యేతితిశ్చుత్వంతరా

త్సిద్ధమేవేతిప్రాయః ఇత్యధ్యాత్తం - ఏతదాత్తవిషయముద్భిగోపాసన మి

త్యక్తోపసంహారోఽభవైవత్తద్భిగోపాసనై నక్షమానైబద్ధిసమాధానార్థః ౧౪

ఇతి ప్రథమ ప్రపాతక ద్విలియఃఖండభాష్యమ్

అ—భూమికాంకృత్వా విన్నతముపాస్తిఫలకథయతి (తథేతి) దృష్టమి

తివిశేషణాదదృష్ట ఫలాంతరమాచక్షి (ప్రాణితి) ఆత్మవిషయం-శరీరవత్ప్రా

ణగోచరమితియావత్, ఉపసంహారస్య ప్రయోజనమాహ (అభిదైవతేతి) ౧౪

ఇతి ప్రథమ ప్రపాతక ద్విలియఃఖండభాష్యటికా

రం—(అగాతాహైకామానాంభవతియవితదేనవిద్యానక్షరముద్భిగముపా

స్తే) ఏవముపాసతోయజమాన కామానాంగానెనసంపాదయితాభవతీత్యథాః (ఇత్య

ధ్యాత్తం) అధ్యాత్తముద్భిగోపాసనం సమాప్తమిత్యథాః. ఆత్మశబ్దేనఇంద్రి

ఋత్వికన్

* తన్నిధాన్

యోనానంగత్వాత్ *

ప్రాసమాత్ప్రథాత్వావంగావబద్ధోపాసనావాంచ
ద్వైతైఃప్రగ్భ్యప్రతిబంధఃఫలమితిసూత్రాక్రన్యా

సాధనభూతాపాసనస్యయజమానేనేవ తత్ప్రవృత్త్యాత్. * గోదాహనైవ

శుకామస్య ప్రణయైతి శ్చుతపశ్యథఃగోదాహనాదేరసంగత్వేపి ఋత్విక్

త్వకప్రణయన నిర్వృత్తకస్య గోదాహనస్య యజమానోపాదాతుమశక్య

తయా ఋత్విక్త్వకత్వేపి ఉద్ధాత్మకత్వక ఉద్గ్రీభయజమానస్యోపాసనసం

భవాదుపాసనంయాజమానమేవ. దౌర్ధాత్యసమాభ్యాసంతు * శాస్త్రఫలం ప్ర

యోక్తగ్రీతిన్యాయేన విరోధాదుపేక్షణీయం అతఃఫలస్య స్వామిగతత్వాత్ ఫల

స్వామియజమానకత్వక మేవోపాసనమిత్యాత్మేయమతిమితి * స్వామినఃఫ

లశ్చురీత్యాత్మేయఇతిహా త్పైణపూర్వపక్షంకృత్వా. ఉపాసనాన్యపిఋత్విక్

మాణ్యేవన్యః ప్రయోగాంగస్య ఋత్విజః ప్రయోగాంతఃపాతుగ్రీభావ్య

పాసనేపకత్వకత్వసంభవాత్ * తుహవకాల్పావిదాంచకారసహనైమి

షియాతాముద్ధాతాబభావసహస్నేభ్యః కామానాగాయతీతిఉద్ధాత్మదాల్భ్య

గతివిద్యామాయజమానకామసమ్పాదకత్వి దశానలింగాచ్చఋత్విక్త్వక

కమేవోపాసనం, సచ ఋత్విక్త్వకకోపాసనస్య ఫలమృత్విగతమేవన్యాది

తిశ్యశంకం, ఋత్విజంపరాధతయా తేషాంచచనమంతరేణ ఫలసంబంధా

నుపపత్తైః * యాంచైకాంచనయజ్ఞేఋత్విజతీషమాశానతే యజమానాయైవై

తామాతీషమాశానతీషమిత్యేష * తస్మాదుపాసనం విదుర్ధాతాబూయాత్కం

తేకామమాగాయానీతిఋత్విగతవిజ్ఞానస్య యజమానగామిఫలకత్వావేదన లిం

గాచ్ఛ స * శాస్త్రఫలం ప్రయోక్తగ్రీతిన్యాయవతాగః తత్తత్పరిక్రయవిధి బ

లాదుత్సృష్టస్య ఋత్విక్త్వకస్య యాజమానసమాభ్యాసపాదకాధావాల్లిం

గానుగ్రహ, దౌర్ధాత్యసమాభ్యాసా, చ్చార్త్విజ్యమేవోపాసనమితి * ఆ

త్విజ్యమిత్యనులామిస్తస్నేపిపరిక్రియతఇతిసూత్రేణసిద్ధాంతితం సూత్ర

స్యచాయమథః ఉపాసనమార్త్విజ్యం. ఋత్విక్త్వక - తస్నే - క్కతుప్ర

యోగాయహిఋత్విక్ప్రక్రియతే, అతోఽనంగభాతమప్యపాసనం క్కతుప్ర

యోగాంతఃపాతిత్వాదృత్విజేవానుష్ఠేయమితిస్థితం తథాగుణోపసంహారపాదే

చింతితం, తత్రహివాజనాంతావత్ * చ్యయాహవైస్రాజాపత్యాదేవాశ్చాసు

కౌ సానన్దగిరియటికశంకరభాష్య,

త్యయామేతి

రాశ్చేత్యారభ్య * తేహ దేవాహుమహాంతాసుః
ఉద్ధిధేనాసురవిధ్వంసనం ప్రతిజ్ఞాయోద్ధిధే వాగాది. తద్వప్రావసురైర
భిభవముక్తావ * అథహేమమాసన్యం ప్రాణమూచు. శ్రాద్ధిహోద్ధిధే ప్రాణద్య
ప్రాయఃసురపరిభవముక్తావ * భవత్యాత్మనాపరాఽన్యద్వి. ఏనాన్యవంభంబాగా
యవవంచేదెతి శత్రుపరాజయఫలాయోద్ధిధే ప్రాణద్యప్తిరివ. తద్దదేవాఉద్ధిధ
నామపి * దేవాసురాహవైయత్రనయేతిరశత్యారభ్య * తద్విజ్ఞాయత
మాజహ్యురనైనైనానభిభవిష్యమఇతి. ఉద్ధిధేనాసురపరాభవం ముఖ్యఃప్రా
ద్యదేవఉద్ధిధేవాగాదిద్యప్రాణోపమభిధాయ * అథహయవవాయం. సరాభ
ణస్తమద్ధిధముపాసాంచక్రిరే ఇత్యాదినా ఉద్ధిధేప్రాణద్యప్రాయానుర.
వముక్తావ * యథాఽశ్వానమాఖణమృత్యావిధ్వంసతేవవంహ్రావనవిధ్వంసతే
వవంవిదిపాపంకామయతే ఇతిశత్రుపరాభవముక్తావ * యథాఽశ్వానమాఖణ
మృత్యావ విధ్వంసతేవవంహ్రావనవిధ్వంసతే యవవంవిదిపాపం కామయతఇతి శ
త్రుపరాభవాయఉద్ధిధే ప్రాణద్యప్తిరిహితా తత్యాభయతాభ్యస్తప్రాణ
భావస్యాద్ధిధస్తేవోపాన్యత్య శ్రవణైసరూపాభేదాత్, శత్రుపరాభవరూప
ఫలసంయోగావిశేషాత్ ఉద్ధిధవిద్యేతి సమాఖ్యైక్యాచ్చ తయోరైక్యమితి పూ
ర్వపక్షః తత్యరాధ్ధాంతచ్చాయయాపరిచోద్యపరిహారతి * అన్యథాత్వంశబ్దా
దితిచేన్నావిశేషాత్ వాజసనేయకే * తేహేమమాసన్యం ప్రాణమూచస్త్యం
నఉద్ధామేతి తిథిఃత్యభ్యవష ప్రాణఉదగాయదిత్యుద్ధానకతారిప్రాణద్యప్తివి
ధానా చ్ఛాందోగ్య * అథహయవవాయంముఖ్యఃప్రాణస్తమద్ధిధ ముపాసాం
చక్రిరఇతి ఉద్ధానక రణి ప్రాణద్యప్తివిధానాత్ శబ్దాదుపాన్యరూపాన్యథాత్వ
ప్రతితేర్చేదఇతిచెన్న, దేవాసురసంగ్రామోపక్రమాదిబహుసారూప్యా ద్వా
జననెయకేపి * హంతాసురాన్యజ్ఞఉద్ధిధేనాత్యయామేత్యుద్ధిధేనోపక్రమా త్త
దవిరోధాయ * తేభ్యవష ప్రాణఉదగాయదితిఉద్ధానకమభిధాత ఏవోద్ధిధే
పాకాదిషు సాకర్యాతిశయ వివక్షయాపచ్యతే ఓదనస్సవ్యమేవేతి ఓద
నేకర్తృణ్యవచారవత్ ఉద్ధానకమభ్యవకర్తృత్వావచారోపపత్తై రుద్ధిధవి
వోభయత్రాప్రసాన్యః అతావిద్యైక్యమితి ప్రాప్తేప్రచక్షహే * సవాప్ర
కరణభేదాత్పరివరీయస్తాదివత్. నవేతి పూర్వపక్షంవ్యావతరణయతి ప్రకరణ
భేదాత్ ఛాందోగ్య * ఓమిత్యేతదక్షరముద్ధిధముపాసేతితి ప్రకృత్యాద్ధిధావయ

వప్రణవవిషయకముపానసం భాజననేయకే ప్రణవస్య అప్రకృతత్వాత్ * ఉ
ద్గీఢేనాత్యయామేతి కృతస్సద్గీఢస్తేన ప్రస్తుతత్వాత్ కృతస్సద్గీఢవిషయ
కమేవోపానసం అతా రూపభేదాద్విద్యాభేదః కించ ఛాందోగ్య ఉద్గీఢస్యా
ధ్యస్తప్రాణభావస్యోపాస్యత్వో వాజినాంతు * అథ చేమమాసన్యంప్రాణ
మూచుస్తవం న ఉద్గాయేతి తథేతి తేభ్యవీషప్రాణ ఉదగాయదితి అధ్యస్తప్రా
ణభావస్యోద్గాతురుపాస్యత్వమ్. నచ వాజసనేయకే ఉద్గాతురుపాస్యత్వే ఉ
ద్గీఢేనాత్యయామేత్యవకృమవిరోధస్యంనీయః ఉద్గాతురుపాసనే ఉద్గీఢస్యాను
ప్రవిష్టాయా ఉపకృమావగతస్యాద్గీఢస్యాపరిత్యాగాత్. అత్రచవక్తవ్యం బృహ
దారణ్యకప్రకాశికాయాముక్తం తత్రైవానుసంధేయం * సంజ్ఞాతశ్చైత్రమక్త
మస్తిశుతదపి. ననూదీఢవిద్యేతినంజ్ఞై క్యాద్విద్యైక్యముక్తమితి చెన్న తత్సం
జ్ఞైక్యం విధేయభేదేష్యస్తేన యథాగ్నిహోత్రసంజ్ఞానిత్యాగ్నిహోత్రే కుం
డపాయినామయశాగ్నిహోత్రేచ ఛాందోగ్యగత పృథమప్రపాఠకోపిత్వాసుబ
హీష్వామ విద్యానూదీఢవిద్యేతినంజ్ఞై క్యస్యదర్శనాచ్చ తదప్రయోజకమితిభా
వః * వ్యాప్తేశ్చసమంజసం ఛాందోగ్య పృథమప్రపాఠకే ఉత్తరాన్వపివి
ద్యాసు * ఓమి త్యేతదక్షరముద్గీఢముపాసీతేశ్యాదిమాదీఢావయవస్య వ్యాప్త
త్వేన తన్తధ్యపాతిత్వాదస్యాఅపి విద్యాయాఉద్గీఢావయవ ప్రణవవిషయత్వమే
వ. తతశ్చ ఛాందోగ్యవాజసనేయకయోర్బహువర్ణవాదసారూప్యేపి ఛాందో
గ్యగతవిద్యాయాఅధ్యస్తప్రాణభావోద్గీఢావయవప్రణవవిషయత్వాద్వాజసనే
యకోద్గీఢవిద్యాయాశ్చాధ్యస్తప్రాణభావోద్గానకర్తృవిషయత్వాత్ప్రధాన
భూతోపాస్యభేదే బహువర్ణవాదసారూప్యస్యాప్రయోజకత్వాద్విద్యాభేదఇ
తిస్థితిమ్. ప్రకృతమనునరామః. ఇతి పృథమప్రపాఠకే ద్విశీయఖండభాష్యం

ఉ—అథాసిద్ధైవతం యవీవాసౌతపతితముద్గీఢముపాసీతా

ద్యనావీషప్రజాభ్యఉద్గాయతి ఉద్యగ్ స్తమోభయమపహం

త్యవహంతాహవైధయస్యతమసోభవతి యవవంపెద || ౧ ||

శం—అథ అనంతరం అసిద్ధైవతం దేవతావిషయముద్గీఢోపానసం ప్రస్తుత
మిత్యర్థః అనేకభోపాస్యత్వాదుద్గీఢస్య. యవీవాసౌ ఆదిత్యస్తపతి తముద్గీఢ
ముపాసీత ఆదిత్యదృష్టోద్గీఢముపాసీతేత్యర్థః. ఉముద్గీఢమిత్యద్గీఢశబ్దోఽక్ష
రవాచీనక కథమాదిత్యేవతతతతి. ఉచ్యతే ఉద్యగ్ ఉద్గచ్ఛనైష్విషః ప్రజా

శ్రీ సానన్దగిరియతీకశబ్దరథావ్యర్జకరామానుజభావ్యయతా

భ్యః ప్రజాభాముద్గాయతి ప్రజానామన్నోత్పత్త్యర్థం. నహ్యనుద్యతి తస్మిన్
 పీహ్యదేః పక్తిస్సాన్ద్యత్. అతః ఉద్గాయతీవాద్గాయతి యదైవోద్గాతాఽన్నా
 ర్థం. అతః ఉద్గీప్యవిశేష్యర్థః. కించ ఉద్యన్తైశంతమస్తజ్జంచభయంప్రాణినా
 మపహంతి. తమేనంగుణంనవితారంయోవేద సోఽపహంతా నాశయితాహవైభ
 యస్యజన్తమరణాదిల. అత్యంతమనశ్చతత్కారణస్యాజ్ఞానలక్షణస్యభవతి

అ—అనంతరు ఆధ్యాత్మికప్రాణద్యుష్ట్యేద్యోహాసనమపహంతి శేషః. కి
 మితి దేవతావిషయముద్గీహాసనం ప్రస్తూయతే తత్తాహ (అనేక భేతి) ప్రా
 ణరూపేణాదిత్యాదిరూపేణాచోద్గీహస్యోపాస్యత్వాదైవతావిషయతమపాస్తిప్ర
 స్తావాయత్తవైత్యర్థః * ఆదిత్యాదిమతయశ్చేత్సాదిన్యామేన వాక్యాన్తంకథ
 యతి (ఆదిత్యదృష్ట్యతి) తం ఆదిత్యముద్గీహముపాసీతేత్యాదిత్యశబ్దస్యాద్గీహశబ్ద
 స్యచ సామానాధికరణ్యమయ్యత్తం- ఉద్గీహశబ్దస్య ప్రకరణాదక్షరవాచిత్యాదా
 దిత్యశబ్దస్యచ జ్యోతిర్విషయత్వాన్భిన్నార్థయోశ్చేత్యబ్దయోసామానాధికరణ్య
 యోగాదిత్యశ్చ తే (తముద్గీహమీతి) ఆదిత్యే యద్యపి నోద్గీహశబ్దోరూఢ్యావర్తి
 తుమహతి తథాపి గౌణ్యావ తత్రతత్యవృత్తైః సామానాధికరణ్యః ప్రిత్యత్తర
 మాహ (ఉద్యతశతి) ప్రజాభాముద్గాయతి త్యేతదేవస్వస్థయతి (ప్రజానామితి)
 అన్నోత్పత్త్యర్థం ఉద్గాయతీతీహార్యేణసంబంధః. తదేవ వ్యతిరేకద్వారా
 సౌధయతి (సహిత) ఆదిత్యస్యాన్నానుభూమాగానమత్యద్భావః. నతస్యోద్గాతు
 రివ ప్రత్యక్షముద్గానమువల్లమిత్వాశంక్యాహ (ఉద్గాయతీవేతి) ఉపమామేవా
 పపాదయతి (యథేతి) * అథాత్త నెన్నార్థమాగామేదితి శ్చుత్వంతరేయథాఽ
 న్నానుభూముద్గాతాఆగాయతీవ్యవగతం రథా ఆదిత్యోపిప్రజానామన్నానుభూ
 గాయతీవేత్యధః. ఉద్గీహశబ్దస్యాదిత్యే సంభవం పరామృత్యభివృద్ధిమాహ (అతః
 తి) ఆదిత్యద్యుష్ట్యేద్యోహాసనముపపాద్య ఫలం క్రిన్వాపవచ్చే (కించత్వాదినా).
 పవంగుణం తమస్తజ్జభయనివర్తకత్వగుణసహితమితియావత్ || ౧౦ ||

రం—(అథాధిదైవతమ్) ఉద్గీహస్యోహాసనముచ్యతే యథాశేషః. అధిదైవతం దే
 వతాయామిత్యధః దేవతావిషయమితియావత్ (యవవాసాతపతి తముద్గీహము
 పాసీత) ఆదిత్యదృష్ట్యాఉద్గీహముపాసీతేత్యధః. కర్మాంగభూతాద్గీహాపేక్ష
 యా కర్మారాధ్యస్యాదిత్యస్య ఉత్పత్త్యావదవక్తవైత్యుత్పత్త్యదైరేవ నాన్
 ధ్యత్వాత్ ఆదిత్యదృష్ట్యాద్గీహస్యోపాస్యత్వోద్యత్తవ్యమ్. అయమధః * ఆది

త్యాదిమతయశ్చాంగఉపపత్తైరిత్యధికరణసిద్ధః. తచ్చాధికరణం బృహదాచార్యక
ప్రకాశికాయాముపస్యస్తమ్. తత్రైవానుసంధేయమ్. ఉద్భిజ్జేభ్యస్యమాసన్యాదిత్య
స్య ఉద్భిజ్జసామ్యమాహ (ఉద్యన్యాభిషప్రజాభ్యఉద్ధాయతి) వైశ్వానర
తే వీషః ఆదిత్యఉద్యన్ ఉద్భవ్యున్నైస ప్రజానామద్ధప్రకాశను కుర్వన్నుద్ధా
తీనభవతి. ఉద్భిజ్జేపి ప్రజానాముద్ధాయతీనభవతీత్యధికః (ఉద్యంస్తమోభయమ
వహతి) ఉద్యన్నైవాదిత్యస్తమోజనితం. ప్రాణినాంభయమవహంతీత్యధికః.
తమోభయాపహంతృత్వగుణశిష్టణయాఉద్భిజ్జే ఆదిత్యాపాసనస్య ఫలమాహ॥
(అపహంతాహవైభయస్యతమసోభవతియవసంవద) అంధకారాదిపయ క్తభ
యహంతాభవతీత్యధికః. || ౧ ||

ఉ—సమాసపివాయుచాసౌహృద్ధ్యోయముష్టోసాన్వరశ్శి
మమాచక్షతే స్వరశ్శి ప్రత్యాన్వరశ్శిముం తస్మాద్వాపతమి
మమముచోద్భిజ్జముసాసీత. || ౨ ||

శం—యద్యపి స్థానభేదాత్ప్రకాదిత్యాభిన్నావివలక్ష్యతే తథాపి నత
త్వత్తేదస్తయోః కథం సమాసఉపస తుల్యవీవ (ప్రాణస్యవిత్తాగుణతః సవి
తాచస్రాణేన యస్తామష్టోయం ప్రాణః ఉష్ణశ్చాసౌసవితా కిం న్వరశ్శి
మంప్రాణమాచక్షతే కథయతి తథాన్వరశ్శి ప్రత్యాన్వరశ్శిచాముంసవితా
రం యస్తాత్ప్రకాదిత్యన్వరశ్శేన సమగమ్యతః ప్రత్యాగచ్ఛతీసవితాత్వస్తమిత్యా
పునరప్యహస్యహని ప్రత్యాగచ్ఛతి అతిః ప్రత్యాన్వరః అస్తాన్వరతా నామత
శ్చ సమానావితరేతరంప్రాణాదిత్యా అతస్తత్త్వాభేదాదేవప్రాణమిమమ
ముంచాదిత్యముద్భిజ్జముసాసీత. || ౩ ||

. ఆ—నను * అధ్యాత్మమధిదైవతమితిస్థానభేదాత్ప్రకాదిత్యయోర్భిన్న
త్వాత్ భిన్నమేవ తయోరసాసనముపాదేయం అతః (యద్యపితి) ప్రా
ణాదిత్యయోస్యర్హపభేదాభావంప్రశ్నపూర్వకంప్రశ్నిపాదయతి (కథమిత్యాది
నా) ఉష్ణజ్జ్వలస్తానభేదాభేదమనుజానాతి. గుణతస్సామ్యంసాధయతి (య
స్తాదితి) నామతస్సామ్యం సంగీరతే (కించెతి) సవిత్సత్త్వాభిషప్రత్యాన్వరశ
బ్దప్రవృత్తిమాశంక్యాహ (యస్తాదితి) స్వరశ్శేనగచ్ఛత్యేవేతియావత్తస్మిన్నై
వ స్థూలదేహాన ప్రత్యాగచ్ఛతి తస్మాత్ప్రకాన్వరశ్శబ్దప్రవృత్తిరేవేతిర్థః.
సవిత్సత్త్వ తహ తచ్ఛబ్దప్రవృత్తిరేవేత్యాశంక్యాహ (సవితాత్వతి) ఆదిత్యస్యా

౪౬ సానందగిరియతీకశబ్దరథాప్యర్థశ్చ రాజ్యముభాష్యయన్తా
 ప్రంగతస్య పృథ్వహమేకత్రైవాగతిదన్యనా తస్మిన్ ప్రత్యాసర్వరశబ్దసాధివి పృ
 వృత్తిరస్తీత్యర్థః. అతః ప్రాణాదిత్యయోరు క్తంసామ్యంనిగమయతి (అస్తాదితి) అ
 న్యాన్యసామ్యకృతం ఫలమాహ (అత ఇతి) ప్రాణాదిత్యావేకీకృత్య తద్వప్త్యో
 ద్ధిధావయవధూతమౌకారాఖ్యమక్షరముపాస్యమిత్యర్థః. || ౨ ||

రం—(సమానఉపవాయంచాసౌచ) అధ్యాత్మప్రకరణఉక్తః అయం ప్రా
 ణస్య అధిదైవతప్రకరణఉచ్యమానః అసౌ ఆదిత్యస్య సమానవివేత్యర్థః తదేవ ద
 ర్శయతి (ఉష్ణోయముష్ణోసౌ) అయం ప్రాణః ఉష్ణః ఉచ్ఛ్వాసస్య ఉష్ణతయో
 పలభ్యమానత్వాత్ ఉష్ణోసౌ సవిశుశ్చోష్ణత్వంస్పష్టమేవేతిధావః (స్వరఇతి మ
 మాచక్షతేస్వరఇతిప్రత్యాసర్వరఇత్యముమ) ఇమం ప్రాణంస్వరఇత్యాచక్షతే నన్వి
 రః గుత్యేత్యర్థః * స్వస్థిజ్ఞాపతాపయోరిత్యస్తాధాతూనామనేకార్థత్వాత్. క
 తార్యదిరూపం అముం ఆదిత్యం స్వరఇతిప్రత్యాసర్వరఇతిచాచక్షతే ఉదయాస్త
 మయయోగమనప్రత్యాగమనవత్త్వాత్ ప్రాణస్య వాయురూపతయా సదా
 గతిత్యేనప్రత్యాగమనాభావాన్నప్రత్యాసర్వరసంజ్ఞేతిధావః. అతస్స్వరసంజ్ఞాన
 త్వాదాప్యాచప్రప్రాణాదిత్యపరస్పరసమానావిత్యర్థః (తస్మాద్వాసవితమిమమ
 ముంవాద్ధిగముపాసీత) తస్మాత్ ఉభయోరపి సమత్వాత్ ఇమం ప్రాణంవా అముం
 ఆదిత్యంవావీతం ఏతాదృశసంకాముద్ధిగముపాసీత ఉద్ధిగేధ్యస్తముపాసీత్యేత్యర్థః ||

ఉ—అథఖలువ్యానమేవాద్ధిగముపాసీతయదైవప్రాణితి సస్రా
 ణోయదపానితిసోపానః అథయః ప్రాణాపానయోస్సంధిః
 సవ్యానాయోవ్యానసానవాక్ । తస్మాదప్రాణన్ననపానన్వాచ
 మభివ్యాహరతి. || 3 ||

శం—(అథఖలితి) ప్రకారాంతరేణోపాసనముద్ధిగసాధ్యతే వ్యానమే
 వ. వక్ష్యమాణలక్షణం ప్రాణస్తేనవృత్తివిశేషముద్ధిగముపాసీత. అథనాత
 న్యతత్త్వనిరూప్యతే. యదైవపురుషఃప్రాణితి- ముఖనానికాభ్యానంవాయం బ
 హిర్నిస్సారయతి సః ప్రాణాభ్యావాయోర్వృత్తివిశేషః యదపానితి- అపశ్య
 సితి. తాభ్యామేవాంతరాక్షణివాయం సౌపానః, అపానాభ్యావృత్తిః తతః
 కిమితి ఉచ్యతే; అథయఉత్తలక్షణయోః ప్రాణాపానయోస్సంధిః- తయారంత
 రావృత్తివిశేషః స వ్యానఃయస్సాంఖ్యాదిశాస్త్రప్రసిద్ధః- శ్చుత్వావిశేషనిరూ
 పణాన్నాసౌవ్యానఇత్యభిప్రాయః కస్తాత్మనః ప్రాణాపానాహిత్యామిహతా

అయాసేన వ్యానస్తేవోపాసనముచ్యతే - వీర్యవత్కర్మహేతుత్వాత్ కథం
వీర్యవత్కర్మహేతుత్వమితి. ఆహ - యోవ్యానస్సావాక్ వ్యానకార్యత్వా
న్వచః యస్తాద్యావ్యననిర్యత్యావాక్, తస్మాదపాశ్రాంతసంపానక, పాశ్రా
నవాపరావశ్యకృత్ వాచమభివ్యాహరతి - ఉచ్ఛారయతిలోకః ॥౩॥

అ—అథాధ్యాత్మికమాధిదైవికంచోద్ధీహోపాసనం ప్రస్తుత్య తదేవ సమ
స్తేగీకృత్యాత్మకం తథాదవక్రవ్యాభావాత్ నిముత్తరణ శ్రుతేనేత్యాశంక్యా
ధ్యాత్మికమేవోద్ధీహోపాసనమనుస్మత్యాహ (అథేతి) కోసోవ్యానః. యద్భృ
ష్టోద్ధీహోపాసనముపదిక్షితం-అతఆహ (వక్ష్యమాణలక్షణమితి) పక్షాంతరం
వ్యావర్తయతి (పాశ్రాంత్యేనైతి) వక్ష్యమాణలక్షణమిత్యక్తం వ్యక్తికరూతి
(అధునేతి) తన్నిరూపణార్థమాదోపాశ్రాపానానిరూపయతి (యదావృ
త్యాదినా) తాభ్యామేవ-ముఖనాసికాభ్యామిత్యేతత్ స్యాతామిత్యేవంపాశ్రా
పానా- వ్యానస్యతుకిమయాతమితిశంకిత్వా తత్సర్వరూపదశయతి (తతః
త్యాదినా) సంధిమేవస్ఫుటయతి (తయోరితి) పాశ్రాపానయోర్వృత్త్యైరభా
వావస్థాయామధ్యేచవాయోర్వృత్తివిశేషోయోస్తి- సవ్యానశబ్దార్థాత్సత్యధః
* సంధిస్కంధమర్మదేశవృత్తిరావ్యసంభవసాంఖ్యానాంకాశ్చహుఃకాశ్చ
త్యాహ (యస్సాంఖ్యాదీతి) సాంఖ్యానాంకాశ్చానాంకశాస్త్రే ప్రసిద్ధోయో
వాయోర్వృత్తివిశేషః సకంధాదిదేశగః నాసోవ్యానః- శ్మత్యావిశేషనిరూప
ణాదితియోజనా వ్యానస్య పాశ్రాపానసాపేక్షత్వాత్తయోగ్యతాన్యాపాసన
మేవోదితం- సవ్యానోపాసనమితిమన్వానశ్చోదయతి (కస్తాదితి) మహతా
అయాసేన వ్యానతత్త్వనిరూపణేనేతియావత్ తాభ్యాంతస్యవైశిష్ట్యముపేత్యప
రిహరతి (వీర్యవదితి) వ్యానస్తేవోపాసనమితిశేషః తదేవప్రశ్నదావరాప్ర
పంచయతి (కథమిత్యాదినా) కథంవ్యానస్యవీర్యవత్కర్మహేతుత్వం ప్రసి
ద్ధంప్రతిజ్ఞాయతే కార్యకారణభావాదిత్యాహ (వ్యానైతి) వాచోవ్యాననిర్య
త్యాత్మేలింగదశయతి (యస్మాదితి) 3॥

రం—ప్రకారాంతరేణోద్ధీహోపాసనమాహ (అథఖలువ్యానమేవోద్ధీహ
ముపాసీత) ఉద్ధీగంవ్యానత్యేనోపాసీతేత్యధః కోవ్యానస్యత్యత్యాహ (య
దైవపాశ్రాంతిసంపాశ్రాంత్యాదినా) పురుషోముఖనాసికేన యత్ప్రాశ్రితి యం
వాయుంబహిర్నిస్సారయతి సపాశ్రాంత్యావాయోర్వృత్తివిశేషః యదపాసిత

సానన్దగిరియతికశంకరవ్యక్తరజ్జుగాలిమోనుజభావ్యయతా
 సోపానః ముఖనాసికనయంవాయోమంతరాకషణి, సోపానాఖ్య నృత్తివిశే
 షః అథయఃపాణాపానయోస్సంధిస్సవ్యానః తయోరంతరాశ్చ నృత్తివిశేషరూప
 స్సంధిఃవ్యానభాగ్యభాగః ఉద్భిధ్యవ్యానాధ్యాసహేతుమాహ (యోవ్యానసానివా
 క్) వాచావ్యాననిర్వర్త్యత్వాద్వాగ్వాన్వపవేత్త్యభాగః వాచోవ్యాననిర్వర్త్య
 త్వేయక్తిమాహ (అస్తాదహ్నిం నపానన్వాచమభివ్యాహరతి) తస్మాత్ వా
 చావ్యాననిర్వర్త్యతాప్యదేవహేతాః అపాణిన్నపానాన్ శాన్వనమోక్షాకషణ
 బలక్షణపాణాపానాననేవతత్సంధిరూపయా వ్యానవృత్త్యావచమభివ్యానవా
 రితివ్యభాతః 13॥

ఉ—యావాక్స్వక్తాస్తాదహ్నిం నపానన్వపమభివ్యాహ
 రతియక్తత్యామతస్తాదహ్నిం నపానన్వచుగాయతియతా
 మసఉద్భిస్సస్తాదహ్నిం నపానన్వగ్గాయతి 14॥

శం—తథా-వాగ్విశేషమృచ మృక స్వస్థంచసాహ, సామానయవంబోద్ధీభ్య
 మహ్నిం నపానాన్ వ్యానెనైవ నిర్వర్తయతీత్యభిప్రాయః 15॥

ఆ—యావాక్త్యాదివాక్యానామభాగంక్షిపతి (తథేత్యాదివా) 16॥

రం—(యావాక్సంఖ్యుక్తస్తాదిత్యాది) అపాణితాఅపానతాభిప్రాయాని
 యమాణత్యాదేవవ్యానస్యవాగ్మ్యాన్వమోద్ధీభానాన్చైకీమిత్యభాగః 17॥

ఉ—అతాయాన్యన్యానిపీఠ్యవంతిక మోక్షయథాగ్నేర్మవన్
 నమాజేః సుఖం దృఢస్యధనుషతయమనమహ్నిం నపానన్
 స్తానికరోత్యైతస్యహేతౌర్వాన్వసమేవోద్ధీగముపాసీత. 18॥

శం—సకేవలంవాగాద్యభివ్యాహరణమేవ అతః అస్తాదహ్నిన్యపి యానివీ
 ర్యవంతికమోక్షి, ప్రయత్నాధిక్యనిర్వర్త్యాని యథాగ్నేర్మవన్, మాజేమ
 ర్యాదాయాస్సరణం ధావనం దృఢస్యధనుషతయ మనంతికషణం అపాణి
 న్నపానంస్తానికరోతి అతావిశిష్టోవ్యానఃపాణాదిప్రస్ఫుటిభ్యః విశిష్టస్యా
 పానసంజ్ఞాయః ఫలవత్త్వాత్ - రాజోపాననవత్వీతస్యహేతాః-వీతస్థాత్కార
 ణాద్వాన్వసమేవోద్ధీగముపాసీత-నాన్యద్యత్తస్యంతరంకమేవీర్యవత్తరత్వంఫలం

ఆ—అతాయానీత్యాదివాచచప్తే (నకేవలమితి) వ్యానెననిర్వర్తయతీతి
 పూర్వేణసంబంధః యాన్యన్యాన్యపి యథోక్తానికమోక్షి, తానిలోకావ్యానే
 నైవ కరోతీత్యుత్తరతీనన్వంధః ప్రయత్నాధిక్య నిర్వర్త్యానికమోక్షాన్వ

౨౦ సానద్గిరియటికశంకరాభ్యాసంగరామానుజభాష్యయక్తా
 మిత్యాదినా గీరిత్యస్తిన్నక్షరే వాద్వృష్టిః కథావ్యత్యాహ(వాగ్గీరితి)వాచాగీ
 రశ్చసాదృశ్యందర్శయతి(వాచాశాంతి)ఉద్గీరక్షరయోఃప్రాణవాద్వృష్టిరివధమిత్యస్తి
 న్నక్షరేన్నదృష్టిఃకార్యత్యాహ (తథేతి)ధకారాన్నయోరపేక్షితం సాదృశ్యం
 దశాయతి (అన్నేహితి) ప్రాణవివాదిత్యాచాసాదృశ్యంఘృతైవమోక్షం-
 * ద్యారెవాదిత్యాచాతునాక్రం. తథాచ తత్రసాదృశ్యాభావకథందృష్టికర
 ణమిత్యాశజ్ఞానహ (త్రయాణామితి) ॥౬॥

రం—(అథఖలుాద్గీభాక్షరాణ్యపాసీతాద్గీపఞ్చతి) ఉద్గీపఞ్చతి తీరిఉద్గీప నా
 మానుప్ర విష్టాక్షరాణ్యవడపాసీతెత్యర్థః (ప్రాణవివాత్) ఉదిత్యక్షర
 ప్రాణబుద్ధిఃకార్యత్యర్థః తత్ర హేతుమాహ (ప్రాణేనపున్తిష్ఠతీతి) సు
 ప్తం(వాగ్గీర్వాచాహగిరీత్యాచక్షతే) గీరిత్యక్షరేవాద్వృష్టిః కార్యావాచా
 గీశబ్దవాచ్యత్యాద్గీరిత్యస్యవాగ్ధ్యాసాధిష్ఠానత్వముపపద్యతేఇతిభావః (అన్న
 థం) ధమిత్యక్షరెఅన్నబుద్ధిఃకథావ్యత్యర్థః తత్ర హేతుమాహ (అన్నే
 హిదంసర్వంస్థిత) అన్నస్యసర్వస్థానత్వేనధకారవత్త్వసామ్యత్ ధశబ్దేఅన్న
 బుద్ధిర్యజ్యతేఇతిభావః. ॥౬॥

ఉ—ద్యారెవాదంతరిక్షంగీః పృథివీధమాదిత్యవవోద్వాయ
 గీరగ్నిస్థగ్ సామవేదవవోద్యజుర్వేదంగీఃఋగ్వేదస్తం దుగై
 స్తే వాద్గోహంయోవాచాచోహః అన్నవానన్నాదోభవతియ
 ఏతాన్యేనవిద్యానదీభాక్షరాణ్యపాస్తఉద్గీపఞ్చతి ॥౭॥

శం—ద్యారెవాత్- ఉచేత్ప్రస్థానాత్ అంతరిక్షంగీః గిరణాల్లోకానాం
 పృథివీధం ప్రాణిస్థానాత్ ఆదిత్యవవోత్ ఉర్ధ్వత్యాత్ వాయుగీః అగ్ని
 దీనాంగిరణాత్, అగ్నిస్తం- యాజ్ఞయకమావస్థానాత్ సామవేదవవోత్ సవ
 గ్గసంస్తుతత్యాత్. యజుర్వేదంగీః- యజుప్రాప్తస్యహవిషాదేవతానాంగిర
 ణాత్. ఋగ్వేదస్తం ఋచ్యభూతత్యాత్సామ్యః- ఉద్గీభాక్షరోపాసనఫలమధు
 నోచ్యతే- దుగై వాద్గ్యస్తే- సాధకాయ కాసా వాక్ కం. వాహం కోసా
 దోహతి- ఆహ (యోవాచోదోహః) ఋగ్వేదాదిశబ్దసాధ్యం ఫలమిత్యభి
 ప్రాయః తద్వాచోదోహః తం సవయమేవవాద్గోద్ధి. ఆత్మానమేవదోద్ధి కించ
 అన్నవాక్ ప్రభూతానోన్నాదశ్చ - దీప్తాగ్నిభవతి యవితాని యథో
 క్తానివపం యథోక్తగుణాన్యదీభాక్షరాణివిద్యాన్ సన్నపాస్తేఉద్గీపఞ్చతి ॥౭॥

ఆ—అంతరిక్షం—గోపనిషత్
 త్వాహ (గిరణాదితి) (అగ్నిరణాదితి) సంవర్గవిధ్యాయాం దృ
 ప్రవ్యం * సామవేదోపేక్ష్యగోపనిషత్ ఇతి స్వగ్లాంకి ఛిన్ సామవేదస్య సం
 స్తుతిత్వాదితి హేతుమాహ (స్వగ్లాంకి) యజుషా- సావహస్వధాదినేతియావ
 త్ అథ్యత్తమధిలోకమధదైవమధవేదచ సామాక్షరోపాసనముక్తావతత్ఫలం
 క్రిమవతార్చవ్యాకరోతి (ఉద్ధీశే) యోవాచోదోహాఇత్య త్రపష్టికమణి
 దృప్తవ్యా. తమేవవాగ్దోహంపరిటమితి (ఋగ్వేదాదీతి) తత్సాన్విధ్యఫలం,
 సాన్విధినోచ్చారణక్షమత్వం తదనాయాసేనాస్యసంభవతీత్యర్థః తదితి ప్రకృత
 ఫలమరామశః. పష్టిపూర్వవత్. తమితిహోహోక్తిః వాచవినదోహే కమణ
 త్వంకీర్త్యత్వంచేత్వాహ (ఆత్మాసమేవేతి) యోవాగ్దా- సావాగేవ సాచాత్మా
 సమేవతందోగ్ధీతియోజన, యథోక్తాని, ప్రాణవాగన్నాదిరూపత్వేనోక్తాని
 తియావత్. యథోక్తగుణాని- ఉత్తానిగిరణస్థిత్యాదిధమకాణీత్యర్థః. ఉద్ధీధా
 క్షరాణీతుక్తంవిశేషణానువాదేన స్ఫుటమితి (ఉద్ధీశఇతి) ఉద్ధీశఇత్యేవం
 రూపస్యనామ్నోఽక్షరాణీతియావత్.

॥౭॥

రం—ప్రకారాంతరిణోద్ధీధాక్షరోపాసనమాహ (ద్యౌరేవోదంతరిక్షం
 గోపనిషత్సమిత్వాది) ఉదక్షరేమ్యులూకాదిత్యసామవేదదృష్టిః గీరక్షరే అంత
 రిక్షవాయుయజుర్వేదదృష్టిః, ధమక్షరేపనిషత్సమిత్వాద్విః, శ్చకార్యేత్వర్థః
 ఉక్తస్యచతుర్విధస్సాన్విధీనసామాక్షరోపాసనస్యఫలమాహ (చంద్రోఽస్తేవాద్యో
 హం) వాగస్తే ఉపాసకాయవోహంబోగ్ధీత్యర్థః కందోహమిత్యత్వాహ
 (యోవాచోదోహః) వాక్సాన్విధ్యఫలమిత్యర్థః ఫలంతరమవ్యాహ (అన్న
 వ్యాసన్నాదోభవతి) ప్రభూతాన్నం దీప్తాగ్నిశ్చేదవతీత్యర్థః (యవితాన్యై
 నంవిద్యావద్రీధాక్షరాణ్యుపాసేఉద్ధీశఇతి) సప్రదోఽథః

॥౭॥

ఉ—అథఖిలవశీస్సమృద్ధిరు పసరణానీతుప్రాసీతయేనసామ్నా

స్తోష్యన్నాన్యత్రత్వామోపధావేత్

॥౮॥

శం—అథఖిలు- ఇదానీమాశీస్సమృద్ధిః, ఆశిషః - కామస్యసమృద్ధిః య
 థాథవేత్తదుచ్యతేఇతివాక్యశేషః ఉపసరణాని, ఉపసరతవ్యానిఉపగంతివ్యాని
 ధ్యేయానీత్యర్థః కథం ఇతుప్రాసీత- ఏవముపాసీత తద్యథా. యేనసామ్నా
 ఖసామవిశేషణస్తోష్యక స్తుతింకరిష్యకన్వాత్ భవదుద్ధాతా తత్వామోపధా

జేల్ ఉపసరేల్ చింతయెదుర్పత్తాది

॥౨॥

అ—వాగాదిసమృద్ధిఫలకముపాసనశుభపరిశ్రమసమృద్ధిరైన ప్రకారణ భవతి- తత్ప్రకారజ్ఞానం సర్వకామ్యోపాసనశేషధూతంప్రాసంగికంవిధీయత ఇత్యాహ (అథభివృత్తి) వాగాదిసమృద్ధిఫలకోపాసనానంతర్య మథశబ్దార్థః వక్ష్యమాణోపాసనానాం సర్వకామ్యోపాసనాశేషత్వద్యోతనార్థం భివృత్త్యక్తం. ప్రాసంగికత్వందశయతి (ఇదానీమితి) కామశబ్దఃఫలవిషయః తచ్ఛబ్దః ప్రకారజ్ఞానవరామణీ. ఉచ్యతే, విధీయతేఇత్యర్థః. ధ్యానప్రకారం ప్రశ్నపూర్వకంవిశదయతి (కథమిత్యాదినా) ఇతిశబ్దార్థమభినయతి (ఏవమితి) ఏవంశబ్దార్థముదాహరణనిష్ఠితీయాన్వప్తయతి (తదన్వభేతి) ఉత్పత్త్యాదిభిరిత్యాదిశబ్దేన ఛందోదేవతాదిగృహ్యతే ॥౨॥

రం—(అథభివృత్తీస్సమృద్ధిరుపసరణానీతుపాసీత) ఆశీస్సమృద్ధిహేతుభూతాన్యూపాసనానీమానీతిమత్వాఉపాసీత, ఉపాసనచుర్యాదిత్యర్థః కేపాముపాసనంకార్యమిత్యత్యాహ (యేనసామూస్త్రాప్యకన్యాత్రతానమోపధావేత్) ఉపధావేత్ - చింతయేల్ ఉపాసీతేత్యర్థః శిష్టంస్పష్టమ్ ॥ ౨ ॥

ఉ—యస్యామృచితామృచంయదాపేయంశమృషింయాం దే

వతామభిష్టోష్యన్యాస్త్రాం దేవతాముపధావేత్ ॥౩॥

శం—యస్యామృచితత్సామ- తాంచర్మముపాధావెద్దేవతాదిభిః. యదాపేయంసామ - తంచపీఠం. యాం దేవతామభిష్టోష్యకన్యాత్ తాం దేవతాముపధావేత్ ॥౩॥

అ—దేవతాదిభిరిత్యాదిపదేనాపేయాదిగృహః ॥౩॥

రం—(యస్యామృచితామృచం) యస్యామృచిసామూస్త్రాప్యకన్యాత్- తామృచంచింతయేదిత్యర్థః (యదాపీఠయంతమృషిం) ఋషిసంబంధిఆపేయం యస్యాపేయంయదాపేయంశివభాగవతవత్సమాసః. సామయదృషికంతమృషించింతయేదిత్యర్థః (యాం దేవతామభిష్టోష్యకన్యాస్త్రాం దేవతాముపధావేత్) స్పష్టమ్. ॥౩॥

ఉ—యేనచృందసాస్త్రాప్యన్యాస్త్రచృందఉపధావేద్యేనస్తామే

నస్త్రాప్యమాణస్యాస్త్రక్ స్రామముపధావేత్ ॥౪॥

శం—యేనచృందసా- గామక్యాదినాస్త్రాప్యకన్యాత్, తచ్ఛందఉపధావే

త్ యేనస్తామేనస్తాప్యమాణస్యాత్ - స్తామాంగఫలస్యకర్తృగామిత్యాదాత్త
నేపదం స్తాప్యమాణఇతి తంత్రామముపధావేత్. ||౧౦||

ఆ—గాయత్ర్యాది నేత్యాదిపదము మ్మిగనప్తబృహత్యాదిసంగ్రహార్థఃత్రి
వృత్తుంచదశనప్తదశమికవింశతిపసిద్ధస్సోమయాగేస్తామః అత్తనేపదప్రయోగ
ప్రతిపన్నమథామాహ (స్తామాంగతి) యత్త్రకర్తృగామిఫలం తత్తాత్త
నేపదం ప్రయజ్యతే పశ్యతేచస్తాప్యమాణఇత్యాత్తనేపదదృశ్యతే తస్మాదేత
త్ఫలస్యకర్తృగామిత్వంగమ్యతే. అన్యథాస్మారోవత్తయోరివపరస్తేపదప్ర
యోగప్రసంగాదిత్యర్థః ||౧౦||

రం—(యేనఘనస్తాప్యకస్యాత్తచ్ఛుండపదావేత్) ఛండః - గాయ
త్ర్యాదికమిత్యర్థః (యేనస్తామేనస్తాప్యమాణస్యాత్త స్తామముపధావేత్)
స్తామః- త్రివృత్తుంచదశాదిలక్షణముక్సఖ్యావిశేషః ||౧౦||

ఉ—యాందిశమభిష్టోష్యన్సాత్తాందిశముపధావేత్ ||౧౧||

శం—యాందిశంస్తాప్యమాణస్యాత్, తాందిశముపధావేదధిష్టాత్తాందిభిః

ఆ—యాందిశమభీతి అభివ్యాప్యేత్యర్థః స్తాప్యకః దేవతావిశేషమితిశే
షః. అధిష్టాత్మశబ్దేనెంద్రాదయోగ్యహ్యంతే ఆదిపదం తత్తద్విగవస్థితాసాధారణ
ధర్మసంగ్రహార్థమ్. || ౧౧ ||

రం—(యాందిశమభిష్టోష్యన్ సాత్తాందిశముపధావేత్) యద్విగభిముఖ
తయా స్తాప్యకస్యాత్ తాందిశంచధ్యాయేదిత్యర్థః. || ౧౧ ||

ఉ—ఆత్తానమంతతఉపసృత్యస్తువీతకామంధ్యాయన్నప్ర
మత్తాభ్యాహోహయదస్తే సకామస్సమృద్ధేతయత్కామః స్తు
వీతేతియత్కామఃస్తువీతేతి. || ౧౨ ||

—————ఇతి ప్రథమప్రపాఠకే తృతీయఃఖండః—————

శం—ఆత్తానముద్గాతా స్వరూపంగోత్రినామాదిభిః సామాదీ క్రిమేణ
స్వంచాత్తానమంతతః అంతే ఉపసృత్య స్తువీతకామంధ్యాయన్నప్రమత్తః స్వ
రోష్టప్యంజనాదిభ్యః ప్రమాదమకుర్వత్ తతోఽభ్యాశః క్షిప్రమేవహయత్
యత్ప్రాప్తే వీచంవిదేసకామస్సమృద్ధేత సమృద్ధింగచ్ఛేత్. కోసా యత్కా
మః యఃకామోస్య యత్కామస్సన్తువీతేతి ద్విరుక్తిరాదరాధాన్.

—————ఇతి ప్రథమప్రపాఠకే తృతీయఃఖండభాష్యమ్—————

౫౪ సానందగిరియతీకశబ్దరభాష్య, రజ్జ రామానుజభాష్యయక్తా

ఆ—ఆత్మానంస్వంరూపంగోత్యాదిభిరుపసృత్యోద్ధాతాస్తుపితేతి సంబంధః ।
 నామాదిభిరిత్యాదిశబ్దేన వణౌశ్రమాదిగ్రహణంతతత్త్వస్యాథమాహ(సా
 మాదీనితి) పూర్వోక్తాసామాదీన సర్వానుక్తైసకర్మమేన ధ్యాత్వా తదవసానై
 స్యాత్మానమపి నంచిత్యాపెక్షితఫలమనునందధానః స్వరాదిభ్యః ప్రమాదమకు
 ర్వన్నుద్ధాతాస్తుపితేతియోజనా. యత్రకమణ్యయముద్ధాతా యథోక్తరీత్యా
 స్తాతాభవతి తత్రాక్షిప్రమేవాస్తే ససకామస్సమృద్ధింగచ్ఛేత్ యత్కామస్స
 యఃస్తుపితేత్యనన్వయః. ఇతిశబ్దః ప్రాసంగికోపాససమాప్త్యథః ॥ ౧౨॥

—ఇతి పరధమప్రపాతకే తృతీయఖండభాష్యటీకా—

రం—(ఆత్మానమంతతఉపసృత్యస్తుపితకామంధ్యాంనప్రమత్తః) ఉక్తం
 సర్వం ధ్యాత్వా అంతతః అంతేఆత్మానమపి ఉపసృత్య బ్రహ్మత్వకంధ్యాత్వాకా
 మం ఆత్మనత్తస్థంధ్యాంనప్రమత్తః అవహితః స్వరవణౌద్యభ్రేషానుకూల
 మనోఽవధానయ క్తస్సస్పృహిష్యవమానాదిస్తోత్రమారభేతేత్యథః (అధ్యాకౌ
 హయదస్తే సకామస్సమృద్ధ్యేతయత్కామఃస్తుపితేతియత్కామఃస్తుపితేతి) య
 త్కామనయాపివంఛితస్తాత్మికరీతి, సకామః యస్తాత్కారణాదధ్యాశః క్షి
 ప్యంసమృద్ధ్యేత సమృద్ధిం ప్రాప్నోతీత్యథః అధ్యాజ్ఞాపాదశ్చోతరసుని
 అధ్యాశఇతిరూపం క్షిప్రఫలసిద్ధిరుపసరణఫలమిత్యథః. ద్విరుక్తివ్యాసమా
 ప్ర్యథా ॥ ౧౨ ॥

—ఇతి పరధమప్రపాతకే తృతీయఖండభాష్యమ్—

ఉ—ఓమి త్యేతదక్షరముద్ధిధముపాసీతోమితిహ్యుద్ధాయతి

తస్యోపవాసఖ్యానమ్ ॥

॥ ౧ ॥

శం—(ఓమి త్యేతదిత్యాది) ప్రకృతసాక్షరస్య పునరుపాదానం ఉద్ధిధాక్ష
 రామ్యపాసనాంతరితత్వావనన్యత్ర పునంగమాధూదిత్యేవమథం ప్రకృతస్తే
 వాక్షరసామృతాభయగుణవిశిష్టస్యపాసనం విధాతవ్యమిత్యావరంభః ఓమిత్యా
 దివ్యాఖ్యాతమ్. ॥ ౧ ॥

ఆ—ప్రాసంగికంహితావ ప్రకృతమనునందత్తై (ఓమి త్యేతదిత్యాదీతి) పు
 నరుపాదానన్యతాత్పర్యమాహ (ఉద్ధిథేతి) ఆదిశబ్దేనపూర్వోక్తామ్యపాసనాని
 గృహ్యంతే. ఉద్ధిధస్య తైర్వ్యవహితత్వాత్ప్రకరణవిచ్ఛేదశంకాయాం తతోఽ
 న్యస్తిన్నభేదప్రసంగస్సాన్యతే - సమాధూదిత్యేవమథం పునరుపాదానమిత్య

భా. ౦. ౫. వైమృత్యోరిత్యాదేస్తాత్పర్యమాహ (ప్రకృతస్యేతి) అక్షరవ్యాఖ్యానప్రాప్తావనుమాదభాగం ప్రత్యాహ (ఓమిత్యాదీతి) || ౧ ||

రం—(ఓమిత్యేతదక్షరముద్గీఢముపాసీతెత్యాది) పూర్వవదధాః ఆత్మ, ఉక్త స్తేవోద్గీఢోపాసనస్య పునఃపరామర్శో మధ్యే ఉద్గీఢనామాక్షరోపాసనయా అంతరితత్వాదితిదృష్టవ్యమ్. || ౧ ||

ఉ—దేవావైమృత్యోర్విభ్యతస్త్రయ్యాంబిద్యాం ప్రా విశ
గ్ స్తేచ్ఛంధోభిరచ్ఛాదయన్యదేభిరచ్ఛాదయన్ స్తచ్ఛంధసాం
చ్ఛంధస్తవ్యమ్ || || ౨ ||

శం—దేవావైమృత్యోః మూరకాద్విభ్యతః కింకృతవంతఇతి. (ఉచ్యతే త్రయ్యాంబిద్యాం త్రయీవిహితంకర్మ ప్రా విశత్ ప్ర విష్టవంతః వైదికకర్మ ప్రారబ్ధవంతఇత్యధాః తస్మత్తోస్త్రాణామన్యమానాః కించ తేకర్మాణ్యవినియక్తైఃచ్ఛంధాభిః మంత్రైర్జపహోమాదికుర్వంతఆత్మానంకర్మాంశరేష్వచ్ఛాదయన్ ఛాదితవంతః యత్ యస్తాదేభిః మంత్రైర్చ్ఛాదయన్ తత్ తస్మాచ్ఛంధసాం మంత్రాణాం ఛాదనాచ్ఛంధస్తవ్యంప్రసిద్ధమేవ. || ౨ ||

ఆ—* దేవాసురాహవైయత్రేత్యత్రివ్యాఖ్యాతాః దేవాః మూరకాదసురాత్పాప్తస్సకాశాదియావత్ కోయంకర్మణి ప్ర వెశోనామ తత్ప్రాహ(వైదికమితి) తదితి వైదికకర్మోచ్యతే. తేచ్ఛంధోభిరిత్యాదివ్యాచప్తే (కించేతి)నపి సర్వేమంత్రాస్సర్వత్రవినియజ్యంతే- తథాచేకస్మిన్కర్మాణ్యనుష్ఠీయమానేవినియక్తాన్తంత్రాహిత్యాక్రమాంతరేష్వవశేషే జపాదికుర్వంతసాన్సత్త్వానం దేవాశ్చాదితవంతః తస్మాన్నమృత్యువశ్యతాతేషామిత్యధాః. తేషాం ఛందోభిశ్చాదితత్వే ఛందసాంఛందస్తవ్యంప్రసిద్ధిప్రకారమభినయతి (తస్మాదితి)|| ౨ ||

రం—(దేవావైమృత్యోర్విభ్యతస్త్రయ్యాంబిద్యాంప్రా విశత్) దేవాః మరణభీతాస్సంతః త్రయ్యాంబిద్యాంప్రా విశత్ వైదికకర్మ ప్రారబ్ధవంతఇత్యధాః (తేఛందోభిరచ్ఛాదయన్) ఛందాభిః కర్మావినియక్తైరైవైద్యైర్మంత్రైర్మృత్యుభీతాస్సంతః ఆత్మానంఛాదితవంతఇత్యధాః, వైదికమంత్రకంచుకచ్చగ్నాఇతియావత్ (యదేభిరచ్ఛాదయన్ స్తచ్ఛంధసాంఛందస్తవ్యం) ఛాదకత్వాదేవవైదికమంత్రాణాం ఛందస్తవ్యమిత్యర్థః || ౨ ||

సానద్వగిరియటికే శంకరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయుక్తా
ఉ—తామతత్రమృత్యుర్యథామత్స్యముదకే పరిపశ్యేదేవం

పర్యపశ్యద్భుచినామ్నియజుషి తేనువిదిత్వాధ్వానో ఋచసాని
మోయజుషస్సంప్రేమప్రావిశత్.

|| 3 ||

శం—తాం స్తత్ర దేవాన్కర్మపరామృత్యుః యథాలోకే మత్స్యఘాతకో
మత్స్యముదకేనాతిగల్భిరే పరిపశ్యేద్బుచిదకస్రావోపాయసాధ్యం మనస్
మానః ఏవంపర్యపశ్యత్ దృష్టవాన్ మృత్యుః కర్మక్షయోపాయసాధ్యాన్ దే
వాన్మేనేత్యర్థః. కావసాదేవాదదర్శేతి ఉచ్యతే (ఋచినామ్ని యజుషి)
ఋగ్యజుస్సామసంబంధికర్మాణ్యర్థః. తేను దేవావైదికేనకర్మాణా సంస్కృ
తాశ్చుద్ధాత్తానస్సంతామృత్యాశ్చికిషీతం విదితవంతః విదిత్వాచరదూర్ధ్వాః
వ్యావృత్తాః కర్మాణ్యః ఋచసామోయజుషః ఋగ్యజుస్సామసంబద్ధాత్కర్మ
ణాః అభ్యుత్థాయేత్యర్థః. తేనకర్మాణా మృత్యుభయాపగమప్రతినిరాశాస్తడపా
స్యామృతాభయగుణమక్షరంస్వరశబ్దితం ప్రావిశన్నేవ పరిష్టవంతః ఓంకారో
పానసపరాస్సంవృత్తాః ఏనశబ్దోఽనధాంణార్థస్సన్ సమచ్ఛయప్రతిషేధార్థః.
తమపానసపరాస్సంవృత్తా ఇత్యర్థః.

|| 3 ||

ఉ—కర్మానుతిష్ఠతాం దేవానామృత్యువశ్యతానవ్యావృత్తైశ్చాహ (తాని
తి) తేత్యేతి వైదికకర్మప్రారంభోక్తిః ఉశబ్దోఽప్యర్థః యథోక్తకర్మపరా
నపి తాన్మృత్యుః పర్యపశ్యేదితి సంబంధః. కర్మాణాం మృత్యుపదగోచరత్వం దృ
ష్టాంతేనాహ (యథేతి) దాప్తాంతికభాగస్య వివక్షితమర్థంగృహ్యతి (మృత్యు
రితి) దాప్తాంతికే క్షుద్రోదకస్థానీయంకింస్యాదితి ప్రశ్నపూర్వకం దర్శ
యతి (కావసావిత్వాదినా) ఋగాదీనానిత్యేష్విన క్షయాధావాన్నక్షుద్రోద
కస్థానీయతేత్యశక్య వివక్షితమర్థమాహ (ఋగితి) కర్మాణశ్చకృతకత్వేవఫల
తస్యైవరూపతిశ్చ క్షయితాప్రసిద్ధైతేభావః మృత్యుపరిహారోపాయముపదిశతి (తే
నుదేవా ఇత్యాదినా) కర్మాభ్యస్సకాశాదూర్ధ్వాః వ్యావృత్తా ఇత్యర్థః సర్వక
ర్మసంగ్రహార్థం కర్మాభ్యఇతి బహువచనం అవైదికకర్మాత్యాగస్యకర్మిష్య
పిసిద్ధత్వాద్వైదికకర్మాత్యాగార్థమిశిష్యి (ఋచఇతి) కర్మాత్యాగమాత్మా
త్కృతకృత్యతాశంకాం వారయతి (అనె (కంటదక్షురంతి దాహ (ఓంకారేతి) ||

రం—(తామతత్రమృత్యుర్యథామత్స్యముదకే పరిపశ్యేదేవం పర్యపశ్యద్భుచి
సామ్నియజుషి ఉశబ్దో నిరర్థకః తాదేవాన్కర్మపరాయథా మత్స్యిగా

హి ఉదకే మత్స్యం పరివశ్యతి ఏవమృత్యుస్త్రయీవిహితంకర్మానుపనిష్ఠాన్
కర్మభేషసమయంప్రతిక్ష్య గ్రహితుమైచ్ఛదిత్యథః (తేనువిదిత్వాధాన్వ
ఋచస్సామోఽయజుషస్సన్విరమేవప్రావిశత్) తే దేవాః మృత్యోశ్చిక్షీప్షి
తం జ్ఞాత్వా ఋక్సామయజురూపత్రయీవిహితయజ్ఞాదికర్మభ్యః ఊధాన్వః
అధికాః కర్మానిమే లీకృతాంతఃకరణాస్సంతఃస్వరశబ్దితమోంకారంప్రావిశత్
ఉపాసితం ప్రసృతాశ్చిత్త్యథః.

॥ ౩ ॥

ఉ—యదావాఋచమాహ్నీత్యోమి త్యేవాతిస్వరత్యేవన్
సామైవంయజుఃపఠన్వరోయదేతదక్షరమేతదమృతమథయం త
త్ప్రవిశ్య దేవాఅమృతాఅథయాఅభవత్ ॥ ౪ ॥

శం—కథం పునస్సన్విరశబ్దవాచ్యత్వమక్షరస్యేతి. ఉచ్యతేయదావై ఋచ
మాహ్నీతి ఓమి త్యేవాతిస్వరతి ఏవంసామ. ఏవంయజుః ఏషఏవఉస్వరః. కోసా
యదేతదక్షరం ఏతదమృతమథయం తత్ప్రవిశ్య యథా గుణమేవామృతా అథ
యాశ్చాభవత్దేవాః.

॥ ౪ ॥

ఆ—ఉదాతాదిరూపత్వాధావాదక్షరస్యనస్వరశబ్ద్యత్వమిక్యాశంక్య పరిహ
రతి (కథమిక్యాదినా) ఋచమాహ్నీతి అగ్నియనై న సాన్విధీనాంకరోతిత్యర్థః.
అతిస్వరతి అతిశయేనాదరధియోచ్చాదియతీయావత్ ఋగ్యజుస్సామ్నాం ప్ర
త్యేకమోంకారోచ్చారణవా రేణేవా ప్రిదగ్ననాదిత్యతిశబ్దాఃఉశబ్దోఽపిప
ర్యాయః సంపత్తిపన్నస్వరనిదిద్వయంతాః అమృతమథయం తథావిధబ్ర
హ్మప్రతీకత్వాదిత్యథః తత్ప్రవిశ్య బ్రహ్మబుద్ధ్యా తద్ధ్యానంకృత్యైత్సర్థః॥ ౪

రం—కథం పునస్సన్విరశబ్దవాచ్యత్వమోంకారస్యేత్యక్రాహ(యదావాఋ
చమాహ్నీత్యోమి త్యేవాతిస్వర త్యేవంసామైవంయజుః)యదావాఋగాదికమా
హ్నీతి ఆరభతే తదా ఓమిత్యతిస్వరతి శబ్దంకరోతిత్యథః (ఏషఉస్వరః) త
న్నాదేషః ఓంకారః స్వరశబ్దః (యదేతదక్షరమేతదమృతమథయం) ఓంకా
రవివక్షిరణభయాదినివర్తకశబ్దః (తత్ప్రవిశ్య దేవాఅమృతా అథయా అ
భవత్) మరణభయాదినివర్తకమోంకారంప్రవిశ్య దేవాఅమృతాఅథయాశ్చ అథ
వన్నిత్యథః.

॥ ౫ ॥

ఉ—సయవేతదేవంవిద్యానక్షరం ప్రణాత్యేతదేవాచరన్
స్వరమమృతమథయంప్రవిశతితత్ప్రవిశ్య యదమృతాదేవాస్తద

శ్రీకృష్ణ సానందగిరియతీకశబ్దరథావ్యరంగరామానుజభాష్యయ్యక్తా
మృతోభవతి ॥౫॥ ఇతి ప్రథమప్రపాతకే చతుర్థఖండః

శం—సయః అన్యోపి దేవవదేవైతదక్షరమేవంఅమృతాభయగుణంవిద్యాన్
ప్రణాతి స్తాతి ఉపాసనమేవచాత్మస్తుతిరభిప్రేతా సతతైవైతదేవాక్షరం స్వర
మమృతమభయంప్రవిశతి తత్ప్రవిశ్యచ రాజకులంప్రవిష్టానామివ రాజ్ఞాంతర
జ్ఞుబహిరంగతావన్నపరస్య బ్రహ్మణోంతరంగబహిరంగతావిశేషః కింతహియ
దమృతాదేవాః యేనామృతత్వేనయదమృతాఅభూవత్. తెనేవామృతత్వేన విశి
ష్టస్తదమృతోభవతి సన్మనతా నావ్యధికతా అమృతత్వఇత్సర్థః. ॥ ౫ ॥

—ఇతి ప్రథమప్రపాతకే చతుర్థఖండభాష్యమ్—

ఆ—భవతు దేవానామేవం అస్తాకంతు కిమాయాతమిత్యాశంక్యాహ(సయో
న్యోపీతి) రాజగృహంప్రవిష్టస్య విశేషదగ్ధనాదక్షరం ప్రవిష్టస్యాపి ఫలే వి
శేషస్యాపి తస్మాత్సంక్యాహ (తత్ప్రవిశ్యేతి) అమృతత్వేన విశిష్టాఇతి శేషః. ॥౫॥

—ఇతి ప్రథమప్రపాతకే చతుర్థఖండభాష్యటీకా—

రం—(సయవితదేవంవిద్యానక్షరంప్రపాతకాతిత్వాది) యవితదేవాక్షరం స్వర
మమృతమభయంప్రణాతి ఉపాసనాతియావత్ తాదృశామృతత్వాదిగుణకంప్రణ
వంప్రవిశ్య దేవాయాదృశామృతత్వాదియక్తాః తావృశోభవతీతిత్సర్థః ॥ ౫ ॥

—ఇతి ప్రథమప్రపాతకే చతుర్థఖండభాష్యమ్ —

ఉ—అథఖలుయదద్వీగసప్రణవోయః ప్రణవస్సద్వీగభిత్వ
సావాఆదిత్వద్వీగసప్రణవమితిప్రేక్షనస్వరన్నైతి ॥ ౧ ॥

శం—ప్రణాదిత్యద్వీగవిశిష్టసోద్వీగస్యోపాసనము క్తమేవానూద్య ప్రణ
వోద్వీగయోరెకత్వంకృత్వా తస్మిన్ ప్రాణత్వి ధేదగుణవిశిష్టదృష్ట్యాక్షరస్యా
పాసనమనెకపుత్రభలమిచానీం వక్తవ్యమిత్యారభ్యతే అథఖలు యదద్వీగః ప
ప్రణవోభవాన్విచానాం యశ్చప్రణవస్తేషాం సవచాంతోగ్యుద్వీగసద్భవాచ్యః
అసావాఆదిత్వద్వీగసప్రణవః ప్రణవశ్చైవవాహ్యపిసవీవ బహ్వీచానాంనా
న్యః ఉద్వీగఆదిత్యః కథం ఉద్వీగాభ్యమక్షరమోమిత్వైతదేవహి యస్తాత్స్వరకా
ఉచ్చారయత్ అనెకార్థకాన్వద్ధాతూనాం అథవా స్వరకా గచ్ఛన్నైతి అతా
సాపుద్గీగస్సవితా. ॥ ౧ ॥

ఆ—ఖండంతస్యతాత్పర్యమాహ (ప్రణాదిత్వేతి) ప్రణవస్యోద్వీగసప్రణవై
కత్వం కృత్వా తస్మిన్ సత్యధ్యాత్వం ప్రాణదృష్ట్యాక్షరదైవతమాదిత్వదృష్ట్యా

చ విశిష్టస్యాద్దీగస్య యదుపాసనము క్తం తదేవానూద్య నిందిత్వా ప్రాణానాం
రక్షీనాం చ భేదవీచకుణః తద్విశిష్టదృష్ట్యా తస్మై నోద్దీభావయవస్యాక్షరస్యాసే
కపుత్రీఫలముపాసనమనన్ గ్రంథేన వక్తవ్యమిత్యుత్తరోగ్రంథస్సంపత్తి పృస్తూ
యత ఇత్యధః ఆమృతాభయగుణకాక్షరోపాసనానంతర్యమథశబ్దార్థః పృణవో
ద్దీగయోరేకత్వే వైదికప్రసిద్ధిపరిదర్శనార్థం బుద్ధిశ్శుక్తం తయోరేకత్వముక్త్యా ఆ
దిత్యదృష్ట్యాద్దీభోపాస్తి ముక్తామనుషదతి (అసాదితి) ఉద్దీభాదిత్యయోరేకత్వం
ప్రశ్నపూర్వకముపపాదయతి (ఉద్దీగఇత్యాదిసా) ఉచ్చారయత్ వీతీతీసంబంధః
స్వరతేగేత్యథాత్వాత్కథముచ్చారయన్నిత్యవ్యతే తత్తాహ (అనేకార్థత్వా
దితి) గచ్ఛన్ సవితా ప్రాణినాం ప్రవృత్త్యర్థమోంకారమిత్యనుజ్ఞాంకుర్యన్నివ
గచ్ఛతి అస్థాహంకారత్వం నవీతురిత్యాహ (అథవేత్యాదిసా) || ౧ ||

రం—ప్రణవోద్దీగయోరేకత్వవిజ్ఞానమనేకపుత్రీఫలకముపదిశ్యతే (అథఖలు
యఉద్దీగః సప్రణవోయఃప్రణవస్సఉద్దీగఇతి) ఉద్ధాత్వా ప్రయుజ్యమానోయడ
ద్దీగః ఉద్దీభావయవఃకారః నవీవహోత్ప్రాప్రయుజ్యమానఃప్రణవః యస్య హో
త్వా ప్రయుజ్యమానః ప్రణవః సవీవోద్ధాత్వా ప్రయుజ్యమానఉద్దీభావయవః
కారఇతీతరేతరేక్యాధ్యాసఃకరితే స్య ఇత్యధః ఏనం తయోరైకస్యోక్త్యావత్త్రా
దిత్యదృష్టిముపపాతి (అసావాదిత్యఉద్దీగవిషప్రణవఇతి) కథమాదిత్యస్య ప్రణ
వత్వమిత్యత్తాహ (ఓమితివ్యాపనస్వరన్నేతీతి) ఏషః ఆదిత్యః ఓమితిస్వరక
తేవ్యకమణామోమైత్యనుజ్ఞాంకుర్యన్నివోదేతీత్యధః * స్వశబ్దోపతాప
యోరతిహేధాతుః అతస్సవితాప్రణవః అతవీవోద్దీగశ్చేతిభవః || ౧ ||

ఉ—వీతమువీవాహమిత్యగ్రంథం అస్థానమత్వమేకాఽస్మి

తిహకౌషీతికఃపుత్రీమువాచ | ఓమ్ శ్రీ సర్వ పర్యావరణయాద్య

హవోతైతేభవిష్యంతీత్యధిదైవతమ్ ||

|| ౨ ||

శం—తమేతమువీవాహమభ్యగాసిషం అభిముఖ్యనగీతవానస్మి - అభిముఖ్య
త్వ్యభేదంకృత్వా ధ్యానంకృతవానస్మీ త్యధః తన తస్మాత్కారణాన్యవృత్త్యా
కొసిపుత్రీభిహకౌషీతికః కుషీతకస్యావత్సంకౌషీతికః పుత్రీమువాచఉక్తవాచ
అతాంశ్చీనాదిత్యంచభేదేనత్వం పర్యావరణయాత్ పర్యావరణయేత్యగ్ధః త్వం
యోగాత్ ఏనంబహవోతైతే తవపుత్రాభవిష్యంతి ఇత్యధిదైవతమ్. || ౨ ||

ఆ—ఆదిత్యదృష్ట్యాద్దీగముపదిష్టమనూద్యనిందితి (తమేతమితి) నిందాఫలం

౧౩ సానందగిరియతీకశబ్దరభాష్యరక్తరామానుజభాష్యయుక్తా
 చక్రయతి (అత ఇతి) పర్యావర్తయాదితి పగమపురుషేహ్యయమాణేకిమితి మధ్య
 మపురుషోవ్యాఖ్యానయతేతత్కాహ (త్వంయోగాదితి) యుష్మద్భ్యవపదే మధ్యమపు
 రుషవిధానాదిత్యర్థః ౬ శ్చి భేదగుణబృష్టివిష్టోద్భిహోపాసనస్యభులంకరయతి (ఏవ
 మితి) వక్ష్యమాణే ధ్యాత్వై బుద్ధిసమాధానార్థము క్తం దేవతావిషయందగ్ధన
 మువసంహరతి (ఇత్యధిదైవతిమితి) ॥ ౨ ॥

రం—(ఏతమువివాహమభ్యగాసిషం తస్మాన్మత్స్వమేనోనీతిహకావీతకిఃపు
 త్రమువాచ) ఏతమాదిత్యమేవోద్భిమహంతితవానస్తి నతు బహురశ్చి గుణవిశిష్ట
 తయా ఉపాసితవానస్తి తేనదోషణ మమత్స్వమేకఏవపుత్రాధూరితి కావీతకిః
 న్యపుత్రమువాచైత్యర్థః (ర శ్చిం స్త్వంపర్యావర్తయాద్భహవోవైతేభవిష్యం
 తీతి) తస్మాత్త్వంబహురశ్చి విశిష్టాదిత్యవిజ్ఞానాన్వత్తియరు తవశ్చి బహుత్వవిజ్ఞా
 నమహిమాన్న బహుఃపుత్రాభవిష్యంతీత్యుప్యనాచితీపూర్వణసంబంధః పర్యా
 వర్తయాదితిపురుషవ్యత్యయశ్చాందసః లేటి * లేటాదాటావిశ్యాడాగమః
 (ఇత్యధిదైవతిమ్) ఉపదిప్తమితి శేషః. ॥ ౨ ॥

ఉ—అథాధ్యాత్వం యవీవాయంముఖ్యః ప్రాణస్తమన్తీగ
 ముపాసీతమితిప్యేషస్వరన్నేతి ॥ ॥ ౩ ॥

శం—అథ అసంతరమధ్యాత్మమువ్యతే (యవీవాయంముఖ్యః ప్రాణస్తమన్తీ
 ధముపాసీతేత్యాది) ప్రార్థనల్ । తథా ఓమితిప్యేషః ప్రాణోపిస్వరన్నేతి ఓ
 మితిహ్యనుజ్ఞాంకుర్యన్నివవాగాదిప్రవృత్త్యర్థః మేతీత్యర్థః సహి మరణకాలే
 ముమూహోఽస్సమీపస్థాః ప్రాణస్యోంకరణంశ్రావ్యంతీతి ఏతత్సామాన్యదాది
 త్యేద్యోంకరణమనుజ్ఞామాత్రిప్రవృత్తమ్. ॥ ౩ ॥

ఆ—అథ్యాత్మప్రాణదృష్ట్యాద్భిహోసాన్తిముకామనుషదతి(అభేత్యాదినా)
 కథం ప్రాణోద్భిహోరేకేత్వమిశ్యాశంక్యాహ (తథేతి) యథా ప్రాణినాం
 పగవృత్త్యర్థమోమిత్తనుజ్ఞానంవర్తన్నవాదిత్యాగచ్యుతీతిక్తకా తద్వదితియా
 నత్ ఉక్తమేవ వ్యతిరేకద్వారా స్ఫూరియతి (సహితి) ముమూహుఃసమీపవర్తి
 నాబంధవో మరణకాలే ప్రాణస్య వాగాదిప్రవృత్త్యర్థమనుజ్ఞానం నైవ
 జాగంతి తథాచ జీవదసస్థామోమితితదనుజ్ఞానశాదేవ వాగాదినాం పగవృ
 త్తిరాలక్ష్యతే తస్మాత్ప్రాణస్యానుజ్ఞానాత్రిమోంకరణమిత్యర్థః ప్రాణాదిత్య
 యోరధ్యాత్వాధిదేవతయోరధ్యిత్వా విశేషాత్ప్రాణవదాదిత్యే పగవృత్త్యామాత్రి
 మోంకరణమవధేయమిశ్యాహ (ఏతత్సామాన్యదితి) ॥ ౩ ॥

రం—(అథాధ్యాత్మ్యం) ఉపదిశ్యత ఇతి శేషః (యఏవా యంముఖ్యః ప్రాణస్తమద్భీకముపాసీత) స్వప్రోథః (ఓమితి హ్యేషస్వరస్నేతి) ఏషః—ప్రాణఃవాగాది ప్రాణవృత్త్యథః ఓమిత్యనుజ్ఞాంకుర్వన్నివసంచరతి తస్మాత్ప్రాణ ఏవ ప్రాణమద్భీకశ్చైత్యథః ॥౩॥

ఉ—ఏతముఏవాహమభ్యగాసిషంతస్తానమత్వమేకోసీతిహాకా

పీతికిఃపుత్రమువాచప్రాణాన్ స్వంధూమానమభిగాయతాద్భు

హవోవైమేభవిష్యంతీతి ॥

॥౪॥

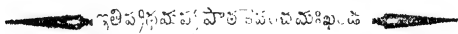
శం—(ఏతముఏవాహమభ్యగాసిషమిత్యాది) పూర్వపదేవ- అతోవాగాదీస్తుభ్యంచ ప్రాణంభేదగుణవిశిష్టముద్భీకంపశ్యన్భూమానం మనసాభిగాయతాత్- పూర్వపదావతే దేత్యథః బహవోవైమే మమపుత్రాభవిష్యంతీత్యేవ మభిప్రాయస్సన్నిత్యథః ప్రాణాదిత్రైకత్వాద్భీకదృష్టైరేకపుత్రత్వఫలదోషేణాపాదితత్వాద్యశ్చిప్రాణభేదదృష్టేరితవ్యతాచూద్యతైస్త్రిభుండే బహుపుత్రఫలత్వాథః ॥౪॥

ఆ—ప్రాణద్యప్రోక్తాముద్భీకోపాస్తింనిందిత్యావినక్షితాముపాస్తిముపస్యన్యతి (ఏతముఏవతి) ధూమానం బహుత్వోపేతమితియావత్ మభ్యమపురుషేతాతజ్ఞాదేశస్య యైర్వికత్వేపి ప్రథమపురుషశ్చకీయాదురన్వయంవ్యావర్తయతి (పూర్వపదతి) ఏకత్వదృష్టినిందాద్వా రాప్రధానోపాసనం సఫలముపసంహరతి (ప్రాణేశ్యాదినా) ॥౫॥

రం—(ఏతముఏవాహమభ్యగాసిషమిత్యాది) పూర్వపదథః (ప్రాణం స్వంధూమానమభిగాయతాద్భుహవో మేభవిష్యంతీతి) మేబహవఃపుత్రాభవిష్యంతీత్యభిసంధాయముఖ్యం ప్రాణముపాసనః త్వం ధూమానం బహుత్వ మశ్చితాన్వాగదీనాప్రకాశం ముఖ్యప్రాణేనసహభిసంధాయాభిగాయతాత్ ఉద్ధానంకుర్విత్యథః ॥౬॥

ఉ—అథఖలుయదద్భీకస్సప్రణవోయఃప్రణవస్సద్భీక ఇతి హా

త్యేషదన్తాద్ధైవాపిమరుద్భీకమనునమాహుతీత్యనుసమాహరతి

శం—అథఖలుయదద్భీక ఇతి- పాణిపీఠేనైవ దశానముక్తం తస్యేతత్ఫలముచ్యతే హోత్యేషదనాత్ హోత్రాయస్త్విన్ధ్య సతి తత్తాననం హోత్యేషద

౧౨ సానద్గిరియటిక శంకరభాష్య, రంగరామానుజభాష్యయుక్తా
 నం హాత్మాత్మమణస్సమ్యక్ప్రియుక్తాదిత్యభావః 'సహిదేశమాత్మాత్ఫలమా
 హతుణంశక్యం కింతల్ హవవాపిదురుద్ధీశం - దుష్టముద్ధీశం ఉద్ధానంకృతం ఉ
 ద్ధాత్మాస్వకమణిక్షతంకృతమిత్యభావః. తదనుసమాహరితి, అనుసంధీతృత్విత్య
 భావః చికిత్సయేన ధాతువైసమ్యక్ (శ(స)మికరణమితి x

—ఇతి ప్రథమప్రపాతకే పంచమఖండభాష్యమ్ —

అ—పూర్వాత్తరయోగ్యేంధయోరనంగతిమాశంక్య తాత్పర్యప్రదశాన
 పూర్వక ముత్తర గ్రంథమవసార్యవ్యాకరోతి (అభేత్వాదిना) సనుమధాశ్చ
 తంస్థానమేనహోత్పవదనంకింనెష్యతే. తత్రాహ (సహితి) హాత్మాత్మ
 మణోయత్ఫలమాప్రియతే - తత్ప్రశ్నపూర్వకమవిశేషలొదశాయతి (కింత
 దిత్వాదిना) నిపాతద్వియమవధారణాతిశయఫలకం క్రియాపదేనసంబధ్యతే
 అపిశబ్దస్తునిష్ఠానంతరధావితయానేతవ్యః దుష్టముద్ధానమేవ స్పష్టయతి (ఉ
 ద్ధాత్యైతి) కథమస్యనిష్ఠాత్మమణోఽస్యత్యఫలమాహతుణం శక్యమిత్యాశం
 క్యాహ(చికిత్సయేతి)ఉద్ధాత్మాప్రణవోద్ధీతైకత్వవిజ్ఞా(నాథావా)సమాహత్వాన్
 త్వాప్రమాదికం స్వకమణిప్రాప్తంక్షతంహాత్మాత్మమణస్సమ్యక్ప్రియు
 క్తాత్పరిణవాత్ప్రశ్నిసందధాతీత్యభావః

॥x॥

ఇతి ప్రథమప్రపాతకే పంచమఖండభాష్యటికా

రం—ఉక్తప్రణవోద్ధీతైకత్వ విజ్ఞానఫలమాహ(అభఖలయిఉద్ధీకస్స ప్రణవ
 ఇత్వాది)అపిదురుద్ధీశం-వెదనహీనమపున్దీగమిత్యభావః. హోత్పవదనాల్ హోత్వక
 త్వేకోద్ధీకప్రణవైకవిజ్ఞానాదిత్యర్థః హోత్పవదనాదిత్యత్యక్తపూర్వపదాదితిషత్వం
 అయంధావః-ఉద్ధీకప్రణవైకత్వవిజ్ఞానంహాత్మాపికతత్వవ్యం ఉద్ధాత్మాపికర్తవ్యం
 ప్రణవేహోతురుద్ధీకేఉద్ధాతుశ్చకర్తృత్వాల్ తతోద్ధాతురేతాద్భవైకత్వవిజ్ఞా
 నాభావేనదోషయక్రమపిఉద్ధాత్మాప్రయజ్యదూనముద్ధీశంహాత్మాస్వీయోద్ధీక
 ప్రణవైకత్వవిజ్ఞానమాహత్వాల్ అనుసమాహరితి-సమాదధాతిఅదుష్టంకరోతితిఅ
 నుసమాహరితీత్యనుసమాహరితిద్విరుక్తిర్నిద్యానమాప్యర్థా. ఏతత్థండాంతరగా
 తవాక్యవిషయక మధికరణముపన్యస్యై* అంగేమయథాశ్చయభావః-అంగేష్యా
 శ్చిత్రానాముపాసనానాంక్రమోబాహిఃప్రయోగానంభవేనాశ్చయ తంత్రత్వ
 స్యవక్తవ్యతయాప్రయోగవచనేనాశ్చయాణాముద్ధీధాదీనాంసముచ్చయ నియ
 మేనాశ్చిత్రానామపిసముచ్చయ నియమోయ కః - ఇతరభాతదాశ్చిత్రతాన్వస

చత్వరిత్యథః * శిష్యైశ్చగోవాహనైః పశుకామస్యప్రణయేదితివదధికారాం
 తరాశ్రవణైః * ఉద్గీఢముపాసీతేత్యుద్గీఢాంగతయాఉపాసనవిధానాచ్చనియమే
 నోపాసనోపాదేయా, నచ వీర్యవత్తరత్వ రూపఫలాథాత్వస్య * తన్నిధాఽర
 త్తాని యమఇత్యత్రోక్తత్వాత్ కథంతస్యోద్గీఢాంగత్వమితివాచ్యం * ఉద్గీఢము
 పాసీతేతి వాక్యేన ఉపాసనస్యోద్గీఢరూపాశ్రయసంబంధే వీర్యవత్తరత్వరూపఫ
 లసంబంధే చ బోధ్యమానే వాక్యభేద ప్రసంగాత్. నచవాక్యభేదభీత్యాతస్యఫ
 లవిధిత్వా సంభవేపి తస్య ఫలాకాంతాయాం రాత్రిసత్రన్యాయేనవీర్యవత్తరత్వ
 స్వేవాధావాదికస్య ఫలత్వకల్పనం సంభవతీతివాచ్యం - పణతాదావపి తథా
 ప్రసంగాత్ * సమాహారాత్ * హోతృషదనాద్ధైవాపిదుర్దగ్ధేష మనుసమా
 హరతీత్యుపాసనస్య సమాహరణియమోద్యత్వ తే ఉద్ధాతృకృతవేదనహనిప్రయ
 త్తోద్గీఢవైగుణ్యస్య హోతృకర్తృకప్రణవాద్ధీనైకత్వ విజ్ఞానేనసమాధానోక్త్యా
 ఉపాసనస్యావశ్యకత్వ ప్రతీతేరిత్యథః * గుణసాధారణ్యశ్చ తేషాం ఉపాసన
 గుణస్య ఉపాస్యస్య ప్రణవస్య * తేనేయంత్రీయావిద్యావతీతే ఓమిత్యా
 శ్చావయత్యోమితీతంసత్యోమిత్యుద్గాయతీతి సాధారణ్యశ్చతేషాం ఉపాసనా
 వశ్యకతాగమ్యతే ప్రకృతపరామర్శినాతేనేతిశబ్దేన ఉపాస్యస్య ప్రణవస్వేన
 ప్రతీతేః అతఉపాసననియమో స్తీతి ప్రాప్తవ్యతే * నవాతత్సహభావాశ్చ
 తేః నవాక్రతుమాపాహాసనియమః ఉద్గీఢోపాసనాదేః కుతః తత్సహభావా
 శ్చతేః ఉద్గీఢాంగభావాశ్చలెరిత్యథః వీర్యవత్తరత్వ రూపఫలాథాత్వయా
 గోదోహానతుల్యత్వేన కర్తవ్యథాత్వాభావాదితిభావః నచ పణతాదేరపి పు
 రుషాథాత్వప్రసంగః పణతాయాజుహూసంబంధేపి అవ్యాపారరూపతయా ఫ
 లనిష్ఠాదకత్వా భావనఫలాకాంతాయా వీవాభావాత్ఫలకల్పనాయాలప్సకైః
 ఫలాకాంతాసిద్ధ్యథాం కర్తూపరాగేణ వ్యాపారరూపతాం సమృద్ధయితుం
 జహూలింగేన కర్తముపస్థాప్య తత్సంబంధబోధకశబ్దో వాకల్ప్యః జహూశ
 బ్దస్య జహూసంబంధిక్రతులక్షకత్వంవాకల్ప్యం తత్తత్కర్తృభవేనైవనైరాకా
 జ్ఞ్యాత్ రాత్రిసత్రన్యాయేనాథావాదికఫలకల్పనానసమున్న్విషతి ఇహోపాస
 నాయాః స్వయంవ్యాపారరూపాయాః కర్తూపరాగమంతరేణైవ ఫలాకాం
 తాసంభవతి సత్త్వాంచ ఫలాకాంతాయాం వాక్యశేషస్వేన ఫలసమర్పకతయా
 పరిణామసంభవేఫలవత్క్రూర్తారదోధకవాక్యకల్పనాద్యనపెక్షణాత్తస్మాద్వా

౬౪ సానన్దగిరియటకశంకరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తా
 క్యశైషశ్చతాయతస్తేఫలాద్యాద్ధిభాద్యాశ్శయవిశిష్టోపాసనవిధిరిశ్యేవయక్తం
 సహపాసనానామశ్శయతంత్ర్యాత్ సత్త్యాశ్శయేతత్తం త్రాణాముపాసనా
 నామప్యావశ్యకత్వమితివాచ్యం ఇదమేవహ్యుపాసనానామశ్శయతంత్ర్యత్వం
 యదాశ్శయేనత్యేవవృత్తిర్నానృదాస్తీతి సతు యావదాశ్శయసత్త్వంవృత్తిరి
 తితత్తత్తకామోపబద్ధత్వాదుపాసనానాం, కామసానాంచానిత్యత్వాత్ తదవ
 బద్ధానామపుపాసనానామనిత్యత్వమేన * దశానాచ్చ * ఏవంవిద్వైబ్రహ్మ
 యజ్ఞం యజమానంసర్వాంశ్చత్విజ్ఞాభిరక్షతీతి బ్రహ్మణోవేదనైనైవ సర్వే
 మాం రక్షణం బ్రువతీశ్చుతిః ఉద్ధాత్మప్రభృతీనాం వేదసన్యాసియమండశయతీతి
 స్థితం కేచిత్తు ఉద్గ్రీపవిద్యాయాః క్రిత్స్వథాత్వాభావే * అన్యథాత్వం శబ్దాదితి
 చెదిత్యధికరణే * ఉద్గ్రీపవిద్యాయాః క్రిత్స్వథా త్వేన క్రితుసాధ్యున్యథలకత్వేపి
 అథవాదికమపి ఫలంతదేదుద్ధం గ్రాహ్యమితిదేవతాధికరణే ప్రతిపాదితమితి
 భాష్యంవిరుద్ధేత తథాపురుషార్థాధికరణే * యదేవవిద్యయాకరోతీతివిద్యా
 యాస్తృతీయాశ్చుత్త్యా కమాంగత్వప్రతిపాదనాత్ నవిద్యాతః పురుషార్థా
 ఇతి * తచ్చు క్రితేరితిసూత్రేణ పూర్వపక్షకృతేతత్తవిద్యాకర్తృస్య ప్రకృతో
 ద్గ్రీపవిద్యావిషయత్వేన ఉద్గ్రీపవిద్యామాత్రిస్య కమాంగత్వేపి న బ్రహ్మవిద్యా
 యాః కమాంగత్వమస్తీశ్యేతదథాప్రతిపాదకయోః * అసాన్వితీతిసూత్రేత
 ద్భాష్యయోవి రోధశ్చన్యాత్ అతశ్చాస్త్యేషక్రిత్స్వథాత్వం- సచ * తన్నిర్ధా
 రణోనియమః * అంగేషుయథాశ్శయభాసఇత్యధికరణద్వయవిరోధః తయోర్ని
 యతఃక్రిత్స్వర్థత్వ ప్రతిక్షేపమాత్రపరత్వాత్ సచ క్రిత్స్వర్థత్వప్యార్థవాదికఫలసీవ
 కారేవణతాయా అపిఅపాదశ్లోక శ్శవణఫలకత్వప్రసంగఇతిశంక్యం ప్రస్తరప్ర
 హరణస్యాపి సూక్తవాకమంత్రప్రతిపాద్యఫలార్థత్వవ దువకోసలవిద్యాంగ
 భూతాయా అగ్నివిద్యాయాః * నాన్యావరపురుషాంషీయంతఇతి సృతివన్న
 బ్రహ్మవిద్యావిరోధితదుపయోగిఫలాథాత్వేన, చ్చక్రత్స్వథాయాఅపివణా
 తాయాః అథవాదప్రతిపన్నక్రిత్స్వ విరుద్ధఫలాథాత్వే నహోషఇతి భాష్యకా
 రాశయఇతిసదంతి. అన్యేః * అన్యథాత్వంశబ్దాదిత్యత్రభాష్యస్యాన్వాదుహ్యో
 క్తత్వాత్ క్రిత్స్వథాత్వం సభాష్యక్రద్భుమతమితి సదంతి. ప్రకృతమను
 సరామః.....౫॥

ఉ—ఇయమేవగ్నిస్సామ తదేతదేతస్యామృచ్యధ్యూఢ
గ్ సామతస్తాదృచ్యధ్యూఢగ్ సామగీయతే ఇయమేవసాఽగ్నిర
మస్తత్సామ ॥ ౧ ॥

ఉ—అంతరిక్షమేవగ్న్యాయస్సామ తదేతదేతస్యామృచ్య
ధ్యూఢగ్ సామతస్తాదృచ్యధ్యూఢగ్ సామగీయతేఽంతరిక్షమే
వ సావాయరమస్తత్సామ ॥ ౨ ॥

ఉ—ద్యౌరవగ్నాదిత్యస్సామ తదేతదేతస్యామృచ్యధ్యూ
ఢగ్ సామతస్తాదృచ్యధ్యూఢగ్ సామగీయతేద్యౌరవసాదిత్యో
ఽమస్తత్సామ ॥ ౩ ॥

ఉ—నక్షత్రాణ్యేవర్కృంద్రమాస్సామ తదేతదేతస్యామృ
చ్యధ్యూఢగ్ సామతస్తాదృచ్యధ్యూఢగ్ సామగీయతేనక్షత్రాణ్య
వసాచంద్రమామస్తత్సామ ॥ ౪ ॥

శం—అథేదానీం సర్వఫలసంపత్త్యర్థముద్దీకనోపాసనాంతరం విధిత్య
తే ఇయమేవ పృథివీఋక్ ఋదిపృథివీదృష్టిః కార్యా తథా అగ్నిసామ సా
మగ్నిగ్నిదృష్టిః కథం పృథివ్యగ్నోఽగ్నిఋక్సామత్వమితి ఉచ్యతే తదేతత్ - అ
గ్నివృశ్యంసామైతస్యాం పృథివ్యామృచ్యధ్యూఢం- అధిగతం ఉపరిభావనస్థిత
మిత్యర్థః- ఋచీవసామ తస్తాత్ అతవ కారణాదృచ్యధ్యూఢమేవసామగీయ
తే ఇదానీమపిసామగ్నోయథాచఋక్సామనీశాన్యంతభిన్నైవోన్యంతతైతౌ
పృథివ్యగ్నీ కథం ఇయమేవ పృథివీసామనామార్థశబ్దవాచ్యా ఇతరాధాత
బ్దవాచ్యగ్నిరమః తత్ ఏతత్పృథివ్యగ్నిర్దీప్యంసామవీకశబ్దాభిధేయత్వమా
సన్నంసామ తస్తాన్నాన్యోన్యం భిన్నంపృథివ్యగ్నిర్దీప్యంసిత్యనశ్చిప్తమృక్సా
మనీశవ తస్తాచ్చ పృథివ్యగ్నోఽగ్నిః ఋక్సామత్వమిత్యర్థః- సామాక్షరయోః
పృథివ్యగ్నిర్దృష్టివిధానార్థమియమేవసాగ్నిరమఇతీతి కెచిత్. ॥ ౧ ॥

ఆ—ఇయమేవేత్యాదిసందర్భస్యతాత్పర్యమాహ (అథేతి) పుత్రాద్యైశ్వర్యై
దేశవిషయోపాసనాపదేశానంతరమవసరే ప్రాప్తైశ్వరిప్రోమాదావభిక్య
స్య సమగ్రైశ్వర్యప్రాప్త్యర్థమధిదైవాధ్యాత్మవిభాగేనోద్దీకనవిషయమేవా
గార్వముపాసనమన్తిగ్రంథే విధాతుమిష్టమిత్యర్థః తత్సతదంగభూతముపా
సమాదౌ విదధాతే (ఇయమేవేతి) పృథివ్యామృద్బుద్ధీరత్రనెష్టా కర్మాంగ

ఉ—అథ యదేతదాదిత్యస్యశుక్లంభాః సేవర్గయస్మిలంప
రఃకృష్ణం తత్సామతదేతదేతస్యామృచ్యధ్యుధగ్ సామతస్తా
దృచ్యధ్యుధగ్ సామగీయతే || ౫ ||

శం—అథ యదేతదాదిత్యస్యశుక్లంభాః శుక్లాదీప్తిః సేవఋక్ - అథ య
దాదిత్యే నీలంపరఃకృష్ణం పరిః అతిశయేనకాష్ట్యం తత్సామ తద్ధ్యైకాంతన
మాహితదృష్టైశ్యైశ్చ లె. || ౫ ||

ఆ—అంగోపాసనాని కానిదిదుక్త్యా తాదృగేవోపాసనాంతరమాహ (అ
థేతి) ఆదిత్యస్యమండలాత్కనోయమూహితశుక్లంధృశ్యతే ఋదితద్వష్టికతః వ్య
త్యధః, తదేవరూపంవిశిష్టమ్ (భాగత) తామేవవ్యావృష్టే (శుక్లాదీప్తిరితి) ఋ
దియథాపూర్వోక్తరూపదృష్టిః తథా సామీనక్షత్రమాణరూపదృష్టిరనుష్టయే
త్యాహ (అథేతి) సనానదిత్యేశోక్త్యనదతిశయకాష్ట్యం నాస్తాభిరనుభూయతే
తత్తాహ (తద్భితి) ఏకాంతేనసమాపితా శాస్త్రసంస్కృతాయస్యదృష్టిః తస్యా
దిత్యై నిరతిశయంకాష్ట్యంధృశ్యతే తథావశద్వష్టిసామీనిష్టైత్యధః || ౫ ||

రం—(అథ యదేతదాదిత్యస్యశుక్లంభాః సేవర్గయ) శుక్లంభాః శుక్లాదీప్తి
త్యధః శుక్లమితిలింగవ్యవస్థాయశ్చాదనః (అథయస్మిలం పరిఃకృష్ణంతితానిమ)
పరిఃకృష్ణం అతిశయేనకాష్ట్యంరూపం పరిఃకృష్ణమితి ప్రసిద్ధయస్మిలంతతాని
మేత్యధః- అదిత్యే కాష్ట్యంసన్తసమాపితదృష్టినిరీక్ష్యమాణతావత్తదస్తీతిదృ
ష్టవ్యమ్. అత్తే పరిశ్రేయస్సామీనిష్టైశ్చ || ౫ ||

ఉ—అథ యదేతదాదిత్యస్యశుక్లంభాః సేవర్గయ
స్మిలంపరఃకృష్ణం తదమస్తత్సామభయమహంతరాదిత్యే హిర
ణ్మయఃపురుషోద్భవ్యతే హిరణ్యస్థిశ్చాపిహిరణ్యకేత ఆచ్రణఖా
త్సర్వవసనువణః || || ౬ ||

శం—(అ) అతః సైతేభాశుక్లకృష్ణత్యైవసాచామశ్చ- సామ అథ యవీయాం
తరాదిత్యే ఆదిత్యస్యాంతః మన్యేహిరణ్మయః హిరణ్మయఇవహిరణ్మయః హిను
వణఃవికారత్వం దేవస్యసంభవతి ఋక్సామగేష్టత్వావహంతసావత్సాన భవా
త్. సహి సావణాఃచేతినై వాప్తాదిప్రాప్తిరిస్తి యేన ప్రతిషిద్ధేనాచామ
మేచాగ్రహణాత్ అతాుప్రొఫమవవ హిరణ్మయశబ్దః జ్యోతిర్త్వం
ఉత్తరేష్వపి సమానాయోజనాపురుషః పురిశయనాత్ పూరయతి

న జగదితి దృశ్యతే నివృత్తచక్షుర్భిః సమాహితచేతాభిః బ్రహ్మచర్యాదిసాధనాపేక్షైః తేజస్వినోపి శ్చ శృంగేశాదయః కృష్ణాస్సురిత్యహోవిశినష్టి (హిరణ్య శ్చ శృంగేశాదయః కేశాభిః) జ్యోతిర్తయాన్నైవాస్య శ్చ శృంగి కేశాశ్చేత్సర్థః. ఆ ప్రణఖాల్ పగిఖిసభాగ్నింసభాగ్నేనసహసర్వస్సువణాఇవభారూపఇత్సర్థః.

ఆ—అథ యదేవైతదిత్యాదెస్తాత్పర్యమాహ (తే)అత)ఏవేతి అంగాపాసనాని సమాప్యానంతరమాధిదైకిం ప్రధానాపాసనాం వివక్షురుపాస్య స్వరూపముపస్యస్యతి (అథేత్యాదినా) కిమితిహిరణ్మయపదముపమాధాన్వాభ్యామితే హిరణ్యవికారత్వమేవాత్రి వివక్షితంకింసన్యాదిత్యాశంక్యాహ (సహితి)అపహతపాత్తత్వాసంభవంసాధయతి (సహిత్యాదినా) పాష్టాదీత్యాదిపదంతత్కార్యసంగ్రహార్థం కించ చక్షుష్యపాస్యే పురుషే సువణావికారత్వస్యాగ్రహణార్థేణమేవ హిరణ్మయపదమిత్యాహ (చాక్షుషేచేతి) నచతత్త్వాప్యతిదేశికం తద్గ్రహణం ఋక్సామగైష్టత్వాదినా తాదృశేనవిరోధాల్ 'తస్మాద్ధాణమేవహిరణ్మయపదమిత్వసంహరతి (అతిఇతి) హిరణ్యశ్చ శృంగిత్యాదివిశేషణేష వి తుల్యం గౌణత్వమిత్యాహ (ఉత్తరైషవీతి) సన్యాదిత్యాదిమండలే పురుషో నాన్తాభిర్వ్యతే తత్త్వాహ (సిన్హాత్పర్యుర్భిరితి) విశిష్టాధికారిణామాదిత్యపురుషదగ్ధసముపపాదయతి (బ్రహ్మచర్యాదీతి)

॥ ౬ ॥

రం—(అథ యదైవైతవాదిత్యస్యపక్షంభాస్తేనసా అథయస్మిలంపరఃకృష్టంతదమప్తానమ్) పూర్వపక్షః ఏవమృది పృథివ్యంతరిక్షహ్యనక్షత్రాదిత్యగతశుక్లభారూపతప్తదృష్టి సామ్ని అగ్నివాయోవిశ్వదంచాదిత్యగతసీలభారూపతప్తదృష్టింసవిధాయాహ (అథయఏవైతరాదిత్యేపిరణ్మయః పురుషోదృశ్యః) అంతరాదిత్యే ఆదిత్యమండలస్థంకం హిరణ్మయః రమణీయః యోయోగిభిర్దృశ్యతేఇత్సర్థః * దృశ్యతేవ్యగ్రీవయాబుద్ధ్యా సూక్ష్మయాసూక్ష్మదర్శిభిరితి శృంగైశ్చ కాథ్యాల్. హిరణ్మయశ్చిరూపసామాన్యచంద్రముఖపదితివాక్యకారః. తతశ్చ హిరణ్మయశ్చిరస్య సముభ్యాహోగాగ్రహణితి వాక్యకారాభిప్రాయః తతశ్చ హిరణ్మయత్వం ఉజ్జ్వలత్వమిత్సర్థః. తతశ్చ సీలతాయదాభస్యాపి హిరణ్మయత్వేనానుపపత్తిః. యదాన్ * కిచ్చిన్నతద్దేహసమానవణాంతస్యానసమితి త్విరామాయణప్రయోగాల్ * వశ్యతేదుక్తవణామితిశృతేశ్చ నీలతాయదాభస్యదుక్తవణాత్వంసంభవతి. తత్రి వేతుశ్చ సంప్రదాయగమ్యః.

ఏతత్సర్వం వేదార్థసంగ్రహశుత్రప్రకాశికాయాం స్పష్టం తత్తవవాగంత
 వ్యం; అత్ర కేచిత్ * కప్యానంపుండరీకమితివాక్యేకప్యానశబ్దేన ఆదిత్యమం
 డలముచ్యతే- పుండరీకమిత్యనేన హృదయపుండరీకముచ్యతే. అతస్మయథా
 సూర్యమండలం హృదయపుండరీకంచ ఉపాసనస్థానం - ఏవముపాసకస్యాక్షిణీ
 అపి పరమాత్మన ఉపాసనస్థానమితి పరోక్షవ్యాఖ్యానమాషణాశురై వ్యాసా
 రైః * ఆదిత్యమండలహంపస్తానావరుద్ధైః స్థానలీయావిధానం ఫలంభవ
 తీతిత్యుక్తైః ఆదిత్యమండలస్థానముత్పత్తిశ్చమితి ప్రతీయతే - తత్సమీపహం
 తరాదిత్యఇతివాక్యముపాసనోత్పత్తిపరం. తస్మిన్నుపాసకశ్చత్యత్యత్య ర్భిష్ట
 వ్యఇత్యర్థః ఇతి వ్యాసార్యాభిప్రాయః నచాదిత్యమండలస్థితత్పత్తిశ్చ త్వే ఉ
 త్పత్తిశ్చ స్థానావరుద్ధభావ్యకృద్భిమతపుండరీకం మలాయశాక్షిత్వా దేః క
 థంవిధానమితివాచ్యం. పుండరీకాక్షత్వాదరుత్పత్తిశ్చాదిత్యమండలస్థానావి
 రుద్ధత్వాత్. ఉత్పత్తిశ్చాదిరుద్ధగుణానాం విధానసంభవాత్. నన్వేమం * సర్వ
 త్రప్రసిద్ధాపదేశాద్భిన్నత్ర * సర్వంభిన్నదుర్బహ్మతజ్జ్ఞానానిశాంతి ఉపాసితే
 తి ఉత్పత్తిశ్చ సారావ్యాసరుద్ధమనామయిత్వాదీనాం విధానసంభవతీత్యా
 షిష్య * సర్వంభిన్నతవాక్యస్యాపాసితత్వేన ఏకవాక్యత్వాభావన సారావ
 త్త్యస్యనోత్పత్తిశ్చ ప్రమితివ్యాసార్యసంగ్రహసమయక్రమాత్ - మనామ
 యిత్వాదీనాం ఉత్పత్తిశ్చ సారావ్యాసరోధాదిత్యేన పరిపూర్ణమభ్యుపేన వాక్య
 భేదమాశ్రిత్యసారావ్యాసత్త్యస్య ఉత్పత్తిశ్చ త్యాభావ సమభాగసంభవమితిచేత్; ఉ
 పాయాంతరస్య ఉపాయాంతరాదూషితత్వాదతివసంతి. అన్యేషు ఆదిత్యమండ
 లస్థానావరుద్ధవ్యత్యస్యనోత్పత్తిశ్చ స్థానావరుద్ధత్వమభిప్రేతం- అపిమయుగపద
 సేవసంహారణీయాదిత్యమండలాక్షరూపస్థానగమ్యవిధానేఽన్వహంపదస్తవికల్ప
 ప్రసంగాదిత్యైవతాత్పర్యమిత్యాహుః * యదాపశ్యేషశ్యతే క్షవణమితి
 ప్రకిరణైః * మనసామపశ్యద్దేనేతి క్షవణావిగ్రహవిశిష్టస్యవిశుద్ధమనో
 గ్రాహ్యతాతైః - ఆరోపితకారస్య పిశుద్ధమనోగ్రాహ్యత్వాభావా; దనా
 రోపితత్వేనైర్ధా * ఈక్షతికర్తవ్యవదేశాన్నిశ్చ్యతేక్షణస్యపరమాత్మ విషయ
 త్వేన క్షవణమితి పరైరంగీకృతత్వాద్భ * అదిత్యసహజం మహాచరసాదితీతమః
 పారవర్తికం ఆదిత్యసహజవిగ్రహవిశిష్టత్వాభిభావేన కల్పితత్వాత్ ప్రసక్తే. సహ
 కల్పితస్యతమః పారవర్తికత్వేన సమ్యవతి (హిరణ్యోత్పత్తిహిరణ్యకళితప్రణ

శం—సానన్దగిరియటిక శంకరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తా
ఖాత్పర్వవపసువణః) రమణీయ శ్శక్యకకోరమణీయసర్వావయవఇత్యర్థః॥౬॥

ఉ—తస్యయథాకప్యానంపుండరీక మేవ మక్షిణీతస్యాదితి
నామనవీవసర్వభ్యః పాప్తభ్యఉదితఉదెతిహవైనర్వభ్యః పా
ప్తభ్యాయవీవంచెద ॥ 12॥

శం—తస్యేవంసర్వతస్సువణవణస్యాప్యట్వోర్విశేషః కథం తస్యయథా
కపిః, మర్కటస్యాసః - కప్యాసః ఆసేరుపవేశేనాథాస్య కరణైఃకుఱ్ఱో కపి
ప్యప్థాంతః యెనోపవిశతి, కప్యాసఇవపుండరీకమత్యంతతేజస్వి వీవమస్య- దె
వస్యాక్షిణీ. ఉపమితోప(మ(మాన)మిత)త్వాన్నహీనోపమా తస్య వీవంగుణవి
శిష్టస్య గౌణమిదంగామోదితి. కథంగౌణత్వం సవీషః - దేవేనర్వభ్యః పాప్త
భ్యః - పాప్తనానహతత్కార్యైభ్యఇత్యర్థః * యత్రాపహతపాప్తేత్యాది
వక్ష్యతి. ఉదితిః, ఉల్ ఇతిః ఉద్గతిఇత్యర్థః, అతోసాపున్నామా. తమేవంగుణ
నంపన్నమన్నామానం యథోక్తేన ప్రకారేణయోచేద - సోప్యవమేవోదెతి-
ఉద్గచ్ఛతిసర్వభ్యఃపాప్తభ్యః హవైఇత్యవధారణార్థోనిపాతా-ఉదేత్యేవైత్యర్థః

ఆ—సర్వవీవసువర్ణఇతి విశేషణాదట్వోరపి సువణత్వేప్రాప్తేప్రత్యా
హ (తస్యేతి) విశేషమెవప్రశ్నపూర్వకం విశదయతి) కథమిత్యాదినా)య
థాకప్యాసనదవ్యవస్థితం పుండరీకం - తథాతస్యాక్షిణీఇతియోజనా. ఆసశబ్దని
ష్పత్తిప్రకారంనూచయతి (ఆసేరితి) ఘృతాన్నస్య శబ్దస్య వివక్షితమథాంక
థయతి (కపీతి) తస్యకరణత్వంస్ఫుటయతి (యేనెతి) కపిఃసకపిప్యప్థాంతఃక
ప్యాసఇతిశేషః పదార్థముక్త్యావక్యాథమాహ (కప్యాసఇవెతి)నిహీనోప
మయాదేవస్యచక్షుషీవ్యవధిశతా తయోరపినిహీనత్వం వ్యవధిష్టంస్యాదిత్వాశం
క్యాహ (ఉపమితేతి) కప్యాసేనోపమితంపుండరీకం- తేనోపమానేనోపమీ
తత్వాచ్చక్షుషోర్మనిహీనోపమానప్రయుక్తం నిహీనత్వమిత్యర్థః. యథో
క్తస్యాదిత్యపురుషస్య త్రైత్రజ్జిత్యశంకాం వ్యావర్తయితుంగామవ్యవధిశతి (త
స్యేతి) నామ్నోగౌణత్వంశఙ్కాదావరాభ్యుత్పాదయతి (కథమిత్యాదినా)త
స్యననర్వపాప్తాదయః తత్కార్యభావాదీత్యాశఙ్కాహ (పాప్తనేతి) ఆది
త్యక్షేత్రిజ్ఞైః సర్వపాప్తాదయస్సంభవతి * సహవైదేవాన్నాపంగచ్ఛరీతి శ్శు
తేరిత్యాశంక్య పరమాత్మవిషయవాక్యశేషముదాహరతి (యత్రైతి) ఉక్తా
థాయోగోఽతశ్శబ్దార్థః ఉపాస్యంపరమాత్మానముపన్యస్య తదుపానన మి

దాసీం నఫలముపస్యస్యతి (తమేవంగుణనంపన్నమితి) యథోక్తేన ప్రకార

ణ- ఉన్నామానమితిసంబంధః

1211

రం.—(తస్యయథాకప్యానంపుండరీకమేవమక్షిణీ) కంపిబతీతికపిః. అది
త్యః తేన అన్యతే - క్షిప్యతే వికాన్యత ఇతికప్యానం, తథాహవాక్యకారః * ఆ
దిత్యక్షిప్తంవాక్రిమత్తావదితి. యద్వా. కంపిబతీతికపిః- నాశం. తస్మిన్నాస్త
ఇతి కప్యానం, అపదితాదపిపంకజాన్నాత్తస్థస్యపుండరీకస్యకాథాతతయ శాలి
త్వాత్తాద్యశమిహవివక్షితం యద్వా- కం, జలం- * అనడివవేశనఇతిధాతుర
పిపూర్వకః * వప్తివాగురిర్జ్జాపమవాప్యోరుపసగయోరితి వచనాదకారణో
పః. కే- జలేప్యాస్త ఇతికప్యానం సలిలస్థమిత్యర్థః ఏవమన్యథాత్రయస్యో
పపన్నతయా వాక్యకారేణసద్ధాంతితత్వమభిప్రేత్యభగవతాభాష్యకారేణ వె
దాధానం గ్రహే * గమ్భిరాంభస్సముసృభతిసుమృష్టనాశరవికరివికసితపుం
డరీకదళామలాయతేక్షణఇత్యభిహితం మర్కటజఘనసదృశపుండరీకసాదృశ్యా
ద్యధాంతరంతస్థీలతావదిదోషదుష్టతయా వాక్యకృదనాదృతత్వాద్భాష్యకారే
ణోప్యనాదృతం యద్యప్యమరకోశే * పుండరీకంసితామ్బోజమిత్యనుశీప్తం- త
థాపిశబరస్వామినానవమాధ్యాయే * మాధ్వచరునిష్పేద్ధిగ్రయైత్రికామఇ
తివిహితాయామిహే * పౌండరీకాణిబహిష్కంషిభవంతీతి సరణార్థత్యేన విహి
తేషుపుండరీకస్వతిదేశప్రాప్తస్య * దర్శ్యైస్త్యతహరితైరితిమంత్రస్య ద
భావదస్థానే పుండరీకపదం హరితపదస్థానైరక్తపద, మూహితప్యమిత్యుక్త
త్వాద్యక్తామ్బోజమేవపుండరీకమితి ద్రష్టవ్యం (తస్మోదితినామ) స్పష్టార్థః
తస్మాన్నామక త్వేహేతుమాహ (సపషసర్వేభ్యఃపాప్తభ్యఉదితః) సర్వపా
ప్తార్థతత్వాదున్నామక ఇత్యర్థః. నీడాచ్ఛకుంతస్య ఉద్గమనవత్సావపంజరా
దుద్గమనరూపముఖ్యార్థస్య కుత్రాప్యభావాదుద్గమనేన తత్సంబంధరాహి
త్యంలక్ష్యతే * నైసంసేతుమహారాత్రైతరతానజరానమృత్యుర్నకోకోన
సుకృతం నదుష్కృతమితిపరమాత్తనస్సుకృతసంబంధాభావాహి ప్రతిపాద్య
తే. తరతఃప్రాప్తివాచిత్వాత్. పాపశబ్దశ్చ పుణ్యపాపరూపభయవిధకమ
పరః- పరమాత్మప్రకరణేషు* నైసంసేతుమహారాత్రైతరతానజరానమృత్యు
ర్నకోకోనసుకృతంనదుష్కృతం సర్వేపాప్తానాంతానివతంతఇతి సుకృతే
ని పాపశబ్దప్రయోగాత్. పాప్తానః కాలజరామృత్యుకోకాదయః సంఖ్యాత

శ్రీ- సానందగిరిమఠీకశక్తిరథావ్యరంగరామానుజభాష్యయంత్రో

తానదితివాక్యకారవచనా; దతౌకికత్వే సత్యనిష్ఠఫలసాధనత్వరూపప్రవృత్తి
నిమిత్తయోగాత్పుణ్యస్యాపి పాపశద్ధాభిధేయత్వోపపత్తేః, ముముక్షుపేక్ష
యాన్వగౌఢీనామప్యనిష్ఠత్వాత్ * ఏతేనైనిరయాస్తాత్సానస్యపరమాత్మనః*
కన్వనాకపుష్పగమనంపునరాన్పుత్రిలక్షణం । కన్వజపోవాసుదేవేతి ముక్తిదీపమను
త్తమమితి స్మరణాత్, సర్వసాపాదితత్వంనామకమన్వత్యతాగంధరాహిత్యమితి
ఫలితోధాః; కృతానానుపకమణాఽఫలజననశక్తిప్రతిభటత్వలక్షణః కశ్చిదై
శ్వరస్వభావవిశేషః పహతపావత్వాభ్యు; సర్వసాపాదితత్వద్వారాభ్యుత్పత్త్యం
వివంనామశిష్టిజ్ఞానస్యఫలమాహ (ఉదేతిహజైస ర్వభ్యుపావత్తభ్యో యవవంవే
దేతి) స్మరణోధాః.

॥ ౭ ॥

ఉ—తస్యర్కసామచగ్నేష్టాతస్తాదుర్ధ్వసస్తాత్వైవోద్ధా
తైతస్యహిగాతాసఏషయేచాముష్టాత్పిరాంబూ లాకాస్తేషాం
చేష్టేదేవకామానాంచేత్యధిదైవతమ్.....ర

—ఇతి ప్రథమపరపాఠకే షష్ట్యఖండః—

శం—తస్యోద్గ్రీహితత్వం దేవస్యాదిత్యాదీనామివవిషక్షితావహ, తస్యర్కసా
మనచగ్నేష్టా- పృథివ్యాదున్యక్తలక్షణావస్థితే. సర్వాత్మాహిదేవః. పరావరలూక
కామేతితృత్యావపవద్యతే పృథివ్యగ్నాద్యుత్పత్తిమగ్నేష్టత్వో, సర్వయోనిత్యా
శ్చ యతవవమున్నామాచానాప్యకామగ్నేష్టత్వ- తస్మాచ్ఛక్తిమగ్నేష్టత్వే ప్రా
ప్తేఉద్గ్రీహితముద్యతే పరోక్షేణ, పరోక్షపరియత్వాద్దేవస్య తస్మాదుర్ధ్వఞ్చి- త
స్తాత్వైవహేతౌరు(దం)గ్రా)యతీన్విధాతా - యస్తాద్దైతస్యయథోక్తస్యో
న్నామోగతాసా- అత్యాయక్రముద్ధాతతినామప్రసిద్ధిర్ధాతుః. సవిషః-దే
వఉన్నామాయేచాముష్టాత్ - ఆదిత్యాత్పరాంచః - పరాగంచనాత్ ఉక్తిః
లాకాః. తేషాంలాకానాంచేదై సకలమీతితృత్వమేవ చశద్ధాద్ధారయశిచ *
సదాధారవృథివీంద్యాములైమామిత్యాది మంత్రవర్ణాత్. కించ- దేవకామా
నామిదై. ఇత్యేతదధిదైవతం- దేవతావిషయందేవస్యోద్గ్రీహస్యస్వరూపముక్తమ్

—ఇతిపరపరపాఠకే షష్ట్యఖండభాష్యమ్ —

ఆ—కథంపరస్యోపాసనమిత్యపేక్షాయాముద్గ్రీహేసమ్పాద్యేతిదశాయతి (త
స్యేత్యాదినా) యథాఆదిత్యాదీనాముద్గ్రీహేసమ్పాద్యోపాసనమత్రవివక్ష్యతే-
తథాపరమాత్మనాపి తత్ర సమ్పాద్యోపాసనం వివక్షితావసర్యర్కామత్తత్వ

మూహతస్యేత్యాదివాక్యమిత్యర్థః. మండలావచ్ఛిన్నస్య పురుషస్య కథమృగా
దిగేష్టత్వమిత్యాశంక్యాహ (సర్వాత్తైతి) పరస్య సావరస్యేనసర్వాత్తత్వాదా
ధ్యానార్థం మండలావచ్ఛేదాదుపపన్నమృగాదిగేష్టత్వమిత్యర్థః. తత్రైవ
హేత్వంతరమాహ (పరావరేతి) సర్వాత్తత్వంసాధయతి (సన్వయోనిత్వాదితి)
సర్వకారణత్వేన సర్వాత్తత్వాదృగాదిగేష్టత్వం క్రమేవేత్యర్థః. తస్మాదుద్గీఢ
ఇతివాక్యంయోజయతి (యత ఇతి) ప్రాప్తే సతి తస్మాదుద్గీఢఇత్యనేన వాక్యేనా
ద్గీఢత్వం పరోక్షేణనామ్నా దేవస్యాచ్యుతఇతియోజనా కిమితిపరోక్షనామ్నా దే
వోప్యపదిత్యత ఇత్యాశంక్య * పరోక్షపియాఇనహిదేవాః పృత్యక్షద్విషఇతిశ్చ
త్యంతరమాశ్రిత్యాహ (పరోక్షపియాత్వాదితి) ఉన్నామత్వే దేవస్యాధ్యాత్మత్వ
ప్రసిద్ధింప్రమాణయతి (తస్మాదితి) తచ్ఛబ్దార్థాన్స్ఫుటయతి (యస్మాదితి) పృశ్య
తస్యాన్నామ్నో దేవస్యాగానాదిత్యత్యిద్ధాఢః ఉద్ధాతుఃఉద్ధాతైతినామ ప్రసి
ద్ధితియ * కిమితియోజనా సర్వపాప్నోదయతిఃగాత్రస్యచాస్యత్రాసంభవాత్ ఆ
దిత్యాంతగణాదేవఃపరాత్మైశ్చ క్తం తత్రైవహేత్వంతరమాహ (సవీషఇతి)దే
వకామానాంఅదిత్యాదుపరితనలో కష్టవిధిష్టాశారోయదేవాః తెషాంకామాఃకా
వ్యమానఫలవిశేషాః తెషామితియావత్ సహ నిరంకుశంలాకకామేశిత్యత్వంప
స్తాదన్యత్రసంభవతి * ఏషసర్వైశ్వరఇతిశ్చ తేరితిభావః ॥

॥ ౮ ॥

———— ఇతి పృథమప్రపాఠకః షష్ఠఖండభాష్యటీకా ————

రం—(తస్యర్క్చసామచగేష్టా) పృశిష్యగ్నాన్విదిత్యద్భుష్టినిశిష్టతయాప్రా
కృష్టుతే ఋక్సామేవితస్యగేష్టాగానరూపే యద్యపిఋహాగానాశ్రియత్వే
పి నగానరూపత్వం తథాప్యభేదోపచారేణ గేష్టత్వాక్తికివైష్టవా అవ్యుత్ప
న్నోగేష్టశబ్దః వ్యత్యయేనపుస్తవం అగ్నించాదిప్రతిపాదక ఋక్సామగే
యత్సామక్త్యా సర్వాత్తత్వముక్తంభవతి (తస్మాదుద్గీఢస్తస్మాత్తేవోద్ధాతైతస్య
హిగాతా) యస్మాదున్నామకత్వంపరమాత్మనః అతఏవ తద్ధానరూపత్వాద్వితి
యభక్తైరుద్గీఢసంజ్ఞత్వం తద్ధాతురుద్ధాత్మసంజ్ఞావత్త్వంచేత్యర్థః యద్వా పర
మాత్త సఉన్నామకత్వాత్ ఋక్సామగేష్టత్వాచ్చ ఉద్వైస్సస్య పరమాత్మనఃఉద్గీ
భత్యముపపద్యతే తతఉద్గీఢే పరమాత్తద్భుష్టిర్యక్తేత్యర్థః (సవీషయేచాముష్టా
త్పరాంచాలాకాస్తేషాంచేదైదేవకామానాంచ)సవీషః హిరణ్యయఃపురుషఃఅది
త్యమండలోభ్యవర్తిహోకానాం దేవభోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానానాంచ

శం—సానన్దసిరియటిక శంకరభాష్యరంగరామనుజభాష్యయక్తా
నియంతేత్యథః (ఇత్యధిదైవతమ్) ఉపాసనముపదిష్టమితి శేషః.

—ఇతి ప్రథమ ప్ర పాఠకే పష్టఖండభాష్యమ్—

ఉ—అథాధ్యాత్మంవాగెవర్కాప్రిణసామ తదేతదేతస్యా
మృచ్యభ్యుధగ్ సామతస్తాదృచ్యభ్యుధగ్ సామగీయతే వాగేవ
సాప్రాణోఽమస్తత్సామ ॥ ౧౦ ॥

శం—అథ అథునా అధ్యాత్మముచ్యతే వాగెవర్కాప్రిణసామ అధరోపరి
స్థానత్వసామాన్యత్ ప్రాణఃఘ్రాణముచ్యతే సహవాయనా (వాగెవసాప్రా
ణోఽమితి) పూర్వవత్. ॥ ౧౧ ॥

ఆ—ఆధిదైవికాపాస్తానంతర్యమథశబ్దార్థః ఋదివాగ్ధృష్టిసామిహ
గదృష్టిశ్చ కర్తవ్యేత్యత్రపేతుమాహ (అథరతి) కథమృక్వానయోరివ వా
క్వానియోరధరోపరిస్థానత్వం తత్తాహ (ప్రాణఇతి) ప్రాణమాత్రీత్వంవ్యా
వర్తయతి (సహేతి) ॥ ౧౨ ॥

రం—(అథాధ్యాత్మమ్) ఉపదిశ్యతేఇతిశేషః(వాగెవర్కాప్రిణసామేత్యా
ది) సర్వం పూర్వవత్. ॥ ౧౨-౨-౩-౪ ॥

ఉ—చక్షురేవగాత్తాసామ తదేతదేతస్యామృచ్యభ్యుధ
గ్ సామతస్తాదృచ్యభ్యుధగ్ సామగీయతే చక్షురేవసాఅత్తాఽ
మస్తత్సామ ॥ ౧౩ ॥

శం—(చక్షురేవగాత్తాసామ) ఆత్మైతి ఛాయాత్తాతత్ స్థత్వాత్సామ ॥ ౧౪ ॥

ఆ—భోక్తారంవ్యావర్తయతి (ఆత్మైతి) ఛాయాత్త ససామత్వేపేతుమాహ
(తత్ స్థత్వాదితి) చక్షుషి ఛాయాత్త సః స్థితత్వాదృచిసామవదిత్యథః ॥ ౧౪-౩ ॥

ఉ—శ్రోత్రమేవజ్ఞానసామతదేతదేతస్యామృచ్యభ్యుధ
గ్ సామ తస్తాదృచ్యభ్యుధగ్ సామగీయతే శ్రోత్రమేవ సా
మనోఽమస్తత్సామ ॥ ౧౫ ॥

శం—(శ్రోత్రమేవజ్ఞానసామ) శ్రోత్రస్యాధిష్ఠాతృత్వాన్తనససామత్వం

ఉ—అథయదేతదత్తశ్శుక్లంభాస్తేనవర్గధయన్నీలంవరఃకృ
ష్ణం తత్సామతదేతదేతస్యామృచ్యభ్యుధగ్ సామ తస్తాదృచ్య
భ్యుధగ్ సామగీయతే అథయదేవైతదత్తఃశుక్లంభాస్తేనసాఽ
థయన్నీలంవరఃకృష్ణంతదమస్తత్సామ ॥ ౧౬ ॥

శం—అథ యదేతదక్షశ్శుక్లంభాః సైవర్క అశయస్మిలం పరికృష్టం ఆది
త్యజన దృక్చక్ర్యధిష్ఠానంతత్సామ. || ౪ ||

ఆ—ఆధ్యాత్మికానికానిదిదం గోపాననాన్యక్వాన్తనంతరం ప్రకారాంతరే
ణాంగోపాసనమేవ కిందిమపదిశతి (అథేతి) అక్ష్యోర్యదేతద్యూపంశుక్లం దృశ్య
తే ఋదితద్భుష్టిః కర్తవ్యేత్యథః తదేవరూపంవిశినష్టి (భాగతి) ఋది పూ
ర్వాక్రూపదృష్టివద్యక్ష్యమాణరూపదృష్టిరపి సామ్మికేర్తవ్యేత్యాహ (అథా
తి) యథా ఆదిత్యమండలే సమధిగమ్యమతికృష్టరూపము క్తం తథాచక్షుష్య
పి దృచ్ఛక్రైరధిష్ఠానంతాద్యగూపముపలభ్యతేతద్భుష్టిసామ్మికర్తవ్యేత్యర్థః || ౪ ||

ఉ—అథ యదయోతరక్షిణిపురుషోదృశ్యతే సైవర్కత్సామ

తదుక్తంతద్యజస్తద్భుష్టతస్తేతస్య తదేవరూపం యదముష్య
రూపం యావముష్యగేష్టేతాగేష్టేయన్నామతన్నామ || || ౫ ||

శం—(అథ యదయోతరక్షిణిపురుషోదృశ్యతే) పూర్వవత్ సైవర్క అధ్యా
త్మంవాగాద్యా పృథివ్యాద్యాచాధిదైవతం ప్రసిద్ధావ ఋక్పదబద్ధాక్షరా
త్మికా తథాసామ ఉక్తసాహచర్యాద్వాస్తాత్మిం సామ ఋక్శస్త్రముక్తాదన్య
త్ తథాయజుః సాహస్వధా వషడావినర్వమేవవాగ్యజుః తత్సమివ సర్వాత్మక
త్వాత్సర్వయోనిత్వాప్యైతిహ్యవోచామ ఋగాదిప్రకరణాత్ తద్భుష్టైతి-
త్రయోచేదాః తస్తేతస్య చాక్షుషస్యపురుషస్యతదేవరూపమతిదిత్యతే కింత
త్ యదముష్యఆదిత్యపురుషస్య * హిరణ్యయగ్త్యాదిమదధిదైవతము క్తంయా
వముష్యగేష్టే పర్వణీ- తాచేవాసాపిచాక్షుషస్యగేష్టే యద్బాముష్యనా
మోదిత్యుద్గ్రీహతిచ తదేవాస్యనామ - స్థానభేదాద్యూపగుణనామాతిదేశాదీజ్ఞ
త్యత్సవిషయభేదవ్యవదేశాచ్చ ఆదిత్యచాక్షుషయోర్భేదఇతిచేన్న * అమునా
* అనేనైవేత్యేకస్యోభయాత్ప్రాప్త్యనుపపత్తేః ద్విధాభావేనోపపద్యతేఇతి
ఛెత్ వక్ష్యతిహి * సమీకధాభవతిద్విధాభవతిత్యాది-న-చతస్రస్త్రేకస్య నిరవ
యవత్వాద్ద్విధాభావానుపపత్తేః తస్మాదధ్యాత్మాధిదైవతయోరెకత్వమేవ యత్తు
రూపాద్యతిదేశాభేదకారణమవోచః సతద్భేదావగమాయ- కింతహిస్థానభే
దాద్భేదాశంకామాఘాదిత్యేవమథామ. || ౫ ||

ఆ—ఆధ్యాత్మికప్రధానోపాసనశేషత్వేనాం గోపాసనాన్యక్వాన్తనంతరం
ప్రధానోపాసనావిషయందర్శయతి(అథేతి)దృశ్యతఇతి ప్రయోగాచ్చాయాత్మా

సానన్దగిరియటకశబ్దరభాష్యరజ్జరామానుజభాష్యయక్తా

యమిత్వాశజ్జాహ (పూర్వపదితి) యథా పూర్వస్మిన్నాధిదైవకే వాక్యే స
మాహితచేతాభిరాదిత్యపురుషస్య దృశ్యత్వముక్తం, తథా చాక్షుషపురుషస్యా
పి విశిష్టాధికారిభిరేవ దృశ్యత్వమెష్టవ్యమిత్యర్థః, ఛాయాత్మపక్షై వాక్యశేష
విరోధమభిప్రేత్యాహ (స్తేషతి) యేయమృగ్యభావాభ్యాతా సాసర్వా. నవీవ
పురుషఇత్యర్థః, ఋచ్యుక్తం న్యాయంసామ్నోతిదిశతి (తథేతి) యత్క్రింది
త్సామ తత్సర్వం నవీవపురుషఇత్యర్థః ఋక్సామశబ్దయోరథాంతరమాహ ||
(ఉక్లేతి) ఋక్సామెయద్యదితిదృష్టాంతస్తథాశబ్దార్థః కథమృగాద్యాత్మత్వంప
రస్యేత్వాశజ్జాహ (సర్వాత్తకత్వాదితి) బ్రహ్మశబ్దస్య పరమాత్మవిషయత్వం
వ్యావర్తయ ప్రకరణాదిత్యుక్తన్యాయేన త్రియోవేదాస్సవీవపురుషఇత్యు
పనంహరతి, ఛాయాత్మనోజడస్య వ్యావృత్త్యర్థంరూపాతిదేశందర్శయతి (త
స్యేతి) కింతదాదిత్యపురుషస్య రూపమిత్యపేక్షాయామాహ (హిరణ్మయఇత్వా
ది) ఇతశ్చనాయంఛాయాత్మైత్వాహ (యావముపేయతి) నామాతిదశోపేతమర్థ
ముపాద్బలయతీత్వాహ (యచ్ఛేతి) ఆదిత్యచాక్షుషయోరుపాస్యయోర్భేదాదు
పాసనాపిభిన్నేతిశుకతే (స్థానేతి) ఆదిత్యమండలంచక్షుశ్చేతిస్థానే భిద్యేతే.
రూపం *హి రణ్మయోహిరణ్యశ్చ శృరిత్వాది ఋగాదిగ్రెష్టత్వాదిగుణః ఉది
త్వాదినామ తేషామతిదేశః తస్యేతస్య తదేవరూపమిత్యాదిః * యేచాము
ష్టాత్పరాంచోలోకాస్తేషాంచేష్టదేవకామానాంచేత్సభద్రేషతం * యేచేతస్మా
దర్వాంచోలోకాస్తేషాంచేష్టేమనుష్యకామానాంచేత్సభ్యాత్మం ఇత్యయమిశి
త్యత్వవిషయోభేదవ్యవదేశః, అతశ్చేతయోర్భేదాదుపాసనమపి భిన్నమేవే
త్యర్థః నోపాస్యభేదాదుపాసనాభేదోస్తీతిరూపయతి (నేతి) ఉపాసకస్తా
వదమునా ఆదిత్యాత్మనాపరాచోలోకాదేవకామాంశ్చాచ్ఛోతి సవీవానేన
చాక్షుషరూపేణోర్వాచీనలోకాన్తనుష్యకామాంశ్చాచ్ఛోతితిహ్యయతే న
చైతస్య పస్తుతొభిన్నోభయరూపత్వస్రా ఫ్తిరుపపద్యతే తస్మాద్భేదకల్పనాన
యత్కేత్యర్థః ఉభయాత్మకత్వమేకస్యాపి విద్యామాహత్వాద్వేద్యభావోపగ
మాదుపపన్నమితిశంకతే (ద్విధేతి) ఏకస్యవిద్యావశాదనైకరూపత్వే వాక్యశే
షంప్రమాణయతి (వక్ష్యతిహితి) ఏకస్యానైకశరీరపరిగ్రహేపి నన్వరూపభేదో
పపత్తిరితిపరిహరతి (నచేతనస్యేతి) ఏకత్వసాధకసద్భావస్తచ్చట్టార్థఃపరోక్తం
భేదకమనుషదతి (యత్త్రిన్యతి) భేదకారణమిత్యస్తాదుపరిష్టాదితిశబ్దోద్యష్టవ్యః

మాషయతి (సతదిత్యాదినా) తదిత్యతిదిశ్యమానరూపాద్యుక్తమ్. || ౫ ||

రం — ఏవమృదివాక్చక్షుశ్శ్రోత్రాక్షిగత శుక్లభా రూపత్వదృష్టిం సా మ్నిప్రాణాచ్ఛాయాత్తమనోఽక్షిగతపరఃకృష్టరూపత్వదృష్టించ విధాయా హ (అథయఏవోంతరక్షిణిపురుషోదృశ్యతేస్తేవర్కశాస్మతదుక్తం తద్యజస్త ద్భిష్టా) చక్షుషియఃపురుషోయోగిభిర్భూతే సఏవఋగ్యజస్సామాత్మా, ఉక్థాదిశస్త్రాత్ బ్రహ్మ చెత్యథః అత్రోక్తస్య త్రయ్యపేక్షయా పృథక్పరిగణ నంగోబలీవదాన్యాయేన దృష్టవ్యం (తస్యేతస్యతదేవరూపంయదముష్యరూ పంయావముష్యగేష్టాతాగ్నేష్టాయన్నామతన్నామ) తస్యేతస్య అక్ష్యంతర్వర్తినః పరమపురుషస్యఆదిత్యాంతర్వర్తినోయద్ధిర్ణయత్వాదిరూపం ఉదితి నామ ఋక్సామరూపగెష్టాచ తానిసర్వాణి భవంతీత్యథః || ౫ ||

ఉ — సఏషయేచైతస్తాదర్వాంచోలాకాస్తేషాంచెచ్చేమను
ష్యకామానాంచేతితద్యజమేవీణాయాంగాయంత్యేతంతే గాయం
తితస్తాత్తైధనసనయః || ౬ ||

శం — సఏషః చాక్షుషఃపురుషః యేచైతస్తాత్ - ఆధ్యాత్మికాదాత్మనో
ర్వాంచః అర్వాగ్గతాలోకాః. లైషాంచెచ్చే మనుష్యసంబంధినాంచ కామా
నాంతల్ తస్తాద్యజమేవీణాయాంగాయంతి గాయకాః. తఏతమేవగాయంతియ
స్తాదీశ్వరంగాయంతి. తస్తాత్తైధనసనయః ధనలాభయక్తాః ధనవంచైత్యథః || ౬ ||

ఆ — ఆధిదైవికపురుషనదాధ్యాత్మికేపి పురుషేనిరతిశయైశ్వర్యశ్రేణిఃచృత
యోరైశ్యమీత్యాహ (సఏషఇతి) తయోభేదాభావే హేత్వంతరమాహ (తత్త
స్తాదితి) ఈశ్వరస్యేన పాగ్గుక్త హేతోగానఏవయశ్వయోగ్యత్వాదిత్యథః
తద్భద్రాథంస్ఫుటయతి (యస్తాదితి) || ౬ ||

రం — (సఏషయేచైతస్తాదర్వాంచోలాకాస్తేషాంచెచ్చేమనుష్యకామానాం
చేతి) ఏతస్తాత్, అక్షిణానాదఘోషతినాం లాకానామనుష్యభోగ్యాదీ
నాంచైషనియంత్యేత్యథః (తద్యజమేవీణాయాంగాయంత్యేతంతేగాయంతి) య
స్తాదయమీశ్వరః - తస్తాద్దైత్యావీణాగాయకాస్సర్వేపి ఇమమేవగాయంతీత్యథః
తన్యసర్వాత్తకల్యేన దేవమనుష్యాదికమేకగానస్యాపిపరమాత్మవిషయత్వాది
తిభావః (తస్తాత్తైధనసనయః) సనిః - లాభః ధనానాం సనిశ్చేషాంతేధనసన
యః ఈశ్వరగాయకత్వాదేవవీణాగాయకానాం ధనలాభవత్త్వం - నహ్యనీశ్వర

శం—సానన్దగిరియట్రిక శంకరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తా
గాత్యత్వే ధనవ్యసక్తిరస్థితిభావః. || ౬ ||

ఉ—అథయవితదేవంవిద్వాన్సామగాయత్యభౌసగాయతి
సోమునైవసఏషయేచాముష్టాత్పరాంచోలాకాస్తాగ్శ్చాప్నోతి
దేవకామాగ్శ్చ || || ౭ ||

శం—అథ యవితదేవంవిద్వాన్ యథోక్తంతదేవముద్గీఢంవిద్వాన్ సామ
గాయతి ఉభౌసగామీతి చాక్షుషమాదిత్యంచ తస్యేనంవిడఃఫలముచ్యతేసోఽ
మునైవ అదిత్యేన సఏషయేచాముష్టాత్పరాంచోలాకాః తాంశ్చాప్నోత్యాది
త్యాంతగతదేవోధూత్యేత్యర్థః దేవకామాంశ్చ.

ఆ—స్తానభేదేన యథోక్తోపాసనవతః ఫలాక్త్యర్థంపాతనికాంకరోతి(అ
థతి) ఏతల్ - సామెతిసంబంధః, ఏనంవిద్వానిత్యేతదేవవిభజతే (యథోక్త
మితి) విద్వానిత్యేన్మాదుపరిష్టాదధశబ్దస్సమ్మధ్యతే. సోఽమునైవ లాకా
కామాంశ్చాప్నోతితిసంబంధః ఆ పిప్రకారంవిద్యుతోతి (సఏషః) ఉపా
సనమపాసకిన్యాపికుతోనంతిశయమైవ్యం- సమాప్తయోర్మిరంశమైవ్యవ్యం
యక్తమిత్యాకీర్జ్యాహ (అదిత్యేతి) అమునైవాదిత్యేనేత్యక్తమేవాత్మ
వ్యక్తీకృతమ్. || ౮ ||

రం— (అథయవితదేవంవిద్వాన్సామగాయత్యభౌసగాయతి) అథ్యా
త్మాధిదైవోధిన్నవిద్యాయుక్తస్సన్నుష్ఠ్యంయోగాయతి. సచాక్షుషమాదిత్యసం
చ గాయత్యేత్యర్థః. ఉన్నీకర్యవాక్కుషేణ పరమాత్మనా, అదిత్యాంతర్వేదినా
చ పరమాత్మనా విశ్వాధ్యాసవిశిష్టతయా తాదృశోన్నీకగాయకస్యేవ పరమాత్మ
గాయకత్వాదితిభావః. తస్యేనంవిడఃఫలముచ్యతే (సోమునైవసఏషయేచాము
ష్టాత్పరాంచోలాకాస్తాంశ్చాప్నోతిదేవకామాంశ్చ) సః విద్వానమునైవ-ఆ
దిత్యాంతర్వేదినా ఉపాసితేన సఏషః తదుపాసనావిశిష్టః ఏతస్తామూర్షవలో
కా దేవకామాంశ్చాప్నోతిత్యర్థః. || ౯ ||

ఉ—అథానేనేవయేచైతస్తాదరాంచోలాకాస్తాగ్శ్చా
ప్నోతిమనుష్యకామాగ్శ్చ తస్తాదుజ్ఞానంవిద్యుద్ధాతాబూయాల్ !
శం—అథ అనేనేవ చాక్షుషైతైవ యేచైతస్తాదరాంచోలాకాః తాం
శ్చాప్నోతిమనుష్యకామాంశ్చ చాక్షుషోధూత్యేత్యర్థః; తస్తాదుజ్ఞానంవిద్యు
ద్ధాతాబూయాద్యజమానమ్. || ౧౦ ||

అ—అథశబ్దస్తథాపర్యాయః, చాక్షుషోధూత్యా, అనేనైవ చాక్షుషైశ్చైవైతి సంబంధః ఉక్తఫలస్య యజమానత్వం దశయతి (తస్మాదితి) ॥౨॥

రం— (అథానైవయేవైతస్తాదర్వాంచోలాకాస్తాంశ్చావృత్తి మనుష్యకామాంశ్చ) అనేన- అక్ష్యంతర్వతినా ఉపాసితేన మనుష్యలోకాధస్తన లూకాస్తనుష్యకామాంశ్చావృత్తితీత్యథః, చక్షురాదిత్యస్థానవర్తి పరమాత్మోపాసనయా సర్వలోకావాప్తిభవతీత్యథః (తస్మాదుపానంవిదుర్ధాతాబ్రూయాత్) ఏవంవిత్ ఏతావ్యశవిద్యామక్తఉద్ధాతాయజమానంప్రతిబ్రూయాత్

ఉ— కంఠైకామమాగాయానీత్యేషశ్చైవకామాగానస్యేష్టేయవీతదేవంవిద్వాక్ సామగాయతిసామగాయతి.....

—ఇతి ప్రథమప్రపాఠకే సప్తమఖండః—

శం—కమిష్టంఠై. తనకామమాగాయానీతి ఏషహి యస్తాదుద్ధాతా, కామాగానస్య ఉద్ధానైకామంసంపాదయితుమీష్టై - సమర్థః ఇత్యథః- కోసా య ఏవంవిద్వాక్ సామగాయతి సామగాయతి. ద్విరుక్తిరుపాసనసమాప్త్యర్థా॥౯॥

—ఇతి ప్రథమప్రపాఠకే సప్తమఖండభాష్యమ్—

అ—తచ్ఛబ్దార్థమేవ కథయతి (ఏషహితి) ఉద్ధాతారంవిశిసప్తి (కొసా వితి) ఉద్ధీభవరస్యసంపాద్యాపాసనంవిభాగేనా కముపసంహరితి (ద్విరుక్తిరితి)

—ఇతి ప్రథమప్రపాఠకే సప్తమఖండభాష్యటీకా—

రం—కిమితీత్యత్రాహ (కంఠైకామమాగాయానీతి) హేయజమాన ఠైకం, దేవకామంమనుష్యకామంవా అగాయాని- గానైసంపాదయానీతి ప్రబ్రూయాదిత్యథః న నైతాదృశోక్తాఉద్ధాతుః కిథంసామర్థ్యమిత్యత్రాహ(ఏషహి)వకామాగానస్యేష్టేయవీతదేవంవిద్వాన్సామగాయతిసామగాయతి) ఏవంవిదుషసామగస్య కామసంపాదక గానసామర్థ్యమస్తీత్యథః ద్విరుక్తి ర్విద్యాసమాప్త్యర్థా ఏతిత్థండాంతగతవాక్యవిషయక మధికరణంలిఖితే. సమన్వయాధ్యాయే ప్రథమపాదేఅంతరాదిత్యే అంతర్క్షిణి చ వర్తమానత్వేన శ్రుతిః పురుషోజీవవ * హిరణ్యస్తశ్రుహిరణ్యకెతఆప్రణఖాన్సర్వవివ సువణఃఇతి శరీరసంబంధశ్రవణాత్, శరీరత్వస్యేవ కర్మాజన్యతా వచ్చేదకత్వేన కర్మాజన్యశరీరాసంభవాత్ ప్రకృమశ్రుతేన శరీరత్వ లింగసజీవత్వేనిశ్చితే దైవసంహారికం సర్వపాపాదితత్వమాపేక్షకం నేతవ్యమితిపూర్వవత్ప్రే ప్రిపైక్ష

౯౦ సానందగిరియటికశక్తిరభావ్యరంగరామనుజభావ్యయతా

చ్యతే * అంతస్తద్ధర్మోపదేశాత్ ఆదిత్యాక్ష్యంతర్వర్తిఃపురుషఃపరమాత్మైవ
పరమాత్మధర్మోపదేశాత్. కర్మవశ్యతాగంధరాహిత్యక్షణం నిత్యావిరూప
తం సర్వపాపాదితత్వంపరమాత్మనోఽస్యత్రసంభవతి తచ్చ చరమశ్చుతమపి
* ఉదెతిహవైస ర్వేభ్యఃపావ్యభ్యోయపవంచేదెతి ఫలరూపతాత్పర్యలింగాత్ప్ర
బలం తథా ఋక్సామగెయతావక్షిప్తం * సేవర్త్యశ్చామేతివాక్యశ్చుతంచ సా
ర్వాత్త్వంపరమాత్మధర్మః తథాఽత్యాదిత్యవర్త్యేక పురుషగతాధ్వాన్ధో
వర్తిలాకకామేశ్వరత్వరూపనిరంకుశ సర్వకామేశ్వరత్వమపి * సోఽమునే
వసపవయేచాముష్మాత్ పరాంచాలోకాస్తాంశ్చాప్నోతి దేవకామాంశ్చ
అథానేనైవయేచేతస్తా దర్వాంచాలోకాస్తాంశ్చాప్నోతి మనుష్యకామాం
శ్చైతి వాక్యశేష ప్రతిపన్న ఫలరూప తాత్పర్య లింగానుగృహీతత్వా
త్ప్రబలం అతః ప్రబలైఃపరమాత్మలింగైః పరమాత్మత్వేనిర్ణీతైః * ఆజ్ఞా
యమానోబహుధావిజాయతే * అజ్ఞాపిసన్నవ్యయాత్తాధూతానామిశ్వరో
ఽపిసత్ । ప్రకృతిఃసావ్యమధిష్ఠాయ సంభవామ్యత్తమాయయా * పరిత్రా
ణాయసాధూనాం వినాశాయచదుష్కృతామ్ । ధర్మసంస్థాపనాథాయసంభ
వామియగెయగే*ఇచ్చాగృహీతాభిమతారుదేహాఇతిశ్చుతి స్త్యత్యనుసారేణా
జహత్సన్వభావస్తేవ పరమాత్మనః మాయాశబ్దితసంకల్పమాత్యేకోపాసక పరి
త్రాణాయాప్రాకృతదివ్యవిగ్రహ పరిగ్రహోపపత్తేః ఏతేననిత్యసర్వజ్ఞస్య
సర్వశక్తేర్జ్ఞానాథం పృన్వత్త్యథంవా కరణానపెక్షణాత్. ఆత్మానం
దత్తుప్రస్య విగ్రహేన్పుహంసంభవాచ్చ విగ్రహోనసంభవతీతి శక్త్యా
ప్రశ్నయతా కరణానపెక్షజ్ఞానక్రియస్యాపిపరమాత్మనఉపాసకానుగ్రహోధంభో
గాథంచవిగ్రహసీ వకారోపపత్తేఃప్రభూతానందానా మప్యానందాంతరాపె
క్షాదహనైననిరతిశయానందస్వరూపస్యాపిబ్రహ్మణః ప్రీతివిశేషాపెక్షాయాస్సం
భవాత్ నచసవిగ్రహస్య భోగ్యత్వేన్వరూపభాగ్యత్వవైకల్యం శంక్యం న్వన
మృంధిభోగ్యత్వస్యన్వభోగ్యత్వావతిశయావహత్వేనతద్వేకల్యావహత్వాభావా
త్ తత్ప్రచ * నమస్తాశ్చక్రయత్ప్రేతానృపయత్రప్రతిష్ఠితాః । తద్విశ్వరూపవై
రూప్యంరూపమస్యధర్మమహాత్ । సమస్తశక్తిరూపాణి తత్కరోతిజనేశ్వర
దేవతిర్యజ్ఞనుష్యాభ్యాచేష్టావంతిస్వలీలయా* నిత్యాలింగస్వభావసిద్ధిరిందియా
కారాంగప్రత్యంగవ్యంజనవతీ * ఉజ్జహరాత్తనకకౌసితకృష్ణా * అంశాంశే

౧౬ సానస్థగిరియటికశంకరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయుక్తా

అ—అధ్యాత్మాధిదైవతతత్త్వానభేదావచ్చిన్నపరమాత్మదృష్ట్యాద్దీపోహసన
మఖలపాప్తాపగమఫలము కం- సంప్రతిష్ఠానభేదావచ్చేదంహిత్యా వరోవరీయ
స్తవగుణకపరమాత్మదృష్ట్యాద్దీపోహసనం వరోవరీయస్తవప్రాప్తిఫలకమానీత
వానామ్నాయఇతి ప్రకరణతాత్పర్యమాహ (అనేకభేది) తేహివివక్షితముపా
సనమేవాచ్యతాం కిమాఖ్యాయికయేత్యాశంక్యాహ (ఇతిహానస్తితి) ఇతిహాసః
పూర్వవృత్తం ఇతిహాన్యభావః వితిహ్యం సమేతానామితి నిధాకరణైవక్ష్యేనను
సర్వస్త్వికజగతి త్రయాణామేవాద్రీధాదిజ్ఞానైకాశలమితికింనాచ్యతే కిమితి తే
హంవిధ్యే త్రయాణామేవ తన్నేపున్యం ప్రతిజ్ఞాయతే తత్త్రాహ (సహిత) అ
ముష్య ప్రసిద్ధసానపర్యంతముష్యాయణః ద్వయో రాముష్యాయణః ద్వావ్యము
ష్యాయణః తవ మమదాయమితిపరిధావయాధమతః పరిగృహీతఇతియావత్.
కిమథోవాదారమ్భఇత్యతతిహ (తథాచేతి) ప్రవృత్తైవాదేరస్త్వికవివక్షితే
థేవిద్యాయేహంతైస్సహసంవాదే దృష్టమేవఫలమిత్యథః ఇతిశబ్దన్య ప్ర
యోజనమితి తేననంబంధః వాదారంభస్య దృష్టఫలభేదఫలితమాహ (అతఇతి)
ఇతిహానస్తు సుఖావబోధాథాఇత్యక్తేనముచ్చయాథాశ్చకారః కథం యథో
క్తఫలం దృష్టమిత్యాశంక్యాహ (దృశ్యతేహీతి) శిలకాదీనాంతద్విద్యసంయోగే
విపరీతధీధ్వంసాదికంఫలమితిచేషః.

॥ ౧ ॥

రం—ప్రకారాంతరేహోహసనంవిధాతుమాఖ్యాయికామాహ (త్రయో
హోద్ధి ధకుశలబధూపుశ్శిలకశ్శాలావత్యైస్త్వేతాయనోదాల్భ్యః ప్రవాహణో
జైబలితి) శాలావత్సుతఃశిలకనామా దల్భగోత్రిశ్చిత్తాయనసుతః జీబలసుతః
ప్రవాహణనామాత్రయమితేదద్ధిగవిజ్ఞానేనిపుణాబధూపురీత్యథః శాలావత్యః
శాలావచ్ఛద్దాదవత్యాథేఅణితడంతాత్వాన్వథే * అభివద్దిదభృచ్చాలావది
త్యాదినాయథ ప్రత్యయః దాల్భ్యః, దల్భశద్దాత్ గోత్రావత్యైగగాదిత్యా
ద్యథో చిత్తాయనశద్దాదవత్యాథే ఋషిత్వాద్యజ్ఞేతాయనఃజీబలశద్దాదతఇతి
జైబలిః (తేహోచుదద్ధిభేదైసశలాస్సృహంతాద్ధిభేకథాంవదామఇతి) వయము
ద్ధిగవిధానైవశలాభవామః అవిద్యావైకద్యాయ వాదకథాం పరిసవరంప్ర
వరాయామఇత్యుచరిత్యథే.

॥ ౧ ॥

ఉ—తథేతిహానముపవివిశః సహ ప్రవాహణో జైబలిరు

వాచకగవంతావగ్రవదతాంబ్రాహ్మణయోర్వదతారావచగోహ్యమితి ॥ ౨ ॥

శం—తథత్వస్యా తేనమపవిదిశుమా ఉపవిష్టవంతఃకిల తత్రరాజ్ఞఃప్రా
గల్భ్యస్వపత్యైః సహ ప్ర వాహణోజైః బలిరువాచేతరా, భగవంతా పూజావంతా
వగై పూర్వంవదతాం బ్రాహ్మణయోరితిలింగాదాజాసా యవయోర్వాప్రీహ
ణయోర్వదతార్వాచంజ్యోష్యామి అర్థరపితామిత్యసరే వాచమితివిశేషణాత్ ||

ఆ—తత్రేతినిధానాథాన ప్రమీ రాజ్ఞః ప్రాగల్భ్యస్వపత్యైరిత్యయ
క్తం తన్యరాజ్ఞస్య హేత్వధావాదిత్యాశంక్యాహ (వ్యాహ్మణయోరితీతి) వక్షా
న్తరం విశేషణసామగ్ధానదుత్థాప్యంగీకరంతి (అథేతి) || ౨ ||

రం—(తథేతిహసముపవిదిశుః) తథానుమత్తత్వన్యోన్యముక్త్యా ఏకత్రాప
విష్టవంతత్వన్యః (సహ ప్ర వాహణోజైః బలిరువాచ) ప్ర వాహణః క్షత్రియః
తౌద్విహ్మణౌ ప్రాగల్భ్యస్వపత్యైః ఉక్తిమేవాహ (భగవంతావగైవ
దతాంబ్రాహ్మణయోర్వదతార్వాచంజ్యోష్యామితి) భగవంతా పూజావంతా బ్రా
హ్మణౌ అగ్రీవదతాం వాచకథానుబంధతాం తత్ప్రకారంజ్యోష్యామితి || ౨ ||

ఉ—సహజిలకశ్కాలావన్యశ్చైక్రితాయనందాల్భ్యమువాచ

హంతత్వాప్యచ్ఛాసీతిప్రచ్ఛేతిహోవాచ || 3 ||

శం—ఉక్తయోస్సహజిలకశ్కాలావన్యశ్చైక్రితాయనందాల్భ్యమువాచ హం
త యద్యనుమంస్యసేత్వా తావంప్రచ్ఛాసీతిన్యక్తఇతిరఃప్రచ్ఛేతిహోవాచ || 3 ||

ఆ—రాజ్ఞాయహోక్తేన ప్రకారేణోక్తయోద్వాహ్మణయోమధ్యేశాలావ
త్వోదాల్భ్యం ప్ర త్యువాచేతిసంబంధః. || 3 ||

రం—(సహజిలకశ్కాలావన్యశ్చైక్రితాయనందాల్భ్యమువాచేత్వాది)స్వప్రో
ధః తత్ర దాల్భ్యస్య ప్రశ్నక్రియాహ (ప్రచ్ఛేతిహోవాచేతి)స్వప్తం || 3 ||

ఉ—కాసామ్నోగతిరితిస్వరశ్చతిహోవాచ స్వరస్యకాగతిరి

తిప్రాణఇతిహోవాచ ప్రాణస్య కాగతిరిత్యన్మమితిహోవా

చాన్నస్యకాగతిరిత్యావఇతిహోవాచ || ౪ ||

శం—అథానుమతిరాహ (కాసామ్నః) ప్రకృతత్వాదుద్గీహస్యఉద్గీహోహ్య
త్వాపాస్యత్వేన ప్రకృతః * పరీవరీయాంసముద్గీహమితవక్ష్యతి గతిః ఆశ్ర
యః పరాయణమిత్యేతత్ ఏవంస్వప్రోదాల్భ్యఉవాచ స్వరశ్చతి స్వరాత్తక
త్వాత్సామ్నః యోయదాత్తకః సతద్గతిస్తదాశ్రయశ్చభవతీతియక్తం మృదా
శ్రీయఇవఘటాదిః స్వరస్యకాగతిరితి (ప్రాణఇతిహోవాచ) ప్రాణనిష్ఠా

సానన్దగిరియటిక శంకరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తా
 బోహిస్వరః తస్మాత్స్వరస్య ప్రాణోగతిః ప్రాణస్య కాగతిరితి (అన్నమితి
 ఘోవాచ) అన్నావప్తంభోహి ప్రాణః * శుష్యతివై ప్రాణములైనాదితి
 శ్చుతేః * అన్నందామేతిచ అన్నస్య కాగతిరితి ఆవశ్యతి ఘోవాచ అస్సంభవ
 త్వాదన్నస్య, || ౪ ||

ఆ—సామ్నః గతిరిత్యన్వయః సామశబ్దార్థమాహ (ప్రకృతత్వాదితి) త
 స్య పూర్వోత్తరగ్రంథయోః ప్రకృతత్వం ప్రకటయతి (ఉద్గ్రహిహితి) గతిశబ్ద
 స్య క్రియావిషయత్వం వ్యావర్తయతి (ఆశ్రయశ్చితి) దేవచారిక మాశ్రయం నిర
 న్యతి (పరామణిమి త్యేతదితి) స్వరః ధ్వనిభేదః సకథముద్గీహస్య గతిరిత్యాశంక్యా
 హా (స్వరాత్తకత్వాదితి) తద్ధ్వనిజతయో తదాశ్రయత్వేన తత్తాదాత్మాగ్రభ
 వతి స్వరస్తస్య గతిరిత్యర్థః సామ్నస్వరాత్తకత్వేపి కథంతద్గతిత్వమిత్యాశం
 క్య దృష్టాం తేనపరిహరతి (యోయదాత్తకశ్చితి) ప్రాణస్యాన్నావప్తంభకత్వేవా
 జ్ఞసనేయశ్చుతిం ప్రమాణయతి (శుష్యతీతి) పత్యస్థానీయస్య ప్రాణస్యాన్నం
 దామబంధనమితిచ శ్చుతేరిత్యర్థః * తాఅన్నమన్యజంతేతిశ్చుతేరన్నసాన్వసం
 భవత్వోద్యప్తవ్యమ్. || ౪ ||

రం—శిలకఃపృచ్ఛతి (కాసామ్నోగతిరితి) గతిః అయనం ప్రాప్యమిత్య
 థః సకదాబ్ధ్యః స్వీరితిఘోవాచ ప్రత్యువాచ స్వరాత్తకత్వాత్సామ్నశ్చ
 తిథావః శిలకఃపృచ్ఛతి (స్వరస్య కాగతిరితి) దాబ్ధ్యడి త్తరమాహ (ప్రాణశ్చితి
 ఘోవాచ) ప్రాణనిష్క్రమ్యత్వాత్స్వరస్యేతిథావః ఏవముత్తరక్రావ్యేచిత్త్యమ
 నుసంభేయమ్. || ౪ ||

ఉ—అపాంకాగతిరిత్యసౌలోకశ్చితిఘోవాచ అముష్యలో
 కస్య కాగతిరితినస్వగ్గ్లంకాకమతి నయేదితిఘోవాచ స్వగ్గ్లం
 వయంలొక గ్ సామాభిసంస్థాపయామస్వగ్గ్లం సగ్ సావగ్గ్లం
 సామేతి || || ౫ ||

శం—అపాంకాగతిరితి అసౌలోకశ్చితిఘోవాచ అముష్యలోకాదన్వృష్టిస్స
 మ్భవతి అముష్యలోకస్య కాగతిరితిపృష్టో దాబ్ధ్యడివాచ స్వగ్గ్లంవయంలొ
 కమతీత్యాశ్రయంతరంసామననయేత్కశ్చిదితిఘోవాచ అహ అతో వయమపి
 స్వగ్గ్లం లొకంసామాభిసంస్థాపయామః స్వగ్గ్లంలొక ప్రతిష్ఠంసామజానీమశ్చ
 త్యర్థః స్వగ్గ్లంసంస్థావం స్వగ్గ్లంత్వేనసంస్తవనం సంస్థావాయస్యతత్సామస్వ

గ్గ్ సంస్తావంహి యస్తాత్ * స్వగ్గ్ లోకవైలాకస్సామచేదఇతిశ్రుతిః. || ౫ ||

ఆ — కథమపామసాలాకోగతిః తత్కాహ (అముష్టాదితి) ఇతివృష్టోదాల్భ్య ఉవాచమేతిసంబంధః తత్కా ఛందసి కాలనియమాభావమభిప్రేత్య క్రియాపదం వ్యాకరణేతి (ఆశౌతి) యద్యపిపరోనాన్యాశ్రయాంతరం ప్రతిపద్యతే తథాపి త్వయా తద్వాచ్యమేవేత్యాశంక్యాహ (అత ఇతి) అతశ్చబ్ధార్థమేవ స్ఫీరయతి (స్వగ్గ్ లోక) తస్మాత్స్వగ్గ్ లోక ప్రతిష్ఠా సామేతిపూర్వేణసంబంధః స్వగ్గ్ సంస్తావంసామేత్యత్ర ప్రమాణమాహ (స్వగ్గ్ ఇతి) || ౫ ||

రం — అపాంకాగతితివృష్టోదాల్భ్యః అసాలాక ఇతిపరోవాచ ద్యులోకా దేవ వృష్టిప్రభవాదితిభావః అముష్ట్యలోకస్య కాగతితివృష్టోదాల్భ్య ఆహ | (నస్వగ్గ్ లోక మతినయేదితిహోవాచ) స్వగ్గ్ లోక మతీత్య పరమాశ్రయాంత రంసామననయేత్. స్వగ్గ్ లోక వ్యతిరిక్తమాశ్రయాంతరం సామన ప్రాప్తయేది త్యర్థః నవదేదితియావత్ (స్వగ్గ్ లోకంయంతాకంసామాభిసంస్థాపయామః స్వ గ్గ్ సంస్తావంహిసామేతి) అతావయమపిసామాభి సామ ప్రతిఆశ్రయత్వేనస్వ గ్గ్ లోకంసమ్యక్ స్థాపయామః హి యస్తాత్సామస్వగ్గ్ సంస్తావం * స్వగ్గ్ లోక వైలాకస్సామచేదఇతిశ్రుత్యా స్వగ్గ్ లోకేనసామ్నోస్తూయమానత్వాదిత్యర్థః ||

ఉ — తగ్ హశిలక శ్శాలావత్యశ్చేచ్ఛికితాయనం దాల్భ్యము
వాచా ప్రతిష్ఠితంవైకిలతేదాల్భ్యసామయస్తేవతహిబ్రూయా
న్మూర్ధాతేవిపతిష్యతీతి నూర్ధాతేవిపతేదితి || ౬ ||

శం — తమితరశ్శిలక శ్శాలావత్యశ్చేచ్ఛికితాయనందాల్భ్యమువాచ. అపరిష్ఠితం
అసంస్థితం- పరోనరీయస్తేనాసమాప్తగతిసామేత్యర్థః. వైశిఖ్యాగమంస్తాశ్ర
యేతి, కిలేతిచ- దాల్భ్య, తే- తవసామ యస్తు-అసహిష్టుస్సామవిదేతహి- ఏ
త స్థితకాలే బ్రూయాత్కృద్విపరీతవిజ్ఞానమపరిష్ఠితం సామపరిష్ఠితమితి
ఏవంవాదావరాధినోమూర్ధా- శిరస్తేవిపతిష్యతి విస్పష్టంపతిష్యతీతి ఏవము
క్తస్యాపరాధిన స్తతైవతద్విపతేత్ నసంశయః నత్వహంబ్రహ్మేమిత్యభిప్రాయః
నను మూర్ధాపాతాహం చదవరాధంకృతవా అతఃపరతాను క్తస్యాపి పతే
న్మూర్ధా నచేదవరాధి- ఉ క్తస్యాపి నైవతత్పతతి అన్యథాన్యథాన్యథాగమః
కృతనాశస్పస్యాతాం- నైషదోషః కృతస్యకర్మణశ్శుభాశుభస్యఫలప్రాప్తేర్దే
శకాలనిమిత్తాపేక్షత్వాత్ తత్రైవంసతిమూర్ధాపాతనిమిత్తస్యాప్యజ్ఞానస్వప్

రాభివ్యాహరణమిత్తాపెక్షత్వమితి,

ఆ—ఉపదేశపారంపర్యం- ఆగమః యత్కృతకం తదనిత్యమితిన్వగణసాన్యం. తవత్తాన్నపరామృతత్వం సంభవతిత్యాశయేనాహ (కిలేతి) యథోక్తంస్వా యం సూచయతితి శైషః స్వాయాగమాభ్యా మప్రతిష్ఠితం సామేత్యపనంహర తి (చాల్సేయితి) న్వగణ ప్రతిష్ఠితం సామెతిజ్ఞానెహోషండశాయతి (యస్త్వి తి) అసహిష్యుః - మిథ్యావచనమసహమానస్సన్నితియావత్ ఏతస్మిన్నామైమి థ్యావచనాసహాయామిత్వేథః- వివరితంవిజ్ఞానంయస్య సతథోక్తః తంప్రతితి విగ్రహః తదేవవివరితజ్ఞానమభినయతి (అప్రతిష్ఠితమితి) అప్రతిష్ఠితం సామ ప్రతిష్ఠితమితి - వివరితజ్ఞానం ప్రతికల్పితోబ్రూయాదితి సంబంధః. తదీయవచ నమేవదశాయతి (ఏవమితి) సతథావిధయతు - మమతుకింస్యాదిత్యాశంక్యా హ (ఏవముక్తస్యేతి) తిదైవ విదుషశ్శాపవాక్యానుసారేణైతి యావత్ తదితిశిరోనిరుక్తిః శాపదానాయప్రవృత్తస్త్వయమితి శంకాంవారయతి (నత్వి తి) మూర్ఖపాటోపస్యానభాగ్యమాశంకతే (నన్వితి) అపరాధాధాపేషి ప రోక్తినశాస్తూర్థపాతే డోషమాహ (అన్యథేతి) సతిచాపరాధినిపరోక్తివై ధుర్యాస్తూర్థపాతాధాపేహోషంకథయతి (అకృతేతి) అపరాధస్యమూర్ఖ పాతపేతారపి సహకార్యపెక్షతాద్వదభివ్యాహరణంనానభావమిత్వత్తరమా హ (నేషహోషఇతి) కమణశ్శుభాదేరాచరితస్యనిమిత్తాపెక్షయాఫలపేతు తేషి పక్యతేషపరాధినికుతావ్యాహరణాపెక్షత్యాశజ్ఞానహ (తత్రేతి) త త్- ఖదాదాకమణ్యనం నిమిత్తాపెక్షయాఫలప్రదేనతీత్యథః. ఇతి పరా భివ్యాహరణమథావదితిశేషః

॥౬॥

రం—తంహశిలశ్శాలావత్యశ్చైక్వితాయనందాల్భ్యమువాచ (అప్రతిష్ఠి తంవైకిలతేదాల్భ్యసామయస్తేవిహింబ్యాయాస్తూర్థాతేవిపతిష్ఠితీతి మూ థాతేవిపతేదితి) హేదాల్భ్యఅప్రతిష్ఠితం. న్వగణలోకంసామగతిపరంపరా విశ్రాంతిఘామిం వదతస్తవమలెసామఅప్రతిష్ఠితమేవస్యాత్. ఏతస్మిన్ సమ దేయఃకల్పిదాగత్యవాదకథాయామయ్యుక్తమథాప్రతిజ్ఞానానస్యతేమూర్ధా విపతిష్ఠితీతియదిబ్రూయాత్ - తదావిపతేదేవతేమూర్థా ససంశయః మ యాతుసౌహార్దాత్తథానోక్తం అతాజీవనీతిశిలకఉక్తవానిత్యథః

॥౬॥

ఉ—హంతాహమెతద్భగవతోవేదాసీతివిద్ధితిహోవాచాముష్య

లోకస్య కాగతిరిత్యయం లోక ఇతి హోవాచాస్య లోకస్య కాగతి

రితిన ప్రతిష్ఠాం లోక మతి నయేదితి హోవాచ పృతిష్ఠాం వయం లో

క గ్ సామాభిసగ్ స్థాపయామః పృతిష్ఠా సగ్ స్తావగ్ హి సామేతి

శం—ఏవముక్తోదాల్భ్యో ఆహ హంతాహ మేతద్భగవత్తోవేదాని యత్పృతి
ష్ఠంసామ ఇత్యుక్తః ప్రత్యువాచ శాలావత్యః- విద్ధితి హోవాచ అముష్య లోకస్య
కాగతిరితి పృష్టోదాల్భే న్నశాలావత్యోఽయం లోక ఇతి హోవాచ - అయం హి
లోకోయాగదానహోమాదిభిరముం లోకం పుష్యతీతి. అతః ప్రదానం చేవాడి
పజీవంతీతి హి శ్రుతయః. ప్రత్యక్షం హి సర్వభూతానాం ధరణీ ప్రతిష్ఠేతి-అతస్మాన్
మోక్షప్రయం లోకః పృతిష్ఠే వెతియ క్తం అస్య లోకస్య కాగతి ర్మృతకహశా
లావత్యః; స పృతిష్ఠాం- ఇమం లోక మతీత్యననయేత్సామకశ్చిత్. అతోవయం ప్ర
తిష్ఠాం లోకం సామాభిసంస్థాపయామః, యస్మాత్ పృతిష్ఠానం స్తావం హి పృతి
ష్ఠా త్వేన సంస్తుతంసామేత్యథః* ఇయం చైరథంతరమితి చ శ్రుతిః ||౭||

ఆ—హంతేక్వాదివ్యాకరోతి (ఏవమితి) కథమముష్య లోక స్వేతల్లోక పృ
తిష్ఠత్వం - తదాహ (అయం లోక ఇతి) ఆదిశబ్దస్య గ్రద్ధాదిసంగ్రహేథః త
లైవశ్రుతిం ప్రమాణయతి (అత ఇతి) అస్మాల్లోకాత్పరీధీయమానంచరుపు
రోదాశాద్యగ్నిదావరోపజీవంతీచేవా ఇతి శ్రోతీప్రసిద్ధిర్యథః భవతువరం లో
కం పృతిపృతిష్ఠాత్వమస్య లోకస్య తథాపికథమయం లోకస్సామ్నః పృతిష్ఠే
త్యాశక్యోహ (పృత్యక్షం హితి) పృథివ్యాస్స రావణీ సూతాని పృతిపృతిష్ఠా
త్వేన చింతమాహ (అత ఇతి) సామోసి సర్వాం రభావాదిత్యథః తథాపి పృ
తిష్ఠాంతరంత్యయా వాద్యమితి శాన్త్యోహ (అతోవయమితి) యస్మా
దేతల్లోక పృతిష్ఠాత్వేన సంస్తుతంసామ - తస్మాదిదంసామ ప్రత్యేతమేవ లోకం
పృతిష్ఠాంజానీమ ఇతి యోజనాకథం పృతిష్ఠాత్వేన సామత్వావిశేషాత్పృథివ్యాసా
మసంస్తుతమిత్యాశక్యోహ (ఇయమితి) * ఇయం చైరథంతరమితి రథంతర
శబ్దవాచ్యస్య సామవిశేషస్య పృథివీత్వేన స్తుతత్వా దుద్ధిగ్సాపి సామత్వావి
శేషాత్పృథివ్యాత్తత్వం సమ్భవ్యత ఇత్యథః |౭|

రం—(హంతాహ మేతద్భగవత్తోవేదానితి విద్ధితి హోవాచ) తహ్యహం
సామగతిపరమ్మరాదిశ్రాంతిభూమింత్యత్తాజానీయామితిదాల్భేన సప్రార్థితశ్చ
లక్ష్మణేత్యుక్తవానిత్యథః అనుమతోదాల్భ్యోః పృచ్ఛతి (అముష్య లోకస్య

శాశ సానందగిరియటికశక్తిరధావ్యరంగరామానుజభావ్యయశ్చ
 కాగతిరితి) శిలకడ త్తరమాహ (అయం లోక ఇతిహోవాచ) యాగదాన హో
 మాదిభిః భూలోకస్య స్వగోపజీవ్యత్వాదిభిః (అస్య లోకస్య కాగతిరితిన
 ప్రతిష్ఠాం లోక మతినయేదిత్యాది) పృథివీలోకస్య కాగతిరితి దాత్సేన పృష్ఠః శి
 లకః ప్రతిష్ఠాం, పృథివీలోక మతికిమ్యసామగతిపరమ్ పురావిశ్రాంతిహామి
 మన్యం నక శ్చిదపివదేత్ - అతానయమపితథైవవదామః * ఇయం వైరథంతరమి
 తిశ్చిత్వాసామ్నః ప్రతిష్ఠాలోక జ్యేష్ఠ స్తాయమానత్వాత్, స్వగోపస్యశ్చాతి
 శ్చక్రిగ్నతయాబమ్భ్యమ్యమాణతేన ప్రతిష్ఠాత్వాభావేపృథివ్యాస్తుస్థిరత్వా
 త్ ప్రతిష్ఠాత్వమిత్తుక్రవానిత్యథః || ౧ ||

ఉ—తిగ్ హప్రవాహణోజైబలిరువాచాంతవద్వైకిలతే శా
 లావత్యసామయ స్వే తహి బూయాన్మాధాతే వివతిష్యతీతి
 మూధాతేదివతేదిహంతాహమేతద్భగవత్రావేదానీతి విద్ధితి
 హోవాచ || ౨ || ఇతిప్రథమప్రపాతకే అష్టమఖండః

శం—తమేవమ కవంతంహప్రవాహణోజైబలిరువాచ (అంతవద్వైకిలతే
 శాలావత్యసామేత్యాది) పూర్వవత్ - తతశ్చాలావత్యతహ (హంతాహమేతద్భగ
 వత్రావేదానీతి) విద్ధితిహోవాచ || ౩ ||

—ఇతిప్రథమప్రపాతకే అష్టమఖండభావ్యమ్—
 ఆ—(హంతాహమేతదితి) అత్రానంతంసామైతిత్వచ్యతే || ౪ ||

—ఇతిప్రథమప్రపాతకే అష్టమఖండభావ్యటికా—
 రం—తంహ-శిలకంప్రవాహణోజైబలిరువాచ- ఉక్తవాన్ కిమితి (అంత
 వద్వైకిలతేశాలావత్యసామ) అంతవతీంపృథివీసామగతిపరంపరా విశ్రాంతి
 భూమితయాప్రతిజానానస్యతే మతేసామాస్తవదేవస్యాదిత్యథః (యస్తేత
 హి బూయాన్మాధాతేవివతిష్యతీతిత్యాది) పూర్వవదథః. హంతాహమే
 తదిత్యాదిశిలకతహ విద్ధితిరాజోవాచిత్యథః || ౫ ||

—ఇతి ప్రథమప్రపాతకే అష్టమఖండభావ్యమ్—

ఉ—అస్యలోకస్య కాగతిరీత్యాశశిహోవాచ సర్వా
 ణిహవాఇమానిధూతాన్యాకాశాదేవసముత్పద్వంతతత్కాలం ప్ర
 త్యస్తంయంత్యాకాశాన్యైభ్యోజ్యాయానాకాశఃపరాయణం
 శం—ఇతిరోన్మజ్జాతలహ-అస్యలోకస్య కాగతిరితి- ఆకాశఇతిహోవాచ

ప్రవాహణః ఆకాశఇతిచపరఆత్మా * ఆకాశోహవైనామేత్యాకాశశబ్దశ్చుతిః
తస్యహికమఘాతాత్పాదకత్వం తస్మిన్నేవహిభూతప్రళయః * తత్రైజోఽస్య
జత * తేజఃపరస్యాదేవతాయామితిహిసక్ష్యతి - సర్వాణిహవైశమానిభూతా
ని స్థావరజంగమానిఆకాశాదేవ సముత్పద్యంతే తేజోఽదాదిక్రమేణ. సామ
ధ్యాత్. ఆకాశంప్రశస్య స్తంయంతి ప్రళయకాలే తేనైవ విపరీతక్రమేణ, హి
యస్తాదాకాశవైభవ్యః సర్వైభ్యాభూతైభ్యోజ్ఞాయాత్, మహత్తరః అతస్స
ర్వేషాంభూతానాం పరమయనంపరాయణం-ప్రతిష్ఠాశ్రిష్టపికాలేషీత్వర్థః

ఆ—ఆకాశశబ్దస్య భూతాకాశవిషయత్వంవ్యావర్త్యపరమాత్మవిషయత్వం
వాక్యశేషవశాద్దశయతి (ఆకాశఇతిచేతి) కించ పరస్యాత్తనస్సర్వభూతా
త్పాదఃత్వం కిమేతిచేదాంతమర్యాదా-తదహికాశశ్చుతం - తథాచపరమా
త్తైవాకాశశబ్దస్యగత్యాహ (తస్యహితి) కించ పరస్మిన్నేవభూతానాం పరి
యః సచాస్మాదాకే శ్చుతిః తస్మాత్పరవీవాత్ ఆకాశఇత్యాహ (తస్మిన్నే
వేతి) సర్వోత్పాదకత్వం పరస్యకిమేత్వస్యసామానమాహ (తత్రైజోఽస్యజతేతి)
పరస్మిన్నేవలయోభూతానామిత్వప్రాపిమాసమాహ (తేజఇతి) భవతుపరస్యా
త్తనస్సర్వోత్పాదకత్వంచమే - తథాపికిమాయాతమాకాశస్యేతిచేత్. తత్రా
హ (సర్వాణీతి) కథమయంక్రమోలభ్యతే - అవిశేషణహి అతస్సర్వోత్పత్తి
శ్చుతైత్యాశక్త్యాహ (సామధ్యాదితి) * ఆత్మనఆకాశస్సమ్భూతః * త
త్రైజోన్యజతైత్యాదిశ్చుతిబలాదప్రగతః తథాపి కథమాకాశే సర్వభూతలయః త
త్రాహ (ఆకాశంప్రశస్తి) * విషయంసంకరమోఽతఇతిన్యామేనాహ (విపరీ
తేతి) ఆకాశస్య పరమాత్మత్వే హ్యేవ సమాహ (హియస్తాదితి) పరాయణత్య
మపి తత్రైవలింగమిత్యాహ (ఆతఇతి)

॥ ౧ ॥

రం—ఏవమనుమతశ్శిలలోరాజానంవృద్ధుతి (అస్యలోకస్య కాగతిరితి) అ
స్య పృథివీలోకస్య కాగతిరితీత్యర్థః ఇతిశాలానత్యేనవృష్టః ప్రవాహణఃఆకా
శఇతిహోవాచ ఆకాశఇత్యుక్తవానిత్యర్థః అత్రాకాశతే ప్రకాశతే ఆకాశయ
తీతివాప్రశస్త్యాఆకాశశబ్దోబ్రుహ్మపరః * ఆకాశోహవై నామయాపయోర్ని
రవహితైత్యాదావాకాశశబ్దస్య బ్రహ్మగ్రహి ప్రసిద్ధత్వాత్ సతు భూతాకాశపర
ఇతిద్రష్టవ్యం తదేవగతిత్వంప్రపంచయతి (సర్వాణిహవాశమానిభూతాన్యాకా
శాదేవసముత్పద్యంతే ఆకాశంప్రశస్య స్తంయంతి) విదదిదాత్తకప్రపంచఃఆకాశా

సానందగిరియటికశక్తిరూపభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తా
 దేవోత్పద్యతేతత్తైవలీయతఇత్యర్థః (అకాశోహ్యైవైభోజ్యాయాన్) భాష్య
 యస్తస్వినామ నర్తవ్యఃకల్యాణగుణైః సర్వభౌత్యనిరతిశయసిద్ధుపాధికోత్కృషణః
 (అకాశఃపరాయణమ్) సరాయణత్వంపరమగతిత్వంపరమప్రాప్యత్వమితియావత్

ఉ—స ఏష సరోవరీయానుద్గీగ్ధస్స ఏషోఽనంతఃపరోవరీయో
 హాస్యభవతి పరోవరీయసాహలూకాన్ జయతి యఏతదేవం వి
 ద్వాన్పరీవరీయాగ్ సముద్గీగ్ధముపాస్తే || ౨ ||

శం—యస్మాత్పరంపరంవరీయః వరీయసాహ్యైషవరః పరశ్చవరీయాంశ్చపరో
 వరీయానుద్గీగ్ధః పరమాత్మసంపన్నఇత్యర్థః అతఏషసమోఽనంతః అవిద్యమా
 నాంతః తమేతంపరోవరీయాంసం పరమాత్మధూతమనంతమేవంవిద్వాన్ పరో
 వరీయాంసముద్గీగ్ధముపాస్తే తస్యైతత్ఫలమాహ- పరోవరీయః పరంపరంవరీయః
 విశిష్టతరంజీవనంహాస్య విమయోభవతిదృష్టంఫలం అదృష్టంచ పరోవరీయసఃఉత్త
 రోత్తరవిశిష్టతిరానేవబ్రహ్మకాశాంతాల్లాకాన్ జయతి యఏతదేవంవిద్వాన్పరీగ్ధ
 ముపాస్తే. || ౨ ||

ఆ—* అకాశస్తల్లింగాదితీన్యాయేనాకాశస్యపరమాత్మత్వముక్తం ఇదా
 సిం తస్యోద్గీగ్ధే సంపాదితస్య పరోవరీయస్తస్వగుణముపదిశతి (యస్మాదితి) ప
 రంపరం ఉత్తరముత్తరం శ్రేష్ఠాదపి శ్రేష్ఠోయమిత్యేతత్ సామమాత్రస్య కథ
 మయంగుణస్సాన్యదిత్యాశంక్యాహ (పరమాత్మైతి) అకాశస్య పరమాత్మత్వే లిం
 గాంతరమాహ (అతఏవైతి) పరమాత్మసంపన్నత్వాదితియావత్ అకాశోహి పృ
 కృతొద్గీగ్ధే సంపాదితోఽనంతశ్శ్చుతః సచానంత్యంబ్రహ్మణోన్యత్రయముక్తం *స
 త్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మైకభూతైః తస్మాదాకాశోబ్రహ్మైత్యర్థః సంప్రత్యాకా
 శశబ్దితస్య పరస్యోద్గీగ్ధే సంపాదితస్య పరోవరీయస్తస్వగుణవిశిష్టస్యోపాస్తింధిద
 ధాతి (తమేతమితి) పరంపరం ఉపర్యుపలీతియావత్ తస్మాదేవముపాసీతైతిభావః

రం—(స ఏషవరోవరీయానుద్గీగ్ధః) పరాః ఉత్కృష్టః వరీయసామపిపరణత్య
 థః అత్ర పరశబ్దస్సకారాంతోదృష్టవ్యః ఏవయావఅకాశఉద్గీగ్ధః పరమాత్మ
 దృష్టివిశిష్టఉద్గీగ్ధఇత్యర్థః ఉద్గీగ్ధే ఏతాచృశాకాశదృష్టికర్తావ్యేతియావత్! (స
 ఏషోఽనంతః) ఉద్గీగ్ధే అధ్యస్యమానః అయమాకాశోఽనంతః అపరిచ్ఛిన్నఇత్య
 థః తతశ్చానంతస్యాకాశశబ్దితస్య పరమాత్మనఏవ సామగతిపరంపరావేశ్యాం
 శిధూమిత్యాన్వత్సత్తే * అంతవద్దేవీలతైనామేత్యుక్తంతత్త్వవోషా సప్రస

రతీతిధావా(పరోవరీయోహాస్యభవతిపరోవరీయసోహలూకాఃజయతీక్వాది)యః
పరోవరీయాంసమేతం ఆకాశశబ్దితపరమాత్మానంవిద్యాత్ ఆకాశత్వేనోద్గీఢము
పాస్తే తస్యపరోవరీయస్త్వగుణకంజీవనంభవతి పరోవరీయస్త్వగుణకసకలూ
కావాప్తిశ్చభవతి. || ౨ ||

ఉ—ఘోషోఽత్రమతిధన్వాశౌనకఉదరశాండిల్యాయోక్త్వా
వాచ । యావత్తవినంప్రజాయాముద్గీఢం వేదిష్యంతే పరోవరీ

యోఽత్రాభ్యస్తావదస్మిల్లో కేజీవనంభవిష్యతి ॥ || 3 ||

శం—కించ తమేతం ఉద్గీఢంవిద్యానతిధన్వా నామతః శునకస్యావత్సంశౌ
నకః ఉదరశాండిల్యాయ శిష్యాయైతం ఉద్గీఢదర్శనముక్త్వావాచ యావత్ శే-త
వ ప్రజాయాం ప్రజాసంతతావిద్యుః ఏనముద్గీఢం త్వతంత్య తిజావేదిష్యం
తే జ్ఞాస్యంతే తావంతంకాలంపరోవరీయోహావభ్యః ప్రసిద్ధేభ్యో లోకికజీవనే
భ్యఉత్తరోత్తరవిశిష్టతరం జీవనంలేభ్యోభవిష్యతి. || 3 ||

ఆ—విశేషమథవాదందర్శయతి (కించేతి) ఇతశ్చాత్మవిధిరస్తీత్యేతత్ తే
భ్యః త్వత్సంతతిబాయేయోక్తోద్గీఢేవేదితారః తదథామిత్యథః. || 3 ||

రం—ప్రవాహణసంస్కృతాఫణంసంవాదయతి (తంఘోత్రమతిధన్వాశౌనక
ఉదరశాండిల్యాయోక్త్వావాచ) అతిధన్వనామాశునకసుతః ఉదరశాండిల్యాయర్ష
యే ఉదరశబ్దేనసంతతిలక్ష్యతే సంతతిశాలీశాండిల్యఇత్యథః తస్మై ఏనము
ద్గీఢముక్త్వా అన్యదస్యవాచేత్యథః కింతదిత్యేతాహ(యావంతవినంప్రజాయా
ముద్గీఢం వేదిష్యంతేపరోవరీయోఽత్రాభ్యస్తావదస్మిల్లో కేజీవనంభవిష్యతీతి)వే
దిష్యంతఇత్యేతదన్యత్సయేనాత్మనేందం ప్రజాయాంత్యత్సంతలౌనూవంతఃపు
రుషాఃఏనముద్గీఢముపాసిష్యంతేతేషాముత్సృజ్యమిహలో కేజీవనంభవిష్యతీత్యర్థః

ఉ—తథాఽముష్టికలోకే లోకఇతినయవితమేవంవిద్యా
నుపాస్తే పరోవరీయవహస్యాస్మిక్లోకలోకేజీవనంభవతి తథాఽ
ముష్టికలోకలోకఇతిలోకలోకే ఇతి ॥ || ౪ ||

—ఇతి ప్రథమప్రపాతకే నవమఃఖండః—

శం—తథా అదృష్టైః పరలోకేఽముష్టికపరోవరీయాల్లోకాభవిష్యతీత్యు
క్తవాత్ శాండిల్యాయాతిధన్వాశౌనకః, స్యాదతత్సంపూర్వేషాంమహాభాగ్యా

శ్లో ౧ సానద్ధగిరియటికశబ్దరథావ్యురజ రామానుజభావ్యయత్నా
 నాం నైదంయుగీనానామిత్యాశజ్జానిస్సత్తయే అహ- సయః కశ్చిదెతమేవం
 విద్వాన్ద్రుప్తమేతహ్యపాస్తే- తస్యాప్యేవమేవపరోసరియసవహస్యాస్తిల్లో
 కేభవనంభవతి తథాఽముషిల్లోకేలోకభితి. ॥ ౪ ॥

—ఇతి ప్రథమప్రపాతకే నవమఖండభావ్యమ్—

ఆ—తథా దృష్టవిశిష్టశరణసనదిత్యుగళః అదృష్టైవీతిధేదః నయసతమిత్యా
 ద్యుత్తరవాక్యం శంకోత్తరత్వేనోత్తావ్య వ్యాచక్షే (సాగదిత్యాదినా) అస్మిన్య
 గ భవంతీత్రైదమయగీనాః తేషామైవంయుగీనానాం లోకః పరోసరియానితి
 శైషః పునరుక్తివద్ధిభోపాస్తిసమాప్త్యథా. ॥ ౪ ॥

—ఇతి ప్రథమప్రపాతకేనవమఖండభావ్యటికా—

రం—(తథాఽముషిల్లోకేలోకభితి) తథా అముషిన్మపి పరలోకేభవిష్య
 తీత్యుగళః పరోసరియోభవనమిన్యయంగః లోకేలోకా ఇతిపిప్రాయం ద్విర్వచ
 నం ఇతి అతిశయావహచేతూర్యేణాన్వయః- అతిశయానీతరానామపి తద్వి
 దాం తత్ఫలమ సీత్యాహ(నయసతమేనందిద్వానుసాస్తేపరోసరియసవహస్యాస్తి
 నిత్యాది)ర్వద్ధిభోకః*లోకేలోక ఇతిలోకేలోక ఇతిద్విర్వచనమిన్య
 థాః పితృల్లండాతగతవాక్యనిషమమధినిరముచన్యన్యతే సమన్వయాధ్యాయే
 ప్రథమపాదే ఉద్ధేగీ అభ్యస్యాహస్యమానాకాకోఘాతాకాశేన- ఆకా
 శశబ్దస్య భూతాకాశేనాభ్యసనమాకాశానానానానానితిప్రాప్త
 ఉచ్యతే * ఆకాశస్తల్లిగాత్ ఆకాశస్తద్ధాభిధేయపరమాత్మా నిజలకదేశకా
 రణత్వసర్వజ్ఞాయస్తస్వరామూర్త్యానాం పరమార్తలింగానాం ఘాతాకాశేతి
 సంభవాత్ ఘాతాకాశస్యావీరసవగణం ప్రతి కాణిష్ఠసంభవతి విదవిద్యర్గ
 కారణత్వాసంభవాత్ప్రైవేకిల్యేణగుత్తః సర్వోన్యప్రసాదలక్షణాయస్తే
 స్యావ్యసంభవాదదేనస్య స్యహాపభిన్నజ్యేష్ఠ మాషునిభామీయామేయశద్ధా
 దినిషిద్ధవిషయప్రాసణ్యజనకతమోచ సులభమహాకాశోఽహోఽచేనస్యవ
 రాయణత్వలక్షణప్రాప్యత్వస్యహాసంభవాత్, తస్య * కాసామ్నోగతిః * అ
 స్యలోకస్య కాశతిరిశ్యవశ్యమలక్షణతాన్వయినిగన వత్తిపిపాదయిషితత్వా
 వగమాత్ ప్రతిపిపాదయిషితవరాయూత్వానంతత్వపరోసరియస్తస్మిన్వినిహి
 తే అభ్యస్తాయాతితి త్మైత్రమర్బలత్వాచ్చాకాశశబ్దస్య ఆకాశలే ఆకాశయశితి
 ఘాయోగవశేన పరమార్తపరమవ నను * సర్వాణిహవాఇమానిధూతానీతి త్మై

త్రైవివాకాశస్య జగత్కర్తారణ్యవేదనాద్యథాప్యతాకాశస్త్రేన జగత్కర్తారణ్య
త్వమధ్యపెతవ్యమితి వస్తు * సదేవసోమ్యేదమగ్రజీవీత్ * ఆత్మావాఇదమే
కవీవాగ్రజీవీత్ * ఏకాహవైనారాయణజీవిత్యాదియోగ్యాథాననవాదరూ
పబహువాక్యవిరోధే ఏకస్యాననవాదరూపస్యాయోగ్యాథానస్యాస్య వాక్యస్య
దుబళలత్వేన స్వాధికప్రతిపాదనసామర్థ్యాభావాత్. అతిఆకాశస్థితోయా
గిక్యావృత్త్యాబ్రహ్మపరమివ. యత్త్వత్వస్యాసారైర్విభాజిరొఘరూపస్యా
బల్యమిత్యేవసూచ్యాభిరణనయోజనమనెన. వస్తువత్క్యానిర్వాహకభావే డి
క్తః రూఢ్యపరిత్యాగనాపర్యవసానస్వత్వా ఆకాశగర్భస్య ఆకాశసరిరకపరమాత్మ
పరతయా నిర్వాహకోప్యభిమతశ్చిత్త్యక్తి - తదపాయాతరణవ్యవప్రదశాన
మాత్రపరం- సమప్రకృతాభిప్రాయ, అనన్యధానిర్భూతాకాశనిలం న
త్వేవ * జనముఖ్య ప్రాణనిగమితో నీహగ్ర కన్యయావతారాల్ * పరవి
ద్యానుజీవోక్తిర్నిరుక్తాదేవరూపయా | య్నిగ్రావ్యేథానిచ్చాతత్త్వశిష్టావల
మిసీత్యాచార్యోక్తేనూతాకాశసరిరకపరమాత్మనివాచకత్వాత్. భవాచ్చేతి ది
ష్టస్యమితీతితం. ప్రకృతిమననరామః.....॥౪॥

❖ ఇతి ప్రథమప్రశ్నార్థక సమాధిః ఉభయోః ❖

ఉ— * మరుద్రహంసాది గుహ్యార్థాగ్రా సహజాయయోష

సిహాబాబా యాజ్జిగ్గామే ప్రహరణకునాస ॥౧॥

[illegible]

ఆ—* భోగ్యభాష్యో హాసస్యా నేకభోగ్యకర్తృవ్యవహారశేషాం హా
తకపరిసరూప్యైవ య క్తే భోగ్యహాస్యహా (చర్యిత) ఇతిహా ఆఖండం

* కురుష్వాట కృష్ణ పౌతిరంగ రామానుజమూర్తి.

౧౯౪ సానస్థగిరియటిక శంకరభాష్య, రంగరామానుజభాష్యయక్తా

తం పరామృత్యై. ప్రస్తావాద్యుపాసనంవివక్షితంచేత్ - తదేవోచ్యతాం, కిమ
సమాకథయేత్తాశక్యాహ (ఆఖ్యాయికాత్వితీ) మటచ్యుః మదానపేత
వోఽశనయః. పాపాణ్యవృష్టయోవా తతిస్సస్యసాశాదిత్యైతత్ సర్వతస్త్వేరణ
జ్ఞారేపి నవ్యభిచారశంకెతిదశయితుమాటి క్యేతివిశేషణం ప్రదాగిణకపదన్య
కియాపదేన సంబంధః కుత్సితగతిప్రాప్తౌహేతుః అన్నాలాభాదితి. ప్రదా
ణకశబ్దార్థం ధాతుపన్యాసద్వారాకథయతి (దాగికుత్సాయామితి) ॥౧॥

రం—ప్రస్తావోద్ధీకప్రతిహరభక్తిత్రయవిషయకోపాసనాని విధాతుమాఖ్యా
యికామాహ (మటచీహ తేమకురుమ్యాటక్యాసహజాయమోషస్తిహాచాక్యా
యణిభ్యగ్రామే ప్రదాగిణక ఉవాస) చక్రస్యసుతిఃఉషస్తిహామాకశ్చసము
షిః మటచీహ తేమ- అశ్వవృష్టికృతమర్భిక్షదూషి కేమ కురుదేశేమ ఆటక్యా-
అనుపహతపయోధరాదివ్యంజనయాభార్యయాసహ ఇభ్యానాం-గజారోహణాం
గ్రామే ప్రదాగిణకః అనశనైన కుత్సితాంగతిమాపన్నః, బ్రహ్మవిద్యాయా ని
ష్పత్రయే ప్రాణానాదునవసాదంకాంతన్నవాస * దాగికుత్సాయాంగతౌ
ఇతిహిధాతుః చక్రస్యగోత్రాపత్యమిత్యర్థే అశ్వాదిత్వాత్పథిచాక్రాయ
ణిభ్యయపమ్. ॥౧॥

ఉ—స పౌభ్యంకుల్తామార్థాదన్తంబిభిక్షేతకోహోవాచ ।

నెతోఽన్యైవిద్యం తెయచ్చయేమఇమఉపనిహితాఇతి ౨

శం—సోఽన్నార్థమటన్నిభ్యంకుల్తామార్థ కుత్సితాన్తామార్థ భాదంతం..
భక్షయంతంయద్యచ్చయోపలభ్యమిభిక్షే- యాచితవాత్. తం - ఉషస్తిహాఉవా
చేభ్యః (నెః) అస్తా న్నయాభక్ష్యమాణాదుచ్చిష్టరాశేః కుల్తామాలన్యైనవిద్య
నై- యచ్చయే - రాశౌమేమమఉపనిహితాః ప్రక్షిప్తాఇమేధాజనే.కింకరోమి
అ—యద్యచ్చయా- సహ సేత్యర్థః నేతరఇతివాక్యోపాదానం. తద్వ్యాక
రొతి (అస్తాదితి) యదిత్యవ్యయంబహువచనాంతం. ఉపనిహితాః కుల్తామైతి.
శేషః. తేషాంఖల్విమేధాజనే ప్రక్షిప్తాఇతియోజనా ॥౨॥

రం—(స పౌభ్యంకుల్తామార్థాదన్తంబిభిక్షే) సోఽన్నార్థేఅటక కుల్తా
మార్థ - కుత్సితాన్తామార్థ భాదంతమిభ్యంయాచితవాత్ * కుల్తసాదంతేతి
నిదేశాత్కుత్సితమామార్థేకుల్తపశబ్దస్యసాధుత్వం (తంహోవాచనెతోఽ
న్యైవిద్యం తెయచ్చయేమఇమఉపనిహితాఇతి) ఇతః, మయాభక్ష్యమాణాదుచ్చి

ష్టరాశేః కుల్తాషాఅన్యేనవిద్యంతే. యత్ - యస్తాద్దేహాఃఇమే, కుల్తాషాఃమే
చయే. మే- మయాభక్ష్యమాణేచయే, ఉద్భిష్టరాశౌ ఉపనిహితాః పక్షిప్తాః.
అతః కింకరోమీతుస్త్వం స్తిమిభ్యఉవాచేత్యధః.

||౨||

ఉ—ఏతేషాంమేదేహీతిహోవాచ తానస్తే ప్రదదౌ హ

స్తానుపాసమితుచ్ఛిష్టంవైమేపీతగ్ స్యాదితిహోవాచ 3

శం—ఇత్యుక్తఃప్రత్యువాచాష స్తిః, ఏతేషాం - ఏతానిత్యధః. మే, మ
హ్యందేహీతిహోవాచ, తాన్ ఇభ్యోస్తే, ఉషస్తయే ప్రదదౌ, ప్రదత్త
వాన్. అనుపాసంసమీపస్థముదకంచ. హంతగృహాణానుపాసమితుక్తః ప్ర
త్యువాచ ఉద్భిష్టంమే - మమేదముదకంపీతంస్యాత్ యదిపాస్యామి ||౩||

ఆ—హంత-కుల్తాషాభక్షితాశ్చేదిత్యధః

3

రం— (ఏతేషాంమేదేహీతిహోవాచ) ఉద్భిష్టానామపి మధ్యేమహ్య
మపికించిద్దేహీతీభ్యమ్యుషిః ప్రాధికతవానిత్యధః (తానస్తే ప్రదదౌ)
తాన్ కుల్తాషానుషస్తయే ఇభ్యోదత్తవానిత్యధః (హంతానుపాసమితిఉద్భి
ష్టంవైమేపీతంస్యాదితిహోవాచ) అథసమీపస్థముదకంగృహీత్వా గృహాణాను
పాసమితిభ్యేనోక్తస్సముషిః తదుదకపానెఉద్భిష్టోదకపానంమేస్యాదితిప్రత్యు
వాచేత్యధః.

||౩||

ఉ—నస్విదేతేపుష్టిప్రాఇతినవాఅజీవిష్యమిమానభూదన్ని

తి హోవాచ కామోమఉదపాసమితి

||౪||

శం—ఇత్యుక్తవంతం ప్రత్యువాచేతరః. కిం. నస్విదేతే. కుల్తాషాఅపుష్టి
ప్రాః ఇత్యుక్తఆహోష స్తిః; నవైఅజీవిష్యం నజీవిష్యామీమాన్, కుల్తాషానభూ
దన్, అభక్ష్యయన్నితిహోవాచ కామః - ఇచ్ఛాతోమమఉదకపానం లభ్యతేఇ
త్యధః. అతశ్చేప్రతామవస్థాం ప్రాప్తస్యవిద్యాభవమయశోవతః స్వాత్మప
రోపకారనమథస్తేతదపికమకకుర్వతో నాగస్సస్పృశఇత్యభిప్రాయః. త
స్యాపిజీవితం ప్రత్యుపాయాంతరేలజగుష్పితేనతి జగుష్పితమేతత్కర్మ దో
షాయ, జ్ఞానావలేపేన కుర్వతోనరకపాతస్యాదేవేత్యభిప్రాయః ప్రద్రా
ణశబ్దప్రవణాత్.

౪

ఆ—కిం ప్రత్యువాచేత్సాకాంతౌపూర్వకమాహ (కిమిత్యాదినా) అను
పానాభావేపి తుల్యంజీవనరాహిత్యమిత్యాశక్యహ (కామఇతి) అనౌచ

సానన్దగిరియటికశంకరభాష్య, రంగరామానుజభాష్యయ్య

స్థిష్ఠకుల్లాపభక్షణమృషెర్వదంత్యాః శుశ్రేస్తాత్పర్యమాహ (అతిశ్యేతి) చా
క్రాయణస్య విమయోఽభక్ష్యభక్షణదర్శనాదితియావత్. ఏతామవస్థాంప్రాప్త
స్య, జీవితసందేహమాపన్నస్యేత్యథాః. విద్యాభర్తయశోవతః - జ్ఞానాదిప్ర
యక్తభూతిం ప్రపన్నస్యేత్యేతత్ - సాన్వితృపకారేవోపకారేచసామర్థ్యం.
నిగ్రహానుగ్రహాశక్తిమత్త్వం- ఏతత్కర్మజీవనమాత్రీకారణం కుత్సితంచేష్టిత
మిత్యథాః ఉద్భిష్టోదకపాన ప్రతిషేధప్రశేరభిప్రాయమాహ (తిన్యాపీతి)
ఏతత్కర్మేతి- అభక్ష్యభక్షణోక్తిః సమజ్ఞానిరాయథేష్టచేష్టాఽత్రానుజ్ఞా
యతే- మైరం * సర్వాన్నానుమతిశ్చైత్యాదిన్యాయవిరోధాదిత్యాహ (జ్ఞా
నైతి) తస్మిన్నభిప్రాయేలింగదశయితి (పృథ్విణోకేతి) చాక్రాయణ
ప్రదానాకశబ్దస్యయోగాప్యిరమాపదమాపన్నస్యో కుల్లాపానుద్భిష్టాననుభక్తి
తవానితి ప్రతిఛాతి- తథాచ జ్ఞానిరాయథేష్టాచరణప్రమాణాభావాదనేక ప్ర
మాణవిరోధాచ్చ నాసామగ్రివిషిత్త్యేత్యథాః

॥౪॥

రం— (సస్తిచేతఃప్రసిద్ధిప్రాప్తినవాచినివ్యమిమానభాదన్నితిపరోవాచె
త్యాది) కిమేతే ఇదానీంత్యమానుక్రమసూతాః కుల్లాపానుద్భిష్టాఇతిభ్యేన
వర్తసుయక్తముషిః కుల్లాపాభాదనేస్సస్య చివసహస్యసతి- తావత్తాత్పరభాద
నేన భృత ప్రాణస్య నవస్య ఉద్భిష్టోదకపానంకామః కామకారితలనిషిద్ధం
సాన్వదిత్యువాచేత్యథాః.

॥౪॥

ఉ—సహభాదిత్వాఽతిశేషాన్జాయాయాఅజహరసాగ్నివ

సుభిక్షాబసూవతాన్ప్రతిగృహ్యనిదనౌ

॥౫॥

శం—తాంశ్చసహదిత్వాఽతిశేషాన్, అతిశిష్టాన్ జాయాయైకారుణ్య
దాజహర, సాటిక్యగ్రహీన, కుల్లాపప్రాప్తిః సుభిక్షాభోభసభిక్షా లభ్యాన్నే
త్యేతత్ బహువ సంస్మత్తా, తథాపి స్త్రీసాన్వభావాదసంజ్ఞాయతాన్ కుల్లాపా
నృత్యుర్హస్తాత్ప్రతిగృహ్యనిదనౌ నిషిద్ధవతి

॥౫॥

ఆ—స్త్రీసాన్వభావ్యం- వర్త్యరాజ్ఞాకరణమ్.

॥౫॥

రం — (సహభాదిత్వాఽతిశేషాన్జాయాయాఅజహర) సః, ఉషస్తి
స్తాన్ స్వయంకిందిభ్యక్షయిత్యాన్ అతిశిష్టాన్, అవశిష్టాన్ జాయాయైదత్తవాని
త్యర్థః (సాగ్నివసుభిక్షాబసూవతాన్ ప్రతిగృహ్యనిదనౌ) సా - జాయాఅ
గ్ని- ప్రాగేవసుభిక్షా - లభ్యాన్నాబసూవ. తథాపి స్త్రీసాన్వభావాదసంజ్ఞాయ

తాన్మత్స్యస్తాత్ పృథిగ్మహ్యనిష్ఠి ప్రవతి

111

ఉ— సహస్రతస్సంజహానడివాచయద్భుతాన్మనస్య లభేమ
హిలభేమహిధనమాత్మాగ్ రాజాసాయక్ష్యతెనమాసరైవరాత్రి
జ్యైర్వృణీతేతి॥

శం— సతస్యోక మ్మజానప్రాతః ఉషః కాలేనంజహానః శయనం నిద్రాం
వా పరిత్యజన్నవాచ పత్నాన్యః శృణ్వత్వాః యత్ యదే చ తేతి ఖద్యమానః-
అన్నస్యస్తాకలభేమహి తద్భుక్త్వాపిన్నం నమథోగత్వా లభేమహి ధనమా
త్మాం ధనస్యల్పం- తతోఽస్తాకంజీవనంభవిష్యతీతి ధనలాభేచ కారణమాహ-
రాజాసా నాతిమారస్థానైయక్ష్యతే యజమానత్వాత్తస్యాత్త నెవదం నచరాజా
మా మాంపాత్యముపలభ్య నరైవరాత్రివజ్రేభ్యః ఋత్విక్-మభిఃఋత్విక్-
మప్రయోజనాయేత్యధః వృణీతేతి.

॥ ౬ ॥

ఆ— తస్యోక మ్మ కుల్తాషాణాంపరిరక్షణం, యక్ష్యతీతికస్తాన్నోక్తం త
త్మాహ (యజమానత్వాదితి)రాజ్ఞోయజమానత్వాద్వ్యాగఫలస్యాత్త గామిత్వాద్య
క్ష్యతఇత్యాత్త నెవదంప్రయ క్తమిత్యధః; అన్యేషాముపదృష్టత్వనంభవేకు
తస్తావేవ రాజామానయిష్యతీత్యాశజ్ఞాహ (సచేతి)

॥ ౬ ॥

రం— (సహస్రతస్సంజహానడివాచ యద్భుతాన్మనస్య లభేమహి లభేమహిధ
నమాత్మాం) సహాషస్తిః ప్రాతస్సంజహానః శయనం పరిత్యజన్నైవపత్నాన్యం
శృణ్వత్వామిదమువాచ కింతత్; యదన్నస్యస్తాకమహిలభేమహి తెనప్రాణా
ధృత్వా ధనమాత్మాం అల్పధనంలభేమహిత్యధః, కథంధనమాత్మాలభ్యతఇత్య
త్మాహ (రాజాసాయక్ష్యతెనమాసరైవరాత్రివజ్రేభ్యః వృణీతేతి)రాజాసా
నాతిమారయజతే సః మాందృష్టావస రావ్యత్యోర్విజ్యోనిత్యయాకారయితవ్యా
సీతి మాంప్రాథమేతేతువచేత్యధః.

॥ ౬ ॥

ఉ— తంజాయోవాచహంతపతఇమవీవకుల్తాషాణితాత్మా

దిత్వాఽముంయజ్ఞంవితతమేయాయ ॥

॥ ౭ ॥

శం— ఏవము క్రవంతంజాయోవాచ హంత గృహాణ హేపతే, ఇమవీవ యే
మద్ధస్తేనిక్షిప్తాస్తవ్యాకుల్తాషాణిత- తాత్మాదిత్వాఽముంయజ్ఞం రాజ్ఞోవితతం
విస్తారితం ఋత్విగ్భిరయాయ.

॥ ౭ ॥

ఆ— (హంతేతి) అన్నలేశలాభశ్చేదేనం ధనలబ్ధిద్వారాజీవనహేతురిత్యర్థః

కా సానందగిరీయటికశబ్దరభాష్యరంగరామనుజభాష్యయతా

రం—(తంజాయోవాచహంతపతఇమవీమకుల్తాషాఇతి) హేపతే యో మద్ధస్తని
క్షిప్తాఃకుల్తాషాః తేఇమవీవ, వీతాన్ గృహణేతి జాయా ప్రత్యుక్తవతిత్యథః ॥
(తాన్ భాదిత్వాఽముంయజ్ఞంవితతమేయాయ) తానేవపద్యసిత్వాచ్చిప్తాన్ కు
ల్తాషాన్ భక్షయిత్వా వితతం విస్తీర్ణంయజ్ఞం గతవానిత్యథః. ॥ ౭ ॥

ఉ—తత్యోద్ధాత్యూనాస్తావేస్తాష్యమాణానుబోపవివేశ స
హప్రస్తూతారమువాచ ॥ ౮ ॥

శం—తత్రచ గత్యోద్ధాత్యూన్ ఉద్ధాతృపురుషానాగత్యఅస్తువంత్యస్మిన్ని
త్యాస్తావః; తస్మిన్నాస్తావేస్తాష్యమాణానుబోపవివేశ నమీవఉపవిష్టస్తేషామి
త్యథః ఉపవిశ్య సహప్రస్తూతారమువాచ. ॥ ౮ ॥

ఆ—రాజ్ఞోయజ్ఞస్తత్రైత్యవ్యతే ఉద్ధాతురేకత్వేకుతాబహూక్తిరిత్యాశం
శ్యాహ(ఉద్ధాతృపురుషానితి)అస్తువంత్యస్మిన్నితిసప్తమ్యఅస్తావదేశోనిర్దిశ్యతే.

రం—(తత్యోద్ధాత్యూనాస్తావేస్తాష్యమాణానుబోపవివేశ) అస్తువంత్యస్మి
న్నిత్యాస్తావః స్తాతృస్థానం సదసిస్తాతుంప్రవృత్తానాం ఉద్ధాతృప్రస్తూతృప్రతి
హత్యూణాం నమీవఉపవిష్టవానిత్యథః (సహప్రస్తూతారమువాచ) సః ఉ
షస్తిః ప్రస్తూతారంప్రతిత్థమువాచేత్యథః ॥ ౮ ॥

ఉ—ప్రస్తూతర్యాదేవతాప్రస్తావమన్వాయత్తాతాంచేదవి
దావన్ప్రస్తాష్యసి మూర్ధాన్తేవిపతిష్యతీతి ॥ ౯ ॥

శం—హేప్రస్తూతరిత్యామంత్ర్యాభిముఖకరణాయ ప్రస్తూతర్యాదేవతాప్ర
స్తావం ప్రస్తావభక్తిమన్వాయత్తా అనుగతా తాంచేత్ దేవతాం ప్రస్తావభక్తే
రవిదావాన్ సన్ ప్రస్తాష్యసివిదుషామమనమీపే తత్పరొక్షేపిచేద్విపతేత్రన్య
మూర్ధాన్ కమణమాత్రవిదామపి అసధికారవివకమణిస్సాత్. తచ్చానిష్టం-
అవిదుషామపికమణదశనాత్ దక్షిణమంగళశ్చైత్య అసధికారేచావిదుషా
ముత్తరపివైకొమంగళశ్చాయేత, నచ స్థారకమణిమిత్తవ దక్షిణఃపంథాః,
* యజ్ఞేనదాసేనెత్యాదిశ్చుతిః * తథోక్తన్యమయేతిచ విశేషణాద్విద్యత్సమ
క్షమేన కమణ్యసధికారః. ససర్వత్యాగ్నిహోత్రస్తూతకమాధ్యాపనాదిమ
చ; అనుజ్ఞాయాస్తత్రీ దర్శనాత్కమణమాత్రవిదామవ్యధికారస్సిద్ధఃకమణీతి,
మూర్ధాన్తేవిపతిష్యతీతి. ॥ ౯ ॥

ఆ—కిమథమామంత్రీణంతదాహ (అభిముఖకరణాయేతి)విదుషస్సమిష్టే

దేవతామవిద్యాన్ ప్రస్తాప్యసిచెత్ మూర్ధా తేవిపతిష్ఠతీత్యగ్రసంబంధః
 సస్వవిద్యన్నిందాయావిషక్తితత్వాద్విద్యత్సమీపవచనమకించిత్కరమితిచేత్, నై
 త్యాహ (తత్పరోక్షేపీతి) తస్యేతి అవిద్యాన్ ప్రస్తాతోచ్యతే. మాధూత్క
 మ్మాత్యవిదాంకర్మణ్యధికారఇతిచేత్ నైత్యాహ (తచ్ఛేతి) * తేనాభా
 కురుతఇత్యాదిప్రకృతావితీశెషః, అవిదుషామపి కర్మాధికారేషాత్వంతరమాహ
 (దక్షిణేతి) తదేవవ్యతిరేకవాన్సరాస్ఫారయతి (అనధికారేచేతి) తస్యైవ సము
 చ్చయఫలత్వాదిత్యర్థః సను దక్షిణమార్గస్య వాపీకూపతటాకాదిస్థానార్థకర్మ
 ప్రియ క్తత్వాద్వైదికకర్మణి విద్యానైవాధిక్రియతే నైత్యాహ (సచేతి) * య
 జ్ఞేసదానేసలూకాజయతీతి, వైదికకర్మనిష్ఠానామజ్ఞానామేవ దక్షిణమార్గ
 శృవణాదితిషాతుమాహ (యజ్ఞేనేతి) ఇతశ్చావిదుషాం విద్యత్సమీపే కర్మాధి
 కారోనాస్తీత్యాహ (తథోక్తస్యేతి) దేవతావిజ్ఞానసూన్యస్య (తే) మూర్ధావిప
 తిష్ఠతీత్యనేన ప్రకారేణ మయోక్తస్య మూర్ధావ్యవతేష్యదితివిశేషశృవణా
 ద్విద్యత్సమీపే తదనుజ్ఞామంతరేణకర్మకర్వతోఽపరాధిత్వాత్తస్యకర్మణ్య
 సధికారవచెత్యర్థః విద్యదనమీపే పునరవిదుషాపి కర్మణ్యధికారోస్తీత్యా
 హ (ససర్వత్యేతి) అగ్నిహోత్రాదౌ శ్రౌతకర్మణి స్థానైమచ వాపీకూపత
 టాకాదికర్మస్వధ్యయసజపాదిమచ విద్యత్సన్నిధిమంతరేణాపి సర్వస్త్రిన్క
 లే కర్మమాత్యవిదానాధికారోస్తీత్యశక్యంవత్తుమిత్యర్థః తత్యిషాతుమాహ
 (అనుజ్ఞేతి) * భగవంతంవాఅహం వివిదిషాణీత్యాదినా రాజ్ఞాన్వకీయకర్మని
 ర్వర్తనే ప్రార్థనాదర్శనాత్ * ఏతఏవ (మయా) సమతిస్సప్తాస్తువతామి
 తిచానుజ్ఞోపలంభాదస్త్యేవావిదుషామపి కర్మణ్యధికారఇత్యర్థః ఉక్తమర్థ
 ముపసంహరతి (కర్మమాత్రేతి) విద్యత్సమీపే తదనుజ్ఞామలభ్యానాస్తి కర్తా
 నుష్ఠానమిత్యేతిన్నిగమయితుమితిశబ్దః మూర్ధాతేవిపతిష్ఠతీత్యేతదంతంప్రస్తా
 త్యవిషయంవాక్యం వ్యాఖ్యాతమిత్యనువదతి (మూర్ధాతి) || ౯ ||

రం—ఉక్తిమేవాహ (ప్రస్తాతర్యాదేవతాప్రస్తావమన్వాయత్తా తాంచెద
 విద్యాన్ ప్రస్తాప్యసి మూర్ధా తేవిపతిష్ఠతీతి) షాప్రస్తాతః ప్రస్తావమ
 న్వాయత్తా ప్రస్తావభక్తౌఅధ్యన్యయాదేవతాపాన్యా తామవిద్యాన్ యదివిదు
 షోమమసమీపే ప్రస్తాప్యసి మూర్ధా తేవిపతిష్ఠతీత్యర్థః యద్యపి * తేనా
 భాకురుతాయశ్చైతదెవంచెదయశ్చ సచేదేత్యవిదుషాప్యాత్వికాభ్యాధికారో

సానన్దగిరియటిక శంకరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తా

స్తి తథాపి విద్యత్సన్నిధౌ అవిదుషః కర్మాధికారోనాస్తీతిభావః ॥ ౯ ॥

ఉ—ఏవమేవోద్ధాతారమువాచోద్ధాతర్యాదేవతాద్గీఢమ

నాన్వయత్తాతాంచేదవిద్యానుద్ధానస్యసి మూర్ధాఽలెవిపతిష్యతీతి ॥ ౧౦ ॥

ఉ—ఏవమేవ ప్రతిహరారమువాచ ప్రతిహరతర్యాదే

వతాప్రతిహరమనాన్వయత్తాతాంచేదవిద్యాప్రతిహరిష్య

సి మూర్ధాఽలెవిపతిష్యతీతి తెహసమారతాస్త్రాష్టిమాసాంచ

క్రిరె ॥ ౧౧ ॥ —ఇతి ప్రథమప్రపాతకేదశమఖండః—

శం—ఏవమేవోద్ధాతారం ప్రతిహరారమువాచేత్వాది సమాసమన్యత్-

తే ప్రస్తావనాదయః కర్మాభ్యసమారతాః ఉపరతాన్సంతా మూర్ధాపాతభ

యాస్త్రాష్టిమాసాంచక్రిరె అన్యచ్ఛాసర్వంతః అధిఃత్వాత్ ॥ ౧౦-౧౧ ॥

—ఇతి ప్రథమప్రపాతకే దశమఖండభాష్యమ్—

ఆ—త్రాష్టిమిత్యన్యార్థమాహ (అన్యచ్ఛేతి) తిత్రపేతుమాహ (అర్థితాన్వ

దితి) తత్తద్దేవతావిషయవిజ్ఞానాధిఃత్వేన కర్మాంతరమకుర్వంతశ్చాక్రాయణా

భిముఖాఃస్థితాఇత్యర్థః ॥ ౧౦-౧౧ ॥ ఇతిప్రథమప్రపాతకేదశమఖండభాష్యటీకా

రం—(ఏవమేవోద్ధాతారమువాచేత్వాది) పూర్వవదధః ॥ ౧౦ ॥

రం—(ఏవమేవ ప్రతిహరారమువాచేత్వాది) స్పష్టోఽథః (తెహసమార

తాస్త్రాష్టిమాసాంచక్రిరె) తెహ ప్రస్తావనాదయః సమారతాఃఉపరతాన్సంతః

మూర్ధాపాతభయాస్త్రాష్టిమేవస్థితాఇత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥

—ఇతి ప్రథమప్రపాతకే దశమఖండభాష్యమ్—

ఉ—అథవైసంయజమానఉవాచ భగవంతంవాలహం వి

విదిషాణీతుష స్తిర స్తిచాక్రాయణఇతిహోవాచ ॥౧॥

శం—అథ- అనంతరంహువనముష స్తిం యజమానః- రాజోవాచ. భగవం

తంచై, పూజావంతేమహం వివిదిషాణి- వెదితుమిచ్ఛామి. ఇత్యుక్తఉష స్తిర స్తి

చాక్రాయణస్తవాపి శ్లోత్రపథమాగమాయదీతిహోవాచ- ఉక్తవాత్ ౧॥

ఆ—అథవైసమిత్యాదివ్యాకరోతి (అథేతి)ప్రస్తావనప్రభృతీనాం తూ

ష్టీంభావాదితి శేషః ౧

రం— (అథవైసంయజమానఉవాచభగవంతంవాలహంవివిదిషాణీతి) కొ

భవానితిభవంతంజ్ఞాతుమిచ్ఛామితిఉష స్తిం యజమానఉక్తవానిత్యర్థః (ఉష్

స్తీర స్తీదాక్రాంత్యణితహోవాచ) సముషిరితిశేషః. సప్తమోధః

ఉ — సహోవాచభగవంతంవా అహమేభిస్సర్వైరా

త్విజ్జేహ్యేపరైస్సిషంభగవతోవాఅహమవిత్త్యా* న్యాసన్మషి

శం—సహ, యజమానఉవాచ సత్యం - ఏవమహంభగవంతం బహుగుణ
మశ్రేష్ఠం సర్వైశ్చ ఋత్విక్కర్మభిః ఆత్విజ్జేహ్యే పరైస్సిషం - పర్యవ
ణంకృతవాన స్తి. అన్విష్యభగవతోవాఅహమవిత్త్యా, అలాభేనాన్యానిమానన్మ
షి- వృతవాన స్తి

॥౨॥

ఆ—చాక్రాయణస్య వచనమంగీకరణి (సత్యమితి) అంగీకారమేవసోఽ
రయతి (ఏవమితి) ఆత్విజ్జేహ్యేరిత్యన్యవ్యాఖ్యానం- ఋత్విక్కర్మభిరితి తద
భమితియావత్. యదిమామాత్విజ్జాగ్రహ మనుసంహితవానసికిమితీమాన
న్యాసన్వృతవానిత్యాశక్యాన్యహ (అన్విష్యేతి)

॥౩॥

రం—(సహోవాచభగవంతంవాఅహమేభిస్సర్వైరాత్విజ్జేహ్యే పరైస్సి
షమిత్వాది) తమృషింయజమానఉవాచ; కిమితి భగవంతంసర్వగుణోపేతం
శ్రుత్వాసర్వాణాత్విజ్జానిభగవదధీనాని కతుంపరైస్సిషం, భగవతోఽ
న్వేషణంకృతవాన స్తి. భగవతః అవిద్యావిధిః లాభః ఫలిది- అవిదిః* ఇక్ష్వా
ప్యాదిభ్యఇతిఇత్ అవిద్యా, అలాభేన ఇమాన్మత్వికోఽన్మషి-వృతవాన స్తీత్యర్థః

ఉ—భగవాన్ స్తేవమేసర్వైరాత్విజ్జేహ్యేరితితథత్వథత

హ్యేత ఏవసమతిస్సప్తాస్తునతాం యానత్వైభ్యోధనందద్యా

స్తావన్తమదద్యాఇతి తథేతిహయజమానఉవాచ

॥౩॥

శం—అద్యాపిభగవాన్ స్తేవమే- మమసర్వైరాత్విజ్జేహ్యే- ఋత్విక్క
ర్మాధమస్తు ఇత్యు కస్తథేత్యాహోషస్తిః కింతు, అదైవంతహ్యేతిఏవ త్వే
యాపూర్వంవృతాః మయాసమతిస్సప్తాః, మయాసమ్యక్ప్రసన్నేనానుజ్ఞాతా
న్సంతఃస్తునతాం త్వయాత్వేతిత్కార్యం యావత్ప్రవీభ్యః ప్ర సౌత్వాదిభ్యః స
ర్వేభ్యాధనందద్యాః- ప్రయచ్ఛసి తావన్తమదద్యాః ఇత్యుక్తస్తథేతిహయ
జమానఉవాచ

॥౩॥

ఆ—ఏవంగలెకిమధునా కతేవ్యమిత్యాశక్యాన్యహ (అద్యాపీతి) చా
క్రాయణానుమతింశ్రుత్వా కిమిదమితివ్యాకులితేషు వసోశృప్యభృతిమబూరితే

౧౦౨ సానందగీరియటికశబ్దరభాష్యరజ్జ రామానుజభాష్యయక్తా
 (కింత్వితి) ఉభయానుమత్య పెక్షయా ఆనంతర్యమథశబ్దార్థః మమలాభేనా
 మీమాంసృతత్వస్య నివృత్త్యవస్థాయామిత్యాహ (తహితి) అనుజ్ఞాతాస్సం
 తః ప్రస్తాత్రాదయః స్తుతింకుర్యతామిత్యాహ (స్తువతామితి) అస్తేవంత్య
 దర్థం పునర్మయాకించిధేయమిత్యాశబ్దాహ (త్వయాత్వితి) 3

రం— (భగవాంస్తేవమేనరైర్వరాత్విజ్ఞైరితి) ఇతిపరమపిభగవానే
 వ నరైర్వరాత్విజ్ఞైః - ఋత్విక్-మభిర్వృతఇత్యువాచేత్యర్థః స రావ్
 త్విజ్ఞానార్థంవృతఇతియవల్ (తథేత్యథతప్యేతవనసమతిస్మప్తాఃస్తువతా
 మిత్యాది) అథఉషస్తిస్తథేత్యభ్యుపగమ్య - త్వయాపూర్వం వృతావితవమ
 యాసమతిస్మప్తాః, సమ్యక్ప్రసన్నేనానుజ్ఞాతాఉపదిష్టదేవతాస్సంతః స్తువ
 తా - స్తువంతు కింతు- ఏభ్యోయావద్ధనం ప్రయచ్ఛసి- తావత్తమదద్యా ఇ
 త్యుక్తవానిత్యర్థః (తథేతిహయజమానఉవాచ) నృప్తోభః 3

ఉ—అథప్రానం ప్రస్తాతౌపససాదప్రస్తాతర్యాదేవతాపృ
 స్తావమన్వాయత్తాతాంచేదవిద్యాప్రస్తాప్యసిమూర్ధాతేవి
 పతిష్యతీతిమాభగవానవాచత్కతమాసాదేవతేతి 4

శం—అథప్రానం, దేవస్త్వంవచశ్శృత్వాప్రస్తాతౌపససాదోషస్తి, వి
 శమేనోపజగామ. ప్రస్తాతర్యాదేవతేత్యాది మా, మాం భగవానవాచత్సృ
 ర్వం. కతమాసాదేవతా, యాప్రస్తావభక్తిమన్వాయత్తా, ॥౪॥

ఆ—యజమానం ప్రశ్నృషస్తిప్రాక్తంవచశ్శృత్వానంతరమేవముషస్తిం
 ప్రస్తాతాత్వక్తావ్యాకులత్వం శిష్యత్వేనోపసన్నవానిత్యాహ (అథేతి) ఉప
 గతిప్రకారమభినయతి (ప్రస్తాతరితి) ॥౫॥

రం—అథప్రానంప్రస్తాతౌపససాద) ఉషస్తివచనంశ్శృత్వాప్రస్తాతావిన
 యేతత్ప్రమీపమాగతవానిత్యర్థః (ప్రస్తాతర్యాదేవతాప్రస్తావమన్వాయత్తై
 త్యాది) భగవాన్మాంప్రతిప్రస్తాతర్యాదేవతేత్యాదినా యాం దేవతామవాచ
 త్- ఉక్తవా. సాదేవతా కేతిప్రస్తాతాతమృషింపప్రశ్చత్వర్థః ॥౪॥

ఉ—ప్రాణఇతిహోవాచ సర్వాణిహవాఇమానిభూతాని
 ప్రాణమేవాభిసందిశంతిప్రాణమభ్యుజ్జహతేస్తేవాదేవతాపృ
 స్తావమన్వాయత్తాతాంచేదవిద్యాప్రాస్తాప్యసిమూర్ధాతేవ్య
 పతిష్యత్తథాక్తస్యమయేతి ॥౫॥

శం—(ఇతి) పృష్టః ప్రాణఇతిహోవాచ యుక్తం ప్రస్తావస్య ప్రాణో

దేవతేతి- కథం సర్వాణి, స్థావరజంగమాని భూతాని ప్రాణమేవాభిసంవిశంతి
 ప్రళయకాలే ప్రాణమభిలక్షయిత్వా ప్రాణాత్తనైవ ఉజ్జిహాతీ, ప్రాణాదేవా
 భృచ్చంతీత్యర్థః ఉత్పత్తికాలే - అతస్తే సేషా దేవతా ప్రస్తావమన్వాయత్తా తాంచే
 దవిదావ్ త్వం ప్రాప్తౌష్యః, ప్రస్తవనం, ప్రస్తావభక్తిం కృతవానసియది, మూ
 ధా, శిరస్తేవ్యపతిష్యత్, విపతితమభవిష్యత్తథోక్తస్యమయా, తత్కాలే
 మూర్ధాలైవిపతిష్యతీతి అతస్తస్త్వయా సాధుకృతం, మయా నిషిద్ధః కర్మణోయ
 దుపరమమకాషీరిత్యభిప్రాయః

॥౫॥

ఆ— ప్రతివచనమాదాయ ప్రశబ్దసామాన్యంగృహీత్వా తాత్పర్యమాహ (పు
 వ్తేతి) కథమహా ప్రాణశబ్దార్థో నిశ్చయతామిత్యాశంక్య * అతఏవ ప్రాణ
 ఇతి న్యాయేనాహ (కథమితి) ప్రాణాత్తనైవ సంవిశంతీతి పూర్వేణ సంబం
 ధః. ప్రాణశబ్దార్థస్య పరమాత్మత్వేన నిరీతత్వమతశ్శబ్దార్థః చేచ్ఛబ్దా
 ర్థోయదీత్యుక్తః. మయా తథోక్తస్య మూర్ధాలైవిపతిష్యతీత్యేన ముక్తస్య తవ
 తత్కాలే స్వాపరాధావస్థాయాం మూర్ధాలవ్యపతిష్యదేవేతి యోజనా ప్రమా
 దస్యమహతస్త్వయా పరిహృతత్వా దిత్వతశ్శబ్దార్థః

౫,౬

రం— (ప్రాణఇతిహోవాచ) ప్రాణమివ ప్రస్తావమన్వాయత్తా దేవతే
 త్యుష్స్థిరువాచేత్యర్థః. అత్ర ప్రాణయితృత్వగుణయోగాత్ ప్రాణశబ్దేన పర
 మాత్మాచ్యతే ప్రాణశబ్దస్య ముఖ్యప్రాణపరత్వం వ్యాపత్యయతి (సర్వా
 ణిహవాఇమానిభూతాని ప్రాణమేవాభిసంవిశంతి ప్రాణమభ్యుజ్జితా తేస్తేషా
 దేవతా ప్రస్తావమన్వాయత్తా) ప్రాణమభిలక్ష్య సంవిశంతి సమిక్యేకీకారే, ఏ
 క్యేన విశంతి లీయంత ఇత్యర్థః ప్రాణమభ్యుజ్జితా తే - ప్రాణాదేవ ఉద్ధృతీ
 త్యర్థః సర్వభూతలయోత్పత్తిస్థానత్వేన వేదాం లెమ ప్రసిద్ధా ప్రాణరూపా
 దేవతా ప్రస్తావభక్త్యనుగతా ప్రస్తావభక్తావధ్యస్యోపాసేత్యర్థః (తాంచేదవి
 దావ్ ప్రాస్తావ్యమూర్ధాలైవిపతిష్యత్తథోక్తస్యమయేతి) * తాంచేదవి
 దావ్ ప్రస్తావ్యసిమూర్ధాలైవిపతిష్యతీతి మదుక్త్యనంతరమపి మదుక్తిమనా
 దృత్యతద్దేవతామనభిజ్ఞాయయది ప్రాస్తావ్యః తదా మూర్ధాలైవిపతిష్యదేవ
 తేనాస్సభుకృతం త్వయా మత్సమీపమాగత్యవినయేన పృచ్ఛతేతి భావః. అత్రీమూ
 ధాలైవిపతిష్యత్తథోక్తస్యమయేత్యక్త్యా విదుషైవ ముక్తస్యా విదుషః తదనాద
 రేణ కర్మకరణే ప్రత్యవాయః, నతు విదుషానుమతస్యాప్రవిదుషఇతి భావః

శ్లోకం సానన్దగిరియటికశంకరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయుక్తా
 వ్యాసా లైన్దుమూర్ధా తేవ్యపతివ్యదిత్యస్య * ఆత్మనత్తానలభ్యేతత్సర్వభావైః
 ఆత్మనత్తాహనిపర్యంతః ప్రత్యవాయోవణితః ॥౫॥

ఉ—అథహైనముద్గాతోపనసాదోద్ధాతర్యాదేవతాద్గీభ
 మన్వాయత్తాతాంచేదవిద్వాన్మన్దాస్యసి మూర్ధా తేవిపతివ్య
 తీతిమాభగవానవోచత్కతమాసాదేవతేతి ॥౬॥

శం—తథోద్ధాతాపప్రచ్ఛకతమాసాద్గీభ క్రిమనుగతా, అన్వాయత్తా దేవతా

రం— (అథహైనముద్గాతోపనసాదేత్వాది) పూర్వవదధః ॥౬॥

ఉ—అదిత్య ఇతిహోవాచ సర్వాణిహవా ఇమానిభూతాన్యా
 దిత్వముచ్చేప్యసంతంగాయంతి సేషాదేవతాద్గీభ మన్వాయత్తా
 తాంచేదవిద్వాన్మన్దాస్యమూర్ధా తేవ్యపతివ్యత్తథోక్తస్యమయేతి

శం—ఇతిపృష్టాదిత్యఇతిహోవాచ సర్వాణిహవా ఇమానిభూతాని అదిత్య
 ముచ్చేప్యః ఊర్ధ్వంసంతంగాయంతి శబ్దయంతి, స్తువంతీత్యభిప్రాయఃఉచ్యబ్ద
 సామాన్యత్. ప్రశబ్దసామాన్యదివస్యాణః అతస్సేషాదేవతేత్వాదిపూర్వవత్

ఆ—యథాప్రశబ్దసామాన్యత్ప్రకారః ప్రస్తావదేవతేశుక్తం తథా అది
 త్యాద్గీభయోరుచ్యబ్దసామాన్యదుద్గీభదేవతా అదిత్యఇత్యాహ (ఉచ్యబ్దేతి)
 ఉక్తసామాన్యపరామర్శాధోఽతశ్శబ్దః ॥౭॥

రం—(అదిత్యఇతిహోవాచేతి) ఉద్గీభేఽధ్యసోపాస్యఅదిత్య ఇత్యర్థః
 (సర్వాణిహవా ఇమానిభూతాన్యాదిత్యముచ్చేప్యసంతంగాయంతి) ఉచ్చేప్య
 నం ఉచ్చేచ్ఛి తం అథఃస్థితానిభూతానిగాయంతీత్యర్థః, ప్రస్తావప్రాణయోః
 ప్రశబ్దవత్తేవసామ్యవదుద్గీభోచ్చైష్ఠి సతాదిత్యయోరుచ్యబ్దవత్తేవసామ్యమితి
 భావః. శిష్టంపూర్వవత్ ॥ ౭ ॥

ఉ—అథహైనంప్రతిహతోపనసాదప్రతిహర్తర్యా దేవ
 తా ప్రతిహరమన్వాయత్తాతాంచేదవిద్వాన్ప్రతిహరిష్యసిమూ
 ర్ధా తేవిపతివ్యతీతిమాభగవానవోచత్కతమాసాదేవతేతి ॥౮॥

శం—ఏవమేవ అథహైనంప్రతిహతోపనసాద. కతమాసాదేవతాప్రతిహ
 రమన్వాయత్తా ఇతి ॥

ఆ—ఏవమేవ- ప్రస్తాత్వవదుద్గాత్వవచ్చేత్యర్థః ఋత్విగ్భ్యాంప్రస్తావో
 ద్గీభదేవతయోర్విజ్ఞానానంతర్యమథశబ్దార్థః ॥

రం—(అథ ప్రాసం ప్రతిహర్తౌపసనాదేశ్యాది) పూర్వవత్.

॥ ౮ ॥

ఉ—అన్నమితిహోవాచ సర్వాణిహవాఇమానిధూతాన్యన్న
న్నమేవ ప్రతిహరమాగానిజీవంతి నేషా దేవతా ప్రతిహరమ
నాన్వయత్తా తాంచదవిహ్వాన్ప్రత్యహరిష్యమాధాతైస్యపతి
ష్యత్తథోక్తస్యమయేతితథోక్తస్యమయేతి ॥ ౯ ॥

—ఇతి ప్రథమప్రపాతకే ఏకాదశఖండః—

శం—ఇతిపృష్టోఽన్నమితిహోవాచ. సర్వాణిహవా ఇమానిధూతాన్యన్న
మేవాత్తానం ప్రతి సర్వతః ప్రతిహరమాగానిజీవంతి, నేషా దేవతా ప్రతిశబ్ద
సామాన్యాత్ప్రతిహరభక్తిమనుగతా- సమానమన్యత్ - తథోక్తస్యమయేతి. ప్ర
స్తావాద్ధీగ ప్రతిహరభక్తిః. ప్రాణాదిత్యాన్నదృష్టిపాసీతేతసముదాయార్థః
ప్రాణాద్యాపత్తికమనమృద్ధిర్వాఫలమితి. ॥ ౯ ॥

—ఇతి ప్రథమప్రపాతకే ఏకాదశఖండభాష్యమ్—

అ—కథమన్నస్య ప్రతిహరత్వం తదాహ (సర్వాణి) తాంచదవిహ్వా
నిత్యాద్యన్యదిత్యుచ్యతే. (తథోక్తస్యమయేతి) ఏతదంతమితిశేషః, కీదృగుహ
సనమస్తే ప్రకరణే వివక్షితమిత్యాశంక్యాహ (ప్రస్తావేతి) ఉపాసిత్రయస్య
ఫలందర్శయేతి (ప్రాణాదీతి) ॥ ౯ ॥ ఇతి ప్రథమప్రపాతకే ఏకాదశఖండభాష్యటీకా

రం—(అన్నమితిహోవాచ) ప్రతిహరభక్తావన్నమధ్యస్యాపాన్యమిత్యర్థః
(సర్వాణిహవాఇమానిధూతాన్యన్నమేవ ప్రతిహరమాగానిజీవంతి) ప్రతిహ
రమాణాని- భక్షయితిభ్యధాః- సంతిశేషః. అత్య ప్రతిశబ్దవత్తైవినన్నప్ర
తిహరయోస్సామ్యత్ ప్రతిహరే అన్నాభిమానిదేవతాధ్యాసః, తతశ్చ ప్ర
స్తావాద్ధీగ ప్రతిహరభక్తిమ క్రిమేణ ప్రాణాదిత్యాన్నదృష్టికర్తవ్యేత్యర్థః,
తథోక్తస్యమయేతితథోక్తస్యమయేతిద్విరుక్తిర్విద్యాసమాప్త్యధా, శిష్టంపూ
ర్వవత్. ఏతత్థండాంతర్గతవాక్యవిషయకమధికరణముపన్యస్యతే, సమన్వయా
ధ్యాయే ప్రథమపాదే ప్రాణస్య భూతజాతిస్థితిప్రవృత్తిహేతుత్వసంభవా
త్, ప్రాణశబ్దేన ముఖ్యప్రాణవివాభిధీయతామితిపూర్వవత్ప్రాప్తే శిలా
కాష్టాద్యచేతనస్వరూపస్య శుద్ధస్వజీవస్వరూపస్యచ ముఖ్యప్రాణాధీనస్థితక
ర్వాభావాత్, ప్రసిద్ధవన్నిద్విస్తకలచేతనోత్పత్తిలయహేతుత్వస్య పరమా
త్మన్యతిరిక్త అసంభవాచ్ఛేతనవాచిదేవతాశబ్దస్యాపి అచేతనే ముఖ్యప్రాణ

చెరి. సానద్గిరియటిక శంకరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తా

అనంభవాచ్చ పరమాత్మైవ ప్రాణయితృత్వాదియోగవశేనాభిధీయత ఇతి *
అత ఏవ ప్రాణఇతి సూత్రేణ సిద్ధాంతి తమ్. నను పృస్తావొద్ధీధ ప్రతిహరణ క్త్యను
గతత్వేన దేవతాత్వేన చ నిర్దిష్టైః ప్రాణాదిత్యాన్నేయ ప్రాణస్తేన పర
మాత్మత్వమాదిత్యాన్నయోస్తు సత్యధాత్వమిత్యత్ర కిం వినిగమకం. చేతనవాచిదే
వతాశబ్దప్రిష్టపిసమానః ప్రాణవాక్యశేషప్రసిద్ధప్రాణానంభావితాసం
బుద్ధితనస్వధూతసంవేశనోద్ధమనాధారత్వశ్రవణనదాదిత్యాన్నవాక్యశేషయోర
పి అనంతచిత్తసర్వధూతశయత్వసర్వధూతాపజీవ్యత్వయోః ప్రసిద్ధాదిత్యా
న్నానంభావితయోశ్చ వశావశేషాత్. యదిచాదిత్యవాక్యే సర్వధూతశబ్దః ఆ
దిత్యగానయోగ్యచైతనవిశేషపరతయాఽన్నవాక్యశేషేనోపజీవనయోగ్యచే
తనవిశేషపరతయాచ నుకోచ్యతే- దేవతాశబ్దశ్చ * అభిమానివ్యవదేశస్తు విశే
షానుగతిభ్యామితి సూత్రాక్రన్యాయేనాభిమానిదేవతాపరతయాయోజ్యతే- త
హి ప్రాణైః తథాస్తు విశేషాభావాదితిచైత్ ఉచ్యతే, ప్రాణశబ్దస్య *
ప్రాణస్య ప్రాణం * యదిదంకించ జగత్సర్వం ప్రాణవిజతినస్సృతమిత్యా
దియ పరమాత్మస్యపి నిరూఢత్వాత్ * సర్వాణిహవా ఇమానిభూతానీత్యాదివా
క్యశేషసావరస్యాచ్చ పరమాత్మపరత్వసంశ్రితిమ్. అన్నాదిత్యశబ్దయోరతథాత్వా
చ్చైతనవాచిదేవతాశబ్దస్య కేవలాదిత్యమండలాన్నయోరభావాత్ తదభిమాని
దేవతాపరత్వం, అన్నాభిమానిదేవతాయాశ్చ భూతభక్ష్యత్వం తదధిష్ఠేయా
న్నాభేదారోపేణోపపద్యతే * సర్వాణిహవా ఇమానిభూతాన్యాదిత్యముచ్చే
స్సంతం గాయంతి ప్రతిపాదితం సర్వధూతగేయత్వం పరమాత్మనోపి సనంభ
వతి- భూతశబ్దోహి ప్రాణినికాయై మహాభూతైశుచరూఢః- మహాభూతస్య
గాతృత్వప్రసక్తైరేవాభావాత్ - ప్రాణినికాయపరత్వం వక్తవ్యం, తదపి సనం
భవతి- సహి సర్వే ప్రాణినః పరమాత్మానంగాయంతి- స్థావరేషుపశ్యాదిమచా
భావాత్ తస్మాద్గానయోగ్యప్రాణివిశేషపరత్వేన నుకోచః పరమాత్మపరత్వే
ప్యావశ్యక ఇతి ఆదిత్యశబ్దస్య లోకవృత్తిత్రివిధపరమాత్మపరత్వం నాశ్రియణీ
యం, ఏవమన్నవాక్యశేషపి * ప్రతిహరమాణానీతి భక్ష్యమాణత్వం సపర
మాత్మనిముఖ్యమ్. అత ఆదిత్యాన్నశబ్దయోర్భిహ్వపరత్వాభావేపి ప్రాణశబ్దస్య
భిహ్వపరత్వం సిద్ధమితి దృష్టవ్యం- ప్రకృతమనునరామః.

॥ ౯ ॥

ఇతి పృథమపరపాఠకే ఏకాదశఖండభాష్యమ్

ఉ—అథాతశ్చైవ ఉద్గీర్ణస్తద్ధబకోదాల్యాభ్యంగ్లావోవా మై

త్రేయః సావధ్యాయముద్యవ్యాజః ॥

॥ ౧ ॥

శం—అతి లెఖం డెన్నానా ప్తినిమిత్తాకప్తావస్థాకౌద్భిష్టపర్యపితభక్షణలక్షణా, సామాఘాదిత్వన్నలాభాయాథ అనంతరంశౌచః- శ్వభిర్దృష్టఉద్గీర్ణః ఉద్గాసంసామాతఃప్రస్తాయశే, తత్సకీలబకః నామతః దల్భస్యాపత్వంహల్భ్యః గ్లావోవానామతః మిత్తాయాశ్చాపత్వంమైత్రేయః, వాశబ్దశ్చార్థే దావ్యముమ్యాయనోహ్యసా వస్తువిషయే క్రియాస్వీప వికల్పానుపపత్తేః * ద్విసామాద్విగోత్రీత్యాదిహిస్తృతిః. దృశ్యతేచాభయతః పిండభాక్త్యం. ఉద్గీర్ణబద్ధదిత్తత్వాదృష్టావనాదరాదావ. వాశబ్దసావధ్యాయాథః సావధ్యాయం తుం గామ్యాద్భూయద్యవ్యాజః- ఉద్గతవా వివిక్తదేశస్థాదకాధ్యాసం * ఉద్యవ్యాజః* ప్రతిపాలయించకారెచ్చేవచనాల్లింగాదేకోసావ్యపిః. ఉద్గీర్ణకాలప్రతిపాలనాదృశ్యఃసావధ్యాయకరణమన్నకామనయేతిలక్ష్యతత్వభిప్రాయతః

అ—హ్రోష్వత్తరభండయాన్యంగతిందగ్ధయన్నపాసనాంతరంప్రస్తాతి (ఉత్తీతఇతి) అన్నలాభస్యాపేక్షితత్వమతశ్చేద్యాథః ప్రకారాంతరేణోద్గీర్ణోవాసనమన్నకామస్య ప్రస్తుత్యసక్రిపత్తిసాకర్యాధమాఖ్యాయికామాదత్తై (తత్త్రేతి) నకేవలదల్భస్యాపత్వం- కింతు మిత్తాయాశ్చేతిచాథః. నచ సాదల్భస్యపత్నీరియక్తం- తథాసతి మైత్రేయపదస్య వైయథ్యాత్. పత్నీంతరాపర్యత్వవ్యాప్త్యర్థమిలిచెన్న- ప్రయోజనాభావాత్. నన్వత్రీవాశబ్దాత్ దావ్యవృషీవిషక్షితావితిచేత్ నేత్యాసా (వాశబ్దఇతి) కథం పునర్దల్భస్యాపత్వం బక్స్తదభార్యామిత్తాయాశ్చాపత్వంభవితుముక్తిహతే (దావ్యముమ్యాయనోహితి) * చేకితాయనోదాల్భ్యఇత్యశ్చాక్రమేతదితీసూచయితుం హిశబ్దః- ఉదితానుదితహోమవత్కైషాందిద్వైష్ట్యాకోసావన్యైషాంగ్లావోవాభ్యంగ్లావ్యపిః వికల్పాభవిష్యతి నెత్యాసా (వస్తువిషయఇతి) కథంపునర్వికలమామేకేదేవ ద్విసామత్వాద్యంగీక్రియతే. తత్త్రాసా (ద్విసామేతి) ఇత్యాది వాక్యస్త్వేతిరూపం ధర్మశాస్త్రే ప్రసిద్ధమిత్యథః ద్విగోత్రీత్వమేకస్య లోకేపి ప్రసిద్ధమిత్తాసా (దృశ్యతేచేతి) యతస్సుతాజాయతే, యేనచాయం ధర్మతా గృహ్యతే, తయోరుభయోరిత్యాసా (ఉభయతఇతి) * ఉభయోరుభ్యసావృక్షీ పిండవాతాచ ధర్మతఇతిహిస్తరంతీత్యథః, దాల్భ్యధ్యాయమైత్రేయఇత్యంగీక

సానందగీరియటికశబ్దరభావ్య, రజ రామానుజభావ్యయక్తా
 త్యాహ (ఉద్గ్రహణి) తదుపాస్తాతాత్పర్యమపవాదరెచాతుః. తన్నాద్యపీత్యయో
 మృషివ్యయంవావివక్షితమిత్యర్థః, పక్షాంతరవ్యాసనాథోవాశబ్దః. శ్లోతా
 వాశబ్దస్తహిః కిమథమిత్యాశంక్య పారాదన్యన్నతస్యఫలమిత్యాహ (వాశబ్ద
 ఇతి) మైత్రేయ్యాంతవాక్యంవ్యాఖ్యాయ సాన్వధ్యాయమిత్యాదివాచపక్షే (సాన్వ
 ధ్యాయమితి) యదుక్తమృషిరేకోబకాదిశబ్దై రుచ్యతఇతి తత్యలింగమాహ (ఉ
 ద్వవాజితి) శునాముద్గ్రహః శోషద్గ్రహః. తత్కాలస్య ప్రతిపాలనం వగీక్షణమృ
 షెద్వశ్యతే తేషాంచోద్ధానమన్నాథం తద్వమెరపి సాన్వధ్యాయకరణం తద
 థమిత్యాహ (శోషద్గ్రహేతి) యథోక్తార్థవాచిశబ్దాభావేపిసామధ్యాయదయమ
 థో (భా)భవతీత్యాహ (అభిప్రాయతఇతి) || ౧ ||

రం—అతీతఖండే అన్నాప్రాప్తినిమిత్రా ఉచ్చిష్టపర్యపీతభక్షణలక్షణాక
 ప్రావహ్నిక్తా, అనంతరమన్నలాభాయ శ్వదృష్టఉద్గ్రహఃప్రస్తూయతే (అథాతశ్చ
 వఉద్గ్రహః) శౌవః శ్వదృష్టఃఉద్గ్రహః ప్రస్తూయతఇతిశేషః, శౌవఇతిటిలోపశ్చాం
 దనః (తద్దబితాదాల్భ్యాన్గ్లావోవామై తేయసాన్వధ్యాయముద్వవాజి) అత్య
 వాశబ్దశ్చాథే చక్లావనామవ్యయయక్తః దల్భసుతౌ మిత్యాసుతశ్చ సాన్వ
 ధ్యాయంకతుం ఉద్వవాజి గామాన్నిగతవానిత్యర్థః. || ౧ ||

ఉ—తస్తే శ్వాశ్వేతఃప్రాదుర్బధూవతమనేశ్వానడపన
 మేత్యోచరన్నంనోభగవానాగాయశుతశనాయామవాఇతి ౨
 శం—సాన్వధ్యాయేన తోషితాదేవతా ఋషిర్వాశ్వరూపంగృహీతాన్-శ్వా
 శ్వేతస్స తస్తే ఋషయే తదనుగ్రహార్థంప్రాదుర్బధూవ ప్రాదుశ్చకా
 ర. తమనే శుక్లంశ్వానం ఝల్లకాః శ్వానడపనమేత్యోచుః ఉక్తవంతః అ
 న్నం సః అస్తభ్యంభగవానాగాయతు- ఆగానెననిష్పాదయత్సిత్యర్థః- ము
 ఖ్యప్రాణవాగాదయోవా ప్రాణమన్వన్నుభుజః సాన్వధ్యాయపరితౌషితాస్స
 న్తోఽనుగృహ్ణీయరసం శ్వరూపమాదాయేతి యుక్తమేవం ప్రతిపత్తుం. ఆశ
 నాయామవై- బుభుక్షితాస్త్యవై, ఇత్యేవముక్తవంతః. || ౨ ||

ఆ—తస్మాఇత్యాదివాచపక్షే (సాన్వధ్యాయేనేతి) ఝల్లకాః ఝల్లకాః శిశ
 నఇతియావత్. శ్వేతశ్చా వకశ్చిదృషిదేవతావా; అన్యేచశ్వానోదేవతాఋష
 యోవశ్యుక్తం సంప్రతి వివక్షితంపక్షమాహ (ముఖ్యేతి) తమూచురితిసంబంధః
 తానేవవిశిష్టి (ప్రాణమన్వతి) ముఖ్యప్రాణసహితవాగ్దవిగ్రహే చాతు

మాహ (సాన్విధ్యయేతి) అన్యథా వాక్యమనిధానితాథాన్విధితిభావః, కి
మిత్యన్నం భవద్భ్యోమయానంపాద్యతే- సహి భవతామభోక్తృణాం తేన
కృత్యమస్తీత్యాశంఖ్య త్వన్నిష్ఠచేతనద్వాదేతాన్తాకమపి భోగసిద్ధేమైవమి
త్యాహ (అశనాయామవాఇత్యాదినా) ॥ ౨ ॥

రం—(తస్మై శాన్వేత్యేతి ప్రాదుర్భూత) తత్సాన్విధ్యయేన తోషితః క
శ్చసముషిః శ్వేతశునకరూపతయా పాదుర్భూతావేత్స్యథః (తమన్వేశ్యానఉ
పసమేత్యాచుః) తం శ్వేతంశ్యానం డుల్లకాశ్చాన్విడపసమేత్యాక్రమః ఉ
క్తిమేవాహ (అన్నంనోభగవానాగాయతు అశనాయామవాఇతి) వైశబ్ధోఽన
ధారణై- వయం అశనాయామబుభుక్షితాస్త్యుః, అస్తాకంగానైన అన్నం భగవా
న్సంపాదయత్విత్త్యాచరిత్యథః. ॥ ౨ ॥

ఉ—తాహోవాచేత్రైవమాప్రాతరుపసమీయాతేతి తద్ధ

బకోదాల్భ్యోగ్లావోవామైత్రేయః ప్రతిపాలయాంచకార ॥ ౩ ॥

శం—సశాన్వేతిస్తాక- డుల్లకాశునః, ఇత్రైవ అస్మిన్నేవదేశే మా-
మాం ప్రాతః ప్రాతఃకాలఉపసమీయాతేతి, ద్వైఘ్యం ఛాందసం సమీయాతే
తి. ప్రమాదపాతోవా. ప్రాతఃకాలకరణం తక్మాలపివకరతవాన్యథం. అన్నద
స్యవా సవితురపరాశ్చైవనాధిముఖ్యాత్. తత్ తత్రైవమాబకో దాల్భ్యో
గ్లావోవామై త్రేయముషిఃప్రతిపాలయాంచకార-ప్రతిక్షణంకృతవానిత్యర్థః॥ ౩ ॥

ఆ—కిమితిప్రాతఃకాలప్రతిక్షణంకృతం తత్ప్రాహ (ప్రాతిరితి) ఉద్ధానస్వేతి
శేషః. ప్రాతఃకాలప్రతిక్షణకరణే కాణ్ఠాంతరమాహ (అన్నదస్వేతి) తస్య వృ
ష్టిద్వారాఽన్నదత్వం దృష్టవ్యం. తద్దేత్యాదివ్యాచక్షే (తత్తత్రేతి) ఋషేరన్న
శామత్వమితిఽవగతమ్. ॥ ౩ ॥

రం—(తాహోవాచ ఇత్రైవమాప్రాతరుపసమీయాతేతి) శ్వేతప్రాతఃకాలే
అస్మిన్నేవదేశేమా మాముపగచ్ఛతేతి డుల్లకాశునశ్వేతశ్యాన్విడవాచేత్సర్థః
(తద్ధబకోదాల్భ్యోగ్లావోవామైత్రేయః ప్రతిపాలయాంచకార) బక్లావనా
మాముషిః తత్సంవాదంశుశాన్వ శ్వేతశ్యాన్విడగమనంప్రతిక్షణ్యభివేదానిత్యర్థః॥

ఉ—తేహయిత్రైవదలబహిషప్తవమానెనస్తావ్యమాణాఃస

గౌరధ్వాన్సర్పంత్రీశ్వేనమాసన్మృపుస్తేహసముపవిశ్యహించకుః॥ ౪

శం—తై- శ్యానస్తత్రైవాగత్య ఋషేన్సమక్షం యిత్రైవేహకమాణి బహి

అని సానఁదగిరియఁకొక్కరథావ్యరంగరామసద్భాష్యయై

‘షష్ఠమానెనస్తాత్రైణస్తాష్యమాణాఉద్ధాతృపురుషాస్సంకల్పాః సంలగ్నాతి
 న్యోన్యమేవసంపత్తి-ఏవంముఖానాన్యోన్యస్యపుచ్చంగృహీత్వా ఆసస్యపుః ఆ
 స్సప్తవంతః పరిభ్రమణంకృతవంతఇత్యర్థః. తవీవంసంస్మర్యసముపవిశ్య ఉపవి
 స్థాస్సంతాహించకుః హింకారంకృతవంతః. || ౪ ||

ఆ—తేషాత్పాదివ్యాకరోతి (తేశాన్వనతి) సమక్షం ఆసన్యపురితినంబం
 ధః; ఉద్ధాతృపురుషాఇతి, అధ్వర్యప్రముఖాయజమానవర్తకాగృహ్యంతే, ఆ
 న్యోన్యమేవసంలగ్నాస్సంపత్తినంబంధః. || ౪ ||

రం—(తేహయత్రేవేదంబహిషష్ఠమానెనస్తాష్యమాణా స్సంరద్ధాన్సంపత్తి
 త్యేవమాసన్యపుః) తే శ్వేతశ్వాదయస్తలైవ పాతరాగత్య బహిషష్ఠమానె
 నస్తాత్రైణస్తాష్యమాణాఉద్ధాతృపురుషా అన్యోన్యసంప్రేక్షాగచ్ఛంతీత్యేతద్య
 థా- తథైవ అన్యోన్యస్య పుచ్చంముఖనగృహీత్వా ఆసస్యపుః ఉపనర్పణంకృ
 తవంతః (తేహసముపవిశ్యహించకుః) అథ తేఉపవిశ్య హించకుః హింకారం
 కృతవంతఇత్యర్థః. || ౪ ||

ఉ—ఓమదా ౨ మోంబిదా ౨ మోందేవోపరుణఃప్రజా
 పతిస్సవితా ౨ః ౨న్నమిహోహరద ౨ః ౨న్నపతే ౨ః ౨న్నమిహో
 హరా ౨ః ౨హరో ౩మితి || ౫ ||

—ఇతి ప్రథమప్రపాతక ద్వాదశశ్శంఖండః—

శం—ఓమదామోంబిదామోం, దేవః ద్యౌతనాల్. వరుణః వషణ్ణాజ్జగ
 తః ప్రజాపతిః- పాలనాత్ప్రజానాం సవితా ప్రసవితృత్వాత్సర్వస్య. ఆదిత్యఉ
 చ్యతే ఏత్రైవర్యాయై. సవీవంధూతఆదిత్యో ౨న్నమస్త భ్యమిహోహరత్. ఆ
 హరత్సతి. తవీవంహింకృత్వా పునరభ్యాచుః. సత్వం హేఅన్నపతే సహి న
 ర్వస్యాన్నస్య ప్రసవితృత్వాత్సతి, సహి తత్వా కేసవినా ప్రసూతమన్నమణు
 మాత్రమపి జాయతే ప్రాణినాం అతోన్నపతిః, హేఅన్నపతే అన్నమస్త భ్య
 మిహోహరేతి. అభ్యాసతదరాధః. ఓమితి || ౫ ||

—ఇతి ప్రథమప్రపాతక ద్వాదశశ్శంఖండభాష్యమ్—

ఆ—హింకారస్వరూపమాహ (ఓమిత్యాదినా) త్రివారమోంకారోగానార్థ
 ముచ్చారితః. అదామ అశనంకరవామ. పిదామ పాసంకరవామేత్యేతల్. ఇతి
 శబ్దోహింకారసమాప్త్యర్థః, అన్నప్రసవితృత్వమదిత్యన్యతాధయతి (సహితి)

ఇహేతి ప్రకృతదేశాక్తిః. ఓంకారస్సవిత్ప్రార్థనామంత్రసమాప్త్యర్థః. ఛక్తివిషయోపాస్థితసమాప్త్యర్థమితిపదం || ౫ ||

—ఇతిప్రథమప్రపాఠకే ద్వాదశశ్లంకభాష్యటికా—

ధం—హింకారమేవాహ (ఓం అదామోపిదామోమితి) ఓమితి గానోపకృమే అదామ భక్షయేమ పిదామద (ఓందేవోవరుణః ప్రజాపతిస్సవితాన్నమిహోహరల్) ద్యోతమానత్వాద్దేవః, వియమాణత్వాద్వరుణః- ప్రజానాంపాలనాల్ ప్రజాపతిః- ఏవంభూతఃసవితా అన్నమాహగతివ్యర్థః (అన్నపతేఽన్నమిహోహరాహరోమితి) అన్నపత్యర్థాదిత్యస్య సంబోధనం ఆహారాహరేతిద్విరుక్తిః ప్రార్థనాయాం. ఇతిగీతవారణత్యర్థః, అన్నపత్యర్థమంత్రీకరణకాదిత్యాధ్యాసవిజ్ఞోద్ధీహోపాసనమన్నఫలకమితిభావః. || ౫ ||

—ఇతి ప్రథమప్రపాఠకే ద్వాదశశ్లంకభాష్యమ్—

ఉ—అయంవావలోకోహోఉకారోవాయుర్హృద్యకారశ్చంద్ర

మా అథకారఃఆత్మేహకారోఽగ్నిరీకారః || ౧ ||

శం—ఛక్తివిషయోపాసనం సామావయవసంబద్ధమిత్యతఃసామావయవవారతస్తాభాక్షరవిషయాణ్యుపాసనాంతరాణి సంహతాన్యవదిశ్యంతే అసంతరం సామావయవసంబద్ధత్వావిశేషాల్. అయంవావఅయమేవలోకోహోఉకారఃస్తాభోరథంతరే సామ్నిప్రసిద్ధః * ఇయంవైరంథంతర(మి)త్యస్తాత్సంబంధసామాన్యద్వాఉకారస్తాభోఽయంలూకఇత్యేవముపాసీతి (వాయుహోఇకారః) వామదేవ్యేసామనిహోఇకారఃప్రసిద్ధః- వాయుప్సంబంధశ్చవామదేవ్యస్యసామ్నోయోనిరిత్యస్తాత్సామాన్యద్వాఇకారంవాయుద్వ్యోపాసీత (చంద్రమాఅథకారః) చంద్రదృష్ట్యాఽథకారముపాసీత, అన్నేహీదంస్థితం, అన్నాత్తాచంద్రాథకారకారసామాన్యచ్చ (ఆత్మాఇహకారః) ఇహేతిస్తాభః; ప్రత్యక్షోఽహ్యత్వాఇహేతివ్యవదిశ్యతే ఇహేతిచస్తాభః తత్సామాన్యల్ (అగ్నిరీకారితి) ఈనిధానానిచాగ్నేయానిసర్వాణిసామానీత్యతస్తత్సామాన్యల్. || ౧ ||

ఆ—నను ఛక్తిసంబద్ధానాముపాసనానాంజ్ఞాతత్వాల్ * నమస్త్యసేత్వాదివక్తవ్యే కిమనంతరఖండేనైత్యాశక్త్యాహ (ఛక్తి) ఇత్యతః అస్తాత్ప్రసంగాదితియావల్. ఋక్షరాణిగీయంతే; తద్వ్యతిరిక్తాని వాచ్యశూన్యాని గీతశ్చిద్ధ్యర్థానిస్తాభాక్షరాణి పరిభాష్యంతే. తానిచ కర్తాపూర్వనిర్వృత్తిద్వారై

౧౦౨ సానస్తగిరియటికశక్తిరధావ్యరంగరామానుజభాష్యయక్తా

౫ ఫలవత్త్వాపవాస్యాని. తదుపా స్తివిధిపరము త్తరవాక్యమిత్యర్థః, వత్సయో
 ణోపాసనానాం ప్రత్యేకం సావితంత్యంనా స్తీత్యాహ (సంహతానీతి) తేషా
 మనంతరముపదేశేహేతుమాహ (సామావయవేతి) నచ్చేవవిధస్తాభో నా స్తీతి
 వాచ్యమిత్యాహ (రథంతరఇతి) తథాపి కథం పృథివీదృష్ట్యావయవో క్తస్తాభస్యా
 పాన్యత్వంతత్త్యాహ (ఇయంతరంతర(మి)ఇ)తి * ఇయంతరంతర(మి)ఇత్వత్యపృథి
 వ్యావరథంతరత్వఃశ్రుతం- ప్రస్తుతశ్చస్తాభోరథంతరే స్తీత్యుక్తం. తథాచ యథో
 క్తాసి బంధరూపాత్పాద్యశాస్త్రపృథివీదృష్ట్యాహ ఉకారఉపాన్యఇత్యర్థః క
 థంవున రావ్యుదృష్ట్యాహ ఉకారస్యాపాన్యత్వంతత్త్యాహ (వాయువృంబంధశ్చై
 తి) హ ఇకారోవామదేవ్యే సామిషిపసిద్ధః- తస్యవాయోరపాంచసంబంధో
 యోనిః- మైఘసేచ్ఛావతీనామపాం * వాయుఃపృథ్వీత్యవతేత తతోవామదే
 వ్యంసామాభవతిశ్రుతే, తస్మాద్యథోక్తాద్వామదేవ్యసామసంబంధసామాన్యా
 ద్వావ్యుదృష్ట్యాహ ఉకారముపాసీతేత్యర్థః, కథమథకారస్య చంద్రదృష్ట్యాపాస
 నం తత్త్యాహ (అన్నేహీని) తథాచ ధకారసామాన్యాద్యథోక్తాపా స్తిసిద్ధిరితిశే
 షః, ధకారవచకారసామాన్యాచ్ఛాద్యదృష్ట్యా ఉపకారముపాసీతేత్యాహ (ధ
 కారేతి) అథకారే తావద్వ్యక్తోకారః- అన్నాత్తనిచంద్రమస్యపి సా స్తీతి త
 ద్యుక్తయథోక్తముపాసనమిత్యర్థః. ప్రథమమప్రత్యక్షః పశ్చాత్పూర్వత్యక్షీభవ
 నితిశేషః, తస్మామాన్యంజవేతివ్యవధిశ్యమానత్వం, తస్మాదాత్మదృష్టిరివేతి
 స్తోభేకతాచ్యత్యాహ (తత్సామాన్యదతి) అగ్నిదృష్టిరీకారాభ్యస్తాభాక్షరే క
 తేవ్యేత్యత్యిహేతుమాహ (ఈనిధానానీతి) ఈకారోనిధయతి యేమసామసుతా
 న్యాగ్నేయాని పసిద్ధాని. తథాచ తేష్వగ్నిరీకారశ్చేత్పుభయోర్భావాదస్తా
 తానృశ్యాదీకారమగ్నిదృష్ట్యాపాసీతేత్యర్థః. || ౧ ||

రం—సామావయవంతరగతస్తాభాక్షరిషయాణ్యుపాసనాంతరాణ్యుపది
 శ్యంతే (అయంవావలూకాహ ఉకారః) హ ఉకారేవలక్షణోయస్సామసుస్తాభః
 సః అయంలూకః వల్లూక త్వేనోపాన్యఇత్యర్థః, ఏవము త్తరత్త్యాపిస్తాభశ్చ
 ఉభ్యాహతావ్యతి, అయస్తాభోరథంతరసామిషిపసిద్ధః (వాయుహ ఉకారః)
 హ ఇతిస్తాభోవామదేవ్యసామిషిపసిద్ధః, ఏవమక్రీడిష్టంస్పష్టమ్. || ౧ ||

ఉ—అదిత్యఉకారఃనిహవపికారోవిశ్వేదేవాభిహోఇకా

రః ప్రజాపతిహిజాగరః ప్రాణస్సవరోఽన్నంయూవాగ్నిరాహ || ౨ ||

శం—అదిత్యఙ్గోకారః) ఉచ్చైః ఙ్గోధ్వంసం తమాదిత్యంగాయంతీతి- ఙ్గోకారశ్చాయంస్తాభః- అదిత్యదైవత్యేనామ్నిస్తాభః ఙ్గోకారః, నిహవఇతి- అహంసం- ఏకారఃస్తాభః, ఏహీతిచాహ్వయంతీతితత్సామాన్యత్ (విశ్వేదేవాదేహోకారః) వైశ్వదేవ్యేనామ్నిస్తాభస్యదర్శనాత్ (ప్రజాపతిహింజ్జారః) అనిరుక్త్యాత్ హింజ్జారస్యచావ్యక్తత్వాత్ (ప్రాణస్వరః) స్వరఇతి- స్తాభః ప్రాణస్యచస్వరమేతుత్వసామాన్యత్ (అన్నయా) యాఇతిస్తాభోఽన్నం- అన్నేనహేదయాతి తత్సామాన్యత్, వాగితిస్తాభోవిరాట్ అన్నం దేవతావిశేషావా, వైరాజేనామ్నిస్తాభదర్శనాత్. || ౨ ||

అ—ఙ్గోకారమాదిత్యదృష్ట్యా కథముపాసీతైత్యాశఙ్కాహ (ఉచ్చైః) ఙ్గోకారాదిత్యయోర్విధాంతరేణ సాదృశ్యమాహ (అదిత్యేతి) ఏకారసామాన్యన్నిహవదృష్టిరేకారేస్తాభేకార్యేత్వాహ (నిహవఇత్యాదినా) దేహోకారస్య విశ్వేదేవదృష్ట్యాపాస్తామేతుమాహ (వైశ్వదేవ్యఇతి) ప్రజాపతిదృష్ట్యాహింజ్జారోపాస్యజ్ఞేమేతుః (అనిరుక్త్యాదితి) సీలవీతాదిరూపేణ నిరుక్త్యవిషయత్వాత్ ప్రజాపతైరిత్యథః అవ్యక్తత్వాత్ రూపాదిరహితత్వాదిత్యథః (ప్రాణస్వరేతి) చకారాత్స్వరస్యచేత్యథః స్వరమేతుత్వం తన్నిర్వతకత్వేన తదాత్మకత్వం అన్నయాఇతివాక్యంవ్యాచక్షే (యాఇతి) అన్నదృష్టిర్యాఇతిస్తాభేకతవ్యేత్యత్రమేతుమాహ (అన్నేనైతి) విరాడ్దృష్టిర్యాగితిస్తాభేకార్యేత్యత్రమేతుమాహ (వైరాజిఇతి) || ౨ ||

రం—(అదిత్యఙ్గోకారఇత్యాది) (నిహవఏకారః) నిహవఃఅహంసమిత్యర్థః. * హ్వస్సంప్రసారణంచస్యభ్యవవిషివ్రిత్యావేషేషః అహంసంప్రసారణయోర్నిహవఇతిరూపం (ప్రాణస్వరః) స్వరఇతిస్తాభః ప్రాణఇత్యథః (అన్నయా) యాఇతిస్తాభోన్నమిత్యథః (వాగ్విరాట్) వాగితిస్తాభోవిరాట్ అన్నమిత్యథః విరాట్పురుషావా. || ౨ ||

ఉ—అనిరుక్తస్త్రియోదశస్తాభఃసంచరోహుష్కారః || ౩ ||

శం—అనిరుక్తః అవ్యక్తత్వాదిదంవేదం వెతినిర్వహంచశక్యతఇతి- అతస్య ఛ్పరః వికల్ప్యమానస్వరూపఇత్యథః. కొసావితి ఆహ (హుష్కారః) అవ్యక్తోహ్యాయం అతోఽనిరుక్తవిశేషవోపాస్యఇత్యభిప్రాయః. || ౩ ||

అ—అనిరుక్తః కారణాత్. తస్మానిరుక్తత్వంసాధయతి (అవ్యక్తత్వాదితి)

గీతక సానద్వగీయటికశబ్దరభాష్యరజ్జ రామానుజభాష్యయక్తా
 నచానేక భాకార్యరూపేణ సంచరతీతిసంచరః హుజ్కారోపి శాఖాభేదేనవి
 కల్ప్యమానస్వరూపః త్రయోదశశ్చ * అయంవావేశ్యారభ్య గణ్యమానః తత
 శ్చ కారణదృష్ట్యా హుజ్కారముపాసీతైత్యర్థః ఉక్తమేవోపపాదయతి (అ
 వ్యక్తోహితి) తత్త్రవికల్ప్యమానత్వంహేతుః. || 3 ||

రం—(అనిదు క్తస్త్రయోదశస్తాభస్సంచరోహుజ్కారః)హాడికారాదిభ్యో
 ద్వాదశశబ్దఃపూర్వోక్తేభ్యోఽధికఃహుమితిత్రయోదశోయస్తాస్థాభః- సజ్జనమి
 తినిర్వర్త మశక్యతయాఅనిదు క్తత్వాత్ సంచరః డొలాయితః నందెహరూపజ
 త్యర్థః. తతశ్చ తత్త్రసంచరత్విదృష్టిః కార్యేత్యర్థః, తతశ్చహాడికారాదిసు
 త్రయోదశసూక్తపృథివీలూకాదిదృష్టిఃకర్తవ్యేతిస్థితమ్. ||3||

ఉ—దుగ్ధేస్తే వాగ్దోహంయోవాచోదోహోఽన్నవాస
 న్నాదోధవతియతితామేవగ్గ సామ్నముపనిషదంవేదోపనిషదం
 వేదేతి||౪||—ఇతిపృథమప్రపాతకే త్రయోదశశబ్దః||—
 ఇతిఛాందోగ్యోపనిషదిపృథమప్రపాతకః || హరిఃపింతత్సత్

శం—స్తాభాక్షరీపాసనాఫలమాహ (దుగ్ధేస్తే వాగ్దోహమిత్యాది) ఉక్తా
 భం. యతితామేవం యథోక్తలక్షణంసామ్నం సామావయఃస్తాభాక్షరీవిష
 యాముపనిషదం, దర్శనంవేద తస్యేతద్యథోక్తంఫలమిత్యర్థః. ద్వీరభ్యాసో
 ఽధ్యాయసమాప్త్యర్థః. సామావయవవిషయోపాసనావిశేషపరిసమాప్త్యర్థ
 ఇతిశబ్దఇతి. —ఇతి పృథమప్రపాతకే త్రయోదశశబ్దః||—

ఇతి త్రింగోవిందభగవత్సూర్యపాదశిష్యపరమహంసపరివ్రాజకాచార్య
 శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదకృతౌఛాందోగ్యోపనిషద్భాష్యే
 పృథమప్రపాతకభాష్యమ్

ఆ—నైతానివ్యస్తావ్యపాసనాని పృత్యేకఽఫలాశ్రయగాల్, సమస్తఽపునరే
 కమిదముపాసనం, ఏకఫలత్వాదిత్యభిప్రేత్వాహ (స్తాభాక్షరేతి) ఉపనిషదం వే
 దోపనిషదంవేదేత్యావృత్తైస్తాత్పర్యమాహ (ద్వీరభ్యాసఇతి) పృథమప్రపాతక
 న్యాఖ్యానసమాప్తావతిశబ్దః||౪||ఇతిపృథమప్రపాతకేత్రయోదశశబ్దః||—
 ఇతి శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్యశ్రీమచ్ఛంకరభగవత్

వత్సాజ్యపాదశిష్యశ్రీభగవదానందజ్ఞానకృతాయాంఞ్ఞాందోగ్యోపని

షద్భాష్యటీకాయాం ప్రథమ ప్రపాతకభాష్యటీకా

రం—తస్య ఫలమాహ (దుర్ధేస్తే వాద్దోహంయోవాచోహాహః) ఉక్తోఽ
(యవితా మేవంసామ్నాముపనిషదంవేదోపనిషదంవేద) సామావయవసోభా
రోపాసనాంయోవేదేత్యథాః. ద్విరుక్తిరధ్యాయసమాప్త్యథాః.

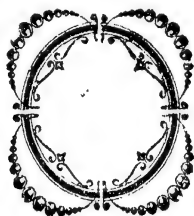
❖ ఇతి ప్రథమ ప్రపాతకే త్రయోదశఖండభాష్యమ్. ❖

❖ ఇతి ఛాందోగ్యోపనిషద్భాష్యే ప్రథమ ప్రపాతకభాష్యమ్. ❖

క్షేమాయయఃకరుణయాక్షితినిర్జరాణాంభూమావజ్యంభయత

భాష్యసుధాముదారః । వామాగమాధ్వగవదావదతూల

వాతో రామానుజస్సమునిరాద్యయతాంమదుక్తిమ్ ॥ ౧ ॥

౧౬:

శ్రిగురుభ్యోనమః.

అనందగిరియతీకాసహిత శక్కురభాష్యేణ, రంగరామానుజభాష్యేణచ.
యక్తా ఛాండోగ్యవనిషత్.

ద్వితీయః ప్ర. పాఠకః.

హరిః ఓమ్.

ఉ—సమస్తస్యఖలుసామ్న ఉపాసనగ్ సాధుయత్థలుసా.

భుతత్వామేత్యాచక్షులే యదసాధుతదసామేతి॥

॥౧॥

శం— * ఓమి త్యైతదక్షరమిత్యాదినా సామానయవవిశేష విషయము పాసనమనెకఫలముపదిష్టం- అనంతరంచస్త్రాభాక్షరవిషయముపాసనముక్తం సర్వథాపి సామేకదేశసంబద్ధమెవతదితి. అభేదానీం సమస్తేసామ్నిసమస్తసామవిషయాణ్యుపాసనాని వత్సోమిత్యారభతేఘృతిః- యుక్తంహ్యేకదేశోపాసనానంతరమేకదేశవిషయముపాసనముచ్యతేఇతి. సమస్తస్య - సర్వానయవవిశిష్టస్య పాంచభక్తిస్య సాప్రభక్తిస్యచైత్యభావః ఖల్వీతి వాక్యాలజ్ఞారాధాః సామ్నఉపాసనంసాధు సమస్తేసామ్నిసాధుద్యుప్తివిధివరత్వాన్న పూర్వోపాసననిందార్థత్వం సాధుశబ్దస్య ననుపూర్వత్యావిద్యమానం సాధుత్వంసమస్తేసామ్నవిభిధీయతే. న- * సాధుసామెత్యుపాస్త్రైత్యవనంహారాత్ సాధుశబ్దః శ్లోభనవాచీ కథమవగమ్యతేఇతి ఆహ- యథ్యులౌకేసాధు శోభనం-అనవద్యంప్రసిద్ధం తస్మామేత్యాచక్షులేతుశలాః యదసాధు విపరీతం తదసామేతి ॥౧॥

ఆ—పూర్వోత్తరప్రపాతకయోస్సంగతిందగ్గయతి (ఓమి త్యైతదిత్యాదినా) సర్వథాపి సామానయవవిషయస్తేస్త్రాభాక్షరవిషయస్తేచైత్యభావః, ఇతిశబ్దోపేత్యభావః యస్మాదేకదేశ విషయాణ్యుపాసనానిపృత్తాని. తస్మాత్తానిసమస్తవిషయాణీవక్తవ్యానీత్యభావః ఏకదేశోపాస్తివ్యాఖ్యానానంతర్యమథశబ్దార్థాః- కథమక్తవక్త్యమాణోపాసనయోరిదంపౌర్వాపర్యం. తత్రాహ (యక్తహీతి) సమస్తస్యోపాసనం సాధ్వితివచనాదవయవోపాసనం నిందితత్వాదననుచ్యైయమిత్యాశజ్ఞాహ (సమస్తైతి) అథాదసినిందెతిశంకతే (నన్వితి) పూర్వత్యాపి సాధుత్వస్య విద్యమానస్తేవ విశేషణత్యేనానుపాదానాన్నార్థా

దపినిందేతి పరిహరతి (ససాద్వితి) యథావ్యక్త్యాది వ్యాఖ్యాతుంపాత నికా
మాహ (సాధుశబ్దశ్చితి (వాక్యమవతాద్యవ్యాచప్తే (కథమిత్యాది)నా) ॥౧॥

రం—సామానయవోపాసనంప్రాప్తిర్నిదేశ్యసమస్తస్య సామృడపాసనం
ప్రస్తాతి (సమస్తస్యఖలుసామృడపాసనంసాధు) సమస్తస్య. పాంచవిధ్య
యశ్చిస్య సాప్రవిధ్యయ కస్యవాసమస్తస్య సామృత్సాధుత్వేన ఉపాసనంకా
ర్యమిత్యర్థః, తత్ప్రాప్తవత్త్రిమాహ (యథ్థలుసాధుతత్త్వాప్తిమేత్వాచక్షతేయదసా
ధుతదసామేతి) సాధ్యసాధుక మణీసామాసామత్వేనవ్యవహారంత్యర్థః ॥౧॥

ఉ—తదుతాప్యహుఃసామైస్సముపాగాదితి సాధునైనము
పాగాదిత్యేవతదాహురసామైస్స ముపాగాదిత్యసాధునైన ము
పాగాదిత్యేవతదాహుః॥ ॥౨॥

శం—తత్, తత్ప్రైవ సాధ్యసాధువివేకకరణ ఉతాప్యహుః; సామృత్స
సం- రాజానంసామంతంవోపాగాత్ - ఉపగతవాః కొసాయతొ-సాధుత్వ
ప్రాప్త్యాశక్త్యా- సజ్యభిప్రాయః శోభనాభిప్రాయేణ సాధునైనముపా
గాదిత్యేవతత్ - తత్ప్రాహురౌకికాబంధనాద్యసాధుకార్యమవశ్యంతః యత్ర
పునర్విపర్యయే బంధనాద్యసాధుకార్యంవశ్యంతి, తత్రాసామైస్సముపాగాది
తి అసాధునైన ముపాగాదిత్యేవతదాహుః ॥౩॥

ఆ—కింపునరేవం వివేకకరణే కారణమిత్యాశక్త్యాహ (తత్తత్తేతి) వి
వేకకరణోపాయభేదవికల్పార్థముశేత్యుభయత్రపదం సామైస్సమిత్యాదినా
సాధునేత్వాదివాక్యస్య పౌనరుక్త్యమాశక్య వ్యాఖ్యావ్యాఖ్యయభావాన్నైవ
మిత్యాహ (శోభనేతి) శోభనకార్యదశానెనతీతి యావత్ తత్ప్రైవమేత్వం
తరీమాహ (బంధనాదీతి) అసామైత్వాదివ్యాచప్తే (యత్యేతి) ॥౪॥

రం—(తదుతాప్యహుః) తత్ - తస్మిన్విషయే అన్యదప్యహుః కింతది
త్యత్యాహ (సామైస్సముపాగాదితిసాధునైనముపాగాదిత్యేవతదాహురీత్యాది)
సామాసామోపాయాధ్యామగతంప్రత్యర్థిణం సాధ్యసాధుభ్యామగతం వ్య
వహారంత్యర్థః ॥౫॥

ఉ—అథోతాప్యహుః సామనోబలైతి యత్సాధుభవతి
సాధుబలైత్యేవ తదాహురసామనోబలైతియదసాధుభవత్యసా
ధుబలైత్యేవతదాహుః 3॥

అంశం సానన్దగిరియతీకశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయితా

శం—అథోతాప్యాహుః స్వనంపెద్యం. సామ గః-అస్తాకంబతేత్యనుకంప
యతః సంవృత్తమిత్యాహుః, ఏతత్తైరుక్తంభవతి-యత్సాధుభవతి, సాధుబలైత్యే
వ తదాహుః. వివర్యయేహాలైసామనాబతేతి; యదసాధుభవతి, అసాధుబల
త్యేవతదాహుః. తస్మాత్సామసాధుశబ్దయోరేకార్థత్వంసిద్ధం, ||34

ఆ—కార్యగమ్యంసాధుత్వమసాధుత్వంచోక్త్యాసామసాధుభవగమ్యం తదుపస్య
స్యతి (అథేతి) కార్యాత్తస్యసాధుత్వాదివివేకానంతర్యమథశబ్దార్థః. స్వనం
పెద్యం; సాధుత్వమసాధుత్వంచేతిశేషః తత్సాధుత్వంసామసాధుభవసిద్ధమిత్యే త
ద్వ్యుత్పాదయతి (సామేతి) యత్సాధ్యత్యాదివాక్యస్య పూర్వేణపానరుక్త్య
మాశంక్యాహ (ఏతదితి) అసామేత్వాదివ్యాచక్షే (వివర్యయిష్యతి) బలైతి-
అహురితిసంబంధః కింతైరుక్తంభవతి, తదాహ (యదసాధ్యితి) సాధుశబ్ద
శ్లోభనవాచీత్యుక్తముపసంహరితి (తస్మాదితి) ||35

రం— (అథోతాప్యాహుః) అస్తిన్నైవార్థై జనాఅన్యదప్యాహురిత్యర్థః
(సామనాబలైతియత్సాధుభవతి) యత్కర్మ-సాధుభవతి- తన్నః, అస్తాకంసా
మబలైతిసామమోదాః పవదంతిలోకాః (సాధుబలేత్యేవతదాహుః) సామ
నాబలైత్యుక్తపవదయేసాధుబలైతిలోకాః పవదంతి. తత్సామసాధుశబ్దావే
కత్రప్రయుజ్యమానా దృశ్యేతేఇత్యర్థః ఏవముత్తరత్యాపి అతస్సామసాధుశ
బ్దయోరేకార్థప్రయోగాత్ సమస్తస్యసామసాధుత్వేనోపాసనం కతే
వ్యమిత్యర్థః ||36

ఉ—సయవీత దేవంవిద్వాన్సాధుసామేత్యపాస్తేభ్యాశౌ
హయదేవగ్ సాధవోధర్మాఆచరచ్ఛేయరువచసమేయః ||౪||

—ఇతి ద్వితీయ ప్ర పాఠకే ప్రధమఃఖండః—

శం—అతస్సయః- కశ్చిత్సాధుసామేతి, సాధుగుణవత్సామేత్యపాస్తే స
మస్తంసామసాధుగుణవద్విద్వాన్- తస్మేతత్ఫలం అభ్యాశౌహ- క్షిప్రం; య
దితి క్రియావిశేషణార్థం ఏనం ఉపాసకంసాధవః- శోభనధర్మాః శ్శుభ్రస్త్వ
త్యవిరుద్ధాఆచరచ్ఛేయః - ఆరచ్ఛేయశ్చ నకేవలమాగచ్ఛేయః ఉపచనమే
యః ఉపసమేయశ్చ భౌగ్యత్వేనోపతిష్ఠేయమిత్యర్థః..... ||౪||

—ఇతిద్వితీయప్రపాఠకే ప్రధమఖండభాష్యమ్—

ఆ—తయోరేకార్థత్వమత్యబ్ధార్థః ఉపాసకమేవనినన్తి (సమస్తమి

3) ఆగచ్ఛేయమితి యత్తత్త్విప్రమేవేరిక్కియావిశేషణత్వంయదిత్యన్యదగ్రస్తవ్యం

— ఇతి ద్వితీయ ప్రపాఠకే ప్రథమఖండభాష్యటీకా —

రం—యఏత దేవం విద్వాన్ సాధుసామేత్యపాస్తే అభ్యాసో హయదేనమి
త్యాది) ఏవంసాధుత్వేన సమస్తసామోపాసకంహ ప్రసిద్ధం, అభ్యాసః క్రిప్యం
సాధుధర్మాస్స ర్నే ఆగచ్ఛేయశ్చ భోగ్యత్వేనోపనతాశ్చ భజేయరిత్యర్థః *
రమణీయచరణాలభ్యాసో హేత్యత్ర * అభ్యాసః, అభ్యాసగంతారఇతి వ్యాసా
రైర్ రావ్యభ్యాతత్వాత్ * హవ్యభ్యాసః అగంతారః సాధవోధర్మాః అభ్యా
గమనయోగ్యాసాధవోధర్మాః అభ్యాగచ్ఛేయమితివాఽర్థః ఉపసమేయ
శ్చ- భోగ్యతాంభజేయరిత్యర్థః ..... ॥ ౪॥

— ఇతి ద్వితీయ ప్రపాఠకే ప్రథమఖండభాష్యమ్ —

ఉ—లోకేమపంచవిధగ్ సామోపాసీతపృథివీహక్కారః అ
గ్నిః ప్రస్తావోఽస్తరిక్షముద్గ్రీభాదిత్యః ప్రతిహరోద్వారిద్విధస
మిత్యుద్భేదః॥ ॥౧॥

శం—కానిపునస్తానిసాధుదృష్టివిశిష్టానిసమస్తానిసామాన్యపాస్యానీతి. ఇ
మానితాన్యచ్యంతే లోకేమపంచవిధమిత్యాదీని, నను లోకాదిదృష్ట్యాతాన్య
పాస్యాని సాధుదృష్ట్యా చేతివిరుద్ధం, న- సాధ్యధ్వన్యలోకాదికార్యేషు కారణ
స్యానుగతత్వాత్; మృదాదిపద్మటాదివికారేషు సాధుశబ్దవాచ్యార్థోధర్మః-
బ్రహ్మవా సర్వభాషిలోకాది కార్యేష్వనుగతం, అత్యయథాయత్ర ఘటాదిదృ
ష్టిః మృదాదిదృష్ట్యనుగతైవసా- తథాసాధుదృష్ట్యనుగతైవ లోకాదిదృష్టిః ధ
ర్మాదికార్యత్వాల్లోకాదీనాం యద్యపికారణత్వమవిశిష్టం బ్రహ్మధర్మయోః
తథాపి ధర్మవివ సాధుశబ్దవాచ్యఇతియక్తం, * సాధుకారీసాధుభవతీతి ధ
ర్మవిషయే సాధుశబ్దప్రయోగాల్ ననులోకాదికార్యేషుకారణస్యానుగతత్వా
దర్థప్రాప్తేవతిద్వృష్టిరితి * సాధుసామేత్యపాస్త ఇతి న వక్తవ్యం. న-శా
స్త్రగమ్యతావత్తద్దృష్టేః సర్వత్రహి శాస్త్రప్రాపితావధర్మాఉపాస్యాః నవి
ద్యమానాలప్యశాస్త్రీయాః లోకేమపృథివ్యాదిమపంచవిధం పంచభక్తిభేదేనవ
త్సావ్యకారం సాధుసమస్తం సామోపాసీత కథం (పృథివీహక్కారః) లోకే
ష్వితి యానస్తమి - తాంప్రథమాత్వేన విపరిణమ్య పృథివ్యాదిదృష్ట్యాహిం
కారేణ్యపిహిక్కారఇత్యుపాసీత- న్యత్యన్యవానస్తమిశ్చుతిం లోకవిషయాం

౧౦ సానన్దగిరీమణికశంకరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తా

హింకారాదిషు పృథివ్యాదిదృష్టికృత్వాసాసీత తత్ర పృథివీహింకారః ప్రా
భమ్యసామాన్యాత్ (అగ్నిఃపృస్తావః) అగ్నేహికమాణిపృస్తాయంతే పృ
స్తావశ్చభక్తిః (అంతరిక్షముద్గ్రహః) అంతరిక్షంహింకారం గకాగవిశిష్టశ్చాదీ
భః (ఆదిత్యఃపృథిహారః) పృథి ప్రాణ్యభిముఖత్వాన్తాంపృథిమాంపృథీతి (చా
ర్మిధను) దివినిధీయంతేహింకారాః ఇత్యూర్భేషు- డౌర్భేషంగతేషు లోక
దృష్ట్యాసామోపాసనం

॥౧॥

అ—ఏకస్యాభయదృష్టివినియోగమయ్యుక్తం, నహిభుటదృష్టిగోచరస్సేవ
టదృష్టైరపి గోచరసాన్వదితశ్చేత (నన్వతి) ఏకక్షిన్నపిప్రస్తుతం దృష్టిదవ
యమవిరుద్ధమితి సమానత్వే (ససాధ్యభావస్యేతి) యథాభుటాదిషుమృదాదవ్య
మగతం- తథాసాధుశద్భావస్య కారణస్యలోకాదిషు కార్యేష్యమగతత్వాత్త
ద్దృష్టాసాధుదృష్టేనగమాన్తదృష్టిదవ్యస్తేగకత్యవిరోధోస్తీత్యభావః తదేవ
స్ఫుటమితి (సాధుశద్భేతి) సాధుభావస్య లోకేష్యమగతిరపిశద్భావః. యత్యే
తి దేవదత్తాక్షిః సా, భూనిదృష్టిః తత్యేతి శేషః ననుసాధుశద్భావయోధా
ర్థబ్రహ్మణోస్తుల్యంకారణత్వం తథాచార్యసాధుశద్భావోనవ్యవస్థితస్యాన్యత్. అ
స్యాన్యంచానెకార్థత్వమిత్యాశంకాగ్రహ (యద్యపితి) ధర్మవైకత్యత్ర త
థాపీతిచనక్తవ్యం. బ్రహ్మాణిమపరమానందే సాధుశద్భోభిక్త్యాగమయిరవ్యః సచ
ధర్మస్య నిమిత్తకారణత్వాన్నకార్యమగతిరితి వాచ్యం- కర్తాపూర్వసహితద
ధివయః ప్రభృత్యవయవసముదాయస్య ధర్మత్వాత్తత్సరణామత్యావచ్చ కార్య
స్య తత్ర తదనుగతినిష్ఠైరితి దగిష్టవ్యం అపూర్వత్వాభావేన విధిమూలమితి (నన్వ
తి) కాంతానుగమస్యానుమానిక త్వేపి తద్దృష్టికత్వమపూర్వమేవేతిపరిహారతి
(సశాస్త్రగమ్యత్వాదితి) యశ్చార్థాదర్థః - ససహాదసార్థఇతిన్యాయోనోక్తం
వివృణోతి (సన్విత్యేతి) లోకేష్యిత్యాదివాక్యే పంచవిధసామదృష్ట్యాలోకా
సామూపాస్యత్వప్రతీతేత్రాప్రతిహింకారదృష్ట్యాపృథివ్యాభీత్యయత్వే ప్రా
ప్తేప్రత్యాహ (లోకేష్యితి) లోకాంపంచవిధసామూపాసీతేతి విధిక్తివివరి
తామేన ప్రభుమవాక్యాభావగ్యవసానాత్ తదనుసారేతాత్రాపి పృథివీదృ
ష్ట్యాహింకారభేద్యేనతి పృథివీహింకారతి పృథివీదృష్టిమారోప్యహింకా
రముపాసీతేతి ద్వితీయవాక్యం పర్యవస్యతీత్యర్థః లోకసంబద్ధాచనప్రమీహి
ంకారాదిషు తత్సంబద్ధాద్వితీయాలోకేషునేతవ్యాఖ్యాన లోకవిషయానప్ర

మీకులిహింజ్కారాదిమ తత్సంబద్ధాద్వితీయాలోకము వ్యత్యస్య పృథీవ్యాది
దృష్టిం హింజ్కారాదిమకృతాం వాసీతేతి పశ్చాంతరమాహ (వ్యత్యస్యేతి)
* బ్రహ్మదృష్టిరుత్కహేదిత్యాద్యైః పక్షభేదములైన ప్రతివాక్యంవ్యా
చక్షే (తత్యేతి) ఉక్తరిత్యాన్వయాపాసనే ప్రస్తుతేసతీతియావత్-అథా
సస్యసాదృశ్య నిబంధనత్వాదన్వయక్తసాదృశ్యాభావేఽపి యథాకథంచిత్రలబ్ధినీ
యమత్వాహ (ప్రాథమ్యేతి) లోకేషుపృథీవ్యాః, సామసుచహింజ్కా
రస్యప్రాథమ్యమస్తి. తస్మాత్సామాన్యాదితి యావత్, అగ్నిదృష్ట్యాప్రస్తావా
పాసనే ప్రస్తావత్యసామాన్యమాహ (అగ్నిహేతి) అంతరిక్షదృష్ట్యాద్గోహ
సనే గర్భాసంబంధసాదృశ్యందగ్ధయతి (అంతరిక్షంహేతి) అదిత్యదృష్ట్యాప్రతి
హారావాస్తావతిశబ్దసామాన్యం హేతుమాహ (ప్రతిప్రాణీతి) దృష్ట్యానిధ
నాపాసనే నిధనత్య సామాన్యమాహ (దివీతి) ఉక్తముపాసనముపసంహరతి
(ఇత్యుద్ధేవీప్యేతి)

॥౧॥

రం — లోకేషుపంచవిధంసామోపాసీతహింజ్కారప్రస్తావాద్గోహప్రతి
హారనిధనలక్షణపాంచవిధ్యయ్యుక్తంకృత్యంగభూతంసామోపాసీత. పంచవిధసా
మకర్తృకముపాసనంలోకేషు- లోకవిషయకంకుర్యాదిత్యర్థః * అదిత్యాదిమ
తయశ్చాంగఉపపత్తైరిత్యధికరణే అంగానంగసమభివ్యాహర యక్తోపాసనేష్య
శ్లేష్యనంగదృష్టిరూపత్వస్య నవర్థితత్వాత్ అంగభూతేసామన్వయంగలాకదృ
ష్టిః కర్తవ్యైత్యర్థః, తత్ప్రకారమేవదగ్ధయతి (పృథీవీహింజ్కారోగ్నిఃప్ర
స్తావాంతరిక్షముద్గోహిత్యాది) హింజ్కారప్రస్తావాద్గోహప్రతిహారనిధనైషు కృ
మేషుపృథివ్యగ్నింతరిక్షాదిత్యద్యులోకదృష్టిరూప్యకృమేషు కర్తవ్యైత్యర్థః
ఉ—అథావృత్తైషుద్యౌహింజ్కారాదిత్యైః ప్రస్తావాన్

నరిక్షముద్గోహింజ్కారైః ప్రతిహారైః పృథీవీనిధనం ॥ ౧౨ ॥

శం—అథావృత్తైషు, అవాన్యుభౌషు పంచవిధముచ్యతే సామోపాసనం గ
త్యాగతివిశిష్టాహింజ్కారాః- యథాలే- తథాదృష్ట్యైవసామోపాసనం విధీయతే
యతః అతతవృత్తైషు లోకేషుద్యౌహింజ్కారాః. ప్రాథమ్యాత్ (అదిత్యః
ప్రస్తావః) ఉదితేహ్యదిత్యేప్రస్తాయంతే కర్తాఃప్రాణీనాం (అంతరిక్షము
ద్గోహః) పూర్వవత్ (అగ్నిఃప్రతిహారః) పాణిభిఃప్రతిహారణాదగ్నేః (పృథి
వీనిధనం) తతలగతానామిహనిధనాత్

॥౩॥

గతి - సానన్దగిరియతీక శంకరభాష్య, రంగరామానుజభాష్యయుక్తా

ఆ—అథాన్యత్రైవితివాక్యవ్యాకరణి (అథేతి) పృథివీముఖ్యేషు ద్విప
ర్యంతేషు పంచవిధసామోపాసనకథనానంతర్యమథశ్చద్వార్థః పూర్వోత్తరగ్రంథ
యోమిథోవిరోధఃశంకిత్యాపరిహరణి (గత్యాగతితి) యథావాతే గతివిశిష్టాః
తథా దృష్టేవ హిజ్జూరాదుపాసనంవిహితం. యథాచాగతివిశిష్టాస్తే త
థా వృష్టేవ తనుపాసనంవిధీయతే- తథాచ శాస్త్రానుసారేణ క్రియమాణ
యోపాసనయోర్నవీరోధో నీత్యర్థః, ద్వివిధోపాస్త్రవిషయనందర్శయోర్వి
రోధాభావమనూద్య ఫలితముపాసనందర్శయతి (యత ఇతి) ద్విలోకదృష్ట్యాహిం
కారస్యాపాస్యత్వే హేతుమాహ (ప్రాధమ్యాదితి) ఆప్యత్రో ద్విలోకస్యారం
భేచ హిజ్జూరస్య ప్రాధమ్యందృష్టవ్యం, ఆదిత్యదృష్ట్యా ప్రస్తావనోపాస్య
త్వే హేతుమాహ (ఉదిత ఇతి) పూర్వవదితి-గకారసామాన్యంవివక్షితం, అగ్నిదృ
ష్ట్యా ప్రతిహారోపాస్త్రాహేతుమాహ (ప్రాణిభిరితి) ప్రతిహారణం ఇత సతా నయనం
రం—తథా (అథాన్యత్రైచ ద్యౌహిజ్జూర ఆదిత్యః ప్రస్తావంతిరిక్షమగ్నిధ
ఇత్యాది) ఆప్యత్రక్రమేణ తేషేషు ద్విలోకాదిత్యాంతరియోగిషు పృథివీదృష్టిః క
రణ్యేత్యర్థః. || ౨ ||

ఉ—కల్పంతేహస్తే లోకాః డోధాన్వశ్చాన్యత్రాశ్చయవిత
ధేవంవిద్వాల్లోకేషుపంచవిధసామోపాస్తే || || 3 ||

—ఇతి ద్వితీయ ప్రపాఠకే ద్వితీయః ఖండః—

శం—ఉపాసనఫలం- కల్పంతే సమథాభవంతిహస్తే లోకా డోధాన్వ
శ్చాన్యత్రాశ్చ గత్యాగతివిశిష్టాః- భోగ్యజ్వేనవ్యవతిస్తంశ ఇత్యర్థః, యవిత దేవం
విద్వాల్లోకేషుపంచవిధసమస్తంసాధుసామేతుపాస్త్ర ఇతినర్వతీయోజనాపం
చవిధేన ప్రవిధేచ. —ఇతి ద్వితీయప్రపాఠకే ద్వితీయః ఖండభాష్యమ్—

ఆ—సాధ్వితీపదం సర్వతీదృష్టవ్యమిత్యాహ (ఇతినర్వతీతి) సర్వతీత్య
సర్వవ్యాఖ్యా (పంచవిధ ఇత్యాది) || 3 ||

—ఇతి ద్వితీయప్రపాఠకే ద్వితీయః ఖండభాష్యటీకా—

రం—తత్ఫలమాహ (కల్పంతేహస్తే లోకా డోధాన్వశ్చాన్యత్రా శ్చైత్యాది)
అస్తే అన్యలోకాః కల్పంతే ఉపాసకభోగనిష్పాదనసమథాభవంతి త్యర్థః ||

—ఇతి ద్వితీయ ప్రపాఠకే ద్వితీయః ఖండభాష్యమ్—

ఉ—వృష్టాపంచవిధగ్ సామోపాస్తీతపురోవాహోహిజ్జూర

రోమే ఘోజాయతే సప్రస్తావో వషతి సఉద్గీహో విద్యాతతే

స్తనయతి సప్రతిహారః ఉద్గ్రహంతి తన్నిధనమ్ ॥ ౧ ॥

శం—(వృష్టా పంచవిధం సామోపాసీతి) లోకస్థితే ర్వృష్టిని మిత్రశాస్త్రదానంత
ర్భవ (పురోవాతాహిజ్ఞాః) పురోవాతాద్యుద్గ్రహణంతాహివృష్టియథా
సామహిజ్ఞారాదినిధనాంతం, అతః పురోవాతాహిజ్ఞాః ప్రాథమ్యత్-
(మే ఘోజాయతే సప్రస్తావః) ప్రావృష్టి మే ఘోపజననే వృష్టేః ప్రస్తావఇతి హి
ప్రసిద్ధిః (వషతి సఉద్గీహః) శ్రేష్ఠ్యాత్ (విద్యాతతే స్తనయతి సప్రతిహారః) ప్ర
తిహృతత్వాత్ (ఉద్గ్రహంతి తన్నిధనమ్) సమాప్తినామాన్యాత్. ॥ ౧ ॥

ఆ—నను లోకదృష్ట్యా సామోపాస్త్యనంతరం కేమితి వృష్టిర్దృష్ట్యా తదుపా
స్తిరుపవస్యతే తత్కాహ (లోకస్థితీరితి) పురోవాతదృష్ట్యా హిజ్ఞారోపాస
నే హేతుమాహ (పురోవాతాదీతి) ఉద్గ్రహణం వషోపసంహరణం, అతశ్చ
బ్రాథమాహ (ప్రాథమ్యదితి) మేఘజన్యదృష్ట్యా ప్రస్తావోపాస్తా హేతుమా
హ (ప్రావృష్టిః) వషణదృష్ట్యోద్గీహోపాసనే హేతుమాహ (శ్రేష్ఠ్యాదితి) వి
ద్యాతనస్తనయిన్నుదృష్ట్యా ప్రతిహారోపాసనే కారణమాహ (ప్రతిహృతత్వా
దితి) విద్యుతాంస్తనయిత్తునాంచ ప్రతిహృతత్వం విప్రకీర్ణత్వం. తేన ప్రతి
శబ్దసాదృశ్యాద్విద్యాతినాదిదృష్ట్యా కర్తవ్యాప్రతిహారోపాస్తిరిత్యర్థః, ఉద్గ్ర
హణదృష్ట్యా నిధనోపాసననిదానమాహ (సమాప్తీతి) ॥ ౧ ॥

రం—(వృష్టా పంచవిధం సామోపాసీతి) పూర్వవదేవాత్రీవంచవిధేసామ్ని
వృష్టిదృష్టిః కర్తవ్యేత్యర్థః (పురోవాతాహిజ్ఞారఇత్యాది) (ఉద్గ్రహంతి త
న్నిధనం) ఉద్గ్రహణం-జలసోదగ్రహణం, వషణసమాప్తిః శిష్టంస్పష్టమ్ ॥ ౧ ॥

ఉ—వషతిహస్తే వషణయతి హయవితదేవం విద్యావస్వ

ష్టాపంచవిధం సామోపాస్తే ॥ ౨ ॥

—ఇతి ద్వితీయ ప్రపాఠకే తృతీయః ఖండః—

శం—ఫలముపాసనస్య వషణిహస్తా ఇచ్ఛారః, తథా వషణయతిహ అన
త్యామపి వృష్టే. యవితదిత్యాది పూర్వవత్. ॥ ౨ ॥

—ఇతి ద్వితీయ ప్రపాఠకే తృతీయః ఖండభాష్యమ్—

ఆ—వషణిపజన్యే తదనుమంతృత్వమకించత్కరమిత్యాశక్యాహ (అ
సత్యామపితి) ॥ ౨ ॥ —ఇతి ద్వితీయ ప్రపాఠకే తృతీయః ఖండభాష్యటీకా—

సానన్దగిరియటకశబ్దరభాష్యరజ్జ రామానుజభాష్యయక్తా

రం—(వర్షాతిహాస్తే) ఇచ్చత ఇతి శేషః, అస్యేచ్ఛాయాం సత్యాం వర్షాతి
 తియావత్ (వర్షాయతిహాయవిత దెవం విద్వాన్ వృష్టాపంచనిధంసామోపాస్తే) అ
 త్యాపి యవీవముపాస్తే-స ఇచ్ఛాయాం సత్యాం వర్షాయతి వర్షంకారయతి త్యర్థః ॥

—ఇతి ద్వితీయ ప్రపాతక తృతీయఖండభాష్యమ్—

ఉ—సర్వాస్వపుష్పంచవిధగ్ సామోపాసీత మే ఘాయత్సం

ప్లవతే సహిజ్కారోయద్వర్షాతి సప్రస్తావాయాః ప్రాచ్య

స్వస్యందంతే స ఉద్ధీహోయాః పృథిచ్యన్సప్రతిహారస్సముద్యోనిధనం ॥ ౧ ॥

శం—(సర్వాస్వపుష్పంచవిధంసామోపాసీత) వృష్టిపూర్వక త్యావత్సర్వాసా
 మపామానంతర్యం, మే ఘాయత్సంప్లవతే ఏకీభావ నేత రతరం ఘనీభవతి; మే
 ఘాయదాఉద్ధతావా-తదా సంప్లవత ఇత్యుచ్యతే మేఘః, తదాఽపామారంభః
 సహిజ్కారః—(యద్వర్షాతి సప్రస్తావః) ఆపస్సర్వతోవ్యాప్తుం ప్రస్తుతాః (యాః
 ప్రాచ్యస్వస్వందంతే స ఉద్ధీహః) శ్రేష్ఠ్యాల్ (యాః పృథిచ్యన్సప్రతిహారః) ప్రతిశ
 బ్దసామాన్యాల్ (సముద్యోనిధనమ్) తన్నిధన త్యావదపామ్. ॥ ౧ ॥

ఆ—కిమితి వృష్టిదృష్టేరనంతరమపాం దృష్టిస్సామ్నిక్షిప్యతే తత్కాహ (వృష్టి
 పూర్వక త్యావతి) మేఘసంప్లవదృష్ట్యాహిజ్కారమారంభసామాన్యాయపాసీత
 త్యాహ (మేఘ ఇతి) వర్షాదృష్ట్యా సప్రస్తావసోపాస్యత్సేవేతుమాహ (ఆప ఇ
 తి) ప్రాచ్యః సవ్యోగంగాద్యాః, పృథిచ్యన్స సర్వదా వ్యాఇతి భేదః. ॥ ౧ ॥

రం—(సర్వాస్వపుష్పంచవిధంసామోపాసీత) పూర్వవచనః (మే ఘాయ
 త్సంప్లవతే సహిజ్కారః) సంప్లవసం నంచారః (యాః ప్రాచ్యస్వస్వందంతే స ఉ
 ద్ధీహః) స్వందంతే ఆప ఇతి శేషః (యాః పృథిచ్యన్సప్రతిహారః) పృథిచ్యః స్వందం
 తే ఆప ఇతి శేషః శిష్టం స్పష్టమ్. ॥ ౧ ॥

ఉ—సహాపుస్తే త్యపుమాన్భవతి యవీత దెవం విద్వాన్

స్సర్వాస్వపుష్పంచవిధగ్ సామోపాస్తే ॥ ౨ ॥

—ఇతి ద్వితీయ ప్రపాతక చతుర్థఖండభాష్యమ్—

శం—సహాపుస్తే-నేచ్ఛతిచేత్, అపుమాన్ అర్హాభవతి ఫలమ్ ॥ ౨ ॥

—ఇతి ద్వితీయ ప్రపాతక చతుర్థఖండభాష్యమ్—

ఆ—తేహి గంగాదావపెక్షితమపి మరణంభస్యాదితిచేత్ తత్కాహ (నే
 చ్ఛతిచేదితి) అపుమాన్భవతి అసాపుపానోమరుస్థలీష్వపి యథేచ్ఛముదకవా

స్థవంతీత్యర్థః. — ఇతి ద్వితీయప్రపాఠకే చతుర్థఖండభాష్యటీకా

రం—(సహాపుష్పైతి) నప్రైతి నమియత ఇత్యర్థః (అపుమాన్భవతి) ప్ర
భూతాదకసంవన్నభవతీత్యర్థః * అపోయోనియన్త తుష్టిత్యలుక్; శిష్టం
స్పష్టమ్ || ౨ || — ఇతి ద్వితీయప్రపాఠకే చతుర్థఖండభాష్యమ్

ఉ—ఋతుషు పంచవిధం సామోపాసీత వసంతాహిజ్ఞా

రోగ్గీష్టః ప్రస్తావోవషాః ఉద్ధీభశ్శరత్ప్రతిహరోహామంతానిధనమ్ || ౧ ||

శం—(ఋతుషు పంచవిధం సామోపాసీత) ఋతువ్యవస్థాయాః యథోక్తా
పాస్తీనిక్రామ్నిమిత్రత్వాదానంతర్యం (వసంతాహిజ్ఞాః) ప్రాథమ్యాత్
(గ్గీష్టః ప్రస్తావః) యవాదిసంగ్రహః ప్రస్తాయతే ప్రాప్తృడఫం (వషాః
ఉద్ధీభః ప్రాధాన్యాత్ (శరత్ప్రతిహః) రోగిణాం మృతానాం చ పృతిహారణా
త్ (హేమంతానిధనమ్) నివాతేనిధానాత్పూణీనామ్. || ౧ ||

ఆ—కిమితిసలిలదృష్ట్యనంతరమృతుద్భవస్సామూయరొప్యతే రత్నాహ ||
(ఋతువ్యవస్థాయా ఇతి) || ౧ ||

రం—(ఋతుషు పంచవిధం సామోపాసీతేత్యాది) స్పష్టమ్. || ౧ ||

ఉ—కల్పంతేహస్థాఋతవఋతుమాస్యవతి యవితీదేవం

విద్వాన్యతుషు పంచవిధం సామోపాస్తే || ౨ ||

— ఇతి ద్వితీయప్రపాఠకే పంచమఖండభాష్యటీకా

శం—ఫలం- కల్పంతేహఋతువ్యవస్థానురూపం భోగ్యత్యేనాన్తా ఉపాస
కాయతేవః, ఋతుమా అతవైర్భగే శ్చసంవన్నభవతీత్యర్థః || ౨ ||

— ఇతి ద్వితీయప్రపాఠకే పంచమఖండభాష్యమ్

• ఆ—ఋతువ్యవస్థానురూపమితి క్రియావిశేషణం కస్యచిదనుపాసితుంపి
క్రమేణ తత్తదృతుఫలభోగభాగితావపత్యైర్నాదముపాసనానురూపఫలమిత్యా
శజ్ఞానా (ఋతుమానితి) సంవన్నః సర్వదా సేవ్యావశాదితి శేషః || ౨ ||

— ఇతి ద్వితీయప్రపాఠకే పంచమఖండభాష్యటీకా

రం—(కల్పంతేహస్థాఋతవః) కల్పనైఉపాసకస్యభోగ్యనిష్పాదనమర్థా
భవంతీత్యర్థః (ఋతుమా అతవై) వసంతాద్యృతుఫలభోగశాలీభవతీత్యర్థః శిష్టం
స్పష్టమ్ || ౨ || ఇతి ద్వితీయ ప్రపాఠకే పంచమఖండభాష్యమ్

ఉ — పశుషు పంచవిధం సామోపాసీతాహిజ్ఞాహిజ్ఞారో

సాన్వగిరియటికశక్కరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తా

వయఃప్రస్తావోగావడద్ధిః శాస్త్రిః ప్రతిహరిః పురుషోనిధనమ్॥౧

శం—(పశుమపంచవిధంసామోపాసీత) సమ్యగప్రితైష్వశుమపశవ్యః
కాలఇత్యానంత్యం. (అజాహిజ్కారః) ప్రాధాన్యాత్ప్రతిహరిః. అ
జఃపశూనాంప్రధమఇతిశ్చుతే. (అవయఃప్రస్తావః) సాహచర్యదశ్చనాదజా
వీనాం (గావడద్ధిః) శైలిప్రకారే (అశాస్త్రిః ప్రతిహరిః) ప్రతిహరిణాంతురు
మాణాం (పురుషోనిధనం) పురుషాశ్చయత్వాత్పశూనామ్ ॥ ౧ ॥

అ—ఋతుదృష్ట్యంతరం సామిపశుదృష్ట్యారోపకారణమాహ (సమ్యగి
తి) అజాదృష్ట్యాహిజ్కారోపాసనేహేతుద్వయమాహ (ప్రాధాన్యాదిత్యా
దినా) అజాయాయజ్ఞసంబంధాత్ప్రధాన్యం, ప్రాధమ్యంతు ప్రథమపారా
దితి ద్రష్టవ్యమ్ * బ్రాహ్మణోమనుష్యాణామజఃపశూనాం తస్మాత్తైముఖ్యాము
ఖ్యోహ్యసృజ్యంతేతి శ్చుతిమజాప్రాధాన్యే ప్రమాణయతి (అజఇతి) * త
స్మాజ్జాతాఅజావయఇతిశ్చుతేరజానామవీనాంచ సాహచర్యం- హిజ్కారప్రస్తావ
యోశ్చసాహచర్యం ప్రసిద్ధమ్ ॥౧॥

రం—(పశుమపంచవిధంసామోపాసీతేత్యాది) స్పష్టమ్. ॥౧॥

ఉ—భవంతిహస్యపశవఃపశుమాన్భవతియఏతదెవం విద్యా

స్పశుమపంచవిధంసామోపాస్తే॥ ॥౨॥

—ఇతి ద్వితీయప్రపాఠకే షష్టఃఖండః—

శం—ఫలం; భవంతిహస్యపశవః పశుమాన్భవతి- పశుఫలైశ్చభోగత్యాగాది
భిర్యజ్యతేఇత్యర్థః ॥ ౨ ॥ ఇతి ద్వితీయప్రపాఠకే షష్టఃఖండభాష్యమ్

అ—పశుమాభవంతిత్వస్య పూర్వేణపౌనరుక్త్యం పరిహరతి (పశుఫలైశ్చై
తి) ॥౨॥ ఇతి ద్వితీయప్రపాఠకే షష్టఃఖండభాష్యటికా.

రం—(భవంతిహస్యపశవః) అస్యాపాసకస్య భోగసమ్పాదనక్షమా భ
వంతిత్వః (పశుమాన్భవతి) ప్రధూతపశుమాన్భవంతిత్వః- అయముపాసక
ఇతిశేషః శిష్టంస్పష్టమ్ ॥౨॥

—ఇతి ద్వితీయప్రపాఠకే షష్టఃఖండభాష్యమ్—

ఉ—ప్రాణేషుపంచవిధంపరోవరీయస్సామోపాసీత ప్రా
ణోహిజ్కారోవాక్ప్రస్తావశ్చక్షురుద్గిఃశ్చుత్యంప్రతిహరి
మనోనిదనంపరోవరీయాగ్నివైతాని॥ ॥౩॥

శం— (ప్రాణేషుపంచవిధంపరోవరీయస్సామోపాసీత) పరమ్మరం (పరో) వరీయస్త్యగుణవత్క్వాణదృష్టివిశిష్టం సామోపాసీతైత్యర్థః ప్రాణః-ఘ్రాణోహిక్మార్కః ఉత్తరోత్తరవరీయసాంప్రాధమ్యాత్ (వాక్ప్రసాదః) వాచాహిప్రస్తూయతేసర్వం వాగ్విరీయసీప్రాణాత్ అప్రాప్తమపుచ్యతే వాచాప్రాప్తస్యేవతుగంధస్యగ్రాహకఃప్రాణః చక్షురుద్దీపః వాచోబహుతరవిషయం ప్రకాశయతిచక్షుః అతొసరియోవాచః ఉద్దీపః శ్రేష్ఠ్యాత్ (శ్రోత్రంప్రతిహరః) ప్రతిహృతత్వాత్. వరీయశ్చక్షుషః సర్వతశ్శ్రవణాత్ (మనోనిధనం) మనసిహినిధియంతేపురుషస్యభోగ్యత్వేన సర్వేంద్రియాహృతవిషయాః వరీయస్తస్వంచ శ్రోత్రాస్తనసః-సర్వేంద్రియవిషయవ్యాపకత్వాత్, అతీంద్రియవిషయోపి మనసాగోచరవవేతి యథోక్తకేతుభ్యః పరోవరీయాంసిప్రాణాదీనివావీతాని

॥౧॥

ఆ—పశుప్రసూతపయోఘృతాదినిమిత్తత్వాత్ప్రాణస్థితేస్తద్భ్రష్టస్త్వనంతరం ప్రాణదృష్ట్యాసామోపాస్తిం ప్రస్తౌతి (ప్రాణేషివీతి) ప్రాణశబ్దస్యముఖ్యప్రాణవిషయత్వంవ్యావర్తయతి (ఘ్రాణణి) ముఖ్యప్రాణాదుత్తరేహంవరీయస్తాసంభవాత్తస్య సర్వశ్రేష్ఠతాయా నిధానరితత్వాత్ త్వరంపరంవరీయసాం వాగాదీనాం మధ్యేప్రథమభావిత్యేనోక్తత్వాద్ధ్రాణవహత్రప్రాణశబ్దస్య ఇత్యర్థః కథంప్రాణాద్వాచావరీయస్తస్వం తత్కాహ (వాచేతి) అప్రాప్తత్వం - వ్యవహితత్వం చక్షుషోవరీయస్తస్వం సాధయతి (వాచఇతి) శబ్దస్యేతియావత్, వాచః శబ్దాత్సకాశాదిత్యర్థః ఉద్దీపత్వేచక్షుషోహేతుమాహ (శ్రేష్ఠ్యాదితి) మనసోవరీయస్త్యేహేత్వంతరమాహ (అతీంద్రియేతి) ఇతి, వరీయస్తస్వమితి పూర్వేణసంబంధః అప్రాప్తమపుచ్యతే వాచేత్యాదయః యథోక్తకేతువః

॥౧॥

రం—(ప్రాణేషుపంచవిధంపరోవరీయస్సామోపాసీత) వరీయస్తస్వంజ్యేష్ఠత్వం, పరస్తస్వంశ్రేష్ఠత్వంపరస్తేసతివరీయస్తస్వంపరోవరీయస్తస్వంపరశ్చబ్దస్సాంతఃపరోవరీయస్త్యగుణకప్రాణదృష్ట్యాపంచవిధసామోపాసనంతర్వ్యమిత్యర్థః తదేవాహ (ప్రాణోహిక్మార్కరోవాక్ప్రస్తావశ్చక్షురుద్దీపఇత్యాదిని) స్పష్టం (పరోవరీయాంసివావీతాని) ఏతాని, ప్రాణాదీనిపరోవరీయాంసి పరోవరీయస్త్యగుణకానీత్యర్థః ॥

॥౧॥

౧౨ సానందగీరీయటికశక్తరథావ్యరంగరామానుజభాష్యయక్తా
 ఉ— పరోవరీయోహాస్యభవతిపరోవరీయసాహలూకాఽజ
 యతి యవిత దేవంవిద్యాస్వాగ్రణేహపంచవిధంపరోవరీయసాన
 మోపాస్త ఇతితుపంచవిధస్య॥ ౧౧॥

—ఇతి ద్వితీయప్రపాతకే సప్తమఖండః—

శం—మిత్యద్వైతాన్నివృత్తయః పరోవరీయసామోపాస్తే - పరోవరీయోహా
 స్యజీవనంభవతీతి- ఉక్తాథేం ఇతితుపంచవిధస్య సామృదృపాసనముక్తమితిసప్త
 విధేవక్ష్యమాణవిషయేబుద్ధిసమాధానాథేం నిరపెక్షోహిపంచవిధే వక్ష్యమా
 నే బుద్ధిసమాధిస్సతి ॥౧॥

—ఇతి ద్వితీయప్రపాతకే సప్తమఖండభాష్యమ్—

౧—ఉక్తోపగంహారవిరమేపివక్ష్యమానా బుద్ధిసమాధానం కింనన్యాదిత్యా
 శక్త్యాహ (నిరపెక్షోహితి) ॥౧॥

—ఇతి ద్వితీయప్రపాతకే సప్తమఖండభాష్యటికా—

రం— (పరోవరీయోహాస్యభవతి) ఉపాసకస్యాస్యజీవనం శ్రేష్ఠంభవతీత్య
 భాః (ఇతితుపంచవిధస్య) సామృదృపాసనముక్తంభవతీత్యర్థః శిష్టంస్వప్తం॥౨॥

—ఇతి ద్వితీయప్రపాతకే సప్తమఖండభాష్యమ్—

ఉ— * అథసప్తవిధస్యవాచినప్తవిధగ్సామోపాసీతయ
 తిఁచవాచాహమితి సహజ్కార్యయశ్చైతి సప్తస్తావా
 యదేతిసఆదిః ॥ ౧॥

ఉ—యదుదితినఉద్భిగ్తోయత్ప్రతీతి సప్రతిహారోయదుపేతి
 నఉపద్రవోయన్నీతితిన్నిధనమ్ ॥ ౨ ॥

ఉ—దుగ్ధేస్తేవాద్దోహం యోవాచాదోహోఽన్నవాన
 న్నాదోభవతి యవితదేవంవిద్యాస్వాదిసప్తవిధగ్సామోపాస్తే ॥ ౩ ॥

—ఇతి ద్వితీయప్రపాతకేఽష్టమఖండః—

శం—అథ, అనంతరంసప్తవిధస్య సమస్తస్యసామృదృపాసనంసాధిదమా
 రభ్యతే. వాచీతి, సప్తమీశ్వార్యవత్ వాగ్దృష్టివిశిష్టం సప్తవిధంసామోపాసీతే
 త్యభాః యతిఁచవాచః శబ్దస్యహమితియోవిశేషః సహజ్కారః హకార
 సామాన్యాత్ యశ్చైతిశబ్దరూపం-సప్తస్తావఃప్రసామాన్యాత్.యదాఇతి.

* యతిఁచవాచాహమితి రంగరామానుజీయఃపాఠః.

సలదిః- ఆకారసామాన్యత్. ఆదిరితి ఓజ్జ్వలః సర్వాదిత్వాత్ || ౧ ||

ఆ—అధికసంఖ్యాజ్ఞానస్యల్పసంఖ్యాజ్ఞానపూర్వకత్వాత్పంచవిధోపాసనా సంతరం సప్తవిధోపాసనం చ ప్రస్తాతి (అథతి) పూర్వవత్ - లోకేష్వీతివశేన ప్రమీచనైత్యైత్యర్థః. వాక్యజ్ఞేన శబ్దసామాన్యముచ్యతే తత్ప్రధానవిధ క్తసామావయవేష్వారోహ్యోపాసనం కర్తవ్యమితివాక్యార్థమాహ (వాగ్దృష్టి తి) యత్క్రించవాచఇతివాక్యోపాదానం తస్యార్థమాహ (శబ్ద స్వేతి) || ౧-౨, ౩

—ఇతి ద్వితీయ ప్ర పాఠకేఽప్తమఖండభాష్యమ్—

రం—(అథసప్తవిధస్య) సప్తవిధస్య సాము ఉపాసనం పరిస్త్రాయతత్త్వ థః (వాచిన ప్తవిధంసామోపాసీత) హిజ్జ్వలప్రస్తావోజ్జ్వలొద్ధీప్యతిహ రోపద్యవనిధనాభ్యసప్తవిధాయుక్తే సామ్ని వక్ష్యమాణప్రకారేణ వాక్యబ్ధి తశబ్దదృష్టికేతవ్యైత్యర్థః (యత్క్రించవాచోహిమితిసహిజ్జ్వలః) వాచః శబ్దస్యవయవధూతాహిమితియశ్శబ్దః సహింకారఃహిజ్జ్వలస్సహింశబ్దవత్త్వ సాదృశ్యాత్, తతశ్చ హింకారేలోకే హింశబ్దాయావంతః శబ్దబుద్ధికేతవ్యైత్య థః ఏవముత్తరత్యాపి (యత్ప్రేతిసప్రస్తావాయదేతిసఆదీ)ప్రస్తావేసర్వప్రశబ్ద త్వబుద్ధికర్తవ్యా. ఉద్ధీప్యసాద్యవయవధూతంకారేతిఇతిశబ్దబుద్ధికర్తవ్యైత్యర్థః

శం—యదుదితి సఉద్ధీః ఉత్పూర్వత్వాదుద్ధీధన్య, యత్ప్రేతితసప్రతిహరః ప్రతిసామాన్యత్. యదుపేతి, నఉపద్యవః ఉపావక్రమత్వాదుపద్యవస్య- య స్మితి, తస్మిధనం నిశబ్దసామాన్యత్ || ౨ ||

రం—(యదుదితిసఉద్ధీఃప్రతిహరః) సప్తప్రమ్. || ౩ ||

శం—దుగ్ధేఽస్తాఇత్యాది, ఉక్తార్థం || ౩ ||

—ఇతి ద్వితీయ ప్ర పాఠకేఽప్తమఖండభాష్యమ్—

రం—ఉపాసనాఫలమాహ (దుగ్ధైస్తేవాగ్దోహంయోవాహోదోహః) వా క్స్సంబంధీయోదోహోఽస్తి. వాక్సాధ్యంయత్ఫలమిత్యర్థః; తత్ఫలంఉపాసనమా నావాగ్దే - ఉపాసకాయదుగ్ధే. ప్రయదృశీత్యర్థః శిష్టంస్పష్టమ్ || ౩ ||

ఇతిద్వితీయప్రపాఠకేఽప్తమఖండభాష్యమ్.

ఉ—ఆశభల్పముమాదిత్యగ్ సప్తవిధగ్ సామోపాసీత సర్వ

దాసమస్తేనసామమాంప్రతిమాంప్రతీతినర్వేణసమస్తేనసామ|| ౧ ||

శం—అవయవమాత్రే సామ్నిఆదిత్యదృష్టిః పంచవిధేమాత్రాప్రథమేచ్ఛా

శాంతి సానందగిరియటికశక్తరథాష్టరంగరామానుజభాష్యయక్తా
భాషయే. అథేదానం ఖల్వముమాదిత్యం సమస్తేసామన్వయవదిభాగశోఽధ్యై
స్య సప్తవిధంసామోపాసిత. కథంపునస్సామత్వమాదిత్యస్యేతి, ఉచ్యతేఉద్భవ
హేతువదాదిత్యస్య సామత్వేహేతుః కోసో (సర్వదానమః) వృద్ధిక్షయాభా
వాత్; తేనహేతునాసామాదిత్యః మాంప్రతిమాం ప్రతీతితుల్యాంబుద్ధిముత్వా
దయతి-అతస్సర్వేణసమః అతస్సామ సమత్వాదిత్యథః. ఉద్భవభక్తిసామాన్య
వచనాదేవలోకాదిష్కాంతసామాన్యాద్భిక్తారాదిత్వంగమ్యత ఇతి హింకారాది
త్వైకారణ్యోక్తం, సామత్వే పునస్సవితురనుక్తంకారణం న సుబోధమితి స
మత్త్వముక్తమ్. || ౧ ||

ఆ—వాగ్మ్యప్రేగనంతరమాదిత్యదృష్టిర్విధీయతే- తస్యవాఙ్మయత్వాత్. నచ
తద్విధానంయత్కం- పూర్వమప్యాదిత్యదృష్టివిశిష్టోపాసనస్యవదిప్రత్యాదిత్యా
శక్త్యాహ (అనయవమాత్యైతి) తస్య సామత్వే హేతుంపుచ్చతి (కథమితి)
సర్వదేత్వాదివాక్యముత్తరత్వేనాదత్తై (ఉచ్యత ఇతి) * ఉచ్యైస్సంతమాదిత్యం
గాయంతీత్వాదిత్యస్యోద్భవత్వే హేతుఃశుభ్రాంత్యై. తథాసామత్వేపి తస్యహే
తుచ్యత ఇత్యథః. తమేనప్రశ్నపూర్వకంవివృణోతి (కోసావిత) * నాదేతా
నాంతమేతేత్వాదిదర్శనాదిత్యథః; మాంప్రతిత్వాదివాచ్యే(మాంప్రతీతి)అభ్య
శబ్దస్యాస్యత్యవృత్తిర్నాంతరేణ కించిన్నిమిత్తమిత్వాదిత్యస్యసామత్వేహేతురు
చ్యతేచిత్ (తద్భేదా)ద్వాన్విదీనాంహిజాత-రాదిత్వేపికుతానిమిత్తంశుభ్రా
నోక్తిమిత్వాశక్త్యాహ (ఉద్భవతి) ఆదిత్యస్యాద్భిధానసహోధ్వత్వం సామా
న్యం శుభ్రాంత్యై- తదనుసారేతాన్మదుక్తప్రాధమ్యాదిసామాన్యం యథాపు
ద్భివాదిను హింకారాదిత్వంగమ్యతే-తథా ఆదిత్యప్రభేదానామపి హింకారా
దిత్వం శక్త్యావగమమితి శుభ్రాంత్యై తేషాం సద్భావనోక్తంకారణమిత్వథః.
తహిం సామత్వేపి కారణోత్ప్రేక్షాసంభవాన్ననక్తవ్యంకారణమిత్వాశంక్యా
హ (సామత్వేపునరితి) సమత్వం తత్రనిమిత్తమితియావత్. || ౧ ||

రం—(అథఖల్వముమాదిత్యం సప్తవిధంసామోపాసిత) సప్తవిధేసామన్వయది
త్యబుద్ధికత్తవ్యేత్యథః, సామాదిత్యయోరైక్యాధ్యాసహేతుమాహ (సర్వ
దానమస్తేనసామ) ఆదిత్యస్య సర్వదానమపరిమాణత్వేనసమత్వాత్ సామత్వ
మిత్వథః (మాంప్రతిమాంప్రతీతినర్వేణసమస్తేనసామ) లోకేహ్యదిత్యః మాం
ప్రతిసమః అభిముఖి, మాంప్రతిసమత్వప్రతీయతే పురుషవిశేషంప్రత్యాభిము

ఖ్యస్య పురుషవిశేషం ప్రత్యనాభిముఖ్యస్య వాఽభావాత్. అతస్సర్వం ప్రతి సమత్వాదపి సామత్వమిత్యర్థః.

ఉ—తస్మిన్నిమానిసర్వాణి ఘాతాన్యన్వాయత్తానీతి విద్యా తస్య యత్పురోదయాత్సహింకారస్తదస్య పశవోఽన్వాయత్తాస్త స్మాత్తైహింకుర్వంతిహింకారభాజినో హ్యేతస్య సామ్యః ॥ ౨ ॥

శం—తస్మిన్-ఆది త్యేవయవవిభాగశబ్దమాని-వత్సవమాణాని సర్వాణి ఘాతాన్యన్వాయత్తాని* అనుగతాన్యదిత్యముపజీవ్య త్వేనీతి విద్యాత్. కథం తస్య ఆదిత్యస్య యత్పురోదయాద్ధర్మరూపం-సహింకారోఽభక్తిః. తత్త్రేదం సామాన్యం యత్తస్య హింకారభక్తిరూపం తదస్య ఆదిత్యస్య సామ్యపశవః-గవాదయో న్వాయత్తాః అనుగతాః; తద్భక్తిరూపముపజీవంతీత్యర్థః. యస్మాదేవం తస్మాత్తైహింకుర్వంతి పశవః ప్రాగుదయాత్, తస్మాద్ధిశారభాజినో హ్యేతస్య ఆదిత్యా ఖ్యస్య సామ్యః, తద్భక్తిగజనశీలత్వాద్భిశ్చ ఏవంవత్తానై. ॥ ౨ ॥

అ—సమస్య ర్వేదేష్య క్తం వ్యక్తికరీతి (తస్మిన్నితి) విదనప్రకారం ప్రశ్న పూర్వకం ప్రకటయతి (కథమితి త్వాదినా) ధర్మరూపర్వం సుఖకరత్వాత్, ధర్మకార్యాత్మకం రూపమితియావత్. తద్భక్తిమైహింకారోపాసనై ప్రాథమ్యం హేతుః. పశవోయగోక్తమాదిత్యరూపముపజీవంతీత్యత్త్రేకిం ప్రమాణమ్, తదాహ (యస్మాదితి) తైహింకుర్వంతి సాధయతి (తస్మాదిత్యాదినా) తద్భక్తిగజనశీలత్వాదిత్యస్మాత్ప్రాగేవ తస్మాదిత్యస్య సమ్యంభః. ॥ ౨ ॥

రం—(తస్మిన్నిమానిసర్వాణి ఘాతాన్యన్వాయత్తానీతి విద్యాత్) సర్వభూతోపజీవ్యతయా ఆదిత్యముపాసేత్యర్థః. ఘాతానాముపజీవనప్రకారంకాలభేదేన దగ్ధయతి (తస్య యత్పురోదయాత్సహింకారస్తదస్య పశవోఽన్వాయత్తా ఇత్యాదినా) తస్య ఆదిత్యస్యాదయాత్ పురా పూర్వం యద్యూపం సహింకారః హింకారే తద్యూపవృత్తికరణజ్యేష్ఠ్యర్థః. ఏవమగ్రేపి. అస్య ఆదిత్యస్య హింకారాఖ్యం తద్యూపం పశవఉపజీవంతి. హి-యతఏవ తైవీతస్య సామ్యః సామరూపస్యాదిత్యస్య సమ్యంభహింకారలక్షణరూపోపజీవనః-తస్మాద్భిహింకుర్వంతి-అతివీవ పశవోహింకురిత్యర్థః. ॥ ౩ ॥

ఉ—అథ యత్ప్రథమోదితైసప్రస్తావస్తదస్య హమస్మా అన్వాయత్తాస్తస్మాత్తైవస్తుతి కామాః పశవగ్నీనా కామాః ప్రస్తావభూ

సకల సానన్దగీయటిక శబ్దరథావ్యురజ్జ రామానుజభావ్యయతా

జినోప్యాతస్యసామ్నః ॥

॥ 3 ॥

శం—అథ యత్ప్రథమోదితేనవిత్వరూపం- తదస్యాదిత్యాభ్యసామ్నః స ప్రస్తావః. తదస్యమనుష్యాతినావ్యయతాః పూర్వవత్, తస్మాత్తైప్రస్తుతిం ప్రశంసాంకామయంతే (య)తస్మాత్ప్రస్తావభాజినోప్యాతస్యసామ్నః. ॥ 3 ॥

ఆ—నవితి ప్రథమోదితేనతి యత్ప్రస్యరూపం- తద్దైప్రస్తావప్రస్తావసోఽపాస్యత్వే పూర్వస్తావేనంతర్యంహేతుః, యథోపయాత్వాచీవరూపంపశుభిరుపజీవ్యతే తథేత్యాహ (పూర్వవదితి) ఉదయాత్పరాచీనమాదిత్యరూపం మనుష్యాఉపజీవంతీత్యత్యలింగమాహ (తస్మాదితి) ప్రత్యక్షపరోక్షభావేనప్రస్తుతిప్రశంసయోక్తౌదః. ॥ 3 ॥

రం—(అథ యత్ప్రథమోదితేన ప్రస్తావస్తదస్యమనుష్యా తినావ్యయతా ఇత్యాది ప్రథమోదయకాలావచ్ఛిన్నాదిత్యః ప్రస్తావః. అస్య తథావిధిరూపం మనుష్యాఉపజీవంతి, యతస్తేప్రస్తావాభ్యవృథమోదితాదిత్యరూపావజీవినః అతపివమనుష్యాః ప్రస్తుతికామాభవంతి, ప్రస్తుతికామాఇత్యస్యదివరణం ప్రశంసాకామాఇతి. ॥ 3 ॥

ఉ—అథయత్సంగవవేశాయాగ్సఆదిస్తదస్య వయాగ్స్య

న్వాయత్తానితస్తాత్తా న్యంతరిత్యైనారమృణాన్యాదాయాత్తా

నంపరిపతస్త్యాదిభాజినోప్యాతస్యసామ్నః ॥

॥ 4 ॥

శం—అథ యత్సంగవవేశాయాం- గవాంరశ్మీనాంసంగవసం, సంగవాయస్యాంవేశాయాం. గవాంవత్తైస్సహసంగవవేశా తస్మిన్కాలే యత్సావిత్రీం రూపమ్, సఆదిర్భక్తివిశేషః- ఓజ్జ్వలః. తదస్య వయాంసి- పక్షిణోన్వాయత్తాని. యతపివం తస్మాత్తాని వయాంసి అంతరిత్యైనారమృణాని-అనాలమృణాన్యాత్తానమాదాయ- ఆత్మానమేవాలమృణవశేనగృహీత్వాప్రపశంతి గచ్ఛంతి; అతతకారసామాన్యాదాదిభక్తిభాజినోప్యాతస్యసామ్నః. ॥ 4 ॥

ఆ—గోశబ్దవాచ్యానాం రశ్మీనాం జగన్మండలేనసంగమసం సమ్బంధగమనమిత్యర్థః, వత్తైస్యః సంగమనమితిసమ్బంధః, సంగవకాలీనమాదిత్యరూపమారోప్యాదిభక్తైర్జ్ఞానోపాస్యతేష్వద్యమోరాకారసామాన్యంహేతుః. పక్షిణాం యథోక్తమాదిత్యరూపముపజీవ్యమిత్యత్ర హేతుమాహ (యతేతి) ॥ 4 ॥

రం—(అథ యత్సంగవవేశాయామిత్యాది) (తస్మాత్తాన్యంతరిత్యైనారమృణా

స్వాదాయాత్తానం పరివతంత్యాదిభాజీని హ్యేతస్యసామ్నః) తాని - వయాం
సి షక్షిణి అనారంభశాని- ఆలంబనాంతరశూన్యాన్యేవాత్తానమేవావలమ్బన
త్వేనాదాయ ఆకాశే పరివతన్తి. సంఘవకాలాదిత్యసమ్మంభ్యాదిశబ్దితోజ్ఞా
రూపావోపజీవిత్వాదేవాదాయపరివతనం షక్షితౌమిత్యర్థః ఆదిశబ్దాదాయశబ్ద
యోరాకారదకారవత్త్వసామ్యమిహాభిప్రేతమ్

18॥

ఉ — అథయత్సమ్మగ్రిమధ్యందినేన ఉద్గ్రీధ స్తదస్య దేవా అ
న్వాన్యత్తాస్తస్మాత్తైస త్రమాః ప్రాజాపత్యానామిత్యాదిభాజినా
హ్యేతస్యసామ్నః ॥

॥౫॥

శం — అథయత్సమ్మగ్రిమధ్యందినే-ఋజుమధ్యందినే ఇత్యర్థః స ఉద్గ్రీధభక్తిః
తదస్య దేవా అన్వాన్యత్తాః హ్యేతనాతిశయాత్తత్కారితేతస్మాత్తైస త్రమాః. విశిష్ట
త్రమాః ప్రాజాపత్యానాం ప్రజాపత్యవత్సానాం ఉద్గ్రీధభాజినా హ్యేతస్యసామ్నః ॥

ఆ — ఋజుమధ్యందినేయదాదిత్యస్యరూపం - తద్దృష్ట్వాద్ధీభోహసనైశ్చే
వ్యం హేతుః తత్కారితేనాదిత్యరూపస్య దేవావజీవ్యత్వే హేతుమాహ (ద్యోత
నైతి) తథాపి తస్య దేవైరుపజీవ్యత్వం కథమితి ఛత్ తత్రాహ (తస్మాదితి) ॥౫॥

రం — (అథయత్సమ్మగ్రిమధ్యందినేన ఉద్గ్రీధభక్తిః) సమ్మగ్రిమధ్యందినే
ఋజుమధ్యందినే ఇత్యర్థః (తస్మాత్తైస త్రమాః ప్రాజాపత్యానామిత్యాదిభాజినా
హ్యేతస్యసామ్నః) త్రమాః త్రయైశ్చ త్రమాః ఉద్గ్రీధసత్త్వమశబ్దయోగస్సంయుక్తతకార
శ్చుతిమత్త్వసామ్నాత్ ఉపజీవ్యోపజీవకభావోక్తిగ్రహణవాన్

॥౫॥

ఉ — అథయమాధ్వేన మధ్యందినాత్వా గ్రహరాహ్ణాద్యధ్యూహనవితుః, స
హరస్తదస్య గర్భా అన్వాన్యత్తాస్తస్మాత్తైప్రతిహృతానాం వపద్యం
తై ప్రతిహరభాజినా హ్యేతస్యసామ్నః

శం — అథయమాధ్వేన మధ్యందినాత్వా గ్రహరాహ్ణాద్యధ్యూహనవితుః, స
ప్రతిహరః తదస్య గర్భా అన్వాన్యత్తాః- అతస్తేన వితుః ప్రతిహరభక్తిరూపేణో
ధ్వేనం ప్రతిహృతాన్సంతానావపద్యంతై, నాథః పతంతితద్వారేన త్యక్త్యర్థః
యతః ప్రతిహరభాజినా హ్యేతస్యసామ్నో గర్భాః

॥౬॥

ఆ — అథయమాధ్వేన మితివాక్యమాదాయన్యావత్తే (మధ్యందినాదితి) త
ద్దృష్ట్వాప్రతిహరోహసనేప్రతిశబ్దసామ్యం హేతుః- తస్మిన్కాలే సవితురస్తంగి
రిం ప్రతిహరణాత్ యథోక్తమాదిత్యరూపంగ్రైభురుపజీవ్యమిత్యత్ర గమకమా

శంకర సానద్వారీయటిశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయోక్తా
హ (అత ఇతి) ఊర్ధ్వం, యోనేరుపరిష్టాజ్జతరంప్రతిత్యధః. యోగార్భాః
పూర్వోక్తవిశేషణవంతః- అత ఇతియావత్. తద్దావరం- పతనద్వారం || ౬ ||

రం—(అథయమూర్ధ్వంమధ్యందినాత్పాగ్గవరాహ్లాత్ప్రతిహరణత్వాది)
(తస్మాత్ప్రతిహృతానావపద్యన్తే ప్రతిహరణాజినోప్యేతస్యసామ్నః) నవితుః
ప్రతిహరణక్రియాపోషణీవిత్వాదేవఊర్ధ్వం ప్రతిహృతాస్సంతాగార్భాః నావ
పద్యన్తే - ద్వావేసర్వపినాధః పతంత్యధః || ౬ ||

ఉ— అథయమూర్ధ్వమపరాహ్లాత్పాగ్గవరాహ్లాత్ప్రమయాత్సఉప
దగ్ధవస్తదస్యారణ్యోఅన్వాయత్తాస్తస్మాత్ప్రపురుషందృష్టావకక్షం
శ్వభృమిత్యవదగ్ధవస్త్యవదగ్ధవభాజినోప్యేతస్యసామ్నః || ౭ ||

శం—అథయమూర్ధ్వమపరాహ్లాత్, త్పాగ్గవరాహ్లాత్, సఉపదగ్ధః తద
స్యారణ్యోపశంసాన్వాయత్తాః తస్మాత్ప్రపురుషందృష్టావభీతాఃకక్షం. అరణ్యం
శ్వభృభయశూన్యమిత్యవదగ్ధవంతి. ఉపగచ్ఛంతిదృష్టా ఉపదగ్ధవభాజినోప్యే
తస్యసామ్నః || ౭ ||

ఆ—తత్ర తత్కాలీనాదిత్యవస్త్యోపదగ్ధవముపాసిత, తస్యతదాన్తాచలం
ప్రత్యవదగ్ధవణాదిత్వాహ (అథేతి) ఆరణ్యనాంపశూనాన్యథోక్తకూపోష
ణీనముపపాదయతి (తస్మాదితి) శ్వభృం గర్తృ గుహేతియావత్ || ౮ ||

రం— (అథయమూర్ధ్వమపరాహ్లాత్పాగ్గవరాహ్లాత్ప్రమయాత్సఉపదగ్ధవదగ్ధాది)
(తస్మాత్ప్రపురుషందృష్టావకక్షంశ్వభృమిత్యవదగ్ధవంతిత్వాది) ఆదిత్యనమృత్యు
పదగ్ధవదగ్ధవపీవిత్వాదేవపురుషదగ్ధవభీతానామారణ్యనాంకక్షశ్వభృదిమాప
ద్రవణమిత్యధః || ౮ ||

ఉ— అథయత్ప్రథమాస్తమితేత్తన్నిధనంతదస్యపితరో
న్వాయత్తాస్తస్మాత్తాన్నిదగ్ధతనిధనభాజినోప్యేతస్యసామ్నఃపీవం
ఖల్వముమాదిత్యగ్నప్రవిధగ్సామోపాస్తే || ౯ ||

—ఇతిద్వితీయప్రపాతకే నవమఃఖండః—

శం—అథయత్ప్రథమాస్తమితే. అదశానంజగమిషతిసవితరి. తన్నిధనంతద
స్యపితరోన్వాయత్తాః తస్మాత్తాన్నిదగ్ధత, పితృపితామహప్రపితామహరూపే
ణదర్శేషునిక్షిపంతితా తదధఃపిండాన్వస్థాపయంతి నిధనసంఖంభాలో నిధ
నభాజినోప్యేతస్యసామ్నః పితరః పీవం - అవధానశ్చస్తాధానిశ్చక్రం ఖల్వ

ముమాదిత్యంస ప్రవిధంసామోపాస్తేయః - తస్యతదాపత్తిః ఫలమితివాక్యశేషః॥

— ఇతి ద్వివీర్యవ్యవహారకే నవమఖండభాష్యమ్ —

అ—తత్ - సవితృరూపమితిశేషః తద్వస్త్యానిధనోపాసనేసమాప్తినామా
న్యంపాతుః యథోక్తమాదిత్యరూపపితృభిరుపజీవ్యమిత్యత్రిగమకమాహ (త
స్తాదిత్యాదినా) తత్తత్త్రాధశబ్దస్తతడపాసనానంతర్యాఘ్నోవ్యాఖ్యేయః ఏ
వంఖల్విత్యాదివాక్యమపేక్షితంపూరయన్ వ్యాకరోతి (ఏవమితి) ॥౨॥

— ఇతి ద్వివీర్య ప్రపారకేనవమఖండభాష్యటీకా —

రం— (అథయత్ప్రథమాస్తమితేతన్నిగ్రహమిత్యాది) (తస్తాత్తాన్నిగ్రహతీతి)
శ్రాద్ధకర్తాఃరోహిదర్శేషుపితౄన్నిక్షిపన్తి. తద్ధర్మాః పిండాన్వేత్యథః ఉక్త
ముపాసనముపనూహతి (ఏవంఖల్విముమాదిత్యంస ప్రవిధంసామోపాస్తేఇతి) ॥

— ఇతి ద్వివీర్య ప్రపారకే నవమఖండభాష్యమ్ —

ఉ—అథఖల్వాత్తసమితమిత్యుక్త్యనంతవిధగ్నామోపా

సీతహిజ్కారఇతిత్వీక్షరంప్రసావఇతిత్వీక్షరంలభ్యమమ్ ॥౧॥

శం—మృత్యుః; ఆదిత్యః. అహోరాత్రాదికాలేనజగతః ప్రమాపయిత్య
త్వాత్, తస్యాతితరణాయెదంసామోపాసనముపదిశ్యతే. అథఖలు అనంతరం ఆ
దిత్యమృత్యువిషయసామోపాసనస్య ఆత్మసమీతం, సావ్యయవరుల్యతయామి
తం పరమాత్మతుల్యతయావాసమీతం. అతిమృత్యు, మృత్యుఽయచేతుత్వాత్
యథాప్రథమేఽధ్యాయేఽన్విధి భక్తిసామాన్యరాజ్యగ్నిఇత్యుపాస్యత్వే నోక్తా
ని తథేహసామస్తప్రవిధభక్తిసామాన్యరాజ్యసమాహృత్యత్రిభిశ్చైవి సమత
యాసామత్వంపరికల్పాపాస్యత్వేనోచ్యతే. తదుపాసనమృత్యుగోచరాక్ష
రసంఖ్యాసామాన్యేన మృత్యుంప్రాప్యతదతిరిక్తాక్షరణతస్యాదిత్యస్య మృత్యు
రతికృమణాయైవ సంక్రమణంకల్పయతి. అతిమృత్యుసప్రవిధంసామోపాసీత
మృత్యుమితీకాస్తమతిరిక్తాక్షరసంఖ్యయైత్యితిమృత్యు- సామ తస్యప్రథమ భ
క్తిసామాన్యరాజ్య, హిజ్కారఇతి ఏతత్త్వీక్షరంభక్తిసామ. ప్రసావఇతిచభక్తే
త్వీక్షరమేవనామ. తత్పూర్వేణసమమ్ ॥౧॥

అ—అథఖల్వాత్తసమితమిత్యాదేస్తాత్ప్రథమాహ (మృత్యురీతి) అనంత
రమృత్యుస్మీతంనిక్షిపతి (ఆదిత్యేతి) స్వశ్చేదనసామోచ్యతే. తస్యావయ
వః హిజ్కారాదయః తన్నామాక్షరాణామిశ్యేన తుల్యతయామిత్యంజ్ఞాతం

సామేత్యథః, యథాపరమాత్మావగమోమృత్యోన్మోక్షణమోతుః; తథేదము
పాసనమపీత్యథాంతరమాహ (పరమాత్మైతి) కీడ్యగత్రాపాసనం వివక్షితమి
త్యపేక్షాయాం నదృష్టాస్తరముత్తరమాహ (యథేత్యాదిసా) ఉద్గీఢఇతి, ఉద్గీ
ఢభక్తిసామ తదక్షరాశీతియావత్. సామత్వం - తేషాంనామాక్షరాణామిత్య
భ్యాహార్యం తదుపాసనం తేషామక్షరాణామాదిత్యాదిదృష్ట్యాపాసనమిత్యథః
మృత్యుగోచరాక్షరసంఖ్యా. ఏకవింశతిత్వలక్షణా, సాంత్రైకానేకేష్వక్షరే
షు తత్సామాన్యేన తేష్వక్షరేషాదిత్యదృష్ట్యామృత్యుం, ఆదిత్యమిత్యథః అ
తిక్రమణాయ- తత్పాదనముపాసనమితీషః, అతిమృత్యు, మృత్యోరత్యయశా
తుత్వాదితి, ఉక్తమేనస్వప్తయితి(మృత్యుమితి) నామాక్షరాశీకథ్యంతఇతిశేషః

రం— (అథభివ్యక్తసమితిమృత్యున ప్రవిధంసామోపాసీత) అథ,
అథస్తాదిత్యభావన ప్రవిధసామోపాసనోపదేశానంతరం అతిక్రాంతాదిత్యస
ప్రవిధసామోపాసనముపదిశ్యరక్షత్యథః. అతిమృత్యుశబ్దేన ఆదిత్యోభిధీయతే
ఆదిత్యస్యాహారాత్యకాలావతనేన జగన్నాశహేతుత్వాన్మృత్యుత్వం ఆత్మ
సమిత్తం- ఆత్మనాస్వేషామేషామేనత్యక్షరత్వేన పరస్పరసమితిత్వకథనాదా
త్మసమితిత్వం. ద్వావింశత్యక్షరాత్తకస్య స ప్రవిధసామభిక్తివిశేషస్తేకవింశ
తిలక్షణాదిశ్యసంఖ్యాతిరేకిత్యాదిత్యమృత్యుత్వం ఆత్మసమితిత్వాదిత్యమృత్యుత్వపరి
శారమేవదశాయతి- హిహారఇతి త్యక్షరం ప్రస్తావఇతిత్యక్షరం తిశ్నమం.
అతిశ్చవీతయోరుభయోస్సమత్వాదేవావాపోద్వాపానకర్తవ్యాదిత్యథః ||౧||

ఉ—ఆదిరితిద్యక్షరం ప్రతిహారఇతిచతురక్షరం తతఃత్రై

కంతత్వమయి||

||౨||

శం— (ఆదిరితిద్యక్షరం) స ప్రవిధస్యసామన్యసంఖ్యాపూరణేటజ్జ్కర
ఆదిరిత్యుచ్యతే. ప్రతిహారఇతిచతురక్షరం తతఃత్రైకం మక్షరమపబ్ధి ద్యాద్యక్ష
రయోః ప్రక్షిప్య తే- తేనతత్త్వమనేనభవతి. ||౩||

అ—అద్యక్షరయోః, అదభక్తిసామాక్షరయోరితియావత్ తేన - ప్రక్షేప
ణతత్ ఆదిభక్తిసామప్రహరనామ్నా తుల్యమేవేత్యథః ||౪-౩||

రం—ఆదిరితిద్యక్షరం, పరిహారఇతిచతురక్షరం (తతఃత్రైకంతత్వమం)
చతురక్షరాదేక మక్షరం గృహీత్వాద్యక్షరైరెవేణితేనంమంభవతీత్యథః ||౫||

ఉ—ఉద్గీఢఇతిత్యక్షరముపదిశ్యఇతిచతురక్షరంత్యిభి

స్సమంభవత్యక్షరమతిశిష్యతే త్యక్షరంతత్వమయి||

||౬||

శం—ఉద్గ్రీవఇతిత్యక్షరం. ఉపద్రవఇతిచతురక్షరం. త్రిభిస్త్రిభిస్సమంభవతి
అక్షరమతిశయ్యతే, అతిరిచ్యతే. తేనవైషమ్యేప్రాప్తే సామ్యస్సమత్వకరణా
యాహ- తదేకమపి నదక్షరమితిత్యక్షరమేవభవతి, అతస్తత్సమమ్. || 3 ||

రం—ఉద్గ్రీవఇతిత్యక్షరం. ఉపద్రవఇతిచతురక్షరం (త్రిభిస్త్రిభిస్సమంభ
వత్వక్షరమతిశయ్యతే త్యక్షరంతత్సమమ్) ఉపద్రవఇతిచతురక్షరే ప్రకస్తిన్నక్ష
రేపృథక్క్యాతేనతి అవశిష్టత్యక్షరంసమమేవభవతీత్యర్థః || 3 ||

ఉ—నిధనమితిత్యక్షరంతత్సమమేవభవతి తానిహవా ఏ

తానిద్వావింశతిరక్షరాణి ||

|| ౪ ||

శం—నిధనమితిత్యక్షరం, తత్సమమేవభవతి. ఏవంత్యక్షరనమతయా సా
మత్వం సమాద్రవ్య యథాప్రాప్తాన్యేవాక్షరాణి సంఖ్యాయంతై- తానిహవాఏ
తాని- సప్తభక్తినామాక్షరాణిద్వావింశతిః. || ౪ ||

ఆ—నను యథోక్తరీత్యా చతుర్వింశత్యక్షరాణి తత్కథంతానిహవాఏతా
ని ద్వావింశతిరక్షరాణీతి తత్రాహ (ఏవమితి) || ౪ ||

రం—నిధనమితిత్యక్షరం, తత్సమమేవభవతి. ఉపసంహరతి (తానిహవా
ఏతానిద్వావింశత్యక్షరాణీతి) స్పష్టోర్థః. || ౪ ||

ఉ—ఏకవింశత్యాదిత్యమాహ్నీత్యేకవింశోవాఇత్యాసా

వాదిత్యోద్వావిన్ శేసపరమాదిత్యాజ్జయతితన్నాకంతద్విశోకం || ౫ ||

శం—తత్రైకవింశత్యక్షరసంఖ్యయా ఆదిత్యమాహ్నీతిమృత్యుం, యన్తాదే
కవింశత్యేక, అస్తాల్లోకాదసావాదిత్యస్సంఖ్యయా * ద్వాదశమాసాఃపంచర్తవ
స్త్రయశ్చమేలోకాఅసావాదిత్యఏకవింశత్యేకశ్చితిః(శ్చ)రితి శిష్టేన ద్వావింశే
నాశ్చరేణ పరంమృత్యురాదిత్యాజ్జయతి, అహ్నీతీత్యర్థః- యచ్చసదాదిత్యా
త్వరం కింతత్ నాకం కమితి సుఖం తస్య ప్రతిషేధోఽక- తన్నభవతీతినా
కం- కమేవత్యర్థః అమృత్యువిషయత్వాత్ (మృత్యువిషయత్వాద్భుత్యస్య) వి
శాకంచతత్ విగతశాకం మానసమఖిరహితమిత్యర్థః తదాహ్నీతీతి || ౫ ||

ఆ—ఆదిత్యస్యాస్తాల్లోకాదేకవింశత్యేకమృత్యుస్తరంప్రమాణయతి (ద్వాద
శేతి) హేమనీనశిశిరాపకీకృత్యవృత్తవృత్త్యుక్తం. ఆదిత్యస్యాహారాత్తా
భ్యాంపౌసఃపున్యేనమృత్యుహేతుత్వమ్ స్తిల్లోకేదృశ్యతే - తదయంలాకోమృ
త్యువిషయత్వాత్తద్భుతిత్వం తదభావాద్భూతాకస్సుఖాత్తకృతిమత్వాహ

నానందగిరియతీక శంకరభాష్య, రంగరామానుజభాష్యయక్తా

(అమృత్యవిషయత్వాదితి)

॥ ౫

రం— (ఏకవింశత్యాదిత్యమాప్నోత్యేకవింశోవా ఇతి ౭ సావాదిత్యః) ॥

ద్వాదశమాసాః పంచతవస్త్రయ ఇమెలా కా అసావాదిత్య ఏకవింశతిశ్చ తైః
యత ఆదిత్యస్తే ఏకవింశత్స్వం అతస్స ప్రవిధభక్తి నామాక్షరగతైకవింశతిసంఖ్యయా
ఏకవింశతిసంఖ్యాకమాదిత్యం ప్రాప్నోతి, ఆదిత్యసాలోక్యం ప్రాప్నోతీత్యర్థ
(ద్వావింశేన పరమాదిత్యాజ్జయతి సాక్షాత్తదేవ్యాకం తద్విభోకమ్) అవశిష్టేన ద్వావింశేనా
క్షరశాఢిత్యాగ్నిరం దుఃఖానుభవం లోకం ప్రాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౫ ॥

౭—అప్నోతి హదిత్యస్య జయం పరోహస్యాదిత్యజయాజ్జ

యోభవతి యఏతదేవం విద్వాన్ నాత్మన మ్మితమతిమృత్యున ప్రవిధ

గోసామోపాస్తే సామోపాస్తే ॥

॥ ౬ ॥

—ఇతి ద్వివీధీయ ప్రపాఠకే దశమఖండః—

శం—ఉక్తస్తేన పిండితార్థమాహ- ఏకవింశతిసంఖ్యయా ఆదిత్యస్య జయ
మను (పరోహస్య) ఏను విద ఆదిత్యజయాన్మృత్యుగోచరాత్పరో జయోభవతి-
ద్వావింశత్యక్షరసంఖ్యయేత్యర్థః (యఏతదేవం విద్వాన్ నిత్యాది) ఉక్తార్థం, ఏత
స్తేన తద్యథోక్తం ఫలమితి. ద్విరభ్యాసస్సాప్రవిధ్యసమాప్త్యర్థః. ॥ ౬ ॥

—ఇతి ద్వివీధీయ ప్రపాఠకే దశమఖండభాష్యమ్—

ఆ—పూర్వేణోత్తరస్య పాసరుక్త మాశక్యాయా (ఉక్తస్తేనైవతి) వ్యా
ఖ్యాతస్తేన గ్రంథస్య సముదాయార్థానన్వీప్య బుద్ధిసాక ర్థాభావమంతర
గ్రంథానాచ్యతే- తన్న పాసరుక్తమిత్యర్థః, జయమను-పరో జయోభవతీతి సం
బంధః- పరోహస్యేతి పాత్రవాక్యవ్యాకరణి (ఏవం విద ఇతి) ఫలమితి శేష
ఇతియావత్- సాప్రవిధ్యం ప్రవిధత్వం- తదుపేతసామోపాసనస్య సమాప్త్యర్థో
౭భాసన ఇత్యర్థః. ॥ ౬ ॥ ఇతి ద్వివీధీయ ప్రపాఠకే దశమఖండభాష్యటికా

రం—(అప్నోతి హదిత్యస్య జయమితి) ఇహ లోక ఆదిత్యజయం ప్రాప్నోతీ
త్యర్థః (పరోహస్యాదిత్యజయాజ్జయోభవతి యఏతదేవం విద్వాన్ నిత్యాది) యఏ
వముపాస్తే తస్య ఆదిత్యజయాత్పరోహస్యాభవతీత్యర్థః ॥ ౬ ॥

—ఇతి ద్వివీధీయ ప్రపాఠకే దశమఖండభాష్యమ్—

ఉ—మనోహిక్మారో వాక్పస్తావశ్చక్షురుద్దీక్ష్యాత్సం
ప్రతిహరః ప్రాగ్గోనిధనమేతద్ధాయత్సంప్రాణేషు పౌత్రం ॥

శం—వినా నామగ్రహణంపంచవిధస్య సప్తవిధస్యచ సామ్యో ఉపాసనముక్తం
అథేదానీం గాయత్రాదినామగ్రహణపూర్వకం విశిష్టఫలాని సామోపాసనాంత
రాణ్యుచ్యంతే- యథాకిమం గాయత్రాదీనాంకర్మణి ప్రయోగః తత్రైవ (మ
నోహింజ్ఞారః) మనసస్సర్వకరణ ప్రవృత్తీనాం ప్రాశమ్యత్-తదానంతర్యా
ద్యాక్ ప్రస్తావః (చక్షురుద్దీపః) జ్యేష్ఠ్యాత్ (శ్రోత్రం) ప్రతిహారః) ప్రతిహృ
తత్వాత్ (ప్రాణోనిధనమ్) యథోక్తానాం ప్రాణనిధసీత్సాన్వపకాలే-ఏతద్ధా
యత్రంసామ ప్రాణేషుపౌత్రం- గాయత్ర్యం ప్రాణసంస్తుత్యాత్ || ౧||

ఆ—నను పంచవిధస్య సప్తవిధస్యచ సామ్యో భ్యానం వ్యాఖ్యాతం- తథాచ
జ్ఞాతవిషయే వక్తవ్యాభావాదలమనంతరగ్గంధేనేత్యాశంభ్య పూర్వోత్తరగ్గంధ
యోరధర్మభేదమాహ (వినెత్యాదినా) గాయత్ర్యం భూతమిత్యాదినామగ్రహణే
సవిశిష్టాని విశిష్టఫలానిచెత్త్యధః, కథంపునర్వస్యమాజ్ఞామాపాసనేషు నిర్దేశ
కృమసిద్ధిః తత్రాహ (యథాకిమమితి) యాదృశకిమమాశ్రిత్య కర్మాంకర్మ
ణి ప్రయోగః కిమిథామిష్టః తేనేవకర్మణ తదుపాసనోర్విశేష్యధః తత్రా
ప్రాణస్య క్రియాజ్ఞానయో (రసంభవాత్) స్పృశమ్యత్) ప్రాణస్యపరీక్షా
త్వ తద్వప్త్యా గాయత్రాపాస్తిమాదౌద్భ్యయతి (మనోహింజ్ఞారవిత్త్యాదినా) *
ప్రాణ (మేవ) తహివాగప్యతీత్యాదిశ్చ త్యాసాన్వపకాలే ప్రాణేగాదీనాం
నిధనమపిభేయమ్, పౌత్రం ప్రగతం పృథివీతిమితియావత్- గాయత్ర్యం ప్రాణే
షు ప్రతిష్ఠితేవ హేతుమాహ (గాయత్ర్యం ఇతి) * ప్రాణో వై గాయత్రీతిహేతుః

రం—అథ గాయత్రీరథంతరాదినామోపాసనం ప్రస్తాయతే (మనోహింజ్ఞా
రౌవాకిప్రిస్తావస్య చక్షురుద్దీపశ్రోత్రం) ప్రతిహారః (ప్రాణోనిధనమితి) గాయ
త్ర్యాశ్రిత్య సామ్యోహింజ్ఞారంబిస్తావౌద్దీపశ్రోత్రహరినిధనాభ్యం పంచవిధక్రి
మ మనోవాక్చక్షుర్శ్రోత్రప్రాణదృష్టిః కర్మప్రవృత్త్యధః (ఏతద్ధాయత్రం
ప్రాణేషుపౌత్రమ్) అనేనాకారేణ గాయత్ర్యాభ్యససామ్యః మనలనిహింజ్ఞా
నాంచాభ్యాసాభిప్రాసభావలక్షణసమ్మింధేన పరస్పరసమ్మంధమిత్యధః || ౧||

ఉ—సయవపమేతద్ధాయత్రం ప్రాణేషుపౌత్రం వేదపా
ణీధవతి సర్వమాయురేతి జ్యోగ్గీనతి మహాన్వజయాపశుభిర్భు
వతి మహాన్విత్యామహామనాసాస్య త్తద్వృత్తిమ్ || ౨ ||

—ఇతి ద్వితీయ ప్రపాఠశః ఏకాదశః పఠః—

౧౪౦ సానందగిరియటికశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయతా

శం—నయవినమేతద్ధాయత్యం ప్రాణమహోతంవేద- ప్రాణీభవతి అవి
 కలకరణోభవతీత్యేతత్ (సర్వమాయ రతి) శతం వమాణిసర్వమాయః పురుష
 స్వేతిశ్చుతే, జ్యోక్ ఉజ్జ్వలస్సజీవతి మహాభవతి ప్రజాదిభిః. మహాం
 శ్చకీర్త్యా గాయత్రీపానక స్త్యేతద్వ్రతంభవతి, యన్తహమనాః, అక్షుద్యది
 త్తస్సాన్యదిత్యథః ॥ ౨ ॥ ఇతిద్వితీయప్రపాతకే ఏకాదశఖండభావ్యమ్.

ఆ—అవిమహోపి ప్రాణీత్వసిద్ధైర్నైదంవిద్యాఫలమిత్యాశక్త్యాహ (అ
 వికలేతి) కథం పునర్నానాజినం సర్వమాయ రేకొధ్యాతాగంతుమలమిత్యా
 శక్త్యాహ (శతమితి) * శతాయురై వపురుషఇతి- శుతేరిత్యుచ్యతే, జ్యో
 క్చిద్దోనిపాతః సహజ్జ్వలనాథః ఉజ్జ్వలః సర్వపరాపకారసమర్థః ఇతియావత్

—ఇతిద్వితీయప్రపాతకే ఏకాదశఖండభావ్యటీకా—

రం—తత్ఫలమాహ (నయవినమేతద్ధాయత్యం ప్రాణమహోతంవేదేత్యా
 ది) ప్రాణీభవతి- అవికలం ద్రియోభవతీత్యథః (జ్యోక్ జీవతి) జ్యోక్, ఉ
 జ్జ్వలః, వ్యాధ్యాదిభిరనుపహతిత్యథః. మహామనాస్సాన్యత్, ఎదాన్యమ
 సస్కృతవేదత్యథః. తద్వ్రతం, మహామనస్త్యమేతదుపాసనాంగమిత్యథః.
 ఏవమగ్రేపినేయం శిష్టంస్పష్టమ్. ॥ ౨ ॥

—ఇతిద్వితీయప్రపాతకే ఏకాదశఖండభావ్యమ్—

ఉ—అభిమన్వతినహిజ్కారోభూమోజాయతేసప్రస్తా

వోజ్వలతిసఉద్గీహోఽక్షారాభవతి సప్రతిహరణపశామ్యతిత

న్నిధనన్ సన్ శామ్యతిత్నిధనమేతదగ్రధరమగ్నోద్యోతం ॥౧॥

శం—(అభిమన్వతినహిజ్కారః) ప్రాథమ్యాదగ్నేః (భూమోజాయతే
 సప్రస్తావః) ఆనంతర్యాత్ (జ్వలతిసఉద్గీహః) హవిస్సమృంధాచ్చైచ్చిష్ట్యం
 జ్వలనస్య (అంగారాభవతిసప్రతిహరః) అంగారాణాం ప్రతిహృతశ్చాత్.
 ఉపశమః - సానశేషత్వాదగ్నేః సంశమః, నిశ్శేషోపశమః సమాప్తినామా
 న్యాన్నిధనం (ఏతదగ్రధరమగ్నోద్యోతం) మన్తరేహ్యగ్నిగీయతే ॥౧॥

ఆ—సమగ్రప్రాణమతొమంధనకర్తృత్వసంభవాత్వా ఏద్యుష్ట్యనంతరం
 మన్తనాదిదృష్టిమవతారయతి (అభిమన్వతీత్యాదినా) ఉపశమస్సంశమశ్చేత్యథా
 భేవాభావాత్పునరుక్తిమాశంకియ సానశేషనిరవశేషత్వాభ్యాంవిశేషమాహ (ఉ
 పశమఇతి) కథంపునారగ్రధరసామోఽగ్నోపగ్రీష్ఠితత్వం. సహిత త్రికించి

న్నిమిత్తమువలభ్యతే, అతలహ (మథనేహితి) మథనంనిమిత్తికృత్యాగ్నైరు
త్పత్రైరంధంతరసామ్నో (గీర్ణీ)యమానత్వ దశానాదగ్నా తస్యప్రతిష్ఠితత్వ సి
ద్ధిరిత్యర్థః. || ౧ ||

రం—(అభిమన్వతీసహిజ్కారిత్యాది) (ఉపశామ్యతిత్వన్నిధనంనా శా
మ్యతిత్వన్నిధనం) ఉపశమః- సావశేషశ్శమః నిశ్శేయోపశమస్సంశయః || ౧ ||

ఉ—సయవినమేతదగ్రధస్తరమగ్నాప్రోతం వెదబ్రహ్మవర్చ
స్యన్నాదోభవతినర్వమాయురెతిజ్యోగ్దీవతిమహాన్నగ్రయాప
శుభిర్భవతి మహాస్కీర్త్యసప్రతిష్ఠాగ్నిమాచామేన్ననిష్ఠీవేత్తద్యగితం ||

—ఇతి ద్వితీయప్రపాఠకే ద్వాదశశ్శంఖండః—

శం—(సయిత్యాది) పూర్వవత్ (బ్రహ్మవర్చస్) వృత్తసావధ్యాయని
మిత్తంలేజాబ్రహ్మవర్చసం. లేజస్తు- కెనలంత్విద్యానః, అన్నాదః దీప్తాగ్నిః
(నప్రతిష్ఠా) అగ్నైరభిముఖానాచామేత్, సభక్షయైత్కించిత్ సనిష్ఠీవేత్,
శ్లేష్ఠాదినిరసనంచనమర్యాత్, తద్వగ్రితమ్. || ౨ ||

—ఇతి ద్వితీయప్రపాఠకే ద్వాదశశ్శంఖండభాష్యమ్—

అ— సవ్యత్రబ్రహ్మవర్చసీతి ఫలముక్తం బృహదుపాసనేతు లేజస్థిత
తీతి వక్ష్యతే, సచ బ్రహ్మవర్చసశేజసోద్భవః - తథాచబృహదగ్రధంతరొపాసన
యోగ్నైరంధవైషమ్యం అతలహ (వృత్తైతి) || ౩ ||

—ఇతిద్వితీయప్రపాఠకే ద్వాదశశ్శంఖండభాష్యటీకా—

రం—(సయవినమేతదగ్రధస్తరమగ్నాప్రోతంవేదెత్యాది) (నప్రతిష్ఠాగ్ని
మాచామేన్ననిష్ఠీవేత్తద్యగితం) అగ్నైరభిముఖానాచామేత్ - సభక్షయైత్.
సనిష్ఠీవేత్ శ్లేష్ఠాదినిరసనంచనమర్యాదిత్యర్థః || ౪ ||

—ఇతిద్వితీయప్రపాఠకే ద్వాదశశ్శంఖండభాష్యమ్—

ఉ—ఉపమంత్రయశెసహిజ్కారోజ్జపయతేసప్రస్తావన్గ్రయాప
హశేతేనఉద్గ్రీహసప్రతిష్ఠాసహశేతేసప్రతిహరః కాలంబుధితన్నిధనం
పారంగచ్ఛతిత్వన్నిధనమేతద్వామదేవ్యంవిధునెహ్యోతమ్ || ౧ ||

శం—ఉపమంత్రయశే- సంకెతంకరోతి; ప్రాధమ్యాత్సహిజ్కారోజ్జప
యతే- తావయతి, సప్రస్తావః సహశయనం వీకవర్చసకేగమనం. సఉద్గ్రీహశ్చై
హ్యోత్ ప్రతిష్ఠాసమిసం ప్రయోజనముభయభావః, సప్రతిహరఃకాలంగచ్ఛతి

౧౪౨ సానన్దగిరియీటికశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభాష్యయన్తా

మైసునేన పారం- సమాప్తిగచ్ఛతి. తన్నిధనం. ఏతద్వామదేవ్యం మిథునే
పోతం, వాయుమ్ముమిథునసమ్పన్దాత్. ||౧||

ఆ—ఉత్తరాధరారణిస్థానీయయోః (స్త్రీపురుషయోరవాచ్యకర్తృణి ప్రవృ
త్తయోమన్దనసామాన్యాన్తథనాదిదృష్ట్యనంతరం మైథునదృష్టింవిదధాతి (ఉ
పమం త్రయతత్త్వాదినా) పురుషోపాపశుకమాంధం (స్త్రీయంవస్త్రాదినాప్రీ
ణయతి, తస్మిన్నాపరమ్భసామాన్యాత్ప్రస్తావదృష్టిరిత్యాహ (జ్ఞవయతఇతి) కు
తోవామదేవ్యసామోమిథునేపోతత్వం- తిత్రాహ (వాయుమ్ముమిథునే
తి) వాయోంపాంచమిథునతయాసమ్పంధాద్వామదేవ్యోత్పత్తైరుక్తత్వాత్త
స్యమిథునేపరితీతత్వంయక్తమిత్యర్థః ||౧||

రం—(ఉపమంత్రయితేనసహజారః) ఉపమంత్రణం-నంకెతకరణం (జ్ఞ
వయతేనపస్త్రానః) జ్ఞపనా, త్తోషణం మారణతోషణనిశామనేను మిత్రాన్
జ్ఞాధాతోహాసయః (స్త్రీయాసహశేతేనఉద్ధిగః) ఏకవర్తకోపవేశనం-
సహశయనం (పరితీస్త్రీసహశేతేనప్రతిహారిః) స్త్రీయాఅభిముఖ్యేన శయ
నమిత్యర్థః (కాలంగచ్ఛతితన్నిధనంపారంగచ్ఛతితన్నిధనం) మైథుననివృ
త్తిరిత్యర్థః. ||౧||

ఉ—సయఏవమేతద్వామదేవ్యంమిథునేపోతంచేదమిథు.
నీధవతి మిథునాన్నిధునాత్పజాయతే సర్వమాయురైతిజ్యో
గ్జ్యోతిమహాన్ప్రజయీపశుభిభవతిమహాస్త్రిర్యానకాంచన ప
రిహతైతత్త్వత్వమ్. || ౨ ||

—ఇతి ద్వితీయ ప్రపాఠకే త్రియోదశశ్లోకాండః—

శం—(సయఇత్యాది) పూర్వవత్; (మిథునీధవతి) అవిధురోధవతీత్య
ర్థః మిథునాన్నిధునాత్పజాయతేఇతి - అమోఘరేతస్త్వముచ్యతే. నకాంచ
నకాంచపిస్త్రీయంసాప్తతత్త్వప్రాప్తానపరిహరైత్సమాగమాభిసేం.వామ
దేవ్యసామోపాసనాంగత్వేన విధానాల్ ఏతన్నాదస్యత్యప్రతిషేధస్మృతయః వచ
నప్రామాణ్యచ్చ ధర్మావగతైర్నప్రతిషేధశాస్త్రేణాస్యపిరోధః ||౨||

—ఇతి ద్వితీయ ప్రపాఠకే త్రియోదశశ్లోకాండభాష్యమ్—

ఆ—నకాంచనేతివాక్యమాదాయవ్యాచక్షే (కాంచిదపీతి) * పరాంగ
నానోపగచ్ఛేదితి స్మృతివిరోధమాశంకాహ (వామదేవ్యేతి) విధినిషేధ

యోస్యామాస్యవిశేషవిషయత్వేన వ్యవస్థాసిద్ధైరితిభావః కించ, శాస్త్రప్రామా
ణ్యదత్తీధర్మోఽవగమ్యతే; నకాంచనపరిహరేదితి శాస్త్రావగతత్వాదవాచ్య
మపి కర్షధర్మభవిశుమహతి తథాచశౌతేథైరదుర్బలాయాః స్మృతైర్నప్రతిస్ప
ధితేత్యాహ (నచనైతి) యథోక్తౌపాసనావతాబ్రహ్మచర్యనియమాభావో
చ్యుతత్వేన వివక్షితః. తన్న ప్రతిషేధశాస్త్రవిరోధాశంకేతిభావః ॥౨॥

ఇతి ద్వితీయప్రపాఠకే త్రయోదశఖండభాష్యటీకా.

రం—ఫలమాహ (నయవితదావమదెవ్యం మిథునేహ్యతంవేదేత్యాది)
(మిథునీభవతి) సర్వవాస్త్రియాఅవియక్తోభవతీత్యర్థః (మిథునాన్నిధునా
త్పృజాయతే) అమోఘరేతాభవతీత్యర్థః. (నకాంచనపరిహరేత్తద్వ్యతం)
కాంచన- స్త్రియం - ప్రార్థయమానామితిశేషః; ప్రార్థయమానసర్వయో
షిద్ధమసస్యవామదేవ్యోపాసనాంగత్వేన విధానాత్ పరదారగమనప్రతిషేధవ
చనాని తదతిరిక్తవిషయాణిదృష్టవ్యాని ॥౨॥

—ఇతి ద్వితీయప్రపాఠకే త్రయోదశఖండభాష్యమ్.—

ఉ—ఉద్యన్తింకారఉదితఃప్రస్తావోమధ్యన్దిసఉద్గీఢోఽపరా
హ్మ్యఃప్రతీహరోస్తయన్తిధనమేతిద్బుహదాదిత్యేహ్యోతం॥
నయవితమేతద్బుహదాదిత్యేహ్యోతంవేదతేజస్వినాదో
భవతినర్వమాయురెతిజ్యోగీవతిమహాన్ప్రజయాపశుభిభావతిమ
హస్కీర్త్యాతపస్తంసనిదేత్తద్వ్యతమ్ ॥ ౨॥

—ఇతిద్వితీయప్రపాఠకే చతుర్దశఖండః—

శం—ఉద్యక్. నవితా, సహిజ్కారః- ప్రాథమ్యాద్దేశనస్య (ఉదితఃప్ర
స్తావః) ప్రస్తవనమేతుత్వాత్కర్మణాం) మధ్యందిసఉద్గీఢః) శ్రేష్ఠ్యాత్
(అపరాహ్మ్యఃప్రతిహరః) పశావదీనాం గృహాణప్రతిహరణాత్ (అంతంయన్తి
ధనం) రాతౌగృహేనిభానాత్ప్రణీనాం (ఏతద్బుహదాదిత్యేహ్యోతం) బృ
హతఃఆదిత్యదైవత్యత్వాత్; ॥ ౧ ॥

ఆ—ఆదిత్యస్యప్రజాపసవమేతుత్వాత్తద్దైతుమేఘసదృష్ట్యసంతరమాదిత్య
దృష్టిముక్తాపయతి (ఉద్యన్తిత్వాదినా) ॥౧-౨॥

—ఇతిద్వితీయప్రపాఠకే చతుర్దశఖండభాష్యటీకా—

రం—ఉద్యన్తిజ్కారఉదితః ప్రస్తావఇత్యాది) ఆదిత్యఇతిశేషః (మధ్యన్ది

౧౪౪ సానద్వగిరీయటికశక్కురభాష్య, రజ్జ రామానుజభాష్యయుక్తా
 నఉద్గీహః) మధ్యందినకాలావచ్చిన్న అదిత్యఉద్గీహఇత్యర్థః (అపరాహ్ణాః పృతిహః
 రః) అపరాహ్ణకాలావచ్చిన్న అదిత్యః పృతిహః ఇత్యర్థః (అంతయన్నిధనం)
 యః, గచ్ఛన్నిత్యర్థః ॥౧॥

శం—(సయిఇత్యాది) పూర్వవత్. తపంతంననిచేత్, తద్వ్యతమ్ ॥౨॥

ఇతిద్వితీయప్రపాఠకచతుర్దశఖండభాష్యమ్

రం—(సయిపవమేతద్వ్యహవాదిత్యేప్రోతంవదేత్యాది) (తపంతంనని
 దైత్తద్వ్యతం) తపంతమాదిత్యంననిచేదిత్యర్థః ॥౩॥

————— ఇతిద్వితీయప్రపాఠక చతుర్దశఖండభాష్యమ్ —————

ఉ— అభ్యాణిసంప్లవస్తేసహిజ్కారోమేఘోజాయతే స
 ప్రస్తావోవషాతిసఉద్గీహోవిద్యోతతే సనయతినపృతిహారఉద్గ
 స్థాతితన్నిధనమేతద్వైరూపంపజన్యేప్రోతమ్ ॥౧॥

సయిపవమేతద్వైరూపంపజన్యేప్రోతంవదవిరూపాగ్శ్చ
 సురూపాగ్శ్చపశూనవరుద్ధైసర్వమాయురెతిజ్యోగ్గీతిమహాస్మృ
 జయాపశుభిర్భూతిమహాస్మిర్భూత్యవషాస్తంననిదైత్తద్వ్యతమ్ ॥౨॥

————— ఇతిద్వితీయప్రపాఠక పంచదశఖండః —————

శం—అభ్యాణి-అబ్బరణాత్, మేఘః, ఉడకశేక్తృత్యావమ్. ఉక్తార్థమస్య
 త్. ఏతద్వైరూపంనామసామవజన్యేప్రోతం, అనెకరూపత్వాదభ్యాదిభిఃప
 జన్యస్య (వైరూప్యమ్) ॥౧॥

ఆ—అదిత్యాజ్ఞాయతేపృష్ఠిరితి స్థితైరాదిత్యకార్యత్వాత్పజన్యస్యాదిత్య
 దృష్ట్యనస్తంపజన్యదృష్టిందశాయతి (అభ్యాణితి) కథంవైరూపంనామతస్మి
 న్నృతిష్ఠితం- తత్రాహ (అనెకేతి) ॥౨॥

————— ఇతిద్వితీయప్రపాఠకేపంచదశఖండభాష్యటికా —————

రం—(అభ్యాణిసంప్లవస్తేసహిజ్కారి) అభ్యాణి, జలధారకత్వ మాత్రావ
 స్తాపన్నాని- సప్లవః సంచారి (మేఘాజాయతేసప్రస్తావః) మేఘః శే
 చకత్వావస్తాపన్నః (ఉద్గస్థాతితన్నిధనం) ఉద్గహణం- వషాసమాప్తిః (ఏ
 తద్వైరూపం పజన్యేప్రోతం) వైరూపం, వైరూపాఖ్యంసామేత్యర్థః ॥౧॥

శం—విరూపాంశ్చసురూపాంశ్చ, అజాదిప్రశ్నతీస్పశూనవరుద్ధై- ప్రా
 ప్నోతిత్యర్థః. వషాస్తంననిదైత్తద్వ్యతమ్. ॥౨॥

ఇతి ద్వితీయప్రపాఠకే పశ్చిదశఖణ్డభాష్యమ్.

రం—ఫలం (నయవినమేతద్వైరూపంపజన్యైర్వోతంవేదేత్యాది) (వి
రూపాంశ్చ సురూపాంశ్చ పశూనమరుద్ధే) విరూపాత్, వివిధరూపాత్, సు
రూపాత్ శౌభనరూపాత్ అనరుద్ధే, ప్రాప్నోతీత్యర్థః (వషత్తంననిదే
తద్వృతమ్) వషత్తం, పజన్యమిత్యర్థః ॥ ౨ ॥

—ఇతి ద్వితీయ ప్రపాఠకే పశ్చిదశఖణ్డభాష్యమ్.—

ఉ—వసంతాహిజ్కారోగ్రిష్టః ప్రస్తావోవషాఢద్విసశ్చ
రత్ప్రతిహారో హేమంతానిధనమేతద్వైరాజమృతుమప్రోతమ్ ॥ ౧ ॥

ఉ—నయవినమేతద్వైరాజమృతుమప్రోతం వేదవిరాజతి
ప్రజయావశుభిర్భుక్తవర్చసేన సర్వమాయురేతి జ్యోగీవతిమ
హస్ప్రిజయావశుభిర్భవతి మహస్క్రిత్యర్థాన్ననిదేతద్వృతమ్ ॥ ౨ ॥

—ఇతి ద్వితీయప్రపాఠకే షోడశఖండభాష్యమ్.—

శం—(వసంతాహిజ్కారః) ప్రాథమ్యే (గ్రిష్టః) ప్రస్తావశాసితాది ప్రారబ్ధవత్
ఆ—పజన్యాయ తత్త్వాదృతువృత్తానాం స్తద్వృత్తినంతర మృతుదృష్టిమా
నప్తే (వసంతశాసితాదినా) ॥ ౧ ॥

రం—(వసంతాహిజ్కారోగ్రిష్టః) ప్రస్తావోవషాఢద్విసశ్చ
(ఏతద్వైరాజమృతుమప్రోతమ్) వైరాజ్యవైరాజ్యసామేత్యర్థః ॥ ౧-౨ ॥

—ఇతి ద్వితీయప్రపాఠకే షోడశఖండభాష్యమ్.—

శం—ఏతద్వైరాజమృతుమప్రోతంవేద విరాజతి ఋతువత్. యథర్థవ
అతః ప్రథమేర్విరాజంతే; ఏవం ప్రజాదిభిర్విదాన్వీతి, ఉక్తమన్యత్ - ఋ
తుస్సనిదేత్ తద్వృతమ్, ॥ ౨ ॥

—ఇతి ద్వితీయప్రపాఠకే షోడశఖండభాష్యమ్.—

ఆ—వైరాజసస్సామ్నాయ క్తం ఋతుమప్రోతత్వం తేహంస్వధమైర్వి
రాజనాదిత్వాహ (ఏతదితి) యదాపి ఋతునామనోత్పత్తినిమిత్తత్వాదీరా
దాత్తనశ్చాన్నత్వాత్తస్య తేహం ప్రతిష్ఠితత్వాత్తద్వైరాజమపిసామ తే
మ వోరమితిభావః. ॥ ౨ ॥ ఇతి ద్వితీయప్రపాఠకే షోడశఖండభాష్యటీకా.

ఉ—పృథివీహిజ్కారోంతరిక్షం ప్రస్తావోవ్యోమద్విసశ్చ

దిశః ప్రతిహారస్సముదోగ్నిధనమేతాశ్శక్వర్వోలోకేమప్రోతాః ॥ ౧ ॥

౧౪౬ సానన్దగిరియతీక శంకరభాష్య, రంగరామానుజభాష్యయైకా

శం—(పృథివీహిజ్కారాద్యైది) పూర్వవత్, శక్వర్యైతి నిత్యంబహువచనం, రేవత్యైవ లోకేషుప్రోక్తాః ॥ ౧ ॥

ఆ—ఋతుమనన్యగ్వృత్తైషు లోకస్థితైః పరిధితాన్దృశ్యదృష్ట్యనంతరం లోకదృష్టిమాహ (పృథివీతి) కథంశక్వర్యైతి కేవల సామో నామధేయం; బహువచనాద్విబహునిసామాని పరిత్యంజతే తత్కారాహ (శక్వర్యైతి) నిత్యబహువచనత్వముభయత్ర తుల్యమితిద్యోతనాయ వత్త్యమాణందృష్టాంతయతి (రేవత్యైవేతి) మహానామ్నీషు ఋతుశక్వర్యోగీయంజే- తానాంచ * ఆపోవైమహానామ్నీరిత్యద్భిన్నమృంధఃశ్రుతః * అప్పులోకాఃప్రతిష్ఠితాఃశ్రుతమ్. తథాచాస్తాత్మమృంధాల్లోకేషు శక్వర్యఃప్రతిష్ఠితాఃశ్రుతాహ (లోకేషీతి) ॥ ౧-౨

❖ ఇతిద్వితీయప్రపాఠకే సప్తదశఖండభాష్యతీకా.. ❖

రం—(పృథివీహిజ్కారాద్యైది) స్పష్టం (ప్రతాశ్శక్వర్యోలోకేషుప్రోక్తాః) శక్వర్యః శక్వర్యైత్యంసామేత్యథః. నిత్యబహువచనమ్ ॥ ౧ ॥

ఉ—సయఏవమేతాశ్శక్వర్యోలోకేషు ప్రోక్తాఃచెదలొకీభవతి సర్వమాయురేతి త్యోగీవతి మహాన్ప్రజయాపశుభిభవతిమహాన్కీర్త్యా లోకాన్ననిందేత్తదన్వితమ్ ॥ ౨ ॥

❖ ఇతి ద్వితీయప్రపాఠకే సప్తదశఖండః.. ❖

శం—(లోకీభవతి) లోక ఫలేసయజ్యతేత్యథఃలోకాన్ననిందేత్తదన్వితమ్

❖ ఇతి ద్వితీయప్రపాఠకే సప్తదశఖండభాష్యమ్ ❖

రం—(సయఏవమేతాశ్రుత్యాది)(లోకీభవతి)ఉత్తమలోకప్రాప్తాభవతీత్యర్థః శిష్టంస్పష్టమ్. ❖ ఇతిద్వితీయప్రపాఠకే సప్తదశఖండభాష్యమ్.. ❖

ఉ—అజాహిజ్కారోఽవయఃప్రస్తావో గావక్షద్ధిఘోఽశ్వాః ప్రతిహారఃపురుషోనిధనమేతారేవత్యైవశుషుప్రోక్తాః ॥ ౧ ॥

ఉ—సయఏవమేతారేవత్యైవశుషుప్రోక్తాఃచెదపశుమాణభవతి సర్వమాయురేతిత్యోగీవతిమహాన్ప్రజయాపశుభిభవతిమహాన్కీర్త్యాపశున్ననిందేత్తదన్వితమ్ ॥ ౨ ॥

❖ ఇతిద్వితీయప్రపాఠకేఽష్టదశఖండః.. ❖

శం—(అజాహిజ్కారాద్యైది) పూర్వవత్, పశుషుప్రోక్తాః. ॥ ౧ ॥

ఆ—పశునాం లోకకార్యతాన్లోకదృష్ట్యనంతరం పశుదృష్టిముపసృన్య

తి (అజాఇతి) రేవత్యఇతిసామనామధేయంపూర్వవన్నిత్యబహువచనాంతమ్* పశవోపైరేవతిరితిశ్శ్రుత్యంతరమాశ్రిత్యాహ (పశుషేవతి) || ౧౨||

ఇతిద్వితీయపఠశకేఽష్టాదశఖండభాష్యమ్

రం—(అహహిజ్ఞానోఽవయఃప్రసావోగావఇత్యాది)(ఏతాఁరేవత్యఃపశుమహోతాః) రేవత్యఇత్యపిశకేవ్యఇతివన్నిత్యబహువచనంసామవిశేషనామ్||౧౨||

ఇతి ద్వితీయపఠశకేఽష్టాదశఖండభాష్యమ్

శం—పశూన్ననిందేత్, తద్వ్యతమ్ || ౨||

ఇతి ద్వితీయపఠశకేఽష్టాదశఖండభాష్యమ్

ఉ—లోమహిజ్ఞార్తస్త్వక్ప్రస్తావోమాగ్నోసముద్భవోఽస్థి

ప్రతిహారోమజ్ఞానిధనమేతద్వజ్ఞాయజ్ఞయమంగెమహోతమ్ ||౧||

శం—(లోమహిజ్ఞార్తః) దేహేవయవానాంస్రాభిమ్యూత్ (త్వక్ప్రస్తావః) ఆనంతిర్యాత్ (మాంసముద్భవః) శ్చేష్ట్యాత్ (అస్థిప్రతిహారః) ప్రతిహృతత్వాత్; మజ్ఞానిధనం(ఆంత్యాల్) ఏతద్వజ్ఞాయజ్ఞయంసామసామదేహేవయవేమహోతమ్

ఆ—పశువికారపయోదధ్యాది నాపుష్టిరంగానాం దృష్టితపశుదృష్ట్యనంతరమంగదృష్టిమాహ (లోమేతి) * రసోవైమిజ్ఞాయజ్ఞయమితిశ్శ్రుతే - రన్నరసవికారేణ లోమాదీనాంసంబంధాద్యజ్ఞాయజ్ఞయం సామాంగెమప్రతిష్ఠితమిత్యాహ (ఏతదితి) ||౧||

రం—(లోమహిజ్ఞార్తస్త్వక్ప్రస్తావఇత్యాది) స్పష్టమ్. || ౧ ||

ఉ—నయఏవమేతద్వజ్ఞాయజ్ఞయమంగెమహోతమ్వేదాంగీ

భవతినాంగెనవిహూర్భతి సర్వమాయురేతిశ్శ్లోగీవతిమహాస్వ

జయాపశుధిభిషతి మహస్విర్యసంవత్సరంమజ్ఞోనాశ్చియా

తద్వ్యతిమజ్ఞోనాశ్చియాదితివా ||౨||

ఇతిద్వితీయ పఠశకేఏకోనవింశతిఖండః.

శం—(అంగీభవతి) సమగాంగోభవతీత్యర్థః. నాంగెనహస్తపాదాదినావిహూర్భతి-సకుటిలిభవతీపంగుఃకుణి(౧)వైత్యర్థః. సంవత్సరం-సంవత్సరమత్యంతమజ్ఞః మాంసానినాశ్చియాత్ - సభక్షయేత్, బహువచనంమత్స్యవలక్షణార్థం మజ్ఞోనాశ్చియాత్, సర్వదైవనాశ్చియాదితివా తద్వ్యతిమ్ || ౨ ||

(౧) ఇదంద్వివచనాంతం కుత్సితకరవాచకస్య వసిద్ధత్వాత్ శ్రేణురహితవాచకస్యాప్రసిద్ధత్వాదేకప్రేవతీకాయాంవ్యాఖ్యానమ్)

౧౪౨ సానన్దగీయటికశబ్దరభావ్యరజ్జరామానుజభావ్యయక్తా

—ఇతి ద్వితీయప్రపాఠకే ఏకోనవింశఖండభావ్యమ్—

అ—కుణిః- శ్శశురహితః

॥౨॥

—ఇతి ద్వితీయప్రపాఠకే ఏకోనవింశఖండభావ్యటికా—

రం—సయఏవమేతదన్యజ్ఞాయజ్ఞయమిత్యాది (అంగీభవతి) సమగ్గాంగ
యక్తోభవతీత్యథః (నాంగేనవివహర్యతి) అంగేనహ సపాదాదిసా నవివహ
ర్యతి- కుటిలానభవతీత్యథః *మూర్ఖాకౌటియైశిధాతుః (సంవత్సరమ్
జ్ఞోనాశ్చీయాత్తద్వ గ్రతం) మజ్జః, మజ్జాభ్యమాంసవిశేషానిత్యథః (మజ్జో
వాశ్చీయాదితివా) వ్రతంసర్వదేతిశేషః

॥౨॥

—ఇతి ద్వితీయప్రపాఠకే ఏకోనవింశఖండభావ్యమ్—

ఉ—అగ్నిహింజ్కారోవాయుఃప్రస్తావఆదివ్యఉద్గీర్ణోనక్ష

త్రాణిప్రతిహరన్తం ద్రమానిధనమేతద్రాజనం దేవతాసుప్రోతం॥

శం— (అగ్నిహింజ్కారః) ప్రథమస్థానత్వాత్ (వాయుఃప్రస్తావః)
అనంతర్యసామాన్యత్. (ఆదివ్యఉద్గీర్ణః) శ్చే స్త్యాత్ (నక్షత్రాణిప్రతిహరః)
ప్రతిహృతత్వాత్ (చంద్రమానిధనమ్) కమిణాంతన్నిధనాత్. (ఏతద్రాజ
నందేవతాసుప్రోతం) దేవతానాందీప్తిమత్త్వాత్

॥ ౧ ॥

అ—అగ్నాగ్నిదీనామంగేషు వ్యతిష్ఠితత్వాదంగవ్యస్త్యనంగర మగ్నాగ్నిద్యు
ప్తిముత్థాపయతి (అగ్నిరిత్యాదినా) రాజనస్యసామ్నో దేవతాసుప్రోతత్వే
షాతుమాహ (దేవతానామితి)

॥౧॥

రం— (అగ్నిహింజ్కారోవాయుఃప్రస్తావఇత్యాది) స్పష్టం (ఏతద్రా
జనందేవతాసుప్రోతం) రాజనం. రాజనాభ్యంసామేత్యథః

॥౧॥

ఉ—సయఏవమేతద్రాజనందేవతాసుప్రోతం దేవతానా

మేవదేవతానాన్ సలొకతాన్ సాష్టితాన్ సాయజ్యంగవృత్తి

సర్వమాయురైశ్చోన్మీవతిమహాన్న బ్రహ్మపశుభిభావతి మహా

స్కీర్ణాద్రాద్రాహ్మణాన్ననిందేత్తద్వ గ్రతమ్॥

॥ ౨ ॥

ఇతి ద్వితీయప్రపాఠకే వింశఖండః

శం—విద్యత్ఫలం- ఏతాసామేవ అగ్నాగ్నిదీనాందేవతానాం సలొకతాం-
సమాసలొకతాం సాష్టితాం- సమాసస్థిత్యం, సాయజ్యం సయగ్భవం ఏ
కదేహదేహత్వమిత్యేతల్ వాశబ్దోఽత్రైలుప్తా ద్రష్టవ్యః - సలొకతాందేవతా

ది. భావనావిశేషతః ఫలవిశేషోపపత్తయైః గచ్ఛతి, ప్రాప్నోతి. సముచ్ఛయా నుసవత్రైశ్చ (బ్రాహ్మణాన్ననిందేత్తద్వ్యతితమ్) * ఏతదైదేవాః పృథ్వీక్షంయ ద్బ్రాహ్మణాఇతిశ్చుతేర్బ్రాహ్మణనిందాదేవనిందాపేతి || ౨౪ ||

ఇతిద్వితీయ ప్ర పాఠకే వింశఖండభాష్యమ్

ఆ—ఫలవికల్పభావోవాశబ్దస్యాత్యేనతైవకథంవాక్యంస్యాదిత్యా శబ్దాన్య హా (సలోకతాంబెత్వాదీతి) కథంపునరేక స్తిన్నుపాసవే ఫలత్రియం వికల్ప్య తై, తిత్యాహ (భావనైతి) పనుఫలత్రిమిమత్ర సముచ్ఛితమిష్యతాం, కిమితివా శబ్దంగృహీత్వావికల్ప్యతై తిత్యాహ (సముచ్ఛయైతి) సహిమిథోవిరుద్ధఫల త్రియమేకత్రిసముచ్ఛేతుంశక్యం ఆతా(పి) వికల్పసిద్ధిరత్యర్థః. సనుదేవతాద్య మ్హ్యైరాజసస్యసామోద్భాసనాదేవతాః సనిందేదితివక్తవ్యేకథమన్యథోచ్యతైతి త్యాహ (ఏతిఇతి) || ౨౫ ||

———— ఇతిద్వితీయ ప్ర పాఠకే వింశఖండభాష్యటీకా ————

రం—(సయవవమేతిద్రాజసమిత్యాది) (ఏతాసామేవదేవతానాంసలోక తాంసాప్తీతాంసాయజ్ఞంగచ్ఛతి) సాప్తీతాంసమాసబుద్ధిత్యం సాయజ్ఞం సమాసభాగ్యత్వం (బ్రాహ్మణాన్ననిందేత్తద్వ్యతితమ్) * ఏతదైదేవాః పృథ్వీక్షంయద్బ్రాహ్మణాఇతి శ్చుతేః బ్రాహ్మణనిందాదేవతానిందానిందాభావః || ౨౬ ||

ఇతి ద్వితీయ ప్ర పాఠకే వింశఖండభాష్యమ్

ఉ—త్రయీవిద్యాహింకారస్త్రయశ్చమేలోకాస్సప్రస్తావోఽగ్నిర్వాప్తయరాదిత్యస్సడద్భ్రహ్మసక్షత్యాణివయాగ్నిసమరీచయస్సప్రతిహారస్సర్వాగంధరాష్టపీతరస్సన్నిధనమేతిత్సామస ర్వ స్థిన్వోప్రితమ్ || || ౨౭ ||

శం—(త్రయీవిద్యాహింజ్ఞానం) అగ్నోద్దిసామృతసంతత్యం త్రయీవిద్యాయాఅగ్నోద్దికార్యత్వశ్చుతేః. హింజ్ఞానం- పార్థమ్యశ్చిక్షకర్తవ్యానాం త్రయశ్చమేలోకాస్తత్కార్యత్వాదనంతరాఇతి ప్రస్తావః అగ్నోద్ది సామదీపత్వం శ్రేష్ఠ్యాత్, సక్షత్రాదీనాంప్రతిహృతత్వోష్ఠ్యైతిహారత్వం సర్వాదీనాంధకారసామాన్యన్నిధనత్వం (ఏతత్సామ) సామవిశేషాధావాత్సామసముదాయస్సామశబ్దః (సర్వస్థిన్వోప్రితమ్) త్రయీవిద్యాదిహింసర్వంత్రయీవిద్యాదిదృష్ట్యైహింజ్ఞానాదిసామభక్తయఃపాసాన్యః- అతీతేష్వపిసామో

నవిద్యత ఇత్యర్థః తత్రైవహిసర్వస్యాస్త్రాభావః

॥ ౩ ॥

అ—సర్వవిషయసామవిదస్సర్వేశ్వరత్వమిత్యత్రైవస్యసంవాదయతి (తదేతస్మిన్నితి) పరమిత్యస్తేవవ్యాఖ్యానం, అన్యదితి వస్త్రస్త్రాభావమేతేషామహ (తత్రైవేతి)

॥ ౩ ॥

రం—(తదేషణ్ణాకః) తత్, ఉక్తేసర్వాత్తకసామోపాసనేషిషః వక్ష్యమాణోమన్త్రోప్యస్తీత్యర్థః తమేవాహ (యానివశ్చధాతీరితిభోజనజ్ఞానయోపరమస్యదస్తి) తీరితిరితి* త్రయీవిద్యాహిజ్ఞానస్త్రియమెలోకా ఇత్యాదినోక్తానిత్రయీవిద్యా, లోకత్రయం అగ్నివాయావదిత్యాః సక్షత్రపయోమరీచయః సర్వగర్భర్వపితరశ్చైత్యేతానియానితీరితిహిజ్ఞారాదియాపెణవశ్చధాభవన్తి, అతఃపరం ఉత్కృష్టంఅన్యచ్ఛ్రేయః కిమపినాస్తీత్యర్థః

॥ ౩ ॥

ఉ—యస్తద్వేదసవేదసర్వగ్ సర్వాదిహోబలిమస్తేహరం

తి । సర్వమస్తీత్యుపాసీతతద్వ్రతంతద్వ్రతమ్ ॥

॥ ౪ ॥

—ఇతిద్వితీయప్రపాఠకేషికవింశతిశ్శ్లోకః—

శం—యస్తత్ యథోక్తంసర్వాత్తకం సామవేద- సర్వంసవేద- సర్వజ్ఞోభవతీత్యర్థః- సర్వాదిశః సర్వదిక్షానిస్తే ఏవంవిదేబలిం భోగంహరన్తిప్రావయన్తీత్యర్థః సర్వమస్తీభవామిత్యేవమేతత్సామోపాసీత తస్యేతదేవవ్రతం ద్విరుక్తిసామోపాసనసమాప్త్యర్థాః.

॥ ౪ ॥

—ఇతిద్వితీయప్రపాఠకే షికవింశతిశ్శ్లోకావ్యవహితః—

అ—సర్వజ్ఞత్వం సర్వేశ్వరత్వంచ తచ్చబ్రాహ్మణ్యం.

॥ ౪ ॥

—ఇతిద్వితీయప్రపాఠకేషికవింశతిశ్శ్లోకావ్యవహితః—

రం—(యస్తద్వేదసవేదసర్వమ్) ఏతదుపాసకస్సర్వజ్ఞోభవతీత్యర్థః (సర్వాదిహోబలిమస్తేహరన్తి) సర్వదిగ్విత్తిఃనాపి వశీకృతా అస్తే ఉపాసకాయ ఉపహారాః సమర్పయన్తీత్యర్థః. (సర్వమస్తీత్యుపాసీత) సామసామానేయ ఉక్తిరిత్యా సర్వత్రాశ్రయత్వేన స్వాభిన్నత్వేనహోపాసనాకర్తవ్యేత్యర్థః (తద్వ్రతంతద్వ్రతమ్) తస్యతదేవవ్రతమ్, నాన్యదవ్రతమస్తీత్యర్థః, ద్విరుక్తిసామోపాసనసమాప్త్యర్థాః.

॥ ౪ ॥

—ఇతిద్వితీయప్రపాఠకే షికవింశతిశ్శ్లోకావ్యవహితః—

ఉ—విసర్ధిసామోవృణేవశవ్యమిత్యగై దుర్ధీహోఽనిరుక్తిః

అంశం సానన్దగిరియతీకశక్తిరథావ్యరంగరామానుజభాష్యయక్తా
 ప్రజాపతేర్నిరుక్తస్సౌమస్యమృదుశ్లక్ష్యం వాయోశ్లక్ష్యంబలవ
 దిద్వస్య కౌశ్చుంబృహన్నుతేవధాన్తంవరుణస్యతానరాన్
 నెవాపసేవేత వారుణంత్వేవవజయేత్ || ౧ ||

శం—సామోపాసనప్రసంగేన గానవిశేషాదినమృదుద్ధాతురుపదిశ్యతే-ఫ
 అవిశేషసమృద్ధాత్, వినది విశిష్టోఽనదః, స్వరవిశేషఋషభకూజితనమో
 న్యాస్తీతివినది గానమితివాక్యశేషః, తద్భూతామృదుస్సమృద్ధి, పశుభ్యోహితం
 పశవ్యం, అగ్నేః అగ్నిదేవత్యంచాదీభః; ఉద్ధానంతదహమేనంవిశిష్టంవృణే, ప్రా
 థాయథతి కశ్చిద్యజమానఉద్ధాతావామన్యతే, అనిరుక్తః అముకసమగత్యవిశే
 షితః, ప్రజాపతేః ప్రజాపతిదైవత్యస్సగానవిశేషః అనిరుక్త్యాప్రజాపతేః నిరు
 క్తఃస్పష్టః సోమస్య సామదేవత్యస్సఉద్గీభత్యథః మృదుశ్లక్ష్యంచ గానంవా
 యోః వాయుదేవత్యంతే శ్లక్ష్యం బలవచ్చప్రయత్నాధికోపేతమిద్వస్య, వి
 ద్వ్యం తిద్ధానం, కౌశ్చుం కౌశ్చుపక్షినాదనమంబృహన్నుతేదాహాన్వత్యం
 తే, అపధాన్తమ్, భిన్నకాన్యస్వరసమం వరుణస్తేతద్ధానం-తానరాన్
 నెవాపసేవేత ప్రయంజిత వారుణంత్వేనైకంవజయేత్. || ౧ ||

ఆ—సామోపాసనసమాప్తంచేత్ - కిముత్తరంగంథేనేత్యాశక్తిగ్రహా ||
 (సామేతి) ఆదిశబ్దేనస్వరాదయోవణాగృహ్యంతే. కేమిత్సుద్ధాతుర్యుగోపా
 స్తిరుద్యతే- తత్రాహ (ఫలతి) మృత్యుపరిహారాదిః ఫలవిశేషః. తత్సమృద్ధాదే
 షోపాస్తిరమృత్యుత్యథః పశుభ్యోహితత్యేవస్య వచనాద్గమయితవ్యమ్. వా
 క్యస్థమితీతబంవాచప్తే (ఇతికశ్చిదితి) (ఇత్యవిశేషితః) అనెనప్రకారణాయమి
 తివిశేషితఃవ్యవచ్చిద్యజ్ఞాతానభవతీత్యథః, తస్యప్రాజాపత్యత్వే హేతుమాహ
 (అనిరుక్తాదితి) నీలపీతాదిభిర్నిశ్చిత్యావచనాదిత్యథః. || ౧ ||

రం—ఏవంసామోపాసనసమాప్త్య గానవిశేషానుద్ధాతురుపదిశతి (వినది
 సామోన్యతేవశస్యమితి) విశిష్టోఽనదః స్వరవిశేషః ఋషభకూజితనమః, సో
 న్యాస్తీతివినది గానమితివాక్యశేషః, సామ్నః సామసమృద్ధి. పశవ్యం
 పశుహితం * ఉగవాదిభ్యోయదితియత్, సామసమృద్ధి వినదిగానంవృణే,
 ప్రాథయేత, పురుషవ్యత్యయశ్చాందసః (అగ్నెరుద్గీభోఽనిరుక్తః) అగ్నిదే
 వత్యముద్ధానంఅనిరుక్తః అస్పష్టంభవతి. అస్పష్టోగానవిశేషోగ్నిప్రీతిహేతుర్భ
 వతీత్యథః (ప్రజాపతేర్నిరుక్తః) నిరుక్తః స్పష్టోగానవిశేషః ప్రజాపతిదైవ

త్యః ప్రజాపతిపీఠి హేతురిత్యథః (సామస్యమృదుశ్శక్త్యం వాయోశ్శక్త్యమ్) స్పష్టం (బలవదండస్య) బలవత్ బలవత్ప్రియత్నో పెతమిత్యథః (కౌఞ్చింబృహస్పతేః) కౌఞ్చిపక్షి నాదసమం బాహుస్పత్యం గానమిత్యథః (అపథ్యాంతం వరుణస్య) భిన్న కాంస్యరవసమం వారుణగానమిత్యథః (తాఽసర్వానేవావసేవేతవారుణం త్వేవవజయేత్) అపథ్యాంతగానవ్యతిరిక్తా సర్వానుద్గీహానువసేవేత్యథః.

ఉ—అమృతత్వం దేవేభ్య ఆగాయానీత్యాగాయేత్స్వధాం పితృభ్య ఆశాం మనుష్యేభ్య స్తృణో దకం పశుభ్య స్వగ్ఙ్ఞం లోకం యజమానాయాన్న మాత్మన ఆగాయానీత్యేతాని మనస్యాధ్యాయన్నప్రమత్తస్తువీత || ౨ ||

శం—అమృతత్వం దేవేభ్య ఆగాయాని సాధయాని స్వధాం పితృభ్య ఆగాయాని (ఆశాం మనుష్యేభ్యః) ఆశాం ప్రాథకాం ప్రాథితమిత్యేతత్; తృణో దకం పశుభ్యః స్వగ్ఙ్ఞం లోకం యజమానాయ, అన్నమాత్మనే మహ్యమాగాయానీతి, ఏతాని మనసా దంతయక్థ్యా యన్నప్రమత్తస్వరొష్ణవ్యం జనాదిభ్యః స్తువీత

ఆ—స్వరవిశేషజ్ఞానపూర్వకముద్ధానకాలే ధ్యాతవ్యాథకమాహ (అమృతత్వమితి) స్వరొష్ణవ్యం జనాదిభ్య ఇత్యుక్త్యా దిశద్వైత స్థానప్రయత్నా దిసంగ్రహః.

రం—(అమృతత్వం దేవేభ్య ఆగాయానీత్యాగాయేత్) అమృతత్వ ప్రాప్తిమాగాయాని గానేన సాధయానీతి ఆగాయేత్ గానకుర్యాదిత్యథః యథా ప్రార్థనం ఫలం భవతీతి భావః (స్వధాం పితృభ్యః) ఆగాయానీతి స్వత్రీసమ్బంధః ఆశాం మనుష్యేభ్యః, తృణో దకం పశుభ్యః స్వగ్ఙ్ఞం లోకం యజమానాయ, అన్నమాత్మన ఆగాయానీత్యాగాయేతి త్యథః (ఏతాని మనసాధ్యాయన్నప్రమత్తస్తువీత) ఏతాని దేవామృతత్వాదీని ఫలాని మనసా ధ్యాయత్ స్వరాదిష్టప్రమత్తస్త్వస్తోత్రం కుర్యాదిత్యథః. || ౨ ||

ఉ—సర్వస్వరా ఇంద్రస్యాత్తాభః సర్వఙ్ఞోష్ఠాః ప్రజాపతేరాత్తానః సర్వస్పృశా మృత్యోరాత్తానస్తం యది సర్వరమాష్టాలభేతేంద్రగోశరణం ప్రపన్నోఽభూవం సత్వాప్రతిపక్ష్యతీత్యేనంబూయాత్ || ౩ ||

శం—సర్వస్వరాః అకారాదయ ఇంద్రస్య బలకర్మణః ప్రాణస్యాత్తా

సంకరా సానందగిరియతీతశంకరభాష్య-రంగరామానుజభాష్యయక్తా
 నః దేహావయవస్థానీయాః సర్వహోష్టాణః శషసహజయఃప్రజాపతేః విరాజః క
 శ్యవస్యవాత్తానః సర్వేస్పశాణః కాదయోమృతానానిమృత్యోరాత్తానః తం
 వీవంబిదముద్ధాతారం యదికశ్చిత్సర్వరేమాపాలభేతః; సర్వరస్త్యయాదుస్త్యః పృ
 యక్తఇతి. వీవముపాలబ్ధిఇంద్రియ- (ప్రాణమీశ్వరంశరణం- ఆశ్రయంప్రపన్నో
 ఽభూవంసత్వా రాత్తా ప్రయంజానోహం, సః ఇంద్రియత్తవనక్తవ్యం-త్వా-త్వాం
 ప్రతివక్ష్యతి, సవీవదెవదత్తరం వాస్యతీత్యేనంబూయాత్ ॥౩॥

అ.—కెనాప్యప్తి పస్యేత్థాతురుద్ధానకాలేప్రతి (కా)హారజ్ఞానాయస్వరా
 ది దేవశాజ్ఞామువస్యస్యతి (సర్వేస్పరాఇతి) శషసహజయఃప్రజాపతేః
 వాంతరభేదాధిప్రాయః యత్తవనక్తవ్యమిత్యస్మామాధ్వంతిచ్చప్రోదృష్ట స్వ
 రం—(సర్వేస్పరాఇంద్రియాత్తానః) అచః స్వరాః ఆత్తానః అవయవస
 ద్భూతాత్మకః (సర్వేహోష్టాణః ప్రజాపతేరాత్తానః) శషసహజః హోష్టాణ్
 (సర్వేస్పశామృత్యోరాత్తానః) కాదయోమావసానాః, స్పర్శాః (తం
 దిస్వరేమాపాలభేత) వీవంబిదముద్ధాతారం యదికశ్చిదాగత్యత్యయాదుస్త్య
 రః ప్రియక్తఇత్యపాలంభంపుర్యాదిత్యభః (ఇంద్రియశరణంప్రపన్నో
 ఽభూవంసత్వా ప్రతివక్ష్యతీత్యేనంబూయాత్) ఇంద్రియహంశరణంగతిః- తస్మాదిం
 ద్రివివతనప్రశ్నత్తరంవాస్యతీత తదాతమాప్యేస్తారం ప్రతిబూయాదిత్యభః

ఉ—అథయద్యేనమూష్మనుపాలభేతప్రజాపతీశరణం ప్ర
 పన్నోఽభూవంసత్వాప్రతివక్ష్యతీత్యేనంబూయాదథయద్యేన
 గోస్పశేషాపాలభేతమృత్యుగోశరణం ప్రపన్నోఽభూవం స
 త్వాప్రతివక్ష్యతీత్యేనంబూయాత్ ॥ ౪ ॥

శం—అథయద్యేనమూష్మనుపాలభేత-ప్రజాపతీశరణంప్రపన్నో
 ఽభూవం. సత్వాప్రతివక్ష్యతి- సంచూణయిష్యతీత్యేనంబూయాత్ అథ
 యద్యేనంస్పర్శేషాపాలభేత- మృత్యుశరణంప్రపన్నోఽభూవం సత్వాప్రతి
 వక్ష్యతి, భస్మీకరిష్యతీత్యేనంబూయాత్ ॥౪॥

ఆ—తతైవ- స్వరేష్వీవేతియావత్, ॥౪॥

రం—(అథయద్యేనమూష్మనుపాలభేతేత్వాది) పూర్వవదుక్తార్థం (స
 త్వాప్రతివక్ష్యతీత్యేనంబూయాత్) త్వాప్రతి త్వాం ప్రతివక్ష్యతి చూణ
 యిష్యతీత్యభః * పిన్దసర్వాణానామితిహితః (సత్వాప్రతివక్ష్యతీత్యేనం

బ్రూయాత్) ధక్ష్యతి భస్మీకరిష్యతీత్యర్థః * దహభస్మీకరణఇతిహిధాతుః || ౪

ఉ — * సర్వస్వరాఘోషవంతో బలవంతో వక్తవ్యా ఇం
ద్రేబలం * దహనీతి సర్వప్రాప్త్యణోఽగ్రస్తా అనిరస్తా వివృతా వక్త
వ్యాః ప్రజాపతేరాత్మానం పరిదదానీతి సర్వస్వస్యాలేశేనానభి
నిహితా వక్తవ్యా మృత్యోరాత్మానం పరిహరాణీతి || ౫ ||

❖ ఇతి ద్వితీయ ప్రపాఠకే ద్వావింశతి ఖండః ❖

శం — యత ఇంద్రాద్యాత్మాసస్య నిరాదయః - అతస్స సర్వస్వరాఘోషవం
తో వక్తవ్యాః, బలవంతస్తథా, అహమింద్రేబలందదాని- బలమాదదానీతి తథా
సర్వప్రాప్త్యణోఽగ్రస్తాః అంతరప్రవేశితాః అనిరస్తాః అవిహరాక్షిప్తాః వివృ
తాః వివృతప్రయత్నోపేతాః ప్రజాపతేరాత్మానం పరిదదాని- ప్రయచ్ఛాసనీతి
సర్వస్వస్యాలేశేన శసక్తేరనభినిహితాః, అనభిక్షిప్తా వక్తవ్యాః (మృత్యోరా
త్మానం) బాలానివశక్తైః పరిహరణ మృత్యోరాత్మానం పరిహరాణీతి || ౫ ||

❖ ఇతి ద్వితీయ ప్రపాఠకే ద్వావింశతి ఖండః పఠ్యమ్ ❖

ఆ — దేవతాజ్ఞానబలేనోద్ధాత్యా నప్రమత్తైరభవితప్యమ్, స్వరాదీనామ
నృణోచ్ఛారణే దేవతాభేదప్రసక్తాత్. అతస్స రామ్యచ్ఛారణే తాత్పర్యం క
ర్తవ్యమితి యోగ్యతా రంజితయతి (యత ఇతి) ప్రయోగకాలే చింతనీయమథం
కథయతి (తథేతి) యథా క్తరీత్యా స్వరాణాం ప్రయోగావస్థాయామిత్యర్థః.
ఆదదానీతి- చింతయేదితి శేషః (తథేతి) ధోస్తథాం ప్రయోగావస్థాయామితియా
వత్, వివృతప్రయత్నోపేతాః - ప్రయోక్తవ్యా ఇతి శేషః. తత్ప్రతిభావత్యంతర్యం
దగ్ధయతి (ప్రజాపతేరితి) అతిదూర్యాచ్ఛారణేన వశోకవశాన్తరే యథాఽ
భిక్షిప్తానభవతి, తథా ప్రయజ్యమానత్వం అనభిక్షిప్తత్వం మృత్యోరాత్మాన
మితి వాకోపాదానమ్. తస్య తాత్పర్యమాహ (బాలానివేతి) యథా లోకస్థన
క్షేజ్జలాదిభ్యో బాలాన్సరిహరతి- తథా మృత్యోరాత్మానమహం పరిహరాణీతి
ధ్యాత్వా స్మరణాం ప్రయోగం కర్తవ్యమిత్యర్థః. || ౫ ||

❖ ఇతి ద్వితీయ ప్రపాఠకే ద్వావింశతి ఖండః పఠ్యమ్ ❖

రం — (సర్వస్వరాఘోషవంతో బలవంతో వక్తవ్యా ఇంద్రేబలందదానీతి)
ఘోషవత్తయా బలవత్తయా ఉచ్ఛారణమింద్రస్య బలాధాయకమిత్యర్థః (స

* ఇంద్రేబలందదానీతి రంగరామానుజీయప్రపాఠం.

౧౫౬ సాన్దగిరియటికశజ్జరభాష్య-రంగరామానుజభాష్యయుక్తా

రవ్విహారోఽగ్రస్తానిరస్తావివృతావక్తవాః) అగ్రస్తాః అనంతరప్రవేశితాః
 అనిరస్తాః బహిర్విస్తాః * లుప్తవర్ణపదంగస్తం నిరస్తం త్వరితోదితమిత్త్యమ
 రః. వివృతాః వివృతప్రయత్నోపేతాః (ప్రజాపతేరాత్మానంపరిదహానీతి) హ్
 వ్షణాం పృజాపత్యాత్మత్వాత్ అగ్రస్తత్వాదియ్యోష్తోచ్చారణే ప్రజాపతేరాత్మ
 లాభోభవతీత్యధః (సర్వేస్పశా లేశేనానభినిహితావక్తవాః) లేశేన అల్ప
 శః అనభినిహితాః అనభిక్షిప్తాః అద్యుతోచ్చారిశాఇతియావత్ (మ్యూరారాత్మా
 నంపరిహరాణీతి) సర్వేషాం స్పశానాంమృత్యావత్త్వాత్ స్పశానాం తే
 షాం దోషేభ్యః పరిహృత్యోచ్చారణే మ్యూరారాత్మైవ దోషేభ్యః పరిహృ
 త్తాభవతీతిధావః. — ఇతిద్వితీయపాఠకేదాన్వింశతిషష్ఠాధ్యాయము. —

ఉ—త్రయోధమస్కన్ధాయజ్ఞోఽధ్యయనం దానమితి ౩9

ధమస్తపవన ద్వితీయోబ్రహ్మచార్యాచార్యకులవాసీశృతీయోఽ

త్యస్తమాత్మానమాచార్యకులేవసాదయన్ సర్వవితేపుణ్యలోకా

భవంతి బ్రహ్మసగ్నోఽమృతత్వమేతి ॥ ౧౦॥

శం—ఓజ్జరస్యోపాసనవిధ్యధః త్రయోధమస్కన్ధాఇత్యాద్యారభతీ
 తే. నైవంమస్తవ్యమ. సామావయవధూతిస్తేవౌద్ధిథాదిలక్షణస్యోజ్జరస్యోపాస
 నాత్ఫలం ప్రాప్యత ఇతి. కింతహి యత్సర్వైరపి సామోపాసనైః కర్మభి
 శ్చాప్రాప్యం తత్ఫలమమృతత్వం కేవలఽఓజ్జరోపాసనాత్ప్రాప్యత ఇతి త
 త్ సుత్యధః సామప్రకరణే తమపన్యాసః; త్రయః త్రిసంఖ్యాకాః ధర్మసన్
 స్కన్ధాః ధర్మస్కన్ధాః ధర్మప్రవిధాగా ఇత్యధః. కేత ఇతి ఆహ- యజ్ఞః
 అగ్నిహోత్యాదిః అధ్యయనం సనియమస్య ఋగాదేరభ్యాసః దానం బహిర్యై
 దియథాశక్తి ద్రవ్యసంవిధాగోభిక్షమాణేభ్యః. ఇత్యేష ప్రథమోధమస్కన్ధః.
 గృహస్థసమచేతత్వాత్తన్నిర్వర్తకేన గృహస్థేన నిర్దిశ్యతే, ప్రథమః పితృ ఇత్యర్థః
 ద్వితీయశృతీయశ్రవణాత్ నాద్యధః (తపవనద్వితీయః) తప ఇతి కృచ్ఛిచాన్ద్రా
 యణాది. తద్వాన్ తాపసః పరివార్తాన్వనబ్రహ్మసంస్థః ఆశ్రమధర్మమూర్త్య
 సంస్థః బ్రహ్మసంస్థస్య త్వమృతత్వశ్రవణాత్. ద్వితీయోధమస్కన్ధః, బ్రహ్మచా
 రీ ఆచార్యకులే వస్తు శీలమన్యైత్యాచార్యకులవాసీ అత్యస్తం నూనజీవమాత్మా
 నం నియమే రాచార్యకులేవసాదయన్ క్షవయన్ దేహం-తృతీయోధమస్కన్
 ధః, అత్యస్తమిత్యాది విశేషణాన్వైష్టిక ఇతి గమ్యతే. ఉపకుర్వాణస్య సావధాన్య
 మగ్రహణార్థత్వాన్నపుణ్యలోకత్వం బ్రహ్మచర్యేణ సర్వవితే. త్రయోపాస్యశ్ర

మిణో యథోక్తైర్థమైః పుణ్యలొకాభవంతి, పుణ్యలొకాయేహంతజమే
 పుణ్యలొకాః ఆశ్రమిణోభవన్తి, అవశిష్టస్త్వనుక్తః పరివ్రాట్ బ్రహ్మసంస్థః,
 బ్రహ్మణి సమ్యగవస్థితః సోఽమృతత్వం; పుణ్యలొకవిలక్షణమమరణభావమా
 త్యన్తికమేతి. క్షణపక్షికందేవాద్యమృతత్వవత్, పుణ్యలొకాత్పృథగమృతత్వ
 స్య విభాగకలణాత్, యదిచ పుణ్యలొకాతిశయమాత్రిమమృతత్వమభిషక్యత్
 తతః పుణ్యలొకతాద్విధిధక్తం నావక్ష్యేత్, విభక్తోపదేశాదాత్మ్యంతికమమృత
 త్వమితిగమ్యతే. అత్రచాశ్రమధర్మఫలోపన్యాసః ప్రణవసేవాస్తుత్యర్థమ్.
 సతత్ఫలవిధ్యర్థం స్తుతయేచ ప్రణవసేవాయా ఆశ్రమధర్మ(ఫల)విధయేచైతి
 హిభిద్యేతవాక్యమ్. తస్మాత్ స్మృతిప్రసిద్ధాశ్రమఫలానువాదేన ప్రణవసేవా
 ఫలమమృతత్వోబ్బునక్ ప్రణవసేవాంస్తూతి. యథాపూర్ణవర్మణస్సేవాభక్త
 పరిధానమాత్మఫలా రాజవర్మణస్తు సేవారాజ్యతుల్యఫలేతితద్వత్ ప్రణవశ్చ
 తత్పత్యం పరంబ్రహ్మ తత్పృథికత్వాత్ * ఏతద్ద్యేవాక్షరంబ్రహ్మఏతద్ద్యేవాక్షరం
 పరంబ్రహ్మత్యాద్యామ్నాయాత్, కాతకేవ్యక్తం తేస్సేవాతోఽమృతత్వమ్. ~~అత్యంత~~
 హుః కెచిత్ - చతుర్ణామాశ్రమిణామపిశేషేణ స్వకీర్మానుష్ఠానాత్పుణ్యలొ
 కతైహోక్తాజ్ఞానవర్జితానాం సర్వవీతే పుణ్యలొకాభవన్తితి. నాత్ర పరివ్రాడ
 వశేషితః పరివ్రాజకస్యాపిజ్ఞానం యమానియమాశ్చతవవీతే తవవీన ద్వితీయజ
 త్యత్ర తపశ్చైవేన పరివ్రాట్టాపసౌగృహీతో, అతస్తేహమేవ చతుర్ణాం యో
 బ్రహ్మసంస్థః ప్రణవసేవకః. సోఽమృతత్వమేతీతి- చతుర్ణామధ్యతత్త్వావిశే
 షాత్, బ్రహ్మసంస్థశ్చైవప్రతిషేధాచ్చ, స్వకర్మచ్చిద్రేచ బ్రహ్మసగృహీతా
 యాం సామధ్యోపపత్తేః, సచ యవసరాహాదిశబ్దవద్యబ్రహ్మసంస్థశబ్దః పరివ్రా
 జకే రూఢః- బ్రహ్మణి సంస్థితనిమిత్తముపాదాయప్రవృత్తత్వాత్, నహి రూఢిశ
 బ్దే (ద్రా) నిమిత్తముపాదదతే. సర్వేషాంచ బ్రహ్మణిస్థితుపపద్యతే, యత్ర య
 త్రనిమిత్తమస్తి బ్రహ్మణిసంస్థితిః- తస్యతస్య నిమిత్తవతోవాచకం సస్తంబ్రహ్మ
 సంస్థశబ్దం పరివ్రాడకవిషయే సంకోచకారణభావాన్నిరౌద్ధమయ్యక్తమ్. స
 చ పరివ్రాజ్యశ్రమధర్మహాలేఖామృతత్వం జ్ఞానానాథకృత్యప్రసంగాత్. సా
 రివ్రాజ్యధర్మయ్యక్తమేవజ్ఞానమమృతత్వసాధనమితిచేన్న ఆశ్రమధర్మత్వానిశే
 షాత్. ధర్మవాజ్ఞానవిశిష్టోఽమృతత్వసాధనమితితదపిస రావశ్రమధర్మాణా
 మవిశిష్టమ్. సచ వచనమస్తిపరివ్రాజకస్తేవ బ్రహ్మసంస్థస్యమోక్షః నాన్యేషా

౧౫౯ సానద్దగిరియటికశజ్జరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్టా

మితి, జ్ఞానాంతాక్షరతచసర్వోపనిషదాంసిద్ధాంతః, తస్మాద్యవినబ్రహ్మసంస్థః సావి
శ్రమవిహితకర్తృ(వాక్)వతాం) సోఽమృతత్వమేతీతి, న కర్తృనిమిత్తవిద్యా
ప్రత్యయయోర్విరోధాత్. కర్తృదికారకక్రియాఫలభేదప్రత్యయవత్త్వం హి నిమి
త్తముపాదాయేదంకుర్విదంమాకాషీరతికర్తృవిధయః ప్రవృత్తాః. తచ్చనిమిత్తం
సశాస్త్రకృతం, సర్వప్రాణిషుదశానాత్, సదెకమేవాద్వితీయమ్ * ఆత్మైవే
దంసర్వమ్ * బ్రహ్మైవేదంసర్వమితి శాస్త్రజన్యః ప్రత్యయోవిద్యారూపస్సావీ
భావికం క్రియాకారకఫలభేదప్రత్యయం కర్తృవిధినిమిత్తమనుపమృద్య సజాయ
తే భేదాభేదప్రత్యయయోర్విరోధాత్. సహితైమిరికద్విచద్వాదిభేదప్రత్యయ
మనుపమృద్య తిమిరాపగమే చద్వాద్యేకత్వప్రత్యయఉపజాయతే, విద్యాఽవి
ద్యాప్రత్యయయోర్విరోధాత్, తిలైవంసతి యంభేదప్రత్యయముపాదాయ క
ర్తృవిధయః ప్రవృత్తాః సయస్యాపమదితః సదేకమేవాద్వితీయం తత్ప్రత్యయవి
కారభేదోఽన్యతమిన్యేతద్వాక్యప్రమాణజనితేనేకత్వవ్యక్త్యయేన, యస్సర్వకర్తృ
భ్యోనివృత్తానిమిత్తనివృత్తైః, సదనివృత్తకర్మాబ్రహ్మసంస్థఉద్యతే. సచపరివ్రా
జేన అన్యస్యాసంభవాత్. అన్యోహ్యనివృత్తభేదప్రత్యయః, సోఽన్యత్వశ్చ-
శృణ్వత్ మన్వానోవిజానన్నిదం కృత్వేదంప్రాప్నుయామితిహిమన్యతే-తిస్తే
సంకుర్వతోనబ్రహ్మసంస్థతా-వాదారంభణమృదికారావృతాభిసంధిప్రత్యయవ
త్త్వాత్. సచాసక్తిమిత్త్యుపమదితే భేదప్రత్యయే సత్యమిదమనేన కర్తవ్యం
మయేతి ప్రమాణప్రమేయబుద్ధిరుత్పద్యతే. ఆకాశేషసతలమలబుద్ధిర్విచేకినః ఉప
మదితైపి భేదప్రత్యయేకర్తృభ్యోసనివర్తతేచైత్ ప్రాగివభేదప్రత్యయానుప
మదానాదేకత్వప్రత్యయవిధాయకం వాక్యమప్రమాణీకృతంస్యాత్, అభక్ష్య
భక్షణాదివృతిషేధవాక్యానాం ప్రామాణ్యవద్యుక్తమేకత్వవాక్యస్యాపి ప్రా
మాణ్యం సర్వోపనిషదాం తత్పురత్యాత్, కర్తృవిధీనామప్రామాణ్యప్రసంగ
జనితేన్న, అనుపమర్థితభేదప్రత్యయవత్పురుషవిషయే ప్రామాణ్యవపత్తైః- నన్వి
ష్నాదిప్రత్యయైవప్రాకృప్రబోధాత్, విచేకినామకరణాత్కర్తృవిధిప్రామా
ణ్యోచ్ఛేదఇతిచేన్న- కామ్యవిధ్యనుచ్ఛేదదర్శనాత్- సహి కామాత్తతా సప్రశ
స్తేన్యేవం విజ్ఞానవద్భిః కామ్యనికర్తాణినానుష్ఠీయస్తఇతికామ్యకర్తృవిధయః ఉ
చ్ఛిద్యంతే- అనుష్ఠీయస్తవినకామిభిరితి. తథా బ్రహ్మసంస్థైర్బ్రహ్మవిద్భిర్నాను
ష్ఠీయస్తే- కర్మాణీతి సతద్విధయఉచ్ఛిద్యంతే- బ్రహ్మవిద్భిరినుష్ఠీయస్తవితైః.

పరివ్రాజకానాం భిక్షాచరణాదివదుత్పన్నైకత్యప్రత్యయానామపి గృహస్థాదీ
 నామగ్నిహోత్రాదికమానివృత్తిరితి చెన్న, ప్రామాణ్యచిన్తాయాం పురుషవృ
 వృత్తిరదృష్టాస్తత్వాత్. సహి నాభిచరణితి ప్రతిషిద్ధమప్యభిదరణం కశ్చిత్కు
 ర్వాన్ దృష్టఇతి శత్రౌ ధ్వేషరహితేనాపి వివేకినాఽభిచరణంకియతే. సచ క
 ర్మవిధిప్రవృత్తినిమిత్తై భేదప్రత్యయేదాధితైగ్నిహోత్రాదౌ ప్రవర్తకంనిమి
 త్తమస్తి, పరివ్రాజకస్యేవ భిక్షాచరణాదౌ బుధుత్వాదిప్రవర్తకమ్. ఇహాప్యక
 రణే ప్రత్యవాయభయం ప్రవర్తకమితిచెన్న - భేదప్రత్యయవతోఽధిక్రృతత్వా
 త్ - భేదప్రత్యయవాసనుపమదితభేదబుద్ధిర్విద్యయాయః సకర్మణ్యధిక్రృతత్యే
 వోచామ. యోహ్యధిక్రృతకర్మణి తస్య తదకరణే ప్రత్యవాయః సనివృత్తాధి
 కారస్య గృహస్థస్యేవ బ్రహ్మచారిణోవిశేషధర్మాననుష్ఠానే. ఏవంతిహి సర్వ
 స్సాన్విశృమస్థత్యున్నైకత్య ప్రత్యయః పరివ్రాజితిచెన్న - స్వస్వామిత్యభేదబు
 ద్ధ్యనివృత్తైః, కర్తాభావాచ్చేతరాశ్రమాణామ్ * అథ కర్మకుర్వయేతిశ్చుతేః
 తస్మాచ్చ స్వస్వామిత్యాస్థావాద్భిక్తురేకేవపరివ్రాజక - సగృహస్థాదిః. ఏకత్వ
 ప్రత్యయవిధిజనితేన ప్రత్యయేన విధినిమిత్తభేదప్రత్యయస్యాసమదిత
 త్యాద్యమనియమాద్యనుపపత్తిః పరివ్రాజకస్యేతిచెన్న - బుధుత్వాదినైకత్వప్ర
 త్యయాత్ - ప్రచ్యావితస్యోపపత్తేః. నివృత్త్యర్థత్వాత్. సచ ప్రతిషిద్ధసే
 వాప్రాప్తిః - ఏకత్వప్రత్యయాయత్నైః ప్రాగేవ ప్రతిషిద్ధత్వాత్, సహి రా
 త్రౌ కూపే కంటకవాపతితడదితేషిసవితరి పతతి తస్మిన్నైవ. తస్మాత్సిద్ధంనివృత్త
 కర్తాభిక్తుకేవ బ్రహ్మసంస్థఇతి, యత్పునరుక్తం సర్వేషాం జ్ఞానవర్జితానాం
 పుణ్యలోకతేతి. సత్యమేతత్ - యచ్ఛాక్తం తపశ్శుద్ధేన పరివ్రాజవృత్తక
 త్యేతత్ - తదనత్, కస్తాత్, పరివ్రాజకస్యేవ బ్రహ్మసంస్థతాసమ్భవాత్సవీవ
 హ్యనశేషితత్వవోచామ, ఏకత్వవిజ్ఞానవతోఽగ్నిహోత్రాదివత్తపోనివృత్తై
 శ్చ, భేదబుద్ధిమతఏవహి తపకర్తవ్యతాస్యాత్. ఏతేన కర్మచ్ఛిద్యై బ్రహ్మసం
 స్థతాసామధ్యం అప్రతిషేధశ్చ ప్రత్యుక్తేః తథా జ్ఞానవానేన నివృత్తకర్తా
 పరివ్రాజిజ్ఞానవైయధ్యం ప్రత్యుక్తమ్. యత్పునరుక్తం యవసరాహదిశబ్ద
 పత్పరివ్రాజకేన రూఢోబ్రహ్మసంస్థశబ్దఇతి. తత్పరిహృతమేతత్, తస్యేవ బ్ర
 హ్మసంస్థతాసమ్భవాత్సాన్యస్యేతి, యత్పునరుక్తం రూఢశబ్దానిమిత్తం నాపాద
 దతఇతి తన్న గృహస్థతేషుపరివ్రాజకాదిశబ్దదశనాత్. గృహస్థితిపరివ్రాజ్యత

క్షణాదినిమిత్తపాదానా అపిగృహస్థపరివ్రాజకాభ్యాశ్రమవిశేషవిశిష్టజాతిమ
తచగృహస్థ ఇతిపరివ్రాజకఇతి తత్కైతచయాధాదృశ్యంతేశబ్దాః స యత్రయత్య
తానినిమిత్తాని తత్రతత్యవతంతే పగిన్ద్యభివాత్. తథేహపి బ్రహ్మసంస్థశబ్దో
నివృత్తనర్వకమతతాధః పరివ్రాజకవిషయేంత్యాశ్రమిణిపరమహంసాభ్యేవ
త్తదహభవితుమహాతి, ముఖ్యామృతత్వఫలశ్రవణాత్. అతశ్చైదమేవైకంబహూ
క్తంపారివ్రాజ్యం సయజ్ఞోపవీతిగిదండకమందల్యాదిపరిగ్రహ(ఇతి)వా(ముం
దోఽపరిగ్రహోఽనంగత్యచశ్రుతిః * అత్యాశ్రమిభ్యఃపరమంపవిత్రమిత్యాదిచ
శ్వేతాశ్వతరీయ * సమతిర్న సమస్కారఇత్యాది స్మృతిభ్యశ్చ * తస్మాత్కమన
కుర్వంతి యతయఃపాలనశిసః * తస్మాదపింగోధిమజ్ఞో అవ్యక్తలింగ ఇత్యా
ది స్మృతిభ్యశ్చ యత్తుసాంత్రైకమత్యాగోఽధ్యుపగమ్యతే క్రియాకారకఫల
భేదయద్దైస్సత్యాస్వధ్యుపగమాత్ స్మృతా యచ్ఛబ్దోద్భేః శూన్యతాధ్యుపగమా
దకర్తృత్వమధ్యుపగమ్యతే తదవ్యసత్ తదధ్యుపగమంతుస్సత్వాధ్యుపగమాత్.
యచ్ఛబ్దేజ్ఞేరలసతియాఽకర్తృత్వాధ్యుపగమఃసోప్యసత్కారకబుద్ధైరినిసతి
తత్వాత్ప్రమాణేన తస్మాద్వేదాంతపరమాజనిలైకత్వ ప్రత్యయవతంప తత్కార్య
నివృత్తిలక్షణం పారివ్రాజ్యం బ్రహ్మసంస్థస్వంచేతినిర్ధం ఏకేనగృహస్థస్యేకత్వవి
జ్ఞానెనతిపారివ్రాజ్యమథాసిద్ధం. ససప్తగుప్తత్వాదనదోషభావోన్యాత్పరివ్రాజక
* వీరహావాపినదేవానాం యోగిముద్రాసయతఇతిశ్రుతిః స దైవేనైవా
త్సాదితత్వాత్. ఉత్సర్జనవహిసమీకత్వదశానైజాతే * అపాగాదగ్నైరగ్నిత్వ
మితిశ్రుతిః అతోపదోషభాగృహస్థః పరివ్రాజన్నితి

॥ ౧ ॥

అ—అధిక్రూపాధికారాణ్యంగావబద్ధాన్యపాననాన్యకాని. సమృత్తిస్వతం
తాధికారగోచరమోజ్కారోపాసనం విధాతుమరథతే (ఓజ్కారేతి) అం
గావబద్ధోపాననాధికారేయథోక్తస్వతంత్రోపాసన విధానోభిప్రాయశ్శ్రు
తైరిత్యాశంక్యాహ (నైవమితి) సస్వతంత్రస్య తస్మాదపాననాదిత్యేవకారాధ్యః
కథంతహే మంతవ్యమిత్యపెత్తాయామాహ (కింతహేతి) సనియమస్యప్రా
జ్ఞుభిత్వాది నియమసహితస్య పురుషస్యేతియావత్ అధ్యాసః స్వీకరణం, విచా
రో జహః, శిష్యభ్యోదాన, మావృత్తిశ్చేతి పంచవిధః పెద్దాన్యయద్దీయతే- త
స్యయజ్ఞాంగత్వాత్ పృథక్ఫలవశీత్త్రం నాస్తీతిమన్వానావిశినష్టి (బహిరేవదీతి)
గృహస్థేన తదాత్తనేత్యథాః కథంగృహస్థస్య పాగధమ్యం, బ్రహ్మచారిణస్తథా

త్వాదిత్యాశంక్యాహ (ఏకత్వత్వభేదాంత) ఉక్తవ్యాఖ్యానేవాక్యశేషస్య గమక
 త్వమాహ (ద్వితీయేతి) సాధమ్యమేవ ప్రథమశబ్దస్యనాథః బ్రహ్మచారి
 ప్రాధమ్య ప్రసిద్ధివిరోధాదిత్యాహ (నాద్యభేదాంత) కీదృగత్రపరివ్యాప్త్యాహ
 తే- తత్రాహ (నేతి) కుతాత్రిబ్రహ్మసంస్థానగృహ్యతే తత్రాహ (బ్రహ్మ
 సంస్థస్యేతి) వానప్రస్థగృహణమముఖ్యస్య పరివ్రాజోపివదర్శనాథః. బ్రహ్మ
 చారిత్వాదివాక్యస్య నైష్ఠికవిషయత్వం విశేషణసామర్థ్యాద్దర్శయతి (అత్యం
 తమిత్యాదీతి) అథోపకుర్వాణస్యాత్రిబ్రహ్మచారిత్వావిశేషాతిశయమితివాదా
 ననభవేత్ తత్రాహ (ఉపకుర్వాణస్యేతి) ననుబ్రహ్మచారిణోబ్రహ్మచర్యేణ
 పుణ్యలూకో సహాయతే తత్రాహ (సర్వభేదాంత) కథమాశ్రమిణాం పుణ్యలూ
 కత్వ విశేషనతాం తదాత్మకత్వ ముచ్యతే తత్రాహ (పుణ్యభేదాంత) ఆశ్రమిమ
 ప్రదర్శనమానేమ కింపరివ్యాప్త్యాభ్యసనప్రదర్శనతే తత్రాహ (అవశిష్టస్యేతి)
 కుతాహిపుణ్యలూకచైలక్షణ్యమమృతత్వస్యేత్యాశ్రయోక్తం (ఆత్యంతికమితి)
 తస్మాదేతత్కర్తవ్యభావేమౌతుమాహ (పుణ్యలూకాదీతి) అమృతత్వస్యపుణ్య
 లూకాత్ప్రధానిభాగకరణాత్తతాస్యత్వాదాత్యంతికత్వ సిద్ధిరితియోజనా. ఉక్త
 మేవాథాన్వయేతిరేకముఖేన సాధయతి (యదిచేత్యాదినా) బ్రహ్మశబ్దస్యయథా
 శృతంముఖ్యమథంగృహీత్వా పరబ్రహ్మత్వనా సాక్షాత్కారవతోనిరంకుశమమృ
 తత్వం క్తం, ప్రకరణాలాచనయాశుపరిణవపరితే బ్రహ్మోపాసకస్య క్రిమే
 ణామృతత్వంభేదబుద్ధైరసపాయాద్విస్తవ్యం కర్మిణామంతనత్ఫలత్వాభిధానేన
 తన్నిందయాబ్రహ్మసంస్థతాస్తుతిదర్శనా త్రస్యాశ్చవిధ్యక్షత్యా దమృతత్వకా
 మోబ్రహ్మసంస్థసాన్నిధిత్వేకార్థపరత్వా దేకమిదంవాక్యమిత్యాహ (అత్రచేత్యా
 దినా) స్తుతయేథలసిద్ధమేచేదం వాక్యం కింసాన్యాదిత్యాశంక్యాహ (స్తుతయేచేతి) అ
 క్షాంత్యాదెకంవాక్యం తద్భేదేతద్భేదనియమాదిత్యభేదః కింపరంతరీక్షాదంవా
 క్యం- తత్రాహ (తస్మాదీతి) (స్తుతిప్రసిద్ధేతి) శృణో స్తుత్యర్థానువాదిత్వే
 వైపరీత్యా త్రదనుమితశృణోసిద్ధేతియోజ్యం. స్తుతిమేవద్యుష్టానావప్తచేభ్యససప్త
 యతి (యథేత్యాదినా) ఇతిశబ్దోఽధ్యాహృతేన స్తుతయేఇత్యుచేన సమ్బంధితే
 నను బ్రహ్మతత్వసేవాతోఽమృతత్వంభవతి నపరిణవసేవాతః తత్కమితి తస్య
 స్తుతిరిత్యాశంక్యాహ (పరిణవశ్చేతి) తత్రప్రమాణందర్శయే ఫలితమాహ
 (ఏకద్యేవేతి) సవ్యాఖ్యానం వజ్రాలదోషముక్తాబ్రహ్మసంస్థాఽమృతత్వమే

౧౬౩ సానందగిరియటికశంకరభాష్య-రంగరామానుజభాష్య యక్తా
 తీత్యత్యవృత్తికారీయం వ్యాఖ్యానముత్తాపయతి (అత్యేతి) యోగ్యోపశమిణ
 శ్చత్వారోజ్ఞానవజ్జతాః తేహంసరేషామవప్యవిశేషణసావ్యవహిత ధర్మాను
 ప్తానేన పుణ్యలొకధాగితా, నర్వపతేపుణ్యలొకాధవంతీత్యతోక్తా సతుపూ
 ర్వస్తిన్యస్తేపరివ్యాడను క్తస్సన్ననశేషితా స్తీతియోజనా,నను పూర్వస్థిగ్గన్థే
 వాచకపదంపరివ్యాజోనోపలభ్యతే తథాచాసావనశేషితః తత్రాహ (పరివ్యాజ
 కస్యాపీతి) జ్ఞానంయమూనియమాశ్చ ఉపాయధూతాఞ్చతియావత్ పరివ్యాడపిపూ
 ర్వత్యాభిహితశ్చైత్ - బ్రహ్మసంస్థవాక్యస్య కొద్దసాన్యదిత్యాశఙ్కాహ (అత
 ఇతి) పరివ్యాజకస్యానవశిష్టత్వేన చతుర్ణాముపదిష్టత్వావిశేషాంతశ్చబ్దార్థః
 సామాన్యనిర్దేశేహేతుమాహ (చతుర్ణామితి) అప్రతిషేధాచ్చేతిచ్ఛేదః, న
 న్వాశ్యమాంతరాణాం కర్మాధర్మత్వాత్తైవవ్యాపృతత్వాన్నబ్రహ్మసంస్థతా
 యాం సామర్థ్యమస్తి- పరివ్యాజకస్యతు నిర్వాప్యపారస్య బ్రహ్మసంస్థతాసు
 కరేత్యతలహ (స్వకమేతి) నను పరివ్యాజకే బ్రహ్మసంస్థశబ్దోరూఢః-గవా
 దిశబ్దవత్- తన్నాసావాశ్యమాంతరమాస్కందతి- తత్రాహ (నచేతి) నిమిత్త
 మాదాయ పృవృత్తత్వేపి కిమితియాశిర్నస్యాదిత్యాశఙ్కాహ (నహీతి) న
 న్నెషశబ్దానేమిత్రిహి పరివ్యాజకమాత్యమధికరోతి- తత్రైవ నిమిత్తస్యన
 త్వాత్- తత్రాహ (సర్వేషాంచేతి) నను పంకజాదిశబ్దాఃనిమిత్తమస్తీత్యేతా
 వతా నేందీవరాదౌ వతంతే- కింతు తామరసాదిమాత్యం!విషయాకుర్వంతి,
 తథా బ్రహ్మసంస్థశబ్దోనిమిత్తవత్పి గృహస్థాదావనవస్థితః పరివ్యాజకమే
 వ పరంగోచరమేత్. అతలహ (యత్యేతి) బ్రహ్మసంస్థశబ్దం నిర్బోధమయ్యక్త
 మితిసంబంధః, రూఢిపక్షే దోషాంతరమాహ (నచేతి) ధర్మనహితస్య జ్ఞాన
 స్య జ్ఞానసహితస్యవా ధర్మస్యామృతత్వసాధనత్వాన్నజ్ఞానానధర్మక్యమిత్యా
 శఙ్కాద్యపక్షమనునదతి (పారివ్యాజ్యేతి) పారివ్యాజ్యధర్మేణైవేతినాయం
 నియమః, గృహస్థాదిధర్మాణామప్యాశ్యమధర్మత్వేన తుల్యత్వాత్తద్విశిష్టజ్ఞా
 నమమృతత్వహేతురీత్యపివస్తుం సుకరత్వాదిత్యాహ (నాశ్యమేతి)ద్వితీయంచూ
 పయతి (ధర్మోవేతి) యది పరివ్యాజకధర్మజ్ఞానవిశిష్టోముక్తిహేతురీత్యచ్యతే,
 తదైతదితి, ముక్తిహేతుత్వం తదాశ్యమధర్మాణాం జ్ఞానవిశిష్టానామవిశిష్టమ్.
 తథాచ నరూఢిపక్షేపి పరివ్యాజకస్తేవ జ్ఞానాన్ముక్తిరీత్యర్థః- ఇతశ్చ పరివ్యా
 జకస్తేవ ముక్తిధాత్వమసిద్ధమిత్యాహ (నచేతి) మూలహేత కన్యచిదపిముక్తి

రుభదితి తత్రాహ (జ్ఞానాదితి) బ్రహ్మసంస్థవాక్యాథకమువసంహరతి (తస్మా
దితి) పరివ్రాజకస్త్రేవామృతత్వమిత్యనియమాజ్ఞానాదేవ తదితి నియమాది
త్యథః- బ్రహ్మసంస్థస్సనుచ్చయానుష్ఠాయాతివృత్తికారమతంనిరాకరోతి (స
కర్తైతి) కర్మణమితి ప్రతిత్యయస్య శుద్ధబ్రహ్మత్వసాక్షాత్కారస్యచ మిథోవి
రోధాన్నసముచ్చయసిద్ధిరితి- వస్తుసంగ్రహవాక్యంవిస్మయోతి (కర్తాదీతి) క
ర్మణవిధయః నిషేధాశ్చేతిద్రష్టవ్యం-తథాపి ప్రత్యయత్వేవిశేషాత్కారకాకా
రకవిధినిషేధయోర్నవిరోధోస్తీత్యాశక్త్యాహ (తచ్ఛేతి) ప్రత్యయశ్చేపి శా
స్త్రీయాశాస్త్రీయతయావిద్యాఽవిద్యాభావేన విరోధోస్తీత్యథః, సతివి
రోధే కింస్యాత్ అత్రాహ (సావధానికమితి) విద్యారూపః ప్రత్యయఇతి
పూర్వేణసంబంధః తత్రాహ కమేవహేతుంస్తారయతి (భేదేతి) తత్త్రిలోకప్రసిద్ధ
ముదాహరణమాహ (సహితి) భేదాభేదప్రత్యయయోర్విద్యావిద్యాత్వనోర్వి
రోధేన సముచ్చయాసంభవాత్తదనుష్ఠాయా బ్రహ్మసంస్థాసభవతిచేత్ - కస్తిర్హి
బ్రహ్మసంస్థస్సాన్యత్ అత్రాహ (తలైతి) ఉక్తిరిత్యా సముచ్చయాయోగేసతి
తియావత్ - అన్యస్య గృహస్థాదెర్బ్రహ్మసంస్థత్వాసంభవముక్తంసాధయతి (అ
న్యోహితి) వాచారంభణమాత్రేవికారైఽన్యతే శిరిరాహౌబ్రాహ్మణాహమిత్యా
ద్యభిసంధానరూపౌ మిథ్యాభినివేశాత్కలయః ప్రత్యయః తద్యత్వాదితిహేత్వ
థః నను బ్రహ్మవిదోపి సంస్కారవశాద్దైవతసత్వత్వాభినివేశపూర్వకం క
ర్మణప్రవృత్తిసంభవాన్నబ్రహ్మసంస్థతానుపతిపాదేత్యతః (సచేతి) అనత్య
మిదమితినివేశేన సత్వత్వాభినివేశే శిధిరీకృతే పునస్సత్వత్వాభినివేశేన సప్ర
వృత్తిరుపపద్యతే- ఆధానరూపాతు భేదబుద్ధికర్మణప్రవృత్తిహేతురిత్యథః
అద్యైతజ్ఞానవతోనిమిత్తనివృత్త్యా కర్మణివృత్తిరవశ్యంభావసిత్తుక్తమ్. విప
క్షేదోపమాహ (ఉపమదిత్యేతి) ఏకత్యప్రత్యయజనకం శాస్త్ర సభవత్వేనప్ర
మాణం పూర్వప్రవృత్తభేదప్రత్యయవిరోధాదితిమతమాశక్త్యాహ (అభ్యే
తి). యథా * సకలంజంభయేచిత్వాదిశాస్త్ర పూర్వపాపత్యకంజాదిభక్షణ
ప్రత్యయవిరోధేపి ప్రమాణం- రాగాదిదోషాత్తస్య ప్రత్యయస్యాప్రమాణత్వా
త్ - తదైన భేదప్రత్యయస్యావిద్యోత్థత్వాత్ప్రమాణ్యసంభవాతిష్ఠిరోధేన్య
ద్యైతశాస్త్రస్య యుక్తమేవ ప్రామాణ్యమిత్యథః కార్యవశత్వాదిద్యైతే
తాత్పర్యాభావాత్తుత్తచాస్త్రస్య ప్రామాణ్యమిత్యాశక్త్యాహ (సరో

సానన్దగిరియతీకశక్తరభాష్యరంగరామనుజభాష్యయుక్తా
 వనిషదామితి) ఉపకృమోపసంహారకరూప్యాదిషడ్విధతాత్పర్యలింగదర్శనాద
 ద్వైతైతాత్పర్యం తానామవసీయతే- తద్వ్యక్తమద్వైతతాత్ప్రస్య సాన్ద్రైప్యా
 మ్యామిత్యథః. భేదాలంబనకర్మవిధివిరోధాన్నాద్వైతతాత్ప్రస్య సాన్ద్రై
 మాసమితిశంక తే (కర్మవిధినామితి) యథా సప్తపృత్యయో గంధర్వసగరా
 దిప్యత్యయశ్చ పాక్తత్వజ్ఞానాదజ్ఞు పురుషమధికృత్య పృమాణం తథా కిర్త
 విధీనామవ్యవిదుషి పురుషే పామాణ్యసంభవాన్నాద్వైతతాత్ప్రస్య తద్విరో
 ధోస్తీతిపరిహరతి (నానువమదితేతి) * యద్యదాచరతిశ్రేష్ఠస్తత్తదేవతరొ
 జనఇతిస్తృతేః తత్త్వదర్శనాం కర్మభ్యస్సకాశాదుపరమేనత్యేన్యపుసరంన్య
 నే- తథాచ కర్మవిధివిరోధతాదవస్థ్యమితిశంక తే (విచేకినామితి) పృకృతిప
 రవశశాస్వల్లాకస్య నాసావివేకీ పృకృతి మనువతతే * పృకృతిం యా
 నిఘాతాని నిగ్రహాకింకరిష్యతీతిస్తృతేః- తతో బ్రహ్మవిదాం నేషుమ్యే
 పి సకర్మవిధీనామప్రామాణ్యప్రసక్తిత్వత్తరమాహ (సకామ్యేతి) తదేవప్ర
 పంచయతి (సహీతి) ఇతి నొద్భిద్యంతఇతిశేషః అస్తు పృకృతేకిమాయాతం- త
 దాహ (తథేతి) అనుష్ఠీయంతపవతి తద్విధీనామనుద్భితిరితివాక్యశేషః- అ
 ద్వైతవాదిసోఽవశ్యంభావినీ కర్మనివృత్తిత్వక్తం దృష్టాంతేన విఘటయ
 న్నాశంక తే (పరివ్రాజకానామితి) అద్వైతభీష్వభావాలోచనాయాం భిక్షా
 టనాదిప్రవృత్తిరప్యఘటమానేవేతిమనానసస్సమాధత్తే (సప్రామాణ్యేతి) సము
 చ్చయస్య ప్రామాణికత్వనిరూపణాయాం పృత్యయాభాసమూలస్యవ్యవృత్త్యా
 భాసస్య నొదాహరణత్వం- అగ్నిహోత్రాదిప్రవృత్తిరప్యాభాసత్వే ప్రామా
 ణికసముచ్చయసిద్ధాంతహానిః- అతోనైతచ్చాద్యమిత్యథః ఏత దేవదృష్టాంతేన
 స్పష్టయతి (సహీతి) తద్వదవిచేకినా కర్మకియమాణందృష్టమితివిచేకిభిరపి త
 స్యక్తియతే- భిక్షాటనాదిప్రవృత్త్యాభాసస్తప్రామాణికోఽగ్నిహోత్రాదిప్ర
 వృత్తిరోదాహరణమితిశేషః- ఇతశ్చ నెదముదాహరణమిత్యాహ సచేతి) అ
 గ్నిహోత్రాదావపి ప్రవతకమస్తీతిశంక తే (ఇహపీతి) అకరణకృతంప్రత్యవా
 యాభ్యం భయమవిచేకినః వివేకినోవేతి వికల్ప్యాద్యమంగీకరతి (సభేదతి)క
 మ్మణి భేదబుద్ధిమతోఽధికృతత్వేపి తస్య తదకరణే కింస్యాదిశ్వాశజ్ఞానహ
 (యోహీతి) ద్వితీయందూషయతి (సనివృత్తి) విచేకినోనివృత్తాధికారస్య ప్ర
 త్యవాయాప్రాప్త్యా కర్మసు ప్రవతకకాభావాతల-మభ్యోనివృత్తియాపంపా

రివ్రాజ్యంచేత్ - అతిప్రసంగస్తహితశంకతే (ఏవంతహిత) కర్మసాధనం
 స్వయజ్ఞాపవీతాదిత్యజ్యతే నవా త్యజ్యతేచేత్ సస్వాశ్రమధర్మః తతో య
 జ్ఞాపవీతాద్యంతరేణ గాహాస్థ్యాదిభావానంభవాత్ సత్యజ్యతేచేత్ సపారి
 వ్రాజ్యపాప్తిః సాధనసంగ్రహస్య సాధ్యాధాత్వాదితిపరిహారితీ (సస్వసామి
 త్వేతి) ఇతశ్చాశ్రమాంతరేణ సపారివ్రాజ్యమిత్యాహ (కర్మాధాత్వాదితి)
 జాయాపుత్రపితృసంపత్త్యానంతర్యం శ్మితావధాన్తాధాగ్గృహస్థాదిషు సాస్వా
 మస్థేష్యేన పరివ్రాజ్యస్య దుర్వదత్వే ఫలితమాహ (తస్మాదితి) సస్వామిత్యా
 భావాత్ - వివేకవశాద్యజ్ఞాపవీతాదౌ స్వశబ్దార్థే సామిత్యబుద్ధ్యధావాది
 తియావత్ - యత్తు పరివ్రాజకస్య నివృత్తాధికారస్య పృత్యవాయాసభిప్రాయ
 రితి తత్రా నిష్ఠాపత్రిమాశఙ్కతే (ఏకత్వేతి) తద్విషయవృత్త్యయస్యవిధిః ఉత్పా
 దకమ్ * తత్తత్తమస్యాదివాక్యం తజ్జనితేనైకత్వవిషయేణ పృత్యయేనైతి యావ
 త్, తథాచ యథేష్టచేష్టాప్రసక్తిరితిశేషః, జ్ఞానినోవైధియమాదినాస్తి తత్ప్ర
 వృత్తిస్తు సంస్కారవశాదిత్యాశయేనాహ (బుధుత్వాదినైతి) యోహిద్వచ్చేన దౌ
 షేణ తత్తత్తజ్జనాత్కథంచిత్రప్రచ్యుతిమాపాదితః - తస్య సంస్కారవశాద్యమని
 యమానుష్ఠానముపపద్యతే - తస్య దోషకృతతత్తత్ప్రచ్యుతిప్రసూతానియతచే
 ష్టానివృత్త్యధాత్వేనావశ్యానుష్ఠేయత్వాత్ - తథాచ నయథేష్టచేష్టాపత్తిరిత్య
 థాః - ఇతశ్చ విదుషోవైధిప్రవృత్త్యధావేపి యథేష్టచేష్టానాస్తీత్యాహ (సచే
 తి) అవిదుషాపినయథేష్టచేష్టా విదుషస్తు సామతస్తేతిదృష్టానైస స్ఫుటయతి
 (సహిత) అన్యేషాం బ్రహ్మసంస్థత్వాసంభవే ఫలితముపసంహరతి (తస్మాదితి)
 పరోక్తమనూద్యాంగీకరతి (యత్పునరితి) ఉక్తమథాంతరమనువదతి (య
 చేతి) కిం పరివ్రాజకస్య జ్ఞానహీనస్వాశ్రమమాత్రనిష్ఠస్య తపశ్శబ్దేనోపా
 దానం - ఆహోస్విజ్ఞానవతోపీతివికల్ప్యాద్యమంగీకృత్య ద్వితీయం దూషయతి
 (తదనదితి) జ్ఞానవతోపి తపస్విత్యాత్తపశ్శబ్దేనోపాదానముచితమితిశంకిత్వాప్ర
 త్యాహ (కస్మాదిత్యాదినా) తపశ్శబ్దేనాసౌ గృహీత ఇతిశేషః - తస్యచజ్ఞానవతో
 వశిష్టత్వం పాగేనోపదిష్టమిత్యాహ (సహితేతి) ఇతశ్చ పరమహంసపరివ్రాజ
 కో నతపశ్శబ్దేన పరామృష్టత్యాహ (ఏకత్వేతి) తదేవస్ఫారయతి (భద్రేతి)
 యత్తు కర్మాచ్చిద్యే గృహస్థాదేరపి బ్రహ్మసంస్థతాసామధ్యమితి తత్ప్రత్యా
 హ (ఏతేనైతి) అనివృత్తభేదవృత్త్యయస్య బ్రహ్మసంస్థత్వాసంభవనేతియావత్ -

౧౬౬ సానందసిరియటికశజరభాష్య-రంగరామానుజభాష్యయక్తా
 సామధ్యం పృథ్వీ కృమితిసంబంధః- యత్తు చతుర్థామపి బ్రహ్మసంస్థతాయా
 అపృథిషెథతి త త్రాహ (అపృథిషెథశ్చేతి) ఏకత్వాపదేశేన భేదప్రత్యయని
 రాసాదనివృత్తభేదప్రత్యయన్యథాభ్యుహ్మసంస్థతాపృథిషి ధైత్యధాః-పారివ్రా
 జ్యమాతేణామృతత్వే జ్ఞానవైయధ్యము క్తంపరిహరతి (తథేతి) చాద్యాంతర
 మనూహ్యోక్తం పరిహరంస్తారయతి(యత్పునరు కృమితి) తత్త రూఢాయంశబ్ద
 తి శేషంపంచమ్యాసూఢయతి, చాద్యాంతరమనూద్యమాషయతి(యత్పునరిత్యాది
 నా) ఆదిపదేన పంకజాదిశబ్దాగృహ్యంతేడ క్తృప్రపంచయతి(గృహ్యంతీతి) ఇహ
 పీతి ప్రకృతవాక్యోపాచానం-ప్రకృతే పరమహంసేపరివ్రాజక బ్రహ్మసంస్థవ
 దమిత్యత్రపాతుమాహ(ముఖ్యేతి) ఇతశ్చపారిమహంస్యమెసశ్రోతమిత్యాహ(అ
 తశ్చేతి) ఏవకారాధ్యంకథయతి(నయజ్ఞాపవీతేతి) ఇశబ్దస్సన్నానసప్రకరణతథా
 విధశ్చుత్వభావపరిదర్శనార్థః-బ్రహ్మసంస్థశబ్దస్య పరమహంసవిషయత్వే శ్చుత్వం
 తిరం సంవాదయతి (శ్చుతిరితి) అత్యాశ్రమిభ్యః- పూర్వాశ్రమత్యయమతీత్య స
 ర్వకర్మత్వక్త్వా స్థితేభ్యః పరమహంసపరివ్రాజకేభ్యఃఇతియావత్ - పరమంప
 విత్తం నిరతిశయపరిశుద్ధికారణం పరమపురుషార్థసాధనం సమ్యక్జ్ఞానం పో
 వాచేత్యధాః- స్మృతిభ్యశ్చ యథోక్తపారివ్రాజ్యంసిద్ధతీతి శేషః * అనాశిష
 మనారంభమిత్యాదివాక్యసంగ్రహార్థమాదివదం- కర్తృణో బంధపాతుత్వం- త
 చ్చుద్ధాః- లింగస్య ధర్మకారణత్వరాహిత్యం తస్మాదిత్యుక్తం- అలింగః ధర్మ
 భవజిత్వరహితః ధర్మజ్ఞః యథావద్ధర్మానుష్ఠాతా- అధర్మజ్ఞఃఇతివాపాతః- ధర్మవి
 చారనిష్ఠారహితః- త త్రాసారత్వప్రత్యయవానిత్యధాః- అలింగఇత్యుక్తేనా
 శమిత్వమిత్యాశక్యాహ (అవ్యక్తేతి) నవ్యక్తం దంభేనగృహీతంలింగం ఆ
 శ్రమిత్వమస్యాస్తీత్యవ్యక్తలింగః కింతవదంభేన శ్చుతిస్తత్త్వప్రకారేణ తద
 స్యాస్తీత్యధాః- ఆదిపదం * త్యజధర్మమధర్మంచేత్యాదిగ్రహీతుం - అత్రాపి
 పూర్వపదన్వయః- నను కర్మనివృత్తిముపదిశతా త్వయా సాంఖ్యమతమేవాశ్చి
 తం- తేనాపి శరీరాదివ్యాపారో పరమహంసా ధ్యాననిష్ఠాయాస్సికృతత్వా
 త్ - త త్రాహ (యత్త్వీతి) నహి తన్నతే కూటస్థాత్తథీబలేననైష్కర్మ్యంయ
 క్తం- క్రియాకారకాదిబుద్ధైరవివేచ్యచసత్యత్వేన జ్ఞానమాత్రాపనాద్యత్వా
 యోగాత్ - నచ సర్వవ్యాపారోపరమసంభవః; మనోబుద్ధ్యాదీనాంతచ్ఛీలత్వా
 త్ * నహి కశ్చిత్క్షణమపీత్యాదిస్తృతే; అతస్సాంఖ్యవచామిత్యైవేత్యధాః

నను పౌంధ్రేనాపి నైరాత్మ్యమిచ్ఛతా నైష్కర్మ్యమిష్టం- తథాచ కర్మత్వాగ
ముపదిశతా త్వయాపి తన్న తమేవానుమోదితం నైత్యాహ (యచ్ఛేతి) తదభ్యు
పగతురిత్యత్రా కర్మత్వంతచ్ఛబ్దార్థః * దుఃఖమిత్యేవ యత్కర్మకాయక్ల
శభయాత్త్యసేదితి స్మృతేః ఆలస్యోపహతైరజ్ఞై రకర్మత్వముపేయతే భవతా
పి కర్మత్వజతా తన్న తమాదృతమిత్యాశక్యాహ (యచ్ఛాజ్ఞేరితి) అకర్మ
త్వాభ్యుపగమఇతిచ్ఛేదః; తేహ మోహదేవ కర్మత్వజంతో నతిత్ఫలంభంతే. *
సకృత్వా రాజసంత్యాగం నైవత్వాగఫలంభేదితి స్మృతేః. వయంతు ప్రమాణవ
శాదేవ కర్మత్వజంతో నన్యామోహమూఢపక్షమాద్రియామహే తస్మాన్నైష్కర్మ
త్వం శృతిస్మృతిప్రసిద్ధమప్రాత్యభ్యయమితిభావః; పక్షాంతరేనైష్కర్మ్యక్తే
రిమూలశ్వేస్థితే ఫలితముపసంహరతి (తస్మాదితి) యత్తుకైశ్చిదైకాశ్రమ్యమాశ్రి
తం. తత్ప్రత్యాదిశతి (ఏతేనేతి) ఏకత్వవిజ్ఞానేన భేదప్రత్యయస్యోపమర్చితత్వా
పపాదనేనేతియావత్. ఏకత్వవిజ్ఞానంపరోక్షంవివక్షితం. అపరోక్షస్య పారివ్రా
జ్యమంతరేణాయోగాత్. తస్మావరతిశబ్దితస్య శమాదివత్సాధనత్వశ్చుతేరితిద్రష్ట
వ్యం. గృహస్థస్య పారివ్రాజ్య శృతివిరోధంశంకతే (సన్వితి) ఏకాత్మ్యమే
వసత్యం ద్వైతమసత్యమితి విచేకేజాతేసత్యగ్నానదేవస్తుత్వాధ్యవసాయాత్త
దభినివేశశేధిల్పాన్నతత్త్వాగైవోషప్రాప్తిరితిరూషయతి(సదేవేతి) సమ్యక్జ్ఞా
నైసత్యగ్నానదేవత్వన్నత్యే మానమాహ (అపాగాదితి) గృహస్థస్యాపి విచేక
వతో నైరాగ్యద్వారా యక్తం పారివ్రాజ్యమిత్యాహ (అత ఇతి) ఇతిశబ్దో
బ్రహ్మసంస్థవాక్యవ్యాఖ్యానసమాప్త్యర్థః; || ౧ ||

రం—ఓజ్కారేణ బ్రహ్మోపాసనంవిధానుం ప్రస్తాతి (త్రయోధర్మస్కం
ధాఇత్యాది)ధర్మస్కంధాఃధర్మసాధకమాగాఃఅశ్రమరూపమాగాఃస్త్రయ
ఇత్యర్థః (యజ్ఞైర్ధ్యయనంధానమితిప్రథమః) యజ్ఞాధ్యయనదానశబ్దైర్మ
హస్థాశ్రమఉచ్యతే అధ్యయనశబ్దో వేదాభ్యాసపరః (తపఏవద్వితీయః) తపశ్శ
బ్దేన వైఖానసపారివ్రాజ్యయోగిహాణం ఉభయోస్తపఃప్రధానత్వాత్, తప
శ్శబ్దోహి కాయక్లశేరూఢః సచద్వయోరపిసమానః (బ్రహ్మచార్యాచార్యకుల
వాసీతృతీయోఽత్యంతమాత్మానమాచార్యకులైవసాదయత్) అత్యంతమాచార్య
కులే నియమైర్దేహాంతపయత్ తృతీయాశ్రమఇత్యర్థః (సర్వవీతే పుణ్యలా
కాభవంతి బ్రహ్మసంస్థాఽమృతత్వమేతి) ఏవంతిత్వేన సంగృహీతానాం చతు

కామాశ్రమాణామధ్యే యోబ్రహ్మసంస్థః బ్రహ్మనిస్థః సముక్తిభాగ్యవతిబ్రహ్మ
నిష్ఠావికలాః కేవలాశ్రమిణః పుణ్యలాకభాజౌభవంతీత్యథః. ఏవమేవహి * అ
నుష్ఠేయందాదరాయణస్సామ్యశ్రుతేరిత్యత్యభాషితం సచాత్ర బ్రహ్మసంస్థశబ్దాత్
సన్న్యాసాశ్రమప్రతిపత్తిరితిశంక్యమ్- బ్రహ్మసంస్థశబ్దస్య పోక్షణీన్యాయేన
యోగేనైవ వృత్త్యవపత్తౌ సన్న్యాసే రూఢేరసభ్యవగంతవ్యత్వాత్ - యోగ
మాత్రస్యచాశ్రమాంతరసాధారణత్వాన్నబ్రహ్మసంస్థశబ్దేనసన్న్యాసాశ్రమగ్రహ
ణే ప్రమాణంపశ్యామః- సచ సముపరస్య తిష్ఠతేన్నమాప్తివాచకత్వాత్, అస
న్యవ్యాపారత్వలక్షణాయా బ్రహ్మణి సమాప్తేస్సన్న్యాసేషిషివాగ్నిహోత్రాది
కర్మాంతరవ్యగ్రాశ్రమాంతరేష్వసంభవాత్ - బ్రహ్మసంస్థశబ్దేన పరివ్యాడే
వోచ్యత ఇతివాచ్యం సావశ్రమోదితధర్మవ్యగ్రతాయాస్సన్న్యాసేషిషివ్యవిశిష్ట
త్వాత్ - తదతిరక్తవ్యాపారరాహిత్యస్య సర్వాశ్రమేష్వపి సంభవాత్ - సబ
హ్మసంస్థశబ్దేన చతుర్థాశ్రమపరామర్శవేతుంపశ్యామః. || ౧

ఉ—ప్రజాపతిలోకానభ్యతపత్రైభ్యో ౭ భితపైభ్యస్త్ర

యీవిద్యా సంపాన్సగ్రవత్తామభ్యతపత్రస్యాతిభితప్తాయా ఏతా

స్యక్షరాణి సంపాన్సగ్రవంతభూర్భువస్సువరితి

|| ౨ ||

శం—యస్సంస్థా౭మృతత్వమేతి తన్నిరూపణార్థమాహ ప్రజాపతిఃవిరా
ట్ కశ్యపోవా లోకానాద్దిశ్య తేషు సారజిఘ్నక్షయా౭భ్యతపత్ - అభితాపం
కృతవా- ధ్యానం తపఃకృతవానిత్యథః తెభ్యో౭భితపైభ్యస్సగ్రవంతాత్ర
యీవిద్యాసంపాన్సగ్రవత్ ప్రజాపతేర్మనసి ప్రత్యధాదిత్యథః (తామభ్యత
పత్) పూర్వపత్ తస్యాతిభితప్తాయాఏతాస్యక్షరాణి సంపాన్సగ్రవంత భూర్భువ
స్సువరితివ్యాహృతయః.

ఆ—కింతద్భ్రష్టేత్వా రాక్షాయామాహ (యత్సంస్థితీ) లోకానామభి
తాదగ్ధతయా౭భితాపపత్తిధానం వ్యవచ్ఛిన్నత్తి (ధ్యానమితి) దగ్ధవాత్తత్వాధా
వే కథం ప్రసగ్రవణం త్రయ్యాస్సాన్వదత్వాశ్చాగ్నహ (ప్రజాపతేర్మనసిప్రత్య
ధాదితి) పూర్వపదితి త్రయీవిద్యా సారజిఘ్నక్షయా అహోచితవానిత్యర్థః|| ౩||

రం—ఏవం * బ్రహ్మసంస్థా౭మృతత్వమేతిత్యమృతత్వసాధనం బ్రహ్మో
పానసముక్త్యా తత్ప్రణవాంగకమితివస్తుప్రణవంప్రస్తాతి (ప్రజాపతిలోకాన
భ్యతపదిత్యాది)అభ్యతపత్ సారనిష్కషాయలోకావర్యాలోచయదిత్యర్థః

(తేభ్యోఽభితప్తైభ్యస్త్రయ్యావిద్యాసంపాస్యవత్) త్రయ్యావిద్యాసంపాస్యవత్ - సారలైస్ నిషష్ణాభవదిత్యర్థః- ఏనము త్తరత్యాపిదృష్టవ్యమ్ (తామభ్య తపదిత్యాది) తాంత్రీయావిద్యామిత్యర్థః. || ౨ ||

ఉ—తాన్యభ్యతపతైభ్యోఽభితప్తైభ్యః ఓజ్జ్కారసంపాస్య వత్తద్యథా శంకునాసర్వాణివణాని సంతృణ్ణాన్యేవ మోజ్జ్కారేణ సర్వావాక్ సంతృణ్ణాఓజ్జ్కారపటేదగ్ సర్వమోజ్జ్కారపటే దగ్ సర్వమ్ || || ౩ ||

— ఇతి ద్వితీయ ప్ర పాఠకే త్ర యోవింశతిఖండః —

శం—తాన్యక్షరాణ్యభ్యతపత్ తేభ్యోఽభితప్తైభ్యస్సారథూత ఓజ్జ్కారః సంపాస్యవత్ తద్బ్రహ్మకీదృశంకింఝాపమితీతహ తద్యథాశంకునా వణానాలైస్ సర్వాణివణాని వత్సావయవజాతాని సంతృణ్ణాని నిబద్ధాని వ్యాప్తానీత్యర్థః ఏవమోజ్జ్కారేణ బ్రహ్మణః పరమాత్మనః ప్రతీకథూతేన సర్వావాక్ శబ్దజాతం సంతృణ్ణా * అకారో వై సర్వావాగిత్యాదిశ్చుతేః- పరమాత్మవికారశ్చ నామధేయ మా త్రమిత్యత ఓజ్జ్కారపటేదగ్ సర్వమితి- ద్వీరధ్యాస ఆదరాధః- లోకా దినిష్పాదనకథనమప్యోజ్జ్కారస్తుత్యర్థమితి. || ౩ ||

— ఇతి ద్వితీయ ప్ర పాఠకే త్ర యోవింశతిఖండభాష్యమ్ —

ఆ—కథం తస్య బ్రహ్మశబ్దవాచ్యత్వమిత్యాశంక్య మహత్తరత్యాదిత్యాహ || (కీదృశమిత్యాదిహ) త త్ర బ్రహ్మశబ్ద ప్రవృత్తౌ హేత్వంతరంసూచయతి (పరమాత్మన ఇతి) ఓజ్జ్కారావయవస్యాకారస్యాపి సర్వవాగావ్యప్తిరస్తి- కిమువక్తవ్య మోజ్జ్కారస్యేతి మనావసశ్యత్యంతరముదాహరతి (అకార ఇతి) * ఓమితీదం సర్వమిత్యాదివాక్యమాచివచాధః- ఓజ్జ్కారవ్యాప్తేషి వాగ్దాతస్యనతస్య సర్వాత్మత్వం లోకాశాదిపరమాత్మ వికారస్య పృథగవేద్యమానత్యాదిత్యాశజ్జ్కార హ (పరమాత్మేతి) సకలమపి జగత్పరమాత్మ వికారత్వాత్తదతిరేకేణాస్తి- సచ ప్రకృతాదోజ్జ్కారాన్నాతిరచ్యతే * ఏతదైవసర్వకామపరంచాపరం చ బ్రహ్మ యదోజ్జ్కార ఇతి శ్చుతేః- తస్మాద్యక్తమోజ్జ్కారస్య సర్వాత్మత్వమిత్యర్థః ఓజ్జ్కారం సర్వాత్మకం బ్రహ్మరూపముపాసీతేతి విధిసమాప్త్యర్థమితి శబ్దః- కి మిత్యాజ్జ్కారస్య లోకాదిద్వారా నిషష్టిరుచ్యతే తత్యాహ (లోకాదితి) స్తుతికౌపాస్త్యథా యత్ స్తూయతే తద్విధీయత ఇతి శ్చుతేః- తథాచ సిద్ధమో

కారోపాసనమమృతత్వఫలమితీతనద్రాథః.

|| 3 ||

— ఇతి ద్విత్వీయప్రపాతకేత్రయోవింశతిః షడ్భాష్యటీకా —

రం—(తాన్యస్యతిపదిత్యాది) (తిద్యధా శిష్యునానర్వాణివతాణి సంఠా
ణైస్యైవమోక్షార్థేనసర్వావాక్సంత్యణౌకారివేదంసర్వమోక్షార్థవేదం
సర్వమ్) యథా సర్వాణి పత్రజాతాని శరీరీనా పణానాశేనసంత్యజ్ఞానివ్యా
ప్తానిధివంతి-ఏవమోక్షార్థోపైసర్వావాగితిత్యుచేదోక్షార్థేనసర్వావాగ్వాప్త
ప్తా- అతఃక్షార్థవేదం సర్వసర్వాజ్ఞయం- అతఃక్షార్థేన బ్రహ్మోపాసనం క
తేవ్యమితి పర్యవసానార్థః, ద్విరుక్తిర్విద్యాసమాప్త్యర్థాః, || 3 ||

— ఇతి ద్వితీయ ప్రపాతకేత్రయోవింశతిః షడ్భాష్యమ్ —

ఉ—బ్రహ్మపాదినానదంతి యద్యపూనాం ప్రాతస్సవనం
రుద్రాకాంమధ్యందినం సవనమాదిత్యానాంచ విశ్వేషాంచదే
వానాం తృతీయసవనమ్ ||

|| ౧ ||

శం—సామోపాసన ప్రసంగేన కర్మగుణభూతత్వాన్నివృత్త్యాజ్ఞార్థ
పరమాత్మ ప్రతీకత్వాయామృతత్వహేతుత్వేన మహీకృత్య ప్రకృతస్వేనయ
జ్ఞసాంగగర్భాతాని సామహోమమంత్రాణామన్యపదిదిక్షాన్నాహ- బ్రహ్మవాది
నానదంతి- యతాప్రతీత్యవనం ప్రసిద్ధం- తదవ్యపూనాం తైశ్చ ప్రాతస్సవనం
బర్హోయం లోకోవశీకృతస్సవనేశానైః- తథా రుద్రైర్మధ్యందిన శానైరంత
రిక్షలాకః ఆదిత్యైశ్చవిశ్వేదేవైశ్చ తృతీయసవనేశానైస్త్రయోలాకోవశీ
కృతఇతి యజమానస్య లోకోన్యపరీషోనివిప్రత్యే, || ౧ ||

ఆ—ప్రాసంగికహితావప్రకృతిమనుష్యతై (సామేతి) పంచవిధం సప్త
విధంచ యజ్ఞంగీర్ణాతం సామ తస్మాదాసనవచనాదోక్షార్థస్య త్కనాన్యసు
తరామేవ కర్తృగుణత్వే ప్రాప్తే తతస్తంవాప్తవత్క బ్రహ్మ ప్రతీకత్వాత్క్రైవ
ల్యహేతుత్వేన తమేవ మహీకృత్య ప్రస్తుతయజ్ఞంగర్భాతసామాదిదిక్షానవిధా
సాధకము తరవాక్యమిత్యర్థః- సామహోమమంత్రాత్రా(సంసామా)నాదిజ్ఞా
నవిధిత్యయా తదపరిజ్ఞానోదోషమాహ (బ్రహ్మైత్యాదినా) తేషాం ప్రాతస్సవనే
శానత్వేపి యజమానస్య కాహనిరిత్యాశంక్యాహ(త్రైశ్చేతి) తథా-యథాపృథివీ
లోకోవసుభిః తథేతియావత్ అంతరిక్షలాకః- వశీకృతఇతిపూర్వేణసంబంధః-
త్వత్రయోలాకః ద్యులొకాభ్యః అస్తు తతద్దేవానాం తతల్లోకవశీకారః- తథా

పి యజమానస్య లోకే త్వే కిమాయాతమిత్వాశంక్యాహ (ఇతియజమానస్యేతి)॥

రం—ప్ర సంగాతః—మూలగానికానిదిద్విధాతుం ప్రస్తాతి (బ్రహ్మవాదినా వదంతీత్యాదినా) బ్రహ్మవాదినః—పెదవెత్తారంఇత్యర్థః, తే కింవదంతీత్యైత్రాహ (యద్యహానాం ప్రాతస్సవనమిత్వాది) ప్రాతస్సవనమాభ్యంధిససవన తృతీయస వనేశ్వరైర్వసురుద్యాదిత్యవిశ్వదేవైస్తత్సవనఫలభూతాః పృథివ్యంతరిక్షస్వర్గా కావశీకృతాఇత్యర్థః.

॥ ౧ ॥

ఉ—క్వలపేయజమానస్యలోకే ఇతిసయస్తస్మవిద్యాత్మ

గురుర్యాద్యవిద్యానురార్యాత్ ॥

॥ ౨ ॥

రం—అతిః క్వలపేయజమానస్యలోకే యదభ్యంయజతే సక్వివిల్లాకాః స్త్రీశ్చైభి హృయః * లోకాయుప్తమిదతే యాయురైతిసంప్రతి. లోకాభ్యామే చ సయాయజమాన సులోక స్తుకరంహౌహయం సుమహామమంతాశ్చానలమ్ ఇం నదిద్యాతే నదిహస్యంతే - సోఽజ్ఞః కింసంర్యాద్యభ్యం సకభువన తస్యక త్కౌత్వముంబద్ధ్యైర్భూతః. సుమాయుజ్ఞోనస్తుతీమంతస్సనైమిషకీత్యై త్వో కిమహామైత్ర పదవై త్తమభ్యం, సుతయచసామాదబద్ధోనన్యోనద్యత్కృత్వై త్వై ప్రతిచిధాయుచతచేత - భుద్యైరవాక్యం ఆద్యైహౌవస్త్యైకాలంఽవిదంబోపి క రాస్తీత హేతుమవోహమ; అత్తతీద్యద్యుహం సామామ్యహయం విద్యాత్మ హి ర్యాత్

॥ ౨ ॥

ఆ—పరిశిష్టలోకాభ్యావోఽత్యద్భూతః, తహిహ దేహపాతామూర్ఖమిత్వై తత్, లోకామేయంవినిపి విభవశాద్యానోభవస్యత్రాభ్యుద్యాప్తం (లోకాయైతి) లోకే త్రయస్య ససాద్యసంతిమో యజమానాసభ్యశ్చ తస్యతదభ్యం తోష్వధం యజ్ఞాద్యనుష్ఠానమిత్వాశంక్యాహ (లోకాభ్యామేతీ) అజ్ఞోయజ్ఞ స్యగోచరినాభనిఘాతం కథి హి ర్యాదిత్యాప్తపాదవిద్యత్కమానస్తాననిందాప్ర రం వాక్యమిత్వాశంక్యాహ (సామాదీతి) అభేదంవాక్యస్త్రయైభే- నిచెధాభే- చభవిష్యతి నెత్యాహ (స్తుతయేచేతి) ఇతిశ్చావిద్యత్కృత్వై త్వం నిరొద్ధమశక్య మిత్వాహ (ఆద్యేచేతి) * మటచహతేష్వీత్యాదౌ విదుషస్సన్నిధానైతదను జ్ఞామంతరేణావిదుషః కమకతుకమయక్తం- ప్రత్యవాయు ప్ర సంగాత్; త దసన్నిధౌతు తేనాపి క్రియమాణంకమక సదుష్యతీభ్యపవాదితమిత్వభః- అ భశద్భో హేత్వభః- సామాద్యవిజ్ఞానే యస్తాద్యజ్ఞాద్యకరణమేవప్రాప్తంతస్తా

ఉ—అథ జహోతిసమోఽగ్నయై పృథివీక్షితే లోకక్షితే లో

కం మెయజమానాయ విందైష వైయజమానస్య లోక ఏతాస్మి ॥౫॥

ఉ—అత్ర యజమానః పరస్తాదాయుషస్సాన్వహం అపజ

హిపరిఘమిత్యుక్తో వ్యతిష్ఠతి తస్మై వసనః ప్రాతస్సవనం సం

ప్రయచ్ఛతి ॥

॥ ౪-౧ ॥

శం—అథ అనంతరం జహోత్యనేన మంత్రేణ నమోఽగ్నయే ప్రహీష్వహా తాస్తుభ్యంవయం పృథివీక్షితే పృథివీనివాసాయ లోకక్షితే లోకనివాసాయ పృథివీలోకనివాసాయైత్యర్థః- లోకంమే మహ్యం యజమానాయవింద అభస్య ఏషవై మమ యజమానస్యలోకః, ఏతా ఆగంతాస్మి అత్ర అస్మిన్ లోకేయ జమానోహమాయుషఃపరస్తాత్- ఉత్సర్వం మృతస్సన్నిత్యర్థః సావహేతి జహోతి అపజహి- అపనయపరిఘం లోకద్వారాగః శమిల్యేతంమం త్రముక్తో వ్యతిష్ఠతి ఏవమైత్యనుభ్యః ప్రాతస్సవనసంబద్ధాలాకో నిష్క్రితస్సాన్వహే-త తస్మై ప్రాతస్సవనం వసవోయజమానాయసంప్రయచ్ఛతి. ॥౫-౬॥

ఆ—పృథివ్యాంతుయతి పసతీతిపృథివీక్షితే అగ్నిః తస్మై పృథివీక్షితే పృథివీలోకేమయాబద్ధేకింసాన్వదిత్యాశక్త్యాహ (ఏషవైమమయజమానస్యేతి) సావహోబ్ధామంత్ర నమాప్యథో హోమద్యోతికస్స రష్యమంత్రేణ ఏతైః సామహోమమంత్రాత్థా నైరిత్యర్థః. ॥ ౫-౬ ॥

రం—(అథజహోతి) అథ అనంతరమనేన సక్ష్యమాణైః మంత్రేణజహోతిత్యర్థః- హోమమంత్ర మేవాహ (సమోఽగ్నయై పృథివీక్షితే లోకక్షితే ఇత్యాది) పృథివీక్షితే పృథివీనివాసాయలోకక్షితే లోకనివాసాయఅగ్నయైసమః మే మహ్యం యజమానాయ లోకంవింద లంభయస్వ ఏషవై మమయజమానస్య లోకః యజమానోహమత్ర అస్మిన్లోకే ఆయుషః పరస్తాత్ మరణాదూర్ధ్వం ఏతాస్మి ఆగంతాస్మి సావహేతిజహోతిత్యర్థః (అపజహి పరిఘమిత్యుక్తో వ్యతిష్ఠతి) ఏవంహుత్వా అనంతరంపరిఘం లోకద్వారాగః శమపజహి అపనయ ఇత్యేతం మంత్రముక్తో వ్యతిష్ఠిత్యర్థః (తస్మై వసనః ప్రాతస్సవనం సంప్రయచ్ఛతి) ఏవం సామగానహోమమంత్రాత్సక్తే యజమానాయ వసనః ప్రాతస్సవనసంబంధిలోకం పృథివీలోకంప్రయచ్ఛంతీత్యర్థః-మీ పువశ్శివీ దృష్టస్యే.

చిరక సానందగీర్తికళాశాస్త్ర-రథావస్థ-రంగరామానుజభావ్యయ్యకృతః

ఉ—పురామాభ్యుదయస్య సవనస్యోపాకరణాజ్ఞానునాగ్నీ

భీయస్యోదయభుజపవిత్ర్య సరౌద్యగ్ సామాభిగాయతి || ౭ ||

ఉ—లోక ద్వాపరమపావార్హా ౨-౩-౩ వశ్యేమత్వానయంవి

రా3-3-3-3హుంఆ3-3బామోఆ3-3-3-౪-౫ఇతి || || ౮ ||

శం—తథా ఆగ్నీభీయస్య దక్షిణాగ్నేజఘనెనోదయభుజపవిత్ర్య సరౌ
ద్యం సామాభిగాయతి యజమానోరుద్యదైవత్యంవైరాజ్యాయ. || ౭-౮ ||

ఆ—యథా పృథివీలోకజయోపాయోద్యుతః- తథాఅంతరిక్షలోకజయో
పాయోపి ప్రదర్శ్యతేఇత్యాహ (తథేతి). || ౭-౮ ||

రం—(పురామాభ్యుదయస్య సవనస్యేత్యాది) ఆగ్నీభీయస్య అగ్నేరిత్య
భాః- రౌద్రం రుద్రదేవతాకమిత్యభాః. || ౭ ||

రం—(లోక ద్వాపరమిత్యాది)వైరాజ్యాయఅంతరిక్షలోకఫలస్రాప్తయిత్త్యర్థః ||

ఉ—అథజహోతిసమోవాయంతేఅంతరిక్షక్షితే లోకక్షితేలో

కంమేయజమానాయపిదైవవైయజమానస్యలోకపితాస్తి || ౯ ||

ఉ—అత్ర యజమానఃపరస్తాదాయుషస్సాహ అపజహి

పరిఘమిత్సువ్యోత్తిష్ఠతి తస్మై రుద్రామాభ్యుదయగ్ సవనగ్ సం

ప్రయచ్ఛంతి || || ౧౦ ||

శం—(అంతరిక్షక్షితేత్యాది) సమానమ్. || ౯-౧౦ ||

ఆ—అంతరిక్షేయతిత్వంతరిక్షక్షితే వాయుః తస్మై వాయువే. || ౯-౧౦ ||

రం—అథ సమోవాయుష్యతిమం త్రైణా అపహోతిత్వభాః, అంతరిక్షక్షితే-అం

తరిక్షనివాసాయేత్యాదిపూర్వవసున్నేయమ్. || ౯ ||

రం—మాభ్యుదయం సవనం మాభ్యుదయసవనసంబంధిలోకమ్. || ౧౦ ||

ఉ—పురా తృతీయసవనస్యోపాకరణాజ్ఞానునాహవానీయ

స్యోదయభుజపవిత్ర్య సరౌద్యగ్ సామాభిగాయతి ||

ఉ—లోక ద్వాపరమపావార్హా ౨-౩-౩ వశ్యేమత్వానయం

స్వరా3-3-3-3హుంఆ3-3-3-౪-౫ఇతి ||

ఉ—అథ వైశ్వదేవంలోకద్వాపరమపావార్హా ౨-౩-౩ వశ్యే

మత్వానయగ్ సామ్రా3-3-3-3హుంఆ3-3-3-౪-౫ఇతి ||

శం—తథా అహవానీయస్యోదయభుజపవిత్ర్య సరౌద్యగ్ సామాభిగాయతి ||

ఉ—అథ వైశ్వదేవంలోకద్వాపరమపావార్హా ౨-౩-౩ వశ్యే

మత్వానయగ్ సామ్రా3-3-3-3హుంఆ3-3-3-౪-౫ఇతి ||

సామాభిగాయతి కృమేణ స్వారాజ్యాయ సామారాజ్యాయ. ॥ ౧౧-౧౨-౧౩ ॥

ఆ—యథా పృథివ్యంతరిక్షయోరాప్తృపాయః- తథా ద్యుభోకాప్తృపాయోపుచ్యత ఇత్యాహ (తథేతి) స్వారాజ్యం అంతరిక్షే స్వాతంత్ర్యం. అదిత్యా నామివ స్వాతంత్ర్యమిహ వివక్షితమ్. ॥ ౧౧-౧౨-౧౩ ॥

రం—(పురాతనీయసవనసోపకరణాదిత్యాది) ఆహవనీయస్య- అగ్నరి త్యథః- ఆదిత్యం అదిత్యదైవత్యం- వైశ్వదేవం విశ్వదేవదైవత్యమిత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥

రం—త త్రాదిత్యం సామాహ (లోకద్వాపి త్యాది) సామారాజ్యాయ స్వ యలోకాదేవత్యః (ఇత్యాదిత్యమ్) సామోక్తమితి శేషః ॥ ౧౨ ॥

రం—(అథ వైశ్వదేవమ్) సామోచ్యత ఇతి శేషః- సామారాజ్యాయ ఉత్తమస్య గృహభూమే త్యథః. ॥ ౧౩ ॥

ఉ—అథ బహుతాని సవ అదిత్యేభ్యశ్చ దేవేభ్యో వివిక్షితాన్భిః లోకక్షిప్త్యా లోక మేయజమానాయ విందత ॥ ౧౪ ॥

ఉ—ఏష వైయజమానస్య లోక ఏతాస్తస్య త్రయజమానః ప రస్తాదాయుషః సాహ అపహతపరిఘమిత్కున్వోత్తిస్తతి ॥ ౧౫ ॥

శం—(దివిక్షిప్త్యా ఇత్యేవమాది) సమాసమస్యత్ - విందతాపహతేతి బహువ చనమాత్రం విశేషః- యాజమానంత్యేతత్ * ఏతాస్తస్య త్రయజమాన ఇత్యాది లింగాత్. ॥ ౧౪-౧౫ ॥

ఆ—కిమిదం సామాద్యాన్భిః ఇన్ద్రం ఆహో యాజమానికమితి మిషా యామా హ (యాజమానంత్యితి) అదివదేన * లోక మేయజమానాయేతి నిర్దేశో గృహ్యతే

రం—(అథ బహుతాని త్యాది) సర్వప్రాప్తసిద్ధాస్తవ్యమ్. అదిత్యానాం విశ్వదే వాసీంచ బహుత్వాద్విందతాపహతేతి బహువచనమ్ ॥ ౧౪-౧౫ ॥

ఉ—తస్మాదదిత్యశ్చ విశ్వే చ దేవాస్త్యతీయసవనం సంప్ర

యద్భం త్యేషహ వైయజ్ఞస్య మాత్రాం వేదయ ఏవ వేదయ ఏవ వేద ॥

ఇతి ద్వితీయ ప్రపాఠ కచతుర్వింశో ఖండః

ఇతి ఛాందోగ్యపనిషది ద్వితీయ ప్రపాఠక స్సమాప్తః.

సూరిరీమ. తత్సత్.

౧౭౬ సానన్దగిరియటికశక్తిరథాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తా

శం—ఏషహవైయజమానవివంతి - యథోక్తస్య సామాదెర్విదావ్యజ్ఞస్య
మాత్రాం యజ్ఞయాథాత్మ్యంవేద యథోక్తమ్ (యవివంవేద యవివంవేదేతి)
ద్విరుక్తిరభ్యాసమాప్యథాః.....॥ ౧౬ ॥

❖ ఇతి ద్వితీయప్రసారకే చతుర్వింశతిపాదభాష్యమ్ ❖

ఇతిత్రిగోవిందభగవత్పూజ్యపాదశిష్యవరమహంసపరివ్రాజకాచార్య

శ్రీమద్భంకరభగవతాష్టదశ్యైశ్చ ఛాందోగ్యోపనిషద్భాష్యైశ్చ

ద్వితీయప్రసారకభాష్యమ్

ఆ—సామాదిజ్ఞానఫలంకథయతి (ఏషఇతి) యవివంవిదిత్యన్యవ్యాఖ్యాన్య (య
థోక్తస్యేతి) యథోక్తంసామాదీత్యేతి - ఏనమిత్యుక్తప్రకారోక్తిః తస్యయజ్ఞ
యాథాత్మ్యవిదస్తదనుష్ఠానద్వారా తత్ఫలంసంభవతీత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥

❖ ఇతిద్వితీయప్రసారకే చతుర్వింశతిపాదభాష్యమ్ ❖

ఇతి త్రిమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్య త్రిమచ్ఛుద్ధానందభగవత్పూజ్య

పాదశిష్య త్రిభగవదానందజ్ఞానకృతాయాం ఛాందోగ్యోపనిషద్భాష్యైశ్చ

టీకాయాం ద్వితీయప్రసారకభాష్యమ్

రం—తృతీయసవనం తత్ఫలంస్వగ్మిత్వర్థః (ఏషహవైయజ్ఞస్యమాత్రాం
వేద) మాత్రాం యాథాత్మ్యవిదిత్యర్థః (యవివంవేదయవివంవేద) యవివంక
తుంవేదేత్యర్థః- ద్విరుక్తిరభ్యాసమాప్యథాః.....॥ ౧౬ ॥

❖ ఇతిద్వితీయప్రసారకే చతుర్వింశతిపాదభాష్యమ్ ❖

❖ ఇతి ఛాందోగ్యోపనిషద్భాష్యైశ్చ ద్వితీయప్రసారకభాష్యమ్ ❖

ప్రేమాయయః కరుణయాత్రినిజరాణాం భూమావజృంభయత

భాష్యసుధామదారః । వామాగమాభ్యవదానదత్తాలవాహ

రామానుజస్సమునిరాద్రియతాం మదుక్తిమ్ ॥ ౧ ॥

శ్రీ గురుభ్యోనమః

సోనందగిరియతీక-శంకరభాష్య-గంగ రామానుజభాష్యయక్తాయాం

చాం దో గోష్ఠ వ ని ష డిః

తృతీయః ప్రపాఠకః

హరిః ఓమ్

ఉ—అసౌవాఆదిత్యోదేవమధు తస్యద్యౌరేవ తిరశ్చీనవగ్తోఽం

తరిక్షమభూపోమరీచయిపుత్రాః ॥ ..... ॥ ౧ ॥

ఉ—తస్యయేప్రాచారశ్చయస్తావవాస్యప్రాచ్యో మధునాడ్యః

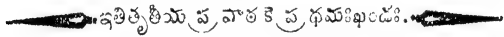
ఋచఎనమధుకృతఃఋగ్వేదపపపుషంతాలిమృతాలవః ॥ ౨

ఉ—తావాఏతాఋచఏతిమృగేషద మభ్యతపగ్స్తస్యాభితప్తస్య

యశస్తేజఇంద్రియమీర్యమన్నాద్యగ్ంసోఽజాయత ॥ ౩ ॥

తద్వ్యక్షగత్తవాదిత్యమభితోఽశ్రయత్తద్వా ఏతద్యదేత

వాదిత్యస్యరోహితగ్ంరూపమ్ ॥ ..... ॥ ౪ ॥

ఇతితృతీయ ప్రపాఠకే ప్రథమఃఖండః.

శం—అసౌవాఆదిత్యశ్చాభ్యధ్యానాయరంభేనంబంధః, అతీతానంతరాభ్యాసాయంతే ఉక్తమ్ * యజ్ఞస్యమాత్రాంవదేతి, యజ్ఞవిషయాణిచ సామహోమ మంత్రోత్థానాని విశిష్టఫలప్రాప్తయే యజ్ఞాంగభూతాన్యపదిప్తాని, సర్వయజ్ఞానాంబ శార్యనిర్వృత్తిరూపస్సవితౌ మహాత్యాగియాదీప్యతే, సపషసర్వప్రాణికమణుఫలధారిః ప్రత్యక్షఃసర్వైరుపజీవ్యతే, అతాయజ్ఞస్యవపదేశానంతరం తత్కార్యధూతనవిశ్చేదవయముపాసనం సర్వపురుషార్థేభ్యః శ్రేస్తతమఫలవిధానామీత్యేవమారభతేశ్చుతిః (అసౌవాఆదిత్యోదేవమధ్విత్వాది) దేవానాం మోదనాన్తధ్వివమధ్విసావాదిత్యః; నసావదీనాంచ మోదనమేతుత్వం వక్ష్యతి సర్వయజ్ఞఫలరూపత్వాదాదిత్యస్య, కథంమధుత్వమితి, అహ తస్య మధునాద్యౌరేవ భ్యామరసేయ మధున స్తిరశ్చీనవంశః; తిరశ్చీనశ్చాసౌవంశశ్చైతితిరశ్చీనవంశః, తిర్యగ్తేవహిద్యౌరలక్ష్యతే, అంతరిక్షంబమధ్వభూపోద్భు

౧౭౧ సానన్దగిరియతీకశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయుక్తాయాం
 వంశేలగ్నస్సక్ లమ్పతఇవ అతో మధ్యపూపసామాన్యాదంతరిక్షంమధ్యపూ
 వః, మధునస్సవితురాశ్శయితావో, మరీచయః రశ్మయః రశ్మిస్తా ఆవోభామా
 స్సవిత్రా కృష్ణాః * ఏతావాఆపస్సప్రాజాయంత రీచయఇతిహివిజ్ఞాయంతే-తా
 అంతరిక్షమధ్యపూపస్థరశ్మ్యంతర్గతత్వాద్భిమరవీజభూతాఃపుత్రాఇవహితాల
 క్ష్యంతఇతి పుత్రాఇవపుత్రాః-మధ్యపూపనాడ్యంతర్గతాహిమరపుత్రాః ||౧||

శం—తస్యనివితమధావ్యశీయస్య మధునోయేప్రాజ్ఞః, ప్రాచ్యాం
 దిగితారశ్మయః- తావీవాన్యప్రాచ్యః, ప్రాగజ్ఞనాల్, మధునోనాడ్యఃమ
 ధునాడ్యఇవ, మధ్యాధారద్విద్యాణీశ్వరః, తత్కర్మవీచమధుకృతః లూహిత
 రూపం సవిత్రా శ్రీయం మధుకుర్వంతీతిమధుకృతః భిమరాఇవ, యతోరసా
 నాదాయమధుకుర్వంతి, తక్షుషమివ పుషపమృగేష్వదవీచ, తత్కర్మముగ్భాష్టా
 ణసముదాయన్యగ్నేదాభ్యుత్పాద్యబ్రహ్మత్రాచ్యభోగ్యరూప రసనిస్సావాసం
 భవాల్ ఋగేష్వదశబ్దేనాత్రియుగేష్వదవిహితంకర్మ, తతోహి కర్తృఫలభూతమ
 ధురనిస్సావనంభవాల్, మధుకరైరీవ పుషపస్థానీయాద్యగేష్వదవిహితాత్క
 మణోఽపలదాయ ఋగ్భిమధునిర్వత్యతే, కాస్తాఆపఇతి ఆహ, తాఃక
 మణి వ్యాయుక్తాస్సామాజ్యపయోరూపాలగ్నావ్యక్తిప్రాస్తత్వాభినిర్వృత్తాః
 అమృతాథతాష్వదత్వంతరసవత్వఆపోభవంతి. || ౨ ||

శం—తదగ్నిసానాదాయ తావావీతాఋచః పుష్పభోగ్యరసమాదదానాఇవ
 భిమరాఋచః ఎతం, ఋగేష్వదవిహితంకర్మపుషపస్థానీయమధ్యతపః అభి
 తాపంచకృతవత్వఇవ ఏతాఋచఃకర్మణివ్యాయుక్తాః, ఋగ్భిహేమంతైశ్శ
 స్త్రాద్వ్యంగభావముపగతైః క్రియమాణంకర్మమధునిర్వతేకం రసం ముజ్జతీ
 తుప్రపద్యతే పుష్పాణీవభిమరైరాచూష్యమాణాని, తదేవాహ- తస్య ఋ
 గేష్వదస్యాభితప్తస్య గోసారసః- యఃఋజ్జధుక రాధితాపనిస్సృతఇతి, ఉచ్య
 తే, యశఃవిశుతత్వం, తేజః దేహగతాదీప్తిః ఇంద్రియం సామధ్యోఽపేతై
 రింద్రియైరవైకల్యమ్, వీర్యం సామధ్యం బలమిత్యథః, అన్నాద్యం-అన్నం
 చతదాద్యంచ యోనోపయజ్యమానేనాహస్యహని దేవానాంస్థితస్సాన్యో, తద
 న్నాద్యమ్; ఏషరసోఽజాయత యాగాదిలక్షణాత్కర్మణః || 3 ||

శం—యశఆద్యన్నాద్యపర్యంతం తద్వ్యక్షరల్ విశేషేణాక్షరల్, అగమల్,
 గతావచతదాదిత్యమభిరః పార్శ్వతః, పూర్వభాగంనవితరశ్శయిల్ ఆగ్నితవ

దిత్యర్థః, అమష్టిన్నాదిత్యేనందితం కర్మఫలాఖ్యం మధుభోక్త్యానుమే ఇ
త్యేనామీయశబదిలక్షణప్రాప్తయేకర్మాణీకీయంతే మనుష్యైః కేదారనిష్ఠాద
నమివకర్షణైః తత్ప్రతిత్వక్షంప్రదర్శ్యతే శృద్ధామేతాః కింతిత్, యదెతదా
దిత్యస్య ఉద్యతాదృశ్యతే రోహితీందూపమ్. || ౪ ||

—ఇతి తృతీయ ప్రపాఠకే ప్రథమఖండభాష్యమ్.—

ఆ—కర్మాంగావబద్ధంవిజ్ఞానం పరిసమాప్య కర్మ ఫలస్యాదిత్యస్యస్వరం
భాషాస్తివిధ్యర్థమధ్యానాంతరమారభమాణస్సమ్బంధం ప్రతిజానీతే (అనా
వితీ) పూర్వోత్తరగ్రంథయోస్సమ్బంధం ప్రతిజ్ఞాతం ప్రకటయితుంవృత్తగీ
తేయతి (అతితేతి) విశిష్టఫలం పృథివ్యాదిలొకత్యయం, సమనంతరసందర్భస్య
తాత్పర్యంవక్తుంపాతనికాంకరతి (సర్వేతి) తస్యప్రేక్షితత్వంనూచయతి (మ
హత్యేతి) కథంపునరాదిత్యస్యసర్వప్రాణిక కర్మ ఫలభూతత్వమిత్యాశంజక్య స
ర్వైరుపజీవ్యతావలమ్బదిత్యాహ (సపివఇతి) పాతనికాంకృత్వోత్తరగ్రంథము
త్థావయతి (అతిఇతి) ఆదిత్యస్యకర్మ ఫలత్వాదితియావత్, తమవదేశేహేత్వం
తరమాహ (సర్వపురుషార్థేభ్యఇతి) శ్రేష్ఠతమంఫలం, కిమేణ ముక్తిలక్షణమ
స్యాస్తీతితథోక్తం, ఆదిత్యే కర్మఫలశబ్దపరివృత్తినిమిత్తముక్తం వ్యక్తికర్తు
మాహ (వసాపీదీనాంచేతి) చకారోవిద్యత్సంగ్రహార్థః వక్ష్యతి ఆదిత్య స్వేతి
సమ్బంధః, తస్య సర్వేషాంయజ్ఞానాంఫలరూపత్వాదితిహేతుః, వసాపీదయశ్చ
కర్మఫలభోక్తౌ సత్ఫలమూదిత్యందృష్ట్యా తృప్యంతీతియ క్తమిత్యర్థః- ఆది
త్యంమధుదృష్ట్యోపాసితేత్వముక్తం, తత్ప్రప్రసిద్ధమధుసామ్యమూదిత్యస్య శృత్య
క్తమాకాంతాపూర్వకందర్శయతి (కథమిత్యాదినా) దివితిరశ్చీనవంశదృష్టానిమి
త్తమాహ (తిర్యగ్గతేతి) అంతరిక్షనివాసిభిరుపరివిసారితనయనేరితి శేషః, అంత
రిక్షే మధ్యపూపదృష్టికథయతి (అంతరిక్షమితి) మధునఇత్యుభయత్యసంబంధః
మరీచయఃపుత్రా ఇతివాక్యంవ్యాచక్షే (మరీచయఇతి) ఆపోభూమేరాకృష్టార
శ్చిస్థాససంతీత్యతీ ప్రమాణమాహ (ఏతాఇతి) స్వరాజః స్వతోభానమానస్య
సవిశురితియావత్, తానాం పుత్రీత్వంప్రకటయతి (తాఇతి) లొకేహాభిమరమీ
జధూతాః పుత్రామధ్యపూపచ్చిదగ్గిస్తాదృశ్యంతే, ఏతాశ్చాపాంతరిక్షలక్షణమధ్య
పూపాంతరగ్గిస్తా భవంతితతశ్చైతాసప్రపుభిమరమీదదృష్టిక ర్తవ్యేత్యర్థః || ౧ ||

ఆ—ప్రాచీదగ్ధతేషాదిత్యరశ్మిః ప్రాచీనమధునాదీదృష్టిరీద్యేయత్వా

సానన్దగిరియటికశక్రభాష్యైరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 మా (తస్యేతి) మధ్యాశ్చయస్యలోహితాదిరూపం మధువక్ష్యమాణం, తదాధా
 రస్యేత్యథాః, ఋక్షుమంత్రరూపాసు భిషగదృష్టిమారోపయతి (తత్యేతి) పృ
 కృతం మధుసప్తమ్యథాః, తాసాం మధుకర్తృత్వం సాధయతి (లోహితేతి) ఋ
 గ్వేదవిహితకర్మాణి పుష ఎదృష్టిం నమానయతి (యత్యితి) ఋహి మధుకృత్య
 తిమంత్రాణాం పృథక్కృత్యావదృశ్యేదాః పుష ఎమితి ఋగ్వేదశబ్దేన బ్రాహ్మణ
 సముదాయస్య వక్తవ్యత్వాత్కాఢ్యమృగ్వేదవిహితకర్మాణి తచ్చబ్దేన లక్షితే పు
 ష ఎదృష్ట్యభ్యాసేఽపి తత్తత్తామధునిష ఎతి త్యాశక్యజ్ఞానహ (తహాహితేతి) త
 దేవావపాదయతి (మధుక రైతి) లోకే తావదపః పుష్పాశ్చర్యాసామహాయ
 మధుక రైర్మధునిస్సర్వత్ర, తథాహంపి మధుక ర్థానీయః ఋజుంత్రై సద్వేద
 విహితాత్పుష ఎస్తానీయాత్కర్మాణస్య కాశాదహ్యహిత్యా మధునిషావద్యతే,
 తస్మాత్కర్మాణః సప్తఫలభూతమధునిష ఎత్రైవపవత్రైస్తస్మిన్ పుష ఎదృష్టిరిత్య
 థాః, తాఅమృతాఅవశతివాక్యం పృశ్నపూర్వకం వ్యాచక్షే (కాస్తాఇత్యాదినా)
 కర్మాణి పృయ క్తవ్యమభినయతి (అగ్నావితి) అగ్నాపాకాదిభిర్విష్వీత్రత్వం అ
 పూర్వాత్కత్వం- పరమృతయా ముక్తి ర్భవ్యం అమృతార్భవ్యం యదావరోహిత
 రూపామృతనిర్వర్తకత్వం, తదర్థత్వం ఉత్క్రిష్టఫలవ త్త్వం ఆత్మనైకసనత్త్వం ॥ ౨ ॥

అ—తావామితాఇత్యాదివాచ్యచక్షే (తదృసానితి) యథాహి పుష్పభ్యాసభిమ
 రాః రసానాదహనాస్తాస్యభితిపంతి - తత్రైతేమంత్రాస్తస్మిన్ కర్మణిష్టితాన
 మ్మయానృసానాదాయమధునిర్వర్తయంతోయథోక్తక ర్థాభిమతం నమాలాడ
 యంతిస్తేత్యథాః. కథంపునర్తంత్రాణాంభిమరస్థానీయానాం పుషపఛానీయ
 మృగ్వేదవిహితకర్మాభితి ప్రవతాః ఫలవ త్త్వమిత్యాశక్యజ్ఞానహ (ఏతాః ఋచ
 ఇతి) తాసాంక ర్మణి పృయ క్తవ్యేపికిమాయాతం- తినాహ (ఋగ్భరితి) అభితి
 ప్రస్య-రసాఽజాయతేతి సంబంధః తంపృశ్నపూర్వకం విశదయతి (కానావితి) ॥ ౩ ॥

అ—తచ్ఛబ్దార్థమాహ (యహితి) అథానిష్ఠితకర్మాణి ఫలం క
 థమాదిత్యమాశ్చయిత్యాశక్యజ్ఞానహ (ముష్టినితి) దృష్టానై- భోక్త్యా
 మహే వీర్యాదిజనితఫల ముష్టిభిస్తామెతాపి హ్యేదిత్రా ప్రకృతిశేషః
 కింతక్రమఫలం - యదాదిత్యమాశ్చయిత్యతిష్ఠిత్యాశక్యజ్ఞానహ (తత్పృత్యక్ష
 మితి) కర్మాఫరేపృత్యజ్యేతత్సాధనే కర్మాణికమణాం శృద్ధాసిద్ధ్యథామితి
 యావత్. తదేవఫలం పృశ్నపూర్వకం విశదయతి (కిమిత్యాదినా) ॥ ౪ ॥

ఇతి త్పరియప్రపాతకే పృథమఖండభాష్యటికా

రం—మధువిద్యాప్రస్తుత్యై (అసావాదిత్యై దేవమధు) అసావాదిత్యై వసావీనాం దేవానాం మోషకేతుత్వాన్మధు, అత్ర మధుత్వద్వష్టికర్తవ్యేత్యథాః, మధుత్వావయోగీనసమృదయతి (తస్య చ్యోరెవతిరిశ్చినవంశః) తస్య ఆదిత్యాఖ్యమధునోద్యులోక ఏవాధారభూతి స్త్యైకప్రసారితావంశఇత్యథాః (అంతరిక్షమపూషః) అంతరిక్షం మధ్వసూషః, మధ్వశ్చయోస్తూచోహితరిశ్చినవంశలగ్నస్సౌ లవ్యతై, ఏవమంతరిక్షమపిన్దులోకలగ్నం లవ్యతగ్న భారీత్యతా మధ్వపూవత్వమ్ (మరీచయఃపుత్రాః) మరీచిశ్చీనమరీచిన్ధాః సవిత్రా కృష్ణా భౌమ్యుతపడుచ్యంతే, తామ్రపుత్రా ఇనపుత్రాః భృమరీచజహూతా మధ్వపూవచ్చిద్రస్థాస్సుత్యై కీటాఇత్యథాః.

॥ ౧ ॥

రం—తస్యయోస్త్రాంతరీక్షయః తస్య ఆదిత్యస్య యోస్త్రాంతరీక్షయః, తావీవాన్యప్రాప్త్యై మధునాడ్యః, తావీవాప్రాగ్విగవచ్చిన్నా మధునాడ్యః మధుచ్చిద్రాణి (ఋచవీనమధుకృతిః) ఋజంత్రావీవభిమరాః (ఋగ్వేదవీవపుషం) ఋగ్వేదవిహితం కర్తవ్యం ప్రస్తానీయం, అస్మిన్ పుషం ప్రస్తానీయే ఋగ్వేదవిహితే కర్తవ్యే మధునాడ్యై స్థానీయై ఋజంత్రై రాకృష్య మధుశేవనవిగ్ధ్య మానారసః క ఇత్యైత్రాహ (తామ్రపుత్రాః) తామ్రాణి ప్రియ క్తసోమా జ్యవయోరూపా అపః అగ్నిపక్షిప్తాః పాకాభిసంప్రత్యాః అమృతాః; అత్యంత రసవత్సౌధవంతీత్యథాః ॥

॥ ౨ ॥

రం—(తావావీతాఋచవీతమ్యగ్వేదమభ్యతపత్) తావావీతాఋచః ఋజంత్రాభిమరస్థానీయాః పుషే ప్రభీగ్గసమావదానాభిమ రాజనవీతదృగ్వేదవిహితం కర్తవ్యం ప్రస్తానీయమభ్యతపత్, అభితాపకృతవత్సగ్న (తస్య భిత ప్రస్థయశస్తేజఇంద్రియస్యైవన్నాద్యుపసౌజాయత) యశస్తేజఇంద్రియవీర్యాన్నాద్యుపక్షణోపసౌజాయతేత్యథాః; ఋగ్వర్కస్తైస్తోత్రశస్త్రాగ్ధ్యం గభావముపగతైః క్రియమాణం కర్తవ్యమధునిర్వతాకం సోమ్యాగ్ధిరసం ముంచతి పుషం మివభిమతైరాహూద్యమాణం, తేనచయశస్తేజఇంద్రియ పాటవవీర్యాదిలక్షణం ఫలముత్పన్నం భవంతీత్యథాః.

॥ ౩ ॥

రం—(తద్వ్యక్షంతే) తత్-యశ ఆదిలక్షణం ఫలం వ్యక్షంతే విశేషణాగమల్ (తదాదిత్యమభితావశ్యయల్) గత్యాచాదిత్యమభితావశ్యతవదిత్యథః (తచ్ఛావీతద్య దేతదాదిత్యస్యరోహితంరూపం) అదిత్యేపిత్యక్షతంపరిదృశ్యమానం య

౧౨-౨ సానస్థగిరీయటికశక్తిరభావ్యరంగ రామానుజభాష్యయ్యుక్తాయాం
 ద్రోహితరూపం - తత్కర్మ నిర్వర్త్యయశస్తేజఃదిలక్షణఫలరూపమిత్యర్థః.
 ద్రోహితరూపేతద్బుద్ధిః కథం వ్యతియాపత్ ..... ౪ ||

—ఇతి తృతీయ ప్రపాఠకే పృథమఖండభాష్యమ్—

ఉ—అథయైస్సదక్షిణౌరశ్శయస్తావీవాన్యదక్షిణౌమధునాద్యో య
 జూగ్ ష్యేనమధుకృతోయజుర్వేదవివపుష ఎంతాఅమృతాఆపః ||౧||
 తానివావితానియజూగ్ ష్యేతం యజుర్వేదమభ్యతపగ్ స్త
 స్యాభితప్తస్య యశస్తేజఃఇంద్రియం పీగ్యమన్నాద్యగ్ రసాః
 జాయత || ..... ౨ ||

తద్వ్యక్షరతదాదిత్యమభితోఽశ్రయత్తద్వా ఏతద్వదేత
 దాదిత్యస్యశుక్లగ్ రూపమ్ || ..... ౩ ||

—ఇతి తృతీయ ప్రపాఠకే ద్వితీయఃఖండః—

శం— (అథయైస్సదక్షిణౌరశ్శయైశ్చాది) సమానం, (యజూంష్యేన
 మధుకృతః) యజుర్వేదవిహితైక మణిప్రయ్యుక్తానిపూర్వవ న్నధుకృతభవ. య
 జుర్వేదవిహితంక మ్ పుష ఎంతానియపుష ఏమిత్యుచ్యతే. తావవ - సామా
 చ్యాఅమృతాఆపః. ||౧||

శం— (తానివావితానియజూంష్యేతం యజుర్వేదమభ్యతపన్ని త్యేవమాది)
 సర్వసమానమ్ || ..... ౨ ||

శం—మధ్వేతదాదిత్యస్యదృశ్యతేశుక్లంరూపం..... ||౩||

—ఇతి తృతీయప్రపాఠకే ద్వితీయఃఖండభాష్యమ్—

ఆ—మధ్వంతరంచశ్శయతి (అథేతి) వక్తవ్యవిశేషంకథయతి (యజూం
 వీతి) కథుతేషాంమధుకృత్వం- తదాహ (పూర్వవదితి) ఋజుంత్రాణాం
 ఋగ్వేదవిహితైక మణిప్రయ్యుక్తానాం యథాపూర్వంమధుకరత్వముక్తంతథా
 యజుషామపీత్యర్థః యజుర్వేదవిహితైక మణిపుష ఎంతాద్విషిమాచప్తే (యజుర్వేదే
 తి) తాఅమృతాఆపఃఇత్యసృపూర్వవద్వాన్యభ్యానమిత్యాహ (తావవేతి) ||౧- ౨

ఆ—యజుషామాదిత్యసంబంధిమధుప్రత్యక్షండశ్శయతి (ఏతదితి) || ౩

—ఇతి తృతీయప్రపాఠకే ద్వితీయఃఖండభాష్యమ్—

రం—(అథయైస్సదక్షిణౌరశ్శయైశ్చాది)సర్వంపూర్వవన్నేయం-౨-౩||

—ఇతి తృతీయప్రపాఠకే ద్వితీయఃఖండభాష్యమ్—

ఉ—అథయైస్సప్రత్యంచోరశ్చయస్తావీవాన్యవ్రతీహ్య మ
ధునాద్యస్సామాన్యేన మధుకృతిః సామవేదవీన పుష్పంతామ
మృతాలపః || ౧ ||

ఉ—తానివావీతాని సామాన్యేతగ్ సామవేదమభ్యతపగ్ స్తస్యాభిత
ప్రస్యయశస్తేజఇంద్రియంవీర్యమన్నాద్యగ్ రసోఽజాయత || ౨ ||

ఉ—తద్వ్యక్షరత్తదాదిత్యమభితాశ్రయత్తద్వా ఏతద్వదేతదాది
త్యన్యకృష్ణగ్ రూపమ్ || ౩ ||

—ఇతి తృతీయప్రపాఠక తృతీయఃఖండః—

శం—(అథయైస్సప్రత్యంచోరశ్చయస్తావీవాన్యవ్రతీహ్య మ
సమానం || ౧-౨ ||

శం—తథాసామ్నామధ్యైతదాదిత్యన్యకృష్ణగ్ రూపమ్ ..... || ౩ ||

—ఇతి తృతీయప్రపాఠకే తృతీయఃఖండభాష్యమ్—

అ—తృతీయమధుకథయతి (అథతి) || ౧-౨ ||

అ—ఋచాంయజుషాంచమధుయథాకథితం- తథేతియావత్. తస్యశాస్త్ర
ప్రత్యక్షత్వందశయతి (ఏతదితి) ..... || ౩ ||

—ఇతి తృతీయప్రపాఠక తృతీయఃఖండ భాష్యటీకా—

రం—(అథయైస్సప్రత్యంచోరశ్చయస్తావీవాన్యవ్రతీహ్య మ
పూర్వవదేన || ౧-౨-౩ ||

—ఇతి తృతీయప్రపాఠక తృతీయఃఖండభాష్యమ్—

ఉ—అథయైస్సోదంచోరశ్చయస్తావీవాన్యవ్రతీహ్య మధునా
ద్యోఽథర్వాంగిరసవీన మధుకృతఇతిహాసపురాణంపుష్పంతా
మృతాలపః || ౧ ||

ఉ—తేవావీతైఃథర్వాంగిరసవీతదితిహాసపురాణమభ్యతపగ్ స్తస్యా
భితప్రస్యయశస్తేజఇంద్రియంవీర్యమన్నాద్యగ్ రసోఽజాయత || ౨ ||

ఉ—తద్వ్యక్షరత్తదాదిత్యమభితాశ్రయత్తద్వా ఏతద్వదేత
దాదిత్యస్యపరికృష్ణగ్ రూపమ్ ..... || ౩ ||

—ఇతి తృతీయప్రపాఠక చతుర్థఃఖండః—

శం—(అథయైస్సోదంచోరశ్చయస్తావీవాన్యవ్రతీహ్య మ
అథర్వాంగిరసః-అథ
ర్వణాఅంగిరసాదదృష్టామంతా అథర్వాంగిరసః కర్మణి ప్రయుక్తామధుకృతః
ఇతిహాసపురాణంపుష్పం తయోశ్చేతిహాసపురాణయోరశ్వమేధపారిష్లవాను

చిర సానద్గిరిమటిశజ్జరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తామః

రాత్రిమ కమాంగత్వేనవినియోగస్సిద్ధః || ౧-౨ ||

శం—మధ్యతదాదిత్యస్యవరఃకృష్ణరూపం- అతిశయేనకృష్ణమిత్యర్థః || ౩ ||

—ఇతి తృతీయప్రపాఠకే చతుర్థఖండభాష్యమ్—

అ—చతుర్థాంశుధుదశాయతి (అథేతి) కింతత్కర్తృత్వాశక్త్యాహ
(ఇతిహాసేతి) తద్ధ్యానభవణానామంగిరసాందప్రసిద్ధా బ్రాహ్మణం తద్విహే
తంకర్తృపుష్పం- పుష్పస్తానీమమిత్యర్థః యదాప్రసిద్ధయోరిహసపురా
ణయోరుపాదానం- తదాపినమాషణమిత్యాహ (తియోశ్చేతి) అశ్వమేధేక
ర్తృజామితాపరిహారాణం సారిష్టవః - నానావిహోపాభ్యాస సముదాయో
యత్ర * తత్సారిష్టవమాచక్షిణేతివిధివశాత్ప్రయత్యతే-తాసురాత్రిహతస్తేన్య
వకర్తృహోలక్తత్వేన * మనురైన్వసవతోరాజత్వేనప్రకారయోరిహసపు
రాణయోర్వినియోగస్యపూర్వతంత్రే పారిష్టవాధాధికరణేనైవసిద్ధత్వాత్తత్సం
బంధకమేపుష్పమిత్యర్థః || ౧-౨ ||

అ—అస్యాపిమధునశ్శాస్త్రప్రత్యక్షతామాహ (మధ్యేతదితి) ... || ౩ ||

—ఇతి తృతీయప్రపాఠకే చతుర్థఖండభాష్యమ్—

రం—(అథయేనసోర్యదంబోరశ్చయిత్యాది) (అథర్వాంగిరసవీమధు
కృతః) అథర్వణాంగిరసాదదృష్టామంత్రాః - అథర్వాంగిరసః (ఇతిహాస
పురాణంపుష్పం) ఇతిహాసపురాణవిహితకర్తృసుఅథర్వాంగిరసామంత్రా
ణాంవినియోగాత్ ఋగ్వేదాదినత్పుష్పత్వోక్తిసేమామిత్యద్వవ్యమ్ || ౧-౨ ||

రం— (తద్వాసతద్యదేతదాదిత్యస్యవరఃకృష్ణరూపం) వరఃకృష్ణం రూ
పం- అతిశయితంకృష్ణరూపమిత్యర్థః. అస్యత్స్వింపూర్వవన్నేయమ్ || ౩ ||

—ఇతి తృతీయప్రపాఠకే చతుర్థఖండభాష్యమ్—

ఉ—అథయేనసోర్యదావరశ్చయస్తావనాసోర్యదావమధునాద్యోగుహ్య
వీవాదేశామధుకృతోబ్రహ్మచర్యవృత్తంతామృతావః || ౧ ||

ఉ—తేవావితేగుహ్యతదేశావితదృష్ట్యధ్యతవగోస్తస్యాభితప్త
స్యయశస్తేజఇంద్రియంవీర్యమన్నాద్యగోరసోఽజాయత || ౨ ||

ఉ—తదవ్యక్తరత్నదాదిత్యమభితోఽశ్రయత్తద్వాసతద్యదేతదా
దిత్యస్యమధ్యేహేతతవ || ౩ ||

ఉ—తేవావితేరసానాగోరసాదేదాహిరసాసేమామేతేరసాస్తానివా

ఏతాన్యమృతానామమృతాని వేదాహ్యమృతానేషామేతాన్య

మృతాని ॥ ౪ ॥ ఇతి తృతీయప్రపాఠకే పంచమః ఖండః ॥

శం— (అథయేన్యోధాన్వేషణత్యాది) పూర్వవత్ - గుహ్యః- గోప్యః రహస్యావీవాదేశాః- లోక ద్వాపరీయాదివిధయః, ఉపాసనానిచకర్తాంగవిషయాణి మధుకృతః బ్రహ్మైవ శబ్దాధికారాత్ ప్రణవాఖ్యంపుష్పమ్ ॥ ౧ ॥

శం—సమాసమన్యత్ ॥ ౨ ॥

శం—మధ్యైతదాదిత్యస్యమధ్యైర్నోభతఇవ- సమాహితదృష్టేర్దృశ్యతే సం చలతీవ. ॥ ౩ ॥

శం—తేవావీతై - యథోక్తారోహితాదిరూపవిశేషాః రసానాం రసాః కేషాం రసానామితి, ఆహ, వేదాహి, యస్మాల్లాకనిష్యందత్వాత్సారాంతరసాః, తేషాం రసానాం కిమభివమాపన్నానామప్యేతే రోహితాదివిశేషారసాః అత్యంతసారధూతా ఇత్యర్థః, తథా అమృతానామమృతాని, వేదాహ్యమృతాః నిత్యత్వాత్, కేషామేతాని, రోహితాదీనిరూపాణ్యమృతాని, రసానాం రసా ఇత్యాదిక మ్మస్తుతిరేషా యస్యైవవిశిష్టాన్యమృతానిఫలమితి ॥ ..... ॥ ౪

ఇతి తృతీయప్రపాఠకే పంచమఖండభాష్యమ్ ॥

ఆ—పంచమం మధుడశాయతి (అభేతి) లోక ద్వాపరీయాదివిధయః ॥ లోక ద్వాపరీయామసామ్యంబు శ్చేమత్వానయమిత్యాదయః బ్రహ్మశబ్దాగ్రహణాహ(శబ్దాధికారాదితి) ఋగాదిశబ్దానాం వ్యక్తిత్వానిర్వ్యర్థః ॥ ౧-౨ ॥

ఆ—అస్మాపి మధుః శ్యావ్రవశాత్ప్రవృత్తతామహ (మధ్యైతదితి) సమాహితదృష్టైః - శాస్త్రార్థేన సమాహితది త్తస్యేన్యర్థః ॥ ౩ ॥

ఆ—పంచమధూనివ్యాఖ్యానం తేషాం సర్వేషాం ధ్యేయత్వనిర్ద్యుత్యర్థంస్తు తిం ప్రకటయతి (తేవావీతైతి) తస్మాత్తేషామినిసమ్బంధః, కిమణి వినియక్త త్వేన తదంగశాస్త్రద్వారాపత్తిః, వేదానాంకార్యత్వేపి ప్రయత్నపూర్వక త్యాభివాన్నిత్యైః, యామధునిస్తుతిః; సాక మ్మస్తుతిత్వాహ (రసానామితి) క మ్మస్తుతిమభినయతి (యస్యైవమితి) రసానాం రసాః, అమృతానామమృతానీత్యేవవిశిష్టాన్యమృతాని యస్యఫలక మ్మణః తస్య మహాభాగ్యంకింపక్త వ్యమితిస్తూయతేక ర్తవ్యః ॥ ౪ ॥

ఇతి తృతీయప్రపాఠకే పంచమఖండభాష్యం శ్రీకా

సానన్దగిరియటేశశక్త్యరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం

రం— (అథయోస్యోర్ధ్వారత్తయశ్చత్వాది) (గుహ్యవీవాదేశామధుకృతః
బ్రహ్మవిషయకౌపనిషద్యహస్యోపదేశాశ్చత్వః ౧-౨

రం— (తద్వాపితద్యదేతదాదిత్యస్యమధ్యేక్షోభతశ్చ) సమాహితదృ
ష్టిభిర్విక్షయమాణమాదిత్యమండలమధ్యేదలతీవస్సుఃతీత్యథః ॥ 3 ॥

రం— (తేవాపతెరసానారసాశ్చత్వాది) లోకసారభూతబుగ్వేదాదిప్రతి
పాద్య కమణిష్ఠాద్యత్వాద్యోహితాదిరూపాణామతిరనత్వం; తథా వేదేభ్యో
పీష్టతత్సాధనప్రతిపానకతయా భోగ్యభూతతయాఽమృతేభ్యోరోహితాదిరూ
పాణాం తత్ప్రతిపాద్య కమణిష్ఠాద్యానామతిభోగ్యత్వాదమృతాదప్యమృత
త్వమిత్యథః; అయమతినిగతాశ్చత్వః; ప్రాగామ్యాధ్వదేశాంతరస్థితర
శ్చిన్నాచీతః తత్తద్వేదోక్తకమణుసుమేభ్యః తత్తద్వేదికమంత్రమధుకరైరాది
త్యమండలమాసీతాని సోమాజ్యప్రయః ప్రభృతిద్రవ్యనిష్పన్నాని యశస్తేజోపీ
ర్వమింద్రియమి శ్యేవమాత్మకానిరోహితంశుక్లంకృష్ణంపరః కృష్ణంమధ్యేక్షోభత
శ్చవేత్సుర్జాని రోహితాదీని పంచామృతాన్యాదిత్యమధ్యాశ్రితాసీతి ॥ ౪ ॥

❖ ఇతి తృతీయప్రపాఠకే షష్ఠమఖండభాష్యమ్ ❖

ఉ—తద్యత్ప్రథమమమృతంతద్వనవజీవంత్యగ్నినాముఖేన నవై
దేవాఅశ్నంతినపిబంత్యైతదేవామృతందృష్టావృత్యవృంతి ॥ ౧ ॥

ఉ—తవతదేవరూపమభినంవిశంత్యైతస్సాద్యూపాదుద్యంతి ॥ ౨ ॥

ఉ—సయవతదేవమమృతంవేదనసూనామేవైకోభూత్వాఽగ్నినై
వముఖేనైతదేవామృతందృష్టావృత్యవృంతి సయవతదేవరూపమ
భినంవిశంత్యైతస్సాద్యూపాదుదేతి ॥ ౩ ॥

ఉ—సయావదాదిత్యఃపురస్తాదుదేతా పశ్చాదస్తమేతా వసూనా
మేవతావదాధిపత్యగ్నీస్వారాజ్యంపర్యతా ॥ ౪ ॥

❖ ఇతి తృతీయప్రపాఠకే షష్ఠమఖండః ❖

శం—తత్ - తత్త్రయత్ప్రథమమమృతం రోహితరూపలక్షణం తద్వనవఃస్రా
తస్సవనే శానాః ఉపజీవంత్యగ్నినాముఖేన, అగ్నినాప్రధానభూతేన అగ్నివృ
ధానాన్సంతఉపజీవంతీత్యథః * 'అన్నాద్యంరసోజాయతేతివచనాత్, కబళ
గ్రాహమన్నంతీతిప్రాప్తం- తత్ప్రతిపిధ్యతే (నవైదేవాఅశ్నంతినపిబంతీతి)
కథంతహ్యుపజీవంతీతి, ఉద్యతైవితదేవహి యథోక్తమమృతం రోహితరూ

పంచద్రష్టా ఉపలభ్య సర్వకరణైరనుభూయత్యవ్యంతి, దృశేస్సర్వకరణద్వారోప-
 లభ్యర్థత్వాత్; నను రోహితంరూపందృష్టైవత్సక్తం-కథమన్యేంద్రియవిషయ
 త్వంరూపస్యేతి, న యశచీనాంజ్యోత్రాదిగమ్యత్వాత్, శ్రోత్రగ్రాహ్యం
 యశః, శబ్దః-రూపంచాక్షుషం, ఇంద్రియంవిషయగ్రహణకార్యానుమేయం క
 రణనామధ్యం, వీక్ష్యం బలందేహగతం, ఉత్సాహః ప్రాణవత్తా, అన్నాద్యం
 పృత్యహముపజీవ్యమానం శరీరస్థితకఠం యద్భవతి రసోప్యేవమాత్మకస్సర్వః
 యందృష్టా త్వవ్యంతిసర్వే, దేవాదృష్టాత్వవ్యంతీతి ఏతత్సర్వం స్వకరణైరను
 భూయ త్వవ్యంతీత్యర్థః, అదిత్యసంశయాన్నన్తోవైగంధ్యాది దేహకరణదో
 షరహితాశ్చ ॥ ౧ ॥

శం—కిం శేనిరుద్యమాఅమృతముపజీవంతి, న-కథంతహి-ఏతదేవరూపమభి
 లక్ష్య అభునాభోగావసరోనాన్తాకమితిబుద్ధ్యాభిసంవిశంతి, ఉదాసతే,
 యదావైతస్యామృతస్యభోగావసరోభవత్, తదైతన్నాదమృతాత్, అమృత
 భోగనిమిత్తమిత్యర్థః, ఏతన్నాహూపాదుద్యంతి, ఉత్సాహవంతాభవంతీత్యర్థః
 ఫహ్యనుత్సాహవతామననుతిష్ఠతామలసానాంభోగప్రాప్తిలోకైదృష్టా ॥ ౨ ॥

శం—సయః కశ్చి దేతదేవం యథోదితమృజ్జధుకరతాపరసంక్షరణమృగ్వ
 దవిహితకర్మపుష్పాత్తస్యదాదిత్యసంశయణం రోహితరూపత్వోచామృతస్య
 ప్రాచీదిగ్గతకశ్చి నాడిసంప్రతాం వసు దేవభోగ్యతాం తద్విదశ్చ ననుభిన్నతాక
 తాం గత్వా అగ్నినాముఖోపజీవనం దర్శనమాప్రేణత్వప్రిచస్వభోగావసర
 ముద్యమనంతత్కాలాపాయేచనం వెశనంవేద, సోపివసుతస్త్వంత్రైవానుభవతి

శం—కియంతంకాలం విద్యాం స్తదమృతముపజీవంతీతి ఉచ్యతే, సవిద్యాన్
 యాపిదాదిత్యః పురిస్తాత్ ప్రాచ్యాదిశ్యదేతా పశ్చాత్-పృథివ్యామస్తమే
 తా, తావద్యమానాం-భోగకాలః, తావత్తమేనకాలంవసూనామభివత్సంపర్యే
 తా, పరితాగంతాభవంతీత్యర్థః, నయథాచంద్రమండలస్థః కేవలకర్మపరతంత్రా
 దేవానామన్నభూతః కింతహి అయమాభివత్సంసావరాజ్యం, స్వరాజ్యావం
 చాధిగచ్ఛతి ॥ ౪ ॥ —ఇతితృతీయప్రపాఠకేష్వస్త్రాంతభాష్యమ్—

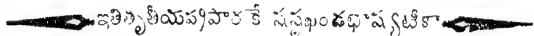
ఆ—అమృతానిధ్యేయాన్యక్త్వా తదుపజీవినోదేవతాగణాననుమితనీయా
 నుపదిశతి (తత్తత్సేతి) కబళగ్రాహం- కబళంగృహీత్వా యథాలాకోఽశ్వాతి
 తద్వదిత్యేత్, నను అశనపానాభావే, న య క్తముపజీవనవచనమిత్యాశంక్యప

సానన్దగీయటికశక్కురభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం
 రిహరతి (కథమిత్యాదిసా) చక్షుమెతిన క్తవ్య కథంసర్వకరణైరిత్యధికముచ్యతే
 తత్రాహ (దృశేరితి) చక్షుమైనరూపగ్రహణమితినియమమాశీత్యశంకతే (స
 నితి) కర్తృఫలభూతస్య రసస్యలోహితాద్యమృతాత్కస్య నాస్తి చక్షుర్భూత
 గ్రాహ్యత్వమితిపరిహరతి (నేత్యాదిసా) కిమతావతారసన్యాసాంతతదాహ-
 (రసోహితి) తస్యాపిక్తోత్రాదిగ్రాహ్యతైతిశేషః- ఏతదేవేత్యాదివాక్యముపసం-
 హరతి (దేవాణితి) కింతేహంసత్వతంత్రాణాంత్యప్తిసేత్యాహ (అదిత్యైతి) వై
 గంధ్యం దౌగంధ్యంఅదిపదేనసంభావితాస్య ర్వేదదేహకరణబాహ్యమృత్యునై॥

అ-ఏతస్మాద్యూపాదితి వ్యాఖ్యాతస్యానువాదమార్గం ఉత్సాహవతాందే
 వానాం యథోక్తామృతావశేషవిన్వయిత్వస్థితిలోకే పరిస్థితిమనుజులయతి (సహితి)

అ-పాతక్రమేకో క్రంధ్యేయస్వరూపమనూష్య సాన్దికారేభ్యానవిధింద
 ర్భయతి (సయశ్చితి) ఏవదితి అస్మాకంమధునిచక్షయతి ఏవమిష్టాభావవిశదయతి
 (యథోపతమితి) వసుదేవభోగ్యతాః; వసుభిరేవైరుపజివ్యత్వమితియావత్,
 తథైవ శృంగ్యక్తక్రమేకైవశ్యభావః ॥ 3 ॥

అ-భోగకాలపరిమాణంప్రశ్నపూర్వకనిర్ధారయతి (కియంతమితి) అధి
 పత్యం సాన్దిరాజ్యమితిది శేషణయోఃతాత్పర్యమాహ (సయభితి) ॥ ౪ ॥

రం-ఏమాం పంచానామమృతానాం వసురువాదిన్యనురుత్సాస్యగణభో
 గ్యత్వం తదుపాసీనానాం వసుత్వాదిప్రాప్తిపూర్వకబిద్ధావ్యాప్తిచప్రతిపాద
 యతి (తద్యత్ప్రభవమమృతతదవినపడవజీవ్యుత్పన్నాముఖాః) అగ్నిముఖా
 వసవోరొహితరూపలక్షణం ప్రభవమమృతముపజీవంతీత్యభావః, ఉపజీవనం భ
 క్షణమితిశంకాంప్రతిషేధతి (నచైదేవాత్మంతిసపిబంతీతి) చంద్రమితిధా
 నః, పునఃకథముపజీవనమిత్యత్రాహ (ఏతదేవామృతదృష్టావృత్త్యంతి) యశ
 స్తేజఃడిలక్షణం రొహితురూపం నరైవోకరణైరుపలభ్యత్యవ్యంతీత్యభావః ॥ ౫ ॥

రం-(తమితదేవరూపమభిసంవిశతి) ఏతదేవరూపమభిలక్ష్యఅనుభూయే
 తియావత్, సంవిశంతి భోగానంతరముదాసీనాభవంతీత్యభావః, (ఏతస్మాద్యూ
 పాదుద్యంతి) ప్రాప్తైభోగకాలఇతిశేషః, ఏతస్మాద్యూపాదితిల్యబ్ధోపేషంచ
 ఘ్ని, ఏతద్యూపానుభవముద్దిశ్యఉద్యంతి, సోత్సాహభవంతీత్యభావః ॥ ౬ ॥

రం-(సయఏతదేవమృతంచెద) ఏవం అనేనప్రకారేణ వసుత్వప్రకారా

యకదర్శనగోచరత్వలక్షణవసూపజీవ్యత్వాదినారోహితామృతంయోవేదేత్యర్థః,
(వసూనామైవైకోఘాత్వాఽగ్నినేవముఖనేత్వాది) తత్క్రతున్యాయేననః, త
దుపాసీనోపి వసుత్వంప్రాప్య తథైవభవతీత్యర్థః ॥ 3 ॥

రం—కియంతంకాలమిత్యత్రాహ (సయావదాదిత్యఃపురస్తాదుదేతాపశ్చా
దస్తమేతేత్వాది) ఆదిత్యస్యప్రాచ్యాదిశి ఉదయః పృథివ్యామస్తమయశ్చ
యావంతంకాలమనువత్తతే, తావంతంకాలం వసూనాంయదాధిపత్యం యద
పృథిహతసంకల్పత్వలక్షణం సావరాజ్యంచతత్పర్యేతా, పరితొగంతేత్యర్థః ॥౪॥

—————ఇతిత్వతీయప్రపాతకే ప్రప్రఖండభాష్యమ్—————

ఉ—అథయద్విత్తీయమమృతం తద్యద్రాడపజీవంతీద్యైగముఖన
ననైదేవాతన్నంతి నపిబుల్వైతదేవామృతంధృష్టావత్ప్రపంచితీ॥౧॥

ఉ—తపితదేవరూపమభినంవిశల్వైశ్శాస్తామూపాదుద్యంతి ॥ ౨ ॥

ఉ—నయవతదేవమమృతంపేదరుద్రాణామైవైకోఘాత్వైద్యైజైవ
ముఖనైతదేవామృతంధృష్టావత్ప్రపంచితదేవరూపమభినం
విశల్వైశ్శాస్తామూపాదుదేతి ॥ 3 ॥

ఉ—సయావదాదిత్యఃపురస్తాదుదేతాపశ్చాదస్తమేతాద్విస్తావద్దక్షి
ణతిఉదతొత్తరతొస్తమేతారుద్రాణామేవ తావదాధిపత్య
గ్నీసావరాజ్యంపర్యేతా ॥ ౪ ॥

—————ఇతిత్వతీయప్రపాతకేన ప్రప్రఖండభాష్యమ్—————

శం—(అథయద్విత్తీయమమృతంతద్యద్రాడపజీవంతీత్వాది)సమానం ॥౧-౨-3॥

శం—సయావదాదిత్యఃపురస్తాదుదేతా పశ్చాదస్తమేతాద్విస్తావత్, తణా
ద్విగంఠంకాలం దక్షిణతిఉదేతా, ఉత్తరతొస్తమేతా; రుద్రాణాంతావభౌగకా
లః ॥ ౪ ॥ —————ఇతిత్వతీయప్రపాతకేన ప్రప్రఖండభాష్యమ్—————

ఆ—ప్రథమమమృతమధిక్యత్యచింతనీయముక్త్యా ద్విత్తీయమమృతమాశీత్య
తద్దర్శయతి (అథేతి) ॥ ౧-౨-3 ॥

ఆ—విద్యాఫలంకథయతి (నయావదితి) యావద్వసూనాంభోగకాలః త
తాద్విగంఠోరుద్రాణాంభోగకాలః, యథా ప్రథమామృతధ్యాయినాంపసుభి
స్తుల్యాభోగకాలః, తథాద్విత్తీయామృతధ్యాయినామపి రుద్రైస్తుల్యాభోగకా
లైశ్చిత్యర్థః ॥ ౪ ॥ —————ఇతిత్వతీయప్రపాతకేన ప్రప్రఖండభాష్యమ్—————

౧౯౦ సానద్వగిరియటికశక్తిరభాష్యరంగరామనుజభాష్యయక్తాయాం

రం—(అథయద్విత్తీయమమృతంతదుద్వాడపజీవంతిత్యాది) సర్వం పూర్వమ
త్త్యస్తవ్యమ్ ||

|| ౧-౨-౩

రం—(సయావదాదిత్యఃపురస్తాదిత్యాది) పురస్తాదుదయవశ్యాద్ధస్తమయా
పెక్షయా ద్విగుణకాలందక్షిణతఉదయము త్రరతోఽస్తమయంచకల్పయిత్వాశ్శు
తిర్బ్రవీతితినాత్రికథంతాకార్యా, శిష్టంసప్తమ్

|| ౪ ||

—ఇతి తృతీయప్రపాతకే నస్తమఖండభాష్యమ్—

ఉ—అథయత్తృతీయమమృతంతదాదిత్యాడపజీవంతినరుణైనముఖా

ననవైదెవాఅశ్నంతి నపిబంత్యైతదేవామృతందృష్ట్యాత్మప్రప్తి||౧||

ఉ—తపతదేవరూపమభిసంవిశంత్యైతస్తామూహదుత్సన్తి || ౨ ||

ఉ—నయవతదెవమమృతంవెదాదిత్యానామైవైకోభూత్వా వరుణా

నైవముఖనైతదేవామృతందృష్ట్యాత్మప్రప్తిసపతదేవ రూపమభి

సంవిశంత్యైతస్తామూహదుదేతి ||

|| ౩ ||

ఉ—సయావదాదిత్యోదక్షిణతఉదయోత్తరతోఽస్తమేతాద్విస్తావ

త్పశ్చాదుదేతాపురస్తాదస్తమేతా ఆదిత్యానామేవ తావదాధివ

త్యగ్స్వారాజ్యంపర్యేతా ||

|| ౪ ||

—ఇతి తృతీయప్రపాతకే అష్టమఖండః—

శం—తథా- పశ్చాదుత్తరతఉధ్వముదెతా, విపర్యయేణోస్తమేతా పూ
ర్వస్తామూర్వస్తాద్విగుణేనోత్తరోత్తరేణ కాలేనైత్యపారాణందర్శనం- సవి
తుశ్చతుర్విశమింద్రయమవరుణసోమపురిహాదయాస్తమయకాలసన్తుల్యత్వంహి
పారాణికైరుక్తం- మానసోత్తరస్యమూర్ధాని మేరోఃప్రదక్షిణావృత్తైస్తుల్యత్వా
దితి, అత్యోక్తఃపరిహారాచార్యైః అమరావత్యాదీనాంపురిణాం ద్విగుణోత్త
రోత్తరేణ కాలేనోద్వాసస్సాన్యే- ఉదయశ్చనామ- సవితృస్తన్నివాసినాం
ప్రాణినాంచక్షుగోచరాపత్తిః, తదత్యయశ్చ- అస్తమయః నపరమూర్ధతఉ
దయాస్తమయాస్తః, తన్నివాసినాంచ ప్రాణినామభావేతాపృతితేనైవమా
గేణ గచ్ఛన్నపినైవోదేతానాస్తమేతేతి చక్షుగోచరాపత్తైస్తదత్యయ
స్యచాభావాత్, తథాఅమరావత్యాన్నకాశాద్విగుణకాలం సాయమివీపురివ
సతి-అతస్తన్నివాసినఃప్రాణినఃప్రతిదక్షిణతఇవోదేత్యుత్తరతోస్తమేతితుచ్య
తైస్తదుద్భిచాపెక్ష్య తథోత్తరాసప్తి పురిసుయోజనా సర్వేషాంచ మేరు

రుత్తరోభవతి యదాఽమరావత్యాం మధ్యాహ్నగతస్సవితా- తథా సాయమి
 న్యాముద్యోద్భవ్యతే; తత్రమధ్యాహ్నగోచరోవారుణ్యాముద్యోద్భవ్యతే, త
 థోత్తరస్యాం, పృథ్వీణామృతైస్తుల్యత్వాత్, ఇలామృతవాసినాం నర్వతః పర్య
 తప్రాకారనివారితాదిత్యరశ్మీనాం సవితోధ్వజవాదేతాఽర్వాగస్తమేతాదృ
 శ్యతే, పర్యతోధ్వజచ్చిద్రప్రవేశాత్సవితృప్రకాశస్య- తథా ఋగాద్యమృతా
 వజీవిరామమృతానాంచ ద్విగుణోత్తరోత్తరవీర్యవత్త్వమనుమీయతే భోగకా
 లదైవగుణ్యలింగేన, ఉద్యమనసంవేశనాదిదేవానాం రుద్రాదీనాం విదుషశ్చ
 సమానమ్ || ౧-౨-౩-౪ || — ఇతి తృతీయప్రపాఠకేఽష్టమఖండభాష్యం —

అ—ఇతరామృతధ్యాయినాం ఫలానినిర్దిశతి (తథేతి) విపర్యయేణ-పు
 రస్తాదక్షిణతోఽధస్తాచ్చేత్యధః, యథాపురస్తాదుదేతా- పశ్చాచ్ఛాస్తమేతా
 తథోదక్షిణతో ద్విగుణేన కాలేనోదేతా - ఉత్తరతశ్చాస్తమేతైత్యుక్తం, తథా
 తతోద్విగుణేన కాలేన పశ్చాదుదేతాపురస్తాచ్ఛాస్తమేతా, తావానాదిత్యానాం
 భోగకాలః తృతీయామృతధ్యాయినామపితావానైవభోగకాలః తతోద్విగుణేన
 కాలేన యావదాదిత్య ఉత్తరత ఉదేతా, దక్షిణతోస్తమేతా- తావాన్మరుతాంభో
 గకాలః చతుర్థామృతధ్యాయినామపి తావానైవభోగకాలః తతోద్విగుణేన
 కాలేనోధ్వజముదేతా, అధస్తాదస్తమేతా, తావాన్ సాధ్యానాం భోగకా
 లః పంచమామృతదంతకానామపి తావానైవైత్యధః యశ్శూర్పపూర్వోద్ద
 యాస్తమయకాలాపేక్షయాద్విగుణేన కాలేనోత్తరోత్తరదయాస్తమయా వి
 త్యుక్తం-తత్పురాణవిరుద్ధమితి శంకే (పూర్వస్థాత్పూర్వస్థాదితి) కథుశ్చుత్సక్త
 స్యాస్య పురాణవిరుద్ధతైత్యాశంక్యాహ (సవితుశ్చేతి) ఉక్తమేన సజ్జీపతి (మాన
 సోత్తరస్యేతి) మహాగిరమేరోః ప్రాకారవత్పరితః స్థితస్య మూర్ధాని సంల
 గ్న (రథచక్రాక్ష) చక్రాఖ్య) స్య సవితుమేరోః ప్రదక్షిణాపృతేస్తుల్య
 తావ త్కాలాధిక్యేకారణాభావాచ్చ చతస్సప్తపిపురీష ఉదయాస్తమయకా
 లస్య తుల్యత్వం ఉక్తం హి విష్ణుపురాణ * శక్రాదీనాం పురతిష్ఠాస్పృశత్యై
 షపురత్రయమ్ । వికణాదౌ వికణస్త్రీకకోణా ద్యే పురతిష్ఠేతి ॥ లం
 గచాక్రం * మానసాపరిమాపేంద్రి ప్రాచ్యాం మెరోః ప్థితాపురీ । దక్షిణ
 భానుపుత్రస్య పరుణస్య తువాహుశ్చ ॥ సామ్యేనోమస్య విపులా తాసుదిగైవతా
 ప్థితాః । అమరావతీ సంయమినీ సుఖాచైవ విభాక్రమాత్ ॥ లోకపాలాపరి

౧౬౩ సానద్వగిరియతీశశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తామః
 ప్లాతు సర్వతాదక్షిణాయనే || కాష్ఠాంగతస్యసూర్యస్యగతిర్యాతానిబోధతః
 దక్షిణం ప్రకృమేద్భానుః క్షిప్రేమరివభావతి | పురాంతగోయదాభానుః శ
 క్రస్యభవతివృధుః | సర్వైస్సాంయమనైసాసరో హ్యుదయోద్యస్యతేద్విజాః ||
 నివసంసుఖవత్సాంతం నిశాంతస్థఃప్రద్యతే | అస్తమేతితదాసూర్యో విభా
 యాంవిశ్వద్యగ్విధుః || మయావోక్తోఽమరవత్సాం యథాసావారిత్సకరః | త
 థానంమమిన్ప్రాప్య సుఖాంచైవవిభాంభగః | యదావరాష్ట్రాస్తాగ్నై
 య్యాం పూర్వాష్ట్రాయేనేర్యతేద్విజాః | తదాత్వపరరాత్రశ్చ వాయుభాగేసు
 దారుణః | విశాన్యాంపూర్వరాత్రస్తు గతిరేషాస్యసర్వతః | తథాచాపరి
 ప్లాదమరావత్సాన్తిష్ఠ మధ్యాహ్నం తత్రైశకోణస్థానాం తృతీయయామమా
 గ్నేయకోణస్థానామాద్యయామం సంయమిన్యాముదయంచ కరోతిసవితా ఏ
 వంయదాయామేవమధ్యాహ్నాతివృత్తి- తద్దైవద్యేఅస్తమయః ఆగ్నేయేతృతీయ
 యామః నైర్యతకోణేవృధమోయామః వారుణేఉదయః యదాచవారుణే మ
 థ్యాహ్నః- తదాయామేఽస్తమయః నిర్యతకోణేతృతీయాయామః వాయ
 వ్యేవృధమయామః సామ్యేఉదయః యదాచసామ్యేమధ్యాహ్నః, తదావారు
 ణేఽస్తమయః వాయవ్యేతృతీయయామః ఈశాన్యకోణేవృధమోయామః విం
 ద్యేఉదయః; తథాఆగ్నేయకోణేవత్తమాసః తత్రైస్థానాం మధ్యందినం, య
 మేంద్రపుర్యోరాద్యతృతీయయామా-నిర్యతీశాన్యకోణయోరుదయాస్తమయాచక
 రోతి, ఏవంసర్వాసుదిక్షుచేతిపౌరాణికధానే తద్విరుద్ధమిదంశ్రుత్యోక్తమి
 త్యథః- యద్యపి శ్రుతివిరోధేన్యతిరప్యమాణం- తథాపియథాకథందివిరోధ
 పరిహారంద్రవిదాచార్యోక్తముపపాదయతి (అత్రైతి) * యదాఽమరావతి
 శూన్యాస్యాత్తదాహితాం ప్రతిపురస్తాదుచేతి వ్యయోగసూన్యత్వాద్యనూ
 నాంభోగాంతః ఏవముత్తరానాంపురీతాంవినాశే 'ద్విగుణకాలేనరుద్రాదీనాం
 భోగచ్యుతిరీతిమాంసచనవ్యక్తిమాశ్చిత్తతమేనపరిహారమాహ (అమరావత్సా
 దీనామితి) తథాపికథంవిరోధసమాధిః- తత్రాహ (ఉదయశ్చేతి) యైర్య
 తృద్యతే భాస్వానతేషాముదయస్సృతః | తిరోధానంచ యత్రైతి తదే
 వాస్తవసంరవః | నైవాస్తమనమర్కస్యనాదయస్సర్వదానతః | ఉదయాస్త
 మనైనామదశానాదశానెరవేరితి - అమరావత్సాదిపురిమ పూర్వపూర్వాపే
 షాయోత్తరోత్తరోద్వాసకాలద్యైగుణ్యమస్తు - అస్తాందదర్శనాదశానైసవిత్తు

రుదయాస్తమయా * సవావిషనకదాదనాస్తమెతి నోదేతి హ్యతే ర్యస్తుతానా
దయాస్తమయాస్తః తథాచ పురిమశుల్యశ్చైవనః చ్ఛతః సవితురుదయాస్తమ
యకాలదైవమ్యమయ కమిత్యాశంక్యాహ (తిస్త్వివాసిసాంచతి) భోగకాల
దైవగుణ్యం సవితృగతెరాధిక్యాపెక్షయానశ్యత్వాచ్యతే, యేనపురాణవిరో
ధః కింత్యమరావత్సాదీనాం పురీతాందైశ్చోపహతానాం పూర్వపూర్వాపేక్ష
యోత్తరోత్తరపురీతాంద్విగుణేన కాలేనోద్వాసాత్తదపేక్షయోత్తరోత్తరస్థా
నేషు భోగకాలదైవగుణ్యం శుక్ల్యోక్తమితిభావః అభోద్వాసకాలాధిక్యా
ద్భోగచ్యుతికాలాధిక్యం- సభోగకాలాధిక్యం అతతహ (తథేతి) యభోద్వా
సకాలదైవగుణ్యమక్రం తదప్రదిగయసత్ అమరావతీనవాసిప్రాణినగాఽపే
క్షయా సంయమిసీనవాసినః ప్రాణినః చ్యుతిద్విగుణేన కాలేనసవితురుదయా
స్తమయాపితియక్తం సప్తం - దశానాదశానయోద్విగుణకాలభావిత్వాత్;
నచతిస్త్వివాసిదృష్ట్యపేక్షయాదక్షిణోత్తరయోరుదయాస్తమయా-తత్తద్దృష్ట్యా
పూర్వవశ్యమయో రేపితిగ్ధాహాత్ అస్త్వస్పృష్టమపేక్ష్యశుద్ధిణతదదేతి, ఉత్త
రతశ్చాస్తమేతిత్యచ్యతే ఇవశ్చిస్తయోస్తస్త్వివాసిజనాపేక్షయా దక్షిణోత్త
రస్తయోరసత్తేవోద్వోయతీశ్చర్ధః యథాఽమరావత్యపేక్షయాసంయమిన్యా
ముద్వాసకాలాధిక్యమక్రం, తథాతదపేక్షయావారుశ్యం, తదపేక్షయావిభా
యాం, తత్కాలాధిక్యమసంధేమమిత్యాహ (తథేతి) సంయమిసీచాస్తభా
వ్యబహువచనం ఇతిస్సాస్తమ్యద్ధిమపేక్ష్యదక్షిణగత్యా ఆదిత్యాస్తమనమిత్యా
హ (సర్వేషాంచతి) ఉద్యతిమాదిత్యంపురతాఽవలోకయతాం వామభా
గస్థితిత్వాన్దేరుస్సర్వేషామేవాత్రితాభవతి తథాఽదయాస్తమయాభ్యాం
పూర్వాపరదిగ్విభాగాన్నతత్పురివాసిదృష్ట్యపేక్షయా దక్షిణతశ్చిత్వాది వచనం
కింత్యస్తద్దృష్ట్యపేక్షయైచిత్కీర్ణః, ఉద్వాసకాలదైవగుణ్యాపేక్షయాభోగకా
లదైవగుణ్యమిత్యక్రం సమృత్తినవితృగత్యాధిక్యాపేక్షయైవభోగకాలాధిక్యం
కిం నస్యాదిత్యాశంక్య పురాణవిరోధసమాధానాసంభవాన్నేవమిత్యాహ (య
దేత్వాదినా) యథాసంయమిన్యాంమథ్యాహ్నగోవారణ్యాముద్యోభవతి,త
థాతస్యాంమథ్యాహ్నగోవిభాయాముద్యోద్యశ్యతఇత్యాహ (తథేతి) ఉక్తం
చ వాయవ్యోక్తై * మధ్యగస్తవమరావత్యాంయావద్భవతిభాస్కరః । వైవస్వ
తేనసంయమిన ఉదయస్తత్రదృశ్యతే ॥ సుఖాయామథరాత్రీశ్చ విభాయామ

ర్థిక సానన్దగియటికశక్తురభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 స్తమేతిచేతి కథంపునస్సయావదాదిత్యఉత్తరతఢదెతాడక్షిణతొస్తమేతాద్వి
 స్తావమాధ్యక్షఉదెతాలర్వాగస్తమేత్యువ్యతే - సహితత్రాద్యాసకాలస్య
 (వాధిక్య)బాధితత్వ)మస్తి-యేనాదయాస్తమయకాలాధిక్యాద్భిగకాలాధిక్యం
 స్యాత్ అతతహ (ఇలావృతేతి) మేరొశ్చతుర్దిశమిలావృతంనామవషణంప
 సిద్ధం తన్నివాసినాం ప్రాణినాముభయతఃపర్వతాభ్యాం మానసోత్తర సుమే
 తుభ్యాంప్రాకారస్థానీయాభ్యాముభయోర్ధ్వః(తమహాక్షేణ)తిమహాత్వైస్స)వి
 నివారితాదిత్యరశ్చేనామూర్ధ్వముదెతా, అర్వాగస్తమేతాద సవితాదృశ్యతే,ఇ
 వశబ్దహూదయాస్తమయయోర్ధ్వస్తుతొస్తత్వద్వ్యోతనాథః, కథంనవిత్తార్ధవ
 స్సన్నదేత్యర్వాగస్తమేతి- తత్రాహ (పర్వతేతి) సర్వావృతప్రకాశస్య
 పర్వతయోరుపరితస్థిద్యే పశ్చిమశాదధోవర్తినాంప్రాణినాముపరిప్రసారిత నే
 త్రాణాంసావిత్రా ప్రకాశంపశ్యతాంతత్రోద్యన్నివనవిత్తాపలభ్యతే-ప్రదేశా
 వ్రరేచదృశ్యమానోఽధస్తాదివాస్తమేతి - యథోపరిష్టాదత్యస్తే యపలభ్యమా
 నోమేఘస్తతామారాద్యుభౌధూతలలగ్నశ్చైత్యేవావసీయతే, తథేహపీత్య
 థః- భోగకాలస్యావికాఢేనాధిక్యమాపాద్యతేనైవలింగనాతిశయవత్త్వమ
 మృతాదేరపికథయతి (తథేతి) భోగకాలాధిక్యసతీతియావత్. అనుమీయతే-
 కల్పయతే- యత్తుభోగకాలమాకలయ్యోద్యమనానంతరంతదభావం జ్ఞాత్వాపర
 మణ మగ్నాదిముఖత్వం దృష్టిమాల్మేణత్వప్రమత్తవం తత్సర్వం విదురూపిక
 ల్పయతే దేవైస్సమమిత్యాహ (ఉద్యమనేతి) ... ॥-౧౨-౩-౪

— ఇతిత్మతీయప్రపాఠకే అష్టమఖండభాష్యటీకా —

రం—(అథయత్త్వతీయమమృతంతదాదిత్యాడపజీవంతిత్యాది)సర్వంస్పష్టం
 ౧-౨-౩-౪ — ఇతిత్మతీయప్రపాఠకే అష్టమఖండభాష్యమ్ —

ఉ—అథయచ్చతుర్థమమృతంతన్నరుతడపజీవంతి సోమేనముఖేన

నవైదేవాఅశ్నంతినపిబుత్యైతదేవామృతందృష్టావృత్యవ్యంతి॥౧॥

ఉ—తపితదెవహూపమభిసంవిశంత్యైతస్సాద్యూపాదుద్యంతి ॥ ౨॥

ఉ—సయపితదెవమమృతంవెదమరుతామైవైకొభూత్వా సామేనై

వముఖనైతదేవామృతం దృష్టావృత్యవ్యతి సపితదెవహూపమభి

సంవిశంత్యైతస్సాద్యూపాదుదెతి ॥

॥ ౩ ॥

ఉ—సయావదాదిత్యఃపశ్చాదుదేతాపురస్తాదస్తమేతాద్విస్తావదు

త్తరత ఉదేతాదక్షిణతోఽస్తమేతామదుతామేవ తావదాధిపత్య
గోస్వారాజ్యంపర్యేతా ॥ ౪ ॥

— ఇతి తృతీయప్రపాఠకే నవమఃఖండః —

శం— ॥ ౧-౨-౩-౪ ॥ నవమఖండభాష్యమ్—

ఆ— ॥ ౧-౨-౩-౪ ॥ నవమఖండభాష్యటీకా—

రం— (అథయత్పశుభం మమృతమిత్యాది) పూర్వవతో. ॥ ౧-౨-౩-౪ ॥

— ఇతి తృతీయప్రపాఠకే నవమఖండభాష్యమ్—

ఉ— అథయత్పశుభం మమృతం తత్సాధ్యాఉపశాంతి బ్రహ్మణాము
ఖేననవైదేవాఅన్నంతిసపిబంశ్యేతదేవామృతందృష్టావత్ప్రపన్తి ॥౧॥

ఉ— తపితదేవరూపమభిసంవిశంత్యేతిస్థామ్రాహదుద్యంతి ॥ ౨॥

ఉ— సయవితదేవమృతంపెదసాధ్యానామేవైరోఘాత్వా బ్రహ్మ
ణైవముఖేనైతదేవామృతందృష్టావత్ప్రపన్తి సవితదేవరూపమభి
సంవిశంత్యేతిస్థామ్రాహదుదేతి ॥ ౩ ॥

ఉ— సయావదాదిత్యఉత్తరత ఉదేతాదక్షిణతోఽస్తమేతా ద్విస్తావ
దూర్ధ్వ ఉదేతాఽర్వాగస్తమేతాసాధ్యానామేవతావదాధిప
త్యగోస్వారాజ్యంపర్యేతా ॥ ౪ ॥

— ఇతి తృతీయప్రపాఠకే దశమఃఖండః —

శం— ॥ ౧-౨-౩-౪ ॥ దశమఖండభాష్యమ్—

ఆ— ॥ ౧-౨-౩-౪ ॥ దశమఖండభాష్యటీకా—

రం— (అథయత్పశుభం మమృతమిత్యాది) సర్వసమానమ్

— ఇతి తృతీయప్రపాఠకే దశమఖండభాష్యమ్—

ఉ— అథతతఃపూర్వఉదేత్యనైవోదేతానాస్తమేతైకవివమభ్యస్తా
తాతదేషస్లోకః ॥ ౧ ॥

ఉ— ‡ నవైతత్యసనిష్ఠాచనోదియాయకదాదన । దేవాస్తేనాహ
గోసత్యేనమావిరాధిషిబ్రహ్మణైతి ॥ ౨ ॥

ఉ— సహవాఅస్తాఉదేతిననిష్ఠాచతి సకృద్దినాహేవాస్తే భవతి
యవితామేవంబ్రహ్మేనాపనిషదంపెద ॥ ౩ ॥

‡ నవైతత్యసనిష్ఠాచేతిరంగరామానుజీయఃపాఠః.

సానందగిరియీటికశక్తిరథావగ్రంకరామనుజభావ్యయుక్తాయాః

ఉ—తద్ధైతద్భిష్టాపజాపతయడవాచ పృజాపతిమనవేమనుః
పృజాభ్యస్తద్ధైతదుద్ధాలకాయాదుణయేజ్యేష్ఠాయ పుత్రాయ
పితౌబ్రహ్మచారివాచ ॥ ౪ ॥

ఉ—ఇదంవాపత్యజ్యేష్ఠాయపుత్రాయపితౌ బ్రహ్మ పృజూన్మాత్
పృణాయాయవాంతేవాసినే ॥ ౫ ॥

ఉ—నాన్యస్తేకస్తేచనయద్యప్యస్తాగమామద్భిఃపరిగృహీతాంధ
నన్యపూర్ణాదద్యాదెతదెవతతాఘాయశ్చైతదేవతతోఘా
యశ్చతి ॥ ౬ ॥

శం—కృత్యైవముదయాస్తమయేన ప్రాణినాంస్వకీర్ణాఫలభోగనిమిత్తమ
నుగ్రహం తత్కర్మఫలంపరోక్షమేతానిప్రాణిజాతాన్యాత్మనిసంహృత్యా
ధతతః, తస్మాదనంతరంప్రాణినుగ్రహకాలాదాధిపత్యస్సన్నాత్మన్యదెత్యుద్ధ
మ్యయాస్పృశ్యుదేతి, తేషాంప్రాణినామధావాత్సాన్వితస్థానేవాదేతా, నా
స్తమేతా, ఏకలః అద్వితీయః అనయవోమధ్యే సాన్విత్యేనస్థాతా, తత్సకశ్చి
ద్విద్వాక్ వసాద్విసమాదానోరహితాద్విన్మృతభోగభాగీ యథోక్తకృమేణ
సాన్వితానం సమితారమాత్మత్యేనోపేత్య సమాహితస్సన్నేతం మత్ప్రద్యుష్ట్య
త్తితోఽన్యస్తేపుష్టవతేజాద, యతస్తప్రమాణతాబ్రహ్మలోకాల్ కింత్రా
ప్యహోరాత్రాభ్యాం పరిపతేమానస్సమితా ప్రాణినామాయః క్షవయతి;
యథహస్తాకమిత్యేనంపుష్టః పృత్యాహ- తల్ రత్రయథాప్యప్రేయథాకైచార్థై
ఎవక్షాకోభవతి, తేనాక్తాయాగినైతిశ్చతేర్యచసమిదమ్. ॥ ౧ ॥

శం—(సవైతత్ర) యతోహంబ్రహ్మలోకాదాగతః-తస్మిన్నవైతత్రైతకస్తి
యత్ప్రచ్ఛసి, సహితానినిష్ఠాచ- అస్తమగమత్యవితా, సహవియాయడ్యతః
కుతిశ్చిత్కదాచన-కస్మింశ్చిదపికాలేశ్చతి, ఉదయాస్తమయవజ్జితాబ్రహ్మలో
కశ్చిత్సపపన్నమిత్యుక్తః శపథమివప్రతిపదే, హేదేవాః సాక్షిణోయా
యశ్యుతయథామయోక్తంసత్యవదః, తేనసత్యేనాహంబ్రహ్మణాబ్రహ్మస్వ
రూపేణమావిరాధిసి, మావిరుద్ధ్యేయం, అప్రాప్తిరబ్రహ్మణోమాఘాదిశ్యర్థః॥ ౨ ॥

శం—సత్యంతేనాక్తమిత్యాహశ్చుతిః (సహవా) అస్తేయథోక్తబ్రహ్మ
విదేనాదేతి, సనిష్ఠాచతి, నాస్తమేతి కింతు బ్రహ్మవిదేస్తేనకృద్వివాహే
న్య, నదైవాహువతి, సవయఃశ్చౌతిష్ఠావత్, యవితాం యథోక్తాంబ్రహ్మణావ

నిషదం వెదగుహ్యంవేద, ఏనం తలత్రైణవంశాదిత్రయం వ్యత్యమ్వతసమ్మంధం
చ; యచ్ఛాన్వదవోచామ; ఏవంజానాతీత్యథః, విద్యానుదయాస్తమయకా
లాపరిచ్ఛేద్యం నిత్యమజంబ్రహ్మభవతీత్యథః. || 3 ||

శం—తద్దే తత్, మధుజ్ఞానంబ్రహ్మ- హిరణ్యగర్భోవిరాజే వ్యజాపతయ
ఉవాచ, సాపిమనవే మనురిహ్మోకాద్విదిభ్యః ప్రజాభ్యః, పోవాచైతి విద్యా
స్తాతి, బ్రహ్మదివిశిష్టకర్మాగతేతి, కించ తద్దే తత్, మధుజ్ఞానముద్బలకాయా
దుణయేపితా బ్రహ్మజ్ఞానంజ్యేషాయపుత్రాయపోవాచ. || ౪ ||

శం—ఇదంవాచతత్-యథోక్తం, అన్యోపిజ్యేష్ఠాయపుత్రాయసర్వప్రియా
ర్థాయబ్రహ్మప్రబూరియాత్, ప్రణయ్యామయోగ్యాంబలెవాసినీశిష్యామ్ || ౫ ||

శం—నాన్యస్తే కస్తే చనప్రబూరియాత్, లీలకాద్యమమనుజ్ఞాతమనేక
షం పోష్టానాం తీర్థానామాచార్యాదీనాం కిన్తాతువస్త్రీర్థసంకోచనంవి
ద్యాయాఃకృతిమితి, అహం యద్యవ్యస్తే ఆచార్యయిషమాంకశ్చిత్ప్రభివీమ
ద్భిః పరిగృహీతాం సముదగపరిచెష్టితాం సమస్తామపిదద్యాత్, అన్యో విద్యా
యానిష్క్రియాథమాచార్యయి ధనస్యపూర్ణాం సమ్నన్నాం భోగోపక
రణైః నాసావస్యనిష్క్రియః యస్తాత్తతోపిదానాచేతదేవ యన్తథువిద్యాదా
సం భూయః బహుతరఫలమిత్త్యథః, ద్విరభ్యాసఆదరాధః || ౬ ||

—ఇతి తృతీయప్రసారక విశాదశుభదభిష్యమ్—

శ్లో ఆ—పంచభిఃపర్యాప్తోభువిద్యాయథావమకా- క్రిమేణ ము క్తిఫలసగ్యవ
సాయిత్యం తస్మాదర్థయశుమనంతరవాక్యమవరుధ్యాహ(కృత్యైత్యాదిసా)తస్మా
త్ప్రాణ్యనుగ్రహకాలాదనంతరమితితద్భ్రూథః, విధిర్వీక్ష్య, బ్రహ్మీభూ
తోపితమానంతియావత్, ఆత్మన్యదేత్య-స్వేమహిమ్న పృకాశంబద్ధేన్ద్రే
తత్, స్థాతైతిప్రయోగాత్కామముక్తిత్యవివక్షితా- తత్రి విద్యదనుభవంప్రమా
ణయతి (తత్తైతి) క్రిమముక్తిస్తప్తమ్యథః, యథోక్తక్రిమేణ, * అసావాఆ
దిత్యోదేవమధిష్త్వాదిసా వంచామృతత్వేనస్థితమిత్త్యథః, సాన్వితానం, వెద్య
తయా విద్యదాత్మభూతమిత్త్యథః, ఆత్మత్వేనోపేయ, అహం గ్రహేణగృహీ
త్వేన్ద్రేతత్; కథంప్రశ్న ఇత్యాకాండోయామాహ (యతేషాం) లబ్ధబ్రహ్మభావదే
శోబ్రహ్మవిద్యబ్రహ్మణోవియకావస్తాయాం కనదిత్వప్రకృత్యైవనాచేత్యథః,
కథంప్రశ్నకీరితి, తత్రాహ (తత్తైతి) || ౧౧ ||

సానన్దగిరియతీకశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యాయాం

అ—శ్లోకముపాదాయవ్యాకరణి (నవైతత్యైతి) (నిమ్నాచేతి) నిమ్నాచేతి
 ఛెత్సన్తిన్న ధోరణాం దసఃప్రయోగః, ఇతిశబ్దః పూర్వాధ్యక్షానమాప్త్యై
 ధోరణి, ఉత్తరాధ్యక్షముత్థాపయతి (ఉదయాస్తమయేతి) లోకత్వావిశేషాదితరలూ
 కవద్భిర్నూలాకాపి నోదయాస్తమయవర్జితఇత్యుక్తవిద్వాన్ తత్తరాధ్యక్షనశవ
 థంకుర్వన్ పరిహరతీత్యధోరణి, || ౨ ||

అ—ఏవం మంత్రదృక్పథద్వా రానిణీతైః ధోరణి హేత్యాద్యాకిమథాన్
 శ్చుతిరిత్యాశంక్యాహ (సత్యమితి) నహేత్యాద్యాం శ్చుతిమాదాయ వ్యాకృష్టై
 (యథాక్రేతి) బ్రహ్మోపనిషదమిత్యసాధ్యమాహ (వైదగుహ్యమితి) ఏనంశబ్ద
 మాదాయవ్యాకరణి (ఏనమిత్యాదినా) మంశాదిత్యయం తిరశ్చీనవంశో మధ్య
 పూర్వామధునాద్యశ్చేత్యేవంరూపమిత్యధోరణి, ప్రత్యేకమృతసంబంధం, లోహి
 తాద్యమృతేష్వైకైకంపనాదీనాం సంబంధమిత్యధోరణి, అన్యదితి, ఉద్భవసం
 వేశనాదిగృహ్యతే, ఉక్తవిద్వాంసలముపసంహరతి (విద్వానితి) || ౩ ||

ఆ—నను విద్వాన్సఫలాచ్యుక్తా, తిహికిముత్తరగ్నింధేనేత్యాశంక్యాహ
 (తద్దైతదితి) స్తుతిమేవాభిసయతి (బ్రహ్మాదీతి) తద్దైతమద్వాలకాయేత్యాదినా
 విద్వాయాయోగ్యంపాత్యం ప్రదగ్ధ్యతే, తద్వాన్వచప్తే (కించతి) ఇతశ్చస్తుత్య
 హామేదిద్విజ్ఞానమిత్యధోరణి, మధువిజ్ఞానంవ్యాకరణి (బ్రహ్మవిజ్ఞానమితి) || ౪ ||

ఆ—తస్యసరిక్షత్వోవాన్వతయతి (ఇదంవావేతి) అథజ్యేష్ఠాయ పుత్రా
 య బ్రహ్మవక్తవ్యమితి పూర్వేషామయంనియమః, నేదానీంతనానామిత్యేత
 హ (అన్యోపీతి) పాత్రాంతరమనుజానాతి (ప్రణాయ్యామేతి) || ౫ ||

ఆ—పుత్రశిష్యాభ్యాం పాత్రాంతరంప్రత్యావప్తే (నేతి) తీర్థాద్యయం,
 విద్వాప్రదానేఽధికారిద్యమమిత్యధోరణి, ఆచార్యాదీనామితి నిధానశబ్ద
 ప్తీ, ఆచార్యోవిద్వాదాతా, ఆదిపదార్థనవాయోకోత్తియోమేధాపిదగృహ్య
 తే, సర్వేషామధ్యక్షానామత్రాధికారమాశంక్యదూషయతి (కస్తాదిత్యాదినా) ఆ
 చార్యామేతిపునరుపాదానం క్రియాపదేన తస్యాన్వయవ్యోతనాథం (ఆదరా
 ధోరణి) విద్వాయామాదరోహిముఖ్యమధికారకారణంఫలతీతిభావః || ౬ ||

—ఇతి తృతీయప్రపాఠకే ఏకాదశఖండ భాష్యటీకా—

రం—ఏవం వసురుదాదిత్యమరుత్సాన్యగణభోగ్య రోహితాదివంచరూపా
 త్తకపంచామృతాశ్రయదేవమధుత్వరూపితజ్యోతిర్మండలాఖ్యరూపయ క్రస్య

ఉయాస్తమయాదికృత్యవిశిష్టస్వాదిత్యనామకస్వాదిత్యశరీరక కార్యానష్టబ్రహ్మణ
ఉపాసనముపదిశ్య నామరూపకృత్యాదిరహితాకార్యానస్థాదిత్యజీవశరీరక బ్ర
హ్మోపాసనందర్శయతి (అథ తతఃకోర్ధ్వః ఉదేత్య నైవోదెతానాస్తమేతా) అ
థ బ్రహ్మదీపనరూపస్య కల్పస్య సమాప్త్యనంతరం తతఃకోర్ధ్వః ఉదేత్య, ఉద
యాస్తమయాభ్యాం ప్రాణ్యనుగ్రహదూర్ధ్వః ఉదేత్య, ఉదయాస్తమయకృత్య
ప్రయత్నపాణ్యనుగ్రహరహితత్యథః (నైవోదెతానాస్తమేతా ఏకలవీపమ
ధ్యేస్తాతా) ఉదయాస్తమయసూన్యః ఏకస్వభావపవడవాసీనతయా ఉతతత్య
త్యథః, అత్రహిభాష్యే * కార్యకారణోపన్దబ్రహ్మోపాసనం విధీయతే * అ
సౌవాఅదిత్యోదెవమధ్యిత్యాద్యభ్య * అథ తతఃకోర్ధ్వః ఉదేత్యేన్యత్రాప్రాక్ ఆది
త్యవస్వాదికార్యవిశేషవస్తం బ్రహ్మోపాన్యముపదిశ్యతే * అథ తతఃకోర్ధ్వః
ఉదేత్యేత్వాదినా ఆదిత్యాంతరాత్తతయాఽవస్థితం కారణోపన్దమేన బ్రహ్మో
పదిశ్యత్యత్యక్తం, తత్ర అథ తతఃకోర్ధ్వః ఉదేత్యేన్యస్య ముక్తానస్థాదిత్యాంత
ర్యామిబ్రహ్మోపాసనవరణ్యే అథశబ్దాదిస్వారస్యోత్, * కారణోపన్దమితి భా
ష్యస్య అకార్యావస్తం ముక్త్యవస్థమిత్యథావవోచితః, నత్యాదిత్యభావప్రా
ప్తిపూర్వానస్థా, వ్యాసాలైస్సుభాష్యసాన్దస్యమవలంబ్యాదిత్యనామరూపభా
క్త్యావస్థాపూర్వభాష్యవస్థైవ, అథ తతఃకోర్ధ్వః ఉదేత్యేత్వాదినందర్శణ ప్రతి
పాద్యత్యతివర్ణితమ్, తేషామయమాశయః, అథశబ్దోననిదిహ్వానంతర్యాధి
అపితు అథాంతరప్రస్తావార్థః, అథతతఃకోర్ధ్వః ఉదేత్య నైవోదెతానాస్తమేతా
ఏకలవీపమధ్యేస్తాతాత్యస్యాపిఉదయాస్తమయ తత్కార్యసూన్యత్వవర్థః, త
చ్చాదిత్యభావపూర్వావస్థాయాం కల్పబాంసంభవతీతి (తదేషశ్లోకః) తత్ త
స్త్విన్విషయే దేవాఃపుత్రా ఇనదిత్యోగినాగీతః శ్లోకః ఉచ్యత్యతిశేషః ॥ ౧ ॥

రం—(నవైత త్రసనిష్ఠోచనోదియాయక దాచన॥ దేవాస్తేన హంసశ్చేన
మావిరాధిషిబ్రహ్మణి) హేదేవాః తత్ర, తస్త్విన్నాదిత్యభావముక్తికారేనః
ముక్తాదిత్యాంతర్యామిపరమాత్మాసనిష్ఠోచ- నాస్తమితి నోదియాయ- నోది
తశ్చ తేనసత్యేన వచనెనబ్రహ్మణోఽహంమావిరాధిషి- విరోధంగచ్ఛామితి
యావత్.

॥ ౨ ॥

రం—(సహవాఅస్తాఉదేతిననిష్ఠోచతీత్యాది) యేవీతాం- మధువిద్యా
రూపాంబ్రహ్మోపనిషదం- బ్రహ్మవిద్యాంవెద- అనుతిష్ఠతి, అస్తే- బ్రహ్మవిదే

మం సానద్గిరిమటికజ్జరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయశ్శ్రీమం
 ఆదిత్యానాదేతి- నాస్తమేతి, ఆదిత్యాదయాప్రకాశాభ్యాం నకించిత్తస్యవ్య
 యోజనమిత్యర్థః, కుతఇత్యతః (సకృద్వివాహేవాస్త్యేభవతీతి) అస్త్యే
 బ్రహ్మవిదేసకృద్వివేనభవతి- సకృదుదితమహారేవభవతి. సదైవాహారభవతిత్యర్థః
 సుతతంసర్వవిషయక సాక్షాత్కారోఽస్యభవతిత్యర్థః. || 3 ||

రం—మధువిద్యాసంప్రదాయమహా (తద్దైతద్బ్రహ్మప్రజాపతయః
 వాచప్రజాపతిమహాసవేమనుః ప్రజాభ్యః) తద్దైతల్ - మధువిజ్ఞానమిత్యర్థః
 బ్రహ్మ- చతుర్ముఖః, ప్రజాపతియే- దక్షయ. మనవే- సోమ్యమ్భువాయ (త
 ద్దైతిదుద్ధాలకాయారణయేజ్యేష్ఠాయ పుత్రాయపితాబ్రహ్మ బోవాచ) త
 ద్దైతల్ బ్రహ్మఉద్ధాలకాయపితాబ్రాక్షవానిత్యర్థః || ౪ ||

రం—(ఇదంవాసతిజ్యేష్ఠాయపుత్రాయపితాబ్రహ్మప్రబూయాదిత్యాది)
 తస్మాద్దైతః ఇదంబ్రహ్మవిజ్ఞానం జ్యేష్ఠాయపుత్రాయవాప్రబూయాత్ ప్ర
 ణాయయ, యోగ్యానిశిష్యాయవా ప్రబూయాదిత్యర్థః * ప్రణా
 యోసమతావితినిష్కామార్తై ప్రణాయ్యశిబ్దస్యనిపాతితత్వాత్ || ౫ ||

రం— (నాన్యస్తేకస్తేచన) ఉక్తపుత్రిశిష్యవ్యతిరిక్తాయకస్తేచిద
 పినమూయాదిత్యస్వయః (యద్యప్యస్తాఇమామద్భిః పరిగృహీతాంధనస్య పూ
 ణాణామిత్యాది) అద్భిఃపరిగృహీతాం, సముద్రావృతాం ధనస్యపూణాం,
 భోగోపకరణైఃపూణాణామిమాం - పృథివీయద్యవస్తే, ఆచార్యాయద
 ద్యాల్ - తదపేక్షయాపె్యతద్విజ్ఞానమేవాధికం నైతస్యామరూపానిష్క్రయో
 స్తీత్యర్థః (సతదేవతతాధూయఇత్యేతదేవతతాధూయఇతి) ద్విరుక్తిర్వి
 ద్యాసమాప్త్యర్థా. ఏతత్తండాంతగతవాక్యవిషయకమధికరణముపస్యస్యతే
 సమన్వయాధ్యాయే మధువిద్యాయాః వసాన్విదిగణభోగ్యరోహితరూపాది వం
 చామృతాశ్రియాదిత్యోపాసనరూపతయా అస్యాన్విద్యాయాం వసాన్విదీనాం
 నాధికారసంభవతి- ఉపాస్యోపానకభావస్తేక స్తిన్నసంభవాల్. సహ్యేకస్త్యే
 వప్రీణసీమత్వం ప్రీణయితృత్వంచ సంభవతి * వసూనామేవైకోధూత్వేత్యాది
 నా వసూత్వాదిప్రాప్తేరేవ మధువిద్యాఫలత్వేన వసాన్విదీనామేవ సతాంవ
 న్విదిత్యప్రాప్తికామనాయాఅసంభవాచ్ఛాధికత్వాద్యసంభవాల్ * తందేవా
 బ్యతిషాంజ్యోతిరాయహాపానతేఽమృతమితిపరిబ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్య దేవా
 పాన్విత్యనిషేధేనజ్యోతిశ్శబ్దిలెబ్రహ్మణ్యేవోపాసనసంభవావగమా చ్చ మధువి

అం. ౨ సానన్దగియటికకజ్జరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయకౌయం
 శ్చతత్తతి కార్యావస్థాపానన దశాయామాదిత్యనవనసానాచ తుల్యత్వస్య
 భాషితత్వాచ్చ మధువిద్యాయా ఆదిత్యపాసనత్వ పంచామ్యత్పాసనత్వవ
 న్వాద్యుపాసనత్వ రూపాకారత్రయవత్త్వాన్నపూర్వపక్షేతిత్వనుపపత్తిరితి దృ
 ష్టవ్యం. ననువన్వవస్థస్య బ్రహ్మణఉపాస్యత్వసంభవేపి * తద్వసవఉపజీవంతీతి
 నిర్దిష్టముపజీవిత్యత్వలక్షణంభోక్తృత్వం నబ్రహ్మణస్సంభవతీతిచెన్న - ఉపజీవి
 త్యత్వస్యాపినద్యవరకతయా తత్రసంభవాల్ నన్వేవంతద్వసవఉపజీవంతీత్యత్రవ
 సుశబ్దస్య తదంతిర్యామివరత్వే * వనూనామైవైకొఘాత్వేత్వత్రాపి వసుశ
 బ్దస్య బ్రహ్మపరత్వంస్యాల్ నవతద్యుక్తం నహ్యపాసకన్యజీవస్యకల్పంతరేవ
 గుత్వప్రాప్తిలక్షణంసారదశాయాం వన్వవస్థబ్రహ్మభావోక్తిస్సంగచ్ఛతత్తతి
 చేన్న * వనూనామైవైకొఘాత్వేత్వత్ర యథాశుతేదాధకాభావేన, బ్రహ్మ
 పరత్వేదాధకసంభవేన యథాశుతాధకస్తేవోపపన్నత్వాదిత్యలమతివర్చయా
 నను * వనూనామైవైకొఘాత్వా * సకృద్దివానైవాస్తే భవతీతి వాక్యద్వ
 యానుసారేణానయావిద్యయాకల్పంతరేకంచితక్కాలంవసుభావం ప్రాప్య ప
 శ్చాచ్చబ్రహ్మప్రాప్తోతీత్యభ్యుపగమోనయక్తి, తథానతీదానీమధువిద్యో
 పాసకానాం ప్రాయణానంతరంఫలప్రాప్తిర్నస్యాల్ - కల్పంతరభావిత్వా
 ద్వసుత్వస్య నచ నవిశంబస్సోఽభవ్యవేతివాద్యం కల్పంతరేపి వన్వాదిభావ
 ప్రాప్తకమధువిద్యానిష్ఠానాం తత్ప్రాప్తకర్తాంతరనిష్ఠానాం చానంతానాం
 సంభవేన సర్వేషాంచయగవన్వనాన్వాదిభావే వసుగతాష్టత్వ సంఖ్యావిరోధవ
 సంగేన వసుత్వప్రాప్తకకర్తానిష్ఠానా మనంతానాం మధ్యేవిపాకానుసారేణ
 కేషాంచిత్రీచతురక్షలమధ్యేవసుత్వాదిప్రాప్తిభవతి, కేషాంచితనుష్ఠితమ
 ధువిద్యానామపి నహస్యకల్పవ్యవతీక్షణమవ్యస్తీత్యభ్యుపగంతవ్యం సహీద్యుశః
 కశ్చిన్ముక్షుర్భవతి- నహస్యకల్పవర్యంతవిశంబమధ్యుపగచ్ఛతః కథంముము
 త్సుతా, వైరణ్యగర్భాంతసకలభోగవిరక్తిపూర్వక బ్రహ్మానందప్రేప్సాలక్షణ
 ముముక్షాశాలీహిబ్రహ్మవిద్యాయా మధికరీతి తతశ్చవస్వాదిపదాభిలాషిణః
 కథంముముక్షుతా, కథంవాబ్రహ్మవిద్యాధికార, ఇతిచేల్ నత్యం - బ్రహ్మానం
 దైకపైవురైవముముక్షుః అథాపియథాదేహవసానకాలే బ్రహ్మానందైకపై
 ప్సముముక్షా- ఏవంవసుత్వావసానై బ్రహ్మావప్రాప్తువాసీతి పైప్సాపి బ్ర
 హ్మానందైకపైప్సాభవత్వేన- శాస్త్రబలాచ్యేద్యుశఃసహస్త్వోపగతికారిణః

స్సంతీత్యభ్యుపగంతవ్యం తత్ప్రద ప్రార్థనైవైత్యమేవ నియామకం అతవన *
 యాథాతథ్యంస్వపరినియతంయచ్చదివ్యంపదంతత్కారకల్పంవపురఃపిదకా క
 స్తితిక్షేతబంధమిత్సు క్రిత్యావివేకినః కథంవిధి బసహిష్టుతేత్యవ్యపాస్తం-ప్రార్
 థమహమ్నాసర్వస్యాప్యవపత్రైః- వస్తుతస్తుభ్యాశ్శాంతామధ్యేత్వమేకఇతితౌ
 కికోక్తైః భ్యాత్మభోగసామ్యాభిప్రాయత్వవత్ * వసూనామేవైకాభూతైవస్య
 స్వవవాక్యస్యకంచితాల్లమానుషంగికవస్వాదిభోగసామ్యేమనుభూయతేన ప
 థాపరం జ్యోతిరుపసంపద్యతఇత్యభిప్రాయత్వా,త్రాదృశభోగసామ్య స్వచ
 దేహవియోగానంతరమేవసంభవా,న్నానుపపత్తిరిత్యప్యాహుః- ననువస్వాదిదే
 వతానాం విగ్రహభావేన ఉపాసనసామర్థ్యాసంభవాత్కథమపాసనాధికారః
 సహిదేవాదీనాం శరీరవత్ప్రేష్యమాణముపలభ్యతే. నతావత్ప్రేత్యజ్ఞానమానేత
 స్యతదగోచరత్వాత్. నాపి * వజ్రహస్తః పురందరః * తేనేంద్రోవజ్రము
 దయచ్చదిత్యాదీనాం ప్రామాణ్యం- ముత్రా ధ్వజవాదానాం అనుష్ఠేయ స్మృతి
 మ్మతిప్రయోజనకతయావిగ్రహదౌతాత్పర్యాభావేనతాత్పర్యావిషయేశబ్దస్యా
 ప్రామాణ్యత్. అన్యథాశ్వేతవణరజకర్తృకవస్త్రశౌఛసతాత్పర్యేణ పృ
 యుక్తస్య శ్వేశాధావతీత్యస్యశునకసమీపగమనప్రతిత్యతాపదకత్వ సంభవ
 మాత్యేణ తత్రాపి ప్రామాణ్యప్రసంగాత్. ననురేవత్పాధారవారవంతీయ
 సామసాధ్యాగ్నిష్టోమస్తోత్రవిశిష్టకృతువిధాయకై * రేవతీయవారవంతీయ మ
 గ్నిష్టోమసామం కృత్వా పశుకామోష్యాతేన యజేతేతివాక్యే * రేవతీయ
 వారవంతీయ మిత్యంశస్య * రేవతీణస్సధమాదఇతి ఋక్త్రయాధారవా
 రవంతీయసామయాపాగ్నిష్టోమస్తోత్ర విశేషణతాత్పర్యాభావేపి ప్రామా
 ణ్యందృష్టం- సహితద్విశేషణం * సామేనయజేతేత్యాది విశిష్టవిధిషు సోమల
 తాది విశేషణవల్లంకరిత్యం నాపివిధిసిద్ధం- రేవతీయ రథంతరంగాయేదితివత్ శే
 వతీయ వారవంతీయంగాయేదితివిధ్యదశానాత్ సచాస్త్రేవవిశిష్టగోచరస్య వి
 ధర్మిశేషణవిధానపి తాత్పర్యంవస్తుంశక్యం- విధ్యాన్వత్ప్రసంగాత్ సచాక్షే
 పాద్విశేషణప్రసిద్ధిః అన్యోన్యాశ్రయ్యాత్. విశేషణప్రసిద్ధాసత్వాంవిశిష్టవిధిఃవి
 శిష్టవిధినైవవిశేషణస్యాక్షేపఇతి పరస్పరాశ్రయావత్తైః తస్మాద్విశిష్ట విధర్మిశే
 షణ స్వరూపతాత్పర్యాభావేపి * రేవతీయవారవంతీయమితిపదద్వయసమభి
 వ్యాహరస్తేన ప్రామాణ్యమభ్యుపగంతవ్యమితిచెత్. మైవం * రేవతీయ

1208 సానద్దగిరియటికశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 వారవంతీయమితి పదద్వయనమభివ్యాహరణభాష్యం రేవత్యాధారవారవంతీయ
 ప్రగతి ముపజీవ్యప్రవృత్తైన విశిష్టవిధినా ఆక్షిప్తస్య రేవతీయ వారవంతీయం ఖ
 ర్యాదితి విశేషణవిధేయ తత్రప్రమాణత్వేన రేవతీయవారవంతీయమితి పదద్వ
 యసమభివ్యాహరణ్యాప్రమాణత్వాత్ ఇయాంస్తువిశేషః - సోమలతాదివిశేష
 ణం మానాంతరసిద్ధు సోమపదాత్ప్రతియతే-ఇహతు మానాంతరాసిద్ధమేవ
 పదనమభివ్యాహరాత్ప్రతియతఇతి ప్రతియమానేపి విశేషణవిశిష్టవిధిః ప్రి
 మాణ్యాభావః ఉభయత్రాప్యవిశిష్టః తతశ్చ యథాసోమప్రత్యాయకం సోమ
 పదంసోమస్వరూపేష్యమాణం- ఏవం * రేవతీయవారవంతీయమితి పదద్వ
 యసమభివ్యాహరోరేవతీవారవంతీయరూపవిశేషణ రూపార్థప్రత్యాయకోపి
 నతత్రప్రమాణం అయంచాపరోవిశేషః- సోమలతాద్యవ్యవహారికసిద్ధత్వాత్త
 త్రేయాగసంబంధిత్వేనైవవిధిఃకల్పయః - ఇహతువిశేషణస్వరూపస్యాపిమానా
 న్తరాసిద్ధత్వాత్, ప్రతియమానేపి తస్మిన్విశిష్టవిధిః ప్రామాణ్యాభావాచ్యుత
 త్సిద్ధ్యర్థం స్వరూపేస్తాత్రివిశేషసంబంధితేషు విధిద్వయంకల్పయమితి. త
 స్మాన్మంత్రార్థవాదానాం సావధేయతాత్పర్యాభావాత్ నతేభ్యోదేవతా వి
 గ్రహసిద్ధిః, ననుమంత్రార్థవాదానాం విధేయవాక్యతాపన్నానాం సావ
 థేయవాంతరతాత్పర్యసంబంధితేషు దశైవపూర్ణమాసాదిప్రధాన విధేయ
 తాపన్నప్రయాజాదివిధినిదితే. సత్యం - మానాంతరావరోధేప్రతియమా
 నాథేతాత్పర్యసంబంధితి- నతుతద్విరుద్ధే అన్యథా * యజమానః ప్రస్తరఇ
 త్యత్రాపిప్రతియమానాభిదేతాత్పర్యప్రసంగాత్. అస్తిచ మంత్రార్థవా
 దవశేన దేవతావిగ్రహాభ్యుపగమేమానాంతరవిరోధః - దేవతావిగ్రహాభ్యుపగ
 మేహిన్యాయతౌత్వేన సానాయాగదేశేయగపదాహూతానా మాగమనీస్యా
 గ్నిప్రక్షిప్తప్రస్తీధూతహవిస్సీకారాదె,రహభ్యుపగమాత్ప్రత్యక్షోపపత్తివి
 రోధః. అతానదేవతావిగ్రహేతాత్పర్యసంబంధితి- అనావిగ్రహాభావాదుపా
 సనాస్వనధికారఇతి పూర్వవైప్రప్రవక్ష్యతే * తదుపర్యపిదాదరాయణ
 స్సంభవాత్, తత్-బ్రహ్మైకాపాసనం,ఉపరి- మనుష్యాణాముపరి-దేవాదిష్వపి
 సంభవతీతి భగవాన్బుధరాయణోమన్యతే - తేషామవ్యర్థిత్యసామవ్యర్థయో
 స్సంభవాత్. అధిత్వంతావత్ ఆధ్యాత్మికాదిదుర్విషహదుఃఖాభితాపా,త్పర
 స్సేప్రప్రప్రచేచ నిరస్తనిఖలదోషగుణే అనవధికారిశయాసంఖ్యయకల్యాణ

గుణగణ నిరతిశయభోగ్యత్వాదిజ్ఞానాచ్చ సంభవతి సామర్థ్యమపి పలుతర
 దేహేంద్రియాదిమత్తయానంభవతి- దేహేంద్రియాదిమత్త్వంచ నైర్వహస్మస్తి
 వాక్యేషు దేవతిర్నజ్జనుష్యస్థావరాల్లనాచతుర్విధస్మత్ప్రాయానాత్పిద్యం దే
 వాదిభేదశ్చ తీత్రతామోనుగుణ బ్రహ్మలోకప్రభృతిచతుర్దశలోకస్థ భోగీ
 యోగ్యదేహేంద్రియాదియోగాయత్తి. తథా * దేవత్వంగచ్ఛంతి యపితాః
 పయంతీతి దేవత్వప్రాప్త్యర్థః క్రితువిధ్యన్యథానుపపత్త్యాపి దేవతావిగ్రహ
 వత్ప్రసిద్ధిః జ్యోతిష్తోమాదివిధ్యన్యథానుపపత్త్యా దేహాంతరదేహాంతరభోగైస్సహి
 త సుఖలక్షణస్వగేశబ్రాహ్మణ్యరూపతత్ఫలభోక్తృకర్మదేహసిద్ధిభ్యుపగత
 త్వాదేవతాసాయజ్య సాలోక్యాది ఫలకీయవిధ్యన్యథానుపపత్త్యా దేవతావిగ్ర
 హాణాం తద్భోగ్యభోగోపకరణానామధ్యుపగంతవ్యత్వాచ్చ * విరోధః కర్త
 రీతిచెన్నానేక ప్రతిపత్తైర్దేశనాల్ నన్వేషమంత్రార్థవాదాదిభిర్దేవ
 తాయావిగ్రహాభ్యుపగమేకీయవిరోధః ప్రసజ్యతే- బహుయాగేషుయుగప
 దకస్యేంద్రియ విగ్రహవతః * అగ్నిమగ్నఆవహ * ఇంద్రియచ్ఛేత్వాదిసా
 ఆహూతస్య సన్నిధానానుపపత్తిః విరోధః ప్రసజ్యతఇతిచేత్, తిన్న- అనే
 కప్రతిపత్తైర్దేశనాల్- దృశ్య తేహిసాధరిప్రభృతీనాం శక్తిమతాన్యుగపదనే
 కశరీరప్రతిపత్తిః * శబ్దఇతిచెన్నాతిఃప్రభవత్ప్రభృత్యానుమానాభ్యాం-మా
 భూత్కర్మణివిరోధః, వైదికేతుశబ్దేవిరోధః ప్రసజ్యతే- దేవతావిగ్రహాభ్యు
 పగమేహి విగ్రహస్యసావయవస్వేహానిత్యత్వాదింద్రాదేర్దేశస్య వినాశాయా
 భ్యం ప్రాగుత్పత్తైశ్చ తదర్థవాదివైదికశబ్దానాంసత్వైశ్చబ్రహ్మార్థసౌత్వ
 త్తికస్సంబంధోనస్యాత్, శబ్దస్వరూపస్యాపినాశేచనిగ్యస్వస్యాత్ తతశ్చ *
 దౌత్వత్తికిస్తశబ్దస్యార్థేన సంబంధఇతిసూత్రప్రతిపాదితం శబ్దార్థసంబంధా
 నాం నిత్యత్వంవిరుద్ధ్యేతేతిచెన్న * వేదేనసామయాపేవ్యాకరోత్సత్తానతిప్ర
 జావతిః * నామరూపంచధూతానాంకృత్యానంచ ప్రసంజనం || ఐదశబ్దేభ్య
 ఏవాదోదేవాదీనాంచకారసత్తి ప్రత్యక్షానుమానశబ్దాభ్యాం శ్రుతి స్మృతిభ్యా
 మింద్రాద్యర్థానాం వేదప్రభవత్వావేదనాల్ యథాశిల్పినాశిల్పశాస్త్రాదిత
 నామయాపాద్యనుసంధానపూర్వకం నిమిత్తందేవతాప్రతిమాదికం పూర్వపూ
 ర్వసమానరూపం- ఏవమింద్రాద్యభోజి వేదోక్తనామయాపానుసంధానశా
 లినాప్రజావతినానిమిత్తయమాణః పూర్వపూర్వసమానఏవభవతి. తతస్సమాన

౨౦౬ సానష్టిగీమటికశజ్జరభావ్యరంగరామనుభవావ్యయక్తాయాం
 రూపాభివ్యంగ్యాకృతివాచిత్యాదిద్రావిడభాసాంవ్యక్తీనామనిత్యత్వేపిజాతివా
 చిగవాచిత్యవత్ ఇంద్రాదివద్భాసామపి జాతివాచిత్యానానిత్యాధాసంయో
 గకృతావిరోధఇత్యధాః. నను * మంత్రీకృతావృణీతే * సంహితాకారపద
 కారసూత్రకారదౌహృణకారాణాం * విశ్వామిత్రస్యసూక్తం భవతీతిమంత్రా
 దీనాం. కార్యత్వత్వనాత్ నవేదనిత్యత్వమిత్యత్రాహ * అతఏవచనిత్యత్వం
 * అనాదినిధనావ్యోమావాగుత్పప్రాస్వయంభువా । ఆదౌవేదమయాదివా
 యతస్సర్వాః ప్రసూతయశ్చితి మంత్రీకృతైస్స ప్రసిద్ధానామపి వసిష్ఠవిశ్వా
 మిత్రాదీనాం వేదజన్యత్వామ్నానాత్ మంత్రకృత్త్వం మంత్రద్రష్టృత్వమే
 వ- నతుమంత్రకరత్వమిత్యవసీయతే. అతోవేదనిత్యత్వస్యనానుపపత్తిః న న్యే
 వమపి ప్రాకృతప్రళయైశ్చస్య తమపాదానభూతాహజ్జరాదేశ్చనష్టత్వా
 త్ కథంవేదనిత్యత్వం, కథంవానర్వేషాం వేదశబ్దప్రభవత్వం, తత్రాహ* స
 మాననామరూపత్వాద్వాన్మత్తావప్యవిరోధోదగ్ధనాత్ స్తృతేశ్చ-కృతాన్మప
 సంహారేజగదుత్పత్త్యాన్మత్తాచిపిపూర్వోక్తసమాననామరూపత్వస్యతదవస్థత్వా
 దేవనశద్ధానిత్యత్వం * సూర్యాచంద్రమసౌధాకాయథాపూర్వమకల్పయత్ *
 యథాక్షుషస్పృతులింగానినానారూపాణిపర్యయే ॥ దృశ్యంలేతానితాన్యేన త
 థాభావాయుగాదిప్సితీశ్చుతి స్మృతిభ్యాం తిథైవపరిపాదనాదేతస్యనిత్యత్వ మ
 పౌరుషేయత్వంచ ఇదమేవహివేదస్యాపౌరుషేయత్వం, యతూర్వరీపూర్వో
 చ్చార్చణాక్రియానుసంధానసాపేక్షోద్భారణకర్తృమవత్త్వం తదిదానీన్తనవేదేన
 గాఢ్యవేదేషిసమానం. ఇయాంస్తువిశేషః, భగవద్వ్యతిరిక్తాస్సర్వేపిపూర్వ
 పూర్వవేదానుపూర్వసుభవజనితసంస్కారవశేన పూర్వానుపూర్వీంస్త్వత్వా
 తయైవానుపూర్వావ్యవేదముచ్చారయంతి - భగవాంస్తుసంస్కారనిరపేక్షమేవ
 పూర్వానుపూర్వీమనుసంధాయ తయైవానుపూర్వావ్యవేదముచ్చారయంతి. ఇ
 దమేవహిపౌరుషేయప్రబంధాపేక్షయావేదస్యవైలక్షణ్యనిత్యత్వంచ, ననుచతు
 ముఖకర్తృకావాంతరకల్పన్యస్తేవిషయతయాపి * ధాతాయథాపూర్వమకల్ప
 యదిత్యాదిప్రమాణానాముపపత్తౌస్వతంత్రీపరమాత్మకర్తృకబ్రహ్మకల్పాద్య స
 మయప్రవృత్తవేదచతుర్ముఖాదిసృష్టేః సమానానుపూర్వీకత్వ సమాననామ
 రూపకృత్యాదాకిం ప్రమాణమితిచేత్ ఉచ్యతే - చతుర్ముఖాదేర్నామ
 రూప్తకృత్యాదీని ఇతిహాసపురాణాదిభ్యోఽవగత్యవితాదృశనామరూపకృత్యవి

శ్చిష్టశ్చతుర్ముఖాభవానీత్యేవం సంకల్పశూన్యకం భగవంతమారాధ్యత తత్త్వదం
 ప్రాప్నువంతితిహిశాస్త్రప్రసిద్ధిః - యదిహికల్పంతేరేడతద్వద్యమానశ్చతుర్ముఖా
 భావిలక్షణనామరూపకృత్యస్యాత్ - తదాతస్యభగవదారాధకస్య వాచి
 తార్థసిద్ధ్యభావాత్తద్విష్టసాధనత్వావేదకశాస్త్రస్యాప్రామాణ్యమేవ స్యాత్ -
 తత్త్వదాభిలాషిణః పృవృత్తిశ్చకన్యాపినస్యాత్ అతఃప్రాకృత్యస్మాద్యైశ్చ
 త్తావపీయథాశూర్యమేవస్మష్టిరితి దేవతాధికరణాస్థితమితి. నన్వగ్నిలోకాదూ
 ధ్వలలోకవర్తినామర్చిరాద్యనతివాహ్యనామర్చిరాద్యాతివాహికచింతనరూ
 పాంగాసంభవాత్తదంగత్వస్య*తచ్ఛేషగత్వనుస్మృతియోగాచ్చ*యోగినః పృ
 తిస్త్యైతేస్తాతేహైతేషత్వాదిషాన్వివిస్కృతత్వాత్, తదంగహినానాం దేవా
 నాంకథమంగిభూత బ్రహ్మవిద్యాయామధికారణితీచేన్న, ఆతివాహికచింతనస్య
 దృష్టార్థతయాతత్త్వలోకవర్తినాం తదూధ్వలలోకవర్త్యాతివాహికచింతనై
 నైవ సాధ్యుణ్యోపపత్తేః, మృతయజమానైష్టికమణిసూక్తవాకేయజమానస్యా
 యురాశాసనాద్యభావాదనపెక్షితం * ఆయురాశాస్త్రాద్యధికమంశం విహ
 యాపెక్షితాంశపాతస్యాంగీకృతత్వాత్. తద్విదిహాప్యనపెక్షితాతివాహికాంశ
 త్యాగనాపెక్షితస్వస్వలోకార్థవైవర్త్యాతివాహికానామేవచింతనీయత్వావప
 త్తేః నను * తమపర్యపిదరామణస్సంభవాత్ * మధ్యాదిష్వసంభవాదిత్య
 ధికరణద్వయేనకింప్రయోజనం దేవతానాందేవతావిశేషాణాం చాధిత్వ సా
 మర్థ్యనిణాయస్య మనుష్యాణాంప్రసృతివిశేషానాపయిత్యాత్ సచ దే
 వానామనేనాధికరణద్వయేన కిందిద స్త్రిప్రయోజనం తేషాంస్వకీయపటుతర దే
 హాదిమత్త్వైర్ధిత్వసంభవ నిణాయేచాధికరణాన్యాయానపెక్షణాదపిచై ఉ
 చ్యతే- పరంబ్రహ్మదేవానాం వస్వాదిదేవతావిశేషాణాంహోపాస్యఫలప్రసం
 చేతి ఈదృశమహిమవిశిష్టతయా ఉపాసనకాలే అనుసంధయత్వ సిద్ధిలక్షణప్ర
 యోజన సద్భావాత్ దేవతావిగ్రహసిద్ధౌమధువిద్యాయాదేవతా పక్షప్రా
 ప్తిః ఫలమిత్యపినభవత్ గత్వనుస్మృతౌ అచేతనానామర్చిరాదీనామేవమార్గ
 పరత్వేనచింతనీయతాస్యాత్, నాతివాహికదేవతానాం తథా * భాక్తంవాఽ
 నాత్మవిత్త్యాదితిసూక్తాక్రన్యామేన జ్యోతిష్తోమాదికమణిఫలం భుజానా
 నాం * తందేవాభక్షయంతితి నిరంతరాజానదేవకమణికరభావావగత్యా వై
 రాగ్యంనసిద్ధ్యే, ప్రాప్తివిరోధయోరసత్యామంత్రార్థవాదానాం ప్రతి

అంశ సానసగీయటికశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభాష్యయ్యక్తాయాః
 యమానాథే ప్రామాణ్యమస్తీతిన్యాయప్రకాశనేన * ప్లవాచ్యతే అద్య
 ఛాయజ్ఞరూపాః * ఏత త్తత్వీయంస్థానమిత్యాదీమం త్రాధావాదైర్వైరాగ్య
 సంసిద్ధిరిత్యాదీని ప్రయోజనానిదృష్టవాని ప్రకృతమనుసరామః..... || ౬ ||

— ఇతి త్తత్వీయప్రపాతక ఏకాదశఖండభాష్యమ్ —

ఉ—గాయత్రీవాఇదగ్ సర్వంధూతం యదిదంకించ వాగైవ గాయత్రీ

వాగ్వైదగ్ సర్వంధూతం గాయత్రీచ త్రాయశేచ || ౧ ||

ఉ—యైవేనాగాయత్రీ ఇయంవా వసాయయేష్యధివ్యస్యాగ్ హేద

గ్ సర్వంధూతం ప్రతిష్ఠితమేతామేవనాతిశీయతే || ౨ ||

ఉ—యైవేనాపృథివీ ఇయంవా వసాయదిదమస్మిన్నురుషే శరీరమ

స్త్రికహిమే ప్రాణాః ప్రతిష్ఠితావతదేవనాతిశీయతే || ౩ ||

ఉ—యదైవతత్పురుషే శరీరమిదంవావతద్యదిదమస్మిన్నంతఃపురు

షేహృదయమస్త్రికహిమే ప్రాణాః ప్రతిష్ఠితావతదేవనాతిశీయతే || ౪ ||

ఉ—నేషాచతుష్పదాపద్విధాగాయత్రీతదేతదృచాభ్యనూక్తం || ౫ ||

ఉ—తావాసస్య మహిమాతతోజ్ఞానాగ్ శృణూరుషః | పాదోస్య

సర్వాధూతానిత్రిపాదస్యామృతందీపితీ || ౬ ||

ఉ—యదైవతద్భృష్టేతీదంవావతద్యోయం బహిర్భాపురుషాదా

కాశోయో వైసబహిర్భాపురుషాదాకాశః || ౭ ||

ఉ—అయంవా వసయోయమంతఃపురుష ఆకాశోయో వైసోంతఃపు

రుష ఆకాశః || ౮ ||

ఉ—అయంవా వసయోయమంతహృదయ ఆకాశస్తదేతత్పూర్ణ

మప్రవర్తితానామ ప్రవర్తినీగ్ శ్రియంబలతేయవనంవెద || ౯ ||

— ఇతి త్తత్వీయప్రపాతక చావదశాఖండః —

శం— యతఏవమతిశయప్రమాబృహ్మవిద్యా, అతస్సాప్రకారాంతరేణా
 పివక్రవ్యేతి గాయత్రీవాఇత్యాద్యరభ్యతే, గాయత్రీద్వాదేహాచ్యతే బృహ్మ
 సర్వవిశేషరహితస్య * నెతి నెతిత్యాదివిశేషప్రతిషేధగమ్యస్యదుర్బోధకత్వాత్
 సత్సన్వేనకేమ భందస్సు గాయత్ర్యావ్యవబృహ్మజ్ఞానద్వారతయోపాదానం పా
 ణి యోయమంతహృదయ ఆకాశోయో వైసోంతహృదయ ఆకాశస్తదేతత్పూర్ణ
 కామితిరంగరామానుజీయఃపాతః ||

ధాన్యాల్; సోమహరణాదితరచ్ఛందోఽక్షరాహరణేన ఇతరచ్ఛందోవాప్త్యా
 చ సర్వసవనవ్యాపకత్వాచ్చ యజ్ఞప్రాధాన్యంగాయత్యాగః, గాయత్రీసార
 త్వద్వ ద్బ్రాహ్మణస్యమాతరమివ హిత్యా గురుతరాంగాయత్రీం తతోఽఞ్ఞు
 రుతరం స ప్రతివద్యతే యథోక్తంబ్రహ్మపీఠి, తస్యమత్యంతగౌఢవస్య ప్రసిద్ధ
 త్వత్, అతోగాయత్రీముఖేనైవ బ్రహ్మోచ్యతే (గాయత్రీవాఇతి) అవధార
 తోఽథోఽవైశబ్దః, ఇదంసర్వంధూతమ్- ప్రాణిజాతంయత్క్రించ-స్థావరజంగమం
 వా, తత్సర్వంగాయత్రేయస, తస్యశ్చందోమా త్రాయాస్సర్వభూతత్వమనుప
 పన్నమితిగాయత్రీకారణంవాచం శబ్దరూపామాపాదయతిగాయత్రీమ్ (వాగైవ
 గాయత్రీతి) (వాగావైదంసర్వంధూతమ్) యస్తావాక్సర్వభూపాసతీసర్వంధూ
 తంగాయతిచ, శబ్దయతి అసౌగౌరసావశ్యఇతి, త్రాయతేచ, రక్షత్యముష్టా
 స్తాభైః కింకేభయముత్థితమిక్యాదినా, సర్వతోభయాన్నివర్త్యమానోవాచా
 త్రాతనన్యత్, యద్వాగ్భూతంగాయతిచ త్రాయతేచ, గాయత్రేయ త
 ధ్గాయతిచత్రాయతేచ, వాచోఽనన్యత్వాత్ గాయత్యాగః, గానాత్త్యాగో
 చ్చగాయత్యాగాయత్రీత్వమ్. || ౧ ||

శం—యాయైసా-ఏవంలక్షణోసర్వభూతరూపాగాయత్రీ, ఇయంవావసాయే
 యంపృథివీ కథం పునరియంపృథివీగాయత్రీతి ఉచ్యతే; సర్వభూతసంబంధాత్
 కథం సర్వభూతసమ్బంధః, అస్యంపృథివాహంహి-యస్తాత్సర్వం స్థావరంజంగ
 మంచభూతం ప్రతిష్ఠితమేతామేవ- పృథివీనాతిశయితే- నాతివర్తతేఇత్యేత
 త్, యథా గాన త్రాణాధ్యాం భూతసమ్బంధోగాయత్యాగః, ఏవంభూతప్ర
 తిష్ఠానామ్భూతసమ్బద్ధాపృథివీ, అతోగాయత్రీపృథివీ, || ౨ ||

శం—యాయైసాపృథివీగాయత్రీ, ఇయంవావసా- ఇదమేవతత్, కిం యదిద
 మస్మిన్నురుషే, కార్యకరణసంఘాతేజీవతిశరీరం - 'పాథివత్త్యావృద్ధిరన్య- క
 థం శరీరస్యగాయత్రీత్వమితి ఉచ్యతే- అస్మిన్హిమే ప్రాణాః- భూతశబ్దవా
 చ్యాఃపృతిష్ఠితాః, అతఃపృథివీవమ్భూతశబ్దవాచ్యప్రాణవృతిష్ఠానాచ్ఛరీరం గా
 యత్రీ- ఏతదేవయస్తాత్, శరీరంనాతిశయితేప్రాణాః. || ౩ ||

శం—యద్యేవోత్పన్నురుషే శరీరంగాయత్రీ; ఇదంవావతత్ 'యదిదమస్మిన్న
 న్దుః, మధ్యేపురుషేహృదయంపుండరీకాభమ్, ఏతద్గాయత్రీకథమితి, అహ- అ
 స్మిన్హిమేప్రాణాః ప్రతిష్ఠితాః- అతస్శరీరవద్గాయత్రీహృదయం, ఏతదేవ

తాం సాన్దగియటికశక్తురభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 చనాతిశీయంతే ప్రాణాః * ప్రాణోహిపితా ప్రాణోమతా * అహింస
 సర్వధూతానీతిశ్చ లైః భూతశబ్దవాచ్యాః ప్రాణాః. || ౪ ||

శం—సేషాదతుష్టదాషడక్షరపాదాభందోరుపానతీభవతి గాయత్రీషడ్వి
 ధా, వాగ్భూతపృథివీశరీరహృదయ ప్రాణరూపానతీషడ్విధాభవతి, వాక్పాని
 యోరన్యార్థనిధిప్తయోరపి గాయత్రీప్రకారత్వం అన్యభాషడ్విధత్వసంఖ్యా
 పూరణానువపత్తైః, తత్ ఏతస్మిన్నథే-ఏతత్- గాయత్ర్యాఖ్యం బ్రహ్మ గాయ
 త్ర్యనుగతం గాయత్రీముఖనోక్తంబుచాపి, మంత్రేణాభ్యనూక్తంప్రకాశితం॥ ౧

శం—తావాసస్య- గాయత్ర్యాఖ్యస్య బ్రహ్మణస్య మస్తస్య మహిమా విధూ
 తివిస్తారః, యావాంశ్చతుష్పాతే షడ్విధశ్చ బ్రహ్మణోవికారః పాదో గాయత్రీతి
 వ్యాఖ్యాతః, తతః తస్మాద్వికారలక్షణాత్, గాయత్ర్యాఖ్యాదావచారంభణమా
 త్రాత్తత్రాజ్యయాక్ మహత్తరశ్చ పరమార్థసత్యరూపో-వికారః పూరు
 షఃపురుషః, సర్వపూరకాత్పురిశయనాచ్చ- తస్మాన్యపాదస్సర్వా-సర్వాణిధూ
 తాని తేజోఽబన్నాదీని సస్థావరజంగమాని- త్రిపాతే త్రియఃపాదాయన్యసా
 యంత్రిపాతే, త్రిపాదమృతంపురుషాఖ్యంసమస్తస్య గాయత్రీత్వనాదివిద్యా
 తనవతి సావత్సర్యవస్థితమిత్యర్థః ఇతి. || ౬ ||

శం—యద్వైతత్- త్రిపాదమృతం గాయత్రీముఖనోక్తంబ్రహ్మణి- ఇదం
 వావత్, ఇదమేవత్- యోయంప్రసిద్ధోబహిర్ధా, బహిఃపురుషాదాకాశః
 భౌతికః- యోవైసబహిర్ధాపురుషాదాకాశఉక్తః. || ౭ ||

శం—అయంవావసః- యోయమంతఃపురుష- శరీరకాశః, యోవైసోంతః
 పురుషకాశః. || ౮ ||

శం—అయంవావసః-యోయమంతర్హృదయే, పుండరీకకాశః- కథిమేక
 స్యనతలకాశస్య త్రిధాభేదఇతి- ఉద్యతే, బాహ్యేంద్రియవిషయే జాగరితస్థానై
 శభసి దుఃఖదాహుశ్చంద్రశ్చతే, అంతఃకరే స్వప్నస్థానధూతే మందతరం దుః
 ఖంభవతి- స్వప్నావశ్యతః- హృదయస్థేపునర్నభసి * నకంచనకామం కామ
 యతే నకంచనస్వప్నంపశ్యతి, అతస్సర్వదుఃఖనిష్పత్తిరూపమాకాశం సుమస్త
 స్యస్థానం- అత్యంతమేకస్యాపి త్రిధాభేదానువ్యాఖ్యానం, బహిర్ధాపురు
 షాదారభ్యాకాశస్యహృదయే సంకోచకరణంచేతస్సమాధానస్థానస్తుతయే, య
 థా * త్రియాణామపిలోకానాంకురుక్షేత్రంవిశిష్టతే | అర్ధతస్తుకుక్షేత్రమ

భవతస్సప్యధూడకమితి || తద్వల్ తదేతల్ - హృదాకాశాఖ్యంబ్రహ్మసూత్రం
సర్వగతం- సహృదయమాత్రపరిచ్ఛన్నమితిమంతవ్యమ్, యత్ర హృదయాకాశే
చేతస్సమాధీయతే- అప్రవర్తిత- సకుతశ్చిత్ప్రవర్తితం శీలమస్యేత్యప్రవర్తిత త
ల్ - అనుచ్ఛిత్తిధర్మకమ్, యథా-స్యానిభూతానిపరిచ్ఛన్నాన్యచ్ఛిత్తిధర్మకా
ణి- సతథాహృదంసభి-పూర్ణామప్రవర్తితీ- అనుచ్ఛిద్ధాత్తి కాంశ్రియం, వి
భూతింగుణఫలంలభతేదృష్టం- యవనం- యథోక్తంపూర్ణామప్రవర్తితగుణంబ్ర
హ్మవేద జానాతి, ఇహేవజీవంస్తద్భావం ప్రతిపద్యతఇత్యర్థః. || ౯ ||

————— ఇతి తృతీయప్రపాతకే దావదశఖండభాష్యమ్ —————

అ—గతేనగ్రంథేనాత్తరగ్రంథస్య గతాధికత్వంపరిహరతి (యత ఇతి) సవి
తృదావ్యంబ్రహ్మవిద్యాసంతరం తద్దైవతాక గాయత్రీదావరణ తద్విద్యోపదిశ్య
తఇత్యర్థః; బ్రహ్మవిద్యావివక్షితత్వే బ్రహ్మైవాపదిశ్యతాం- కిం గాయ
త్ర్యుపదేశేనెత్యాశంక్యాహ (గాయత్రీతి) తథాపిధృదోంతరాణి విహాయకిమి
తి గాయత్రీదావరైవ బ్రహ్మైవాపదిశ్యతే, తత్రాహ (సత్సవితీ) బ్రహ్మజ్ఞాన
దావరతియా తదుపాయతియేత్యర్థః, ప్రాధాన్యేహేతునూహ (సామాహర
ణాదితి) సామన్యాహరణం-ఆనయనం - తత్రసాధనత్వంగాయత్రీధందస్మానా
మృచాం యాజకైరష్యతే- తద్వక్తృతిస్యాత్మజ్ఞేప్రాధాన్యమిత్యర్థః, య
దావ దైవైస్సామూహిణమిచ్ఛద్భిశ్చందసాం గాయత్రీత్రిష్టుబ్జగతీనాం తాద
భ్యేననియోగే జగతిత్రిష్టుభ్యోమౌఢ్యే మార్గమశక్త్యానివృత్తౌ, గాయత్రీసా
మంప్రాప్య రక్షిణస్తస్య విజిత్య తందేవేభ్యస్సమాహరదితి వితరయకద్రాహ్మ
ణే, * సామోవైరాజాముష్టిల్లాకానీదిత్యత్రప్రసిద్ధం, అతస్తత్ప్రాధాన్యమి
త్యర్థః, తత్రైవహేత్వంతరమాహ (ఇతరేతి) ఉష్ణిగనుష్టుప్ప్రభృతీని, ఇతరా
ణిధందాని, తేషాం పాదకోక్షరాణి సప్రాప్తాదిసంఖ్యాకాని, తేషామాహ
రణం; (ఆపాదనం) ఉపాదానం గాయత్ర్యక్షరైః పాదశష్ట్య్భిః క్రియతే, అ
ధికసంఖ్యాయాన్యూనసంఖ్యామౌతరణాసంభవాత్, తస్మాదితరేషు ఛందస్సు
గాయత్క్యావ్యాప్తేశ్చప్రాధాన్యమిత్యర్థః, అథవా గాయత్రీవ్యతిరిక్తయో
త్త్రిష్టుబ్జగతిచ్ఛందసోః సోమాహరణే ఉద్యతయోరశక్తయోర్మాగ్ధ్య
జగత్కాత్యక్తానితీర్ణ్యక్షరాణి, త్రిష్టుభాచైకమక్షరం, తతశ్చాష్టాదత్వారింశద
క్షరాజగతి పంచదత్వారింశదక్షరాసంఖ్యతా, చతుశ్చత్వారింశదక్షరాత్రిష్టుప్

౧౦౦౨ సానద్దగిరియటికశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం
 త్రివత్సారింశదక్షరాసంవృత్తా, తత్రగాయత్రీసామమాహరంతీత్యక్తానామక్షరా
 గామాహరణైస పూర్ణాతాం తయోరాపాద్య, తేవ్యావ్యస్థితా, తేనతత్ప్రధా
 న్యమిత్యథః; తత్రైవమౌత్వంతరమాహ (సంస్థాపనేతి) సర్వాణి ప్రాతస్సవ
 నం మాధ్యందినంసవనం- తృతీయనవనమిత్యేతాని, తేనుగాయత్ర్యావ్యాపకత్వం
 మిశ్రణం- గాయత్రీం ప్రాతస్సవనం- త్రైపుభంమాధ్యందినంసవనం- జాగ
 తం తృతీయనవనమిత్యేతే (పి)త్రిపుబ్జగత్యోగాయత్రీవ్యాపైరుక్తత్వాత్తస్యా
 శ్చపదాభ్యాం ముఖేనచసోమాహరణద్వారేణ సవనత్రీయసమ్పంధాత్, అత
 శ్చ తస్యాతిస్తియజ్ఞే ప్రాధాన్యమిత్యథః, కర్మణితత్ప్రధాన్యేపి కుతోబ్ర
 హ్మవిద్యాయాం తత్ప్రధాన్యమిత్యాశంక్యాహ (గాయత్రీతి) బ్రహ్మవిద్యాయా
 స్తత్ప్రధాన్యమితిశేషః, గాయత్రీమేవాలమ్బన త్వేనప్రతిపద్యతేబ్రహ్మైత్యేత్ర
 లాకప్రసిద్ధిమనుశాలయతి (తస్యామితి) గాయత్ర్యాబ్రహ్మజ్ఞానదావరణేనో
 పాదానముక్తమౌతుభ్యస్సిద్ధమిత్యవసంహరతి (అత ఇతి) * తథా చెతిర్పాదాని
 గమాదిత్యానేన గాయత్ర్యుపాధికం బ్రహ్మోపాస్యమితిప్రతిజానీతే (గాయ
 త్రీతి) నిపాతమాదాయవ్యాదప్తే (వైధితి) అవధారణరూపమేవాధాన్యుటయ
 న్నిదమిత్యాదివ్యాకరోతి (ఇదమితి) తదిదంసర్వంగాయత్ర్యేనైవయోజనా, గా
 యత్ర్యాః సర్వాత్తక్తావద్భక్తిహృద్భక్తిపాస్తియ కైత్యక్తానుపపత్తిమాశం
 క్యానంతరవాక్యేనాత్తరమాహ (తస్యాఇతి) కథంవాచోగాయత్రీత్వమిత్యాశం
 క్య తస్యాః సర్వభూతసమ్పంధదర్శయతి (వాగితి) కుతోగాయత్రీత్వం తత్ప్ర
 హ (యన్తాదితి) భవత్వేనంవాచః సర్వరూపం గాయత్ర్యాస్తుకిమాయాతంతదా
 హ (యద్వాగితి) గాయత్రీనామనిర్వచనాదపి వాచ్యక్తరూపం గాయత్ర్యా
 మేవైవ్యవ్యమిత్యాహ (గానాదితి)

• ౧౦ ॥

అ— అస్తిహివాచసర్వభూతాత్తక్తత్వం తద్వాచకత్వాద్వాచ్యస్యచ వాచ
 కాతిరేకగానిరూపణాత్, తథాచ వాగ్భూతా గాయత్రీ సర్వభూతాత్తి కేతున్య
 క్తం, ఇదానీం తస్యాః విధాంతరమాహ (యావైవేతి) ఏవంలక్షణత్వం వ్యాచ
 ప్తై (సర్వైతి) గాయత్రీమనూద్య పృథివీత్వం తస్యావిహితం ప్రశ్నసూర్యకము
 పపాదయతి (కథంపునరితి) గాయత్ర్యాసర్వభూతసమ్పంధస్యాత్తత్వాత్పృథి
 వ్యాస్తత్సమ్పంధంచోద్యస్తూర్యకంప్రకృత్యాదయతి (కథమితి) సర్వస్యపృథివ్యాం
 ప్రతిష్ఠితత్వంసాధయతి (ఏకామేవేతి) తథాపి కథం పృథివ్యాగాయత్రీత్వం- త
 దాహ (యథేతి)

ఆ—సమ్ప్రతి గాయత్యాశ్శరీరరూపత్వం నిరూపయతి (యావా ఇతి) గాయత్రాన్యత్తికాం పృథివీమనూద్యతస్యా గాయత్రీశరీరయో రిత్యేదే హేతుమాహ (పాథిః పత్వాదితి) ఇదానీం గాయత్రీశరీరయో రిత్యం ప్రశ్నపూర్వకం కథయతి (కథమిత్యాదినా) ప్రాణానాశరీరప్రతిష్ఠితత్వం ప్రకటయతి (ఏతదేవేతి)

॥ ౩ ॥

ఆ—అథ గాయత్ర్యాహృదయత్వమావేదయతి (యదైవ తదితి) హృదయస్య గాయత్రాన్యైవ కత్వం ప్రశ్నపూర్వకం వివృణోతి (ఏతదిత్యాదినా) హృదయే ప్రాణానాం ప్రతిష్ఠితత్వం ప్రకటయతి (ఏతదేవేతి) ప్రాణానాం ధూతశబ్దవాచ్యత్వే తత్సంబంధేనతి ధూతసంబంధాద్ధాయత్ర్యాశరీరాదిభావస్సంభవతి, తేషాం భూతశబ్దవాచ్యత్వేతి కిం మానమిత్యాశ్శక్యహ (ప్రాణోహీతి) అహింసావాక్యేపి ప్రాణపరం మారణం ప్రతిషిధ్యతే- తథాచ భూతశబ్దస్తత్యప్రతితి గోచరో భవత్వేచ త్యాహ (భూతేతి)

॥ ౪ ॥

ఆ—అథాస్య శేషత్వేన గాయత్యాశ్శశ్చ సుష్మాదత్వేంద్రశాంతి (ప్రేమేతి) లక్షయిత్యాతస్యాష్టద్విధత్వ మనూద్యతాసాధయతి (షడ్విధేతి) గాయత్రీహృదయయోస్సర్వభూతసంబంధసిద్ధ్యర్థముపదిష్టయోర్వాక్పాన్యైవయో గాయత్రీ ప్రభేదత్వేన కథం వ్యాఖ్యానమిత్యాశ్శక్యహ (వాక్పాన్యైవయోరితి) విధిపక్షేవాక్యశేషయోగాత్తయోరపి గాయత్రీభేదత్వమిత్యర్థః. ఏతస్మిన్నర్థే; వాగ్భూతపృథివీశరీరహృదయప్రాణభేదాల్ షడ్విధాం గాయత్రీమనుషింత్యా జహల్లక్షణాయాతదవచ్ఛిన్న బ్రహ్మత్వంతదనుషింతయేదిత్యేతచ్చేషత్వేనేవ పూర్వోక్తైస్థితేన తీత్యర్థః ।

॥ ౫ ॥

• ఆ—నమస్తస్య-పాదవిభాగవిశిష్టస్యేతి యావత్. ౨(స్తా)స్తరమేవ వివృణోతి (యావానితి) * వాచారంభణం వికారో నామధేయమితి వాక్యశేషమశ్రిత్య విశిషి (వాచారంభణమాత్రాదితి) పరమార్థసత్యత్వే హేతుమాహ (అవికార ఇతి) తావానస్యేత్యాదిస్పష్టయతి (తస్యేతి) ఆదివ దేన వాయురాకాశశ్చేత్యుభయముక్తం తతోజ్వామూనిత్యాదిస్పృటయతి (త్రిపాదితి) నమస్తస్య- సర్వప్రపంచాత్క తస్యేత్యర్థః. శ్చౌతావితిశబ్దో మంత్రసమాప్త్యర్థః ॥ ౬ ॥

ఆ—యద్బ్రహ్మ గాత్ర్యేన చిచ్ఛముపాస్యముక్తం- హృదయాకాశే తద్వైవ యమితి వస్తుకృమేణ హృదయాకాశమవతారయతి (యదైవ తదిత్యాదినా) ॥ ౭-౮ ॥

౧౫ సానన్దగిరిమఠీశశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం

అ.—ఏకస్యాకాశస్య కథంత్రైవిధ్యము కమితశక్తితే (కథమితి) బౌపా-
ధికత్రైవిధ్యమవిదద్ధమితిపరిహరతి (ఉచ్యత ఇతి) బాహ్యోందియవిషయత్వం త-
ద్విషయశబ్దాద్యాశ్చయత్వం, స్వప్నస్థానభూతే, నభవసీతిసమ్బంధః * నకం-
చనేత్యాదినా నిమెధద్వయేనపూర్వపరకారమవస్థాద్వయంనిషిధ్యతే నిమెధఫల-
మాహ (అత ఇతి) సర్వదుఃఖం- స్థూలంవాసనామయంచ తన్నివృత్త్యానిరూప్య
మాణం హృదయాకాశమిత్యర్థః, బౌపాధికత్రైవిధ్యముపసంహరతి (అత ఇతి)
తథాపి కిమిత్యనెనకృమేణాకాశస్య సంకోచోహృదయోక్తియతే తత్రాహ (బ-
హిర్ధేతి) స్థానస్తుతిముదాహరణేనస్ఫుటయతి (యథేతి) అత్యకుడుక్షేత్రమధా-
తః అధఃస్థానీయం పృథూదకమపితథేతిద్విదళయగళమివతదుభయం లోకత్ర-
యాపెక్షయా విశిష్టతరమిత్యర్థః, హృదయాకాశేచేతస్సమాధీయతేచేత్, త-
తశ్చాత్రపరిచ్ఛిన్నం బ్రహ్మప్రాప్తమిత్యాశంక్యాహ (తదేతదితి) పూర్ణత్వేన
జన్మనాశసూత్యత్వంసిద్ధ్యతీత్యాహ (అప్రవర్తీతి) ప్రధానఫలత్వేనావ్యవర్తయ-
తి (గుణఫలమితి) అదృష్టఫలంస్వర్గాప్తిరితదృష్టమిత్యక్తం, జ్ఞానమేవవిశిష్ట-
(ఇహేవేతి) వర్తమానోదేహస్సప్తమ్యర్థః, యోవిద్వానెనం, నయథోక్తం
ఫలం లభతేఇతిసమ్బంధః.

॥ ౯ ॥

—ఇతిత్పతీయప్రపాఠకే ద్వాదశఖండభాష్యటీకా—

౧౦—దశమైత్తవేషాద్విభాష్యాం బ్రహ్మణోగాయత్రీసాదృశ్యానుసం-
భాసరూపావిద్యాప్రస్తాయతే- గాయత్రీవాఇత్యాదినా* ఇంద్రశ్శచీవతిః-వలే-
నపీడితః, దుశ్శ్రవనోన్మమః; సమిత్ససానహిః, ఇతిగాయత్రీచతుష్పదా, ఏ-
కైకస్యపాదస్య షడక్షరాత్తతయా షడక్షరపాదవత్తైవనషడ్విధాచ, ఏవంబ్రహ్మ-
ణోపి సర్వభూతశబ్దితాత్తవర్ణఏకఃపాదః, కర్మాజితభోగస్థానరూపః 'పృ-
థివీలోకఏకఃపాదః, భోగోపకరణంశరీరమెకఃపాదః- అత్తస్థిత్యనుగుణప్రదేశ-
విశేషరూపం హృదయమేకఃపాదఇతిభూతపృథివీశరీరహృదయాని చత్వారి పా-
దాః, తత్రీసర్వభూతలక్షణపాదస్య బ్రహ్మత్వవాక్యత్వకగానకమత్వత్వా-
ణకమత్వలక్షణంవిధాద్వయం పృథివీలక్షణస్య పాదస్యసర్వభూతప్రతిష్ఠాత్వస-
ర్వభూతానతివర్త్యత్వలక్షణంవిధాద్వయం, శరీరహృదయలక్షణయోఃపాదయోః
(ప్రాణప్రతిష్ఠాత్వతదనతివర్త్యత్వలక్షణం విధాద్వయమేవ- ద్వయోరపి విధా-
ద్వయయోరపి భేదాభావాత్, తత్తస్మిన్ సరబ్రహ్మరూపగామత్రీభూతపృథివీ శరీర

హృదయరూపపాదచతుష్టయవత్తయాచతుష్పదా, గానకర్మత్వత్రాణకర్మ
త్వసర్వభూతప్రతిష్ఠాత్వసర్వభూతానతివర్త్యత్వసర్వప్రాణిపాణిపరిష్ఠాత్వసర్వ
ప్రాణానతివర్త్యత్వలక్షణవిధాపట్కయ క్తతయాషడ్విధాచ, అతశ్చతుష్పత్తనీ
షాడ్విధ్యాభ్యాంబ్రహ్మణిగాయత్రీసాదృశ్యానుసంధానకతవ్యమితిప్రతిపాదయ
తి (గాయత్రీవాణదంసర్వంభూతంయదిదండిం) అత్యగాయత్రీశబ్దేన నప్రసిద్ధా
గాయత్ర్యభిధీయతే- తస్యాఃభూతాదిపాదచతుష్టయసమ్ప్రదాభావాత్- *తా
వానస్యమహిమేతి పుంసూక్తమంత్యప్రతిపాద్యత్వావిధావాచ, అపితు పరమా
త్తా యథా కుండపాయినామయనే * మాసమగ్నిహోత్రం జహోతిత్యగ్నిహో
త్రశబ్దః, పరియజ్యమానః తత్సాదృశ్యవిశిష్టానుష్ఠానార్థః, తథా గాయత్రీశ
బ్దోబ్రహ్మణి పరియజ్యమానః తత్సాదృశ్యానుసంధానార్థః తతశ్చగాయత్రీశ
బ్దేన బ్రహ్మైవాభిధీయతే, వైశబ్దోఽవధారణార్థః; బ్రహ్మైవపరిదృశ్యమా
తీసర్వభూతాత్తకమిత్యర్థః, తతశ్చ బ్రహ్మణి భూతలక్షణపాదవత్త్వముక్తం
అథ గాయత్రీశబ్దప్రసిద్ధ్యుత్పత్తినిమిత్తమపి బ్రహ్మణ్యుపపాదయన్విధాద్యయమాహ ||
(వాగైవగాయత్రీ) గాయత్రీశబ్దితం గాయత్రీసదృశంబ్రహ్మైవవాగూపవిశిష్టం
భవతీత్యర్థః, * శబ్దమూర్తిధరస్త్యేతద్యూపం విష్ణోర్మహాత్మన ఇతి పరాశర
స్మృత్యాద్యనురోధేన బ్రహ్మణవీవశబ్దరూపత్వమితిభావః, తతశ్చ కిమిత్యత్రా
హ (వాగన్విధదంసర్వంభూతంగాయతిచత్రాయతేద) వాగూపమేవబ్రహ్మస
ర్వాణిభూతాద్యభిధితై, హితాహితవిధినిషేధముఖేన త్రాయతేద, అతశ్చ బ్ర
హ్మణోవాగూపస్య సర్వభూతగానత్రాణకర్మత్వత్వాభ్యాం గాయత్రీశబ్దవా
చ్యుత్వం భూతాత్తకపాదవత్బ్రహ్మణోవాక్కర్మక గానత్రాణకర్మత్వా
భ్యాం దైవవిధ్యంచాక్రంభవతి.

|| ౧ ||

రం—ఉక్తార్థానువాదపూర్వకం ద్వితీయంపాదం సామానాధికరణ్యేనాహ
(యావైసాగాయత్రీఇయంవావసాయేయంపృథివీ) ఉక్తరూపవిశిష్టప్రకృతధర్మి
పర్యయచ్ఛబ్దః, యా సర్వభూతరూపైకపాదయతా గాయత్రీ, గాయత్ర్యా
ఖ్యంబ్రహ్మ, తదేవప్రసిద్ధాపృథివీత్యర్థః, కథం పృథివ్యాబ్రహ్మాత్తకత్వమిత్య
త్రాహ (అస్యాంహీదంసర్వంభూతంప్రతిష్ఠితమ్) బ్రహ్మాత్తకత్వాదేవహ సర్వ
భూతప్రతిష్ఠాత్వం, నహి కేవలపృథివ్యాసన్నిర్యధాతధారణశక్తిరస్తీత్యర్థః, పరి
తిష్ఠాత్వంచనియతమిత్యాహ (ఏతామేవనాతిశీయంత ఇతి) పృథివీంభూతానినాతి

౨౭౬ సానసగిరియటికశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం ।
 వతంతే, కర్మవశ్యాత్ నాంహి పృతిష్ఠాత్వాదెవపృథివీనియమేనాశక్యాతికృ
 మశ్చైత్యథః, పృథివీయబృహ్మాండోదరేహి భోక్తృపరగఃపరివతంతే, నత
 తోఽన్యత్రైతిభావః, ఏవంద్వితీయఃపాదాభాతపృతిష్ఠాత్వతదనతివర్త్యత్వరూ
 పంవిధాదవ్యయంచోక్తమ్. ॥ ౨ ॥

రం—అథతృతీయంపాదమాహ (యావైసాపృథివీశయంవావసాయదిద మ
 స్త్రిపురుషేశరీరం) అత్రపురుషశబ్దశ్చరీరవిశిష్టజీవవరః. పృథివీ - పృథివీరూప
 పాదవిశిష్టాయాగాయత్రీ- గాయత్రాస్యభ్యంబృహ్మా- సాశరీరం శరీరాఖ్యపాద
 విశిష్టైత్యథః- భూతపృథివ్యాగ్గాయత్రీ సామానాధికరణ్యైవనీదేవైష్టతయా
 భూతపృథివీశబ్దయోగ్యైహ్వావర్యంతేషీన తమపథాపనక్షమత్వాత్ అగ్ర్యప్రా
 యన్యాయేనాత్రశరీరలక్షణపాదాంతరనిదేశకస్య శరీరశబ్దస్య నిష్క్రష్టకశ
 బ్దత్వేపి సామానాధికరణ్యైవనీదేశోయత్తః శరీరస్యబృహ్మాత్వత్వం ప్రాణ
 పృతిష్ఠాత్వతదనతివర్త్యత్వాభ్యాముపపాదయతి (అస్తిహేమప్రాణాఃపృతి
 స్థితావతదేవనాతిశీయంతే) నాతిశీయంతే, నాతివతంతేఇత్యథః ॥ ౩ ॥

రం—చతుర్థంపాదమాహ (యదైవతత్పురుషేశరీరమిదంవావతద్యదిద
 మస్త్రిన్నతః పురుషేహ్యదయమ్) పురుషేశరీరం, పురుషశబ్దతశరీరవిశిష్టజీవనిష్ఠ
 శరీరాఖ్యపాదవిశిష్టయద్గాయత్ర్యాఖ్యంబృహ్మా- తదేవహ్యదయం- హ్యదయశ
 రీరం హ్యదయలక్షణపాదకమిత్యథః హ్యదయస్యబృహ్మాత్వత్వ ముపపాదయ
 తి (అస్త్రిన్స్తేమప్రాణాఃపృతిస్థితావతదేవనాతిశీయంతే) ప్రాణశబ్దేనప్రా
 ణావానాదయః-ఇంద్రియాణివాకధ్వంతే'తేషాంహ్యదయసంబంధినాడీద్వారా
 హ్యదయపృతిస్థితత్వంఏవంతృతీయచతుర్థపాదాప్రాణపృతిష్ఠాత్వతదనతివర్త్య
 త్వరూపంవిధాదవ్యయంచోక్తమ్ ॥ ४ ॥

రం—ఏవముక్తంచతుష్టాత్త్వంషాన్విగ్ధంచనిగమయతి (నేషాచతుష్పదా
 వడ్విధాగాయత్రీతి) సనేవంచతుష్టాత్త్వైబృహ్మాణః పరిచ్ఛిన్నత్వంసాధ్యదితి
 శక్త్యామామక్తస్యమహిమః ఏతావత్త్వపృతిపెద్దిశామృచముచాహరతి (త
 దేతదృచాభ్యనూక్తం) తదెతల్ గాయత్ర్యాఖ్యంబృహ్మాభిముఖకృత్యముచా
 పున్క్తమిత్యథః ॥ ५ ॥

రం—తామృచంపతతి (తావానస్యమహిమా) పూర్వోక్తస్సర్వోపి ఏత
 స్సమహిమా- నియామ్యవగః (తతోజ్ఞాయాంశ్చపురుషః) పూర్వోక్తమ

అని సానన్దగియటికశక్కురభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 స్మశ్వం, అప్రవర్తిత్వం- అచలత్వం స్థిరత్వమ్ (పూర్ణామప్రవర్తితీం శ్రియం
 లభతేయవంపెద) అనంతస్థిరాశీః ముక్తైశ్వర్యమేవ; తదుపాసీనాముక్తింభజ
 తగత్వభాః || ౯ || — ఇతి తృతీయప్రపాఠకే దావదశఖండభాష్యమ్ —

ఉ— తస్య హవావీతస్య హృదస్య పంచ దేవసుషయః సయోఽస్య

ప్రాజ్ఞుషిః సప్రాణస్తచ్చక్షుస్స అదిత్యస్తదేతత్తైజోఽన్నా
 ద్యమిత్యపాసీతతేజస్వినా దౌభవతియవీవంపెద || ౧ ||

ఉ— అథయోగ్యదక్షిణస్సుషిః సవానస్తచ్చుత్తగ్నచంద్రమాస్త
 దెర్చిశ్చయశశ్చైత్యపాసీతశ్చిమాన్యశస్వీభవతియవీవంపెద || ౨ ||

ఉ— అథయోగ్యప్రత్యక్షుషిః సోఽపానః సావాన్సోఽస్తదేతద్భృ
 హ్మనర్చనమన్నాద్య మిత్యపాసీతబ్రహ్మవర్చస్వినా దౌభవతి
 యవీవంపెద || ౩ ||

అథయోఽస్యోదక్షుషిః ససమానస్తన్తనన్తవజాస్యః తదే
 తత్క్రితైశ్చవృష్టిశ్చైత్యపాసీతకిరీమాన్వృష్టిమాన్భవతియ
 వీవంపెద || ౪ ||

అథయోఽస్యోద్వస్సుషిః సృజదానీసవాయస్స ఆశస్త
 దేతదాజశ్చమహాశ్చైత్యపాసీత ఓజస్వీమహాస్వాన్భవతియవీవంపెద || ౫ ||

ఉ— తేవావీతేవంచబ్రహ్మపురుషాస్స వ్యగ్రస్యలోకస్య దావరపానయ
 వీతానేవంపంచబ్రహ్మపురుషాస్స వ్యగ్రస్యలోకస్య దావరపాన్వేదా
 స్యకులేవీరోజాయతే ప్రతిపద్యతే స్వగ్రం లోకం యవీతానైవం
 పంచబ్రహ్మపురుషాస్స వ్యగ్రస్యలోకస్య దావరపాన్వేద || ౬ ||

ఉ— అథయదతః పరోదివాజ్యోతిర్దీప్యతే విశ్వతః పృథ్విమ సర్వతః
 పృథ్విమ అనుత్తమేమాత్తమేమలూకెష్విదంవావతద్యదిదమస్మి
 న్నంతఃపురుషైః || ౭ ||

ఉ— తస్యేషాదృష్టిర్యత్రైతదస్థిశరీరెన గ్నస్స ర్శ్నాన్ష్టిమానంవి
 జానాతి తస్యేషాశ్చుత్తగ్నత్రైతత్కర్తావపిగృహ్యనిపదమివన
 దధురివాగ్నైరివజ్వలతఉపశ్యణోతి తదేతద్బృష్టంచశ్చుతంచేతు
 పాసీతదక్షుష్యశ్చుతౌభవతియవీవంపెదయవీవంపెద || ౮ ||

— ఇతి తృతీయప్రపాఠకే త్రయోదశఖండః —

శం—తస్య హవా ఇత్యాది నాగాయత్యా న్విభిన్య బ్రహ్మణః పాననాం గత్వేన
 చావరపాలాది గుణవిధానాథ మారభ్యతే, యథా లోకే ద్వా రపాలారాజ్ఞః ఉ
 పాసనేన వశీకృతా రాజప్రాప్త్యధానభవంతి, తథాహ పీతి (తస్యేతి) ప్రకృతస్య
 హృదయస్యేత్యధః. ఏతస్య అనంతరనిర్దిష్టస్య వత్స వత్ససంభావకాః. దే
 వానాం సుషయో దేవసుషయః, స్వర్గలోకప్రాప్తి ద్వా రచ్ఛిద్యాణి, దేవైః
 ప్రాణాదిత్యాదిభీరక్ష్యమాణానీత్యతా దేవసుషయః, తస్య స్వర్గలోకభవన
 స్య హృదయస్యేత్యయః ప్రాప్తీసుషిః-సూర్యాభిముఖస్య ప్రాగ్గతయచ్చిద్రం
 ద్వా రం- సప్రాణి, తత్ స్థితేన ద్వా రేణ యస్య చ్ఛరతి వాయువిశేషః, సప్రా
 గనితీతి ప్రాణి, తేనైవ సమృంధమవ్యతిరిక్తం తచ్చక్షుః; తథైవ (సతదిత్యే)
 * ఆదిత్యో హ వైదాహ్యః ప్రాణ ఇతి శ్లోకే చక్షూహుపవృత్తిష్టా క్రమేణ హృది
 స్థితః * సతదిత్యే కస్తిక్ ప్రతిష్ఠిత ఇతి చక్షుషీత్యాదివాజసనేయక, ప్రాణవా
 య దేవతైవ ప్యేకా చక్షురాదిత్యశ్చ సహశ్శయేణ వక్ష్యతి చ ప్రాణాయస్వా
 హేతి హుతం హవిస్సవ్యమేతత్తర్పయతీతి, తదేతత్ప్రాణాభ్యం స్వర్గలోకద్వా
 రత్వా ద్బ్రహ్మస్వర్గలోకం ప్రవీణితుస్తేజస్వీతచ్చక్షురాదిత్యస్వరూపేణ
 న్నాదతావచ్చ సమితుస్తేజోఽన్నాద్యమిత్యాభ్యాంగుణాభ్యాముపాసీత, తతస్తే
 జన్వ్యన్నాదశ్చ- ఆమయామిత్వరహితాభవతి, యవం వెద-తిస్తేన్వీతి గుణభం
 ఉపాసనేన వశీకృతా ద్వా రపానస్వర్గలోకప్రాప్తి హేతుత్వవతీతి ముఖ్యం చ ఫలం॥౧॥

శం—అథయోస్య దక్షిణస్సుషిః తత్త్సవాయువిశేషః, సవీర్యవత్కమేరు
 ర్వో విగృహ్య వాప్రాణాపానా నానావా అనితీతి వ్యాసః, తత్సమృద్ధమేవ
 చ తచ్చోక్తిమిందియం, తథాసచంద్రమాః, శ్రోత్రేణ సృష్టాదిశస్చంద్రమా
 శ్చైతేశ్చ త్రై, సహశ్శయాపూర్వవత్, తదేతచ్ఛ్రోత్వదిభూతిః, శ్రోత్రచంద్రమసా
 ర్జ్వా నాన్న హేతుత్వం, అతిస్తాభ్యాం శ్రోత్వం; జ్ఞానాన్న వత్త్వయశః-భ్యాతి గ్భవతీతి
 యతో హేతుత్వాద్యశస్త్రం, అతిస్తాభ్యాం గుణాభ్యాముపాసీతేత్యాది సమానం॥౨॥

శం—అథయోస్య పృత్యక్షస్సుషిః- వత్సమః తత్త్సవాయువిశేషః, సమూ
 త్రపురీషాద్యపనయన్నభోఽనితీతి వ్యాసః. సాతథావాక్ తత్సమృంధా త్తథాగ్నిః
 తదేతద్బ్రహ్మవత్త్వసం; వృత్తసావధ్యాయనిమిత్తం తేజోబ్రహ్మవత్త్వసం, అగ్నిస
 మృంధాద్యవృత్తసావధ్యాయస్య. అన్నగ్రసన హేతుత్వాదపానస్యాన్నాద్యత్వం
 సమానమస్యత్.

అగ్నిదేవజ్జీవనలక్షణాయాః దీప్తైః సమ్యక్వాత్ - వత్సతః పృథ్వీన్ వైత్యైః సస్య
వ్యాఖ్యానమ్, సర్వతః పృథ్వీన్ వై - సంసారాయ వరీత్యథాః, సంసారవహ స
ర్వః, అసంసారిణమికతాన్ వై ర్భదతావచ్చ, (అనుత్తమేషు) తత్ప్రబువనమాసాశ
జ్ఞానివృత్తయెతహ (ఉత్తమేషు లోకాన్ వై) సత్వలోకాదిమహిణ్యగర్భాది
కార్యరూపస్య పరస్యే స్వరూప్యసన్నతావదాచ్యతే, ఉత్తమేషు లోకాన్ వైతి, ఇదంవా
వఇదమేవతత్, యదిదమస్మిన్నురుపైతంతి, మధ్యేవ్యోతిశచక్షుశ్శోత్రగ్రాహ్యే
నలింగనాప్తిమ్నా శిష్టేనవాఽనగమ్యతే, యత్త్రచాన్మర్యరూపేణగృహ్యతే,
తద్భక్షుప్రేవ; దృశ్యవత్రితకరతాన్ వైత్వదేవినాథూతతావచ్చరూపశ్చ్యయోః.

శం—కథంపున స్తస్య జ్యోతిషా లింగం తస్యైష్టిగోచరత్వమాపద్యత ఇతి,
ఆహ- యత్రి యస్మిన్కాలే ఏరితితక్రియావిశేషణమ్, అస్మిచ్చరీరహస్తేనా
లభ్య సంస్పర్శేనాప్తిమానం- రూపసహభాదినమున్నస్పర్శభావవిజ్ఞానాత్, స
హ్యైష్టిమానామరూపవ్యాకరణాయ దేహమనుప్రవిష్టస్యైతి న్యాయో జ్యోతిషో
లింగం- అన్యభిదారాత్, సహజవంతిమాత్మసముష్టిమాప్యభిదరణి, * ఉష్ణవిజ్ఞా
విష్యో శీతామరిష్యన్నితిహవిజ్ఞానం - చక్షుశా రేచ * కర్ణవర్ణాన్బంధ
వతాయామితివ రేణాదిభాగత్యోపగమాత్, అహోఽసాధారణం నిజమాస్త్వమ
గ్నేరివ భూమః, అతస్తస్య పరస్వేషాప్యన్యో- సాక్షాదవదన్యతా, దర్శనాహ
యైత్యథాః, తథా తస్య జ్యోతిషసహజత్వాత్, ఏకైకతా, ఏకైకాహాయోప్య
చ్యమానః, యత్రి, యదాభిమత్యోజ్యోతిషలింగంకేహసాగ్రతి, జ్యోతిషమిచ్చతి
తదైతత్కణానావగృహ్య, దీపచ్ఛద్ధిక్రమావశేషాత్, అవిగృహ్య- ఆపిధా
యైత్యథాః; ఆక్లుప్తిభ్యోద్యామిద్యోనదమిద, తస్యేవ ధ్యామనదః, తమి
వశ్యోతి, నద్యనిన- భూమభూమి తమి, తద్దేయధాహగ్నేర్బహిర్జ్వాలతః
ఏవంశబ్దమంతస్కరితః పృథ్వీనోతి. అదే తే, ద్యౌరి దృశ్యమలింగతాన్ దృష్టం
చక్షుశిచక్షువాలం, తేనానానాప్యన్మర్య, ద్యౌరీ మతః, జ్యోతిషచక్షుశ్చ
యత్స్పర్శగుణోహానసమిత్ ఫలం, తస్మాద్దేహమిదమిద చక్షువ్యితి,
రూపస్పర్శయోన్మహాభావోన్వృత్తతావచ్చ దర్శనీయగాయాః, ఏవంచ విద్యా
యాః ఫలముపపన్నంస్యాత్, సహమృతాత్పదస్పర్శత్రైవి, యఏవం యథో
క్తాగుణావద, స్వగతాలోకవృత్తిపత్తిస్త్రాతమదృష్టాంబల-ద్విరభ్యాసతదరార్థః.

—ఇతి తృతీయపాఠకే త్రయోదశఖండభావ్యమ్—

౨౨౨ సానందగీర్తికళాశాస్త్రభాష్యరంగరామనుజభాష్యయక్తాయాం

ఆ—వక్ష్యమాణజ్ఞానస్య స్వాతంత్ర్యంపరిహృత్య వ్యకరణభేదంవ్యావర్తక
యినము త్తరగ్రంథస్య తాత్పర్యమాహ (తస్యేతి) ద్వావరపాలాదీత్యాదిపదై
నతద్గతావిశేషాగృహ్యతే. బ్రహ్మణ్యుపాసననాపసిద్ధ్యతా ద్వావరపాలాపాస్తి
రయ్యైత్యాశక్త్యాహ (యథేతి) ఇతి- తదుపాస్తిరథావతీతిశేషః స్వగ
లోకశబ్దః పరమాత్మవిషయః * స్వగ్లోకాకమితథాధోవ్యవిముక్త్యేతి శ్చ
త్యంతరాత్. దేవసుషీత్వంసాధయతి (దేవైరితి) స్వగ్లోకాకస్య- పరస్యా
త్కనాభవనం, ఆయతనం తస్యేతియావత్. ప్రాక్ష్యేనావస్థానమాశంక్యోక్తం
(పూర్వాభిముఖస్యేతి) తత్త్వసేనేతి తచ్ఛబ్దోహృదయవిషయః (తెనే
వేతి) ప్రాణవిషయస్తద్భుత్తః తదవ్యతిరిక్తత్వం- సాత్వతంత్ర్యేణచక్షుయో
కిందిత్కరత్వం సహితముప్రాణస్యసంబంధః- సహిచాహ్యస్యతత్సంబంధేని
బంధనమస్తి, తదైవ, ప్రాణస్యచక్షుష్టమివేత్యథః- ప్రాణాదిత్యయో
రైకే ప్రమాణమాహ (ఆదిత్యేహేతి) కథంయథోక్తస్యాదిత్యస్యహృదయ
సుషీద్వావరపస్థానీయత్వం- తత్రాహ (చక్షురితి) అధిష్టాత్మత్వేనాదిత్యశ్చ
క్షుషీప్రతిష్ఠితః- చక్షుశ్చగ్రాహకతయా రూపేష్యతిష్ఠితంరూపదశన కరణే.
భవతి- రూపాణిచవాసనా త్తనాహృదయై ప్రతిష్ఠితాని- తదనేన క్రమేణాది
త్యాహృదయైత్వ తీత్యథః- తత్త్రహృత్వంతరంప్రమాణయతి (నఆదిత్యఇతి)
ఏకవిషయాభిన్నత్వాదపి ప్రాణాభిదేసచక్షురాదిత్యయోరాధ్యానంయుక్త
మిత్యాహ (ప్రాణైతి) ఆశ్చయశబ్దేన రూపాణిహృదయంచోచ్యతే. ద్వు
లోకావా ఆదిత్యశ్చక్షుయోదేశవతిపథిషి తస్యసర్వస్యప్రాణాత్తత్వేవాక్య
శేషమనుజూలయతి(వక్ష్యతిచేతి)సహిప్రాణత్వపైసర్వస్యత్వపిస్తాదాత్వమం
తరేణసంభవతీతిభావః,తదేతత్ప్రాణాభ్యంబ్రహ్మస్వగ్లోకాకంప్రతిపిత్తుః పు
రుషస్తేజోఽన్నాద్యమిత్యాభ్యంగుణాభ్యాంవిశిష్టముపాసీతేనసంబంధః,కిమితి
యథోక్తోఽధికారి ప్రాణాపాసననియుద్యతే, తత్రాహ (స్వగ్లోకైతి) త
థాపికథంయథోక్తగుణాద్యయవైశిష్ట్యంప్రాణాభ్యసంబ్రహ్మణస్సిద్ధ్యతి - తత్త
తేజశ్చంబ్యాకుర్వాన్నాహ (తెజస్వీతి) ఏతత్ - ప్రాణాభ్యంబ్రహ్మణ్యయ
రూపేణ తెజస్వి. తథాచ తేజాగుణవిష్టతయా తదుపాసనామహేతి.. సవిత్రు
శ్చాన్నాద్యత్వంవృష్టిద్వావరణ* ఆదిత్యాజ్ఞాయతేనృషీరిత్యాదౌ దృష్టం| అత
శ్చాన్నంచతదాద్యంచేతి గుణాంతరవిశిష్టత్యేనాపిసవితృరూపం ప్రాణాభ్యం

బ్రహ్మధ్యానాహామిత్యథః. కింతిహాముఖ్యంఘలమితతదాహ (ఉపాసననైతి)

ఆ—హృదయస్య పూర్వదిగవస్థితచ్ఛిద్రసంబద్ధత్వేన ప్రాణముక్త్యావ్యాసః
 శ్లోత్రించంద్రమాశ్చైతి త్రితయమితరసంబద్ధముపాన్యమిత్యాహ (అథైతి)
 పీఠ్యవత్రామౌకుర్వత్ వ్యానఙ్గతినంబంధః ప్రాణాపానావిగృహ్య - విరుధ్య
 వాఅయమనితీతి పశ్యంతరం. నానా- స్కంధసంధిమహాసువిధమనితి- యే
 స్తతః ఇతి వికల్పంతరం- తేనసంబంధః శ్లోత్రిస్యశ్చక్షుః క్తావద్ధ్యానానా
 మంతప్యః. యథాశ్లోత్రిస్య వ్యానెనసంబంధః - లిఖాచంద్రమసోపితేన సం
 బంధస్యశ్చక్షుః క్తావద్దేవధ్యానాథతయా గ్రాహ్యత్యాహ (అథైతి) శ్లో
 త్రిచంద్రమసాః సంబంధేశ్చత్వంతరిమనుసంబయతి (శ్లోత్రితైతి) యద్విరా
 జః శ్లోత్రి- తదాత్తనాదిశస్త్రంద్రమాశ్చేత్స తేస్యష్టాఙ్గతీశ్చైతీత్యథః. మి
 థస్సంబద్ధేపి కథమనయోరాన్వినాత్తత్వం- తత్రాహ. (సహశ్రయోపూర్వవ
 దితి) అనయోరాన్వినాత్తత్వం * వ్యానేత్యవ్యతిత్యాదివాక్యశేషాదవధేయమి
 త్యథః తదేతత్ - వ్యానాఖ్యంబ్రహ్మశీశ్చయశశ్చైత్యాధ్యానగుణాధ్యామపా
 సీతైతిసంబంధః కథంతస్యగుణాద్యయవతోధ్యానమిత్యాశంక్య శ్లోత్రిస్యజ్ఞాన
 హేతుత్వాచ్చంద్రమసోఽన్న హేతుత్వా త్రయోరాశ్చయశ్చేన తదాత్తనో
 వ్యానస్యాపి తద్గుణోపపత్తిరిత్యాహ (శ్లోత్రితైతి) వ్యానాఖ్యబ్రహ్మశీగుణాం
 తరంసాధయతి (జ్ఞానైతి) ఉక్తస్యబ్రహ్మణోగుణాద్యయ సంభవోఽతశ్చద్వా
 థః శ్రీమానిత్యాదిఘలవాక్యమాదిశద్వాఢః సమానం - తేజస్విత్యాదివాక్య
 నైతిశేషః ॥

॥ ౩॥

ఆ—హృదయస్య పశ్చిమదిగవస్థితసుషిసమ్బద్ధత్వేనాపానోవాగగ్నిశ్చై
 తి త్రితయమన్యోస్యసమ్బద్ధ-ఘ్నేయమిత్యాహ (అథయోఽస్యేతి) సోఽపా
 నఙ్గత్యన్యాథామాహ (తత్త్వైతి) సోఽపానఙ్గతిసమ్బద్ధః. అపానశబ్దంవాయు
 విశేషపుత్రత్వాదయతి (మూత్రితైతి) ఆదిశబ్దేనశుక్రాదిగృహ్యతే. యథాచ
 క్షుషః శ్లోత్రిస్యచప్రాణత్వం వ్యానత్వంచాక్తం- తథావాగపానోభవతి*
 అపానేత్యవ్యతిత్యాదిశ్చైతీత్యాహ (సాతథైతి) యథాచక్షురాదిద్వారై
 త్యాదిత్యాదేః ప్రాణాదియాపత్వముక్తం, తథావాచోఽధిష్ఠాతృత్వేన సమ్మం
 థాదగ్నిస్తద్వాగేణాపానోభవతీత్యాహ (తత్సంబంధాదితి) తదేతత్ అ.పా
 నాఖ్యంబ్రహ్మ బ్రహ్మవత్సమన్నాద్యమిత్యాధ్యానగుణాధ్యాన విశిష్టముపాసీతే

తె-౨౪ సాననగిరియతీకశక్తిరథావ్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 తిసంబంధః. బ్రహ్మవర్చసంవాదప్తే (వృత్తేతి) కథమపానాఖ్యబ్రహ్మణియథా
 క్తగుణస్వగృతీత్యాశక్తికాగ్నిహివా రెత్యాహ (అగ్నిసమ్బంధాదితి) తథాపి
 కథమన్నాద్యత్వమిత్యాశక్తిజ్ఞాపానహవరెత్యాహ (అన్నేతి) బ్రహ్మవ
 ర్చసీత్యాదిఫలవాక్యం * శ్రీమానిత్యాదినాతుల్యార్థతావన్న వ్యాఖ్యానాపే
 త్తమిత్యాహ (సమానమితి)

॥ ౩ ॥

ఆ—హృదయస్యో త్రరసుపినమ్బద్ధశ్చైవ సమానోమసఃపజాన్యశ్చైతితి
 తయఃపరస్పరసమ్బద్ధముపాస్యమిత్యాహ (అథేతి) (సమానఇతిసంబంధః) స
 మానశబ్దావాయవశేషిపుస్తాదయతి (అశితేతి) మనసస్సమానేనసంబం
 ధః * సమానేశ్వప్యతీతి శ్చైత్యగ్రాహ్యత్యాహ (తత్సమ్బద్ధమితి) * మన
 సిర్వప్యతిపజాన్య స్తస్యతీతదేనవార్యశేషమాశ్రిత్యతయోస్సమ్మం ధమాహ
 (సపజాన్యఇతి) శ్చైత్యంతరావర్తియోస్సంబంధంవర్తం పాతనికామాహ (ప
 జాన్యేతి) ఇతిశబ్దావర్తియోరమర్యాదాః; తథాపి కథం పజాన్యమనసోస్సం
 బంధసిద్ధిరిత్యాశక్తిజ్ఞామనసోపికారణత్వేనాభిసమ్మంధాత్వద్వారా మిహాపి
 తత్సిద్ధిరిత్యాహ (మనసేతి) తదేతత్, సమానాఖ్యం బ్రహ్మణీతిశ్చైత్యప్యప్తిశ్చై
 త్యాభ్యాం గుణాభ్యాముపాసీతేతిసమ్బంధః; తస్మిన్బ్రహ్మణి కీర్తిరూపం గు
 ణంసాధయతి (మనసఇతి) సప్రక్షరభావంతత్వ కీర్తడకర్మయతి (ఆత్మేతి) త
 త్తాత్పర్యివాదప్తే (స్వగృతేతి) తామేవానుభవారూఢతయాకథయతి (కాం
 తిరితి) కథంపునదేహగతస్య లావణ్యగ్యకీర్తితాశక్యతే, తత్త్యాహ (తత్తేచేతి)
 లావణ్యంపశ్చమ్యగ్రాః, ఇతి, అసంకీర్ణగుణద్యయదేశిప్తముపాసనం సిద్ధమిత్య
 ధాః, కీర్తిమానిత్యాదిఫలవాక్యస్య * బ్రహ్మవర్చసీత్యాదినాతుల్యార్థతావదవ్యా
 భ్యయత్వమాహ (సమానమితి)

॥ ౪ ॥

ఆ—హృదయస్యోష్ణాబ్ధిద్రావణిచ్ఛేదనోదానోవాయురాకాశశ్చైతి త్రిత
 యమనోస్యసంబద్ధముపాస్యమిత్యాహ (అథయోస్యేతి) ఉత్క్రమణాల్, ఉ
 దానఇతిసంబంధః * ఉదానైత్యప్యతివాయుస్త్యప్యతీతివాక్యశేషమాశ్రిత్యాహ
 (నవాయురితి) వాయోరాకాశత్వమాధారాధేయసంబంధాల్ * వాయాత్మప్య
 త్యాకాశస్త్యప్యతీతిశ్చైత్యేత్యాహ (తదాధారశ్చైతి) తదేతత్ ఉదానాఖ్యం
 బ్రహ్మ-పూర్వవదోహమహశ్చైత్యాభ్యాంవిశిష్టముపాసీతేతిసంబంధః, ఉత్తగు
 ణద్యయన్నిర్జితతి (వాయ్వాకాశయోరితి) ఓజస్వీత్యాదివాక్యస్య * కీర్తిమాని

౧౯ భాంధోగ్యపనిషది తృతీయాశ్రమపాఠశః ౨౨౨
త్యాదిసాతుల్యార్థత్వమాహ (సమాసమితి) || ౧ ||

౮— తస్యహవావీరిశ్యేత్యాదినా క్తమనువదతి (తేవాదితి) కథంబ్రహ్మ
పురుషాః- తత్రాహ (రాజపురుషాశ్చనేతి) వ్యవదిశ్యంతఇత్యర్థః- తేషాంద్వార
పాలత్వం ప్రసజ్జయతి (ఏతైరితి) తత్రస్వానుభవంప్రమాణయతి (ప్రత్యక్షం
హీతి) వివేకవైరాగాభ్యాం వశీకృతహోత్రాదికణగ్రామోపేతత్వాభావాత్
రోక్షశబ్దాదివిషయే ఆనంగరూపానృతాశ్శ్రోతత్వాదిత్యర్థః, ఏతైరేవవిషయవి
ముఖైర్బ్రహ్మప్రాపిదాన్వరాణి సమాధ్యాదిసావివృతానిర్వభిపేత్యావసంహ
రతి (తస్మాదితి) బ్రహ్మపురుషానుక్తాననూద్యసఫలముపాసనం దర్శయతి (అత ఇ
తి) అనియతానాం చక్షురాదీనాం బ్రహ్మప్రాప్తిప్రతిబంధకత్వం-నియతానాం
తుతత్వాప్తిప్రేతుత్వమిత్యతశ్శబ్దార్థః, యథోక్తగుణవిశిష్టత్వం చక్షురాదీనా
మాదికాన్యద్యత్కత్వమ్, అదృష్టఫలముక్తాదృష్టఫలమాహ(కింఘ్రితి)యథోక్తపు
త్రోత్పత్తిర్విషయితబ్రహ్మప్రాప్తావనుపయక్తేత్యాశక్త్యాహ (తస్యచేతి) పుత్ర
స్య భ్యానానుసారిత్వప్రేతుత్వంతతశ్శబ్దార్థః, పారమృత్యేణ, ఉపాసనాద్వా
రేణతియావత్, పుత్రస్యభ్యాసద్వారా బ్రహ్మప్రాప్తిప్రేతుత్వఫలితమాహ ||
(ఇతిస్పృగేతి) || ౬ ||

౯— గాయత్ర్యుపాధికం బ్రహ్మోపాసనం, తాదర్థ్యేన ద్వారపాలాపా
స్తిశ్చకర్తవ్యా; తతశ్చాంశేషశ్చతానిఫలానిసముద్భవ్య ప్రధానోపాసనాదే
వ బ్రహ్మప్రాప్తిర్భుక్తం- ఇదాసీం విద్యాంతరం ప్రస్తాతి (అథేతి) పరస్తాద్వి
వాదీవ్యమాసం బ్రహ్మకౌశ్లేయే జ్యోతిషి ప్రతికేధస్య దృష్టత్వశ్చుతత్వాభ్యా
ముపాసితవ్యమితి శ్రోతమథాంసిద్ధవత్కృత్వా ఆర్థికమథామహాయతాత్పర్య
మాహ (యదసావిద్వానితి) పీరాణాం పీఠ్యవతామదిత్యాదీనాం పురుషాణాం
సేవనాత్ - ఆధ్యానాదితియావత్ - లింగేనస్పర్శవిశేషేణ శ్రవణవిశేషేణచేత్య
ర్థః (చక్షుశ్శ్రోత్రేంద్రియగోచరమితి) మద్భుష్టిం ప్రతిదృష్టం- శ్రుతంచమ
యేత్యాపానయితవ్యం- అన్యథా దృష్టత్వశ్చుతత్వాభ్యాం బ్రహ్మణిభ్యాసానిర్దేరి
త్యర్థః, పరస్య ప్రతిపత్తౌలింగేన ప్రత్యాయనెదృష్టాంతమాహ (యథేతి) వి
ప్రతిపన్నం ప్రతి ధూమాదిలింగేనాగ్నాద్యప్రత్యాయ్యతే-తథాస్పర్శాదిలిం
గేనదృష్టత్వాదివిశిష్టమిదం ప్రత్యేతవ్యమిత్యర్థః, యథోక్తస్యజ్యోతియోలింగే
న ప్రత్యాయసంఘీమితియతే, తత్రాహ (తథాహీతి) లింగద్వారా తస్యప్ర

౨౨౬ సాన్దగియటిశక్త్యరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్రాయం

త్యాయనెసతి గుణద్వయవిశిష్టమేవదంజ్యోతిః- సాన్దగేత్యేవంయథాక్తే పర
స్తిన్నుపాస్య జ్యోతిషిదృఢాధీస్సాన్యత్ - తత్తద్గుణస్యజ్యోతిషోధ్యానాదిత్యర్థః
మాఘాత్పరస్యజ్యోతిషో యథాక్తగుణస్యవిశిష్టోపాసనమిత్యాశంక్యాహ (అ
నన్దత్యేనెతి) కాక్షేయస్య జ్యోతిషస్సన్నికమాజ్ఞేవాభేదంపరికల్ప్య చాతరం
జ్యోతిర్బ్రహ్మైత్యనన్దత్యేనన్దాన్యనేజీవబ్రహ్మణోరకతయా నిశ్చయశ్చార్థా
త్సిద్ధ్యతి, అత్యాయథాక్తాహ సైరథావతీత్యర్థః, అథశబ్దస్యవిద్వాంతరాంభా
ర్థత్వమధ్యపెత్వానంతరగ్రంథస్య తాత్పర్యముక్త్యాఽవశిష్టాస్యక్షరాణ్యవతా
గ్యవ్యాకరణి (అతతపేత్వాదిహ) యదిత్యుపకర్య జ్యోతిరిత్యుపసంహారా
త్పరశ్చితిపుల్లింగపరియోగమాశంక్యాహ (పరిమితి) కాదాచిత్కప్రకాశత్వాభా
వాత్కథం దీప్యతేతిప్రయోగః, తత్తాహ (స్వయం ప్రభమితి) కస్తాదివే
తిప్రయజ్యతే, ముఖ్యమేవదీప్యమానత్వంకింసన్యాదిత్వాశంక్యాహ (అగ్నాన్య
దీతి) పేతాదుభయత్రసంబంధః-సర్వశబ్దస్యాసంకుచితవృత్తిత్వాదాత్తనోపితే
నసంగ్యహేతత్వాత్కథం తస్మాదూర్ధ్వం బ్రహ్మైత్యుపపన్నమిత్యాశంక్యాహ ||
(నంసారాదితి) తస్మేవనర్వశబ్దవాద్యత్వముపపాదయః (నంసారపవహీతి) త
స్యానెకత్వేన సర్వశబ్దాహత్వాదిత్యర్థః- ఆత్మనిసర్వశబ్దానుపపత్తిమాహ (అ
సంసారిణశ్చితి) సర్వశబ్దస్యానెకార్థవాచిత్వాదాత్తనిచైకత్వాత్ప్రకారభేదస్య
చ నిత్యముక్తేతస్తిన్నసంభవాన్నతస్యనర్వశబ్దాత్ప్రతీతిరిత్యర్థః. ఉత్తమానభ
వంతీత్యనుత్తమాః- తేషిన్వితీతత్పురుషాశంకాయాం తన్నివృత్తిద్వారా బహు
వీహిసిద్ధ్యర్థంవిశేషణమిత్యాహ (తత్పురుషేతి) కిమితి తేషుపరబ్రహ్మనిర్దిశ్య
తే, తస్య సర్వకతత్వాదిత్వాశంక్యాహ (హిరణ్యగర్భాదీతి) తత్కార్యాత్తనా
స్థితం పరం బ్రహ్మోత్తమేషు లోకేషిన్విత్యుద్యతే, తస్యసర్వత్రసంపాత సత్య
లోకాదిషు హిరణ్యగర్భాద్యాత్తనాఽతిశయేన నిత్యాభివ్యక్తత్వాదిత్యర్థః;
యదితీసర్వనామ్నా ప్రకృతంబ్రహ్మపరామృత్యతే- తస్మాదాస్యత్వాదానంసా
రాదుపరిష్టాదవస్థానముక్తం, ఇదాసీంకాక్షేయజ్యోతిషితదారోపయతి (ఇద
మితి) కాక్షేయజ్యోతిషేప్రతీకేప్రమాణందర్శయతి (చక్షురితి)* చక్షుషో
భవతీతిఫలవచనానుసారేణ సృష్టరూపేక్యమాధ్యాసకమాదాయోష్టిమ్నశ్చా
క్షుషత్వందృష్టవ్యం- రూపసృష్టయోరైక్యాధ్యానంస్ఫుటయతి (యత్తవచేతి)
యదుష్టం తేజోద్రవ్యాత్తకం త్వగింద్రియేణసృష్టరూపేణగృహ్యతే, తచ్చక్షు

మేవగృహ్యతే- తత్త్రహతుమాహ (దృఢేతి) త్వచాదృధాయాం ప్రతీతాహతు
త్వాచ్చక్షుమా తాదాత్మ్యారోపాదిత్యర్థః, యద్యూపవద్భవతి - తత్ స్పర్శవద
పీఠినియమాచ్చరూపస్పర్శయోస్తాదాత్మ్యాభ్యాసా తస్య చాక్షుషత్వసిద్ధిరిత్యా
హ (అవిగాఢూతత్వాచ్చేతి) ॥ ౨ ॥

ఆ-శబ్దో యస్య జ్యోతిషో లింగమాప్త్యంత- తస్య త్వగిందియగ్రాహ్యస్య
చాక్షుషత్వముపపాదయితుం పృచ్ఛతి (కథమితి) తస్యేషాం దృష్టిరిత్యాదివాక్యే
నా త్తరందర్శయన్ యత్రేత్యాదివ్యాకరణేతి (అనేత్యాదినా) యదైతద్విజ్ఞానం
స్యాత్, తథేతి విజ్ఞానక్రియాయాం విశేషణమేతదితి పదమిత్యర్థః, సంస్పర్శేనా
ప్తిమానం విజానాతిచేత్, కథంతహి తస్య చాక్షుషత్వమిత్యాశంక్యాహ ॥
రూపనహభావినమితి) భవత్వోపచారికమాప్త్యస్య చాక్షుషత్వం తథాపికథంత
స్య లింగత్వమిత్యాశంక్య జీవన ప్రత్యాయనద్వారా కాక్షేయజ్యోతిషి తస్య
లింగత్వం సాధయతి (సహితి) జీవాత్తనా తస్మాన్వభిచారం స్సాగయతి (సహితి)
తత్రైవ శృతిం సంవాదయతి (ఉష్ణవేతి) యదా జీవస్య లింగమాప్త్యం తదా ప
రస్యాపి జ్యోతిష స్తల్లింగం భవతి- జీవపరయో రేకత్వావగమాదిత్యాహ (మరణకా
లేచేతి) వాగాదిమనసి మనః ప్రాణే ప్రాణస్తేజసి- తదధ్యక్షలక్షణం పరస్యాం
దేవతాయాం పరమాత్మాభ్యాసాయాం సమ్మద్యత ఇతి శృత్యా జీవస్య పరైతవత్థాత్త
నా సహాభిన్నత్వస్యోపగమాజ్జీవస్య లింగంతద్భవతి పరస్య లింగమిత్యర్థః, య
దాహి జీవస్య పరస్య చ యథోక్తలింగాదవగతిః- తదా తత్త్రకాక్షేయజ్యోతిష
స్తదధికరణస్య సుతిరామవగతిరస్తీత్యాహ (అత ఇతి) ఉష్ణస్య జాతరే జ్యోతి
షి ప్రతీక లింగత్వేన తిల్లింగత్వమాహ (అత ఇతి) విష్టోరిన ప్రతిమయా
జాత రేణ జ్యోతిషా పరస్య జ్యోతిషస్తాదాత్మ్యాదిత్యర్థః, ప్రతీకద్వారా దృ
ష్టుపాయవత్తస్య శృణోపాయం లింగాంతరందర్శయతి (తథేతి) అపి గృహ్యత్య
ణోతి తి నమ్మంధః, యథాశృణవమేతద్భవతి- తథా శృణోతి తి శృణోతి యాయా
విశేషణమేతచ్చ బ్ర ఇతి యోజనా- వోద్ధృత్యపి ధాయేతి యావత్- శూన్యమాణశ
బ్రస్య వాచ్యార్థభావస్ఫుటీకరణార్థమనేకదృష్టాంతోపాదానమ్, కాక్షేయజ్యో
తిష్యారోపితస్య జ్యోతిషో ధ్యేయస్య భ్యాసోపాయంగత్వేన గుణద్వయముప
దిశతి (తదేతదితి) దృష్టమిత్యూపాసనైఫలమాహ (తథేతి) శృతమిత్యూపాసనైఫ
లమాచక్షే (శృత ఇతి) కథంపునః స్పర్శగుణోపాసనే స్పర్శ్యధవతీతవత్తద్భ

అం సానన్దగిరియటికళక్కురభాష్యరంగరామానుజభాష్యయ్యుక్తాయాం
 తత్తుబ్యోభవతీత్యవ్యతే- తత్రాహ (యత్సర్వైతి) నమ్మదనె నిమిత్తమా
 హ (రూపస్పర్శయోరితి) ఇతశ్చ చక్షుబ్యోభవతీతిఫలవచనముచితమిత్యాహ (ఇ
 వ్విత్వాచ్చేతి) ఫలవచనమపి సమ్మదనకల్పకమిత్యాహ (ఏవంచేతి) యదా స్ప
 ర్శగుణోపాసననిమిత్తఫలత్వంరూపేనమ్మవ్యతే- తదావిద్యాయాః శ్మరంఫ
 లముపపన్నమితి ఫలశ్మరిరనుకూలితాన్యాల్- రూపవిశేషవతిచక్షువ్యశబ్దస్య
 ప్రసిద్ధత్వాదిత్యర్థః, యదిపునర్ముదత్వాదిస్పర్శగుణస్యోపాసననిమిత్తఫలత్వం
 కల్ప్యతే- తదాచక్షుబ్యోభవతీతిశ్మరంఫలంనైవోపపన్నంన్యాల్- తతశ్చ ఫల
 శ్మరిరపిదాధితాభవేదిత్యాహ (సన్వితీ) ౬ స్వేదఃఫలమిత్యపేక్షాయామాహ ।
 (యఏవమితి) ననుపరన్యజ్యోతిషో జాత రెజ్యోతిష్యోరొపితస్య యథోక్తగుణ
 వతో భ్యాసాత్కథమిదమత్యల్పంఫలమనురూపముపదిత్యతే- తత్రాహ (స్వ
 గ్లోకేతి) ఫలవత్కాం విద్యాయామాదరోవివక్షితః. ॥ ౮ ॥

————— ఇతి తత్త్వతీయప్రపాఠకే త్రియోదశఖండభాష్యటీకా —————

రం—అథోక్తబ్రహ్మోపాసనాంగత్వేన ద్వావరవోపాసనం విధీయతే (త
 స్యహవావితస్యహృదయస్యపంచదేవసుషయః) తస్యేతస్యచతుర్థపాదత్వే
 న నిర్దిష్టస్య ప్రకృతస్యహృదయస్య దేవతాధిష్ఠానధూతానిపంచద్వావరచ్చి
 ద్వాణీత్యర్థః (నయోస్య ప్రాజ్ఞుషిస్స ప్రాణస్తచ్చక్షుస్స ఆదిత్య ఇత్యా
 ది) ప్రాణవృత్తివిశేషావ్యాపితచక్షురనుగ్రాహకాదిత్యస్య హృదయప్రా
 జ్ఞుషిరద్వావరపాలస్యతేజోఽన్నాద్యతయా ఉపాసనేఉపాసకః స్వయమపితే
 జస్వస్యన్నాదోభవతీత్యర్థః॥ తదేతదిత్యాదిత్యస్యతేజోఽన్నాద్యాపేక్షయా
 నపుంసకలింగనిర్దేశః. తేజస్విత్యం- లావణ్యం- ఏవముత్తరత్రాపి॥ ॥ ౧౦ ॥

రం— (అథయోఽస్యదక్షిణస్సుషిస్సవ్యానస్తవోఽగ్నిశ్మింసచంద్రమా ఇ
 త్యాది) శ్రీమాన్- సంపత్రిమాన్॥ ॥ ౧౧ ॥

రం—(అథయోఽస్యవృత్తజ్ఞుషిస్సోపాసనాన్సవాకోఽగ్నిరిత్యాది) బ్రహ్మ
 వర్చనం- వృత్తాధ్యయనజంతేజః॥ ॥ ౧౨ ॥

రం—(అథయోస్యోదజ్ఞుషిస్సనమానస్తన్తననపజన్యఇత్యాది) పజన్
 న్యః- దేవతావిశేషః- వ్యష్టిః-దేహకాంతిః॥ ॥ ౧౩ ॥

రం—(అథయోఽస్యోర్ధ్వోస్సుషిస్సఉదానఃసవాయన్స ఆకాశఇత్యాది)
 ఉదానః- బలం. మహత్త్వం- మహః. ఆకాశశ్చ, దేవతావిశేషః॥ ॥ ౧౪ ॥

రం—(తేవావితేపంచబ్రహ్మపురుషాః స్వర్గస్యలోకస్యద్వారపాః) త
 వీతే- ఉక్తగుణవిశిష్టాఆదిత్యదండ్రమోఽగ్నిపర్జన్యాకాశాభ్యాః బ్రహ్మపురు
 షాః- బ్రహ్మసంబంధినఃపురుషాః స్వర్గస్యలోకస్య, భగవల్లోకస్యహృదయా
 కాశాభ్యస్యద్వారపాలకాః. యద్వా- భగవల్లోకస్యద్వారపాః - ఆతివాహి
 కాః (సయవీతానెవపంచబ్రహ్మపురుషానిత్యాది) (అస్యకులెవీరోజాయతే)
 వీరః పుత్రాణాయతే. విద్యాపీఠ్యసమ్మన్నోజాయతఇత్యర్థః. ఆనుషంగికఫల
 ముక్త్యాప్రధానఫలమాహ (ప్రతిపద్యతేస్వర్గంలొకంయవీతానెవమిత్యాది)
 భగవల్లోకద్వారపాలకోపాసనయా అనివారితస్స భగవల్లోకంప్రతిపద్యత
 ఇత్యర్థః, శిష్టంస్పష్టమ్ ||

॥౬॥

రం—ఏవంగాయతీవిద్యాప్రకృతస్య ద్యుసంబంధినః సకలఫలప్రదస్య పర
 స్యబ్రహ్మణ ఆభియాప్యకీర్తిమత్త్వరూపఫలవిశేషార్థం కాక్షేయజ్యోతిరూప
 త్వేన ఉపాసనావిధానాయాహ (అథయదతఃపరోదివాజ్యోతిర్దీప్యతేవిశ్వ
 తః పృథ్విమసర్వతః పృథ్విష్వసు త్రమేమా త్రమేమలోకేమ) * తథాక్షరాత్స
 మ్భవతీహవిశ్వమిత్యత్రజగదంతర్వర్తివ్యష్టిజాతేదిశ్వశబ్దప్రయోగాత్ విశ్వశ
 బ్దోవ్యష్టిపరః సర్వశబ్దఃపరిశేషాత్సమష్టితత్త్వపరః. తతశ్చాతఃపరోదినః- ఆ
 ప్రాకృతస్థానవిశేషస్యోపరిష్టాత్ సమష్టివ్యష్టిబహిర్భూతేషు అను త్రమేషు-
 న్నావధికోత్రమరహితేమాత్రమస్థానవిశేషేషు * తస్యభాసాసర్వమిదం విభాతీ
 తిఅవధానకతయాజ్యోతిశ్శబ్దతః పరమాత్మాయోదీప్యతఇత్యర్థః. అత్రయచ్చ
 బ్రహ్మ సర్వగామత్వేన ప్రకృతపరామర్శితయాప్రకృతంతిపాద్భిహ్నాపరామృ
 త్యతే (ఇదంవాపతద్యదిదమస్మిన్నంతఃపురుషేజ్యోతిః) తత్ - దివఃపరస్తా
 దీప్యమానం తిపాద్భిహ్నాయదిదమస్మిన్నంతః పురుషేశరీరస్యాంతర్జాతః, ఇ
 దంవాప- కాక్షేయజ్యోతిరేవ కాక్షేయజ్యోతిశ్శరీరకమేవేత్యర్థః * అహం
 వైశానరొధూత్వాప్రాణినాందేహమాశ్రితః || ప్రాణాపానసమాయుక్తఃప
 చామ్యన్నం చతుర్విధమితి స్థరణాత్. తతశ్చతదాత్మకత్వానుసంధానకర్తా
 వ్యమిత్యర్థః ||

॥ ౭ ॥

రం—(తస్యేషాదృష్టిర్యత్రైతదస్తిజ్ఞురీరేసంస్పర్శేనోష్ణిమానంవిజానాతి
 తస్య- పరమాత్మశరీరభూతస్యజాతరాగ్నేః ఏషాదృష్టిః- ఇదందర్శనమిత్యర్థః
 యత్ర- యదాఅస్తిశరీరేహస్తస్పర్శేనోష్ణిమానం విజానాతీతియత్ - య

౨౩౦ సానందగిరియతీకశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం

దాష్ట్యోపలంభనమిత్యర్థః. ఉపలభ్యమానస్య ఉష్ణస్పృశస్య జాతరాగ్నిస
మృంధితాత్ తత్స్పృశసాక్షాత్కారవతత్సాక్షాత్కారఇత్యర్థః (తస్మై
పాశుతిత్యుత్తైతత్కణావపిగృహ్యనినదమివనదధురివాగ్నేరివజ్వలత ఉపశృ
ణోతి) యో యదాపురుషస్సవీకణావగుభ్యామపిధాయనినదమివ- రథ
ఘోషమివ. నదధురివ- నదధుమివ- ఋషభకూజితమివ. బహుజ్వలతోఽ
గ్నేశ్శబ్దమివచ శృణోతితియత్, తదేవజాతరాగ్నిశృవణం, ఆంతరస్య శబ్దస్య
జాతరాగ్నిసమృంధితాత్తచ్ఛబ్దశృవణమేవతచ్ఛృవణమిత్యర్థః (తదేతద్బ్రష్టంచ
శృతంచక్షుషాసీతి) తదెగి- వరమాత్తశరీరధూతం కాత్యేయజ్యోతిః ఉక్తరి
త్యా దృష్టత్వశృతిత్వాభ్యాం గుణాభ్యాముపాసీతేత్యర్థః- తస్యఫలమాహ (చ
క్షుష్యసిశృణోభవతియఏవంచేదయఏవంచేద) చక్షుష్యత్వం-అభిరూప్యం. చ
క్షుషేహితఇత్యర్థః * శరీరావయవాచ్ఛేతియత్- శృతత్వంకీర్తిమత్త్వం, ద్వి
రుక్తిర్విద్యాసమాప్త్యర్థా ఉక్తశృతిస్సర్వస్వోపి జ్యోతిరధికరణే శృతప్ర
కాశికాయాన్వప్తః- ఏతత్తందాంతగతవాక్యవిషయకమధికరణమువస్యస్యతే
* అథ యదతఃపరోదివాజ్యోతిరితిజ్యోతిశ్శబ్దితంప్రసిద్ధమగ్నాదికజ్యోతిరేవ
కాత్యేయజ్యోతిప్రకాశభాసస్య భౌతికజ్యోతిష్యేవోపపత్తేః, దీప్తిః రూపవ
ద్విషయత్వేన నీరూపేవరమాత్తనిదీప్తేరసంభవాత్, * దివఃపరఇతిద్యుమర్యా
దత్వస్యాపి నిర్మర్యాదే వరమాత్తస్యభావాత్ * లోకేష్యిత్యాధారబహుత్వ
స్యాపి నిరాధారేతనంభవాత్- చక్షుష్యత్వశృతత్వరూపాల్యఫలశృవణాచ్చ,
రూపవద్విషయదీప్తిద్యుమర్యాదత్వాధారబహుత్వకాత్యేయజ్యోతిరభ్యాసవత్తు
ష్యత్వశృతత్వరూపాల్యఫలాపాసనోపాన్యత్వరూపవాక్యకేషశృత లింగామ
గృహీతజ్యోతిశ్శృత్యా ప్రసిద్ధమగ్నాదికజ్యోతిరేవహోపదిశ్యతఇతిపూర్వప
త్రైప్రాప్తేఉచ్యతే * జ్యోతిశ్చరణాభిధానాత్, ద్యుసంబంధితయా నిర్దిష్టం ని
రతిశయదీప్తియక్తం జ్యోతిఃపరమపురుషవీచ * పాదోన్యసర్వాధూతానీతిమం
త్రే ద్యుసంబంధిసంస్కర్షధూతవరణత్వాభిధానాత్, తస్మైవద్యుసంబంధినఇహ
పి ద్యుసంబంధితేన ప్రత్యభిజ్ఞానాత్; యచ్ఛబ్దస్య సర్వనామత్వేన ప్రకృ
తపరాధిమర్శితవస్తేనయక్తతయా ద్యుసంబంధితేనప్రకృతతిప్రాద్భుత్వా
పరామర్శవస్తేనయక్తత్వాత్, ఫలాధారయా వరమాత్తవస్తేన కాత్యేయజ్యో
తిశ్శరీరకత్వావసంధానసోపపత్తేః, రూపవద్విషయదీప్తిద్యుమర్యాదత్వలా

కాధారత్వాదీనామంతరాదిత్య విద్యాన్యాయేన విగ్రహవిశిష్టవీచితైః ఛా
 నకత్వప్రవృత్తినిమిత్తకజ్యోతిశ్శబ్దస్యాపి తత్రవృత్తినంభవాజ్జ్యోతిశ్శబ్దతాపరమ
 పురుషవన * ఛందోభిధానాన్నైతిచేన్న తథాచతోఽర్పణనిగమాత్తథాపిడ
 ర్శనః పూర్వతః * గాయత్రీవాణదంనర్వమితిగాయత్ర్యాఖ్యధందనవవక్ష్మ
 తత్వాత్తస్యేవ * పాదోఽన్యసర్వాభూతానీతి సర్వభూతచరణత్వాభిధానా
 త్ సపరబ్రహ్మణః ప్రకృతత్వం యేనయచ్ఛబ్దశ్చక్ర్యాతర్పరామర్శస్వాదితిచే
 న్ను- తత్రగాయత్రీశబ్దేననధంః పరామృశ్యతే- అపితుబ్రహ్మణః వగాయత్రీ
 చేతోఽర్పణమిహనిగమ్యతే. బ్రహ్మణిగాయత్రీసాదృశ్యానుసంధానం ఫలాయో
 పదిశ్యతేఇత్యర్థః, చతుష్పదశ్చబ్రహ్మణశ్చతుష్పదయా గాయత్రీసాదృశ్య
 సంభవాత్ తథాఽన్యత్రాపి సాదృశ్యావృద్ధిః ఛందోఽభిధాయాశబ్దః అథాంత
 రేప్రయుజ్యమానోదృశ్యతే- యథాసంవగవిద్యాయాం అగ్నిసూర్యజలచం
 ద్రవాయవాకృక్షుశ్చోత్రమసఃప్రాణరూపేషుదశసుదశశత్యనంఖ్యా సామ్యా
 త్ * సైమావిరాడన్నాదితి ఛందోవాచినోవిరాట్పబ్ధన్యప్రయోగోద్భవః *
 భూతాదిపాదవ్యవదేశోపపత్త్యైవం. భూతవృద్ధివీశరీరహృదయలక్షణపాదచతు
 ష్టయన్య * సైమాచతుష్పదేతి ప్రతిపాదితస్య ఛందోరూపాయాంగాయత్ర్యా
 మసంభవాద్గాయత్రీశబ్దేన బ్రహ్మేవాభిధీయతే. అతోగాయత్రీశబ్దితం త్రిపా
 ద్బ్రహ్మేవజ్యోతిరాప్యేపి యచ్ఛబ్దశ్చక్ర్యాపూర్వప్రకృతిభిజ్ఞాపకద్యునంమం
 ధిత్య లింగానుగృహీతయా ప్రతిపాద్యతే * ఉపదేశభేదాన్నైతిచెన్నాభయ
 స్తిన్నప్యవిరోధాత్. పూర్వవాక్యే * త్రిపాదస్యామృతందివీతి దివోఽధిఃరణ
 త్వేన నిదేశాత్, జ్యోతిరాప్యే * దివఃపరశ్చవధిత్యేననిదేశా. న్నుప్ర
 త్యభిజ్ఞాసంభవఇతిచెన్న - వృక్షాగ్రేవతేమానేశ్యేనెవృక్షాగ్రాచ్ఛేదనో వృ
 షాగ్రేశ్యేనఇతిపంచమీస ప్రమోద్యః ప్రయోగదర్శనపదిహాప్యవపత్తైరితిధావః ఇ
 తిస్థితమ్. ప్రకృతమనునరామః ॥

॥౮॥

—ఇతి తృతీయప్రపాతకే త్రయోదశఖండభాష్యమ్—

ఉ—సర్వంఖిన్విదంబ్రహ్మతజ్జలానితిశాంతఉపాసితఅథఖలుకృతు
 మయఃపురుషోయథాక్రతురస్త్విలోకేపురుషోభవతితథేతఃప్ర
 త్యభవతినకృతుంకుర్వీత ॥

॥౧॥

ఉ—మనామయః ప్రాణశరీరౌభారూపస్సత్యనంకల్పతకాశాత్

అతి- సాననగిరియటికకజ్జరభావ్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం

సర్వకర్తాసర్వకామః సర్వగంధస్సర్వరసస్సర్వమిదమధ్యాత్మా

ఽవాక్యనాదరః ॥

॥ ౨ ॥

ఉ—ఏషమలత్తాస్తహ్మోదయోఽణీయాః పీపారాన్వ యవాదాన్వ

నషాపాదాన్వశ్యామాకాదాన్వశ్యామాకతండులదైన్వమలత్తా

స్తహ్మోదయోజ్యాయాః పృథివ్యాన్వాయానంతరిక్షాన్వాయాన్వ

వాన్వాయాన్వభౌమకేభ్యః ॥

॥ ౩ ॥

ఉ—సర్వకర్తాసర్వకామస్సర్వగంధస్సర్వరసస్సర్వమిదమధ్యాత్మా

ఽవాక్యనాదరఏషమలత్తాస్తహ్మోదయ ఏతద్బ్రహ్మైతమితః

ప్రేత్యాభిసంభవితాస్తీతియస్యస్యాదధ్ధానవిదికాస్సస్తీతిహస్తా

మాశాండిల్యశ్నాండిల్యః ॥

॥ ౪ ॥

—ఇతి తృతీయప్రపాఠక చతుర్దశఃఖండః—

శం—పునస్తస్మైవతిప్రపాదమృతన్యబ్రహ్మణోఽసస్తగుణవతోఽనంత శక్తై
రనెకభేదోపాన్యస్య విశిష్టగుణశక్తిమత్వేనోపాసనవిధిత్సన్నాహ- సర్వం,
నమస్తం ఖిన్వతివాక్యాలంకారార్థానిపాతః ఇదం జగన్నామరూపవికృతం
ప్రత్యక్షాదివిషయంబ్రహ్మ- కారణం వృద్ధతమత్వాద్బ్రహ్మ - కథంసర్వస్యబ్ర
హ్మత్వమిత్యతపా (తజ్జలనితి) తస్మాత్, బ్రహ్మణోజాతంబ్రహ్మేఽబ్రహ్మాది
కృమేణసర్వం, అతస్తజ్జం తథా బ్రహ్మజననకృమేణ ప్రతిలోమతయా తస్మి
న్నేవబ్రహ్మణీలియతె - తదాత్తతయోగ్విషయతల్లం. తథా - తస్మిన్నేవస్థితి
కాలేఽనితి- ప్రాణితి చెప్తతల్లం ఏవంబ్రహ్మత్తతయా త్రిమకాలేష్యవిశిష్టం
తద్వ్యతిరేకేగాగ్రహణాత్ అతస్తదేవేదంజగత్ యథాచేదం తదేవైకమద్వి
తీయం, తథా షష్ఠ్యైస్త్రేణవత్కృమః యస్మాచ్ఛసర్వమిదంబ్రహ్మ - అతఃశాం
తః రాగద్వేషాదిదాషరహితః సంయతస్సక్త యత్తత్సర్వంబ్రహ్మ - తద్వత్కృ
మాణైగుణైరుపాసీత; కథముపాసీత (సకృతుంకుర్వీత) కృతుః- నిశ్చయః
అధ్యవసాయః ఏవమేవ నాన్యథేత్యవిచలః ప్రత్యయః తం కృతుం కుర్వీత- ఉ
పాసీతెత్యనేన వ్యవహితేనసంబంధః కింపునః కృతుకరణనకర్తవ్యంప్రయోజ
నం కథంవాక్రతుః కర్తవ్యః, కృతుకరణంచాభిప్రేతార్థసాధనంకథం, ఇ
త్యస్యాథాస్య ప్రతిపాదనార్థమథేత్సాదిగ్గంధః. అథభివ్యతి- పాత్యథః ॥
యస్మాత్కృతుమయః- కృతుప్రాయః. అధ్యవసాయాత్తకః పురుషఃజీవః యథా

కృతుః- యాదృశః కృతురన్యసోయయథాకృతుః యథాధ్యవసాయః యాదృశీశ్చయో స్థిల్లోక- జీవన్నిహపురుషోభవతి, తథేతః, అస్తాద్దైహ్యేత్వ-మృత్యావభవతి. కృత్వనురూపంఫలాత్కృత్యవతీత్యథః ఏవం శ్యాతచ్ఛాస్త్రతోద్యుష్టం * యంయంవాపి స్వర్గ భావంత్యజత్యంతేకశేబరమిత్యాది యతఏవంవ్యవస్థాశాస్త్రద్యుష్టా- అతస్స- ఏవంజూర్ణ కృతుఃకుర్వీత-యాదృశంకృతుంవక్ష్యామస్తం యతఏవంశాస్త్రప్రామాణ్యాదుపపద్యతే కృత్వనురూపంఫలం-అతస్స కర్తవ్యః కృతుః ॥

॥ ౧ ॥

శం-—కథం మనోమయః మనఃప్రాయః, మనుతేననేతిమనః, తత్ వృత్త్యా విషయేషు ప్రవృత్తంభవతి, తేనమనసాతన్మయస్తథా ప్రవృత్తఇవ, తత్ప్రియోనివృత్తఇవ- అతఏవ (ప్రాణశరీరః) ప్రాణః లింగాత్కావిజ్ఞానక్రియాశక్తిద్వయసంమూర్భితః * యోవైప్రాణస్సాప్రజ్ఞాయావాప్రజ్ఞానప్రాణత్రయేతి, సఃశరీరంయస్యసప్రాణశరీరః * మనోమయఃప్రాణశరీరనేతిచతుర్వ్యంతరాత్ (భారూపః) భా దీప్తిశ్చైతన్యలక్షణంరూపంయస్యసభారూపః (నత్యసంకల్పః) నత్యాఃఅవితథాస్సంకల్పయస్యసోయంసత్యసంకల్పః, నయథాసంసారిణఇవానేకాంతికఫలఃసంకల్పశుశ్చరస్యేత్యథః, అన్యతేనమిత్యాఫలత్యవేషానాప్రత్యూహత్వాత్సంకల్పస్యమిత్యాఫలత్యేందవక్ష్యతి * అన్యతేనహి ప్రత్యూహాఇతి (అకాశాత్కా) అకాశఇవాత్కా- ననరూపంయస్యసఅకాశాత్కా-నర్వగతత్వంసూక్ష్మత్వంరూపాదిహీనత్వంచాకాశశుల్యతేవ్వరస్య (సర్వకర్మా) సర్వంవిత్వం తేనశ్వేతేతియతఇతిజగత్సర్వంకర్తాస్యేతిసర్వకర్తా * సహిసర్వస్యకర్తేతిశ్రుతే (సర్వకామః) సర్వకామాఃకోషరహితాఅస్యేతి ససర్వకామః * ధర్మాదిరుద్ధోధూతేషు కామోస్తీతిస్త్రుతే-నను * కామోస్తీతివచనాదిహబహువీహీర్షసంభవతి- సర్వకామఇతి-స కామస్యకర్తవ్యత్వావృద్ధాదివత్పారాధ్యప్రసంగాచ్చ దేవస్య- తస్మాద్యథేహసర్వకామఇతిబహువీహిః- తథా * కామోస్తీతిస్త్రుత్యథోవాచ్యం-నర్వగంధాస్సుఖకరాలన్యసోయంసర్వగంధః * పుణ్యోగంధఃపృథివ్యామిత్స్యతే-తథారసాఅపివిజ్ఞేయాః- అపుణ్యగంధరసగృహణస్య పాప్తనంబంధనిమిత్తత్వశివణాత్ * తస్మాదైనోభయంజిఘ్రితి- సురభిచమగంధిచపాప్తనాప్యేషవిధఇతిశ్రుతే- సచ పాప్తసంసగతేతేవ్వరస్య- అవిద్యాదిబోషస్యానుపపత్తే- సర్వమిదం - జగదభ్యా

తెలిక. సానద్దగియటికశజ్జరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం

ప్రశ్న- అభివ్యాప్తిః- అతతేరావ్యప్రథమస్య కతరనిష్ఠా- తథా (అవాకీ) డి
చ్యతేనయేతివాక్ వాగవవాకః- యదాప్తి వచేభుజంతస్యకరణేవాకః- సయ
స్యవిద్యతేనవాకీ- నవాకీ అవాకీ- వాక్ప్రతిషేధశ్చాత్మోపలక్షణార్థః, గంధర
సాదిశ్యవగాల్ ఈశ్వరస్యప్రాప్తాని ఘాతాదీనికరణాని గంధాదిగ్రహణాయ
అతోవాక్ప్రతిషేధేన పరిమిధ్యంతేతాని * అపాణిపాదోజవనా గృహీతాపశ్య
త్యచక్షుస్సృణోత్సృక్ణాద్యుద్ధిమంత్రవగాల్- అనాదరః అసంభ్రమః- అ
ప్రాప్తప్రాప్తాహినంభమిస్సాన్యదనాప్తకామస్య-నతాప్తప్రకామత్వాన్నిత్య
త్విప్తస్యేశ్వరస్యసంభ్రమోస్తికీర్తివత్. || ౨ ||

శం—ఏషః యథోక్తగుణోమే, మమాత్తాన్తహృదయే- హృదయపుండ
రీకస్యాంతః- మధ్యే అణియా అణుతరః వీచే-ర్వావివాద్యేత్వాది- అత్యం
తసూక్ష్మత్వప్రదర్శనార్థం- శ్యామాకాదాప్తి శ్యామాకతండులాద్యేతి - పరిచ్ఛి
న్నపరిమాణాదణియానిత్యక్తేణుపరిమాణత్వం ప్రాప్తమాశంక్యాతస్తత్ప్రతి
షేధాయారభతే (ఏషమతత్తాన్తహృదయేజ్యాయాపృథివ్యాఞ్చిత్యాది) జ్యాయ
యఃపరిమాణాచ్చజ్యాయస్తద్విందర్యయన్నంతపరిమాణత్వందర్యయతి (మనోమ
యఞ్చిత్యాది) * జ్యాయనేభ్యోలోకేభ్యఞ్చిత్యంతేన. || ౩ ||

శం—యథోక్తగుణలక్షణఈశ్వరోద్యయః- నతు తత్తద్గుణవిజ్ఞప్తివ, య
థా రాజపురుషమానయదిత్యగుంచెత్సుకై నవిశేషణస్యాప్యాసయనే వ్యాప్తియ
తే- తద్విదహాపి ప్రాప్తం- అతస్తన్నివృత్త్యర్థం సర్వకర్తృత్వాదిపునర్వచనం-
తస్మాన్మనోమయత్వాదిగుణవిజ్ఞప్తివఈశ్వరోద్యయః- అతఏవ షష్ఠస్ ప్రమయోరి
వ, * తత్త్వమసి * అత్యైవేదంసర్వమితి నేహస్వారాజ్యేభిషిజ్ఞప్తి- ఏషమ
అత్యైవ తద్బ్రహ్మైతమితఃప్రేత్యాభిసంభవితాన్తీతిలింగాత్- నతాత్మశబ్దేనప్ర
త్యగాత్తైవోచ్యతే- మమేతివస్త్యాస్సంబంధార్థప్రత్యాయకత్వాదేతమభిసం
భవితాన్తీతిచరక్త ర్వుత్పన్నైశ్చాల్- ననుషష్ఠీపి * అథసమృత్త్యఞ్చిత్యంత్యం
పత్రైకాలాంతరితత్వందర్శయతి న- ఆరబ్ధసంసారశేషస్థిత్యర్థపరత్వాన్న కా
లాంతరితార్థతా, అన్యథా * తత్త్వమస్యాద్యర్థస్యబాధప్రసంగాల్, యద్య
ప్యాత్మశబ్దస్య ప్రత్యగర్థత్వం- * సర్వంభవిదంబ్రహ్మైతిచ ప్రకృతమేషమ
అతాన్తహృదయవితద్బ్రహ్మైత్యుచ్యతే- తథాప్యంతర్ధానమిషదపరిత్యజ్యై
వవీతంతానంశ్చతః అస్మాద్భరీరాత్మైత్యాభిసంభవితాన్తీత్యుక్తమ్, యథాక్ర

తురూపస్యాత్మనః ప్రతిపత్తాస్తీతియస్తేవమవిదస్యాత్ - భవేదద్ధా - సత్యం ఏ
వంస్యామహం ప్రేత్యైవంసస్యామితి నచవిచిక్త్వాస్తీత్యేతస్మిన్నుద్ధై కృతుఫలం
బంధే సతతైశ్చైవరభావం ప్రతిపద్యతే విద్వానిత్యేతదాహస్త ఉక్తవాక్కిల
శాడిల్యానామర్షిః ద్విరభ్యాసతదరార్థః.

॥ ౪॥

—ఇతి తృతీయప్రపాఠకేచతుర్థశబ్దభాష్యమ్—

అ—ప్రతీక ద్వారాబ్రహ్మేహంపాసనముక్త్యాప్రతీకంహిత్యానగుణ బ్రహ్మేహ
పాసనమువన్యస్యతి (పుసరిత్యాదినా) తస్యనిరుపాధిత్వం వ్యావర్తయతి (అ
నంతేతి) కథమేకస్యానైకగుణత్వం- తత్రాహ (అనుతిశక్తేతి) సనుపూ
ర్వమేవాస్యాపాసనాస్యతివృత్తాని- శుభాచవక్తవ్యశేషోనాస్తీత్యాశజ్ఞాహ
(అనెకేతి) అనేకము భేదేషుగాయత్రాయ్యపాధిహంపాస్యస్యాపి బ్రహ్మ
ణోమనోమయత్వాది విశిష్టగుణత్వేన విశిష్టశక్తియత్యైవ చాపాసనాంతర వి
ధానాథముత్తరవాక్యమిన్యథాః, తస్మేదమాపరామర్శేచేతుమాహ (ప్రత్య
క్షాదీతి) బ్రహ్మశబ్దస్య నిరుపాధికార్థ విషయత్వం వ్యావర్తయతి (కారణ
మితి) కథంతస్యబ్రహ్మత్వం తవాహ (వృద్ధతమత్వాదితి) నిరతిశయమహ
త్వాదిత్యథాః సర్వమనూద్యతస్య బ్రహ్మత్వవిధానే యుక్తిప్రశ్నపూర్వక
మాహ (కథమిత్వాదినా) తజ్జుచతల్లంచతదనంచతేజ్జలాత్ అవయవలోప
శ్చాందసః తతిరేజ్జస్వం జగతోఽప్యత్యాదయతి (తస్మాదీతి) తల్లత్వముపపాద
యతి (తథేతి) * వివర్ణయేణతుక్రమోఽతఇతి న్యాయాత్పరిభాషితయా
జననవ్యక్తమేణ తస్మిన్నైవబ్రహ్మణీలియతేజగదితి కృత్వాన్యథాతజ్జం తథేతి
యోజనా తత్రలయోనామ- జగతస్మాస్యతేతి శజ్ఞాన్వ్యావర్తయతి (త
దాత్తతయేతి) తదవత్వం ప్రతిపాదయతి (తథేతి) యథాతజ్జుతల్లంచతథా
తదనంచజగదిత్యథాః ఇతి- తదనమితి శేషః యుక్తిర్ధమథానిగమయతి (ఏ
వమితి) బ్రహ్మన్యతిరేకేణతిష్ఠపి కాలేషు జగతోఽగ్రహణాత్తదాత్తత్యైవా
విశిష్టమిష్టంజగత్తదేవస్యాదితియోజనా. యుక్తిసిద్ధమపిజగతోబ్రహ్మత్వంప్రత్య
క్షాదివిరుద్ధం నాంగీకారమర్హతి సహిసద్వితీయమద్వితీయమిత్యాశజ్ఞాహ
(యథాచేతి) సర్వస్యబ్రహ్మత్యైవలితమాహ (యస్మాచ్చేతి) కియంతంకాలం
ప్రశ్నయమావర్తయేదిత్యాకాంతాపూర్వకం తత్త్వనిశ్చయ పర్యంతమితిదర్శ
యితుంవ్యవహితంవాక్యమవతాద్యవ్యాచక్షే (కథమిత్వాదినా) ఉపాసీత్యే

అక్షరములు సానన్దగిరియనుకొనబడు భాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 న్యుక్రతుంకుర్వీతేత్యనెవవ్యవహితేసంబంధఇతియోజనా; కృత్వనుష్ఠానస్యఫలం
 పృచ్ఛతి (కిమునరితి) తత్రకృతుకరణంచకనప్రకారేణేతి ప్రశ్నాంతరందర్శన
 యతి (కథంవైతి) బ్రహ్మభావసాధనత్వాత్ కృతుకరణస్య ఫలప్రశ్నానాస్తీ
 త్యాశంక్యాహ (కృతుకరణంచేతి) సహజీవస్యస్థితస్యనష్టస్యవాసద్భావస్సం
 భవతీతిభావః. కృతుకరణస్వేదంప్రయోజనం సచకృతురెవక్రియతే, తత్కర
 ణంచానయారీత్యాబ్రహ్మసద్భావం సాధయతీత్యస్యాథజాతస్యప్రతిపాదనార్థ
 మాఖండసమాప్తరథేత్యాదిదుత్తరంగింధకత్యాహ (ఇత్యస్యాథస్వేతి) అథ
 ఖల్విత్యత్ర పూర్వవత్ ఖలుశబ్దః అథశబ్దస్తుపాత్వేథకఇత్యత్ర పాతురూపమ
 థాం వివృణోతి (యస్తాదితి) యద్వా, అథేత్యురభ్య పురుషఇత్యంతోగ్ర
 ణ్థోపాత్వేథకఇత్యుక్త్యావ్రతమేవపాతురూపమత్యథాందర్శయతి (యస్తాదితి)
 యథాకృతురిత్యస్తాదధస్తాత్తస్మాచ్ఛబ్దోద్యస్తవ్యః అస్తిల్లోకఇతిశ్రుతిమాదాయ
 వ్యాచక్షే (జీవన్నిపాతి) ఇహ-వత్తమానెదేపాజీవకానస్థితియావత్ కృ
 తుకరణైవ కింతత్వవ్యంఫలమితి ప్రశ్నంవ్యాచక్షే (తథేతి) కృత్వనురూప ఫ
 లాత్తకత్వేపురుషస్య స్థితింసంవాదయతి (ఏవంహితి) శాస్త్రమనోదాహ
 రతి (యంయమితి) కథంవాకృతుఃకతత్వఇతిప్రశ్నంప్రశ్నాహ (యతఇతి)
 కృత్వనురూపఫలాత్తకపురుషోభవతీత్యేవంరూపాప్యవస్థేతియావత్ ఏవంజా
 నా- కృత్వనురూపంఫలమితిశాస్త్రతఃపశ్యన్నిత్యథాః కోసాకృతురిత్యాశంక్యా
 హ (యాదృశమితి) సకృతుంకుర్వీతేత్యస్యాథాంనిగమయతి(యతఏవమితి)
 ఆ—కృతుకరణప్రకారమేవ ప్రశ్నపూర్వకంప్రకటయతి (కథమిత్యాదినా)
 కథమిదం మనఃప్రాయత్వమిత్వపేక్షాయాం మనశ్శబ్దార్థప్రదర్శనపూర్వకం
 తత్ప్రాయత్వంపుష్కావదయతి (మనుతఇతి) మనోద్వారాతమపాధిః పురుషో
 విషయప్రవణోభవతీత్యథాః, తత్ప్రాయత్వఫలమాహ (తథేతి) పురుషోహి త
 త్ప్రాయస్సన్దనసంప్రవత్తమానే స్వయమపితద్వదేవప్రవృత్తఇవలక్ష్యతే, తథా
 నివత్తమానెమనసి నివృత్తఇవచావగమ్యతే, వస్తుతస్తు పురుషోనప్రవృత్తా నివృ
 త్తావా * ధ్యాయతీవేత్యాదిశ్చరేరిత్యథాః, అతఏవమనోమయత్వాదేవేతియా
 వత్, సమ్మార్చితత్వం- సంపిండితత్వం విజ్ఞానశక్తైర్చక్రిస్తేన లింగాత్తని
 సంపిండితత్వే శ్చర్యంతకంప్రమాణయతి (యోవాఇతి) అథర్వణింశ్చర్యంతయథా
 త్తే విశేషణద్యయేప్రమాణయతి (మనోమయఃప్రాణైతి) మనోవృత్తిభిర్విభా

వ్యూహసత్వాదాత్తామనామయః- ప్రాణవ- పృథ్వీగాత్తనస్సూక్ష్మశరీరం, త
స్యచాసౌఘాలాద్దేహాద్దేహంతరంవృతి నేతేత్యాధర్వణశ్చుతేరాత్మని విశేషణద్వ
యసిద్ధిః; ఏతచ్చవిశేషణద్వయం జీవగతమపితదభేదవివక్షయా బ్రహ్మాణిదృష్టవ్య
మిత్యర్థః- సత్యసంకల్పఇత్యత్ర విశేషణసద్వనితమథాచంద్ర్యయతి (సముభేతి)
ఇవశబ్దస్తథాథః, కథం సంసారిసంకల్పస్యానైకాంతికఫలత్వం- తత్రాహ ||
(అన్యతేతి) సంకల్పస్యాన్యతేనసంసారిణిప్రత్యుధత్వేవాక్యేశేషంప్రమాణయతి ||
(వక్ష్యతీతి) జడాజడయోరాకాశేతరయోర్నతుభ్యతేత్యాశంక్యాహ (సర్వగతత్వ
మితి) సర్వక మేతస్సర్వక్రియాశ్చయత్వమిశ్వరస్యాచ్చుతే, తదయంత్రానిష్క్రి
యత్వశ్చుతేరిత్యాశంక్యవ్యాచక్షే (సర్వమితి) సంసారిభ్యోవిశేషసిద్ధ్యర్థంవిశి
నప్తి (దోషరహితాఇతి) ఉదాహృతిస్త్యతిమాశ్రిత్యా క్రమాక్షిపతి(సన్నితి) కా
మనామానాధికరణ్యే బాధకోపలంభాద్బహువీహిరెవతిపరిహరతి (సకామస్యే
తి) తన్యకార్యత్వాత్తదైక్యే బ్రహ్మాణోఽనాదిత్వంబాధ్యేత, చేతనశేషత్వాచ్చ
కామన్య తిదైక్యే బ్రహ్మాణస్సావతంత్ర్యేహీయేత- తిథాచక మేధారయాసంభ
వాద్బహువీహిరెవేత్యర్థః, కథంతిహి * కామోస్థితి తాదాత్మ్యస్త్యతిరి
త్యాశంక్యాహ (తస్మాదీతి) కామేశ్వరయోస్సామానాధికరణ్యసంభవాత్ప్రకృత
శ్చుతౌ బహువీహిర్యథప్తః తథాస్త్యతావపి బ్రహ్మపారతంత్ర్యమాత్మ్యం కామ
న్యవివక్షితం, శ్చుత్వినసారేణస్త్యతేర్నైత్యతావదీత్యర్థః, సర్వశబ్దాద్భుర్గంధానా
మపి బ్రహ్మాణి ప్రాప్తౌవిశిసన్తి (సుఖక రాఇతి)తత్రాపి సర్వశబ్దనాకోచేకార
ణమాహ(పుణ్యిఇతి)యథాసర్వగంధఇత్యత్రసుఖక రాగద్భాబ్రహ్మాణిదర్శితాః-తథా
సర్వరసఇత్యత్రాపి సుఖక రావలంసాస్త్యమృద్ధిసోగ్రాహ్యఇత్యాహ (తథే
తి) అత్రాపిసర్వశబ్దనాకోచేకారణమాహ (అపుణ్యేతి) సతర్గగ్రహణం పరస్మి
న్నితిశేషః- తచ్చబ్ధార్థమేవోపపాదయతి (పాష్టనాహీతి) ఏషఇతిఘ్రాణపా
ణోక్తిః- భవతుపాష్టసంసర్గకృతమపుణ్యగంధాదిగ్రహణం- తథాపికథం తదీ
శ్వరే సర్వజ్ఞేనాస్తీత్యాశంక్యాహ (నచేతి) నిమిత్తాభావాదీశ్వరస్య నస్వసంబ
ద్ధిత్యేనాపుణ్యగంధాదిగ్రహణమిత్యర్థః, తన్యపాష్టసంసర్గకేమతిమాహ(అ
విద్యాదీతి) ఆదివదేనాస్తీతారాగద్వేషాభినివేశాదయోగ్యహ్యంతే, అభ్యాత్రఇ
తిహాపం తదథాచంద్ర్యయక మేణి నిష్ఠాన్యావతరణయతి (అతరేతి) వాక
శబ్దన్య నిష్పత్తిప్రకారరచయతి (నచేతి) అతేతిశ్చుతేరిశ్వరస్యచాక్తిః- ఉ

అది సానసగిరియటికశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 పలకణాథః, ఘాణాదివృత్తిపెదస్యేతి శేషః- అథేవైరే ఘాణాదిప్రాప్తైః
 భావాత్తత్వృత్తిపెదోనాపలక్ష్యేత- అతఃపా (గంధేతి) ఆదిశబ్దేన కామాదిరు-
 క్తః, యక్తచాన్యోపలక్షణం సాక్షాదేవాన్యత్రవృత్తిపెదశ్రవణాదిత్యాహ (అ-
 పాణీతి) ఆదిపదేన * సవేత్తివేద్యమిత్యాదిగృహ్యతే, ఈశ్వరస్యసంభ్రమాభా-
 వంపృతిపాదమతి (అప్రాప్తప్రాప్తహీతి). || ౨ ||

అ—యథోక్తస్యవరస్య ప్రత్యాగాత్తాభేదం దగ్ధయతి (ఏష ఇతి) ప్రోహ్యద్య-
 నేనోపాదానస్యోపయోగమాహ (అత్యంతేతి) అత్యంత స్వప్రత్యయస్వప్రత్యవచే-
 శయోమిథోవిరోధమాశుక్యపరిహరతి (శ్యామోకేతి) పృథివ్యంతరిత్యాదిపదీశ్వ-
 రస్యాపి సాత్వికయోమహత్త్వవివక్షితమిత్యంశం వారయతి (జ్ఞానయోపరిమా-
 నాచ్చేతి) పునరుక్తేరుపయోగమాహ (మనోమయఇత్యాది నేతి) || ౩ ||

అ—యస్తేలక్ష్యతే; సవీచిత్వరః కెసలక్షితయావత్ ఈశ్వరాయథోక్త-
 గుణోద్భయఇతిక్తై గుణానామపి భావనకమతత్వం దుర్నివారమిత్యాశం-
 క్యాహ (యథేతి) పునరుక్తిఫలముపసంహరతి (తస్మాదితి) సగుణస్వేత్వ-
 రన్యధ్యేయత్వేగమకాంతరమాహ (అతఏతేతి) స్వరూపవాచకస్యాత్తనఃశ్రు-
 త్యనుపపత్తైర్నతద్వలాదదేవతవాక్యాభాసిద్ధిరిత్యథః (భేదలింగా) లింగభేదా-
 చ్చేదిహభేదావివక్షితః- లిహిణాషప్రైపిత్తిలింగదగ్ధనాన్మాఖండవాక్యాభాసిద్ధి-
 తి శుకతే (సన్నితి) నాత్ర భేదోవివక్షితః, ఆరబ్ధస్సంస్కారః, సుఖాదిర్యే-
 నకమణాతచ్ఛేషస్థితౌ తాత్పర్యాదితి పరిహరతి (నారభేతి) సత్సమ్మత్తౌ-
 కాంతరితత్వమేవాత్యవివక్షితం కింనన్యాదిత్యాశంక్యాహ (నేతి) కాలాంతర-
 భావిత్వేనంపత్తైరిపై * తత్త్వమసీతి బ్రహ్మాభావస్య వర్తమానోపదేశానుపప-
 త్తైరితి హేతుమాహ (అన్యథేతి) సను ప్రకరణానుగృహీతాభ్యామత్తబ్ర-
 హ్మశబ్దాభ్యామత్ప్రాపి బ్రహ్మత్వైక్యమేనవివక్షిత మిత్యతఃపా (యద్యపీతి) లి-
 జ్ఞానుగృహీతపక్షిశ్రుతివశాత్ప్రకరణానుగృహీతేశ్శ్రుతికథంబిన్నేతవ్యే, ప్రకర-
 ణశ్రుతిభ్యాం లింగశ్రుతిశ్రుల్లవత్వావాత్తశ్రుతేశ్చాన్యథోపపత్తైర్నకత్వాదితి
 భావః సగుణబ్రహ్మోపాసకస్య సకృత్తత్త్వధీమాత్రాన్నాదృష్టం ఫలంసిధ్యతి-
 కింతుదేవాపాతకాలేపి సాక్షాత్కారానువృత్త్యాభివితప్య మిత్యభిప్రేత్యాహ-
 (యథాక్రతుంపస్యేతి) లిధ్యవసాయానురూపస్యసగుణస్యవరమాత్తనో-
 హంపృతివత్ప్రాప్తిత్యేవ విదోయస్యస్యాదధ్దా-నిశ్చయః ప్రోక్త్యాహమేవం స్యా-

మేన- నతుసస్యమితి, క్రతుఫలసంబద్ధేనంశయోగాన్ని, సక్రత్వముసారేణ
వపరమాత్మభావం ప్రాప్నోతి, తథాచాద్ధేతివాక్యాన్తరంగాలేపిసాక్షాత్కా
రేణభవితవ్యమితిప్రతిభాతీత్యర్థః, యథోక్తస్యాథ్వగ్యసాంప్రదాయకత్వం
కథయతి (ఇత్యేతదితి) ఆదరః- క్రతుఫలసమ్బంధవిషయః ..... ॥ ౪ ॥

—ఇతి తృతీయ ప్రపాఠక చతుర్దశఖండభాష్యటీకా—

రం—శాండీల్యవిద్యాప్రస్తూయతే (సర్వభవిషదంబ్రహ్మతజ్జలానితిశాంత
ఉపాసీత) జాయతఇతిజం, రీయతఇతిలం, జలశబ్దాడప్రత్యయాంతా అనితి
త్యక్, అనితి- జనతీత్యర్థః, కిష్టిబంతోవిజంతోవాఽయంశబ్దః తస్యజలాంత
జ్జలాంత ఇతిషోఽత్వార్థః సర్వశబ్దస్సర్వశరీరకపరః, ఇదమిత్యేతద్బ్రహ్మణః
సర్వస్యవావిశేషణం- అతస్పతజ్జత్వాత్తల్లత్వాత్తడత్వాత్సర్వాత్తకం బ్రహ్మ
తిశాంతస్సన్నుపాసీతేత్యర్థః- అతిశబ్దత్వేనల్లత్వే స్థూలవిదచచ్చరీరకబ్రహ్మ
గతేతదనురూప- తన్నియావ్యత్వేతు సబ్రహ్మగతం బ్రహ్మణస్తదనంభవాత్
అపితుచిదవిస్తాంతగతమితిప్రస్తవ్యం భగవతాభాష్యకృతా * సర్వభవిషదంబ్ర
హ్మతజ్జలానితి శాంతఉపాసీతేతి సర్వోత్పత్తిత్తిప్రళయకాలంతేన సర్వస్యా
త్మతయా, అనుప్రవేశకృతిచివయ్యిత్యేన,ద సర్వాత్తికబ్రహ్మేనాపాసీతేత్య
పాసనం విధాయేతిభాషితం, వ్యాసార్యేశ్చ * బ్రహ్మత్వత్వేన సర్వస్యశాస్త్రా
దవగమ్య * సర్వభూతాత్తికతాత జగన్నాభేజగత్తయే ॥ పరమాత్మనిగోవిదే
మిత్రామిత్రకథానుతత్వత్వక్రీత్యా రాగద్వేషాదిరహితస్వాత్మమాణగు
ణకం బ్రహ్మేనాపాసీతేత్యర్థ ఇత్యుక్తం * స్వాత్మమాణగుణకం బ్రహ్మేతి వద
తాం వ్యాసార్యాణామయమాశయః, సర్వభవితీవాకోశ్యక్తం సారాత్వత్వం
తు నాపాస్యగుణః, ఉత్పత్తిశిష్టసారాత్వగుణావరుద్ధమనామయత్వాది వ
క్ష్యమాణగుణవిధానానుపవత్రిప్రసంగాత్.నహాపాసనాత్పత్తివాక్యశ్చుతస్ససా
రాత్వత్వస్యావివక్షాకథమధ్యవగంతవ్యేతివాచ్యం - సర్వభవితీదం బ్రహ్మతజ్జ
లానిత్యంతస్యవాక్యస్య ఖలుశబ్దకృతేన ప్రసిద్ధనన్నిదేశేనపికివాక్యత్వస్య ని
వారితత్వాత్. నహ్యాపాసీతభవితీ వచనవ్యక్తిఃకటతే, అతస్సారాత్వస్యా
పాసనాత్పత్తివాక్యశ్చుతత్వాభావేనశాంతఉపాసీతేతివాక్యే ఉపాస్యాకాంతా
యాం పూర్వవాక్యప్రతిపన్నస్య బ్రహ్మరూపధర్మిణామత్యస్తే న వ ఉపాస్యత
యాఽప్రవీణ్యః, నతుసారాత్వత్వవిష్టస్య తతశ్చోత్పత్తిశిష్టసారాత్వత్వ సర్వో

౨౪౦ సానన్దగీరియటికశక్కురభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 భాల్ నవక్ష్యమాణమనామయత్వాదిగుణానన్వయశంకా * సర్వాత్మకం బ్ర
 హ్మోపాసీతేతి తదథనిర్దేశకభాష్యేపి సర్వాత్మకత్వంనాపాస్యగుణతయా
 నిర్దిష్టం అపితుఉపాస్యబ్రహ్మణి స్వరూపకథనమాత్రపరమితి. ఏతచ్చ సర్వ
 మపిత్వైః కంతతపవవణితంచ. నను * బ్రహ్మాత్మకత్వంసర్వస్యశాస్త్రాదవగమ్య
 రాగద్వేషాదిరహితస్సన్వక్ష్యమాణగుణకం బ్రహ్మోపాసీతేత్యథాఇతి వ్యా
 సార్థైరేవాత్తత్వాత్ తదేకవాక్యత్వసంభవేతిజ్ఞానానిత్యంతస్యవృథగావ్యక్త
 త్వకల్పనాఽయోగాత్, సార్వాత్మస్యాత్మత్తివాక్యవిహితత్వేపి మనామయ
 త్వాదీనా ముత్పత్తిశిష్టగుణావిరోధినామన్వయే దోషాభావాచ్చ వాక్యభేదక
 ల్పనంవా. శాండిల్యవిద్యాయాం సార్వాత్మస్యానుపాస్యత్వకల్పనంవా- వ్య
 ర్థమితిచేన్న- ఉపాసీతేత్యనెన వాక్యేకవాక్యత్వాభ్యుపగమేపి పదైకవాక్య
 త్వనిరాకరణబోషాభావాత్- శాంతినాతుతయాఽన్వితస్య సార్వాత్మస్యఉ
 పాస్యత్వే ప్రమాణాభావాదీతి వ్యాసార్థాభిప్రాయాత్. నను బ్రహ్మణస్స
 ర్వాత్మకత్వాత్ యత్క్రియదిత్క్రియమాణస్యాపి ద్వేషాదెరాత్మద్వేషవర్యవస
 న్నత్వేనాయక్తత్వాత్ శాంతస్సన్నుపాసీతేత్యక్తై బ్రహ్మోపాసీతేతి కథమవ
 గమ్యతే, సర్వంభువ్వదం బ్రహ్మాత్మస్య శమవిధ్యర్థవాదభూతస్యఉపాస్యసమ
 ర్పకత్వాభావాదితిచేత్ సత్యం- శమవిధ్యర్థతయానిర్దిష్టస్యాపి బ్రహ్మణఉపా
 స్యాకాంతాపూర్వకత్వస్యాపి సంభవాత్ ఆన్యార్థతయాఽపిసర్వవాక్యనిర్దిష్టం
 బ్రహ్మవిహయఉపాస్యాంతరకల్పనస్యానుచితత్వాత్, * మూలతత్త్వాఖాంపరివా
 స్యావవేషంకరోతీత్యత్ములతత్త్వస్య శాఖాపరివాసనెతిపాదానతయాఽ
 నితస్యాపి ఆకాంతావశేన * ఉపవేషంకరోతీత్యనెనాప్యన్వయాభ్యుపగమో
 దితి దృష్టవ్యం. విహితముపాసనంస్తాతి (అధఖలుకృతుమయః పురుషోయథా
 కృతుర స్థిలౌకెపురుషోభవతి తథేతిఃప్రేత్యభవతీతి) *తంయథాయథోపా
 సతేతద్దైవభవతీతి శ్చుత్యంతరాదిహలోకేపురుషః యథాకృతుః యథోపాసనః
 తద్దైవేతిః ప్రేత్యాము స్థిలౌకెభవతి; తతోపేతాః పురుషఃకృతుమయఃకృ
 తుప్రధానః ఉపాసనాప్రధానఇత్యర్థః. తతఃపాసనస్త్యేవహితతమత్వాత్
 సర్వభూఽనుష్ఠేయమిత్యర్థః ఏవంవిహితం బ్రహ్మోపాసనంమనామయత్వాదిగు
 ణాంతరవిధానాయానువదతి (సకృతుంతుర్విత) సః, ఉపాసకః కృతుం, బ్ర
 హ్మణఉపాసనంతుర్వితేత్యర్థః ॥

రం—గుణానేవాహ (మనోమయః ప్రాణశరీరోభారూపస్సత్వసంకల్ప
ఆకాశాత్తా) మనోమయః పరిశుద్ధమనోమాతృగ్రాహ్యః. వివేకాదినాథననప్త
కానుగృహీతపరమాత్మాపాసననిమలీకృతమనోమాతృగ్రాహ్యైశ్చత్వర్థః—ప్రా
ణశరీరః— జగతిసర్వేషాం ప్రాణానాంధారకః ప్రాణాయస్యశరీరం— ఆధేయం
విధేయం శేషభూతంగన సప్రాణశరీరః— ఆధేయత్వ విధేయత్వశేషత్వానామై
వశరీరశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తత్వాత్, భారూపః. భాన్వరూపః * ఆదిత్యనాథం
తమసఃపరస్తాత్ * పశ్యేతేరుక్త వణామిత్యాదివాక్యప్రతిపన్నా ప్రాకృతస్వా
సాధారణనిగతిశయకల్యాణగుణగణనిరతిశయదీప్తియ క్తవిగ్రహశాలీత్యర్థః స
త్వసంకల్పః ఆప్రశిహితసంకల్పః ఆకాశాత్తా ఆకాశవల్ నూత్నస్వచ్ఛస్వరూ
పః— సక లేతరకాగణభూతస్యావ్యాకృతాకాశస్యాత్మభూతశ్చితివా, ఆకాశాత్తా,
స్వయంచప్రకాశతే— అన్యోన్య ప్రకాశయతీతివా; ఆకాశాత్తా(సర్వకర్మా)
క్రియితశ్చితికర్మ, సర్వంజగదస్యస్యకర్మాసాంకర్షకకర్మా— సర్వావాక్రియాయస్యా
రాధనమసౌసర్వకకర్మా (సర్వకర్మా) కామ్యంతిశ్చితికామాః— భోగ్యభోగోప
కరగాదయః— తేపరిశుద్ధాస్తస్యసంతీత్యర్థః (సర్వగంధస్సర్వరసః) * అశబ్దమై
స్సగ్మమిత్యాదినా ప్రాకృతగంధరసాదినిషేధాత్— అప్రాకృతాః స్వాసాధార
ణాః నిరవద్యాః నిరతిశయాఃకల్యాణాః స్వభోగ్యభూతాః సర్వవిధాగంధరసా
స్తస్య సంతీత్యర్థః (స్వమిదమధ్యాత్మి) ఉక్తంసగ్మమిదం— కల్యాణగుణజా
తమధ్యాత్మి— స్వీకృతివాక్, భుక్త్యాద్యాహ్లాదాదివత్కర్తరి క్తప్రశ్నయః— అ
గ్నాద్యజంతీవా (అవాసీ) వాః ఉక్తిః సోస్యనాస్తీత్యవారీ, పుత్రశ్చత్వాహ
(అనావరః) అవాప్తసమ స్తకామత్వేనాదర్శనాన్యభూవాత్, ఆదురహితః— అత
ఏవాహాకీ— పరిపూర్ణైశ్చగ్మకృత్యాత్ బ్రహ్మదిస్తమ ప్రవర్తంతంనిఖిలంజగత్ప్రణీ
కృత్య జ్ఞోషమాసీనశ్చిత్వర్థః.

॥ ౨ ॥

రం—(ఏషమంత్రాంతర్హృదయేఽశీయాన్వీహేర్షాయవాద్యేత్వాది)మ
దీయేహృదయే వీరహృద్యపెక్షయాఅణుత్వేనఏషః, పరమాత్మా ఉపాసనాధృ
మవస్థితశ్చిత్వర్థః, తథాఽనుసంధానంకర్తవ్యమితిభావః. అంతర్హృదయేఽ
వస్థితస్యాపాసనమానస్య ప్రాప్యకారమనుసంధేయంనిదీ శతి (ఏషమంత్రాం
హృదయేజ్యాయాన్పృథివ్యాగత్యాది) అంతర్హృదయేఽద్యమానోఽపిస్వరూ
పతానిరతిశయపరిమాణశ్చిత్వర్థః.

॥ ౩ ॥

౨౪౨ సానత్తగిరియతీకశజ్జరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం

రం—(సర్వకర్మానర్వకామస్సర్వగంధస్సర్వరసశక్త్యాది) ఉక్తోభవః.
 ఏవంధూతం పరంబ్రహ్మపరమకారుణ్యేనాత్మదుజ్జీవనయిషయాత్సద్భవయే స
 నిహితమిత్యనుసంధాతవ్యమిత్యాహ (ఏషమతత్తాంతహృదయవీతద్వైతే
 తి) యథోపాననమీదృశం పరమాత్మానం*అస్తాచ్చరీరాత్మముత్థాయపరంజ్యో
 తిరుపసంపద్యస్తేన రూపేణాభినిష్పద్యతఇత్సుక్తరీత్యా దేశవిశేషవిశిష్టప్రా
 ప్తాస్తీతి నిశ్చయమాపమనుసంధానం కర్తవ్యమిత్యాహ (వీతమితఃపైత్యాభి
 సంధవిత్తాస్తీతీతి) అత్ర ఇతీత్యస్య * సకళుంకురీవైత్యనైనాన్వయః * మ
 నోమయః ప్రాణశరీరశక్త్యారభ్య వీతమితః పైత్యాభిసంభవిత్తాస్తీత్యేతత్మ
 ర్యంతోఽనుసంధానవ్యకారః. అత్రచెతిశబ్దనిర్దిష్టోమనోమయత్వాదిగుణగ
 తః కళిమవిశేషవీతవిధీయతే- మనోమయత్వాదుపాస్య గుణానాంతు ఆ
 క్షేపతోవిధానం- పృష్టగతసర్వతావిధానాదిపృష్టానాం. తతశ్చప్రాప్తానువా
 దేన మనోమయత్వాద్యనేక గుణవిధానే వాక్యభేదఇతిశబ్దావృత్తుక్తా- య
 ద్వా- విధేయానాంబహుత్వేపి క్రమరూపవిధేయతావచ్చేదకైక్యాన్నవాక్య
 భేదః * యదగ్నయేచ ప్రజాపతయేచేతి వాక్యేదేవతాత్వరూపవిధేయతా
 వచ్చేదకైక్యేన వాక్యభేదస్యతాంత్యికైః పరిహృతత్వాత్. కచిత్తు ప్రాప్తా
 పాసనానువాదేన అభ్యుదయేష్టివాక్యవత్ ప్రయోగవిధిత్వ సంభవాన్నవా
 క్యభేదఇతివదంతి- ఏవంవిధ ప్రాప్త్యప్రాప్తినిశ్చయోపేతస్యాపాసకస్య ప్రా
 ప్తానసంశయోఽస్తీత్యవసంహరతి (యస్యస్యాదధ్ధానవిదికిత్వాస్తీతి) అత్యైతి
 శబ్దోఽధ్యాహర్తవ్యః. అభిసంభవిత్తాస్తీతీతిశబ్దస్య కాకాక్షిన్యా యేనవాఽన్వ
 యః. ఇతి, ఉక్తప్రకారేణయస్య. ఉపాసకస్యఅద్ధా, నిశ్చయోస్తి, తస్యప్రా
 ప్తావిదికిత్వా, సంశయోనాస్తీత్యథః, ఉక్తస్యశృద్ధయత్వ సిద్ధ్యేనప్తరాప్తిం
 శేయతి (ఇతిహస్తాహశాండిల్యశ్శాండిల్యఇతి) ద్విరుక్తిర్విద్యాసమాప్త్య
 భావ, అయమర్థస్సర్వోపిధాష్యశ్చుతప్రకాశికయోః స్పష్టః వీతత్థండాంత
 ర్గతవాక్యవిషయక మధికరణముపన్యస్యతే- ఇయంచవిద్యాసమన్వయాధ్యా
 యోద్వితీయపాదేచింతితా, తత్రహి- * సర్వంభువ్వదం బ్రహ్మాత్మత్రబ్రహ్మశ
 బ్దేన ప్రత్యగాత్మైవనిర్దిశ్యతే- తస్యేవనర్వపదసామానాధికరణ్య నిర్దేశో
 పపత్తేః, సర్వశబ్దనిర్దిష్టంహి బ్రహ్మదిస్తంబవర్యంతం కృత్సంజగత్. బ్ర
 హ్మదిస్తంబవర్యంతభావశ్చ ప్రత్యగాత్మనవీమానాద్యవిద్యా మూలకమవిశే

పోషాధికఉపవద్యతే పరమాత్మనానిరస్తసమస్తావద్యస్య నమస్తహాయశరణ
 బ్యభావానాపవద్యతే. పృత్యగాత్తన్యపి బ్రహ్మశబ్దః కవచిత్కవచిత్ప్రియశ్చ
 తే * ఇదంబ్రహ్మయాతీత్యాహ. అతఏవ * పరమాత్మా * పరంబ్రహ్మైతి పర
 మేశ్వరస్య కవచిత్సవిశేషణోనిదేశః. ప్రత్యగాత్తన్యనిమగ్తోపాధేఃబ్ర
 హ్మత్వంచవిద్యతే * సచానంత్రాయకల్పతిశ్చతిహృతిః. అవిదుషస్తప్తేవ కర్త
 నిమిత్తత్వాజ్జగజ్జన్మస్థితిలయానాం * తజ్జలనితిహేతునిదేశోఽపునఃపవద్యతే.
 అతాజీవవిత్రానందర్శ్య పృతిపాద్యతఇతిపూర్వవశ్యేఉచ్యతే * సర్వత్రప్రసి
 త్తోపదేశాత్. సర్వత్రి, సర్వస్త్రి జగతి * సంస్వంఖల్విదంబ్రహ్మైతిహిదాత్తత
 యా విధియమానంపరంబ్రహ్మైతి, ఏతః ప్రసిద్ధోపదేశాత్, తస్మాత్పరంబ్రహ్మైతి
 నా సంస్వంఖల్విదమితి ప్రసిద్ధినిమగ్దేశాత్ యస్మాజ్జగజ్జన్మస్థితిలయా వేదాంతే
 ము ప్రసిద్ధాః- తదేవాత్రిబ్రహ్మైతిపృతియతే, వేదాంతప్రసిద్ధత్వంచ పరబ్ర
 హ్మణఏవ * యకావాక్యమానిధూతానిబాయంత ఇత్యాదివేదాంతేషు పరబ్ర
 హ్మణఏవ ప్రసిద్ధేః. తస్యోహ్మదిస్తంబభావేషు ప్రకారభూతకరీరగతానాం
 టోపాణాం ప్రకారణ్యాత్తస్య సంస్పర్శాల్ నిరస్తసమస్తావద్యత్వస్యనానుపప
 త్తిః. జీవానాంచపృతిశరీరభిన్నానాం అన్యోన్యతాదాత్త్యాసంభవేనసారాన్
 త్యస్యానంభావితత్వాత్, అతిస్సన్వజగత్కూటత్వే పృయ్య క్షన్రావత్తకత్వ
 స్య పరబ్రహ్మణ్యేన సంభవాత్ పరమేవ బ్రహ్మైహవాక్యేపృతిపాద్యతే * వివ
 క్షితగుణోపపత్తైశ్చ వివక్షితానాం మనోమయత్వసత్యసంకల్పత్వాదీనాం గు
 ణానాం పరమాత్మన్యేవాపపత్తైశ్చ వివక్షితత్వం- తాత్పర్యవిషయత్వం మనో
 మయత్వాదీనాంచ * యథాక్రితుర స్త్రిలోకపురుషోభవతీతివాక్యేనమనోమ
 యత్వాదీగుణకోపాసనేన తస్యైకబ్రహ్మప్రాప్తిః ఫలత్వావేదనైఃఫలరూప తా
 త్పర్యలింగసంభవాత్ మనోమయత్వాదీనాం తాత్పర్యవిషయత్వే లక్షణం వివ
 క్షితత్వమవసీయతే * అనుపపత్తైస్తునశారీరః వివక్షితానాం గుణానాం శారీరే
 అనుపపన్నత్వాల్ సశారీరపరిగ్రహశంకాకార్యేత్వథః * కర్మకర్తృత్వవ్యవ
 దేశాచ్చ * ఏతమితః పెరిత్యాభిసంభవితా స్థితిప్రాప్యతయాపరంబ్రహ్మవ్యవ
 దిశ్యతే- ప్రాప్యతయంచజీవః. అతిఃప్రాప్రాజీవఉపాసకః ప్రాప్యంపరం బ్ర
 హ్మైహాపాన్యమితి * శబ్దవిశేషాత్ * ఏషమతత్తాంతహృదయఇతి శారీరస్వ
 యోనిర్దిష్టః- ఉపాస్యస్తుప్రభుమయ్య అతానాపానకస్య జీవసోపాస్యత్వం.

అంతర సానందోయతీకశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 * స్తుతేశ్వ * సర్వస్యచాహంహృదిసన్నివిష్టోమ త్తః స్తుతిజ్ఞాన మహాహ
 నంచెతి స్తుతికోపాస్యం హృదయగతిమపాగకాద్భిన్నం పరమాత్మానం దర్శ
 యతి * అథకాకాస్తావ్రిద్వ్యవదేశాచ్చ నెతిచెన్ననిచాయ్యత్వాదేవంవో
 మవచ్చ అల్పాయితనత్వః; అథకాకాస్తస్య తద్వ్యవదేశః, అల్పత్వవ్యవద
 శః * ఏషమత్రానన్యూదయఇతి అణీయసిహృదయాయితనేస్థితిత్వాత్ * అ
 ణీయాన్వీశేరావ్యయవాద్యేత్యాదిగా స్వరూపేణాణీయస్త్వవ్యవదేశాచ్చ
 నాయంపరమాత్మా అపిశుజీవఏవ పరమాత్మనోఽల్పాయితనత్వాల్పత్వయోరసం
 భవాదితిచేన్న ఏవనిచాయ్యత్వాత్, అల్పాయితనత్వాల్పత్వాభ్యాం తస్యేనో
 పాస్యత్వసంభవాత్, వ్యోమవచ్చెదం బ్రహ్మవ్యవదేశ్యతే * జ్యాయాన్పుథి
 వ్యాఇత్యాదినా-అతశ్చజ్యాయస్తేవ్విడపాధ్యశ్రేణాత్ జ్యాయ స్త్వంసావధావికం,
 అణీయస్తేవిడపాధ్యశ్రేణాదణీయస్త్వమాపాధికమిత్యవసీయతే * సమ్యాగపా
 ప్తిరితిచేన్న వైశేష్యాత్ పరబ్రహ్మణశ్శరీరాంతర్యంతే తన్నిమిత్రసుఖదుః
 ఖావభోగప్రసక్తిజీవవత్సాన్యదితిచేన్న తయోరపహతపాప్తత్వానపహతపా
 ప్తత్వకృతవిశేషసంభవాత్ అతానజీవవత్సాన్ క్రియిస్థితంప్రకృతమమసరా
 మః || ౪ ||

—ఇతి తృతీయప్రపాఠక చతుర్దశశ్లోకభాష్యమ్—

ఉ—అంతరిక్షోదరఃకోకోధూమిబుభోసజీవ్యతిదికోహ్యస్య
 సౌక్తయోద్యోరసౌక్త్యత్తరంబిలగ్నపిషకాకోవసుధానస్తస్థివి
 శ్వమిదగ్ శ్రితమ్ ||

||౧||

తస్యప్రాచీదిగ్గుహం రామసహమానానామదక్షిణా రా
 జ్ఞానామప్రతీచీనుఘాతానామోదీచీతాసాంవాయుర్వత్సఃసయవ
 తమేవంవాయుందిశాంవత్సంచద నపుత్రిరోదగ్ రోదితి సోహ
 మేతమేవంవాయుందిశాంవత్సంచదమాపుత్రిరోదగ్ రుదం ||౨||

ఉ—అరిష్టంకోశంప్రపద్యైఽమునాఽమునాఽమునాప్రాణంప్రప
 ద్యైఽమునాఽమునాఽమునాఽఘోషప్రపద్యైఽమునాఽమునాఽ
 మునాఽఘోషప్రపద్యైఽమునాఽమునాఽమునాఽసువఃప్రపద్యైఽ
 మునాఽమునాఽమునాఽ ||

||౩||

ఉ—సయదవంచప్రాణంప్రపద్యైతి ప్రాణావాఇదగ్ సర్వం
 భూతం యదిదంకించ తమేవతత్ప్రపత్సి ||

|| ౪ ||

ఉ—అథయదవోచంభూఃప్రపద్యఇతిపృథివీంప్రపద్యేఽంతరిక్షంప్ర

పద్యేదివంప్రపద్యఇత్యేవ తదవోచమ ॥ ౫ ॥

ఉ—అథయదవోచంభూఃప్రపద్యఇత్సగ్నింప్రపద్యే వాయుంప్రప

ద్యుతిత్యేవప్రపద్యఇత్యేవతదవోచమ ॥ ౬ ॥

ఉ—అథయదవోచగోసువఃప్రపద్యఇత్సగ్నింప్రపద్యే యజుర్వ

దంప్రపద్యే సామవేదంప్రపద్యఇత్యేవతదవోచంతదవోచం॥౭॥

—ఇతితృతీయపాఠకే పంచదశఃఖండః—

శం—*అన్యకులేషరోజాయతిఇత్యుక్తం సవీరజన్తమాత్రిం పితృస్త్రాణాయ

తిస్తాత్పుత్రమనుశిష్టంలోక్యమాహురితిశ్చుక్త్యంతరాత్ ; అతిస్తద్దీర్ఘాయ

ప్రవృత్తంసాన్వదిత్యేవమథాఽకోశవిజ్ఞానానంభః అభ్యసేతివిజ్ఞానవ్యాసంగా

దనంతరమేవనాకం తిదిదానీమేవారభ్యతే; అంతరిక్షముదరం, అంతఃస్ప

రంయన్యసోయమంతరిక్షోదరః కోశః కోశేనవాసేధర్మసాదృశ్యాత్కా

శః, సచభూమిబుధ్నః భూమిబుధ్నః, మూలంయస్యసభూమిబుధ్నః సజీర్వ

తి సవినశ్యతి॥త్రైలోక్యాత్కత్తతావత్ సహస్రయుగకాలావస్థాయాహిసః దిశో

హ్యన్యసర్వాః సృక్రయః కోణాద్యోరన్యకోశస్యోత్తరం, ఉధ్వః చిలం, స

వషః -యథాక్రగుణఃకోశఃససుధానః వసుధ్యుత్తేన్ద్రిక్ ప్రాణినాంకర్మ

ఫలాఖ్యం అతావసుధానః తస్మిన్మంతరిశ్చేవం సమస్తం ప్రాణింకర్మఫలంసహ

తిత్సాధనైఃఇదంయద్ధృవ్యాత్ప్రపత్యతాదిప్రమాణైశ్చిత్తం, ఆశ్రితంస్థితిమిత్యర్థః॥౮॥

శం—తస్మాన్యస్మాదీదిక్ పృథ్వీతాఘోజహూర్నామ, జహ్వత్యస్మాం

దిశికమణః పృథ్విభూస్సత్యతిజహూర్నామ సహంతేఽస్యాంపావకర్మ

ఫలానియమపుర్యాం ప్రాణివృత్తిః; సహమానానామదక్షిణాద్కోతథా (రాజ్ఞీ

నామపృథివీ) పశ్చిమాదిగ్యాజ్ఞే, రాజ్ఞావరుణేనాధిష్ఠితా సంధ్యా రాగయోగా

దావ, సుభూతానామ, భూతిమద్భూతేష్వరకుబేరాదిభిరధిష్ఠితావృత్తిభూతానా

మోదీచీ, తాసాం దిశాంవాయుర్వృత్తిఃదిగ్గత్యావద్యాయోః * పురోవాతఇత్యాది

దశానాత్, సయః కశ్చిత్పుత్రప్రదీర్ఘజీవితార్థేనం యథోక్తగుణంవాయుం ది

శాంవత్సరమమృతంవేద, సనపుత్రిరొదం పుత్రనిమిత్తం రొదనంసరోదితి, పు

త్రోనమియతిఇత్యర్థః- యతివంవిశిష్టం కోశదిగ్వత్సవిషయం విజ్ఞానం అత

స్సోహం, పుత్రజీవితార్థేనమేతంవాయుందిశాంవత్సరవేద, జానే. అతామా

అర ౬ సానన్దగిరిమణికశక్త్యరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
పుత్రరోదందుచం పుత్రమరణనిమిత్తంపుత్రరోదామమమాధూదిత్యథాః || ౨ ||

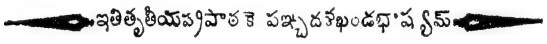
శం—అరిష్టం అవినాశినంకోశం- యథోక్తంప్రపద్యే- ప్రపన్నాస్తి పుత్రా
యుషే, అమునాఽమునాఽమునెతితిర్నామగృహ్యతిపుత్రస్య, తథా ప్రాణం
ప్రపద్యేఽమునాఽమునాఽమునా, ధూః ప్రపద్యేఽమునాఽమునాఽమునా,
భువఃప్రపద్యేఽమునాఽమునాఽమునా, సువఃప్రపద్యేఽమునాఽమునాఽము
నా, సర్వత్రప్రపద్యేఇతి తిర్నామగృహ్యతిపునఃపునః. || 3 ||

శం—సయదవోచంప్రాణంప్రపద్యఇతి- వ్యాఖ్యానార్థముపన్యాసకి,
ప్రాణోవాఇదంసర్వంభూతంయదిదంజగల్ * యథావా అరానాథావితపక్ష్య
తి, అతస్తమేవసర్వంతతైవనప్రాణావృతిపాదనేపాప్రపత్తి-ప్రపన్నాధూవం|| ౪ ||

శం—తథా ధూఃప్రపద్యఇతిత్రిలోకాధూరాదీప్రపద్యఇతితదవోచం. ||

శం—అథయదవోచంభువఃప్రపద్యఇతి అగ్నిర్దీప్రపద్యఇతితదవోచం. ||

శం—అథయదవోచంసువఃప్రపద్యఇతి ఋగ్వేదాదీప్రపద్యఇత్యేవ రీద
వోచమితి- ఉపరిష్టాన్తంత్రాజపేతతః సూర్వోక్తమజరంకోశంసదిగృత్సం
యథానద్ధ్యాత్వా- ద్విర్వచనమాదరాధామ్- || ౫ ||

అ—శాండిల్యవిద్యాయాన్సమనస్తరిగృహస్య సంబంధోనాస్తీత్యాశంక్య
వ్యవహితేన సంబంధందర్శయితుమనువదతి (అస్యేతి) సంప్రతుస్త్రిరగృహస్య
తాత్పర్యం వక్తుంధూమికాంకరోతి (నవీరేతి) తత్ర బృహదాఽఽఽకశ్రుతిం
ప్రమాణయతి (తస్మాదితి) పుత్రస్యలోక్యత్వాదితియావల్ అనుశాసనేన వి
షయాకృతస్యపుత్రస్య లోకప్రాప్తిసాధనత్వా దనుశాసనస్య వేదాధ్యాపనా
దేః పుత్రదీర్ఘాయప్తవసిద్ధ్యధీనత్వాచ్చేత్యతశ్చబ్దార్థః పుత్రజన్మాక్యనంతర
మేవేమిత్త్యేతద్విజ్ఞానంనోపదిష్టమిత్యాశంక్యాహ (అభ్యహేతేతి) గాయ
త్యుపాధికబ్రహ్మోపాసనస్య కౌత్సేయేత్యతిమ్యూరోవ్యపరబ్రహ్మోపాసనమ
భ్యహేతం, తస్యచమనోమయత్వాది గుణకబ్రహ్మోపాసనమంతరంగం తథా
దతద్వచనేన వైయగ్ర్యాదనంతరమేవ కోశవిజ్ఞానంనోక్తమితివృత్తైతద్వాన్య
సంగతద్వృద్ధిరదానీయథోక్తఫలసిద్ధ్యథాముచ్యతేత్యథాః కోశశబ్దేన హి
రణ్యాదినిక్షేపాధారామంజూషోద్యతే కథంత్రైలోక్యాత్మనః కోశత్వం తత్రా
హ (కోశఇవేతి) అనేకధర్మసాదృశ్యంవిశదయతి (సచేతి) తథాపి కథమపి

నాశిత్యంతత్యాహ (సహ సేతి) త్రైలోక్యాత్తనకోశద్వష్టిస్తత్ప్రాపిభూమా బు
 ధ్నద్వష్టిరిత్యుక్తం, కోశస్యచసాపేక్షమవివాశిత్యం ధ్యేయత్వేనదర్శితమ్, సంఘీ
 తిదిక్షుకోశకోణద్వష్టిః తత్వప్యేత్యాహ (దికోహితి) దివికోశస్సోధ్వోవిలబు
 ధ్నిదర్శయతి (ద్యౌరితి) యథోక్తేకోశేవసుధానత్వద్వష్టిందర్శయతి (యథోక్త
 తి) తదేవసమర్థయతే (తస్మిన్నితి) || ౧ ||

ఆ—కోశకోణత్వేనోక్తాసుదిక్షు వాంతరవిధాగమాహ (తస్యేత్యాదినా)ది
 ఛాంవిశిష్టనామవతీనామనుచింతనీమత్వముక్త్యా తత్సంబుధిసంవాయంతద్వస్త్వ
 మమరణధర్మాణంచితయేదిత్యాహ (తానామిత్యాదినా) పురోవాతఇత్యాదీ
 త్యాదిశబ్దస్తథావిధలౌకికవైదికప్రయోగసంగ్రహార్థః యథోక్తస్యవిజ్ఞానస్యఫ
 లవత్త్వమిదానీందర్శయతి (సయతి) యథోక్తగుణమిత్యన్యస్యకటికరణాయ
 విశిషిష్ట (అమృతమితి) సఫలముపాననముపదిష్టమువసంహరతి(యత ఇతి) || ౨ ||

ఆ—దీర్ఘాయస్తప్తం పుత్రస్యకామయమానస్తే త్రైలోక్యాత్తానంకోశాకా
 రం పరికల్ప్య తస్యచతస్రోదికోవిశిష్టనామవతీస్తానాం(స్త్రీ)త్వం- తత్సమ్బుధి
 సంవాయం తద్వత్త్వమమరణధర్మాణం చితయేదితిప్రధానోపాస్తిరుక్తా- నమ్మ
 తితదంగంజపందర్శయతి (అరిష్టమిత్యాదినా) అమనా అనేపపుత్రేణనిమిత్తఘా
 తేన, పుత్రదీర్ఘాయస్తప్తం నిమిత్తికృత్యైత్యర్థః, నర్వత్రీ సర్వమప్రపద్య
 ఇతి క్రియాపదముపాయందర్శయితుంపునరుపాత్తం- నిమిత్తనివేదనార్థంచపు
 నఃపునర్వంత్వేమ పుత్రస్య త్రిర్నామగృహ్యతీతియోజనా. || ౩ ||

ఆ—* అరిష్టమిత్యాదిమంత్రస్యప్రాగవన్యాఖ్యాతత్వాత్ * ప్రాణమి
 త్యాదిమంత్రమాదాయన్యాచప్రై(సయదితి)సశబ్దోనక్తృవిషయః, ప్రాణస్యస
 రావత్త్వత్వేవాకృతేషమనుగుణందర్శయతి (యథేతి) తత్సారాత్త్వమత్యభ్యా
 ధ్య || || ౪-౫-౬ ||

ఆ—కదాపునరేషాంమంత్రాణాం జపిత్యపేక్షాయాం పూర్వోక్తప్రధా
 నవిద్యానంతరమిత్యాహ (ఉపరిష్టాదితి) ధ్యాత్వా ఉపరిష్టాదితినమ్బంధః, య
 థోక్తవిజ్ఞానే; జపేవాదరః. || ౭ ||

—ఇతితృతీయప్రపాఠకే షష్ఠాదశఖండభాష్యతీకా—

రం—పుత్రదీర్ఘాయస్తప్తం త్రైలోక్యాత్తనకోశవిజ్ఞానమారభ్యతే ||
 (అంతరిక్షాదరఃకోశాభూమిబుధ్నోనజీత్యతి) అంతరిక్షముదరంయస్య నజీతో

అరగ సానద్దగిరిమఱికశక్తిరథావ్యరంగరామానుజభాష్యయ్యుక్తాయాం
 క్తః, మధ్యవతిః తావదంతరిక్షస్యాదంతర్వం కోశఇవకోశః కోశసాదృశ్యాత్కోశ
 శః ధూమిఃబుధ్మః మూలంయస్యసంధూమిబుధ్మః నజీర్యతి నవివశ్యతి, స్థిరకా
 లత్యావతిభావః (దిశోహ్యస్యస్య క్రయః) స్య క్రయః కోణాత్కర్తృభావః - (చ్యౌర
 సోత్తరంబిలమ్) ఉత్తరంబిలంఘోర్వంముఖమిత్యర్థః (సవవకోశోవసుధానః)
 కర్మఫలాభ్యంవసుధీయతేఽస్మిన్నితవసుధానః (తస్మిన్విశ్వమిదంశ్రితమ్) కర్త
 కర్తృఫలాత్కంపరిదృశ్యమానంకృత్స్నిమస్త్వికోశేశ్రితమిత్యర్థః ॥ ౧ ॥

రం—(తస్యప్రాచీదిష్టుహూర్నామసహమానానామదక్షిణేత్యాది) తస్య
 ఉత్తత్రైలోక్యకోశస్యప్రాచీదిక్, సాజహూనామ్నాభ్యాతవ్యేత్యర్థః,
 ఏవమేవాపశిష్టస్యస్పష్టోర్థః; (శాసాంవాయవ్యత్స) వాయోదిక్ష్విసూత్యా
 ల్వత్వత్వమ్ (సయమితమేవంవాయుంబిశాంవత్సంపెదనపుశ్చిరోదంరోదితి) దిగ్వ
 త్సత్వేనవాయూపాసకః పుత్రనాశననిమిత్తంరోదం-రోదనంనకరోతి, పాకం ప
 చతీతవదయంపుత్రోరోదంరోదితీనిదేశః, రోదమితిణసులంతావా (సాహ
 మేతమేవంవాయుంబిశాంవత్సంపెదమాపుత్రోరోదంబుదమ్) సః ఏతదుపదెష్టా
 హమేవమేతదుపాసనమనుష్ఠాయ పుత్రోరోదనాభావంఫలంప్రాప్తవానస్తీశ్శర్థః॥

రం—అథకోశవిజ్ఞానాంగభూతాః ప్రపదనమంత్రానాహ (అరిష్టంకోశం
 ప్రపద్యేఽమునాఽమునాఽమునా) అరిష్టం అవినాశంకోశంప్రపద్యే, అమునా
 ఽమునాఽమునానెతిత్రిపుత్రస్యనామగృహ్యతి, అమునా పుత్రేణమేతునా అరి
 ష్టకోశంప్రపద్యఇత్యర్థః, ఏవముత్తరిత్యాపి (ప్రాణంప్రపద్యేఽమునాఽము
 నాఽమునేత్యాది) ॥ ౩ ॥

రం—సోక్తమంత్రాన్స్వయమేవవ్యాచక్షే- తత్ర ప్రథమమంత్రస్య కోశ
 విషయస్యపూర్వమేవవ్యాఖ్యాతత్వాద్దివీతియాదీఃవ్యాచక్షే (సయదవోచంప్రా
 ణంప్రపద్యఇతి ప్రాణోవాఇదంసంస్వంభూతం యదిదంకించెత్యాది) సోఽహం
 ప్రాణంప్రపద్యఇతియద్యవనమవోచం, తేనవచనేనప్రాణోత్తకం సర్వం జగ
 త్ప్రాపితి- ప్రపన్నోఽభవమిత్యర్థః. ॥ ౪ ॥

రం—(అథయదవోచంభూతంప్రపద్యఇతివృథిపింప్రపద్యేఽత్వాది) భూఃప్ర
 పద్యఇత్యస్య మంత్రస్యస్త్రిలోకాకాఃప్రపద్యఇత్యర్థఃఇత్యర్థః. ॥ ౫ ॥

రం—(అథయదవోచంభూతంప్రపద్యఇతిఅగ్నింప్రపద్యేఽత్వాది) నృష్టం॥ ౬ ॥

రం—(తదవోచంతదవోచమితి) ద్విరుక్తిర్విద్యాసమాప్త్యర్థాః. ॥ ౭ ॥

ఇతితృతీయపాఠకే వజ్రద్దశఖండభాష్యమ్

ఉ—పురుషోవావయజ్ఞస్తస్యయాని చతుర్విగ్ శతవిషాణితత్పాఠిత
స్సననచతుర్విగ్ శత్యక్షరాగాయత్రీగాయత్రం ప్రాతస్సవనం
తదస్యనవహం న్యాయతాః ప్రాణావావసవసవితేహిదగ్ సర్వం
వాసయతి ॥

॥ ౧ ॥

ఉ—తంచేదెత్సన్వయసికించిదుపతపేత్సబ్రూయాత్పాణితావనవఇ
దంచేప్రాతస్సవనంచూఢ్యందిగ్ సవనమనుసంతనుతేతి మా
హం ప్రాణానాం వనూనాంచ ధ్యేయజ్ఞావిలాప్సియేత్సుద్ధైవ
తతపత్యగదోహభవతి ॥

॥ ౨ ॥

ఉ—అథయానిచతుశ్చత్వారిగ్ శద్వషాణితస్తాఢ్యందిగ్ సవనం
చతుశ్చత్వారిగ్ శదక్షరాత్రిప్తుప్త్రైప్తుభంచూఢ్యందిగ్ సవనం
తదస్యరుద్రాని న్యాయతాః ప్రాణావావసరుద్రావితేహిదగ్ స
ర్వగ్ రోదయతి ॥

॥ ౩ ॥

ఉ—తంచేదెత్సన్వయసికించిదుపతపేత్ సబ్రూయాత్పాణిరు
ద్రాఇదంచేంచూఢ్యందిగ్ సవనం తృతీయసవనమనుసంతనుతే
తిమాహం ప్రాణానాగ్ రుద్రాణాంచ ధ్యేయజ్ఞావిలాప్సియే
త్సుద్ధైవతతపత్యగదోహభవతి ॥

॥ ౪ ॥

ఉ—అథయాన్యస్తాచత్వారిగ్ శద్వషాణితత్తృతీయసవనమస్తాచ
త్వారిగ్ శదక్షరాజగతీజాగతం తృతీయసవనం శదస్యాదిత్యా అ
న్యాయతాః ప్రాణావావాదిత్యావితేహిదగ్ సర్వమాదదతే ॥

ఉ—తంచేదెత్సన్వయసికించిదుపతపేత్సబ్రూయాత్ ప్రాణా
దిత్యాఇదంచేతృతీయసవనమాయరనుసంతనుతేతిమాహం ప్రా
ణానామాదిత్యానాంచ ధ్యేయజ్ఞావిలాప్సియేత్సుద్ధైవతతపత్య
గదోహేవభవతి ॥

॥ ౫ ॥

ఉ—ఏతద్ధస్తవైరిద్విదాన్వాహమహిదాసఖితరేయః సకించువితదు
పతపసియోహమనేనసప్రిప్యామితిసహబోడశం వషణశతమజీ
వత్ప్రహబోడశం వషణశతంజీవతియవీవంచేద ॥

॥ ౬ ॥

— ఇతి తృతీయప్రపాఠకే బోడశఃఖండః —

శం—పుత్రాయషమపాసనము కంజపశ్య- అథదానీమాత్మనోదిఘ్నజీవ

శం—సానందగిరియతీకశ్చరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయ్యక్తాయాం
 నాయెదముపాననంజవంచవిదధత్తదాహ- జీవహి స్వయంపుత్రాదిభలేన య
 జ్యతే- శాన్యభేతి-అథ ఆత్మానంయజ్ఞంసమ్పదయతిపురుషః-పురుషఃజీవనవిశిష్టః
 కార్యకరణసంఘాతాయథాప్రసిద్ధవనః; వానశబ్దోఽవధారణార్థః. పురుషవీవయ
 జ్ఞఇత్యర్థః, తథాహిసామాన్యైస్సమ్పదయతియజ్ఞత్వమ్- కథం తస్య పురుష
 స్య- యానిచతుర్వింశతివర్షాణ్యయిషః- తత్ప్రతిస్పవనంపురుషాభ్యస్యయజ్ఞ
 స్య- కేనసామాన్యేనేతి, ఆహ- చతుర్వింశత్యక్షరాగాయత్రీ, ఛందః- గాయ
 త్రీధండసంహి విధియజ్ఞస్యప్రాతస్సవనమ్, అతిప్రాతస్సవనమ్మన్నైనచతు
 ర్వింశతివర్షాయమామయ క్తఃపురుషః- అతోవిధియజ్ఞసాద్యశ్యాద్యజ్ఞః తథోత్త
 రయోరప్యాయసాస్సవనద్యయసమ్మత్రిప్రీష్టుబ్జగత్యక్షరసంఖ్యా సామాన్యతో
 వాచ్యా, కించ- తదస్యపురుషయజ్ఞస్యప్రాతస్సవనం విధియజ్ఞస్వేవవనవః దే
 వాఅన్వాయత్రాః- అనుగతాః, నవనదేవతాత్యేనసామిసఇత్యర్థః, పురుషయ
 జ్ఞేషివిధియజ్ఞఇవాగ్నాదయోవనవోదేవాః ప్రాప్తాఇత్యతోవిశిషిష్ట- పాణా
 వావసవనః- వాగాదయోవాయవశ్చ-తేహి యస్మాదిదంపురుషాదిప్రాణిజాతమే
 తెవాసయంతి- ప్రాణేమహి దేవేవసత్సు సర్వమిదంవసతి-శాన్యభేతి, అతో
 నసాదావసనాచ్యవసవః.

॥ ౧ ॥

శం—తంచెత్- యజ్ఞసమ్పదినం ఏతస్మిన్ప్రాతస్సవనమ్మన్నైవయసి
 ఛిత్- వ్యాధ్యాదిమరణశంకాకారణముపతేపేత్- దుఃఖముత్పదయేత్, నత
 దా యజ్ఞసమ్పదీపురుషఆత్మానంయజ్ఞం మన్యమానోబ్రూయాత్. జపెదిత్యర్థ
 ఇమంమంత్రమ్; హేపాణాః వనవః ఇదం మే ప్రాతస్సవనంమమయజ్ఞస్యవర్త
 త్సై(తన్మాధ్యందినంసవనమనుసంతను తెతి) మాధ్యందినేనసవనోనాయమాసహితం
 ఏకిభూతం సంతతంకురుతేత్యర్థః. మాహంయజ్ఞాయష్టాకంప్రాణానాంవసూ
 నాంప్రాతస్సవనేశానాంమధ్యేవిహస్పీయ- విలుష్యేయ-విచ్చిద్యేయమిత్యర్థః
 ఇతిశబ్దోమంత్రసమాప్త్యర్థః- నః తేన జపెనధ్యానేనచతతి- తస్మాదుపతా
 పాదుదెతి- ఉద్గచ్ఛతి, ఉద్గమ్యవిముక్తస్సన్నగదోహ-అనుపతాపోభవత్యేవ॥౨

శం—(అథ యానిచతుశ్చత్వారింశద్యవారణితి) సమానం రుదంతిరొదయం
 తితి పాణాదుద్యౌః(కూరాహి) రుద్యాహిక్యూరాః.) తెమధ్యమేవయస్యతో
 రుద్యాః

॥ 3-౪ ॥

శం—తథా ఆదిత్యాః పాణాః తెహిదం శబ్దాదిజాతమాదదతై; ॥ ౫ ॥
 శం—(అ)తతదిత్యాస్తృతియసవనమాయః, యోజతో-త్రైవర్షశతంసమావ

యత, అనుసంతనుత, యజ్ఞంసమాపయిరేత్యథాః, సమాసమస్యత్ || ౬ ||

శం—నిశ్చితాహి విద్యాఫలామైత్యేతద్వ్యయన్నదాహరతి- ఏతత్. యజ్ఞ దర్శనంహస్తవై, కింతద్విద్యానాహమహిదాసః నామతః ఇతరాయాఅపత్యం, ఇతరేయః, కిం కస్తాన్తై- మమైతత్, ఉపతపనముపతపసి నత్వంహేగోగ యో హం, యజ్ఞోఽనేన, త్వత్క్రితేనాపతాపెననపెగ్మ్యామినమరిమ్యామి, అతా వృథా తవశ్రమఇత్యథాః, ఇతి ఏవమాహస్తేతిపూర్వేణసమ్బంధః. సః ఏవం ని శ్చయస్సౌ యోడశవషఃశతమజవత్; అన్యోఽప్యేవనిశ్చయష్టోడశవషఃశతం వృజీవతి, యఏవం యథా క్రమ్యజ్ఞసమ్మాదనంవెదజానాతి. సఇత్యథాః || ౭ ||

—ఇతి తృతీయప్రపాఠకే యోడశఖండధాన్యమ్ —

ఆ—వృత్తమనూద్యపురుషోవాచేత్సాదిఖండారతరమవతారయతి (పుత్రా యషమితి) కిమిత్సాత్తనాదీర్ఘజీవనంసమర్థ్యతే, తత్రాహ (జీవన్మితి) య ధోక్తఫలహేతుభూతాంవిద్యాముక్తాపయతి (అతతత్సావమితి) కథంపురుషస్యా త్తనోయజ్ఞత్వీంసమ్వాద్యతే- తత్రాహ (పురుషఇతి) అవధారణార్థం సమర్థా యతే (తథాహిత్యాదిసా) యజ్ఞావయవసావృశ్యాత్పురుషే యజ్ఞదృష్టిః కర్తవ్యే త్యుక్తమ్ కథంసాదృశ్యాద్యజ్ఞసమ్మాదనమితిపృచ్ఛతి {కథమితి} తత్రోద్యతే, యోడశాధికవషఃశతం పురుషస్యాఋషభభూతం- తత్త్రైధావిధ్య చతుర్వింశ తివషాయషి ప్రాతస్సవనదృష్టిఃకర్తవ్యేత్సాహ (తస్యేతి) గాయత్రీచ్ఛంద సశ్చతుర్వింశత్యక్షరత్వేపి కథం (శబ్దో)పూర్వోక్తాప్రాతస్సవనదృష్టిరిత్యాశం శ్యాహ (గాయత్రీతి) విధితోఽనుష్ఠీయమానస్య విధియజ్ఞస్య ప్రాతః కాలాప లక్షితంకర్మ ప్రాతస్సవనమ్, తత్రేస్తాత్పాదీగాయత్రీఘంసన్కమ్ * గాయత్రీః ప్రాతస్సవనమితిచక్రతిరిత్యథాః యథోక్తేపురుషాయషిప్రాతస్సవనచతుర్విం శత్యక్షరాగదతుర్వింశతివషాణి- ఫలితమాహ (అతఇతి) తథాపి కథంపురుషా యషన్యయజ్ఞత్వం- తదాహ (అతఇతి) అతశ్చబ్రహ్మేవార్థః- విధియజ్ఞసాన్ధ్య శ్యాదితి- విధినాఽనుష్ఠీయమానోయజ్ఞః, విధియజ్ఞః- తేన సాదృశ్యం పురుషస్య ప్రాతస్సవనసమ్బంధః, తస్మాత్పురుషోయజ్ఞఇత్యథాః, యథాయథోక్తే పురుషా యషి ప్రాతస్సవనసమ్మతిః- తథావక్ష్యమాణయోరపి పురుషాయబోర్హన్యం దినంనవవం తృతీయసవనమితిసవనద్వయసమ్మతిద్రష్టవ్యేత్సాహ (తథేతి) చ తుర్వింశతివషమితి పురుషాయషిప్రాతస్సవనసమ్మతిస్సంఖ్యాసామాన్యాత్.

౨౫౨ సానందగీర్తికశబ్దరథావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాద్యం

వక్ష్యమాణపురుషాయబోస్సవనద్వయసమ్మత్తౌ కింకారణమిత్యాశంక్యాహా ||

(తిష్ఠుమితి) చతుశ్చత్వారింశదక్షరాతిష్ఠువప్రసిద్ధా- త్రైపుటంచ మాధ్యంది
సంసవనం అష్టాదశత్వారింశదక్షరాజగతి- జాగతంచత్వరీయసవనమ్, అతస్సంఖ్యా
సామాన్యాదుత్తరయోః పురుషాయబోస్సవనద్వయసమ్మద్యుక్తేత్యర్థః, పురు
షస్యయజ్ఞత్వే విధియజ్ఞేనసహసాదృశ్యాంతరమాహ (కించేతి) ప్రాతస్సవనెవసూ
నాంతద్దేవతాత్వేనాన్వయత్వమేవసంక్షిప్తవతి (సవనదేవతాత్వేనసాన్వమినఇత్య
ర్థః ఇతి) వసూనాంసవనసాన్వమిత్యముఖ్యమయత్పరిమిత్యుక్తే ప్రసిద్ధావసూనా
పురుషయజ్ఞేపిప్రాతః పశ్యదస్యతి (పురుషయజ్ఞేపీతి) తేషు వసుశబ్దప్రవృ
త్తింసాధయతి (తేహీతి) నిమిత్తాంతరమాహ (ప్రాణమహీతి) ప్రాణానాం వసు
త్వముపపాదితముపసంహరతి (ఇత్యేత ఇతి) || ౧ ||

ఆ—సమ్మతి పురుషయజ్ఞవిద్యాంగభూతమానీ రాష్ట్రదప్రయోగందర్శయతి ||
(తంచేదితి) అనుసంతను తేత్యత్యానుపదం- ఏకీభావే మంత్రజపస్య సానుబంధి
త్వం విధియజ్ఞేన. || ౨ ||

ఆ—సమానమ్, తస్యయానిచతుర్వింశతివమాణీత్యాది నెతి శేషః, ప్రాణై
మరుద్రశబ్దప్రవృత్తౌ నిమిత్తమాహ (రుదంతితి) యమి క్తం రోడయంతితి రుద్రా
ఇతి తదుపపాదయతి (రుద్రా) కూరారాహీతి || ౩-౪ ||

ఆ—యథా ప్రాణావసవారుద్రాఞ్చక్తాః- తథేతియావత్, తేష్వాదిత్య
శబ్దప్రవృత్తౌ నిమిత్తమాహ (తేహీతి) || ౫ ||

ఆ—* తంచేదిత్యాదినాపూర్వేణగ్రంథేన * తంచేదెత్సన్నిత్యాదివక్ష్య
మాణగ్రంథస్య తుల్యాభావోవాస్తవ్యాఖ్యానాపేక్షేత్యాహ (సమానమన్యదితి)

ఆ—మహిదాసాదాహరణస్యతాత్పర్యమాహ (నిశ్చితాహీతి) తదెతద్యజ్ఞ
దర్శనంవిద్యానాహస్తేతినమ్బంధః. హవాఇతినిపాతయోకితేత్యర్థః, తస్యచో
దాహరణప్రసిద్ధిర్విషయః, హేరంగ- కస్తాన్తాంత్యముపతపసీతినమ్బంధః- కస్తా
దిత్యాక్షేపేతేతుమాహ (యోహమితి) యోయజ్ఞఃసోహమనేనెతియోజనా- ఇ
తిశబ్దస్యాన్వయమాచప్తై (ఇత్యేవమితి) నిశ్చితాయావిద్యాయాధ్యానంపరితిఫలం
కథయతి (సవీవమితి) యద్యపి మహిదాసస్య యథోక్తనిశ్చయవతా యథా
క్తంఫలం, తథాపీదాసీంతసస్య కిమాయాతమిత్యాశంక్యాహ (అన్యోపీతి) ప్రజీ
వతితి) జీవనస్యప్రకషణః రోగాదుప్రతాపరాహిత్యం ప్రశబ్దేనాచ్యుతై, ఏవం

నిశ్చయశత్య కంపురుషవిశేషయతి (యవవమతి)

॥ 2 ॥

—ఇతి తత్వము ప్రపాతకే యోగశబ్దాపవ్యతికా—

రం—దీర్ఘాయస్త వ్యభక్తపురుషవిద్యాప్రస్తుతయతే (పురుషోవావయజ్ఞః
త) పురుషస్స స్త్రీన్యజ్ఞవృష్టిం ర్వాదిత్యథః, పురుషస్య యజ్ఞసాదృశ్యమేవా
హ (తస్యయానిచతుర్వింశతివమాణితత్వానిన్నవనమ్) యాదౌ తరవర్షశత
మితేపురుషాయమే ఆచార్యానిచతుర్వింశతి వమాణితప్రాగ్నవనమిత్యథః॥ త
త్తద్వృష్టిః కర్తవ్యతీయావత్ - తత్త్రహేతుమాహ (చతుర్వింశత్యక్షరా
గాయత్రీ గాయత్రీంప్రాతస్సవనం) ప్రాతస్సవనస్య గాయత్రీఛందస్కత్వా
త్ గాయత్రీఛందస్పృతుర్వింశత్యక్షరా త్కత్వాత్ - చతుర్వింశతివమాణితప్రాగ్న
వనత్వాన్యాసాయజ్ఞతీతిభావః - (తదన్యవనమోఽచార్యమిత్రాః) అన్యః
పాసకస్యతత్ ప్రాతస్సవనం వనసాన్నిమిచ్ఛేనానుగతాః పరిధ్యయజ్ఞే ప్రా
తస్సవనస్యవసూసాన్నిమిచ్ఛాదితిభావః - పరిధ్యాన్వయా నాన్వీనతాయతి (ప్రా
ణావావసవః) వావశ్చోఽవధారణే - సాణాంవసూత్వేయ క్రిమాహ (ఏ
తేహీదంసర్వంవాసయతి) శరీరాణామశ్చైవ్య లక్షణవాసస్య ప్రాణాధీన
త్వాదితిభావః ॥

॥ ౧ ॥

రం—(తంచేదేత స్తస్యయసికించినవతపేత్) తం - పురుషవిద్యానిష్ఠం ఏ
తస్త్రిన్వయసి - చతుర్వింశతివమాణిత్య కే నయసికించిత - రోగాదికంఠవతపేత్ -
బాధతచేదిత్యథః (సమ్యాయాత్ ప్రాణావసవశబ్దంమే ప్రాతస్సవనం మా
ధ్యందినంసవనమనుసంతనుతేతీత్వాని) తదాఇమంమంగ్రింసంఘడిపాసకఃబూ
యాత్ జపేత్ - హేప్రాణాః వసవఃయజ్ఞరూపస్యమమాఘనా ప్రాతస్సవనం
ప్రవతతే, ఇదుప్రవతతమానం ప్రాతస్సవనమాధ్యందినవననావిద్ధిన్నం
కురుత, ప్రాతస్సవనేశానాం ప్రాణాంనాంవసూనాం మధ్యేయజ్ఞాహం యజ్ఞ
రూపోహం మావిలాప్సియ - లుప్తోమాఘావం ఛాందసామానిలుజభావః మాశ
బ్రౌవా, ఇతిమంత్రంజపేదిత్యథః (ఉద్ధేవతతపిన్యగహాభవతి) తతః - ఉ
పతాపాత్ ఉదేతి - ఉర్ధ్వచ్చ - అగదోభవతి - అరోగోభవతీత్యథః - విషము
త్తరత్రాపి ॥

॥ ౨ ॥

రం—(అథయానిచతుర్వత్సర్వరింశద్వమాణిత్యాది) ప్రాణావావరుచ్యాపి
తేహీదంసర్వంరోదయతి) యావనేషాద్రియాణామత్యంతవిషయప్రావణ్య

..౩౫౪ సానన్దగిరియటేశశక్తిరభాష్యరంగరామనుజభాష్యయుక్తాయాం

జనకతయా పురుషార్థోదయంతితి రుద్రత్వముపపన్నమిత్యర్థః॥ ౩౩॥

రం— (తంచేదెత స్థిన్వయసికించదువతపేదిత్యాది) ఏత స్థిన్వయసిచతుర్వింశతివర్షాదూర్షామష్టషష్ఠీవర్షామధ్యేతిత్యర్థః (ప్రాణానాంబుద్ధాణాం మధ్యే) మాధ్యందినసవనేశానాం భవతాంమధ్యైత్యర్థః ॥ ౪-॥

రం—(అథయాన్యప్రాచత్యారింశడ్వర్షాణీత్యాది) (ప్రాణావాఆదిత్యా ఏతేహిడం సర్వమాదదతే) సర్వస్వవిషయజాతస్యాదానా త్పాణానామాదిత్యత్వమిత్యర్థః ॥ ౫ ॥

రం—(తంచేదెత స్థిన్వయసికించదువతపేదిత్యాది) ఏత స్థిన్వయసి- అష్టషష్ఠీవర్షాదూర్షామధ్యేతిత్యర్థః త్తరశతవర్షామధ్యైత్యర్థః (తృతీయసవనమాయురమసంతనుతేతి) తృతీయసవనాత్తకమాయురాసమాప్త్యవిచ్ఛిన్నం కురుతేత్యర్థః (పాణానామాదిత్యానామధ్యే) తృతీయసవనస్వామినాం భవతాంమధ్యైత్యర్థః ॥ ౬ ॥

రం—(ఏతద్ధస్తచైతద్విద్వానాహమహిదాసఐతరేయైత్యాది) హేరోగశః త్వంమే- మూకిం- కిన్హదెతల్ - ఏవంప్రకారేణ ఉపతపసియోఽహం పురుషవిద్యానిష్ఠః త్వత్కృతేనానెనౌపతాపెననప్తేష్వామి నమరిష్వామి- అతస్తవశ్రమోన్యగ్రైవెతి-ఏతల్ - పురుషవిజ్ఞానస్వరూపవిద్యానితరపుత్కరితరేయః మహిదాసనామా ఆహస్తేత్యర్థః, శుభ్రాదిత్యాదితరశబ్దాదపత్యాభేదకో (సహబోడశంవర్షాశతమజీవత్) నః - మహిదాసఃబోడశం- బోడశాధికం వర్షాశతమజీవదిత్యర్థః * తదస్తిన్నధికమితదశాంతాడ్వైతి బోడశశబ్దాద్భుక్త్యయః. అతోవిద్యాయాం ఫలపాప్రకత్వ నిశ్చయవతోఽవశ్యం ఫలస్యాప్తిభ్యుపాతిభావః. అన్యోప్యేవంబిల్ బోడశంవర్షాశతంజీవిత్యాహ (ప్రహబోడశంవర్షాశతంజీవతియఏవంబెద) సప్రబోధః..... ॥ ౭ ॥

—ఇతి తృతీయప్రపాఠకే బోడశఖండభాష్యమ్—

- ఉ—సయదశిశిషతియత్విపానతియన్నరమతేతాఅస్యదీక్షా ॥౧॥
- ఉ—అథయదశ్చాతియత్విబతియద్రమతేతదుపసదైరేతి ॥ ౨॥
- ఉ—అథయద్దసతియజ్జక్షతియన్తేధునంచరతిస్తుతశస్తేరేవతదేతి॥౩॥
- ఉ—అథయత్తపోదానమాజ్ఞావమహిగ్ సాసత్యవచనమితితాఅన్యవక్షిణాః॥
- ఉ—తస్మాదాహుఃసౌష్యత్యసోష్టేతిపునరుత్పాదనమేవాస్య తన్నర

ఇమేవావభృథః ॥

॥౫॥

ఉ—తద్ధైత్యోరతిఃసః కృష్ణాయదెవకీపుత్రాయోక్తో వా
చాపిపాసవీవసబధూవసో నైవేలాయామేతత్త్రియం పఠిషద్యే
తాక్షితమస్యద్యుతమసిపా గ్రణనగ్ శితమసీతతత్రైతేద్యేబు
చౌభవతః ॥

॥౬॥

ఉ—అదిత్వ గ్మస్య రెతనః ఉద్వయంతమనన్పరివ్యోతిః వశ్యంత
ఉత్తరంస్యఃపశ్యంతఉత్తరందేవందేవత్రానూభవమగ్ నక్ష్యోతి
రుత్తమమితివ్యోతిరుత్తమమితి॥.....॥౭॥

ఇతి తృతీయప్రపాఠకే సప్తశ్లోకః

శం—నయదశిషతీత్యాదిభ్యజ్ఞసామాన్యనిర్దేశః పురుషస్యపూర్వజైవనం
బుభ్యతే. యదశిషతి- అశిషమిచ్ఛతి, తథా. పిపాసతి- పాతుమిచ్ఛతి- యన్న
రమతే- ఇహ్లాద్యప్రాప్తినిమిత్తం యదేవంజాతీయకం దుఃఖమనుభవతి- తాత
స్యదీనా- దుఃఖసామాన్యాదివిధియజ్ఞస్యేవ ॥

॥౧॥

శం—అథయదశ్చాతి, యత్ప్రిబతి, యద్రమతే- రతించానుభవతీప్రీతి నం
యోగాత్- తనువసదైస్సమానతామేతి ఉపసదాంచపయోన్యతిత్వనిమిత్తం సు
ఖమస్తి అబుభోదనీయానిచాహాన్యాసన్నానీతి ప్రశ్నాసః- అతాశనాదీనా
ముపసదాంచసామాన్యమ్ ॥

॥ ౨ ॥

శం—అథయద్ధసతి- యజ్జక్షతి - భక్షయతి- యన్తైధునంచరతి స్తుతశస్త్రే
రెవతశ్చాసమాన్యమేతి- శబ్దసత్త్వసామాన్యత్ ॥

॥ ౩ ॥

శం—అథయత్తదానమాజ్ఞాపమహింసాసత్వపనమితితాలన్యదక్షిణాః
ధర్మః పుష్టికరత్వసామాన్యత్ ॥

॥౪॥

శం—యస్తాచ్చయజ్ఞఃపురుషఃతస్మాత్తంజనయిష్యతిమాతాయదా-తదాఅహు
రన్యేసోష్యతీతితస్యమాతరం- యదాచప్రసూతాధవతి, తదాఽసోష్ట పూణి
కతి. విధియజ్ఞఇవసోష్యతిసామందేవదత్తాఽసోష్టసోమంయజ్ఞదత్తఇతి అతశ్చ
బ్దిసామాన్యాదావపురుషాయజ్ఞః, పునరుత్పాదనమేవాస్యతే- పురుషాభ్యస్య
యజ్ఞస్య యతోష్యత్యసోష్టేతిశబ్దసంబంధిత్వం విధియజ్ఞస్యేవ కించ తన్తరణ
మేవాస్య- పురుషయజ్ఞస్యావభృథః సమాప్తిసామాన్యత్,

॥౫॥

శం—తద్ధైతే- యజ్ఞదర్శనం ఘోరః నామతః అంగిరసః, గోత్రతఃకృ

104 సానద్గియటికశక్కురభాష్యరంగరామనుజభాష్యయక్తాయాం
 ప్తాయదెవకిపుత్రాయ శిష్యాయోక్త్యోవాచ- తదెతత్త్రయమిత్యాదివ్యవహితే
 నసంబంధః. సచైతద్దశనంశుక్వాఽపిపానపవాన్యాభ్యోవిద్యాభ్యోబభూవ.
 ఇత్థంచవిశిష్టేయంవిద్యా- యత్కృష్ణస్యదేవకిపుత్రస్యాన్యాంవిద్యాం పఠిత్య
 ద్విష్ణుదకరీతి పురుషయజ్ఞవిద్యాంస్తౌతి ఘోఽంగిరసః 'కృష్ణాయోక్తే
 మాంవిద్యాంకిమువాచేతి. తదాహ, సఃపివంయథోక్తయజ్ఞవిల్ అంతవెలాయాం
 మరణకాలేపితస్తంత్రత్రియం ప్రతిపద్యేత జపేదిత్యర్థః, కింతల్ అక్షితం ఆ
 క్షీణం అక్షతంవాసి ఇత్యేకంయజుః సామధ్యాదాదిత్యస్తం ప్రిణంఽక్షేకీకృత్యా
 హ తథాతమేవాహ, అచ్యుతం స్వరూపాదప్రచ్యుతమసి ఇతిధ్వితీయంయజుః
 ప్రిణసంశితం ప్రిణస్యసంశితం సమ్యక్ నూక్యతలచనూక్షం తత్త్వమసి ఇతి
 త్వితీయంయజుః. తత్ర- ఏతస్మిన్నథే విద్యాస్తుతిపరేద్వయుచౌ మంత్రోధవ
 తః నజపాథే * త్రయంప్రతిపద్యేతేతి త్రిత్వసంఖ్యాబాధనాల్. పంచసం
 ఖ్యాహితవాన్యాల్ ||

శం—ఆదిదిత్యత్ర ఆకారస్యానుబంధస్తకారోఽనర్థకణ్డచ్ఛబ్దశ్చపఠిత్తు
 న్య చిరంతనన్య పురాణస్యేత్యర్థః రేతసః. కారణస్య బీజభూతస్య జగతస్స
 దాఖ్యసగజ్యోతిః. ప్రకాశంవశ్యంతి ఆశబ్దఉత్పత్తానుబంధఃపశ్యంతీత్యనెనస
 మ్పద్యతే, కింజ్యోతిఃపశ్యంతి వాసరం- అహః అహరివతత్సంవృతోవ్యాప్తం బ్ర
 హ్మణోజ్యోతిః నివృత్తచక్షుషోబ్రహ్మవివోబ్రహ్మచర్యాదినివృత్తిసాధనేన శు
 ద్ధాన్తఃకరణాఃఆ- సమ స్తతాజ్యోతిఃపశ్యంతీత్యర్థః పరః, పరమితిలింగవ్యత్య
 యేన జ్యోతిః పరత్వాల్ యదిభ్యతే, దీప్యతేయ- ద్యోతనవతిపర స్తస్మిన్ బ్రహ్మణివ
 త్తమానం యేనజ్యోతిఃపద్ధస్సవితాతపతి చంద్రమాభాతి; విద్యుద్విద్యోతతే. గృ
 హతారాగణావిధానంతే కించ, అన్యోమంత్రీదృగాహయథోక్తజ్యోతిః ప
 శ్యత్ (ఉద్వయం) తమనః అజ్ఞానలక్షణాల్ పరి పరస్తాదిరిశేషఃతమసావాఅ
 పనేత్య. యజ్ఞోతిరు త్తరమాదిత్యస్తం పరిపశ్యంతోవయముదగన్తైతిన్యవహితేన
 నమ్పద్యః, తజ్జ్యోతిఃస్యః ఆత్మీయం అస్తద్భదిస్థితమాదిత్యస్తంచ||తదేకంజ్యో
 తిః యదు త్తరం- ఉత్కృష్టత్వేన ఊర్ధ్వతరంవాపరంజ్యోతిరపేక్ష్యపశ్యంతఉ
 దగన్తవయం. కముదగన్తైతి ఆహ, దేవం ద్యోతనవస్తం దేవత్రా దేవమ స
 ర్వేషు సూర్యం రసానాంరశ్మీనాం ప్రిణానాంచ జగతరూపాత్సూర్యః తము
 దగన్త గతమంతాజ్యోతిరు త్తమం సర్వజ్యోతిర్భూఉత్కృష్టతమం అహోహృ

ప్రావయమిత్యర్థః, ఇదంతర్జ్ఞానః, యద్యద్భృంస్తుతంయద్యజస్త్రయోగవ్యా
ళితం ద్విరభ్యాసాయజ్ఞకల్పనాపరిసమాప్త్యర్థః..... || 2 ||

—ఇతి తృతీయపాఠకేన ప్రదశఖండభాష్యమ్—

ఆ— సమపూర్వేణాశీర్వాదప్రయోగే(నా)ణోదాహరణేననా సమనస్తర
గృహస్థసమ్మంధోనాపలభ్యతే, తత్రాహ (సయదితి) పూర్వేణ * తస్య
యానిచతుర్వింశతివర్షాణీత్యాదినా సాదృశ్యనిర్దేశేనైత్యర్థః, ఏవంజాతీయకం
అశనానాదికృతమితియావత్ - అశిషాదిమదీత్యాదృష్టాపేతుమాహ (దుఃఖేతి)

ఆ—దీక్షావర్తనసాదృశ్యాశ్చురుషస్యయజ్ఞత్వముక్తమ్; ఇదానీముపసదు
పేతత్వసాదృశ్యాదపి తస్యయజ్ఞత్వం విజ్ఞేయమిత్యాహ (అథేతి) అశనాదిమక
థముపసద్దష్టిః, తత్రాహ (ఉపసదాంచేతి) పయోవ్రతత్వం పయోభక్షణయు
క్తత్వం యజ్ఞేయాన్యహన్యల్పభోజనీయానివృద్ధాని, తానిచాపసత్సు క్రియ
మాణాసానన్వాసీతి తాసు ప్రశాన్యః సాన్వస్థ్యవిశేషః, అశనాదిమచసోస్తీతి
వృన్దిమిత్యర్థః, సుఖనిమి తత్వం క్షేపనిన్య త్రిపేతుత్వంచసామాన్యమ్. || ౨ ||

ఆ—సుతశస్త్రవైప్రస్థసామ్యాదపి పురుషస్యయజ్ఞత్వమిత్యాహ(అథయదితి)
హాసాదిమస్తుతశస్త్రదృష్టాపేతుమాహ (శబ్దవత్త్వేతి) || 3 ||

ఆ—దక్షిణవర్తనసామ్యాదపి పురుషస్య యజ్ఞత్వమపదేయమిత్యాహ (అ
థేతి) తపోదానాదిమదక్షిణాదృష్టాపేతుమాహ (ధర్మేతి) || ౪ ||

ఆ—వృకారాంతరేణపురుషస్య యజ్ఞత్వంసాధయతి (యస్మాచ్ఛేతి) *మా
క్షేప్రాణివసవే- * మచే అభిషేనఇతి భాతుద్వయద్యనాత్మనవేఖండనచ సా
ధారణస్సచనశబ్దః, తతస్సచనశబ్దవర్తనసామాన్యాదాప్తపురుషే యజ్ఞదృష్టికర్త
వ్యేత్యర్థః, పురుషగతశబ్దసామాన్యంవిశదయతి (పునరితి) యత్పునరస్య పు
రుషాభ్యస్య విధియజ్ఞస్వేవసోష గ్రతీత్యాదిశబ్దసమ్బంధిత్యం తదుత్పాదనమేవత
దితియోజనా, అపశృగసమ్బంధిత్యాదపి పురుషస్యయజ్ఞత్వమస్తీత్యాహ(కించేతి)

ఆ—పురుషేయజ్ఞదృష్టిరుక్తా, సమ్ప్రతి విశిష్టపురుషసమ్బంధేనవిద్యాన్తా
తుం- విద్యాంగంచ జపంవిధాతుముపకరిమతే (తద్దై తదితి) దేవకీపుత్రస్త్రేతద్ద
ర్శనశ్రవణఫలమాహ (నచేతి) కిమర్థేయంగురుశిష్యాభ్యాయికేతి ఆహ (ఇత్థం
చేతి) అక్షితమసీతికీదృశీం దేవతాంపశ్యుచ్యతే తత్రాహ (సామధ్యాదితి) ని
కృష్టస్యస్తుతినమ్బంధాయోగాతుపురుషయజ్ఞే సవనదేవతాంతరానుపపత్తైశ్చసా

౧౫౫ సానందగియటికళజ్జరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 తానామెవాధిదైవికీయామహదిత్యాఖ్యంజప్యమంత్రార్థః త్వేననమ్మధ్యత ఇత్య
 థాః; ద్వితీయమంత్రస్యాథాంతరంవారయతి (తథేతి) సగ్రహమంత్రసదిత్యర్థః
 నదద్వయారేకార్థః త్వేనశ్యన్యతరస్య వైయర్థ్యం- ద్వయోరపి జప్య త్వేనోప
 య క్తత్వాదితిద్రష్టవ్యమ్, మంత్రత్రయప్రతిపాద్యం సావిత్యంత్రత్వమ్భాన్
 మపి ప్రతిపాదితమితి ప్రత్యయవాధ్యాంధాంధమాహ (తత్రేతి) కిమితివిద్యాస్తు
 తిపరత్వమనయోరపి వ్యతే, జపార్థత్వమెనకినస్యాత్, తత్కాహ (నేత్యాదినా)
 అనయోజకపాథః త్వేసిత్రిత్వసంఖ్యాయాస్సత్త్వాన్నసాదాధ్యేతేత్యాశంక్యాహ
 (పంచైతి) అనయోజకప్యత్వే పంచకంప్రతిపద్యేతేతి ఐశ్వర్యసంఖ్యాయావక్రవ్య
 త్వాత్రిత్వంచాధితంస్యాదిత్యర్థః.

॥ ౬ ॥

ఆ-ఆదిత్పుత్తస్య రతసాజ్యోతిఃపశ్యన్తివానరమ్ । పరోయదిధ్యతేదిపీతి
 మన్తస్యప్రతికీర్తనా- ఆదిత్పుత్తస్య రతసత్వ- తత్పదచ్ఛేదపూర్వకం
 వ్యాచక్షే (ఆదిదిత్యాదినా) ఇచ్ఛబ్దశ్చ అనర్థకఇతిపూర్వేణనమ్మధ్యః- కిం
 తత్కారణమిత్వపేక్షాయాం * స దెవసోమ్యేదమితిశృతిసిద్ధం బ్రహ్మేశ్వర్యాహ
 (నదాఖ్యస్తేతి) * ఆనందంబ్రహ్మణోవిద్యానితివత్ ప్రత్నస్యజ్యోతిరితి న
 మ్పంథోద్యోతనః- ఉత్పన్నానుబంధః ధ్వస్తతకారస్సత్వతయావత్, ననుబ్రహ్మ
 స్వరూపభూతమేతజ్జ్యోతిర్నిదనరేవపశ్యన్తి తత్రాహ (నివృత్తపక్షుషఇతి)
 నివృత్తాని, విముఖకృతాని విషయభ్యశ్చక్షుఃసంపి- కరణానియేషాం తే-తథా అ
 తేవనుబ్రహ్మవిదః * కశ్చిద్ధీరః ప్రత్యగాత్తాన మేక్షదాపుత్రపక్షురమృతత్వమి
 చ్ఛన్నితి శృత్యంతరమ్, తత్రైవోపాయాంతరం సూచయతి (బ్రహ్మచర్యాదీ
 తి) * స్థరణంకీర్తనంకెళిః ప్రేక్షణంగుహ్యాభాషణమ్ ॥ సంకల్పాధ్యవసా
 యశ్చ క్రియానిర్వృతిరవద ॥ ఏతన్నేధునమప్తాంగం ప్రవదంతిమనీషిణః ॥
 విపరీతంబ్రహ్మదర్శమేతదేవాష్టలక్షణమ్- బ్రహ్మచర్యాదీత్యాదిపదేనాహింసాఽ
 స్తేయాదయోగ్యహ్యంతే. ఏతైర్నివృత్తిప్రధానేస్సాధనైశ్శుద్ధం ఉద్ధీపితమంతఃక
 రణంయేషాం తే- తథా వ్యత్యయే శాతుమాహ (జ్యోతిఃపరత్వాదితి) యత్స్వ
 మహిమ్ని ప్రతిష్ఠదీప్యతే తత్పురంజ్యోతిరితిసమ్మధ్యః దీప్యమానత్వంవివృణోతి
 (యేనైతి) మంత్రాంతరమవతారయతి (కించైతి) ఇతశ్చవిద్యాస్తుత్యర్థే
 తియావత్ కిమాపాత్యపేక్షాయాం ద్వితీయమంత్రమాదత్తై (ఉద్వయమితి)
 త్తవ్యాకరోతి (తమసత్త్వాదినా) తస్యేవజ్యోతిషఃప్రధానైజ్యోతిర్నాన్య

దస్త్రీః త్యక్తాదేవత్వేన పృథ్వీగాత్యత్వమాహ (న్యక్షతి) తయోరేకత్వం సయశ్చాయమిత్యాదిషు శృత్యంతరసిద్ధాదర్శయతి (ఆదిత్యస్థమితి) తత్పదార్థంత్యం పదార్థంచోక్తాన్ తయోరైక్యముక్తం ఇదాసీమేకీభూతంజ్యోతిర్విశినష్టి (యదుత్తరమితి) ఏకత్వధీఫలం కథయతి (పశ్యంతఇత) ఫలమేవ పృశ్నపూర్వకం వివృణోతి (కమిత్యాదినా) ఫలవిషయంసావనుభవందర్శయతి(అహోఇతి) మంత్రాణామంత్రయోశ్చైకీవాక్యత్వమునసంహరతి(ఇదంతిదితి)

—ఇతి తృతీయపాఠకే స ప్రవశఖండభాష్యటీకా—

రం—తథాపురుషస్యయజ్ఞసాదృశ్యమేవనిరూపయతి(సయదశిషిపతియత్పిపాసతియన్నరమతేశాఅస్యదీక్షా) అశనాయాపిపాసారత్విభావానాం దుఃఖాత్తకత్వేన దీక్షాత్వంకల్పయమిత్వేనః. || ౧ ||

రం—(అథయదశ్చాతియత్పిబతియదగిమతెతదుపనదైరెతి)అశనపాసరతీనాం పయోవృతాదియుక్తౌపసద్యత్పురుషత్వాదుపసమూపత్వం తదుపనదైరెతి ఉపసద్భిస్సామ్యమేతి, ఉపనద్దృష్టిసానుకీర్తనప్రేరేపకత్వేనః. || ౨ ||

రం—(అథయద్యంతియజ్జకతియన్తే ధునంచరిత్యుత్తశస్త్రేరెవతదేతి) హసభ్రూణమేధునాదీనాం శబ్దచత్వసామ్యాత్ స్తుతశస్త్రేసామ్యమేతిత్యర్థః. || ౩ ||

రం—(అథయరిత్యాది) తిపోవాసమాజ్జవమహింసానత్యనచపమిత్వేతాన్యనన్యదక్షిణా-దక్షిణాదృష్టిసేమకర్తవ్యేత్యర్థః, ధర్మపుష్టికర్తవ్యసామ్యాదితిభావః

రం—(తస్మాదాచుస్సాంస్వత్యసోఽచ్చితిపునరుత్పాదనమేవాన్యాయితాహోఃపురుషస్తేనయజ్ఞరూపత్వం- అతఏవ యథాయజ్ఞకరిష్యమాణాపురుష దేవదత్తస్సామసోష్యతీతిప్రయుంజతే; తథాయదామాతా తంపురుషంజనయిష్యతి, తిహా పురుషస్యాత్పాదనంప్రకీర్త్య పురుషసోష్యతీతిప్రయుంజతేలోకాఃయాగానంతరం అసోష్టసామయజ్ఞదత్తఇతివల్-అసోష్టమాతాపురుషమిత్యుత్పత్తైఃపశ్చాత్పియుంజతే, తతశ్చపురుషస్యాత్పాదనమేవ సోష్యత్యసోఽచ్చితి శబ్దనమృంధిత్యసామాన్యత్, యజ్ఞానుష్ఠానలక్షణముత్పాదనమిత్యర్థః (తన్తరణమేవావభృథః) సమాప్తిత్యసామ్యాన్తరణే అవభృథత్వంపశ్యేదితిభావః. || ౪ ||

రం—(తద్దై తద్ధౌరంతిగిరసఃకృష్టాయదేవకీపుక్తాయోక్తౌవచ) ఘోరసామాంతిగిరగోత్రఃకృషిదృషిః తదేతల్ పురుషయజ్ఞదధనందేవకీపుక్తాయకృష్టాయ, ఇతిశబ్దోఽధ్యాహరణవ్యః, కృష్ణకేషధూతం, తల్పిత్యర్థమిత్యుక్తాన్

౧౬౦ సాన్దగిరియటికశక్తిరధావ్యరంగరామానుజభాష్యయుక్తామాం

ఇత్యనుసంధాయడవాచ- అనుష్ఠితవానిత్యధః. ఎచెలక్షణయాఅనుష్ఠానాత్
త్వం (అవిహసనవసనభూవ) నః ఘోరనామాభగవచ్ఛేషత్వానుసంధానపూర్వ
కపురుషయజ్ఞోపాసనానుష్ఠానేన బ్రహ్మవిద్యాప్రాప్త్యాపిపాసః- ఇదముపల
క్షణమపహతపాప్తత్వాదిగుణాష్టకస్య ముక్తోబధూవేత్యధః, తతశ్చ యోడశా
ధికవర్షశతజీవనఫలకస్యాపి పురుషయజ్ఞాదర్శనస్యభగవచ్ఛేషత్వానుసంధానపూ
ర్వకమనుష్ఠితస్య బ్రహ్మవిద్యాపయోగిత్వమప్యస్తీతిభాసః (సోఽంతవెలాయా
మేతత్త్రయం పరిపద్యేత) నః భగవచ్ఛేషత్వానుసంధానపూర్వకపురుషవిద్యా
సాధితదిరాయప్త్యానుగృహీతబ్రహ్మవిద్యానిష్ఠః పురుషః అక్షితమసి, అచ్యుత
మసి- ప్రాణనశితమసీత్యేతన్తంత్రిత్రయం మరణకాలేషపెదిత్యధః, అక్షిత
మసి క్షయశూన్యమసి, అచ్యుతమసి స్వరూపస్వభావప్రచ్యుతిశూన్యమసి, పా
ణసంశితమసి, జగత్ప్రాణయితృత్వేనతి సంశితం సూక్ష్మత త్త్వమసీతి బ్రహ్మసం
బోధనమ * శోతనూరణఇతిహిధాతుః (తల్లై శేద్యేముచోభవతి) తత్త్రప
రబ్రహ్మవిషయే ఏతేముచోమంత్రోభవతేత్యధః. || ౬ ||

రం—(అదిత్పుత్రిత్వస్యరతనఇతి) తియోఃముచోరయమాద్యోమంత్రోః పృ
తికెనగృహీతః సాయంమంత్రోః- అదిత్పుత్రిత్వస్యరేతనః జ్యోతిఃపశ్య నివాసరం
వర్యోయదిభ్యతేదివిఇతి. అయమధః - ప్రత్నస్య- పురాతనస్యరేతనః జగ
ద్బీజభూతస్యావ్యక్తస్యఆదిల్ - ఆదిభూతం, సంసారసంతమసనివారకతియా
జ్యోతిశ్చబ్ధితంపరంబ్రహ్మ * సదాపశ్య నిరూరయ ఇత్స క్రిత్యా నిత్యసూర
యఃవాసరం- నిత్యప్రకాశరూపంసర్వకాలంపశ్యంతిత్వధః యల్ - జ్యోతిః*
అథయదతః పరొదివోజ్యోతిర్దీప్యతేఇత్సక్రీత్యాదివి భగవల్లోకే పరత్వేన
ఇభ్యతే- నిరతిశయదీప్తియు క్తవిగ్రహాయ క్తమిత్యర్థః (ఉద్వయంతమసస్పరిక్ష్యో
తిఃపశ్యన్తఉత్తరంస్వః పశ్యంతఉ తరమిత్యాది) తమసః- పృథ్వీతేపరస్తాల్ ఉ
త్తరంజ్యోతిః పరబ్రహ్మపరిపశ్యన్తః ఉత్తరం సర్వలోకోభ్యంస్వః, భగవల్లో
కంపరిపశ్యన్తః అత్రపరిపశ్యంతేఇత్సభయత్రపేత్వథా శత్రుప్రత్యయః భగవ
ల్లోకస్య తద్గతపరమాత్తనశ్చ దర్శనాయేతియావల్ - దేవత్రా దేవమ * దే
వమనుష్యేత్యాదినాస ప్రమాప్తస్యాప్రత్యయః దేవం- ద్యోతమానం ఉత్తమం-అ
ర్చిరాదివర్షభూతం సూర్యరూపంజ్యోతిర్వయం ఉదగన్త - ఉద్గత్యప్రాప్తాస్త
ఇత్యధః. (జ్యోతిరు తమమితిజ్యోతిరు తమమితి) ద్వీరభ్యాసాయజ్ఞకల్ప

నాసమాప్త్యధః-ఏతత్థండాంతగతవాక్యవిషయకమధికరణం లిఖ్యతే-గుణో
 వసంహరపాదైత్తైత్తిరియకః * తస్యేవంవిదుషోయజ్ఞస్యాత్తాయజమానస్కృద్ధాన
 త్నిశరీరమి ధ్ధమరొవేదిలోమానిబహిః ర్వేదశ్శిఖాహృదయ. యూపః కామ
 ఆజ్యంమన్యః పశుస్తవోఽగ్నిశ్శమయికాదక్షిణావాగ్నోశాపాణ ఉగ్రాతాచ
 త్సురధ్వర్యమన్ బ్రహ్మోగ్నిమగ్నిన్యావద్ధియైసాదీక్షాయదశ్చాతియత్ని
 బతితదస్యసోమపానంయద్రమ తైతమపసదాయత్సంచరత్సావవిశత్సత్త్రిష్ట శేచ
 సప్రగగ్యోయన్తుఖం తదాహవనీయోయదస్యవిజ్ఞానం తజ్జహోతియత్సాయం
 పాతర త్రితస్మిధోయత్సాయం పాతరమధ్యందిసంచ తానిసవనానియేతిహా
 రాత్యై తేదర్శపూణమాసాయేధమాసాశ్చిమాసాశ్చ తేవాతిమాసాని
 యేబుతపః తేపశుబంధాః ఇతిశృతాయాః పురుషవిద్యాయాః * పురుషోవా
 నయజ్ఞఇతి ఛాందోగ్యమ్నాతాపురుషవిద్యానభిన్నా - పురుషవిద్యేతిసమా
 త్రైకాన్య- తురుషసంబంధియజ్ఞావయివత్వ ఏల్పనాసామ్యాత్ - మరణౌవ
 భృథసామ్యాత్పృతి పూర్వపక్షే పాప్రేక్షచ్యతే * పురుషవిద్యాయామపి చేత
 రేషామనామ్నానాల్ ఉభయత్రామ్నాతయోః పురుషవిద్యాత్వేపి విద్యా
 భేదోఽస్తేవ కుతి ఇతరేషామనామ్నానాల్ * యత్సాయంపాతరమధ్యంది
 సంచతాని సవనానిత్వాదీనాం తైత్తిరియకామ్నాతానాం ఛాందోగ్యాలినామ్నా
 నాల్, త్రైధావిధ కపురుషాయుషస్తేవఛాందోగ్యసవనశ్వామ్నానాల్ ఛాం
 దోగ్యశృతాశిషాదిదిక్షాదిత్వ పరికల్పనస్య తైత్తిరియక ఉత్సాహాల్ యజ
 మానపత్నాదీ పరికల్పనానాంచ భిన్నభిన్నత్వాల్ చాందోగ్య * పురు
 షోవానయజ్ఞఇతి శృతిస్యపురుషేయజ్ఞత్వకల్పనస్య తైత్తిరియకఉత్సాహాచ్చవి
 ద్యాభేదవివ సచ * తస్యేవంవిదుషోయజ్ఞస్యేవస్మిన్సత్త్రియోస్సామానాధిక
 రణ్యాశ్శయణాన పురుషేయజ్ఞత్వకల్పనం తైత్తిరియకప్రసీతవాద్యం పురుష
 స్తేవయజ్ఞత్వేతి స్తేవయజమానత్వోవిరుద్ధం యజ్ఞత్వయజమానత్వయోరేక స్తి
 నిర్వోధాల్, కించ పురుషేయజ్ఞత్వకల్పనేహివిద్యాస్యజ్ఞ ఆత్మాయజమానత్యై
 వక్రవ్యంసాన్యత్ నత్వేవవాక్యతయా * విదుషోయజ్ఞస్యాత్తాయజమానఇతి, అ
 తోవిదుషోయజ్ఞస్యేతి వ్యధికరణషష్ట్యై. విదవత్సమప్రియజ్ఞస్యేత్యధః తత
 శ్చప్రణవవివస్వతిశ్చయేన పురుషస్యయజ్ఞత్వకల్పనైకరూపాభివాల్ వి
 ద్యాభేదవివ- కించ ఛాందోగ్యమ్నాతాయాః పురుషవిద్యాయాః * పశుహ

అ-౨-౨ సానందగిరియటేశజ్ఞరథావ్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 పాదశంపషశతంజీవతీతమోడశాధికవషశతజీవనంఫలత్వేనామ్నాతం తైత్తిరీ
 యకెతుశ్చతాయాః పురుషవిద్యాయాః * బ్రహ్మణోత్సా మహాసఙ్గమిత్యాత్మా
 నం యుంజీతైతిపూర్వానువావిహితాయాః బ్రహ్మవిద్యాయాః * బ్రహ్మణో
 మహిమానమాహ్నతీతి బ్రహ్మపాప్తిఫలకత్వమేవలతఃఫలసంయోగభేదాద్భురుషవి
 ద్యయోర్భేదఇతిసిద్ధాంతితం పశ్యతమనుసరామః..... ॥ ౭ ॥

—ఇతిత్వతీయప్రసారకెనస్తదశఖండభాష్యమ్—

ఉ—మనోబ్రహ్మాయపాసీతైత్యధ్యాత్వమథాధిదేవతమాకాశోబ్ర
 హ్మేశుభయమాదిష్టభవత్యధ్యాత్వంచాధిదైవతంచ ॥ ౧ ॥

ఉ—తదేతచ్ఛత్రుమాద్భుత్తవాక్పాదఃప్రాణఃపాదశ్చక్షుఃపాద
 శ్శ్రోత్రంపాదఇత్యధ్యాత్వమథాధిదేవతమగ్నిఃపాదోవా
 యఃపాదఅదిత్యఃపాదోదశఃపాదఇత్యభయమేవాదిష్టభవ
 త్యధ్యాత్వంచైవాధిదైవతంచ ॥ ౨ ॥

ఉ—వాగేనబ్రహ్మణశ్చతుర్థఃపాదఃసాగ్నినాజ్యోతిషాభాతిచ
 తపతిచభాతిచతపతిచకీర్త్యాంయశసాబ్రహ్మవర్చసేనయపివంపేద॥

ఉ—ప్రాణవివబ్రహ్మణశ్చతుర్థఃపాదఃసవాయనాజ్యోతిషాభా
 తిచతపతిచభాతిచతపతిచకీర్త్యాంయశసాబ్రహ్మవర్చసేనయపివంపేద॥ ౩ ॥

ఉ—చక్షురేనబ్రహ్మణశ్చతుర్థఃపాదఃసలదిత్యేనజ్యోతిషాభాతి
 చతపతిచభాతిచతపతిచకీర్త్యాంయశసాబ్రహ్మవర్చసేనయపివం
 పేద ॥ ౪ ॥

ఉ—శ్రోత్రమేనబ్రహ్మణశ్చతుర్థఃపాదఃసదిగ్భిజ్యోతిషాభాతి
 చతపతిచభాతిచతపతిచకీర్త్యాంయశసాబ్రహ్మవర్చసేనయపివం
 పేదయపివంపేద ॥ ౫ ॥

—ఇతిత్వతీయప్రసారకెనస్తదశఖండః—

శం—మనోమయఈర్ష్యరఉక్తకాశాలైతిచబ్రహ్మణోగుణైకదేశత్వేన, అ
 భేదానీం మనలకాశయోస్సుమస్తబ్రహ్మదృష్టివిధానార్థకరమృః (మనోబ్ర
 హ్మేశ్యాది) మనః, మనులైతినేతి అన్తఃకరణం తద్బ్రహ్మపరమితుపాసీతే
 త్యేతదాత్మవిషయందశానం- అధ్యాత్వం అథాదిదైవతం - దైవతావిషయమిదం

వక్ష్యామః ఆకాశోబ్రహ్మైశ్వర్యాపాసిత, ఏవముభయం అధ్యా తమధిదైవతం చా
భయంబ్రహ్మదృష్టివిషయమాదిష్టండుపదిష్టంభవతి-ఆకాశమనసోహ్నుక్షత్వాత్ మ
నసాపలభ్యత్వాద్బ్ర బ్రహ్మణోనూగ్యంమనోబ్రహ్మదృష్టేఃఆకాశస్థనస్వగతత్వా
హ్నుక్షత్వాదుపాధిహీనత్వాచ్చ॥

॥ ౧ ॥

శం—తదేతత్ - మనఃఆఖ్యంచతుష్పాద్బ్రహ్మ- చత్వారికాపాదాఅస్యేతి, క
థంచతుష్పా త్త్వంమనసోబ్రహ్మణఇతి - ఆహ వాక్యానిశ్చిన్నశుద్ధో శ్రోమి
శ్చేతేవాహః, ఇత్యధ్యాత్మమ్, అధాధిదైవతమాకాశస్య బ్రహ్మణోఽగ్నిర్వా
యరాదిత్యోదిశత్యేతే, ఏవముభయమేవచతుష్పాద్బ్రహ్మదిష్టం భవత్స్యధ్యా
త్మంచైపాధిదైవతంద, తత్తమనసోవాగైవబ్రహ్మణస్థుశుభఃపాదః ఇతర పాద
త్రయాపేక్షయా వాచాహిపాదేనేవగవాదినద్య క్త్యవిషయంపరితిష్ఠితి-అతా
మనసఃపాదఇవవాక్ - తథా ప్రాణఃపూర్ణఃపాదః తెనాపిహిగంధవిషయంపరి
చక్రామతి- తథా చక్షుఃపాదః శ్రోత్రింపాదః, ఇత్యేవమధ్యాత్మం చతుష్పా
త్త్వంమనసోబ్రహ్మణః, తథాఽధిదైవతమగ్నివాహ్వనిత్యదిశఃఆకాశస్యబ్రహ్మణ
ఉదరఇవగోపాదాఇవలగ్నాఉపలభ్యంతే, తేనతస్మాకాశస్యాగ్నోదయః పా
దాఉచ్యంతే, ఏవముభయమధ్యాత్మంచైవాధిదైవతంచచతుష్పాదాదిష్టంభవతి॥౨

శం—తత్తవాగైవమనసోబ్రహ్మణస్థుశుభఃపాదః, సోఽగ్నివాఽధిదైవతే
నజ్యోతిషాభాతిచ దీప్యతే తపతిచసంతామంచాస్త్వకరౌతి; అథవా తైలస్థు
తాద్యాగ్నేయాశనెనేద్రావాగ్భాతిచ తపతిచ పదమయోత్సాహఃసాద్యదిత్యర్థః
విదవత్ఫలంభాతిచ తపతిచ క్త్యాగ్నేయాశనాబ్రహ్మచర్చ సేవయసంయుక్తా స్థిపెద॥౩॥

శం—తథా, ప్రాణపివబ్రహ్మణస్థుశుభఃపాదః సవాయునాగంధాత్తనాః
భాతిచ తపతిచ,

॥ ౪ ॥

శం—తథాచక్షు రాదిశ్చేనయావగ్రహణాయ ॥

॥ ౫ ॥

శం—శ్రోత్రిందిగ్భిః శబ్ద గ్రహణాయ. విద్యాఫలంనమానం నర్వత్తబ్రహ్మ
సంప త్తిరదృష్టంభవం, యఏవంపెద- ద్విరు క్తిదర్శనసమాప్త్యాః॥

॥ ౬ ॥

—ఇతి తృతీయప్రపాఠకే అష్టాదశఖండభాష్యమ్ —

అ—ననుయజ్జవిజ్ఞానేన వక్ష్యమాణవిజ్ఞానస్యసంసంగతిర స్తీతికథం పౌర్వా
పర్యమిత్యాశక్యన స్తరఖండస్య వ్యవహితేనసంబధమాహ (మనోమయఇతి)
ఇతి చ ఈశ్వరఉక్తఇతిచా ర్షణనమ్మన్తః తత్తబ్రహ్మణోగణయో రేక దేశతేష్వన

౨౬౪ సానన్ధిరీయటీకశఙ్కరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయుక్తాయాం
 మనఃకాశఙ్కృతజ్ఞత్యాహ (బ్రహ్మణ ఇతి) యథోక్తగుణకబ్రహ్మదృష్ట్యసమర్థ
 స్య తయోరెవనమ్మాణబ్రహ్మదృష్టికథనార్థము త్రరం గ్రంథమవతారయతి
 (అథేతి) ఏవముభయం ఉపదిష్టంభవతి సమన్వయః తదేవోభయంవిభజతే (అ
 ధ్యాత్తమితి) కథంమనోదృష్టివిషయత్వేనాధ్యాత్తమనోబ్రహ్మేత్యపాసనం
 విధిత్వైతే తత్రాహ (మనసేతి) తథాపికథం బ్రహ్మదృష్టేరాకాశం విష
 యాభవతి- సమాతేనోపలభ్యతే బ్రహ్మేత్యాశఙ్కాహ (ఆకాశశ్చేతి) బ్ర
 హ్మదృష్టేర్వ్యగ్యమితి పూర్వేణనమన్వయః ॥

॥౧॥

ఆ—అధ్యాత్తమధిదైవతంచవిహితస్యోపాసనస్యానుచిత్తసందర్శయతి (త
 దేతదితి) మనసస్పృశుష్మాత్త్వంపశ్యపూర్వకం పుష్కత్వాదయతి (కథమిత్యా
 దినా) ఆధిదైవికస్యాకాశస్యదతుష్మాత్త్వంపశ్యకటయతి (అథేత్యాదినా) మ
 నఃకాశయోరుక్తంచతుష్మాత్త్వంనిగమయతి (ఏవమితి) అధ్యాత్మికాహ
 దాహ పశ్యయతి (తత్రేతి) పాదత్వంవాచోపుష్కత్వాదయతి (వాచాహీ
 తి) యథాగవాదిగః స్వయంపాదేనైవప్రాప్నోతి తథాదేవతత్త్వాపివాచేవ పా
 దేనైవ క్తవ్యం విషయంపరిలభతే. తేనతస్యాః యుక్తంపాదత్వమిత్యర్థః, స్యా
 తస్యవాచఇవపాదత్వందర్శయతి (తేనాపీతి) ఆధిదైవికాహవాదాన్వివృణో
 తి (తథేతి) యథాగోరుదరేపాదాలగ్నాక్ష్యనే - తథాకాశస్యాదర ఇవా
 గ్నాగ్నిదయాలగ్నదృశ్యనే- తస్మాత్తస్యైవవాచఇవవంతీత్యర్థః, ద్వివిధపాద
 వివరణముపసంహరితి (ఏవమితి)

॥౨॥

ఆ— సమస్తస్యాధ్యాత్మికపాదానామాధిదైవికపాదేరధిష్ఠేయతయా స
 మ్బంధోఽనుచిత్తనీయఇతి దశయితుమువక్రమతే (తత్రేతి) సాఽగ్నినే
 త్యాదేరథాఽస్తరమాహ (అథవేతి) కీర్తియశసాః పృత్యక్షత్వపరోక్షత్వా
 భ్యాంభేదః ॥

॥ ౩-౪-౫ ॥

ఆ—సర్వత్రైత్వభయతస్సమన్వయః తే..... ॥ ౬ ॥

—ఇతి తృతీయప్రపాతకే అష్టాదశఖండభాష్యటీకా—

రం—అధ్యాత్తమనసేతి అధిదైవతమాకాశేచబ్రహ్మదృష్టిరుపదిశ్యతే (మనో
 బ్రహ్మేత్యపాసేత్యాదినా) ఆదిష్టంభవతి ఉపదిష్టంభవతీత్యర్థః-శిష్టంస్వప్తం॥౧॥

రం—(శదేతదృశ్యమృద్భృహ) తదేతత్ మనఃకాశబ్రహ్మచతుష్మాది
 త్యర్థః కథంమనోరూపస్యబ్రహ్మణశ్చతుష్మాత్త్వమిత్యత్రాహ (వాక్యా

దః(ప్రాణిపాదశ్చక్షుః పాదశ్శోత్రంపాదశత్యధ్యాత్మమ్) వాగాదీనాం చతు
 క్కాణాం మనోనియామ్యత్వాత్ మనః పాదత్వాధ్యాసో య క్షతిభావః, ఇత్య
 థ్యాత్మం- శ్చక్షుః క్షేపః (అథాధిదైవతమ్) ఉచ్యతే ఇతి శేషః(అగ్నిసావోవా
 యుఃపాదఆదిశ్యఃపాదోదిశఃపాదశ్చక్షుః) అగ్నాదయశ్చత్వారోబ్రహ్మరూపా
 కాశస్యోదరలగ్నాః పాదాశ్చనభనుతీత్యథాః(ఇత్యథయమేవాదిష్టంభవత్యధ్యా
 త్మంచాధిదైవతంచేతి) స్వప్తోః.

॥ ౨ ॥

రం—(వాగేనస్యహ్లాదశ్చక్షుర్థఃపాదస్సాగ్నినాజ్యోతిషాధాతద తవతిచ)
 తిధ్యాత్మం బ్రహ్మరూపస్య మనసోవాగేచశుభఃపాదః; సాఽధిదైవతం బ్ర
 హ్మరూపా కాశపాదరయతత్సమ్భంధినాఽగ్నినాజ్యోతిషా- ప్రకాశకేనభాతి,
 ప్రకాశతే- తవతి- స్యకార్యోత్సాహిభవతీత్యథాః * అగ్నిర్వాస్థుత్వాముఖం
 (ప్రా విశదితి అగ్ని దైవతాయానీన చాగ్నిష్ఠాత్యత్యేన తదధీనప్రకాశప్రవృత్తి
 కత్వాదితిభావః; ఏనము త్తరత్రాపిదృష్టస్యమ్ (భాతిచతవతిచ కీర్త్యా యశసా
 బ్రహ్మవర్ష సేనయువంవేన) నిరీరణదిక్రమరూపమేతుభేదాత్ కీర్తయశసోర్వే
 దః, బ్రహ్మవర్షసంపృత్యాధ్యయనసమ్మృద్ధిః శిష్టంస్వప్తమ్.

॥ 3 ॥

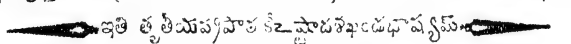
రం—(ప్రాణిపాదబ్రహ్మశ్చక్షుర్థఃపాదస్సవాయనెత్వాది) వాయుప్రా
 ణయోరేకత త్త్వత్వాదితిభావః.

॥ ౪ ॥

రం—(చక్షురేనబ్రహ్మశ్చక్షుర్థఃపాదస్సఆదిత్యే నెత్వాది) ఆదిత్యస్యచక్షు
 రధిష్ఠాత్యత్వాదితిభావః.

॥ ౫ ॥

రం—(శోత్రమేవబ్రహ్మశ్చక్షుర్థఃపాదస్సదిక్ష్వికత్వాది) * దిశశ్శోత్రం
 భాత్వా క్షణాప్రా విశన్తిదిద్ధైచతానాం శ్చోత్రాధిష్ఠాత్యత్వాదితిభావః, అ
 వశిష్టస్యోక్తోఽథః (యువంవేదయువంవేదేతి)ద్విరు క్తిర్విద్యాసమాప్త్యర్థా ॥౬॥

ఉ—ఇతి తృతీయప్రపాఠ కీఽష్టాదశఖండభావ్యమ్—
 ఉ—ఆదిత్యో బ్రహ్మత్వాచేతస్తస్యవవ్యాఖ్యానమన దేవేదమగ్ని
 ఆసీత్ । తత్సదాసీత్తత్సమభవత్తదాండం నిరవతత తత్సం
 త్సరస్యమాత్రా మశయతన్నిరభిద్యత తేఅండకపాలేరజతంచ
 * సువణాంచాభవతామ్ ॥

॥ ౧ ॥

ఉ—తద్యద్రజతిగోసేయం పృథివీ యత్సవణగో సాఽయోగ్యజ్జరా
 యతేవర్యతాఃయదుల్బగో సమేఘానీహరోయాభవనయస్తాన

అ- సానందగీర్తికశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయుక్తాయాం
ద్యోయద్వాస్తేయముదకన్ససముద్రః ॥ ౨ ॥

ఉ—అథయత్తదజాయత సోసావాదిత్యస్తంజాయమానంఘ్రామాడ
లూలవోఽనూదతిష్ఠన్సర్వాణిచఘాతానిసర్వేచకామాస్తస్మా
త్సోదయంప్రతిప్రత్యాయనంప్రతిఘ్రామాడలూలవోఽనూ
త్తిష్ఠన్సర్వాణిచఘాతానిసర్వేచైవకామాః ॥ ౩ ॥

ఉ—సయమరమేసంవిద్యానాదిత్యం బ్రహ్మైత్యుపాస్తేఽభ్యాసోహ
యదేనగ్నాభవోఘ్రామాఅచగచ్ఛ్యాయదుపచనిమ్రేడరన్నిమ్రే
డన్ ॥ ౪ ॥

ఇతి ఛాందోగ్యోపనిషది తృతీయ ప్రపాఠకస్సమాప్తః
హరిఃఓమ్—తత్సత్.

శం—ఆదిత్యోబ్రహ్మణఃపాదఉక్తఇతి తస్మిన్ సకలబ్రహ్మద్భవ్యస్థామిద
మారభ్యతే, ఆదిత్యోబ్రహ్మైత్యాదేశః, ఉపదేశః- తస్యోపవా్యాఖ్యానం క్రియతే
స్తుత్యథమ్, అనల్ అవ్యాకృతనామరూపమిదం, జగదశేషమగ్- ప్రాగవ
స్థాయాముత్పత్తైరాసీత్, నత్వనదెవ * కథమసతస్సజ్ఞాయేతేత్యనత్కార్యత్వ
స్యప్రతిషేధాత్, నన్విహనదెవేతివిధానాద్వికల్పస్సాన్- న క్రియాస్త్వివ వస్తు
నివికల్పానుపపత్తైః, కథంతహేదమసదేవేతి - సప్తవోచామావ్యాకృతనామ
రూపత్వాదనదివాసదితి, సన్వేషశబ్దోఽవధారణార్థః, సత్యమేవమ్, నతునత్త్వా
భావమవధారయతి, కింతహే నామరూపవ్యాకృతవిషయో నచ్చబ్రహ్మయోగో
ద్భవ్యః, తద్బ్రహ్మరూపవ్యాకరణమాదిత్యాయత్తంప్రాయశోజగతః- తదభావే
హ్యన్ధంతమఇదంప్రజ్ఞాయేత కింననేత్యతస్తత్ స్తుతిపరేవాక్యే సదవీదంప్రా
గుత్పత్తైజగదసదేవేత్యాదిత్యస్తోతి బ్రహ్మద్భవ్యస్థామిత్వా- ఆదిత్యనిమి
త్తాహిలోకే నదితివ్యవహారికం, యథాఽసదేవేదంరాజ్ఞఃకులం సర్వగుణనమ్న
న్నే పూర్ణావమణి రాజస్యవతీతి- తద్వల్, నచనత్త్వమసత్త్వంవేహజగతః
ప్రతిపిపాదయషీతమ్- ఆదిత్యోబ్రహ్మైత్యాదేశపరత్వాల్- ఉపసంహరిష్యన్తే,
* ఆదిత్యోబ్రహ్మైత్యుపాస్తఇతి (తత్సదాసీత్) తల్ అసచ్ఛబ్దవాచ్యం ప్రా
గుత్పత్తైః స్థిమితం నిస్సందేహసదివసత్కార్యాభిముఖంఈషదుపజాతప్రవృత్తిస
దాసీత్- తత్కావలబ్ధపరిస్పందంతత్సమభవత్- అల్పతరనామరూపవ్యాకరణేనా

ఋగ్విభాతమివవీజమ్, తతోవిక్రమేణ స్థూలీభవత్తద్రాత్రాద్భ్యుః ఆండం న రవతత, సంవృత్తం, ఆంఘమితేద్రేఘ్యం ఛాన్దసమ్. తత్ అండం నంవత్సాస్య కాలస్యప్రసిద్ధస్యమాత్రాం, పరిమాణమభిన్నస్వరూపమేవాశయతి, స్థితిం ని భావ, తత్, తతః సంవత్సరపరిమాణాత్కాలామూర్ఖ్యం నిరభిద్యత, నిభిఃన్నం వయసామివాండమ్. తస్యనిభిఃన్నస్యా ఉస్య కపాలే ద్వైరజతంచసువణం నా భవతాం సంవృత్తైః. || ౧ ||

శం—తత్ - తయోః కపాలయోర్యదృజితం కపాలమాసేత్. సయంవృగివీపు భిశ్చపలక్షితమథోఽండం కపాలమిర్ల్యః, యశ్చునిణాం కపాలం- సాచ్యో- ద్యులొకొపలక్షితమూర్ఖ్యే కపాలమిర్ల్యః, యస్మిన్ రామ్యం గర్భస్థనం స్థూ లమండస్య విశకలీధాపికా శ్చోలే - లేవర్షకౌపనూపుః- యమర్బం- యతూని త్తం గర్భపరివేష్టన, తత్సహజేత్తైః సహజైః సహజైః అవిశ్వామూర్ఖభూతే త్యథః, యాగర్భ్యజాతస్య దేహా భవసయః- సిరాం- తాః సప్తసహజాః- యత్తస్యచస్తాభసం- వా- మముదకం- ససముద్రకం. || ౨ ||

శం—అథమ తదజాయత గర్భరూపం తస్మిన్నుదే- సోసావాదిర్యః- తలది త్యం జాయమానం ఘాషాః శద్వాః ఉలూలపః- ఉరూరపః- విశాకరవా- ఉద తస్త్వ, ఉత్తితివంతిః హస్తాద్రోస్య హా ప్రభవపుత్రజన్మని సర్వాణిచన్ధావరజం గమానిభూతాని, సర్వేచలమంధూలానాం కామాః కామ్యంతేఞ్జతి, విషయాః స్త్రీసస్త్రాన్నాదయః, యస్మాదాదిభ్యజన్మ నిమిత్తాఘాతకామంత్రి- తస్మా దద్యుత్యేపితస్య ఆదిత్యస్సోదయంబ్ర- ప్రత్యాయం, ప్రత్యుతగమనంచ ప్రతి- అథవాపునఃపుం, ప్రత్యాగమనం- ప్రత్యాయనమ్. తత్ప్రతి- తస్మిన్మి త్తీకృత్యేత్యథః, సర్వేచలమంధూతాని, సర్వచకామాఘాషాడలూలనశ్చానూ త్తిష్ఠంతి, ప్రసిద్ధమ్యోతదదయాదానవిశుః. || ౩ ||

శం—సయః కశ్చిదేత మేవం- యథోక్తమహిమానం విద్వాన్ సన్నాదిత్యం బ్రహ్మాత్మపాస్తే- సతద్భావం ప్రతిపద్యతే త్యథః, కించ ద్భష్టంభలం- అభ్యా శః- క్షిప్రంతద్విదః, యదితిక్రియావిశేషణమ్. ఏనం- ఏనం విదాసాధవః- శోభనా ఘోషాః సాధుత్వం ఘాషాదీనాం- యదుపభోగ పాపానుబంధాభావః- ఆచగ చేయః ఆగచ్ఛేయశ్చ (ఉపచనిమేదేనన్నిమేదగ్) న కలమాగమనమాత్రం ఘాషాణాం ఉపసుఖయేయశ్చ - ఉపసుఖంచకుర్వీత్యథః- ద్వైరభ్యాసా

అంతా సానద్దగియటికశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
భాష్యయసమాప్త్యథాఆదరాధ్యశ్చ..... ॥ ౪ ॥

—ఇతి తృతీయపాఠకే ఏకోనవింశతిభాష్యమ్—

ఇతి శ్రీమద్గోవిందభగవత్పూజ్యపాదశిష్యవరమహంస
వరివ్రాజకాచార్యశ్రీమచ్చంకరభగవత్పాదకృతౌ
ఛాందాగోపనిషద్భాష్య తృతీయపాఠకభాష్యమ్

ఆ—ఖండాస్తరస్యసంగతిమాహ (అదిత్యఇతి) తస్యేతి ఆదిత్యోగ్యహ్యతే
అనభివ్యక్తనామరూపతావభిప్రాయేణాసచ్ఛవోగౌణావ్యాఖ్యాతః, తత్రైవ
కారావష్టంభనశక్తుతే (సన్వతి) * కథమసత్సజ్జాయేతేతిఅనత్కారణత్వస్య
షష్ఠేనిరాకరిష్యమాణత్వాత్తత్ర సత్కారణంభవతు- పృథ్వీతేతు సావధారణాద
సచ్ఛబ్దాదసదేవకారణంబివక్షితమిత్యదితానుదితహోమపక్షకల్పిత్యథః, కి
యాయాఃకర్తృతస్త్రీత్వాత్తదిచ్చయాతత్రైవికల్పద్యస్తసస్సుసిద్ధస్యతిదిచ్చా
ననువిధాయితావన్న వికల్పస్సవ్యసతి- సహస్థాణురేవ కస్యచిదపేక్షయా పురు
షోభవతీతిపరిహరతి (సక్రియాస్వివేతి) వికల్పసవ్యవే వాక్యస్యగతిర్వక్తవ్యేతి
వృచ్ఛతి (కథమితి) అనచ్ఛబ్దస్యవాగతిః, అవధారణస్యవాప్యచ్ఛవే- తత్రా
ద్యంప్రత్యాహ (సన్వతి) ద్వితీయశక్తుతే (సన్వేషబద్ధఇతి) తస్యకాగతిరితి శే
షః- పూర్వకాలీనసత్త్వాభిధాయకాఃచ్ఛబ్దస్య వాక్యశేషేశ్యవణాన్నావక్రమే
చనత్త్వాభావావధారణంబివక్షితమ్. కింతేవిభివ్యక్త్యభావావధారణమాదిత్యస్తుశ్య
థామితిసమాధితే (సత్యమేవమితి) క్వపునరియమాదిత్యస్తుతిరుపయజ్య తేత్రా
హ (బ్రహ్మద్వష్టితి) జగతానామరూపవ్యాకరణమాదిత్యాయత్తమిత్త్యేతదుపహ
దయతి (అదిత్యేతి) తథాపి కథమాదిత్యస్తుతిరిత్యాశక్తు దృష్టాన్తేనదగ్ధయతి
(యథేతి) కించ ఉపక్రమోపసంహారైకయాపేక్షాదిత్యేబ్రహ్మద్వష్టివిధిపరిమిదం
వాక్యమ్, సతస్యకారణాసత్త్వైతాత్పర్యంకల్పయితుంశక్యం, అన్యథాసిద్ధకల్ప
కాధావాదిత్యాహ (సచేతి) తత్పరత్వం కథమవగతమిత్యాశంకాపసంహారస్యా
పక్రమానుసారిత్వాదిత్యాహ (ఉపసంహరిష్యతీతి) కథం తస్మానచ్ఛబ్దవాద్య
త్వం తదాహ (స్తిమితమితి) సత్త్వంతేహి- కథమితి తదాహ (కార్యేతి) హీ
జస్యాచ్ఛాపతావత్కారణస్య సిస్సతావస్థాందగ్ధయతి (ఈషదితి) 'లభ్యపరిస్ప
ష్టం ప్రాప్తపరిణామమ్, భూతసూక్ష్మాకారేణాభవదిత్యర్థః, సూక్ష్మభూతోత్ప

౨౭౦ సానస్థగిరియతీకశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 ద్యుపలక్షితమహోండకపాలమిత్యర్థః, (యత్సువర్ణంసాద్యో) సువర్ణమయో
 తపాలం ద్యులొకోపలక్షితమూర్ధ్వకపాలమ్ (యజ్జరాయలైపర్వతాః) జరా-
 యు గర్భపరివేష్టనమ్, అండస్యశకలీభావదశాయాం యాఃస్థూలగర్భపరివేష్టనసి-
 రాః, లైపర్వతాబధూపురిత్యర్థః, (యదుల్బంనమేఘానీహరిః) యదుల్బం-
 నూక్షం గర్భపరివేష్టనం; తస్మైసునహితంహిమం (యాధమనయస్తానద్యః) ధమ-
 నయఃసిరాశ్చిత్యర్థః (యద్వాస్తేయముదకంసనముద్రః) నస్తాధవంవాస్తేయం॥౨॥

రం— (అథయత్తదజాయతసానావాదిత్యః) తస్మిన్నండేగర్భరూపం యద-
 జాయత, సచిత్త్యిశిత్యర్థః (తంజాయమానంఘ్రామాడలూలవోఽనూదతిష్ఠా-
 సర్వాణిచభూతానిసర్వేచకామాః) తంఅదిత్యంజాయమానమనుడలూలవః-ఉరూ-
 రవః, ఉరురవాః, విస్తీర్ణారవాః, మహాధ్వనియక్తాః- ఉలూలవశతి ఛాందసం
 రూపం, ఘ్రామః- శబ్దః, స్థావరజంగమానిభూతానిచ లైమంకామాః కామ్య-
 మానాశ్రీచస్త్రాదియశ్చ ఉదతిష్ఠా ఉత్థితవంతశ్చిత్యర్థః, సర్వస్యాదిత్యోదయా
 సంతరథావిత్యాదితిథావః (తస్మాత్తస్యాదయం ప్రతిప్రత్యాయనంప్రతీత్యాది) త-
 స్మాదవ్యత్యేప్యాదిత్యస్యాదయంప్రతి ప్రత్యాయనం, అస్తమయంచప్రతి, ఉరుర-
 వాశ్శబ్దాశ్చ భూతానిచ కామాశ్చ ఉత్పద్యంతేశ్చిత్యర్థః, ఉదయాస్తమయవేలా-
 యాం పక్షిఘ్రామాదీనాందర్శనాదితిథావః. ॥ ౩ ॥

రం(సమవీతదేవంవిదవానాదిత్యంబ్రహ్మేతుపాస్తేశ్చిత్యాది) హశబ్దః ప్రసి-
 ధ్ధా- ఏనం ఆదిత్యబ్రహ్మేపాసకంఅభ్యాశః- క్షిప్రం- యత్ యేశ్చిత్యర్థః-యో-
 సాధుః, శోభనాఘ్రామః లెడవ-సమీపేఆచగచ్ఛేయఃఆగచ్ఛేయశ్చ, నిమే-
 షే- సుఖంతుర్గురిత్యర్థః * మృదుసుఖచేతిహిధాతురంతర్భావిత్యాద్యర్థః-
 (ఏమేడేరిన్నిమేడేరిన్నితి) ద్విరుక్తిరభ్యాసపరిసమాప్త్యర్థాః. ॥ ౪ ॥

—ఇతి తృతీయ ప్రపాఠకే ఏకొనవింశతింశధాష్యమ్—

—ఇతి ఛాందోగ్యోపనిషద్భాష్యే తృతీ ప్రపాఠకభాష్యమ్—

తైమాయయఃకరుణయాక్షితినిజరాణాం భూమావజృంభయిత
 భాష్యసుధాముదారిః! వామాగమాధ్వగవదావదతులవాతో
 రామానుజస్సమునిరాద్రియతాం మదుక్తిమ్ ॥ ॥ ౧ ॥

శ్రీ హయగ్రీ వాయనమః.

సానందగిరీయతీక శంకరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయుక్తాయాం

ఛాందోగ్యోపనిషది చతుర్థః ప్రపాతకః.

హరిఃటమ్.

ఉ—జానశ్రుతిహాపౌత్రాయణః శృద్ధాదెయోబహుదాయాబ
హుపాక్యతనసహనర్వతతపసథాన్తాపయాంచకే సర్వతపివ
మైశ్నమత్సృతితి ॥ ౧ ॥

ఉ—* అథహాహగ్నానిశాయామతిపెరుస్తద్భవగ్నహగ్నసాహ
గ్నసమధ్యవాదహోహోయిభిల్లాక్షభల్లాక్షజానశ్రుతిః పౌత్రా
యణస్యసమందివా జ్యోతిరాతతంతస్తాప్రసాజ్జీస్తత్త్వామాప్ర
ధాక్షిరితి ॥ ౨ ॥

ఉ—తమహపరఃప్రత్యువాచకమ్వగవీనమేతత్సప్తగ్నసయగ్నావస
మివరైక్వమాభైతియోనుకథగ్నసయగ్నావరైక్వఇతి ॥ ౩ ॥

ఉ—యథాకృతాయవిజితాయాధరేయాః సంయంత్యేవమేనగ్న
ర్వంతదభిసమేతియత్క్రించప్రజాస్సాధుభుర్వంతియస్తద్వేదయ
త్సవేదసమయైతదుక్తఇతి ॥ ౪ ॥

ఉ—తదుహజానశ్రుతిఃపౌత్రాయణఉపశుశ్రావనసహసంహోసవ
క్షత్తారమువాచాంగారేహసయగ్నావసమివరైక్వమాభైతియోను
కథగ్నసయగ్నావరైక్వఇతి ॥ ౫ ॥

ఉ—యథాకృతాయవిజితాయాధరేయాస్సంయంత్యేవమేనగ్న
ర్వంతదభిసమేతియత్క్రించప్రజాస్సాధుభుర్వంతియస్తద్వేద
యత్సవేదసమయైతదుక్తఇతి ॥ ౬ ॥

ఉ—సహక్షత్తాన్విష్యనావిదమితిప్రత్యేయాయతగ్నహోవాచయ
త్త్రారెబ్రాహ్మణస్యాన్వేషణాతదేనమరేభితి ॥ ౭ ॥

ఉ—సోధస్తాచ్ఛకటస్యపామానంకషమాణముహోపవిజతగ్నహ

* భోభోయిభిల్లాక్షేతి మాప్రధాక్షిదితిచ రక్షరామానుజీయఃపాతః ॥

అతి ౩ సానన్దగిరియటేశశక్తరథావ్యరంగరామనుజభావ్యయశ్చాయాత

భ్యువాదత్వంనుభగవన్సయుగావైకవ్యత్యహాహ్యరా ౩ ఇతి

హాపృతిజ్ఞానహక్తతావిదమితిప్రత్యయాయ.....॥౮॥

—ఇతిచతుర్థాపాఠకే ప్రథమఃఖండః—

శం—వాయుపాణియోబ్రహ్మణఃపాదదృష్ట్యాధ్యాసః పురస్తాదవ్యతితః
అథదానీంతయోః సాక్షాద్భక్తిప్రత్యయోపాస్యతావయోత్తరమారభ్యతే, సు
ఖానబోధాథా - తిభ్యాయికావిద్యావాసగ్రహణవిధిప్రదశనాథావచ -
శ్రద్ధోన్నదానానధ్యతావదీనాంచ విద్యాప్రాప్తిసాధనత్వం ప్రదర్శ్యతే ఆ
ఖ్యాయికయా జానశ్చుతిః జనశ్చుతస్యావత్వం- హవితివ్యథాః పుత్రస్య పౌ
త్రః ; పౌత్రాయణస్సవన శ్రద్ధాదేయః, శ్రద్ధాపుగస్సరమేవద్రాక్షణాదిభ్యో
దేయమస్యేతి శ్రద్ధాదేయః బహువాయూ పృథూతలదాతుం శీలమస్యేతిబ
హువాయూ బహువాక్యః, బహువక్తవ్యమహస్యహనిగృహేయస్యాసౌ బహు
వాక్యః భోజనాథిభ్యోబహువస్యగృహేన్నంపచ్యత్యత్యథాః ఏవంగుణన
మ్మనోన్మనోజానశ్చుతిః పౌత్రాయణోవిశిష్టదేశికాలేచ కస్తింశ్చిత్ ఆస
హ బహువ, సహసర్వతిః, సర్వాసుదిక్షుగ్రామేషు సగరేషుచాననథా ఏ
త్యనసంతియేష్యిత్యాననథాః తా మాపయాంచక్రే, శాంతవానిత్యథాః స
ర్వతపవమే- మమాన్నంతేషావససభేషు వసంతోన్మస్యంతి- భోక్ష్యంతీత్యేవ
మభిప్రాయః ॥ ౧ ॥

శం—తత్రైవంసతిరాజనిత స్థితిభుక్తకాలేహర్తవ్యతలస్థేభూహంసాః ని
శాయాం, రాత్రానతిపెతుఃఋషయో దేవతావారాజ్ఞోన్మదానగుణైస్తోషితా
స్సంతోహంసరూపాఘాతావారాజ్ఞోదశనగౌచరైతి పెతుః, పతితవంతః త
త్ తస్మిన్కాలేతేషాంపతతాంహంసానామేకఃస్వస్థతః పతన్నగ్రతఃపతంతం
హంసమభ్యువాద, అభ్యుక్తవాక్ దళోహేనాయాతి, భోభోఇతిసంబోధ్యభల్లా
క్షుధలాక్షితి ఆదాదశాయా, యథావశ్యపశ్యాన్మర్మమితితద్వత్. భల్లాక్షేతి
మందదృష్టిత్వం సూచయన్నాహ, అథవా - సమ్యగ్భక్తిప్రదశనాభిమానవ
త్వాత్తస్యానకృదుపాలచ్చస్తేనపీడ్యమానోమమీతయాహుచయతి (భల్లా
క్షేతి) జానశ్చుతిః పౌత్రాయణస్యసమం తుల్యందివా, ద్యులూకనవ్యోతిః -
ప్రభాస్వరమన్నదానాదిజనితప్రభావజమాతలం వ్యాప్తం ద్యులూకస్పృగిత్య
థాః దివా, అహ్నవానమంజ్యోతిరిత్యేతత్ తస్మాప్రసాజ్ఞీసంజనం, స క్తింత్వేన్

జ్యోతిషాసంబంధం మాకాక్షీరిత్యర్థః, తత్ప్రసంజనెనతల్, జ్యోతిః తావ; తావం మాప్రధాక్షిః మాదహత్విత్యర్థః పురుషవ్యత్యయేన మాప్రధాక్షిరితి॥౨

శం—తం ఏవము క్రవంతంపరః, ఇతరోఽగ్రగామిప్రత్యువాచ, అరేనికృష్టోయం రాజావరాః తంకండువినంసంతం, కెనమాహత్వైవయుక్తం సంతమితి కుత్సియత్యైవమేవం సబహుమానమేతద్వచనమాత్మ, రైక్వమివనయుగావసంసహాయగ్యయా- గంత్యావతఃతథాతినయుగావరైక్వః, తమివాత్వైవం అననురూపమస్తిన్నయుక్తమిద్వశంవక్ష్యం రైక్వైవత్యభిప్రాయః ఇతరశ్చాహ, యోనుకథంత్యయోచ్యతే సయుగావరైక్వః ॥ ౩॥

శం—ఇత్యుక్తవంతంధల్లాక్షఆహ, శృణు యథా నరైక్వః - యథాలోకకృతాయః కృతానామ- యోద్యూతినమయేప్పసిద్ధశ్చతురంకః నయదాజయతి ద్యూతేప్రవృత్తానాం తస్మే విజితాయ తదర్థమితరైర్విద్యేకాంకాలధరేఽయాః, త్రైతాద్వాపరకలినామానః సంయంతి- సంగచ్ఛంతి - అంతర్భావంతి, చతురంకకృతాయైర్విద్యేకాంకానాం విద్యమానత్వాత్తదంతర్భావతీత్యర్థః యథాఽయదృష్టాంతః- ఏవమేనం - రైక్వంకృతాయస్థానీయం త్రైతాదిస్థానీయం సర్వంతదభిసమేతి- అంతర్భావతిరైక్వ కింతల్ యత్క్రించలోకేసర్వాః పృజాఃసాధు, శోధనంధర్మజాతం కుర్యంతి; తత్సర్వంరైక్వస్యధర్మేఽస్తర్భవతి తస్యచఫలే సర్వప్రాణిధర్మఫలమంతర్భావతీత్యర్థః, తథా అన్యోపి కశ్చిత్ యః తల్, సెద్యంపెద కింతల్, యల్- జేద్యంనః రైక్వోపెద - తద్వేద్యమన్యోపియోపేద తమపిసర్వప్రాణిధర్మజాతంతత్ఫలంచ రైక్వమివాభిసమేతీత్యనువతఃతే సః ఏవంధూతోఽరైక్వోపి మయావిద్వానేతదుక్తః ఏవముక్తోరైక్వవల్ నవీవకృతాయస్థానీయోభవతీత్యభిప్రాయః॥ ౪ ॥

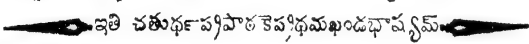
శం— (తదుహ) తదేతల్ ఈదృశంహంసవాక్యం ఆత్మనఃకుత్సారూపమస్యస్య విమూర్తైర్వాదః ప్రశంసారూపముపశుశ్చావ- శుశివాహ హర్ష్యతలస్థారాజాజానశ్శుతిః పౌత్రాయణః తచ్చ హంసవాక్యం స్తరన్నేవపౌనః భున్నేనరాత్రిశేషమతివాహయామాన, తత్సర్వందిధీరాజాస్తుతియక్తాభిర్వాగ్భిః పృతిబోధ్యమానఉవాచక్షత్తారం సంజహానవీవ శయనంనిద్రాంవాపరిత్యజన్నేవ హేలంగ- వత్సారేహ సయుగావసమివరైక్వమాత్మకింమాం. నవీవస్తుత్యమాః నాహమిత్యభిప్రాయః అథవా సయుగావసం రైక్వమాత్మగత్వామ

౧౭౪ సానందగిరియతీకశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 మతద్విద్యత్వామ్- తదేవశబ్దోఽవధారణార్థే అనర్థకోవావాచ్యః సచక్షత్వా
 ప్రత్యువాచరైకాన్వయస కామోరాజ్ఞోఽభిప్రాయజ్ఞః (యోనుకథంసయగ్వా
 రైకవృత్తి) రాజ్ఞేనంచాక్రతనైతుంతిచ్చిహ్నుం జ్ఞాతుమిచ్ఛన్ యోనుకథం
 సయగ్వారైకవృత్తివాచత్ ॥

శం—సచభల్లాక్షవచసమేవావాచత్తస్య స్వరత్ ॥

శం—సహక్షత్వానగరం గ్రామంవాగత్యాన్విష్యరైకవంనావిదమ్- నన్యజ్ఞా
 సిషమితి ప్రత్యేయాయ- పృత్యాగతవాత్ తంహోవాచక్షత్వారం అరెయత్య
 బ్రాహ్మణస్య బ్రహ్మవిదవీకాంతైరణ్యే నదీపులినాదావివిక్తచశైవేషణ
 అమమాగణంభవతి తత్ తత్తైగ్రం రైకమిచ్ఛ గచ్ఛ తత్త్రమాగణంభవతి
 త్యర్థః ॥

శం—ఇత్యుక్తక్షత్వాన్విష్యతంవిజనదేశైధస్తాచచ్ఛకటస్య గస్త్యాపా
 మానం కషమాణం కంఠూయమానంద్యప్త్యాన్వయంనూనం సయగ్వారైకవృత్తి
 సమిపేఉచోపవివేశ, వినయేనోపవిష్టవాత్ తంచ రైకవంహాభ్యువాద, ఉక్త
 వాత్ త్వమసిహేభగవః భగవత్ సయగ్వారైకవృత్తి ఏవంపృష్టోఽహమస్మి
 హితిరా3 అరేఇతిహానాదరవవ ప్రతిజ్ఞై- అధ్యుపగతవాత్. సతంవిజ్ఞాయాఽ
 విదం- విజ్ఞాతవానస్తీతి ప్రత్యేయాయ- పృత్యాగత్యర్థః..... ॥౮॥

అ—అదిత్యస్యసూత్రావచ్ఛేదభేదత్వాత్తదుపాసనానంతరం సూత్రోపాస
 నముపన్యస్తే- నన్వధ్యాత్మధిదేవతంచ వాయుప్రాణయోః సూత్రాత్మభూ
 తయోరుపాసనంపూర్వాధ్యాయేపి వ్యాఖ్యాతం తథాచకోత్యవిశేషః యనతదు
 పాసనం పునరారభ్యతే- అతఆహ (వాయుప్రాణయోరితి) సాక్షాత్ హదక
 ల్పనంవిసేతియావత్ బ్రహ్మతేన బ్రహ్మకార్యరూపేణైత్యర్థః (విద్యేతి) *
 ధర్మాథాత్ ఇత్యే సన్యాతాం శుశూషావాపితద్విధా ॥ తత్త్రవిద్యానవక్తవ్యా
 శుభంబీజమివోషరణి స్మృతిమనుసంధాయ పుష్కలధనమాధాయ రైకోవరా
 జ్ఞేవిద్యాంప్రాదాజ్ఞానశృతిశ్చశాస్త్రార్థఃజ్ఞాత్వా పుష్కలధనం దత్తైవ శ్రీ
 ధ్ధాదిసంపన్నస్తత్రోవిద్యామాదదే. తథాఽన్యోపి విద్యాయాదాతాగ్రహీతా
 వాన్యాదితద్దానగ్రహణయోర్విధిప్రదేశానాథాచాఖ్యాయికైత్యర్థః సను
 షట్పుతాని గవామిత్యాదిదశానాద్దనదానమేవవిద్యాగ్రహణసాధనమిహపరీ

యతే సతుశ్చద్వాదీత్యాశజ్ఞానహ (శృద్ధతి) ఆదివదేనతాత్పర్యపరిపాతా
దయోగ్యహ్యనై, ఆఖ్యాయికయా * తదుహపునరెవేత్యాదిలక్షణయోతియావల్
జనశ్చుతస్యపుత్రాయః తస్యపౌత్రః, పౌత్రాయణః- సచపర్యంతజానశ్చుతి
రెవేత్యాహ (పుత్రస్యేతి) శోధయాదెయస్యాల్పత్వశంకాంవారయతి (బహు
దాయాతి) బహుపాకస్యఫలమాహ (భోజనేతి) ఉత్తస్యరాజ్ఞోవతఃమానత్వా
భావాదసత్త్వమాశంక్యోక్తమ్ (ఏవమితి) స్వసమిపంప్రాపైభ్యవార్థిభ్యోఽ-
సావన్నఽదదాతీత్యాశంక్యాహ (సపాతి) ॥ ౧ ॥

ఆ—విశిష్టాన్నదానఫలందగ్ధయితమారభతే(తత్రేతి)వాక్యాధ్యర్థందగ్ధయతి (ఋ
షయఇతి)సమోద్ధనాభ్యాసస్యవిషయమాహ (ఆదరందగ్ధయన్నితి) తదేవదృష్టా
నేనస్పష్టయతి(యథాతి)భల్లాక్షశబ్దార్థమాహ(భల్లేతి)భల్లాక్షశబ్దాభద్రాక్షవిషయ
స్సోవిరుద్ధలక్షణయావద్దృష్టిత్వమాచరతి,భల్లాక్షశబ్దస్యవిషయాస్తరమాహ(అ
థవేతి)తస్యవృష్ణగామినోహంసస్య*మహాత్మానాతిక్రమణీయోవిజానతేతిసమ్య
ద్గన్ధనాభిమానశాలిత్యాల్లెనాగ్నిగామీహంసో జానశ్చుతిమతివిచిక్రిమిమరమర్చి
తయా పీడ్యమానస్సో నతస్వంధర్మంజానాసి, జ్ఞానాభిమానంతువహసీతుపాల
బ్ధిస్తత్రభల్లాక్షేతుపాలంభస్వరూపంసూచయతిత్వథాః, వృష్ణగామీహంసో ని
ద్రాపూర్వకమగ్నిగామినంహంసంనమోద్ధగ్య కిముక్తవానిత్యపెక్షాయామాహ ॥

(జానశ్చుతేరితి) మాప్రధాక్షీరితిపాతే కథం మాప్రధాక్షీరిత్యవ్యతే తత్రాహ(పు
రుషవ్యత్యయేనేతి)మధ్యమపురుషంప్రథమపురుషంకృత్యావ్యాఖ్యానమిత్యర్థః॥౨

ఆ—సస్తం- ఏనం- ప్రాణిమాత్రం రాజానమధికృత్య సబహుమానమే
తద్వచనమాత్థేతికుత్సయతితిసమృద్ధిః, తత్రవైధర్మ్యధృష్టాస్తమాహ (రైక్వ
మివేతి) యుగంవహతీతియగ్యః బరీవర్ధః- అశోవాస్యామస్తీతియుగ్యా-శకటి
తియానహవతఃతఇతిసయుగావైరైక్వః- వకారోమత్సర్గీయః,తంరైక్వంజ్ఞానమా
హత్త్వయ క్తమధికృత్య యథాప్రశంసావచనం, తథాకమిణమేనంరాజానమ
ధికృత్య కథమేవమాత్థేతిత్వథాః, ఉక్తంవాక్యాథాం సజ్కులయతి (అననురూ
పమితి) అస్తిన్వరాకెరాజని ధర్మమాత్రనిష్ఠ నెడమనురూపంచనం-రైక్వ
పునర్విజ్ఞానవతియథోక్తంవచోయ క్తమేవేతి- ఇతరః వృష్ణగామీహంసః యస్య
యుగావైరైక్వస్త్యయోచ్యతే, సకథంనుస్యాదిత్యన్వయః. ॥ ౩ ॥

ఆ—సరైక్వోయేనప్రకారేణస్యాల్, తంప్రకారంశృణ్వతిపరిజ్ఞాయప్రకా

సానన్దగిరియీకశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభాష్యయంతాయాం
 రప్రదిదర్శయిషయాద్యష్టాస్తమాహ (యథేతి) ద్యూతస్యసమయస్సంకేతః, తద
 నుష్టానకాలే యేనద్యూతవిద్యాయామేజతి సోక్షః, అస్యకశ్చిచ్ఛాగ్లోయశ
 బ్దవాద్యః, తత్ర చతురజ్జోగ్రభాగః- చత్వరోఽజ్జాశ్చిహ్నస్త్రిస్త్రితిభ్య
 త్పత్యైః, తస్మై కృతనామవ్యవహృతేనయదాద్యులెప్యవృత్తానామధ్యై సకో
 పియజతి- తదా తస్మై కృతనామవలెవిజితాయాధరైయాన్యంయంతితిసమ్మం
 ధః, తాదర్శ్యంవాచ్యతై (తదర్థమితి) అధరాయాన్వాన్యకరోతి(అధరైయా
 ఇతి) తానేవవిశిష్టి (త్రేతైతి) అక్షస్యయస్త్విభాగే త్రయోఽజ్జాః సత్రేతా
 గామాఽయోభవతి- యత్రతుదావనజ్జో- సదావననామకః-యత్రైకైఽ
 జ్జాః; సకలిసంజ్ఞాతివిభాగః; తాదర్శ్యేనెతరాజ్జానామంతభావముక్తం
 వ్యక్తికరోతి (చతురజ్జగతి తదస్తభవంతి- తస్మై కృతే త్రైతాదయస్తేస్త
 భవంతితియానల్, మహాసంఖ్యాయామవాస్తరసంఖ్యాస్తభావః ప్రసిద్ధవే
 త్యర్థః, దృష్టాస్తమనూద్యదాష్టాంతికమాహ (యథేతి) రైక్షమభివ్యాప్యస
 ర్వంనమేతీత్యన్యాథాన్వంతితి (అస్తభవంతితి) రైక్షస్వస్యాస్తభావంపరి
 శ్చఫూర్వకంప్రకటయతి (కింతదిత్వాదినా) తద్ధర్మస్య మహత్త్వాదన్యేషాంచ
 ధర్తజాతస్యల్పత్వాత్తస్యేతరస్మిన్నస్తభావస్సంభవతీత్యర్థః-కించసర్వేషాం
 ప్రాణినాంధర్మఫలమప్నీయస్తాన్వహత్తరైక్షస్వస్యధర్మఫలైస్తభావతీత్యా
 హ (తస్యచేతి) నకేవలం రైక్షస్తేతన్నాహత్తస్యం కింతస్వస్యాపి జ్ఞానవత్సా
 తిజ్ఞానశ్చులైరనుగ్రహార్థమాహ (ఇథేతి)

॥ ౪ ॥

అ—ప్రతిపన్నహంసవచనభదితఇతిరోరాజారాత్రిశేషమతివాహ్యశయసం
 జహదాత్తసస్సమీపస్థంస్తుతికర్తారంక్షత్రారమంగారేహేత్వాదివాక్యముక్తవాక్
 తస్యాభిప్రాయమాహ (సవచతి) కథమివశబ్దోద్వితీయేఘటతై తత్రాహ (త
 దేతి) అవధారణస్యాపి నొపయోగోస్తీతిచేల్- తత్రాహ (అనర్థకోపేతి) పరి
 శ్చవాక్యంవాచ్యతై (రాజైతి) యోనుకథమిత్యాది పూర్వపదాన్వీభ్యయం॥౫॥

ఆ—తస్యేతికర్మణిషష్ఠి. ॥ ౬-౭ ॥

ఆ—మయాహి గాహాన్ధ్యంపికిష్యతే తదర్థంచధనవర్ధ్యతే-నచాయం
 తాదర్శ్యేన కిశ్చిదుపకర్తుమిత్యాశయేనానాదరః- విజ్ఞాతవానస్మి- యదుక్త
 లక్షణంరైక్షం- తస్యచగాహాన్ధ్యాభిప్రాయం, ధనార్థిత్వంచితకేషః ॥ ౮ ॥

ఇతివత్సర్గ ప్రపాఠకే ప్రథమఖండభాష్యటీకా

రం—నంవగణవిద్యాప్రసూయతే, విద్యాస్తుత్యథాఽభ్యాసాఽయికా (జాన శ్రుతిర్వేదాపాత్యాయణః శ్రద్ధాదేయోబహుదాయాబహు పాక్యతన) జనశ్రుతి స్యాపత్యం- జానశ్రుతిః- హశబ్దః పసిద్ధౌ పుత్రనంజన్యపుత్రః పౌత్రః త స్యాపత్యం, పౌత్రాయణః శ్రద్ధాపురస్సరందేయమస్యనః శ్రద్ధాదేయః అర్థి భ్యోబహుధాతుంశీలమస్య నబహుదాయా, బహుస్యగేహేఽన్నం పక్వత్యం నబహుపాక్యః- ఏవంగుణసమ్మన్నజానశ్రుతిః క స్తింశ్చిద్దేశేతన (సహస ర్వతతవసథాన్తావయాంచ కేసర్వతతవమేఽన్నమత్స్యవీతి) సహ- జానశ్రు తిస్సర్వతతవత్యాతిథయోమమాన్నం భోక్ష్యంతే ఇత్యభిప్రాయేణ సర్వాసుదిక్షు గ్రామనగరమాగాఽరణ్యాదిషు పాంథానామనాథానాం శీతవాతవర్షాతవ వారణాన్మృదకశయనాచ్ఛాదనాదిపూర్ణాశ్శాలాః శారితవానిత్యథః ॥౧॥

రం—(అథహహంసానిశాయామతిపెతుః) ఏవంసతికస్యాంచిద్రాత్రౌ క చనమహత్తానోఽన్నదానాదిగుణైస్తాపితాధూత్వాహం సరూపాస్సంతో రా జ్ఞోదశేనగౌచరేతగతాః (తద్దేవహంసాహంసమధ్యువాద) తల్ - తస్మి కాలే తెషాంహంసానాం మధ్యేపికః పృష్ఠశోగచ్ఛక్ హంసః అగ్రేగామినం కిందనహంసమువాచ (భోభోఽయిభల్లాక్షభల్లాక్షజానశ్రుతేః పౌత్రాయణ స్సనమందివాజ్యోతిరాతతమిత్యాది) భోభోయి; ఇతిసంబోధ్య భల్లాక్షభ ల్లాక్షైతి- అనెన విపరీతలక్షణాయామందలూచనేతి సమ్ప్రమేణ ద్వివారం న మ్బోధనం. సమందివా- స్వగౌణనమందివా దివసేనసమంవా అన్యరాజ్ఞః తే జః ప్రసృతం, తల్ తస్మింస్తేజసిమాప్రిసాజ్ఞీ- మాప్రిసాజ్ఞాః ప్రసక్తాకోహ వఇత్యత్రాహ (తత్తావమాప్రిధాక్షిదితి) తల్-తేజః, తావమాప్రిధాక్షిల్-మా దవోదిత్యథః ఇత్యధ్యువాచైత్యన్వయః॥ ॥౨॥

రం—(తముహపరఃప్రశ్నయేత్) ఏవంజానశ్రుతిప్రశంసాయాపం వాక్య ముపశ్రుత్యతదసహమానఇవ అపరోహంసః ప్రత్యువాచేత్సథః ప్రత్యుక్తిమే వాహ ॥కమ్యరవనమేతత్సన్ధునయుగ్వానమివరైక్వమాత్తైతి) ఇత్యనథఃకోసి పాతః అరెకంసంతం, కేసమాహత్త్యేనయుక్తం సంపింపనం జానశ్రుతిం పరిని యగ్వానం, సశకటరైక్వం పరివపితల్- ప్రశంసావదనంబ్రహ్మి రైక్వమివ బ్రహ్మజ్ఞోమహాప్రభావః అబ్రహ్మజ్ఞస్యాస్యకింతేజః కింవామాదవోదితిభావః ఏ వముక్తః పశ్చాత్పితక్ హంసఃపృచ్ఛతి (యోనుకథంసయుగ్వరైక్వఇతి)

అరె సానద్గిరియటికశక్త్యరథావ్యరంగరామానుజభాష్యయకాయాం
 త్వయాసయగ్వరైక్వైతియఃఉక్తః సకిం పృకారైత్వథః ॥ 13 ॥

రం— ఇతరఅహ (యథాకృతాయవిజితాయాధరైయాస్సయన్వైవమే
 సంసర్వంతదభిసమేతిత్యాది) యథాలాకృతనామాలయః - ద్యూతసమయ
 ప్రిద్ధశ్చతురజ్జాయః తత్రవిజితం- జయోయస్యనః కృతాయవిజితః పురుషః
 అథవా- విజితం విజయః తస్మాదైత్వథః - తదథ మితరైర్వైకాజ్జాలభ
 రే న్యూనాఃఅయాస్సయన్వై సంగచ్ఛంతే- అంతథావంతి చతురంకృతాయే
 ఏకాంకద్వైకత్యజ్జానాం శతంసహస్రేసంభవతిన్యాదేన విద్యమాన్సు
 త్వాత్రత్తాతథావంతీత్వతఃకృతాజ్జవిజయినః ఏకాజ్జాదివిజయోప్యస్తీతి
 భావః, ఏవమేవలాకేప్రజాః యత్సాధుశుర్వంతి - యద్యచ్ఛ్రీధనం కర్మాను
 తిష్ఠంతి తత్సర్వమేనం - కృతాయస్థానీయంరైవమభిసమేతి సంగచ్ఛంతే త
 త్సమణిసకలం శోభనంకర్తానైర్గతమితియావత్ - కించ (యస్తద్వేదయ
 త్వదేదసమయైతదుక్తైతి) సః- రైక్వైయదేద తదెవాన్యూపియఃకశ్చిదేద
 తజ్జాతమేవాన్యూనంతి- తజ్జానైసర్వజ్ఞాన మంతర్గతమిత్యథః- సః తాద
 శోరైక్వై మయావీతత్, ఇదానీం * సయగ్వానమివరైక్వమాత్రైత్వైక్వైత్వ
 థః, దేవాంతాచారైస్స త్వటికాయా మస్యాథాస్య పృతిపాదితత్వాత్ -
 ఉక్తంచభగవతాభాష్యకృతా * లాకేయత్క్రిందిత్యాన్వయపీఠికమ - య
 త్వసర్వచేతనగతం విజ్ఞానం. తదుభయంయదీయజ్ఞానకర్మాన్తర్గతం, సరైక్వ
 ఇత్యాహతి, యదపివాన్యూరైర్వలభ్యుసిద్ధాంతే * ఆవృత్తిరసకృమపదేశాది
 త్వయైస్సద్వేద, యోవేదితా యత్సవద- యదేద్యం, సమయైతదుక్తం సః-
 వేదితారైక్వై ఏతత్ తద్వేద్యంబహు- ఇత్యేతదుభయంమయోక్తం- తనమయో
 పదిష్టమిత్యథాఇత్యుక్తం- తదప్యేతిత్పరంద్రష్టవ్యం, నశుప్రతియమానాథావ
 రం- యస్తద్వేదయత్సవదేతివాక్యాత్పాపినై * యథాకృతాయవిజితాయాధ
 రైయాస్సయన్వైవమేనం సర్వంతదభిసమేతియత్క్రించ 'ప్రజాసాస్థుశుర్వ
 స్తీతివాక్యేబహుప్రసక్తైరేవాభావన వేదితావేద్యంద తవోపదిష్టమిత్యన్యార్థ
 స్యానంభవన యస్తద్వేదయత్సవేదేతి వాక్యేనపృతిపాదనాసంభవాద్భాష్యవి
 రోధాచేత్రిద్యప్రప్రమ, కేదిత్రుభగవతాభాష్యకృతాలభ్యుసిద్ధాన్తభాష్యై * య
 స్తద్వేద యత్సవేనసమయైతదుక్తమిత్యత్రైశ్వేతద్వాక్యప్రతీకస్య ధృతత్వాత్త
 దనురోధన వ్యాసారైస్సమయైతదుక్తమితిసంభావనాస్తపాతస్యగృహీతతయా

తతఃసమంసకస్య ఉక్తశబ్దస్య నశితపుల్లింగతచ్ఛబ్దవిశేషణత్వాద్యోగాత్ య
స్తద్వేద యత్సపదేతి పున్నపుంసకాస్తయచ్ఛబ్దచ్ఛయనిదిః స్తయోః పేత్త్యణి
ద్యయోః సమయైతదుక్తమిత్యతిక్రమేణప్రశనిదేశకయోః సనితదితి పున్న
పుంసకసర్వనామశబ్దయోః శ్రవణససః, వెదితా ఏతత్ పేద్యంపరంబ్రహ్మేశ్వ
తదుభయంమయోక్తమిత్యర్థః స్తేన వాక్యసావరస్యలభ్యతావచ్చ సవవాఢ్ధో
యక్తఇతి న్యాసార్యాభిప్రాయః, సచాత్మాదాహృత.భాష్యవిరూఢః *ప్ర
కాశశ్చ కర్మణ్యభ్యాసాదితిహితే * వాచిక్షేః పక్షిమృగకాంమాసస్తేరింత్య
జాతితామ్ । శరీరజ్జీవకర్మణామైర్వాతిస్థానరతానరఇతి మను సృతౌచ మనా
వ్యాపారాత్తకే వేదినేకమణిల్లప్రయోగదశానైవమత్క్రంచప్రకాసాన్సఘకున్వ
స్తీత్యనేనైవ సర్వప్రజానుష్ఠితసాధుకమణ ఇవసర్వచేతన గతిజ్ఞానస్యాపి గ
హణంసంభవతిత్యభిప్రాయేనైవతత్ప్రధాన్య * యతిగ్రంథితాస్సభ్యనుష్ఠితం క
మయచ్చసర్వచేతనగతం విజ్ఞానమితి కర్మాపేక్షయా జ్ఞానస్యప్రభుత్వే దేశా
త్ అతఏవ పూర్వవాక్యే బ్రహ్మప్రసక్తిరేవ నాస్తీత్యపి ప్రశ్నకుం సర్వప్ర
జానుష్ఠిత సాధుకమణః సర్వచేతనగతిజ్ఞానస్యచ రైకజ్ఞానకర్తృణాః స్వయా
పెణాంతర్భావసన్యదురుపపాదతయాకృతాయాధరాయద్బహుస్తనావరసేనవచ రై
క్వవేదన విషయేతత్క్రూర్దౌర్దేశ్యమాతేవ సవిధూతికబ్రహ్మణిసర్వప్రజానుష్ఠితక
మోద్దేశ్య సర్వచేతన గతిజ్ఞానవిషయయోరంతర్భావస్త్యేవసక్తవ్యత్వేన పూ
ర్వవాక్యేబ్రహ్మప్రసక్తైరావ్యక్తత్వాత్ తత్త్వణీకాగ్నిస్థస్తుసమయై తదుక్తఇతి
పుల్లింగాంతపాలేదనతి తన్నిర్వాహమాత్రాభిప్రాయః- అతావ్యాసార్యప్ర
తిపాదితార్థాభివ భగవద్భాష్యకృదభిమతిఇతిసకాప్యనుపపత్తిరిత్యాహుః ॥౩॥

౩౦—(తదుహజానశ్చఃపౌత్రాయణఉపశుశ్చాన) ఇత్ నిర్వాజ్ఞానవిభజ
తయా ఆత్మనిందాగర్భమ, తద్వత్తయాచరైకవ్యశంసారూపః; వాక్యంసరా
జాశుశ్చాన (సహసంజహానవివక్షత్తారమువాచ) సఃకథమహిశామతివాహ్య
సంజహానవివ - తల్పిత్యజన్మేవక్షత్తారంవక్ష్యమాముక్తివాక్ * వైశ్య
ద్వాప్రహ్మణకన్యాయాంక్షత్తానామప్రజాయతే । జీవికావృత్తిరేతస్య రాజాంతః
పురరక్షణమిత్యుక్తరీత్యా రాజాంతః పురరక్షకః ప్రతిలామజాతివిశేషః క్షత్తా
(అంగారేహసయగ్వాసమివరైకవ్యమాత్మైతియోనుకథం సయగ్వరైకవ్యఇతిత్యా
ది) హురేఅంగవత్సేతితంక్షత్తారంరాజాసమ్పాద్యరాశ్చావేదంహంసయోస్స

॥ ५-६ ॥

H 2 1

————— ఇతి చతుర్థః ప్రపాఠకః ప్రథమఖండభాష్యమ్ —————

11 04

భోఽనుమపితాంభగవో దేవతాగ్ శాధియాం దేవతాముపాస్మ్యతి॥ ౨॥

१मै ॥३॥

1184

హాస్య మేఘయత్రా సాడివానసతస్యే హోవాచ .....॥ ౫ ॥

— ఇతి చతుర్థ ప్రపాఠక ద్వితీయఃఖండః —

శం—తత్- తత్ర ఋషిగార్హపాస్త్యం ప్రాప్త్యభి ప్రాయం, బుద్ధావధనా
 భిక్షాంతరక్షహవినజాసశ్చుతిః పౌత్రాయణైర్బుతానిగవాం నిష్కం- కంతహ
 రంతశ్వతరీరథం- అశ్వతరీభ్యాయ క్తం, తదాధనంగృహీత్వాప్రతిచక్రమై రై
 క్వంప్రతిగతవాన్- తింతగత్వాఽభ్యువాదహ- అభ్యుక్తవాన్. || ౧ ||

శం—పౌరైక్వి గవాంషట్చతానీమానితుభ్యంమయాఅనీతాని, అయం ని
 ష్కః అశ్వతరీరథశ్చాయమ్. ఏతిర్జనమాదత్స్య- భగవోఽనుశాసిత మే మాం
 యాంచ దేవతాంత్యముపాస్మే- తద్దేవతాపదేశేన మామనుశాసిత్యర్థః || ౨ ||

శం—తం ఏవము క్తవంతం రాజానంప్రత్యువాచవహః- రైక్విః అహేతి అ
 యంనిపాతాదినిగ్రహభీయోఽన్యత్ర, ఇహోత్సవర్థకః- ఏవశబ్దస్యవృథకప్ర
 యోగాత్, హారేత్వా హారణయక్తాభిశ్వా-గంతి సేయహారేత్వాగోభిన్నహ
 తప్రైవాస్తు తప్రైవతిష్ఠతు- సమమాపర్యాప్తేన కర్తాధమనెనప్రయోజనమిత్యభి
 ప్రాయః (హేనాద్యై) నను రాజ-సాక్షత్ప్రసమ్మత్తాత్ * సహక్షత్తాగము
 వాచేత్యుక్తమ్. విద్యాగ్రహణాయచగ్నిప్రదానమీదోపగమాత్, శూద్రస్యచా
 సఫికారాత్- కథమిదమననుమాపం రైక్వణోచ్యతే- హేనాద్యైతి; తత్రా
 హారాచార్యాః- హంసవచసశ్రివణాత్- శుగనమాదివశ- తేనాసాశుచా-శ్చ
 త్వాతైక్వస్యమహిమాసంవా ఆర్చనవీతిఋషిరాత్మనోపరోక్షభిక్షాం దగ్ధయన్
 శూద్రేత్యాహేతి, శూద్రనద్యాధినేనైతానం విద్యాగ్రహణాయోపజగామ-
 నచశుశ్రూషయా, సమతుల్యైస్సశూద్రైశ్చ- అవగ్రహుపరాహుః, అల్పంధనమా
 హృతమితిరుచ్యేతనము క్తవాన్ సాక్షత్ప్రసమ్మత్తాత్- మిగంత బహుహగగడసాదానం
 ధనస్వేతి- తమహ- ఋషిగ్రతఃజ్ఞాత్వానునరేనజాసశ్చుతిః పౌత్రాయణో గ
 వాంసహస్రమధికంజాయాంచ ష్టేరభిమతాం దుహితరమాత్సనస్తదాదాయప్ర
 తిచక్రమే కాన్తవన్. || 3 ||

శం—పౌరైక్వి ఇద్దంగవాంసహస్రం- అయంనిష్కః అయమశ్వతరీరథః, ఇ
 యంజాయార్థం మమదుహితానీతా; అయంచగ్నిమాయస్మిన్నాస్మే-తిష్ఠసి- శ
 చత్వద్యైర్జనమయాకల్పితః-తదెతత్సర్వమాదానూనేశాభ్యైషమా-మాంహేభగవః||

శం—ఇత్యుక్తః తస్యాః- జాయార్థమానీతాయా రాజ్ఞోదుహితమహ- ఏవ
 ముఖం-ద్వారం విద్యాయాదానెర్థముపొద్ధృక్వా- జానన్నిత్యర్థః * బ్ర
 హ్మచారిధనదాయామేధావీకోత్రియఃప్రియః | విద్యయావిద్యాంయః ప్రాహ్మ

..౨౨-౨ సానస్థగిరియటికశక్కురభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం
 తానితీర్థాని పల్ల మేతివిద్యాయాసచనంవిజ్ఞాయతే, ఏవంజానన్ ఉపాగృహ్మ
 న్నునాచ- ఉక్తవాన్- ఆజహార- ఆహృతవాన్ భవాన్ యదిమాగావో య
 చ్చాస్యధనం, తస్మాన్వితివాక్యశేషః, సూదోరిపురొప్తానుకృతిమాత్రం; నతు
 కారణాన్తరాపెక్షయాపూర్వవత్ - అనేనైవముఖేన, విద్యాగ్రహణతీర్థేనా
 లాపయిష్యథాః- ఆలాపయిషితి- మాంభాషయసీత్సర్థః, తేహేతే గాగ్రమారైక్వ
 పర్యానామ- విభ్యాతీమహాన్యమేషు దేశేషు యత్ర యేషుగాగ్రమేమావాస
 ఉపిత్వాన్ రైక్వః- తానసా గాగ్రమానదాదస్తే- రైక్వాన్ రాజా తస్తే-
 రాజ్యేనసందర్శనతేషా కిలవాచవిద్యాంనః రైక్వః. ౫౫

—ఇతిచతుర్థప్రపాతకే ద్వితీయఖండభావ్యమ్—

ఆ—(తత్తత్తేతి) క్షత్త్రవచనేశులైసతీతినప్రవ్యర్థః- ధనార్థితాం-బుద్ధ్యైతి
 పూర్వైఃసమప్నోతి. ౫౬-౨ ౫

ఆ—ఉపాశ్చస్య పూర్వపదత్రాప్యేవకారార్థత్వమ్, అత్రాపివినిగ్రహార్థ
 త్వనంభవే కిమిత్యాసర్థక్యమిత్యాశక్కు తప్రవేల్వేవకారాదేవ వినిగ్రహసి
 ధ్విరిత్యాహ (ఏవశబ్దస్యేతి) గాహాస్థాతిధి స్రవకర్తానుష్ఠానార్థమిదంధనం తిష్ఠ
 తామితిచేత్ - నేత్యాహ (సమమేతి) సూద్ర శబ్దేనజానశులైస్సమోధనమను
 చితమితిచోదయతి (సన్నితి) తస్యాసూద్రత్వేహేత్వేనరమాహ (విద్యాగ్రహ
 ణాయేతి) తస్యశ్రుతిద్వారా విద్యాధికారోనాస్తీత్యపసూద్రాధికరణే నిధాన్
 రితమిత్యాశయేనాహ (సూద్రస్యచైతి) జానశులేః సతిక్షత్రియత్వే సూద్రానం
 బోధనమయోగ్యమిత్తువనంహంతి (కథమితి) సజాతిసూద్రోజానశులిః కిం
 తుక్షత్రియోఽస్మిన్ గౌణశ్శూర శబ్దైశ్చత్వేకియ మశోపన్యాసేన పరిహరతి
 (తత్తేతి) తేనశుగావిష్టత్వేన అసాజానశులిః, శుదాపాతునారైక్వమాద్యవతీ
 తిసూద్రః, శ్రుత్వావహాంనవాక్యం రైక్వమాద్యవతీతీస్తేమిత్రకం తత్రసూ
 ద్రపదమిత్యర్థః, తథాపికిమితి సూద్రపదేనరాజానమృషిస్సమోధయతీత్యా
 శక్క్యాహ (ఋషిరితి) ఉక్తప్రకారద్వయసమాప్తావితీశబ్దః, ప్రకారాన్తరే
 ణజానశులైస్సూద్రత్వంగౌణం వ్యుత్పాదయతి(సూద్రపద్యేతి) సచశుశూష
 యా తేనసూద్రైశ్చశేషః, ముఖ్యం సూద్రత్వం క్షత్త్రసమృద్ధినవ్యాసతా
 యతి (సన్నితి) క్షత్రియేజానశుతౌ సూద్రశబ్దప్రవృత్తౌనిమిత్తాన్తరమాహ (అవ
 రేపునరితి) తత్ర గమకందర్శయతి (లింగంచైతి) తత్ ఋషేర్మతమ్; అధికధ

జాగృత్వమితియావత్, అధికంషట్పుత్రేభ్యస్సకాశాదితిశేషః || 3-8 ||

అ—విద్యాదానే తస్యః ద్వారత్వం తద్దాతుశ్చవజ్ఞానదానతీర్థతాం జానన్నవాచేతిసమ్పన్నః, ధనదాతుర్విద్యాదానతీర్థత్వేప్రిమాణమాహ(బ్రహ్మచారితి) తస్యః ద్వారతావిద్యాదానే తద్దాతుస్తీర్థతాంచ జానన్నవాచేత్సుక్తమనువదతి (ఏవంజానన్నతి) కిముక్తవానిత్యపేక్షాయామాహ (అజహరతి) తత్రవైభవ్యధృష్టాస్తమాహ (పూర్వీవదితి) అల్పధనహరిణోనిచ్ఛాయాం కారణాపేక్షాయాం శూద్రైరినంబోధనవదిత్యేర్థః, రైక్షణగ్రామాదికంగృహీత్వా విద్యాజానశ్చుతయే దత్తైత్యన్తాప్రతిశ్చుతిజ్ఞాపయతి (తేవ్రాత ఇతి) మహావృషేషు మహాపుణ్యేషి వ్యతియావత్ || ౪ ||

—ఇతి తదుర్థప్రవాహకే ద్వితియఖండభాష్యటీకా—

రం—(తమహజానశ్చుతిఃపౌత్రాయణస్తట్పుతానిగవానిష్కమశ్వతరీరథః తదాదాయప్రతిచక్రిమే) ఉపేత్వనభక్తోనిపాతే, తత్ తత్ర జానశ్చుతిః గవాంషట్పుతాని నిష్కం కింధాధరణం అశ్వతరీయ క్రిరథం తదాగృహీత్వా రైక్షింప్రతిచక్రిమే గతవాః- (తంహాధ్యవద) గతావరాజా లంరైక్షిమిత్యువాచేత్పరథః. || ౧ ||

రం—(రైక్షిమానిషట్పుతానిగవామయం నిష్కం యమశ్వతరీరథః) పౌరైక్షివితస్త్విమానీతమ, తద్గృహణత్వమిత్యుర్థః (అనుమవతాంధగవాదేవతాం శాధియాదేవతాముపాస్స ఇతి) ఏతద్గృహీత్వా యా దేవతాం త్వముపాస్సేతాం దేవతాం మే అనుశాధి- వివిద్యజ్ఞాపయేతి ప్రార్థయామాసు. || ౨ ||

రం—(తముహపరఃప్రత్యువాచ) పరః రైక్షిః తంరాజానప్రత్యువాచతదేవాహ (అహహ రేత్వాహద్యం ప్రవసహగోభిరస్తు) అపేతినిపాతలశ్చర్యే యోగమహిమవిదితలోకత్రయః ఋషిః జానశ్చుతిః బ్రహ్మజ్ఞానవిధురతానిమితానా దరగర్థహంసవాక్యశ్రవణేన కోకావిష్టతాం తదనంతరమేవ బ్రహ్మజ్ఞానయా ఉప్యోగంచ విదిత్వా అన్యబ్రహ్మవిద్యాయోగ్యతామభిజ్ఞాయ సత్కామపి యోగ్యతాయాం చిరకాలసేవాంవిసా అథప్రవానేనశుశ్రూషమాణస్యాస్యయావచ్ఛక్తిప్రదానేన వినా బ్రహ్మవిద్యాప్రతిష్ఠితానభవతీతిమత్వా తమసుగృహ్లాన్నస్యకోకావిష్టతాముపదేశయోగ్యతాభ్యాపికాంబ్రహ్మజ్ఞానాదాథ్యోగిర్భగీర్థంస్వ

శ్రీకృష్ణ సానందగీర్వాణకళ్యాణరథావస్థరంగరామానుజభాష్యాయాం
యోగమహిమసాక్షాత్కృతనకలవృత్తానతస్వలక్షణస్వమహిమానంత ఛోదిత్యత్వ
వ్యవృత్తినిమిత్తకహవ్యభిధామంత్రాణానభ్యావయన్ హారెత్వాహారనహితానభ్యా
రథః అశ్వతరీరథః తవైవగోభిస్సహస్తి- కళత్రహీనస్య గ్రామగృహదికాన్య
స్య మమగౌరథాదిరక్షణే కాశక్తిః- మత్ప్రయోజనాపర్యవసాయ్యల్పధనదానేన
చ కథం తవబ్రహ్మవిద్యాపరిష్టితాభవేదిత్యువాచైత్యథః * స్థాయితంచీత్వాది
నా రక్తకరణైవతితేన * శుచేదశ్చేతిసూత్రేణరక్తవృత్తయే శుచేత్పకారన్యద
కారే * అమితమౌర్ధ్వీమౌర్ధ్వేతిపూర్వసూత్రేణధాతౌరుకారస్య దీర్ఘాదే
శేచ శూద్రశబ్దోనిష్పన్నోభవతి (తదుహునరేవజానశ్శుతిఃపాత్రాయణస్స
హస్యంగవాంనిష్క్రమవ్యతరీరథందుహితరంతదాదాయపరిచక్రమే) తదభిప్రా
యంజానన్మధికంగవాంసహస్యంగ, రైకవ్యస్య పరిణయాథః స్వకస్యామవానా
థః తత్పత్యంగామంచాపాజహారైత్యథః. || ౩ ||

రం—(తంహాఘ్యవాదరైకేదంసహస్యంగవామిత్యాది) సోపహృతంసర్వం
సమర్ప్య మామామనుశాఢ్యేన- సప్రత్యాభ్యాసీతిప్రార్థాయామానేత్యర్థః;
యస్మిన్ గ్రామైత్యమాస్మే- నివసన్యసి, సాయంతనవానార్థోగ్రామైత్యన్వయః

రం—(తస్యాహముఖముపోద్గ్రహ్యమృవాచ). ముఖం ఉపాయనరూపాహ
యం తస్య జానశ్శుతిసమ్పన్నముపోద్గ్రహ్యథా- అంగీకరన్త ఉక్తవానిత్యథః
ఉక్తిమేవాహ (అజహారేమాశ్శూద్రానేనైవ ముఖనాలాపయిష్యథా ఇతి) ఇ
మాః- దక్షిణాః అజహాథః- అజహారేతిన్యత్యయశ్శాన్దనః, అనైనైవముఖేన ఉ
పాయెనమాం బ్రహ్మహం దైవహంపంచావ్యమాలాపయిష్యసే, బ్రహ్మవిద్యోపదే
ష్టారంకరిష్యసీత్యథః * ధానస్సేఇత్యేతదభావశ్శాన్దనః, పునరితి శూద్రేతి
నమోర్భవస్య పూర్వదేవప్రయోజనమ్. అత్ర హవ్యశబ్దస్య సర్వాధ్యావణ
విశేషార్థః- చతుర్థవర్ణాస్య బ్రహ్మవిద్యాయామనధికారాదిశిద్ధిప్రసక్తౌ తే
ష్టాతైరైకవర్ణానామహవృషేషయత్రాస్తాడవాస) యత్ర గ్రామేషురై
కవర్ణవాస, తేమహవృషాభ్యదేశేషు రైకవర్ణాణామిప్రసిద్ధాః, తాన్ గ్రామాం
శ్చాస్తే దదావిత్యథః (సతస్తే హోవాచ) తత్సర్వందత్తవలెజానశ్శుతయేరై
కవస్యానిపాస్యాంపేవతాముపదిదేశేత్యథః. || ౪ ||

ఇతిచతుర్థప్రపాతకే ద్వితీయఖండభాష్యమ్

ఉ—వాయుర్వానసంవగోయదావాఅగ్నిరుద్వానతివాయుమే
వాప్యేతియదానూర్వౌస్తమేతివాయుమేవాప్యేతియదా
చంద్రోస్తమేతివాయుమేవాప్యేతి ॥ ౧౦ ॥

ఉ—యదాపడుచ్చ్యవ్యంతివాయుమేవాపియంతివాయుమ్యేకై
తాన్సర్వాన్సంవృజ్కృత్యధిదేవతమ్ ॥ ౧౧ ॥

ఉ—అథాధ్యాత్మప్రాణావానసంవగః సయదాస్వపితిప్రా
ణమేవవాగ్మ్యేతిప్రాణందక్షుఃప్రాణగోశ్చౌత్తంప్రాణ
మనఃప్రాణోమ్యేవైతాన్తేసర్వాన్సంవృజ్కృత్య ॥ ౧౨ ॥

ఉ—తౌవాపితౌద్వానంవగోవానయరేనదేవమప్రాణఃప్రాణైవమ్ ॥ ౧౩ ॥

ఉ—అథహశేనకంచకాపెయమభివృతారిణంచకాక్షసేనింపరివి
ప్రమాణాబ్రహ్మచారిపభిక్షేతిస్తాడహనదదతుః ॥ ౧౪ ॥

ఉ—సహోవాచమహోత్తనశ్చతురోదేవవికః కస్సజగద్రథవనశ్చ
గోపాః । తంకాపేయనాభివశ్యంతిమర్త్యాఅభివృతారిణ బ
హుధావనస్తమ్ ॥ యస్తేవాపితిదన్నంతిస్తాపిత్సదత్తమితి ॥ ౧౫ ॥

ఉ—తదుహశోనకఃకాపెయఃప్రతిమసంస్పృశ్యేయాయితౌదే
వానాం జనితాప్రజానాగ్గహిరణ్యదగ్ధోబ్రహ్మసోఽనసూరిః ।
మహోస్తమస్యమహిమానమాహురనద్యమానాయదనన్నమత్తి
తివైవయంబ్రహ్మచారిన్నైదక్షుపాస్తహేదత్తాస్తేభిక్షుమితి ॥ ౧౬ ॥

ఉ—తిస్తాడహదిమస్తేవాపితేపంచాన్యైషచ్ఛాన్యైదశనస్తస్త్వై
తంతస్తాత్పిర్వాసుదిప్యస్తమేనదిశక్తిగస్తేమాదిరాజనాదీత
యేదగ్గనర్వింద్యప్రగ్నోద్వమస్యేదంద్యప్రభవత్పిశ్వాదోభవతి
యవమపేదయసిమపద..... ॥ ౧౭ ॥

————— ఇతి ధాన్యోపనిషత్ తురీయః పాఠః —————

శం—(వాయుర్వానసంవగః) వాయుః బాహ్యః వాచితి అవధారణార్థః
సంవగః సంవజణాత్ - సంగ్రహణాత్ - సంగ్రహణాద్వానంవగః - వ
క్ష్యమాణానిగ్నాన్యదేవతాత్తాభావమాపదయతీత్యతస్సంవగః, సంవజ్ఞ
నాభ్యాసుశోభ్యయోవాయోః - కృతాయాస్తభావదృష్టాంతాత్ - కథం సంవజ్ఞ
త్వంవాయోరితి; ఆహ- యదాయస్త్విన్మాలేవైఅగ్నిరుద్వానతి- ఉద్వానసం

అం—సానందగియటికశక్కురభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 ప్రాప్తాతి, ఉపశామ్యతి- తదానావగ్నిర్వాయమేవాప్యేతి- వాయుసాన్
 భాష్యమపిగచ్ఛతి- తథా యదానూర్యోఽస్తమేతి- వాయుమేవాప్యేతి- య
 చాచంద్రోఽస్తమేతి- వాయుమేవాప్యేతి- నను కథంసూర్యావద్యమసోస్సవి
 రూపావర్ణితయోర్వాయావపిగమనమ్, నేషదోషః- అస్తమనేఽదర్శనప్రాప్తే
 ర్వాయునిమిత్తత్వాత్- వాయునాహ్యస్తంసీయతేనూర్యః- చలనస్యవాయుకా
 భ్యత్వాత్- అథవా వ్రలయేనూర్యావద్యమసోః స్వరూపభ్యంశే తేజోరూప
 యోర్వాయావేవాపిగమనంస్యాత్.

॥ ౧ ॥

శం—తథా యదాఅపఉచ్చస్యన్తి- ఉచ్చౌషమావునన్తి, తదావాయు
 మేవాపియన్తి- వాయుహి- యస్తాదేవవీతా- అగ్నిద్యాన్తహాబలా-
 సంవృజ్జే- అతోవాయుస్సంవగ్గేగుణఉపాన్యత్యధ్యక్షః, ఇత్యధిదైవతం దే
 వతాసు సంవగ్గేదర్శనముక్తమ్.

॥ ౨ ॥

శం—అథ అనస్తరమధ్యాత్మం- ఆత్మనిసంవగ్గేదర్శనమిదముచ్యతే- ప్రా
 ణః- ముఖ్యోవానసంవగ్గే- సః పురుషాయదా- యస్మిన్కాలేస్వపితి- ప్రా
 ణమేవవాగ్మ్యేతి వాయుమివాగ్మిః- ప్రాణం చక్షుః ప్రాణం శ్రోత్రమ్,
 ప్రాణంమనః, ప్రాణోహ- యస్తాదేవైతా-వాగాదీనర్వాసంవృక్తుఇతి

శం—తౌవావీతౌద్యౌసంవగ్గే, సంవజ్జేనగుణౌ- వాయురేవ దేవేషు
 సంవగ్గే, ప్రాణః ప్రాణేషువాగాదీనుముఖ్యః.

॥ ౪ ॥

శం—అథ ఏతయోః స్తుత్యధామిమహాభ్యాయికాఅరభ్యతే- మౌతి వితి
 హ్యేథ్యః- శౌనకంచ- ఘనసన్యావత్యంశౌనకమ్. కాపియమ్ కపిగౌత్రం అ
 భిక్రతారిణంచ నామతః, కక్షసేనసన్యావత్యం-కాక్షసేనిమ్, భోజనాయోపవి
 ష్టా పరివిష్యమాణౌ సూపకానైర్బ్రహ్మచారి- బ్రహ్మవిచ్ఛాంతౌబిభిక్షే-భి
 క్షితవా- బ్రహ్మచారిణౌబ్రహ్మవిన్తానితాంబుద్ధాన్ తివిజ్ఞానమానౌ తస్మాఉ
 హాభిక్షౌనదదతి, నదత్తవంతౌహకిమయంవక్ష్యతీతి.

॥ ౫ ॥

శం—సహోవాచబ్రహ్మచారి- మహాత్మనశ్చతురంజతి- ద్వితీయాబహువదనం
 దేవవీకౌగ్నాగ్నిదేవ వాయుర్వాగాదీ- ప్రాణః- కః సప్రజాపతిజగర.
 గ్రసితవా- కన్సజగారతి- పృశ్నమేకేమన్యనై, భువనస్యభవస్తస్మిన్ భూ
 తానీతి భువనంభూరాదిస్సర్వోలూకః తస్యగోపాః గోపాయితా- రక్షితా గో
 పైత్యధ్యక్షః, తం కమ్. ప్రజాపతిం- మౌళాపేయ, నాభిపశ్యన్తి, నజానన్తి మ

రూఢిః మరణధర్మాణః-అవివేకినావా- హే-భిప్రతార్థః, బహుధాఅధ్యాత్మ్యా-
దైవతాధిభూతప్రకారైర్వసంతమ్, యస్తే-వాచితదహస్యహస్యన్న మదనాయా-
హీయతే- సంస్క్రియతే- తస్మై- ప్రజాపతయేవితత్ - అన్నంపద త్తమితి || ౬ ||

శం—తదుహ- బ్రహ్మచారిణోపదనశ్చౌకిః కాపేయః ప్రితిమన్వసః,
మనసాఅలోచయత్ బ్రహ్మచారిణం ప్రిత్యేయాయ తస్మాత్ గిత్వాహుః; యం
త్వమవోచః * నాభిపర్యంతమిదమృత్యుతః- త్వేనయం పర్యమిదం కథం, అత్థా స
ర్వస్యస్థావరజంగమస్య కేచ దేవానాం, అగ్నిగ్నీషీనామృతస్సహృత్స్యగ్ని
సిత్వాపునఃజానితా- ఉల్బంబయితావాయురూషేతాభిదైవైశ్చ మగ్నాగ్నీనాం, అ
ధ్యాత్తంచ ప్రాణరూషేణవాగ్దీనాం- పంచానాం యోగిని, అథవా అత్థా
దేవానాం అగ్నివాగ్దీనాం జనితావగ్దీనాం స్థావరజంగమాదీనాం పారణ్య
దంష్ట్ర్యః అమృతదంష్ట్ర్యః అభిగ్నూహస్త్రిత్యాయావత్- పథసః, భక్షణశీలః- అన
సూరిఃసూరిః మేధావీనసూరిః, సూరిఃప్రాప్నోతి షడ్భేదః ససూరిః సూరిణీ తస్మాద్భిః
మహాంతం, అతివృమాణం అప్రమేయమస్య పోహపతేమై పాహుసం, విధూతి
మాహుర్బ్రహ్మవిడుః యస్తాస్త్విషయమస్త్యేనద్యమాసః, అభక్షేమాణోయద
సన్నం, అగ్నివాగ్దీదేవతారూపవిత్రి, భవయతీతి- ప్రిత్యేనైవభేదః కః, నయం
హేబ్రహ్మచారిణ- అజదరి ఏనం యథా- క్షలమగం బ్రహ్మనయం- అదపాస్తహే
నయమిత్యుపహితేన సమ్యక్భావః- అన్యే, ననయమిదమపాస్తహే- కంతిహే
పరిమేవ బ్రహ్మహాపాస్తహేతి- పరామృత్యుతః, దత్తం- తస్మై భూమిర్వైవోచ
త్ భృత్యాత్ ||

|| ౭ ||

శం—తస్మాద్దహదనుస్తేభిర్హృదై- తై- యోగ్యస్య- హే- గ్నాగ్నీషీనాం, య
శ్చ తేషాంగ్నిసితావాయుః పంచాన్యేవాగ్దీభ్యః- అథా, అన్యేత్యభ్యః- పంచా
ధ్యాత్తంచవాగాదయః ప్రాణశ్చ, తేన రేవదశభవతి - సంఖ్యయా- దశసంతస్త
త్కృతంభవతి- చతురంకవీకాయః, ఏనం చత్వారిః- త్విక్వాయః, ఏవంతి
యోషరే- ద్వ్యజ్ఞాయః- ఏమదావసన్యా, ఏకాజ్ఞాయః- ఏవమేకో-ఽస్యః
ఇత్యేవందశసంతస్తకృతంభవతియతఏవసంపాప్నోమదిక్షు- దశసంఖ్యగ్నాగ్నీద్యా
వాగాద్యాశ్చ- దశసంఖ్యాసామాన్యదన్నమేవ * దశాక్షరావిరాడ్విరాడన్న
మితిహితుః, అహో-న్నమేవ- దశసంఖ్యత్వాత్ - తత్పదపదశకృతే-స్తర్భా
వాద్భ- చతురాయత్యేనైత్యవోచామ- నేషావిరాడ్దశసంఖ్యాసంత్యన్నంచానాభి

అంశ సానన్దగిరిమఠీకశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయంత్రాయాం
 దీనిచక్రతత్వేన కృతేహిదశసంఖ్యాంతర్భూతా- అతోఽన్నమన్నాదినిచసా-త
 భావిద్యాదేవతాత్తథాతస్య విరాట్ప్రేక్షనదశసంఖ్యయాఽన్నం, కృతసం
 ఖ్యయాఽన్నాదీ తయా అన్నాన్నాదినైవదంసర్వం జగత్తదశదిక్పంథ్యంబృష్టంకృ
 తసంఖ్యా భూతతయోపలబ్ధం వీవంవిహోఽస్యసర్వం- కృతసంఖ్యాభూతస్యదశ
 దిక్పంథ్యంబృష్టం ఉపలబ్ధంభవతి- కించ అన్నాదశ్చభవతి యవీవంయథోక్తద
 థి- ద్వీరభ్యాసఉపాసనసమాప్త్యధః.....॥౨॥

—ఇతిచతుర్థాపాఠకేత్యతీయఖండభాష్యమ్—

ఆ—కథంవిద్యామ క్తవానిత్యాశక్త్యాధిదైవతంలేదు క్రిపకారందగ్గయతి
 (వాయుతిత్యాదినా) * ప్రాణోవావసంవగఃఇతివత్త్యమాణేనాపునరుక్తతా
 దైవాయంవ్యాచక్షే (వాయుర్బాహ్యఇతి) సంవజనాదిత్యస్య వ్యాఖ్యానజ్ఞ
 హణాదితి, సంగ్రహణవత్సంపర్థయతే (వత్త్యమాణాఇతి) కిమితిసంవర్త్యం
 వాయోరుపదిత్యతే, తత్రదృష్టాస్తశ్చుతింపరిమాణయతి (కృతాయేతి)సజ్జనగా
 దైత్యుక్తం పక్షమాకాంతాపూర్వకంప్రత్యాపదయతి (కథమిత్యాదినా)సూర్యా
 దన్ద్రమసూర్యాపాపవిగమనమాక్షిపతి (సన్నితి) ఆపరియాత్రయోరధికారపదే
 ణ్నిత్యంగీకారాత్సర్వరూపావస్థితత్వమ్. వాయునిమిత్తత్వంప్రత్యాపదయతి(వాయు
 గాహీతి) సూర్యగ్రహణం చన్ద్రమసాపునపలక్షణమ్. గౌణస్తహివాయావ
 ప్యయస్సూర్యాదెరిత్యాశక్త్య పక్షాన్తరమాహ (అథవేతి). ॥ ౧ ॥

ఆ—సంవృత్తై- సమయేహిసంహరణీచేత్యర్థః. ॥ ౨ ॥

ఆ—కథం ప్రాణస్య సంవగఃత్వీమిత్యాశక్త్యాహ (సప్రభుషణితి) త
 స్థాత్సంవగఃఇత్యధ్యాత్మమితిశేషః. ॥ ౩ ॥

ఆ—వాయుప్రాణావధిదేవతాధ్యాత్మభేదేన సంవగఃగుణావృత్తాపునసం
 హరణి (తాదితి). ॥ ౪ ॥

ఆ—అథహేత్యాద్యనన్తరవాక్యంవ్యాచక్షే (అత్తేతయోరితి) బ్రహ్మవిచ్ఛా
 ణ్ణి బ్రహ్మవిదాంమధ్యే శూరమాత్మానం మన్యమానఇతియావత్- బుద్ధ్యాన్లింగ
 విశేషణతిశేషః, జిజ్ఞాసమానావిత్కుక్తమేవవనన్తకి (కిమయిమితి) ॥ ౫ ॥

ఆ—చతురశ్చి ద్వితీయాబహువచనదర్శనాన్తహత్తనఇతితాదృగేవత్యాహ
 (ద్వితియేతి) యవా మహత్తనఇత్యస్య పఞ్చమ్యాదౌ, చతురశ్చిత్తస్యచ సమీ
 చినే, ప్రయోగదర్శనాదిహ తథామాధూదితిమత్వాహ (మహత్తనఇతి) అతో

హి జగారేతి సమ్పన్నః, కశ్యబః ప్రజాపతివిషయో వ్యాఖ్యాతః, సమ్ప్రతిపక్షా
 నరమాహ (కస్య ఇతి) యస్తజ్జగార- సకస్యాదితి ప్రశ్న మేకేవదంతీత్యర్థః, అ
 త్రారం ప్రాణమాత్మానంచైకే ట్వేనపశ్యత్ బ్రహ్మచారి మహ్యంభితాం యన్నద
 దత్తుం వంతౌ- తత్తస్మై దేవాద్యైవనదదతరత్యజ్ఞస్త్వమేవ తయోర్ద్వయన్నా
 హ (యస్మా ఇతి). || ౬ ||

ఆ—దర్శనమేవ ప్రశ్న ద్వారా విశదయతి (కథమత్యాది నా) అధిదైవత
 మగ్నోదీనాం, వాయురూపేణ జనితేతి సమ్పన్నః, తస్య పాగ్మికంకృత్యం ద
 శ్చయతి (అత్తనితి) అగ్నోదీన్ ప్రథమకాలదేవః స్వాత్తనివాయురూ
 పేణ గ్రహిత్వా పునరుత్పత్త్యవస్థాయాముత్పాదయి తేతి యోజనా, అధ్యాత్మం
 వాగాదీనపి స్వాపావస్థాయాం స్వాత్తనిప్రాణరూపే సంచ్యత్యపునః ప్రబో
 ధావస్థాయాం తేషాముత్పాదయి తాదేవః ప్రాణరూపేణ త్యాహ (అధ్యాత్మం
 చేతి) దేవానాం, అగ్నోదీనాం, ప్రజానాం వాగాదీనాంచ జనితేత్వక్తం
 సమ్ప్రతి వ్యాఖ్యాంతరమాహ (అథవేతి) అభగ్నదంస్త్యః- సర్వసంహతుః
 రపి సకాదవస్థానిభావతీత్యర్థః, ప్రజాపతేమహిమోఽతి ప్రమాణత్యం
 ప్రకటయతి (యస్మాదితి) ఇతి శబ్దాత్పరస్తాద్యచ్ఛబ్దస్య సమ్పన్నః. తదథశ్చ
 యస్మాదిత్యక్తః తస్మాత్ప్రజాపతేమహిమానమతి ప్రమాణమాయురితి పూర్వేణ
 సమ్పన్నః ప్రాయమిత్యాదిభాగం పదచ్ఛేదపూర్వకమదాయవ్యాచక్షే (వయ
 మిత్యాదినా) క్రియాపదేన వయమిత్యస్య సమ్పంధముక్తమపవాదయతి (వ
 యమితీతి) బ్రహ్మచారిన్నిదంశయం- ఆసమంతాదుపాస్తవే బ్రహ్మత్యక్త్యా
 ప్రకారానరేణ పదచ్ఛేదపూర్వకం వ్యాఖ్యానరమాహ (అన్యేనైతి) శా
 నకస్యాభిప్రాయారిణశ్చజ్ఞానాతిశయం దర్శయిత్వా * యతిశ్చ బ్రహ్మచారిచేత్యా
 దిస్తృతిమనుస్మత్యాహ (దత్తేతి) || ౭ ||

ఆ—అభ్యాసికాద్వారా ప్రకృతాయాం సంసర్గవిద్యాయామ్ * ఆ
 త్తాదేవానామిత్యాదిగుణాతముపదిశ్య గుణాస్తరముపదెహ్మమనంతరవాక్య మవ
 తారయతి (తేవా ఇతి) తద్వాన్వదక్షే (యోగ్యస్యైత్యతి) తపతేవాగాదిభ్యస్స
 కాశాదన్యేపంచేతి సమ్పన్నః. అధిదైవతమగ్నోదీన్ వాయుసహితాన్ పం
 చాత్వా తేనేన ప్రకారేణాధ్యాత్మమపి తేభ్యస్స కాశాదన్యే ప్రాణసహితా
 వాగాదయః పంచసంతీత్యాహ (తథేతి) అవాస్తరసంఖ్యావినిబజ్జముక్త్యా త

౧౦౦. సానందగీర్తికళాకర్తాభావ్యరంగరామానుజభావ్యయ్యకౌయ్యం
 త్రైవిమహాసంఖ్యానివేశందశాయతి (తేనర్పణతి) దశసంఖ్యాసమ్పదాత్రే
 షాం (సంఖ్యయేతి) కృతాయోపలక్షితం ద్యూతంకృతమిత్తుచ్యతే తతః దశ
 సంఖ్యావత్త్వస్య వత్తవ్యత్వాదితి దృష్టవ్యం యదుక్తమ్గానదయోవాగాద
 యశ్చ దశసంకృతత్వతంభవతీతి, తదుపపాదయతి (చతురజ్జ్యోత్యాదినా) ఏ
 కస్తావదయో ద్యూతేచతురజ్జ్యోదృశ్యతే తదన్వదగానదయో వాగాదయశ్చ
 గృన్యమానాశ్చత్వరీ ఛవన్తి, యథా ద్యూతే త్రైతానామకొలయస్తగ్ని
 జ్యోగృహ్యతే, తథాఽగ్నానదయోవాగాదయస్త్రేక్షన్యూనాస్త్రయః య
 థాచ తత్త్రిద్యౌపరనామామోదవ్యజ్యోజాయతే, తదవద్యాగాదిష్వగ్నాన
 దిమచ ద్వౌద్యౌవజయిత్యాద్వౌద్యౌభవతి, తథాచతత్త్రికలిసంజ్ఞాయో
 భవత్యేకాంకః; యోఽగ్నానదీనాం గృన్తితావాయు- రాగ్నాదీనాం గృన్తితా
 ప్రాణైచ్చకస్తేభ్యోగృన్యమానేభ్యోఽన్యః ఇత్యేవం గృన్యత్యేనగృన్తిత్యే
 నచ దశసంకృతేహార్యోక్తంకృతంభవతీత్యర్థః, ద్యూతసగ్నస రావన్నాత్వత్వపరి
 సిద్ధ్యాదశసంఖ్యావతాంచేవానాంకృతత్వ సమ్బుదనేనాత్వత్వం సమ్బుదితం
 ఇదాసీందశసంఖ్యావత్త్వేనేవ విరాట్త్వసమ్బుదనేన తేషామన్నత్వం సమ్బుద
 యతి (యతః) అగ్నానదిమవాగాదిమదమితి తేషుదశసంఖ్యావత్త్వేతి క
 భవన్మి తదవత్త్వం తథాచకథంసంఖ్యాసామాన్యం, తేషామన్నసంఖ్యాసామా
 న్యసమ్బుదనమిత్యాశక్త్యాహ (దశాక్షరేతి) విరాడ్దశసంఖ్యావతీహిన్ధా
 సాచాన్నమితిసూయతే- తథాచయథోక్తేష్వగ్నానదిమవాగాదిమద సముది
 తేషు సంఖ్యాసామాన్యాద్విరాట్త్వం సమ్బుద్ధ్యాన్నత్వసమ్బుదనం సుశకమి
 త్యాహ (అతః) తేషుకృతత్వేనాత్వత్వం సమ్బుదితముపసంహరతి (తత
 ఏవేతి) ద్యూతస్సాయచతుష్టయవిశిష్టత్వేన కృతత్వేనకృతాపలక్షితేతత్త దశ
 నజ్ఞాయాస్సత్త్వాత్తతీవం సంఖ్యాసామాన్యాదగానదయశ్చకృతంభవతి-త
 తశ్చ తేషామత్వత్వముక్తమిత్యర్థః. సమ్ప్రతికృతేష్వగ్నానదిమ విరాట్త్వ
 మన్నత్వమత్వత్వమితిత్రియముపసంహరతి (నేషేతి) విరాజోవిభేదత్యా
 త్తస్యాశ్చస్త్రీలింగతయానేషేతివిభేదయలింగభాజనంతమితి పర్యతాదేవావిరా
 డిత్వపగస్తవ్యాః, సాచదశదేవతాత్తికాదశసంఖ్యావతీభవత్సన్నమితిదేవతానా
 మన్నత్వసిద్ధిః- అన్నాదీత్వస్య విరాజానమ్పద్ధాదన్నాదినీతివాఖ్యాతమ్. తత
 శ్చదేవతాత్తికావిరాట్కృతత్వేనాన్నాదినీతి తదాత్తకానామగ్నానదీనామ

వ్యత్యుత్పత్తిరీతిత్యథాః, విరాటేనాన్నత్వమ్-కృతత్వేనాత్మత్వమ్ - చేతి
సమృద్ధిదీప్తియమగ్నాదర్శితముసంహతి (కృతేహితీ) కృతావలక్ష్మి
తేహ్యతేదశసంఖ్యాస్తర్భూతావస్థిధా- సాచాగ్నాదర్శితా- తథాచసం
ఖ్యాసామాన్యాల ద్యూతగత మత్మత్వమగ్నాదీపసమృద్ధ్యతే, తేదేదండ
శకమన్నాదీత్యుచ్యతే- విరాడ్యేదేదశసంఖ్యాసత్త్వ క్తమ్- సాచాన్నం * వి
రాడన్నమిత్వ క్తత్వాత్- తతశ్చ విరాటస్సమృత్త్యాభవతి ప్రకృతందశశకమన్నమి
త్యథాః. సగుణసంవర్గదశకసముక్త్యా తస్మిల్లంఘ్నంవిద్యత్స్వరూపం సంగిర
తే (తథేతి) యథాఽగ్నాదీనాం విరాటేనాన్నత్వం-కృతత్వేనచాన్నా
దత్వం తథావాయుమగ్నాద్యాత్తకం, ప్రాణందవాగాద్యాత్తక మేకీకృ
త్యాత్తత్వేన విద్యాత్ దశదేవతాఃసప్తయంధూతస్స దశసంఖ్యయావిరాటే
నాన్నం - కృతశక్తిత్యూతాస్తగతదశసంఖ్యాసచ్చిన్నతయా కృతత్వేనా
న్నాదీ- భవతీత్యథాః- ఫలాప్యవయోగి త్వేనాథాన్తరమాహ (తయేతి) కృ
తావలక్ష్మిత ద్యూతస్థసంఖ్యాసచ్చిన్నత్వేనావస్థితయాఽన్నతేనాన్నాదీత్యేన
వ్యసస్థితయా సర్వమిదంజగద్దశసుదిక్షుసంస్థితదృష్టమ్- ఉపలబ్ధంభవతి సహదే
వతాదశకంహిత్యాజగన్నామకీర్ణిదస్తి- తథాచదృష్టదేవతాదశకదృష్టమేవసగ్వం
జగద్భవేదీత్యథాః, ధూమికామేవంకృత్యావిద్యాఫలందశాయతి (ఏవవిదళ
తి) వాయుః, ప్రాణమతారమాత్తత్వేనవశ్యతః కృతసంఖ్యాసచ్చిన్నతయాస్థితస్య
దశదేవతాభూతస్యసర్వంజగద్దృష్టభవతి - దృష్టదేవతాతిరక్తస్యజగతోఽభా
వాదీత్యథాః- యోయథోక్తదశిక, ప్రాణోభూతావస్థిత్రాన్నాదశ్చభవ
తీతి సలాన్తరమ్.....||౮||

ఇతి చతుర్థః ప్రపాతకే తృతీయఖండభాష్యటీకా

రం-ఉపదేశమాహ (వాయుర్వాసనంవర్గః)సంవర్జననామగుణయోగాద్వా
య రేవసంవర్గః సంవర్జనమ్, సజ్జహామ్, ఏకీకృత్య గ్రహణమిశ్యర్థః, సంవ
ర్గత్వగుణోవాయుర్ధైయైతియావత్. సంవర్గత్వమేవాపపాదయతి(యదావా
అగ్నిరుద్వాయతివాయుమేవాప్యేతి యదాసూర్యోస్తమేతివాయుమేవాప్య
తీత్యాది) ఉద్వాయతి- ఉద్వాసనంప్రాప్నోతి, విసశ్యతీత్యర్థః-శిష్టంసప్తం॥౯॥

రం(యదాఽఽచఉచ్ఛృష్యన్తివాయుమేవాపియన్తి వాయుర్ధైవైతాత్స
ర్వాన్సంవృత్తైఃఇతి) అగ్నిసూర్యచంద్రాణాం తేజోరూపాణాంజలస్యచలయే

౧౯౪ సానస్థగిరియతీకశక్తురభావ్యరంగరామనుజభాష్యయక్తాయాం
 విరాడితివిరాట్పుటోభవతి, అన్నమతీత్యన్నాదీ, కృతసంజ్ఞకే అయే దశసం
 ఖ్యాయాభక్త్యవదస్తర్యాతత్వాద్దశత్వసంఖ్యాయాశ్చవిరాట్పావో, విరాజశ్చా
 న్నూత్వాత్, దశత్వసంఖ్యాగర్భకకృతాయ స్థానీయసంవగవిద్యోపాస్యసా
 న్నాదిత్వమప్యస్తీత్యథః (తయేదంసర్వదృష్టమ్) తయావిరాజాఉపాసితయా
 ఇదంసర్వమ్, దశదిగ్యుతివదాధాజాతం దశత్వసంఖ్యాసామ్యోత్, దృష్టంభవ
 తి- ఉపాసితంభవతీత్యథః. తదుపాసనస్యఫలమాహ (సర్వమస్యేదందృష్టం భవ
 త్యన్నాదోభవతి యవీవవేదయవీవవేద) ఏతదుపాసకస్య సార్వజ్ఞ్యం బ్రహ్మ
 లక్షణోన్నానుభవశ్చభవతీత్యథః; విద్యాసమాప్తిద్యోతకం ద్విర్వచనమ్. వ్యా
 సార్యేస్తు * ఛందోభిధానాదితీయా త్రై అన్నాదిపాతమాశ్రిత్య అన్నంచతద
 తీత్యన్నాదితి భోక్తృత్వభోగ్యత్వాశ్చయపరమాత్మ పరతయావ్యాఖ్యాతమ్, ఆ
 స్యాస్సంవగవిద్యాయాః పరమాత్మ పరత్వమేవ- నప్రసిద్ధవాయుప్రాణవిషయ
 త్వమ్. * యథాకృతాయవిజితాయాభరేయసంయంతీత్వాదినా సంవగవి
 ద్యానిష్ఠరైక్వప్రభావే సర్వేషామస్తర్భావవర్ణనాత్ * ఆత్మాదేవానాం జని
 తాప్రజానాం హిరణ్యదంష్ట్రోబభవోఽనసూరిః । మహాస్తమస్యమహిమానమా
 హురనద్యమానాయదన్నమతీతి ఇతరాదినాశ్చ త్వేనతిసకలవిశాశకత్వసర్వస
 మ్ప్రతిపన్నమహామహిమశాలిత్వసర్వదేవనియస్తృత్యబ్రహ్మాది సకలప్రజాత్పద
 కత్వహిరణ్యదంష్ట్రైత్యామ్యవలక్ష్మితనఃసింహవిగ్రహవత్త్వాది ప్రతిపాదనాత్ *
 వైవయం బ్రహ్మచారిన్నైరముపాస్తృషే ఇతికశ్చిత్పజాపత్యాత్మక సంవగప్ర
 త్యాఖ్యసాచ్చ పరమాత్మవిషయైవయంవిద్యేతిద్రష్టవ్యమ్. ఏతత్థండంతగత
 వ్యాప్తివిషయక మధికరణముపస్యన్యతే- సమన్వయాధ్యాయే జానశ్చృతిం శూద్యే
 త్యామస్త్ర్యైర్వైబ్రహ్మవిద్యాముపదిదేశేతిశ్రవణోద్విదురాదీనాం బ్రహ్మాని
 ష్ఠానామపి దగ్ధనాదగ్నివిద్యాసాధ్యయజ్ఞాదిమ అగ్నివిద్యాశూన్యానాంశూ
 ద్యానాం కర్మకాండాపశూద్యాధికంఞాన్యాయేనాధికారాధావేపి బ్రహ్మేగా
 పాసనే అధికారస్సమ్యవత్త్యేవ; నచశూద్రస్య బ్రహ్మోపాసనోపయుక్తజ్ఞానా
 సమ్యవశ్యజ్ఞనీయః- ఇతిహంపురాణాదినా తజ్ఞానసమ్యవాత్-నమైవయజ్ఞా
 దిష్యపి తథాప్రసంగః- అగ్న్యధావాత్ * తస్మాచ్ఛ్రవోయజ్ఞేఽనవక్తవ్య
 తి యజ్ఞానుష్ఠానస్య నిషిద్ధతయాచ తస్య తదసమ్యవేపి సంవగవిద్యాగతశూ
 ద్రశబ్దామస్త్ర్యైలింగానుగ్రహాత్- బ్రహ్మోపాసనాధికారంగీకరణవ్యవహతి

ఛాందోగ్యోపనిషత్ ప్రథమోపనిషత్ * శుగన్య తదనాదరశ్యవణాత్తదాద్రవణాత్సున్య
 లెహి; శోచితృత్వప్రవృత్తినిమిత్తకేన మూద్రకజ్వేనజానశ్చురైః * కమ్యరవీనమే
 లంసంతం నయగ్వానమివ రైకమాత్మైతి హంసోక్తానాదరగ్భవాక్యశ్యవణాత్త
 దాద్రవణపాతుధూతాదుత్పన్నాశుకూచ్యతే సచతుర్థఃపర్వః. యాగి
 శాఖాన్య వ్యక్తతన్య మానాంతరావిరుద్ధస్య గ్రహణసమ్భవే మానాంతరవిరుద్ధ
 స్య రూఢ్యథానాన్యగ్రాహ్యత్వాద్భూద్రవ్యస్య బ్రహ్మోపాసనోపాయో వైమన్యల
 క్షణసామర్థ్యానమ్భవాత్ సబ్రహ్మవిద్యాయామధికారః, వైదికవిధీనామధ్య
 యనవిధిలబ్ధవేదజన్యజ్ఞానవల్లే క్షణికాధికారిణసాద్య నివృత్తానాం మూద్రా
 ధికారానాత్మైకకత్వాదిత్యానన్య యజ్ఞోపాసనమోరవిశేషాత్ * తస్మాచ్ఛాచ్ఛ
 ద్యోయజ్ఞేనవక్తృవృత్తస్య స్యాయసిద్ధే కిదేశానువాదిత్యేన తస్య వినిగమక
 త్వాసమ్భవాత్ * క్షత్రియత్విగతేశ్చ- పశ్వాన్నపదత్విక్షత్త్రప్రేషణరైకత్వ
 గ్రాహ్యదానానైః గ్రామప్రదానాదినా జానశ్చురైః క్షత్రియత్వానగతేశ్చ, ఏ
 తేహం క్షత్రియధర్మత్వస్తేనశాస్త్రీయత్వాత్ * ఉత్తరత్య దైత్యరథసంవిగా
 త్; సంవగవిద్యాసమ్భవ్యోఽభిప్రకారిణామ్నః చిత్రిరథమంశ్యస్య క్షత్రియ
 స్య తాదృశేన బ్రాహ్మణేనశాసనేన కాపియేనసాహచర్యద్వీపాదిహాపి సంవగ
 విద్యాసమ్భంధేరైకేణ బ్రాహ్మణేన సహచరితజానశ్చురైః క్షత్రియవేద్యవసీ
 యతే నన్వభిప్రకారిణః క్షత్రియత్వేనతథాచితే, చిత్రిరథమంశ్యత్వాత్, సచత
 దపి కుతోఽవగతమితివాచ్యమ. కాపియయాజ్ఞత్వేన్దిగాత్, సచ కాపియ
 యాజ్ఞత్వేచిత్రిరథమంశ్యత్వేనతథాచితేవాచ్యమ. * ఏతేనైవ చిత్రిరథం కాపియా
 అయాజయన్నితి ఛందోగబ్రాహ్మణేచిత్రిరథస్య కాపియయాజ్ఞత్వశ్యవణాత్,
 నన్వభిప్రకారిణః కాపియయాజ్ఞత్వేనా కుతోఽవసీయతే * శాసకంఠ కా
 పియమభిప్రకారిణంచ కాక్షసేని పరివిష్యమానా బ్రహ్మచారిబిభ్రక్షేత్ ఇతి ఏ
 కపఙ్క్తుపవేశమాత్రస్యశ్యవణాత్, నానాదేశాగతానాం సమ్మన్తసూనానా
 మపి ఏకపఙ్క్తుపవేశసమ్భవాత్; అస్తువా కథంవిద్యాన్యయాజకభావః తా
 వతా ఛందోగబ్రాహ్మణే చిత్రిరథస్య కాపియయాజ్ఞత్వశ్యవణేన చిత్రిరథత్వమే
 వ సిద్ధ్యేత్, నతు తదవంశ్యత్వమితిచేత్, ఉచ్యతే, కాపియాభిప్రకారిణోక్త
 త్తనమ్బంధయోరైకపఙ్క్తుపవేశస్యోదితత్వాత్కాపియానాం చిత్రిరథమంశ్యా
 నాంచ యాజ్ఞయాజకసమ్బంధస్యాన్యత్రప్రసిద్ధత్వాద్భిప్రకారిణీ కాపియ

శ్రీకృష్ణ సానందగీర్తిక శక్తిరభాష గ్రంథ గరామ నుజభాష్యయక్తాయాం

ఉ—తగ్గోవాచ నైతదబ్రాహ్మణో వివక్తుమహాతిసమిధం సో
మ్యహరౌపత్యానేష్యేనసత్యాదగాఇతి తముపనీయక్యశానా
మబలానాంచతుశ్శతాగానిరాక్యత్యోవాచెమాస్సోమ్యాను సం
ప్రజేతితాఅభి ప్రస్తావయన్నువాచనాసహస్రీణోవర్తేయైతి
సహవషగణంప్రవాసతాయదాసహస్రగ్ సమ్మేయః ||౫||

— ఇతి చతుర్థః ప్రపాతకే చతుర్థఃఖండః —

శం—సర్వంవాగాద్యగ్నాదీచాస్మాన్నాదత్స సంస్తుతంజగదేకీకృత్య షో
డశధాప్రవిభజ్యత స్థిత్ బ్రహ్మద్వష్టిర్విధాతద్యేత్యానభ్యతే, శ్రద్ధాతపసోర్బ
హ్నోపాసనాంగత్యప్రదగ్ననాయాఖ్యానికా. సత్యకామోహ- నామతః, హ
శబ్దవితిహ్యథః, జబాలాయాఅపత్వం, జబాలః- జబాలం సాంప్రదాయ
మన్త్రయాజ్ఞకై- అమ నితవా- బ్రహ్మచర్యంసాంప్రదాయగ్రహణాయహే
భవతివివక్ష్యామ్యాచార్యవతే, కింగాత్రహం- కిమన్యమమగోత్రం- సాహం
కింగాత్రాస్వహమస్మితి || ౧ ||

శం—ఏవంపుష్పజబాలాసామ్రాజం- పుత్రీమువాచ, నాహమేతత్- తవగో
త్రంవేద- హేతాతయద్గోత్రస్త్వమసి, కస్మాన్నపేక్ష్యశ్చిక్తాఅహ, బహుభర్తృ
గృహేపరిచర్యాజాతమతిభ్యధ్యాగతాదిచరన్త్యహంపరిచారిణీ, పరిచరంతీతిపరి
చరణశీలైవాహం- పరిచరణమిత్తరయా గోత్రాది స్థరణమమనోనాథూత్,
యావనేచ- తత్కాలేత్యామలభే, లబ్ధవశ్యస్థి- తద్దైవలేపితోపరతః. అతా-
నాథాహం, సాహమేతన్నవేద, యద్గోత్రస్త్వమసి. జబాలాతునామాహమస్మి
సత్యకామోనామత్వమసి. సఃత్వంసత్యకామవహంజబాలాస్తీత్యాచార్యా
యబ్రవీథాః-యద్యాచార్యేణపుష్పజత్వభిప్రాయః || ౨ ||

శం—సహ, సత్యకామోహరిదుర్మతం - హరిదుర్మతౌపత్వహరిదుర్
మతం గౌతమం- గోత్రతః ఏత్య- గత్యేవాచ. బ్రహ్మచర్యంభగవతి- పూజావ
తిత్వయివత్స్యమి, అతడేపేయాం, ఉపగచ్ఛయంశిష్యతయాభగవన్తమ్ ||౩||

శం—ఇత్యుక్తవన్తంతుమవాచగౌతమః, కింగాత్రానుసోమ్యాసీతి విజ్ఞాత
కులగోత్రశిష్యఉపనేతవ్యః ఇతిపుష్టః ప్రత్యాహసత్యకామః, సహోవాచ నా
హమేతద్వేదభో, యద్గోత్రాహమస్మి కింత్యపృచ్ఛం- పుష్టవానస్తిమాతరం
సామయాపుష్టామాం ప్రత్యబ్రవీన్నతా (బహ్వహంచరంతీత్యాది) పూర్వవ

త్, తస్మాత్సాహంసచః స్తరామి, సాహంసత్వకామోజాబాలాన్విభోఇతి ||౪||

శం—తంహోవాచశాతమః- నైతద్వచోఽద్యాహ్నోవిశేషణ వస్తుమర్హత్యాజ్జవాభాసంయక్తం- ఋజువోహేద్యాహ్నాణాః - నైతిరేసస్థావరతయస్తాన్నసత్కాల్- ద్యాహ్నజాతిభర్తాదగాః- నాపేతివాససి - అతోద్యాహ్నంత్యాముపనెప్యేతితస్సంస్కారాభాంహోమాయసమిధంసోమ్యాహారేత్వైత్వాతముపసీయకృశానా మబలానాయూథాన్నిరాకృత్య- అపకృష్టచతుశ్శతా-చత్వారిశతానిగవాండవాచ ఇమాః- గాఇమాస్సౌమ్యతానుసంప్రజ అనుగచ్ఛ ఇత్యక్తస్తాతరణ్యంవర్త్యభిప్రస్థాపయన్తువాచ. నాసహస్రోతాపూర్ణానాపతేయ - సప్రత్యాగచ్ఛేయ- సపివముక్త్యాగాతరణ్యంత్యోదకవిహులంద్వంద్వరహితం ప్రవేశ్య సహంసవ గణందీర్ఘంబోవాస- బ్యోమితవా తాః సమన్యావార్షితాయదాయస్థినాగ్రత-సహస్రంసచ్చేయ-సమృన్నాబధూపుః||౫||

—ఇతిచతుర్థఃపర్వపాఠకః ఛాందోగ్యోపనిషదధ్యాయః—

ఆ—పూర్వేణసమస్తంధర్మయితము త్తస్యతాత్పర్యమాహ (సర్వమితి) ఏకీకృత్య, కారణమాపేక్షిస్తమాదాదైత్యభావః, తహిచత్త్విక బ్రహ్మదృష్టిరైవవిధీయతామ, కిమిత్యాహ్నాయకా ప్రణీయతే- తత్రాహ (శ్రద్ధాతపసారితి) బ్రహ్మచర్యవాసాన్వితేభ్యంభలంధారయతి (సావధాన్యమితి) ఆచార్యోహిమాణచః ముపనయతే విజ్ఞాతరులగోప్రమేషతిమన్వాసః పృచ్ఛతి (కింత్రోహమితి ||౬||

ఆ—అతిశయభ్యాగతాద్యసక్రత్యవరచర్యాజాతంబహుచరంబి భర్తృగృహేయతోఽహంస్థితా- శైవపరిచరంతిసత్పరిచరణవిత్తతయాగ్రాదీన్నాపృచ్ఛం తథాచతత్త్వేణైవనామమనాదితి గోత్రాప్రశ్నాధాచే శాత్వంతరమాహ (యావన్నైతి) యద్యపి తిన్వామనస్థాయాం లజ్జయాగోత్రాదినాప్రాక్షి-తథాపి కాలాంతరేమితిపితరం సమృద్ధివీత్యాశక్త్యాహ (తదేవేతి) తథాపి కిమిత్యసమభిజ్ఞానాప్రాక్షిరిత్యాశక్త్యాహ (అతేతి) ప్రథమంలజ్జయాపితరం ప్రతినవగ్నః, పునశ్చతస్యోపరతిత్వాత్. పశ్చాన్నదుఃఖదాహుల్యోదన్యంప్రతిప్రశ్నైతిస్థితేప్రశ్నాధావఫలమాహ (సాహమితి) కింతహితవజ్జానమస్తి, తదాహ (జదాలాత్సతి) ఏవంస్థితేమాచార్యం ప్రతిమయావక్తవ్యమిత్యాశక్త్యాహ (సర్వమితి) *నాసృష్టకస్యదిదూబ్ధియాదితి న్యా

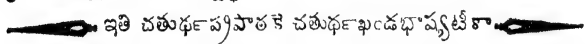
కెంత సానందగిరియటికశక్తరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయశ్చాయాం

యంసూదయతి (యదీతి) ॥ ౨ ॥

ఆ—మాత్మవచనశ్రవణానంతరం కింకృతవానిత్యపెక్షాయామాహ (సహేతి) ఆచార్యనమిపె బ్రహ్మచర్యవాసః శిష్యభావాదృతేన సిద్ధ్యతీత్యభిమన్వానాయోక్తం (అతఃకాంతి) ॥ ౩ ॥

ఆ— కిమనయాకాకద న్నపరీక్షయా - భవతాత్మహముపనేతవ్యోస్తీత్యాశజ్ఞాహ (విజ్ఞాతేతి) మాతరంపృష్టావిజ్ఞాయాగమ్యతామిత్యాశజ్ఞాహ (కింత్యపృచ్ఛమితి) ॥ ౪ ॥

ఆ— (తంసౌత్యాదినా) బ్రాహ్మణస్యవాఽచ్యుతంవినాకథమాజణవనంయుక్తవచనమిత్యాశజ్ఞాహ (ఋజువాహితి) క్షత్రియాదీనామపి కేహం చిదాజణవమస్తీత్యాశజ్ఞాహ (నేతిరెకతి) ఋజువచనత్వేన బ్రాహ్మణత్వం పరిజానీతే (యస్మాదితి) ఉపనీయ- అధ్యాప్యచేతిశేషః తస్మాన్సుగ్రహార్థం శుశ్రూషామాదిప్రవానిత్యాహ (కృశానామితి) ఆచార్యనియోగశ్చశిష్యేణన ఫలికతావ్యవస్థాశయేనాహ (ఇత్యుక్తకాంతి) సమృద్ధాబధూతుః- అథహేతమృషభేషాధ్యుక్తవానితి సమృద్ధః..... ॥ ౫ ॥

రం— యాడశకలబ్రహ్మవిద్యాం ప్రస్తాతి (సత్యకామోహజాబాలాజబాలాంతరమామంత్రయాంచకే) హాఇత్యైతిహ్యధః, జబాలాసుతస్సత్యకామనామాజబాలాంతరమామన్త్రితవా. కిమితీత్యత్రాహ (బ్రహ్మచర్యం భవతివివత్సాన్యమి కిం గోత్రోన్యహమస్తీతి) హేభవతిసావధాన్యగ్రహణాయాచార్యకులేబ్రహ్మచర్యంచితత్వామి, మేగోత్రంకిమితిపృష్టవా ॥ ౬ ॥

రం— (సాహౌనమువాచనాహమేతద్దేవతాతయన్తోత్యస్తవమస్తీత్యాది) అహంభర్తృగృహేతిధ్యధ్యాగతాదిభ్యోబహుపరిచర్యాజాతంచరంతి పరిచారిణీ - గుర్వాదిపరిచరణశీలాచసతీతద్వాప్యసంకెన గోత్రానభిజ్ఞేవ యావనకాలేత్వాం లబ్ధవతీ అత్రాగోత్రంనజానె- అత్రాజబాలాయాః పుత్రస్సత్యకామనామాహమస్మి, నాహం గోత్రంవేదేతి గురుసమీపేబ్రాహ్మకృతవతీత్యధః

రం— (సహహరిదుమరింగోతమమేత్యోవాచ) అథనః - సత్యకామః హరిదుమత్పుత్రం గోత్రతాగౌతమమేత్యుక్తవా ఉక్తిమేవాహ (బ్రహ

చర్యంభగవతివత్సాస్యమ్యపెయాంభగవంతమితి) భగవతి, పూజావతిత్వవిబుధి
హ్నచర్యంవత్సాస్యమి శిష్యత్వేన భగవత్తముపగచ్ఛానీతుస్య క్తవాత్ ॥ 13॥

రం—(తంహోవాచకింగోత్రానుసౌమ్యసీతి) కింగోత్రస్తవం, జ్ఞాతకుల
గోత్రోడవనేతవ్యః, అస్తతః శూద్రత్వాధావాహినిశ్చేతవ్యఇత్యభిప్రాయః(స
హోవాచ) సః, సత్యకామః పృత్యవాచేత్యర్థః, తదేవాహ (నాహమేత
ద్వేదభోయద్గోత్రోహమ స్త్యపృచ్ఛంమాతరమిత్యాది) స్పష్టోఽర్థః ॥ ౪ ॥

రం—(తంహోవాచ) తంగౌతమః పృత్యవాచకిమితి (నైతదబ్రాహ్మ
ణోవివత్తు మహాతిసమిధంసౌమ్యహరౌవత్వానేష్యేనసత్వాదగాఢతి) ఏతల్
వితాదృశమాజనయన్తం వచః సాచ్యోహ్మణోవిశేషేణవత్తుమహాతి, అత్ర
బ్రాహ్మణశబ్ద స్త్రీసర్వోకమాత్రీవరః అత్రైవసర్వోకః శూద్రాఞ్చియావల్ - శూ
ద్రానవివత్తుమహాతి; శూద్రాణాంకుటిలస్వధావత్వాదితిధావః హేసోమ్యడి
పనయనంస్కారాధం సమిధమాహరి-తావముపనేష్యే నసత్వాదగాఢత్యం
నాతికాంతవాసని సత్యమేవా క్తవాసని- అతస్తా వ్ముపనేష్యఇత్యర్థః. సూ
త్రితంచ * తదభావనిధాఃరణేచ పృవృత్తైరితి. శూద్రత్వాధావనిశ్చయేన శ్యేవ
ఉపత్వానేష్య ఇతి ఉపనయనపృవృత్తైదశానాదిత్యర్థః అతాబ్రాహ్మణశబ్ద
శూద్రీవరః (తముపనీయకృశానామబలానాంచతుశ్శతాగానిరాకృత్యోవాచ)
తమేవమాచార్యఉపనీయకృశానామబలానాంగవాం మధ్యేతిదుర్బలాని కృ
శానిగవాంచత్వారిశతానినిరాకృత్య పృథక్కృత్వేదం వక్ష్యమాణమువాచేత్య
ర్థః (ఇమాసోసిమ్యనుసంవృజైతి) హేసోమ్య, సౌమాహా ఇమాగాతను
గచ్ఛేత్సువాచేత్యర్థః (తాలభిప్రస్థాపయన్నువాచనానహసేణా వశేయే
తి) ససత్యకామః సహస్రసంఖ్యపూరణాత్పాక్ సప్రతినివృత్తాభవానీతి
గాతరణ్యమభిప్రస్థాపయన్నువాచేత్యర్థః (సహవషణ గణంహ్రీవాస) చిర
కాలంత్మణోదకపూర్ణాణవనేగాః పృషేహ్యోషితవాత్ (తాయదాసహస్రంస
మ్మెదుః) యస్మిన్కాలేతాస్సహస్రం సమ్మన్నాబభూవుః తావంతంవషణ
ణం వనె ఉషితవానిత్యర్థః ..... ॥ ౫ ॥

ఇతి చతుర్థః ప్రపాతకచతుర్థఖండభాష్యమ్

ఉ—అథ హేనమృషభౌఽధ్యువాదసత్యకామా 3 ఇతి భగవత్ప్రతిహ

30-2 సానందగిరియటికశక్తిరభాష్యరంగరామనుజభాష్యయుక్తాయాం
ప్రతిశుశ్రావ ప్రాప్తాస్సోమ్యసహస్రగ్ స్తఃప్రాపయన ఆచా-
ర్యకులమ్ ||

ఉ—బ్రహ్మణశ్చ తేపాదం బ్రహ్మణీతి బ్రహ్మతు మేధగవానితి తస్మై
హోవాచ ప్రాచీదిక్కులా ప్రతీచీదిక్కులా దక్షిణాదిక్కులాదీ-
చీదిక్కులేషవైసోమ్యదతుష్కలఃపాదోబ్రహ్మణఃప్రకాశవాన్నామ్ || 2 ||
ఉ—సయవితమేనవిద్వాగ్ శ్చతుష్కలంపాదంబ్రహ్మణః ప్రకాశ-
వానిత్యుపాస్తేప్రకాశవానస్తిల్లోకేభవతి ప్రకాశవతోహలో-
కాజయతియవితమేనవిద్వాగ్ శ్చతుష్కలంపాదంబ్రహ్మణః
ప్రకాశవానిత్యుపాస్తే..... || 3 ||

—ఇతిచతుర్థ ప్రపాఠకే పంచమఃఖండః—

శం— తమేతంశ్చిద్ధాతపోభ్యాంసిద్ధంవాయు దేవతాదిక్సమ్బద్ధినీతుష్టానతి,
ఋషభమనుష్యవిశ్వఋషభావన్నానుగ్రహాయ. అథమేనమ్యషభోభ్యవాద-
అభ్యుక్తవాక్ సత్యకామాః ఇతిసమ్మోధ్య తమసానత్యకామోభగవఇతి ప్రతి-
శుశ్రావ, పఠిషచనందదౌ ప్రాప్తాస్సోమ్యసహస్రగ్ స్తః పూణాతవప్రతిజ్ఞా-
అతిప్రాపయనః అస్తానాచార్యకులమ్ ||

|| ౧ ||

శం—కించ అహంబ్రహ్మణః పరస్యతే- తుభ్యంపాదం బ్రహ్మణీ కథయాని
ఇత్యుక్తః ప్రత్యునాచ - బ్రహ్మతు కథయతుమే మహ్యంభగవాన్. ఇత్యుక్త-
ఋషభస్తస్మై సత్యకామాయహోవాచ ప్రాచీదిక్కులా బ్రహ్మణః పాదస్యచ
తుర్థోభాగః తథా ప్రతీచీదిక్కులా తథా, దక్షిణాదిక్కులా - ఉచీచీదిక్కులా. ఏ-
షవైసోమ్యబ్రహ్మణఃపాదశ్చతుష్కలః, చతినోకలాః, అవయవాయస్యసాయం
చతుష్కలఃపాదోబ్రహ్మణఃప్రకాశవాన్నామ్- ప్రకాశవానిత్యేవనామ్ - అభి-
ధానంయస్య; తథోత్తరేపి పాదాస్త్రయశ్చతుష్కలాబ్రహ్మణః ||

|| ౨ ||

శం—నయః కశ్చిదేవం యధో కమేతం బ్రహ్మణశ్చతుష్కలం పాదం వి-
ద్వాన్ ప్రకాశవానిత్యేనెగుణైన విశిష్టముపాస్తే తస్యేదంఫలమ్. ప్రకాశవా-
నస్తిల్లోకేభవతి- ప్రఖ్యాతోభవతీత్యథః- తథా అదృష్టంఫలం, ప్రకాశవ-
తోహలోకాన్ దేవాదీనమ్బంధినోమృతస్సజయతి- ప్రాప్తోతి- 'యవితమేనం
విద్వాన్ చతుష్కలంపాదం బ్రహ్మణః ప్రకాశవానిత్యుపాస్తే.

|| 3 ||

—ఇతిచతుర్థప్రపాఠకే షష్ఠమఖండభాష్యమ్—

ఆ—కథమృషభస్సత్యకామంప్రతివత్తమలం, సహిలోకబలీవదఃస్య మను
స్యం ప్రతివచనంధృష్టం- అతఃసహ (తమేతమితి) సత్యకామంశృద్ధాది నమః
న్నమేనమథ, తస్మామవస్థాయాంఋషభోఽనుగ్రహాయాభ్యువాదేతిసమ్మన్తః
ఋషభస్సస్వరూపమాహ (వాయుదేవతేతి)అరణ్యతీత్రితత్త్రీగాశ్చాయతీశశి
ద్ధాపూర్వకంతవశ్చరతోవాయుదేవతాకథంతువైశ్యాశఙ్కాన్యహ (దిక్సంబం
ధినీతి) ॥ ౧ ॥

ఆ—వాక్యాంతరంద మదీయంశూయతామిత్యాహ (కీచేతి) వాయుదేవ
తాదిక్సంబంధినీత్సు క్తశ్వాద్విగ్నోచరమేవ చర్చనమువాచేత్కాహ (ప్రాచీతి) బి
హ్మణఃపాదస్యేతి వ్యధికరణేషష్ఠ్యా, ఏకపాదవీదబ్రహ్మేతివిభ్రమంవ్యవసయతి ॥
(తథేతి) ॥ ౨ ॥

ఆ—వృథమపాపాసకస్య దృష్టమదృష్టంచఫలమాహ (సయశిత్యాదినా)
కస్యేదంఫలమిత్సుకైపూర్వోక్తమేవాపాసకమనువదతి (యవీతమితి) ॥ 3 ॥

—ఇతి చతుర్థః ప్రపాఠః పశ్చిమఖండభాష్యణీతి—

రం—(అథచౌనమృషభోఽభ్యువాదసత్యకామా 2 ఇతి) ఏవంగవారం
క్షణేన ప్రీతదేవతావిశేషాధిష్ఠితఋషభస్సత్యకామా 3 ఇత్యభ్యువాద - ఆయం
త్రితవాక్ సత్యకామా 3 ఇతి * దూరాద్భూతేచోస్తుతీ (భగవద్రతిహ పృతి
హశుశ్చావ) పృతిశుశ్చావ- ప్రత్యుత్తరందచో, సత్యకామశతీశేషః ఋషభ
ఆహ (ప్రాప్తాస్సామ్యసహస్రంశ్తః ప్రాపయసఃశాచ్యవలం) సహస్రం-
సహస్రసంఖ్యాంవయంప్రాప్తాః స్తః- తవప్రతిజ్ఞాచనిరూప్యథా-అస్మానాచౌ
ర్యకులంప్రాపయేత్సథః ॥ ౧ ॥

రం—(బ్రహ్మణశ్చ తైవాదంబివాణీతి) ప్రీతశ్చ తైహంబ్రహ్మణః పాదం బి
వాణీతి వృషభఉవాచైత్యథః, ఇతరఆహ (బ్రవీతుమేథగవానితి) (తస్మేహో
వాచ) ఋషభశతీశేషః- కిమితి(ప్రాచీదిక్కలాప్రతీదిదిక్కలాదక్షిణోదిక్కలా
దీపీదిక్కలైవైసౌవ్యచతుష్కలః పాదౌబ్రహ్మణఃపృకాశవాన్నామ) కలాః
అవయవాః, ఏకైకస్వహిగోపాదస్య చత్వారోఽవయవాః-పురతిఃఘరద్యం
వృష్టతఃపాష్టికద్యంంచ, అతఃపాదచతుష్కలాభవతి, అతఃప్రాగాదిదిక్పతు
ష్టయం బ్రహ్మణఃపాదత్యేన పృకాశవన్నామకత్వేనహోపాస్యమిత్యథః ॥ ౨ ॥

రం—(సయవీతమేవంవిద్యానిత్యాది) ఏతంపాదము కప్రకారేణ యుజపా

308 సానద్గిరిమఠీకశక్తిరథాష్టరంగరామసుబ్బాష్టయశ్లోకాః
 స్తే నభహలోకే ప్రకాశవాణధనతీత్యథాః, నేతావన్తాత్రం ఫలమిత్యాహ(ప్ర)
 కాశవతోహలోకాజయతీత్యాదిసా)కశ్యేదంఫలమిత్యత్రాక్రమధికారిణమువ
 సంహరతి (యవిత మేవంవిద్వాంశ్చతుష్కలంపాదంబ్రహ్మణః ప్రకాశవానిత్యు
 పాస్తే) ఉక్తోథాః. || 31

❖ ఇతిచతుర్థప్రపాఠకే పఞ్చమఖండభాష్యమ్ ❖

ఉ—అగ్నిప్రైపాదంవక్త్రేతిసహశ్చోధూతేగాలిభిప్రస్థాపయాశ్చుకా
 రతాయత్రాభిసాయంబధూపుస్తత్రాగ్నిముపసమాధాయ గాడి
 పరుధ్యసమిధమాధాయపశ్చాదగ్నేఃప్రాజుపోపవివేత || ౧ ||

ఉ—తమగ్నిరభ్యువాదసత్యకామా 3 ఇతిభగవత్ప్రహవతిశుశ్రావ || ౨ ||

ఉ—బ్రహ్మణసోమ్యతేపాదంబ్రవాణీతిబ్రహ్మమే భగవానితి త
 స్తే హావాచపృథివీకలాంతరిక్షం కలాద్యోకలానముద్యుక
 లైషవైసోమ్యచతుష్కలంపాదోబ్రహ్మణోఽనస్తవాన్నామ్||3

ఉ—సయవితమేవంవిద్వాంశ్చతుష్కలంపాదం బ్రహ్మణోఽనంత
 వానిత్యుపాస్తేఽనంతవానస్తిల్లోకేభవత్యనంతవతోహలోకా
 జయతి యవితమేవంవిద్వాంశ్చతుష్కలంపాదం బ్రహ్మణో
 ఽనంతవానిత్యుపాస్తే || || ౪ ||

❖ ఇతిచతుర్థప్రపాఠకే షష్ఠఖండః ❖

శం—సాగ్నిప్రైపాదంవక్త్రేతిపరరామషణ్ఢః సత్యకామోహ శ్చోధూ
 తేతిపరేమ్యరైత్రికం, నిత్యకమక్వత్సాగాలిభిప్రస్థాపయాంచకారాచార్య
 కులంప్రతి, తాః శస్తేశ్చరంత్యలచార్యకులాభిముఖ్యః పృథితాః యత్యేయస్మిన్
 కాలేదేశేఽభినాయం- నిశాయామభిబధూతుః, ఏకత్రాభిముఖ్యస్సంభూతాః
 తత్రాగ్నిముపసమాధాయ గాడిపరుధ్యసమిధమాధాయపశ్చాదగ్నేఃప్రాజు
 ఖడివవివేత ఋషభవచోధ్యాయక. || ౧ ||

శం—తమగ్నిరభ్యువాదసత్యకామా 3 ఇతిసంబోధ్య తమసాసత్యకామో
 భగవత్ప్రహవ- ప్రతిశుశ్రావ- ప్రతిపదనందదౌ. || ౨ ||

శం—బ్రహ్మణసోమ్యతేపాదంబ్రవాణీతి-బ్రహ్మమేభగవానితి, తస్తే హా
 వాచ-పృథివీకలా-అంతరిక్షంకలాద్యోకలా,నముద్యుకలాఇత్యాత్మగోచరమేవస
 ర్వనమగ్నిరబ్రహ్మ, ఏషవైసోమ్యచతుష్కలంపాదోబ్రహ్మణోఽనంతవాన్నామ్||3

శం—సయోకశ్చిద్భద్రభోక్తంపాదమనంతత్యైన గుణేనోపాస్తే, సతతైవతద్గు

అభివ్యక్తిగ్రాహకే, మృతశ్చానంతమతోహలూకానజయతి (యవతమేవమి
త్యాది) పూర్వవత్. || ౪ || — ఇతిచతుర్థప్రపాఠకే షష్ఠఖండభాష్యమ్. —

ఆ—అవశిష్టంపాదత్రయం కథం జ్ఞాత్యమితిబుద్ధిమనం సత్యకామం
ప్రకాశం (సోగ్నిరితి) అవిదుయావిద్యాభిమాననిమిత్తకర్మకార్యగోనయ క్త ఇ
తిమత్వాహ (సత్యకామఇతి) అభినాయంబధూపుః, సాయంకాలం ప్రాస్తా
తియావత్; తస్యప్రహుచర్యమవ్యాప్తమితిసూచయతి (తత్యైతి) ఉపాపవివే
శేత్యత్యాహోపశబ్దాధ్యం గవామగ్నేశ్చసామీప్యనివేశనమస్యాచ్యతే. అర్థినైవి
ద్యావ క్తవ్యేతిసూచయతి (ఋషభేతి) || ౧-౨ ||

ఆ—అత్త గౌచరం అగ్నేశ్చాస్య విద్యమానమిత్యర్థః, యదావృద్ధివ్యాది
రూపేణాగ్నిరవస్థానాదగ్నివిషయమిత్యర్థః, యథా క్తవాదేగుణవిశేషంనిర్ది
శతి (ఏషవాఇతి) || 3 ||

ఆ—ద్వితీయపాదోపానకస్యద్వివిధంఫలందర్శయతి (సయఇతి) యథోక్తం
చతుష్కలమితియావత్; తత్తైషడపాస్యగుణానురోధేనేత్యర్థః, తద్గుణాలైనగు
ణైనగుణవాత్, అనంతవాత్, అవిద్భిన్నసంతానోభవతీత్యర్థః, అనంతమతో
హలూకాత్, అక్షయానిత్యైతత్. || ౪ ||

— ఇతిచతుర్థప్రపాఠకే షష్ఠఖండభాష్యటీకా. —

రం—(అగ్నిష్టేపాదంవత్తైతి) ఏవంస్వయంపాదముక్త్యా పాదాంతరమగ్నిరు
పదేక్ష్యతీత్యుక్త్యా ఋషభస్తూష్టింబధూవేత్యర్థః (సహజోద్భూతైగాభివృ
ద్ధిపయించకారేత్యాది) సహ-సత్యకామః శోభమాతే అపరమ్యర్థిత్వవైమి
త్తికకర్మకృత్వా ఆచార్యకులాభిముఖ్యేనగాఃప్రస్థావ్యతాః సర్వాగావోయత్యి
దేశేసాయంకాలే అభిబధూపుః పరితఃస్థితాభవంతి, తత్రాగ్నిమాహుత్య గా
వృషదధ్య సంధ్యాముపాస్య సమిదాధానంకృత్వా ఋషభవాహోధ్యాయన్న
గ్నేః పశ్చాత్ ప్రాజ్ఞుభుజ్జవవిస్తవానిత్యర్థః || ౧ ||

రం—(తమగ్నిరభ్యవదేత్యాది) తం ఏవముపదిష్టం సత్యకామమగ్నిరా
మంత్రీయాంచకారేత్యర్థః; శిష్టంస్పృష్టమ్. || ౨ ||

రం—(బ్రహ్మణగోస్సమ్యలైపాదంబ్రహ్మణీత్యాది) పాదం ద్వితీయమిత్యర్థః
(అనంతవాన్నామ) అనంతవన్నామోపాస్యఇత్యర్థః. || 3 ||

రం—ఫలమాహ (సయవతమేవంవిద్యాంశ్చతుష్కలంపాదమిత్యాది) (అ

302 సానన్దగిరియతీకశక్తిరభాష్యరంగరామనుజభాష్యయక్తాయాం
 సంభవానస్తికలోకేభవతి) అనన్తవాక్ కేనదిదపి పారంగంతుమశక్యఇత్యర్థః.
 అజయితియావత్ (అనన్తవతోహలాకాజయతి) అనన్తవతః అవినాశినిశ్చ
 త్యర్థః; శిష్టంన్నప్రమ్.

శి ౪॥

—ఇతిచతుర్థప్రపాఠకే ప్రప్రఖండభాష్యమ్.—

ఉ—హగ్ సప్తేపాదంవక్తేతిసహశోధూతేగాభివృద్ధిపయాశ్చ
 కారతాయత్రాభిసాయం బభూవుస్తత్యాగ్నిముపసమాధాయ
 గాఢపరుధ్యసమిధమాధాయ పశ్చాదగ్నేఃపాగ్నిబుధోపవివేశ॥౧॥
 ఉ—తగ్ హగ్ సఉపనిపత్యాధ్యవాదసత్యకామా 3 ఇతి భగవత్తతి
 హపృతిశుశ్రావ ॥

॥ ౨ ॥

ఉ—బ్రహ్మణస్సోమ్యతేపాదంబ్రహ్మణీతిబ్రహ్మమే భగవానీతి త
 స్తే హోవావాగ్నిఃకలాసూర్యః కలాచంద్రఃకలావిద్యుత్కలై
 ష్వైస్సోమ్యపతుష్కలఃపాదోబ్రహ్మణోజ్యోతిష్టాన్నామ్ ॥3॥

ఉ--సయవితమేవంవిద్వాగ్ శ్చతుష్కలంపాదంబ్రహ్మణోజ్యోతిష్టా
 నిత్యుపాస్తే జ్యోతిష్టానస్తిల్లోకేభవతిజ్యోతిష్టతోహలాకా
 జయతి యవితమేవంవిద్వాగ్ శ్చతుష్కలం పాదం బ్రహ్మణో
 జ్యోతిష్టానిత్యుపాస్తే ॥

॥ ౪ ॥

—ఇతి చతుర్థప్రపాఠకే సప్రమఖండః—

శం—సాగ్నిర్వంసప్తేపాదంవక్తేత్యక్తోపరరామ హంసః, ఆదిత్యః శౌ
 క్ల్యోత్పతనసామాన్యాచ్చ (సహశోపమతఇత్యాది) సమానమ్ ॥ ॥౧-౨॥

శం—అగ్నిఃకలా. సూర్యఃకలా. చంద్రఃకలా, విద్యుత్కలావిషవైసామ్య
 తిజ్యోతిర్విషయమేవచదర్శనంబోవాచ-అతోహంసస్యాదిత్యత్వంప్రళియతే॥3॥

శం—విద్యుత్కలం- జ్యోతిష్టా దీప్తియక్తో స్తిల్లోకేభవతి- చంద్రాది
 త్యాదీనాం జ్యోతి ష్టతవ మృత్యాలోకాజయతి. సమానము త్తరమ్... ॥ ౪ ॥

—ఇతిచతుర్థప్రపాఠకే సప్రమఖండభాష్యమ్.—

ఆ—అనన్తపాదవన్దయం కథంజ్ఞానవ్యమితిజ్ఞానమానం ప్రత్యాహ (సా
 గ్నీరితి) పక్షివిశేషవిషయత్వం హంసశబ్దస్యవ్యావర్తకయతి (ఆదిత్యఇతి) క
 థంతత్రహంసశబ్దస్య ప్రస్తుతిరిత్యావక్కావహ (శౌక్ల్యేతి) ॥౧-౨॥

ఆ—ఆదిత్యాపిన్దవిషయమేవదశానము క్తవానిత్యాహ (అగ్నిరితి) త్య

తీయేపాదేది గుణవిశేషమువదితతి (ఏషవాక్యతి) యతోహేతోజ్యోతిరివ
షయమేవదశానము క్తవాక్ అతఏవతస్యాదిత్యేషే హంనస్య గమకాంతరమా
హ (జ్యోతిరిషయమేవేతి)

|| 3 ||

అ—యతఏవంవిద్వానిత్యాదిడి తరమ్..... || ౪ ||

—ఇతి చతుర్థా ప్రపాఠకే సప్తమఖండభాష్యటీకా—

రం—(హంనస్తేపాదంవైతి సహేత్వాది) సర్వంసప్తమ్ || ౧-౨-3 ||

రం—(జ్యోతిషై న స్థిగ్లోకేభవతి) తేజస్వీభవతీత్యర్థః (జ్యోతి ష్తోహ
తో కాకాజయతి) అగ్నిసూర్యాదిలోకానిత్యర్థః..... || ౪ ||

—ఇతి చతుర్థా ప్రపాఠకే సప్తమఖండభాష్యమ్—

ఉ—మద్గుచ్ఛేపాదంవక్తృతిసహశోష్ఠాతేగాఽభిప్రస్థాపయాంచకా

రతాయత్రా భినాయంబధూపుస్తత్యాగ్ని ముపసమాధాయగా

ఉపరుధ్యసమిధమాధాయశ్చాదగ్నేః ప్రాజుపోషవివేతే || ౧ ||

ఉ—తంమద్గురువనిపత్వాధ్యువాదసత్యకామాదిఇతిభగవత్పితౄణాం

తిశుశ్రావ || ౨ ||

ఉ—బ్రహ్మణస్సోమ్యతేపాదంబ్రహ్మణోబ్రహ్మణమేధగవానితిత్వే

హోవాచ ప్రాణికలాచక్షుః కలాశ్చోత్కలమనః కల్లిష

వైసోమ్యసతుష్కలఃపాదోబ్రహ్మణాయతనవాన్నామ || 3 ||

ఉ—నయతేమేవంవిద్వాగ్శ్చతుష్కలంపాదం బ్రహ్మణాయతన

వానిత్యుపాస్త్రాయతనవానస్థిల్లాకేభవత్ప్రాయతనవతోహ

లోకాకాజయతియతేమేవంవిద్వాగ్శ్చతుష్కలంపాదం బ్ర

హ్మణాయతనవానిత్యుపాస్తే..... || ౪ ||

—ఇతి చతుర్థా ప్రపాఠకే అష్టమఖండః—

శం—హంసోపిమద్గుచ్ఛేపాదంవక్తృత్వపరరామ మద్గుః ఉదకచరఃపక్షి-స

చాపుసమ్పంధాత్పాణిః (సహశోష్ఠాతేఇత్యాది) పూర్వవత్ || ౧ ||

శం—సచమద్గుః ప్రాణః స్వనిషయమేవచదశానమువాచ (ప్రాణికలే

త్వాది) ఆయతనవానిత్యేవంనామ - ఆయతనంనామమనః-సర్వకరణోపహృ

తానాం భోగానాం తద్యస్థిన్నాదేవిద్యత్రఇత్యాయతనవాన్నామపాదః || ౨-3 ||

శం—తంపాదంతథైవోపాస్తేయః,సఆయతనవాక్,ఆశ్రయవానస్థిలోకేభ

303. సానన్దగిరియటికశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయుక్తాయాం
 వతి కథా- ఆయతనవతమ- సావకాశాల్లాకా మృతజయతి (యమితమేష
 మిత్యాది) పూర్వవత్ || ..... ౪ ||

————— ఇతి చతుర్థప్రపాతకే అష్టమఖండభాష్యమ్ —————

అ—అవశిష్టంపాదాంతరం తహికథంజ్ఞాయకామిత్యాశక్తిన్మానా(హం
 సోపీతి) మద్గుశబ్దస్య వాచ్యమర్థమనావచయై (మద్గుతి) తస్యకథంసత్య
 కామంవృత్త్యవదేవ్యత్వం, అతలహ (నచేతి) || ౧ ||

అ—తంమద్గుదపనివత్యేత్యత్రమద్గుశబ్దార్థంపూర్వోక్తమేవస్మరయతి(మ
 ద్గుఃప్రాణిఇతి) ప్రాణికలేత్యాది (ఆయతనవానిత్యేవమితి) యథోక్తగు
 ణంసమర్థయతి (ఆయతనమిత్యాదినా) తద్యస్తిన్నాదెవతాతే- సోయమా
 యతనవాన్నామపాదఇతి దగిష్టమితియోజనా || ౨, 3 ||

అ—ద్వివిధంవిద్యాఫలమభిధత్తై (తంపాదమితి) తద్దైవ- ఆయతనత్వగు
 ణాక్రాంతత్యైవైవెత్యర్థః || ... .. || ౪ ||

————— ఇతి చతుర్థప్రపాతకే అష్టమఖండభాష్యటీకా —————

రం—(మద్గుప్తైపాదంవత్తై) మద్గుః- జలపక్షివిశేషఃహంసమద్గుఃఅపివృష
 భవదేవదేవతావిష్టాదగిష్టవ్యా || ౧-౨-3 ||

రం—ఆయతనవాన్, ఆశ్రయవాన్ భవతీత్యర్థః, ఆయతనవతః, సావకా
 శానిత్యర్థః శిష్టంపూర్వవత్ || ... .. || ౪ ||

————— ఇతి చతుర్థప్రపాతకే అష్టమఖండభాష్యమ్ —————

ఉ—ప్రాసహాచార్యకులంతమాచార్యోఽభ్యువాదసత్యకామా 3
 ఇతిభగవదతిహ ప్రతిశుశ్రావ || ౧ ||

ఉ—బ్రహ్మవిదివవైసోమ్యధాసికోనుత్వానుశశాసేత్యనేమనుష్యే
 భ్యిఇతిహ ప్రతిజ్ఞైభగవాన్ స్తేవమేకామెబ్యూయాత్ || ౨ ||

ఉ—శ్రుతగోప్యేవమేభగవద్భుశేభ్యఅచార్యార్థైవవిద్యావిదితా
 సాధిష్ఠంప్రాసదితి తస్మైవైతదేవోవాచాత్రహనకించన పి
 యాయేతివియాయేతి || 3 || —ఇతిచతుర్థప్రపాతకనవమఃఖండః—

శం—నవవంబ్రహ్మవిత్శ్రాప్రాసహ, ప్రియవానాచార్యకులం తమాచా
 ర్యోభ్యువాదసత్యకామా 3 ఇతి భగవదతిహ ప్రతిశుశ్రావ || ౧ ||

శం—(బ్రహ్మవిదివవైసోమ్యధాసి) ప్రసన్నేంద్రియః పరహసితవదన

శ్చ సన్ధ్యంతః కృతార్థో బ్రహ్మవిధ్యనతి, అతలహాచార్యో బ్రహ్మవిదివధాసీతి, కోమ
 ఇతి వితర్కయన్నవాచ, కస్తాన్వమనుశశాసేతి. సచాహసత్యకామః - అన్వే
 మనుష్యేభ్యః, దేవతామామనుశిష్టవత్ప్రకః కోన్యాయవచ్చిష్యంమాంమనుష్యస్స
 శ్చ సుశాసితముత్సహత ఇత్యభిప్రాయః. అతాన్వేమనుష్యేభ్య ఇతి ప్రతిజ్ఞ
 ప్రతిజ్ఞాతవాః భగవాన్ స్తేనమేకామే మమేచ్ఛాయాంబూయాల్, కిమన్వే
 రుక్తేన. నాహంతర్గదయామిత్యభిప్రాయః ||

|| ౨ ||

శం—కించః శ్చుతంహి యస్తాన్వమవిద్యతపీవా స్తిన్నభేభగవద్ధృతేభ్యః భ
 గవత్సమేభ్యః సుషీభ్యః, ఆచార్యాద్దైవవిద్యావిదితానాధిష్ఠం- సాధుతమత్వం
 పాపదితి, ప్రాప్నోతితి - అతాభగవానెనబూయాల్ ఇత్యుక్త ఆచార్యో
 బ్రహ్మతత్వే తామేన దైవతైరక్రాంతవిద్యాం అత్యహసకించన యోగశాలావిద్యా
 యాఃకించిత్ - ఏక దేశమాత్రమపినవీయాయ, నవిగతమిత్యర్థః ద్వీరభ్యాసోవి
 ద్యాపరిసమాప్త్యర్థః || ... .. || 3 ||

— ఇతి చతుర్థ ప్రపాఠకేనవమఖండభాష్యమ్ —

అ—అత్రా సందగిరియంనా స్తి.

|| ౧ ||

ఆ—బ్రహ్మవిదివధాసీత్సక్తై కీదృశో బ్రహ్మవిదిత్యపేక్షాయామాహ (వ్రస
 న్నేంద్రియఇతి) సత్యకామస్యాపి తల్లక్షణవత్త్వమత్యభిధాధః- మాంత్వదా
 చార్యమవజ్ఞాయమచ్చిష్యంతావంకోన్యాయమహ్యమచ్ఛాపాదభీతః శిష్యత్వే
 నాదాయానుశాసనకృతవాక్, యదనుశాసనాత్ర బ్రహ్మవిద్యాజాతేతి నాత్మ
 పంపృచ్ఛతి (కస్తాన్వమితి) మనుష్యేభ్యస్సకాశాదన్వే అనుశిష్టవంత ఇతి సామా
 న్యప్రతిజ్ఞాం విభజతే (దేవతాఇతి) దేవతానామేవోపదెష్టత్వం వ్యతిరే
 క దావోరావిశదయతి (కోన్యైతి) ప్రతిజ్ఞానిగమయతి (అతఇతి) మయా
 తహిహాదాసీం నకించిత్ స్థితవకర్తవ్యమిత్యాశక్త్యాంవారయతి (భగవానీతి) || ౨ ||

అ—ఇత్యభ్యభగవానెన బ్రహ్మమేవిద్యామిత్యాహ (కించేతి) తదేవకా
 రణందర్శయతి (శ్చుతమితి) అస్తిన్నభే - ఆచార్యాదేవవిద్యాకోతవ్య
 త్వంలక్షణ శ్చుతమేవవిశదయతి (ఆచార్యాదితి) విదితా- ప్రాప్తేతియా
 వత్ ఆచార్యాధీనాధీరవ ఫలతిత్యత్యభిధాధః విద్యాంతరమాచార్యేణోక్త
 మితి శంకామేవకారేణవారయతి, దైవతైరాచార్యేణైవ సత్యకామాయాక్రాంత
 విద్యామస్తాక్ ప్రతిశ్చుతిర్జ్ఞానయతి (అత్యేతి) నవిగతం, కింతుపూర్వైవ

300 సాన్దగిరియటికశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
విద్యావాయాద్విధిరాచార్యేణచాపదిప్తైశేషః; తత్రాపిపాద చతుష్టయా
నుధ్యానసముచ్చితమేకమేవవిజ్ఞానం, తస్మిలద సంహృత్యైకవిజ్ఞానఫలత్వేనప
రిణయం, ఏకైకపావోపాసనస్య కృతార్థత్వాహేతుత్వాదిత్యాచార్యో పదేశ
స్తేన సార్థకత్వమితి దృష్టవ్యమ్ ॥ ... .. ॥3॥

❖ ఇతిచతుర్థఃపరిపాతకేనవమఖండభాష్యటీకా ❖

రం—(ప్రావహాచార్యులమ్)గోభిన్నహసత్యకామఇతిశేషఃశిష్టంసప్తం

రం— (బ్రహ్మవిదివైసోమ్యభాసికోనుత్వానుశశాసేతి) కొవాతెబ్రా
హ్మోపదిష్టవానిత్యభాసి. శిష్టంసప్తం (అన్యేమనుష్యేభ్యఇతిహప్రతిజ్ఞై) మ
నుష్యాఃమానానుశిష్టవంతిసహభగవతశ్శిష్యమాంశ్చిన్నమ్యోనుశాసిత
ముత్సహతే, అపితుదేవాపివానుశిష్టవంతిఇతిప్రతిజ్ఞాతవా (భగవాన్స్తేన
మేకామెభ్యూయాత్) కామే - ఇచ్ఛాయానశ్యాంమేభగవానేవవక్ష్యతి,
అతోమమకిమథమితరప్రార్థనమిత్యభాసి ॥ ॥౨॥

రం—కించ (శృతంహ్యేవమేభగవద్భృశేభ్యఆచార్యాదైవవిద్యా విది
తాసాధిష్టంప్రావదితి) ఆచార్యాదేవాధిగతావిద్యాసాధిష్టం- సాధుతమత్వం
ప్రావదితి, ప్రాప్నోతితిభగవద్భృశేభ్యః భవాద్యశేభ్యామే, మయాశృతం. అ
హోసాహంభగవత్తోఽన్యస్మాదనుశాసనం వాఙ్మోమీతిభాసి (తస్మైహైతదే
వోవాచ) ఏనముక్తఆచార్యస్తస్మై సత్యకామాయపితదేవ బోధశకల
బ్రహ్మ విజ్ఞానమేవోవాచ- తదేవాన్యూనానతిరిక్తమువాచేత్యభాసి తత్యహే
తుమాహ (అత్యహంకించననీయాయేతిపీయామేతి) అత్య, బోధశకలవిద్యా
యాం కించిదపి నపీయామైవేదిధ్యంసప్రాప్తం అతోహేతార్విద్యాప్రకారభే
దాభివాదన్యూనానతిరిక్తం తదేవోవాచేత్యభాసి; ద్విరుక్తిర్విద్యాసమాప్త్య
థా ॥ 3 ॥ ❖ ఇతిచతుర్థఃపరిపాతకే నవమఖండభాష్యమ్ ❖

ఉ—ఉపకాసలోహవైకామలానసస్సత్యకామేజాబాలే బ్రహ్మచ

ర్యమువాసతస్యహద్వాదశవర్షాణ్యగ్నే పరివచారసహస్రా

స్యానంతేవాసినస్సమావర్తయగ్న్స్తగ్హస్తే వనసమావర్తయతి॥౧॥

ఉ— ధీతఃజాయోవాచలప్రోబ్రహ్మచారికుశలమగ్నింపరివచారి

స్తాత్వాగ్నయఃపరివ్రవోచత్ పబ్రూహ్యస్తాఇతిత్వేహః

❖ కుశలమగ్నిస్సర్వచారిదితి రంగరామానుజీయఃపాడు

చోచ్యేవ ప్రవాసాంచకే ॥

॥ ౨ ॥

ఉ— సహవాధినాఽనశితుండభ్యేతమాచార్యజాయోవాచబ్రహ్మ
చారిన్నశాసకింనుశాస్తితి సహోవాచబహువశ్యమేఽస్తిను
రుషే కామానానాత్యయావాధిభిః ప్రతిపూర్ణోఽస్తినిశి
ష్యామీతి ॥ ॥3॥

ఉ— అథహగ్నయస్సమూచిరేతప్రొబ్రహ్మచారికుశలంసః చర్యచారి
త్ హంతాస్మై ప్రబ్రహ్మచారిత్వే హోమః ॥ ॥౪॥

ఉ— పాణోబ్రహ్మకంబ్రహ్మఖంబ్రహ్మైతిసహోవాచ విజానామ్య
హంయత్ప్రాణోబ్రహ్మకంచతుఖంచనవిజానామీతి తైశోమ
ర్యదాన్వనకంతదేవఖంయదేవఖం తదేవకమితి ప్రాణంచహ
స్తే తదాకాశంచోమః ॥ .. .. . ॥ ౫ ॥

— ఇతిచతుర్థః ప్రపాఠకః దశమఃఖండః —

శం— పునర్బ్రహ్మవిద్యాం ప్రకారాంతరేణ వక్ష్యామిత్వారభయేగతించ త
ద్విహోఽగ్నివిద్యాంచ ఆఖ్యాయికాపూర్వవచ్చిద్ధాతపసోర్బ్రహ్మవిద్యానా
భసత్వే ప్రదర్శనాథా- ఉపకొనలొహవై, నామతః. కమలస్యాపత్యం కామ
లాయనః- సత్యకామేజాదాలేబ్రహ్మచర్యమువాస (తస్య) హవితిహ్యథాః
తస్య- ఆచార్యస్యద్వాదశవషాః- అగ్నిగ్నీ పరిచచా- అగ్నినాంపరిచరిణంకృ
తవా- సహస్ర- ఆచార్యోఽస్యా- బ్రహ్మచారిణః స్వాధ్యాయం గాహయి
త్వాసమావర్తయంస్తమేవ- ఉపకొనలమేకంసమావర్తయతి సహ ॥ ॥౧॥

శం— తమాచార్యజాయోవాచ- తప్రొబ్రహ్మచారి కుశలం నమ్యగ్నీ- ప
రిచచారీత్ - పరిచరితవా- భగవాంశ్చాగ్నిమ భ కంసమావర్తయతి అతా
స్తద్భక్తం సమావర్తయతి జ్ఞాత్వాత్వామగ్నయోమాపరివ్రాచ- గర్హా
స్తసమావర్యః- అతఃప్రాయోహ్యస్తే విద్యామిష్టాముపకోసలాయేతి - తస్మా
ఏవంజాయయోక్తోపహోవోచ్యేవలను క్తేవకించిత్ప్రవాసాంచ కృప్రవశితవా

శం— సహ, ఉపకొనలొవాధినా- మానసేనదుఃఖనానశితుం - అనశసం
కతుండభ్యే- ధృతవామనః - తంతూప్తీమగ్నయగారైవస్థితమాచార్య జా
యోవాచ- హేబ్రహ్మచారిఅశాన- భుజ్జ్వ - కింను - కస్తాన్నుకారణాన్నా
హ్నీతి- సహోవాచ బహువశ్య, అనేకైశ్చై వురుషేఅకృతార్థై ప్రాకృతై

310 సానద్గిరియతీకశక్తిరభాష్యరంగరామనుజభాష్యయక్తాయాం
కామాః, ఇచ్ఛాఃకర్తవ్యంప్రతి- నానాఅత్యయః. అతిగమనంయేషాం వ్యాధీ
నాంకర్తవ్యచింతానాం, తెనానాత్యయాఃవ్యాధయః, కర్తవ్యతయా అపౌ
ప్తినిమిత్తానిచిత్తదుఃఖానీత్యథః తైఃప్రతిపూర్ణో స్తి. అతానాశిష్యామి॥3॥

శం—ఇత్యక్తావృత్తాష్టింధూ తెబ్రహ్మచారిణ్యధహగ్నయః శుశూషయాఅవ
జీతాః కారుణ్యవిష్టాస్సతస్త్రయోపినమూదిరే; సంధూయోక్తమతేహ
స్త, ఇదానీమస్తే, బ్రహ్మచారిణైస్తద్భక్తాయ దుఃఖతాయతపస్వినేశ్యద్వ
ధానాయసర్వైశుశాస్త్రః; అనుప్రబ్రవామబ్రహ్మవిద్యాంఇత్యేవం సంప్రధా
ర్యతస్తేహోచుః- ఉక్తవంతః ॥ ४॥

శం—ప్రాణోబ్రహ్మకంబ్రహ్మఖంబ్రహ్మేతి- సహోవాచ- బ్రహ్మచారీ వి
జానామ్యహంయత్ భవద్భిరుక్తం ప్రసిద్ధపదార్థకర్తావత్ ప్రాణోబ్రహ్మేతి-
సయస్త్విసరిజీవనం, యదపగమేచనభవతి, తస్త్వి వాయువిశేషేలోకరూఢః
అతోయుక్తంబ్రహ్మత్వంచతస్యతేన ప్రసిద్ధపదార్థకర్తాద్విజానామ్యహంయ
త్ప్రాణోబ్రహ్మేతి కంచతుఖంచనవిజానామీతి ననుకంఖంశబ్దయోరపిసుఖాకా
శవిషయత్వేన ప్రసిద్ధపదార్థకర్తృజీవ- కస్తాద్బ్రహ్మచారిణోజ్ఞానం నూ
నం సుఖస్యకం శబ్దవాచ్యస్యక్షణప్రధ్వంసితావత్ - ఖంశబ్దవాచ్యస్యచాకాశ
స్యాచేతనస్య కథంబ్రహ్మత్వమితిమన్యతే - కథంచభగవతాంవాక్యమప్రమాణం
స్యాదితి. అతానవిజానామీత్యాహ తమేవముక్తవంతం బ్రహ్మచారిణంతేహ అ
గ్నయిషోచుః- యద్వాన యదేవవయంకమవోచామ- తదేవఖం- ఆకాశం-ఇ
త్యేవం ఘనవిశేష్యమాణం కంవిషయేంద్రియసంయోగజాత్ సుఖాన్నివర్తితం
స్యాత్ సీలనేవ విశేష్యమాణముత్పలంరక్తాదిభ్యః యదేవఖం - ఆకాశమవో
చామ తదేవచకం సుఖమితిజానీహ ఏవంచసుఖన విశేష్యమాణంఖంధోతికా
దచెతనాస్థాన్నివర్తితంస్యాత్- సీలాత్పలవదేవ, సుఖమాకాశస్తం నెతరల్లాకి
కం ఆకాశంచసుఖాశ్రయం నెతరత్ భౌతికమిత్యథః; నన్వాకాశంచెత్సఫాన
విశేషయతుమిష్టం అస్తస్యతరదేవ విశేషణం యద్వానకంతదేవఖమతిరిక్త
మితరత్ యదేవఖంతదేవకమితి పూర్వవిశేషణంవా ననుసుఖాకాశయో దుభ
యోరపి లోకికసుఖాకాశాధ్యం వ్యావృత్తిరివైత్యవోచామ సుఖేనాకాశేవి
శేషితేవ్యావృత్తిరుభయోరథాప్రాప్తేవేతిచెత్ నత్యమేవ కింతుసుఖన విశేషి
తస్తేనవాకాశస్యధ్వయత్వం విహితం నన్వాకాశగుణస్య విశేషణస్య సుఖస్య

ధ్యేయత్వం విహితస్యాత్ ; విశేషణోపాదానస్య విశేష్యనియంతృత్వేనై
వాపక్షయాత్ - అతిఃఖేనసుఖమపి విశేష్యతేధ్యేయత్వాదు- కుతశ్చేచ్ఛతన్నిశ్చి
యతే- కంశబ్దస్యాపి బ్రహ్మశబ్దసంబంధాత్ - కంబ్రహ్మైతి యదిహిసుఖగుణవిశి
ష్టస్య శిశ్యధ్యేయత్వం వివక్షితస్యాత్ కంఖంబ్రహ్మైతి బ్రూయిరగ్నయః
వ్రథమం నచైవముక్తవంతః కింతహి కంబ్రహ్మఖంబ్రహ్మైతి. అతోబ్ర
హ్మచారిణోమోహపనయనాయ కంఖంశబ్దయోరితరైతర విశేషణ విశేష్య
త్వ నిర్దేశోయ్యుక్తవ- యదాప్యవకమిత్యాదిః తదేతదగ్నిభిరుక్తం వాక్యాన్త
మస్తద్బోధాయశ్చుతిరాహ, పాణించహస్తే - బ్రహ్మచారిణే తస్యకాశః
తదాకాశః పాణన్యసంబంధ్యాశ్చయత్వేన హదఃఆకాశశత్యర్థః - సుఖగుణ
వత్త్వనిర్దేశాత్ తచ్చాకాశంసుఖగుణవిశిష్టం బ్రహ్మ, తత్ స్థంవపాణంచబ్రహ్మ
నంపర్కాదేవబ్రహ్మ- ఇత్సుభయంప్రాణంచాకాశంచసముద్భిత్త్యబ్రహ్మణీహ
చురగ్నయజ్ఞతి || ... .. ||౫

— ఇతిచతుర్థః ప్రపాఠకే దశమఖండభాష్యమ్ —

ఆ—సప్రపంచబ్రహ్మోపాసనముక్త్యాకార్యబ్రహ్మోపాసనసముచ్చితంకా
రణబ్రహ్మోపాసనంవస్తు బ్రహ్మాంతరమవతారయతి (పునరితి) సకలలంబ్ర
హ్మవిద్యాశేషత్వాదిత్యర్థః (పూర్వవదితి) యథాపూర్వస్థిఖండే శృద్ధాత
పసోబ్రహ్మోపాసనాంగత్వప్రదగ్ధనాయాభ్యామి కెత్తుక్తం-తదవదిత్యర్థః||

ఆ— (తప్తఇతి) భవదపేక్షితాంశుశూమాంవిదధానోబహుకాయక్లేశం
కృతపానీత్యర్థః, వివక్షితశుశూమాకరణమేవవిశదయతి (కుశలమితి) కిమితిభవ
త్వాన్మాం బ్రూహితిదమిదానీనుచ్యతే సహిమత్త్రాన్యత్రత్వదనురాగోయక్తి
మానిత్యాశంక్య భగవతిస్నేహదిత్యాహ (భగవానితి) అగ్నిపరిచరమాణ
స్య బ్రహ్మచారిణోఽసమానర్థే సమతిశ్శబ్దార్థఃగర్హపరిహారోద్వితీయేనాత
శ్శబ్దేన పరామృశ్యతే, ఆచార్యశుశూమావరణిష్యం దేవలైవానుగృహ్యతీతిజ్ఞా
వయితుమారభతే (తస్మాఇతి) ||౨||

ఆ—ఆచార్యాభిప్రాయమజానతశ్శిష్యస్యదుఃఖప్రాప్తిందర్శయతి (సహే
తి) అతిగమనం- వస్తుస్వరూపమతీత్యవిషయేచుప్రవేశఇతియావత్. నానాత్వ
యాఇతి కామానాం విశేషణం, కథం తేన వ్యాధయోవిశేష్యంతే తత్కాహ(క
ర్తవ్యతయేతి) కామాపవవ్యాధయైత్యర్థః || 3||

కింఛ సానద్వగిరియతీకశక్తిగభాష్యరంగరామానుజభాష్యయశ్చాయాం

ఆ— ఆచార్యప్రవాసాత్తజ్ఞాయాయా బ్రహ్మచారిణ్యనుగ్రహత్తస్యచానశ్చ
నాభ్యనసాయా దనంతరమిత్యభ్యధాధాః- హంతేతి- యద్యథాః అస్తద్భక్తం
బ్రహ్మచారిణముపేక్ష్య దేశాంతరంగతస్తహితయావత్ ఆధపున రెత్యాచార్య
బ్రహ్మవిద్యామ్స్తే వివక్షితాంచవక్ష్యతి, కింతస్వరయేశ్వాశక్త్యాహ (దుఃఖ
తాఃసుతి) బ్రహ్మవిద్యాసాధనసమ్మత్తిమస్య దశాయతి (తపస్విసత్తి) ॥౪

ఆ— పాశ్చాత్యోష్ఠాతిభవద్భిరుక్తం - తదహంవిజానామితిసంబంధః తత్ప్ర
జేతుమాహ (పున్సద్ధేతి) పాశ్చాత్యదస్య పాశ్చాత్యధాధా మేననమథాయతే(య
స్సన్నితి) ఆతంత్రాధూరిఃపాశ్చాత్యద్యతిశేషః పాశ్చాత్యదస్య పున్సద్ధాధా త్వేపి
రుక్తాబ్రహ్మత్వం తిక్తాపున్సద్ధమిత్యాశంక్యాహ (అత్యతి) కాత్యకరణసంఘా
తేనైవైగ్రహణాద్యితిత్యాధాః స్వకీయజ్ఞానముద్వయాధాశ్చ కారః విజా
నామ్యహమిత్యుక్తముపసంహరితి (తేనైతి) స్వేనాజ్ఞాతం బ్రహ్మచారిదశా
యతి (కంచేతి) తస్మాద్భావమాక్షిపతి (నన్వీతి) పాశ్చాత్యదస్య వాయువిష
యత్వేన ప్రసిద్ధాధాఃస్వరూపిత్వపేదధాః బ్రహ్మచారిణోఽభిప్రాయందగ్ధ
యన్నుత్తరమాహ (నూసమితి) ననువిరుద్ధార్థతాన్వదగ్గీనాంవాక్యం భవత్స్య
ప్రమాణమిత్యాశంక్యాహ (కథంచేతి) విరుద్ధాధాత్వ ప్రతీతే రాస్తవాక్య
స్యచాప్రామాణ్యయోగాదుక్తంబ్రహ్మచారిణోఽజ్ఞానమితినిగమయతి (అత
త్యతి) భస్యవిశేషణత్వం- కస్యచవిశేష్యత్వ మిత్యంగీకారేఫలంకరణయతి (ఇ
త్యేనమితి) కస్యవిశేషణత్వం- భస్యవిశేష్యత్వ - మిత్యేవమపివిశేషణవిశేష
త్వ మవగంతవ్యమిత్యాహ (యదేవేతి) యథోక్తవిశేషణవిశేష్యభావేఫలమా
హ (ఏవంచేతి) యద్వాపెత్యాదివాక్యాధామక్తమేవ ప్రతిపత్తిసౌకర్యా
ధాం సజ్జీనతి (సుఖమితి) ఇతరేతిరవిశేషణవిశేష్యత్వమాక్షిపతి (నన్వీతి)
అన్యతరదేవేత్యత్రయదేవఖమిత్యేతదుచ్యతే యద్వావకంతదేవఖమిత్యత్రయ
ద్వావకమితీతిరవిశేషణమతిరిక్తం- అధికం. అకించిత్కరమితియోజనా యది
తుయదేవఖంతదేవకమితీతిభవకంవిశేష్యతే- తదాయదేవఖమిత్యేతదేవ విశేషణ
మస్తు- యద్వావకమితిపూర్వవిశేషణమకించిత్కరమిత్యాహ (యదేవేతి)వా
శ్చోఽతిరిక్తమిత్యేతదనుకషణాధాః. విశేషణయోరధావత్త్వంపూర్వోక్తం
సిద్ధాంతిస్తారయతి (నన్వీతి) తథాచసుఖస్య లోకీకసుఖాదావ్యవృత్త్యధాం
యదేవఖమితి విశేషణమ్- అకాశస్యచ లోకీకాకాశాదావ్యవృత్త్యధాం య

ద్వావకమితి విశేషణమర్థవదితి శేషః 'అన్యతరవిశేషణవశాదపియథోక్త వ్యా
వృత్తిసిద్ధరేకించిత్యైతరంవిశేషణద్వయమితిశ్చ కై (సుఖనైతి) యదాసుఖే నా
కాశంవిశేష్యతే- తదాధూతాకాశాదాకాశంవ్యాపితీతంభవతి - సుఖస్య త
ద్విశేషణత్వాయోగాత్, సుఖమపిలోకికీనుభూద్యనన్విద్యతే-లోకికీనుభూన్యా
కాశవిశేషణత్వానుపపత్తయే, అతిస్పృహనాకాశస్యాకాశేనుభూన్యన విశేషితత్వ
సామర్థ్యాత్తత్ప్రొత్త్యైవనుభూకాశయోరోకికీనుభూకాశాభ్యాం వ్యావృత్తి
రిత్యన్యతర దేవవిశేషణమర్థవదిత్యర్థః. కిమన్యతరస్త్యేవ విశేషణస్య వ్యావ
ర్తకత్వమిత్యాసాద్యతే- కింవారస్త్యేవాభావస్త్యమితి తత్రాద్యమలోకరో
తి (సత్యమేవేతి) ద్వితీయచూషయతి (నశ్యేత్కాదినా) విశేషస్త్యేవ ధ్యే
యత్వే విశేషణస్యాపిధ్యేయత్వం నిగ్రహీతవత్, నెచ * ఉచ్యతే ప్రమానవా
హితినద్విశేషణస్యాన్యథాసిద్ధత్వాదిత్యాహం (విశేషణైతి) ద్వయోరపివిశేష
ణయోరర్థవత్త్వం సిగమయతి (అతిత్యతి) విభాంతిరేణధ్యేయత్వా సంభవా
దిత్యిత్యద్ధాత్యర్థః ఖమిననుభూనేత్యైవేతి- ఇతిస్పృహనాకాశయోరితరతర వి
శేషణవిశేష్యత్వమేషితన్యమిత్యాహం (దుశ్శేతి) రుద్యద్దోషాత్త మితన్య
ద్ధాత్యంస్ఫుటయతి (కుశలైవ స్యేతి) ఖ బ్రహ్మేతి ఖ శబ్దస్యప్రమాణైవసంబంధ
విదిత్యైవేతి- గుణగుణాదుభయోపిధ్యేమిత్యైవద్ద్యుక్త మితితర విశేషణ
విశేష్యత్వం కంపిస్త్యేవ ప్రశ్నైకబ్రహ్మైవైవ సంభాదవత్ శ్చైకలోకవ్యమిత్య
క్తం వ్యతిరేక ద్వారాసాధయతి (యదాపి) ఉచ్యతే తస్యద్వయారవిధ్యేయత్వ
మతస్యద్ధాత్యర్థః బ్రహ్మచారిణో యోగోనామ అన్యస్యవిశేషణవిశేష్యత్వాగ్ర
హణోదాకాశస్త్యేనగుణేనోధ్యేయత్వం సతుసుఖస్యగణాన్యతరవిధ్యమః ప్రా
ణంచేత్యాదివాక్యంసాగ్నీసాం సబ్రహ్మచారిణః- తథానకభయపాభ్యాయికామి
దం నిర్వహతీత్యాశ్చాహ్వాహం (తదేతదేతి) ఆకాశస్యప్రాణసంబంధితత్వం క
యాదిభయేత్యపేక్షాయామాహం (ఆశ్రయత్వేనైతి) కార్యబ్రహ్మేనాపాసన స
ముచ్చితంకారణబ్రహ్మేనాపాసనముపసంహతుకమితిశబ్దః..... ||౫||

ఇతి చతుర్థప్రపాఠకే దశమఖండభాష్యటీకా

రం-ఉపకోసలవిద్యాంవక్తుమాహం (ఉపకోసలోహవైకామలాయనస్స
త్యకామేజాబాలెబ్రహ్మచర్యమువాస) కమలసుతఉపకోసలనామాశ్చ పూర్వో
క్తజాబాలెనత్యకామేవిద్యాభాగం బ్రహ్మచర్యమువాత్సీత్ (తస్యహద్వాదశన

302 సానన్దగిరియటికశబ్దరథాపగ్రంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం
 మోక్షార్థోపనిషత్ (తదగ్నిశుశ్రూషాం దావదశపక్షం కృతవాన్ (స
 హస్థాన్యానం తేవాసిసన్సమావతాయం స్తంహస్తే వసనమావతాయతి) సాన్ద
 ధ్యానార్థిన ఇతరాన్ బ్రహ్మచారిణః సాన్దధ్యానంగ్రాహయిత్యా సమావర్త
 యం స్తం బ్రహ్మవిద్యాధినుజ్ఞాత్వాదిరసేవామంతరేణ బ్రహ్మవిద్యానావదేష్ట
 వ్యేతి మత్వాతిమేవస్సమావతాయతి స్త ॥ 10 ॥

రం— (తంజాయోవాచ) తస్యాచార్యస్య పత్నివక్ష్యమాణ మువాచెత్య
 థః (తప్తాబ్రహ్మచారికుశలమగ్నీనప్తచారిన్తాత్వాఽగ్నియఃపరిపృవోచత్
 ప్రబ్రూహ స్తాఞ్చితి) తపసాతప్తాబ్రహ్మచారికుశలం సమ్యగగ్నిశుశ్రూషాం
 కృతవాన్- ఏతస్యవిద్యానుపదేశే తత్పరిచరణప్రీతాఅగ్నియవతపగహం
 కుర్యః అతోయథాత్వాంనూపరిపృవోచన్నగ్నియః - తథాఽస్తే ఉపకోసలా
 య విద్యాముపదిశేతి తస్యధార్యోక్తవతీత్యథః (తస్తేహహోచ్చైవవప్రివా
 సాంచ కృ) ఏనంజాయయోక్తోప్యాచార్యః తస్యవిద్యామనుపదిశే వదేశాం
 తరంప్రోషితః ॥ 11 ॥

రం— (సహవాన్ధినాఽనశితుందధై) సః- ఉపకోసలఃవాన్ధినా, మాన
 సేనదుఃఖన పీడితస్య అనశనాయమతించ కృత్యథః * ధృజ్ఞోఅవస్థానఞ్చితి
 హిధాతుః (తమాచార్యజాయోవాచబ్రహ్మచారిన్నశానకింనునాశ్చాసీతి) అశా
 న- భుక్షేవత్యథః శిష్టస్య స్వప్తోథః (సమేవాచ) సః బ్రహ్మచారి (బ
 హవఇమేఽస్తిపురుషేకామానానాత్యయావ్యాధిభిః పృతిప్రార్థోస్తిసాశిష్యా
 మీతి) అస్తిపురుష- జీవెబ్రహ్మప్రాప్తివ్యతిరక్తాఃకామాః, కామ్యమానావి
 షయాః నానాత్యయాః నానావిధగర్భః జన్మరామరణాదిలక్షణఫల జనకీమ
 నసివిపరివర్తమానాస్సంతి - అతస్తద్విషయభయరూపవ్యాధిభిఃపూర్ణోస్తి-
 తతోనభుంజెతి పృత్యువాచేత్యథః ॥ 12 ॥

రం— (అథహగ్నియస్సయాచిరే) ఏతద్వాక్యంశ్రుత్వాతత్పరిచరణ ప్రీ
 తాః గార్హపత్యాదయోఽగ్నియోవయమానమానసాస్సంభూయోక్తవంతి ఇత్య
 థః॥కిమితి (తప్తాబ్రహ్మచారికుశలంసపర్యచారిన్ధాత్వాస్తే ప్రబ్రవామేతి)
 హంతేత్యనుకంపయాం ప్రబ్రవామ బ్రహ్మాతిశేషః శిష్టస్యస్వప్తోథః (త
 స్తేహామః (తస్తే ఉపకోసలయాగ్నియోవక్ష్యమాణమూచురిత్యథః॥13॥

రు—తదేవాహ (ప్రాణోబ్రహ్మకంబ్రహ్మఖంబ్రహ్మేతి) (సహోవాచ-ఏ

నము క్రస్తస్సి, ఉపకౌనలఉవాచ (విజ్ఞానామ్యహంయత్ప్రాణోబ్రహ్మకంచతు
 ఖంచనవిజ్ఞానామితి) అస్మాయమభి ప్రాయః - సతావత్ప్రాణాదివృత్తికోపా
 సనమగ్నిభిరభిధీయతే - జన్మజరామరణాదిభవభయభీతిస్య ముముక్షుఃసౌః
 త్రేపదేశాయప్రవృత్త్యాత్ అతాబ్రహ్మైవాపాన్యముపదిష్టం తత్ప్రప్రాణా
 దిభిస్సమానాధికరణం బ్రహ్మనిదిత్యుక్తం తత్త్రేసకలజగత్ప్రాణయిత్యుక్తయోగేన
 ప్రాణశబ్దితత్త్వస్య బ్రహ్మణఉపపన్నత్వాద్వత్ప్రాణోబ్రహ్మైత్వక్తం తిజ్ఞానా
 మి కంబ్రహ్మఖంబ్రహ్మైత్వక్తమనవిజ్ఞానామి యద్యపికంశెబ్బస్య సుఖమథః
 ఖమిత్యస్యచాకాకోఽథః తతశ్చవైషయకసుఖశరీరకమాకాశశరీరకంచ బ్ర
 హ్మైత్యభిప్రాయః- ఉతకమిత్యనైన సుఖమభిధీయతే ఖమిత్యనైనాకాశవాచి
 నా అపరిచ్ఛిన్నత్వ మభిధీయతే - తయోరన్యోన్యవిశేషణవిశేష్యధావె అపరి
 చ్ఛిన్నసుఖం బ్రహ్మైత్యన్యార్థోలభ్యతే- తతశ్చానయోమః ధ్యైక స్తిన్నద్వైతాత్ప
 ర్యమితిసజానత్యతి, లెహోఃః (యద్వాసకంత దేవఖంయ దేవఖంత దేవకమితి)
 తదభిప్రాయజ్ఞాఅగ్నయః కంఖమిత్యనయోర్వశేషణవిశేష్యధావోఽభిప్రేత
 తిస్వాభిప్రాయము క్రవంశతత్త్వధః, సనుయద్వాసకంత దేవఖమిత్యనైవ
 విశేషణవిశేష్యధానప్రతిపాదనేనపరిచ్ఛిన్నసుఖం బ్రహ్మైత్యన్యార్థస్య లా
 భాత్ యదెవకంత దేవఖమితిపునరుక్తివ్యర్థః అచన్నదాధ్యాన్యధాన్వావాఅపరి
 చ్ఛిన్నసుఖత్వేన సుఖరూపాపరిచ్ఛిన్న శ్వేనపడపానసానిధ్యధాన్వాపరిస్పరివి
 శేషణవిశేష్యధావోపదేశసాధక్యాత్ (ప్రాణంచహస్తేతిదాకాశంచోఃః)
 జగత్ప్రాణయిత్యుక్తేన ప్రాణత్వవిశిష్టం యద్బ్రహ్మ తదేవాపరిచ్ఛిన్నసుఖ
 రూపంచేత్యగ్నయ ఉ క్రవంశతత్త్వధః ... .. || x ||

—..ప్రతిచతుర్థ ప్రపాఠకే శడమఖండభాష్యమ్..—

ఉ— అథ హేనుగార్హ పశ్యమశశానపృథివ్యగ్నిరన్నమాద్యోఽతి

యపపలదిల్లె వురుబొద్దుశ్య తేసోఽహమ సిసపివాహమ స్త్రీత॥౧॥

ఉ—సయవితమెనువిద్వానువాసేపహతేపాపక్యతాగ్రాకోక్తః

తి సర్వమాయురేతి కౌ: శ్రీ పంచసూ. ౪ పు. ౪౪౪. పు. ౪౪౪

వయస్సు తగ్గిపోయినా సరే, స్వీగార్స్ లో కేరమిక్స్ గార్డ్స్ యవిత మేవం

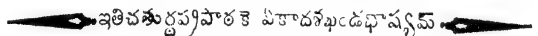
విద్యానుపాసే ... .. || ౨ ||

— శ్చతివతుఃప్రపాతకే ఏకాదశిఖండః —

300 సానన్దగిరియటికశక్తిరథావస్థరంగరామానుజభాషణ్యముక్తాయాం

శం—సంఘాయాగ్నయోబ్రహ్మచారిజెబ్బిచ్చేవాక్తవంతః, అథ-అనంతరంప్రత్యేకంస్వస్వవిషయాంవిద్యాం వత్తుమారెభిరే. తత్రాదావేనం- బ్రహ్మచారిణంగార్హపత్యోఽగ్నిరనుశశాస, పృథివస్త్విరన్నమాదిత్యేఞ్చితిమమైతాశ్చతస్సప్రసవఃతత్ప్రయశ్చిశ్యపిషపురుషౌవృశ్యతైసోహమస్మి- గార్హపత్యోఽగ్నియశ్చగార్హపత్యోఽగ్నిసపిషహమాదిత్యేపురుషోస్త్రితి పునఃపరావృత్యసపిషహమస్మితివచనంపృథివస్త్వయోరివభోజ్యత్వలక్షణయోఃసంబంధోనగాహపత్యాదిత్యయోః అత్త్యత్వపక్తృత్వప్రకాశనధర్మాఅవిశిష్టాఞ్చత్యత ఏకత్వమేవానయోరత్యంతమ్ పృథివస్త్వయోస్తుభోజ్యత్వేనాభ్యాంసంబంధః॥ ౧౧॥

శం—సయః, కశ్చిదేషమయథోక్తంగార్హపత్యమగ్నిమన్నాన్నాదత్యేనచతుర్థావప్రవిధక్రమపాస్తే- సోఽపహతే. వినాశయతిపాపకృత్యాం పాపంకర్తలొకి- లోకవాంశ్చమదీయేన లొకేనాగ్నేయేన తద్వాక్తాభవతియథావయం- ఇహచలొకేనర్వం, వషశతమాయురెతి, ప్రావౌతి షోక్, ఉజ్జ్వలంజవతి, నాప్రఖ్యాతఞ్చత్యేతత్ నచాస్యానరాశ్చతే పురుషాశ్చ అస్యవిమషన్నంతతిజాత్యధః నక్షియంతే- సంతత్యుచ్ఛేదోనభవతీత్యధః. కించ- తవయముపభుంజామః- పాలయామోఽస్మింశ్చలొకేతీవంత మముష్మింశ్చలొక- యవితమేవవిద్యానుపాస్తే, యథోక్తతస్తేశ్శల్పమిత్యధః ... .. ॥౧౨॥

అ—ప్రధానవిద్యాముపదిశ్యాంగవిద్యావిధానాయోపక్రమతే (సంఘాయేతి) అనంతరం ప్రధానవిద్యోపదేశాదితిశేషః అగ్నివిద్యాంవత్తుమారథ్థానామగ్నినాం మధ్యేప్రథమమితి శ్మృతావధానార్థః. పృథివ్యాదిచతుష్టయమునూద్యాగ్నానైదిత్యయోరవాంతరిభేదందశయతి (తత్తేతి) ఏవమగ్నానైదిత్యయోస్తాదాత్త్యమితిశిష్టార్థః యవషఆదిత్యే పురుషౌవృశ్యతైసోహమస్మిత్వేతావత్రైవతయోస్తాదాత్త్యస్మిద్దేస్సపిషహమస్మితిపురుక్షిరసాధికత్వాశక్త్యాశక్త్యాహ (పునరితి) భూజ్యత్వలక్షణం- స్వభావాయయోస్తయోగాహావత్యేన యథాసంబంధః- తథాగార్హపత్యాదిత్యయోర్నసంబంధః,కింతుతాదాత్త్యలక్షణవిశేష్యత్ర హేతుమాహ (అత్త్యత్వేతి) పృథివ్యాదావపి తాదాత్త్యంకింసన్యాదిత్యాశక్త్యాహ (పృథివీతి) ఆభ్యాంఅగ్నానైదిత్యాభ్యామితియావత్ సపిషహమస్మితిపరావృత్యపునర్వచనంయథోక్తార్థవిశేషసిద్ధ్యర్థమితిభావః ॥

అ—ఉక్తాయావిద్యాయాః గార్హపత్యవిషయాయాః ద్వివిధంఫలం దశా-
యతి (సయఃకల్పిదిత్యాదినా) కస్త్యేతత్ఫలమిత్యుపేక్షాయాముక్తమేవ సక్షేవ
తి (యవతమేవమితి) ... .. || ౨ ||

—ఇతిచతుర్థప్రపాఠకే ఏకాదశఖండభాష్యటికా—

రం—ఏవంబ్రహ్మేపదిత్యాగ్నిభిరేతద్విద్యాంగభూతాగ్నివిద్యా వ్యవది-
ష్టేత్యాహ (అథహైనంగార్హపత్యోఽనుశాసన) జగత్ప్రాణయిత్రపరిచ్ఛిన్న
సుఖరూపం బ్రహ్మేత్యుపదిత్యేవమపదిష్టబ్రహ్మవిద్య మేనం- ఉపకోనలంగా
ర్హపత్యోఽగ్నిఃస్వవిద్యాంపక్ష్యమాణాముపదిదేశేత్యర్థః అథశబ్దశ్చవ్యక్త
తవిషయత్వవ్యోతనాథః అత్రచాద్రైసమితిశబ్దాభ్యాం వక్ష్యమాణాగ్నివిద్యా
యాఃవ్యక్తతబ్రహ్మవిద్యాంగత్వముద్యతే- అనుశాసనప్రకారమేవాహ (పృథి-
వ్యగ్నిరన్నమాదిత్యిఇతి) మేగార్హపత్యాగ్నేరేతాశ్చతస్మాస్తనవ ఇత్యర్థః
(యవతమితి త్యే పురుషోద్భవ్యతేనోహమస్మిసవినాహమస్తీతి) పృథివ్యగ్ని
న్నాదిత్యలక్షణానాఃచతుర్థాఽంశాపాణాంమధ్యేఽగ్నాదిత్యరూపయోఃపక్ష్య
త్యవ్యకాశకత్వరూపధర్మసంబంధాదేక్యం అగ్నేరాదిత్యేనయాద్యశమైక్యం-
సతాద్యశమైక్యంపృథివ్యన్నాభ్యాంతిస్తాదాదిత్యసీవాస్తీత్యగ్నిరువాచేత్యర్థః || ౧ ||

రం—(నయవితమేవవిద్యానుపాస్తేఅపహతేపావకృత్యామ్) ఏతదుపాస-
కఃబ్రహ్మప్రాప్తివిరోధిపావకర్తృఅపహతి (లోకీభవతి) తద్విరోధినిపావని-
నిరస్తేబ్రహ్మలోకం ప్రాప్నోతిత్యర్థః - యద్యపి బ్రహ్మప్రాప్తివిరోధిపా-
వనివృత్తిః బ్రహ్మప్రాప్తిశ్చ ప్రధానధూతేబ్రహ్మవిద్యాఫలత్వమేవ- తథాప్య-
క్లిషలేనాంగంస్త్రాయతిఇతిద్రష్టవ్యం యదా- పావశబ్దోబ్రహ్మవిద్యోత్పత్తిప్ర-
తిబంధకపాపవరః, లోకశబ్దోబ్రహ్మలోకప్రాప్తిమాగ్ధూతాగ్ని లోకవ-
రోద్యష్టవ్యః (సర్వమాయురేతి) బ్రహ్మేపాసనసమాప్తేర్యావదాయరపే-
క్షితం, తత్సర్వమేతి (జ్యోస్తీనతి) వ్యాధ్యాదిభిరనుపహతాయావద్బ్రహ్మప్రా-
ప్తిఉజ్జ్వలలోకవతి (నాస్యావరపురుషాఃక్షీయంతే) అస్యఅవరపురుషాః- శిష్య-
ప్రశిష్యాదయః పుత్రపౌత్రాదయోపిసక్షీయంతే, బ్రహ్మవిదవపథవంతీత్యర్థః
సంతతాబ్రహ్మవిద్యాఽనువృత్తిః నాస్యాబ్రహ్మవిత్కులేభవతీతిశ్చుత్సంతరే
బ్రహ్మవిద్యాఫలత్వేనశ్రవణాత్ (ఉపవయంతంభుంజామోఽస్మిన్నులూకేఽము-
ష్టింశ్చయవితమేవవిద్యానుపాస్తే) యవముపాస్తే, తంతస్మిన్నులూకేఅము

3౨౦ సానన్దగిరియటేశశక్తరథాష్ట్యరంగరామానుజభాష్యయశ్చాయోః
ష్టింశ్చలోకేవయం, అగ్నియః ఉపధుంజామః, యావద్భ్రష్టప్రాప్తివిఘ్నైః
భ్యఃపరిపాలయామశత్యధాః, ఏవము త్తరత్రాపిద్రష్టవ్యమ్ || ... .. || ౨ ||

— ఇతి చతుర్థప్రపాఠకే ఏకాదశఖండభాష్యమ్ —

ఉ—అథ ప్రేనమన్వాహార్యపచనోఽనుశశాసావోదిశోనక్షత్రాణి
చంద్రమాఇతియఏషచంద్రమసి పురుషోద్భవ్యతేసోహమస్మి స
ఏవాహమస్మీతి || .....

ఉ—నయఏతమేనవిద్వానుపాస్తేఽసహతేపాపకృత్యాఽలోకిభవ
తి సర్వమాయురేతిత్యోగీవతినాస్యాపపురుషాక్షీయంతఉపవ
యంతంధుంజామోఽస్మింశ్చలోకేఽముష్టిగోశ్చయఏతమేవం
విద్వానుపాస్తే || ... .. || ౨ ||

— ఇతి చతుర్థప్రపాఠకే ద్వాదశఖండః —

శం—అథ ప్రేనమన్వాహార్యపచనోఽనుశశాస - దక్షిణాగ్నిః అవోదిశోన
క్షత్రాణిచంద్రమాఇత్యేతామే, మమదతిస్మిన్తనయః, చతుర్థాఽహమన్వాహా
ర్యపచనతత్తానం ప్రవిభజ్యవస్థితః. తత్త్ర యఏషచంద్రమసిపురుషోద్భవ్యతే-
సోహమస్మి (సమవాహమస్మీతి) పూర్వపత్. అన్నసంబంధాజ్ఞౌతిప్తవీసా
మాన్యాచ్యాన్వాహార్యపచనచంద్రమసోరేత్వంచ దక్షిణదిక్సంబంధాచ్చ ఆ
పాంనక్షత్రాణాంచపూర్వపదన్నజేష్వనైవసంబంధః- నక్షత్రాణాంచంద్రమసో
భోగ్యవ్యవస్థితైః, అవామన్నాత్పాదతత్పాదన్నత్వందక్షిణాగ్నైః వృథావర్గా
ర్హపత్త్యస్య || .....

శం—సమానమస్యత్ || .....

— ఇతి చతుర్థప్రపాఠకే ద్వాదశఖండభాష్యమ్ —

అ—గాక్ష్యపత్యోపదేశానంతర్యమథశబ్దార్థః, అబాచితత్వస్థయమనూద్య
దక్షిణాగ్ని చంద్రచరితేషందశాయతి (తత్త్రేతి) అన్వాహార్యపచనచంద్రమ
సోస్తాదాత్త్యేనా పాంనక్షత్రాణాంచతాధ్యంభోజ్యత్వేన, సమృద్ధిఇతి వ
త్తు పునర్వచనమిత్యాహ (సమవేతి) కథంపునరన్వాహార్యపచనచంద్రమసో
స్తాదాత్త్యం (తత్త్రాహ (అన్నసంబంధాదితి) పసిద్ధంహిదర్శపూర్ణామా
నయోరన్వాహార్యపచనహవిః శ్రివయంతి * చంద్రంప్రాప్యన్నంభవంతిత్యా
ద్రాచంద్రమసి పసిద్ధోఽన్నసమృద్ధః తస్మాత్తయోస్తాదాత్త్యమిత్యర్థః,

తయో రక త్వేచాత్వంతరమాహ (జ్యోతిష్వేతి) తత్రైవచాత్వంతరమాహ (దక్షిణతి) అన్వాహార్యవచనోపిదక్షిణాగ్నిరుచ్యతే, చంద్రమాశ్చదక్షిణేన పథా ప్రాప్యమాణోదక్షిణస్యాందిశిభవతీతిగమ్యతే- ఉత్తరదిగధిష్ఠాతురపి తన్వతత్సంబద్ధానివారణాల్. తద్వక్తంతయోరైక్యమిత్యర్థః. అపాంసక్షత్రాణాంచ చంద్రవదన్వాహార్యవచనైన తాదాత్మ్యమాశ్చజ్ఞానా (అపామితి) పూర్వవల్. పృథివ్యన్నయోగార్హవత్పాదిత్యాభ్యామన్న త్వేన సమృద్ధవదితీయావల్. సమృద్ధిః, అన్వాహార్యవచనచంద్రమోధ్యామితిశేషః, కథంసక్షత్రాణా మన్న త్వః, తత్రాహ (సక్షత్రాణామితి) కథంపునరపామన్నత్వం, తదాహ (అపామితి) దక్షిణాగ్నేః, దక్షిణాగ్నిం ప్రతీతియావల్. పృథివ్యాగార్హవత్పాన్గ్నింప్రత్యన్నత్వవదిత్యుదాహరణార్థః ||

||౧||

అ—సయవితమేవంవిద్వానిత్యాద్యన్యదిత్యక్తమ్... .. || ౨ ||

—ఇతి చతుర్థప్రపాఠకే ద్వాదశఖండభాష్యటీకా—

రం—(అథప్రేసమాహవసీయోఽనుశశాస) అన్వాహార్యవచనః, దక్షిణాగ్నిః, (ఆవోదిశోనక్షత్రాణిచంద్రమాదతి) మేరూపాణీత్యర్థః (యవీషచంద్రమసిపురుషోదృశ్యతేసోహమస్మిసవీవాహమస్మీతి) చంద్రస్యాగ్నేశ్చప్రకాశకత్వసామ్యాదితిభావః ||

|| ౧ ||

రం—(సయవితమేవంవిద్వానిత్యాది) వ్యాఖ్యాతమ్... .. || ౨ ||

—ఇతి చతుర్థప్రపాఠకే ద్వాదశఖండభాష్యమ్—

ఉ—అథప్రేసమాహవసీయోఽనుశశాసప్రాణాకాశోద్యౌర్విద్యుదితి

దితి యవీషవిద్యుతిపురుషోదృశ్యతేసోహమస్మిసవీవాహమస్మీతి || ౧ ||

ఉ—సయవితమేవంవిద్వానుపాస్తేఽపహతేపాపకృత్యాంలూకిభవ

తినర్వమాయురేతి జ్యోగీవతి నాస్యావరపురుషాః క్షీయన్తేఉపవ

యంతం భుంజామోఽస్మిగ్ంశ్చలోకేముష్మిగ్ శ్చయవితమేవం

విద్వానుపాస్తే || ౩ || —ఇతి చతుర్థప్రపాఠకే త్రియోదశఃఖండః—

శం—అథప్రేసమాహవసీయోఽనుశశాస, ప్రాణాకాశోద్యౌర్విద్యుదితి మమాప్యేతాశ్చతస్సస్రవః, యవీషవిద్యుతిపురుషోదృశ్యతే; సోహమస్మీత్యాది, పూర్వవత్సామాన్యత్. చాన్వకాశయోస్సాన్వశ్రీయతాన్వద్యుదాహవసీయయోర్గోగ్యత్వేనైవసమృద్ధిః ||

|| ౧ ||

శ్రీ ౨.౨. సానందగిరియటికశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 శం—సుమానమభ్యుత్ ... .. ౨ ॥

—ఇతి చతుర్థప్రపాఠకే త్రయోదశఖండభాష్యమ్—

ఆ—గర్వాపత్యస్యదక్షిణాగ్నేశోపాననానంతర్యమథశోడాధః తత్రా
 పాంతరభేదందర్శయతి (యవీషఇతి) సోహమ స్తీత్యాది, అన్యత్పూనమితి స
 మ్బద్ధః. యథాపూర్వంత్యోతిష్టా వివిశేషాద్ధర్మాపత్వాదిత్యయోరన్వాహాద్య ప
 చననాద్యమసాశ్చసామ్యముక్తం, తథాజ్యోతిష్టా వసామ్యద్విద్యుదాహవనీయ
 యోస్తాదాత్త్యమెష్టవ్యమిత్యాహ (పూర్వవదితి) కథం తహితాభ్యాంద్యావ
 కాశయోస్సమ్బద్ధః తత్రాహ (ద్యావకాశయో స్తీతి) ఆహవనీయస్య ఫల
 త్యావద్దివిషయత్వం- తత్రహోమాదిద్యావరానిషన్నాపూర్వస్య ద్యులొకఫల
 త్యాభ్యుపగమో, విద్యుతస్త్యావకాశశ్రేయత్వంప్రసిద్ధమ్. అతోవిద్యుదాహ
 వనీయయోర్భ్యగ్యజ్జనేవద్యావకాశయోస్సమ్బద్ధఇత్యర్థః ॥ ౧ ॥

అ—నయవతిమేవమిత్యాద్యన్యదిత్యక్తమ్ ... .. ౨ ॥

—ఇతి చతుర్థప్రపాఠకే త్రయోదశఖండభాష్యటీకా—

రం—(అథప్రాసమాహవనీయోఽనుశశాసేత్యాది) (ప్రాంతకాశోద్యా
 రిద్విద్యుదితి) ఇత్యేతానిమూర్త్యాపాణీత్యర్థః; (యవీషవిద్యుతిపురుషోదృశ్య
 తేసోహమస్తి సువాహమ స్తీతి) విద్యుత్పురుషస్యాపి పృకాశకత్వాదాహవనీ
 యోక్త్యంద్యస్తస్యమ్ ॥ ౧ ॥

రం—(యవీషమేవవిద్యానిత్యాది) పూర్వవత్ ... .. ౨ ॥

—ఇతి చతుర్థప్రపాఠకే త్రయోదశఖండభాష్యమ్—

ఉ— ః తేహోచుచుపకోసతైషాసోమ్యతైస్తద్విద్యాత్తవిద్యా
 చాచార్యస్తుతైగతింవక్తేత్యాజగామహస్యాచార్యస్తమాచార్యో
 ఽభ్యువాదోపకోసల ౩ ఇతి ॥ ౧ ॥

ఉ—భగవద్రహ ప్రతిశుశ్రావబ్రహ్మవిదఇవసామ్యతేముఖంభాతి
 కోనుత్వాఽనుశశాసేతికోనుమానునిష్యాద్భ్యోఇతి హపేవ ని
 హ్నాతే ఇమేనూనమీదృశానిన్యదృశాఇతిహోగ్నినభ్యాదేకిం
 నుసామ్యకిలతేఽవోదన్నితి ॥ ౨ ॥

ఉ— ఇదమితిహవ్రతిజ్జైలాకాన్వావకిలసోమ్యతేఽవోచన్నహం

ః అస్తద్విద్యాచాత్తవిద్యాచేతి రంగరామానుజీయపాఠః ॥

విదిపాపంక మ్మనశ్చిప్యత ఇతి బ్రహ్మేతు మేభగవానిత త సే హోవాచ॥3॥

శం—తేవునన్నమ్మాయోచుర్న ఉపకొనల; ఏమనోమ్యటే, తవాస్తది
 ద్యా- అగ్నివిద్యేత్త్యథా. ఆత్మవిద్యాః పురోక్తాః * ప్రాణోబ్రహ్మకుంబి
 మ్మాఖంబిష్టేతివ- ఆద్యాన్యస్తుతాతింసత్తానిద్యాఫలప్రాప్తయే; ఇత్యుక్తోప
 రేమురగ్నయః అజగామహస్యాచాట్యః కాలేతిచ శిష్యమాదార్యోఽధ్యు
 వాదోపకోసం 3 ఇతి ॥

[illegible][illegible]

—ఇతి చతుర్దశ్యపాఠక చతుర్దశఖండభాష్యమ్—

ఆ—అగ్ని నామిథోనం వాచం వ్యావర్యయతి (తప్తవరితి) తథావ్యా
త్తవిద్యాతోశ్చ వ్యేత్యానం శ్యానం (అత్యంతాగ్ని) శివం నామోదయేనం
తపోభగవదుపదేశాదేనామగ్నిమయం తపోభగవదుపదేశాదేనామగ్నిమయం

శ్రీ ౨౪ సానద్గిరిమఠికశక్తిరథావ్యరంగరామనుజభావ్యయక్తాయాః
ధిష్ఠమిత్యాదిహిప్రాగుక్తం ఆతలహ (ఆచార్యస్తితి) ॥౧॥

ఆ—అవనిహ్నుశివవేత్సత్య ఇవశబ్దతాత్పర్యం దర్శయతి (నవేతి) ఉక్త
మభిప్రాయమాకాంతాపూర్వకంవివృణోతి (కథమిత్యాదినా) కాశాన్-స్వ
రథం గెసభీతస్సన్నక్తవానస్ఫుటమితియావత్, భీతింశిష్యస్యావసయన్నాచా
ర్యోబ్రూతే (కిన్నుసోమ్యేతి) ఆచార్యవాక్ స్థమితశబ్దమనూద్యవ్యాచిత్యై(ఇ
త్యేవమితి) పృష్టస్సన్నితిపూర్వేణసమ్బంధః ॥ ౨ ॥

ఆ—యస్తాదగ్నిభిరుక్తమాచార్యాయప్రతీకద్వారాశిష్యోనిపెదితవాక్-
తస్తాదాచార్యః ప్రాప్తస్సానకాశమిత్యాహ (యత ఇతి) కంఖంబుష్టేత్యా
దినా బ్రహ్మపితైరుక్తమిత్యాశక్త్యాహ (నబ్రహ్మేతి) కథంతేమాసాక త్యేవ
బ్రహ్మజ్ఞాతవ్యమితి, ఆహ (అహంత్వేతి) బ్రహ్మజ్ఞానెకేనాస్మాదిత్యాశక్త్యా
హ (శృణ్వేతి) ... .. ॥౩॥

— ఇతి చతుర్థః ప్రపాదకే చతుర్థశఖండభావ్యటీకా —

రం— (తెహోచురుపకోసలేషాసామ్యతేఽస్తద్విద్యాచాత్తవిద్యాచ)ప్ర
త్యేకమనుశాసనానంతరంమిలితావతే, అగ్నయోఽబుగ్గవత్, అస్తద్విద్యాఅగ్ని
విద్యా, ఆత్మవిద్యాపరమాత్మవిద్యేత్యర్థః. చశబ్దోఽక్లాంగభూత విద్యయోరుప
దేశక్రియాయాం సముచ్చయవ్యతనాథః. సశుసమప్రాధాన్యవ్యతనార్థః
అగ్నివిద్యాచాత్మవిద్యాచాపదిష్టేత్యర్థః (ఆచార్యస్తుతేగతింవక్తేతి) ఏవం.
వదతామగ్నినామయమభిప్రాయః- వేదపకోసల, పృహ్మవిద్యామనుపదిత్య
సోమసిగురౌతదలాభాదనాశ్వాసంత్యాముజ్జీవయితుం బ్రహ్మస్వరూపమాత్మం.
తదంగభూతామగ్నివిద్యాంచఉపాదితామ. ఆచార్యాద్ధేవవిదితాయావిద్యా
యాస్సాధిష్ఠత్యాచార్యఏవసంయద్యామత్వాదిగుణకంబ్రహ్మ. అక్షిరూపంచత
దుపాసనస్థానం, అర్చిరాదికాంచగతి- ముపదితస్తితి. తతశ్చగతింవక్తేత్యస్యావ
శిష్టంవక్తేత్యర్థః. సతుగతిమాత్రమితిద్రష్టవ్యం (అజగమహాస్యాచార్యస్తమా
చార్యోధ్యవాహిపకోసల ౩ ఇతి) స్పష్టోర్థః. ॥ ౪ ॥

రం—(భగవత్సమీపాతిశుశ్రావేత్యాది) బ్రహ్మవిద్యఇహసామ్యతేముఖం.
భాతికోసుత్వాఽనుశశాసేతి గురుజైవముక్తవకోసలఆహ (కోనుమానుజి
ష్యాద్యోభి ఇతి) సాధగవత్స్వయివ్యోషి తేఞ్మహామంకోనుశిష్యాదిత్యర్థః(హ
సేవనిహ్నుతే) సాతిభేద. అవనిహ్నుతశివవేత్సర్థః. నావనిహ్నుతే-శయథా

వదగ్నిభిరుక్తమిశ్యపీఠ్యవీరిత్యభిప్రాయః. కంచితక్కాలమపహ్నుత్యాథాగ్ని
న్నిదిశ్యైమవినూనముపదిష్టవంతిఇత్యాహ (ఇమేనూనమీదృశ్యాఅన్యాదృశా
ఇతిహాగ్నిసభ్యుదే) మెఇదానీమీదృశాః- జ్వలనాకారతయాపరిదృశ్యమానాః
ఏతఏవాగ్నయఃపూర్వమన్యాకారాస్సంతామమోపదిష్టవంతిఇత్యుక్త వానిత్య
థః. ఆచార్యఆహ (కింనుసామ్యకిలతైవోచన్నితి) ॥ ౨ ॥

రం—ఇతరతహ (ఇదమితిహాప్రతిజ్ఞే) ఏతావమపశ్యన్మితిప్రతిజ్ఞాతవాన్
ఇతరతహ (లాకాన్వాచకిలసామ్య తైవోచన్నహంతేతద్విద్యైమిత్యాది)
హేసామ్య; తే- అగ్నయఃపృథివ్యాదీన్ లాకానైకారైస్సృజతవోక్తవం
తః అంగధూతామగ్నివిద్యాంకారైస్సృజనోక్తవంతిఇత్యథః. సమజ్ఞాతవ్యం
బ్రహ్మకారైస్సృజన-అహంతు తేపద్ధవత్రిబలాన్లేషతుల్యసవ్యపావాన్లేషాపాదక
విద్యావిషయభూతం బ్రహ్మవద్యైమి- యదిశుశ్రూషస ఇత్యథః, పాపాన్లేషో
నామపాపహేతుధూతకమాచరణ్యపి పాపాత్పత్తిప్రతిబంధకతక్రిమత్త్వం- ఇ
దంచప్రామాదికపాపవిషయం పాపశేబ్దస్సనుకృతదుష్కృతసాధారణః. ఏత
చ్ఛతత్రిత్రాకం తత్రైవానుసంధేయం. ఇతరతహ (సప్రీతుమేథగవానితి)
త్తస్మేహోవాచ) తస్మే - ఏవముపసన్నాయోపకోసలాయాచార్యో నక్ష్య
మాణమాహేత్యథః... .. ॥ 3 ॥

—ఇతిచతుర్థఃప్రపాఠకే చతుర్దశఖండభాషణమ్—

ఉ— యవీషోఽక్షిణిపురుషోదృశ్యతపిషలశ్చైతి హోవాచ తద
మృతమథయమేతిద్వ్యక్షేతి తిద్విద్యవ్యస్థికానర్పిర్వోదగివా
సించంతివత్తే నీవగచ్ఛతి ॥ ౧ ॥

ఉ—ఏతగ్నంయదావమిత్వాచక్షతపితగ్హేసర్వాణివామాన్యభి
సంయన్తిసర్వాణ్యనంవామాన్యభిసంయన్తియఏవ వేద ॥ ౨ ॥

ఉ—ఏషఉవీవవామనీరేషహేసర్వాణివామానిసయతి సర్వాణివా
మానిసయతియఏవవేద ॥ 3 ॥

ఉ—ఏషఉవీవభామనీరేషహేసర్వేషులోకేషు భాతిసర్వేషులోకే
షుభాతియఏవవేద ॥ ౪ ॥

ఉ—అథయదుచేవాస్తిశ్చోధవ్యంతుర్వంతియదిదనార్చిషమేవాభిస
సించతివత్తే నీవ్యేవేతి రంగరామానుజీయపాఠః.

3 ౨౬ సానన్దగిరియతీకశక్తిరథావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం

మృవంత్యర్చియోఽహరహ్నాపూర్వమాణపక్షమాపూర్వమాణప
క్షాద్యాన్ పడుదక్షిణిమాసాన్ సాస్తా సేభ్యస్సంవత్సరగ్ సంవ
త్సరాదాదిత్యమాదిత్యాచ్చంద్రమసం చంద్రమసోవిద్యుతంత
త్పదుయోఽమానవః ॥ ౫ ॥

ఉ—సవినాన్ బ్రహ్మగమయశ్శైవ దేవపథో బ్రహ్మపథవతేన పృథివ
ద్యమానా ఇమం మానవమాన రుం నావ రుంతే నావ రన్తే... ॥ ౬ ॥

— ఇతి దత్తుర్ధ్రవ పాతకే పందదశః ఖండః —

శం—యవయోఽక్షిణిపురుషోద్భవశ్చ తే-నిన్య త్తచక్షుర్భిర్బ్రహ్మదర్శాది సా
ధన సమ్మనైశ్చ శ్శాంతైర్విచేకిభిః * దృషేదగ్రేష్టా * చక్షుషశ్చక్షురిత్యాది
శృత్యంతరాత్, సన్వగ్నిభిరుక్తవితథం, యతః * ఆచార్యస్తుతేగతింవక్తేతి గ
తిమాత్రస్యవక్తృత్వవోచన్ భవిష్యద్విషయాపరిజ్ఞానంచాగ్నిసాం నైషదోషః-
సుఖాకాశస్తేనవాక్షిణిద్వ్యత ఇతి ద్విష్టుం నువాదాత్, ఏష ఆత్మా, ప్రాణినా
మితి ఘోవాచ- ఏవముక్తవాన్ ఏతర్-యదేనాత్మతత్త్వమవోచామ- ఏతద
మృతం- అమరణధర్మి- అదినాశి అతఏవాధయం - యస్య హి నాశాశక్త్యా
తస్య ధయోపపత్తిః; తదభావాదధయం. అతిపితృశర్వహ్నా, బృహత్ అనంత
మితి క్రిచ- అన్యబ్రహ్మణోఽక్షిపురుషస్య మాహాత్మ్యం, తత్ తత్ర పురుషస్య
స్థానేఽక్షియన్యస్య స్థిక్ సర్వైర్విదకంవాసించంతి - వత్తనీవగచ్ఛతి- వ
క్షాపేవగచ్ఛతి, నచక్షుషాసమ్మభ్యతే పద్మత్రేణివోదకం; స్థానస్యాపైత
త్వాత్ తస్య, కింపునః స్థానినోఽక్షిపురుషస్య నిరంజనత్వేన వక్తవ్యమిత్త్యభిప్రాయః

శం—ఏతం- యథోక్తం పురుషం సంయద్యావ ఇత్యాచక్షతే- కస్తాత్, య
స్తాదేసంసర్వాణివామాని- వసనీయాని, సంభజనీయాని, శోభనాస్యభిసంయ
న్తి- అభిసంగచ్ఛంతి, ఆతస్సంయద్యావః తిథా- ఏవం విదమేనంసర్వాణివా
మాస్యభిసంయంతి, యవం వేద ॥ ౧ ॥

శం—ఏష ఉపవవామనీః- యస్తాదేషహిసర్వాణివామాని పుణ్యకర్మఫలా
ని పుణ్యానురూపం ప్రాణిభ్యోగయతి- ప్రాపయతి- పూతిచాత్తథమన్త్యై
న, విదుషఃఫలం. సర్వాణివామానిసయతి- యవం వేద ॥ ౩ ॥

శం—ఏష ఉపవవామనీః ఏషహి- యస్తాత్సర్వైర్మలూకమౌద్దిత్య చంద్రా
గ్నాన్విదిరూపైర్భాతి- దీప్యతే * తస్య భాసానర్వమిదం విభాతీతి శ్మైతే. అ

తాభామానినయతీతిభావనీః, యవీవంవెవ- అసావపీన ర్వేషులూకేనుభాతి॥౪॥

శం—అథ ఇదానీం యథోక్త బ్రహ్మవిదో గతిరుచ్యతే, యత్, యది ఉచపివా
స్మిత్ - ఏవం విదిశవ్యం - శవక మ్మౌ తేకుర్వంతి - యది చ సకుర్వంతి ఋత్విజః,
సర్వభాష్యేవం విత్తేన శవక మ్మౌ తా అకృతేనాపి పృతిబద్ధోన బ్రహ్మన ప్రాప్నోతి
నచకృతేన శవక మ్మౌ తాన్యక శ్చ నాభ్యధికోలోః - నక మ్మౌ తానర్థతేనోకనీ
యానితి శ్చ శ్చంతరాల్ శవక మ్మౌ తానాదిరందర్శయన్ విద్యాః ప్రాప్తి, నపున
శ్చవక మ్మౌ తం విదోనక ర్తవ్యమితి; అక్రియమాణేహ శవక ర్తణిక మ్మౌ తా ఫలారం
భేవృతిబద్ధః కశ్చిదనుమీయతే అన్యత్ర యతే ఇహ విద్యా ఫలారంభకాలే శవక ర్త
స్యాద్వా - నవేతి విద్యావతోన్యవృతిబద్ధేన ఫలారవృద్ధిర్యతి, యేనుఖాకా
శమక్షిప్తం సంయద్వా మోవామనీర్భామనీరీత్యేనంగుణముపాసతే ప్రాణసహి
తామగ్నివిద్యాం, తేషామన్యత్ర మ్మౌ తావతి - మావాధూల్, సర్వభాపి
తేన్యవృతిమేవాభిసంభవంతి - అర్చిగర్భమానినీం దేవతామభిసంభవంతివృతి
వద్యంత ఇత్యేథః, అర్చివః, అర్చిదేవతాయా అహః అహరభిమానినీం
దేవతాం, అహ్నా అహర్వమాణపక్షం శుక్లపక్షదేవతాం అహ్నార్చమాణపక్షా
ద్యాత్ షణ్మాసానుదక్ - ఉత్తరాదిశమేతి సవితా. తాత్ మాసా ఉత్త
రాయణదేవతాం తేహ్యమా సేభ్యస్సంవత్సరం, సంవత్సరదేవతాం తతస్సం
వత్సరాదాదిత్యం. ఆదిత్యవృద్ధిమనం, చంద్రమసాదిత్యతం - తత్ త
త్రిస్తాంస్తాత్ పురుషః కశ్చిద బ్రహ్మణాకాదేత్య అమనసః - మాసవ్యాం సృ
ష్టాభిమానవః - సమానవః - అమానవః॥

॥౫॥

శం—సపురుషవీతాన్ బ్రహ్మ సన్యలోకస్తంగమయతి, గంత్యగ నవ్యగమ
యిత్యత్వ వ్యవదేశేభ్యః. సన్తాత్రిబ్రహ్మప్రాప్తౌ తదనుపవత్రైః * బ్రహ్మైవ సత్
బ్రహ్మ పేతీతి హితే త్యేనాన్యాయ్యం - సర్వభేదనిరాసేన సన్తాత్రివృతివృత్తిం వ
క్ష్యతి, నచాదృష్టోమాగోగమనాయోపతిష్ఠతే * సవీనమవిదితోనభునక్తితి
శ్చోర్విస్తరాల్, ఏవ దేవపథః - దేవైః - అర్చిరాదిభిర్మమయత్యత్యేనాధిక్యతై
రుపలక్షితః పథాః - దేవపథఉచ్యతే, బ్రహ్మ గంతవ్యం, తేన హంపలక్షితఇతి బ్ర
హ్మపథః, ఏతేన పృతిపద్యమానాః గచ్ఛంతా బ్రహ్మ - ఇమం మాసవం. మనుసం
బద్ధినం మనోస్మృష్టిలక్షణమావర్తనావర్తంతే, అవతంతేన్యజననమరణ
ప్రబంధచక్రా రూఢాఘటియన్త్రినతుప్తనః, పునరిత్యావతః, తంసప్రతిపద్యంతే

3౨౨ సానందగిరియటికశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయోః
 నావరణనైనావర్తనఇతి ద్విరుక్తిః సఫలయావిద్యాయాః పరిసమాప్తిప్రదర్శ
 నాథాః॥౬— ఇతిచతుర్థప్రపాఠకేపశ్చదశఖండభాష్యమ్—

అ—కథముపసన్నయాచార్యోబ్రహ్మచారిణే బ్రహ్మవిద్యాముక్తవానిత్య
 తతహ (యఏషఇతి) అక్షిణిస్థానెతదుపలక్షితోద్రష్టాయఏషపురుషోద్భవ్యత
 ఇతి సమృద్ధిః, నాసౌసర్వేషాంఛాయాత్కాతిరిక్తోద్భవ్విగోచరతామాచరతీత్యాశ
 జ్ఞాన్యధికారిణోవిశిష్టి (నివృత్తైతి) నివృత్తాని విషయేభ్యోవిముఖానిచక్షుః
 షి బాహ్యసేవకరణానియేషాంతైరితియావత్ బాహ్యకరణానాం సప్తవశత్వాధీనం
 విశేషణాంతరమాదత్తై (బ్రహ్మచర్యాదీతి) మనసోవిషయపారవశ్యరాహిత్యే వి
 శేషణాంతరమాహ (శాంతైరితి) తేషాంనివృత్తచక్షుష్యేవేషాతుమాహ (విచ
 కిభిరితి) పురుషోఽక్షిణిద్రష్టృత్వత్ప్రహదారణ్యకశృతిం పరమాణయతి (చ
 త్సుషఇతి) ఆచార్యేణాపూర్వవిద్యోపదేశాదగ్నినా ముక్తిమిథ్యాప్రాప్తైతి
 శంకతే (సన్వితి) అగ్నివచనస్య గత్యంతరమాహ (భవిష్యదీతి) నాగ్ని
 నాముక్తిమౌషా, నాపితేషాం భవిష్యద్విషయాజ్ఞానమితయాషయతి (నైష
 దోషఇతి) యత్సగుణకమాకాశముపాస్యమగ్నిభిరుపదిష్టం- తస్మేన్యవకార
 ణబ్రహ్మణోద్రష్టృరూపస్యాక్షిణిదృశ్యత ఇత్యనువాదోగతివ్యాఖ్యానాయా చా
 ర్యేణ క్రియతే- తన్నాస్తిదోషద్యయమిత్యర్థః అక్షిణిదృశ్యతఇతి ప్రయోగా
 దాచార్యేణఛాయాత్కావివక్షితఇత్యాశజ్ఞాన్యహ (ఏషఇతి) ఇతశ్చనాయం
 పురుషశ్చాయాత్మైత్యనంతరవాక్యమనతార్యవ్యాకరోతి (ఏతదిత్యాదినా) ఇతి
 శబ్దో యథోక్తగుణజైరుపాస్యఃపురుషోసచ్ఛాయాత్కాభవితుమర్హతిత్యర్థః
 అసంగత్వాద్యనాయంఛాయాత్మైత్యాహ (కించేతి) మాహత్త్యం- స్థానద్వారే
 ణోచ్యతఇతిశేషః, కిమేతావతాపురుషస్యాయాతమితి ఆహ (స్థానస్యాపీతి)॥౧

అ—తస్మేన్యవోపాస్యత్వాదర్థం గుణాంతరందర్శయతి (ఏతమితి) పురుష
 స్యసంయదావమత్యం బ్రహ్మవిదుక్తాన్విధిమపినార్థమన్తరేణవ్యక్తిభవతీతిశజ్ఞా
 తే (కస్తాదీతి) అవయవాద్ధౌపన్యాసేనపరిహరితి (యస్తాదీతి) గుణోపాస్తి
 ఫలమాహ (తిథేతి) ఉపాస్యగుణానుసారేణైత్యర్థః ఏవంవిదం సంయదావ
 మగుణవిశిష్టపురుషోస్తీతివేదితారమిత్యేతత్ ॥

॥ ౨ ॥

అ—గుణాంతరముపాస్యత్వాద్యదశయతి (ఏషఇతి) తద్వ్యక్త్యాపదయ
 తి (ఏషఇతి)

॥ ౩ ॥

ఆ—గుణాస్తరంధ్యానాయోక్త్యాప్యత్వాదయతి (ఏషశ్చత్వాదిసా) ఆది
త్వాదిరూపేణాస్త్యేత దీప్యమానత్వేశ్చత్వస్తరమనుకూలయతి (తిస్యేతి) గు
ణోవాస్తిఫలమాహ (యవనమితి)

॥ ౪ ॥

ఆ—గతింవస్తుంపూర్వోక్తబ్రహ్మవిద్యాయామధికగుణానేవాచార్యోన్వవా
దీత్. ఇదానీంతామేవగతిమవతారయతి (అథేతి) తాంవస్తుంపాతనికాంకరో
తి (యద్యదీతి) కరణాకరణాధ్యాంవిదుషోసన్వద్ధి-ర్నాపిహానిరిత్యత్యశ్చత్వం
తేరంప్రమాణయతి (సకర్తణేతి) అథయమచైవేత్వాదివాక్యస్యతాత్పర్యంసశ్చ
యతి (శవకమణేతి) తాత్పర్యాంతరదశయతి (నపునరితి) యదివిదుషో
పిశవకమణకర్తవ్యం కస్తహితస్యవిశేషః- తత్రాహ (ఆక్రియయాజ్ఞాహీతి)
అన్యత్రేతి, అవిద్యావాసుచ్యత్. ఇమేతి - ప్రస్తుతవాక్యస్య, విద్యావతో
హితి- శవకమణ్యానాదరస్పూర్వకమితిశేషః, విద్యావతన్యవకమణభా
వాభావయోరప్రతిబంధతఃఫలంసన్యతి, అవిద్యావతస్తుశవకమణకరణకమాణ
ణిసఫలదానీతి విద్యాస్తుతిరిహాభిప్రేతేతిధావః- లైర్చిషమేవత్యత్యతచ్ఛబ్దా
ధాంవ్యాచయై (యేసుఖాకాశమితి)

॥ ౫ ॥

ఆ—సత్యలోకస్థమితి దేశవ్యవచ్ఛేదనకిమితి వ్యాఖ్యానతే - ముఖ్యమేవ
బ్రహ్మశబ్దాలమ్బనంకింనోచ్యతే- తత్రాహ (గంత్యగస్తవ్యతి) ఏతేభ్యోహే
తుభ్యస్సత్యలోకస్థం బ్రహ్మనముఖ్యమితిసమ్బంధః. ముఖ్యబ్రహ్మప్రాప్తావపి
యథోక్తవ్యవదేశాభవిష్యంతీత్యాశజ్ఞాన్యహ (సన్తాత్రేతి) తదనుపపత్తేః-
సతాదృగ్బ్రహ్మశబ్దమితిశేషః, అనుపపత్తిమేనస్థిరయతి (బ్రహ్మేతి) త
త్రేతి- ముఖ్యప్రాప్తిరుచ్యతే కస్యదిదపిసన్తాత్రీబ్రహ్మప్రాప్తిరత్యనాస్తీత్యాశ
జ్ఞాన్యహ (సన్వధేదేతి) వక్ష్యతి- షష్ఠైర్ధ్యాయేశ్చుతిరితిశేషః, జీవస్యస
న్తాత్రీబ్రహ్మపారమాధికంరూపంపేల్- ఉపాసకస్యాపినగతిరుదితా- తస్యాపి
బ్రహ్మతిరిక్తిస్వరూపాభావాదిత్యాశజ్ఞాన్యహ (నచేతి) ఏకత్వలక్షణోమా
గోనదృష్టశ్చేత్- అవగమనాయనోపతిష్ఠతే. సహిత్యాననిష్ఠస్యాదృష్టమేక
త్వం గమనంవారయితుంపారయతి, అజ్ఞానప్రతిబంధాత్తస్యగమనధ్యానిసంభ
వాదిత్యధావః. యదావ- ఏకత్వలక్షణోమాగోననవగతోసగమనాయ, మో
క్షాయోపస్థితాభవతిత్యధావః, తత్ప్రమాణమాహ (సవినమితి) సః, పరమా
త్మావృత్తైవినాజ్ఞాతస్సన్నేసం- అధికారిశంముక్తిప్రదానెనసపౌలయతిత్యర్థః.

390 సానద్గిరియతీకశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయత్రాయాం
 పక్కతాంగతిమవసంహరతి (ఏషణతి) గతిఫలనిగమయతి (ఏతేనెతి) ఇ
 మమితివిశేషణాదనావృత్తిర స్థితికల్పే- కల్పంతరెతావృత్తిరితిసూచ్యతే. ఆ
 వతేశబ్దంవ్యాకరణి (ఆవతేశస్తత్యతి) సఫలాయాః- యథోక్తగతిపూర్వకేన
 ఫలసహితాయాత్మియావత్- కార్యబ్రహ్మోపాసనసముద్భుతాకారణబ్రహ్మోపా
 సననాయథోక్తా- నావిద్యాసహితావిద్యాత్ర విన్మతి తస్మాదత్యథః || ౬ ||

—ఇతి చతుర్థావపాతకే పశ్చిదశబ్దభాష్యటీకా—

రం—(యమిదోఽక్షిణపురుషృశ్యతే ఏషణతిహావాచ్యేతదమృత మభ
 యమేతద్భృతాతి) యోగిభిర్యక్ష్యస్తర్వతీపురుషృశ్యతే, అయమాత్మా
 నియంతేత్యథః అమృతత్వం, నిత్యయఃసాగ్యత్వం అభయత్వం యఃభాసమ్భి
 న్మత్వం, బ్రహ్మత్వః; నిత్యయబృహత్త్వం (తద్యద్యవ్యస్థిక్సర్విరోద్దకం
 వాసించతి వత్తానీహ్యేవగచ్ఛతి) తత్, తస్మాన్నిరేషస్థానిపభావాద స్థిక్
 అక్షణియద్యపి సర్విరోద్దకంవాకించిత సింఛేత్, తత్ వత్తానీ- తతావర్ణ్య
 ద్యయమేవహిగచ్ఛతి. సత్తత్త్రయ్యతే || ౧ ||

రం—(ఏతంసంయద్వామిత్యవచన తేవీతంహిసర్వాణివామాన్యభిసంయ
 న్నీత్యాది) సంయంతి, సంగతానివామాని. వానీయానిపార్థానీయానియస్థిక్
 సాసంయద్వామః, సర్వకల్యాణగుణాశ్రయత్వం సత్తానీకలృత్వంవా - సంయ
 ద్వామత్వం (సర్వాణ్యేనంవామాన్యభిసంయంతియవీవంఛేద) తదుపాసక
 స్యాపి తత్క్రతుస్యాయా తద్భవతీత్యథః || ౨ ||

రం—(ఏషణవివవామనీఃఏషహిసర్వాణివామానిసయంతిసర్వాణివామానిస
 యంతియవీవంఛేద) వామనీత్వం - స్యాశ్రితేను శోభనప్రాపకత్వం, తత్క్ర
 తుస్యాయా తద్గుణాపాసక స్యాపితద్భవతీత్యథః || ౩ ||

రం—(ఏషణవివభామనీః ఏషహిసర్వేషులూకేషుభాతినర్వేషులూకేషుభా
 తియవీవంఛేద) భామనీత్వం, సర్వలూకవ్యాప్తదీప్తిమద్విగ్రహయ కత్వం, ఉ
 పాసకస్యాపి తద్భవత్యపేక్షాయామిత్యథః; అత్రసంయద్వామత్వవామనీత్వ
 భామనీత్వేషుఫలకథనంఫలరూపతాత్పర్యనిగోపనానీనతేషుగుణేషుతాత్పర్య
 ప్రదశానాథం-నతు* సర్విరోద్దకంవాసించతీత్యత్రైవార్థవాదమాత్రితయాస్తు
 తిరూపత్వమితి ప్రదశానాథం*సర్విరోద్దకవాక్యస్యస్తుతిత్వంవ్యాసానైరుక్తం

రం—(అభయదుచేవా స్థితివ్యయర్వంతియదుదనార్పిషమేవాభిసమ్భవ

ని) అథశబ్దః పశ్యతవిషయత్వవ్యోతనాథః. అస్మిన్ బ్రహ్మవిది, సామాన్య
భిప్రాయత్వాదస్త్యేకవచనస్య తరత్యాభిసంభవంతీతి బహువచనేన నిరోధః.
యదిశబ్దం, శవదహనాదికమేవైత్రాదయః కుర్వంతి యదివాసకుర్వంతి స
ర్వభాషితేఽర్చిషమేవాభిసంభవంతి అర్చిరాదిశబ్దాశ్చ * ఆతివాహికాస్తల్లిం
గాదితీన్యాయేన తదభిమానిదేవతాపరాధత్యనస్తృప్తితం. అత్రకేదిమవకోసల
విద్యాంగభూతాగ్ని విద్యాప్రభవేన శవదహనాదివైగుణ్యేపి ఉపకోసలవిద్యా
నిష్ఠస్య నక్షతిః, విద్యా తరినిష్ఠస్య దహనాదివైగుణ్యే కిందిదేవగుణ్యమస్తీతి
వదంతి, తన్న * సక ర్ణాలిప్యతి ఇతి శ్రుతిసిద్ధాథానువాదిత్వాదన్యవాక్య
స్త్యేతాదృశాథం ప్రత్యాయకత్వాభివాత్ - అత్రైకయమచైవాస్తిన్న ఘోర
త్సర్వబ్రహ్మవిత్సాధారణమేవ (అర్చియోఽహరహ్నాపూర్వమాణవక్షమిత్యా
ది) (ఆపూర్వమాణవక్షాద్యాన్ షడుపజ్ఞైతి మాసాంస్తా) యాన్ షణ్మోసాన్
ఉడక్, ఉత్తరదిశాయామాదిత్యపీతి, తాన్తాసానిత్యథః శిష్టంస్పృష్టమ్ || x ||

రం—(సవినాన్భ్రహ్మగమయతీత్యాది) (దేవవధః) దైవైః, ఆతివాహి
స్తేర్నీమమానఃపన్థాః- దేవవధః (బ్రహ్మవధః) బ్రహ్మపాపకంపంథాః, బ్ర
హ్మవధః ఏతేన- మార్గాణాం ప్రతిపద్యమానాః ఇమం- ఘోరం మానసమవతాం-
ఘటిమంత్రవజ్జననమరణపాపకం మనుష్యాదిశరీరౌపలక్షితం సంసారం నావర్త
స్తే- పునర్న ప్రతిపద్యంతే (నావతాంతేనావర్తంత ఇతి) ద్విరుక్తిర్విద్యాసమా
ప్ర్యథా అత్రైవ యత్రాంబిద్వక్తవ్యముత్తరత్యవక్ష్యతే. అత్రైవంబాగ్నివిద్యా
యా ముపకోసలవిద్యాయాం చార్చిరాదిగతిః పాతాల్ యస్యాం విద్యాయా
మర్చిరాదిగతిః హృయతే- తన్నిష్ఠానామేవార్చిరాదిగత్యా బ్రహ్మపాప్తిః.
సాన్యేహం నచ * తద్యత్తత్త్విమర్శేచమేఽరణ్యే శ్రద్ధాతపశ్చత్సపాసతే *
శ్రద్ధాంసత్యముపాసత ఇతి సర్వబ్రహ్మవిద్యాసాధారణ్యం శ్రుతిమితి వాద్యం- త
థాసత్యవకోసలవిద్యాయామర్చిరాదిగతిశ్రుతివైయర్థ్యప్రసంగాదితీ పూర్వవ
క్షే ప్రాప్తి ఉచ్యతే * అనియమస్స ర్షేషామవిరోధశ్శబ్దానుమానాభ్యాం స
ర్వహం - సర్వోపాసననిష్ఠానామర్చిరాదిమార్గాణైవగతివ్యత్యాల్ ఏతద్వి
ద్యానిష్ఠానామేవేతి నియమోనాస్తి తథాహినియమేనతి * యేచమేఽరణ్యే
శ్రద్ధాతపశ్చత్సపాసతే * శ్రద్ధాంసత్యముపాసతే * అగ్నిజ్యోతిరహశ్శుక్ల
ష్ణణ్మోసాడి త్రాయామ్ | తత్రప్రయాతాగచ్ఛన్తి బ్రహ్మబ్రహ్మవిహజనా ఇతి శ్రుతిః

33-2 సానందగిరియతీకశక్తిరథావ్యరంగరామనజభావ్యయుక్తాయాం
 తిష్ఠతిథ్యాం విరోధప్రసంగః- ఉపకొసలవిద్యాయాం పునరామ్నానంతు *
 యోచేమేరణ్యశ్రద్ధాతపశ్శత్యపాగతఇతి పంచాగ్నివిద్యావాక్య ప్రాప్తస
 ర్వబ్రహ్మవిద్యాసాధారణార్చిరాదిగతైఃపునరావృత్తివిధానాథామనువాద ఇతి
 స్థితమ్, ఉపకొసలవిద్యాయాః పరమాత్మవిద్యాత్వేన * అంతరఉపపత్తైరిత్య
 త్రస్థితం తథాహి, * యవయోఽక్షిణిపురుషోద్భవ్యత ఇతి నిర్దిశ్యమానః పృథివి
 మ్బ్రహ్మప్రాప్తినిర్దేశన్ని యోశాద్భవ్యత ఇత్యవరోక్షాభిధానాచ్చ, బేవోవాస్యాల్-చ
 త్సుషీతస్యవిశేషణసన్నిధానాత్పృథివిరుపపద్యతే - ఉన్నీలితచక్షురుద్వీక్షణేన
 జీవస్యస్థితి గతినిశ్చయాల్ దృశ్యత ఇత్య క్తిరుపపద్యతే, సతుపరమాత్మాతస్యానా
 ధారత్యాల్ అదృశ్యత్వాచ్చ సచాత్తత్వామృతత్వాభయత్వబ్రహ్మత్వాదివిరోధః-
 * ఏషతత్తైఃహోవాచేతికరణేన * మనోబ్రహ్మైశ్చపాసీతైఃపంచాధానా
 వివక్షాయాదర్శితత్వాదికృత్యేనప్రాప్తైఃభిధీయతే * అంతరఉపపత్తైః- అక్ష్య
 ప్రకరపరమాత్మా - తస్యేవాత్తత్వామృతత్వసంయద్యామత్వవామనీత్వభావనీ
 త్వాదిధర్మాణామపపత్తైః సచేతికరణేనేతేహామవివక్షాశక్త్యా, యత్యో
 చ్యమానస్యాథాస్యాప్రవచనసమ్బంధః పృతిపాద్యః - తత్రైతిశబ్దో నాథా వివ
 త్తాంవారయతి- యథాఇతిహస్తాపాధ్యాయః కథయతీతి తస్మాదహమృతత్వాదీ
 నామాచార్యవచనసమ్బంధస్యపృతిపాద్యత్వాదిత్యబ్ధః * మనోబ్రహ్మైశ్చాత్మ్యాదా
 వివనావివక్షాకారకః, తతశ్చ స్యాభావికామృతత్వాదీనాంజీవేననమ్భవాల్-త
 థాపృతిబిమ్బే * రశ్మిభిరోష్ఠిప్రతిష్ఠిత ఇతిచక్షుఃప్రతిష్ఠితత్వేనశ్చుతిసృ
 సిద్ధాదిత్యరూపదేవతావిశేషే, చాసమ్భవాల్- పరమాత్మైవాక్ష్యంత్యతీ, యదుక్తం నిరాధారస్య పరమాత్మసశ్చక్షురుపస్థితిర్నసంభవతీతి, తత్ప్రాహ, *
 స్థానాదివ్యవదేశాచ్చ * యశ్చక్షుషీతివృత్తిత్వాదానస్తర్యామిద్రాహ్మణే చ
 త్సుషీతస్థితి నియమనాదేః పరమాత్మధర్మతయా శావణాల్ యోగిదృశ్యతీయా
 దృశ్యత ఇత్యస్యాపపత్తైశ్చాక్ష్యస్తర్వర్తనః పరమాత్మత్వేనానుపపత్తిః * సుఖ
 విశిష్టాభిధానాదేవ * కంబిహ్మఖంబిహ్మైశ్చపరిచ్ఛిన్నత్వ విశిష్ట సుఖరూప
 స్యాగ్నిభిరుపదిష్టస్య బ్రహ్మణవ * యవయోఽక్షిణిపురుషోద్భవ్యత ఇతివాక్యే
 ప్రకృతపరామర్శినా యవషణ్ణి సర్వనామ్నాంభిధీయమానత్వాచ్చ సచ త
 ద్భ్రహ్మగ్నివిద్యయావ్యవహితమితివాచ్యం, అగ్నివిద్యాయాఅపిబ్రహ్మవిద్యా
 జ్ఞతేన * సహస్వాంగమితిన్యాయేనావ్యవధాయకత్వాల్, తదంగత్వంచతత్త్వ

క రణమధ్యపాతాత్, * అథక్షానంగాహావత్యోఽనుశశాసేతి బ్రహ్మవిద్యా
 ధిక్యతస్యేవాగ్నివిద్యోపదేశఇతి పృతిపాదనా ద్బ్రహ్మవిద్యోపయక్తఫలవ్యతి
 రిక్తఫలాంతరాశ్రయగాచ్చ సను * కంబ్రహ్మఖంబ్రహ్మేతివాక్యేన అపరిచ్ఛిన్న
 సుఖరూపం బ్రహ్మేతివాపదివ్యతే, ఆపితు * ప్రాణోబ్రహ్మకంబ్రహ్మఖంబ్ర
 హ్మేతి తిభిర్వాక్యైర్ముఖ్యప్రాణలౌకిక సుఖాకాశేయ బ్రహ్మదృష్టిర్విధియతే
 తత్రాహ * అతఏవచసబ్రహ్మ అతఏవ- అపరిచ్ఛిన్న సుఖస్య బ్రహ్మతావభిధా
 నాదేవాపరిచ్ఛిన్న సుఖరూపం బ్రహ్మేతివాక్యేపృతిపాద్యతే, నాబ్రహ్మణిబ్రహ్మ
 దృష్టిః- ఆబ్రహ్మధూతేషు ముఖ్యప్రాణలౌకిక సుఖాకాశేషు బ్రహ్మదృష్టివిధి
 రూపత్వే తత్రానుపపత్తైరభావేన * విజానామ్యహంయత్ప్రాణోబ్రహ్మకం
 చతుఖంచనవిజానామితి పృశ్నస్య * యదావనకంతదేశఖం యదేశఖంరిదేశక
 మితి పృతివచనస్య చానంగతిత్వాపత్యైః, తదనంగతిప్రకారశ్చ ప్రాగేవ నిర్ణా
 తః ఇతశ్చ పరంబ్రహ్మ - * శృతోపనిషత్కైత్యభిధానాచ్చ శృతోపనిషత్క
 స్య , అధిగతపరమపురుష యథాత్మ్యస్యానుసంధేయతయా శృత్వంతర పృతి
 యమానా ఆర్చిరాదికాగతిర్యా- తామపున రావృత్తిలక్షణపరమపురుషప్రాప్తి
 కరీముపకాసలాయాక్షిపురుషం శృతవతే * అథమయజ్ఞేవాశ్చిత్త్యవ్యంకుర్వంతి
 త్యాదినా ఆచార్యఉపదిశతి, అహోఽవ్యయపురుషః పరమాత్మా * అనవస్థితైర
 సంభవాచ్చ నేతరః పృతిబిమ్బాదీనామక్షణినియమేనానవస్థానాత్ అమృతత్వా
 దీనాంక నిరుపాధికానాంతేష్వసంభవాన్నపరమాత్మైతరః - ఛాయాదిర్విపురు
 షాభిధతుమహాత్మిస్థితం- పృశ్నతమనుసరామః ... .. ॥౬॥

—ఇతిచతుర్థప్రపాఠకే పంచదశఖండభాష్యమ్—

ఉ—ఏషహవైయజ్ఞోయోయంపవతఏషహయన్నిదగ్ సర్వంపునాతి
 యదేశహయన్నిదగ్ సర్వంపునాతితస్మాదేషవీవయజ్ఞస్తస్య మన
 శ్చ వాక్చవతానీ ॥ ౧ ॥

ఉ—తయోరన్యతరామనసాసగ్ స్కరోతిబ్రహ్మవాచాహాతాఽ
 ధ్వర్యురుద్ధాతాఽన్యతరాగ్ సయత్రోపాకృతేప్రాతరనువాక
 పురాపరిధానీయాయా ॥ బ్రహ్మవ్యవదతి ॥ ౨ ॥

ఉ—ః అన్యతరామేవవతానీగ్ స్కరోతిహియతేఽన్యతరా

॥ బ్రహ్మవ్యవదతితి రంగరామానుజీయపాఠః— ః వతానీగ్ స్కరోతి
 తితిరంగరామానుజీయపాఠః

338 సానన్దగిరియతీక శబ్దరథాపర్యం గరామానుజభాష్యయంత్రాయం
 సయతైకపాద్యజనభోవైకేనచకేణవనమానోరిష్యత్యేవ
 మస్యయజ్ఞోరిష్యతియజ్ఞోరిష్యంతం యజమానోఽనురిష్యతి
 సఇప్రాపాపీయాభవతి || 3 ||

ఉ—|| అథయత్యోపాకృతై ప్రాతరనువాకేన పురావరిధానీయా
 యాబ్రహ్మచర్యవనశ్శుభేషవతానీనగ్న్యస్కంఠినహీయతేఽన్యతరా
 ఉ—సయభోధయపాద్యజనభోవౌభాధ్యాంచకౌభ్యాం వతా
 మానఃప్రసృతిష్ఠత్యేవమన్యయజ్ఞఃప్రసృతిష్ఠతియజ్ఞఃప్రసృతిష్ఠంతం
 యజమానోఽనుప్రసృతిష్ఠతీస ఇప్రాపాపీయాభవతి... || ౪ ||

—ఇతిచతుర్థప్రపాఠకే యోగశాఖండః—

శం—రహస్యప్రకరణేప్రసంగసత్తావదారణ్యకత్వ సామాన్యచ్చ యజ్ఞక్షే
 ణేఉత్పన్నేవ్యాహృతయః పామ్యేత్తాధావిధాతవాః, తదభిజ్ఞస్యవత్స
 జౌబ్రహ్మణోమాన మిత్యతథదమంభ్యతే (ఏషహవై) ఏషః, వాయుః, యో
 యంపనతే అయంయజ్ఞః హవైఇతి; ప్రసిద్ధాథావవ్యౌతకౌనిపాతా వాయుః
 ప్రతిస్సోహియజ్ఞః ప్రసిద్ధస్యౌతిషు * స్వాహానాలేధాః * అయంవైయజ్ఞోయో
 యంపనత్యత్సాధిశ్రుతిభ్యః వాతపనహిచలనా త్తత్త్వా త్క్రియానమవాయూ
 వాతపనయజ్ఞస్యారంభః * వాతః ప్రతిష్ఠేతిచశృణోత్ ఏషహయే-గచ్ఛ
 చలన్నిదంసంస్థం జగశ్చునాతి, పావయతి, శోధయతి సహ్యచలతశ్చద్ధిరస్తి,
 దోషనిరసంచలనోపేద్యంతం- సస్థిరస్య యత్, యస్తాచ్చయే-ఏషఇదంసంస్థం
 పునాతి- తస్మాదేషవివయజ్ఞః- యత్పునాతీతి తస్య, అస్తేవంవిశిష్టస్యయజ్ఞస్య
 వాక్చ మంత్రోచ్చారణవాప్యతా, మనశ్చ, యథాధూతాథజ్ఞానేవ్యాప్యతం
 తైః- వాఙ్మనసేవతానీమాగౌ- యాభ్యాంయజ్ఞస్యాయమానః ప్రవతతాలే;
 తేవతానీ- ప్రాత్రాపానపరిచలనవత్సాహివాచశ్చి త్తస్యచోత్తరోత్తరక్రమో
 యద్యజ్ఞఇతిహిమృత్సృతిరం అతావాఙ్మనసాభ్యాంయజ్ఞోవతా నీభ్యాంవతాతఇ
 తి వాఙ్మనసేవతానీఉచ్యతేయజ్ఞస్య ||

|| ౧ ||

శం—తయోః- వతాన్యోరన్యతిరావతానీంమనసా- వివేకజ్ఞానవతా నం
 స్కరోతిబ్రహ్మ- ఋత్విక్ వాచా- వతాన్యహాతాఽభ్యద్యుర్బధ్ధాతేత్యేతే
 త్రయోప్యౌత్విజౌఽన్యతిరా- వాగ్మక్షణంవతానీంవాచేవసంసురవంతి, త

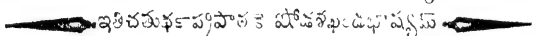
|| బ్రహ్మవ్యవధతీతి రంగరామానుజీయపాఠః.

త్రైవింశతిలేవాఙ్మనసేవతః నీసంస్కార్యైర్వైశ్చై అథనఃబ్రహ్మయత్ర యస్మిన్మా-
లఉపాకృతే, పాగ్రభే ప్రాతరనువాకేశస్తే పురా పూర్వంపరిధానీయాయా
ఋచోబ్రహ్మైత స్తన్నంతి రేకాలవ్యవదతి, మాసంపరిత్యజతియది || ౨||

శం—తదాఽన్యతరామెనవాగ్విత్తః నీసంస్కరోతి, బ్రహ్మణాసంస్క్రి-
యమాణామనావతః నీహీయతే- విసృతి- ధిదీభసశ్యన్యతరా సయజ్ఞోవా-
గ్విత్తః ప్రైవాశ్యతిరయూవతి-తుమనమ్నవనిస్సతి, కింమీవతి ఆహ- సయజ్ఞై-
కపాత్ పునుయావ్రజత్ గచ్ఛన్నభావసరిష్యతి, కింహాకేసచకేణ వతి మా-
సః, గచ్ఛనిష్వతి, వినమస్య-యజమానస్యబ్రహ్మణాయజ్ఞోరవ్యతి-విసృతే(య-
జ్ఞః పరివృంతంయజమానోఽనురిష్యతి) యజ్ఞస్రాణోహీయజమానః ఆతోయ-
క్తోయజ్ఞోఽపి రేష సస్యసః తంయజ్ఞమిప్తాన్తాద్భృంసాపయాత్ సావతిరోధవతి ||

శం—అథపునర్యత్రిన్వహ్మద్విద్వాన్మోసంపరిగృహ్య, వాగ్విసగః తుమనస్వ-
త్త-తే- యావత్పరిధానీయాయాసవ్యవదతి, తద్దైవతేనర్వత్త్విజః ఉభేవీవవ-
త్తః నీసంస్కర్యంతి- సహీయశేఽన్యతరాపి || ౪ ||

శం—కిమీవతి, ఆహస్రాన్వైత్రివిపరీకృతాన్తౌ ఏవమస్య, యజమాన-
స్యయజ్ఞః స్వనర్తనీభ్యోవతః మాసః ప్రతితిష్ఠతి- సేవితాత్తన ఽవిసృత్ వ-
త్తః తథత్విథః- యజ్ఞః పరివృంతంయజమానోఽనుప్రతితిష్ఠతి ఏవ మానవి-
జ్ఞానవద్భ్రహ్మోహీతంయజ్ఞమిప్తాన్తౌ శ్చేయాన్తాధవతి, శేన్వీభసశ్యథః || ౫ ||

ఇతిచతుర్థప్రపాఠక మోషశబ్దవిభాష్యమ

ఆ—పూర్వోత్తరగ్రంథయోరసంగతిమాశ్చక్యప్రాసంగిసంకతిమాహ(ర-
హస్యప్రకరణాంతి) రహస్యం- ఉపాసనం. తత్ప్రకరణే. విరుషాః ఫలప్రాప్త-
యేమాగోపదేశప్రసంగేన యజ్ఞస్యసమాప్తిగమనాయాసంతరగ్రంథేన మా-
గోపదేశాదస్తిసంగతిత్వథః. కించ, పూర్వోత్తరగ్రంథయోరారణ్యకత్వే-
న నమానత్వాదపిసంగతిరస్తీత్యాహ (ఆరణ్యకత్వేతి) కించ- అగ్నివిషయావి-
ద్యాప్రకృతా యజ్ఞేచప్రసిద్ధాగ్నిసమ్పదైయదికిమపిక్షతముత్పద్యతే తదాపా-
యశ్చిత్తాథాః వ్యాపూతయోవిధాతవ్యాఇత్యనంతరగ్రంథప్రవృత్తిరితి సంగ-
త్యంతరమాహ (యజ్ఞఇతి) ప్రకృతాయాముపాసనాయాం మానమంగీక్రియ-
తే. వాగ్వాప్రపారవిక్షిప్తచిత్తయాధ్యానానుష్ఠానాసిద్ధేః ఋత్విగ్విశేషస్య
చ ప్రాయశ్చిత్తాభిజ్ఞస్య మానవత్ప్రవిధీయతే- తేనచాస్తిమిథస్సంగతిరీత్యాహ

336 సానందగిరియతీకశక్తిరభాష్యరంగరామనుజభాష్యయక్తాయాం
 (తదభిజ్ఞస్యేతి) యజ్ఞస్య దేవతాద్వేషేన ద్వివ్యత్యాగాత్తత్త్వాత్క్రియాయా
 శ్చక్షణభంగిన్యాగతిమత్వాయోగాంతాగోపదేశానంభవాత్కథ మాద్యానంగ
 తిరిత్యాశంక్య గతిమత్త్వం సంపాదయితుం యజ్ఞస్య వాయురూపత్వమాహ (ఏ
 ష ఇత్యాదిహ) యజ్ఞో వాయుశ్చయో వాయుస్త్వత్క ఇతి శ్రోత్రీప్రసిద్ధిః, తామేవ
 వ్యకటయతి (వాయుప్రతిష్ఠ ఇతి) శృతిరుదాహరతి (స్వామేతి) స్వాహా
 కారముచ్చార్యవాలే-వాయూధీమతే క్రిప్యతే ఇతి వాలేధాః - యజ్ఞః శృత్యం
 తరమాహ (అయమితి) ఆదిశబ్దేన *వాతాద్యజ్ఞఃప్రయజ్యతామితి శృతిగృహ్య
 తే; ఆదేశితశృతినామధుంసంగృహ్యతి (వాత ఇతి) యోయజ్ఞః క్రియా
 సమవాయీ- తత్సముదాయాత్తః సవాయురేవ - ద్వయోశ్చలనాత్తత్త్వావి
 శేషాల్ తస్మాద్వాయుస్మృతివస్తదాత్తకోయజ్ఞఇత్యర్థః వాయుప్రతిష్ఠోయజ్ఞ
 ఇత్యేతి శృత్యంతరమాహ (వాతవేతి) పాననత్వశృత్యాపి వాయుయజ్ఞయో
 రేకత్వమాహ (ఏవహయన్నితి) వినాపి వాయుం శుద్ధిస్సభృతీత్యాశంక్యాహ
 (నహితి) అచలతః విహితకిరీయామనసుతిష్ఠతి ఇతియావల్-శుద్ధిర్నామదోష
 నిరాసః సచనిషిద్ధంపరిత్యక్తుంయతమానస్యసిద్ధ్యతి - నతునిషిద్ధకిరీయాత్వాగో
 దాసీనస్య హావనిరాసా త్తికాశుద్ధిస్థాభవతి చలన్వావాయుః తస్మాద్వాయు రే
 వ చలనద్వారాసర్వంజగత్పునాతీత్యాహ (దోషేతి) వాయోఽస్తుపావనత్వం
 వ్యక్తౌకేమాయాతమిత్యాశంక్యాహ (యద్యస్తాదితి) వాయుస్త్వనాగతివిశి
 ష్టస్యయజ్ఞస్యమాగద్యయ ముపదిశతి (తస్యేతి) ఏవంవిశిష్టస్య పావనస్యవా
 యురూపస్యేతియావల్ యజ్ఞస్యోక్తమాగద్యయవైప్రేక్షాసాపస్కారమైతరే
 యవాక్యముదాహరతి (పాణైతి) పాణౌపానాభ్యాండచ్ఛాప్తనిశాప్తసాభ్యాం
 పరిచలనంవిద్యతేయస్యాః తస్యావచశ్చిత్తస్యచపూర్వాపరభావకమేణయజ్ఞ
 స్సంపాద్యతే-మనసాహిధ్యాయన్ వాచమభివ్యాహరన్ పూర్వాపరభావేనయ
 జ్ఞంసంపాదయతీత్యర్థః. యజ్ఞస్యమాగద్యయవిశిష్టత్వముపసంహరతి (అత ఇతి)
 ఆ-తయోరన్యోన్యముపకారోపకారకభావందర్శయతి (తయోరితి) వా
 చా సమ్యక్క్రియక్తయేతిశేషః, సంస్కృతాయాం వాగ్వర్తనాన్తయేవ
 యజ్ఞోనిష్ఠస్సాభవతిత్యాహ (వాచైవేతి) కింతపి మనోవర్తనాన్తసంస్కృ
 తయేత్యాశంక్యాహ (తతేతి) యజ్ఞస్య దావభ్యాంమాగాభ్యాంసీయమాన
 త్వే పూర్వోక్తరీత్యాన్తితేనతీయావల్. మనోవర్తనాన్తసంస్కారాభావేప్ర

త్యవాయందశయతి (అభేత్వాదినా) మనోవత్సనీబ్రహ్మణా, వాగ్వత్సనీ
 చహాత్యప్రభృతిభిః, సంసారేత్యవస్థానంతరమిత్యథాః సబ్రహ్మేతి, అ
 వ్యయంసూచయతి బ్రహ్మేతిపునరుక్తి స్తస్యక్రియావచన సంబంధవ్యోతసాధానా
 ఏతస్మిన్నంతరేకాలే, ప్రాతరనువాకశస్త్రమారభ్యతత్పరిసమాప్త రంతరా
 వస్థాయామిత్యథాః ||

|| ౨ ||

అ—వాచోహాత్రాదిభిస్సంస్కార్యత్వమస్తు- మనసశ్చబ్రహ్మగంస్కా
 ర్యత్వంమాధూత్ - ఏతావతాయజ్ఞస్య కిమాయామిత్యాశంక్యాహ (సమజ్ఞ
 ఇతి) యజ్ఞభింశమేవాకాయా ద్వాసాపుత్యత్వదయతి (కథమిత్యాదినా) నా
 శేపియజ్ఞస్యయజమానస్యకిమాయామిత్యాశంక్యాహ (యజ్ఞప్రాణోహితి)
 వాగ్వత్సనీసంస్కారాభావేపి సుల్యాహోషః ||

|| ౩ ||

అ—మానగుణందశయతి (అథపునరితి) తద్దేవ-సమ్యగనుష్ఠాతారణతియావ
 త్ తథాసతిబ్రహ్మచార్యైరదర్శితా దేవవర్తనాసంస్కార్యనేత్యేత్యాహ (నెతి) ||

అ—వతః సీద్యయిసంస్కారేకింసృజిత్య పిషాచామాహ (ఏవమితి) || ౪ ||

————— ఇతి చతుర్థ ప్రపాఠ కే యోగశబ్దాంతభాష్యణికా —————

రం—రహస్యవక్తరణై వ్రసంగాదాద్యైః త్వ నామ్యాదృశ్యభైః తే ఉత్ప
 న్నైవ్యాహృతయః ప్రా యశ్చిత్రాథా పహిమమంత్రీరయోవిధాతివ్యాః తదభి
 జ్ఞప్తేన బ్రహ్మత్వలక్షణమర్హిఃజ్యో- తస్యచబ్రహ్మణా మానమావశ్యమి త్యేన
 మాదివిధ్యథా మిదమాద్యతే (ఏషహస్తయజ్ఞోమాయుపవతీ) యోయంవ
 వతే వాయుస్సవీవయజ్ఞఇత్యథాః, కింవాదూర్భజ్యత్వమిత్యశాహ (ఏషహ
 యస్మిదుసర్వంపునాతి) ఏషః- వాయుహాతయే- గచ్ఛక్ సర్వంపునాతి వ
 షావాతాతిప్రేర్వస్తుశబ్దః స్త్రుతిప్రసిద్ధా యస్మినాతీతి పదద్వయతయోఃయ
 కారణకారయోః యజ్ఞశ్చైవగోత్యభిభానాత్ ఇకారస్యసకారవికారత్వాత్, య
 జ్ఞశబ్దస్యయస్మినాతీత నిర్వచనమితిభావః ఉక్తమేవాపసంహరతి (యదేషహ
 యస్మిదుసర్వంపునాతి తస్మాదేషవీవయజ్ఞఇతి) ఏవంయజ్ఞస్యనామోశ్చాభిహా
 పపాదనేన యజ్ఞస్యగంతృత్వం సంపాద్యగంతృభ్యజ్ఞస్య మాగణమాహ (తస్య
 మసశ్చవాక్పవతీనీ)ప్రవృత్తిసాధనభూతావాజ్ఞసనుమయోమాగణఇతియావత్

రం—(తయోరన్యతరాంమనసానంస్కరోతి బ్రహ్మవాదాహాతాభ్యయ్య
 దుద్ధాత్వాన్యతరామితి) తయోరన్యతరాం, యజ్ఞస్యమనోలక్షణమాగణం మన

331 సానన్దగిరియతీకశక్కురభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
సాపగిహితేన బ్రహ్మసంస్కారాతి. హోత్రాద్యాప్రయోపివాచైవనమ్యక్ష్మి
యక్తయావాచంసంస్కర్షంతీత్యధః (నయతోపాకృతైప్రాతరనువాకే
పురాపరిధానీయాబ్రహ్మవ్యవధతి) వ్యవధతి, అత్యైపార్థానభాసలూపః
* తిజీతైషణి నిందాయాంసలూపః యతః; యజ్ఞేప్రాతరనువాకశస్త్రే ఉపాకృ
తే- అరణ్యేనతిపరిధానీయాః ఋచః పాగ్భక్తివ్యవధతి విశిష్టోవివిధా
ధః- నత్యనిందితత్వమధఃవివిధంనిందితంచవధతి, మానంత్యజితీచేదిత్యర్థః ॥

రం—తదా (అన్యతరామెవవతఃసం సంస్కర్షన్తిహియలైన్యతరా)
మనః పరిధానస్యనాశేనమనోలక్షణ యజ్ఞవతఃసంస్కారకస్య బ్రహ్మమన
సోఽధావాత్ ఏషావతఃసీనశ్శ్రుతి హోత్రాదివాక్సంస్కార్యావాగూపాయజ్ఞ
వతఃసీపరమాదైత్యధః, తహికోదోషఇత్యత్రాహ (నయతైకపాద్యజ్ఞ
రథోవైకేనదక్షిణవతఃమానోరిష్యత్యేవ మన్యయజ్ఞోరిష్యతీత్యాది) గచ్ఛ
న్నేకపాత్పురుషావా-ఏకేనదక్షిణవతఃమానోవారథోయథారిష్యతి-నశ్శ్రుతి
ఏవమన్య యజమాన్స్యయజ్ఞోనశ్శ్రుతి విగుణోభవతీతియావత్ తస్మిన్నపై యజ
మానోపి నష్టఫలః పాపీచభవతీత్యధః ॥

॥31

రం— (అథయతోపాకృతైప్రాతరనువాకేనపురాపరిధానీయాబ్రహ్మ
వ్యవధతీత్యాది) నవ్యవధతీతి సంబంధః అత్యేవతఃస్యావితవక్తవ్యే * సుహం
సులుగితిఛాందసోక్తి శిష్టంస్పష్టమ్ ॥

॥౪॥

రం—(సయథోభయపాద్యజన్యథోవైత్యాది) యజ్ఞః పరితిష్ఠతి-సాధు
ణ్యవాన్ధనతీత్యధః, యజమానః పరితిష్ఠతి-లబ్ధఫలోభవతీత్యర్థఃశిష్టంస్పష్టమ్ ॥

—ఇతిచతుర్థప్రపాఠకే యోడశఖండభాష్యమ్—

ఉ—ప్రజాపతిలోకానభ్యతపత్రైహంతప్యమానానాగ్ రసాన్ ప్రా

బృహదగ్నింవృథివ్యావాయమంతరిక్షాదాదిత్యందివః ॥ ౧ ॥

ఉ—సవితాస్త్రిస్తోదేవతాఅభ్యతపత్రైహంతప్యమానానాగ్ రసాన్

ప్రాబృహదగ్నిః ఋహోవాయోర్యజాగ్షినామాగ్నాదిత్యాత్ ॥ ౨ ॥

ఉ—సవితాం త్రియాం విద్యామభ్యతపత్రైస్త్రిస్తప్యమానాయారసాన్ ప్రా
బృహదుభిరత్యగోభి గ్రహవరితియజ్ఞభ్యసు సవరితిసామభ్యః ॥ 3 ॥

ఉ—తద్యద్యత్తొరిష్యేమాగ్నాస్సహేతి గాహాపత్యేజహయా

దృవామేవతదగ్నేనర్చాంవీర్యేణర్చాయజ్ఞస్యవిరిష్టగ్నందధాతి ॥ ౪ ॥

సాందోక్ష్యవనిషది చతుర్థః ప్రపాతకః

ఉ—అథయదియజుష్టోరిప్యేద్భవన్సాన్వహేతిదక్షిణాన్సాన్వహేతి
యాద్యజుషామేవతద్రసేన యజుషాపిర్యేణయజుషాన్వజ్జన్య
విరిష్టగ్ సందధాతి || ౧౪ ||

ఉ—అథయదిసామతోరిప్యేత్సవన్సాన్వహేత్యాహవనీయే జుహు
యాత్సామ్నా మేవతద్రసేనసామ్నాపి ర్యేణసామ్నాన్వజ్జన్య
విరిష్టగ్ సందధాతి || ౧౫ ||

ఉ—తద్యథాలవణైసనువణాగ్ సందధ్యాత్సువణానరజతగ్ రజతైస
త్రపుత్రపుతాసీసగ్ సీసేనలోహంలాహేనదారుదారుచర్మణా ॥ ౧౬ ||

ఉ—ఏవమేమాంలౌకానామాసాం దేవతానామసృష్ట్రయ్యాది
ద్యాయావీర్యేణయజ్జన్య విరిష్టగ్ సందధాతిభేషజ్యతోమావా
ఏషయజ్ఞోయత్రైవంవిద్భుక్త్యభవతి || ౧౭ ||

ఉ—ఏషహవాఉదక్ష్వవణోయజ్ఞోయత్రైవంవిద్భుక్త్యభవత్యేవం
విదగ్ హవాఏమాబ్రహ్మణమనుగాధాయతోయతతవర్తతేతత్తద్గచ్ఛతి || ౧౮ ||

ఉ—మానవోబ్రహ్మైవై ఋత్విక్కురూసశ్వాభిరక్షత్యేవంవిద్భవై
బ్రహ్మయజ్ఞం యజమానగ్ సర్వాగ్ శృత్వి తోఽభిరక్షతి తస్మా
దేవంవిద మేవబ్రహ్మణంరీప్వితనానేవంవిదంనానైవంవిదమ్ || ౧౯ ||

—————ఇతిచతుర్థః ప్రపాతకేన పదశఃఖండః—————
—————ఇతిఛాస్త్రోగ్యోపనిషదిదత్తుర్థప్రపాతకస్సమాప్తః—————

హరిః ఓమ్. తత్సత్ .

శం—అత్యుబ్రహ్మణోమానంవిహితం తద్యేవబ్రహ్మత్వకమణే- చాథాభ్య
స్థిశ్చహాత్రా దికమణేషు, వ్యాహృతిహామః ప్రాయశ్చిత్తమితి తదర్థం
వ్యాహృతయోవిధాతవ్యాకత్యాహ (ప్రజాపతిలోకానశ్చతవత్) లోకా
నుద్దిశ్యతత్రసారణిఘృక్షయాధ్యానలక్షణంతపశ్చచార- తేనాంతవ్యమానానాం
లోకానారసాన్ - సారరూపాన్ ప్రాబృహత్ - ఉద్భృతివాన్ జగ్రాహే
త్యథః- కాత్; అగ్నింరసంవృథివ్యాః- వాయుమితిరూపాత్. ఆదిత్యుందివః || ౧౦ ||

శం—పునరప్యేవమేవాగ్నాన్వహ్యమనీకాక్రిస్తోదేవతాఉద్దిశ్యాభ్యతవత్
తతోపిసారం - రసంత్రయ్యావిద్యాంజగ్రాహే || ౧౧ ||

శికం సాన్సగిరియటికశక్త్యరభావ్యరంగరామానుజభాష్యయుక్తాయాం

శం—తాంపునరభ్యతవత్త్రియాంవిద్యాం; తస్యాస్తవ్యమానాయా రసం-
భూరితివ్యాప్యతిమృగోభ్యజగ్రహ భువరితివ్యాప్యతియజభ్యః సువరితి
వ్యాప్యతిసామభ్యః ॥ 3 ॥

శం—అతఏవలోక దేవదేదగసామహావ్యాప్యతయః- అత స్తత్, తత్రయజ్ఞే
యదియుక్తః, ఋక్సంబంధాత్ ఋషేమి త్తరిప్యేద్యజ్ఞః- క్షతంప్రాప్నుయా
త్ భూస్సాన్వితౌగౌహాపత్యేజుహుయాత్, సాతత్రాప్రాయశ్చిత్తిః కథం,
ఋచామేవ తపిత్రియావిశేషణం రసేనఋచాం పి ర్యేణ, ఓజసా తథాచసతి
ఋచాయజ్ఞస్యఋక్సంబంధినోయజ్ఞస్యవిరిష్టం- విచ్ఛిన్నం క్షతయావముత్ప
న్నం సందధాతి - ప్రతిసంధతై ॥ ४ ॥

శం—అథయదియజ్ఞః- యజుర్విమి త్తరిప్యేత్ - భువస్సాన్వితౌతిక్షిణౌ
గౌజుహుయాత్ ॥ ५ ॥

శం—తథాసామనిమి త్తరిప్యేత్ - సువస్సాన్వితౌత్యాహ వనీయేజుహుయాత్
తథాపూర్వనవ్యజ్ఞంసందధాతి. ఏహానిమి త్తైత రపేత్రిష్టగ్నమతిస్త్వభిర్వాన్య
హృతిభిజ్జుహుయాత్ - త్రయ్యాహివిద్యాయాస్స రషః అథ కనబ్రహ్మత్వమిత్వ
నయైవత్రయ్యావిద్యయేతిహృతిః సన్యాయాంతరంవామృగ్యంబ్రహ్మత్వనిమి త్తై రపే॥

శం—తద్యథాలవజ్ఞేన సువణం సంధధ్యాత్, త్సారేణటంకణాదిసాఖ రేషు,
మృత్యుకరంహితే. సువణం నరజతమశక్యసంధాసంసందధ్యాత్ - రజతేనతథా
త్రపుత్రపురాసీసంసీసేనలూహం. లోహేనదారుదారుదమే తాచర్మబంధనైః॥

శం—ఏనమేషాంలోకానా - మాసాం దేవతానా, మస్యాస్త్రయ్యావిద్యా
యా, పి ర్యేణ- రసాభ్యేనౌజసాయజ్ఞస్యవిరిష్టంసందధాతి (భేషజకృతౌహవా
ఏషయజ్ఞః) రోగాతాఞ్జవపుమాంశ్చికిత్సకనసుశ్చితేనైషయజ్ఞాభవతికోసా.య
త్రయస్త్విన్యజ్ఞేవసంవిత్ యథోక్తవ్యాప్యతిహామస్త్రాయశ్చిత్తవిద్య ఏహా-
ఋత్విగ్భవతి- సయజ్ఞాత్వేన ॥ ८ ॥

శం—కింఽ, ఏషహవాఉదకప్రవణః - ఉదజ్ఞిమోదక్షిణోచ్చాయాయ
జ్ఞాభవతి, ఉత్తరమాగంప్రతిపాతురిత్యథః యత్రైవవిద్య ఏహాభవతి, ఏ
వం విదంహ వైబ్రహ్మణం- ఋత్విజంప్రత్యేషానుగాధాబ్రహ్మణస్సృతివరా.య
తాయతలవర్తతే- కమప్రదేశాదృత్విజాయజ్ఞఃక్షతీభవత్, తత్తద్యజ్ఞస్యక్ష
తరూపంప్రతిసందధత్వా ఏయశ్చిత్తైనగచ్ఛతి- పరిపాలయతిత్యేతత్ ॥ ౯ ॥

శం—మానవోబ్రహ్మ - మానాచరణా, న్ననాదావ్విజ్ఞానవత్త్వాత్ తతాబ్ర
హ్మైవైకః ఋత్విక్కురూక కర్తృణా యోధ్యోనారూఢానశ్వా - బడదా
యథాఽభిరక్షతి- ఏవంవిచుహవైబ్రహ్మయజ్ఞం యజమానం రాష్ట్రంశ్చ ర్విజ్ఞాఽ
భిరక్షతి- తత్కృతవోషాపనయనాత్; యతిఏవంవిశిష్టోబ్రహ్మవిద్వాన్ తస్మా
దేవంవిదమేవ, యగో క్తవ్యాహృత్యాదివిదంబ్రహ్మణంకుర్వీతేతి, నానెవంవిదం
కదాచనైతి- ద్విరధ్యాసాఽధ్యాయసమాప్త్యర్థః.....॥౧౦॥

శ్రిశతి చతుర్థాపాఠకేన ప్రదశఖండభాష్యమ్ శ్రి

ఇతి శ్రీమద్గోవింద భగవద్వాక్యపాదశిష్యపరమహంసపరివ్రాజకాచా

ర్యశ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదకర్పరౌ ఛాందోగ్యోపనిషద్భాష్యే

చ తు ర్థ ప్ర పా ఠ క భా ష్యమ్

ఆ—నిత్యానుష్ఠానముకావనైమి త్రికప్రాయశ్చిత్తవిధానాథా ముపకర్యమతే
(అత్యేతి) తద్యేష, బ్రహ్మణోమానభ్యంశేనతీతియావత్; రసాన్ విశేషతా
జ్ఞాతుంపుచ్చతి (కానితి) ॥ ౧ ॥

ఆ—ఏవం, యథాలోకానభ్యతపత్ - తథేతియావత్ ॥ ౨ ॥

ఆ—రసం- జగ్గౌసౌతిసంబంధః; తదేవవివృణోతి (భూరితివ్యాహృతిమి
త్యాదినా) ॥ 3 ॥

ఆ—ప్రభమోఽతశ్చద్వోయతఇత్యస్మిన్నద్వై- యద్యత్ క ఇతి- ఋక్సంబంధః త
స్మాత్ - ఋక్తః ప్రాయశ్చిత్తత్వమేవాకాంతాపూర్వకంవివృణోతి (కథమిత్యా
దినా) (క్రియావిశేషణమితి) యజ్ఞస్య క్షతంసంధధాతీతియత్ - తద్యదామే
వరసేనసంధధాతీత్యర్థః. ఓజసా సంధధాతీత్యసంబంధః. తథాచనైతి, యథోక్తే
సాధనెనతీత్యర్థః ॥ ౪ ॥

ఆ—యథాపూర్వస్థిత ప్రాయశ్చిత్తైయజ్ఞస్య క్షతమృచాంరసేనసంధధాతి
తథాద్వితీయతృతీయప్రాయశ్చిత్తయోరపి యజుషాంసామ్నాంచరసేనాధ్వర్య
దుద్ధాతాచత్యతంసంధత్రైవిధ్యాహ (పూర్వవదితి) హోత్రాధ్వపరాధాధీన
యజ్ఞధ్వంసేప్రాయశ్చిత్తముక్తావైబ్రహ్మపరాధకృతేయజ్ఞనాశేకింప్రాయశ్చిత్తమి
త్యాశంక్యాహ (బ్రహ్మేతి) అథయథోక్తప్రాయశ్చిత్తైవిగండశయతి (తృ
య్యాహితి) బ్రహ్మణస్త్రయీసారత్వేప్రమాణమాహ (అథకేనేతి) సాధార

34-౨ సానందగిరియతీకశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం

ఋగ్వేదాన్య సాధారణసామగ్రి జన్యత్వనియమాద్యేదత్యయసాధారణబ్రహ్మశ్వావే
దత్యయ సాధారణమేవ ప్రాయశ్చిత్తంవాచ్యమిత్యేకోన్యామోదర్శితః సమ్మ
త్యజ్జనేవవైద్యకత్వప్రసిద్ధేర్బ్రహ్మణః సర్వవేదాధాభిజ్ఞస్యజ్ఞానమాహత్వే
నేవబోషనిరాసాన్నాన్యత్ప్రాయశ్చిత్తం విధేయమితి న్యాయాంతరమాహ
(న్యాయాంతరంవెతి)

॥౫-౬॥

ఆ—వస్తుస్వభావమైత్యాదుత్పన్నస్యాపి క్షతస్యకేనచిత్తసంధానం భవతి
త్యత్యద్యుష్టాంతమాహ (తద్యథేశ్యాదినా) కింతత్యసాధనమితి - తద్దేశయతి
(త్పారేశతి) ఖరెసువణ్ణవహ్నిసంయుక్తైద్రవిభూతైశ్చారప్రైపేణటంకణా
దినా మృదూకరణంమిథోఽవయవసంయోజనంచ సంధానం ప్రసిద్ధమిత్వథాః
రజతంసువణ్ణాన న్వరసతస్తావదశక్యసంధానం - తథాపివహ్నిసంయోగపూర్వ
కంపూర్వవదేవ తత్యాపిప్రసిద్ధం సంధానమిత్యాహ (సువణ్ణానైతి) రజతేనై
త్యాదావపిమిథోక్తంద్రిష్టవ్యమ్

॥ 2 ॥

అ—సందధాతి- బ్రహ్మైతిశేషః- భేషజేనేవకృతః, సంస్కృతఇతియావత్
తదేవస్ఫుటయతి (రోగాతాఇతి) భవతి- సంస్కృతఇతి శేషః

॥౮॥

ఆ—ఇతిశ్చేనంవిదాబ్రహ్మణాభవితవ్యమిత్యాహ (కించేతి) గాథాశబ్దో
గాయత్రాద్విభువోవ్యతిరిక్తభువోవిషయః యతాయతః ప్రదేశాత్కర్మణ
అనర్తకైర్భ్యక్తంవివృణోతి (ఋత్విజామితి) యత్యయత్యప్రదేశేయజ్ఞస్య
క్షతిరధ్వయప్రభృతీనామభవత్ - తత్యత్యయజ్ఞస్యక్షతరూపం ప్రాయశ్చిత్తేన
ప్రతిసందధప్రప్రక ర్హాకోపరిపాలయతీతిసంబంధః

॥ ౯ ॥

ఆ—ఋత్విజబ్రహ్మణిమానవశబ్దప్రవృత్తౌనిమి తద్వయమాహ (మానైతి)
జ్ఞానాతిశయస్తద్భద్రాథాః కర్తవ్యా, అభిరక్షతీతిసంబంధః ఉక్తమథాందృ
ష్టంలేనప్రకటయతి (యోర్ధ్వనిత్యాదినా) ప్రకరణాథాముపసంహరతి(య
తేషవమితి) ॥౧౦॥

ఇతిశ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్యశ్రీమచ్ఛుద్ధానంద భగవతూఽ

భృపాదశిష్య శ్రీభగవదానందజ్ఞానకృతాయాంఛాందోగోపని

ద్భాష్యతీకాయాం చతుర్థప్రపాతకభాష్యతీకా.

రం—తత్రయజ్ఞభ్రేషీవ్యావృత్తిహామఃప్రాయశ్చిత్తమితినస్తుప్రస్తాతి(ప్రజాపతిలోకానభ్యతపత్) లోకసారజఘ్నేక్షయాలోకానద్విత్వాతపత్ * తపతలోచనై. ఆలోచనరూపంజ్ఞానంకృతవానిత్యథః (తేషాంతిష్యమానానాం రసాన్ప్రబృహత్) ప్రబృహత్ - ఉద్భృతవాణ్ జగ్గాపౌత్యథః (అగ్నిం పృథివ్యావాయుమంతరిక్షాదాదిత్యందివః) లోకానాలోచ్యతీలోక్యా అగ్నివాయ్వాదిత్యాసారభూతా ఇతి నిశ్చికాయేత్యథః. ఏనముత్తరత్యాపి || ౧ ||

రం—(సవితా సినోదెవతా అభ్యతపదిత్యాది) అగ్నివాయ్వాదిత్యసారతయా త్రయ్యానిశ్చితవానిత్యథః || ౨ ||

రం—(సవితాంత్రయ్యాదిద్యామభ్యతపదిత్యాది) త్రయీసారతయావ్యావృత్తిత్రయంనిరదినోదిత్యథః. శిష్టంస్పష్టమ్ || 3 ||

రం— (తద్యద్యక్తోరిష్యేద్భూస్సప్తపేతిగాహాపత్యేజహుయాత్) తత్- తస్మాద్దేహఃఋక్, ఋగ్నిమిత్రాత్ యదియజ్ఞోరిష్యేత్, క్షతంప్రప్నోయాదిత్యథః- తేషాంతత్ప్రాయశ్చిత్తాథం భూస్సప్తపేతిమంత్రేణ గాహాపత్యేగ్నోజహుయాదిత్యథః(ఋచా మేనతద్య సేనర్పంవీర్యేణర్పం యజ్ఞస్యవిరిష్టంసందధాతి) యత్ ఋచాం - ఋక్సంబంధి, తద్విరిష్టం- తద్యజ్ఞస్యక్షతంఋచాంవీర్యేణ, ఓజసా, ఋచాం రసేన సాంధూకేన, చఘ్నరితి వ్యాహృత్యాసందధాతి- సమాధత్తైత్యథః || ౪ ||

రం|| (అథయదియజ్ఞోరిష్యేదిత్యాది)యజ్ఞః-యజుషోనిమిత్రాత్ శిష్టంపూర్వవత్

రం—(అథయదిసామశోరిష్యేదిత్యాది)ఆహవనీయే-అగ్నోపూర్వవదర్థః|| ౫ ||

రం— (తద్యథాలవజేన సువణంసందధ్యాదిత్యాది) సువణస్యసంధానంనామ, ఖరస్యమృదుతాపాదనం. ఖారసస్యసమృరూపూర్వకతాపేనహిసువణస్యవరస్పరసంధానయోగ్యమృదుతాభవతీత్యథః శిష్టంస్పష్టమ్ || 6 ||

రం— (ఏనమేషాంలోకానామాసాందేవతానా మస్యాస్త్రయ్యాదిద్యాయావీర్యేణయజ్ఞస్యవిరిష్టంసందధాతి) వ్యాహృతీనాంపృథివ్యాదిలోకసారభూతాగ్నోది దేవతాసారభూతత్రయీసారతావత్తదీర్వర్యతావచ్ఛపీషాం - ఉక్తానాం వీర్యేణవనం సువర్ణాదిసంధానవదేవయజ్ఞక్షతంసమాహితంభవతీత్యథః (భేషజకృతాహవాపషయజ్ఞాయతై గ్రీవంవిదృప్తాభవతి) యత్ర యస్మిన్యజ్ఞే ఏవం విత్ బ్రహ్మనామాఋత్విగ్భవతి- నయజ్ఞః కృతభేషజః కృతాషధః- సమీచీనై

343 సానద్గిరియటికశక్తిరథావ్యయరామానుజభావ్యయక్తాయామ్
చికిత్సకేనయథారోగాతః పుమాస్క్రూభేషజోభవతి తథేత్యథః ॥ ౧౮॥

రం—(ఏషహవాఉదకప్రవణోయజ్ఞోయత్రైవంవిద్యస్తాభవతి) ఉదకప్ర
వణః ఉత్తరమాగ్గప్రతిపత్తిపౌతురిత్యథః (ఏవంవిదంహవాపిమాబ్రహ్మణమను
గాధా) ఏవంవిదంబ్రహ్మనామానమృత్విజనునుగతాపిమా, వక్ష్యమాణోగాధా
భవతిత్యథః (యతోయతతనతతేతత్తగవృత్తి) యతోయతః-యత్రయత్ర
యజ్ఞస్యక్షతమావతేతే - ఆ- సమంతాదావ్యవస్యవతేతే, ఆ- ఈషదావవర్త
తే, తత్సర్వంగచృత్తి- సమాధర్త్యత్యథః ॥ ౧౯॥

రం—కఇత్యత్రాహ (మానవత్తి) మానవః, మనసశీలఃబ్రహ్మభ్యుత్తి
గిత్యథః (బ్రహ్మైవైఋత్విక్కురూనశ్వాఽభిరక్షతి) అశ్వా- బడదాఆ
రూఢాన్యోధాన్యధారక్షతి, ఏవంఏకేఏవబ్రహ్మ - ఋత్విక్కురూన్ కర్తృన్
ఋత్విజౌరక్షతి (ఏవంవిద్యప్రబ్రహ్మయజ్ఞయజమానంసర్వాంశ్చత్విజ్ఞోభిర
క్షతి) అత్రబ్రహ్మోపేదనేన యజమానాదీనామృత్విజౌచరక్షణప్రతిపాదనే
న ఉద్ధాతృప్రభృతీనాంపేదనానియమస్సూచ్యతఇతి * అంగెయధాశ్రయ
భావఇత్యధికరణే * దశనాచ్చేతిసూత్రితం- ఉక్తమృహ్మపేదనస్తుతిం పర్యయో
జనేనోపసంహరతి (తస్మాదేషువిదమేవబ్రహ్మణామర్చిర్వరానెవవిదంనానేపం
విదమితి) ద్వీరుక్తిరధ్యాయసమాప్త్యథా.....॥౨౦॥

—ఇతిచతుర్థప్రపాతకే సప్తశతఖండభావ్యమ్—

.....

ఇతి శ్రీ భగవత్సామానుజ సిద్ధాంత నిర్ధారణసారస్వభావ
శ్రీరంగరామస్వామినిరచిరదిత్యేథాంతోగ్యోపనిషద్భాష్యే

—చతుర్థప్రపాతకభావ్యమ్—

శ్రీనూయయఃకరుణయా క్షితినిజగరానాం
భూమాపిజ్యమ్భయతభావ్యసుధాముదాః॥
వామాగమాధ్వగవదా వదతూల వాతో
రామానుజస్సమునిరాద్రియతామదుక్తిమ్॥

—

జి
జి

342 సానన్దగిరియతికశక్కురభావ్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం

వాదుత్తరాగతిరువ్యశాం- కిమితిదక్షిణాత్పతీయాచ సంచారయాపాగతిరతినిక్య
 ప్రావ్యపదిశ్యతే; తత్రాహ (కష్టతరేతి) సగుణబిష్టవిద్యావశామర్పిరా
 ద్యాంగతిమక్తావ సముచ్చితానామసముచ్చితానాంచ కర్తృణాంసంసారగతిపి
 భేదరూపంఫలంవస్తుమయమారంభఇత్యర్థః. కమఁవిధిశ్చభనసమ్మత్సత్త్వాం
 భవతి- తత్సమ్మతిస్పద్యాహుఃస్వశ్రేష్ఠ్యసత్త్వసంభవతీతిశ్రేష్ఠ్యసిద్ధయేప్రా
 నాపాగనంపూర్వక్తానుక్రం వక్తవ్యమిత్యసంతరగృహసంగతింవదత్ ప్రసం
 గంకరతి (ప్రాణశ్శ్రేష్ఠ్యైశ్చాదివా) * పాణిలోబిష్టాత్సాదివాక్యమాది
 తద్దాఁధః. ఉనాహృతానుదాహృతిశ్చిత్త్యంతరసముచ్చయార్థశ్చకారః ప్రాణ
 స్యవాగాదిభ్యః శ్రేష్ఠ్యముక్తమాక్షిపతి (సకథమితి) సర్వైరావగాదిభి
 స్సంహత్యపాణిన్యకార్యకరత్వేసంప్రతిపన్నైసపివకథంశ్రేష్ఠ్యానిధాః క్యతేతే
 మామన్యతమస్తేన శ్రేష్ఠ్యంకింసస్యాదిత్యర్థః. తస్తేగ్నవాపాస్యతయాశ్రే
 ష్ఠ్యమాశక్యవాగాదీనా మన్యతమస్యాపాస్యత్వ మపాస్యపాణిస్తేన
 వనాపాస్యత్వం - మత్వభావాదిత్యాక్షేపాంతరమాహ (కథంచేతి) పా
 నిన్య శ్రేష్ఠత్వంజ్యేష్ఠత్వ మిత్యాదిగుణవిధానాఁథ మేవ తావత్ప్రథమమార
 భ్యతే, యోహవైజ్యేష్ఠంచేత్యాద్యచోద్యంపరిహరతి (పృథమమితి) పా
 స్తేగ్నవాపాసనంసవాగాదీనామిత్వేతదనంతరమారభ్యతే*అథహపాణిఉచ్చిక
 మిషన్నిత్యాదినేతి॥ ద్వితీయంచోద్యముద్ధరతి (ఇదమనంతరమితి) గోసాజ్యేష్ఠ
 త్వశ్రేష్ఠత్వగుణోవేదిశవ్యఇతిఆహ (పునెనెతి) కుటావాగాదిభ్యోజ్యేష్ఠ్యం
 పాణిన్యపృతితం - సర్వహివాగాదయస్సపాణిన్యవైవగభేష్ఠేస్తతోవృత్తి
 భాగినోభవంతి- తత్రాహ (గభేష్ఠహితి) తత్రగభేవివృద్ధిదశఁఫంప్రయా
 గయతి (యయేతి) కదాతహివాగాదీనాంవృత్తిలాభః- తత్రాహ (చక్షు
 రాదీతి) పాణిన్యజ్యేష్ఠ్యం పృతిపాదితంనిగమయతి (ఇతిపాణి ఇతి) గు
 ణద్యయముపాస్యత్వాద్యదిగ్నిగమయతి (అత ఇతి)

॥౧॥

రం— ప్రాణవిద్యాపిస్తాయతే(యోహవైజ్యేష్ఠంచశ్రేష్ఠంచవేదజ్యేష్ఠ
 శ్చహవైశ్రేష్ఠశ్చభవతి) జ్యేష్ఠత్వశ్రేష్ఠత్వగుణకంపాణింయోవేద-సతత్త్వ
 తున్యాయేనస్వయమపి జ్యేష్ఠత్వశ్రేష్ఠశ్చభవతీత్యర్థః. జ్యేష్ఠత్వం-వృద్ధత్వం*వృ
 ధస్యచేతివృద్ధత్వస్యజ్యేదేశవిధానాల్ శ్రేష్ఠత్వం పృతస్తతమత్వం* పృతస్యస్య
 శ్చితి పృతస్యశ్చస్యశ్చాదేశవిధానాల్. ఏవంఫలపద్యనేన పురుషమభిముఖ

ఛాందోగ్యోపనిషది పంచమపాదకః

కృత్యాహ (ప్రాణోవావక్ష్యేష్మత్చ శ్చైష్మత్) వానశబ్దోఽవధారణార్థః, గుప్త
స్థపురుషే ప్రాణవ్యాపారపరివృత్త్యనంతరభాషితావద్యుతిర్వాచ్యతేః ప్రాణ
శ్చేంద్రియాపేక్షయాక్షేప్త్యంబుద్ధిర్వాచ్యపారాణాం సంస్థాపితదధీనత్యా
త్ శ్చైష్మత్, చ ॥ ॥ ౧ ॥

ఉ—యోహవైవసిష్ఠంబేదవసిష్ఠౌహస్వానాంభవతివాగ్వానవసిష్ఠః ॥ ౨ ॥

శం—యోహవైవసిష్ఠం- వసిష్ఠతమం ఆచ్ఛాదయితృత్తమం; వసుమత్రమం
వాయోబేద, సతశ్చైవవసిష్ఠౌహభవతిస్వానాం-జ్ఞాతీనాం స్తహింపసిష్ఠ ఇతి ఆ
హ (వాగ్వానవసిష్ఠః) వాగ్నిహింపురుషానసంతి-అభిభవన్త్యన్యన్తా వసు
మత్రమాశ్చ అతావాగ్వానవసిష్ఠః ॥ ॥ ౩ ॥

ఆ—తదథాత్వేనైవగుణాంతరంబేదవతి (యోహవాఇతి) వసుమత్ర
మం భవన్త్యావదన్యేషాంనివాసకారణమిత్యర్థః తథైవేతి ఉపాసనానుసారే
ణైతియావత్ (వసిష్ఠౌహభవతి) వాసయితాచేత్యర్థః, వాచోపసిష్ఠత్వంస
మర్థయతే (వాగ్నిహింపురుషానసంతి-తేనాన్యాన్నివాసయంతీతి శేషః

రు—(యోహవైవసిష్ఠంబేదవసిష్ఠౌహస్వానాంభవతి) స్వానాంజ్ఞాతీనాం
మధ్యేవసిష్ఠౌభవతిత్యర్థః. కోవసిష్ఠ ఇత్యత్రాహ (వాగ్వానవసిష్ఠః) అతిశ
యేనవసుమాన్ వసిష్ఠః వాగ్నిహింపురుషానసంతి వసుమాన్భవతి - అతశ్చవ
సుమత్రాసమృద్ధకసద్వ్యవహారజనకత్వంవాదోవసిష్ఠత్వమితిభావః ॥ ౨ ॥

ఉ—యోహవైవప్రతిష్ఠాంబేదప్రతిహతిష్మత్స్థిగ్ శ్చిల్లా కేఽముష్టి

గ్ శ్చచక్షుర్వావప్రతిష్ఠా

॥ 3 ॥

శం—యోహవైవప్రతిష్ఠాంబేద-సచ్చాస్తిల్లా కేఽముష్టింశ్చవరే-ప్రతితిష్ఠతి
హ తహింకా ప్రతిష్ఠేతి. ఆహ (చక్షుర్వావప్రతిష్ఠా) చక్షుషాహింపశ్యన్
సమేచదుర్గేచప్రతితిష్ఠతియస్మాత్, అతః ప్రతిష్ఠాచక్షుః ॥ 3 ॥

ఆ—గుణాంతరమాధ్యానాయోపదిశతి (యోసౌతి) ప్రతిష్ఠాత్వంచక్షు
షావిశదయతి (చక్షుషాహితి) ॥ ॥ 3 ॥

రు—(యోహవైవప్రతిష్ఠాంబేదప్రతిహతిష్మత్స్థిగ్ శ్చిల్లా కేఽముష్టింశ్చ) మా
శబ్దఃప్రసిద్ధౌ-అత్యచలముత్యచప్రతితిష్ఠతి-ప్రతిష్ఠావాన్భవతిత్యర్థః. కాత్పి,
ప్రతిష్ఠేత్యత్యాహ (చక్షుర్వావప్రతిష్ఠా) * చక్షుషాహింసమేచదుర్గేచప్రతి
తిష్ఠతితిబ్రహ్మదార్యాకేశవణాల్ ప్రతిష్ఠాసమృద్ధకసమవివమధూతలపరిదర్శ
కస్యమేష- చక్షుషఃప్రతిష్ఠాత్వమ్ ॥ ॥ 3 ॥

238 సానన్దగిరియటికశక్తిరథావ్యరంగరామానుజభాషణ్యుక్తాయాం.

ఉ—యోహవైనమ్మదంవెదసంగహస్తే కామాపద్యంతేదైవాశ్చ

మానుషాశ్చ శ్రోత్రంవాపసమ్మత్ || ౪ ||

శం—యోహవైనమ్మదంవేద తస్మాత్తేదైవాశ్చమానుషాశ్చకామాస్సమ్మద్యంతేహతీర్థకాసమ్మదితి. ఆహ (శ్రోత్రంవాపసంపత్) యస్తాచ్ఛ్రోత్రేణవేదాగృహ్యంతే తదర్థవిజ్ఞానంచ తతఃకర్తాఃకిరీయంతే- తతఃకామసంపదిత్యేవంకామనమ్మద్ధైతుత్వాత్ శ్రోత్రంవాపసమ్మత్ || ౪ ||

ఆ—గుణాంతరమాహ (యోహవాఇతి) దైవాఃకామాః స్వగౌడయోహమానుషాః, పశ్చాదయః శ్రోత్రస్యసమ్మత్త్వం సాధయతి (యస్తాదితి) ఇత్యేవంయస్తాత్, తస్మాదితియోహనా || ౪ ||

రం— (యోహవైనమ్మదంవెదసంగహస్తే కామాపద్యంతేదైవాశ్చమానుషాశ్చ) అస్తే, ఉపాసకాయకామాస్సమ్మద్యంతేఇత్యన్వయః కారితీర్థసంపదిత్యత్రాహ (శ్రోత్రంవాపసమ్మదితి) * శ్రోత్రేహిమైసర్వవేదాఅభిసంపన్నాఇతి బృహదారణ్యకే నమానప్రకరణేశ్వరణాత్ సమ్మద్ధైతుభూతవేదశాస్త్రతదర్థేశ్వరణాదినమ్మదకత్వమేవ- శ్రోత్రస్యసమ్మత్త్వమ్ || ౪ ||

ఉ—యోహవాఆయతనంవేదాయతనగ్హస్వానాంభవతిమనోహ

వాఆయతనమ్ || ౫ ||

శం—యోహవాఆయతనంవేద- ఆయతనంహస్వానాంభవతి- ఆశ్రయోభవతీత్యర్థః- కింతదాయతనమితి-ఆహ (మనోహవాఆయతనం) ఇంద్రియోపహృతానాంవిషయాణాంభోక్తృభావనాం ప్రత్యయరూపాణాంమనఆయతనంఆశ్రయః అతోమనోహవాఆయతనమిత్యక్తమ్ || ౫ ||

ఆ—సంప్రతిగుణాంతరమాహ (యోహేతి) కథంపునరాయతనేత్వం. మనసస్సిద్ధమిత్యత ఆహ (ఇంద్రియోపహృతానామితి) || ౫ ||

రం— (యోహవాఆయతనంవేదఆయతనంహస్వానాంభవతిమనోహవా ఆయతనం) స్రక్పందనాదివిషయజ్ఞానరూపభోగాయతనత్వమేవమననఆయతనత్వం

ఉ—అథహప్రాణాఅహగ్ శ్రేయసిపూర్వదిరైహగ్ శ్రేయానస్త్య

హగ్ శ్రేయానస్తీతి తేహప్రాణాఃప్రజాపతింపితరమేత్యోచుభా

గవకోనశ్చేష్ఠ ఇతి || ౬ ||

శం—అథహప్రాణాఃపంచయథోక్తగుణాస్సన్తోహం శ్రేయసి అహంశ్రే

యాన స్త్యహం శ్రేయాన స్తీత్యైత స్తీన్ పర్యాయజనేహ్యుదిరె- నానావిరుద్ధంవా
దిరె ఉక్తవంతః (తెహ) తెహేవంవివదమానాః ఆత్మనశ్చైవ్యత్వవిజ్ఞానా
యప్రజాపతింపితరం- జనయతారంకంచిదేత్యోచుః ఉక్తవంతః పౌఢగవ్తో
నః అస్తాకంమధ్యేశ్వరి- అభ్యధిగోగుణైరితివినంపృష్టవంతః. ॥ ౧౬ ॥

ఆ—యథోక్తాగుణముఖ్యప్రాణగామినః పర్యైకంవాగాదిమధవంతి న
క్షమాఖ్యానికాం ప్రణయతి (అథేతి) కంచీల్ - ఛిరాజం శ్రవణాదీనామ
స్వతమంవేత్సర్థః ॥ ౧౭ ॥

రం— ముఖ్యప్రాణస్యశ్రేష్ఠ్యసమ్బదనాయాఖ్యానికామాహ (అథ
హప్రాణాఅహం శ్రేయసిహ్యుదిరెఅహం శ్రేయాన స్త్యహం శ్రేయాన స్తీతి) అ
భశబ్దఆఖ్యానికౌపకృమే అహం శ్రేయసి- స్వశ్రేయసినిమిత్రైవిషయేనా-వ్యూ
దిరే- అహం శ్రేయాన స్త్యహం శ్రేయాన స్తీతి వివాదందక్రూరిత్యర్థః (తెహ
ప్రాణాఃప్రజాపతింపితర మేత్యోచుర్భగవ్తోనశ్చైవ్యత్వ ఇతి) స్పష్టార్థః ॥ ౧౮ ॥

ఉ—తాత్పర్యవాచయ స్తీవఉత్కాగ్రిం తెశరీరం పాపిష్ఠ తరమివ

దృశ్యేతనవశ్యేష్వత్తి ॥

॥ ౧౯ ॥

శం—తాత్పర్యవాచయ, య స్తీవః యష్టాకంమధ్యఉత్కాగ్రిం తెశరీర
మిదంపాపిష్ఠ మివాతిశయేనజేతాపి సముత్కాగ్రింతప్రాణంతతోపిపాపిష్ఠమే
వాతిశయేనదృశ్యేత, కుణపమస్పృశ్యమశుదిదృశ్యేత. నవః యష్టాకం శ్రేష్ఠ ఇ
త్యవోచత్ కాక్వాతద్దుఃఖంపరిజహీమః ॥ ॥ ౨౦ ॥

ఆ—శరీరస్యపాపిష్ఠత్వం పాపకార్యప్రధానత్వంఇవశబ్దోఽవధారణార్థః
ఉక్తమేవాధానంసంక్షిప్తాహ (కుణపమితి) త్యక్తప్రాణం శవరూపమితియా
వల్ ననుప్రజాపతిస్సర్వజ్ఞోముఖ్యమేవ ప్రాణంకిమితిశ్రేష్ఠంనాభివదతి-తత్కా
హ (కాశ్వేతి) అయం శ్రేష్ఠ ఇత్యుక్తేపితేహంవాగాదీనాందుఃఖంభవతి-త త్ప
రిహతుమిచ్ఛత్ ప్రజాపతిః స్వరభంగోపాయవిశేషణశ్రేష్ఠత్వము క్తవాత్-
నస్ఫుటమిత్సర్థః ॥ ॥ ౨౧ ॥

రం— (తాన్వోవాచయ స్తీవఉత్కాగ్రిం తెశరీరంపాపిష్ఠ తరమివదృశ్యేతనవ
శ్రేష్ఠ ఇతి) వః యష్టాకంమధ్యైస్త్రిన్ముత్కాగ్రిం తెశరీరమతిశయేన పాపి
ష్ఠం- అతిపాయమివదృశ్యేత- నవశ్రేష్ఠ ఇత్యువాచేత్సర్థః ॥ ॥ ౨౨ ॥

ఉ—సాహవాగుచ్ఛక్వామసాసంవత్సరంప్రవృత్త్యైత్యోవాచ

312 సానందగిరియటిః శక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 కథమశకతలేమజ్జీవితుమితియథాకలావదంతః పాణింతః పా
 జ్ఞానపశ్యంతశ్చక్షుషాశ్శృణ్వంతశ్చోక్తేణధ్యాయంతా మనస్తే
 వమితి ప్రవివేశహవాక్ ॥

॥ ౮ ॥

శం—తథోక్తమపి త్రాప్తాజ్ఞానసాహవాగుచ్ఛక్రామ ఉక్త్యాంతవతీసా
 చోక్త్యామ్యనంవత్సరమాత్రం పోష్య - సవ్యాపారాన్నివృత్తాసతీ, మనః
 పర్యేత్యేతరాన్ పాణ్డూనవాచ కథం- కేన పృథా రేణాశకతత క్తవంతాయూ
 యంమద్యతే మాంవి నాజీవితం- ధారయితుమాత్మానమితి తేహాచుః (యథాక
 లాఇత్యాది) కలాః- మూళాః యథాలోకేనవదంతోవాచాజీవంతి- కథం(ప్రా
 జ్ఞాంతః పాణ్డూనపశ్యంతశ్చక్షుషాశ్శృణ్వంతశ్చోక్తేణధ్యాయంతామనసా) సర్వ
 కరణచేష్టాంకుర్వంతఇత్యర్థః. ఏవంవయమజీవిష్యేత్యర్థః, ఆత్మనాశేష్యతాం
 ప్రాజ్ఞానబుద్ధ్యాప్రవివేశహవాక్-పునస్స వ్యాపారేష్యవృత్తాబధూవెత్సర్థః॥౮

రం—(సాహవాగుచ్ఛక్రామ) సా- ప్రసిద్ధావాక్ సవ్యేష్మ్యపరిక్షణా
 యశరీరాదుక్త్యాంతవతీత్యర్థః సాసంవత్సరంపోష్య పర్యేత్యవచకథమశ
 కతలేమజ్జీవితుమితి) సావాగైకంసంవత్సరంపోష్య, పృథానంకృత్వా మన
 రాగత్యమద్యతే- మాంవి నాజీవితంయూయంకథమశకత, కథంశక్తా ఇతీతరా
 స్పృశానుక్రవతీ ఇతరేపాణ్డూః పృథూచుః (యథాకలావదంతః పాణిం
 తః పాణ్డూనపశ్యంతశ్చక్షుషాశ్శృణ్వంతః శోక్తేణధ్యాయంతామనస్తేవమితి)
 యథాకలాః-మూళాః వాగింద్రియవ్యాపారహితాపీతరైః పాణ్డూనైస్తక్యం
 కుర్వంతాజీవంతి, ఏవంవయమప్యజీవిష్యేతివ్యర్థాచురిత్యర్థః (ప్రవివేశహ
 వాక్) ఏవముక్తావాక్ సవ్యేష్మ్యంతా స్తీతినిశ్చిత్య దేహంప్రవిష్టవతీత్యర్థః॥౯

ఉ—చక్షుర్ద్వౌచ్ఛక్రామతత్సంవత్సరంపోష్యపర్యేత్యవచ కథః
 మశకతలేమజ్జీవితుమితి యథాన్ధాఅవశ్యంతః పాణింతః
 పాణ్డూనవదంతోవాచాశ్శృణ్వంతశ్చోక్తేణధ్యాయంతా మన
 స్తేవమితిప్రవివేశహచక్షుః ॥ ౯ ॥

ఉ—శోక్తగ్రహోచ్ఛక్రామతత్సంవత్సరంపోష్యపర్యేత్యవచ
 కథమశకతలేమజ్జీవితుమితి యథాబధిరాఅశ్శృణ్వంతః పాణిం
 తః పాణ్డూనవదంతోవాచాపశ్యంతశ్చక్షుషా ధ్యాయంతా మన
 స్తేవమితిప్రవివేశహశోక్తమ్ ॥ 10 ॥

॥ 10 ॥

శం—సమానమన్యల్ (చక్షుర్హృచ్చకామ) (శ్రోత్రంహృచ్చకామ) ౧౦

అ—అన్యదిత్యన్యవిషయమాహ (చక్షురితి) || ౯- ౧౦ ||

౧౦! (చక్షుర్హృచ్చకామ) చక్షురత్కాంతం, ఏవము తరత్కాపిద్యప్తన్య ౧౧-౧౦

ఉ—మనోహోద్భకామతస్సంవత్సరంవ్యవస్థిత్యోవాచకః,

మశకత తేజ మజ్జీవితుమితియథాదాలాఅమనసఃపాణంతః పా

ణెనవదంతావాచావశ్యంతశ్చక్షుషాశృణ్వంతశ్చోత్త్రేణైవమి

తిప్రవివేశహమనః ||

|| ౧౧ ||

శం—(మనోహోద్భకామేత్యాది) యథాదాలాఅమనసః అప్రమాదమననఇత్యథః || || ౧౧ ||

అ—దాలానామపిబహిరంతరింద్రియవత్త్వవిశేషాత్కథమమనసఇతివిశేషణం అతఃపా (అప్రమాదేతి) || ౧౨ ||

౧౧—(మనోహోద్భకామేత్యాది) అమనసః- అప్రమాదమనసః || ౧౧ ||

ఉ—అథహ ప్రాణఉద్భక్తిమిషక్ సయథాసుహయః పక్షీశశం

కూక్ సజ్జీదేదేవమితరాప్రాణౌ సమఖద తగ్భాభినమేత్స్య

చుభగవన్నేధిత్యంశశ్చైవోఽసిమోత్కృమిరితి || ౧౨ ||

శం—ఏవంపరిక్షితేషువాగాదిష్వథ - అనంతరుహసముఖ్యః ప్రాణఉద్భక్తిమిషక్- ఉత్కృంతుమిచ్చక్ కిమకరోదితి, ఉచ్యతే యథాలా కేసుహయః శ్వాభనోఽశ్వః పక్షీశశంకూక్ పాదబంధనకీలాక్ పరిక్షణాయారూఢేవకశయాహతస్త్వం సంఖదేత్ - సముత్థనేత్. సముత్పాటయేత్ ఏవమితరాక్ వాగాదీ (ప్రాణౌ) సమఖదల్ - సముద్భుతవా తేప్రాణాన్సంచాలితాస్సన్తేస్వస్థానేస్థాతుమనుశ్శసామానా అభినమేత్యముఖ్యంప్రాణంతమూఢుః సౌభగవత్పిధి భవనాస్సప్రమీ- యస్తాత్త వంశః- అస్తాకం శ్చైవోఽసి మాచాస్తాద్దేహదుత్కృమిరితి || ౧౨ ||

అ—పరిక్షితేషు- శ్చైవృత్తారహితేషు నిరూప్యోపనిశ్చితేష్విత్యేతల్పదనశిలాః పాదాః తేషాంసంహతిః- పక్షీః తస్యాతశాః నియామకాశ్శంకవః వణవికారశ్చాదనః తాన్యథోక్తానశ్చోయుగవదుత్పాటయేద్యథేతి దృష్టాంతముక్త్యావదప్రాణైకమాహ (ఏవమితి) || ౧౩ ||

౧౦—(అథహ ప్రాణఉద్భక్తిమిషక్ సయథాసుహయః పక్షీశశంకూక్

3౫౨ సాసన్దగిరియటికశక్తిరభాష్వరంగరామానుజభాష్వయక్తాయామ్
 సంఘదేదేవమితరాణ్ పాణ్ణాణ్ సమఖదల్) సః-ముఖ్యః పాణ్ణడిచ్చిక్రమి
 షణ్, ఉత్క్రమిగుమిచ్చణ్ యథాశోభనోఽశ్వః పరీక్షాథమశ్వామూఢేన
 తాడితః పద్వీశశంకూణ్ పాదబంధసకీలకాణ్ సంఘదేల్ ఉత్పాటయేల్ ఏవ
 మితరాణ్ పాణ్ణాణ్ స్వస్వస్థానేభ్యఉత్పాటితవానిత్యథః (తంహాభినమే
 త్యాచుఃభగవన్నేధిత్వంసశ్శ్రేష్ఠోఽసిమోత్క్రమీరితి) హేభగవణ్ పూజా
 హాత్వంఏధి- సావమితిశేషః అస్తేలోటమధ్యమపురుషైకవచనం. భవేత్సద్భః
 నః అస్మాకంమధ్యేత్వమేనశ్రేష్ఠోసిత్వముత్క్రమణంమాకాషీరితి ఇతరేప్యా
 ణౌస్తమాగత్యామరిత్యథః || ౧౨౨ ||

ఉ—అథహేనంవాగువాచయదహంవసిష్ఠాస్థిత్యంతద్వసిష్ఠోస్తీత్యథ
 హేనంచక్షురువాచ యదహంప్రతిష్ఠాస్థిత్యంతత్ప్రతిష్ఠాసీతి || ౧౩ ||

ఉ—అథహేనగోత్రమువాచయదహగ్ సంపద స్థిత్యంతత్సంపద
 సీత్యథహేనంమనడవాచయదహమాయతనమ స్థిత్యంతదాయతనమసీతి ||

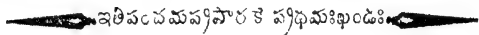
శం—అథహేనంవాగాదయః పాణ్ణస్యశ్రేష్ఠత్వం కా ర్యేణాపాదయంతఆ
 హుర్బలిమవహంతౌరాజైవిశః కథం వాక్ తానదువాచ(యదహంవససిష్ఠో
 స్థి) యదితి క్రియావిశేషణం యదవసిష్ఠత్వగుణా స్థీత్యథః(త్వంతద్వసిష్ఠః)
 తేనవసిష్ఠత్వగుణేనత్వంతద్వసిష్ఠోసి- తద్గుణస్తవమితిత్యథః అథవా తచ్చబ్దోపి
 క్రియావిశేషణమేవత్వత్క్రౌత స్తదీయోసావసిష్ఠత్వగుణోఽజ్ఞానాన్తమేతిమ
 యాభిమతఇత్యేతల్, తథోత్తరేషుయోజ్యోచక్షుశ్శోభిత్యమవస్సు. || ౧౩, ౧౪ ||

ఆ—మయిశ్రేయస్తస్థిర్భుష్టాకమ స్థీతికథంజ్ఞాతుంశక్యమిత్యాశక్యాహ
 (అథేతి) వచనంప్రశ్నపూర్వకంప్రకటయతి (కథమిత్యాదినా) క్రియావిశే
 షణత్వమేవ విశదయతి (యదవసిష్ఠత్వేతి) వసిష్ఠత్వగుణేనాహంగుణవాన
 స్థియేత్ తత్త్వమేవేతియోజనా, అనంతరంవాక్యమదాయవ్యాచక్షే (త్వమి
 త్యాదినా)తద్వసిష్ఠత్వేతిసమస్తవదమితిగృహీత్యావ్యాఖ్యానయవత్సంతరమాహ
 (అథవేతి) యచ్చబ్దవదిత్యపేరథః. అహంవసిష్ఠత్వగుణోస్థీతియత్ తత్త్వ
 మేవవసిష్ఠత్వగుణోసీతికథమిదానీముచ్యతే- అన్యథాహిపూర్వమభిధానం త
 వాసీదిత్యాశక్యాహ (త్వత్క్రౌతఇతి) వాదిదర్శితం న్యాయంచక్షురా
 దావతిదిశతి (తథేతి) || ౧౩-౧౪ ||

రం—అథేతరేప్యాణాఃవిశేష రానినరాజ్ఞేముఖ్యపాణ్ణాయస్వస్వగుణాశర్పి

తవంత ఇత్యాహ (అథ మైనం వాగువాచయదహం వసిషా స్థిత్యంతద్వసిషాసీతి)
 యత్ - యోనవాగ్ని నావసుమతాసంపాదకత్వలక్షణేనగుణేనాహం వసిషాఽస్తి
 త్వంతిత్ - తేనగుణేనస్మిషోఽసీత్వర్థః, మదీయగుణస్యత్వదధీనత్వాత్ త్వదీ
 యపవసగుణఇతిభావః ఉక్తంచవ్యాసాలైః * అహంయత్స వకార్యకరణసమ
 భాఽఽస్తి- తస్యత్వదధీనత్వాత్ తవైవతిల్కాన్యసామర్థ్యమిత్వర్థః ఇతి పవ
 తుత్తరత్రాపిదంశన్యమ్ || || ౧౩- ౧౪ ||

ఉ— నవైవాహోనచతుర్గోషినశ్రోత్రాణిసమనాగోసీత్యాచక్షతే
 ప్రాణా ఇత్యేవాచక్షతేప్రాణో హ్యైతైతానిసర్వాణిభవతి||౧౫

సం— శుతీరిదంపత్య, యస్మిదిదంవాగాదిభిర్ముఖ్యంప్రాణం ప్రత్యభి
 హితం- యస్మాన్మదైలోకేవాహ, నచక్షణాంషి, సశ్రోత్రాణి సమనాగో,తివా
 గాదీనికరణాన్యాచక్షతే రోకాఅగమజ్ఞావా. కిరహింప్రాణా ఇత్యేవాచక్షతే
 కథయన్తి. యస్మాత్ప్రాణో హ్యైతైతాని- సర్వాణివాగాదీనికరణజాతానిభవతి
 అతోముఖ్యంప్రాణం ప్రస్యనుమాపమేవవాగాదిరుక్తమితి ప్రకరణార్థము
 పసంజహిమాదతి, సహాకరమిదమయస్మిదేతినానంతిఇనపురుషాలహంశ్రేష్ఠతా
 యైదిదమంతోఽన్యోస్యంసమస్త నిహింసహేచక్రంరాదీనాంవాచంప్రత్యాభాసయ
 వ్యత్యేకంసదనంవ్యతి తథా - అమగమోదేహాత్మనఃప్రవేశో బ్రహ్మగమ
 నం ప్రాణాస్తుకీ ర్షీనవద్యైతన్నాన్యానిసహాపద్యేవతాభిష్మితత్వాద్వా
 గాదీనాం దైతనాచత్వంతాన్యోస్థిభూగమతి లార్క్వికసమయదిరోధభిచేత్
 దేహాదీకస్తిన్నసేకవదనాచ(ప్ర)స్థిత్వి, స - రోహ్యగస్యనిమిత్తకారణత్వాభ్యు
 పగమాత్ యేతాంసంశ్లేషమభ్యుపగచ్ఛన్తితార్క్వికాః - తేమసఅదికార్యకరణా
 నామాధ్యాత్మికానాం బాహ్యసంపద్యసివ్యాదీనామివ్వరాధిష్ఠితానామేవని
 యమేనప్రవృత్తిమిచ్చస్వరూపింత, నచాస్మాభిర్గ్వాప్యవ్యాఖ్యేతనావశ్యాదేవ
 తాలిథ్యాత్మకత్వేభోక్త్యయోగ్యాభ్యుపగమ్యన్తే.కింతర్హి;కార్యకరణవతీనాం
 హితాసాం ప్రాణైరదేవతాభిదానాం అభ్యాత్మాభిదానాధిదైవభేదకోటివిక
 ల్పనాం అభ్యక్షతామాత్రేణ నియనైవ్వరోధ్యుపగమ్యతే - సహ్యకరణః * అ
 పాణిపాదోజపనాగ్గహితాపశ్యత్వచక్షుస్సృణోత్సకరణఇత్యాదిమంత్రవర్ణా
 త్ * హిరణ్యగర్భంవశ్యతజాయమానం * హిరణ్యగర్భంజనయామాసపూర్వ

❖ ఇతిపంచమప్రపాతకైపర్థమఖండధాన్యమ్. ❖

అ—వాగాదినచనామధ్యాయ ప్రాణాధీనతాంవాగాదేః శుక్తిరెవకథయ
తీత్యుత్తరస్య నవైవాచఇత్యాదేస్తాత్పిర్యమాహ (శుక్తిరేతి) తదెవచసోప
స్కారంవ్యాకరోతి (యుక్తిమిత్యాదినా) యదీసర్వాజ్యేషకణానివాక్తం
త్యాగిణ్యుః - తహావాదధిత్వేనతానిబూగియః, యదీదక్షుస్తన్యాగిణ్యుః, త
హాసర్వాజ్యేషచక్షూషీతివదెయః నచైవంవదంతి ప్రాణాఇతితుతానికథయ
న్తి తస్తాత్పాగిపారతంత్య్రికకణానాంసిద్ధమిత్యుక్తం, వాగాదిభిరుక్తమ్ *
త్వీతదవ్యసీహ్మసీత్యాది ప్రాణస్త్యేషమథాక్తగుణవతోభ్యేయత్వం ప్రకరణా
థః సాక్షాదుపసంహారాదహాదుపసంబిహిషణిత్యుక్తం, అభ్యాయికాయా
యథాశుక్తమథఃమాక్షిపతి (నన్వీతి) యథాపురుషాశ్చేతనావంతావివదమా
నాఃస్పృహంతే-తథావాగాదయోఽపెతనాఃస్వకీయశ్చైష్టత్వసిద్ధ్యర్థంవిప్రళిప
గ్నామిభిఃసమర్థైరన్వీతినైవయ్యుక్తం- అచేతనైషు స్పృహాదేరదశానాదిత్యర్థః
కించ వాగ్వ్యతిరిక్తానామన్యోన్యంవచసమేవానుదితం- వచనస్యవాగావ్యపార
త్యాదిత్యాహ (సహీతి) కించ, వాగాదీనాందేహోత్పర్షణాద్యయ్యుక్తం- అ
చేతనత్వాదిత్యాహ (తథేతి) వాశ్చ్యోసహీత్యస్యామకషణాథః, అగ్న్య
ద్యుశ్చేతనావత్యోదెవతాః, తాభిరధిష్ఠిత్యాన్త్రాహత్యాభిప్రాయేణవాగాదీ

నాంచేతనావత్త్వసంభవాద్వదనాదివ్యవహారస్సంభవతీతి * అగ్నిర్వాసూక్ష్మాత్వా
ముఖంపాద్యిదితి శుశ్రీమనుస్మత్యాత్మరమాహ (తత్తైతి) ఏక స్థితిదేహే అనేక
చేతనావశాంబిబుద్ధానే కాభిప్రాయానువిధాయైస్స దేహస్యాన్తఃసంభవన ప్రసంగా
దక్రియత్వప్రసంగా ద్యానానైకచేతనాధిష్ఠితత్వమేకస్య దేహస్యసమ్భవతీతి శా
కతే (తార్కికతీ) కి మేకశరీరమనేకచేతనాధిష్ఠితంభవతి-కింవాత్తైర్విదేహత
కర్తృభోక్తృధిష్ఠితిమితి వికల్పవ్యవహారయతి (నేతి) అస్తిహింసరమలే
శరీరస్యజీవాధిష్ఠితస్యేదేవ్యరాధిష్ఠితత్వం-తథాచైకశరీరమనేకచేతనాధిష్ఠితం
సభవతీతినాస్తి సేవ్యరవాదినాంశం కార్యధాః సంగ్రహవాక్యంవివృణోతి (యో
తావదితి) అచేతనానాం చేతనాధిష్ఠితానామేవ ప్రసృత్తిరిత్యత్యక్తప్రాప్తమా
హ (రథాదివదితి) ద్విశీయం ప్రత్యాహ (నచేతి) కార్యకరణానామధిష్ఠా
త్వదేవతానైవై రహితత్వాద్యకరణానాంకీమధిష్ఠాన్విదేవతాంతరమితిపృచ్ఛ
తి (క్రితహేతి) దేవతాకార్యకరణానామధిష్ఠాత్వదేవతాంతరమిష్టంచేత్ - అ
నపస్తాస్యాదితిమన్వాసం ప్రత్యాహ (కార్యకరణవతీనామితి) శాకల్యద్రా
హ్మణ మచ్యుత్యాహ (ప్రాశ్నతి) నను ధూమస్యాదేవతాః కథంతాసాం
ప్రాణలక్షణైకదేవతాప్రభవత్వం అతితహ (అధ్యాత్మైతి) అధ్యాత్మాధి
భూతాధిదైవానాం ధర్మసంబంధిత్వకల్యాయానామితి విగ్రహః నియంతృ
త్వప్రాయ క్లవ్యాసాదవత్త్వంవారయితుంవిశిష్టి (అధ్యక్షతామాత్మైశ్చైతి) అ
భేద్యరస్యాసి నియంతృత్వాత్కార్యకరణవత్త్వదేవతానామిసస్యాదితిచేత్ నే
త్యాహ (సమాతి) అకరణత్వమకార్యత్వసంబంధతః, తత్యశ్చైతి ప్రమాణ
యతి (అపాణీతి) ఆదివదేనద * సతస్య కార్యకరణందవిద్యత ఇత్యాదిమం
త్యనానోగ్యహితః, సూత్రాత్కాపిరణ్యగభః - సాచైకాసమష్టిరూపాదేవ
తా- తదవస్థాధేవానాం దేవతానామిశ్వరోనియంతేత్పక్తం తత్యప్రమాణమా
హ (హిరణ్యగభఃమితి) ఆదివదేన * హిరణ్యగభఃస్సమవతాతేత్యాదిగృ
హ్యత్య, దేవానామిశ్వరస్యచాస్థితిదేహేభోక్తృత్వాభావేకస్యభోక్తృత్వ మి
త్యతతహ (భోక్తైతి) తద్విలక్షణః- దేవతేవ్యరాధ్యంవ్యాప్తత్యైతియావత్.
వాగాదిశబ్దవాచ్యాశ్చేతనావత్యాదేవతాఇతిస్వీకృత్యాఖ్యానికాయాశ్చాభా
నిష్కర్షణక్షుః ఇదాసీతస్యాస్తాత్పర్యమాహ (వాగాదీనాంచేతి) కల్పనా
ప్రయోజనమాహ (విదుషైతి) యథోక్తాంకల్పనాం దృష్టాన్తేనస్పష్టయతి

తేకాపీతక్యామ్నతప్రాణవిద్యాయాధేదపరిభోగ్యమతథాతన్యామేవాపన
 దివతురైఽధ్యాయోఽతథాతానిశ్చేయసాదానంసర్వావైదేవతాలహంశేయసే
 వివదమానానిస్తాచ్చరీరామచ్చక్రముస్తద్దాయమాతంశిశ్చేఽధైవంవాక్పరివివ
 తతద్వాచావదచ్చిశ్యవతతైవచ్చక్షుఃప్రవివేశితద్వాచావదచ్చక్షుఃపశ్యచ్చి
 శ్యవతతతైవచ్చేత్రింప్రవివేశతద్వాచావదచ్చక్షుఃపశ్యచ్చి
 చ్చిశ్యవతతతైవచ్చేత్రింప్రవివేశతద్వాచావదచ్చక్షుఃపశ్యచ్చి
 న్నసాధ్యామిచ్చిశ్యవతతతైవచ్చేత్రింప్రవివేశతద్వాచావదచ్చక్షుఃపశ్యచ్చి
 తేనిశ్చేయిస్సంవిసత్ప్రాణమేవపరిజ్ఞాత్వానమభిసంభవన్నితిస్థానరాహిత్యద
 శాయామపివాగాదీనాంస్వకాభ్యకరిత్వపరివేశనైస్థానరాహిత్యద
 తే- ఇతి పూర్వపక్షశ్చతావదహంసాచూష్యప్రతీతానిబుద్ధైర్విరూప్యన్యప్రత్య
 భిజ్ఞావిరోధితావిభావాద్విద్రేక్యగమితః సర్వాభేదాదన్యత్రేమఇతి సూత్రేణ
 సిద్ధాంతం సర్వాభేదాతే పరిజ్ఞాతప్రాణజైస్త్వత్త్రేయైవపాదనప్రకార
 న్యతిస్పష్టవిశిష్టాన్వేదేదాచ్ఛాంతరవిద్యాయాం శాఖాంతరవిద్యాగతకు
 ణోపసంహారః కర్తవ్యఇతిసూత్రార్థః. పరిశ్రుతమనుసరామః..... ||౧౫||

— ఇతిపంచమస్కంధః పథ్యమఖిలభాష్యం —

ఉ—సహోవాచకిమైఁన్నంభవిష్యతీతి యతిఁబదిదమావ్యభ్య

అశకునిభ్యఇతిహోహు స్తద్వాపతదనస్యాన్న మసోపావై నామ

ప్రత్యక్షంనహవావీవ విదికించనానన్నభివతీతి ॥ ॥౧॥

శం—సహావాచ- ముఖ్యస్థానం కింమేఽన్నంభవిష్యత్తే; ముఖ్యపాఠం
 ప్రస్తావనితకల్పయితవాగాదే పృథివీ క్రాంతినికల్పయంతీశ్చైతరాహ.య
 దిదలూకేఽన్నజాతలప్రసద్దమాశ్వభ్యః శ్వేభిస్సహజశకునిభ్యః సహశకునిభిః
 రప్రప్రాణినాయదన్నంతప్రీతివాన్నమితిహాచుర్వాగాదయఇతి ప్రాణస్యస
 ర్వమన్నం, పాణింఽత్తానర్వస్యాన్న స్యేత్యేవంప్రతిపత్తయే కల్పితాఖ్యా
 కారూపాదావ్యవృత్త్యేవసత్పృథివీపాపేణాహ తదైవవీర్యే-యత్క్రందిల్లోక
 ప్రాణిభిరన్నమద్యతే, అనన్య ప్రాణస్యతదన్నం. ప్రాణైవైతదద్యతఇత్యర్థః
 సర్వప్రకారచేష్టావ్యాప్తి గుణపరిశ్రాంతాథామనఇతిప్రాణస్య ప్రత్యక్షంనామ
 ప్రామ్యవసంగపూర్వత్వేహివిశేషగతిరేవస్యాత్ తథాచసర్వాన్నానామత్తు
 ర్నామగ్రహణమితీదం ప్రత్యక్షంనామఅనఇతి, సర్వాన్నానామత్తుస్సజ్ఞాద

344 సానద్దరిమటికశజ్జరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయుక్తాయాం
 భిధానం, సహవైవంవిది- యథోక్తప్రాణవిది- పాణిహమస్త్విసర్వధూత
 స్సర్సరావన్నానామతైతి, శస్తిన్నేనంవిదిహవైకించన-కిందిదపిపాణిభిరాద్యం
 న్నలైవరసన్నం, అనాద్యంగభవతి సర్వమేవంవిద్యన్నంభవతిత్యథః పాణిభూ
 తత్వద్విదుషః * పాణిహవాపిషడదేతిప్రాణైస్తమేతీత్యవకర్యమ్య* ఏవం
 విద్యాహవాడదేతిసూక్యపిషడవిద్యస్తమేతీత్యుత్తరాత్ ॥ ॥ ॥

౩—వాగాదీనాంసంస్కృత్యేష్యాదిగుణఃప్రాణోస్తీతివిద్యాదివిధాన
 విద్యాముపవిశ్యేద్యసాంగధూతాన్నవాసోదృష్టివిధానాథేవప్రకరమే ప్రభ
 మమన్నదృష్టివిధాతుం ప్రసంగంప్రయతే (సహోవాచేతి) ముఖ్యస్యపా
 నిస్యప్రస్తుత్యో వాగాదీనాంప్రతివక్తృత్వంచకాల్పనికమిత్యాహ(ముఖ్యమితి)
 యదిదమిత్వైక్తమేవచయస్పదంవాక్యాథకల్పనాథం యదన్నమిత్వతానూ
 ద్యతే. తద్వాపితిదిత్యామ్యత్తరవాన్విస్య పూర్వవాక్యాదథకథేదాభావమా
 శజ్జాన్విహ (ప్రాణసేవీతి) పాణిశబ్దంవిహాయానశబ్దప్రయోగతాత్పర్య
 మాహ (సర్వప్రకారేతి) * అనచెష్టాయామితిధాతుజస్యానశబ్దసాపాదా
 నంసర్వప్రకారచెష్టయా పానిస్యవాన్విగిణప్రదననాథం తథాచయికో
 పిదహతికోషయతిస్థానయతివా- సర్వోపిపాణివేతియుక్తం ప్రాణస్యానశతి
 నామైత్యథః. పరిస్పృక్షం- పూర్వోక్తధాతుజస్తనామేతియావత్ ఉక్తమేవా
 థంసమధ్యాయం (ప్రాణీతి) అనశబ్దసేవీతికేషః సప్రాణస్యసర్వచెష్టాప్తి
 రిశ్యేవకారాథః, తథాచ- ప్రాణాదిశబ్దోపాహనెనిశేషవాన్విరేవేతిస్థితే
 సతీత్యథః, అనశతిప్రత్యక్షమిదంనామసర్వాన్నానామర్తుర్నామగ్రహణమి
 తిసమన్వయః తదేవవాన్విద్యే (సర్వాన్నానామితి) తతశ్చప్రాణశబ్దస్యపా
 నిచిన్నసర్వమన్నంచత్, తద్విదుషాభిక్షాభిక్ష్యవిధాగాసేచ్ఛా తద్విషయంశా
 స్త్రంవిరుధ్యతేత్యాశజ్జాన్విధాన్వితికం రూపంహిత్యాపిధిదైవికేన. రూపేణత
 స్యసర్వాన్నత్వేవిధాగశాస్త్రమాధ్యాత్మికపరిచ్ఛేదవిషయత్వేనా విరుద్ధమిత్యా
 హ (ప్రాణధూతత్వాదితి) ప్రాణధూతాపిదాన్వినిత్యుత్తరంతరంసంవా
 దయతి (ప్రాణాద్యేతి) ॥ ౧ ॥

౪—(సహోవాచకింమెన్నంభవిష్యతీతి) వాగాదీనాంమెన్నంభవి
 ష్యతీతి ముఖ్యపానిః పప్రచ్ఛేత్యథః (యత్కించిదదమాశ్వభ్యుపశకునిభ్యుచి
 హోమః) శ్వశకునిపర్యంతసర్వప్రాణినాంయదన్నజాతం- తత్తవాన్నజాతమి

తివాగాదయః ప్రత్యూచురిత్యథః. త్వరిః స్వేనరూపేణాహ (తద్వావిద
సన్యాన్నం) యత్క్రియిల్లోకప్రాణిభిరద్యతే - తదేతిదసన్యప్రాణసన్యాన్నం
ప్రాణేనేవతదద్యతేత్యథః (అనాహవైనామప్రత్యక్షమ్) అదనాదివివిధచే
ష్టాయ కత్వాత్ప్రాణసన్యాసఇతి ప్రత్యక్షం. మ దేవానాంపరొక్షపియిత్యా
త్ప్రత్యక్షమసఇతి నామపరిత్యజ్యప్రాణఇతివరొక్షనామ్నాప్యచహరిః, త
చ్చాదనచేష్టాయాఅపితిదీయత్వాత్సన్యప్రాణజాలేనాద్యమానమన్నంసర్వం తే
నైవాద్యతేఇతి ప్రాణసన్యాసమన్నమిత్యథః. యద్వా - అసత్సన్యాసకారా
న్తరయక్త సన్యాన్న త్వేనాన్న సన్యాససమ్ప్రదిత్వాదసత్సన్యాసప్రాణనామత్వన్యాస
త్యక్షత్వాదన్నంతిత్వమన్యథాః, అత్యస్రాణవిద్యానిపిత్తనసర్వప్రాణ్య
న్నాదసన్యకఃకుమరకన్యాత్వాన్నాస్యవాక్యస్యసర్వప్రాణ్యన్నాదసకఃతే స్యత్వి
చుథః, అపితుసర్వప్రాణజాతాన్నే ప్రాణాన్నత్వచిరసకఃతే వ్యమిత్యర్థః
సర్వప్రాణజాతాన్నేప్రాణాన్నత్వచిరసకఃసాతి (సమావాసవంవిదికిలదనాస
న్నంభవతీతి) ప్రాణవిద్యానిష్ఠ సన్యాసత్వభివృద్ధిర్యోగా సత్సన్యాసః ॥ ॥ ॥

ఉ—సహోవాచకిలమేవాసోభదిష్యతీత్యావఇతిహోమస్తస్మాద్వా

ఏతదశిష్య సఃపురస్తాచ్చాచరిత్రాచ్చాచ్ఛిఃపరిదధతిలమ్భసోహ

వాసోభవత్యనగోహభవతి ॥ ॥ ॥

శం—సహోవాచపునః ప్రాణః పూర్వపదేవకల్పనాం మేవాసోభవత్యతీతి
ఇతిహోమారువాగాదయః, యస్మాత్ప్రాణసన్యాసావః - తస్మాద్వావిదశి
ష్యస్తః భోక్ష్యమాణాంధుక్తవస్తస్మిన్వాక్యేతి విద్వాంసఃతేనిర్వన్తి. కిం,
అద్భిరాస్సస్థానీయాభిః పురస్తాత్ ఘోషనాత్పాద్య - ముపరిత్రాచ్చ- భూజ
గాదూభ్యం, చపరిదధతి- ఎదిధానంబున్ది ముఖ్యస్యప్రాణస్య లమ్భకః
లమ్భనశీలావాసోభవతి - వాససోలక్ష్యేవభవతీత్యథః (అనగోహభవతి)
వాససోలమ్భకత్వేనాథః సిద్ధైవాసగ్నైతి- అనగోహభవతీతి - ఉత్తరీయ
వాణభవతీత్యేతత్ - భోక్ష్యమాణస్యధుక్తవస్తస్మయిదాచమనశుద్ధ్యథః వి
జ్ఞాతం తిస్తిప్రాణసన్యాసఇతిదర్శనమాత్రమిహవిధిత్యేతి అన్యపరిదధతీతి
నాచమనాన్తరం యథాలౌకికైఃప్రాణిభిరద్యమానమన్నంప్రాణసేతి దశన
మాత్రం తద్వత్ కింమేన్నంకింమేవాసత్ప్రాణివిప్రప్రతిపదయోస్తుత్యత్వా
త్ - యద్వాచమనమపూర్వంతాదధైనికియేత- తదాకిమ్యాద్యన్నమపి పా

3౬౦ సానద్దగిరియతీకశక్లరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం

తస్యేతిభక్త్యైవనవిహితంస్యాత్తుల్యయోర్విజ్ఞానార్థయోః ప్రశ్నప్రతిపదన
యోః ప్రకరణస్యవిజ్ఞానార్థత్వాదధా జరతీయోన్యాయోనయక్తః కల్పయితుం
యత్తుప్రసిద్ధమాచమనంప్రాయత్సార్థం, ప్రాణస్యానగ్నతార్థంచనభవతీత్యు
క్త్యైవనతథావయమాచమనముభయార్థః బూమిః-కింతిహి, ప్రాయత్సార్థా
చమనసాధనభూతాఆపః ప్రాణస్యవాసఇతిదశానంచోద్యతఇతి బూమిః త
త్ప్రాచమనస్సోభయాథత్వే ప్రసంగబోధహదనానుపపన్నావాసోధావవా
చమనైతద్దశానంస్యాదితిచేన్న వాసాజ్ఞానార్థవాక్యేవాసోధాః పూర్వాచమ
నవిధానే తత్రానగ్నతార్థత్వద్వప్తివిధానే-చవాక్యభేదః ఆదమనస్య తదర్థ
త్వమన్యార్థత్వంచేతి ప్రమాణాధావాత్ ||

||౨||

ఆ— ప్రాణవిద్యాగత్యైవాన్నదృష్టిరుపదిష్టా సమ్యగితదక్లత్యైనవాసో
దృష్టింప్రసృతి (సహోవాచేతి) అత్రాపిప్రాణస్యప్రస్థతిష్ఠి, వాగాదీ
నాం ప్రతివక్తృత్వంచకల్పితిచేవత్యహ (పూర్వపదితి) అపాంప్రాణంప్ర
తివాసోరూపత్వైగమకమాహ (యస్తాదితి) వాసాదృష్టిఫలమాచక్షే (అమ్బు
కఇతి) అనగ్నోహాభవతీన్యస్యపౌనరుక్త్యమాశజ్ఞాన్యార్థవిశేషమాహ (వా
సనఇతి) ఆచమనంస్తర్కప్రాణవిరోధియితే * ఏవంవిదశిష్యన్నాచామే
దితిశ్చైతరిత్యానజ్ఞాన్యహ (భూక్ష్యమాణస్యేతి) ఆదివచేన ప్రశ్నప్రతిపద
నే గృహ్యేతే, సంస్కారాశిష్యుగేవైస్తేరస్యోన్నమితి దృష్టివదాచమనీయా
స్వపుతస్యవిధియతే వాసాదృష్టిరత్యుక్తింశ్చితి లేక ద్వా రావిద్యుణ్ణాతి(యదీతి)
తాదర్థ్యేన- అనగ్నబాధ్యైనేతియాచితే; ఆధిపూర్వమన్నదృష్టిరేవవిధియితే- న
ర్వాన్నభక్షణస్య జ్యహంవిరుద్ధత్వాత్ ఇహత్వస్త్వార్థమాచమనమవిరోధాద్వి
ధీయతామిత్యానజ్ఞాన్యహ (తుల్యయోరతి) ఏకిన్యాచమనస్య శుద్ధ్యర్థత్వే
మనగ్నతార్థత్వంచవత్తుమతస్యం విరోధాదిత్యానజ్ఞాన్యహ (యత్త్వేతి) వి
రోధోయథాన్యాత్- తథేతియాచితే. తహి-కీట్యగాచమనంవివక్షితమిత్యాహ(కిం
తహి-తి) ప్రయతస్యభావః- ప్రియత్వం తదథాయాఆచమనక్రియా తత్సాధ
నభూతాస్వపువాసస్సజ్కల్పనకీయాస్తరమత్రవిధిత్వితమిత్యాహ (ప్రియ
త్వేతి) క్రియాభేదేభవితమాహ (తత్వేతి) అన్యాథాస్వపుఅన్యాథత్వే
చింతనే ప్రమాణవిరోధాద్విధియోగేనవాసార్థమాచమనాస్తరమేవవిధేయం-
తత్ప్రచానగ్నతార్థత్వచింతనముదితమితిశజ్ఞాన్యార్థః, వాసో-ధాఃపూర్వాచ

మనవిధానై, తత్కాగ్రగ్నతాథవత్సద్వీధిధానై. చవాక్యభేదప్రసంగాత్ప్రసి
 థ్థాచమనసాధనభూతాన్వపువాసాద్యప్తిపరమేవచవాక్యమిక్తుత్తరమాహ (నే
 త్యాదినా) తదథవత్సం- వాసార్థత్వం అన్యార్థత్వం దృష్ట్యర్థత్వం. ఇత్యుక్తై
 ప్రమాణస్తేక్యకన్యవాక్యస్యాప్రమాణత్వప్రసంగాదితియావత్ || ౨ ||

రం—(సహోవాచకింమేవాసోభవిష్యతీత్యాపఞ్చిహోమః) కింమేవస్తుం
 భవిష్యతీతి ముఖ్యప్రాణైన పృష్టాఇతరప్రాణాః ఆపస్తేవస్తుభవిష్యంతీ
 త్యామి; ఆపోవాసస్తేవదంతినియాఇతిహోమరిత్యర్థః (తస్మాద్వాపితదశి
 ష్యంతిః పురస్తావ్చపరిష్టాచ్చాద్భిః పరిదధతిలమ్భకోహవాసోభవత్యనగ్నో
 హభవతి) తస్మాత్ - అపావాసస్తావదేవవత్ - ఏతస్మిన్నపికాలేఅశిష్యస్తః
 భోక్ష్యమాణాః పురస్తావ్చపరిష్టాచ్చ-భోజనాత్పాక్వశ్చాచ్చాచమనీయా
 భిరద్భిర్వాసోభిః పరిహితంప్రాణమనగ్నంచుప్యన్తి - ఆచమనీయాన్వపువాస
 స్త్వదింతనైనవాసోధూతాభిరద్భిఃప్రాణన్యపరిహితత్వాదనగ్నత్వదింతనంబుర్వ
 స్తీత్యర్థః; ఏవంవిస్తకస్తేనదిస్తనైవ స్వయమపివాసోలమ్భకోభవతి, వా
 సాలబ్ధాభవతి అనగ్నశ్చభవతి, తత్క్రతున్యాయేనైతిధావః || ౨ ||

ఉ—తద్దైతత్సత్యకామోజాబాలోగోశుతయేవైయాఘ్ని పద్యా

యోక్తోన్వవాచ యద్యప్యేనచ్చష్కాయస్థాణవేబూయాజ్జాయే

రన్నేవాస్తిభాఘాః పగ్రోహేయః పలాశానీతి || ౩ ||

శం—తదేతత్పాక్వణదశనంస్తుయతే. కథం తద్దైతిత్ - పాక్వణదశనం
 సత్యకామోజాబాలోగోశుతయే- నామ్నా, వైయాఘ్నిపద్యాయ - వ్యాఘ్నిప
 ద్యోఽవత్యంవైయాఘ్నిపద్యః. తస్మేగోశుత్యాభ్యామోక్తోన్వవాచాన్యదపి వ
 త్యభాణంవచః కింతయవాచేతి, ఇహ - యద్యపి శుష్కాయస్థాణవేవేతద్దశ
 నం బూయాత్ (ప్రాణవిత్ - జాయేరక్ ఉత్పద్యేరన్నేవాస్తిక్ స్థాణాశా
 భాః పగ్రోహేయశ్చపలాశానీద-పత్కాణికిముజీవతేపురుషాయబూయాదితి || ౩ ||

ఆ—తద్దైతద్విత్యాదివాక్యంనవిధానాథం- నాపిఫలవచనం తథాచవ్యర్థ
 మిత్యాశక్యహ (తదేతదితి) సుతిమేవప్రశ్నపూర్వకం వివృణోతి (క
 థమితి) జీవలైపురుషాయప్రాణవిద్యా(వదేతద్ద)ద్ధనంబూయాత్ - తదా
 ౨ స్థిక్ మహాఫలంభవతీతికిమున క్రస్వమితియోజనా || ౩ ||

రం—(తద్దైతత్సత్యకామోజాబాలోగోశుతయేవైయాఘ్నిపద్యాయోక్తోన్వ

36.1 సానద్దగిరియటికక్కరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయుక్తాయాం
 వాచ) వ్యాఖ్యపత్నుత్రాయనామ్నగోశుతయేజబాలపుత్రస్సత్యకామనా
 మాయుషిఃఇదంప్రాణదశనముక్తావ అన్యదప్తువాచెత్యధః కింతదిత్యత్రా
 మా (యద్యప్యేసచ్చుష్కాయస్థాణపెబూయాజ్జాయేరిన్నైవాస్తిజ్ఞానాః పృ
 రోహేయః పలాశానీతి) ఏనత్, ప్రాణదశనంశుష్కాయవృక్షాయాపియ
 దిబూయాత్ - అన్య వృక్షస్య శాఖాఽపుత్ర ఎచ్చేరక్ పత్రాణిచప్రరో
 హేయరిత్యధః॥ 33॥

ఉ—అథయదిమహాజ్జగమిపెదమావాన్యాయాందీక్షితాన్వపాణమా
 న్యాగ్ రాత్రాసరౌషధస్యమన్దధిమధునోరుపమధ్యజ్ఞేషా
 యశేష్టాయస్వాపేత్యగ్నావాజ్యస్యహుత్వాన్వసమృత
 మవసయేత్ ॥ 34॥

శా—యథాక్రమేణదశనవిదఇదమన్ధాఖ్యంకర్మాచర్యతే; అథ అనం
 తరంయదిమహాత్ మహాత్త్వేజగమిపెత్ గంతుమిచ్ఛేత్ మహాత్త్వంప్రాప్తుం
 యదికామయేత్యేత్యధః తస్యేదంకర్మావిధీయతే మహాత్త్వేషిసతి శ్రీరుపనమ
 తే. శ్రీమతోహ్యుక్తంప్రాప్తంధనం. తతఃకర్తానుష్ఠానంతతశ్చ దేవయానం పి
 తృయాణంవాపస్థానంప్రతివశ్యస్యతత్యేతత్ప్రయోజనముఃకీకృత్యమహాత్త్వప్రే
 ప్సారిదంకర్మా నవిదయోవభోగాకామస్య తిన్యాయంకాలాదివిధిరుచ్యతే- అ
 మావాన్యాయాం దీక్షితా దీక్షితఇవభూమిశయనాదినియమంకృత్వా తపోరూ
 పంసత్యవచనం బ్రహ్మచర్యమిత్యాదిధర్మవాక్ భూత్వేత్యధః నపునర్దేశ్య
 మేవకర్మజాతం సర్వముపాదత్తై- అతద్వికారత్వాన్తస్థాఖ్యస్యకర్మాణః * ఉ
 పనద్వ శ్రీతిశ్శుత్యంతరాత్ పయోమాతృభక్షణంచశుద్ధికారణంతపడపాదత్తై పా
 ణమాన్యాం రాత్రాకర్మాచర్యతే; సరౌషధస్య గామ్యారణ్యానామోషధీ
 నాంయావచ్చక్త్యాల్పమల్పముపాదాయతన్వితమీకృత్యైతమమేవవిష్టంధనిమ
 ధునోరౌదుమ్పరెకంసాకారేచ మసాకారేవాపాతేశుత్యంతరాత్పృక్షిప్య
 పమథ్యాగ్రతిః స్థాపయిత్వాజ్ఞేషాయశేష్టాయస్వాపేత్యగ్నావాపసభ్యేజ్య
 న్య అవాపస్థానెహుత్వానునసంలగ్నంమన్తై సంపాతమవసయేత్ - సంప్ర
 వమధః పాతయేత్ ॥ 35॥

ఆ—గోచోహనవదధిక్యతాధికారమిదంకర్మా ప్రాణవిదాన్తీన్నధికా
 రోస్తీక్యాహ (యథోక్తై) అనంతరం- ప్రాణవిద్యానిష ఎత్తైరితి శేషః;వా

కృతేషంపూరయతి (తస్యేతి) మహత్త్వద్వాన్విరవివరయోవభోగకాముకస్యకర్త
విధాయశాస్త్రాశ్చేనాదిశాస్త్రసదనక్షాఫలమైవెత్యాశక్త్యాహ (మహత్త్వే
హీతి) తస్యేతి ప్రకృతమథ్థాఖ్యకమోక్షైః కాలాదీత్యాదిశబ్దో దృవ్యాదిసం
గ్రహోభవః- దైక్ష్యం దీక్షాయాభవంమాంజ్యభ్యంజనాదినసర్వమేవాయమను
తిష్ఠతి. ప్రకృతిధర్మాహిదికృతావనువతంతే ప్రకృతినద్వికృతిః కథావ్యతి
వ్యాయాత్ సచేదంకమకస్యచిద్వికృతిః అత్యాయభోక్తృభర్మవత్త్వమైవమాత్య
వివక్షితమిత్యభవః; దీక్షిత్యైతి శేనవివక్షితంధర్మాత్తరమాహ (ఉపనదితి) ఉ
పనదోనామ- ఇష్టయో ప్రవగాన్యోహస్సుప్రసిద్ధాః తాసువృతం వయోమాత్య
భక్షణం తదపిపితౄణాత్వావస్థాసమాప్తద్యజహోతితివాజసనైయక సమాసప్రక
రణైశ్చవతాదియోసత్ పిష్టంకృత్యావతహామం- అవకవమేవదధిమధునాస్సమ్మ
ద్ధుపాత్రేప్రవృత్తిస్సత్త్వస్థః కుమమ్మరత్వేదియమః - పాత్రస్యాకారేతు విక
ల్పః కథమశృతంపాత్రమిత్యిల్ప్యతే- తత్రాహ (శృత్యంతరాదితి) * డో
కుమ్మరకంసచమసేవతివాజసనైయ శృనోత్యర్చశాఖాప్రత్యయన్యాయేనా
పెక్షితంపాత్రమత్రిగృహితమిత్యభవః. ఆవసథసమ్మంధిలోకికొల్పిః ఆవస
థ్యోవివక్షితః యస్త్రిసోపాసనాఖ్యం కమక్రియతే; ఆజ్యస్యహుత్యైతిసమ్మ
ద్ధః. అవాపస్తానం ఆహుతిప్రయోగోదేహోగృహ్యోక్తిః ॥ ౪ ॥

రం—మథ్థాఖ్యంకమోక్ష రిభ్యదే (అభయదిమహాజ్ఞాగమినైత్) మహల్,
మహత్త్వం బ్రీగ్విద్యశ్రేష్ఠ్యాదిలక్షణంయవిస్మృతమి ఛదిత్యర్థః (ఆమావాస్య
యాదీక్షిత్యాపానం మాన్యంరాత్రానరాత్రానసస్యమద్ధుమత్వాది) ఉక్తకాలేస
ర్వోషసస్యగ్రాహ్యరహ్యోపధానామద్ధంపిష్టం కుమమ్మరకంసాకారేపమసా
కారేహీపాత్రేదధిమధునాపిష్టంకృత్యపమథ్యాగ్రితిః స్థావయిత్యావ్యేష్టాయశ్చై
ష్టాయస్వాపౌత్యగ్నావాజ్యస్యహుత్యావస్థైసమావృతహుతశేషంసనయేదిత్యర్థః

ఉ—పసిష్టాయస్వాపౌత్యగ్నావాజ్యస్యహుత్యావస్థైసమావృతమవ
సయేత్ప్రతిష్ఠాయైస్వాపౌత్యగ్నావాజ్యస్యహుత్యావస్థైసమ్మ
తమవసయేత్ప్రదేస్వాపౌత్యగ్నావాజ్యస్యహుత్యావస్థైసం
పాతమవసయేదాయతనాయస్వాపౌత్యగ్నావాజ్యస్య హుత్యా
వస్థైసమ్మతమవసయేత్ ॥

॥౪॥

శం—సమాసవిన్యోత్ - పసిష్టాయ ప్రతిష్ఠాయై సమ్మదే-ఆయతనాయస్వా

శీర్షిక: సాంస్థగితియటిక శక్తిరధాప్యరంగరామనుజభాష్యయక్తాయామ్

హేతి ప్రత్యేకంతదైవసమూతమవనయద్ధత్వామ్ || ౫ ||

అ—వసిష్ఠాయస్వాహేత్యాదివాక్యం పూర్వవాక్యేనతుల్యార్థ మిత్యాహ
(సమానమితి) తుల్యత్వ మేవస్పష్టయతి (వసిష్ఠాయేతి) స్వాహేతిమంత్రం.
సముచ్చార్యహుత్యేతిసమ్మన్దః తదైవ ప్రథమహోమానంతరమివెత్యర్థః || ౫ ||

రం—(వసిష్ఠాయస్వాహేత్యగ్నావాజ్యస్యహుత్యేత్యాది) సర్వంస్పష్టం || ౫ ||

ఉ—అథప్రతిస్పృహంజరౌమన్థమాధాయజపత్యమోనామాస్య మా
హితేనర్వమిదగ్గీనహేత్యేత్యః శ్రేష్ఠోరాజాఽధిపతిః సమాజ్ఞేయ
ప్యగ్నోఽగ్నేష్వగ్నోరాజ్యమాధిపత్యంగమయత్వహమేవేదగ్గీన
ర్వమసానీతి ||

శం—అథప్రతిస్పృహ, అగ్నేరిషదపన్యత్యాంజరౌమన్థమాధాయ జపతీ మం
మంత్రం (అమోనామాస్యమాహితే) అమఞ్చతి- ప్రాణస్యనామ అన్నేనహి
పాణిః ప్రాణితి దేహేత్యతామద్దగ్గీవ్యం ప్రాణస్యాన్నత్యాత్వాగ్నిత్యే
షస్తాయతే- అమోనామాసీతి కుతిః యతోఽమా నహహి- యస్తాతే- తవప్రా
ణధూతస్యసర్వం నమస్తంజగదిదం- అతోఽమోనామాసీత్యర్థః. సహి పా
ణధూతామన్థాజ్యేష్ఠశ్చేష్ఠశ్చ అతవచరాజా దీప్తిమాన్ అధిపతిశ్చ అధి
ష్ఠాయపాలయతానర్వస్యసమా, మామపివన్దః పాణోఽజ్ఞేయ్యాదిగుణసూగ
మాత్తనాగమయతు. అహమేవేదంసర్వం- జగదసాని- భవానిష్కావత్. ఇతి
శబ్దామంత్ర నమాప్త్యర్థః ||

అ—అహుత్యానంతర్యమథశబ్దార్థః. భవతుపాణిస్సేదంనామ మన్థస్య
తుకథంమంత్రార్థత్యమిత్యాశక్యహ (అన్నేనహితి) పృతిజ్ఞాతైర్ధై
వగ్నపూర్వకం హేతుమాహ (కుతిఞ్చితి) అతశ్చామోనామాసీతిపూర్వేణ స.
మ్మన్దః హేతుంవాచపై (యస్తాదితి) || ౬ ||

రం—(అథప్రతిస్పృహంజరౌమన్థమాధాయ జపతి) ప్రతిస్పృహ; అభిగ
మ్య ప్రదక్షిణంకృత్యేతివాక్యః. అంజరౌమన్థమాధాయజపేత్- అంజరౌమన్థం.
నిధాయ వక్ష్యమాణంమంత్రం జపేదిత్యర్థః మంత్రమేవాహ (అమోనామా
స్యమాహితేనర్వమిదమిత్యాదినా) అమాఞ్చినామయస్యసోఽమోనామా, సో
సీత్యర్థః సమఅమాఞ్చిహిప్రాణనామ కథమప్రాణస్యమన్థస్యఅమోనామ
త్వమిత్యత్రాహ (అమాహితి) త్వమితిశేషః త్వంప్రాణోసీహిత్యర్థః

మన్దశ్యపాణిత్వముపవాదయతి (తేనర్వమిదం) ఇదం- జగత్సృష్టంతే - త్వద
ధీనం మన్దలక్షణాన్నాధీనత్వాజ్జగతఇతిభావః (సహిత్యైష శ్లో 'మోరాజాధి
పతిరిత్యాది) సహి- మన్దభూతః పాణిఇత్యుక్తః - రాజా- దీప్తిమాన్ అధిప
తిః, శేషీత్యుక్తః. మా-మాం- గమయతు- పాపయతు ఇదంసర్వమహమేవా
సాని- భవాని. సర్వనియంతృతయాభవానీత్యుక్తః. శిష్టంస్పష్టమ్ || ౧౭ ||

ఉ—అథఖల్వేతయర్పవచ్చఆచామతితత్సవితుర్వ్యసేమహ ఇత్యా
చామతివయందెవసృభోజనమిత్యాచామతి శ్లోషం సర్వధాత
మమిత్యాచామతితురంగసృధీమహితీసర్వంపిబతి || ౧౮ ||

శం—అథ- అనంతరంఖల్వేతయా వక్ష్యమాణయర్పవచ్చః, పాదశఆచా
మతి- భక్షయతి, మంత్రస్తేస్త్యైకేనపాదేనైకైకగాగ్రం భక్షయతి తల్ భో
జనంసవితుః సర్వస్యప్రసవితుః- పాణిమాదిత్యంప్రకీకృత్యాచ్యతే. ఆదిత్యస్య
వృణీమహే- పార్థివయేమహిమన్దరూపం యేనాన్నేనసావిత్తేణభోజనోప
భుక్తైనవయం సవిత్సర్వరూపాపన్నాభవేమేత్యభిప్రాయః. అథవా దేవస్యన
వితురితి పూర్వేణసమ్బంధః శ్లోషం- ప్రశస్యతమంసర్వాన్నైభ్యః సర్వధా
తమం సర్వస్యజగతోధారయితృతమం అతిశయేనవిధాతృతమమితివా- సర్వధా
భోజనవిశేషణం తురం- త్వరం తూణం శీఘ్రమిత్యేతల్ భగన్య దేవస్యసవి
తుః స్వరూపమితిశేషః ధీమహి చింతయేమహివిష్టభోజనేన సంస్కృతాశ్చ
ద్ధాత్తానస్సంతఇత్యభిప్రాయః అథవా- భగన్య శ్రియః కారణంమహత్త్వంపా
ప్తుంకర్మకృతవంతోనయంతిద్దీమహి- చింతయేమహి || ౧౯ ||

ఆ—అనంతరం- జపకర్మణస్సకాశాదితిశేషః తదేవస్పష్టయతి (మంత్ర
స్యేతి) మంత్రస్తేస్త్యైకేనపాదేన మన్దస్తేస్త్యైకంగాగ్రం భక్షయతీతియోజనా-
భోజనం మన్దరూపమితి సమ్బంధః తత్కథంనవితుస్సాన్తల్ పాణిస్సహిమ
న్దదీప్యమన్నమిత్యుక్తం తత్రాహ (పాణిమితి) ఉచ్యతే- సవితుర్భోజన
మితిశేషః పాణిమాదిత్యయోరెకత్వేఫలితంవాక్యాధ్యక్షమాహ (ఆదిత్యస్యేతి)
మన్దరూపం తద్భోజనమితిపూర్వేణసంబంధః పార్థివనావిషయంభోజనమేవవి
శిషష్టి (యేనేతి) తస్తేవవిశేషణంతరం (శ్లోషమిత్యాది) స్థితికారణ
త్వముక్త్యాజపకత్వంపక్షాంతరమాహ (అతిశయేనేతి) జగద్వ్యాప్తప్రభలదా
నేవధ్యాతుశ్చేఘ్రిం కిమితిభోజనేకథ్యమానై ధ్యానముచ్యతే- తత్రాహ (వి

౩౬౬ సానద్వగిరీయణీకశక్కురభావ్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం

శ్లోతి) శుద్ధధీత్వం ధ్యానకారణముక్త్యా వ్యక్తతకమపిపిసితమహత్త్వేనా. తుత్వాదపిధ్యానమనుష్ఠేయమిత్యాహ(అథవతి)తదితినాచిత్రాయాపముక్తం॥౭॥

రం—(అథభవైతయర్చాపచ్చఆచారమతి) ఏతయా వక్ష్యమాణయాము. చాపద్భిః పాదకోషద్వం శిక్షయతీత్యథః. మంత్రస్త్రేకేకపాదేనైకైక గా. సంభక్షయేదిత్యథః (తస్యవితుర్వ్యణీమసావయందేవస్యభోజనం శ్రేష్ఠంస ర్వధాతమంతురంభగస్యధీమహి) అస్యాశ్చర్యోఽయమథః వయంశ్రేష్ఠంస ర్వధాతమం సర్వధారకంతత్. శ్రేష్ఠంభోజనంవితుదేవస్య సవితుదేవా త్ వ్యణీమసా సాగ్రథాయామసా- అత్రసాగ్రస్యసవితుశ్చాభదేనసవితుర్ము క్తిః అథత్వత్తైసభోజనేసంతుష్టాస్సంతస్తురం, తూణం శిష్యుంభగస్య సూ ర్యస్యదేవస్యధీమహి, ధ్యాయమేత్యథః న్వరూపమిత్యధ్యాహరి. అథవాసం. బద్ధసామాశ్రేష్ఠీ. సవితారుధ్యాయేమేత్యథః. (తత్సవితుర్వ్యణీమహాఇ. త్యాచారమతీత్యాది) స్పృహోః ॥

॥౭॥

ఉ—నిణ్ణోజ్యకగ్గీసంపచమసంవాపశ్చాదగ్నైః సంవిశతిచర్మణివా స్థండితేవావాచంయమోఽపిసాహంసయదిస్త్రియంపశ్యేత్సమ్య ద్ధకమేకవిద్యాత్ ॥

॥౮॥

ఉ—తదేషశ్లోకః యదాకర్తసుకామ్యేషుస్త్రియగ్గ్నప్నేమప శ్యతి. సమృద్ధితత్రజానీయాత్తస్త్రిసప్తపదశనేతస్త్రిసప్త ప్తపదశనే ॥.....॥౯॥

- ఇతిపంచమప్రపాతకేద్వితీయఃఖండః -

శ. —సర్వంచమస్తలపంపివతినిణ్ణోజ్య- ప్రక్షాల్యకంసం- కంసాకారం చమ సం- చమసాకారంవాచంబరంపాశ్రం. పితౄ ఆచమ్యపశ్చాదగ్నైః పాశ్చి రాస్సంవిశతిచర్మణివా- అనినెస్థండిలే కేవలాయాంభూమా వాచంయమః- వా గ్యతస నిత్యథః అపిసాహంసప్రగహ్యతేనాభిభూయైఽస్మాద్విద్యనిష్టస్య. ప్తదర్శనేనయథా- తథాసంయతనిత్తస్సన్నిత్యథః, సఃపిచాభూతోయదిస్త్రి యుపశ్యేత్సప్నేమ- తదావిద్యాత్సమృద్ధమమేదంకమేతి ॥౧౦॥

శం—తత్-ఏత స్త్రిసప్తపదశిష్లోకః, మంత్రాపిభవతియదాకర్తసుకామ్యే షు కామార్థేషుస్త్రియంసప్నేమ- సప్తపదశనేషు సప్తపదశనేషుకాలేషావపశ్య తి సమృద్ధితత్రజానీయాత్ కర్తౄణాంఫలనిష్పత్తిభావిష్యతీతిజానీయాదిత్యర్థః.

త స్త్రిన్తా గ్విదివిశస్తస్సప్సద్ధర్మ నైవతీత్యభిప్రాయః ద్విరు క్తిక ర్థసమాప్తిః

— ఇతిపంచమప్రపాఠకే ద్వితియఖండభాష్యమ్ —

ఆ—నియమేనౌదుమ్మరం. వైకల్పికాకారవిశేషః పాత్యైక ప్రత్యాశ్నః కి
తీతినమ్మన్తః మన్తలేపంపాత్యం ప్రత్యార్థపీత్వా ఆచమనపూర్వక మగ్నః పశ్యేమ
భాగేకృష్ణాచినప్యసహితాయాం కెవలాయాంవాభూమా ప్రాక్ష్మిరాభూత్వా శ
యాతేత్యాహ (వీత్సేతి) శయానస్యక తాస్యైదశాయతి (వాచంమయశ్చితి)
తస్యస్వప్నైకభంబిమ త్రమస్త్రీదశనేశుభాగమః సూచ్యతే ఇత్యాహ (నవసం
భూత ఇతి) ... .. || ౮-౯ ||

— శ్రిః ఇతి పంచమప్రపాఠకే ద్వితియఖండభాష్యగీతా శ్రిః —

రం—(నిర్యోజ్యకంసంపంచమసంవాపశ్చాదగ్నేస్సందితచర్మణివాస్తంజి లేవా
కంసాకారంచమసాకారంపౌదుమ్మరపాత్యైకప్రత్యాశ్నగ్నఃపశ్యేదనివాకేవల
భూమ్యాంవాపాక్ష్మిరాశ్యయాతేత్యసః శయానేనియమమాహ (వాచంయ
మోఽప్రసాహః) వాచంయమః- వాగ్యతస్య అప్రసాహః - సప్రసహ్యత
ఇత్యప్రసాహః. అనిష్టస్వప్నదశనేనయథానాభిప్లుతాభవతి-తథాసంయతదిత
స్సన్నిత్యథః(సయదిస్త్రీయంపశ్యేత్సమ్యద్ధంక మేతివిద్యాత్)స్వప్నార్థః||౯||

రం—(తదేవశ్లోకః) తత్, త స్త్రిస్వప్నవిషయేపితృణాకోభవతీత్యథః
శ్లోక మేవాహ (యదాక ర్థసుకామ్యేషుస్త్రీయంస్వప్నైషు పశ్యేతీత్యాది)
(త స్త్రిన్తాస్వప్ననిదశనే) అత్యసతీతి శేషః సహ్యత్తు క ర్థనిష్పత్తిమిత్యర్థః(త
స్త్రిన్తాస్వప్ననిదశనేత స్త్రిన్తాస్వప్ననిదశనేన ఇతి) ద్విరు క్తిర్యద్యాసమాప్త్యర్థా
వతత్త్వంబాంతగతవాక్యవిషయక మధికరణముపస్యస్యతే * సర్వాన్నానుమ
తిశ్చప్రాణాత్మయేతద్దగ్ధనాదిత్యత్యే * నహవాపవ-విదికించనాసన్నాభవతీత్యా
న్దోగ్య * నాస్యానన్నంబద్ధంభవతీతివాజసనేయకే- చశ్రవణాద్వామదెవ్య
పాసనానిష్కస్య ప్రాధుయమాససర్వయోషిదపరిహారానుమతివత్ సర్వా
న్నానుమతిః ప్రాణవిద్యానిష్ఠస్యసర్వదాకియత ఇతి పూర్వపక్షేప్రాప్తఉచ్య
తే * సర్వాన్నానుమతిశ్చప్రాణాత్మయేతద్దశనాత్. ప్రాణాత్మయపిప్రా
ణవిదస్సర్వాన్నానుజ్ఞానం- ససర్వదా బ్రహ్మవిదాపుష్పస్త్రేః ప్రాణాత్మయపి
వఇభ్యోచ్చిష్టాశస్యదశనేన ప్రాణవిదస్సర్వాన్నానుమతేరావద్విషయత్వ
స్యకింపునర్న్యాయసిద్ధతావత్ * అదాధాచ్చ * అహరభుద్ధాసత్త్వశుద్ధిర్తి

3౬౫ సానష్టగీయటికశబ్దభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 శాస్త్రాదాధాధామప్యేవమేవన్యాయ్యం - ఇతరభాతస్యదాధాస్యత్ * అపి
 స్త్యతే * ప్రాణసంశయమాపన్నయోఽన్నమత్తియతస్తతః । లిప్యతేనస
 పాపెన పద్మతమివాంభసేతి స్థరణాచ్చనరావన్నీనత్వమాపద్విషయం * శబ్ద
 శ్చాలోఽకామకారె * తస్మాద్వాగ్విహస్సురాంనపిబతిపాప్తనానోత్పజా
 ఇతిసంహితాయాంకామకారప్రతిషేధకశబ్దదశనాత్, పాప్తనానంస్పృష్టోన
 భవాసీతిమత్వాద్వాగ్విహస్సురాంనపిబతీతీహితన్యాశ్చుగ్తేరథః । ననుబ్రహ్మవి
 దక్షపస్తేప్రాణాత్వమైసరావన్నీనత్వదశనాత్ప్రాణవిదస్సరావన్నీనత్వన్యాప
 ద్విషయత్వం కైముత్యన్యామైన సిన్ధుతీత్యనుపపన్నంవామదేవోపాసననిష్ఠ
 స్య సర్వయోషిదపరిహారవత్ ప్రాణవిద్యానిష్ఠస్య వచనబలాత్ సరావన్నీన
 త్వమితివదంతం పరిత్యేతన్యాను త్తరత్వాదితీచెన్న - వామదేవోపాసనస్య * న
 కాంచనపరిహరే తద్వగ్మితిసర్వయోషిదపరిహారపి స్పష్టవిధిశ్చావణాత్ .
 పక్యతేచ * నహవావీవంవిదికించనానన్నంభవతీత్యత్ర సరావన్నభక్షణవిధేక
 ల్యుత్వాత్ పక్యత్వనిషేధవిరోధేద విధికల్యనానుదయేనాథవాదత్వస్తేవయ
 క్తత్వాత్సర్వప్రాణ్యన్నే * యత్కించదిదమాశ్వభ్యుతశకునిభ్యఇతివిహితస్య
 ప్రాణాన్నత్వచింతనస్యస్తుతిమాత్రం కియతే * నహవావీవంవిదికించనానన్నం
 భవతీతి నచైవంసతినిషేధశాస్త్రవిరోధాత్ * వీవంవిదిపాపంకర్తనశ్లిష్యత ఇ
 త్యాదేపిస్తుతిమాత్రత్వప్రసంగఇతివాచ్యం - పాప్తనామశ్లేషాధావేలన్యోక్ష
 ప్రసంగేనసకలపాపాశ్లేషస్యమోక్షవిధిశాస్త్రాపెక్షితత్వేనఫలవిధిత్వస్య వక్తవ్య
 త్వాత్, ప్రాణవిద్యాయాశ్చభేద్యత్వ శ్రేష్ఠత్వాదిఫలకత్వేన ఫలాకాంతా
 యాఅభావాదితిస్థితం. తథాగుణోపనంహారపాదే * లమ్బుకోహవాసాభవతీత్య
 భావాదోపబృంహితాత్ * కిమేవాసాభవిష్యతీత్యాపఇతిహోచుఃతస్మాద్వా
 వీతదశిష్యస్తః పురస్తాచ్చోపరిష్టాచ్చాచ్ఛిః పరిదధతీతిధాండోగ్యశ్రవణాద్వా
 సస్త్యచింతనమితిప్రతియతే, బృహదారణ్యకే కాణ్యశాఖాయాం*తద్విద్వాం
 సశ్శోగ్రియాలిషిష్యస్తచిచామస్త్యశిత్యాచాచామస్తేనైవమేవతదనమనగ్నం
 కుర్యంతోమన్యంతఇతివాక్యే అనగ్నంకుర్యస్తఇతి శ్రవణాద్వానోస్త్యచింతనమ
 పి ప్రతియతే ఆచామంతిత్యాచమనవిధిరపిప్రతియతే - మాధ్యందినశాఖాయాం
 * తస్మాదేవం విదశిష్యన్నాచామేదశిత్యాచాచామేదేతమేవతదనమనగ్నం కు
 రుతఇతి అనగ్నత్వచింతనాద్వానోస్త్య చింతనవిధిరపి ప్రతియతేఆచామేదిత్యా

చమనేవిధిప్రత్యయశ్శవణౌ చాచమనవిధిః స్పష్టంప్రతీయతే; తత్రిద్వయోరపి వి
 ఛేయత్వేగారవాదేకస్తే న్యవిధేయత్వే వక్తవ్యే * ఆచామేదిత్యాచమనేస్పష్ట
 విధిప్రత్యయశ్శవణౌత్ స్మృత్యాచారప్రాప్తాచమనాతిరిక్తమాచమనాంతరం
 ప్రతీయతే వాసస్వాదిశ్యవగాంతకథచిత్ సుతిహాపశయా నేతవ్యమితిపూర్వ
 వక్షే ప్రాప్తేఽభిధీయతే * కార్యాఖ్యానాదపూర్వం కార్యాఖ్యానాత్ - వి
 ఛేదప్రాప్తవిధానస్వాభావాత్, ఆచమనస్యస్మృత్యాకారాభ్యామేవప్రాప్త
 త్యా దాచమనాంతరవిధానేవినిగమకానుపలంబు దప్రాప్తమాచమనీయా
 న్యపువాసస్వానుదంతనవిధీయతే, ఛాందోగ్యేఆచమనస్సేవప్రతీతే, శా
 ఖాత్రయేపి వాసస్వానుసంధానస్వానుగత్యా త్తదేవవిధీయతఇతిస్థితం. నను
 కథంవాగాదీనామచేతనానాము క్తిప్రత్యక్షిపరంపరేతిచేన్న - వాగాదిశబ్దానాం
 * అభిమానివ్యవదేశస్తువిశేషానుగతిభ్యామితి సూక్ష్మాక్త్యాయేన తదభిమా
 నిదేవతాపరత్వాత్. తత్రహి * నవిలక్షణత్వాదస్యతథాత్వంవశద్భాత్. బృ
 హ్మణోజగద్విలక్షణత్వేన ఉపాదానత్వంనసంభవతి - ఘోరువకాదిమహిసలక్ష
 ణౌనామేవమృత్సువణాదీనా ముపాదానత్వందృష్టం - ప్రకృతేచబృహ్మజగతో
 ర్విలక్షణత్వం * విజ్ఞానంచావిజ్ఞానంచేతిబృహ్మజగతోర్విజ్ఞానత్వావిజ్ఞానత్వప్రతి
 పాదకశబ్దాదేవావగమ్యతే, ననుజగతోఽచేతనత్వే * మృదబృహ్మిదృశ్యచేతనా
 యామృదోనక్తృత్వంనోపపద్యతేతత్ప్రహ * అభిమానివ్యవదేశస్తువిశేషాను
 గతిభ్యాం మృదావశత్తేస్తత్తదభిమానిదేవతావ్యవధిశ్యతే * హంతాహమి
 మాస్తిసోదేవతాఇతితతోఽబన్నానాం దేవతాశబ్దేన విశేషణాత్ అచేతనా
 నాందేవతాత్వానమ్భవాత్. తదభిమానినీదేవతాతేజోఽబన్నాదిశబ్దేఽన్యపది
 శ్యతఇత్యధ్యవసానముః । అగ్నిర్వాగ్భూతావముఖం ప్రా విదిత్యగ్నేర్వాచ్యను
 ప్రవేశయాపానుగతి శ్శవణౌద్వాగ్భూతాదిశబ్దేస్తదను ప్రవిష్ట తదభిమాన్యగ్నాన్
 దన్యభిధానాన్నానుపపత్తిః అతశ్చేతనస్య బృహ్మణః అచేత
 నజగదుపాదానత్వం నసమ్భవతీతి పూర్వవక్షే ప్రాప్త ఉచ్యతే * దృశ్యతే
 తు తుశ్చిహ్నోద్యవ్యావృత్త్యధః విలక్షణేభ్యోఽగోమయాదిభ్యో వృద్ధిశా
 దేరుత్పత్తిదశనాద్విలక్షణాద్బృహ్మణోవిలక్షణజగుత్పత్తిదపపద్యతే. * అస
 దితిచేన్న ప్రతిషేధమాత్రిత్యాత్ విలక్షణౌదుపాదానాద్విలక్షణోత్పత్త్యంగీకా
 రైకపాదేయస్యోత్పత్తైః ప్రాగ్విలక్షణౌపాదానాత్తస్యసప్తాసస్య వస్తుమశక్య

320 సానన్దగిరియతీకశక్తిరథావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాదూం

త్యేనాసతార్యవాదపరిసంగఇతిచేన్న ఉపాదానోపాదెయయోసాలక్షణ్య ని
యమప్రతిషేధమాత్ర ఏవాస్తాకం సంరమ్భః. సూక్ష్మచిదబిద్విశిష్టం బ్రహ్మస్వస్త్వా
ద్విలక్షణజగదాకారేణ పరిణమతఇత్యేతిత్తునత్వక్తం అత్యచూదయతి * అపీతే
తద్వత్ప్రసంగాదసమంజసం. బ్రహ్మణవీవజగద్యూపేణ పరిణామేతయోరైక్యా
త్ అప్యయాదిషు సర్వదశాస్వపేతనగతాదోషాః బ్రహ్మణస్సన్యః. తతశ్చ బ్ర
హ్మణోనిరనిష్టత్వ నిరవద్యత్వ ప్రతిపాదకశుక్తిసామంజస్యంభవతి. అత్యసిద్ధాం
తమాహ * నతుదృష్టాంతభావాత్ - న త్వేవంసమ్భవతియథాబాలస్యయవానం
ప్రత్యుపాదానత్యేపి బాలయవాదిశబ్దే రాత్తనోఽభిధానేబాలస్వయవతావీ
దిభిరాత్తాదూష్యతే ఏవమేవచేతనాచేతనగలైర్బోధే రాత్తానదూష్యతే *
స్వవక్షదోషాచ్చ నిర్వికారస్యచిన్తాతైర్గీరసస్య పురుషస్యప్రకృతిసన్నిధానేన
ప్రకృతిధర్మాభ్యాసనిబంధనాజగత్ప్రవృత్తిరితి సాంఖ్యపక్షోదుష్టఏవ* తర్కా
ప్రతిష్ఠానాదపి తర్కాణామన్యోన్యవ్యాఘాతేనాప్రతిష్ఠితత్వాదపి తన్మూల
ప్రధానకారణవాదస్త్యాజ్యఏవ * అన్యథాఽనుమేయమితిచేదేవమప్యనిర్మోక్ష
ప్రసంగః, యథాప్రతికూలతర్కపరాహతిర్నభవతి తథానత్యర్కైః ప్రధానకా
రణత్వ మనుమీయతఇతిచేత్. ఏనమపికాలాంతరత్వత్తోఽతిశయితానాంతర్క
కుశలానాంసమ్భవేనప్రతికూలతర్కపరాహతివోమానిస్తారాత్. తన్నాదృగ్మ
ణోజగదుపాదానత్వం నదుష్యతీతిక్తం అతావాగాదీనాంవక్తృత్వేనానువ
పత్తిరితిస్థితం ప్రకృతమనుసరామః..... || ౯ ||

————— ఇతి పంచమప్రపాఠకే ద్వితీయఖండభాష్యమ్. —————

ఇ—శ్వేతకేతుహారణైయః పఞ్చాలానాగ్నమితిమేయాయతన్
హప్రవాహణోజైబలిరువాచ కుమారానుత్వాశివత్పితృనుసా
భగవఇతి || ||

శం—బ్రహ్మాదిస్తమ్భపర్యస్తాస్సంసారగతయోవక్తవ్యావైరాగ్యహేతోర్ము
ముక్షాణాణామిత్యతతిభ్యామికాఆరభ్యతే- శ్వేతకేతుః నామతః హఇతి- ఐతి
హ్యధః, అరుణస్యావత్సమాదుః తస్యావత్సమాదుణైయః; పఞ్చాలానాం జ
నపదానాంసమితిం, నభామేయాయ ఆజగామ తమాగతవస్తంహప్రవాహణః
నామతః జీబలిస్యావత్సం జైబలిరువాచ, ఉక్తవాన్ హేతుమార అనుత్వాత్వా
మిషత్ అన్వశివత్పితా కిమనుశిష్టస్త్వం పితృత్వధః ఇత్యుక్తస్స ఆహ, అను

హి అనుశిష్టోస్థిభగవ ఇతి సూచయన్నాహుః॥

॥౧॥

ఆ—ప్రాణవిద్యాతదంగక మ్మచేత్సుభయము క్తం ఇదానీమగ్ని విద్యా మాఖ్యాతుకామస్తానదాఖ్యామికాయాస్తాత్పర్యమాహ (బ్రహ్మాదీతి) తానాం చ స క్రవ్య శ్వేషాశుమాహ (వైరాగ్యశాతారిత) రాజాతుమారెతినమ్మోధ యన్నభిమానం శ్వేతకేతారపనీపతి ॥

॥౧॥

రం—ప్రకృతవివి క్తవయథాత్మ వ్యవిషయాంపంచాగ్నివిద్యాంసంస్మరితైరా గ్నియప్రస్తాతి (శ్వేతి కేశుర్హృదుకాయఃపంచాలానాంనమితి మేయాయ) అరు తస్యాపత్యమాదుణిః తిస్యాపత్యమాదుణైయః శ్వేతకేశునామాపంచాలానాం జన పదానాం సమితిః- సధామాజగామ (తంహప్రవాహణోజ్జీబలిరువాచ) జీబ లస్యాపత్యంజీబలిః నామతః ప్రవాహణతః- శ్వేతి కేశుము క్తవా (కుమారా నుత్వాశిషత్వితే) హేమమర త్వా- త్వాంతపితౌఅన్వశిషత్కిం అనుశిష్టనా స్క్రిమిత్వవృచ్ఛదిత్యర్థః. ఇతరఆహ (అనుహిభగవ ఇతి) హేభగవః-పూజా హ్వా, అనుశిష్టో స్థిపాతి ॥

॥ ౧ ॥

ఉ—వెత్తయదితోఽధిప్రజాఃప్రయంతీతినభగవ ఇతిచేత్త యథాపున

రావతన్తాతి ఇతి సభగవ ఇతిచేత్తపథో దేవయానస్య పితృయా

ణస్యచ వ్యావతన్తాతి ఇతిసభగవ ఇతి ॥

॥౨॥

శం—తంహోవాచ- యద్యనుశిష్టోసి- వెత్తయదితః ఆస్మాల్లోకాదధి, ఉక్త ధ్వంయత్ప్రజాఃప్రయంతి, యద్గచ్ఛన్తి- తక్కింజానీష ఇత్యర్థః సభగవ ఇత్యా శ్చానాం సజానేహంతల్- యత్ప్రచ్ఛసి- ఏవంతహి వేత్త - జానీషేయథా యో నప్రకారణపునరావతన్తాతి ఇతి. సభగవ ఇతిప్రత్యాహ. వెత్తపథోః, మార్గ యోగ్యహప్రయాణయో దేవయానస్య పితృయాణస్యచ వ్యావతన్తాతి వ్యావ తన్తం. ఇతిరేతిరవియోగ స్థానంసహగచ్ఛ తామిత్యర్థః. సభగవ ఇతి ॥౨॥

ఆ—యథేత్యన్యార్థ మాహ (యేనేతి) విద్వదవిదుషాస్తుల్యమాగ్న యోస్సతోద్వాహమాగ్నో తయోర్తద్వే దేవయానస్యేత్యాదియోజ్యం, ఉక్తం వాక్యార్థంసంక్షిప్తతి (ఇతరేశ రేతి) విదుషాంచకమిణాంచమాగ్నోద్వయ మ ధిక్యత్వ సహప్రక్లితానాం యత్రమిథోవియోగోభవతి- తక్కించేత్తేత్యర్థః॥౩॥

రం—ఏవముక్తోజ్జీబలిః వప్రచ్ఛ (వెత్తయదితోఽధిప్రజాఃప్రయంతీతి) ప్ర జాఃఇతఃఅధి- ఇతఃఉద్ధ్వంయత్ప్రయంతి, తద్వేత్త , జానీషేతి. కమిణాంగ

322 సానందగీర్తికాశక్తిరథావస్థరంగరామానుజభాష్యయ్యుక్తాయాం

స్తవ్యదేశికఇత్యర్థః ఇతరతహ (నభగవత్తి) జానతిశేషః రాజాపునః
 పృచ్ఛతి (వేత్తయథాపునరావతన్తాతి) కమిణౌపునరావృత్తిప్రకార
 ఇత్యర్థః, ఇతరతహ (నభగవత్తి) పునఃపృచ్ఛతి (వెత్తపథోదేవయాన
 స్య పితృయాణస్యచ వ్యావతనా 3 ఇతి) దేవయాన పితృయాణయోర్వా
 వతనై- భేదకరూపైకీవేత్త్యర్థః. కేసప్రకారేణ తయోర్భేదఇత్యర్థః.
 ఇతరతహ (నభగవత్తి)

॥ ౨ ॥

ఉ— వెత్తయథాసౌలోకోససంపూర్వతాతినిభగవత్తి వెత్తయ

థాపంచమ్యమామృతావాపః పురుషవచసాభవంతినివేనభగవత్తి 3 ॥

శం—వేత్తయథాసౌలోకః- పితృసంబంధ- యంప్రాప్యపునరావతన్తాం
 తే. బహుభిః ప్రయద్భిరపియేనకారణేనసమూర్వతాతినిభగవత్తిప్రకార
 హ వేత్తయథా- యేనకమేణపంచమ్యం; పంచసంఖ్యకాయామామృతౌహ
 తాయామామృతినిర్వృత్తాతహుతినాధనాశ్చైవః పురుషవచసఃపురుషఇత్యేవం
 వచః అభిధానంయాసాంహూయమానానాంకమేణషష్ఠాహుతిధూతానాంతాః
 పురుషవచసః పురుషశబ్దవాచ్యాభవంతి, పురుషాఖ్యంలభంతఇత్యర్థః ఇత్యు
 క్తొనైవభగవత్తాహ- నైవాహమత్యేకించనజానామిత్యర్థః ॥

3 ॥

ఆ—పితృసంబంధినం లోకమేన వ్యాకరోతి (యంప్రాప్యేతి) ఆహుతి
 నిర్వృత్తాఇత్యస్య వ్యాఖ్యానమ్ (ఆహుతిసాధనాశ్చైతి) ఆపూర్వరూపాణామ
 పాం ధూతాంతరసముచ్చయాథాశ్చకారః, అథవా పయోఘృతాదిరూపేణా
 హుతిసాధయంత్యస్తయాచాహుత్యా పునరపూర్వాత్తనానిషన్నాఇత్యర్థః
 (కమేణతి)శ్రద్ధాసోమవృష్ట్యన్న రెతిసాంహవనవాసరేణతియావత్,షష్ఠాహు
 తిధూతానాంతంశ్చైవ్వివిధానేనశరీరాహుతివాసరాసూక్ష్మతాంతానామిత్యర్థః

రం—పునఃపృచ్ఛతి (వెత్తయథాసౌలోకోససమూర్వతాతి 3 ఇతి) అన్తా
 ల్లోకాదనవరతంవద్భిఃపురుషైః కన్తాదైకాయుకలోకాససమూర్వతేఇత్య
 థః, వాజసనెయకే సమానప్రకరణే * వెత్తయథాసౌలోకపంచమహుభిః
 పునఃపునః ప్రయద్భిరసమూర్వతాతి 3 ఇతి శ్రవణాత్. అముష్యలోకస్యా
 ప్రాప్తకేఇతిప్రశ్నస్యఫలితార్థః, ఇతరతహ (నభగవత్తి) పునఃపృచ్ఛతి,
 (వెత్తయథాపంచమ్యమామృతావాపః పురుషవచసాభవంతి)ఆపఇతిధూతాన్త
 రాణామపునలక్షణం ధూతసూక్ష్మాణిపంచమ్యమామృతాయథాయేనప్రకార

రేణపురుషవచనఃపురుషఇతివచోయాసాంతాఃపురుషవచనఃపురుషశబ్దాభిలప్య
ఇత్యర్థః. కస్య పశ్చిమ్యమాహుతావిత్యపేక్షాయాం పురుషవచస్త్యభవనక
త్వేతయానిదిష్టా ఆపవీనహూయమానతయానవృద్ధ్యంతే- అసన్నిహితార్థా
స్తరకల్పనెగౌరవాల్ - తతశ్చాపాం పశ్చిమ్యమాహుతావాపః పురుషవచసో
భవంతీత్యర్థః. తతశ్చాపామేవ పశ్చిస్వప్యాహుతిసు హూయమాన్విమితిసి
భృతీతిదృష్టవ్యమ్. ఇతరఆహ (నైవభగవఇతి) అత్య రంహత్యధికరణే భగవతా
భాష్యకృతా * కర్మిణాం గంతవ్యదేశం; పునరావృత్తిప్రకారం, దేవయా
నపీత్యయాణపథవ్యావర్తనే, అనుష్ఠలూకస్యాప్రాప్తారంద వేత్థేతివృష్ట్యా
* వేత్థేయథాపశ్చిమ్యమాహుతావాపఃపురుషవచసోభవంతీతివచ్చేతిధాషితం

ఉ—అథనుకిమనుశిష్టోఽవోచథాయోహీమాని నవిద్యాత్కథం

సోఽనుశిష్టోబ్రవీతేతి సహాయస్తంపితురథామేయాయతగ్హో

వాచాననుశిష్యవాపకిలమాభగవానబ్రవీదనుత్వాశిష్యమితి || ౪ ||

శం—అగ్రైవమజ్ఞస్సన్ కిమనుశిష్టోస్తీత్యవోచథాః- ఉక్తవానసి, యోహీ
మాని మయాపృష్టాస్యర్థజాతానినవిద్యాత్ - నవిజానీయాల్, కథం నవిద్య
త్సనుశిష్టోస్తీతిబ్రవీత, ఏవంసః శ్వేతకేతుః రాజ్ఞాతయస్తః- ఆయాసితస్సన్
పితురథాం స్థానమేయాయ (ఆ)గతవాన్. తంచ పితరమువాచ. అననుశిష్య-
అనుశాసనమకృత్త్వైవమా- మాంకిల భగవాన్ సమావర్తనకాలేఽబ్రవీత్.
ఉక్తవాన్. అనుత్వాశిషం అస్వశిషంతామితి || ౪ ||

ఆ—త్వీశ్చప్రాథమ్యాతారి క్షవిషయమనుశాసనం మమాస్తీత్యనుశిష్టో
స్తీత్యక్రమిత్యాశంక్యాహ (యోహీతి) || ౪ ||

రం—ఏవముక్తంతం శ్వేతకేతుం రాజాప్రత్యాహ(అథనుకిమనుశిష్టోఽ
వోచథాయోహీమానినవిద్యాత్కథం సోఽనుశిష్టోబ్రవీతేతి)కిం స్తాదనుశిష్టో
స్తీత్యక్తవానసి. యోహీమాన్యర్థజాతాని నవిజానీయాల్ - సకథమనుశిష్టోస్తీ
తివదేదిత్యర్థః. యద్వా కిమనుశిష్యః- కిమథామనుశిష్టఇత్యర్థః(సహాయస్తః
పితురథామేయాయ) సః శ్వేతకేతుః రాజ్ఞాజేబునాతయస్తః- ఆయాసితస్స
న్ పితురథం స్థానమేయాయ- ఆచారామ్ (తంహోవాచఅననుశిష్యవాపకిలమా
భగవానబ్రవీత్ అనుత్వాశిష్యమితి) గత్వాచతం పితరమిత్థమువాచ. మాం అన
నుశిష్య సమావర్తనకాలే అనుశాసనీయానిసర్వాణ్యననుశిష్యైవ త్వామస్వశి

32౪ సాన్దగిరియతీశజ్జరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయ్యక్తాయాం

షమితి భగవాన్తాం ప్రత్యబ్రవీదిత్సర్థః.

॥ ౪ ॥

ఉ—పశ్యమా రాజన్యబంధుః ప్రశ్నానప్రాక్షీతైషాం నైకంచనాశ

కం వివత్తు మితిసహోవాచ యథామాత్వంతదైతావనదాయథా

హమేషాం నైకంచనపేదయద్యహమిమానవేదిష్యంకథంతేనావక్త్యమితి

శం—యతః పశ్య పశ్యసంఖ్యాకాప్రశ్నాన్ రాజన్యబంధుః- రాజ

న్యాబంధవోఽస్యేతి రాజన్యబంధుః, స్వయం దుర్వృత్తఇత్సర్థః, అప్రాక్షీ

త్ పృష్టవాక్. తేషాం ప్రశ్నానాం నైకశ్చిన ఏకమపినాశకం సతక్తవాస

హంవివత్తు- విశేషణార్థతోనితైతమిత్సర్థః; సహోవాచ పితా యథామా

మాం వత్సిత్వం తదా త్వదాగమకాలేపితాప్రశ్నానవదః- ఉక్తవాసంతే

షాం నైకంచనాశకంవివత్తుమితి. తథా మాంజానీహి, త్వదీయాజ్ఞానేనలింగన

మమ తద్విషయమజ్ఞానంజానీహేత్సర్థః. కథం యథాఽహమేషాం ప్రశ్నానా

మేకశ్చిన ఏకమపినవేద, సజానేతి. యథా త్వమేవాంగవితాన్ప్రశ్నాన్నజా

నీషె- తథాఽహమప్యేతాన్నజానఇత్సర్థః. అతామయ్యన్యథాభావోఽక ర్తవ్యః

కుతపితదేవం, యతోయద్యహమిమాన్- ప్రశ్నానవేదిష్యం- విదితవాసస్తి-

కథం తే తుభ్యం పిరియాపుత్రాయ సమావర్తనకాలే పురా నావక్త్యమ్,

నోక్తవాసస్తి.

॥ ౫ ॥

ఆ—అననుశ్చిత్వాప్రమన్వశిషమితి కథము క్తవాసస్తీత్యాశంక్యాహ (య

తేతి) నైశ్చిన్యైశ్చ కమేవ సజ్జదంనాశకమితిసంబంధందర్శయితుం పునరు

పాత్రమ్. అతో మాం ప్రతి తవమిథ్యానాదితాసిద్ధైశ్చేషః, పితా స్వకీయమి

థ్యానాధిత్వశంకాంపరిహరతి (సహోవాచేతి)యథామాత్వమిత్యాదివాక్యంపూ

రయిత్యావ్యాఖ్యానానంతరవాక్యమాకాంతాపూర్వకముత్థాపయతి (కథమీత్యా

దినా) తదాప్రవృత్తై (యథేతి) అజ్ఞానాఽవిశేషాత్సద్బ్రూహ్- అన్యథాభావః-

జ్ఞాతేపివిషయే తవానుక్రియాయాన్. త్వదీయమజ్ఞానం కుతోనాత్మార్థయా

జ్ఞాతవ్యమిత్యాశంకాముద్భవాన్యనంతరవాక్యేనోత్తరమాహ (కుతేతిత్యాదినా)

అతస్తవ పాత్రిభూతిస్యానుపదేశాన్తద్విషయమజ్ఞానంజ్ఞాతవ్యమితి శేషః. ॥ ౫ ॥

రం—తత్కథమిత్యత్రాహ (పశ్యమా రాజన్యబంధుః ప్రశ్నానప్రాక్షీ

తైషాం నైకంచనాశకంవివత్తుమితి) రాజన్యబంధుః- రాజావశదః మాంపశ్యప్ర

శ్నానప్రాక్షీత్. తేషాంమధ్యేనకంచన- ఏకమపిప్రశ్నంవివత్తుం విశిష్య

కుంసాశకం- సకంతాస్తి పితరమువాచేత్యర్థః. త్వయా సమ్యగనుశిష్టస్య కథమి
యమశ క్తిస్సాన్వదితిభావః. రాజన్యాఃబంధవోయన్యసః రాజన్యబంధుః. రాజ
న్యానాంబంధురితివా. స్వయమ రాజన్యఇతిర్థః, రాజన్యాభాసఇతియావత్(స
హోవాచ) సః పితాపుత్రం వక్ష్యమాణమువాచ (యథామాత్వేంతదైతానవదౌ
యథాఽహమేషాం నైకంచనవదయద్యహమిమాంపరిపన్యం కథం తేనావక్ష్య
మితి) త్వం మాం ప్రతి తవా అగమనకాలేషశాన్ ప్రశ్నాన్ యథాలిపదః
తేషాం నైకంచనాశకం వివర్తమితియథోక్తవానసి. తథా అహమపి తేషాం
ప్రశ్నానాం మధ్యే ఏకంచన- ఏకమపియథా- యథావత్- సత్యమిత్యర్థః-న
వెదనాజ్ఞాసిషం. యద్యజ్ఞాసిషం తపిత్- ప్రియాయపుత్రాయ సమావర్తన
కాలే కుతానావక్ష్యమిత్తువాచేత్యర్థః.

॥ ౫ ॥

ఉ—సహగౌతమో రాజ్ఞోఽగ్రజేయాయత్స్నేహప్రాప్తాయార్థాం
చకారసహప్రాతస్సభాగఁఉదేయాయ తిగ్ హోవాచ మానుష
స్య భగవన్ప్రాతమవిత్తస్య వరంన్యభాఇతి సహోవాచ తదైవ
రాజన్ మానుషంవిత్తంయమేవ కుమారస్యాంలేవాదమభాష
ధాస్తామేవమేబూహీతి ॥

॥ ౬ ॥

శం—ఇత్యుక్తానసహగౌతమః- గోత్యతః రాజ్ఞః బైబలేరగ్ధం స్థానమేయా
య-గతవాన్. తస్నేహగౌతమాయ ప్రాప్తాయార్థాం అహాణాంచకారకృ
తవాన్. సచగౌతమః కృతాతిభ్యఉషిత్వాఽపరెద్యుః ప్రాతఃకాలేసభాగే స
భాంగతే రాజ్ఞః ఉదేయాయ భజనంభాగః పూజాసేవా, సహభాగేనవర్తమా
నావాసభాగః- పూజ్యమానోనైస్సస్వయంగౌతమఉదేయాయ- రాజానముద
తవాన్. తంహోవాచ- గౌతమంరాజా. మానుషస్య భగవన్ గౌతమమనుష్య
సంబంధినోవిత్తస్య గ్రామాదేవరం- వరణీయం కామంన్యభాః ప్రార్థయే
థాః సహోవాచ- గౌతమః తిచ్చైవతిష్ఠతు రాజన్మానుషంవిత్తంయమేవకుమార
స్య- మమపుత్రస్యాంతేనమిపేవాచం- పశ్యప్రస్థలక్షణామభాషథాః ఉక్త
వానసి- తామేవవాచం మే మహ్యం బూహీతి కథయ.

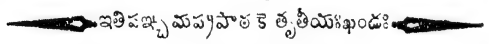
॥ ౬ ॥

ఆ—అహాణాం యోగ్యాం పూజామిత్యర్థః, సభాగపదం సప్రవ్యంతం
రాజవిషయం- పృథమాంతం గౌతమవిషయమితిభేదః. గౌతమమాగతం యోగ
క్షేమాధిపన్బుద్ధ్యా రాజా ప్రసన్నస్సన్నుక్తవానిత్యాహ (తంహోవాచేతి)

32౬ సాసద్గిరియతీకశక్తిరధావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయామ
తర్హి కృతకృత్యస్య తవ కిమాగమనమిత్యాశంక్యాహ (యామేవేతి) ॥ ౬ ॥

రం—(సహశాతమోరాజ్ఞోఽర్థమేయాయ) ఏవముక్త్యా గోత్రతో శాత
మలరుణిః రాజ్ఞః అర్థం స్థానమాజగామ (తస్మైహప్రాప్తాయాహంఽంచకా
ర) ప్రాప్తాయ తస్మై శాతమాయ రాజాఅహంఽం పూజాం చకారేత్యర్థః (స
హప్రాప్తిస్సభాగఉదేయాయ) తతిః సఃప్రాతఃకాలే రాజ్ఞిసభాగే సభాగతే
సతి ఉదేయాయ శాతమలరుణామేత్యర్థః, యద్వా సభాగః భాగః పూజా తే
నయక్తః అఘ్యోదిభిః పూజ్యమానః సః శాతమస్సమాగతఇత్యర్థః (తంహో
వాచ) రాజా శాతమం వక్ష్యమాణముక్తవానిత్యర్థః (మానుషస్యభగవత్ శా
తమవిత్తస్య వరంవృణీధాఇతి) హేభగవత్ శాతమమనుష్యసంబంధి విత్తసం
బంధివరం వృణీష్యేత్సువాచేత్యర్థః (సహోవాచ) సః శాతమః పశ్యత్సువాచేత్య
ర్థః తదేవాహ (తవైవరాజన్మానుషంవిత్తం యామేవ కుమారస్యాంతేవాచమ
భాషథాస్తామేవమేబూహితి) హేరాజత్ మానుషంవిత్తం తవైవతిష్ఠతు. తేన
మమ సకించిత్ప్రియోజనమ్. కింతు మత్పుత్రస్య సమీపే పశ్యప్రశ్నలక్షణాం
యాంవాచముక్తవాససి-తామేవమేబూహితి. ॥ ౬ ॥

ఉ—సహకృచ్ఛ్రిబహూవ తగ్హాచిరంవసేత్సాజ్ఞాపయాంచకార
తగ్హోవాచయథామాత్వం శాతమావదోయథేయంసప్రాక్తస్య
త్తిః పురావిద్యాద్యాహ్లాణాన్గద్భతి తస్మాదునర్వేషు లోకేషు
క్షత్రస్త్వేవప్రశాసనమధూదితి తస్మై హోవాచ ॥ ౭ ॥

శం—ఇత్యుక్తోగౌతమేనరాజా సహకృచ్ఛ్రిమఃఖిబహూవ కథంతిదమితి.
సహ కృచ్ఛ్రిభూతోఽప్రత్యాఖ్యయం బ్రాహ్మణంమన్వానోహ న్యాయేన వి
ద్యానక్తవ్యేతి మత్వా తంహగౌతమంచరం దీర్ఘకాలం వసేత్సేవమాజ్ఞాప
యాంచకార ఆజ్ఞప్తవాత్. యత్పూర్వం పశ్యాతవాత్ రాజావిద్యాం, య
చ్ఛ పశ్యాద్భిరం వసేత్సాజ్ఞప్తవాత్, తన్నిమిత్తం బ్రాహ్మణంక్షమాపయితేహ
తువచనాక్త్యా తంహోవాచరాజా. సర్వవిద్యోబ్రాహ్మణోపిసత్ యథా యేన
ప్రకారేణ మా మాం హేశాతమ అపదస్తవ్వింతామేన విద్యాలక్షణాం వాచం
మే బూహిత్సాజ్ఞానాత్, తేనత్వంజానీహి, తత్ప్రాప్తివక్తవ్యం-యథాయేనప్ర
కారేణైయం విద్యా ప్రాక్తవ్యత్సానబ్రాహ్మణా గచ్ఛతి సగతవతి-నచద్యా

హాగా అనయావిద్యయాఽనుశాసితవంతః. తథైతత్ప్రసిద్ధం లోకేయశాస్త్రాదు
పురా. పూర్వం సర్వేషు లోకేషు క్షత్రిస్తేన క్షత్రిజాతైరేవానయావిద్యయా
పశ్చాత్తనం పశ్చాత్తత్వం శిష్యాణామథాత్ - భూమ. క్షత్రియపరమ్మయై
వేయం విద్యైతానంతం కాలమాగతా - తథాప్యహమేతాం తుభ్యంవక్ష్యామిత్వ
త్సంప్రదానామార్హ్యం ద్వాపూర్ణాగమిష్యతి. అతోమయాదు క్తం తత్త
త్తుమహాసీతుక్త్వా తస్మై హోవాచ విద్యాంరాజా. || 2 ||

— ఇతి పంచమ ప్రసాదకే తృతీయఖండభాష్యమ్ —

ఆ—కృచ్ఛీభావమభినయతి (కథమితి) గౌతమస్యనవనరాజ్ఞాదుఃఖిభా
వకారణం తిహిః పశ్చాత్తత్వాయతామిత్యాశంక్యాహ (సహేతి) కిమితితిహిః
చిరంవసేతుక్తవానిత్యత్యాహ (వాదేనేతి) సంసర్గంవసేతియావత్. వక్త
వ్యావిద్యాచేదితిశేషః, కథంరాజ్ఞా ద్వాపూర్ణంపశ్చాత్తత్వంతుభ్యతానపశ్చాత్త
యాస్సాన్విదిత్యాశంక్యాహ (యత్పూర్వమితి) పశ్చాత్తవాదివిషయే హేతువచ
నం, నకేవలం విద్యారూపాదేన శ్రేష్ఠ్యం కింతు జాతితాపేత్యపేరథః. తద్వి
బూహితాంవాచమిత్యాశంక్యాహ (తస్యేతి) విద్యారూపవచనే ప్రస్తుతేనకీతి
యావత్, యశేస్యస్యాపేక్షానిపూరియతి (శబ్దేతి)ప్రసిద్ధిమేనస్థానయతి (తస్మా
దితి)ద్వాపూర్ణానామనయావిద్యయాపశ్చాత్తత్వస్య ప్రాగభావాదితియావత్
ఇతిశబ్దాపాత్తమథంకథయతి (క్షత్రియేతి) డ్ కిమిత్యాశాదికారణమత
శ్చద్భావః || 2 || — ఇతిపంచమప్రసాదకేతృతీయఖండభాష్యటీకా —

రం—(సహకృచ్ఛీభావనానతిహాచిరంవసేత్పశ్చాత్తత్వాయాంవకార) ఏవముక్తో
రాజాగౌతమస్యాపశ్చాత్తత్వయతాంజ్ఞాత్వా కృచ్ఛీమఃఖిభావ, తదగౌత
మంవిద్యార్థంచిరంవసేత్పశ్చాత్తత్వం (తిహిఃవాచ) ఏనమాజ్ఞాన్యరాజారంకౌత
మంపునరువాచ. కిమితి (యథామాత్వంగౌతమావదయిథాయంసప్రా క్తవత్తః
పురావిద్యా ద్వాపూర్ణాన్వచ్యతీత్యాది) హేగౌతమ త్వం మాం యథాలవదంత
థాకరిష్యామితిశేషః. ఇయంవక్ష్యమాణావిద్యా పురా విద్యమానాపి యథా
యేనప్రకారేణ యస్మాద్యేగరితియావత్, త్వత్ ప్రాగ్భూతాన్నగచ్ఛతి
సప్రాప్తవతి. తస్మాత్సర్వేషు లోకేషు క్షత్రిస్తేనపశ్చాత్తత్వమథాత్, క్షత్రియ
జాతైరైవైతద్విద్యోపదేప్తవ్యం. అతో ద్వాపూర్ణాప్తేతద్విద్యాయా అభావా
ద్ద్వాపూర్ణానామేవ సమిపంగమిష్యామితిబుద్ధిర్కారాగ్, చిరవాసాజ్ఞానమ

32౮ సాన్దగిరియటీకశజ్జరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయామ్
 పి సాధవ్యమితిభావః (తస్తే హోవాచ) అథ చరకాలముపితవతే తస్తే గౌత
 మాయ రాజా విద్యాముపదిదే శేత్యధః. || ౭ ||

— ఇతి పశ్చిమ ప్రపాతకే తృతీయఖండభావ్యమ్ —

ఉ—అసావావలోకో గౌతమాగ్నిస్తస్యాదిత్యవనసమిద్రశ్చయో

ధూమోఽహరర్చిశ్చంద్రమాఅంగారావక్షత్యాణివిస్ఫులింగాః ||

శం—* పశ్చిమ్యమహుతావాపశ్చ్యయంప్రశ్నః ప్రాథమ్యేనాపాగ్ని
 యతే, తదపాకరణమన్వితరేమామపాకరణమనుకూలంభవేదితి. అగ్నిహోత్యా
 హుత్యోః కార్యారంభోయః సఉక్తోవాజసనెయకే. తింప్రతిప్రశ్నాః ఉత్క్రా
 వ్తిరాహుత్యగ్గతః ప్రిష్ఠాస్యప్రిః పునరావృత్తిలోకంప్రత్యుజ్జాయాతి. తే
 హుదాపాకరణము క్తంత్రైః * తేపితేతహుతేహుతేఉత్క్రావతస్తే అతరిక్ష
 మావిశతస్తే అతరిక్షమేవాహవనీయం కుర్వాతేవాయం సమిధంమరీచీరేవ శు
 క్లామానుతిం తేఅంతరిక్షంతిగ్నయతస్తేతతఉత్క్రావతత్యాది- ఏవమేవ పూ
 ర్వవద్దినంతర్వయతస్తేతతితవతేతే, ఇమామావిశ్య తర్ణయత్వా పురుషమావిశ
 తిః, తతస్త్రియమావిశ్యలోకం ప్రత్యుజ్జాయాభవతితి తత్కాగ్నిహోత్యాహు
 త్యోఃకార్యారంభమాత్రమేనుప్రకారంభవతిత్య క్తమ్. ఇహతు తంకార్యారంభ
 మగ్నిహోత్యాపూర్వపరిణామలక్షణం పశ్చిధావ్యవిభజ్యగ్నిశ్చనోపాసనము
 త్తరమాగ్గప్రతిపత్తిసాధనంవిధిత్సన్నాహ (అసావావలోకోగౌతమాగ్నిరిత్యా
 ది) ఇహ సాయంప్రాతరగ్నిహోత్యాహుతీహుతేపయజదిసాధనే శ్రద్ధాపుర
 స్కరే ఆహవనీయాగ్నిసమిష్టామార్చిరంగారవిస్ఫులింగభావితే కర్తాదికారక
 భావితేచాంతరిక్షం క్రిమేణోత్క్రావ్య ద్యులోకంప్రవిశత్యా సూక్ష్మధూతైః
 పుమవాయితావద్వబ్ధవాచ్యే శ్రద్ధాపేతుత్వాచ్చశ్రద్ధాశబ్దవాచ్యే తయోర
 ధికరణోఽగ్నిః- అన్యచ్చ తస్మిన్పద్ధంసమిదాదీతు్యచ్యతే. యాచాసానగ్నాన్
 దిభావనాలహుత్యోః సాపితత్రైవనిధిశ్యతే, అసావావలోకోగ్నిశ్చేగౌత
 మ. యథాగ్నిహోత్యాధికరణమాహవనీయఇహ, తస్యాగ్నేద్యులోకాభ్య
 స్యాదిత్యవనసమిత్ తేనహిష్టాసాలోకోదీప్యతే, అతస్సమింధనాశ్చమిదాది
 త్యోః రశ్చయోధూమః తదుత్థానాత్, సమిధోహిధూమఉత్పత్తి, అహరర్చిః-
 ప్రకాశసామాన్యాదాదిత్యకార్యత్వాద్వ, చంద్రమాఅంగారాః- అహ్నః ప్రశ
 మైభివ్యక్తేః; అర్చియాహిప్రశమేఽంగారాభివ్యజ్యంతే, నక్షత్యాణి విస్ఫు

లింగాః, చంద్రమసౌఽవయవాఇన విప్రకీర్ణత్వసామాన్యత్, ॥ ౧ ॥

ఆ—నను యథా ప్రశ్న మేవ ప్రతిపదనముదితిం పశ్యమంతు ప్రశ్నంప్రా
ధమ్యేన ప్రతిపదతా క్రమోనిరాకృతః తత్ర కింకారణమతతహ (పశ్యమ్యామి
తి) అథాక్యమమనుస్మృత్య పాతక్యమోఽభిధాతవ్యఇత్యథాః, నను వాజసనే
యకెఽగ్నిహోత్రప్రకరణైఽగ్నిహోత్రాహుత్యపూర్వపరిణామంజగదిత్యుక్తం,
తదేవహాపి వివక్షితిమితికిమనేన పిష్టపెషణన్యాయేనేత్యాశంక్యాథా—భదంవత్తు
మగ్నిహోత్రప్రకరణస్థితిమథామనువదితి (అగ్నిహోత్రాహుత్యపూర్వ) ఉక్తిప్ర
కారమేవప్రకర్యయత్ ప్రథమంయజ్ఞవల్క్యస్య జనకింప్రతి షట్ప్రశ్నానుత్తా
పయతి (తంప్రతీతి) కార్యారంభ స్తచ్ఛబ్దాభిధాః, అగ్నిహోత్రాహుత్యపూర్వప
రిణామోజగదిత్యుక్తే, తత్కాగ్నిహోత్ర సాయంప్రా తర్హి హుతయోరాహు
త్యోరస్తాల్లోకాదుశ్క్రూతిః; ఉత్క్రాంతయోః పరిలోకింప్రతి గతయోస్తత్ర
ప్రతిష్ఠా, ప్రతిష్ఠితయోస్సౌప్త్యయే సమాప్తద్యమానాత్మ ఖిః; తృప్తిమాపాద్యా
వస్థితయోః పునరమంలాకిః ప్రశ్నావృత్తిః, ఆవృత్తయో రాశ్రయః పుమాత్ కథ
మముంలాకంప్రతిష్ఠితాసశిలోభవతీతి కార్యారంభమధికృత్య షట్ప్రశ్నాః ప్ర
వృత్తాఇత్యథాః, తత్రైవవాజసనముకే యజ్ఞవల్క్యంప్రతి జనకిస్య ప్రతిప
చనంద్యయతి (తేమాచత) అస్మాద్విహాపేభిల్వహుతియజమానముత్క్రామ
స్తం పరిచిష్టేత్క్రామతః తచభూమాదినా యజమానేఽంతరిక్షమావిశతి త
దాశీరితాస్తత్తదావిశతిః, తేపునంతరిక్షస్తయజమానానుకూలతయాస్థితేస్వయ
మంతరిక్షాధికరణ తదాహవసీమిమివ హిర్వాతేహుత్యధికరణన్యాహవసీయ
త్వాత్, తత్ర వాయుంసమిధమివ విదుతః వాయునాఽంతరిక్షగ్య సమిధ్యమా
నత్వాత్, శుక్లా శుద్ధాహుత్యమివ మరీచీగేవాదధాతే- మరీచీనామంతరి
క్షేవ్యావృత్త్యాత్, తేచాంతరిక్ష స్థితస్త్వయజమానం ఫలోన్ముఖమాదధాతే, న
పునరంతరిక్షాదుశ్క్రామతి యజమానే సహోత్క్రామతః యజమానేచద్యులో
కమావిశతి సహవిశతి, తమావిశతిమేవాహవసీయంకుర్వాతే ఆదిత్యంసమిధ
మిహ్యద్యంతరిక్షైవ యదేవాక్తం, యథావా ఆహుతీపూర్వమంతరిక్షం తస్య
యతఇత్యుక్తం; తద్దేవ ద్యులోక స్థయజమానం ఫలదానేనసుఖనమాతన్వాతే
తేచారబ్ధక్షయేతత్తాద్యులోకాద్యజమానే వృధివీమావిశతి అబ్భూతేసహవరైతే
వృధివీచావిశ్య పీహ్యదినా నావశ్యాయం క్లేషయత్వా రేరేస్సించం పురుషమా

ఓం! సానన్దగిరియటికశక్కురభావ్యరంగరామానుజభావ్యయుక్తాయాం
 శ్రీయదావరేణావిశతః, పురుషాద్భురేతాదావరా ద్వితియాం వ్యక్తిమావిశ్య
 గభీరభూతం సావశ్రయం కర్మానుష్ఠానయోగ్యదేహభాగినమావాదయతః త
 తాఽసౌ పారలౌకికం ర్తానుష్ఠాయానేలాకం ప్రత్యుత్తానశీలాభవతీతి సర్వం
 జనకేనా కమిత్యథః- తథాపి కథమథభేదసిద్ధిరిత్యాశంక్య క్రమేవ సంక్షి
 ప్యాహ (తత్రేతి) వాచసనేయకంస ప్రవ్యర్థః. ప్రకృతిశ్చైతరథావిశేషం దర్శ
 యతి (ఇహత్వీతి) పంచభా ద్యుపజాగ్యప్రభవీపురుషయోషిత్ప్రకారైరితియావ
 త్. పంచాగ్నిసంబంధమవతార్య పృథమపర్యాయస్యతాత్పర్యమాహ (ఇహేతి)
 లయంలూకః- ధూలూకః. తస్మిన్నిత్యథః- ఆహుత్యంసమవాయత్వసిద్ధ్య
 థాం విశిషి (పయతీతి) తయోఃశ్రద్ధాత్వసిద్ధ్యథాం శ్రద్ధాపుంస్సరేఇతి
 క్తం తయోరధికరణాఽగ్నిరిత్యాదికల్పనోపయోగిత్వేన విశేషణాంతరమాద
 తై (అహవనీయేతి) తయోసాన్వితంత్యగ్నిపరిహంతి (కర్తాదీతి) అధికరణశ
 బ్దోభావప్రధానాధిమిషరః. కాలసంకోచ్యలోకాద్యాన్యోగ్నిః (తత్సంబ
 ధమితి) తచ్చబ్దోఽగ్నివిషయః, అన్యచ్ఛేత్యక్తంసప్రయతి (సమదాదీతి)అ
 దిశబ్దోధూమార్చిరంగారాదివిషయః. పర్యాయతాత్పర్యముక్తాఽక్షరాణివ్యా
 కరణి (అసాదిత్యాదినా) ఇహేతి-వితల్లాకినిదేశః పూర్వేణసమ్మధ్యతే, త
 దుక్తానాదిత్యత్ర తచ్చబ్దేనాదిత్యోగ్యహేతః. || ౧ ||

రం—తత్ర * వెత్తయథావజ్ఞమ్యదూహుతావావఇతి పజ్జమప్రశ్నప్రతి
 వచనస్య ఇతిరప్రతివచనానుకూలత్వాత్ ప్రథమత్వస్తదేవాహ (అసౌవావలా
 కోగౌతమాగ్నిః) హేగౌతమ అసౌలూకః స్వగ్గ్లూకవివాగ్నిః (తస్మాదిత్యపి
 వసమిత్) ఆదిత్వేనహే ద్యులోకోదీప్యతే (రశ్మయోధూమః) ! ధూమస్య సమి
 త్ప్రభవత్వాదాదిత్యరశ్మీనాంధూమత్వమ్ (అహరర్చి)ప్రకాశకత్వాత్ (చంద్ర
 మాఅంగారాః) అర్చిః ప్రశమకాలభవత్వాచ్చచంద్రమసోంగారత్వమ్ (నక్షత్రా
 ణివిస్ఫులింగాః) చంద్రానయవనదుపలభ్యమానత్వాద్విస్ఫులింగత్వమ్ || ౧ ||

ఉ—తస్మిన్నైతస్మిన్నగ్నౌదేవాశ్శ్రద్ధాంజహవతి తస్యోహుతే
 స్సోమోరాజాసమ్భవతి || || ౨ ||

—ఇతిపజ్జమప్రపాతకేచతుర్థః—
 శం—తస్మిన్నైతస్మిన్- యథోక్తలక్షణైఃగ్నౌదేవాః- యజమానప్రాణా
 అగ్నాదీదిహాపి అధిదైవతఃశ్రద్ధాం- అగ్నిహోత్రామహిపరిణామావస్థానా

పాః సూక్ష్మాతపః శ్రద్ధాభావితాశ్శ్రద్ధాఉద్యంతే* పశ్చిమ్యూమాహుతావా
 పఃపురుషవచసాభవంతిత్వపాంహూమ్యుతియా ప్రశ్నేశ్శుతత్వాత్ * శ్రద్ధావా
 తపఃశ్రద్ధామేవాంభ్య ప్రణేయ ప్రచరుంతిచవిజ్ఞాయతే. తాం శ్రద్ధామబూ
 పాఃజహ్వతి. తిస్యాతమ తేనోమోరాజా-తపాం శ్రద్ధాశబ్దవాచ్యానాంధ్య
 లాకాగ్నోమహుతానాం పరిణామసోమోరాజానుభవతి, యథా ఋగ్వేదాది
 పుష్పరసాః ఋగాదిమఘకరోపసీతా సతదిత్యై యశ్శబ్దికాద్యం రోపితాది
 రూపలక్షణమారంభిషిత్తుక్తు- అథేమాఅగ్నిహూత్యాహుతిసమవాయిన్యసూ
 త్తాః శ్రద్ధాశబ్దవాచ్యా ఆపోద్యులొక మనుప్రవిశ్య చాద్యంకార్యమారంభంలే
 ఫలరూపమగ్నిహూత్యాహుత్యోః యజమానాశ్చ తిత్కిరారతమౌతిమయీ ఆ
 హుతిభావనాభావితాహుతిరూపేణ కర్తృణాంకృత్యాః శ్రద్ధాఽప్సవమాయి
 నోద్యులొక మనుప్రవిశ్య సోమభూతాభవంతి, తిదర్థంహితైర్గ్నిశ్చూర్ణిహు
 తమ్. అత్రిత్వాహుతిపరిణామవివ పంచాగ్నిసంబంధక్రమేణ ప్రాధాన్యేన వి
 వక్షితఉపాసనార్థం, సయజమానానాంగతిః. తాంత్వవిదుషాం భూమాదిక్రమే
 ణోత్తరతివక్ష్యతి, విదుషాంహితైరాంవిద్యాకృతామ్. || ౨ ||

—ఇతి పశ్చిమప్రపాఠకే చతుర్థఖండభాష్యమ్—

ఆ—అథ్యాత్మార్థిదైవవిధాగన దేవావిశేషయతి (యజమానేతి)ప్రత్యయ
 విశేషత్వేన శ్రద్ధాయాహూమ్యత్వానుపపత్తిరిత్యాశంక్య శ్రద్ధాం వ్యాకరోతి
 (అగ్నిహూత్యా) కించ ప్రశ్నప్రతిపదసయోరేకార్థత్వాత్, ప్రశ్నేచాపాం
 హూమ్యతయాశ్శుతత్వాత్ప్రతిపదనేపి తాః శ్రద్ధాశబ్దితాహూమ్యతయావివక్షి
 తాశ్చత్వాహ (పశ్చిమ్యూమితి) అప్పుశ్రద్ధాశబ్దస్య వృద్ధవ్యవహారప్రయోగాభా
 వాన్తేషమిత్యాశంక్యాహ (శ్రద్ధై) కథమాపః శ్రద్ధాశబ్దేన ప్రసిద్ధపదుద్యం
 తే తత్వాహ (శ్రద్ధామితి) శ్రద్ధాపూర్వక హోమమద్విశ్య పయస్సోమజ్ఞా
 హుతిసాధనంసంపాద్య జహోతీతి తైత్తిరీయకాఃపఠతి- తిథాచాప్పుశ్రద్ధాశ
 బ్దస్సంభవతీత్యర్థః, ఉక్తమర్థందృష్టాన్తేనస్పష్టయతి (యథేశ్యాదినా) ఉక్తం మ
 ధువిద్యాయామితిశేషః చాంద్రికార్యం- చంద్రసమీపస్థం తత్సదృశశరీరమి
 త్యర్థః, తథాపీయజమానానాం కథంఫలిత్వం అతతహా (యజమానాశ్చేతి)
 ఆహుతీతచ్ఛబ్దేన గృహ్యతే. ప్రాధాన్యంమయడర్థః. తదేవస్పష్టయతి (ఆ
 హుతిభావనాభావితాఇతి) తత్సం(స్తుస్కూ)తాః తదనుసారిణః. తదాశ్శిక్షా

32-౧ సానన్దగిరియటికశక్కురభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం
 ఇత్యథాః. తద్భావిత్వే ఫలమాహ (ఆహుతిరూపణేతి) తేనాకృష్టత్వం వ
 శీకృతత్వం. ఆహుతిభావానా భావితాఇత్యక్తం స్పష్టయతి (శృద్ధేతి) తత్సా
 ర్వకం వయస్సాచూదిసాధ్యాయత్కర్త తదాశ్రయాఇత్యథాః. సామధూతాః
 తత్సమీపస్థంశరీరం ప్రాప్యతత్త్వరూపాఇత్యథాః. కథంసోమసారూప్యం ధ
 మ్మింగంఫలమిత్యాశక్కురూ (తదథామితి) యజమానానాంసోమభావో
 గతిమంతరేణ ససిద్ధ్యతి. తథాచనక్తవ్యాగతిరిత్యాశక్కురూహ (అతేతి) ఆ
 హవనీయోగ్నిస్పష్టమ్యథాః. సాతిహేతుత్రాచ్యతే - సహేతుక్తిమంతరేణ
 యథోక్తం ఫలంసిద్ధ్యతి, అతేతహ (తాత్పర్యేతి)

॥౨॥

—ఇతి పంచమప్రపాతకెచతుర్థఖండభావ్యతీకా—

రం—(శస్త్రీస్తేతస్త్రీన్నగ్నోదేవాశ్శృద్ధాఃజహ్వతి) ఆదిత్యాదిలక్షణసమి
 దామ్యపేతే ద్యులోకలక్షణగ్నోదేవాః ఇంద్రియాశృద్ధాం * శృద్ధావాఆ
 పఇతి శృతేః శృద్ధాశబ్దతాఅదోజహ్వతి. ఆత్మభర్తృభూత బుద్ధివిశేషలక్షణ శృ
 ద్ధాయాహూతవ్యత్వా నుభవాచ్శృద్ధాశబ్దేనాపవనాచ్యంతఇతి దృష్టవ్యం నచ
 ద్వియాణాంద్యులోకాగ్నో భూతిసూక్ష్మరూపాహుతివ్యవేశ్యత్యేవకర్తృత్వేకథమితి
 వాచ్యం ఇంద్రియాణామభావభూతిసూక్ష్మాణాం జీవంపరిష్కల్య ద్యులోకగమ
 నా సంభవాదింద్రియాణాం హృత్ప్రవీణముపపద్యతేఇతి దృష్టవ్యం ద్యులోకాది
 ప్రాపకకర్మణామింద్రియాభూత్యాద్యాత్రోక్తిరికదృష్టవ్యం (తస్మాత్తేనో
 తేనోమోరాజానుభవతి) ఏవం స్వకీర్మణ్యమ్యథాలోకంగణాజీవః స్వగణ
 భోగయోగ్యదివ్యదేహాయక్తోభవతీత్యథాః. నచాపృథ్వితానాం భూతసూక్ష్మా
 ణాం సోమరాజాజతే కథితేకథం జీవస్యసోమరాజభావఉచ్యతేఇతివాచ్యం
 ఉత్తర్య పితృయాణే * ఏషసామోరాజేతి చంద్రమనం ప్రాప్తస్యజీవస్యసో
 మరాజభావశ్రవణాదత్యనిదిశ్యమానసోమరాజభావస్యాపి భూతసూక్ష్మపరిష్క
 క్తజీవవిషయత్వాత్ ... .. ॥ ౨ ॥

—ఇతి పంచమప్రపాతకె చతుర్థఖండభావ్యమ్—

ఉ— పజన్యోవావగౌతిమాగ్నిస్తస్యవాయురేవసమిదభ్యం భూ

మోవిద్యుదర్చిరశనిరంగారాహ్నిదునయోవిస్ఫులింగాః ॥ ౧ ॥

శం—ద్వితీయహోమపర్యాయార్థమాహ- పజన్యోవాప - పజన్యవీప

గౌతమాగ్నిః పజన్యోనామ- వృక్ష్యపకరణాభిమానిదేవతానిశేషః తస్యవా

3౨౪ సానద్గిరిమఠీకశక్తిరథావ్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం

ఉ—పృథివీవానగౌతమాగ్నిస్తస్యాస్సంవత్సరవస సమిదాకాశా

ధూమోరాత్తిరర్చిదైవోఽజ్ఞారాఅవాంతరదిశోవిస్ఫులింగాః॥౧॥

శం—(పృథివీవానగౌతమాగ్నిరిత్యాది) పూర్వవత్ తస్యాః పృథివ్యాభ్య
స్యాగ్నేః సంవత్సరవసమిత్ - సంవత్సరేణహికాలేన స విధౌపృథివీ వీహ్య
దినిష్పత్తయేభవతి. ఆకాశోధూమః - పృథివ్యాభ్యంత్రితాకాశోద్భవ్యతే - య
థాఽగ్నేధూమః రాత్తిరర్చిః- పృథివ్యాహ్యప్రకాశాత్తికాయా అనురూపా
రాత్తిః - తమోరూపత్వాత్. అగ్నేరివానురూపమర్చిః దిశోఽజ్ఞారాః ఉప
శాస్తవ్యసామాన్యత్. అవాంతరదిశోవిస్ఫులింగాః క్షుద్రత్యసామాన్యత్ ॥౧॥

రం— (పృథివీవానగౌతమాగ్నిరిత్యాది) (తస్యాస్సంవత్సరవససమిత్)
సంవత్సరేణకాలేనసమిద్ధాహిపృథివీనస్యాదినిష్పత్తయేభవతి) ఆకాశోధూమో
రాత్తిరర్చిః) నీలరూపశ్రయపృథివ్యగ్నేరనురూపత్వాద్రాత్తిరర్చిష్టమి॥౧॥

ఉ—తస్మిన్నైతస్మిన్నగ్నౌదేవానష్ఠంజహ్వతితస్యాఆహుతైరన్న

గౌసంభవతి॥౨॥ ఇతిపంచమప్రపాఠకేషష్ఠఃఖండః

శం—(తస్మిన్నిత్యాది) సమానం తస్యాఆహుతైరన్నం. వీహియవాదిసం
భవతి ॥౨॥

—ఇతి పంచమప్రపాఠకే షష్ఠఖండభాష్యమ్—

షష్ఠఃప్రపాఠఖండయోరానందగిరియంతాన్తి॥

రం—(తస్మిన్నైతస్మిన్నగ్నౌదేవానష్ఠంజహ్వతితస్యాఆహుతైరన్నంసంభ
వతి) శ్రీధర్మబ్రహ్మవిధూతనూత్నాణి ఇంద్రియసాయుక్తానిస్వగభోగ
యోగ్యదేహకారేణ పరిణతానిసుకృతక్షయే దృవీధూతాని సంతిపజ్జన్యమవా
ప్యనష్ఠరూపాణి ధూత్వాపృథివీప్రాప్యవీహియవాద్యన్నానిభవంతీత్యర్థః

—ఇతి పంచమప్రపాఠకే షష్ఠఖండభాష్యమ్—

ఉ—పురుషోవానగౌతమాగ్నిస్తస్యవాగెనసమితాప్రోధూమోజ

హ్వైర్చిశ్చక్షురంగారాశ్శోత్రింవిస్ఫులింగాః ॥ ౧॥

శం—పురుషోవానగౌతమాగ్నిః తస్యవాగెనసమిత్ వాచాహి - ముఖేనస
మిధ్యతేపురుషః; ననూకః- ప్రాణోధూమః - ధూమఇచముఖాన్నిగమనా
త్. జహ్వైర్చిఃలోహితత్వాత్ చక్షురంగారాభాసఆశ్రయత్వాత్ శ్చోత్రిం
విస్ఫులింగాః విప్రకీర్ణత్యసామాన్యత్ ॥ ౧॥

రం—(పురుషోవానగౌతమాగ్నిరిత్యాది) (తస్యవాగెనసమిత్) వాచా

హినుమిధ్యతేపురుషః- నావాగ్నీ అతావాక్సమిత్. ఏనమన్యద్ధృష్టవ్యమ్ || ౧ ||

ఉ—తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నౌ దేవాఅన్నంజహ్వతితస్యాఆహుతే రేతస్సవ్యవతి || ౨ ||

—ఇతిపంచమప్రపాఠకే సప్తమఃఖండః—

శం—సమానమన్యత్- అన్నంజహ్వతి; వీహ్యదిసంస్కృతం. తస్యాఆహుతే రేతస్సంభవతి || ౨ || —ఇతిపంచమప్రపాఠకే సప్తమఃఖండభాష్యమ్—

రం—(తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నౌ దేవాఅన్నంజహ్వతి తస్యాఆహుతే రేతసంభవతి) ఏనా వీహ్యద్యక్షరూపాణిభూతసూక్ష్మాణి జీవసంస్థిష్ఠాని పురుషేణాద్యమానాని పురుష రేశోరూపేణపరిణమంత ఇత్సగ్రహణః..... || ౩ ||

—ఇతిపంచమ ప్రపాఠకే సప్తమఃఖండభాష్యమ్—

ఉ—యోషానానగౌతమాగ్ని సస్యాఉపస్థవీనసమిధ్యదుపమంత్యయతే సభూమియోనిర్విభవస్తకరోతితైః శ్లోరా అభినందావిస్సులింగాః || || ౧ ||

శం—యోషావానగౌతమాగ్నిః తస్యాఉపస్థవీనసమిత్ తేనహిసాపుత్రాద్యుత్పాదనాయసమిధ్యతే. యదుపమంత్యయతే సభూమిః- స్త్రీసంభవాదుపమన్త్రణస్య. యోనిర్విభః- లోహితత్వాత్. యదంతకరోతితైః శ్లోరాః, అగ్నిసంబుద్ధాత్. అభినందాః- సుఖలవాః విస్సులింగాః- స్తుబ్ధిత్వాత్ || ౧ ||

అత్ర సందేయంసాగ్ని

రం—(యోషానానగౌతమాగ్ని రిత్యాది) ఉపమంత్యం, సంకేతకరణం. లోహితత్వాద్యనిర్విభవస్తకం. అంతకరణంమిథునికరణం, అభినందాః త్రిజ్వల్యసుఖలవాః ఉ—తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నౌ దేవారెతాజహ్వతి తస్యాఆహుతే రేతస్సవ్యవతి || ౨ ||

—ఇతి షష్ఠమప్రపాఠకే సప్తమఃఖండః—

శం—తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నౌ దేవారేతాజహ్వతి. తస్యాఆహుతే రేతస్సంభవతి. ఏవంశ్రద్ధా సోమరహాన్నరేతాహవనపర్యాయకగ్రేణావపవ గర్భిభూతాస్తాః. తత్రావామాహుతినమవాయిత్వాత్ ప్రాధాన్యవివక్షయావః పశ్చిమ్యామాహుతౌ పురుషపచసోభవంతి- సత్వాపవపకేమలసోమాదికార్యమారభంతే, సచాపోఽహివృత్క్రతాస్సంతితి. తీవృత్క్రతేష్వపి విశేషసంజ్ఞా లాభోదృష్టః పృథివీమిమాఅపోఽయమగ్ని రిత్యనంతమదాహుత్యనిమిత్తః, తస్మాత్సముదితాన్యేవభూతాన్యదృహుశ్చైత్రమనమవాయిని సోమాదికా

306 సానద్దగిరియటికశక్త్యరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయామ్
 ర్యారంభకాణ్యోపకర్తువ్యం తే, దృశ్యతేచ దగవదాహుళ్యం సోమన్మప్తస్త్వ
 రెతోదేహేషు బహుద్రవంచశరీరం- యద్యపిపాథివమ ॥ ౨ ॥

❖ ఇతి పంచమప్రసాదకైస్తవమఖండభావ్యమ్. ❖

ఆ—తస్యాఆహుతైగ్ధస్సంభవతీయై క్తంస్య క్షీకరోతి (ఏవమితి) యదో
 క్తరీత్యా శ్రద్ధాదీనాం రెతోంతానాం యానిద్యులొకాదిషు యోషిదంతేష వ
 గ్నిమాహవనాని- తేషాన్మైక్తైకస్తికాపర్యాయే యోగీమోవ్యాఖ్యాతః- తేనేతి
 యావత్- కథంపునరావోగర్భిభవంతి భూతాంతరాణామపి శుల్యాగర్భిభావః-
 తస్య పాంచభౌతికత్వాత్- అతలహ (తత్రైతి) భూతానాంవధేన్ కిమిత్యపాం
 ప్రాధాన్యవివక్షయైషనిదేశః- తానామేవకేవలానాం కార్యారంభకత్వవివ
 ష్టాకీనన్యాత్, తిత్రాల్పహ (త్వితీ) భూతాంతరాసహకృతానాం కేవలానామ
 పామారంభకత్వే యదాల్పకార్యం- సతత్యోగాయతనం- తస్య జలబుద్బుద
 వదత్యంతిచలచలత్వాన్సన్ధిభావః కేవలానామప్రప్త్యముపెత్సైక్తం- ఇదానీం
 తదేవసాస్తీత్యాహ (సవతి) ఇతిశబ్దః * తానాంత్రీవృతంత్రీవృతమైకై కామక
 రోదితి శృతరితిహేత్వభావః, సువస్య త్రివృత్తృతత్వై కథంధృష్టోచితేషస్యప
 దేహోయజ్యతఇత్యాశంక్యాహ (త్రివృత్కృతేషేషితి) అపాం పౌరధాన్యవివక్ష
 యా ప్రశ్నప్రతిపచనయోరప్యబ్ధిఇత్యవసంహరతి (తస్మాదితి) కేవలానామసామ
 నత్వాదితియావత్. కథమరంభకేషు భూతేషవపాం బాహుళ్యమవగతమిత్యాశ
 జ్ఞ్య కాద్యద్వారా నదధిగతిరిత్యాహ (దృశ్యతేచితి) సోమాదీనామద్బాహు
 ల్యేపి కథం పాథివశరీరస్యతద్బాహుళ్యమిత్యాశంక్యాహ (బహుద్రవంచుతి)

❖ ఇతి పంచమప్రసాదకైస్తవమఖండభావ్యటీకా. ❖

రం—(తస్మిన్నైతస్మిన్నగ్నోదేవారెతోజహావ్సతితస్యాఆహుతైగ్ధస్సంభ
 వతి) రెతోరూపాణి తానియోనివానా స్త్రియం పౌవిత్య గర్భజేవసరిణమం.
 తఇత్యభావః ॥ ౨ ॥ ❖ ఇతిపంచమప్రసాదకైస్తవమఖండభావ్యమ్. ❖

ఉ—ఇతితుపంచమ్యమాహుతావాపఃపురుషవచసోభవంతీతి సఉ

ల్పావృతాగర్భోదశవామాసానంతశ్శయిత్యావయావద్వాప్తభాయతే ॥ ౧ ॥

శం—తత్త్రీ పంచమ్యమాహుతాహుతానాం రెతోరూపావో గర్భిభూ
 తాః ఇతితు- ఏవంతు పంచమ్యమాహుతావాపః పురుషవచసోభవంతీతి వ్యా
 ఖ్యాతవికపగ్నోః, యత్తు ద్యులొకాదిమాం ప్రత్యావృత్తయోరాహుత్యోఃపు

భవీంపురుషం స్త్రియం కృమేణావిశ్య లోకం ప్రత్యుత్థాయాభవతీతి జాజన నే
యక ఉక్తమ్. తత్ప్రాసంగకమిహోద్యతే. ఇహ చ పృథమే పృథ్వి ఉక్తమ్ * వే
త్థయదితాధిపాజ్ఞాపయంతీతి- తస్యచాయమువక్రమః సగర్భః అపాం పంచ
మః పరిణామవిశేషః అహుతిక మనవాసినాం శోధ్రాశబ్దవాచ్యానామ్
ఉల్బావృతః- ఉల్లేపన జరాయణోఽవృతః- పేష్టితోఽదశవాసనవామాసానంతః-
మూర్తిః కుత్సోఽశుతాన్వాయాద్యాన్యోనతాకాలేన న్యూనేనాతిరక్తసహజస్య
తరంజాయతే (ఉల్బావృతఇత్యాది) వైరాగ్యశాంతారిదముచ్యతే. కష్టంహి మూ
ర్తుః కుత్సో మూర్త్యునిగమవతిషి త్త్యైషాదిపూర్ణః- తదనంత్రస్యగర్భస్థానోల్బా
శుచిపూయావృతస్య లోపింతరీతాశుచిమస్య మాకుంజశివీతిరిసానువ్యవేశేన
వర్ణమానస్య నిరుద్ధక క్తిబలమిద్య తేజఃప్రజ్ఞాచేష్టస్యశయసమ్. తతో యోనిదాన్వ
రేణ పీడ్యమానస్య కష్టైరానిస్సృతిజన్యైవైరాగ్యం గ్రాహయతి ముహూ
ర్తామవ్యసహ్యం దశానాననవామాసానతిదీర్ఘకాలమంతస్కయిత్వేతి || ౧ ||

అ-పంచమప్రసంగనిర్ణయముపసంహతుంపాతనికాంకరూతి (తత్తేతి)
యోషాగ్నావితియాపత్ - గర్భిభూతాఃపురుషవదనోధవతీతిసంబంధః- ఉక్తా
థేవాంక్యం యోజయతి (ఇతిత్వేతి) అపాంగర్భిభావోక్తిమాత్రేణ పురుషవచ
స్తస్య నికేతివాదలక్షణైర్గ్రంథనేత్యాశిరికస్య తస్యతాత్పర్యమాహ (యత్త్వే
తి) అపాంత్యోః సంబంధితేషాః, ప్రాసంగికం గర్భిభావోక్తిప్రసంగాదాగత
మితియాపత్. ఇహాతః, సగర్భానామితి క్తి. ప్రాసంగికసంగతి. త్వా నా
క్షాదేవ పూర్వోన్మత్తగ్నిమూలస్త్రిసంగతిరితిలాత్పర్యాంతరమాహ (ఇహాచో)
ప్రజానామూర్ధ్వః గమనము తరంగినిరూపయిష్యతే- తాదర్భేణాన అసానుత్వ
త్తిరాదాపుచ్యతిఇత్యేహ క్తి నిష్పిషాంసంగతిముక్త్యా వాక్యాక గాణి యోజయ
తి (సగర్భఃఇతి) సామన్వత్త్వేనైతాంసన్యపేక్ష్య పంచమత్వంగర్భః భస్మస్య
రిణామగ్ని దాప్తవ్యం- అసాంప్రకృతిత్వేనాధికమాహుఃస్థాదివిశేషణవ్య
యమ్. అథవా పూర్వోక్తాతాంలాన్మునెనాధికేనవాకాత్తేన యానతాజనము
స్సమగ్రాంగజాయతే- తావతాకాలేనకుత్సో శయిత్వేతిసంబంధః, అనంతరం
యోనితానిగ్గమనకారణేభూతకమాభివ్యక్తైరితిశేషః. ఉల్బావృతత్వం, కుత్సో
చిరుశయనం, యోనితానిస్సంఘమిత్యేతదశేషమతివ్యసిద్ధం కిమితశ్చత్యా వ్యవ
దిత్యతే తత్ప్రాసం (ఉల్బావృతఇత్యాదితి) వైరాగ్యధేయమస్మస్థిమతి (క

350 సానన్దగిరియటికశక్తిరథాష్టరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం

ప్రంహిత) క్లేషాదిత్యాదిశబ్దేనాస్మక్కుయస్నాయమజ్ఞాదీనిగృహ్యంతే (తదనూ
లిప్తస్యేతి) తచ్చబ్రహ్మసూత్రపురిషాదివిషయః, శక్తిః బుద్ధిసామర్థ్యం వీర్య
మింద్రియసామర్థ్యం, తెజః శరీరగతాకాంతిః. పృజ్ఞాచేతనాజీవధర్మః; చెష్టా
(ప్రాణధర్మః, తాఃసరుద్ధాఃయస్యతీస్యేతి విగ్రహః. మాతురుదరేశయసస్యక
ష్టత్వేపి తదుదరాద్యానిద్వా రా నిస్సరిణం సుఖకరమితీతెల్. నెత్యాహ (త
తఇతి) తద్గ్రాహకత్వప్రకారమేవాభినయతి (ముహూర్తామపీతి) యస్మాతురం
తశ్చయనం ముహూర్తామపి దుస్సహం, తత్కృణు దీర్ఘం కాలంశయితుంశక్యం,
కథంచ దశవానవవామాసానంతశ్చయిత్యా వునర్కొనిద్వా రా దుష్కరం నిస్స
రిణం దుస్సహంస్యాదితి వైరాగ్యంగ్రాహయతీతిరప్యర్థః. || ౧ ||

రం—(ఇతిశు పంచమ్యమాహుతావాపఃపురుషవచనోభవంతితి) ఉక్తప్ర
కారణ శృద్ధాసోమవృష్ట్యన్న రెతారూపాహుతీనామధ్యే రేతారూపాయాం
పంచమ్యమాహుతానప్పద్ధితానిధూతనూత్నాణి పురుషశబ్దాభిలంసీయాని భవం
తీత్యర్థః; ఇతిశబ్దః పంచమప్రశ్నప్రతివచనసమాప్తిస్సతీత్యర్థః (సఉల్పా
వృతోగర్భోదశవామాసానంతశ్చయిత్యా యావద్వాఽథజాయతే)సఃగభాఉల్పే
న జరాయణా చెష్టనేన వేష్టితిస్సక దశవామాసానంతఃమాతృకుత్తౌశయిత్యా
యావద్వా నవవా ఏకాదశవా ద్వాదశవా మాతఃకుత్తౌశయిత్యా ఆథ అనం
తరం జాయతేత్యర్థః. || ౧ ||

ఉ—సజాతాయావదాయుషంతవతి తలప్రేతందిష్టమితోఽగ్నయ

ఏవహరంతి యతిఏవేతాయతస్సంధూణిభవతి || || ౨ ||

“—ఇతి పంచమప్రపాతకే సవమఃఖండః—

శం—సఏవంజాతాయావదాయుషంపునఘః టీమింతిషద్రమనాగమనాయ
కర్తృకుర్వత్ కులాలచక్రవద్యాతిర్భగ్భిమణాయ యావత్కర్మణోపాత్తమా
యః తానజ్ఞేనతి తమేనంక్షితాయషంప్రేతం మృతేదిష్టం కర్మణా నిర్దిష్టం
వరలాకంప్రతి యదిచెడ్డెన్ వైదికేకర్మణిజ్ఞానేవాఽధిక్యతః, తమేనం మృత
మితః అస్తాద్రామాదగ్నయే అగ్నీర్భామృతివశాహరంతి పుత్రావాఽత్స్య
కర్తృణా యతిఏవఇతిః ఆగతోఽగ్నేస్సకాశాద్భృద్ధాద్యాహుతిక్రమేణ
తస్మ పంచభ్యోఽగ్నిభ్యస్సమ్భూతః ఉత్పన్నోభవతి తస్మాదేవాగ్నయేహరంతి
స్వామేనయోనిమగ్నీమాపాదయంతీత్యర్థః. || ౨ ||

—ఇతి పంచమవ్యపాఠకేనవమఖండభాష్యమ్—

అ—జాతస్య పునరనభోనా స్తీత్యాశంక్యాహ (సవినమి)యావదాయ
పమి త్యైతద్వాప్యచప్తే (పునరితి) ఘటియంతివిమాఘ్నామనాగమనాథం
వా కులాలచక్రవత్త్రివ్యగ్భిమణాథంవా నిషిద్ధంకమః పౌనః పున్యేహచరణ
యావత్కమణాజితమాయః తానదస్తిదేహేజీవతి. తతామ్యయతె;తిథా
చ జాతస్య మృత్యుభ్యావ్యాన్నాస్తి సమ్యజ్ఞానంవిదా శవస్తిస్తాప్రిత్యర్థః,
అస్తు తహి మృతస్య కృతకృత్యతైత్యాశంక్యాహ (తమేనమితి) సప్తిస్య తర్హి
మృతస్య పారితోకికత్వంస్యాదితిచేత్ - నేత్యాహ (మదితి) తిదా పరలోకం
పరికిరత్తణా నిర్దిష్టమితి పూర్వేణసంబధః, యక్తంచ తన్మృతస్యాగ్నౌ
థానయనమిత్యాహ (యతిఇతి) ॥ ౬ ॥

—ఇతి షష్ఠమవ్యపాఠకే నవమఖండభాష్యన్టీకా—

రం—(సహితాయావదాయపంజనతి) సకగర్భజాతేభ్య యావదాయజీ
వతీత్యర్థః (తింపైతిదిష్టమిత్యాగ్నయవివహరతి యతివితౌ యతస్య భూ
తోభవతి) ఆయుఃక్షయసమయవివ తుప్రేతు పురుషుండిష్టం పరలోకాయనిర్ది
ష్టమ్. అథవా దిష్టం కిర్తానుస్మర్య యతః ష్యులోకపజాన్యద్యగ్నైరితి ఇహ
గతిః, యతస్మి యోషిమౌపాగ్నస్సంఘాతిః ఉత్పిన్నః; ఉత్పాగ్నయవివ దే
వాహరంతి, తిత్వ మ్యవజాన్యవృథివిపురుషయోషీత్పు పునరితి సమ్యగీత్య
ర్థః, అయంచావనన్యపూత్రైర్భాగ్యపాతాః. కిష్టంహ మాత్యుఃకౌ మూర్తి
పురిషవాతపి తల్లెష్టాదిపూజేణ తదనుచిధన్య గణాన్య ఉల్పా శుచిపూయావ
తస్య శుక్లకోణిఃవీజస్య మాతురీతిపీఠినానుపవేశేన విషర్జమానస్య నిరుద్ధవీ
ర్యబలశక్తితేజఃప్రజ్ఞాచక్రస్య లహుకాల శయనం, తతోయోసద్వాతేణ పిడ్య
మానస్య కవ్చతరానిస్సృతిః, కిర్కణోహాత్తం యావదాయః తాంజేవ జీవనం,
పునరితి ఘటియంతికుండికాన్యయేవారోహణానరోహణలక్షణభిమణంహి
శూర్యమాణం చైర్భాగ్యమాపాదయతి- ఆతివీర్యవన్య సమితిచక్రస్థస్యం ॥ ౭ ॥

—ఇతి షష్ఠమవ్యపాఠకే నవమఖండభాష్యమ్—

ఉ—తద్యజ్ఞంవిదుఃయెచేమేఽరణ్యశ్రద్ధావశ్యత్యేనానతే తేఽ
ర్చిషమభిసంభవంత్యర్చియోఽహురహ్నాఆపూర్ణమాణ పక్షమా
పూర్ణమాణపక్షాద్యాక్ పశుదజ్జేతిమాసాగ్స్తా ॥ ॥ ౮ ॥

3౯౦ సానందగిరియతీక క్షురభాష్యరూగరామానుజభాష్యయక్తాయామ్

శం—*వెత్తయదితోధిపజా! ప్రియంతీత్యయం పశ్యేన్మిత్వపస్థితోఽపా

కతః వ్యతయా తత్కలూకం పశ్యత్పత్తితానామధికృతానాం గృహమెధిసాంయోజ
త్తం. ఏవంయథోక్తంవంచాగ్నిదర్శనం - ద్యులూకాదగ్నిభ్యోవయం కృమేణా
జాతాఅగ్నిస్వయాపాః పంచాగ్నీస్తాన ఇత్యేనంవిదుః - జానీయుః. కథమ
వగమ్యతే ఇత్తంవిదురితి గృహస్థానవోచ్యంతే- నాన్యఇతి. గృహస్థానాంయేత్వ
నిత్తంవిదుః కేవలేష్టాపూతదత్తపరాః తేఢూమాదినా చంద్రంగచ్ఛంతితివక్ష్య
తి యేచారణ్యోపలక్షితా వైఖానసాఃపరివ్రాజకాశ్చ శ్రద్ధాగవత్పూజానతే-
తేషాంచేత్తం విభిన్నసహస్పరాదినా గమనంవక్ష్యతి. పారిశేష్యాదగ్నిహోత్రా
హుతిసంబంధాచ్చ గృహస్థాఏవగృహ్యంతే- ఇత్తంవిదురితి- ననుబ్రహ్మచారిణా
వ్యగృహీతాగ్రామశుశ్రూషారణ్యశుశ్రూషానుపలక్షితాశ్చ విద్యంతే కథంపారి
శేష్యసిద్ధిః నైషదోషః పురాణస్తతిప్రామాణ్యేత్ ఉభవరతసాం నైషీక
బ్రహ్మచారిణాముత్తరేణార్యమః పంథాఃపసిద్ధః - అతస్తేప్రరణ్యవాసిభిస్సహ
గమిష్యంతి ఉపకుర్వాణకాస్తుస్వాధ్యాయగృహణార్థాఃఇతి నవిశేషనిదేశా
హః ననూర్ధ్వరేతస్త్వంచేదుత్తరమాగఃపరితప త్రికారణంపురాణస్తతిప్రా
మాణ్యేదిష్యతే, ఇత్తంవిత్తవమనథకంప్రాప్తం న - గృహస్థాః పశ్యథకవ
ర్తావత్ యేగృహస్థాఃనిత్తంవిదుః తేషాంస్వభావతా దక్షిణాఢూమాదిఃపంథాః
పసిద్ధః తేషాంయేఇత్తంవిదుః- సగుణంవాఽన్యదృష్టావిదుః * అథయదుపై
వాస్తీ శవ్యంకుర్వంతి యదిదహర్విషమేవేతిలింగాత్ - ఉత్తరణగతేగచ్ఛంతి
ననూర్ధ్వరేతసాంగృహస్థానాంచ సమానేతశ్శమిశ్యేఉభవరేతసామెవోత్త
రేణ పథాగమనం, సగృహస్థానామితి నయక్తంఅగ్నిహోత్రాద్వివేదికర్తృబా
హుశ్యేవసతి నైషదోషః అనూతాహితే శత్రుమిత్రసంయోగనిమిత్తాహీ తే
షాం రాగద్వేషా, తథాభర్మాభర్మాహింసానుగ్రహనిమిత్తా, హింసానృతమా
యాఽబ్రహ్మచర్యాదిచటహ్వశుద్ధికారణమప్యపరిహార్యం తేషాం- అతాఽపూ
తాః అనూశిత్వాన్నోత్తరేణ పథాగమనం. హింసానృతమాయాఽబ్రహ్మచర్యా
దిపరిహారాచ్చశుద్ధాత్తనా, హితరేశత్రుమిత్రరాగద్వేషాదిపరిహారాచ్చవిరజనః
తేషాంయ క్తఉత్తరఃపంథాః తథాచపౌరాణికాః * యేప్రజామీషిరైదధీరా
స్తేత్తశానానిభజతే । యేప్రజానైషిరేధీరాస్తేఽమృతత్వంహిభజరిత్యాహుః-
ఇత్తంవివాంగృహస్థానామరణ్యవాసిసాంధ్ర సమానమాగఃత్వేఽమృతత్వేన

చనతి. అర్హ్యవాసేనాం విద్యానర్థకన్యం ప్రాప్తం- తథావశ్యుతివిరోధః * స
తత్కదక్షిణాయ న్నినావిద్యాంస స్తపస్వినఇతి * సవినమవిదితోసభున క్షీతిచవిరు
ద్భు, న, ఆధూతసంప్లవస్థానస్యామృతత్వేన వివక్షితత్వాత్. తత్రైవా కం పౌ
రాణీక్షేః * ఆధూతసంప్లవం స్థానమమృతత్వంహిభాష్యతేఇతి. యచ్ఛాత్యంతి
కమమృతత్వం- తదపేక్షయా * సతత్కదక్షిణాయ న్ని * సవినమవిదితోసభున
క్షీణ్యాద్యాః శృతియిఇత్యిహాసవిరోధః * సచపునరావృతా న్నఇతి. * ఇమం
మానవమాపితాంనావతే న్నఇత్యాది శృతివిరోధఇతిచేన్న- ఇమంమానవమితివి
శేషణాత్ * తేషామిహానపునరావృతిరస్తీతి చ యదిహ్యేకావైనైవనావశే
రే- ఇమంమానవ, మిహ్యేతిచవిశేషణమసంభావకంస్యాత్ ఇమమిహేత్యాకృతి
మాత్రముచ్యతేఇతిచేన్న - అనావృత్తిశేషేనేననిత్యానావృత్త్యుభయస్యప్రతికత్వా
దావృత్తికల్పనానర్హికా. అతిఇమమిహేతిచ విశేషణార్థవత్త్వాయఅన్యత్రాన్య
త్రికల్పనీయా నచసదేమేవాద్యతీయ మి శ్యేవంపౌత్యయవతాం మూర్ఖాన్య
నాడ్యాఽర్చిరాదిమాగణాగమనం * బ్రహ్మేవసా బ్రహ్మేవైతి * తస్మా
త్తత్సర్వమభవత్ * సతస్యప్రాణాఉత్క్రామంతిఅత్రైవసమవీయన్త ఇత్యా
దిశృతిశలేభ్యః సమతస్థాత్- జీవాబుద్ధిక్రమియః ప్రాణానాత్క్రామంతి స
హౌవగచ్ఛంతీత్యయమథాః కల్ప్యతిఇతిచేన్న * అత్రైవసమవీయన్త ఇతివిశేష
ణాసంభావకాత్ * సర్వేప్రాణానూత్క్రామంతిచ ప్రాణైశ్చేవసస్య
ప్రాప్తత్వాత్ తిస్మాదుత్క్రామ తీత్యనాశ్చేదేవేషా. యదపిహేషస్య సం
సారగతివైలక్షణ్యాత్ప్రాణానాంవేన సహాగమనమాశక్యం తిస్మాన్నాత్క్రా
మంతీత్యుచ్యతే- తదాపి * అత్రైవసమవీయన్త ఇతివిశేషణమసంభావకం స్యా
త్ - సచప్రాణైర్వియక్తస్య గతిరుపపద్యజేతవత్వంవా - సర్వగతిత్వాత్సదా
త్తనోనిరవయవత్వాత్. పాణినమ్మన్దమాత్రమేవహ్యగ్నివిస్ఫులింగవజ్జీవత్వభేద
కారణమిత్యతస్తద్వియోగే జీవత్వంగతిర్వాసశక్యావరికల్పయితుమ్. శృతయ
శ్చైత్త్వమాణం సచసతాఽణురవయవః స్ఫుటితోజ్జవాభ్యస్సమూహం ఛిద్రీకు
ర్వీత గచ్ఛతీతిశక్యం కల్పయితుం, తస్మాత్ * తయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వ
మేతీతిసగుణబ్రహ్మపాసకస్య పాణైస్సహనాడ్యాగమనం-సాపేక్షమేవచా
మృతత్వం- ససాక్షాన్తాక్షిణిగమ్యతే * తదవరాజితాపూస్తదైరంమదీయంసర
ఇత్యాద్యుక్త్యా * తేషామేవైషబ్రహ్మలోకఇతివిశేషణాత్ - అతఃపంచాగ్నివి

312 సానందగిరియతీక శబ్దరథాప గ్రంథ రామాయణభాష్యయశ్చాయాం

దోగృహస్థాయే, యేచేమేఽరణ్యేవానప్రస్థాః పరివ్రాజకాశ్చ సహ నైషీక బ్రహ్మచారిభిః శిష్టాతపశ్చ శ్శివ మాద్యుపాసతే శిష్టధానాస్తపస్వినశ్చేత్సీధః యే పాసశబ్దస్తాత్పర్యాధః * ఇష్టాపూతేఽదత్తమిత్సుపానగితియద్యత్ - తే త్యంతి రాత్, యేచపత్యంబృహ్మహరణ్యగర్భాభ్యముపాసతే - తేన ర్వేఽర్చిషం అర్చిరభిమానినీం దేవతామభినంధనన్తి; పృతివద్యం తేనమానమన్యద్బదశుభా గతివ్యాఖ్యానేన ||

111

ఆ - * సఉల్పాపుతశ్శాదిన్మాత్రమనువదతి (వేదైతి) పృత్యుపస్థితః పృత్యత్పత్తిప్రదశేన సన పృనుగతశ్శతియావత్. తద్యద్యత్తంవిదురిశ్యేతద్వాప్యవ దై (తత్తేత్తాదినా) సప్రమ్యుక్తమేవ స్ఫుటయతి (లోకమితి) నిధారణా భాష్యస్మి - వెదసప్రకారమనువదతి (ద్యులూకాదీతి) తేర్చిషమభినమ్యవన్తి త్యుత్తరిత్యసంబద్ధః సా గారహితైర్విశేషేరుగోచరేషామనువిసానసిద్ధ్యతీతిశంక తే (కథమితి) సారిశేష్యసంకోదకమితి పరిహరతి (గృహస్థానామితి) షష్ఠీనిధారణై అత్యుక్తేవలంబిమిణోగృహస్థానివిమరితి గృహణమహంతి తిశేషః పరివ్రాజకావానప్రస్థాశ్చ గృహ్యన్తామితిచేత్; నైత్యాహ (యేచేతి) శేషాంతిహిహ గృహణం అతీతహ (పారిశేష్యాదితి) గృహప్రవీనశాంత్యంత రిమాహ (అగ్నిహోత్రేతి) తదాహుశ్యపూర్వపరిణామాత్తకంజగదత్యి పశ్యు ధాప్యవిభజ్యాగ్నిశ్చేన దశేనముత్తరిమాగ్రప్రాప్తిసాధనైవోద్యతే - అతా విద్యాయాస్తపస్వయందృహస్థానామపి తత్పరమ్యంధనస్య ప్రాప్తత్యాత్ తే షామేచేహ గృహణముచితిమిచ్ఛంతః - పారిశేష్యమాక్షివతి (సన్నితి) గాగ్రి మేసపత్నీకోవాసః - సచబహ్మచారిణాం పత్నీనమ్యద్ధః తతాగ్రిమశ్శుత్త్యాబ్ర హ్మచారిణోఽగృహీతాః. గురుకులవాసితావచ్చ నారణ్యశుశ్రోవలక్షితాః - తత స్తేషామిహ గృహణసమ్యవాన్న పారిశేష్యమిత్యధః. కింనైషితిక బ్రహ్మచారి ణోత్తేర్థం విదురితిగృహ్యేరణ, కింనోపపత్త్యానాంతివికల్పవద్యంమాషయ తి (నైషరోషశ్శతి) * అష్టాశీతినహ ప్రాణియతీనానూర్షణరేతనామ్ స్త్రు తంస్థానంతుయతైషాం తదేవగురువాసినా మిత్యాదిపురాణస్త్రుతః శ్రుతిమూ లత్వేన పాపూర్ణానైషితిక బ్రహ్మచారిణామూర్షణరేతనామాదిత్య సంబద్ధే నొత్తరాయణేనాపలక్షితోదేవయానాభ్యోమాగోయావతాప్రసిద్ధః తస్మాతై షామరణ్యవాసిభిస్సహాఖండితబ్రహ్మచర్యేణైవార్చిరాది గతిలాభాన్న పంచా

గ్నిదిత్యైవ ప్రయోజనమితి పారిశేష్యసిద్ధిరిత్యర్థః ద్వితీయంప్రత్యాహ (ఉప
 కుర్వాణకాస్త్వీతి) తేహిసాన్వధ్యాయగ్రహణాధాః- తస్మిన్గ్రహీతేస్వచ్ఛా
 వశాదాశ్రమాంతరం గృహ్యంతస్తస్మిన్నైవఫలవంతోభవంతీతినగ్రహస్థాదిభ్యోవి
 భజ్యేత్తం విదురితి నిదే శమన్వత్తిత్యర్థః కి నైఘికా నాంబర్హదాచారిణామ
 త్తిరమాగ్రప్రా ప్తిరూర్ధ్వరేతిస్వేనైవాధ్యుపగమ్యతే- ఉచ్యతేవిశ్వేన. నా
 భ్యః, తేనైవోర్ధ్వమాగ్రప్రా విసంభవాదనర్థకమిత్థంవిత్త్వి ప్రాప్తమితి
 శ్రుతివిరోధాత్. ద్వితీయేతుపారిశేష్యోప్రితాదనస్థస్యమితోబ్జ్యుర్థః. కిమి
 త్థంవిత్త్వంనైఘికాగ్రప్రా ప్త్యర్థకమిత్త్వమే - కి వాసర్వానైవ ప్రతీతి
 వికల్పస్యద్విమలగీత్య ద్వితీయ ముషయితి (సగృహస్థానితి) తాన్ ప్ర
 త్యర్థవత్ప్రమాన్త్ర విత్త్వస్య విభూయోజ్యాయం (సగృహస్థానితి) సన్
 భావతః, తద్విశ్వే ప్రాపూర్ణంబలావర్తనః ; తేషామేవ, గృహస్థానాంమ
 ధ్యేయే కిమిక్వేప్రకారేచ్ఛా పరంగాగ్నిరశేన ఎవం గ్నిసన్వేసృద్వా
 సగుణంబర్హదమిదు. బలవంతోన, ఉచ్యతే పథాగచ్ఛాతీతిసంబంధః సకేవ
 లగృహస్థానాం పంచాగ్నివిత్త్వమేవ స గుణంబర్హదవిత్త్వమపి తేషామసీతి
 ప్రమాణమాహ (అంతి) అంగైష్ఠికైశ్చాంతియోగవిశేషైరబర్హదమిదామర్చి
 రాదిగతిస్త్రివణాద సిగ్మాస్థానామసి బ్రహ్మవిత్త్వమితిగమ్యతే; పరివ్రాజకా
 దిషన్వంశ్యేష్వసంభవసపద్యాన్త్యుపాదిత్యుచ్యత్యాన్వయః కిం చిత్ శావిశేషా
 దాశ్రమాణాం తుల్యత్వమాశీస్య సాకే (సన్వీతి) సామగ్నముక్త్యాగృహస్థేషు
 విశేషందశయతి (అగ్నిహోత్రాదితి) వెదికాంతిమాణి భూయాంసి సం
 త్త. తేషాంచదాహు స్వగర్భవిశేషాః- ధర్మ రతేసామేనదేనియాసేన పథాగమ
 నం- సగృహస్థానామిన్వయః, సాంసభాయ స్వంబుదాయ స్వస్థాయ షరో
 ధాదిత్యర్థః- ఆశ్రమిత్యావి సేధమణవి శపాద్యుపధితారతమ్యసంభవాన్వై
 కరూప్యమితిపరిహరితి (నైవహోషితి) కథంగృహస్థానామగ్నిహోత్రాది
 భూయోధర్మవతాంవిద్యాహీనాన సాన్వపూతత్వం, తస్మాత్ (శశ్మిత్యై
 తి) అబ్రహ్మచర్యాదీత్యాదిపదేన సరిగ్రహదిగృహ్యతే. ఆశుద్ధిదాహుత్యకారణ
 మతశ్శబ్దార్థః తుల్యమూర్ధ్వరేతసామప్యశుద్ధిపాతబాహు సృదపూతత్వమి
 త్యాశంక్యాహ (హింసేతి) ఊర్ధ్వరేతసాంపూతత్వేన్ద్వైధులితమాహ (తేషా
 మితి) ఊర్ధ్వరేతసాం దేవయానేపథ్యను ప్రవేశే ప్రమాణమాహ (రథా

కోట సానద్గిరియటికశక్తిరభావ్యరభామనభావ్యయత్తాయామ్
 చేతి) పౌరాణికాః- ఆహారితిసంబంధః ఆశ్రమధర్మమాత్రమాగవాసై
 ణామృతత్వసూధ్యైరతసాముక్తమాక్షిపతి (ఇత్థంవిదామితి) తేషాంవిద్యా
 సర్వకృమిష్టమేవేత్యాశక్త్యాహ (తథాచేతి) సః- పరమాత్మాస్వయమజ్ఞాత
 స్సన్నేసం- అధికారిణమపవగ్నప్రదానైససపాలయతీతద వాక్యంవిద్యామంత
 రేణామృతత్వం బ్రువతావిద్యుద్ధమిత్యర్థః ఊర్ధ్వైరేతసామమృతత్వవ్యాపేక్షిక
 త్యాత్తత్యవిద్యాసర్వకృమేవేతిపరిహరతి (నాథూతేతి) ఆపేక్షికమమృతత్వ
 మిత్యత్యై ప్రమాణమాహ (తత్రైవేతి) యత్యప్రజాఃకామయమానాముక్తి
 భాజోనభవంతీత్యుక్తం- తత్రైవ, తత్సన్నిధానితయావల్ కథంతహియధోక్త
 శృతివిరోధసమాధిత్వాశక్త్యాహ (యచ్ఛేతి) ఆదిశబ్దః *తమేవంవిద్యా
 సమృతఇహభవతీత్యాదిశృతినంగ్రహార్థః. ఆపేక్షికామృతత్వేశృతివిరోధో న
 శక్యతేపరిహర్తుమిత్యంశః తే (నచేతి) ఆదిశబ్దస్తేషామిహసపునరావృత్తిరి
 త్యాదివాక్యసంగ్రహార్థః- ఇమమిహేతివిశేషణావస్తుభేదనిరాచక్షే (నేత్యా
 దినా) తదేవమృతిరేకముఖసవికరయతి (యదీతి) సర్వకల్పేషు శృతిరేతా
 దృశత్యాదిమమిహేతిపదద్వయంసామాన్యేససర్వకల్పవిషయమిత్యాశంశతే (ఇ
 మమిహేతి) తథాత్వేవిశేషణాసర్వకన్యం దుర్వారమిత్యుత్తరమాహ (నానా
 వృత్తీతి) విధాంతరేణవిశేషణార్థాసంభవే ఫలితమాహ (అత ఇతి) యస్మి
 స్కల్పే బ్రహ్మలాకప్రాప్తిః తస్మాత్కల్పాంతరమస్యత్యైత్యుక్తం ఊర్ధ్వైరేత
 సామాశ్రయధర్మమాత్రనిష్ఠానామమృతత్వమాపేక్షికముపక్షిప్తం సమ్మృతితే
 షామేవసాక్షాత్కృతబ్రహ్మతత్త్వానామాత్మ్యంతికమమృతత్వం గతినిరపేక్షం సి
 ధ్యతీత్యాహ (నచేతి) తేషాంగత్యాదినిరపేక్షమాత్మ్యంతికమమృతత్వం భవతి
 త్యత్ర ప్రమాణమాహ (బ్రహ్మైవేతి) * సతస్తాత్పరాణాత్కామంతీతి
 మాధ్యందిసశృతి మనుస్మృత్య * సతస్సేత్యాది కాణ్విశృతిరపినేతేవ్యేతిశంశతే
 (సమతస్తాదితి) వాక్యశైషవిరోధానైవమితిదూషయతి (నాత్యైతి) శృ
 త్యంతరాలాచనాయామపిసస్వయూధ్యకల్పనేత్యాహ (సర్వప్రాణా ఇతి)
 ప్రాణైః- సహజేవప్యేతిశేషః. సంసారదశాయాం ప్రాణైస్సహవిజ్ఞానాత్సో
 గమనేమిత్యానాస్తి ప్రాణానాంజీవేన సహగమనమిత్యాశక్త్యాహ *న
 తస్తాదిత్యాదివాక్యమిత్యాశక్త్యాహ (యదాపీతి) భవతుప్రాణానామత్రై
 వసమేవలయః- తథాపిజీవస్య గమనాయత్తమమృతత్వమిత్యాశక్త్యాహ (నచే

తి) * క స్తిన్నహముత్క్రాంతిత్క్రాంతోభవిష్యామి క స్తిన్నాపరిష్టితే పృ
 తిష్ఠాన్యామీతిన ప్రాణమస్మజతేతి శ్మితైరితి శేషః కించ - ప్రాణైర్వియ కస్య
 చిదాత్మనోజీవత్వంనూపపద్యతే- ప్రాణోపాధిక స్తేవ తస్యజీవతబ్దవాచ్యత్యా
 దిత్యాహ (జీవత్వంచైతి) ఉక్తమథాంసమథాయతే (సర్వగతత్వాదితి) చి
 దాత్మాహికల్పనాయామధిష్ఠానం సత్స్వితానిధాగంసర్వస్యాత్మా- తస్మాదగ్నే
 రిన్స్ఫులింగవజ్జనత్వాఖ్యభేద సమ్పదనంతస్య ప్రాణసంబంధమాత్రమేవేతి వై
 దికానాం ప్రసిద్ధం తథాచ ప్రాణవియోగేచిదాత్మనోజీవత్వంగతిర్వాసశక్య
 తేకల్పయితుం - తస్మాత్పూర్ణత్వాది ప్రతిపాదకశ్మతీనాం ప్రమాణత్వాదిత్య
 థాః సదాత్మనస్సర్వగతస్యజీవాఖ్యభేదకరణంనప్రాణోపాధికృతం - కింతు
 స్యతపవతస్యాంశోజీవః తథాచాగ్నివిస్ఫులింగవత్సర్వగత్యర్హత్వాప్యపవత్తిరి
 త్యాశక్యాహ (నచైతి) * నిష్కలంనిష్క్రిమంశాంతమిత్యాదిశ్మితైరితి శే
 షః పృకరణార్థముపనంహంతి (తస్మాదితి) నిగుణబ్రహ్మవిదామాత్మ్యంతికా
 మృతత్వస్య గమనాదినిరపేక్షత్వాదితి యావత్, సగుణబ్రహ్మపానకస్య సా
 పెక్షమమృతత్వ మిత్యత్ర విశేషణ శ్మితీమనుకూలయతి (తదపరాజతేతి) ౩
 దిపదన * తదస్వత్త్వస్య మనవనశ్చాదిగృహ్యతే. తేషామేవ. బ్రహ్మవిదామే
 షః పూర్వోక్తవిశేషగుణోబ్రహ్మణః సత్త్వాఖ్యస్యలోకః నాన్యేషామకృతాత్మ
 నామితివిశేషదిగుణాదిమృతత్వం తేషామగ్లోపనివాసిభిన్నమం నాపేక్షమేవ
 తి నిధాంతిమిత్యథః - ఊర్ధ్వం రాశినా మాశ్రిమమంత్రినీష్ఠానామపి బ్రహ్మ
 లోకోలభ్యతే. గృహస్థానాం పుంర్విదుషామేవేతివ్యసపాద్య ప్రకృతిశ్మితీవా
 ఖ్యానమనువర్తయతి (అత ఇతి) పూర్వోక్తపారిశేషాదితియావత్ - పరివ్రా
 జకాశ్చేతి - ఆముఖ్యసన్మాన్యసినస్త్రిమండినాగృహ్యం తేముఖ్యసన్మాన్యసినాం
 * బ్రహ్మసంస్థానమృతత్వమేతీవృథక్రృతత్వాత్ * శృద్ధాంగత్యముపాసత
 ఇతిశ్మిత్యంతరం పంచాగ్నివిదోగృహస్థా సాన్విశృమమాత్ర పృవణాఊర్ధ్వరే
 తనః సత్యబ్రహ్మపానకాశ్చోభయే సర్వశబ్దేనోచ్యంతే. చతుర్థాయదువకో
 సలవిద్యాయాం గతివ్యాఖ్యానమతివృత్తం తేనసమానమర్పణాచారిత్యాది వా
 క్యవ్యాఖ్యానం- తథాచశేన్మృతకర్తవ్యమిత్యాహ (సమానమితి) ॥ ౧ ॥

రం—అథ * వెత్తపథోదేవయానస్య పితృయాణస్యచ వ్యావర్తనాది
 తి తృతీయంపృక్షంపృతివక్తి (తద్యదత్తంచదుర్యేచవే-౭౦౯౯శృద్ధాతపశత్యపా

312 సామంతియికి శిక్ష రభావ్యరంగరామానుజభావ్యయ్యకాయం
 సరి తర్కించుమనింభవంతి) ప్రా కవిస్తుతస్య సంకరతాదీనస్య స్వరూపంత
 దిత్వేనైవరామ్యశ్యతే, తత్ పశ్యగాత్మస్వరూపం యెకత్వం- ఉ కప్రకారేణ
 ద్యుపజాన్యపృథివీపురుషయోషిత్సు శ్రద్ధాసామవృత్తస్య రేతశ్శరీరకతయాదే
 హాదిలక్షణప్రకృతివివి కతయాచ యేదిమరిత్యథాః, అత్ర బ్రహ్మాత్మకతయా య
 త్యపియోజనీయం- భావ్యకృతా * అవ్రతీకాలంబనానితినూత్ర * పంచాగ్ని
 విదాపృథ్విరాదినాగతిశనణాదర్పి రాదినాగతస్య బ్రహ్మప్రాప్త్యపునరావృత్తి
 శృవణాశ్చ. అతఏవ తత్కృతున్యాయేన ప్రకృతివిసిర్దు కబ్రహ్మాత్మ కాత్మానుసం
 భానంసిద్ధమితిహిధాపితమ్. అరణ్యేన్దిత్యా శ్రద్ధాంపురస్కృత్య తివశ్యచితంబ్ర
 హ్మోపాసతఇత్యథాః. వాజసనేయ కనమానప్రకరణః * శ్రద్ధాంసత్యముపాస
 తఇతిశృవణాత్; సత్యశబ్దస్య బ్రహ్మోపాసత్యవశ్యద్దోషి బ్రహ్మవరః * అనియ
 మస్య ర్వేమామిత్యధికరణ భగవం ప్రకృతా * తివ్యఇత్వందియః * యఏవ
 మేతద్విదురితి పంచాగ్నివిద్యానిష్ఠాః * యేచేదబ్రహ్మవిదానా శ్రద్ధాపూర్వకం
 బ్రహ్మోపాసీనాంహృద్విశ్వాసార్పి రాదేకాగతిరుపదిత్యతే * సత్యజ్ఞానమనంతం
 బ్రహ్మ * సత్యం త్వేనవిజ్ఞానీనమితిసత్యశబ్దస్య బ్రహ్మోపాసనీదోః; తివశ్యబ
 ద్వాపి తేనైకాభ్యాత్ సత్యంబ్రహ్మోపాసనీ బ్రహ్మోపాసనీయతే. శ్రద్ధాపూ
 ర్వకం బ్రహ్మోపాసనంబ్రహ్మోపాసనం. * సత్యం సత్యం విజ్ఞానీతస్యమిత్యవ
 క్రమ్య * శ్రద్ధా త్వేనవిజ్ఞానీనమితిసత్యశబ్దానిభాషితిమ్. ఉక్తంచ వ్యాసా
 రైః * పరమంయోమహాత్మవైత్యాదిమతవశ్యబ్దస్య బ్రహ్మపరత్వమితి; అత్ర
 వాజసనేయకే * శ్రద్ధాంసత్యమితిశ్రద్ధాబ్దస్య ద్వితియాంతత్వశృవణాదిహాపి
 శ్రద్ధాశబ్దాద్వితియాంతః, భాందసత్వాత్ * సుసాంసుయగితిసువోలుక్, తత
 ప్తే పురస్కృత్యేత్యభ్యాహరః; శ్రద్ధాంపురస్కృత్య బ్రహ్మోపాసతఇత్యథాః
 ఇతిస్తవవివక్షితః- అథనా ఏవకారోన్మ్రా భ్యాహరణస్యః బ్రహ్మోపాసనయేఉ
 పాసతఇత్యథాః- తతశ్చ అబ్రహ్మోపాసనన్యాన్వృత్తిఫలకీయమితిశబ్దోద్భ
 వ్యవ్యః- యద్యా శ్రద్ధాతవశ్యబ్దయోః ప్రసిద్ధపరార్థః- శ్రద్ధాతపఃపరాయణా
 నాచబ్రహ్మవిద్యానిష్ఠత్వ మర్హసిద్ధ తతశ్చబ్రహ్మవిద్యానిష్ఠత్వత్వథాః ఫలతి ।
 అయమవ్యర్థః*తదవ్యవిద్య, ఆర్థశాపిశాబ్దత్వంసంభవతీతుగ్ కమితివదతాం
 వ్యాసార్యాశామనుమతవిన, తేర్చివమభినమృతంతి అర్చి దేవతాచూతివా
 హితయా ప్రాప్నోతిత్యథాః(అర్చిసోఽహరహ్మ ఆహ్మ భ్యమాణపక్షమాపూర్వ

దానం. ఇతిశబ్దస్తజ్జాతీయోపవాసాదికర్తాస్తరవరః- యాగదానహోమాదీని కర్తానియోఽనుతిష్ఠంతీత్యర్థః * ఉక్తప్రకారేణానుతిష్ఠంతీత్యర్థః ఇతివ్యాసార్థ్యవచనస్యాప్యయమేవాధానః- శుభ్రాపూర్వమనుష్ఠానప్రకారాననువృత్తైః- తే ధూమమభినంభవంతి- ధూమదేవతాంప్రతిపద్యంతే ఆతివాహికత్వేన్యోధానః- (ధూమాద్యాత్రింరాత్రేరపరపక్షమపరపక్షాద్యాన్ పక్షక్షిప్తైతిమాస్మాన్స్తాన్) అత్రాపి ధూమాదిశబ్దాస్తత్తదభిమానిదేవతాపరాః- దక్షిణైతి-దక్షిణాంధికమాదిత్యవీరీత్యర్థః * దక్షిణాదాజిత్యాజంతోఽయంశబ్దః, దక్షిణాయనమాసాభిమానినీర్దేవతాంప్రతిపద్యతే ఇత్యర్థః (నైతేసంవత్సరమభిప్రాప్నువంతి) ఏతే ఇష్టాదికేవలకర్తృకారిణః దక్షిణాయనమాసాన్ ప్రాప్యాపి విద్వాంసభవనసంవత్సరదేవతాంప్రాప్నువంతీత్యర్థః.

॥ 3 ॥

ఉ-మహేభ్యఃపితౄలూకంపితౄలూకాదాకాశమాకాశాచ్ఛంద్రమనమేషసామోరాజా తద్దేవానామన్నంతందేవాభక్షయంతి॥౪॥

శం-మహేభ్యః పితౄలూకం పితౄలూకాదాకాశం- ఆకాశాచ్ఛంద్రమనంకాసా యస్తేప్రాప్యతేచంద్రమాః- యవీషః దృశ్యతేఽంతరిక్షేసోమోరాజా- బ్రాహ్మణానామ్. తదన్నందేవానామ్. తంచంద్రమనమన్నం దేవతాఇంద్రాదయోభక్షయంతి అతస్తేధూమాదినాగత్వా చంద్రభూతాః కర్మిణో దేవైర్భక్ష్యంతే. నవననథాయేష్టాదికరణం- యద్యన్నభూతాదేవైర్భక్ష్యేన్యరథ- నైషదాపః అన్నమిత్యుపకరణమాత్యస్యవివక్షితత్వాత్- నహి తేకబలౌత్సాహేదేవైర్భక్ష్యంతే- కింతహి- ఉపకరణమాత్యం దేవానాంభవంతి తే స్త్రీపశుభృత్యాదివత్- దృష్టశ్చాన్నశబ్దఉపకరణేషు స్త్రీయోన్నం- పశవోఽన్నం- విశోన్నం రాజ్ఞోమిత్యాది. నచ తేషాంస్త్రీదీనాం పురుషౌపభోగ్యత్వేవ్యవభోగోనాస్తి- తస్మాత్కర్మిణోదేవతానామపభోగ్యాఅపి సంతిస్సుఖినోదైవైఃకీడ్వంతి శరీరం చ తేషాం సుఖౌపభోగయోగ్యం చంద్రమండలేఽప్యమాగభ్యతే- తదుక్తంపురస్తాచ్ఛృణోతాశబ్దానామోద్యులూకాగ్నౌ హుతాసోమోరాజానవ్యవతీతి తాతపః కర్మసమవాయిన్యఇతరైశ్చభూతైరనుగతాః ద్యులూకంప్రాప్య చంద్రత్వ మాపన్నాః శరీరాద్యరమ్భికాఇష్టాద్యపాసకానాంభవంతి. అంత్యా యాంచశరీరాహుతావగ్నౌహుతాయామగ్నినాదహ్యమానే శరీరెతదుత్థాఅపోధూమేన సహోద్భవంయజమానమావెష్ట్యచంద్రమండలం ప్రాప్యకుశ మృత్తి

రం సానన్దగిరిమఱిక శక్కురధావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం

కాష్ఠానీయాః బాహ్యశరీరారమ్భికాభవన్తి, తదారంభేనశరీరేణైష్టాదిఫలమువ
భుంజానాఅసతే ||

18

ఆ--అన్నశబ్దస్యయథాశ్చితమథఃంగృహీత్వాచోదయతి (నన్వతి) ఔ
పచారికమథఃంగృహీత్వాపరిహరితి (నైషదోషఇతి) వృద్ధప్రయోగమంతరే
ణ కథముఖకరణవిషయోన్నతస్థోవ్యాభ్యయతే, తత్రాహ (దృష్టశ్చైతి) భ
వతుకర్తిణౌచదెవాప్రతుప్రకరణశ్చిత్, తథాపి స్వయముపభోగాభావాద
సథఃకమిష్టాదికరణమిత్వాశ్చజ్ఞాహ (సచేత) అన్యోపభోగానామపిస్వ
యంభోగసత్త్వం తస్మాదిత్యుచ్యతే- తథాపి తేషామృతానామశరీరణాంక
థంముఖ్యోపభోగస్సన్భవతీత్వాశ్చజ్ఞాహ (శరీరంచేతి) కథమపాంచంద్ర
లోకేతద్దేహారమ్భకత్వం తదాహ (తమకమితి) అథాపాంచమత్సవినాన్న
త్వంప్రతీయతే - నతుకమిచదేహారంభకత్వమిత్వాశ్చజ్ఞాహ (తాతపిఇతి)
కర్తృసమవాయినీనామసాచిర్వాపూర్వనావరాయజమానదేహేప్రతిష్ఠితానాం
కథంధ్యులొకప్రవేశాదిసంభవతీత్వాశ్చజ్ఞాహ (అన్యాయంచేతి) అర్థిరారంభ
స్యశరీరస్యభోగాయతనత్వం దశేయతి (తదారంభేనేతి) || ౪ ||

రం--పునఃకిం ప్రాప్నువంతీశ్చత్రాహ (మాసేభ్యః పితౄలొకం పితౄ
లొకాదాకాశమాకాశాచ్చంద్రమనమితి) స్పష్టార్థః ఏతేన * నెత్తయదితో
ఽధిపిజాః ప్రయంతీతి ప్రథమశ్చప్రశ్నః ప్రతుక్తోభవతి (ఏషసామోరా
జా) అత్రైషిష్యసేననాభిసంభవ్యశ్చంద్రమాః పరామృశ్యతే - చంద్రమన
స్సౌమరాజభావోపదేశస్యన్యథాత్వో, అపిత్సప్తాదికార్యభిసంభవితాపరా
మృశ్యతే * తస్మాదహం తేస్సామోరాజాసమ్భవతీతి న్యాయేనస్వగభోగయో
గ్యదిప్యదేహాయత్తోభవతీత్యర్థః (తద్దేవానామన్నం) అన్నవత్సదేవానాము
పకరణభూతోభవతీత్యర్థః, (తంచేవాభక్షయంతి) శంఖప్తాదికారిణంచదభా
వముపగతంజానసిద్ధాదేవాభక్షయంతి, స్వకైంకర్యేషాపశూనివదినియంజ
తఇత్యర్థః సూత్రితంచ * భాక్తంవాఽనాత్మవిత్త్వాదితి ||

|| ౪ ||

ఉ--తస్మిన్యావత్సంపాతముషిత్యాగ్రైతమేవాధ్యానంపునర్నివతఃం

తే యథేతమాకాశమాకాశాద్వాయంవాయుర్భూత్వా ధూమో

భవతి ధూమోధూత్వాఽభింభవతి ||

|| ౫ ||

శం--యావత్తమపభోగనిమిత్తస్యక్షయఃకర్తాః సంపతేన్తియేనేతి సంపా

తః కర్మణః క్షయః నూనత్వమ్నాతం - యావత్కిమణః క్షయశ్చత్యభః. తా
వత్తస్మింశ్చంద్రిమండలేఉషిత్వాతథ అనంతరమేతమేవ నక్ష్యమాణమధ్వానం
మాగం పునర్నివర్ణంతే ఇతి పరియోగాత్సూర్యవప్యసకృచ్ఛంద్రిమండలం గ
తానిష్ఠత్వాశ్చాసన్నితిగమ్యతే. తస్మాదిహలోకేఽష్టాదికర్తృవదిత్యదంగంగచ్ఛం
తి. తత్త్వయేచావత్తే - క్షణమాత్రమపి తత్తస్మాత్కుంసలభ్యతే, స్థితినిమిత్తకర్త
క్షయాల్ - స్నేహక్షయాదివప్రదీపస్య కింతిత్యయేన కర్తృణాచంద్రిమండలమా
రూఢః, తస్యసర్వస్య క్షయతస్మాదవరోహణం, కింవాసావశేషఇతి. కింతతః య
దినర్వస్తేవక్షయఃకర్తృణః, చంద్రిమండలస్థస్తేవమోక్షః ప్రాప్తోతితి, తిష్ఠ
తుతావత్తత్రైవమోక్షస్వాత్. నవేతితతఃకలస్వేహశరీరోపభోగాదినసంభవతి
* తత్తస్మేషేణైశ్చాది స్తృతివిరోధశ్చస్వాత్. సన్నిష్ఠాపూర్వదత్తవ్యతిరేకేణా
పి మనుష్యలూకేశరీరోపభోగనిమిత్తాని కర్మాణ్యనేకాని సంభవంతి. నచతే
షాంచంద్రిమండల ఉపభోగాః - అతఃక్షీణానిసతాని. యన్నిమిత్తంచంద్రిమండల
మారూఢః తాన్యేవక్షీణానీత్యవిరోధః శేషశబ్దశ్చ సర్వేషాంకర్మత్వసామా
న్యదవిరుద్ధః అతఏవచ తత్రైవమోక్షస్వాత్తదోషాభావః, విరుద్ధానైకయో
న్యసంభోగఫలానాం చ కర్తృణామేకైస్త్వజంతారాంభకత్వసంభవాత్, నచై
కస్మిం జన్మనిసర్వకర్మణాంక్షయఉపపద్యతే. బ్రహ్మహత్యాదేశ్చైచ్చైకైకస్యకర్త
ణోఽనేకజన్మారమ్భకత్వస్థరణాత్. స్థానిరాదిప్రాప్తానాంచాత్మ్యంతమాధా
నాముత్కర్షరహితాః కర్తృనితరమ్భకత్వానంభవాత్. గర్భభూతానాంచసంస
మానానాం కర్మాణసంభవే సంసారానుపపత్తిః తస్మాన్చైకస్మిం జన్మని సర్వ
షాం కర్మణాముపభోగః యత్తుకౌశ్చిదుచ్యతే, సర్వకర్మాశ్రియోపమదేన
ప్రాయేణకర్మణాం జన్మారంభకత్వం తత్త్రికానిదిత్కర్మాణ్యనారంభకత్వేనైవ
తిష్ఠంతి. కానిదిజన్మాంతరమారంభంతి ఇతినోపపద్యతే. మరణస్యసర్వకర్తృభివ్యం
జకత్వాత్ స్వగోచరాభివ్యంజకప్రదీపవదితి తదనల్ సర్వస్యసర్వాత్కత్వా
భ్యుపగమాల్. సహిసర్వస్య సర్వాత్కత్వేదేశకాలనిమిత్తాదివిరుద్ధత్వాత్ సర్వా
త్తనోపమదణః కస్యచిత్ కర్వచిదభివ్యకిర్వాసర్వాత్తనోపపద్యతే, తథానక
ర్మణామపిసాశ్రియాణాముపమర్దోభవత్. యథాచపూర్వానుభూత మనుష్య
మయూరమర్కటాది జన్మాభిసంసక్రాంతాఃవిరుద్ధానేకవాసనాఃమర్కటత్వప్రాయ
షకేన కర్మణామర్కటజన్మారంభమాణేన నోపమృద్యంతే, తథాకర్మాణ్యవ్య
న్యజన్మప్రాప్తినిమిత్తానినోపమృద్యంతేఇతియక్తం, యదిహిసర్వాఃపూర్వజన్మా

౪౦౩ సానద్దగిరిమటికశక్తిరథావ్యరంగరామానుజభావ్యయశ్చాయామ్
 నుభవవాసనాడవమృద్యేరకమర్కటాదిజన్మనిమిత్రైక రక్షణమర్కటజన్మనాన్
 రథే - మరు-టస్యజాతమాతృస్యమాతుశ్చాఖాయాశ్చాఖాంతరగమనెమాతుదద
 రనంలగ్నత్వాదికాశలంసప్రాప్నోతి-ఇహజన్మననభ్యస్తత్వాల్చచాతీతానంతరజ
 న్మనిమర్కటత్వమేవాసీత్తస్యేతి శక్యంవత్తు * తంవిద్యాకర్తణీసమగ్నావరథే
 తే పూర్వపర్యజ్ఞాచేతిశ్చుతే: తస్మాద్వాసనావన్నాశేషకమోఽపమదఃఇతి శేష
 కమఃసంభవః. యతపనంతస్థాచ్యైష్యేహోపయశ్చాశ్చమఃగన్తుంసారడవపద్య
 తఇతి నకశ్చిద్విరోధఃకొసానధ్యాంయంప్రతినివతంశతఇతిఉచ్యతే-యథేతంయథా
 గతంనివతంశే, నను* మాసేభ్యఃపితౄలోకంపితౄలోకాదాకాశమాకాశాచ్చం
 ద్రమసమితిగమనకృమడక్తః సతథానివృత్తిః కింతిమాకాశాద్వాంయమిత్వా
 ది. కథంయథేతిమిత్యుచ్యతే, నైషదోషః ఆకాశప్రాప్తేస్తుల్యత్వాత్ప్రతిపిప్ర
 పేశ్చ సచాత్రయథేతమేవేతనియమః, అనెవంవిధమపినివతంశే. పునర్నివర్త
 న్నైతితునియమః అతడపలక్షణార్థమేతల్ - యథైవమితి, అతాభౌతికమాకా
 శంతావత్ప్రతిపద్యంతే యాస్తేమాంచంద్రమండలైశ్శరీరారంభకావతరణ - తా
 స్తేమాం తత్ప్రావభోగనిమిత్తానాంకర్తృత్వయేవీతియనైఘ్నతసంస్థాన మివా
 గ్నిసంయోగే తాదిలీనాంతిరిక్షస్థాకాశభూతాదన సూక్ష్మాభవంతి. తాంతి
 రిక్షాద్వాంయృచ్ఛవంతివాయుప్రతిష్ఠాః వాయుభూతాదితత్త్వాముతకోచహ్యమా
 నాః తాభిస్సహజీణకర్తావాయుభూతోభవతి. వాయురూపత్వాత్తాభిస్సహజీవ
 భూమోభవతి. భూమోభూత్వాఽభిం ఆబ్భరణమాత్రిరూపోభవతి || ||x||

ఆ—* తద్దేవానామన్నమిత్వాదివాగ్భాగ్యయతస్సిన్నిత్యాదివాగ్భవప్రేయా
 వదితి) చంద్రీలాకస్తచ్చబ్దార్థః యావత్సంపాతముషిత్యైతి హ్యయతే - కథ
 మన్యథావాగ్భాగ్యయతే - తత్ప్రామా (సంపత్తీతి) పునశ్చబ్దప్రయోగస్య తా
 త్పర్యమాహ (పునరితి) అభేత్వాదివాగ్భాగ్యముపసహరతి (తస్మాదితి) త
 చ్చబ్దపరామృష్టహేతుం సప్రప్తయతి (స్థితితి) యథాదీపస్య స్నేహక్షయేస్థితిని
 మిత్తాధావాదస్థితిః, తథా చంద్రీలాకెస్థితి నిమిత్తస్నేహేదర్భోగేన క్షయాత్త
 తస్థిత్వసంభవాదవృత్తిరేవేత్యర్థః తస్మిన్వావత్సంపాతముషిత్యైత్యత్ర విచార
 యతి (కింతయితి) తస్య- చంద్రమండలప్రావకస్యాతిరిక్తస్యచ సర్వస్య క
 మణః క్షయేసతీతియావల్ - సావశేషః- భుక్తాత్మమణస్సకాశాదతిరిక్తైసక
 న్నచిత్కమణాసహితస్సన్నిత్యర్థః పక్షద్యయేపి ఫలంవృచ్ఛతి (కింతతఇతి)

తత్కాద్యంపక్షంపూర్వపక్షముభేద పరిదిక్షిచ్చు ప్తత్పలమాహ (యదీతి) తలై
 వమాషణాంతరమాహ (తిష్ఠతి) చంద్రమండలంసప్రమ్యథః తతః-చం
 ద్రమండలాదిత్యేతత్ ఇహేతి- ఏతల్లోకోక్తిః- ఆదిపదం శుభాశుభకర్మాను
 సారి సర్వవ్యాపారసంగ్రహార్థం సకేవలంసర్వకర్తృయవక్షేభుక్తిరెవవిదుష్య
 తే- కింఽస్తృతిశ్చేత్యాహ (తతః) చంద్రలూకభోక్తవ్యస్య కర్తృణోభో
 గేన క్షయూదూర్భ్యంశేషేణ-అనువభుక్తేన కర్తృణాం ప్రప్రతిపద్యంతేతత్కాద్య
 స్తృతిస్సర్వకర్మక్షయవక్షేవిదుష్యతేత్యర్థః, నర్వకర్తృయవక్షేపూర్వపక్ష
 ణాన్యథావాదినా పరిక్షిప్తేనావశేషపక్షము తరవాదీ పృతిపద్యతే (సన్నితి
 తాన్యపిచంద్రమండలే భుక్తాన్యేవేతి నావశేషోస్తీత్యాశంక్యాహ (సచేతి) స
 హిసర్వకర్తృవశాచ్చంద్రమండలపాప్రిరితిభావః తహి చంద్రమండలేకర్మఫ
 లోపభోగాభావాదలంతదారోహః సేత్యాశంక్యాహ (యన్నిమిత్తమితి) అవిరో
 ధఃచంద్రమండలభోగస్య శేషకర్తృనద్భావస్యచేతిశేషఃయత్తుతతశ్చేషేణత్యా
 దిస్తృతివిరోధాతి తత్కాహ (శేషశబ్దశ్చేతి) నిశ్చేషస్వపిభుక్తేయ కర్తృస్వ
 భుక్తకర్తృనశేషశబ్దానవిరుధ్యతే- అభుక్తానాంకర్తృణాంకర్తృత్వస్య తుల్యత్వా
 న్నాతీసావశేషవక్షేస్తృతిరోధోస్తీత్యర్థః యచ్చంద్రమండలస్థస్వేవ మో
 క్షస్సాస్యది తత్కాహ (అతఏవేతి) శేషకర్తృనద్భావాదేవేతియావత్ ఇతశ్చక
 ర్తృశేషసిద్ధిరీత్యాహ (విరుద్ధేతి) ఆరంభకత్వసంభవాత్- ఏకజాత్యుపభోగ్యక
 మ్క్షయేపి కర్తృశేషసంభవతీతిశేషః అధైక స్థిః జన్తనిసర్వాణిషీయంతేకర్తా
 శముస్తేయకభవికత్వాదిత్యాశంక్యాహ (సచేతి ఏకభవికన్యాయస్యాపరిష్టాన్ని
 రాకరిష్యమాణత్వాదిత్యర్థః ఇతశ్చశేషకర్మసిద్ధిరీత్యాహ (భిన్నావత్కాద
 శ్చేతి) * శ్వసూకరఖరోష్ట్రాణామిత్వాది స్తరణం ఘృతభాండస్నేహశేషవ
 త్ భుక్తస్తేయకర్తృశ్చేషాత్పునరాప్యత్తిర్భవిష్యతీత్యతలహ (స్థావరాదిన్య
 శేషకర్తృసిద్ధౌపాత్వంతరమాహ (గభాభూతానామితి) కర్తృశేషనద్భావము
 పసంచారితి (తస్మాదితి) ఏకస్యాపి కర్తృణాన్నేకజన్తపాత్వంతరచ్యుత్తాద్యః
 మతాంతరముత్థాపయతి (యత్తివేతి) యావత్ప్రవృత్తఫలంకర్తృనక్షియతే తా
 వత్ప్రవృత్తిప్రతిబంధాదన్యానికర్తృనిస్వఫలంనారంభంతే-మరణకాలేతుప్రతిబం
 ధకాభావాత్సర్వకర్తృశ్చేషానసంఘాతోపమద్వైతేషాముత్తరశరీరారంభకత్వమవి
 రుద్ధమిత్యర్థఃతథాపిశేషకర్తృనద్భావాసిద్ధిరీత్యతలహ (తలైతి) అనాదికర్తృ

కంఠః సానద్వగరియటికశక్కురభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 తాంసర్వేషామమత్తరశరీరారంభకత్వేసతితియావత్. ప్రాయణకాలేయానికర్తాణ్య
 భిష్యక్తాని తాన్యేవాత్తరశరీరారంభకాణి - ఇతరేషామతునశరీరారంభకత్వమితి
 దూషయతి (తదనదితి) మధుద్యాహ్నాదోక్తేన న్యాయేనసంప్రసంగసర్వాత్కతావ
 జ్ఞీకారాదైహాన్యాపి తథాత్వాన్నసర్వాత్తనోపమదోషపవత్తిర్యథాః ఉక్త
 మథాముపపాదయతుః సామాన్యన్యాయమాహ (నహీతి) సర్వసర్వస్యకా
 రణంకార్యంచెతిన్యాయేన సర్వస్వసర్వాత్కత్వేస్థితేనతి కస్యచిత్ కిన్చిత్స
 ర్వాత్తనోపమద్దః తథాభిష్యక్తిర్వా నోపపద్యతే- పృతీయమానోపమద్దా
 దేదేశవిశేషాదికృతత్వాదిత్యథాః ఉక్తన్యాయంప్రకృతయోజయతి (తథేతి)
 ఇతశ్చ ర్తశేషస్సంభవతీతిర్వత్తాయాం దృష్టాంతమాహ (యథాచేతి) పూ
 ర్వంకమేగానుభూతానియానిమనుష్యాదిజన్తాని త్రైభువంస్సృతాఃసంపాదితా
 వీరుద్ధాః యాథాయస్యోవాసనాః, తజ్జాతివిశేషప్రాప్తకనకమణాతస్మిన్నా
 రభ్యమాణే న నిరుధ్యంతేత్యథాః దాప్తాంతికమాహ (తథేతి) దృష్టాంతం
 వివృణోతి (యదహీతి) వ్యవహితవాసనోచ్ఛేదేహి నాన్యవహితానోద్భిద్యతే
 తథాచానంతరజన్తాత్తవాసనాసామన్యార్వాన్తర్కటశిశోర్యభోక్తకాశలమవిరుద్ధమి
 త్యాశక్యాహ (నచేతి) కించ * పూర్వప్రజ్ఞాచెత్సవిశేషేషపూర్వజన్మాజ్ఞా
 తవాసనాజీవమనుగచ్ఛతీతి శృవణాదవ్యవహిత పూర్వజన్తవాసనేనతమనేవతీతి
 నశక్యంవిశేషతోవర్తమిత్యాహ (తంచిద్యేతి) దృష్టాంతముపపాద్యదాప్తా
 న్రికం నిగమయతి (తస్మాదితి) శేషకర్తృవ్యాప్తఫలితమాహ (యత ఇతి) ఉ
 పయక్తార్కర్థాః, శేషశేతిసంబంధః (కశ్చిదితి) శ్రోతావాస్తాశోవా
 యాక్తికోవాలోకోవేత్యథాః. ఏతమేవాధావసమితిప్రకృతమధావసంప్రశ్నపూ
 ర్వకం విశదయతి (కోనావిభాదితా) యథేతిమిత్యక్తమాక్షిపతి (నన్వీతి) కిం
 యథేతిమిత్యేతదేవసంభవతి, కింవా యథేతమేవతి నియమోహిపపద్యతే, త
 త్రాద్యందూషయతి (నైషదోషఇతి) ద్వితీయంప్రకృత్యాహ (నచేతి) అతే
 తి- నివృత్తిరుక్తా (అనెనంవిధమపీతి) యథాగతిక్రమోదశితః- సతథానివృత్తి
 ర్నియతా కింతువిధాంతరేణాపి సంభవతీత్యథాః నివృత్తైకక్రమనియమాధావే కి
 ద్యశోనియమోవివక్షితఇత్యాశంక్యాహ (పురీతి) కేనాభిప్రాయేన తహి
 యథేతిమిత్యక్త, అతః (అత ఇతి) గతిక్రమవన్నివృత్తిక్రమేనియమాధా
 వోపతశ్చద్భాషాః, ఉక్తంచ * యథేతిమనెనచేతి, నివృత్తినియమేఫలిత మా

హ (అత ఇతి) పరమాత్మానాం వ్యావర్తయతుం భౌతికమిత్యుక్తం కథంపూర్వసి
ద్ధాకాశతాదాత్మ్యావత్తిరవరోహతాం సింధుతీత్యాశుక్య తత్సామ్యగమనమేన త
ద్భావాపత్తిరిత్యుపచర్యతే * తత్సామ్యభావాపత్తిరితిన్యాయాదిత్యాహ (యా
సేషామితి) పుతస్యసంస్థానం, కాలస్యం - తానాప్తికాశఘాతాసు తత్పరివెష్టి
కాక ర్హిణోఽభ్యవరోహంతస్తద్భూతా ఇవభవంతీత్యర్థః. ఆకాశాద్వాయమి
త్యస్యాథం సాధయతి (తాంతరిక్షాదితి)

॥ x ॥

రం—(తస్మిన్యావత్సంపాతముషిత్యా) సమృతత్యనేనేతిసమ్మతః కమ
శేషః యావత్కర్తృశేషముషిత్యేత్యర్థః; యావచ్ఛబ్దసాసకల్యార్థః సాకల్యంచఫల
ప్రదానప్రవృత్తకర్తృశేషవిషయంనతుసంస్థితకర్తృవిషయందృష్టవ్యం * వేత్తయథాపు
నరావతంతరిషద్విత్తీయప్రశ్నంప్రతివత్తి (అథైతమేవాధ్యానంపునర్నివతే నై
యథేతం) అథఅనంతరమేతమేవాధ్యానంధూమాదిమాగ్నాయథేతం-యథాగ్నం
పునర్నివతంతే ఇత్యర్థః - ధూమరాత్యైవరవక్షదక్షిణాయనషట్తాసపిత్తలూ
కాకాశకమేణారోహణాత్తైనేన విపరీతక్రమేణారోహణాప్రాప్తే అత ఏవిశేష
మాహ (ఆకాశమాకాశాద్వాయం (యథారోహణే ఆకాశాద్భంద్రమన
మభిసంభవంతి, ఏనమనరోహణచంద్రమనఆకాశమభిసంభవంతి. ఆరోహణావ
రోహణయోరాకాశాభిసంభవస్త్వనిశిష్టఇతిభావః ఆకాశాద్వాయం అభిసం
భవంతీశేషః అత్యవాయుస్పృశ్యాత్వాధూమోభవతీత్యుత్తరస్థినిశ్చింతాదత్తావ్యవరో
హంతఆకాశోభవంతి. వాయుభవంతీశ్యేవానలః - ఆనరోహణాచాకాశాదిభ
వనంనతచ్ఛరీగత్యం, సర్గాద్యకాలమారభ్యావ్యయమాకాశాదభిమానిదే
వత్తానామన్యాసాంకృష్టానాం సత్త్వేన ప్రతిషేధమనరోహణామాకాశాదభిమా
నిదేవతాత్వానుపపత్తే; అతస్తత్సాదృశ్యమేవాథః, యాతపశ్చంద్రమండలేడి
వృశరీరమార్బచ్యుతాసా కమకర్మపీచగ్రహీధూతానామాకాశగతానాంభేదకా
కారపహణేనాకాశసాదృశ్యేతమపజ్జితానీవాఅస్యాకాశసమాఉచ్యంతేతాత్వా
వఇతశ్చాముత్యేనాయురసీమమానా వాయు మాభిసంభవంతి తత్సత్త్వతత్సం
జ్జితోడికాపివాముగ్ధురీభ్యవ్యతే, ఏనమురగ్రహీధూతానామాయుర్యా
త్వాధూమోభవంతీధూమోమాతాప్తాభ్యధవంతి, వాయురగ్రహీధూతానామాయుర్యా
జాదిత్వాత్కరితశ్చాభ్యధవంతీధూమోభవంతి

॥ x ॥

ఉ—అభిసంభూత్యామే ధూమభవతి మే ధూమః తావత్ప్రసవేతిత ఇహ

౧౦౬ సానందగిరియతీకశక్త్యరథావ్యరంగరామానుజభాష్యయ్యుక్తాయాం
 వీహియవాటపధివనస్పతయస్తిలమామితిజాయంతేఅతావైఖ
 లుమర్నిషప్రపతరంయోయోహ్యన్నమత్రియోరెతసి చపతి త
 మ్భూయవీవధవతి ||

శం—అభ్యంభూత్వావతస్సేచనసమర్థః మేఘాభూత్వాఉన్నతేషు పదేశై
 వ్యభవవవతి - వర్షాధారారూపేణశేషకర్తాపతిత్యధః తిఇహవీహియ
 వాటపధివనస్పతయస్తిలమామితి ఏవంప్రకారాః క్షీణకర్తాశోజాయంతేక్షీణ
 కర్తాణామనేకత్వాద్భవనవచననిదేశః. మేఘాఽనుసూర్యేవ్యక్తరూపత్వాదే
 కవచననిదేశః యస్తాద్ధిరితటమగ్రనదీసముద్రాగ్రమరుదేశాదిసన్నివేశ
 హసానివర్షాధారాభిః పతితానాం అతః తస్మాద్దైత్యైర్వైఖలుమర్నిషప్రపత
 రం దుర్నిష్క్రమణం, దుర్నిస్సరణం యతాగిరితటామదక సోగ్రహహ్య
 మానానదీప్రాప్తువంతి- తతస్సముద్రం తతోమకరాదిభిర్వక్ష్యంతే తేష్య
 నేస్య తత్రైవచనదామకరేణ సముద్రేవిలీనాఽనుద్రామ్యోభిజలభరై రా
 కృష్టాః పునర్వర్షాధారాభిర్మరుదేశేలితటవాఽగ్రమ్యేవతితాస్తిష్ఠంతికదాచి
 దావ్యభవ్యగాదిపీతాఃభక్షితాశ్చానేయః తేష్యనైస్సరిశ్యేవం ప్రకారాః పరివ
 తేర్క కదాచిదభ్యేగ్యం స్థావరేషుజాతాస్తత్రైవశుష్యేర్కభ్యేగ్యస్వపి
 స్థావరేషు ప్రజాతానాం రెత్సన్ద్వైహసంబంధోదులభవన బహుత్వాత్
 స్థావరాణామిత్యతాదుర్నిష్క్రమణత్వం అథవా అతః అస్తాద్వీహియవా
 దిభావాదుర్నిషప్రపతరం దుర్నిర్గమనతరందుర్నిషప్రపతరమితితకారవీకీలు
 ప్రాద్యప్తవ్యః వీహియవాచిభావాదుర్నిషప్రపతరః తస్మాదపి దుర్నిషప్రపత
 రరాద్యేతిస్సద్వైహసంబంధోదుర్నిషప్రపతరభివ్యధః యస్తాదూర్భవరేతా
 భిర్బాలైః పుంస్తవహితైః స్థవిరైర్వాభక్షితా అతరాతేశీర్గంతే- అనేకీత్వా
 దన్నాదానాం కదాచిత్కాకతాలీయయావృత్తానైరేతిస్సిగ్భిభక్ష్యంతేయదా
 తదారేత్సన్ద్వైహసంబంధానాంకర్తాపుత్రిలాభః కథం యోయోహ్యన్నమత్త్యను
 శయిభిస్సంశ్లిష్టం రేత్సన్ద్వైహసంబంధోదుర్నిషప్రపతరమితి - తమ్భూయ
 వన తదాకృతిరేవవతి (రేతోరూపేణ) తదవయవాకృతిభూయస్తవంభూ
 యఇత్యుచ్యతేరేతోరూపేణయోషితాగర్భాశయేఅంతః ప్రవిష్టోనుశయా
 రతసారేత్సన్ద్వైహసంబంధావితత్వాత్ * సర్వభోగైశ్చైవజన్మంభూతమితి
 హిశుత్యంతరాల్ అతారతస్సిగాకృతిరేవవనీత్యర్థఃతథాహిపురుషాత్పురుషా

జాయతే- గోగ్ధవాకృతిరేవ సజాత్యంతరాకృతిః తస్మాద్భుక్తం తద్భూయవీవ
 భవతీతి యేత్వన్యేఽనుశయభ్యశ్చంద్రిమండలమనారుష్యేచైవపాపకర్తృభిర్హి
 రైర్వీహియవాదిధావం పృథివద్యంతే పునర్జనుష్యాదిధావంగతాః తేషాంనా
 నుశయినామివదుర్నిష్ప్రపతతరుకస్తాల్ కర్తృణాహితైర్వీహియవాదిదేహాః
 పాత్రైర్జితదుపభోగనిమిత్తక్షయే పీహ్యదిస్తంబదేహావినాశేయథాకర్తాజ్ఞా
 తం దేహంతరంసంసంబంజలూకావత్సంక్రమంతేసవిజ్ఞానావీవ * సవిజ్ఞానాభ
 వతి సవిజ్ఞానమేవానృపకృతీతిశృత్యంతరాత్ ; యద్యపుపసంహృతికణా
 న్సంతాదేహంతరంగచ్ఛంతి తథాపిస్వప్నవద్దేహంతరపృథినిమిత్తకర్తృద్భావి
 తవాసనాజ్ఞానేన సవిజ్ఞానావీవ దేహంతరంగచ్ఛంతి శృతిప్రామాణ్యాల్ త
 థాఽర్చిరాదినాథూమాదినాచగమనం, స్వప్నఇవాద్భూతవిజ్ఞానేన లబ్ధవృత్తి
 కర్తృనిమిత్తత్వాద్దమనస్య సతథాఽనుశయినాం పీహ్యదిధావేన జాతానాంచ
 సవిజ్ఞానమేవ రెతస్సిగోష్ఠీద్దేహసంబంధ ఉపపద్యతే సహిపీహ్యది లవనఖండ
 సపేషణాదౌచ సవిజ్ఞానానాం స్థితిరస్తి, సనుచంద్రిమండలాదప్యవరోహతాం
 దేహంతరగమనస్యతుల్యత్వాజ్జలూకావత్సవిజ్ఞానత్రైవియక్తా- తథాసతిఘోరౌ
 నరకానుభవఃఇష్టాపూర్తాదికారణాంచంద్రిమండలదారభ్యప్రాప్తాయావద్వా
 చ్ఛాణాదిజన్త తథాచసత్సవభాగైమివేషాపూర్తామృతానసం విహితంస్యాల్ శృ
 తేశ్చాప్రామాణ్యం ప్రాప్తం వైదికానాంకర్తృణామసర్ధానుబంధిత్వాల్,సస్మ
 యారోహణపతనవల్ విశేషసంభవాత్ దేహద్దేహంతరం పృథివిస్సృగ్ కర్తృణాం
 బద్ధవృత్తిత్వాల్ కర్తృణోద్భూతేన విజ్ఞానేన సవిజ్ఞానత్వంయుక్తంనృత్తాగ్రమా
 రోహరఇసఫలంజిఘృషేః తథాఽర్చిరాదినాగచ్ఛతాం, సవిజ్ఞానత్వంభవేల్
 ధూమాదినాచచంద్రిమండలమాయురుక్షతాం,సతథాచంద్రిమండలాదవరుక్షతాం
 నృత్తాగ్రాదివసతతాం సచేతసత్వం యథాచముద్గరాద్యభిహతానాం తదభిహత
 వేదనానిమిత్తసంమూర్ఛితవృతిబద్ధకరణానాం స్వదేహానైవదేశాదైశాస్త్రం
 నీయమానానాం విజ్ఞానసూక్ష్మతాద్భూతా, తథాచంద్రిమండలాస్తానుషాది దేహం
 తరం ప్రత్యవదురుక్షతాం స్వరూపాగనిమిత్తకర్తృక్షమాస్మదితాదేహాంప్రతి
 బద్ధకరణానాం,అతస్తేఽపరిత్యక్తదేహవీజధూతాభిరద్భిర్భూర్భూతా ఇవాకాశాది
 కృమిణామమవరుహ్యకర్తృనిమిత్తజాతిస్థావరదేహాస్సృష్టిప్యనే పృథివబద్ధకరణ
 తయాఽనుద్భూతవిజ్ఞానావీవ తథాలవనఖండసపేషణసంస్కారభక్షణరసాదివరి

౪౦౮ సానద్దగిరియతీకశజ్జరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయామ్

ణామరేతస్సేకకాలేషు మూర్ఛితవదెవ- దెహస్తరారమ్భకస్య కర్తణోఽలబ్ధి
వృత్తిత్వాల్ దెహపీజభూతాష్ణమ్మంభాపరిత్యాగేనైవసర్వాసప్తసానువర్తస్త
ఇతి జలూకావత్త్వం నవిదుర్యతే- అస్తరాశేత్సవిజ్ఞానంమూర్ఛితవదేవత్వవో
షః సచవైదికానాం కర్తణాంహింసాయుక్తతేనోభయపేతుత్వంశక్యమనుమా
తుః- హింసాయాశ్శాస్త్రబోధితత్వాల్ * అహింసా సర్వభూతాన్యన్యత్ర తి
రైభ్యఃఇతి శ్చుతే శాస్త్రబోధితాయా హింసాయానాథర్త హేతుత్వవత్సవగ
వ్యతే అభ్యుపగతేష్యధర్తహేతుజేవమంత్రైర్వపాదిన త్తదవనయోపపత్తైర్దుః
ఖకార్యారంభకత్వోపపత్తిరైవదికానాం కర్తణాంమనైజైవవిషభక్షణస్యేతి॥౬

౮—ఉన్నతేషు సముదాదివృత్తిరిక్తేషు పృథేశేష్యితియావత్ తిత్తి అను
శయినోనిర్నియతై ఇహేతి- పృథివీకథ్యతే. కథమస్తికావాక్య బహువచనెనానుశ
యినాం బహుక్త్యానిదేశః తత్రాహ (ఊణకర్తణమితి) కథంమేఘాఘా
త్యా పృథ్వీత్యావహేవచననిర్దేశః తత్రాహ (మేఘాదిష్యితి) యేషా ర్వ
మేఘాదయోనభూనాః తేషు పృథ్వీకమభిమాని దెవశానామేకరూపత్వాత్తదు
పశ్చిష్టానామనుశయినామప్యేకవచనెన నిదేశోయ శ్చత్వర్థః అతోవైఖిన్వి
త్యాదివాక్యంవాచ్యచక్షే (యస్తాదితి) అనుశయినాంమన్యకంనిస్సరణమిత్సుక్తం
పృథ్వీయతి (యోఇత్యాదినా) మః రాదిభిర్భక్షితానామనుశయినాం తేభ్య
స్తత్సమానజాతీయత్వేన సముద్భవోభవష్యతీతిచేత్ నెత్యాహ (తేపీతి) మక
రాదయోపి జలచారిభిరన్యేభ్యశ్చ్యన్తే - తథాచ సముద్రేపతితానా మనుశయ
ినాం తత్రైవలయస్వాదిత్యర్థః సన్వేనమనుశయినస్సముద్రేలీనానతతః పునరుద్ధ
తుంశక్యన్తే. తథాచకృతవిశానాస్వాదిత్యాశజ్జాహ (జలధరైరితి) (సము
దామ్రోభిరితి) తృతీయానహారైర్తర్హి సర్వవ్యాఘ్రోపఘక్తానామనుశయినాం
తత్సమానజాతీయదేహభేదాగస్వాదితీచేత్ నేత్యాహ (భక్షితాశ్చేతి) యేస్త
హింసర్వాదయోభక్త్యన్తే తేభ్యస్తత్సమానజాతీయత్వేనానుశయినా ముద్భవ
స్వాదితీచేత్ నెత్యాహ (తేపీతి) తథాపియథోక్తరీత్యావరివర్తనాత్తైరత
స్సిగ్ధ్యోగమపియదాకదాదిప్రపన్నేరన్నితిచేత్ నెత్యాహ (కదాదితి) త
థాపి భక్షేషుజాతానాం రెతస్సిగ్ధ్యోగస్సులభనాస్వాదితీచేత్ - నేత్యాహ (భ
క్షేష్యపీతి) ఇతిశబ్దోయచ్చప్రేసపూర్వేణసమ్పద్యతే పూర్వమతిశ్చబ్దో హే
తువరతయా వ్యాఖ్యాతః. సమ్మితివీహ్యద్యవధివాచకత్వేనతంవ్యాచక్షే (అ
భవతి) దుర్నిష్ప్రవతతరమితితకారసహితే పారేసతివిష్యతమధకమాహ -

(వీహీయవాదీతి) తత్ర హేతుమాహ (యస్తాదితి) తస్మిన్ హేతుమాంతరాశే
 విశేణానాం దేహభాగిత్యాభావాదనుశయవైయర్థ్యమిత్యాశక్యాహ (క
 దాచిదితి) కాకతాళీమయావృత్త్యా యాదృచ్ఛికన్యాయేనైతియావత్ అనుశ
 యాఖ్యస్య కర్తృణాభావిదేహరంభార్థం ముఖ్యం ప్రశ్నపూర్వకం వివృణోతి (క
 థమిత్యాదినా) అనుశయినోరేతస్సిగాకారభాక్త్యహేతుమాహ (రేతస ఇతి)
 తస్య రేతస్సిగాకృత్యా - తదంశేనభావితత్వాత్ సంస్కృతత్వాత్. తదంగసం
 భూతత్వాత్త్రయైవేణ గర్భాశయమను ప్రవిష్టోఽనుశయినోరేతస్సిగాకృతిర్భవ
 తిత్వభావః. రేతసోరేతస్సిగంగనముత్తత్వే ప్రమాణమైతరేయకశృతిరిత్యాహ (స
 ర్వేభ్య ఇతి) రేతసాయాపేక్షగర్భాశయం ప్రవిష్టస్య రేతస్సిగాకారత్వ ముక్తం ని
 గమయతి (అతి ఇతి) అనుశయినో రేతస్సిగాకారత్వేరొకకానుభవమనుకూల
 యతి (తథాపితి) చంద్రస్థలస్థలితాసామసరోహతాం వీర్యోదిదేహసంక్లిష్టా
 నాం దాగ్ధీయసాకాలేన దేహంతరిలాభశ్చేత్ - తహివ వీర్యోదిదేహాభిమా
 నినామపి దుశ్శక్యం నిష్క్రమణం వీర్యోదిదేహసంబంధావిశేషాదిత్యతలహ (యే
 త్సితి) వీర్యోదిదేహసంబంధావిశేషేషతః స్తద్దేహభాజాంత్యానిస్సరణమశక్యం
 నభవతిత్యాశంక్య విశేషమాహ (కస్తాదిత్యాదినా) * శరీరభైః కర్తృహైరాం
 తిస్థావరతాం నరణత్యాదిస్తౌత్రాయేమాం కర్తృనిమిత్తలస్థావరంజన్మశృతం త
 మేక కర్తృయవవాచ్యం, అవరోహతాంతకమానంతేత నాద్వైషమ్య మిత్య
 భావః, యథాజలూకాత్మణాత్మణాంతరిందిఘా భూతాసంక్రమతే - తథాఽనుశ
 యినోవీర్యోదిదేహభాజాపితత్వాగేన దేహంతరిగచ్ఛంతిస్తద్విషయవిజ్ఞానవ
 స్తవీష గచ్ఛంతీత్యితిగృహదారణ్యకశృతిం ప్రమాణయతి (సవిజ్ఞాన ఇతి) అ
 భోవసంహృతకరణానాం విజ్ఞానేకారణానంభవాత్కథంనవిజ్ఞానత్వం తత్యాహ
 (యద్యపితి) దృష్టకారణాభావేభ్యదృష్టమైత్రకం వాసనాత్తకం జ్ఞానోర్వత్తా
 నిమిత్తమితి తేన సవిజ్ఞానావినగచ్ఛంతిదేహంతర మిత్యత్ర హేతుమాహ (శృతి
 ప్రామాణ్యాదితి) శృతిరితి- బృహదారణ్యకశృతిః యథాసవిజ్ఞానానా మేవ
 వీర్యోది దేహంతరిగమనం తథాజ్ఞానినామర్చిరాదినా - కర్తిణాం భూమాదినా
 చగమనంస్వప్నవదుద్భూతవాసనాత్తక విజ్ఞానానామేవేత్యాహ (తేభితి) త
 మాంసవిజ్ఞానత్వే హేతుమాహ (లబ్ధవృత్తితి) అనుశయినామపి తహివ వీర్యోది
 మసంక్లిష్టానాం రేతస్సిగాదిదేహసంబంధః సవిజ్ఞానానామేవేతిచేత్ నేత్యా

కం. ౨ సానన్దగిరియటికశజ్జరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం

* అశుద్ధమితిచేన్న శబ్దాదిత్యాదిత్యధాః || ౬ ||

రం—(అభిసంభాషాత్వామేఘాభవతి)* మిహసేచనఇతిధాతాఃపచాద్యచ్చు
త్యయేస్యజ్జావదిత్యాదుఃత్వేమేఘఇతియాప తతశ్చ మేఘశబ్దేన సహా
న్ముఖావస్థాచ్యతే. ఏవమేవాభిమేఘయోర్భేదోవాస్థానైర్వరుక్తః(మేఘాభూ
త్వాప్రవక్షాతి) మేఘసంశ్లిష్టోఽభూత్వాప్రవక్షాతి)మేఘసంశ్లిష్టోఽభూత్వావర్ష
ధారాయాపేణ భూమావతీతిఫలితార్థః (తదహప్రీహియవాఒపధివనన్వతయ
స్త్రిమాషాఇతిజాయంతే) తే- వర్షసంశ్లిష్టభూతనూక్షుపరిష్వక్తాజీవాః ఇహ
భూమావతిత్వాప్రీహియవాదిరూపేణజాయంతేఇత్యర్థః. అత్రేతేన రూపేణ జ
ననం నామ- సస్థావరభావవ్యతిపత్తిః స్థావరత్వప్రాప్తిహేతుభూతకర్తృణామి
హాకీర్తనాల్ కింతుజీవాంతరాధిష్ఠితుషు వీర్యోదిమసంశ్లేషమాత్రం॥నూత్రితం
చ * అన్యాధిషితి పూర్వవదభిలాషాదితి (అతావైఖలుయర్నిష్పప్రపతరం)
అతః- స్థావరాదిభావాల్ అతిదీరేణ నిగమనంభవతీత్యర్థః. అత్రేఖలంతాద్దు
ర్నిష్పప్రపతశబ్దాదాతిశాయని కేతరప్రత్యయే ఛాందసేతశబ్దలూపే దుర్ని
ష్పప్రపతరమితిరూపం తతశ్చాతిశయస్య ప్రతియోగాన్యకాంతాయాం ప్రాగను
శాంతాకాశాదీనాం బుద్ధాసన్నిధానాల్లైషామేనవపతియోగి త్వేనాన్వయస్సాన్వ
యే తతశ్చ వీర్యోదిష్యాకాశాద్యపేక్షయాచిరానస్థానాక్త్యాకాశాదిష్వనస్థా
నస్య తదపేక్షయాల్యకాలత్వం వర్తనస్యతి ఉక్తచభగవతాభాష్యకృతా*భాం
దసస్తశబ్దలోపః- దుర్నిష్పప్రపతరమితి దుఃఖనిష్క్రమణతరమిత్యర్థఇతి సచ
* తయోరెవకృత్యర్థఖలర్థాఇతిఖలూభావకర్తృమాత్రవిషయత్వాల్ పతేచ్ఛాక
ర్తృకత్వేన భావార్థస్త్వేన పరిశిష్టత్వాల్ తత్రచభావార్థస్య పరిశిష్టభావార్థా
పోదౌలభ్యమితిశంక్యం - శిశ్నేతరామిత్యాదిపయోగాల్ భావార్థపిపృక్తర్వ
సంభవాల్ కత్యర్థః పచాద్యజుతా తరస్సంభవాచ్చభాష్యసన్మానుషపత్తియ
దాప్-అతాయుచ్ చృందసిగత్యర్థైస్యఇతిచృందసివిశేషవిహితఖలర్థయజంత
ఏవాయంశబ్దః రేఫరూపవణఃవికారశ్చాంధసః నన్వస్యతరప్రత్యయత్వాభా
వెపూర్వనిర్దిష్టాకాశాదిభ్యోఽశిశయః తేష్యచిరానస్థానంవాకథం సిద్ధేదితి
వాచ్యం- మైశబ్దస్యానభారణార్థతయా అతస్యబ్రితాల్ వీర్యోదిభావాదేవదిరం ని
ష్క్రమణకథితేతతః పూర్వనిర్దిష్టేభ్య ఆకాశాదిభ్యోఽచిరాన్నిష్క్రమణం
సిన్యతి తశబ్దలూపశ్చాందసఇతి భాష్యస్యాపి వణలూపనవావణవికారణ

వాయుధాకథంచిత్యాస్పత్యం సమధానీయమిత్యత్యత్యాత్వగ్ం వీహ్యదయోహి
గిరితటాదుడకనోతనాఉహ్యమానానదీం ప్రాప్నువంతి తతస్సముదగ్ం, తతో
మక రాదిభిర్భుక్ష్యంతే-తేష్యన్యైః తత్రైవచమక రణసహసముద్యేవీనాస్సము
గ్ంభోభిస్సహజలధరైరాకృష్టాఃపునర్వపథా రాభిః మరుదేశే శిలాతలేవా
హర్యైవాపతితాఃస్తిష్ఠంతి కదాచిదావ్యళమృగాదపీతాః, తథక్షితాశ్చాన్యైః
తేష్యన్యైరిత్యేవమ్మకారాఃపరివర్తేత్క కదాచిదభ్యేషమస్థావరమజాతాస్త
త్రైవశుష్యేరకాభ్యేషస్వపిప్థావరేషుజాతానాంరేతస్సీధేహసంబన్ధాదులభ
వన-బహుత్వాన్త్యావరాణామిన్యతాదుర్నిష్కగమణత్వం(యోయోహ్యన్నమత్తి
యోరేతస్సించతిచిద్భూయవవభవతి)అత్రిసంకల్యధ్యహారయోప్రహ్యదిసంక్లిప్తో
౭వరోహతిజీవనః-యోయో౭న్నమత్తియోరేతస్సించతి భూయః-వశ్చాత్త
ద్భవతి; రేతస్సిగ్భావంప్రాప్నోతి, ఆకాశాదిభావవల్ రేతస్సిగ్భావోప్సౌవచారి
కఃరేతస్సిగ్భాగీభవతీత్యథః ఏవమేవవ్యాసార్యైరుక్తమ్ ॥

॥౭॥

ఉ—తద్విశహరమణీయచరణాఅభ్యాశోహయతైరమణీయాంయోని

మాపద్వైరక ద్వాహ్లాణయోనింవాక్షత్రియయోనింవా వైశ్యయో

నింవా౭ధయత్తిహాకి పూయచరణాఅభ్యాశో హయతైక పూయాం

యోనిమాపద్వైరక శ్వయోనింవాసూకరయోనింవాచండాలయోనింవా॥

శం—తల్ - తత్రైవస్వనశయినాంయత్తిహా, లోకేరమణీయం; శోభనచర
ణం, శీలంయేషాంతైరమణీయచరణాః, రమణీయచరణానాంపలక్షితశ్శోభన౭
నుశయః - పుణ్యంకమయేషాం తైరమణీయచరణాడవన్తై క్కౌర్యాన్యతమా
యావజ్జితానాంహిశకృడపలక్షయితు శుభానుశయసద్భావః, తేనానుశయేన
పుణ్యసకరణాచంద్రిమ, ఉలేధుక్తశేషణాభ్యాశోహ, క్షిప్రమేన యదితిక్రియా
విశేషణం తేరమణీయాం కౌర్యాదినజితాం యోనిమాపద్వైరక ప్రాప్ను
యః ద్వాహ్లాణయోనింవా క్షత్రియయోనింవా వైశ్యయోనింవా స్వస్వకర్తాను
రూపేణ, అథ పునర్యేతద్విపరీతాఃకపూయచరణాపలక్షితకర్మాణో౭శుభా
నుశయా అభ్యాశోహయతైక పూయాంయత్తిహా కర్తయోనిమాపద్వైరక కపూయా
మేవధర్తసంబంధవజ్జితాం జుగుప్సితాంయోనిమాపద్వైరక శ్వయోనింవా సూ
కరయోనింవాచండాలయోనింవాస్వకర్తానురూపేణైవ ॥

॥౮॥

ఆ—*తమ్భూయవవభవతీత్యేతత్ప్రసంగాగతంపరిసమాప్య ప్రకృతః.

౪౧౪ సానద్దగిరిమటికళ్ళు రభావ్యరంగే రామానుజభావ్యయ్యకాయామ్
 వ్యాఖ్యానమనువతాయతి (తత్తతేతి) * అన్యధిష్ఠి పూర్వవధిలాపాది
 తిన్యామేన తేమవీర్యదిమస్త్రిష్టయోఽనుశయః, తేహంమధ్యేయోకేదిద
 స్తిల్లాకే చంద్రమండలప్రాప్తేః పాగవస్తాయామనుష్ఠితాభుక్త రమణీయచ
 ణః తేరమణీయాంయోనిం పావద్యేరన్నితినంబంధః ఉక్తమేవస్వప్తయతి (హో
 భనమితి) కథంరమణీయచరణానురూఢేన హోభనోఽనుశయోలక్ష్యతే, తతా
 హ (కార్యైతి) తేఖల్వనుశయినోరతిస్సిగ్యోగానంతరం తేనకమణాంరమ
 ణీయాంయోనిమావద్యేరన్నితియత్ తత్త్విప్యమేవేతియోజనా, తత్కాపి హేతుమా
 హ (స్వస్వకమేతి) అథేతి ప్రతీకంగృహీత్వా వ్యాచప్తే (పునరితి) తద్వి
 పరీతాః తేభ్యోవిలక్షణావతియావల్ తేకపూయాంయోనిమశుభానుశయవశాద్యే
 తస్సిగ్యోగానుతరమావద్యేరన్నితియత్, తదవిలక్ష్యప్యమేవేతియోజనా. తత్కాపి
 యోనిదికల్పేకారణమాహ (స్వకమేతి)

॥ ౨ ॥

౪౧—(తద్యథహరమణీయచరణాభ్యాశోహయతైరమణీయాంయోనిమావ
 ద్యేరన్నిత్యాది) తత్, తేమయేఅభ్యాశః, అభ్యాగంతారః అభ్యాజూర్వాత
 శేధాంతాః క్షిబంతాద్వహువచనాంతోఽయశబ్దః పరలోకాదిహలాకం ప
 త్యవతరంతఇత్యధః. హేతి ప్రసిద్ధా యత్స్వయదారమణీయచరణాః - చర్య
 తఇతిచరణః - కమణరమణీయకర్తాః భుక్తశిష్టపరిపక్వసుకృతకమయక్తా భ
 వంతీత్యధః; అత్యయదాశద్ధానురూఢాల్ తదెత్యప్యభ్యాహతవన్యం తదాతే
 రమణీయాం ద్వాహణాదియోనిమాప్నువంతీత్యధః కపూయచరణాః కుత్సితక
 మాణఇత్యధః భుక్తశిష్టకర్తానుసారిజన్తప్రాప్నువంతీత్యధః శిష్టంస్వప్తం॥౨

ఉ—అగ్రైతయోఃపధోర్నుకత రణచతానీమానిక్షుద్యాణ్యసకృదావ

తిఃనిఘాతానిభవంతిజాయస్వమియస్వేష్వేతత్ప్రతీయగ్ స్థానం

తేనాసాలాకోనసంపూర్వజేతస్థాజగుష్పేతతదేష్టాః॥ ౨౨॥

శం—యేషురమణీయచరణాద్విజాతయః- శేస్వకమణ్ధాశ్చేదిష్టాపూర్తాది
 కారిణః తేధామాదినా గచ్ఛంత్యాగచ్ఛంతిచపునః పునఃపునఃపరివ్రాజితే వి
 ద్యాంచెత్ప్రాప్నుయః తదార్పిరాదినాగచ్ఛంతి, యదాతునవిద్యాసేవినో
 నాపీష్టాపూర్తాదికర్తసేవంతే తదాఽగ్రైతయోః పథోః యథోక్తయోర్విరూ
 మాదిలక్షణయోర్నకతరేణ- అన్యతరేణచనాపీయంతి తానీమానిఘాతానిక్షుద్రా
 ణేదంశమశకకీటాదీన్యసకృదావతీణిభవంతి. అతితథయమగఃపరిభ్రష్టాహ్యస

శృణ్వాయంతేమియన్తేచేత్యథాః. తేహంజననమరణసంతలెరనుకరణమిదమచ్యుతే (జాయస్వమియస్వేతి) ఈశ్వరనిమిత్తచెట్టోద్యతే, జననమరణక్షణనైవ కాలయాపనంభవతి- సతుక్రియానుభూగేమవాకాలాస్తీత్యథాః ఏతల్ - త్సు బ్రజంతులక్షణంతృతీయం, పూర్వోక్తాపథానావపెక్ష్య స్థానం- సంసరతాంయో నైవందక్షిణమౌగౌగాతిపిపునరాగచ్ఛని- అనధికృతానాం జ్ఞానకర్తృభారగమ నమేవదక్షిణేనపథేతి, తేనాసౌలోకోనసంపూర్యతే పశ్చిముస్తుప్రన్నః పశ్చాద్ గ్నివిద్యాయాం వ్యాఖ్యాతః ప్రథమోదక్షిణతరమాగాభ్యామపాకృతః దక్షిణతరయోః పథోర్వాప్యవతానాపి మృతానామగ్నో ప్రక్షేపస్సమానః తతో వ్యావర్త్యాన్యైర్భిరాదినియన్తి- అన్యేధూమాదిని పునరుత్తరదక్షిణాయనేష త్తోసాః ప్రాప్నునంతః సంయుజ్యపునర్వాప్యవతా నై, ఆన్యెనంతర్వరం అన్యే మాసేభ్యః పితౄలోక మితివ్యాఖ్యాతాపునరావృత్తిరపిక్షిణానుశయానాంచంద్ర మండలాదాకాశాదికమేణోక్తాః; అముష్యలోకస్యాపూరణంస్వశబ్దేనేవోక్తం తేనాసౌలోకోనసంపూర్యత ఇతి. యస్తాదేవంకీ ఛానంసారగతిః- తస్మాజ్జగుష్పే తయస్తాచ్ఛబ్దమరణ జనితవేదనానుభవకృతక్షణాః త్సుద్రజన్తవోధావన్తేఘోరేరుస్తరప్రవేశితాః సాగరఇవాగాధైఅప్లవేనిరాశాశ్చోత్తరణంప్రతితిస్తాచ్చైవంవిధాంసంసారగతింజగుష్పేత - బీభత్సేతస్మణీభవెన్నాథూదేవంవిధానంసారే మహోదధౌ ధూరెపాత ఇతి. తల్ ఏతస్మిన్స్థాపిషష్ఠాః పశ్చాద్ గ్నివిద్యాస్తుతయే

అ—తృతీయంపంథానమనతారయతుం పూర్వోక్తాపంథానాసజ్జీవానువద (యేతితి) శుభానుశయసశాద్యకేదిద్వాగ్రిహ్మణాదియోనిమాపన్నాః తే న్వవర్ణాశ్రమవిహితకర్మనిష్ఠాస్సౌత్యదీప్తాదికకర్మకృతవస్త్రః తదాదక్షిణేన పథాచేంద్రంగచ్ఛంతి తత్రచభూక్తవ్యేకమణిభూగేన క్షిణేషు సవశిష్టై కర్తృవృద్ధివీమాగచ్ఛన్తి ఏవంఘటియన్త గ్రీవతునః పునరారోహంతోఽపరోహ క్షు కేవలకర్మణోద్యతే, యదిచేద్ద్విజాతయస్స వ్యకమణాస్సౌత్యోజ్ఞా పృథేరక, ఉత్తరణయానేనెతోబ్రహ్మలోకంగచ్ఛంతిత్వీత్యథాః ఇదానీంతృతీ హసముపదిశతి (యదాతితి) పౌనఃపున్యేలోకాభ్యమేకవచనాన్తయోస్స వ్యాఖ్యాతేమవిధానాల్ పునఃపునర్జాయన్తేమియన్తేచేత్యన్తిన్న ర్థేజాయన్తే స్తోయస్వేతి ప్రయోగఇత్యాహ (తేషామితి) యదా - సర్వేశ్వరోమాగౌగోభ్యష్టందృష్టావతంజాయస్వమియస్వేతి ప్రేరయతీత్యేతదిహోచ్యత ఇతిద్రష్ట

312 సానన్దగిరియటికేశ్వరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయుక్తాయా
 వ్యం. తేనాసావిత్వాదివాక్యం వ్యాచప్తే (యేనేనమితి) ఉక్తయారీత్యానిణీ
 తాన్ పశ్యాన్ వివిచ్యప్రతిపత్తిసౌకర్యాధికారముతి (పశ్యమస్మితి) వ్యా
 వర్తనాపి వ్యాఖ్యాతేతిత్వైర్త్రరత్నసమ్మన్దః మృతానాం- విదుషామవిదుషాంశ్చ
 త్యర్థః. తతః అన్యైష్టన్యసతరందిదుషాంకమిణాంశ్చ అన్యేసంవత్సరమితి జ్ఞా
 నిగృహ్యన్తే అన్యేషిత్మలాకమితి కేవలకమిణాభివిభాగః క్షీణానుశయా
 నాం చంద్రలోకభేదక్తవ్యం కర్తృభోగసక్షయితవతామితియావత్ స్వశబ్దమే
 వానునదతి (తేనెతి) కిమర్థమేషామహాయానవతీహివ్యాసంసార గతిరుక్తై
 త్యాశక్యాహ (యన్తాదితి) తృతీయస్థానస్యకష్టత్వంస్పష్టయతి (యన్తాచ్ఛే
 తి) జన్తాదిసాజనితాయావేదనా- తదనుభవకృతీక్షణః అవసరః నాన్యత్రయే
 షాం తథా. అష్టవక్తృచ్ఛేదో, తృతీయస్థానవదితరయో రావృత్తిమత్త్వాత్తుల్యా కష్ట
 తేత్యభిప్రేత్యాహ (తన్తాచ్ఛేతి) సంసారగమ్యుపవహనస్యతాత్పర్యముక్త్యా
 పశ్యోగ్నివిద్యాయామనుష్ఠానసిద్ధ్యధాంతస్యస్తానకంక్షోకముదాహృత్యవ్యా
 చప్తే (తదేతన్నిత్తిత్వాదినా) పశ్యోగ్నివిద్యామాహత్వంస్పష్టయతి ॥౨

రం— *చేత్తయథాసాలాకోసనమూర్త్యతాత్పర్యతథాప్రశ్నం ప్రతిప
 త్తి (అత్రైతయోపధోగ్నకతిరేచతానీమానిక్షుద్యాణ్యనకృదావతీని ధూ
 తానిభవన్తిజాయన్వమియస్వేతీతి) అథశబ్దః ప్రతిపచనాన్తరౌపకగమే యా
 నిధూతాన్యక్తయోః- ఏతయోదేశవయానపితృయాణయోః పథోర్మధ్యేకతరే
 ణచన కేనాపిమాగేణనగచ్ఛన్తి మాగేద్యయస్యాప్తిశాతుధూతవిద్యాకర్త
 రహితాఇత్యర్థః- తానీమానిధూతానిక్షుద్యాణి- దంశమశకిరూదీని అనకృదా
 వతీనిసన్తిజాయన్వమియస్వేతిభవన్తి- పునఃపునఃజాయన్వమియన్త ఇత్యర్థః
 సక్తున్నిబధానాఃఖాదేత్యయమధ్యనహరిత్యత్యపునఃపునఃపిభతిపునఃపునఃఖా
 దతితిహ్యయవర్థః- తద్వత్క్రియాసమభిహారేలాట్ లాటూహిస్వావాచతధ్య
 మోరితిపౌనఃపున్యేక్రియాసమభిహారేలాట్ స్తధ్యమోహిస్వాదేశవిధానాల్
 జాయన్వమియస్వేతిరూపం *మథానిధ్యనుప్రయోగఃపూర్వస్థితముచ్చయ
 సామాన్యవచనస్వేతిభవన్తితిసామాన్యశబ్దస్యానుప్రయోగః-ఉక్తంచవ్యాసార్థే
 * పురీమవసం-ద్వలసిహీనందనమితివదితి (ఏతత్తృతీయంస్థానం) అత్రై
 చ్చభేదజాయన్వమియస్వేతి ధూతానిభవన్తితిప్రథమాంతభేదప్రధానతయో
 దిప్తాః పాపకర్మాణిపరామృత్యంతే- సర్వనామ్నూర్నాన్విదిప్త ప్రధ

రంగు నానందగిరియటికశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయుక్తాయాం

భవతి- యవినంచెద- యథోక్తంసమ సంపంచభిః పృశ్నేక్తివృష్టమథజాతమ్
ద- ద్వియక్తిసమస్తప్రశ్ననిర్ణయప్రదర్శనార్థాః. || ౧౦ ||

—ఇతి పశ్చాత్తప్త పాఠకే దశమఖండభావ్యమ్—

ఆ—పంచమహాపాతకినశ్శ్లాకెననిర్ణయేనై- సతు పంచాగ్నివిద్యానుతిరి
హాభాతిత్వానంక్యాహ (అథేతి) శుద్ధత్వేహేతుమాహ (తేనైతి) కస్యేదంఫలమి
త్యపేక్షానూంపూర్వోక్తవిద్యావంతమనువదతి (యవినమితి) || ౧౦ ||

—ఇతి పశ్చాత్తప్త పాఠకే దశమఖండభావ్యటీకా—

రం—(అథహాయవితానేపంచాగ్ని నైవదనసహతైరప్యాచరణాప్తనా లి
వ్యత్యైత్వాది) నేనాదిభిరుక్తమహాపాతకిభిరపి సహనంసర్గమాచరణాప్త
నానలిప్యతే. పూర్వోక్తరాఘవసూక్యభవతీత్యథః (యవినంచెదయవినంచెద
తి) ప్రశ్నప్రతివచనసమాప్తివ్యతికాద్విరుక్తిః- శిష్టంస్పష్టం. వితత్తండాంతర్గ
తవాక్యవిషయకాన్యధికరణాన్యపన్యస్యంతే- అర్చిరాదిపాదే * కార్యంబాదరి
రస్యగతుపపత్తేః- కార్యం హిరణ్యగర్భముపాసీనానేవ అర్చిరాదిగణోసయ
తీతివాదరిరాచార్యమన్యతే- పరిచ్ఛిన్నప్రాప్త్యర్థంహిగతిపపద్యతే-గా
పరిచ్ఛిన్నపరబ్రహ్మప్రాప్తయే- సహ్యాకాశం పేష్పతాదేశవిశేషాగతవ్యాభ
వతి * విశేషితత్వాచ్చ * పురుషోఽమానవవిత్యబ్రహ్మణోలాకాన్మయతీతి గం
తవ్యస్య బహువచనాంతలూకశబ్దేనవిశేషితత్వాత్పరబ్రహ్మణాక ట్వేనబహుత్వా
సంభవాత్, లూకశబ్దస్యదేశవిశేషవన ముఖ్యత్వాచ్చపరబ్రహ్మణోఽర్చిరా
ద్విప్రాప్త్యత్వం. నను * నవనాన్బ్రహ్మగమయతీతినపునకలింగబ్రహ్మశబ్దేన ఉ
తుముఖస్య కథం నిర్దేశఇత్యత్యాహ * సామీప్యాత్తుతదవ్యవదేశః * యో
బ్రహ్మణంవిదధాతిపూర్వమితి హిరణ్యగర్భస్య ప్రథమజత్వేనబ్రహ్మసామీప్యా
త్ - బ్రహ్మశబ్దేనాముఖ్యయావృత్త్యా చతుర్ముఖస్యనిర్దేశశుద్ధవపద్వతిఇతిభావః-న
ను హిరణ్యగర్భస్య ద్విపరాధావసానెనాశాత్ తం ప్రాప్తస్య పునరావృ
తైరవజ్జేనిమత్పాల్ - * ఎతేన ప్రతిపద్యమానాఇమం మానవమావతం నా
వతంతఇత్యనావృత్తిప్రతిపాదకశ్చుతివిరోధః-తత్త్యాహ * కార్యాత్వయే తద
ధ్యక్షేణ సహాతఃపరమభిధానాత్ * లేబ్రహ్మలూకేతుపరాంతకాలేపరామృతా
త్పరిముచ్యంతినర్వేణిత్యభిధానాత్ కార్యస్య-బ్రహ్మలూకస్యాత్వయేతదధ్యక్షే
ణ- బ్రహ్మణోసహ తతః- బ్రహ్మలూకాల్పరంబ్రహ్మ ప్రాప్నోతి- అత్యా

వృత్తిశుభ్రతపదవ్యతతతిభావః * పరంజే మినిర్దుఖ్యత్వాత్. నవుంసకలింగబ్ర
హ్మశబ్దస్య పరస్మిన్ బ్రహ్మణ్యనముఖ్యత్వాత్ - పరమేవ బ్రహ్మర్పిరాదిః ప్రా
పయితీతిజేమినిరాచార్యోమన్యతే- తస్యపరిపూర్ణత్వేపి * పరంజ్యోతిరుపస
మృద్య సేనయాపేణాభినిష్పద్యతఇతి శుభ్రత్యనుసారేణ నిశ్శేషావిద్యానిష్ఠ
త్రైదేశవిశేష విశిష్టబ్రహ్మప్రాప్తిసాపేక్షత్వాత్ కేశవిశేషవిశిష్టబ్రహ్మప్రాప్త
యే గతిరుపపద్యతే-లోక్యతఇతిభ్యత్వత్వా లోకశబ్దోపిబ్రహ్మణ్యపపన్నః-బ
హువదనమపేక్షస్తిన్నవచారాత్ప్రియుజ్యతే * దర్శనాచ్చ దర్శయతిచ శు
భ్రత్యబ్రహ్మప్రాప్తేగతిసాపేక్షత్వమ్* ఏషనమ్మసాదోఽస్తాచ్చరీరాత్సముత్తా
యపరంజ్యోతిరుపసమృద్య సేనయాపేణాభినిష్పద్యతఇతి. సను * ప్రజాప
తేస్సభింవేత్త ప్రపద్యఇతి ఆర్పిరాదినాగతస్య కాగ్యప్రజాపతివిషయాభిసంధి
ద్భావ్యతే- తత్కాహ * సద కా ర్యేప్రత్యభిసంధిః, నాయంప్రత్యభిసంధిఃకా
ర్యహింశ్యాగభావిషయః- అపితుపరబ్రహ్మవిషయః- తస్మైన ప్రజాపతిశబ్దము
ఖ్యవాచ్యత్వాత్- ఉత్తరత్ర * యశోఽహంభవామిద్యాహ్మణానాం యశోరా
జ్ఞాంయశావిశామితి సర్వావిద్యావిమోకభ్యత్వత్తినర్వాత్తభావాభిసంధానా
నాత్ అశ్వత్థవృమాణివిధూయ పాపంచంద్రియపరాహృద్భూత్ప్రముచ్యధూ
త్వాశరీరమకృతంకృతాత్తాబ్రహ్మలోకమభిసంధవాసీతి బ్రహ్మలోకస్యాకృతత్వే
నవిశేషితత్వాచ్చ పరమేవ బ్రహ్మర్పిరాదిర్నయితీతిజేమినిరాచార్యోమన్యతే-
* అపృథికాలమ్పనాన్నయితీతిచ దాదరాయణధృయధావదోమా తత్తత్కృతుశ్చ
అబ్రహ్మధూతిం నామాదికం యేబ్రహ్మత్వేనాపాసతే-తేప్రథికాలమ్పనాఃతద్భి
న్నా- ప్రకృతివియుక్తం ప్రత్యగత్తానం బ్రహ్మత్వకత్వేన యేపంచాగ్నివిదఉ
పాసతే- యేచకేవలం పరంబ్రహ్మేనాపాసతే- ఉభయవిధానపి తాన్నయితీతిచ
దరాయణచార్యోమన్యతే- కేవలం పరమేనాపాసీనాన్నయితీతివత్తే కార్య
ముపాసీనాన్నయితీతివత్తేచ * తద్యత్తత్తత్తేచ ర్హేచేమేఽరణ్యేతతిశుభ్రతీవిరోధ
ప్రసంగాత్ - సను పంచాగ్నివిద్యాయాబ్రహ్మత్వకప్రత్యగత్తవిద్యాత్వే కింప్ర
మాణం తత్కాహ- తత్కృతుశ్చేతి- పంచాగ్నివిద్యాయా బ్రహ్మవిద్యాత్వాభా
వే ఆర్పిరాదిగతిర్వా తయాగత్వా బ్రహ్మప్రాప్తిర్వా పన్యాత్-తత్కృతున్యా
యవిరోధప్రసంగాత్ - బ్రహ్మవిద్యాత్వేతు తత్కృతున్యాయోప్యనుగృహీణా
భవతి- ఇయాంస్తువిశేషః- పంచాగ్నివిద్యాబ్రహ్మత్వకస్వాత్తవిద్యా-పరవిద్యా

౧౨౦ సానద్దగిరియటికశక్త్యరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయకాయామ్
 స్తు పృత్యగాత్త శరీరకపరమాత్మ విద్యాః- విశేషణవిశేష్యభావపరవ్యత్యాసః-
 అయంతు భగవతో బాదరాయణస్యసిద్ధాంతఇతిస్థితం-తిథా లోకే గ్రామాదిగం
 త్యాణౌమిమం వృక్షంగితావ ఇమానదీంగతావ సగ్రామోగంశవ్యతితిత్తద్దేశి
 కోపదేశస్వరూపతావదస్యాపి వాక్యస్యార్పిరాదయోమాగ్గే చిహ్నభూతాః
 భవా * అగ్నిలోకమాగచ్ఛతిసంపాయలోకమితిలోకే శబ్దశ్రవణోదర్శిరాద్యా
 భోగధూమయఇత్యేసంశ్రూర్వపత్తేప్రాప్తేఉచ్యతే * ఆతివాహికా నల్లిగాల్
 విదుషామతివాహిపరమపురుషేణసంయక్తా దెవతావిశేషాః- ఆతివాహికాః గం
 త్యాణౌ గమయితారఇతియావత్-తిల్లింగాల్ * తత్పురుషామననస్సవినాన్
 బ్రహ్మగమయితీతివైష్యుతిపురుషస్య గమయిత్వేనైర్దవత్కారేణబ్రహ్మగమయ
 త్యత్వేనూత్తరవిశేషప్రతిపాదనపరేణవాక్యేనేతిరేపి గమయితారఇతిప్రతిలేః-
 తర్పిరాదిశబ్దానాంచ * ఆభిమానివ్యవదేశస్తు విశేషానుగతిభ్యమిహసూక్ష్మేణ
 తదభిమానిదెవతాపరత్వసంభవాత్- నను వైష్యుతిపురుషస్తేష బ్రహ్మగమయ
 త్యత్వే ఊర్ధ్వంకౌషీతీకాన్యానుసారేణ నివేశితానాం ఎవరోద్రోహావతి
 నాం కథంసమృంధః- తత్కాహ * వైష్యుతివైష్యుతిశ్చ సమృద్ధిః- తిశివివ్యత
 ఉపరివైష్యుతివైష్యుతి బ్రహ్మప్రాప్తివాహనమ్ * సమీకృత్యబ్రహ్మగమయతీతిశ్చ
 లైః- వరుణాదయోపి తదనుగ్రహకాభివంతీతి దగ్ధవ్యమితిస్థితిమ్. తథా వైరా
 గ్యవాదే లోకాంతరంగచ్ఛతో జీవస్యదేహారంభకథాతీసుక్షాణాంతలైః సను
 లభతయా నభూతసుక్షుప్తపరిష్కృతయా గమనమితిపూర్వపత్తే ప్రాప్తేఉచ్య
 తే * తదంతరప్రతిపత్తౌ రంహతిసమృదిష్వక్తః పృశ్ననిరూపగాభ్యం పూ
 ర్వత్ర * సంజ్ఞామూర్తిః క్షప్తిరితిసూక్ష్మేనూర్తిః శబ్దసనిది ప్రోదేహస్తద్భవే
 న పరావృత్యతే-తదంతరప్రతిపత్తౌ- దేహంతరప్రతిపత్తీర్థం జీవాభూతీసు
 క్త్యైఃపరిష్కృతీవరంహతి-గచ్ఛతీస్యః.పంచాగ్నివిద్యాయాం * వేత్తయథాప
 జ్ఞమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసోభవంతీతిపంచస్వప్నాహుతిష్వప్నబ్రితా
 నాం భూతసుక్షాణౌ హూయమానతీయా సమృద్ధసిద్ధవత్కృత్యైవాపాంప
 జ్ఞమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసోభవంతీతికథంవైత్థేతివృత్తాద్భవజన్య
 వృధివీపురుషయోషిరూపిష్వగ్నిష్వాపః శ్రద్ధాసోమవృత్త్యన్నరేతారూపే
 ణహూయమానాస్సత్యః పంచమ్యాం రేతలహూతౌ పురుషాకారేణపరిణమంతీ
 తిప్రతిపచనదర్శనాచ్చాపృథిభిరభూతసుక్షుప్తపరిష్కృతీవా రోహవరోహయోస్స

ఋగః తిరితిథావః. నను * ఆపః పురుషవచసా భవంతీశ్యపామెన పురుషవచస్వం పృ
 తిపాద్యతే- నభూతాంతరాణామితి తత్రాహ * త్యాత్తకత్వాత్తుభూయస్త్వా
 త్ తుశబ్దశ్చోద్యవ్యావృత్త్యర్థః కెలనామపాదెహంభకత్వా సంభవేన
 త్యాత్తకత్వాదవృత్త్యో భూతాంతరస్యాపున్యవలక్షణః తేహేకులౌష్ఠ్యభేదనిదేహ
 శబ్దేత్రాహ- భూయస్త్యాత్, తేహేఒజస్సలక్షణమూతత్రయమధ్యే దేహస్య
 లాహితిప్రమరతయా అపాంభూయస్త్యాదవృత్త్యభేదనిదేహశబ్దేతిభావః * పౌణ
 గతేశ్చ * తముత్క్రామంతి ప్రాణోఽనూత్క్రామతిపౌణ వనూత్క్రా
 మంతం సర్వే ప్రాణానూత్క్రామంతీతి ఇంద్రియాణామపినహగతిశ్శవణా
 త్, భూతసూక్ష్మపరిష్కృతయో జీవగమనాభావనిరాశీయాణా మింద్రియా
 ణాం గమనాసంభవాత్ భూతసూక్ష్మపరిష్కృతస్తేన . గమనమభ్యుపగంతవ్యం
 స్తర్యతేచ * గృహీత్వైవతానిసంయతివాంకంధానివాశయాదితి ఇంద్రియా
 ణాంచనయనస్య స్థరణా త్రైమాంచాశ్చయతయా భూతసూక్ష్మాణాంగతిరభ్యుపగంత
 వ్యా * అగ్నాద్విదిగతిశ్చ తేరితచేన్నభా క్తత్వాత్ * యత్యాన్యపురుషవన్యమృ
 తస్యాగ్నింవాగప్యేతివారం పౌణశ్చక్రమరాదిత్యమిత్యానినా పౌణానాంమర
 ణకాలే అగ్నాద్విదిష్వప్యయశ్శవణాన్నపౌణానాం జీవేనసహగతిస్సంభవతీతి
 చేన్న- అగ్నాద్విదిష్ వప్యయశ్శవణస్యభా క్తత్వాత్ * ఓషధీలోమానివనన్య
 తీన్మేశాఇతిలోమకశానామద్యోషధివనన్యత్యప్యయశ్శవణా త్రస్యదప్యత్యక్షదా
 ధిశ్చ త్వేన ఓషధివనస్పతిమలోమకేశాప్యయస్యభా క్తత్వస్యాభ్యుపగంతవ్యత్వా
 త్, తత్ప్రహపతితానామగ్నాద్విదిషువాగాద్యప్యయానామపిభా క్తత్వమేవ తత
 శ్చ * అగ్నివాగప్యేతిశ్శస్యాయమధః * అగ్నిర్వాగ్భూత్వామముఖం పౌ
 విశదితి అగ్నేర్వాగ్భిష్టాత్ప్రతయా ముఖప్రవేశప్రతిపాదనా స్థరణకాలేఽగ్ని
 ర్మియమాణపురుషవాగ్భిష్టాత్ప్రతాంపరిత్యజ్యఅగ్నిభిష్టాత్ప్రతయాపెణవతఃత ఇతి *
 ప్రథమేఽశ్శవణాదితిచేన్నతాంవనమ్యుపపత్తిః. యదుక్తంప్రశ్నప్రతివచనాభ్యాం
 ద్యుపపత్త్యాదిషు భూతసూక్ష్మపరిష్కృతస్తేనజీవస్యగమనమితి, తస్మాదప
 ద్యతే- పౌణవచనవిస్వర ఇతిన్యాయేన ప్రథమాహుతావేన * తస్మిన్నేతస్మిన్న
 గ్నాదేవాశ్శ్రద్ధాంజహ్వతీతిప్రథమవర్యానేశ్శ్రద్ధాయావీవహామ్యత్వశ్శవణే
 నాపృథ్వితభూతసూక్ష్మాణాంహోమ్యత్వాశ్శవణాదితీన్న, యది ప్రథమేవర్యా
 యే అపృథ్వితవ్యతిరిక్తానూఃశ్శ్రద్ధాయాహోమ్యత్వం. తస్మిప్రశ్నప్రతివచనయా

౪౨౨ సానందగిరియట్టికశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయకాయామ్
 రహస్యపంచమ్యామామహితాదినిదే శోనోపపద్యతే-అపాంపంచమాహుతిసంబ
 ధ్నోహితాదిరాహుతిచతుష్టయసమ్మత్తవగోపపద్యతే. బుద్ధినిశేషలక్షణశ్రద్ధా
 యాతత్తశానిష్కృప్తహామన్యానుపపద్యతే శ్రద్ధాశబ్దేనాపవీచ్యంతే* శ్ర
 ద్ధావాతపఞ్చతిశ్చుతే * ఆశ్చుతత్వాదితిచిన్నేష్టాదికారణం ప్రతితేషువర్జనాన్య
 దిను. ప్రశ్నప్రతిపదనవశాద్భూతసూక్ష్మాశాంగమనసమ్మచేపితత్పరిష్వక్తస్యజీ
 వస్యగమనం- అశ్చుతత్వాదిచిన్నే-ఉత్తరత్వపితృయాణవాక్యే * మానేభ్యః పి
 తృలూకంపితృలూకాదాశామాశాశాచన్యమనమేషసామోరాజతిద్యులూకం
 ప్యాప్తస్యేష్టాదికారణో జీవస్యనోమరాజ భావశ్రవణాదత్రాపి * తస్యాత
 హుతేస్సామోరాజానమ్భవతీతిద్యులూకం ప్రవిష్టానాంధాతనూక్షాణంసామ
 రాజభావశ్రవణాదత్రాపి * ఆపాంపురుషచనో భవంతీతి* పృష్టేనసకనలభూత
 సూక్ష్మాత్యైముచ్యతేతిపితృత్పరిష్వక్తోజనుపురుషకద్యాధిలపనీయత్పిపితృ
 రిష్వక్తస్యజీవస్యేవ, తత్తత్త్వాపాంపురుషచనోభవంతీతి* బాదితకద్యానాం త
 త్పరిష్వక్తజీవపరత్వాద్భూతసూక్ష్మపరిష్వక్తస్యేవజీవస్యగమనంసద్భూతం* తం
 దేవాభక్షయంతీతిసోమరాజభావం ప్యాప్తస్యభక్షయమాణత్వశ్రవణోజీవస్యానద
 నీయత్వాత్ పితృయాణమారోమ రాజశబ్దనిర్దిష్టోనదవర్జిత్యత్రాహ* భాక్తంవా
 ౭నాత్తవిత్వాత్తథాహిదర్శయతి. దేవభక్షయమాణంనచసంభాక్తం- కేవలష్టా
 దికారణోమనాత్తవిత్వాత్ అనాత్మదాంచ * యథావశురెవసదేవానామితి
 శ్చుతిదశనెనపశువద్భాగోపకరణత్వాత్ * తదేవాభక్షయంతీత్వక్రియపపద్య
 తే అతాభూతసూక్ష్మపరిష్వక్తవీవజీవాగచ్ఛంతీతిసం, సమసంతరాధికరణ *
 యావత్సమ్మతముషితేతివాక్యంవిచారితం- తత్ర * యావత్సమ్మతముషితే
 తిసమ్మతశబ్దాత్సర్వకర్మఫలస్యతత్రైవోపభోక్తవ్యత్వశ్రవణాత్ * ప్యాప్తాన్
 స్తంకర్మణస్తస్యయత్క్రియచాగరోత్పయం ! తస్మాల్లోకాశ్చునరత్వస్సేలో
 కాయకర్తృణాతిబృహదారణ్యకేశవనాత్, సర్వకర్మఫలంధుక్త్యానిరనుశయప
 వావరోహతీవః అనుశయః ధుక్తశిష్టంకర్మ వీవంప్రాప్తద్యతే * కృతా
 త్యయే౭నుశయవాద్భవస్త్వత్తిథ్యాంయథేతిమనెవచ. కృతస్య, కర్తృణో౭
 త్యయే- అవసానేఅనుశయవానేవ ప్రత్యవరోహతీవః. దృష్టస్త్వత్తిథ్యాం శ్చ
 తిస్త్వత్తిథ్యామిత్యథః * తద్వత్తమరమణీయచరణాతిథ్యాశోచాయదితిశ్చుతే
 * వణాఅశ్రమాశ్చస్వకర్మనిష్ఠాః పెత్త్యకర్తృఫలమనుభూయతతశ్చేషేణ వి

శిష్టదేశహతికులరూపాయశ్శుభ్రతవృత్తవిత్తసుఖమెథనోజస్తవ్యతివద్యంతే విష్వ
 ఛోవిపరీతావిసశ్యంతీతి స్మరణాచ్చ అతస్సానుశయావీవావరోహంతి * యా
 వత్సంపాతముషీ త్వేత్సాదకంశు ఫలవానవృత్త తకమః విశేషవిషయం- తత్తేచ
 * అత్రైతమేవాధ్యానం పునర్నివర్తంతే యథేతిమాకాశమితీశ్రీనణాద్యథాగ
 మసంప్రత్యాగమనం * ఆకాశాద్వాాయం వాయుర్భూత్వా ధూమోభవతీతశ్రీ
 వణాదనేవం - యేనప్రకారేణగతిం తదన్యేనప్రకారేణావరోహతీతివిషయః
 * చరణాదితిచెన్న తదుపలక్షణాథేతికాష్టాజనిః నీను * రమణీయచరణా
 లభ్యాశోహయత్రైరమణీయాం యోనిమాపయ్యేరిన్నిత్యాదిహ సదసచ్చరణయో
 రేవ సదసత్ప్రాప్తిపేతుత్వంశూయతే. చరణం ఆచార్యః- శీలం సృత్తిమితి వ
 ర్ణాయాః- తత్తత్త * రమణీయచరణాదశిశ్శుభ్రతినశాదవరోహతాం సదసద్భాని
 జన్త హేతుభూతచరణశబ్దితాచారానువృత్తానపి నకమః శేషానువృత్తాప్రమాణ
 మస్తీతిచెన్న- చరణశుభ్రతః కర్తృపలక్షణాథేతికాష్టాజనిరాచార్యోమనస్తే
 కేవలాచ్చరణశబ్దితాచారాత్పుష్పమంశు హేతుభూతయోనిప్రాప్త్యసంభవా
 త్ * ఆనర్థక్యమితిచెన్న తదపేక్షత్వాత్. నను * సంధ్యానందసాద్యాహ
 రన్య సుఖదుఃఖహేతుత్వాభివే ఆనర్థక్యమితిచెన్న- తదపేక్షత్వాద్విహీ
 త్యాదిపున్యకమణః సంధ్యాహీనోఽశుభిన్నత్యమనహాస్పృహకమః స్వీతి
 శ్రవణాత్ సంధ్యానందసాద్యాచారసతిపితైదికకమణ్యభాకారాత్ * సుకృ
 తదుష్కృతేవీవేతిశుబాదరిః పున్య కర్మాచరతిసామకమాచరతీతిసుకృత
 దుష్కృతకమణసుచరతికల్పప్రయోగాత్ ద్యుత్యతిచరణమితీపున్యత్వా సుకృ
 తదుష్కృతేవీవచరణశబ్దాభిధేయ * యాన్యనపద్యానికమాణిశానిసేవితవాన్
 ని యాన్యస్థాకం సుచరితాని శానిశ్చియావాస్యాసీతి కమాణాచారయోః పృథ
 జ్ఞిదేశస్తుగోబరీచదాన్యామూలపవన్యతే, వైశానికానిశుకమాణికర్తాణీ
 త్యుచ్యంతే, ఇతరాణితు- ఆచారశబ్దేనాభిలష్యంతే, ఆతీర్థరణశబ్దేన సుకృత
 దుష్కృతయోరేవాభిలాషఇతిదాదరి రాచార్యోమన్యతిఇతి, శిథా యథేత
 మాకాశమాకాశాద్వాాయం వాయుర్భూత్వా ధూమోభవతీత్యాచావాకాశాది
 భావోపదేవమనుష్యాదిభావవత్తచ్ఛరీరకత్వలక్షణవన్వీతిప్రాప్తవప్రప్రాప్త
 ఉచ్యతే * తత్సాన్విధావ్యాపత్తిరుపపత్తేః- తత్సాన్విధావ్యాపత్తిః- ఆకాశాదిసా
 దృశ్యావత్తిరిత్యర్థః. స్వభావవీనసాన్విధావ్యం * వర్తమానసామిప్యశ్శత్యాది

౪౨౪ సానద్వగిరియటికశక్కురభావ్యరంగరామానుజభావ్యయకాయాం
 వత్సావధిఃకఃష్యధా- అతఃతత్సావధావ్యాపత్తిః-తత్సావధావ్యాపత్తిరిత్యధాః.చ
 స్త్రీమండల శరీరారంభకాణాం భూతసూక్ష్మశౌంకమక్షయే దగిభూతానా
 మాకాశకాశానాం భేదకాకారపహణేనాకాశాదినాదృశ్యే తదుపశ్చిష్టానుశయి
 నోవ్యాకాశనమాభవత్తిత్యధాః, కుతః- ఉపపత్తిః- సుఖదుఃఖౌపభోగాయ
 హితద్భరీరసంసగః. నహ్యనుశయిసంప్రత్యాకాశాదేజీవాంతరశరీరభూతస్య
 తద్భోగాశ్రయత్వమస్తి- యగవద్భౌక్తృద్వయసమావేశే తయోః పరస్పరవిదు
 ద్భోగాధాతయా శరీరాస్త్యధనవసంగాత్. నచావరోహంతోజీవావీవ తత్తద
 భిమానిదేవతాభవత్వతిచ్చె- సర్గాద్యకాలమారభ్యాపగ్రయమాకాశాద్య
 భిమానిదేవతానామనుశయిభ్యోఽన్యాసాం క్లప్తానాం సత్త్వినానుక్షణమవరో
 హతామనుశయినామాకాశాద్యభిమానిదేవతాత్వానుపపత్తైరితిస్థితం.తదుత్తరాధి
 కరణే ఆకాశప్రాప్తిపర్యంతియానద్వీప్రహ్వదిప్రాప్తికింతత్రతత్రినాతిచిరంతిస్తతి-
 ఉత్తానియమఇతి విశయేనియమపాత్వధానాదనియమమితి ప్రాప్తిఉచ్యతే * నా
 తిచిరేణవిశేషాత్, ఆకాశాదిభోనాతిచిరేణనిష్క్రమణం. కుతః విశేషాత్ - ఉ
 త్తరత్రీప్రహ్వదిప్రాప్తౌ * అనోవైఖలుసుర్నివప్రపతరమితివిశిష్య కృచ్ఛాని
 స్క్రమణాభిధానాదితిస్థితం- తదుత్తరాధికరణే * పీహియవాఽపధిచనస్పత
 యః తిలమాషాఇతిజాయంతఇత్యనైనానుశయినాం ప్రహ్వదిభావఉచ్యతే- తత్ర
 దేవోజాయతే మనుష్యోజాయతఇతివదిహ * తిలమాషాఇతిజాయంతఇతి శ్రవ
 గాద్వీప్రహ్వదిశరీరావీవానుశయిభావంతితి ప్రాప్తిఉచ్యతే * అన్యాధిష్ఠితే
 పూర్వవదభిలాపాత్. అవరోహతాం జీవానాం జీవాంతరాధిష్ఠితే ప్రహ్వదౌ
 సంశ్లేషమాత్రిం. కుతః పూర్వవదభిలాపాత్ * ఆకాశాదాస్యం వాయుర్భూ
 త్వౌ ధూమోభవత్తిత్యాదౌ ఆకాశాదిభావేహేతుధూతకమక్షేత్రేనాభావాద్య
 థా ఆకాశాదిసుసంశ్లేషమాత్రిం. ఏవంప్రహ్వదిస్తావరభావహేతుధూతకమక్షే
 త్రేనాభావామత్తరత్త్రేన * రమణీయచరణాభ్యాశోహయదితిదౌహ్లాదాదిభా
 వవీవ హేతుధూతస్యకమక్షేత్రకీర్తనాత్- ప్రహ్వదౌజీవాంతరాధిష్ఠితే సం
 శ్లేషమాత్రిమేన * అశుద్ధమితిచేన్నశబ్దాత్. ఇష్టాదికమక్షాం పశుహింసామి
 త్తాన్విద్ధిసాయాశ్చ * సహింస్యాదితినిషిద్ధత్వేనానిష్టసాధనత్వేనపాపతయా త
 త్రాశ్రయ సుకృతకమక్షామశుద్ధత్వాత్ సుకృతాంశస్యఫలంస్వకేఽనుభూ
 తహింసాంశస్య స్థావరాదిభావలక్షణంఫలమవరోహన్ననుభవతు. నను సహిం

స్వాదితినిషేధః విహితకర్తవ్యభావసాన్యసారి క్తవిషయోఽస్తితిచేన్న-పుష్ట్యా
 దిరూపేష్టసాధ్యమృతపానాదా మోహవిహారినిష్టసాధనత్వస్యచదగ్ధనేనాత్మ
 గాఽపవాదస్వామ్యత్వాననతారాత్. అతాయాగాద్యనుప్రవిష్టహింసాఫల
 త్వేన స్థానరథావోఽనుభోక్తవ్యఇతిచెన్న- ప్రియతనానివతానారూపవిధినిషే
 ధయోరవిరోధస్య వక్తృమతస్యతయా సతిచవిరోధేనామాన్యవిశేషస్వామ్యేన నిషే
 ధస్య విహితహింసాన్యతిరిక్తవిషయత్వాత్. నస్తుతస్మయ్యగీయపశుహింసాయాః
 హింసాత్వస్తేనవాభావాత్ * స్వరవాతవత్స్త్రియసే సరిష్యనీతిమంత్రనారోఽ
 ద్ధింసాత్వాభావస్తేన పరిహితనాత్. సరిష్యసి - సహింస్యస ఇతిహితస్యార్థః
 నను * సరిష్యసీతి మంత్రనాఽర్థునాత్వాభావాభ్యుపగమే స మ్రియస ఇతి
 మంత్రనారోఽర్థః గణస్య మరణత్వమపినిస్యాత్. తలశ్చ సమ్రియస ఇతిచెన్న
 రిష్యసీతిత్వక్రీడత్వసచారికేవేనాశ్రయణీయం. మంత్రోద్దేశ్యకమంత్రానుబంధ
 వ్యాసాగత్వస్తేనహింసాత్వహింసాత్వవిత్తివాత్ - స-మంత్రోద్దేశ్యకమంత్రానుబంధ
 రివ్యాపారత్వం - హింసాసార్వత్రికభావాదపరిష్కర్యమనీతినిషేధకవచారితాదీ
 నాం మంత్రోద్దేశ్యకమంత్రానుబంధవ్యాసాగత్వాభావసహింసాత్వాభావవ్యసం
 గాత్. అత స్తేనామీతిభావనానామయివ్యాపారత్వస్తేన హింసాపదవ్యవర్తినిమి
 త్తీయేన సకేవే ప్రకాశింశిన్నత తాదాత్మికతీవ్యవచనాత్వాదకేహింసకత్వస్య
 వచేశాభావేన తలచ తిధిశానకే వ్యసతి తత్త్వేన సావకవ్యాసారత్వం; తద్ధింసా
 త్వమిత్వాశ్రయణీయం. తిధిస్యనీతిదగ్ధియా జాయమానస్యారోగ్యరూపహిత
 స్య తాదాత్మికే నేషణాపిహియా బలసత్త్వోఽన్నహింసాత్వమితిస్థితే పశుమంత్రా
 నుబంధవ్యాపారస్య పశుపశునాదనకేవేపి స్వగతానాం చిలక్షణస్య పశు
 హితస్య బలసత్త్వోఽహింసాత్వం. అహింసహింసాన్యనిల-భావవిషయత్వాత్కర్త
 త్వభావపశుహింసాయానపాపమనకస్యమితి తిద్యశేనాపరిహితోఽనుశయినాన
 ప్రిహ్యదిభావావ త్తిరితి * రతస్సిగ్యోగోఽప్ర. ఇతిశ్లోపచారికం ప్రిహ్యదిజ
 స్త్వవచనం. ప్రిహ్యదిభావవచనానంతరం * యోయోహ్యన్న-సత్తి యోయోరిత
 స్త్వించతి తద్భూయవనభవత్తి రేతస్సిగ్భావోఽనుశయినాంత్రాయమాణో య
 భానముఖ్యః- ఏవం ప్రిహ్యదిభావోహ్యభావః * యోనేష్యరీకం. యోసిప్రాప్తః
 పశ్చాదేవానుశయినాం బ్రాహ్మణాదిశరీరస్రాప్తికవతాత్ తితిః స్యాజ్జుశరీర
 ఫరిగృహః కింతుసంశ్లేషమాత్మ్యం. యత్ర పుణ్యాపుణ్యకమంత్ర- తత్త్వేన సుఖ

౪౨౬ సానందగిరియతీకశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయశ్రాయామ్
 దుఃఖః యత్రసుఖదుఃఖః తత్రైవతద్దైతుభూతంశరీరం- తతశ్చాకాశాదిమ కర్త
 కీర్తనాభావేన తత్ఫలభూతసుఖాద్యనుభవాభావాత్ సతద్దైతుభూతిం శరీరమి
 తినయోనిప్రాప్తిః ప్రాశ్చరీరపరగృహఇతిస్థితం. ప్రకృతిమనుసరామః॥౧౦॥

—ఇతి వజ్ఞమప్రపాఠకే దశమఖండభాష్యమ్—

ఉ—ప్రాచీనశాలదేవమన్యవఃసత్యయజ్ఞఃపౌలుషీ రింద్రదుష్ట
 మ్మౌఢాల్లవేయోజనశ్శార్కరాక్షోభబుడిలఽశ్వతరాశ్విస్తేవై
 తెమహశాలామహశ్రోత్రియాస్సమేత్యమిమాన్సాంచకుఃకో
 నఆత్మాకింబ్రహ్మైతి ॥ ॥౧॥

శం— దక్షిణైసపథాగద్యతామన్నభావఉక్తిః * తద్దైవానామన్నం తందే
 వాభక్షయంతీతి. క్షుద్రజంతులక్షణాదకీప్రాసంసారగతిదుక్తదుభయదోషప
 రిజహీషయావైశ్వానరాత్మభావప్రతిపత్త్యర్థముత్తిరోగృన్ధలరభ్యతే * ఆ
 త్స్వన్నంపశ్యసిపియమిత్యాదిలింగాత్. ఆభ్యయికాతుసుఖావదోధాధావి
 ద్యాసంప్రదానన్యాయపద్దనాథాచ, పౌచీనశాలఇతి- నామతిః, ఉపమ
 న్యౌరపత్వం దేవమన్యవః. సత్యయజ్ఞః- నామతిః పులుషస్యావత్వం - పౌలు
 షీః తథా- ఇంద్రదుష్టమ్, నామతిః, ఇల్లచరపత్వం, భాల్లవిః తస్యావత్వం,
 భాల్లవేయః జనఇతి- నామతిః శర్కరాక్షిస్యావత్వం- శార్కరాక్ష్యః బుడిలః
 నామతిః; అశ్వతరాశ్వస్యావత్వం, ఆశ్వతరాశ్విఃపంచాపితైవైతైమహశాలాః
 మహాగృహస్థాః విస్తీర్ణాభిశ్శాలాభద్యక్తాః-సమృన్నాః. మహాశ్రోత్రియాః
 శ్రుతాభ్యయసవృత్తసమృన్నాఇత్యర్థః, తేషవమ్ముభాన్సంతఃసమేత్య- సం
 భూయక్వచ్చిన్మమాంసాం- విచారణాంచకుః, కృతివంతఇత్యర్థః- కథం. కో
 నః- అస్తాకమాత్తా- కింబ్రహ్మైతిఆత్మబ్రహ్మశబ్దయోరితరేతరవిశేషణవిశేష్యత్వం
 బ్రహ్మైతి- అధ్యాత్మపరిచ్ఛిన్నమాత్మానంనివర్తయతి, ఆత్మైతిచ, ఆత్మస్వతిరిక్త
 స్యాదిత్యాదిబ్రహ్మణఃపాన్యత్వం నివర్తయతి; అభేదేనాత్మైవబ్రహ్మ, బ్రహ్మై
 వాత్మై త్వేవంసర్వాత్మావైశ్వానరౌబ్రహ్మ- సఆత్మైత్యేతిస్థిభూతభవతి * మూర్ధా
 త్వేవ్యవతిష్ఠదన్తౌభవిష్యదిత్యాదిలింగాత్ ॥ ॥౧॥

ఆ—పూర్వోత్తరయోస్సండభయోస్సంబంధండభయన్నుత్తర సండభా
 వవతారయతి (దక్షిణైనేత్యాదిసా) ఉత్తరగ్రంథస్యవైశ్వానరాత్మభావప్రతి
 పత్త్యర్థత్వేగమకమాహ (అతీతి) విద్యాయాన్మమ్ప్రదానం శిష్యత్వ

స్వస్వామ్యః వినయాదిగంపత్తిః తత్ప్రగదశానాథాచాఖ్యామిశా, దృశ్యతే
చాకృష్టాపిదశాలపృథ్వీనాంతస్సత్త్వ త్రిశాసహ (విద్యేతి) కథమాత్మబ్రహ్మ
శబ్దయోరితరేతరవిశేషణవిశేష్యత్వం వ్యాసర్త్యాభావాదిత్యాశంక్యాహ (బ్ర
హ్మేతి) ఉక్తరీత్యామిథోవిశేషణవిశేష్యత్వఫలితమాహ (అభేదేనేతి) ఇత
శ్చోపాస్యస్యసర్వాత్తత్వం గమ్యతే, పరిచ్ఛిన్నోపాసనస్యనిందితత్వాత్ *
భూమ్నః కృతువజ్జాయ స్తవమితిస్వామ్యాదిత్యాహ (మూఢేతి) ॥౧౪॥

రం—వైశావనరవిహ్యాప్రస్తాయతే (సాచీలశాలబేపమస్యవస్సత్వ య
జ్ఞఃపౌలుషీరిత్యాది) ఉపమస్యసుతిః ప్రాచీనశాలనామా, పులుషసుతస్సత్వ
యజ్ఞనామా భాల్లనిసుతఇంద్రమృత్ననామా, శర్కరాక్ష్యసుతాజననామా.
అశ్వతరావసుతాబుశిలనామా - ఏతేపంచాపిమహాశాలాః - మహాగృహస్థత
యావిస్త్రీణాశాలాసమృచ్ఛాః ప్రసిద్ధాఇతియావత్ మహాశ్రోత్రియాః అతీవ
శుశ్రావ్యయనసమృచ్ఛాశ్చేత్స సమ్భూయాస్తాకమంతర్యామితయా ఆత్మ
భూతం బ్రహ్మామితి మిమాంసాంచకుః- విచారంకృతవంతఇత్యర్థః ॥౧౫॥

ఉ—తేహసమ్పాదయాంచకురుద్దాలకోవై భగవంతోఽయ

మారుశిస్సప్రతిమమాత్తానంవైశావనరమధ్యేతితిగ్హంతాభ్యా

గచ్ఛామేతితిగ్హంతాభ్యాజగ్తుః ॥ ౨౧ ॥

శం—తేహమీమాంసంతాపినిశ్చయమలభమానాఃసమ్పాదయాంచకుః-స
మ్పాదితవంతతత్సంకపద్యేష్టారం. ఉద్దాలకోవై, ప్రసిద్ధానామతః భగవంతః-
పూజావంతః అయమారుశిః అరుణస్యాపత్యం సంవ్రతినమ్నగిమమాత్తానం వై
శావనగమస్తదభిప్రేతమధ్యేతి- స్తరతి తంహంత - ఇదానీమభ్యాగచ్ఛామేతి
ఏవేనిశ్చిన్యతాంతాభ్యాజగ్తుః- తంగతవంతః ॥ ౨౨ ॥

ఆ—భగవంత్స్య తః- సమ్పాదయాంచకురితిపూర్వేణసమ్పాదః ॥ ౨౩ ॥

రం—(తేహసంపాదయాంచకుః) తే- ఏవంమీమాంసిత్యానిశ్చయ మలభ
మానాః ఆత్మమాత్రబ్రహ్మశావద్యేష్టారంకందిశ్సంపాదితవంతః నిశ్చితవంతిఇత్యర్థః.
కిమితి తత్రాహ (ఉద్దాలకోవైభగవంతోఽయమారుశిస్సమృతీమ
మాత్తానంవైశావనరమధ్యేతిత్యాది) హేభగవంతః అరుణసుతఃఉద్దాలానామా
ఇదానీంవైశావనరమాత్తానమధ్యేతి * ఇత్ స్తరణే ఉపాస్తఇత్యర్థః యద్వా
* ఇత్ గతావతి గత్యర్థానాం జ్ఞానార్థత్యాదవగచ్ఛతీత్యర్థః తం ఉద్దాల

॥౩౦॥ సానన్దగిరియటేశజ్జరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయుక్తాయాం
 కమభ్యాగచ్ఛామేతి నిశ్చిత్తతలహంభ్యజగ్తుః తమభ్యాగతవంతిఇత్యర్థః ॥౩౧॥

ఉ—సహసంపాదయాంచకారపర్వక్ష్యంతిమామిమేమహాశాలా
 మహాశోత్రియాస్తేభ్యోససంప్రమివప్రతివస్సేవంతాహమన్య
 మభ్యనుశాసానీతి ॥ ౩౨ ॥

శం—అరుణిః- సహ, తాదృచ్ఛే ప్రసాదామాగమనప్రయోజనంబుద్ధాన్
 సంపాదయాంచకార, కథంపర్వక్ష్యంతిమామిమేమహాశాలామహాశో
 త్రియాః తేభ్యోహంససంప్రమివప్రతివస్సేవ- ఎద్దంతోత్సహే అతోహ
 న్నాహమిదానీమన్యమేహమభ్యనుశాసాని- ఎత్తేమున్యదెహ్మరిమితి;

రం—(సహసంపాదయాంచకార పర్వక్ష్యంతిమామిమేమహాశాలా మహాశా
 త్రియాఇత్యాది) సహ- ఉద్ధాలకే నానాగతాదృచ్ఛాన్ విలేమహాశాలామహా
 శోత్రియాః మామైశ్వరినిమాత్రానం పర్వక్ష్యంతి. నాహంతిత్వంప్రతిపద్యతే
 భ్యోసక్తుశాన్ మిత్రోన్యతదభిక్షులకంబుదనుశాసాని-ఉపపశానీశ్యేవం స
 మ్పదితివాక్ - నిశ్చితివానిత్యర్థః. ॥౩౩॥

ఉ—తాన్ హోవాచాశ్వపతిరైస్సభావంతోయింకై కేయస్సమ్మగ్తి
 మమాత్మానం వైశానరమభ్యేతితిగోహంతాభ్యాగచ్ఛామేతితిగో
 హంభ్యజగ్తుః ॥ ౩౪ ॥

శం—ఏవంసమ్పద్యతాన్ హోవాచ అశ్వపతిరైస్- నామతిః భగవంతోన్
 యం కేకయస్యాపత్యం- కైకేయః సంప్రతి సమ్మగమమాత్మానం వైశానరమ
 భ్యేతీత్యాదినమానమ్ ॥ ౩౫ ॥

అ—అశ్వపతిరిత్యాచాభగవంశఇతి-ప్రాచీనశాలపర్వభూతియస్సమ్మగ్త్యంతే

రం—(తాన్ప్రవాచ) సఉద్ధాలకే దౌపమన్యనాదీస్సగ్రత్యహా కీమితి (అశ్వ
 పతిరైస్సభావంతోన్యంకై కేయస్సమ్మగ్తిమమాత్మానమిత్యాది) కేకయస్యాప
 త్యంకై కేయః శిష్టంసప్తం (తింహంభ్యజగ్తుః) తిం- అశ్వపతిముద్ధాలకేష్టమా
 స్తేభ్యోగతవంతిఇత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥

ఉ—తేభ్యోహస్రాప్రైభ్యోపుభగహాణికారయాంచకార సహ
 ప్రాగస్సంజహనఉవాచనమేస్తేనాజనవదనకదర్శనమద్యహా
 నానాహితాగ్నిరావిదాన్మస్తేవీరీస్తేవీరిణీ కుతాయక్షమా
 ణోవైభగవంతోహమస్మియావదైకేకస్మాముత్సవేభనందాస్యా

謝文輝

|| $\times$ ||

|| $\times$ ||

[illegible]

౪౩౦ సానద్గిరియటిక శక్కురభాష్యరంగరామానుజభాష్యయుక్తాయాం
 ప్రేక్ష్యుత్పివేమనద్దనుదాసాన్యమి- తానద్భగవద్భ్యస్య ప్రత్యేకం దాసాన్యమి.
 తావత్కాలమత్రైవ వసంతు యాగంచపశ్యంతివృత్తి పాక్షికతవానిత్యర్థః భ
 గవతాచభాష్యతా * నమస్తేన ఇత్యాదినా * యత్కృతమాణోవైభగవంతా
 ఽహమ స్థీర్వృతేన తనోవృతస్తతయా పృతిగృహయోగ్యతాంజ్ఞాపయన్మేవ
 బ్రహ్మవిద్భిరపి పృతిషిద్ధస్య సరిహంఠీయతాం విహితస్యకీర్తనవృతాం పృతిజ్ఞా
 ప్యయానదైకేక ప్రేక్ష్యుత్పివేమనద్దనుదాసాన్యమి తానద్భగవద్భ్యస్య దాసాన్యమి-వ
 సంతుభగవంతి ఇత్యహంచదిధామితిమ్ ॥ ౫ ॥

ఉ— లెహోమధేనహేనాధేనపురుషశ్చ రెత్రగోహేనవదేదాత్మా
 నమేవమం వైశ్వానరగోసంప్రత్యధ్యేషీతిమేవనాబ్యూహితి ॥ ౬ ॥

శం—ఇత్యుక్తా సేహోమః యేనహేనాధేనా పృయోజనేనయం ప్రతిచరే
 త్ గచ్ఛేత్పురుషః తంహేనాధేనవదేత్ - ఇదమేనపృయోజనమాగమనస్యేతి
 అయం న్యామస్యశాం నమంచ వైశ్వానరజ్ఞానార్ధినః ఆత్మానమేవేమం వైశ్వానరం
 సంప్రత్యధ్యేషి, సమ్యగ్నానాని అతస్తమేననః అస్తభ్యంబ్యూహి. ॥ ౬ ॥

ఆ—కింతిహేనాధేనదాగమనప్రయోజనం తదాహ (వయంపెతి) తస్మ
 మామినా స్తీరశంకానిరస్యతి (ఆత్మానమితి) ॥ ౬ ॥

రం—(లెహోమః) టి-యుషయోరాజానం పృత్యూమః కిమితితదాహ
 (యేనహేనాధేనాపురుషశ్చ రెత్రగోహేనవదేదాత్మానమేవమం వైశ్వానరంసం
 ప్రత్యధ్యేషీతిమేవనాబ్యూహితి) యేనాధేన- పృయోజనేన యత్ప్రయోజన
 ముద్దిశ్య పురుషశ్చ రేత్ ఆగచ్ఛతి; తంహేన తమేవపురుషాధేన తస్యవదేత్
 కుర్యామితివదేత్ కుర్యాదితియావత్, సమీహితంహికీర్తనంభవతి అస్థాకం
 చవైశ్వానరఆత్మాజిజ్ఞాసితః త్వచ తమాత్మానమధునాఅధ్యేషి ఉపాస్యే. నచతే
 తజ్ఞానమవలాపార్జ్యం అతస్తమేననడపదిశ- సప్రయోజనాంతరమిత్యర్థః, వి
 శ్వాన్నరాన్నయతి- విశ్వవినసరానయంతీతివా - విశ్వానరః విశ్వానరపవన్తై
 శ్వానరః నమవపవాయిన ఇతివత్; ॥ ౬ ॥

ఉ—కాహోవాచ ప్రాతర్వ్యఃపృతివక్తాస్థీతేహ సమిత్యాదయః
 పూర్వాప్తే ప్రతిచక్రమి రెతాహనుపనీయైవైతదువాచ ॥ ౭ ॥

— ఇతి పంచమప్రపాఠకే ఏకాదశఃఖండః —

శం—ఇత్యుక్తాస్తాహోవాచ ప్రాతర్వ్యః - యత్ప్రత్యంప్రతినక్తాస్థీనగ్నివా

క్యం దాత్వా స్తి ఇత్యుక్తాస్తేహ రాజ్ఞోఽభిప్రాప్తయజ్ఞాః సమిత్పాణయః సమిద్భా
రహస్తా అపరేద్యుః పూర్వాహ్నేరాజానం పృతిచక్రమిరే గతివంతః యతివం
మహాశాలా మహాశ్రోత్రియా బ్రాహ్మణాన్ సుతా మహాశాలత్వా ద్యభిమానం హే
తావ సమిద్భారహస్తాః జాతితోహీనం రాజానం విద్యాధి నోపినయే నాపజగ్నుః
తథాన్యైర్విద్యోపాదితునిభిర్భవతి తస్యం, తేభ్యశ్చాదాద్విద్యాం వివక్షురినుప
నీయేవ ఉపనయనమక్యతైస్సతావతల్ - వైశ్వానరవిజ్ఞానము వాచేతనక్షమా
ణానసంబంధః యథాహూగ్యభ్యావిద్యామదాత్ - తథాఽన్యేనాపి విద్యాదా
తవ్యేత్వాభ్యామి కాభాః... .. || ౬ ||

— ఇతి పంచమపర్వపాఠకే వికాదశఖండభాష్యమ్ —

ఆ— శిష్యభావహావపన్నేభ్యోవిద్యాదాతవ్యా - నయథాకథంచిదితియా
జ్ఞోఽభిప్రాప్తయః తేహేత్యాదివాక్యస్య తాత్పర్యసంశయతి (యతి ఇతి) యో
గజ్ఞేమాథం రాజానం పృతిచక్రమనమిన్ద్రమేవేతి మన్వానోపిశీషీ (విద్యా
ధి న ఇతి) తథేత్యత్రా తస్యైవోద్యస్తస్యః ఉపనయనం పాదయోర్నిపతినం వ
క్షమాణం వైశ్వానరవిజ్ఞానం తేనైవ దత్తస్య సంబంధ ఇతియానల్. ఆఖ్యామి
కాతాత్పర్యముపసహంతి (యతేతి) ... .. || ౭ ||

— ఇతి పంచమపర్వపాఠకే వికాదశఖండభాష్యటీకా —

రం— (తాన్వోవాచస్యాతిర్వ్యవృత్తినికాన్తితి) తేహేమభిమానం పరిశోధ్య
త్వః పృతిచక్రం దాన్యామితి మతావప్రాతిః పృత్విస్యవృత్తినిచక్రతాన్తిత్వ
వాచేత్యథా (తేహ సమిత్పాణయః పూర్వాహ్నేపృతిచక్రమిరే) తేహ రాజ్ఞో
ఽభిప్రాయజ్ఞాః సమిద్భారహస్తాః అపరేద్యుః పూర్వాహ్నేరాజానం నిష్యాభ
వామ ఇత్యవగతివంతః (తాన్వానుపనీయేవైతి మవాచ) రాజాతుతా సమి
త్పాణీనుపయామేతి వదత స్త్యక్తస్వజాత్యభిమానానుదీక్ష్య తేహేముపదేహ్య
గృతాం జ్ఞాత్వా అద్యాహ్మణాన సద్యాహ్మణాడపనేతవ్య ఇతి శాస్త్రార్థజ్ఞాత్వాతై
స్సమర్పితం సమిదామ్యుపాయసమసీక్ష్మైస్సమైర్జ్యైవైతల్ వక్షమాణము
వాచేత్యథాః యతివం మహాశాలా మహాశ్రోత్రియా బ్రాహ్మణాన్ సుతా మహా
శాలత్వాద్యభిమానం హేతావ సమిద్భారహస్తాః జాతితోహీనం రాజానం విద్యాధి
తయోపజగ్నుః తస్మాత్తథాన్యైర్విద్యోపాదితునిభిర్భవతి తస్య మితావభ్యామి క
యానూద్యతే || ... .. || ౮ ||

౪౩ ౨ సానద్వగిరియతీశశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయశ్చాయామ్

— ఇతి పంచమప్రపాతకే ఏకాదశఖండభాష్యమ్ —

ఉ — బోపమన్యవకంత్వమాత్మానముపాస్మతి దివమేవభగనారా

జన్నితిహోవాచైషవైసు తేజాఆత్మా వైశావనరాయం త్వమాత్మా

నముపాస్మేతిస్తాత్మవసుతంప్రసుతమాసుతంతులేద్యశ్యతే || ౧ ||

శం — సకథమువాచేతి ఆహ బోపమన్యవమే కమాత్మానం వైశావనరంత్వ
ముపాస్మతిపవ్రచ్చ. నన్యయమన్యాయః- ఆచార్యస్సే శిష్యః పృథ్వితీతి, నై
షహోషః * యద్వేత్థ తేనమోపసీదతితత్ సఙ్కర్షణం వక్ష్యామీతిన్యాయదశానా
ల్ అన్యత్రావ్యవృత్తిభావనతిశిష్యేప్రతిభౌతాన్విదనాథాఆచార్యస్య ప్రహోషేద్య
ప్రోఽబ్రాతశశోః * క్షేప్రత దాధూత్కులపతదాగాదితి. దివమేవ- ద్యులూ
క మేవవైశావనరముపాస్మేభగనారాజన్నితిహోవాచ ఏషవైసుతేజాః శోభనం
తేజోయన్యనాయంసుతేజాఇతిప్రసిద్ధౌవైశావనరఆత్మాఅయం- ఆత్మనోఽనయ
వధూతత్వాత్ యంత్యమాత్మానం ఆత్మైకైషమేవసాస్మే- తస్మాత్ సుతేజసో
వైశావనరంత్వరాసాన్త్రవసుతం అభిముతంసామహుంకర్షణే ప్రసుతంప్రక
మేః ఇవసుతం. అనుతంచ ఆహగతాదేమి తేవతులేద్యశ్యతే అతీవక్ ర్తింస్తస్య
స్మృతీనాఇన్యోగః ||

|| ౧ ||

ఆ — శిష్యాహిప్రజ్ఞాతః ఆచార్యసుప్రతివత్తత్త్వన్యాయశంకతే (నన్వీతి)
వాన్యశేమాచ్యుతేన టూపయతి (నైషహోషఇతి) బృహదారణ్యక శ్లోత్వా
లోచనాయామపి వైశావనరన్యాయమిత్యాహ (అన్యత్రావీతి) ఆచార్యస్య-అ
బ్రాతశశోఃప్రతిసంబంధః తన్యాత్మైవైషావనరమాహ (ఆత్మరత్తి) ఏకాహాది
మాహాన్యోతిష్టోమాదిరహగణః తత్ప్రసుతంసోమయావంతలాద్యన్యం ఆహీనే
ప్రసుతం సత్యేత్వాసుతమోషేదః తవేతిభువన్వచసమన్వయదగ్గనాథమ్ || ౧ ||

గు — అథక్తేయస్తేభ్యోవైశావనరాత్మానముపదిదిక్షుః విశేషప్రశ్నాన్య
శానుపపత్త్యావైశావనరాత్మనేత్యైరికించిజ్ఞాతం కించిదజ్ఞాతమితి విజ్ఞాయజ్ఞా
నం శబుధుస్త్రియాతానైక్తేశాః ప్రస్తుముపకర్మతే తత్తోపమన్యవంప్రచ్చతి
బోపమన్యవకంత్వమాత్మానముపాస్మతి (స్మష్టోః) (దివమేవభగనారా
న్నితిహోవాచ) మేభగవఃద్యులూకశరీరకవైశావనరమహముపాస్మత్యై
మన్యవః ప్రత్యువాచేత్యథః. కేకయఆహ (ఏషవైసుతేజాఆత్మావైశావనరా
నంత్వమాత్మానముపాస్మే) యం ద్యులూకావద్భిన్నం వైశావనరమాత్మానం

౪౫ భాందోగ్యోపనిషద్వివచమ ప్రపాఠకః ౪౫

త్వముపాస్తే - ఏషవైశ్వానరః త్వాను లైజాః శాభనం లైజాయస్యసః సుతే
జాః ద్యులోకాహిమూర్ధదంద్రలైజాయ క్తతయాను లైజాభవతి. యతశ్చద్యు
లూకావచ్చిన్నవైశ్వానరః త్వయోపాస్యమానః సులైజస్త్వగుణయోగేన
సు లైజానామప్రశాప్తరః (తస్మాత్తవనుతిం ప్ర సుతమాసుతంతులెవ్యశ్శతే) అ
త్రిసుతవ్రసుతాసుతశబ్దాః ఏకాహాహీనసత్యైక ర్గతాభిషవణవరాః సుతశబ్దవ
త్వసామ్యుత్ సులైజస్తాప్తపాసనాయాసుతాదిఫలకత్వాపవత్తిరతిధానః ॥౧॥

ఉ—అత్త్యన్మంపశ్యసిపియం త్యన్మం పశ్యతిపియంభవత్త్యన్మ
హ్నవర్చసంతులయవితమేవ మాత్మానంవైశ్వానర ముపాస్తేనూ
ధాణ్ త్వేషత త్వనైతి హూవాచమూధాణ్ త్వనైతిష్యద్యన్మం
నాగమిష్యనైతి ॥..... ॥౨॥

—————ఇతిపంచమవ్రపాఠకే ద్వాదశశ్లోకాండః—————

శం—అత్త్యన్మం- దీన్యగ్నస్సౌ పశ్యసిదపుతాపౌత్రాదిపియం ఇష్టం
అన్యోవ్యన్మమత్తి పశ్యతిచపియం, భవత్త్యన్మసుతంవ్రసుతమాసుతమిత్యాది
కవిః-త్వం. బ్రహ్మవర్చసంతుల - యఃకశ్చిదేతం యథా క్తమేవంవైశ్వానరము
పాస్తే నూధాణ్ త్వైశ్వానరస్తేగ్రవః ససమస్తాప్తశాప్తరః అతఃసమస్తబుద్ధ్యా
వైశ్వానరస్యోపాసనాచ్చరః- మూధాణ్ తే విపరీతగ్రాహిణోవ్యవతిష్యత్-విప
తితమభవిష్యత్. యత్ యదిమాంనాగమిష్యః నాగతాభవిష్యః । సాధ్వకా
షీః యన్తామగం-విశ్యభిష్యాయః॥ ... ॥ ౨ ॥

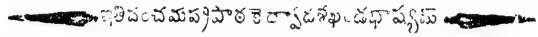
—————ఇతిపంచమవ్రపాఠకే ద్వాదశశ్లోకాండభాస్కరమ్—————

అ—న కేనలంపాగ్నినశాలనిష్ఠమిదఃఫలం. కేత్యన్మస్యాపిభవతీత్యాహ (అ
న్యోవీతి) లహియథా క్తవైశ్వానరజ్ఞానాదెవ్యతకృత్యైశ్శాశంక్యాహ (మూ
ధాణ్ త్వైతి) అక్ష రాధానుశ్చాపివక్షిత్వాఘాహ (సాధ్వక) ॥౩॥

—————ఇతిపంచమవ్రపాఠకే ద్వాదశశ్లోకాండభాస్కరమ్—————

రం—(అత్త్యన్మంపశ్యసిపియం) రదుపాసనాప్రభవేనాత్మం లౌకికం
భోగ్యమనుభవసి- పియం పుత్రాదుఃపశ్యసిత్వథా. ఏవమన్యోపియఃత్వ
మివత్వదుపాస్యవైశ్వానరముపాస్తే- సౌపిత్వమివాన్నదనపియదశాసబ్రహ్మవ
ర్చసశాలీసంతానవాంశ్చభవతీత్యాహ (అత్త్యన్మంపశ్యతిపియంభవత్త్యన్మబ్ర
హ్మవర్చసంతులయవితమేవమాత్మానం వైశ్వానరముపాస్తే) ఉక్తోః ఏవంతదు

౪ సాన్దగిరియటికశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభాష్యయక్తామాం
 మధామంగీకుర్వన్నివఫల ప్రదర్శనైతమభిముఖీకృత్యతత్త్వవక్తవ్యమంశము
 విశతి (మూర్ధా టెప్పల త్తన ఇతిహోవాచమూర్ధా టెప్పపతివ్యద్యస్తాం నా
 మిష్య ఇతి) త్వయావైశ్వానరబుద్ధోపాస్యమానవిషః - ద్యులూకః పరిచ్ఛి
 ష్టి ఆత్మనః- వైశ్వానరస్యాత్మనామూర్ధావయవభూతా, సతుసవివవైశ్వాన
 తత్తా ఏతదథానిర్ణయాథకం తవమత్సమిపానాగమనేతత్త్రవైశ్వానరబుద్ధిం
 ద్యుతస్తవమూర్ధావ్యపతివ్యల్, విపరీతవిద్యావశాదనథాన్యాల్. ఆతస్మా
 న్కోషీః- యత్తస్మిన్మూగతోసీన్యభిప్రాయః.....||౨||

ఉ—అథహోవాచసత్యయజ్ఞం పౌలుషీం ప్రాచీనయోగ్యకం త్వ
 మాత్మానముపాస్స ఇత్యుత్యమైనభగవారాజన్నితి హోవాచే
 షవైవిశ్వరూపత్రావైశ్వానరాయన్యమాత్మానముపాస్సేతిస్తా
 త్తనబహువిశ్వరూపంవలేద్యుత్యతే || 10||

శం—అథహోవాచసత్యయజ్ఞం పౌలుషీం, ప్రాచీనయోగ్యకంత్వమా
 త్మానముపాస్స ఇతి, ఆదిత్యమేనభగవారాజన్నితిహోవాచ శుక్లనీలాది రూప
 తావద్విశ్వరూపత్రావైశ్వానరాయన్యమాత్మానముపాస్సేతిస్తా
 ప్రాణిమతః. అహోవాచవిశ్వరూపఆదిత్యః తదుపాసనాత్తనబహువిశ్వరూపం-ఇ
 హముత్కాశముపకరణందృశ్యతేతులే ||౧||

అ—అథ ప్రాచీనశాలతూప్తిం ధూయేజ్ఞానమాసేనశ్చివతరమిత్యథః.
 ఆదిత్యస్యశుక్లత్వాదిరూపవత్త్వమప్తమేష్యధివ్యతి తస్యసర్వరూపత్వేనవి
 శ్వరూపత్వముక్తముపపాదయతి (సర్వాణితి) ||౧||

రం—(అథహోవాచసత్యయజ్ఞం పౌలుషీం ప్రాచీనయోగ్యకంత్వమాత్మానము
 పాస్స ఇతీత్యాది) ప్రాచీనయోగ్యఇతిసత్యయజ్ఞస్యనామాంతరం (విషవైవిశ్వ
 రూపత్రావైశ్వానరః) రూప్యతే ఇతిరూపం విశ్వంరూపం ప్రకాశ్యాయస్యనః
 విశ్వరూపః ఆదిత్యస్యవిశ్వప్రకాశకత్వాద్విశ్వరూపత్వం(తస్మాత్తనబహువిశ్వరూ
 పంకులేద్యుత్యతే) ఏతదుపాసనాత్తనకులేబహువిశ్వరూపం - విశ్వప్రకాశకం
 పుత్రరక్షాదికందృశ్యతే ఇత్యథః|| ||౧||

ఉ—ప్రవృత్తాశ్వతరీరథోదాసీనియోగ్యత్వన్నం వశ్యసిప్రియమ్
 త్వన్నం వశ్యసిప్రియంభవత్యన్యబ్రహ్మనచాసంకులయవితమ్

వమాత్తానంవైశ్వానరముపాస్తేచక్షుష్టేతదాత్తన ఇతిహావా

దాన్ధోఽభవ(ప్ర్యయ)వ్యద్య) స్తానాగమిష్యఇతి ॥౨

❖ ఇతిపంచమపాఠకే త్రయోదశఖండః ❖

శం—కించ,శ్వామనుప్యవృత్తాఽశ్వతరీభ్యాఃయక్తోరథః-ఆశ్వతరీరథః దా
సీనిష్కః- దాసీభిర్యక్తోనిష్కః హః దాసీనిష్కః (అత్సన్మమిత్వాది)న
మానం చక్షుర్వైశ్వానరస్యతుసవితా తస్యసమస్తబుద్ధ్యోపాసనాదన్ధోఽభవి
ష్య(ః)త్ చక్షుహీనోఽభవిష్యః (యస్తానాగమిష్యఇతి)పూర్వవత్ ॥౩॥

❖ ఇతిపంచమపాఠకే త్రయోదశఖండభాష్యమ్ ❖

ఆ—అత్సన్మమిత్వాది- చక్షుష్టేతిదిత్యతఃప్రాక్తనమితీశేషః చక్షు
ష్టేతిదిత్వాదివాక్యంవ్యచప్తే (చక్షురిత్వాదినా) తక్రాపితాత్పర్యంయథా
పూర్వవద్భిష్టమిత్వాహ (పూర్వవదితి) ... ॥౨॥

❖ ఇతి పంచమపాఠకే త్రయోదశఖండభాష్యటీకా ❖

రం—(ప్యవృత్తాఽశ్వతరీరథో దాసీనిష్కశ్వాది) ఆశ్వతరీభిర్యక్తోరథః-
ఆశ్వతరీరథః ప్యవృత్తః శ్వామనుప్యత్తః దాసీభిర్యక్తోనిష్కః హః దాసీని
ష్కః తావమనుప్యత్రఇత్యథః శిష్టసర్వంపూర్వవత్ ... ॥౩॥

❖ ఇతి పంచమపాఠకే త్రయోదశఖండభాష్యమ్ ❖

ఉ—అథహావాచేద్యమ్యత్సంధ్యాలవమంచైయాఘ్రవద్యకంత్వ
మాత్తానముసంస్పృశతివాయుమేవభగహ రాజన్నితిహావాచైష
వై ః పృథగ్వత్కాత్తావైశ్వానరోయ, ర్వమాత్తానముపాస్తే
తస్మాత్తావ్యపృథగ్వత్కాత్తావైశ్వానరోయ(వ)మంతివృథగోథశ్రోయోఽనుయంతి ॥

శం—(అథహావాచేద్యమ్యత్సంధ్యాలవమంచైయాఘ్రవద్యకంత్వమాత్తా
నముపాస్తశ్వాది) సమాన , పృథగ్వత్కాత్తానానత్కానియస్యవాయో
రావహారిద్యహాదిభిర్భేదైర్నైమో న్యసామ్యపృథగ్వత్కా ఆత్తావాయుఃతస్మా
త్ పృథగ్వత్కాత్తనోవైశ్వానరస్యోపాసనాత్ పృథక్, నానాదిక్కాన్త్యాంపరి
తిజలయః- వస్త్రాన్నాదిలక్షణబలయత్యయంతి- ఆగచ్ఛంతి- పృథగగోథశ్రో
యః- రథపజ్జయోపిత్వామనుయంతి ॥ ॥౨॥

ఆ—సత్యయజ్ఞోపరమానంతరమిత్యేథాధాః పృథగిత్యతః ప్రాక్తన మా

ః పృథగ్వత్కావైశ్వానరఇతి రంగరామానుజయపాఠః

సానద్వగిరియటికశక్తి రభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం
 దివదెనగృహీతం వృథగవ్యత్తాత్తైతి పృతికమాదాయ వ్యాచక్షే (నా నేతి) అ
 భిముఖ్యనాగచ్ఛత్, ఆవహః ఊర్ధ్వనవహః తీర్థుదవహః. తస్మాత్తాన్విమిత్యాది
 వ్యాచక్షే (తస్మాదితి) నానాదిక్కాః, నానాదిధానుదిక్షుభవాఇత్యేతల్ ॥౧

రం—(అథహోవాచేంద్రియమృంభాల్లవేయం వైయాఘ్నిపద్యకంత్వమాత్తా
 నముపాస్స ఇతి) వ్యాఘ్నిపద్యస్యాపత్యం- వైయాఘ్నిపద్యః భాల్లవే రేవ వ్యాఘ్ని
 పద్యఇతి నామాంతరం (ఏష వైష్ణవగవ్యత్తాత్తాన్వన ఇతి) వాయోర్వివిధగతి
 సవభావత్వాత్ప్రృథగవ్యత్తత్వం (తస్మాత్తాన్వంప్రృథగవ్యలయతయయంతి వృథగ
 థ శ్రేణయోఽనుయంతి) వృథక్ నానాదిక్ స్థాః వస్త్రాన్నాదిలక్షణాః బలయః
 ఆయయంతి- ఆగచ్ఛంతి రథపజ్జయోపితాన్వమనుయాత్తీర్థధాః శిష్టాస్పష్టం

ఉ—అత్సన్యన్నంపశ్యసిప్రియమ త్త్యన్నం పశ్యతిప్రియంభవ్యస్య
 ఒత్తావర్చసంబలేయపితమేనమాత్తానం వైశ్వానర ముపాస్తే
 ప్రాణస్తేష్వతర్థ ఇతి హోవాచప్రాణస్త ఉదక్రమిష్యద్వ
 న్తాం నాగమిష్య ఇతి ॥ ... .. ॥ ౨ ॥

—————ఇతిపంచమప్రపాత కే చతుర్థ శ్లోకం—————

శం—(అత్సన్యన్నమిత్యాది) సమానం, ప్రాణస్తేష్వత త్న ఇతి హోవాచ
 ప్రాణస్తే తవ ఉదక్రమిష్యత్ - ఉత్క్రాంతోఽభవిష్యత్ యన్తాం నాగమిష్య
 ఇతి ॥ ౨ ॥ —————ఇతిపంచమప్రపాత కే చతుర్థ శ్లోకం—————

అ—(అత్సన్యన్నమిత్యాదినమాసమితి) అత్కాదినదముపాస్తే ఇత్యంతివా
 క్యసంగ్రహార్థం ఉత్తరవాక్యేచ్ఛధిప్రాయనామ్యం మత్వాహ (ప్రాణ స్త్వితీ) ॥

—————ఇతి పంచమప్రపాత కే చతుర్థ శ్లోకం—————

రం—(అత్సన్యన్నంపశ్యసిప్రియమిత్యాది) సర్వభూర్వవత్ ..... ॥౩

—————ఇతిపంచమప్రపాత కే చతుర్థ శ్లోకం—————

ఉ—అథహోవాచజనగ్ శార్క రాక్ష్యం శార్క రాక్ష్యం త్వమా
 త్తానముపాస్స ఇత్యాకాశమేవభగవో రాజన్నితి హోవాచేనైవ
 బహులతా వైశ్వానరాయంత్యమాత్తానముపాస్తే తస్మాత్త్వం బ
 హులౌ సిప్రజనూచధనేనచ ॥ ॥ ౩ ॥

శం—(అథహోవాచజనమిత్యాది) సమానం (ఏష వైబహులతా వైశ్వా
 నరః) బహులత్వమాకాశస్య సర్వగతత్వాత్, బహులగుణోపాసనాచ్చ త్వం

చహులోసిప్రజయా పుత్రపౌత్రాదిలక్షణయాధనేనచ - హిరణ్యాదినా ||౧||

ఆ—ఇంద్రియమైన పరమానంతర్యమథశబ్దాఘాః ఆత్మాదిపదమేష ఇత్యస్తాత్పాక్తనవాక్యసంగిహాఘాః కథమాకాశస్య బహులత్వం అతలహ (బహులత్వమితి) ||౧||

రం—(అథహోవాచజనంశాచూరాక్ష్యం శార్కరాక్ష్యకంత్యమాత్మానమిత్యాది) (ఏషజైబహులకత్తావైశావసరిః) ధూతాంతిరెభ్యతాశస్యమహత్త్వాద్బహులత్వం శీప్తంస్పష్టమ్ || ||౧||

ఉ—అత్స్యన్నంపర్యసిప్రియమత్స్యన్నంపర్యసిప్రియంభవత్స్యస్య

బ్రహ్మపర్వసంపదయవితమేవమాత్మానం వైశావసరముపాస్సేనం

దేహస్సేష్వత త్తనఇతిహోవాచసందేహస్సేష్వతద్వన్తానాగ

మివ్యఇతి ||౨|| —ఇతిపంచమప్రసాతకే పంచదశఖండభాష్యమ్ —

శం—(సందేహస్సేష్వః) సందేహః మధ్యమశరీరం వైశావసరస్య దిహతే ధాకలోరుపచయాఘాత్వాత్ మాంసరుసరాస్త్యాదిభిశ్చ బహులత్వశరీరం తత్ సందేహః తే-తవమధ్యశరీరంవ్యశీగ్యత్ శిణ్ణోమభిష్యత్ యన్తాంనాగమివ్యఇతి

—ఇతిపంచమప్రసాతకే పంచదశఖండభాష్యమ్ —

ఆ—కథంశరీరస్యమధ్యమేభాగేసంశయవాచీనందేహశబ్దోపలబ్ధతే తత్రాహ (దిహతేరితి) ఆకాశస్యసర్వగతత్వేన బహులత్వాద్యేహస్యన పరిచ్ఛిన్నత్వేన తదభావాత్ కథమాకాశంవైశావసర్యశరీరస్యావిత్యాదికావహ (మాంసేతి) తత్ శరీరమితిసంబంధః ||౨||

—ఇతిపంచమప్రసాతకే పంచదశఖండభాష్యమ్ —

రం—(అత్స్యన్నమిత్యాది) (సందేహస్సేష్వత త్తనఇతిహోవాచ) సందేహః మధ్యకాయః మధ్యకాయోచ్యుతరాపరకాయయోః కాస్యపరిష్టత్వమితి సందిహ్యమానత్వాత్ సందేహఇత్యుచ్యతే. వ్యశీగ్యత్ శిణ్ణోమభిష్యత్ త్యథాశీప్తంస్పష్టమ్ ||౩|| —ఇతిపంచమప్రసాతకే పంచదశఖండభాష్యమ్ —

ఉ—అథహోవాచబుశిలమాశ్నతి రాశ్విం వైయాఘ్రిపద్యకీంత్వయా

త్తానముపాస్సఇత్యపవనభగవోరాజన్నితిహోవాచైష వైరయి

రాత్తావైశావసరాయం త్వమాత్మానముపాస్సేతస్తాత్త్వేగ్ రయి

మాంపుష్టిమానసి || ||౩||

రతి— సాసద్గిరిమణికశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తా యామ్

శం—(అథహోవాచమహిలమాశ్వతరాశ్విమిత్యాది) సమానం (ఏషవైరయరాత్తావైశ్వానరః) ధరూహః. అహ్నిస్సన్నంతతోధనమితి. తస్మాద్యమిమాన్ ధనవాంస్తప్తంపుష్టిమాంశ్చశరీరేణ. పుష్టేశ్చాన్ననిమిత్తత్వాత్ ॥ ॥౧॥

ఆ—జనస్సోపరమానంతర్యమథశబ్దాఃః ఏథవాత్తకోవైశ్వానరోరయరితిధనేననిదిశ్యతే , తత్కాహ (అహ్నిశ్చితి) * ఆయురైవపుత్రమితివత్కార్యవాచకేన కారణంలభ్యతేఇత్యధః. తస్మాత్ యథోక్తవైశ్వానరోపాసనాదిత్యేతత్ ధనయావవైశ్వానరోపాసనాద్ధనవానిశ్యేవనక్తవ్యేధంపుష్టిమానిత్యధికావాపః తత్కాహ (పుష్టేశ్చితి) ॥ ౧ ॥

రం—(అథహోవాచమహిలమాశ్వతరాశ్విమిత్యాది) వైయాఘ్రీవద్య వ్యాఘ్రీవస్థోత్కాశిత్యేత్యధః (ఏషవైరయరాత్తావైశ్వానరశ్చితి) అహంవేగవత్త్వాద్యయిత్వే. దిసగఃశ్చాంధసః. ధనపాప్తిహేతుత్వాద్వాప్తరయిత్వం రయిమాన్ - ధనవానిత్యధః ॥ ॥౧॥

డి— అహ్నిస్సన్నంపశ్యసిపిరియమత్తస్సన్నంపశ్యతిపిరియం ధనత్యస్య

బ్రహ్మనర్మసంకులమపతమేనమాత్మానంవైశ్వానరముపాస్తే వస్తి

స్తేష్వపతత్తగతిహోవాచనస్తేష్వభ్యేత్యధ్యత్వాంనాగమిష్యతి॥౨॥

—ఇతి పంచమప్రపాతకేయోడశఖండః—

శం—వస్తిస్తేష్వతత్తనః వైశ్వానరస్యరస్తిః సూక్తిసంగ్రహస్థానంవస్తిస్తేష్వభ్యేత్యత్ భిన్నాభివ్యత్. యత్త్వాంనాగమిష్యతి ॥ ॥౨॥

—ఇతిపంచమప్రపాతకేయోడశఖండభావ్యమ్—

ఆ—*సూక్తాశశయోధనుర్వకోవస్తిశ్చభిధీమతఇత్యాశయేనాపః (వస్తిశ్చితి).

—ఇతిపంచమప్రపాతకేయోడశఖండభావ్యమితి—

రం—(అహ్నిస్సన్నమిత్యాది) వస్తిః- సూక్తిస్థానం శిష్టంసప్తమ్ ॥ ౨ ॥

—ఇతిపంచమప్రపాతకేయోడశఖండభావ్యమ్—

డి—అథహోవాచొద్ధాతకమారుణిం గౌతమకంత్యమాత్మానముపా

స్సగతి పృథివీమేవధగవోరాజన్నితిహోవాచేష్వవైవ్రతిష్టాత్తా

వైశ్వానరోయం త్వమాత్మానముపాస్తేతస్మాత్తస్య ప్రతిష్ఠితోసి

ప్రజయాచపశుభిశ్చ ॥

॥౧॥

శం—(అథహోవాచొద్ధాతకమిత్యాది) సమానం. పృథివీమేవధగవోరా

జన్నితిహావాచ ఏషచైవృతిష్టా. పాదాచైశా వినరస్య ॥

100

ఆ—ప్రాచీనకాలప్రభృతియు పంచసుమాసమాత్మ్యమానేషస్వనఃతరమిత్య
భవద్భావః ||౧-౨|| ఇతిపంచమప్రపాతకైస్సప్తశఖుండధావ్యవీకా..

రం— (అథహానాచాద్దాలకమారుణమిత్యాది) పాత్యధారితాన్వష్కధి
వ్యాః ప్రతిపాత్వమ్ ॥ ౧ ॥

ఉ—అన్నయ్యనంపశ్యసిహియమ తన్నంపశ్యతిహియంభవశ్యన్యః

హువచ్చనంకులెను ఏళమేనమాత్రాసు వైశావసరముపానే హ

దా త్వేనావా తన ఇతిహావాదపా దా త్వేనావా సేనానాం

నాగమిష్యంతి॥౧॥ జ్యోతిషం చ నావ్యపాతకైః ప్రదక్షిణా దక్షిణా

శం—పాదాంత్యేష్టాన్యైశాంబిష్టానాం వశసన్యతాం బిభ్రీధుః తోయన్తాం
నాగమివ్యతి ॥ ౨ ॥ — ఇతి పంచ మహాసూత్రం పంచదశః డభాస్యమ్ —

రం—(అల్పస్వమిత స్వని) స్వధూస్వేతం, ధూనా శ్చధావభవవ్యతామి
త్యధఃస్విష్టంస్పష్టం॥ —ఇతిపంచమపాత కేన వైదిశః పథాన్యః॥

ఉ-—తానాహోవాదేలేప్రభులుమూయంశ్చిగివేమ మాతానం ప్రా

శ్వాసరూపిద్వాగ్గోసోఽన్నచక్షుస్స్యేతివేదం (పా. దేశమాత్ర)

మభివిమానమాత్రానైవైశ్వానరముపాసే ససర్వేషులొకేషు

రేపాపూ లెమన రేపాప తనవన్నమతి ||

110

శం—తా - యథోక్తవైశ్వనదశానవతోహుతివాచ, ఏకాయామై
వైశ్వత్సనథఃకౌ యూయంవృథగివావృథస్వ-లేమిమమేకంప్రశ్నానరమాత్మా
నం విదాప్సంసోఽన్నవత్త - పరిష్కృచ్చత్త్యుద్ధాన్సోద్ధసిదశానవజాత్యం
ధాః యస్తేతిమేనం - యథోక్తానయత్రైవ్యకమాధాకదిభిర్విశిష్టమేకం పా
దేశమాత్రిం ప్రాదేశేః ద్యులూకాదివృథాదిభిః పృథివీపాదాంతైరభ్యత్తం మీ
యతేజ్జాయతఇతి పాదేశమాత్రిం. ముఖాదిమవాకంతైస్త్వకత్వకత్వేన మీయ
తఇతి ప్రాదేశమాత్రిః ద్యులూకాదివృథాంతైరదేశపరిమాణోవాపాదేశ
మాత్రిః పృథకమేకశాస్త్రేణాదిశ్యంతఇతి ప్రాదేశాః- ద్యులూకాదయీవన తాన
త్పరిమాణః - ప్రాదేశమాత్రిః శాఖాంతరేతు * మూధాకదిశ్చిబుకప్రతిష్ఠఇ
తి ప్రాదేశమాత్రింకల్పయంతి ఇవాతుసతథాభిప్రేతం * తస్యహవాతసాస్త్ర
నఇత్యాద్యుపసంహారాత్ పృథగ్గాత్తరయాభివిమీయతే- అహమితిజ్జాయత

౪౪౦ సానద్దగిరిమఱికశ్శురభావ్యరంగరామానుజభావ్యయశ్శాయామ్
 ఇత్యభివిమానః తమేతమాత్మానంవైశ్వానరం విశ్వాన్నరాన్నయతిభుజ్శిపాశా
 నురూపాంగతిం సర్వాత్తైషతావ్యః వైశ్వానరః విశ్వోనరవనవా సర్వాత్త
 త్వాత్ పశ్యేర్వానరైః ప్రశ్యగాత్తతయా పృవిభజ్యనీయతఇతివైశ్వానరః త
 మేనమసాస్తేయః సోఽనిన్నన్నాదీనర్వేదులూకాదు ద్యులూకాదియ సర్వేదు
 భూతాదుః చరాచరేయ సర్వేషాన్తస్య శరీరేంద్రియమనూబుద్ధియ తేమహ్య
 త్త్యైర్భూతావ్యవదేశః ప్రాణిచాం అన్నమతి వైశ్వానరవిశ్వర్వాత్తానన్నన్న
 మత్తి - సయభాజ్జాపిః డిమాశ్శాభిమానస్సన్నిత్యధః ॥ ౧ ॥

౪—ఉద్దాలకాంతేయాపసన్నేయ సామస్తేన వైశ్వానరవిద్యాం వక్తుకా
 మసేషామిథ్యాజ్ఞానమనువదతి (తానిశ్వాదినా) అనర్థకావివానర్థకౌని
 పాతా; తత్సనర్థకాచమ-లేషామిథ్యాజ్ఞానత్వ సిద్ధిసాగరకత్వాత్. యూయమి
 త్యేన్యయాధః ప్రాగు క్షమసి పాతకమేణఘనలనూపిశం. పృథగివ విద్వాం
 స ఇతిసంబంధః యథాబాత్సంధాహ స్థితశః సేభిన్నద్యుప్తయోధవంతి-తథాయూ
 యంవైశ్వానరమత్తాపమేతిమపి సర్వా త్తకంసంతంభిన్నమివవిద్వాంసః పరి
 చ్ఛిన్నాత్త్యూపాపెతౌల్లానంబుద్ధవంతి- తథాచ మిథ్యాదర్శినోయూయంపా
 గేనప్రసిద్ధివాయానామంగతిచంతసానకృతానంశిథ్యధః ప్రధానవిద్యాంవ
 త్తుంపాతనికాంకృత్యాస్తామిదానీమువదతి (యస్త్విశ్వాదినా) ఏతం- ఏవత
 భూతంయస్తూపాస్తే- సస ర్వేష్వన్నమన్త్రితీసంబంధః ఏవంఉద్దాఢకమాహ (య
 థాకైతి) ఏకం సచస్త్రైలోక్యా త్కమితియానత్ ప్రాదేశమాత్యమి
 త్యేశ్వభజతే (ప్రాదేశేరితి) యథోక్తేరాధిదైవికావయతైర్భాగ్యత్తం పృ
 త్యగాత్తన్యేవాయమియః ఇతిప్రశస్త్యాప్రప్రాదేశమాశ్శః తమితియానత్ పృ
 కారాంతరేణవ్యాపితై (ముఖాదియవైతి) తేమహిపృదేశేష్వయమకత్య
 తేనసాక్షియామియతఇతిప్రశస్త్యా తథోచ్యత్యధః విధాంతరేణవ్యా
 చక్షి (ద్యులూకాదీతి) ఆర్ధరాతరమాహ (పృకషేణతి) * ఆమనంతిచైన
 మస్త్నితి న్యాయేనపక్షాంతరమాహ (శాఖాంతరేష్వతి) అస్తురహిజాదా
 లశ్శుత్యమసారేణ మూఢానమారభ్యాధరఫలకవర్యంతేదేహవయప సపాది
 తావైశ్వానరః ప్రాదేశమాత్యితి; నెత్యాహ (ఇమాత్రితి) సర్వాత్తత్వేన
 వైశ్వానరస్యాపసంహారకణాన్నాత్య జాదాలశ్శుతిరనుసర్తవ్యత్యధః విశే
 షశాంతరంప్రశస్త్యై (పృత్యగాత్తతయైతి) సర్వేశ్వరత్వం సర్వాత్తత్వం స

చ్యవ్యత్యక్షత్వంవాపేతూకృత్యవైశ్వానరశబ్దమనెకధావ్యాకరౌతి (విశ్వాని
 త్యాదినా) ఈశ్వరోవైశ్వానరఇత్యత్రవైశ్వానరపదముభయత్ర, సంబధ్యతే.
 సః, వైశ్వానరవిదన్నమదా సర్వేషులోకాదిషు స్థితాన్వన్నమత్రిశిసంబంధః.
 కథమాత్తశబ్దేన శరీరాదయోగ్యహ్యంతే తత్రాహ (తేషుహీతి) సర్వేషు
 లోకేషీత్యాదివాక్యస్య తాత్పర్యాధ్వంధశఽయతి (వైశ్వానరవిదితి)

రం—(తాన్వోవాచ) అథరాజాతాన్ - ఋషీన్సర్వమచెత్సథః? (ఏ
 తేవైఖలుయూయంవృథగి దమమాత్తానంవైశ్వానరవిద్యాన్వన్నమత్త) ఏతాద్భు
 శాహీయూయమిమంవైశ్వానరమాత్తానం వృథగివవిద్యాన్వసః- భిన్నభిన్నతయో
 హసీశాతదానురూపేణఅన్నమత్త- లోకేషుభోగమచభవేత్సథః. పూర్వ
 తి * అత్త్యిన్నమితి పృతిపుషముక్తస్యాత్మాన్వో బహువచనెననిదేశః అ
 త్రాన్నమత్తేత్త్యిత్ప్రియంపశ్యథేష్యసాప్యవలక్షణం (యస్తేతమేవంప్రా
 దేశమాత్రిమభిషమానమాత్తానంవైశ్వానరమపాస్తేస సర్వేషులోకేషు సర్వేషు
 భోజేషు సర్వేషాన్ తస్మిన్నమత్తి) అభిషమానం-సర్వాభివ్యాప్తతయావిగత
 మానంవైశ్వానరం విశ్వేషానరాణానేతారంఏతమాత్తానం ప్రాదేశమాత్రిం
 ద్యులోకాది ప్రదేశసంబంధినీ - ప్రాదేశి ప్రాదేశిమాత్రియస్యతంప్రాదేశ
 శమాత్రిం ద్యుప్రళయిప్రదేశపరిచ్ఛిన్నయడపాస్తే ససర్వలోకసర్వభూత స
 ర్వా తనతాబ్రహ్మరూపమన్నమత్తి- అనుభవతీత్యథః అనేనవైశ్వానరోహ
 నగస్య బ్రహ్మప్రాప్తిసంకల్ప ముక్తంభవతి. భగవతాహీధావ్యకృతా * సర్వేషు
 లోకేషు సర్వేషుభూతేషు సర్వేషాన్ తస్మిన్చవతీమానం యదన్నం- భోగ్యం
 తదత్తి. సర్వత్రవతీమానం స్వతిషవానవధికాతిశయానందబ్రహ్మనుభవతి య
 త్తుచైవైక ర్షశ్చైరాత్తభిః పృత్యేకమనన్యసాధారణమన్నంభుజ్యతే, తన్న
 ముక్తుభిస్సాజ్యత్వాదిహనగృహ్యతీతిభాషితం. అత్తి * ప్రాదేశమాత్రిమి
 వహవైదేవాన్సువిదితాలభిసంపన్నాస్తథాతువావినాన్సత్కామియథాప్రాదేశ
 శమాత్రిమభిసంపాదయిష్యామి సహోవాచ మూర్ధానమపదిశన్నిషవాప్రతి
 ష్టావైశ్వానర ఇతిచక్షుషీడపదిశన్నువాచేషవైషులేజావైశ్వానరఇతి నాసికే డ
 పదిశన్నువాచేషవైపృథగ్విత్తావైశ్వానరఇతిముఖమాకాశముపదిశన్నువాచేష
 వైపరుళోవైశ్వానరఇతి ముఖ్యాంపడపదిశన్నువాచేషవైరయిరైవైశ్వానరఇ
 తిచురుకముపదిశన్నువాచేషవైపృథిష్టావైశ్వానరఇతివాజసనేయకోక్తమూర్ధా

౪౪౨ సానద్గిరియతీకశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయామ్
 ముబుకాంతరాళప్రతిష్ఠితత్వలభ్యం ప్రాదేశమాత్రభ్యం నోపజీవ్యం ద్యుప్రభృ
 తిప్రదేశసంబంధితవ్యమాత్రస్య యాగికార్థస్య ప్రకరణప్రతీతిః ఉక్తంచవ్యా
 సారైః సర్వత్రేదాంతప్రత్యమాధికరణైః * యస్తేష్వితమితినవాజననెయకోక్తా
 నువాదః స్వతాభావాకృషివ పూర్వప్రతిపాదితస్యానువాదేనఫలసమర్పకతోష్ఠ
 పపత్రైరితి సచాపరిచ్ఛిన్నసవరస్యబ్రహ్మణోద్యుప్రభృతిపృథివ్యస్తప్రదేశ సం
 బంధిన్యామాత్రయాకథంపరిచ్ఛిన్నత్వమితిచోదనీయం- పరిచ్ఛిన్నత్వే బుద్ధిసా
 కర్యలక్షణాభివ్యక్తైస్సంభవాత్ సూత్రితంచ * అభివ్యక్తైర్త్యాత్మరథ్యైః, బు
 ద్ధిసాకర్యలక్షణాభివ్యక్తైఃపేతోరభివిమానస్యాపి బ్రహ్మణః ప్రాదేశమాత్రత్వ
 ముపవిశ్యత ఇతి ఆత్మరథ్యైఃచార్యోపన్యత ఇతి సూత్రార్థః అభివ్యక్త్యర్థం
 పరిచ్ఛిన్నతోష్ఠపదేశేపి మూర్ధాప్రభృత్యవయవవిశేషైఃపురుషవిధత్వం పరస్య
 బ్రహ్మణః కిమర్థమితి సచోదనీయం- తథోపాసనార్థత్వాత్. సూత్రిచంచ *
 అనుష్ఠృతైర్బాదరితి. అనుష్ఠృతిః- ఉపాసనం అనుష్ఠృతేపేతోఃపురుష
 విధత్వనిరూపణమితి బాదరిరాచార్యోపన్యత ఇతి సూత్రార్థః ॥ ౧౧ ॥

ఉ— ధీ తస్యహవాపితస్యాత్మనోవైశ్వానరస్యమూర్ధైవసుతేజా
 శ్చక్షుర్విశ్వరూపః ప్రాణఃపృథగ్వత్కాత్కాసందహో బహు
 లోవస్త్రిరేవరయః పృథివ్యేనపాచౌ ఉరవివవేదిలోమాని బ
 హిహృదయం గాహౌపత్యోమనోఽన్వాహర్యపచనఆస్య
 మాహవనీయః॥ ... ॥ ౨ ॥

————— ఇతి పంచమప్రసాదకైః ప్రాదేశభిః —————

శం—కస్తాదేవం. ముత్తాత్తస్యహవై- పృథ్వీస్తేష్వితైతస్యాత్మనోవైశ్వానర
 స్య మూర్ధైవసుతేజాః చక్షుర్విశ్వరూపః ప్రాణః పృథగ్వత్కాత్కా; సందే
 హోబహులః వస్త్రిరేవరయః పృథివ్యేనపాచౌ అథవా, విధ్యథా మే తద్విద
 నం ఏవముపాస్య ఇతి అథేవానించైశ్వానరవిహితోజనేఽగ్నిహోత్రంసమ్మిపా
 దయిషన్నాహ, ఏతస్యవైశ్వానరస్య భోక్తురురవివవేదిః ఆకారసామాన్యత్,
 లోమానిబహిణః- వేద్యామివోఽనిలోమాన్యాస్త్రీణానిదృశ్యంతే హృదయం
 గాహౌపత్యః హృదయాద్ధిమనఃప్రణీతమివానంతరీభవతి. అతోఽన్వాహర్యప
 చనోఽగ్నిమనః ఆన్యం ముఖమాహవనీయ ఇవాహవనీయః హూయతేఽగ్ని

ధీ పృథగ్వత్కాసందేహఇతిరంగరామానుజీయోపాధిః.

న్నన్నమితి || ౨ || అథైతి పంచమ ప్రపాఠకే అష్టాదశఖండభాష్యమ్

అ—వైశావసరోపాసకస్సర్వాత్మాసన్నన్నమ తీత్యేవం కస్తాద్వైతా ర్నిశ్చి
తమిత్యాశంకా మనూద్యమేతుపదశః నవరత్వేనో త్తరంవాక్యముపాదత్తై (క
స్తాదిత్యాదినా) వైశావసరస్య సర్వాత్మాత్వాత్తదుపాసకస్యాపి తదాత్మతయా
సర్వాత్మాత్వాదసాసర్వాత్మభూతిస్సర్వత్వాన్నమ తీతియ క్తమిత్యర్థః తస్యే
త్వాదివాక్యస్య తాత్పర్యాంతరమంహ (అథవేతి) వ్యూహసవిద్యాముక్తావతద
జ్ఞప్రాణాగ్నిహోత్ర్యుద్యుతు కామోహమికాంకరోతి (అథైతి) సంపా
దయతుమిచ్ఛన్నాదౌ తదంగాన్యస్యవలరాహిత్యధః. ఏదిరితి స్తండిలమా
త్రింగ్రహ్యతే అగ్నిహోత్రేతావస్తాత్రిన్యోపయ క్తత్వాదితరస్య దర్శాపూర్ణా
మాసాద్యంగత్వాత్ - వేద్యామా స్తీర్యంతేయదభాః - తేజహిన్యజ్ఞేనోచ్యం
తే హృదయస్య గాహావస్యేనో మనఃవిణయసమేతుత్వాత్ వ్యక్తీతి - ఉత్ప
న్నమివేత్యధః ఆహాసేమసాద్యశ్యంచ ముఖస్యద్యుయతి (ఆహాసేమఇతి)

—ఇతిపంచమప్రపాఠకే ఛాందోగ్యోపనిషత్ పంచమ ప్రపాఠకః—

రం—అథ ప్రాణాహుత్యాధారోత్పత్తివిధాగ్నిస్యోపరితల్పిణిజాతరాగ్నిశ్
రీరకమ్యమూర్ధత్వాదివిశిష్టా త్తభావిత్సవరీరికియమాణ ప్రాణాద్యాహుతిభిః
వైశావసరదిద్యాన్యైఃపంచమాత్మాసమా రాఘసీ సుఇతి వృత్తిపాదయతి (తస్యహ
వావితస్యా త్తనోవైశావసరస్య మూర్ధావసు లేహస్థముర్విశ్వరూపః ప్రిణః
పృథగ్వల్లేత్యాది) ఏతస్యా త్తనః * ఉపాస్త ఇత్యస్యసపితవ్యకృతస్యాపానక
స్యా త్తనః మూర్ధానైతస్య- సూర్యోక్తవైశావసరస్య * మూర్ధా త్వేషత త్తన
ఇతి వైశావసరాత్త మూర్ధా త్వేషననిర్దిష్టస్సు లేజా ఇత్యర్థః. నచాత్రేతస్యహవా
వితస్యేతిపదయోస్సామానాభిరణ్యమేవాస్తు - న త్వేతస్యేతిశబ్దస్యోపాసక ప
రార్కిత్యమితిశంక్యం- ఉరవీపవేదిరిత్యాదాపుపాసకోః పరామర్శస్యావశ్యం
భావాత్ మూర్ధావేత్యత్వాపిఉపాసకస్య మూర్ధావపరామృత్యై, తస్మాదే
తస్యేతిశబ్దస్యోపాసక పరత్వమేవసిద్ధం ఇహాహిభగవతాచభాష్యకృతా * అయ
నంతిచేతిసూత్రీవ్యాఖ్యానే * ఏనం - పురుషంధ్యమూర్ధాత్వాదివిశిష్టం వై
శావసరమ స్తీ ఉపాసకశరీరే ప్రాణాహుత్యాధారత్వాద్యామనంతిచ * త
స్యహవావితస్యా త్తనోవైశావసరస్యమూర్ధావసు లేజా ఇత్యాదినా - అయమ
ధః * యస్త్యేతమేవం ప్రాదేశమాత్రమభివిమానమాత్మాసంవైశావసరముపా

౪౪౪ సానస్థగిరియట్టేశజ్జరభాష్యరంగరామమజభాష్యయశ్చామాం.

స్తతి త్రైలోక్యశరీరస్య పరమాత్మనోవైశ్వానరస్యాపానసంవిధాయశ్చసర్వై
 మహాశిష్యాత్వాదినాబ్రహ్మప్రాప్తిఫలముపదిశ్యాన్వేషోపాసన స్వాంగభూతుం
 ప్రాణాగ్నిహూత్యం * తస్యహవాపితస్యత్యాదినోపదిశతి. యిష్టార్షము
 పాన్యతయోపదిష్టోవైశ్వానరఃతస్యానయవధూతాద్యాన్వదిత్యాదీకాసులైశ్చ
 విశ్వరూపాదినామధేయాక ఉపాసకశరీరేమూర్ధాదిపాదాంతేషు సమ్మద.
 యతి మూర్ధ్నావసులేజాఃఉపాసకస్యమూర్ధ్నే పరమాత్మమూర్ధాభూతాద్యా
 రిత్యర్థః. చతుర్విశ్వరూపః అదిత్యఇత్యర్థః ప్రాణావృథగస్త్యై వాయురి
 త్యర్థః సందేహోబహుళః ఉపాసకస్యమధ్యకాయఏవపరమాత్మ మధ్యకాయ
 భూతాకాశఇత్యర్థః । నస్తిరెవరయి-అస్యనస్తిరేవ తదవయవధూతాకపిత్య
 థః పృథివ్యేనపాదా అన్యపాదావేవతత్పాదభూతాపృథివీత్యర్థః ఏకము
 పాసకస్య శరీరెవరమాత్మానంత్రైలోక్యశరీరం వైశ్వానరంసన్నిహిత మనసం
 భాయ న్యకీయాన్యరొలామహ్యదయమనఅన్యాని ప్రాణాహుత్యాధారస్య
 పరమాత్మనోవైశ్వానరస్య వెదిబహిర్గాహాపత్యాన్వాహార్యపచనాహాసనీ
 యా అగ్నిహూత్యోపకరణభూతాకపరికల్పస్య ప్రాణాహుత్యాగ్ని
 హోతృత్వం పరికల్పస్యఏవం విధేనప్రాణాగ్నిహోతృణపరమాత్మానం వైశ్వా
 నరమారాధయేదితి * ఉరపవవేదిలోమానిబహిర్హ్యుదయంగాహాపత్యై
 త్యాదినా ఉపదిశ్యతఇతిభాషితం ఉరః పృథ్వితీనాంవేద్యాదిత్వాపదేశశ్చ ప్రా
 ణాహుతేర్గ్నిహోతృత్వసంపత్యర్థఇతి * సంపత్రైతిజైమిన్స్తథాపిదక్ష
 యతీతి సూత్రితం * సయజ్జదమవిద్యానగ్నిహోత్రంజహాతీతి దశింతాగ్ని
 హోత్రత్వ సంపత్రైహేతారే వేద్యాదిత్వాపదేశఇతి జైమినిర్మన్యత ఇతి
 సూత్యాధః (హృదయంగాహాపత్యః) హృదయకమలావచ్ఛిన్న జాతరా
 గ్నిర్గాహాపత్యః (మనోన్వాహార్యపచనః) మనజంద్రియావచ్ఛిన్న జాత
 రాగ్నిర్దక్షిణాగ్నిః (ఆస్యమాహవనీయః) ఆస్యావచ్ఛిన్న జాతరజహాసనీయ
 ఇత్యర్థః. గాహాపత్యాన్వాహార్యపచనాదిపరికల్పనస్య సజాతీయజాతరవనో
 చితత్వాల్ * వైశ్వానరస్య హృదయాదిస్థస్యాగ్నితృయకల్పనం కీయతఇతి
 భాషితత్వాచ్చ ఉక్రమీవాధః అత్రేచహృదయాదిశబ్దాస్తదవచ్ఛిన్నజాతరాగ్ని
 శరీరకపరమాత్మవర్తంతాఇతి దృష్టవ్యమ్ ।

... .. ౨౧౧

ఇతిశబ్దమప్రపాతకేఅష్టాదశఖండభాష్యమ్

ఉ—తద్యద్భక్తం ప్రథమమాగచ్ఛే తద్ధోమీయన్ సయాం ప్రథమా
మాహుతింజహుయాత్తాం జహుయాత్ ప్రాణాయామోపహతి

ప్రాణస్తప్సతి ॥

॥ ౧ ॥

శం—(తల్) తత్తైవం సతియద్భక్తం ప్రథమంభోజనకాలే ఆగచ్ఛేత్సౌజ
నాథం తద్ధోమాథం తద్ధోమీయం తద్ధోతవ్యం అగ్నిహోత్రసంపన్నాత్రస్య
విషత్తితత్వాన్నాగ్నిహోత్రాంగేతికర్తవ్యతాప్రాప్తి ఇహనః భోక్తాయాం
ప్రథమామాహుతింజహుయాత్ తాంకథంజహుయాదితి ఆహ- ప్రాణాయ
స్వాపాత్యనేనామంత్రేణ ఆహుతిశబ్దాదవదానప్రమాణమన్నం పక్షిపేదిత్య
థాః, తేనప్రాణస్తప్సతి ॥

॥ ౧ ॥

ఆ—(ఏవంసతీతి) ఉక్తన్యాయేనాగ్నిహోత్రేనమ్మదితేసత్తిథ్యథాః, స
మ్మదితస్యాగ్నిహోత్ర త్వస్య సామాన్యాదగ్నిధర్మాదీనితదంగాన్యత్ర శబే
యరిత్యాశంక్య తద్బుద్ధిమాత్రస్య విషత్తితత్వాన్నైవమిత్యాహ (అగ్నిహో
త్రేతి) ఇహేతి- వైశావరవిద్యాభోజనముద్యతే. ప్రకృతహోమేనా, తత్తా
వాంతరవిభాగమాహ (సభోక్తీతి) కథమితి- మంత్రోవా - ద్విష్వపరిమాణం
వా ఫలంవా పృచ్ఛ్యతే. తత్రప్రథమం ప్రత్యాహ (ప్రాణాయామితి) యది
ద్వితీయః- తత్తాహ (ఆహుతీతి) అనవాసన్య ప్రమాణం పరిమాణంకర్మి
ణాం ప్రసిద్ధం. తేనపరిమితమితియావత్ తృతీయశ్చైత్ తత్తాహ (తేనేతి) ॥ ౧ ॥

రిం—(తద్యద్భక్తం ప్రథమమాగచ్ఛే తద్ధోమీయం) తల్- తస్యపుంసా య
ద్భక్తం- యదన్నంభోజనకాలే ప్రథమతఆగచ్ఛేత్- ఉపసమేత్. తద్ధోమీయం
హోమసాధనం; తేనహోతవ్యమిత్తిథ్యథాః (సయాం ప్రథమామాహుతింజహ
యాదిత్యాది) ప్రాణాయామోపహతి ప్రథమామాహుతౌ హుతాయాం
ప్రాణస్తప్సతీత్యథాః ॥

॥ ౧ ॥

ఉ—ప్రాణైశ్చవ్యతిచక్షుస్తప్సతిచక్షుషిత్వస్యత్యాదిత్యస్త
వ్యత్యాదిత్యైశ్చవ్యతిచక్షుస్తప్సతిచక్షుషిత్వస్యస్తానాం యత్క్రొధ
చక్షుశ్చాదిత్యశ్చాధిపతస్తత్ప్రవ్యతితస్యామత్ప్రప్తి త్వస్యతి
ప్రజయావశుభిరన్నాద్యనతేజసాబ్రహ్మవర్షసేనైతి

॥ ౨ ॥

————— ఇతి చంచమపాఠక ఏకోసవింశతిః —————

శం—ప్రాణైశ్చవ్యతిచక్షుస్తప్సతి, చక్షుషిత్వస్యత్యాదిత్యైశ్చ

౪౪౬ సానన్దగిరియతీకశ్చరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయత్రాయామ
 త్యాదిత్యవ్యతి. యచ్చాన్యద్ధ్యాశ్చాదిత్యశ్చసామిత్యేనాధితిస్తతః తచ్చత్యవ్య
 తి తస్యత్యప్తిమనుస్వయంభుంజానస్త్యవ్యతి. ఏవంప్రత్యక్షం కించ వ్రజాదిభిశ్చ
 తేజః శరీరస్థాదీప్తిః ఉజ్వలత్వం; (ప్రాగల్భ్యంవా బిచ్చావర్చసం - వృత్తసావి
 ధ్యానినిమిత్తం తేజః॥ ౨౩—ఇతివత్సమప్రపాతకే ఏకోనవింశతిఖండభావ్యమ్—

ఆ—భుంజానస్త్యప్తిప్రాప్రత్యక్షంపరిమాణం- (ప్రాగాదే స్యప్రాశాస్త్రమి
 తివిభాగమభివేత్త్యాహ (ప్రత్యక్షమితి) పరిజాదిభిశ్చ - భోక్తాత్యవ్యతీతి స
 మ్భంధః॥ ౨౩—ఇతివత్సమప్రపాతకే ఏకోనవింశతిఖండభావ్యటీకా—

రం—(ప్రాగత్యవ్యతిచక్షుస్త్యవ్యతిచక్షుషీత్యవ్యత్యాదిత్యస్త్యవ్యతీత్యా
 ది) ఏవంప్రాగత్యపైసశికిమాచ్చన్మురాదిత్యోద్ధ్యాశ్చత్యవ్యతితత్త్వద్వావి
 దిత్యాభ్యామధిష్ఠితంవస్తుజూరించత్యవ్యతీత్యాభ్యాః (తస్మాన్వృత్తిమిత్యాది) త
 స్మిన్సర్వస్మిన్ త్యపైస్యవ్యప్తిమను త్యపైఃపశ్యత్ పరిజాపశ్యాదిభిర్వృత్తాపి
 త్యవ్యతీత్యాభ్యాః అత్ర సాచక్షురాదిత్యోద్ధ్యాశ్చరభిమానిదేవతాపరాః అచే
 తనానాం త్యపైరసంభవాదితి ఏవముత్తరత్యాపిదగ్రష్టవ్యం॥.....॥ ౨॥

—————ఇతిపంచమప్రపాతకే ఏకోనవింశతిఖండభావ్యమ్—————

ఉ—అథయాంధ్యతీయాంజుహుయాత్తాం జుహుయాద్వాగ్నినాయ
 స్యాహేతివానస్త్యవ్యతి ॥ ౨౪

ఉ—వాన్యేత్యవ్యతిశోక్త్యవ్యతి శోక్త్యేత్యవ్యతిచంద్రమాస్త్య
 వ్యతిచంద్రమసిత్యవ్యతిదిశ స్త్యవ్యంతిదిక్షుత్యవ్యంతీచుయతిం
 చదిశస్త్వంద్రమాశ్చాధితిష్ఠంతితత్త్యవ్యతితస్మాన్వృత్తిప్రిత్యవ్యతి
 పరిజయాపశుభిరన్నాద్యేన తేజసాబ్రహ్మవర్చసేనేతి ॥ ౨౫॥

—————ఇతిపంచమప్రపాతకే ఏకోనవింశతిఖండః—————

ఉ—అథయాంధ్యతీయాంజుహుయాత్తాం జుహుయాద్వాగ్నినాయ స్యా
 హేత్యపానస్త్యవ్యతి ॥ ౨౬॥

ఉ—అపానేత్యవ్యతివాక్త్యవ్యతి వాదిత్యవ్యంత్యామగ్నిస్త్యవ్యశ్చ
 గౌత్యవ్యతిపృథివీత్యవ్యతిపృథివ్యాంత్యవ్యంత్యాం యత్కించ
 పృథివీదాగ్నిశ్చాధితిష్ఠతస్త్యవ్యతితస్మాన్వృత్తిప్రిత్యవ్యతిప్ర
 జయాపశుభిరన్నాద్యేన తేజసాబ్రహ్మవర్చసేనేతి ॥.....॥ ౨౭

—————ఇతిపంచమప్రపాతకే ఏకోనవింశతిఖండః—————

ఉ—అథయాంచతుర్థీంజహుయాత్తాంజహుయాత్సమానాయస్వా

హేతినమాన స్తృప్యతి ||

||౧||

ఉ—సమానైతృప్యతి మన స్తృప్యతిమనసిత్వప్యతిపజాన్యస్తృప్యతి

పజాన్యైతృప్యతివిద్యుత్తృప్యతివిద్యుతిత్వప్యంత్యాంయత్కించ

విద్యుచ్ఛపజాన్యశ్చాధితిష్ఠత స్తృప్యతి తస్యానుత్పత్తింత్వప్య

తిప్రజయాపశుభిరన్నాద్యేన తేజసాబ్రహ్మసర్వ సేనేతి || ౨ ||

— ఇతిపంచమప్రపాఠకే ద్వావింశతిఖండః —

ఉ— అథయాంపంచమీంజహుయాత్తాం జహుయాదుదానాయ

స్వాహేతుదాన స్తృప్యతి ||

|| ౧ ||

ఉ—ఉదానైతృప్యతిత్వక్తృప్యతి త్వదిత్వప్యంత్యాం వాయు స్తృప్య

తివాయాత్మప్యత్యాకాశ స్తృప్యత్యాకాశైతృప్యతియత్కించవా

యశ్చాకాశశ్చాధితిష్ఠత స్తృప్యతి తస్యానుత్పత్తింత్వప్యతిప్ర

జయాపశుభిరన్నాద్యేన తేజసాబ్రహ్మసర్వ సేనేతి || ..... ||౨||

— ఇతిపంచమప్రపాఠకే త్రియోవింశతిఖండః —

శం— (అథయాందివితీయాం, అథయాంతృతీయాం, అథయాంచతుర్థీంఅ
థయాంపంచమీ,మితి) సమానం ||

౧-౨||౧-౨||౧-౨||౧-౨

పంచమప్రపాఠకే,వింశ,ఏకవింశ, ద్వావింశ, త్రియోవింశతిఖండభాష్యమ్.

అత్యింశ,ఏకవింశ,ద్వావింశ, త్రియోవింశతిఖండభాష్యటీకానా స్తి.

రం— బ్రహ్మసర్వ సేనేతేజసా, వృత్తాభ్యయన నిమిత్త తేజసేత్యర్థః శి
ష్టస్పష్టమ్ ||

||౧,౨||౧-౨||౧-౨||౧-౨||

— ఇతిపంచమప్రపాఠకేవింశైకవింశద్వావింశత్త్రియోవింశతిఖండభాష్యమ్ —

ఉ—సయఇదమవి ద్వానగ్నిహోత్రంజహోతి యథాంగారాన

పోహ్యభస్మనిజహుయాత్తాదృక్తాన్యత్ ||

||౧||

శం—సయః-కశ్చిదిదం వైశ్వానరదర్శనంయథోక్తమవిద్వాక్ గున్నగ్ని
హోత్రం ప్రసిద్ధజహోతి యథాంగారాన్ అహుతియోగాననపోహ్యనా
హుతిస్థానైభస్మనిజహుయాత్ తాదృక్ తత్తుల్యంత్యుతిత్ - అగ్నిహోత్రహవ
నంస్యాదైవశ్వానరవిదోఽగ్నిహోత్రమపేక్ష్యేతి ప్రసిద్ధాగ్నిహోత్ర నిద
యావైశ్వానరవిదోఽగ్నిహోత్రం స్త్రాయతే ||

||౧||

కరూ సానద్వగిరీయటికశక్కురభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం

అ— పుసిద్ధాగ్నిహోత్రానిందాదావరణవైశానరవిదాయథోక్త మగ్ని
హోత్రమవశ్యకతావ్యతామైస్తాతి (సయఃకశ్చిదిత్యాదిసా) ॥ ౧ ॥

రం— (సయశ్చదమవిదావనగ్నిహోత్రంజహోతాతి) ఉరః పృథ్వీనామ
గ్నిహోత్రాపకరణవేద్యాదితామజానన్యః (ప్రాణాగ్నిహోత్రమనుతిష్ఠతీత్య
థః (యథాంగారానపోహ్యభిస్తనిజమయతాదృక్షత్వాన్) తదనుష్ఠా
నంభిన్నాహుతినమానంస్యాదిత్యథః నిష్ఫలమితియావత్ ॥ ౧ ॥

ఉ— అథయవితదేవంవిదావనగ్నిహోత్రంజహోతాతి తస్యనర్వేషు

లూకేషునర్వేషుమాతేషునర్వేషాన్తస్మహుతంభవతి ॥ ౨ ॥

శం— అతశ్చైచ్చతద్విశిష్టమగ్నిహోత్రం కథం. అథయవితదేవంవిదావనగ్ని
హోత్రంజహోతాతి- తస్యయథోక్తవైశానరవిజ్ఞానవతిః (సర్వేషులూకేష్య
త్యాది) ఉక్తాథం, హుతం * అన్నమస్తీత్యనయారెకార్థత్వాత్ ॥ ౨ ॥

అ— ప్రాణాగ్నిహోత్రస్యవైశిష్ట్యపాశ్చ నరమతశ్చబ్ధోపాతంప్రశ్న
పూర్వకం ప్రకటయతి (కథమిత్యాదిసా) నైయమికాగ్నిహోత్రానిందా
దావరాప్రాణాగ్నిహోత్రస్త్వత్యనంతరంవిధాంతరేణ తప్తేవనిరవద్యతాకీ
ర్త్యతావత్సభాష్యం ఏతదితి- వైశానరదశానముక్తం (ఏవమితి) వైశాన
నరస్యాక్రసర్వాత్కత్యాది ప్రకారేణైత్యథః అగ్నిహోత్రమితి - సామాదిక
మగ్నిహోత్రం గృహ్యతే. కథమిదముక్తాథం * నర్వేషులూ (కాది) కేషు
న్నమస్తీతివాక్యం వ్యాఖ్యాతం తస్యనర్వేషులూకాదిషు హుతంభవతీత్యన్యా
దృశమిదంవాక్యం, తతాప (హుతిమితి) ॥ ౨ ॥

రం— (అథయవితదేవంవిదావనగ్నిహోత్రంజహోతీత్యాది) సర్వేషు
లూకేష్యిత్యాదిసా సర్వాత్కభగవదారాధనైస సర్వమారాధితంభవతీతిహుత
ప్రకారోక్తిః ॥ ౩ ॥

ఉ— తద్యథేషీకరూలమగ్నాప్రోతంప్రమాదేతైవగోహాగ్నసర్వే

పాప్తానఃప్రమాదం తేయవితదేవంవిదావనగ్నిహోత్రంజహోతాతి ॥ ౩ ॥

శం— కిం తద్విధానమితి స్థూలం- అగ్నిమగ్నాప్రోతం - పక్షిప్తం
ప్రమాదేత- ప్రదప్యేతక్షిప్తం. ఏవంహాస్య- విదుషస్సర్వాత్కథూతస్యసర్వా
న్నానామత్తుః సర్వే- నిరవశిష్టాఃపాప్తానః-ధర్మార్థార్థాభ్యాసనైకజన్మసంబితా
ఇహవ ప్రాక్షానోత్పత్తైర్జ్ఞానసహభావినశ్చ ప్రదప్యేత

వర్తమానశరీరారంభకపావనజణం లక్ష్యంప్రతిముక్తేమవత్ పృచ్ఛతృఫల
త్వాత్తస్యనదాహః యవతిదేవంవిద్వానగ్నిసౌత్యోఽజసౌతీ భుక్తే ॥ ౩॥

ఆ—ఇతస్పృశైశ్చానరవిద్యావతోఽగ్నిసౌత్యం విశిష్టమితవత్తుం వైశ్వా
నరవిద్యాంస్తాతి (కించేతి) తత్రవైశ్వానరవిద్యామాహత్వైద్యద్వైష్ణవంతితి యా
వత్, ఇషీకాయాః ముంజామధ్యవతిత్వేనస్యేత్యేతత్. సర్వశబ్దాత్పరిధిక
మణోపి దాహమాశక్యాహ (వర్తమానేతి) వైశ్వానరవిద్యాయామ
హఫలస్వేసిద్ధేతద్వతోఽగ్నిహోత్రం విశిష్టమితత్కర్తుం స్వర్షహోషసంపి
త్వమిత్యాశయేనాహ (యవతిదితి) ॥ ౩॥

రం—(తద్యథేషీః తూలమగ్నౌప్రోతంప్రమాయేతైవంహస్యేత్యాది)య
థాఇషీకాయాః ముంజాంతర్వతిత్వేనవిశేషస్య తూలమగ్నౌప్రక్షిప్తం నద్యో
దహ్యతే - ఏవంసర్వాణిపాపాన్యేతాదృశవిద్యాపూర్వకప్రాణాగ్నిహోత్రా
నుష్ఠానేన దధ్వానభవంతిత్వభః బ్రహ్మోపాసనఫలస్య సర్వపాపప్రదాహస్య
ప్రాణాగ్నిహోత్ర కీర్తనమంగిఫలేనాంగస్యస్తుత్వభః- తతశ్చానెనాపి ప్రా
ణాగ్నిహోత్రస్య వైశ్వానరవిద్యాంగత్వం జ్ఞాపితంభవతి ॥ ౩ ॥

ఉ—తస్మాదుపేవంవిద్యద్యపిచండాలాయోచ్చిష్టం ప్రయచ్ఛేదా

త్తనిప్రేవాస్యతద్వైశ్వానరేహుతన్స్యాదితిచదెవశ్లోకః ॥ ౪॥

శం—సంయద్యపిచండాలాయ ఉచ్చిష్టానంకాయోచ్చిష్టం ప్రయచ్ఛేత్ -
ఉచ్చిష్టదహ్యాత్ ప్రతిషిద్ధముచ్చిష్టదానంయద్యపిచర్యాత్; ఆత్తనిప్రేవాస్య
చండాలదహస్తేవైశ్వానరేతద్భుతంస్యాత్ - సాధుభానిమిత్రమితివిద్యామేవ
స్తాతి-తిత్-ఏతస్మిన్స్తుత్వభేదశ్లోకః - మంత్రోపేక్షవభవతి ॥ ౪॥

ఆ—విద్యామేవ- విద్యాస్తుతిద్వాఽగ్నిసౌత్యమితియావత్. స్తుత్య
భేద- అగ్నిహోత్రస్యస్తుతియోద్యోదాధః- తస్మిన్నిత్యేతత్ ॥ ౪॥

రం—వైశ్వానరవిద్యాంస్తాతి (తస్మాదుపేవంవిద్యద్యపిచండాలాయోచ్చి
ష్టంప్రయచ్ఛేదాత్తనిప్రేవాస్యతద్వైశ్వానరేహుతంస్యాదితి) ఉచ్చిష్టప్ర
దానాయోగ్యాయచండాలాయోచ్చిష్టప్రదానమపి వైశ్వానరసర్వభూతాత్తస్య
స్మంజాహోమితిబుద్ధ్యాఽనుష్ఠితత్వాన్నాధర్మాభవంతిత్వభః (తదెవశ్లో
కః) తత్- ఉక్తప్రాణాగ్నిహోత్రవిషయేవిషణ్ణాకస్మ్యాయిత్యత్యభః ॥ ౪॥

+ ఉ—యథేవాక్షుధితాదాలామాతరంపద్యపానతే । ఏవగ్నసర్వాణి

౪౫౦ సానన్దగిరియతీకశఙ్కరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 భూతాన్యగ్నిహోత్రముపాసతఇత్సగ్నిహోత్రముపాసతఇతి॥౫॥

—ఇతిపంచమప్రపాదకే చతుర్వింశతిఖండః—
 —ఇతి ఛాందోగ్యపనిషదిపఞ్చమప్రపాతకస్సమాప్తః—
 హరిః ఓమ్కృతీస్సత్.

శం—యథేహ- లోకేక్షుఫితాః బుధుక్షితాదాలామాతరంపర్యపాసతే, క
 దానామాతాఽన్నంపృయచ్ఛతీతి ఏనంసర్వాణిభూతాని అన్నదాన్యేవంవి
 దోఽగ్నిహోత్రం- భోజనముపాసతే, కదాత్వసౌభోక్ష్యశీతతి, జగత్సర్వం
 విదన్వభోజనేన తృప్తంభవతిత్యర్థః. ద్విరుక్తిరధ్యాయపరిసమాప్త్యర్థః॥ ౫ ॥

ఇతి శ్రీగోవిందభగవత్పూజ్యపాదశిష్యపరిమహంస పరివ్రాజకాచార్య
 శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదకృతౌ ఛాందోగ్యపనిషద్భాష్యే
 —పంచమప్రపాతకభాష్యమ్—

ఆ—మంత్రస్యతాత్పర్యాధండగ్మయితి (జగదితి) విమయోవైశ్వానరా
 త్తనః సర్వాత్తత్పర్యవిత్యర్థః ... .. ॥౫॥

—ఇతిపంచమప్రపాదకే చతుర్వింశతిఖండభాష్యతీకా—
 ఇతిశ్రీమత్పరిమహంసపరివ్రాజకాచార్య శ్రీమన్మహానందభగవత్పూ
 జ్యపాదశిష్య శ్రీభగవదానందజ్ఞానకీర్తితాయాం ఛాందోగ్యప
 నిషద్భాష్యతీకాయాం పంచమప్రపాతకభాష్యతీకా.

రం—(యథేహక్షుఫితాదాలామాతరంపర్యపాసతే । ఏనంసర్వాణిభూతా
 నీణ్యాది) యథాబుధుక్షితాః బాలాఃకదామాతాఽన్నంపృయచ్ఛతీతిమాతరం
 పరితఙ్గపాసతే ఏనంసర్వాణిభూతానిఏవంవిదః(ప్రాణాగ్నిహోత్రముపాసత
 ఇతివిదుషః(ప్రాణాగ్నిహోత్రముపాసత్యర్థః) యక్షాఃకదాత్వసౌభోక్ష్య
 తీముపాసతఇత్సగ్నిహోత్రముపాసతఇతి) ద్విరుక్తిరధ్యాయపరిసమాప్త్య
 థాః- ఏతత్తంత్రంతగ్తనాకన్యవిషయికమధికరణమువస్యస్యతే- సహస్రయూ
 థాయే * యస్తేతమేవం(ప్రాణేహోత్రమభివిమానమాత్మానంవైశ్వానరము
 పాస్తఇత్యత్రాత్రసప్తవైశ్వానరశబ్దస్యనాథోనిణైతతుంశక్యః * అయమగ్ని
 తైవైశ్వానరాయేనేదమన్నం పద్యతఇతివైశ్వానరశబ్దస్యజాతరైఽగ్నావపి ప
 యోగదర్శనాత్ * విశ్వస్థాఽగ్నింభువనాయదేవాః వైశ్వానరంకేతుమహ్మవ
 కృణ్వన్తితి భూతతృతీయేపి ప్రయోగదర్శనాత్ * వైశ్వానరస్యసుమతేసా

మరాజాహికంభువనానామభిశ్శీరితి దేవతాయామపి పృథ్విగదశానాత్ తర
 దా త్తన్నేవాగ్నోవైశ్వానరే ప్రాన్యతి * సపషవైశ్వానరౌవిశ్వరూపః పౌ
 ణోగ్నిరుదయత ఇతి పరమా త్తస్యపి ప్రయోగదర్శనాత్ అతానార్థోనితా
 తుం శక్య ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తవ్యతే * వైశ్వానరస్సాధారణశబ్ద విశేషాత్
 వైశ్వానరః పరమాత్మా సాధారణస్య వైశ్వానరశబ్దస్య పరిబ్రహ్మసాధారణైః *
 కొన ఆత్మా కిం బ్రహ్మ * సర్వేషు లోకేషు సర్వేషు భూతేషు సర్వేషా త్తస్య
 స్థమత్తి * తద్యధేషికతూలమగ్నోప్రోతం పృథ్వియైవంహఃస్య సర్వేషా
 ప్తానః పృథ్వియంతి ఇతి వాక్య శ్చ తత్త్విబ్రహ్మత్వే బ్రహ్మ ప్రాప్తి ఫలకోపాస
 నవిషయత్వ సర్వేషావ ప్రదాహకత్వాదిభిర్యోగైర్విమూఢత్వాత్ * శ్చర్య
 మాణమనుమానంస్యాదితి * అగ్నిరూర్ధా చక్రసుషీచంద్రమూర్ధ్యాదిశశ్శో
 త్రేవాగ్నివృతాశ్చ వెదాః । వాయుః ప్రాణోహృద్ధయం విశ్వమస్య పద్భ్యం
 పృథివీప్యేషసర్వభూతాంతరాంతైః ఆధిర్వణాదిషు పరమా త్తసంబంధితయా ని
 దిప్తం రూపమస్యాంపి ద్యాయాం తదిదమితి స్వర్గమాణంప్రభృభిజ్ఞాయమానం
 వైశ్వానరస్య పరమా త్తత్వేన మానం జ్ఞాపకంస్యాదిత్యర్థః అగ్నిరిహద్వ
 లోకః * అసౌవావలూకోఽగ్నిరిత్యాదిశ్చ లైః * శబ్దాదిభ్యోంతిః పరితప్తానా
 చ్చనేతి యేన్న తథాదృష్ట్యపదేశాదసంభవాత్పురుషమపి చైవ మధీయతే అగ్నిర
 హస్యే వైశ్వానరదిద్వాపకరణ * సపయోఽగ్నిరైవ శ్వానరౌయత్పురుష ఇతి
 వైశ్వానరశబ్దసమానాధికరణాగ్నిశబ్దశ్చనణాత్ అగ్నిత్రయపరికల్పనప్రాణా
 హుత్యాధారత్వరూపజాతరాగ్నిలింగాచ్చ వాజసనేయకే * సయోహవైతమే
 నమగ్నిం వైశ్వానరం పురుషవిధం పురుషేంతిః పరితప్తి శివేదేతి పురుషాంతః పౌ
 తిష్ఠీ తత్త్వశ్చనణాచ్చ జాతరవివధవితుమహారితి యేన్న పరమా త్తలింగానామిహ
 సత్త్వేనాగ్ని (శబ్ద) లింగానాంతచ్ఛరీక పరమాత్త్వాపాసన పరితయాపుష్పత్రైః
 తథాదృష్ట్యపదేశాత్ - తథోపాసనస్యాపదిష్టత్వాదిత్యర్థః త్రైలింగ్య శరీరక
 త్వాదీనాం పరమా త్తధర్మాణాం జాతరే అసంభవాత్ - వాజసనేయకే * సపి
 యోగ్నిరైవ శ్వానరౌయత్పురుష ఇతి పురుషశబ్దశ్చనణాత్ * భగవానితి శబ్దో
 ఽయంతే తథాపురుష ఇత్యపి । నిరుపాధీచవత్తే తేవాసుదేవ సనాతన ఇతి నిరుపా
 ధికపురుషత్వస్యాన్యత్రాసంభవాత్ అచతనెజాంతరాగ్నో సర్వా త్తనాఽసం
 భవాన్నజాతరాగ్నిః * అతపవనదేవతాభూతంచ ఉక్తైరవహేతుభిర్భూతత్వతీ

౩౩౩ సానందగిరియతీకశబ్దభాష్యరంగరామనుజభాష్యయశ్చాయామ్
 యదెవతావిశేషయోరపి నవసక్తిరిత్యర్థః ఏవంసూత్రకారః అగ్నిత్రయపరిక
 ల్పనాది జాతరాగ్నిద్యనన్యథాసిద్ధలింగేః * ప్రాణస్తథాఽనుగమాదిత్యధి
 కరణాత్తన్యాయేన జాతరాగ్నివిశిష్టః పరమాత్మైవేవోపాన్యతతి * తథా
 వృష్ట్యుపదేశాదితిసూత్రఖండేన సిద్ధాంతమావిష్కృత్యలింగాన్యథాసిద్ధిసంభా
 వయతాజ్ఞేమినేః అగ్నిశబ్దనిర్వాహప్రకారందగ్ధయతి * సాక్షాదప్యదిరో
 ధంజైమినీః * మాముషాన్వ * ప్యాణోస్త్విషజ్ఞాత్కైత్వాదిశబ్దపదగ్నిశబ్దసాన్యప
 ర్యవసానవృత్త్యానతచ్ఛరీక పరమాత్మపరత్వమాశ్రయశీయం అగ్నింసయతీత్య
 గ్నిరితియోగపుష్పత్వగ్నిశబ్దసాన్యగ్నివ్యవధానమంతరే సాక్షాదెవపరమా
 త్మపరత్వసంభవం జ్ఞేమినిరాచార్యోమన్యతే అత్యవ్యాసార్యైరగ్నిలింగవిద్య
 మానెతిగ్నిశబ్దసాన్యపర్యవసానవృత్త్యాగ్నిశరీకపరమాత్మపరత్వమేవాదితంతా
 ద్యశానన్యథాసిద్ధిరంగరాహిత్యస్థలైతయమపిన్యాయోఽస్తీతిపుష్పదనాథామి
 మౌతమపన్యస్తా- సతుష్కృతోపయక్తయేష్య కం * అభివ్యక్తైర్త్యా శర
 థ్యః * అనుస్మృతేహాధరిః * సంపదైరితి జ్ఞేమినిస్తథాహిదగ్ధయతి * ఆమన
 నిచ్చేనమస్మిత్తిచత్వావృపి సూత్రాణిపూర్వత్రవ్యాఖ్యాతాని అహోవైశ్వాన
 రః పరమాత్మైతిస్థితతథాగుహాపసంహరపాదెమ్యమూర్ధాదివ్యస్తాపాసనెష్య
 పమన్యవాదిభిరుక్తేమ * అత్ర్యస్మంపశ్యతిప్రియం భవత్యన్యబ్రహ్మవర్చసంకు
 లేయవితమేవ మాత్మానంవైశ్వానరముపాస్తతివ్యస్తాపాసనెషుఫలశ్రవణాద్య
 స్తాపాసనమేవప్రామాణికం * యస్తేవతమేవంప్రాదేశమాత్ర మభివిమాన
 మాత్మానం వైశ్వానరముపాస్తే ననర్వేషులోకేషు సర్వేషుధూతేషున ర్వేష్యత్త
 న్వన్నమత్తీతివ్యస్తాపాసన సముదాయానువాదవీచ సతుసమస్తాపాసనవిధిః అ
 థవా- అనేనవాక్యేన సమస్తాపాసన మపివిధీయతే - అతాద్యయమపి ప్రా
 మాణికం అల్పఫలాధిభిర్వ్యస్తాపాసనం కర్తవ్యమితిపూర్వవత్ ప్రాప్త
 చ్యతే * భూమ్నః కృతువజ్ఞాయస్తవం తథాహిదగ్ధయతి భూమ్నః-సామస్త్య
 న్యజ్ఞాయస్తవం ప్రామాణికత్వం తథాహిదగ్ధయతి శృణోః వ్యస్తాపాసనేఽన
 థాంబురవతి * మూర్ధాతేవ్యపతిష్యద్యన్తాంనాగమిష్యకత్వాదినా-నచేదం
 హినిందాన్యాయేన సమస్తాపాసనపరశంసాథామేవకిం శస్యాదితివాచ్యం అ
 గ్నిశాంతింపరకృత్యశ్రేతేన * జతిలయవాగ్వాజుహుయాధ్వేధుక యవా
 గ్వావా జుహుయాన్నగ్నిమ్యే పశూ హిసస్తిగారణ్యానితివాక్యేన జర్తి

లగవేధక శబ్దవాచ్యరణ్యతిలారణ్యగోధూమకృతయవాగోష్ఠ్ రిక్తత్వేనాగ్ని
 హోత్రాహుతౌ దృవ్యత్వవిధానే గ్రామ్యరణ్యపశుహింసారహితతయా త
 యోః స్తవనేచ పృథియమానేః * అథోఖల్యహురనాహుతిరైష్వరితీలాశ్చగ
 వెఘ్నకాశ్చ పయసాఽగ్నిహోత్రంజహుయాదితి తదనంతరంజతిలాది పృతితై
 పేణ పయోవిధిద్వైతాత్తదేవ్యాకృతయా * జల్లిలయవాగ్వా జహుయా
 దిత్యాదేః గ్రామ్యరణ్యపశుహింసారహిత్యేన పృశస్తతయా హోమామాహా
 అపి జతిలా గవేఘ్నకాశ్చ యదపేక్షయా మప్తాః లత్ పయవీస పృశస్త
 మితి పయస్తుస్యోగత్యం - ఏకీవాక్యతాఽనురోధాదితి * నచేదన్యం పృ
 కల్పయేత్పృక్తప్రాసభావాదసాస్యదితి పూర్వతంత్రాధికరణే కింవిద్విధిపూ
 ర్వకం తన్నిందాయాం విధ్యంతశ్శపణైసతి తదేకవాక్యతాఽనురోధాత్పూ
 ర్వప్రవృత్తయోర్విధినిందయోస్తదభావాదత్వమితి సమర్థితం తద్వదేవే
 హాపియక్తం సను జతిలాలగవేఘ్నకయోః పయసాసహసంబంధాథావాత్ జర్తి
 లగవేఘ్నకయవాగూనిధానయోర్భివాదతయైవవిధ్యేకవాక్యతా సమర్థనీయేతి త
 త్రేతథాఽస్తునామ ఇహతుఘ్నామవిద్యాయాం నామాదీనాంనత్యేన బృహ్మణా
 నహఘ్నాయస్తాననధి త్వేనసమ్పద్ధానాం ప్రాసంగికతయపాసనావిధివత్ సమ
 స్తాపాసన విషయేణ వైశావనరాత్తనాద్యావదిత్యాదీనాం తదవయవత్వేన సం
 బద్ధానాం ప్రాసంగికపాసనావిధిః కింసాధిదితీచత్ మైత్రం. వ్యస్తాపాసన
 నింసనేన * మూర్ధాత్యేషట త్తనఇతిహోవాచెత్వాదివాక్యేచతుశ్చ క్షతైన
 ద్యావదిత్యాదీనాం స్వగత్యాపాస్యశ్శ్వసచ్చేదేన * తాన్వోవాప్రైశ్చైఖలు
 యూయన్వగివేమమాత్తానం వైశావసంవిద్వాంసోఽన్యమస్తేతి వ్యస్తాపాస
 నానాం భృమమూలత్వేన్ద్వాటనేన ధూమవిద్యావైషమ్యస్య ఒహువిధస్య స
 త్వేన జతిలయవాగూనయస్తే వాల్మీ ప్రవృత్త్యావదిత్యాత్ కళిమల్ య
 థా * వైశావనరందావదశం పాలనిర్వపెత్పుత్రే జాతఇతివిహితస్యకృతాః *
 యదప్తాకపాలాభవతిత్యాదిర్భావాదః సత్వప్తాకపాలాది దృవ్యవిధాయకః ఏ
 వం * అత్తస్యన్నంపశ్యతిప్రియమిత్యాదిశ్శివణమప్యగ్భవాదపీదేతి స్థితం—||
 ప్రకృతమనునరామః.....|| ౫ ||

—ఛాందోగ్యోపనిషత్పంచమప్రపాఠక చతుర్వింశతిపాఠావళి—

౪౫ సానందగిరియతీకశక్తరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయామ్

శ్రిశ్రీభగవద్రామానుజసిద్ధాంతనిధాన్రణసాంప్రభామ్

శ్రీరంగరామానుజమనివరవిరచితకృతిమ్

ఛావొగ్యోపనిషద్భాష్యే పంచమవ్రపాఠకభాష్యమ్

శ్రైమాయయఃపరమాయా శ్రితినిజరాణాం

ధూమావజ్యంభయతభాష్యేసుధాముదాః

వామాగమాధ్వగవ దావదతూల వాహ్

రామానుజస్సమునిరాద్రియతాంమదు క్తిమ్ ||

శ్రీహయగీవామనమః.

అనందగిరియతీకాసహిత శంకరభాష్యేణ, రంగరామానుజ
భాష్యేణచ యుక్తాయాం ఛాందోగ్యోపనిషది షష్ఠ్యవ్యపాఠకః
హరిఃఓమ్.

ఉ—శ్వేతకేతుర్హరుణేయ ఆసతేగ్హపితౌ వాచశ్వేతకేతౌవన
బ్రహ్మచర్యంనవైసామ్యస్తత్కులీనోఽననూచ్య బ్రహ్మబంధు
రవభవతీతి || ౧ ||

శం—శ్వేతకేతుర్హరుణేయ ఆసేత్వాద్యధ్యాయసంబంధః * నన్వంఖ్యై
దం బ్రహ్మతజ్జలానిత్విక్రం- కింఽతిస్తాజగదిదంజాయతే తిస్త్విన్నేలీయతేఽనిః
చతేనైవే త్వేతద్యక్తస్యం అసంతరుచ్చేకీ భుక్తైవిదుషిసగ్వంజగత్ప్రప్రంభ
వతీత్విక్రం తదేక శ్వేసదా తస్మైర్వధూతస్తస్యోపవద్యతే. నాన్తిధేదే కథంచ
తదేకత్వమితీతదర్థోఽయంనష్టోఽధ్యాయతరభ్యతే. పితౌపుత్రాభ్యాయీకా
విద్యాయాసాస్పృశ్యే ప్రదగ్ధనాథా శ్వేతకేతురితి - నామతిః హృత్తైతి
హ్యథం అరుణేయః అరుణస్యపౌత్రః ఆస, బధూవే తం పుత్రం హరుణః పి
తాయోగ్యం విద్యాభాజనం మనావీనస్తస్యోపసయిసకాలాత్ప్రయేచవశ్యేన్నవ
చ వేశ్వేతకేతోఽనురూపంగురుకులస్యనోగత్వానసబాహ్మచర్యం సచ్చేతద్యు
క్తం, యదస్తత్కులీనోవైసామ్యఅననూచ్య అనభీత్యబ్రహ్మబంధురవభవతీతి
ద్రాహ్మణౌ బంధూకస్యపదిశతి సస్వయం ద్రాహ్మణ్యతృణతి తస్యారోహ్యవా
సోఽనుమీయతేపితౌ యోనస్వయఃగుణవాన్ సత్పుత్రంనోపనెష్యతి || ౧ ||

ఆ—వతిష్వమాణౌధ్యాయస్యోతీతేన సదశ్శ్రేణసంబంధంనస్తుం ప్రతీకం
గృహీత్వాతంప్రతిజానీతే (శ్వేతకేతురితి) తమేవప్రకటయన్ ప్రథమంతృతి
యోనాధ్యాయేనాస్యసంబంధకథయతి (సర్వమితి) పితద్యక్తవ్యంతదర్థాయం
షష్ఠోఽధ్యాయతరభ్యతృణతి సంబంధః వ్యవహితంసంబంధముక్తాఽవ్యవహితం
తమాదర్శయతి (అనంతరుచ్చేతి) అధ్యాయకాత్పర్యముక్తాఽపభ్యాసయికా
త్పర్యమాహ (పితేతి) పితౌప్రతివక్తా- పుత్రశ్చప్రప్తే త్వేనంవిధేయమాభ్యా
యికాసాచవిద్యాయాసాస్పృశ్యేతనాథా - పితౌహిపుత్రాయ సారతమ
మేవోపదిశతీత్యథః కులస్యానురూపమిత్యాదినచనాన్నకులభమస్య గురుత్వ

౪౫౬ సానక్షగీర్తికాండకృతభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం

మితిగమ్యతే బ్రహ్మచర్యం, అధ్యయనార్థమితిశేషః గత్వైత్యాదివచనాన్తాణవ
 కాధీనమధ్యయనమితిసూచితం. మాధుమిపసయనమధ్యయనంపిత్యాశంక్యాహ
 (సచైతద్యుక్తమితి) కిమితిపితాస్వయమేనాపనీయపుత్రింసాధ్యాపయతి- త
 త్రాహ (తిస్యేతి) అతస్సబ్రుః స్వగృహవిషయః అనుమానం- కల్పనం తత్ర
 కల్పకమాహ (యేనేతి)

॥ ౧ ॥

రం—సద్విద్యామృతదేవుమాఖ్యామితిమాహ (శ్వేతకెతుహారణేయ
 ఆన) హః ప్రసిద్ధ్యర్థః అరుణపుత్రిస్యద్దాలకస్యపుత్రిః శ్వేతకెతునామాబ
 భూవేద్యధః (తంహపితౌవాచశ్వేతకెతువసబ్రహ్మచర్యం నవైసామ్యస్త
 త్కులీనాననూచ్యబ్రహ్మబంధురినధవతీతి) ఉద్దాలకః పితౌతం ద్వాదశివ
 షణ్మనుపనీతమనధీతనంపుత్రింశ్వేతకెతుం ప్రతి- తేనామ్య సోమాహాః ప్రి
 యదశనైతివార్థః శ్వేతకెతుక్విదిద్దురావధ్యయనార్థం బ్రహ్మచర్యంవస.
 అస్తత్కులవసానాంకొవ్యసనూచ్య- అనధీత్యబ్రహ్మబంధురివ సభవతీత్యవాచే
 త్యధః. యఃస్వయమద్యాహ్మణవీవసత్ బ్రహ్మణస్సంధుశ్వేన వ్యవధిశతీ- న
 బ్రహ్మబంధురిత్వచ్యతే. అతఃస్వయంగుణవతివీవసితః గాథాః స్తమాద్యుపనయన
 కాలాతిక్రమేపుష్పనేత్యిత్వాభావేహేతుః పౌవాసాదిలక్షణాత్సంతానుపపత్తి
 రితి ద్రష్టవమ్ ॥

॥ ౧ ॥

ఉ—సహద్వాదశవషణ్డపెత్తచతుర్వింశతివషణ్డః సర్వాన్వేదా .

సధీత్యమహామనాఅనూచానమానీస్తబ్ధవీర్యాయతగ్హపితౌవాచ ॥ ౨ ॥

శం—సః పితౌక్తః శ్వేతకేతుద్వాదశవషణ్డస్సన్నపెత్తాచాగ్యంయా
 వచ్చతుర్వింశతివషణ్డబధూవ- తానిస్సిర్వాన్వేదాః చతురోవ్యధీత్యతదథం
 చబుద్ధ్యామహామనాః మహాల్ - గ . భీరంమనోయస్యననమాత్మానమన్వేర్ష
 న్యమానం మనోయస్యసోయం మహామనాః అనూచానమానీ- అనూచానమా
 త్మానంమన్యతేత్యేనా శీలాయగ్గోనూచానమానీ. స్తబ్ధః - అప్రణతస్వభావ
 ఏయాయ- గృహం. తం- ఏవమ్ముగంహాత్తనోననురూపశీలం స్తబ్ధం మాని
 శంపుత్రిందృష్టావీతివోవాచసద్ధర్మావతారచికిషయా ॥

॥ ౨ ॥

అ—అనూచానాః- అనువచనసమథః ॥

॥ ౨ ॥

రం— (సహద్వాదశవషణ్డపెత్తచతుర్వింశతివషణ్డస్సర్వాన్వేదాసధీత్య
 మహామనాఅనూచానమానీస్తబ్ధవీర్యాయ) సః- శ్వేతకెతుః ద్వాదశవషణ్డస్స

గురుమహేత్యగురుశరేద్వాదశవమానుషిత్యాసర్వాన్వేదానధీత్యమహామనాః
 పౌంధమతిః ఆనూచానమానీ - ఆత్మానంసాంగవేదాధ్యాయనంమనసమానఃస్త
 బ్ధః; పరిపూర్ణాభవ తృణీకృతజగత్త్రయః చతుర్వింశతీవర్షయ్యుక్తః పీయాయ
 పృత్యాగతః (తంచాపితావాచ) స్పష్టోఽథః ॥ ౨ ॥

ఉ— శ్వేతకేతాయన్నసోమ్యేదంమహామనాఅనూచానమానీస్త
 బ్ధోస్యతతమాదేశమప్రాక్ష్యోయేనాశృతన్ శృతంభవత్యమ
 తంమతమవిజ్ఞాతంవిజ్ఞాతమితికింధంసభగనస్సఆదేశోభవతీతి॥౩॥

శం— శ్వేతకేతాయన్నిష్ఠదంమహామనాఅనూచానమానీస్తబ్ధశ్చాసి- కస్తే
 ౭తిశయః ప్రాప్తఉపాధ్యాయాత్. ఉత- అపితమాదేశం - ఆదిశ్వతశ్చాదె
 శః. కెవలశాస్త్రాచార్యోపదేశగమ్యజ్ఞప్యేతత్. యేనాపరం బ్రహ్మాదిశ్వతే-స
 వాదేశః తమప్రాక్ష్య- పృష్టవానస్యాచార్యం తమాదేశంవిశిష్య- యేన- ఆ
 దేశేనశృతేనాశృతమవ్యసృచ్చృతంభవతి. అమతంమతం - అతర్కితంతర్కి
 తంభవతి. అవిజ్ఞాతంవిజ్ఞాతం- అనిశ్చితంనిశ్చితంభవతీతి. సర్వానపివేదానధీత్య
 సర్వంచాస్యద్వేద్యమధిగమ్యవ్యక్తతాథా ఏవభవతి- యావదాత్మతత్త్వంసజా
 నాతీత్యాఖ్యాయికాతో౭నగమ్యతే. తదేతదమృతంశృతావతా, కథంచైతద
 పృసిద్ధమవ్యవిజ్ఞానేనాన్యద్విజ్ఞాతంభవతీశ్వేవంమనాన్వనఃపృచ్ఛతి- కథంను- కేన
 ప్రకారేణపౌంధగనఃసఆదేశోభవతీతి ॥ ౩ ॥

ఆ—కర్మవృత్తిత్వైకరణప్రవృత్త్యాచాదేశశబ్దోవా్యాఖ్యాతః కిమిత్య
 ధీత సర్వవేదమధిగతతదభాంచ పుత్రమార్తవిద్యామధిగృహ్యపితాపృచ్ఛతి-
 తస్యసర్వవేదాధ్యయనాదినైకృతాథాత్వా దిత్యాశ్చాఖ్యాన (సర్వానపీతి)
 తదేతదమృతం శృతావతాత్మకంవివృణోతి (కథంనివీతి) ॥ ౩ ॥

రం— ఉక్తిమాహ (శ్వేతకేతాయన్నసోమ్యేదంమహామనాఅనూచాన
 మానీస్తబ్ధోసి) హేసోమ్య. మహామనాఅనూచానమానీస్తబ్ధానీతీదంయత్-
 యస్తాద్దేతాః సకలత్వథః. కస్యబ్రహ్మజ్ఞానరహితాంజానన్పాఞ్శరణిజగద
 భిన్ననిమిత్తాపాదానధూతబ్రహ్మజ్ఞానవానెవపూర్ణః - నాన్యజితస్తేజ్ఞాప
 యిత్యావూర్ణాత్వాభిమానంతదీయమపనుద్యబ్రహ్మణిజిజ్ఞాసాం సంపాదయితుం
 తదనుజిఘృతయాపృచ్ఛతి (ఉతతమాదేశమప్రాక్ష్యోయేనాశృతంశృతంభవ
 త్యమతంమతమవిజ్ఞాతంవిజ్ఞాతమితి) అత్యవ్యాసార్యః * ఉపకృమెతావల్ *

౪౫౮ సానద్దరియటికశక్కురభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం

ఉత తమాదేశమప్రాక్ష్య ఇత్యత్రాదేశశబ్దేన ప్రశాసితాభిధీయతే, అత్య
క్ష్ణాకావాచార్యపాదైవక్తౌ * ఛాందోగ్యకేచిదాహుదిః సతిరుతతమాదేశమ
ప్రాక్ష్య ఇత్యత్రాజూర్వస్తూపదేశం ప్రకటయతి సతానప్రశాస్తిః ఘృతః
నాకతః ర్యస్తికర్మణ్యగణిషుభిహసత్కర్తృ శాస్తానకమన్యాత్తత్కర్తృపదేశే
తదిదముతతమాదేశవాచాపదేశ్యమ్ || అత్ర యూయః ప్ర శాస్తిం వదతి దిశి ర
సావామ్నసానాపదేశ్యశాస్తాసాతి ప్రసిద్ధోనహిషరభహాచాపేక్షితార్థప్రసం
గః | యక్తోసాధారణోక్త్యాఘృతగణికరణేష్యత్రవైవక్షికత్వం శాబ్దోక్తంకా
రకాణాం సనుకరణతయాకతః స్యాద్వివక్షేతి. ఆదేశశబ్దేనాపదేశ్యముచ్యతే
ప్రకృత్యర్థఉపదేశః, ప్రత్యయాధఃకమత్వం * అకతః రిచకారకే సంజ్ఞా
యామితి కర్తృవ్యతిరిక్తకారకే ఘృతోవిహితత్వాత్, ఉపదేశబ్రహ్మణః కర్త
త్వోపపత్తేశ్చ, ప్రశాసనేతు బ్రహ్మనకమన్ ఆపితుకర్తృ, కర్తృవ్యతిరిక్త
కారకేహిఘృత్యయివిధిః. నాత్రకప్రత్యయఉపపద్యతే * కిక్తితిచెతి గుణ
ప్రతిషేధాల్ ఆదేశశబ్దరూపాసిద్ధేః. నాపిపచాద్యచ్యుత్యయఉపపద్యతే- ది
శిధాతారిగుపథత్వేన * ఇగుపథాత్కర్తృవ్యపవాదసూత్రేణ కప్రత్యయే ప్రా
ప్తెగుణాధావాల్. అతాఘృత్యయాంతిపవాయమాదేశశబ్దః. సచప్రత్యయః
కతః ర్యసభిహితకర్తృధాకత్వస్యేవయిక్తత్వాల్ ఉపదేశ్యమేవాదేశశబ్ద
వాచ్యమితి. అత్యాచ్యతే- ప్రకృత్యర్థః శాసనం- ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యాల్,
అన్యథాసావరన్యభంగాల్ * అజూర్వర్షదిశతిర్నియోక్తప్రయోజనవచనః
ఉపపూర్వస్తునియోజ్యప్రయోజనవచనఇతిహిన్యాసకారణం. నియోక్తరిప్రయోజ
నంయస్య తస్యాధఃస్యవాచకఇత్యర్థః. ఏవమన్యత్రాపి- కించ ఉపదేశ్యత్వం
లౌకికాలౌకికధర్మబ్రహ్మధాగాధసాధారణం. ప్రశాసిత్యత్వంతు బ్రహ్మణో
ఽసాధారణం * అంతఃప్రవిష్టశ్శాస్త్రాజనానాం * ఏతిస్యవాఅక్షరన్యప్రశా
సనే గాగీత్యాదిభిర్నిరుపాధికప్రశాసనన్యబ్రహ్మసాధారణత్వశ్రవణాల్. ని
రుపాధికోపదేశ్యత్వం బ్రహ్మణఇత్యసాధారణ్యమితిచేన్న- ఇప్తప్రాప్తనిష్ఠని
వారణిత్యాధనేమసాధారణ్యాల్. యద్యవ్యమితసుఖదుఃఖనివృత్త్యాదిసాక్షాదు
పదేశ్యంస్యాల్, తథాపి సంసారనివృత్తిబ్రహ్మతదుపాసనానాముపదేశ్యత్వంసా
ధారణం. వృష్టవ్యస్యోపదేశ్యత్వమర్థసిద్ధం- అతఉపదేశ్యత్వకథనేవైయర్థ్యంచ-
సను * యేనాశృతమిత్యాదివైకవాక్యత్వాల్- స్వజ్ఞానేనాన్యజ్ఞానచాతుతా

విశేషితమువ దేశ్యత్వమసాధారణమితిచేత్. తథాపి తాదృశమువదేశ్యత్వంప్ర
తిజ్ఞావాక్యేన పృష్టమ్యతోవక్త్యాచార్యసిద్ధమిత్యనపెక్షితోపదేశ్యత్వకథనాదప్య
పెక్షితం ప్రశాసిత్యత్వమేవ వాచ్యమితియత్కం * యేనాశ్చుతమిత్యుపాదా
నత్వే సిద్ధే ప్రశాసిత్యత్వేనహినిమిత్తత్వంసిద్ధేత్. నిమిత్తాంతరేనతిహి వక
విజ్ఞానాత్సర్వవిజ్ఞానంనాపపద్యతే. అతః ప్రతిపిపాదయిషితవస్తునాపెక్షితా
సాధారణాకారవిశిష్టతయైవ ప్రతిపాదనముచితమ్. ఘృత్యైవ్యయస్యకరణేభ్యు
పపన్నత్వాత్ * వివక్షాతఃకారణాం ప్రవృత్తిరితిశోధ్యోక్త్యాయేన కర్తా
ర్యేన కరణాంశరనైరపేక్ష్యేణ సాధకతమత్వదినక్షయా తథా ప్రయోగదేవప
ద్యతే * అకర్తారీతిహాత్రస్య ప్రయోజనంకరణత్వవివక్షయావిశా కర్తార్య
సాధుత్వేన ప్రయోగనివృత్తిః ఉపదేశవత్ ప్రకృత్యర్థాసావరస్యం ప్ర
త్యయసావరస్యంచ- ప్రశాసనవత్ ప్రత్యయాసావరస్యం ప్రధానభూతప్ర
కృత్యర్థాసావరస్యమథేచిత్త్యంశేతివైషమ్యమ్. అతః ప్రశాసనమేవాదేశ
ద్వాభిధేయమితిస్వీకర్తవ్యమితి. అశ్చేదంవిచార్యతే- యత్తావదుచ్యతే
ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యాత్ప్రకృత్యర్థశ్శాసనమితి- సత్యమేవతత్ * శాసనంవిచిన్య
జ్ఞాపనమితి ధాతుప్రతికృతావ్యాఖ్యానశాస్త్రవిషయదేశ్యవపర్యవసానం * ఉపదే
శేజనువాసిక ఇత్ * స్థానివదాదేశోఽనన్విధావిత్వాదిహుత్యేను * దిశిరుచ్ఛా
రణక్రియఇతిమహాభాష్యకైః * అథాహిహంకారాదేశిత్యాదౌఆదేశః -
ఉపదేశఇత్యర్థః * ఇదంశాస్త్రాచార్యఇతిభాష్యస్య ఇదముపదిశతీతిహ్యస్థితిః,
* తదశిష్యమిత్యాదావనక్తచ్యమితివ్యాఖ్యాతమ్. తతశ్చాదేశనం-శాసనం-ఉ
పదేశః. తత్కర్తృత్వంచ * అనుమతితాం భగవాదేనతాంశాధీతి బ్రహ్మణస్సిద్ధ
మితి ప్రకృతిప్రత్యయయోరవిరోధసంభవాత్ ప్రత్యయాసావరస్యానుసరణ
స్యానుచితత్వాత్. నచానుశాసనకర్తృత్వేపి సశాసనకర్తృత్వమితివాచ్యం * శా
నుఅనుశిష్టావితీశాసనస్వేవానుశాసనరూపత్వాత్. తతశ్చ కరణత్వస్యారోప
ణ ఘృత్యైవ్యయస్యనుచితం- ఆరోపస్యానుచితత్వాత్. నను కరణత్వస్య నా
ధ్యారోపః- తస్యసిద్ధత్వాదితిచేన్న- తథాసతిసిద్ధాంతే ప్రత్యయాసావరస్యా
భ్యుపగమస్యాయత్కత్వాత్. అతఏవాన్విశ్చినత్తిత్యాదౌ సౌకర్యితశయవివక్ష
యా * బ్రహ్మదృష్టిరుక్రమాదిత్యాద్యేన కరణకర్తృత్వారోపేపి కర్తరిక
రణత్వాదేరసంభవః- తథాసతిరాజనిభృత్యైత్యారోపస్వేవాసర్థావహత్యాత్.

౪౬౦ సానందగిరియటీకశక్తిరథావ్యరంగరామానుజభావ్యయశ్చాయామ్
 అతవీవ * సాధకతమంకరణమితిసూత్రే అధికరణస్థాల్యాస్తమకపాలతయా సా
 ధకతమత్వవివక్షయా స్థాల్యాపచతీతిప్రయోగముపపాద్య * నచైవం కర్తుర
 పి కరణత్వవివక్షాప్రసంగః- భిన్నజాతీయత్వాత్. సకలసాధనవినియోగకారీ
 భిన్నసా. నహితధనానిషగ్రాధనేనస్పర్ధితుమహాతీతికర్తుః కరణత్వవివక్షాభావ
 స్తేవోపపాదితత్వాత్. నిత్యేవరక్షాయాం భగవతోరక్షాకరణత్వానుసంధానం
 ప్రవృత్తిరితవత్కే కరణస్య కర్తృత్వానుసంధాన జీవన్మయేన రక్షకత్వమావతేదితి
 కర్తృత్వకరణత్వవిరోధస్య, భగవతి కరణత్వానుసంధానై * బ్రహ్మద్వంద్వీరుహ
 మాదిత్యానియవిరోధస్యచప్రతిపాదితత్వాత్ * శక్తివివక్షయాదితన్మాత్రే
 అంతఃకరణస్య కర్తృత్వే తతాన్యత్కరణంస్యాదిత్యంతఃకరణాంతరీకం కర
 ణాంతరమభ్యుపగంతవ్యంస్యాదితి పరైరపుష్పపాదితత్వాచ్చ. కించ ప్రశాసన
 కర్తుః కరణత్వసంధానై పరమాత్మనః ప్రశాసనకర్తృత్వస్యాపి సంభవాత్తదనం
 భవోక్తిర్విరుద్ధ్యత. కించ కరణత్వవివక్షితే * కరణాధికరణయోశ్చేతిపరేణల్యు
 టాదాధితత్వేన ఘటోఽప్రసంగాత్. సచ హలశ్చేత్సేన ఘటఃప్రసంగః,
 తత్రాపిసంజ్ఞాయామితినువృత్తే, సచ త్వన్తలైపి కర్మణిఘట్టసన్యాత్ * అ
 కతరచికారకే సంజ్ఞాయామితిసంజ్ఞాయామేవ ఘటోవిభానాదితివాచ్యం *
 అకర్తరిచేత్యత్రచకారస్య భిన్నకృమత్వమాశ్రిత్యా సంజ్ఞాయామవ్యసీతి పద
 మంజర్యాదాసవర్ధితత్వాత్- సంజ్ఞాగ్రహణావర్ధక్యం- సర్వత్రఘటోచ
 ఛనాదితివార్తికకృతాక్రతాచ్చ. కించ ఘటానికరణార్థిన్ * ఉపకరమేఅదేశ
 శబ్దేనప్రశాసితాఽభిధీయతఇతి యదభిహితం- తద్విరుద్ధ్యత- ప్రశాసనకర
 ణత్వస్యేనాభిహితత్వేన ప్రశాసనకర్తృత్వసంభవితత్వాత్. యచ్ఛక్తంప్రశా
 సితృత్వమసాధారణమితి తదపి- ఆదేశశబ్దేనకరణత్వమాత్రాభిధానైప్రశా
 సితృత్వానభిధానాత్- తదభిధానేపి నిరుపాధికప్రశాసితృత్వసేన ముఖ్య
 వదేశ్యత్వస్యబ్రహ్మసాధారణత్వాత్- అతవీవ * బ్రహ్మజిహ్వాసేతి సూత్రే బ్రహ్మ
 ణఇతికర్మణిషష్ఠీపరిగ్రహాత్ బ్రహ్మణమీవాభిధానికజిహ్వానాకర్మత్వం- తదుపాస
 నాదీనాంతావ్యేవమితుప్రకం. కించ ఆదేశశబ్దమాత్రస్యహ్యతిప్రసంగమా
 శంక్యతమితివం విశేషణోపాదానాత్ అవశ్యంతమిత్వస్యాదేశవిశేషకత్వమ
 భ్యుపేయం- యదహ్యదేశశబ్దస్తేన నిరుపాధికప్రశాసితృత్వమర్థః, తదా త
 స్య పరమాత్మసాధారణత్వాత్ తచ్చబ్రావిశేషకసన్యాత్. యదిపిచాక్రం

ప్రప్తవ్యత్సకథనేనోపదేశ్యత్వం సిద్ధమితి తత్సంధనస్యానప్షేతత్వాత్ ప్రశా
 సిత్పత్వమేవాద్ధృతి- తన్న యద్యపి పూర్వం నాప్రాక్షం- అథునా స్వయమేన
 జ్ఞానామితి బుద్ధి వ్యవసాదుపదెప్తవ్యత్సకథనస్తేన వాపేక్షితత్వాత్. అత
 ఏన * తంతోపనిషదం పృచ్ఛామి త్యాదౌ పృష్టవ్యస్యాపదేశ్యత్వలక్షణోపనిష
 దత్సకథనం. యచ్ఛక్తం న్యవిజ్ఞానప్రజ్ఞాసిద్ధ్యర్థం నిమిత్తత్వమపేక్షితమి
 తి- తన్న ఏకవిజ్ఞానేన న్యవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞాబలాత్ ఉపాదానస్వస్యేన తదస్య
 భానుపపత్త్యా నిమిత్తత్వస్యాపి లాభసంభవేన తస్య పృథగనక్తవ్యత్వాత్తదను
 పపత్తైర్భావతైవోక్తత్వాదితి- అత్యోచ్యతే * ఏష ఆదేశః ఏష ఉపదేశ ఇత్యేవం
 పృథగుపదిష్టయోః * న వాయుకియే పృథగుపదేశాదితి న్యామేనా దేశోపదేశయో
 ర్భేదావశ్యం భావాత్- నిమంత్రణామంత్రణయోరివ వృక్షవనస్పతిశబ్దయో
 రివచ స్నేహభక్తిశబ్దయోరివచ క్వచిదేకవిషయే పర్యాయమాప్రేతానుభవభే
 దస్య దురవహూపత్వాత్, ఆదిశతీత్యైకేహి యద్వాన్కోశ్యల్లంఘనే దుఃఖాభవతి.
 తాదృశశబ్దప్రయోక్తృత్వం నియమయిత్యత్వం ఆజ్ఞావయిత్యత్వం ప్రతీయతే. అ
 త ఆదిశతీత్యవహారః ప్రభువిషయవిన- అతివినన్యానకారేణాదేశోపదేశయో
 ర్భేదోపనిషత్ * ఆజ్ఞాపిర్యోదశతీర్నియోక్తృప్రయోజనవచనఇతి * అం
 తః ప్రవిష్టశ్శాస్తాజనానామిత్యాదౌ తత్తైవ ప్రతీతే, తతశ్చ ప్రకృతిసాన్వర
 స్వేన నియమనాపరపర్యాయాజ్ఞాపనరూపాథే ప్రతీతే ఘృష్ణిత్వయస్య క
 త్యవ్యతిరిక్తకారకమాత్రవాచినోయోగ్యతావశాత్ ప్రన్నతైకమాన్వృత్తత్వవత్
 అస్తన్నతేషి కారకవాచినో ఘృష్ణిత్వయస్య సకలకారకప్రయోక్తృకర్తృల
 క్షణానచూశీయతే- పృష్టవ్యవస్తునస్తాదృగ్భూపత్వాత్- అసంజాతవిరోధము
 ఖ్యేప్రకృత్యథానుగ్రహేణ జఘన్యప్రత్యయలక్షణాయా ఆశ్రయణీయత్వాత్
 * పంచపంచాశతస్త్రివ్యతస్పంచత్సరాశ్చ త్వాదౌ అహాపరత్వస్వరసత్రిస్పదా
 దిపదముఖ్యత్వావసారేణ జఘన్యసంవత్సరపదస్తేన సారిచాంద్రిమసాద్యనే
 కార్థసాధారణ్యేన నిశ్చయాసామంజసాన్విదజహల్లక్షణాయా ఆభ్యుపేతత్వాత్. త
 థా * ప్రయాజశేషేణ హవిష్యభిఘారయతీత్యాదౌ ప్రయాజశేషప్రాతి
 పదికానురోధేన తృతీయాయా ద్వితీయాథలక్షణాయా ఆశ్రితత్వాత్- తథా
 ప్రాణావాయుషయశ్చ త్యాదౌ ఋషిశబ్దానుసారేణ ఋహవచనశ్చ తేషా
 న్యాయేన గౌణార్థకత్వస్య * గౌణసంభవాత్ తత్ప్రాప్తిత్యేత్యత్యోపపా

౧౬౨ సానన్దగిరియతీకశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభాషణ్యుక్తాయాం
 దితత్వాత్ప్రసన్నాదేశపదస్య ప్రశాననాపరపర్యాయాజ్ఞాపనరూపాదేశప్రసి
 ధస్య ఉపదేశప్రసిద్ధిప్రాచుర్యాభావేపుష్పదేశాధికత్వే ప్రకృతేస్సర్వా
 త్తనా ముఖ్యాధికత్వాగ్రాభావాత్ - ప్రత్యయస్య త్వన్నైకత్వలక్షణాయాం
 ముఖ్యాధికత్వాగ్రాత్, కాంస్యభోజిన్యామేనజఘన్యద్యావాప్యధివ్యేకకపాలా
 నురొధేన ముఖ్యేంద్రాగ్నాదీనాం ప్రసూగబహినియమాశ్రయణవత్ * ప
 కధా బ్రహ్మాండపహంతీత్యశ్చ నకృష్టహత్విసాధారణస్య ఏకధానృబన్యభక్షాం
 తరప్రాపకదుర్బలదోషాననుగ్రహేణ సహత్వాధికస్వీకారవత్ * సప్తద
 శస్రాజాపత్యానిత్యత్ర ప్రజాపతినంబంధవిశిష్టాన్వయయోగ్యస్యాపి బహు
 త్వన్వేకకపశునిషన్నైకాదశావదానప్రాపకదుర్బలదోషాననుగ్రహేణ వి
 శిష్టాన్వయాభ్యుపగమేన ద్వివ్యదేవతాసంబంధాక్షిప్తయాగభేదాభ్యుపగమవ
 చ్చ జఘన్యఘృత్యయానుసారేణ ముఖ్యదిశేరుపదేశాధికత్వమేవయ్యుక్తం-
 ప్రకృతేముఖ్యాధికత్వాగ్రాభావాత్. ప్రచురప్రసిద్ధాధికత్వాగ్రమాత్రిం
 త్వనశిష్యతే-తత్త్వనవోపాయ. అతవవ * పత్నయఉపగాయంతీత్వాదా గీతి
 శబ్దస్యశారీరగానేప్రసిద్ధిప్రాచుర్యేనత్యవ్యశారీరవాదిత్రాదిగానస్యాపి గీ
 తశబ్దప్రయోగవిషయత్వేన ముఖ్యాధికత్వాత్ సన్నిహితదుందుభ్యాదిగానస్యై
 వ కాండవీగాదిభిరుపపయంతుర్వత్తిః పత్నోగ్నసర్వత్వాం నివర్తకాఇతి దశ
 మే సిద్ధాంతమితిచేత్ - మైనం, గానశబ్దస్య బహిరాజ్యాధికరణన్యామేన గీ
 తిమాత్రవాదిత్వాత్ యుక్తం తత్త్రి సన్నిహిత దుందుభ్యాదిగానవాదిత్వం.
 ఇహత్వాదేశశబ్దస్య క్వదిదపిశిష్యగురుమాదిదేశేత్వాది ప్రయోగాభావేనసా
 ధారణాచ్చారాధికత్వాగ్రాభావాత్ ఉపదేశాదిదేశశబ్దయోరివాదకోపదేశశ
 బ్దయోరిపి భిన్నాధికత్వేనాదేశశబ్దస్యోపదేశాధికత్వేముఖ్యాధికత్వాగ్రాస్యా
 వజనీయత్వేన జఘన్యప్రత్యయవినలక్షణాయాఉచితత్వాత్. పస్తుతస్తు * ఉ
 పదేశేఽదనునానికఇదితిసూత్రే* కరణాధికరణయోశ్చేతియ్యటాదాధితస్య ఘ
 ఞః * అకర్తరివకారకఇత్యనేనా ప్రసంగమాశంక్య * కృణ్యియ్యటాబహుళ
 మితి ఘజ్ఞాభాషణ్యకౌశాసమధికతత్వాత్తన్నాన్వయేన కర్తార్యపి తెనైవ కూ
 ల్యేణ ఘజ్ఞిద్ధౌ లక్షణాయాప్రసంగాత్ ప్రశాసితృత్వాధికత్వమేవా
 దేశశబ్దస్యయ్యుక్తం. ఆదేశసం- ఆదేశఇతి ఘజ్ఞంతాద్భావవాచినఆదేశశబ్దాద
 య్యుక్తమితి వయ్య

ముత్పశ్యామః. తతశ్చ * ఏతస్య వాఅక్షరస్య ప్రశాసనే గాగిఃసూర్యాదం
 దగ్ధమసౌ విధృతౌతిష్ఠతిః * ప్రశాసితారం సర్వేమామిత్యాది శృతిస్సృతి ప్ర
 తిపన్నం పరమాత్మధర్మభూతం ప్రశాసితృత్వమిహ దేశశబ్దార్థః. ఏతత్సర్వ
 మస్తాభిర్భావ ప్రకాశికాయాం ప్రపంచితం తత్రానుసంధేయం. ప్రశాస
 నేనచ ధారకీ త్వలక్షణమాత్మత్వఃఫలితం- తతశ్చా దేశశబ్ద ఆత్మత్వపర్యంతః, యే
 నాశృతంశృతంభవతీత్యత్ర * కస్తిన్నుభగవాన్విజ్ఞాతైస్సర్వమిదంవిజ్ఞాతంభవతి *
 ఆత్మనిఖిల్వరెద్యుప్తైశ్చైవమతేవిజ్ఞాతైశ్చదంసర్వంవిదితంభవతీతిముండకబృహదార
 ణ్యకీవాక్యానుసారణయేనశృతేనమతేన విజ్ఞాతేనాశృతమమతమవిజ్ఞాతం శృ
 తంమతంవిజ్ఞాతంభవతీతి వాక్యపర్యవసితోధః. బ్రహ్మన్వరూపసత్తామాతీస్యా
 శృతిశృతత్వాపాదకత్వాభావాత్, అత్రా శృతామతాదిశబ్దానాం * ఇదం స
 ర్వంవిదితంభవతీతి శృత్యంతరానుసారాత్పిర్వాధికత్వం దగ్ధస్తవ్యం. తతశ్చ
 యేనశృతేన సర్వంశృతింభవతీతిధః. తతశ్చాశృతంశృతంభవతీత్యశృతస్య
 శృతత్వప్రతిపాదనం కథమితిశంకాయానావకాశః. యద్వా- అవస్థావిశిష్టత
 యా అశృతం స్వరూపేణ శృతంభవతీత్యధః- అత్ర విజ్ఞానశబ్దోనిదిధ్యాన
 నపరః, శ్రోతవ్యామంతవ్యానిదిధ్యాసీతవ్యఇతి క్రమప్రత్యభిజ్ఞానాదితిదృష్ట
 వ్యం, అత్తి యేనాశృతం శృతమితి నేన కిముపాదానమితి పృష్టంభవతి, ఏ
 శాసితృత్వార్థకేనాదేశశబ్దేన చాత్మస్వరూపం పృష్టంభవతి. తతశ్చాత్మభూత
 ముపాదానం కిమితి ప్రశ్నస్సఫలితార్థః. ఆతవీవశ్చిద్విష్టుపురాణే * యన్న
 యంచజగద్భ్రూత్యైతత్తచ్చరాచరమితిఉపాదానంచపృష్టం-ఆతవీవచ *
 సన్తూలాస్సోమ్యైమాస్సర్యాః ప్రజాస్సదాయితనాస్సత్ప్రతిష్ఠాఇతి ప్రతిపద
 నేనదాయితనాఇతి సతతత్వత్వం, సన్తూలాస్సత్ప్రతిష్ఠాఇతి సతఉపాదానత్వం
 చ పృతిపాద్యతేఇతిదగ్ధస్తవ్యం. ఆతవీవ * అథాతోఽహంకారాదేశః * అథా
 తత్రాదేశః * అథాతతదకోనేతి నేతి * ఆదిత్యోబ్రహ్మేశ్వారాదేశః * ఉభయ
 మాదిష్టంభవత్యధ్యాత్తంచాధిదైవతంచేత్యాదావిహదేశశబ్దస్య ఉపదేశార్థక
 త్వమేవాస్తు- న ప్రశాసనార్థకత్వమితిశంకాపరాకృతా- అతీజగదుపాదా
 నభూతం జగదాత్మానం కింపృష్టవానసీత్యధః. అత్రజ్ఞాతవానసీత్యనుక్తావ పృ
 ష్టవానసీత్యుక్తవతిః * తద్విద్ధిప్రణిపాతేన పరిప్రశ్నేనసంసయా । ఉపదేశ్య
 న్నితేజ్ఞానంజ్ఞానినస్తత్త్వదర్శనఇత్యుక్తరీత్యాప్రణిపాతాది ప్రసన్నాచార్య

౪౫౪ సానందగిరియీటికశక్తిరథావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయామ
 పదేశగమ్యవినసాఽథాః, నతు ప్రకారాంతరణాపి జ్ఞాతుంశక్యత్యత్యభిప్రా
 యః, అన్యజ్ఞానేనాన్యజ్ఞానానంభవత్ ఏకవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానానంభవమనాన్
 నశ్చోదయతి (కథంనుభగవస్సతదేశోభవతీతి) వాఙ్మః ఉద్యుతదేశః కథం
 భవేదిత్యథాః.

ఉ—యథాసోమ్యైకేనమృత్విండేనసర్వం మృన్మయం విజ్ఞాతం

స్వాద్యాచారంభణంవికారోనామధేయమృత్తికేశ్యేనసత్త్వం॥౪॥

శం—యథాసతదేశోభవతి- తచ్ఛృణు- మోసోమ్య యథా లూకే ఏకేన
 మృత్విండేన రుదకమంధాదికారణభూతేన విజ్ఞాతేనసర్వం - అన్యత్తద్వికారజా
 తం మృశ్మయం- మృద్వికారజాతంవిజ్ఞాతంస్వాత్ - కథంమృత్విండే కారణవిజ్ఞా
 తే కార్యమన్యద్విజ్ఞాతంస్వాత్ - నైషటాషః- కారణనానన్యత్వాత్కార్యస్య,
 యస్తస్యనేఽన్యస్మిన్విజ్ఞాతేన్యస్విజ్ఞాయత్యతి- సత్యమేవంస్వాత్ - యదన్య
 త్కారణత్కార్యంస్వాత్, నత్వేవమన్యత్కారణత్కార్యం- కథం తిహీడం
 లోకేడంకారణమయమస్యవికార్యతి. శృణు- వాచారంభణం వాగారంభణం
 వాగాలంబనమిత్యేతి. కోఽసా (వికారోనామధేయం) నామేవనామధేయం
 స్వాధౌఢేయప్రత్యయః- వాగాలంబనమాత్మీ నామైవకేవలం- నవికారోనా
 మవస్తవస్తిపరమాథాతః- మృత్తికేశ్యేన- మృత్తికైవసత్త్వంవస్తివతి ॥ ౪ ॥

ఆ—మృన్మయమిత్యన్యవ్యాఖ్యాన (మృద్వికారజాతమితి) తదగ్రథా మృత్విం
 దేనవిజ్ఞాతేన విజ్ఞాతంస్వాత్ - తథాన్యదపిసర్వం కారణవిజ్ఞాతేన తద్వికార
 జాతం విజ్ఞాతంభవతీతియోజనా, అన్యవిజ్ఞానాదన్యవిజ్ఞానమదృష్టత్వాదశ్లిష్టమితి
 శంకతే (కథమితి) కార్యకారణయోరన్యత్వాసిద్ధేమైవమితిపరిహరతి (నైష
 ణోషణతి) తదేవస్ఫుటయతి (యస్తస్యసత్యత్వాదినా) అన్యత్వాభివేలాకవ్యసి
 ద్ధిరోధంశంకతే (కథంతిహీడతి)వాచారంభణమిత్యత్రీవాచైతృతీయావస్థ్యధై
 ద్యస్తవ్యా- నామధేయమిత్యస్యాథంకథయతి (నామేవతి) వికారస్య'మిథ్యా
 త్వేకి పరమాథాతా సీత్యాశుక్త్యాహ (మృత్తికేశ్యేవతి) ॥ ౪ ॥

రం—ఉపాదానోపాదేయయోస్తత్సంభవతీత్యభిప్రాయేణ ఉత్తరమాహ
 (యథాసోమ్యైకేనమృత్విండేనసర్వం మృన్మయంవిజ్ఞాతంస్వాత్)యథాఉపాదా
 నఘాతే మృత్విండేజ్ఞాతే తదుపాదేయఘటశరావాదికంజ్ఞాతంభవతి- తద్విదిత్య
 థాః- నైయాయకరిత్యా అనదేవఘటాదికం మృత్విండేనోత్పద్యతే- అతపోప

పాదానాపాదేయయో ర్భేదాత్ సమృత్పిండజ్ఞాతే సర్వమృన్మయానాం జ్ఞాత త్వంసంభవతీతి మన్వానం ప్రత్యాహ (వాచారంభణం వికారో నామధేయం మృ త్తికత్యేవసత్యం) ఘటశ్వాదిలక్షణావికారో ఘటశరావాది నామధేయంచ ఆర భ్యతే- ఆలభ్యతే. స్పృశ్యేత్యత్యారంభణం కర్మణీల్గుట్, తేనైవమృద్ధ్యవ్యే ణఘటశరావాది లక్షణో వికారో ఘటశరావాది నామధేయంచ స్పృశ్యేత్యత్యే ధాః- ఆరంభణశబ్దస్య పున్నపుంసకలిగాంతవికారానామధేయవిశేషణ త్వేపి సపుంసకైకశేషైకవద్భావాభ్యాంవా లింగసామాన్యవినివృత్త్యావా ఆరంభణ మితి సపుంసకైకవచననిర్దేశః, మృద్ధ్యవ్యేణ వికారనామధేయతే స్తే ప్రయో జనాయ స్పృశ్యేత్యత్యే ప్రాహ (వాచేతి) ప్రయోజనస్య హేతుత్వవివక్షయా త్యతీయా- వాక్యబ్రహ్మ అజహల్లుక్షణయా నాగాదివ్యవహారపరిః. తతశ్చ వా కూర్వకహానాదివ్యవహారాధాం మృత్పిండేన నామరూపేస్సృశ్యతే. మృత్పి ణ్డమననామరూపభాగ్భవతీత్యధాః. అత్ర యద్యపి మృత్పిండమృన్మయాభేద ప్ర తిపాదనం వాచారంభణం వికారత్యే తావన్తాత్రేణాపి నిధ్యతీతి సనామధేయ స్యాపి స్పృశ్యత్వం వక్రవ్యం- తథాపి సంజ్ఞాభేదాదుపాదానాపాదేయయో ర్భేదశంకాపునదానాయ నామాపి మృద్ధ్యవ్యేణ స్పృశ్యత్యత్యక్తిరప్సిజ తేతిద్ర వ్యవ్యం. కార్యకారణయోరేక ద్రవ్య త్వే ప్రమాణమాహ (మృత్తికత్యేవస త్యమ్) మృన్మయం ఘటాదికం మృత్తికత్యేవ ప్రమాణ ప్రతిపన్నం- సతుతద్భి న్న త్వేనేత్యధాః. యదాప్య మృన్మయం మృత్తికేతివాక్యమేవసత్యం-అబాధితార్థ కమిత్యధాః. తతశ్చ పాదానాపాదేయయో ర్భేదాత్. ఉపాదానేజ్ఞాతేఉపా దేయస్య జ్ఞాతతాథవతీత్యధాః, ఏతేన * వికారోవాచారంభణం వాగాలంబన మాత్రం నామధేయం స్వాభేదేయప్రత్యయః - నామైకేవలం. సవికారో నామవస్తవస్సి- మృత్తికైవసత్యమితియత్పరైరుక్తం- తదపాస్తం- వాచారంభ ణమిత్యస్య వాగాలంబనమి త్యేతదథాక త్వే ప్రమాణాభావాత్. నామధేయ మిత్యనేన వాగాలంబనమాత్రమిత్యతాతిరిక్తార్థాప్రతిపాదనాత్పునరుక్తి శ్చ. మృత్తికాసత్యత్వమాత్రత్వవివక్షాయామితీశబ్దవైయధ్యేణంచ ఉక్తంచాభి యుక్తైః * వాచారంభణమిత్యుక్తే మిథ్యేత్యశ్శుభిశ్చిన్నమ్ | పునరుక్తిర్నామ ధేయమితీత్యస్యనిరర్థతేతి. కించ పరమతే * యేనాశ్శుభిశ్చుభిశ్చవతీతిసంధ ర్శ్యపిసన్యుజ్జతే- శ్చ కితశ్చ నిజాతే తదధ్యస్తరజతాదేర్నివృత్తాపరిరజతస్యజ్ఞా

౪౬౬ సాసప్తగిరియతీకశక్తిరథావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయామ్
 తత్వాదర్శనేన బ్రహ్మణిజ్ఞాతే తదభ్యస్తప్రపంచస్య నివృత్తావపిజ్ఞాతత్వాసంభ
 వాత్. సనుశుక్తా జ్ఞాతాయాంరజతస్యతత్త్వింజ్ఞాతమేవ - శుక్తిస్యతిరిక్తతత్త్వి
 స్యాభావాత్. ఎనం బ్రహ్మణిజ్ఞాతే ప్రపంచస్యతత్త్వింజ్ఞాతమేవేతిచేన్న- ప
 రమార్థశుక్తైరపరమార్థరజతతత్త్విరూపత్వాభావాత్. సహిశుక్తాజ్ఞాతాయాం
 రజతతత్త్వింజ్ఞాతమితి వ్యవహారోద్భవచరణత్వాస్థాంతావత్. సను సర్వంమృన్త
 యంవిజ్ఞాతంస్యాదిత్యత్ర వికారార్థమయట్పుత్యయేన ఘటత్వశరావత్త్వాద్య
 వస్థావద్ద్రవ్యరూపావికారమివాభిధాతవ్యః-సశుఘటత్వశరావత్త్వాద్యవస్థారూ
 పావికారః- తస్య మృత్పిండపేక్షయా భిన్నత్వేన తజ్ఞానేన జ్ఞాతత్వాసంభ
 వాత్. తతశ్చ తదుపపాదకే వాచారంభణంవికారణితి వాక్యపి వికారశబ్దేనావ
 స్థావద్ద్రవ్యలక్షణస్యవికారస్యాభిధానముచితం- సత్త్వవస్థాలక్షణవికారస్యేతిచే
 త్. సత్యం తస్యైవాభిధానముచితమ్, తథాపి మృద్భ్రాంత్యేన ఘటశరావదిలక్ష
 ణస్యావస్థావతోదగివ్యస్య స్పర్శాసంభవాత్- సహ్యత్వైవాత్తనాస్పృష్టుంశ
 క్యః- అతామృన్తయమిత్యత్రవికారవాచిమయట్పుత్యయేనావస్థావతోభిధానే
 పి తదుపపాదకే వాచారంభణం వికారణితి వాక్య వికారశబ్దేనావస్థాయావన
 గ్రహణముచితం. తథా మృత్తికత్వేనసత్యమిత్యత్ర విశేష్యాకాంతాయాంన
 త్యమితిసంపుంసకలింగానురోధాత్ అవస్థావద్ద్రవ్యవాచి మృన్తయమిత్యేతిద్వితే
 ప్యతయానుషజ్యతే. తతశ్చ సర్వం మృన్తయంమృత్తికత్వేనసత్యమిత్యత్రఅ
 వస్థావద్ద్రవ్యమేవ వికారవాచినామయట్పుత్యయేనాభిధియతెణిసశ్చిద్దోషక
 తి ప్రప్తవ్యమ్.

॥ ౪ ॥

ఉ—యథాసోమ్యైకేన లోహమణినా సర్వంలోహమయం వి
 జ్ఞాతగ్స్యాదావచారంభణంవికారోనామధేయంలోహమిత్యే
 వసత్యమ్ ॥

॥ ౫ ॥

శం—యథాద సోమ్యైకేనలోహమణినా-సువర్ణపిండేనసర్వమన్యద్వికా
 రజాతంకటకముకుటకాయా రాదివిజ్ఞాతంస్యాత్ (వాచారంభణమిత్యాది)సమూహం
 రం—(యథా సోమ్యైకేనలోహమణినా సర్వంలోహమయం విజ్ఞాతంస్యా
 దిత్యాది) లోహమణిః-సువర్ణపిండవిశేషః. శిష్టంపూర్వవత్. ॥ ౫ ॥

ఉ—యథాసోమ్యైకేనసఖనికృంతనేన సర్వం కాష్ఠాయసం
 విజ్ఞాతగ్స్యాదావచారంభణం వికారోనామధేయం కృష్ణాయ

సమిత్యేవ సత్యం ఏవ సోమ్యనత దేశోభవతీతి || ౧౬ ||

శం—యథాసామ్యైకేన సఖనికృంతనైన- ఉపలక్ష్మితేన కృష్ణాయ సపిండేనే త్యభః; సర్వం కాష్టాయనం- కృష్ణాయ సవికారజాతం విజ్ఞాతంస్యాత్, స మాసమస్యత్, అనేకద్వైతాత్పాదానం దాష్టాంతికానేకభేదానుగమార్థం దృఢప్రతీత్యభవద- ఏవంసోమ్యనతదేశః యోషయోక్తోభవతి. || ౧౬ ||

ఆ—ఏకేనైవ దృష్టాం తేనవివక్షితాథాన్విధౌకేమనేకద్వైతాత్పాదానేన త్యాశంక్యాహ (అనేకేతి) || ౧౭ ||

రం—(యథాసామ్యైకేనసఖనికృంతనైన సర్వం కాష్టాయనంవిజ్ఞాతంస్యా దిత్యాది) సఖనికృంతనశబ్దేన కాష్టాయసపిండోలక్ష్యతే, శిష్టంపూర్వవత్ (ఏ వం సోమ్యనతదేశోభవతీతి) మయోక్తౌదేశోమృత్సింహాదితుల్యఇత్యర్థః || ౧౮ ||

ఉ—నవైనూనంభగవంతస్తవీతదవేదిమర్కద్వైతదవేదిష్యోక

భంమేనావక్ష్యన్నితిభగవాన్స్తేవమేతద్బ్రవీత్సీతి తథా సో

మ్యేతిహోవాచ || —ఇతిప్రసప్తప్రసాదకేప్రధమఃఖండః— ||

శం—ఇత్యుక్తవతి పితర్యాచౌతరః (నవైనూనం) భగవంతఃపూజావంతో గురవో మమ మే తేవీత- భగవదుక్తవస్తునావేదిమః న విజ్ఞాతమంతో నూ నం, యత్ యదీహ్యవేదిష్యోక విదితమంతవీతద్యస్తు కథం మే గుణవతీ భక్తా యానుగతాయనావక్ష్యోక నొక్తవంతః తేనాహం మన్యే నవిదితవంతఇతి; అ వాచ్యమపి గురోర్మ్యగ్భావమవాదీశ్చునగుణచుకులం ప్రతి పెషణభయాత్, అతాభగవాన్స్తేవమే మహ్యంతద్యస్తు యేన సర్వజ్ఞత్వంజ్ఞాతేనమేస్యాత్ త ద్బ్రవీతు కథయతు, ఇత్యుక్తఃపితౌవాచ తథాసుసోమ్యేతి || ౧౯ ||

—ఇతి వష్టప్రసాదకే ప్రధమఖండభాష్యమ్—

ఆ—నవాగ్రత్యాదిప్రతీకమాదాయన్యాచప్తై (భగవంతితి) తేషామజ్ఞానే హేతుమాహ (యదిత్యాది) నను శ్వేతకేతుగుణరూణామజ్ఞానమాచక్షాణగు రువోహి ప్రశ్నవాయాస్యాదిత్యాశంక్యాహ (అవాచ్యమపీతి) గురూణామ జ్ఞానమతశ్చద్వైతభావః —ఇతి వష్టప్రసాదకే ప్రధమఖండభాష్యటీకా—

రం—ఏవముక్తఃపుత్రతాహ (నవైనూనం భగవంతస్తవీతదవేదిమర్కద్వైత దవేదిష్యోక కథం మేనావక్ష్యన్నితి భగవాన్స్తేవమేతద్బ్రవీత్సీతి) భగవం తఃపూజావంతోమమగురవః వీతత్వరూపం నజ్ఞాతవంతః- యత్ యద్యేతద్య

కడం సానద్దగిరియటేశజ్జరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 స్తుతా జానీయః- తహి భక్తాయగుణవలే మహ్యముపదిశెయహి- నొపది
 ప్పవంతస్తుతే. తేభాహం మనేసవిదితవంతఇతీత్యథః-ఏవమవాద్యమపిగురొర్నన్
 జం పునగుణరుకులప్రతి పెషణభయాయక్త్యా భగవానేవ తిద్వస్తూపదిశతిన్
 తి పితరంప్రా థయామానేత్యథః (తథాసోమ్యేతిహోవాచ) పితాపిత తత్రై
 వవదానీత్యుక్తవానిత్యథః.

124

————— ఇతిషష్ఠ ప్రపాఠకే ప్రథమఖండభాష్యమ్ —————

ఉ—సదెవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీ దేకమేవాద్వితీయంతద్దేకత

హురసదేవేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం తస్మాదసతస్సజ్జాయతే॥

శం—(సదెవ) సదితి- అస్తితామా త్రం వస్తుసూక్ష్మం నిర్విశేషం సర్వగతమే
 కం నిరంజనం నిరసయవం విజ్ఞానం. యదవగమ్యతే సర్వచదా తేభ్యః; ఏవశబ్దో
 ఒపధారణార్థః, కింతదవర్ణియత ఇతి, ఆహ ఇహ జగన్నామరూప క్రియావ
 ద్వికృతముపలభ్యతేయత్- తత్సదెవానీదిత్యాసీచ్ఛబ్దేన సంబధ్యతే. కదాసదేవే
 దమానీదితి ఉచ్యతే- అగ్రే జగతః ప్రాగుత్పత్త్యై. కిం నెదానీమిదంసత్- యే
 నాగ్ర ఆసీదితి శేష్యతే. న. కథం తహి విశేషణం. ఇదానీమపీదం సదెవ-
 కింతు నామరూపవిశేషణవదిదంశబ్దబుద్ధివిషయం చేతదంచభవతి. ప్రాగుత్పత్తే
 స్తు- అగ్రే కేవలసచ్ఛబ్దబుద్ధిమాత్రగమ్యమేవేతి సదెవేదమగ్ర ఆసీదిత్యవ
 ధార్యతే. నహి ప్రాగుత్పత్తేర్నామసమూహవద్వేదమితి గ్రహీతుశక్యం వ
 స్తుసుమప్తకాలఇవ. యథా సుమప్రామత్తిః సత్త్వమాత్రమవగచ్ఛతి-సుమ
 పై సత్తాత్రమేవ కేవలం స్థితి. తథా ప్రాగుత్పత్తేర్నిర్భిప్రాయః. య
 థేదముచ్యతే లోకే పూర్వాజ్ఞే ఘటాదసిన్ధుకుణా కులా లేనమృత్పిండం వ్ర
 సారితముపలభ్య గ్రాహంతరంగత్వా ప్రత్యాగతౌ ఒపరాక్ష్టే తత్రైవ ఘటశ
 రావాద్యనేకేభేదభిన్నం కార్యముపలభ్య మృదేవేదం ఘటశరావాదికేవలంపూ
 ర్వాజ్ఞే ఆసీదితి- తథేహోచ్యతే- సదెవేదమగ్ర ఆసీదితి (ఏకమేవేతి) స్వకా
 ర్యవతితమస్యన్నాస్తీత్యేకమపేక్ష్యచ్యతే (అద్వితీయమితి) మృద్వ్యతిరేకేణమృ
 దోయథా ఒన్యద్ధటాద్యాకారేణ పరిణమయిత్మకులాలాదినిమిత్తకారణం దృష్టం.
 తథా సద్వ్యతిరేకేణ సతస్సహకారికారణం ద్వితీయం వస్తవంతరంప్రాప్తం వ
 తిషిధ్యతే- అద్వితీయమితి. నాస్యద్వితీయం వస్తవంతరం విద్యత ఇత్యద్వితీయం.
 నను వైశేషికపక్షేపి సత్సామానాధికరణ్యం సర్వసోప్యవద్యతే. ద్రివ్యగుణాది

హ సచ్చబ్రుధ్యనువృత్తైః. నద్భవ్యం, నౌగణం. సత్కర్తృత్వాదిదర్శనాల్. స
 త్యమేవంస్యాదిదానీం- ప్రాగుత్పత్తైస్తు నైవేదంకార్యం సదేవాసీదిత్యభ్యుప
 గమ్యతే వైశేషికైః- ప్రాగుత్పత్తైఃకార్యస్యాసత్త్వాభ్యుపగమాల్. సచేకమేవ
 సదద్వితీయం ప్రాగుత్పత్తైరిద్భృతి. తస్మాద్వైశేషికపరికల్పితాత్మనోఽన్యత్కా
 రణమిదంసదుచ్యతే మృదాదిద్భృష్టాంతేభ్యః తత్ తత్రవ్రాతస్మిన్ ప్రాగుత్ప
 త్తైర్వస్తునిరూపణే ఏక- వైనాశికాఆహుర్వస్తునిరూపణం సత్- అభావమా
 త్రం ప్రాగుత్పత్తైరిదం జగదేకమేవాగ్రోఽద్వితీయమాసీదితి. సదభావమా
 త్రం హి ప్రాగుత్పత్తైఃసత్త్వం కల్పయన్తిహ- సతు సత్ప్రతిదత్వంద్వి వ
 స్త్వంతరమిచ్ఛంతి- యథా సచ్చాసదిత్యహ్యమాణం యథా భూతం తద్విస
 రీతం తత్త్వంభవతితీనేయామికాః. సను సదభావమాత్రం ప్రాగుత్పత్తైశ్చ
 దభిప్రేతుం వైనాశికైః- కథం ప్రాగుత్పత్తైరిదమాసీదనదేకమేవాద్వితీయంఛె
 తి కాలసంబంధస్సంఖ్యాసంబంధోఽద్వితీయత్వంహ్యతేతైః. దాధం- సయ
 క్తం తేషాం భావాభావమాత్రమన్యవగచ్ఛతామ్. అసత్త్వమాత్రాభ్యుపగ
 మోవ్యయ క్తవ- అభ్యుపగతుంసభ్యుపగమానువపతైః. ఇదాసీమభ్యుపగంతా
 ఽభ్యుపగమ్యతే- సప్రాగుత్పత్తైరితిఛెన్న- ప్రాగుత్పత్తైఃసదభావస్య ప్రమా
 ణాభావాల్ ప్రాగుత్పత్తైఃసదేవేతికల్పనానువపత్తిః. సను కథం వస్తావకృతే
 శ్శబ్దార్థత్వే సదేకమేవాద్వితీయముతి పదార్థవాక్యాధోఽపవత్తిః. తదను
 పపత్తాచేదంవాత్యమప్రమాణం ప్రసజ్యే శతిచేత్. నైవహోషః- సద్ధోహణని
 వృత్తిపరత్వాదావ్యవస్య. సదిత్యయం తావచ్చబ్రహ్మసదాకృతివాదకః. ఏకమేవా
 ద్వితీయమిత్యేతావ సచ్చబ్రహ్మసచనమానాధికరణం. తథేదమాసీదితిచ. తత్ర న
 జ్ఞో నదావ్యక్తే ప్రయత్నః సదావ్యక్తమేవావలమ్బ్య సదావ్యాఖ్యార్థవిషయాం
 బుద్ధిం సదేకమేవాద్వితీయమిదమాసీదిత్యేవలక్షణం తిత్స్నదావ్యాఖ్యార్థాన్ని
 వర్తయతి. అశ్వాహుధఇవాశ్వాలమ్బ్యనోఽన్వేం తదభిముఖవిషయాన్నివర్తయ
 తి- తద్దత్ సతు పునః సదభావమేవాభిధత్తై. అతిఃపురుషస్య విపరీతగృహణని
 వృత్త్యర్థఃపరిమిదమసదేవత్వాదివాక్యం ప్రయజ్యతే- దర్శయిత్వాహివిపరీ
 తగృహణం తతానివర్తయితుం శక్యతిఇత్యర్థఃవత్తాఽసదాదివాక్యస్య శ్రౌత
 త్వం ప్రామాణ్యంచ సిద్ధమితిహోషః. తస్మాల్-అసత్స్వరావిభావమాపాత్సత్.
 విద్యమాసంజాయిత-సముత్పన్నం. అదభావశ్చాందసః,

౪౭౦ సానద్దగిరీమటిశశ్శురభావ్యరంగరామానుజభావ్యయశ్శాయామ్

అ—యద్విజ్ఞానెననన్వంవిజ్ఞానంలభ్యతే- తద్విజ్ఞానం ప్రతిజ్ఞాతం ప్రకటి
 కర్తుం ప్రథమం సర్వస్యసన్తాతృత్వం ప్రతిజ్ఞానీతే (సదేవేతి) సచ్ఛబ్దస్యసామా
 వ్యవిషయత్వంవ్యవస్యతి (సదితీతి) తస్య వృథివ్యాదిభ్యోవిశేషం దన్యతి (సూ
 క్షమితి) అకాశాదిభ్యోవిశేషమాహ (నిర్విశేషమితి) అంత్యవిశేషవాన్వత్త్వ
 థం విశేషణమాహ (సర్వగతమితి) తస్యతాటస్త్వంవాన్వతేయతి (ఏకమితి)
 ప్రత్యగభిన్నస్య తస్యసంసారిత్వంవారయతి (నిరంజనమితి) నిష్క్రియత్వేన
 తత్కూటస్థత్వమాహ (నిరవయవమితి) యథోక్తేనస్తుని ప్రమాణమాహ (య
 దవగమ్యత ఇతి) విశేషణానుసారేశశ్శుతే (కింనెచానీమితి) వశమానదశా
 యామనత్త్వంజగతానాస్తీత్యాహ (నెతి) సదాసత్త్వావిశేషే విశేషణంననిర్వ
 హతి శంకతే (కథమితి) కింవిశేషణసామధ్యాదినానీమనత్త్వంజగతకోద్య
 తే- కింవా విశేషణస్యాథవత్త్వంపృచ్ఛ్యతే. తత్రాద్యంమూషయతి (ఇదా
 నీమపీతి) ప్రత్యక్షవిరోధాన్నవతమానావస్తాయాం జగదనత్త్వసిద్ధిరత్యథః
 ద్వితీయం ప్రత్యాహ (కింత్వతి) యచ్ఛేదవర్తమానం జగన్నామరూపవిశేషణ
 వదాలక్ష్యతే- తదిదంశబ్దస్య తద్బుద్ధేశ్వవిషయభావేనస్థితం భవతీతికృత్వేదమి
 దానీమిత్యపిన్యసహాయతే. తదేవత్వే- ప్రాగుత్వత్వైస్సచ్ఛబ్దస్తద్బుద్ధిశ్చే
 త్యేతావన్తాతృగమ్యమేవ- సత్విదంశబ్దస్య తద్బుద్ధేశ్వవిషయోభవతీత్యగే స
 దేవేదమానీదిత్యవధార్యతే. తస్మాద్విశేషణమిదంశబ్దబుద్ధివాన్వత్త్వపేక్షం ప్రా
 క్కాలీనేజగత్యవిదుర్థమిత్యథః. అథావతమానావస్తాయామపిజగతస్సత్త్వ
 కిమితి తత్యేదం శబ్దబుద్ధీకృమేతే- అతఆహ (సహితి) యథా సుమపైకాలెన
 దపి వస్తునెదంశబ్దబుద్ధ్యోగోచరం- తథా ప్రాగుత్వత్వైస్సదపి జగన్నామవ
 త్త్వ సరూపవత్త్వేనచేదమితి నన్యవహతుణశక్యం- కరణోపసంహారస్యాభ్యయ
 తృతుల్యత్వాదిత్యథః. సుమపైపి వస్తునొననత్త్వం- మానాభావాదిత్యాశం
 క్యాహ (యథేతి) తత్రనవస్తునొననత్త్వం- ఉత్థితస్యపరామర్శాదనుభూత
 స్యానుభవితృచ్ఛాభావేతిదయోగాత్. సచ తత్రవిధక్రంవిస్తున్యత్యే- సుమప్త్య
 భావప్రసంగాత్, అతస్తత్ర కేవలసన్తాతృత్వస్థితి యథాఽవగమః- తథా
 ప్రాగుత్వత్వైరపి సర్వం సన్తాతృమితియక్తమేవేత్యథః. ఉక్తమేవాథం సం
 ప్రతిపన్నెనోదాహరణంతరేణ సమర్థయతే (యథేత్యాదినా) కిమిదం సది
 త్యపేక్షాయాంతల్లక్షణమాహ (ఏకమితి) అవతారితే లక్షణవాక్య ప్రథమంవి

శేషణయోరథమాహ (స్వకార్యతి) స్వసజాతీయస్వగతభేదహీనమిత్యర్థః. విశేషణోతరమాదాయవ్యాకరోతి (అద్వితీయమితి) విజాతీయభేదసూన్యమితి యదుక్తసత్సామానాధికరణ్యాత్సదేవసర్వమితి- తత్రారవ్యవాదీ శబ్దాతే (సన్వితీ) కింకార్యస్య సత్సామానాధికరణ్యం వర్ణమానదశాయాంపరపక్షే పి సంభవతీత్యుచ్యతే- కింవా ప్రాగవస్థాయామపీతివికల్పాద్యమంగీకరోతి (సశ్యమితి) ద్వితీయందూషయతి (ప్రాగుత్పత్తైస్త్వితీ) లక్షణవాక్యంచపరపక్షే దుర్యోజమిత్యాహ (నచతి) వాక్యద్వయపర్యాలాచనయా పరపక్షాసమ్భవముపసంహరతి (తస్మాదితి) దృష్టాంతదాష్టాంతికయోరైకరూప్యాద్దృష్టాంతానాం కార్యకారణాభేదనిష్ఠత్వాచ్చ వైశేషికపక్షాసిద్ధిరిత్యాహ (మృదాదీతి) వై శేషికపక్షాసమ్భవేపి వైనాశికపక్షోభవిషయతీతిశక్తతే (తత్తత్తేతి) అనచ్చద్భస్యతుచ్చవ్యాప్తతవిషయత్వంవారయతి (అభావమాత్రమితి) సతాన్యదసదితిస్థితేన ద్వాదిహి పృతియోగిభూతం సదాస్థితమిత్యాశక్త్యాహ (సదభావమాత్రమితి) తదేవైద్యమ్యదృష్టాంతేనస్ఫుటయతి (యథేతి) సదిత్యభావూతం, అసదిత్య తతోవిపరీతం- గృహ్యమాణంసచ్చాసచ్ఛేతిద్వివిధం తత్త్వస్థానతీతి యథా నైయామికావదంతి- ద్వైతత్వైస్సదనతీభావాభావావతి తైః ధ్యవగమాత్- సతథా బాద్ధైద్వివిధం తత్త్వమిష్టం- సదత్యస్తాభావోఽనదిత్యధ్యవగమాత్. అప్రతీతప్రతియోగికాభావస్యాత్మంతాభావతయా శశవిషాణంనాస్తీత్యాదౌ పసిద్ధత్వాదిత్యర్థః. తమిమంవైనాశికపక్షం శిష్యముఖసమాషయతి (సన్విత్యాదినా) శిష్యోక్తమంగీకరోతి (బాధమితి) భావస్యయోఽభావః- తిన్నాత్యవసదిత్యధ్యవగచ్ఛతాంలైహం పక్షేనయ క్తం కాలసమ్పంభాద్యసతతీతియ క్తమేవ త్వయోక్తమిత్యర్థః, కించ- తన్తలైయస్యసిన్యదిదనత్వమిష్టం-సర్వస్య వేతివికల్పాద్యముపెత్తి ద్వితీయందూషయతి (అనత్తైస్త్వితీ) కిమధ్యవగంతాయదాకదాచిదధ్యవగంతివ్యః- కింవాప్రాగవస్థాయామపీతివికల్పాద్యమంగీకృత్య ద్వితీయందూషయన్నాశక్తతే (ఇదానీమితి) సకీతదానీమసత్త్వాన్నాధ్యవగమ్యతే- కింవా తదధ్యవగంతురభావాత్. నాద్యిత్యాహ (సప్రాగుత్పత్తైరితి) సద్వితీయః. ప్రాగుత్పత్తైజ్జగదనదిత్యస్యాధ్యవగంతా సమ్ప్రత్యధ్యవగమ్యతే తథాప్రాగవస్థాయామధ్యవగంతాసన్నిత్యస్యాధ్యవగంతు రిదానీ మధ్యవగమనంభవాత్. సహ ప్రాగుత్పత్తైస్తత్త్వైస్త్వీమానాభావః- విమతఃకాలాజ్ఞాత్యస

౪౭౨ సానద్దగిరియటికశక్తిరథావ్యరంగరామానుజభాష్యయుక్తాయాం

త్రావాణా కాలత్వాత్, సమృతపదిత్యనుమానాదిత్యాహ (ప్రాగుత్పలైరితి) పరప
 తుందూషయిత్వా వాక్యతాత్పర్యందట్టియితుం చోదయతి (సన్వితీ) అన్యాహా
 హాస్యశబ్దార్థం త్వే సత్యహాస్యవస్తున నదథా త్వేవా కథమనదితిశబ్ద స్యార్థసిద్ధిః
 ఆకృతేశ్వ మీమాంసకప్రక్రియయా శబ్దార్థత్వేన త్వేకమద్వితీయమితి పదసూ
 రాకృతివాచకత్వామోగాదథానుపపత్తిః. తదభావేన పదార్థసంసర్గాద్యా
 త్తనోవాక్యార్థస్యానుపపత్తిః. వాక్యార్థస్యానుపపత్తౌచ నిర్విషయమిదంవాక్య
 మప్రమాణంస్యాదిత్యర్థః. సదభినివేశనివృత్తీర్థమిదంవాక్యం- నతు సూన్యమే
 వ సాక్షాదభివ్యక్తై- తన్న వాక్యాస్రామాణ్యమితిపరిహరితి (నైషహోషఇతి)తథా
 పి కథమనదాదిశబ్దానామగృహీతశ్చ క్తిత్వే వాక్యార్థోపపత్తిరన్యాశంక్యాహ(స
 దిత్యయమితి) ఏకమద్వితీయమితి శబ్దద్వయమిదమానదితిశబ్దానన్వయేన స
 మానాధికరణోపపత్త్యాహ (తథేతి) సదేవత్వాదినాకన్యసన్వితీకవిధయాఽర్థవ
 త్తైన్వపి కథమనదేవేత్వాదివాక్యమర్థవంత్యోజ్యాహ (తత్ప్రేశి) ఇనశబ్దో
 యదవదిత్యస్మిన్నుధే- తదవదిత్యపృథక్ప్రయోగాత్. కిమితివాక్యస్య సదభినివే
 శనివృత్తిపరత్వం- సదభావపరత్వమేవ కింవస్యాదిత్యాశబ్దాన్యాహ (సత్వితీ) స
 దభావస్యాత్మంతాభావలక్షణస్యతుచ్ఛత్వావచ్ఛబ్దశక్తిగోచరత్వానంభవాదిత్యర్థః
 అన్యపరత్వానంభవే సదభినివేశనివృత్తిపరత్వం వాక్యస్య సిద్ధమిత్యవసంహర
 తి (అత ఇతి) ప్రాక్కాలేపుషస్య సదభినివేశనివృత్తిరత్యవివక్షితాచేత్- తహిం
 నన్విదమేవప్రయోక్తవ్యం-కిమిత్యనదేవేదమగ్రాసీదితిప్రయమ క్తమిత్యాశంక్యా
 హ (దర్శయిత్వాహితి)అథవా-నదేవేత్వాదినాన్వపక్షముక్తాంతర్వర్తికరణాథా
 త్వేనానదేవేత్వాదినాఽనువాచాయమితితాత్పర్యాంతరమాహ (దర్శయిత్వా
 హితి)ప్రథమేపక్షేతస్మాదిత్యాదివాక్యస్యార్థాభావాద్వియతిఃపక్షోగృహీతః.త
 త్తే కారణస్యానత్త్వముక్తం-ఇదాసీంకన్యస్యాపితద్వగ్నయతి(తస్మాదితి)అజాయ
 తేతివక్తవ్యే కథంశుక్త్యాచయతేతిప్రయమ క్తమిత్యాశబ్దాన్యాహ(అదభావఇతి)

రం—ప్రతిజ్ఞాతస్యఏకవిజ్ఞానైస సర్వవిజ్ఞానస్యసమర్థనాయ జగతోబ్రహ్మై
 కకారణతాంప్రతిపాదయితుంప్రవృత్తః యథా లోకే అపరాజ్ఞేప్రసారితానాం
 ఘటశరావోదంచనాదీనాంచమృత్పిండైకొపాదానతాం ప్రతిపాదయితుః పూ
 రావ్యక్తేపీతద్ధటశరావాదికం మృత్పిండవీదితిప్రతిపాదయతి- తథాప్రతిపా
 నయతి (ఇతేషామేషదమగ్రాసీదేకమేవాదిగతీయం) ఇథం- విధ కనామనా

చం బహుత్వాన్వస్థంజగత్ అశ్వేనృప్తేప్రాక్ ఏక మేవ-అవిభక్తనామరూపతయా
 ఏకత్వానస్థాపన్న మేవాద్వితీయం -అధిష్ఠా త్ర-తరహాస్యం సచేవాసీదిత్యర్థః
 అత్ర సచ్చబ్దో మాన సంబంధయోగ్యత్వ లక్షణంనత్వం వ్యవృత్తినిమి త్రికృ
 త్య పరమాత్మనివర్తతే అయంచసచ్చబ్దో విశేష్యభూతిపరమాత్మవాచకోపి కా
 రణవిషయత్వసామధ్యాయో కారణత్వోపయోగః గుణవిశిష్ట ప్రకృతి పురుషకాలశ
 రీరకం పరమాత్మాన ముపస్థాపయతి * దేవాంత్యపామావాప్యోత్వాదావిశే
 ష్యవాచినఏవ అజ్యశబ్దస్య వికృతిమన్యషవాజ్యవాచిత్యేన్యదాశమిక న్నాయసి
 ధత్వాత్. అత్ర సచేవత్వేనకారణ నైయామికాభిమతముత్పత్తైః ప్రాగ్జగ
 త్-సత్త్వంవ్యావర్త్యతే; సచేవత్వేనకారణ్యనైయామిక మతసిద్ధిత్పత్తి
 ప్యాక్మాతీనకార్యాన త్వివ్యావర్తకత్వం * తద్ధృక ఆహారసదేవేదమగ్నితీ
 దితి అసత్కార్యవాదిదర్శన ప్రతిష్ఠాపనో తరవాక్యసందర్భాదవసీయతే. ఏక
 మేవేత్యేనకారణ * బహుస్యామితిసక్ష్యమాణాస్రక్ష్యమాణకార్య బహు
 త్వానస్థాపుదస్యతే * తద్వైక్షత * తత్తేజోఽస్మజతేత్వత్తరవాక్యసందర్భేన
 చ్చబ్దితస్యేవనిమి తత్త్వకథనాత్ అద్వితీయమిత్యనేన నిమిత్తాంతరంనిషిధ్యతే.
 తత్తిశ్చేకమద్వితీయమితిపదాభ్యాంఅభిన్ననిమిత్తాపాదానత్వం సిద్ధంభవతి త
 త్చాన్యైమథః- ఇదం బహుత్వాన్వస్థంవిభక్తనామరూపం ప్రశ్నీక్షతయా
 దృశ్యమానంజగత్ సృష్టిః ప్రాక్ నిమిత్తాంతరహాస్యమవిభక్తనామరూపతయా
 ఏకంసచ్చబ్దితం బ్రహ్మేవాసీదిత్యర్థః యద్యపీదాసీమపిజగత్సదేవ, తథాప్య
 విభక్తనామరూపసద్భావాపత్తిస్సృష్టేః ప్రాగేతేతిలగ్నిఇత్యన్యనామపవత్తిః
 సచసచ్చబ్దస్య సూక్ష్మప్రకృతికాలజీవశరీరకబ్రహ్మపరత్వేన సచ్చబ్దస్య కార్య
 భూతేజగతిస్సృష్టేః ప్రాక్తాదృశబ్రహ్మశబ్దోధక త్వేప్రిజగతిసత్తాసంబంధవో
 ధకత్వాభివేదనాసత్కార్యనాదపుదానకత్వం కథమితివాచ్యం- సృష్టేఃప్రా
 క్ సచ్చబ్దితబ్రహ్మేధేదబోధనేనైయామికాభిమతాన త్వత్ప్రదానస్యాప్యర్థి
 ధత్వాత్ ఏతేన ఏవ మేవాద్వితీయమిత్యేతత్ప్రపంచమిథ్యాత్వేప్రమాణయంతః
 పరబ్రహ్మకాః - తస్యబ్రహ్మవ్యతిరిక్తమిథ్యాత్వపరత్వేన దేవసో మేదమగ్నిత
 సీదితి కాలప్రాపకేణపూర్వేణాగ్రవదేన * తద్వైక్షతనామరూపే వ్యాకరవా
 ణీతిఈక్షణనామరూపాత్తక ప్యపంచప్రాపకణోత్తరేణదవోధప్రసంగాత్
 కించ- ఇదంశబ్దోచితం సర్వంజగత్ సృష్టేఃప్రాగేక మేవాద్వితీయం సచేవాసి

౪౪౪ సానందగిరియటిశశ్చరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 ఓతివరైరావ్యభ్యాతత్వేన సృష్టిప్రాక్కాలేబద్ధతీయపదేన ద్వితీయాసత్త్వబో
 ధనేపి సృష్ట్యతరకాలంతస్యాసత్త్వాప్రతిపాదనేన జగతోమిథ్యాత్వాసిద్ధౌః ఘ
 టశరావాదికంసర్వంసృష్టేః ప్రాగద్వితీయఏకమృత్పిండవవాసీదిత్యుక్త్యా ఘటశ
 రావాదీనామిథ్యాత్వప్రతిపాదనాదర్శనాత్; ప్రాగసత్త్వప్రతిపాదనేనహ్యని
 త్యత్వమాత్మసిద్ధ్యే, సతుమిథ్యాత్వం సచ * నేహనానాస్తీవాక్యాత్ సృ
 ష్ట్యతరకాలమప్యసత్త్వావేదనా నిథ్యాత్వసిద్ధిరితివాద్యం * నస్థానతోపి పర
 స్యేత్యధికరణతస్యవాక్యస్యబృహ్మగతనానాత్వనిషేధపరతయాపరైరేవవ్యాఖ్యా
 తిత్యాత్ ననన్విత్యత్వమేవమిథ్యాత్వం * అనిత్యస్వధర్మిణః అనిత్యత్వం అ
 సత్యత్వమితివాచస్పతిమిశోక్తేః విద్యారణ్యయితినాపితదైవోక్తత్యాత్ * అ
 నాశీపరమార్థశ్చ ప్రాక్షేరఘ్నవగమ్యతే * యత్తుకాలాంతరేణాపి నాశ్యసం
 జ్ఞాముపైతివై । పరిణామాదినమ్భూతాంతద్వస్తునృపతచ్ఛక్తిమితిపరాశరస్థరణౌ
 దవ్యనిత్యత్వమేవమిథ్యాత్వమితిచేత్ ఈదృశస్య ప్రామాణికస్య ప్రత్యక్షావి
 దుద్ధస్యప్రపంచమిథ్యాత్వస్యాస్తాభిరప్యప్రతిక్షేప్యత్వాదిత్యాస్తాంతావత్ నచే
 వాసీదితి సృష్టిప్రాక్కాలేబద్ధభేదప్రతిపాదన ముఖేనసత్కార్యవాదముక్త్యా
 తద్విరోధ్యసత్కార్యవాదంనైయాయికాభిమతం * వాచారంభణమిత్యాది
 పరిశ్చిత్తమపికంతః ప్రతిక్షేప్తుంతవత్తముపన్యస్యతి (తద్దైకఆహారసదే
 వేదమగ్రసీదేకమేవాద్వితీయం) ఇదం- జగత్ అగ్ర సృష్టేః ప్రాక్ అసదే
 వాసీత్ సతుసదాసీదిత్యర్థః నామరూపవిభాగాభావలక్షణస్యాసత్త్వస్య సి
 ధ్ధాంతేపి సమత్త్వాదాహ ఏకమేవాద్వితీయం - ప్రాగభావవ్యతిరేకణావ
 స్థాయావా అవస్థాశ్చయస్యవాకస్యాపిసత్త్వంనాస్తీత్యర్థః యద్వా, అసదే
 వేత్యత్రఅథైతత్ సత్పదేనాసమస్తంసత్ * నచేవసోమ్యేదమగ్రసీదేక
 మేవాద్వితీయమితివాక్యార్థప్రతిక్షేపకం (తస్మాదసతస్సజ్జాయత) సదితిభా
 వప్రధానోనిదేశః సత్తైత్యర్థః యస్మాద్ధైత్యోరుత్పత్తేః ప్రాగవస్థాశ్చయస్యా
 ప్యభావః - తస్మాద్ధైత్యోరసతస్సకాశాత్సత్త్వరూపాడిత్పత్తిరజాయతఅభవదిత్య
 థః పర్యవసన్నమితియావత్; జాయతఇత్యత్రాడభావశ్చాందసః ॥ ౧౧॥

ఉ—కుతస్తుఖలుసామ్యేవగోస్యాదితిహోవాచకధమసతస్సజ్జాయే

తెతిసత్త్వేవసోమ్యేదమగ్రసీదేకమేవాద్వితీయమ్. ॥౨॥

శం—తదేతద్విపరీత గ్రహణంమహావైవాశికపక్షం దర్శయిత్వాప్రతిషేధ

తి- కుతస్తు- ప్రమాణాల్ ఖలు సోమ్యవీవంస్యాత్ - అసతస్సజ్జాయతేత్యే
 వంతుతాభవేత్ - సకుతశ్చిత్ప్రమాణాదేవం సంభవతిత్యథః. యదపి బీజావమ
 దేఁజుర్బురోజాయమానోద్యుష్టోఽభావాదేవేతి - తదవ్యభుప్రగమవిరుద్ధం
 తేషాం. కథం యేతావద్బీజావయవాః బీజసంస్థానవిశిష్టాః- తేఁజురెవ్యనువ
 త్తంతవీవ - సతేషాముపచోఽజుర్బురజన్తని, యత్తునబీజాకారసంస్థానం
 తద్బీజావయవవ్యతిరేకేణవస్తుభూతంనవైనాశికైఃకర్మ్యపగమ్యతే- యదజుర్బురజ
 న్తన్త్యుపమృద్యేత. అభతదన్త్యువయవవ్యతిరక్తంవస్తుభూతం - తథాచసత్యకర్మ్యప
 గమవిరోధః అథసంవృత్త్యాఽభ్యుపగతంబీజసంస్థానరూపముపమృద్యతేఇతి చె
 ల్; కేయంనంవృతిర్నామ, కిమసావభావః- ఉతభావఇతి, యద్యభావః- దృష్టా
 న్తాభావః అథభావః- తథాశి నాభావాదజుర్బురోత్పత్తిః- బీజావయవేభ్యోహ్య
 జుర్బురోత్పత్తిః- అవయవాప్రసవమృద్యంతేఇతిచెన్న-తదవయవేషుతుల్యత్వా
 త్ యథావైనాశికానాం బీజసంస్థానరూపోఽవయవీనాస్తి- తథాఽవయవాఅ
 పీతి తేషామప్యవమదాన్మవపత్తిః. బీజావయవానామపి సూక్ష్మావయవాస్త
 దవయవానా మవ్యన్తేసూక్ష్మతరావయవా - ఇత్యేవంప్రసంగస్యానివృత్తైః స
 ర్వత్రాపమదాన్మవపత్తిః సద్బుద్ధ్యనువృత్తైస్సత్వానివృత్తిశ్చేతినద్వాదినాం
 సతవీవనదుత్పత్తిస్సేత్సృతి.నతవీవద్వాదినాందృష్టాంతోఽన్త్యనతస్సదుత్పత్తైః
 మృత్విండాద్భటోత్పత్తిర్భూతే సద్వాదినాం- తద్భావేదభావా, తదభావ
 చాభావాల్, యద్యభావాదేవ ఘటఉత్పద్యేత- ఘటాధిశామృత్విండోనా
 పాదీయేత అభావశబ్దబుద్ధ్యనువృత్తిశ్చఘటాదౌ ప్రసజ్యేత. సత్వేతదస్తి అ
 తానాసతస్సదుత్పత్తిః యదవ్యాహుమృద్బుద్ధిఃఘటబుద్ధేర్నిమిత్తమితిమృ
 ద్బుద్ధిఃఘటబుద్ధేః కారణమవ్యతే - సతుపరమార్థతవీవ మృద్భటోవాస్తీతి-
 తదపిమృద్బుద్ధిర్విద్యమానావిద్యమానాయవీవ ఘటబుద్ధేః కారణమితి నాసత
 స్సదుత్పత్తిః మృద్బుద్ధిఃఘటబుద్ధోర్నిమిత్తనేమిత్తికయా ఆనంతర్యమాత్రం
 సతుకార్యకారణత్వమితిచెన్న - బుద్ధీనాంనేరంతర్యగమ్యమానేవైనాశికానాం
 బహిర్భూతాంతాభావాల్ అతః కుతస్తుఖలుసోమ్యేవంస్యాదితిహోవాద- కథం
 కేనప్రకారేణాసతస్సజ్జాయతేతి. అసతస్సదుత్పత్తౌనకశ్చిదపి దృష్టాంతప్ర
 కారోస్తీత్యభిప్రాయః ఏవమసద్వాదిపక్షమున్నభ్యోపసంహరతి - సత్వేషాం
 మ్యేదమగ్రాసీదితి స్వపక్షసిద్ధిం-సనుసద్వాదినాం సతస్సదుత్పద్యతేఇతిజేవ

౪౭౭ సానద్దగిరియటిశశ్శురభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్షాయామ్
 కృష్ణాంతాస్తి, ఘటాద్భూతరోత్పత్త్యదశానాల్ సత్యమేవ సనతస్సదంత
 రమత్పద్యతే కింతహి. సదేవసంస్థానాంతరేణావతిష్ఠతే - యథాసర్వః కుం.
 డతీధవతి యథావమృచ్ఛాణాపిండఘటకపాలాది ప్రభేదేః యద్యేవంసదేవ
 సర్వప్రకారావస్థా కథుప్రాగుత్పత్తైరిదమాసీదిత్యుచ్యతే; ననునశ్చురింత్యయా
 నదేవేత్యవధారణమిదం శబ్దవాచ్యస్యకార్యస్య ప్రాప్తంతింప్రాగుత్పత్తైర
 సదేవాసీల్ నేదంశబ్దవాచ్యం, ఇదానీమిదంజాతమితి. న-సూత్రపేదంశబ్దబుద్ధి
 విషయతయాఽపస్థానాల్. యథామృదేవపిండఘటాదిశబ్దబుద్ధివిషయత్వేనావతి
 ష్ఠతే- తద్వల్. ననుయథామృద్యస్తేపిండఘటాచ్యపి తద్వత్పిచ్ఛుద్ధేరవ్యబుద్ధి
 విషయత్వాత్కార్యస్యసతీఽవ్యవస్థానిత్యంతాకార్యజాతం యథాఽశ్వా
 ద్భాః న- పిండఘటాదీనామితకేతల్యుచితా రేప మృత్వావ్యభిచారాల్ య
 ద్యపిఘటాపిండంవ్యభిచరతి, పిండశ్చఘటం తథాపిపిండఘటామృత్వేనవ్యభి
 చరతి- తస్మాత్ప్రస్థానిం పిండఘటం వ్యభిచరన్యథేం గౌరవాగ్నివాగాం తస్మా
 ద్ప్రదాదిసంస్థానమాత్రిం ఘటాదుః ఏవంసత్సంస్థానమాత్రిమిదం సర్వమితి
 యుక్తంప్రాగుత్పత్తైస్సదేవతి - వాచారంభణమాత్రిత్వాద్వికారసంస్థాన మా
 త్రిన్య సనునిరవయమసల్ * నిష్కళంనిష్క్రియంశాంతం నిరవద్యం నిరుజనం
 * దివ్యోహ్యమూర్తః పురుషః సదాహ్యభ్యంతరోహ్యజిత్యాదిత్యుతిభ్యః నిర
 వయవస్యసశః కథువికారసంస్థాన ముపపద్యతే నైషదోషః - రిజ్జావద్యవయ
 వభ్యస్సర్వాదిసంస్థానవద్బుద్ధిరరిల్పియేభ్యస్సవయవేభ్యోవికారసంస్థానోప
 పత్తైః * వాచారంభణంవికారోనామభేదుః, మృత్తికత్వేనవస్యం, ఏషా సదే
 వసత్యమితిశ్చతేః ఏకమేవాద్వితీయం పంచార్థతత్త్వదంబుద్ధికాలేపి॥ ౨౨॥

ఆ-కుతస్తుభివ్యక్త్యాదివాక్యాలోచనాయామపిద్వితీయః పక్షోగ్రాహ్యః
 ఇత్యభిప్రేత్యాహ (తదేతదితి) విమతమభావపురస్కరం - కార్యత్వాల్ అం
 కరవదితిశంకతే (యదవీతి) అప్రసిద్ధవిశేషణత్వంవత్సావరహారతి (తదవీతి)ప్రీ
 జౌపమదేనాంకురోత్పత్తైరిష్టత్వాత్కథమప్రసిద్ధవిశేషణతేతిశంకతే (కథమి
 తి) కిమంకురోత్పత్తౌపీజావయవాడపమృద్యంతే కింవాపీజాకారసంస్థానమితి
 వికల్పాద్యం ప్రత్యాహ (దౌతావదితి) ద్వితీయందూషయతి (యత్పునరితి)
 తత్కింపరమార్థవస్తు, కింవాసంపృతిసిద్ధం నాద్యః-అభ్యుపగమవిరోధాదిత్యు
 క్తం ద్వితీయముక్తాపయతి (అథసంవృత్యైతి) సంవృతింవికల్పయతి (కేయ

మితి) ఆద్యైభావస్యాభావాదుత్పత్తౌద్భవంతాభావః సంప్రతేరవస్తుత్వేనచవీ
 జసత్వాసాధఃత్వాదిత్యాహ (యదీతి) ద్వితీయవనూద్యమాషయతి (అథేతి)
 తత్త్వేయయాసంప్రీయతే- ఆచ్ఛాద్యతే. సాసంవృతిః లోకికీబుద్ధిః- సాచేద్భా
 వరూపేష్టా- తహి-తయావీజావయవానామకరణాకారపరిణామసిద్ధౌద్భవః సాం
 తాసిద్ధిరిత్యర్థః-లోకికబుద్ధిమనాశ్శిశ్యపరిమతమేవాదాయశః శే(అవయవా ఇతి)
 అసత్యవయవిన్యవమద్రాయోగవదవయవేష్యపితృదయోగస్య తల్పిత్యాన్నేదం
 చోద్యమిత్యుత్తమాహ (నతదవయవేష్యితి) తదేసస్ఫుటయతి (యథేతి) న
 నన్వస్థత్వైవరమావయవీనా సి- అవయవాస్తుసంశ్లేషేతేచీత్తత్రాహ (వీజావ
 యవానామపీతి) తహి-తేషామబ్జురజన్తస్యవమదాస్సాన్వదితిచేత్ - తత్రా
 హ (తదవయవానామపీతి) సచాంగరజన్తస్యనయవపరమరావిశ్రాంతి భూ
 మిరుపపద్యతే - తస్యాశ్శూన్యత్వేతిరుపమదేనత్యాగవాదావాతాల్ అ
 శూన్యత్వేపికార్యత్వేకాదాదిత్కర్తృత్వసానయవత్వేనోక్తబోషతాదవస్థాస్య
 త్ అకార్యత్వైభావశ్చేత్ ఉపమదాన్బుద్ధిః అభావశ్చేత్ - తిదువమదేన
 తాగరణవాదావత్తిరేవైతిభావః. అసద్వాదస్యాప్రామాణికత్వముక్తానద్వా
 దస్య ప్రామాణికత్వమాహ (సద్బుద్ధీతి) పరమతే దృష్టాంతాభావముక్తవనూ
 ద్య సవయవే తత్తత్త్వంచనముచ్చినాతి (సత్త్వీతి) ఘటస్యాప్యభావాదేవోత్ప
 త్తైరిష్టత్వాద్భవంతాసమ్మృతివత్త్రిశ్యాశంక్యాహ (యదీతి) కించ యద్యసో
 పాదానందృష్టం- తచ్చబ్రహ్మసా తత్రానువతే- తయభా- తథాభావశ్చే
 ద్భటాదేరుపాదానం- తచ్చబ్రహ్మసా తత్రానువృత్తేనాత్మామ్. నచానువతే-
 తస్మాదసతన్నదుత్పత్తిరయక్తత్యాహ (అధావేతి) భావస్యసతామృత్విడస్యఘ
 టాదికారణత్వమన్వయస్యతిరేకాభ్యాముక్తం- తత్రాన్వయస్యతిరేకయోరన్య
 థాన్బుద్ధిముద్భావయతి (యదీతి) తస్మిన్నపివత్తే సమత్పక్షత్వతిరేక్యత్తరమాహ
 (తదపీతి) యదుక్తంసమూహాయాబుద్ధేస్సమూహాంబుద్ధిప్రతికారణత్వమితి-
 తదసిద్ధమితిశంకతే (మృద్బుద్ధిఘటబుద్ధోర్నితి) సత్త్వసిద్ధౌహిపూర్వభావిత్వం
 కారణత్వం- కార్యత్వంచ ఉత్తరభావిత్వంయుక్తం, బుద్ధిశాచాసత్త్వాదానంత
 ర్యమాత్మేణస్యవహ్నియతే నిమిత్తనైమిత్తికత్వమిత్యర్థః. అసతీనామపి బుద్ధీ
 నామానంతర్యేణ నిమిత్తనైమిత్తికత్వమిత్యేతన్నశక్యంసంభావయతుం- దృష్టా
 వ్తాభావాదిత్యుత్తరమాహ (నబుద్ధీనామితి) కుతస్తుభివిత్వాదివాక్యం వ్యాఖ్యా

౪౭౫ గునస్వగిరియటిక శబ్దరథావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం

తమువసంహరతి (అత ఇతి) పూర్వమసతస్సదుత్పత్తౌద్భవంతాభావఉక్తిః- ఇ
దానీమన్యదువసంహృతమితి శంకాంవారయతి (అసత ఇతి) సస్వపక్షసిద్ధిః- ఉప
సంహంతితిసంబంధః. సిద్ధాంతేపి దృష్టాంతాసిద్ధిస్తుల్లేతిశంకతే (సన్వతి)యద్య
పి మృదోఘటోత్పత్తిద్భవంతా- తథాపి నమృదోమ్మదంతరం- ఘటాద్భటాంతర
ముత్పద్యమానమువలభ్యతే- తస్మాన్నసతస్సదంతరొత్పత్తిరిత్యర్థః. కింసదంతర
స్య సతస్సకాశాయత్పత్తిరెవమగ్యతే- కింవాకారణత్వంసతానిరాక్రియతే,తత్రా
ద్యమంగీకరతి (సత్యమితి) ద్వితీయంనిరాకరతి (కింతహేతి)తత్రాపిదృష్టా
ంతాభావమాశంక్యాహ (యథేతి) ఖండలీభావేకార్యత్వప్రసిద్ధిర్నాస్తీత్యాశం
క్యోదాహరణాంతరమాహ (యథాచేతి) ప్రభేదేః అవతిష్ఠత ఇతిసంబంధః, న
తపీవ నర్వప్రకారణావస్థానే ప్రాక్కాలికంకార్యస్య సత్త్వవచనమయ
క్తం- తస్య సర్వదానత్వావిశేషాదితిశంకతే (యద్యేషమితి)ప్రాగవస్థంహికా
రణం- సంతాత్రీత్వంచ కార్యస్యావధార్యతే- తథాచ కారణస్వేవసతస్తేనతేనా
కారణావస్థానమిత్వంగీకారేపి కార్యస్య ప్రాక్కాలికం నత్వావధారణమవి
రుద్ధమిత్వత్తరమాహ (సన్వతి) కార్యస్యకారణమాత్రత్వంచేదవధ్యతం- తహే
కారణమేవాసీన్నకార్యం- తదసదేవేదానీంజాతమిత్వసత్కార్యవాదిమతమా
యాతమితిశంకతే (ప్రాప్తమితి) కారణస్వేవకార్యరూపేణావస్థానాన్నాన
త్కార్యవాదావత్తిరితిద్భవంతేనపరిహరతి (నేత్యాదినా) విమతముపాదానా
ద్భిద్యతే- తద్విలక్షణబుద్ధివిషయత్వాత్- యథాఽప్యబుద్ధివిలక్షణబుద్ధివిషయోమ
హిషస్తతొభిద్యతే- తథాచ కథం సతపీవేదం ధీవిషయానిర్వాచ్యావస్థాంగీకా
రణాసత్కార్యవాదావత్త్రసమాధిరితచోదయతి (సన్వతి) విలక్షణబుద్ధివిషయ
త్వస్య భేదమాత్రసాధకత్వే సిద్ధసాధనమ్. తాత్త్వికభేదసాధకత్వే దృష్టాంతా
సిద్ధిరిత్యభిప్రేత్యాహ (నేతి) కించ- కార్యస్యభవిచారిత్వేన రజ్జుస్సౌందర్య
భావత్వానుమానాదనిర్వాచ్యనంస్థానాదేవకాభ్యబుద్ధ్యాంబనత్వంసతాంగీక
ర్తవ్యమిత్యాహ (పిండేతి) తదేవస్ఫుటయతి (యద్యపీతి) మృత్త్వమంతరేణపిండ
ఘటయోస్సన్విరూపాభావాదితతచ్ఛబ్దార్థః. అన్యభిచారేణ గొత్సమిత్వాదిదృ
ష్టాంతః. అన్యభిచారఫలమాహ (తస్మాదితి)దృష్టాంతగతమథాం దాష్టాంతకెస
మథాయతి (ఏవమితి) వృథగేవ ప్రథమానన్యకార్యస్యకథంసంతాత్రీత్వమిత్వా
శంక్యాహ (వాచారంభణేతి) కార్యమిథ్యాత్వంస్ఫుటికర్తుంచోదయతి (సన్వ

౧) యథాఖిల్జ్జాలేభ్యోరజ్జ్వలద్యవయవభ్యస్సర్వాదిస్సంస్థానమనిర్వాచ్యమిష్టం
తథా శుశ్రీజనితజగత్కారణత్వబుద్ధ్యనుపపత్త్యా కల్పితేభ్యస్సతామాయాసా
శికన్యావయవేభ్యోవికారసంస్థానముపపద్యతే- తస్మాదయం ద్వైవీతప్రపంచా
విహ్నావివర్తస్సంభవతీతిపరిహరతి (నేషదోషఇతి) బ్రహ్మవిహ్నోజగదిత్యత్యక్తి
తి మనుహూలయతి (వాచారంభణమితి) ప్రపంచమిథ్యా తైఫలితముపసంహరణ
(ఏకమేవేతి) || ౨ ||

రం—తన్మతం ప్రతిక్షిపతి (కుతస్తుఖలుసామ్యైవసంస్థాదితిహోవాచ కథమ
నతస్సజ్జాయతేతి) కుతః కేన ప్రమాణేనానంతరత్పత్తిః ప్రతీయేత. తదేవేద
మితిప్రత్యభిజ్ఞావిరోధేన ప్రమాణస్యానవతారాదితిభావః, అతఃకథమనంతర
వ్యస్య సత్తాభవేత్. అతః అసత్సత్త్వం- ఉత్పత్తిర్నభవతి- అపితు నతపీవదీ
వ్యస్య ప్రథమక్షణావచ్ఛిన్నావస్థాంతరసమ్బంధవీత్పత్తిరత్యథః. ఏవంపర
వక్షం ప్రతిక్షిప్యస్య మతముపసంహరతి(సత్త్వేనసోమ్యేదమగ్రాసీదేకమేవా
ద్వితీయమ్) ననీదంశబ్దేనజగత్తాత్ప్రపరామర్శే తస్య సచ్చబ్ధితల్పిహ్నాభిన్నత్వేన
నదేవేదమగ్రాసీదితిబ్రహ్మభేదానుపపత్తిః. నాపీదంశబ్దేన ఇదంశబ్ధితజగచ్ఛరీర
కబ్రహ్మప్రతిపాదనంసంభవతి- అశుశ్రవేదాంతంప్రతి ఇదమాదిశబ్దానాం బ్ర
హ్మపర్యంతప్రత్యాయికత్వాసంభవాదితిచెల్. ఆస్యాశ్శంకాయాఃపరిహారోముం
దకప్రకాశికాయామేవ ప్రపంచితః, అత్రాపిచ స్వావసరకరిమ్యామః. త
త్త్రైవానుసంధాతవ్యః. || ౩ ||

ఉ—తద్దేక్షతలహుస్యాం ప్రజాయేయేతితత్తైజోఽస్మజతతత్తై
జవిక్షతలహుస్యాం ప్రజాయేయేతి తదవోఽస్మజత తస్మాద్యతీ
• క్వచకోచతి స్వేదతేవాపురుషస్తేజసవీవతదధ్యావోజాయంతై||౩||
శం—తల్ - సల్ విక్షత- ఈశాందగ్ధనం కృతపల్. అతశ్చ న ప్రధానం
సాంఖ్యపరికల్పితః జగత్కారణం- ప్రధానస్యాచేతనత్వాభ్యుపగమాల్. ఇదం
తుసచ్ఛేదనం- ఈక్షితృత్వాల్. తత్కథమేక్షతేతి. ఆహబహు ప్రధూతంస్యాం
భవేయం ప్రజాయేయ- పాకమేణాత్పద్యేయ. యథామృద్భటాద్యాకారేణ
యథావా రజ్జ్వాదిసర్పాద్యాకారేణ బుద్ధిపరికల్పితేన. అనదేవ తహీనత్వం.
యద్గ్రహ్యతే రజ్జ్వివసర్పాద్యాకారేణ. న నతివేషద్యైతభేదేనాన్యథాగృహ్య.
మాణత్వాన్నానత్త్వం కన్యచిత్ క్వచిదితిబ్రూయః. యథా సతాఽస్మద్వస్తవ్యం

కాంక్షాసంపన్నగీర్తియతీకశక్తిరభాష్యరాగరామోమేజభాష్యయశ్చాయామే

శతం పరికల్ప్య పునస్తస్మైవప్రాగుత్పత్తైః. పరిభవంసాన్వృధ్వమసత్త్వం
 మృగితతార్కికాః, సతథాఽస్తాభిఃకదాచిత్ క్వదిదపి సతాఽన్యదభిధానమభి
 ధయంవా వస్తుపరికల్ప్యతే. సదేవతుసగ్యమభిధానం- అభిధీయతేచ యదన్య
 బుద్ధ్యా. యథాఽజ్జరేవసర్వబుద్ధ్యా సర్వజత్యభిధీయతే- యథావా పిండఘ
 టాదిమృదాఽన్యబుద్ధ్యాపిండఘటాదిశబ్దేనాభిధీయతేలాకే. ఽజ్జవివేకదర్శి
 నాంతు సర్వాభిధానబుద్ధీనివరైతై- యథాచ మృద్వివేకదర్శినాంఘటాదిశబ్దబు
 ద్ధీ- తద్వత్సర్వవివేకదర్శినామన్యవికారశబ్దబుద్ధీనివరైతై * యతోవాచోనివర్తం
 తైఃప్రాప్యమనసాసమాతి * అనిరుక్తేఽనిలయనఇత్యాదిశ్శ్రుతిభ్యః. ఏవమిక్ష్వి
 త్యావత్తైజాఽన్యజత- తైజఃస్మస్తవత్. నను * తస్మాద్వావితస్మాదాత్మన ఆకాశ
 స్సంఘాతఇతిశ్శ్రుత్యంతరమ్. ఆకాశాద్వాప్యయః. తత్త్వతీయంతైజః శ్శ్రుతిమిహక
 థంప్రాథమ్యేన. తస్మాదేవ తైజస్సృజ్యతే, తతఏవచాకాశమితివిరుద్ధమ్. నేష
 దోషః- ఆకాశవాాయుసగాఢాంతరం తస్మైజాఽన్యజతేతికల్పనోపపత్తైః. అ
 థవా- అవివక్షితఇహస్మష్టికృమః. సత్కార్యమిదంసర్వం- ఆతస్సదేవమేవాద్వి
 తీయమిత్యేతద్వివక్షితం- మృదాదిదృష్టాంతాల్. అథవా తివృత్తారణన్యవివక్షి
 తత్వాల్ తేజోఽబిన్నానామేవ స్మష్టిమాచచ్ఛే. తైజఇతి ప్రసిద్ధంలాకే దర్శ్య
 పక్షప్రకాశకం రోహితంచెతి. తల్- స్మస్తం తైజవిక్షత, తేజోరూపసంస్థితం
 సదైక్షతేత్యథః (బహుస్యాంప్రజాయేయేతి) పూర్వనత్ (తదవోఽన్యజత)అ
 పః- దగ్ధివాన్నిధాః స్యందిస్యఃశుక్లాశ్చైతి ప్రసిద్ధంలాకే, యస్మా తైజసఃకార్య
 భూతాఅపః- తస్మాద్యత్రకన్యవదేశేకాలేవాశోచతి- సంతప్యతే. స్వేదతై- ప్ర
 సిద్ధ్యతేవాపురుషః-తైజసఏవ తదావోఽభిజాయంతే.

131

అ-అద్వితీయత్వసమర్థనానాశముత్తరవాక్యముద్ధాప్యవ్యాచయై (తత్సది
 తి) నచ్చబ్ధివాచ్యం జగత్కారణంప్రధానమితికదీల్- తదప్యేతేన నిరస్తమి
 త్యాహ (అతశ్చైతి) ఈతాపూర్వకారిత్వాదితియావత్. అచేతనత్వాభ్యుపగమా
 ల్- సతస్యేతాపూర్వకంసర్వప్రృత్వమితికేషః. పరిణామవివర్తనాదావాశ్శిశ్నో
 దాహారణద్యయమ్. బహుస్యామిత్వాదిశ్శ్రుతితాత్పర్యంవత్తుం నిరస్తమేవచోద్య
 ముద్భావయతి (అనదేవతి) బహుస్యాంప్రజాయేయేత్యనేనేక్షితురేవ కార్యా
 కారావత్తినచనేన వైశేషికాదిమతమేతన్నిరస్తమితిశ్శ్రుతితాత్పర్యందర్శయన్ను
 త్తరమాహ (నేత్యాదినా) తదేవప్రపంచయతి (యథేత్యాదినా) ప్రతిజ్ఞాతమ్

భాండో మతద్వయానుసారేణ దృష్టాంతాధ్యాసం సుప్తయతి (యథారజ్జరితి) అజ్ఞానానన్వయస్యతి రెకాధ్యాసం రజ్జురూప దెరజ్ఞానమయత్వవద్దైవతాభినివేశస్యచ న స్థాత్మావివేకేన తేవోత్పత్తైర్విచారేణ తద్వివేకదానుత్పత్తేర్దేవతమన్వజ్ఞానమయమేవ. తస్యతు తత్త్వంసన్తాత్రిమభిప్రాయం వాఙ్మనసాతీతమిత్యర్థః. తస్య వాఙ్మనసాతీతత్వే ప్రమాణమాహ(యతి) * అన్యదేవతద్విదితాదిత్యాదివాక్యమాదివదాథః. తైత్తిరీయకశ్మితివికాశమాశంకతే (సన్వతి) తథాపికథం విరోధభరిత్యానవ్యాహు (ఇతి) ఉద్ధమితి అన్యాంశుతానతస్స కాశాదేవప్రాథమ్యేన తేజస్సజ్జయమాశంక్యతే- హ్యన్యంతరేతు తస్మాదేవ సతస్స కాశాదాకాశం ప్రాథమ్యేన సుప్తమితిభవద్విస్తం. తథాచ కథమిదం మిథోవిరుద్ధం సిద్ధతీత్యర్థః. తైత్తిరీయకశ్మిత్వనుసారేణాధ్యాసంధోగ్యశ్చ తైర్వాన్విఖ్యానసంభవాన్నవిరోధోన్వీతిపరిహరితి (నైషణాపక్షితి) సృష్టికృతస్య వివక్షితత్వమంగీకృత్యాక్రం. తదేవనాస్తి- అద్వితీయత్వంతు సతావివక్షితమితవక్షాంతరమాశ్రిత్యాహ (అథతేతి) తత్త్రగమకండ్వయతి (మృదాదీతి) మృదాదికార్యం ఘటాదితద్వన్వీతి రేకేణనాస్తి- మృదాద్యేనశునత్వమితిదృష్టాంతోపాదానాద్భిహ్వాణస్పతేజోఽబన్నాదికార్యం తదతి రేకేణనాస్తి- సన్తాత్రిమేవ సత్యమితి దాప్యాంతి కేదివద్విస్తం ప్రతిభాతీత్యర్థః. తత్రైజోఽస్మజ్జలైత్యాదిశ్చతైస్తాన్విర్యాంతరమాహ (ఉగ్రవాత్రివృత్కరణస్యేతి) * తానాం త్రివృతంత్రివృతమేకైకాంకరవాణీత్యాదౌ త్రివృత్కరణస్యేష్టత్వాత్త్రయాగామేవ భూతానామిహ సృష్టిరుచ్యతే- నచేవం పంచీకరణమవద్విస్తమితివాగ్యం- భూతత్రయసృష్టిశ్చ తౌ శ్చక్యంతరసిద్ధాకాశాదిస్సప్తైరుపలక్షణవత్ త్రివృత్కరణశ్చత్వా పంచీకరణోపలక్షణాత్. తథాచ శ్చక్యంతరసిద్ధయోరాకాశవాయోవస్తేజఃప్రభృతిషన్వస్తర్భావమభిపేత్య లగ్నూసారమేనసర్వస్య సన్తాత్రిత్వం మంతవ్యమితి మన్వానా శ్చక్తిస్త్రివృత్కరణమేవాచక్షాణ తదనుకూలైః త్రయాగామేవసృష్టిమామేత్యర్థః. తేజసోఽచేతనస్య కథమీక్షిత్యత్వమిత్యానవ్యాహు వాక్యాథమాహ (తేజోరూపేతి) అపాంతేజఃకార్యత్వేలాకానుభవమనుకూలయతి (యస్తాదితి)

రం—(తద్వైకతబహుస్యాం ప్రజాయేయేతితత్రైజోఽస్పృతత) తత్ పతస్సచ్చబ్రవాచ్యంపరం బ్రహ్మవిదిత్రానం తదిదదన్తి శ్చక్యస్తేజగద్రూపేణాహమేవ బహుస్యాం తదథాం తేజోఽబన్నాదిసమష్టిరూపేణ ప్రకషేణ జాయేయేతి

౪౨౨ సానన్దగిరియటికశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 సంకల్పస్థైర్యతేజస్వజ్ఞేత్యర్థః (తత్తైజవిక్షతబహుస్యాం ప్రజాయేయేతి తదబా
 ంస్థుజతి) అత్రాచేతనస్య తేజః అదేర్విత్పత్వాసంభవాలైజః అదిశద్ధాస్తచ్ఛరీరకవ
 రమాత్తపరాధృష్టవాః. భగవతాభాష్యకృతా * గౌణశ్చేన్నాత్మశబ్దాదితినూ
 తే * తేజః ప్రభృతయోఽపి శబ్దాః పరమాత్మనవీవవాచకాః * తత్తైజవిక్షత *
 తాతపవిక్షతేతి ముఖ్యవైక్షణ్యపదేశఇతిభాషితమ్. తథా * తదభిధాన్యనా
 దెవతు తిల్లంగాత్సత్త్వతినూత్రై * తత్తైజవిక్షత * తాతపవిక్షంతేతిహ్యాయమాణ
 మీక్షణం తచ్చరీరకస్య రురస్తేనబ్రహ్మణః పద్యతే ఇతిభాషితమ్. సంజ్ఞామూర్తి
 కృష్టస్థితిరణ * తత్తైజవిక్షతేతి తేజస్కరీరకంపరంబ్రహ్మేవాభిధీయతే ఇతిభాషి
 తమ్. నచ తత్తైజవిక్షతేత్యత్ర తేజస్వబ్రహ్మ తేజస్కరీరకబ్రహ్మపరత్వే * తత్తైజా
 ంస్థుజతేతివాక్యేపి తేజస్వబ్రహ్మ బ్రహ్మపరత్వంస్యాత్. నచప్రాపత్తిః- బ్రహ్మణ
 స్సృజ్యతావధానాదిత్యచెన్న- తేజస్కరీరకబ్రహ్మణః కార్యత్వేన సృజ్యత్వే దోషా
 భావాత్- తేజసాజలహేతుత్వే ఉపపత్తిః దర్శయతి (తస్మాద్యత్ర క్వచనకోచతి
 స్వేదతేవాపురుషస్తేజసవన తదధ్యావోజాయంతే) యత్ర క్వచనదేశేకాలేచ పు
 రుషశ్శోచతి- సంతేష్యతే. స్వేదతే- ప్రసిద్ధ్యతేవా. తత్ తదా తేజసవీవాహా
 ంధిజాయంతే ఇత్యర్థః.

॥ ౧ ॥

ఉ— * తాతపవిక్షంతబహుస్యాం ప్రజాయేమహీతి తా
 అన్నమసృజంతతస్మాద్యత్ర క్వచనవర్షతి తదేవభూయిష్టమన్నం
 భవత్యిద్భవీన తదధ్యాన్నాద్యంజాయతే ॥ ౪౩ ॥

————— ఇతిషష్ఠప్రపాఠకే ద్వితీయఃఖండః —————

శం—(తాతపవిక్షంతేతి) పూర్వవదేవాదాకారసంస్థితం సదైక్షతేత్యర్థః.
 బహుస్యః- ప్రభూతాస్సాన్యమ-భవేమ. ప్రజాయేమహి-ఉత్పద్యేమహీతి. తా
 అన్నమసృజంత పృథివీలక్షణం. పాథివంహ్యన్నం, యస్మాదపాక్కర్యమన్నం త
 స్మాద్యత్ర క్వచనవర్షతి దేశే. తత్- తత్తైజవిక్షంతం-బహుతరమన్నంభవతి. అ
 తోఽభ్యవీన తదన్నాద్యమధిజాయతే ఇతి. తాఅన్నమసృజంతేతి-పృథివ్యక్తానూ
 ర్యంఇవాదృష్టాంలేఽన్నంచ తదాద్యంచెతివిశేషణాద్విహియవాద్యాఉచ్యంతే.
 అన్నంచ-గురుస్థిరంచధారణం కృష్ణంరూపతః ప్రసిద్ధం. ననుతేజః ప్రభృతిష్యే
 క్షణంనగమ్యతే హింసాదిప్రతిషేధాభావాత్తాసాదికార్యానుపలంభాచ్చ, త

* యత్ర క్వచనవర్షతి రంగరామానుజీయపాఠః

త్ర కథం తత్తైజవిక్షతేత్యాది. నైషదోషః- ఈక్షిత్వికారణవరిణామత్వాత్తైజః
ప్రభృతీనాం, సతమివైక్షతుర్నియతక్రమవిశిష్టకార్యోత్పాదకత్వాచ్చ తైజఃసృ
భృతీక్షతఇవేక్షతఇత్యుచ్యతేధాతమ్. సను సతోపుష్పచరితమేవేక్షిత్వత్వమ్. స-
నదీక్షణస్య కెవలశబ్దగమ్యత్వాన్న శక్యముపచరితంకల్పయితుమ్. తైజఃప్రభృతీ
నాంత్యనుమియతే ముఖ్యేక్షణాధావఇతియు క్రముపచరితంకల్పయితుం, సను స
తోపి మృద్వత్కారణత్వాదచేతనత్వంశక్యమనుమాతుం. అతః ప్రధానస్యే
వాచేతనస్య సతశ్చేతనార్థత్వాన్నియతకాలక్రమవిశిష్ట కార్యోత్పాదకత్వాచ్చై
క్షతేవైక్షతేతిశక్యమనుమాతుముపచరితమేవైక్షణం. దృష్టశ్చలోకేచేతనచేత
నమపచారః- యథా కూలంపిపతిషతీతి- తద్వత్సత్వాపిన్యోత్. స- * తత్సత్వం
సత్యైతితస్మిన్నాత్మాపదేశాత్, ఆత్మాపదేశోపుష్పచరితత్వతిచేత్- యథా మ
మాత్తాభద్రసేనఇతి సర్వాభవకారణ్యనాత్మన్యాత్మాపచారః. తద్వత్. స- సద
స్తితి సత్సత్వాభిసంధస్య * తస్యతావదేవదిరమితిమోక్షోపదేశాత్. మోక్షో
పుష్పచారఇతిచేత్- ప్రధానాత్మాభిసంధస్య మోక్షసామీప్యవతఃతత్వతి మో
క్షోపదేశోపుష్పచరితమివ- యథా లోకే గ్రామంగుతుం ప్రస్థితిః ప్రాప్తవా
సహంగ్రామమితి బ్రూయాదమా రాపెక్షయా- తద్వత్. స- యేనవిజ్ఞాతేనావి
జ్ఞాతంవిజ్ఞాతంభవతీమ్యిపక్రమాత్. సత్యైకస్తిన్విజ్ఞాతేనర్వం విజ్ఞాతంభవతి- తద
సన్యత్వాచ్చ సర్వస్వాద్వితీయవచనాచ్చ. సచాస్యద్విజ్ఞాతవ్యమవశిష్టం శ్రావితం
శ్రుత్యానుమేయంబాలింగతోఽస్తి- యేనమోక్షోపదేశఉపచరితస్సాన్యోత్. స
ర్వస్యచ ప్రపాతకస్యోపచరితత్వపరికల్పనాయాం వృథా శ్రమః పరికల్పయితు
స్సాన్యోత్- పురుషార్థసాధనవిజ్ఞానస్య తర్కజైవాధిగతత్వాత్తస్య. తస్మాద్వేద
సామాన్యాన్నయ క్షఃశ్రుతార్థపరిత్యాగః-అతిశ్చేతనావత్కారణంజగతత్వతిసిద్ధం

❖ ఇతి పశ్చిమ పాతకే ద్వితీయఖండభాష్యమ్ ❖

అ-వృథివ్యామన్నశబ్దప్రయోగేసాతుమాహ (పార్థివసంహిత) అపాంశా
భ్యమన్నమిత్యత్రాపి లోకప్రసిద్ధిందర్శయతి (యస్మాదితి) తాలన్నమన్వజనే
త్యత్రాదోభ్యోన్నసృష్టిరుపదిష్టా- దృష్టానైపి తాభ్యస్తత్సృష్టిరుపదిశ్యతే-తిథా
చ పౌనరుక్త్యమిత్యాశక్యజ్ఞాన్యధావిశేషందర్శయతి (అన్నమితి) తత్తైజవిక్షతే
త్యాదౌ యథాశ్రుతమథంగృహీత్వాచోదయతి (సన్నితి) ప్రాణిమహింసా
ప్రతిషేధపదమగ్రహవిధానవద్వ తైజఃప్రభృతిమ తదధావాలైష్విక్షణకార్య

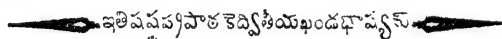
౪౦౪ సాన్దగిరియటికశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయామ్.
 దృష్టివదేతేషు తద్దృష్ట్యభావాచ్చనైతేషీవక్షణం ప్రామాణికం- తథాచ మృ
 కృతంవాక్యం ప్రమత్తగీతమిత్యర్థః. తేషాం గౌణమీక్షిత్యత్వముపేత్యపరిహ
 రతి (నైషదోషఇతి) సతాపి గౌణమీక్షణం- ఉపచారప్రాయపారాదిత్యంకతే-
 (సన్నితి) సన్నిధేశ్వబ్రహ్మ బలీయస్తస్మాపేత్యపరిహరతి (సందీక్షణస్సేతి). తు
 ల్యంతేజఃప్రభృతిషష్టి శబ్దగమ్యత్వమీక్షణస్సేతిచేత్- నెత్యాహ (తేజఃప్రభృ
 తీనాంత్యితి) విమతమీక్షిత్యసభవతి- అచేతనత్వాత్- కుంభవదిత్యనుమానా తైజో
 ముఖ్యేజగతిక్షణానంభవత్తత్ర శృతిం తతాపచారికముచితమిత్యర్థః. సాం
 భోయనుమానావప్తంభేన శుకతే (సన్నితి) అచేతనస్య కథమీక్షణమిత్యాశ్చాన్య
 హ (అత ఇతి) అనుమాతుం- కల్పయితుమితి యావత్, కథమచేతనే చేతనవదు
 షచారి- తత్రాహ (దృష్టశ్చేతి) అత్తశబ్దాచప్తంభేనపరిహరతి (నెత్యాదినా)
 ఆత్మాపదేహోపి ప్రధానే గౌణోభవిష్యతీతి- కిచ్చే (అత్తాపదేహోపితి) తామే
 వ శక్త్యాం దృష్టాంతద్వారావిన్యసే (యథేతి) ఇదంపరిహరన్నస్మిన్నాత్మా
 పదేహోగౌణోనభవతి- తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాదస్య త్తత్రమాహ (నేత్యాదినా)
 మోక్షోపదేశోపుపచరితాభవిష్యతీతికలై (సావీతి) శక్త్యాచేవ విన్యసాతి
 (ప్రధానాత్మేతి) ఏకవిజ్ఞానై సర్వవిజ్ఞానోపదేశమాశ్రిత్యపరిహరతి (సయేనే
 తి) ఉక్తమేవవివృణోతి (సత్సేకస్త్విన్నితి) సతాస్యస్య జ్ఞాతవ్యస్యాప్రామా
 ణికత్వాచ్చ సతాజ్ఞానై సర్వజ్ఞానోపదేశోయ క్రియానిత్యాహ (ఎచేతి) సతిహి
 ప్రధానజ్ఞానే తద్వికారస్య తదభిన్నస్సజ్ఞానం- తస్యచ పురుషార్థత్వాత్తజ్ఞానే
 పురుషాణామపిజ్ఞానముపచర్యతే- తస్మాదేకవిజ్ఞానై సర్వవిజ్ఞానోపదేశాన్నమో
 క్షోపదేశముఖ్యత్వసిద్ధిరిత్యాశ్చాన్యహ (సర్వస్యచేతి) కథముపనిషదారంభో
 వృధేత్యుచ్యతే. పుమర్థసాధనజ్ఞానార్థత్వాదిత్యాశ్చాన్యహ (పురుషార్థేతి)
 తస్య అనుమానవాదినాస్సాంఖ్యస్యమతే ముక్తిపాతోజ్ఞానస్య జడాజడయో
 రైత్యానుపపత్తిరిత్యాదినా తర్కైస్త్రైసిద్ధత్వాదుపనిషదారంభో వ్యర్థఃవచెత్య
 థః. శ్రుతేర్ముఖ్యార్థత్వై బాధకాభావాత్తత్పరిత్యాగాయోగాదీక్షత్యధికర
 ణన్యాయేన ప్రధానవాదాసిద్ధిరితి పరిమతనిరసనముపసంహరతి (తస్మాదితే)ప్ర
 ధానవాదాభావ పరిశేషాయాతం స్వమతనిగమయతి (అత ఇతి)

ఇతి ప్తప్రపాఠకే ద్వితీయఖండభాష్యటకా-
 రం—(తాతపనిక్షంతబహ్వస్యసాన్యమ ప్రజాయేమహితి తాలన్నమస్మజం

త) అత్రాన్నశబ్దేన మహాధూతాధికారాత్పరిత్యజ్యతే సూత్రికః * వృ
ధిః * అధికారయాపకద్భూతరేభ్య ఇతి అధికారః - మహాధూతాధికారః రూ
పం * యత్కృష్టంతదన్నస్యతి- తైత్తిరీయకే * ఆర్భుణ్యోపృథివీతిశబ్దాంతరంప
తేవృ సూత్ర మన్యత్ర వ్యాకృతం అపామన్నపాతుల్వేయ కిమాహ (తస్మా
ద్యత్ర క్వచనవవః తీత్యాది) (తదేవధూయిష్టమన్నంభవతి) తదేవ - తత్త్రై
వేత్యథః (ఆర్భుణ్యవీనతదగ్యన్నాద్యంజాయతే) తత్ - తస్మాత్ శ్శాభివ్యేకదే
శభూతవీహియవాదిలక్షణస్యాన్నస్య వృష్టిప్రభుత్వేదశానాదేనపాతాః ఆ
న్నాద్యం - అన్నప్రభృతిపృథివీత్యావనన్విన్నమపిఆర్భుణ్యవీవాహియత ఇన్య
థః ఏతత్థండాంతగోరివాక్యవిషయే మధికరణవి్యతే - ద్విత్వియాధ్యాయే-
చాందోగ్య * తలైకౌఽన్యజశేతలైబసవిన ప్రభుత్వేన్యవ్యభిధానాత్, ఆ
కాశోత్పత్తైరశ్శులైః, ఆకాశోనోత్పద్యతేతైః * నవియదిశ్శులైరితి సూత్రేణ
పూర్వవక్ష్యేనాప్రేక్ష్యతే * అస్తియి. ఆకాశస్యాప్యత్పత్తిరస్త్యేవ- తైత్తిరీ
యకే * ఆత్తసతకాశస్సమూర్భుతాశ్శుత్పత్తైః శ్రీవశాత్ పునశ్చోదయతి- * గౌ
ణ్యసంభవాచ్చద్వాచ్చ * ఆత్తసతకాశస్సమూర్భుతిజ్జడత్పత్తిశ్శుతిగౌణీ-నిరనయ
మాకాశోత్పత్తైః చాందోగ్యేచాశ్శుతాయాః ప్రతిపాదనానంభవాత్ * వాయు
శ్చాంతరిక్షంచైతదమృతముభయమితి ఆకాశస్యామృతత్వప్రసక్తౌఽప్యత్త్యథఃస
ను * ఆత్తసతకాశస్సమూర్భుతిశ్శుత్రాకాశేనమూర్భుతబద్ధగౌణీభ్యో * ఆకా
శాద్వాయుర్వాయోరగ్నిరిత్యాదేశ్శుశాన్య సంధూతత్వస్యాపి గౌణ్యస్యాన్యాది
తి తత్రాహ స్వాప్త్యైకస్య బ్రహ్మబ్రహ్మ ఏకస్త్యేవసంధూతబ్రహ్మకాశేగౌ
ణత్వం * వాయోరగ్నిరిత్యాదావనుపక్రస్య సంధూతత్వస్యముఖ్యత్వం చసం
భవీతి - యథాముడకే * తస్మాదేతద్బ్రహ్మకామయాపమన్న చటాయతిఇతివృ
ధానేగౌణతయా ప్రయక్రస్యబ్రహ్మబ్రహ్మతస్మిన్నైవ ప్రకిరణే * తపసాచీ
యతే బ్రహ్మైతిబ్రహ్మణిముఖ్యతయోప్రయోగదశానాత్ - పరిహారతి * పృతి
జ్ఞానహనిరవ్యతిరేకాత్ ఆకాశస్యాపిబ్రహ్మోనాదేయతయా బ్రహ్మవ్యతిరేక
సత్వేన ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞాయా అహనిభావతి- బ్రహ్మకార్యస్యా
పి వస్తుసస్మత్ప్రేమికవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞానంహియేత్యథః * శబ్దభేద్యః
* సదేవసామ్యేదమగ్రతేదేవ మేవాద్యతీయం * తాదాత్మ్యమిదం సర్వమి
త్యాదిశబ్దైః సర్వస్యాపివస్తునాబ్రహ్మకాశ్శుశాన్యప్రతిపాదనపద్ధతే

౪౦౬ సానద్గిరియటికశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్షాయామ్
 శ్చాయమద్ధోవిధీయతే * యావద్వికారంతువిభాగోలాకవత్, తుశద్దశ్చాధై
 ఛాందోగ్య * ఐతదాత్మమిదంసర్వమిత్యాదిభిరాకాశాదెన్నవ్యస్యాపి వికా
 రత్వ ప్రతిపాదనాదేవ విభాగశబ్దితాడత్పుత్తిరపుస్తైవ,యథాలాకపితేసర్వ
 దేవదత్తపుత్రా ఇత్యభిధాయలేమ కేషాంచిదుత్పత్తిప్రతిపాదనేపి సర్వేషామ
 పుస్తత్తిః ప్రతిపాదితైవభవతి - తద్వత్ * వాయుశ్చాంతరిక్షంచైతదమృత
 మితితుదేవానామివచిరకాలస్థాయిత్యాభిప్రాయం * ఏతేన మాతరిశ్వావ్యా
 భ్యాతః ఆకాశోత్పత్తిప్రతిపాదనేనైవవాయోరపుస్తత్తిః ప్రతిపాదితైవేత్యర్థః
 * అసంభవస్తుసతాఽనుపపత్తేః తుశద్దోఽవధారణార్థః అసంభవం,అనుత్ప
 త్తిస్సతః, బ్రహ్మణివతద్వ్యతిరక్తస్యకృత్సస్యావ్యక్తమహదహజ్జ్వరతన్మా
 త్సేంద్రియవియత్పవనాదికస్య ప్రపంచస్త్యేకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానాదిభిరవగ
 తకార్యభావస్యానుత్పత్తిర్నోపపద్యతఇత్యర్థః ఇతిస్థితంపశ్యతమనుసరామః॥౪॥

ఉ— తెషాంఖల్వేషాంధూతానాంత్రిణ్యేవవీజానిభవంత్యాండజంజీ

వజముద్భిజ్జమితి ॥

॥౧॥

శం—తేషాం, జీవాదిషానాంఖల్వేషాం, పక్ష్యాదీనాంధూతానాం - ఏషా
 మితి ప్రత్యక్షనిదేశాత్. సతుతేజః ప్రభృతీనాం తెషాంత్రివృత్కరణస్య వక్ష్య
 మాణత్వాదసతి త్రివృత్కరణప్రత్యక్షనిదేశానుపపత్తిః దేవతాశబ్దప్రయోగా
 చ్చతేజః ప్రభృతీమ * ఇమాస్మిన్నిదేవతాఇతితన్మాతృషాంఖల్వేషాంధూతా
 నాం - పశుపక్షిస్థావరాదీనాం త్ర్యణ్యేన- నాతిరిక్తానివీజాని కారణానిభవంతి,
 కానితానితి- ఉచ్యతే ఆండజం - అండాజ్జాతం ఆండజమేవాండజం- పక్ష్యాది
 పక్షిసర్పాదిభ్యోహిపక్షిసర్పాదయోజాయమానాదృశ్యనైతేనపక్షిపక్షిణాంబీజం
 సర్పసర్పాణాంబీజం తథాఽన్యదవ్యండాజ్జాతంతజ్జాతీయానాం బీజమిత్యర్థః
 నన్వండాజ్జాతమండజముచ్యతే- అతోండమేవబీజమితియుక్తం కథమండజంబీ
 జముచ్యతే. సత్యమేవంస్యాత్ - యదిత్వదిచ్ఛాతంత్రాశ్చుతిస్స్యాత్. స్వతం
 త్రాశ్చుతిర్యతలహండహద్యేవబీజం, నాండాదితి. దృశ్యతేచాండజాద్యభా
 వే తజ్జాతీయసంతత్వభావః-నాండాద్యభావే అతోఽణ్ణాదీన్యేవవీజాన్యండ
 జాదీనాం. తథా- జీవాజ్జాతంజీవజం- జరాయుజమిత్యేతత్. పురుషపశ్వాది ఉ
 ద్భిజ్జం- ఉద్భవంతిత్కుద్భిత్ స్థావరం. తతోజాతముద్భిజ్జం ధానావా - ఉద్భి

లో. తతోజాయతఇత్యుద్భిజ్జం స్థావరవీజంస్థావరాణాంవీజమిత్యర్థః స్వేదజ సంకోకజయోరాండజోద్భిజ్జయోరెవయథాసంభవమంతర్భావః- ఏవంహ్యవథా రణంతీజ్యేవవీజానీశ్యవపన్నంభవతి.

॥౧॥

అ—మహాభూతానామచేతనానాం బ్రహ్మకార్యతోక్తా సమస్తరిజీవావిష్టానాంభౌతికానామపిపరంపరయాబ్రహ్మకార్యతైవేతివక్తుంతాస్యనువదతి (తేషామితి) పూర్వాధ్యాయేయేషాంగత్యాగతీదర్శితే- తృతీయంచస్థానముక్తంతానితచ్చద్వేసవరామ్యశ్యనై తేషాంప్రసిద్ధత్వద్వ్యోతనార్థఃఽభివ్యక్త్యుక్తం భూతానాం తీజ్యేవవీజానిభవంతీత్యుత్తరత్రిసంబంధః- భూతశబ్దస్యతేజః ప్రభృతి మరూఢత్వాప్రేషామిహగ్రహణంకింసన్యాదిత్యాశంక్యాహ (ఏషామితి) భూతానాంప్రత్యక్షత్వమేషామితినిర్దిశ్యతే సంభవతః పక్ష్యాదీనాంప్రత్యక్షతే తితాన్యేవాత్రభూతానివిసృజితాని నతుతేజః ప్రభృతీని తేషాంప్రత్యక్షత్వావయోగాదిత్యర్థః తేజః ప్రభృతీనాంప్రత్యక్షత్వావయోగాదేషామితినిర్దేశానుపపత్తింసమర్థయతి (తేషామితి) తేషాంప్రత్యక్షతయానిర్దేశాసంభవేషాత్వంతరమాహ (దేవతాశబ్దేతి) దేవతానాంపరోక్షత్వప్రసిద్ధే, రేతేషుచదేవతాశబ్దప్రయోగాన్నైతేషాంప్రత్యక్షత్వావపత్తిరిత్యర్థః తస్మాత్- మహాభూతానామత్రభూతశబ్దేనోపాదానాయోగాదిత్యర్థః అండజంపక్ష్యాదీత్యేతత్ప్రత్యక్షేణోపపాదయతి (పక్షినాంపాదిభ్యోహితి) అన్యదపీతి- గోధాద్యుచ్యతే. అండాజ్జాతమితిప్రకృష్టస్త్రిన్యసూరేణాండమేవవీజం సత్సండజమితిశంకతే (సన్నితి) పౌరుషేయీపుష్పత్తిః శ్మశ్శాబాధ్యేతిపరిహారతి (సత్యమిత్యాదినా) సకేవలంశ్మరేతేషాన్యసస్థా- కింతూపపత్త్యేత్త్యాహ (దృశ్యతేచితి) సత్యేవాండజాదా తజ్జాలీయమండజాదిసంతత్యాజాయతే- తదభావేతదభావఇత్యన్వయవ్యతిరేకాభ్యామండజాద్యేవాండజాదికారణం. యద్యప్సండజద్యభావేనాండజాదిజాయతే- తథాప్యండాదిభావేఽన్తజ్జాద్యభావేపి తద్భవతీతినాన్వయః తస్మాదండజాదీనామండజాన్యేవవీజాని నాండాదీనీత్యర్థః భానాశబ్దోవీజవిషయః సనుస్వేదజాసంకోకజమితివీజద్యయమవశిష్యతే. తస్మిమితిసప్త్యత్సాధ్యతే- తత్రాహ (స్వేదజేతి) స్వేదముద్భిద్యజాయమానం- దంశమశకాది తదుద్భిజ్జేస్తభవతి. సంకోకాత్- బిష్ట్యాజ్జాయమానం- యూకాది తదండజైస్తభవతి, యదాప్- స్వేదజం యూకాది తదండజైస్తర్భూతం సంకోకాత్.

౧౩౫ సానన్దగిరియతీకశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభాష్యయశ్చాయాం
 బోధ్యమృద్ధిమిముద్ధిద్యభాతం మశకాది తస్యోద్భిజ్జేస్తభావః తథాద సతే
 యోరస్తిపృథగ్య్యతాపదసాపెత్త్యేత్యథః సేవదజాదెరడజాదావంభావసస్య
 (పా) పకమాహం (ఏనమితి)

॥౧౧॥

రం—సర్వసేవ్యశరస్యతేజోబన్నాత్తకపీజత్యయస్సూతత్వం దశాయతి
 (తెహంఖల్వేహంభూతానాంత్రిణ్యనవీజానిభవంత్యాండజంజనముద్భిజ్జమితి)
 ఆండజం అండజంవక్షిసర్వాది స్వాధేకాలో బీవజం గభావేష్టనలక్షణ జరా
 యుజంపురుషవశాద్విది, ఉద్భిజ్జం- ఉద్భిన్న తీత్యుద్భిల్- ధావరం, తతోజాము
 ద్భిజ్జం నచస్వేదజానామత్యసంకీర్తనాధావాత్ కథఃత్రిణ్యనవీజానీత్యవధార
 ణమితిశంక్యం, ఉద్భిజ్జశబ్దేన స్వేదజస్యాపి సంగ్రహోపపత్తైః సూత్రితంచ *
 తృతీయశబ్దావరోధస్సంశోకజస్యేతి సంశోకజస్య, స్వేదజస్యఆండజంజనము
 ద్భిజ్జమిత్యతితృతీయసాద్భిజ్జశబ్దేనావరోధః సంగ్రహాత్పర్యంతః ఇదంచసూత్రి
 మప్యత్యవ్యాఖ్యాతం. అండజాదశబ్దనిర్దిష్టానామేహం భూతానాంతేజోబ
 న్నానిత్యేచవీజానీత్యథః తదేహపరిస్తాద్భ్యుక్త్యాహోనన్యత్వంజగతోబ
 ధ్యుపగంతవ్యమితిస్థితమ్.

॥౧౧॥

ఉ—సేయం దేవతైక్షతహంతాహమిమాస్మిలోదెవతాఅనేన జీవే

నాత్తనానుప్రవిశ్యనామహంపివ్యాకరవాణితి ॥ ౧౨॥

శం—సేయం - వ్యక్తితానదాఖ్యాతేజోబన్నయోనిదేవతాక్తావిక్షత-
 ఈక్షితనతీ యథాపూర్వం * బహుస్యామి తదేసిబహుభవనం పరియోజనం
 నాద్యాపి నిష్పృతమిత్యితేతేతాంపునః స్ఫుటవతీబహుభవనమేవప్రయోజనము
 రరీకృత్య కథం హంత ఇదానీమహమిమా, యథోక్తాస్తేజఆద్యాస్తిస్యాదేవ
 తాః (అనేనజీవేనేతి) సప్రబుద్ధిస్సంపూర్వస్వస్వసంభూతం ప్రాణధారణమాత్మా
 సమేవ స్మరంత్యాహ, అనేనజీవేనాత్మనేతి, ప్రాణధారణకర్తా ఆత్మనేతి వద
 నాల్ స్యాత్తహోబవ్యతిరక్తైః ప్రేతస్యస్వరూపతయాబిశిచ్ఛేనేత్యేతద్దశాయ
 తి అనుప్రవిశ్యతేజోబన్నభూతమాత్మాసంసగేణ లబ్ధవిశేషవిజ్ఞానా నతీనా
 మచరూపంచ- నామరూపేవ్యాకరవాణి విస్పష్టమాకరవాణి అసానామాయమి
 దంచూప ఇతివ్యాకుర్యామిత్యథః సనునయుక్తమిదమసంసారిణ్యః సర్వజ్ఞా
 యాదేవతానూః బుద్ధిపూర్వకమనేశతనహస్యాసంభావశ్చయం దేహమనుప్ర
 విశ్య చుఃఖమనుభవిష్యామితిసంకల్పనం. అనుప్రవేశశ్చ స్యాతన్యైవసతి, న

త్యం- ఏవంసయ క్తంస్యాత్- యది స్వేనైవావిక్యతేనయాపేణానుప్రవిశేయం
 యఃఖమనుభవేముమితచసంకల్పితవతి. న త్వేవం. కథంతహి. అనెనజీవేనాత్మ
 నాను ప్రవిశ్యేతివచనాత్, జీవోహినామ దేవతాయాఅధాసమా త్రంబుద్ధ్యా
 దిహితమాత్రాసంసగజనితః ఆదర్శఇవ ప్రవిష్టఃపురుషఃప్రతిబింబో జలా
 దిష్టివచ సూర్యాదీనాం. ఆదింత్యానంతశక్తిమత్యాః దేవతాయాఃబుద్ధ్యాదిస
 మ్బంధః చేతన్యాభాసోదేవతాన్వయాపవిత్రాగ్నిహేతిమిత్రః సుఖమఃఖిమూ
 ధశక్యాద్యనేకవికల్పప్రత్యయచేతుః. ఛాయామాత్రేణ జీవయాపేణా ప్రవి
 ష్టత్వాదేవతానదైహికైః స్వపిన్సుఖమఃఖాదిభిస్సంబధ్యతే. యథా పురుషాది
 త్యాదయఆదర్శోదకాదిమ ఛాయామాత్రేణానుప్రవిష్టః ఆదర్శోదకాదివో
 ష్టేన్నసంబధ్యనే- తద్వద్దేవతాః * సూర్యయథాసర్వలోకస్యచక్షుర్మతివ్య
 తేచాక్షుష్టేర్బాహ్యదోష్టైః । ఏకే స్తథా సర్వభూతాంతరాత్మానలివ్యతే లోక
 దుఃఖేనదాహ్యః * ఆకాశవత్స్వగతశ్చైవిత్యైతిహి కాశకే. ధ్యాయితవలేలాయ
 తివైతిచవాజననీయకే. నను (ఛాయా)వాచారంభణమాత్రశ్చేజ్జీవః- మృతైవ
 ప్రాప్తః. తథా పరలోకహలోకాదిచకథంతస్య- నేషహిషః- సదాత్మనా స
 త్యత్వాభ్యుపగమాత్. సర్వంచనామయాపాదినదాత్మనైవసత్త్వం వికారజాతం-
 స్వతస్త్వప్రతమేవ * వాచారంభణంవికారోనామధేయమిత్తుక్తత్వాత్. తథా
 జీవోపితి- యక్షానురూపోహిబలిరితిన్యాయప్రసిద్ధిః అతస్సదాత్మనా సర్వవ్య
 వహారాణాంసర్వవికారాణాంచసత్యత్వం- సతోఽన్యత్వేచానృతత్వమితిసంశ్చి
 ద్దోషస్తాంక్రీకేరహనువత్సంశక్యః- యథేతరేతరవిరుద్ధద్వేషతవాదాస్సవిబుద్ధిని
 కల్పనామాత్రా అతత్త్వనిష్ఠాఇతిశంక్యంనర్తమ.

॥ ౨ ॥

ఆ-జీవావిష్టానాంభూతానాం సత్కార్యత్వం ప్రకరణప్రామాణ్యాదు
 క్తమ్. ఇదానీం జీవానాం విశిష్టయాపత్యేన బ్రహ్మకార్యత్వేపి సస్వరూపేణ
 తత్కార్యత్వం- బ్రహ్మేవోపాధిప్రవిష్టం జీవవ్యవహారాన్మదమిత్యంగీకారాత్
 తథాచ బ్రహ్మణి విజ్ఞాతే జీవవిజ్ఞానంసేత్స్వతి, జీవానాంచభోగాయతనానిభా
 తికానీకార్యాణి- తేషానామయాపనిమాణంచక్తవ్యమిత్యభిప్రేత్యాత్తర
 గ్గంధమాదాయవ్యాకరోతి (సేయమిత్యాదినా) యథా * బహుస్యామితి సూ
 ర్యమీక్షితవతి- తథా కిమితిపునరైక్షత- ప్రియోజనాభావాదిత్యాశజ్ఞాహ(త
 దేవతి) ఇదానీం మహాభూతస్పృష్టైరసంతరమితియావత్. బ్రహ్మణోమాయోపా

౧౯౭ సాన్దగిరియటికశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయామ్
 ధికస్య కారణత్వాన్నాయోపాధివశాత్పుర్వస్థావనుభూతత్వం- తత్సంస్కార
 స్య బుద్ధిస్థత్వం. స్తరణంచేత్వాదినవిరుద్ధమితిద్రష్టవ్యమ్. అత్త నేతివిశేషణస్యతా
 త్పుర్యమాహ (ప్రాణైతి) నిర్వికల్పకవిత్తాత్రూపాదేవతామాయావశాన్త
 హాధూతానిన్యస్థావైమ యదాప్రవిష్టా. తిదాతదారభేమ సూత్రవిరాట్పు
 భృతిమ సమష్టివ్యప్త్యాత్మసదేహేమ పృవిశ్యతత్తదేహాభిమానవతి దేవదత్తా
 దినామ్నూ రూపెణచశౌక్యాదినానందోజ్యపిండంవ్యాకరోతీత్యాహ (అను
 పవిశ్యేతి) దేవతాయాస్సర్వజ్ఞత్వాదనంసారిత్వాత్సవంత్రాన్తచ్చ సంకల్ప
 ప్రవేశావయక్తావితశంకతే (నన్వితి) కింసాక్షాదనుప్రవేశాదివిరుధ్యతే, కిం
 వాజీవద్వా రాపీతివికల్పాద్విరుద్ధమంగీకరోతి (సత్యమితి) సాక్షాదనుప్రవేశాది
 నాస్తిచేత్ తహింకథంతిత్వాకాంతాపూర్వకంద్వితీయం దూషయతి(కథమితి)
 దేవతాయాజీవద్వారేణనుప్రవేశాద్యవిరుద్ధమితిశేషఃఅవిరోధమేవసాధయితుం
 జీవన్వరూపమాహ (జీవాహితి) ఆభిముఖ్యన-అహమిత్యావరోక్ష్యేణ భానత
 ఇత్యాభాసః - న్యోఽపరోక్షశ్చిత్ప్రతిబిమ్బః తన్నాత్రంజీవానామైత్యథః
 తస్యస్వరూపేణానాదిత్వేపి విశిష్టరూపేణసాదిత్వందశయతి (బుద్ధ్యాదితి)
 బుద్ధ్యాదిభిః ధూతమాత్రాభిశ్చిదాత్తనస్సంసగః తేనజనితస్త్రైతియావత్
 వసువిదాత్తాకూటస్థానంగాఽవ్యతీయశ్చేప్యత్యేనకథంబుద్ధ్యాదిభిర్భూతమా
 త్రాదిభిష్ఠసంస్పృశ్యతే- తత్రాహ (అదింత్యేతి) సత్త్వాదిప్రకారైరశక్య
 చింతనానినాదిరనిర్వాచ్యానమ్యజ్ఞానమంతరేణనాశశూన్యాదండాయమానా
 యామాయాశక్తిః తస్యాఃవిషయత్వనాశ్రయత్వేనచపరాదేవతావతీకృష్యతే. త
 స్యాశ్చ స్వనిష్ఠమాయాశక్తివశాద్బుద్ధ్యాదిభిరాత్తనస్సమృద్ధస్సిద్ధతీత్యథఃబు
 ద్ధ్యాదిసంబంధఫలమాహ (చేతనేతి) తదాభాసః - జీవశబ్దవాచ్యః సిద్ధతీతి
 శేషఃబుద్ధ్యాదిభిరాత్తనస్సంబంధేమాయాశక్తిరుపాదానమిత్యుక్తంత్రైవనిమి
 త్తకారణమాహ (దేవతేతి) ఆవరణవిక్షేపశక్తిసుంపన్నాహిమాయాశక్తిః త
 తోఽవిచ్ఛిన్నం దేశకాలాద్యనవద్భిన్న దేవతాస్వరూపోహమితి విశేషాగ్ర
 హణం ఆవరణంనిమిత్తంకృత్వాబుద్ధ్యాద్యధ్యాసస్సిద్ధతీత్యథః. బుద్ధ్యాద్య
 ధ్యానస్యకార్యాంతరందశయతి (సుఖితి) పరైవతోపాదేవతా సంసారిణీ
 స్యాదితిచేత్ సత్యం అజ్ఞానదావరాబుద్ధ్యాదినంబంధమనుభూయజీవత్వం పా
 వ్యస్తేవసంసరతీత్యాహ (ధాయామలైణైతి) పరస్యాః దేవతాయాస్సవత

స్సంసారాభావం దృష్టాంతేనస్పష్టయతి (యథేత్యాదిగా) తస్యాఃస్వతాదుః
భాద్యసంబంధేశ్చరితంప్రమాణయతి (సూర్యఇతి) ఉపాధిద్వారాతస్యాస్సం
సారిత్వేవ శ్చుతిరస్తీత్యాహ (ధ్యాయతీతి) పృథివిమృచాయాశ్చబ్రహ్మయోగా
న్నిధ్యాత్మమిష్టమితిమన్వానశ్యంతే (నన్వతి) తన్మమాత్మమిష్టమైశ్వర్యాశ
జ్ఞానాహ (తథేతి) జీవస్యమృతాత్వేనస్వీకృతేనతితస్యేహలోకపరలోకా త
ద్దేతుర్మాతృస్తద్దేతుశ్చైతి సర్వసంమృతాసాదిత్యనః విశిష్టరూపేణమిధ్యాన్వే
పి స్వరూపేణసత్యత్వాజ్జీవస్య బ్రహ్మస్తీతిజ్ఞానానుక్రిస్తుంభవతితిసమాధత్తే (నై
షదోషఇతి) యత్తుపరలోకేహలోకాదిమృతాసాదితి- తత్తాహ (నన్వంతీ
తి) కథంతపాతస్యమిధ్యాత్వాక్రిత్యానజ్ఞానాహ (స్వతఃఇతి) యథాప్ర
పంచాబ్రహ్మత్వానసత్త్వపిస్వరూపేణ మిధ్యాన్వీకృతం తథాజీవబ్రహ్మచోదాపి
బ్రహ్మత్వానసత్త్వః స్వరూపేణమిధ్యతి స్వీకర్తాన్యమిత్యాహ (తథేతి) అథ
భోక్తాస్వరూపేణాపిసత్త్వాన్త- భోగ్యప్రపంచస్తేనమిధ్యాన్వేమిష్యతామి
త్యాశ్చజ్ఞానాహ (యత్నానురూపాహితి) లోకీకన్యానానుసారేణభోగ్యప్ర
పంచస్యమిధ్యాన్వేభోక్తురపి విభక్తస్వరూపేణ తస్మిన్ద్విఃకతోజీవకర్తవాద్య
స్యమిధ్యాన్వేపితల్లక్ష్యస్య సత్తాత్మస్య సత్కర్మమితి స్వవర్ణిత్యథః యచ్చ
తార్కికైరుద్యతే ప్రపంచస్యమిధ్యాన్వే సాగతిమతానుమతిః సత్యవైచాన్ద్యే
తవ్యాహతితి తదపుక్తస్యామేన నిగస్తమిత్యాహ (అతఃఇతి) అద్వైతవాదే
వోపాధావంతైశ్చమ్యోదృష్టాంతేన స్పష్టయతి (యథేతి)

॥౨॥

రం—తదెవోపసాదయతి (సేయందెవతైక్షతహంతాహమిమాస్మిన్లోదెవ
తాతినెనజీవేనాత్తనానుప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరవాణీతి) అత్రసంజ్ఞా
మూర్తీకృత్యధికరణైభగవతాభాష్యకృతా * సేయందెవతైత్యాదివాక్యసాన్వీ
యమథః- సేయం- సద్భుద్ధితాపరిదేవతాఇమాః, తైజోఽబ్రహ్మరూపాస్మిన్లో
దేవతాఃఅనెనజీవేన - జీవసమష్టివిశిష్టేనాత్తనానుప్రవిశ్యనామరూపే వ్యాకర
వాణి- దేవాదివిదిత్రస్సృష్టితన్నానుభేయానిచకరవాణీతిభాషితం * అభిమాని
వ్యవదేశస్తువిశేషానుగతిభ్యామితిసూత్రే * హంతాహమిమాస్మిన్లోదెవతా ఇ
తితైజోఽబ్రహ్మానిదేవతాశ్చైవ విశేష్యంతథతిభాషితత్వాదత్రదేవతా ఇత్యభి
మానిదేవతాపరత్వమవగంతవ్యం గతశ్చఇమాస్మిన్లోదెవతాఇత్యసాన్వీయమథః
స్ససాన్వీభిమానిదేవతాఽధిస్థితానితైజోఽబ్రహ్మానీతి. తైజోఽబ్రహ్మాభిమానిదేవ

శ్లో ౨ సానన్దగిరియతీకశక్కురభావ్యరంగరామానుజభావ్యయత్తాయాం

తానాం పరమాత్మవ్యతిరిక్తత్వప్రమాణాభావాత్ పరమాత్మనశ్చసర్వాభిమాని
దైవతాత్వసంభవాచ్చ పరమాత్మయావదైవతాఽధిష్ఠితాఇత్యర్థః పరమాత్మవ్య
తిరిక్తదేవతాఽభ్యుపగమేపి దైవతాశబ్దస్య తదధిష్ఠితత్వమేవాధః నచ * త
త్వైజోఽన్యజత * తత్వైజ్విక్షలేత్వాచా నేజలదిద్దానాం పరమాత్మపరత్వాత్తై
జోఽబలన్నావస్థావన్నపరమాత్మనాం తత్త్వపహితత్వాద్వ్యవస్థాఽధీన బహు
త్వాశ్రయాణామేవ ఇమాన్సిస్యాదైవతాఇతి దేవతాశబ్దేన పరామర్శోఽస్తునతు
దైవతాశబ్దస్య తదధిష్ఠితపరామర్శ్యోన్వయమితివాచ్యం తత్త్వవస్థపరమాత్మసుజీవస్య
ప్రవేశాసంభవేన ప్రవేశయోగ్యతేజోఽబలన్నానామేవాధేదోపచారేణ లక్షణ
యావాదేవతాశబ్దేన నిర్దేశ్యవ్యత్యాత్ మహాసిద్ధాంతే * తద్విక్షలేతిన్వజ్ఞ
త్వం * అన్యజతేతినిమిత్తత్వం * బహుస్యామిగ్నిసాదానత్వం తదుభయాను
గుణసగృహీతత్వం సత్యసంకల్పత్వం చ * అననతేవనాత్తనాఽనుప్రవిశ్యేతి
సర్వాంతరత్వం చోక్తంభవతి జీవనాత్తనైతి జీవశరీరకణమయైత్యర్థః * సిం
హేనభూత్వాబహవోమయాత్రాః * వ్యాఘ్నేనభూత్వాబహవోమయాత్రా ఇతి
షత్ సార్వజ్ఞ్యాదిగుణకస్య తద్విపరీతాకారజీవైక్యాసంభవాత్ * యస్యాత్మాశరీ
రమిత్యాదివచనాత్ * తదనుప్రవిశ్యేత్యచేతనఇవ జీవప్రసవప్రవేశశ్రవణాచ్చ
శరీరవాచిశబ్దస్య శరీరపర్యంతత్వముఖ్యతాయా ఉపపన్నత్వాచ్చాయమేవాధః
ఇతి వ్యాసార్యైరుక్తం ననుజీవశరీరకేణ మయావ్యాకరవాశీత్యర్థోనసంభవతి
వ్యాకరవాశీతితిజాకర్తురభిహితత్వేన అనభిహితాధికారవిహితస్మృతీయానుప
పత్తైః నచ వ్యాకరణక్రియాకర్తుః స్థితాఽభిహితత్వైవిప్రవేశక్రియాకర్తురనభి
హితత్వాత్ప్రతీయాభవిష్యతితివాచ్యం తహేమయాభుక్త్యాప్రజామిత్యపి ప్ర
యోగస్సాధుస్సాగ్రో - ప్రజక్రియాకర్తురభిధానైపిధుక్రియాకర్తురనభిహిత
త్వాత్ * సామిదుష్టాణములితినూనైకైయతేనక్త్యాప్రగ్భయస్సభావాధఃత్వా
త్ పక్త్యాదనంభుజ్జైదేవతతః పక్త్యాదనాధుజ్యతే దేవదత్తైనేత్యత్యదక్త్యాప్ర
త్యయేనపవక్రియాకర్తుక మణారనభిధానాత్ప్రతీయాద్వితీయే కుతానప్రా
ప్నువతఇత్యాశంక్య ఆఖ్యాతపనవాచ్యాక్రియావిశేష్యత్వాత్ప్రధానం - ఇతరా
తువిశేషణత్వాదప్రధానం తత్క్రియాసాధనయోరపిత్యస్తద్వైరకోగుణ ప్ర
ధానభావః తత్యప్రధానశక్త్యభిధానైగుణక్రియాశక్తిరభిహితవత్ప్రధానతే ప్ర
ధానానురోధాత్ గుణానాం పృథక్తద్విరుద్ధస్వకార్యరంభాయోగాచ్చుత్సక్త

త్వాదితీచేత్ సత్యం మయేత్యస్య స్వరూపేణైత్యథః ఆత్మశబ్దః స్వరూపవ
 రః యద్యః జీవశరీరకం స్వరూపం వ్యాకరణకర్తుర్భుధిశ్చైతథాపి * వ్యవ
 దేశవదేశ స్థిస్తుద్ధ్యానానాన్వేష్యనైతిన్యాయేనకవిప్రభేదమాదాయ అనభిహ
 తాధికారవిహితత్వత్రీయోపపత్తిః ఘటః స్వేనరూపేణేతరవ్యాప్తి త్రికరొతిత్వా
 దిప్రయోగదర్శనాల్ కరోతీతిజ్ఞానమేతరవిహితత్వాల్, నను తత్కర్తృత్వా
 త్పతీయా కరణందనజిజ్ఞాసభిహితమితిచేత్ తేహ్యప్రకృతేపి తథాఽను *
 తేనైతస్తద్విశిష్టస్వకరణకతయాఽనుప్రవేశేపి కర్తృత్వధికరణచారావశ్య కశ్చా
 యమథః యద్వా ఆరుభవేధాధికరణైః * అనెనబేవనాత్మనా - మదాత్మజీవే
 నాత్మశయాఽనుప్రవిశ్యవీతిద్వినీత్రీనామరూపభాక్త్యరవాణీతిభాషిత్యైవ జీవ
 శబ్దస్య పరమాత్మసంబంధతత్వాధావస్థావిప్రదర్శితత్వాత్త్వదనుసారేణ జీవనేన్య
 న్యజీవవవాధః ఆత్మశబ్దస్యశరీరత్వమథః, శరీరభూతేనానేనబేవనానుప్రవి
 శ్యనామరూపేవ్యాకరవాణీత్యథః ఆత్మశబ్దస్యశరీరవాదిత్వమభిప్రేక్ష్యైవ
 మదాత్మక జీవనైతిభాషిం ఆత్మశయాఽనుప్రవిశ్యేతివాప్యస్థానయమథః-
 ఆత్మతయేతిహేతౌత్పతీయా హేతుత్వంచ ప్రయోజనశ్చేనదివక్ష్యతం ఆత్మత్వా
 ధామనుప్రవిశ్యేత్యథః ప్రవిశ్యనియంతృత్వాధావే ఆత్మత్వానంభవాల్ చా
 రేణానుప్రవిశ్యపరబలంకలయానీతివదితియద్వా * అనేనబేవనాత్మనాఽను
 ప్రభాతఃపేపీయమానామోదమాన స్థితిత్యత్రై నతనేనజీవనాత్మనాఽను ప్ర
 విశ్యేత్యత్రాపి జీవాత్తనేన్యేవాధః అస్థివత్తే అనేనైతీశబ్దస్య ప్రమాణ
 ప్రతిపక్షపురోవణివాదినామచ్ఛరీరభూతీనోన్యథః అనయోఃచారేణానుప్రవి
 శ్యపరనేన్యసంకలయాని దేవదత్తైవపక్వాచేత్ప్రేగుభుజ్యతే-ఇన్యైశ్చేవవిశిక్తియా
 ప్రయోజకకర్తృపరమాత్మనావ్యాప్తియమాణస్య జీవాత్మనః కరణతయాత్పతీ
 యాసంభవాత్పతీయాయానానుపపత్తిః ఇయాంస్తువిశేషః నామరూపవ్యాక
 రణస్య * తాసాంతివృత్తంతివృత్తమేకైశ్చాకరవాణీతివక్ష్యమాణాన తివృత్క
 రణైవ సమానకర్తృకత్వానగమాన్నామరూపవ్యాకరణాంశే సాక్షాత్కర్తృక
 త్వమస్తి ప్రవేశేతు సర్వవ్యాపకస్య పరమాత్మసాక్షాత్కర్తృకత్వానంభవాల్
 ప్రయోజకకర్తృత్వంఏవంచానుప్రవేశనామరూపవ్యాకరణయోగస్సమానకర్తృక
 కత్వసంభవాల్ క్వాప్రత్యయస్యాపి నానుపపత్తిరితిదృష్టవ్యం ఏతేనాంతఃకరణ
 విశిష్టస్థానమథత్వంవదంతఃపరేప్రత్యక్షాః * బహుస్యాం * హంతాహ

౧౪౪ సానందగిరియతీతశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయుక్తాయాం

మిమాంసాసంకల్పనమయేతస్యాభావాదిత్యాస్తాంతావత్ ||

|| ౨ ||

ఉ—తాసాంతివృతంతివృతమేకైకాంకరవాణీతి సేయందేవతేమా

స్తిస్యాదేవతాఅనేనైవజీవనాత్తనానుప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరోత్

శం—నేనంతిస్యాదేవతాఅనుప్రవిశ్యసాన్వితావధేవీజఘాతైవ్యాకృతేనా
మరూపేవ్యాకరవాణీత్తిత్వా తాసాంచ తిస్మత్సేవతానామేకైకాం తి
వృతం తివృతంకరవాణీ ఏకైకస్యాస్త్రీవృత్తరణైవైకైకస్యాః ప్రాధాన్యం
ద్వయోద్భవోగూఢభావః. అన్యథాహింజ్ఞానైవైకైకమేవ తివృత్తరణంస్యా
త్, నతుతిస్మత్సంపృథక్ పృథక్ తివృత్తరణమితివినహితజ్ఞానాన్నానాంపు
థజ్ఞానమప్రత్యయలాభస్యానీ-తేజఇదమిమాంసాపోన్నమిదమితిచపృథజ్ఞా
నమప్రత్యయలాభేదేవతానాం సమ్యగ్వ్యవహారస్యపరిధిః పరియోజనంస్యాత్.
ఏవమితిత్వా సేయందేవతేమా స్తిస్యాదేవతాఅనేనైవ- యథోక్తనైవజీవనసూ
ర్యబిమ్బవదంతః ప్రవిశ్యవైరాజం పిండం ప్రభుమ్, దేవతాదీనాంచఘ్నిండాన
నుప్రవిశ్య, యథానంకల్పమేవనామరూపేవ్యాకరోదసానామాయ మిదం
రూప ఇతి ||

|| ౩ ||

ఆ—వ్యాకరవాణీ త్యేతదంతంవాక్యంవ్యాఖ్యానయతదనూద్యతాసామిత్యాది
వ్యాచపై (నైవమిత్యాదినా) కరవాణీ- ఇత్యైక్షతేతిసంబంధః కథంపునరిదం
తివృత్తరణమిత్యాశంక్య ప్రథమమేకైకాందేవతాంద్విధావిభజ్యపునరేకైకం
భాగంద్విధాద్విధాకృతావతదితరభాగయోర్నిక్షిప్యతివృత్తరణంవివక్షితమిత్యా
హ (ఏకైకస్యాఇతి) గుణప్రధానభావానంగీకారేనమానపరిమాణసూత్రేతి
యనిమితరజ్జవత్తివృత్తరణమేకమేవసాన్వదిత్యాహ (అన్యథేతి) ఏవకారా
ధాందశోయతి (సత్వితీ) గుణప్రధానభావేన తివృత్తరణముపసంహర్తు
మితీతబ్ధః ఇతశ్చగుణప్రధానభావేనతివృత్తరణమేష్టస్యమిత్యాహ (ఏవంహీ
తి) పృథజ్ఞానమప్రత్యయలాభేనాపికింస్యాదిత్యాశంక్యాహ (పృథగీ) సేయ
మిత్యాదివ్యాచపై (ఏవమిత్యాదినా)

|| ౩ ||

రం—(తాసాంతివృతంతివృతమేకైకాంకరవాణీతి) అత్యసంజ్ఞామూర్తిః క్ష
ప్రతిధికరణభగవతాభాష్యకృతా * తదథమన్యోన్యసంసర్గమప్రాప్తా
నామేషాంతేజ్ఞానాన్నానాం విశేషసృష్ట్యసమర్థానాం తత్సమర్థ్యామైకై
కాంతివృతం తివృతంకరవాణీతీత్యేతద్వాక్యాథకృత్తః అత్ర తదథమిత్య

స్య దేవాదివిచిత్రరూపాణాం తస్మాద్దేయానిచ కరణార్థమిత్యర్థః -
 పూర్వం * దేవాదివిచిత్రస్సృష్టింతస్మాద్దేయానిచకరవాణీత్యక్తరితి దృష్ట
 వ్యం. అత్రేతిశబ్దస్య * సేయం దేవతైశ్చ తేతిపూర్వేణసంబంధః. ఏవమీక్షిత్యావస
 రాదేవతాయథాసంకల్పమకరోదిత్యాహ (సేయం దేవతేమాస్మిన్సోదేవతాఅ
 నేనేవజీవేనాత్మనాఽనుప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరోత్ తాసాంత్యివృతం త్రి
 వృతమేకైకామకరోత్) అత్ర త్రివృత్కరణాధీనత్వాన్నామరూపవ్యాకరణ
 స్యాథక్రమానురోధేన పాఠక్రమోబాధ్యతే. తత్రైకోబన్నదేవతాసు ఏ
 కైకాంత్యివృతంత్యివృతంకృత్యావసామరూపవ్యాకరణమకరోదిత్యర్థః అత్రేవ్యా
 వకస్య పరమాత్మనః స్వరూపేణ అవృథస్సిద్ధసర్వసమప్రవేశస్య సర్వదాసత్వై
 పి స్వకరీరభూతజీవేనానుప్రవేశస్య పూర్వమథావాజ్ఞీవేనానుప్రవిశ్యనామరూ
 పేవ్యాకరోదిత్యస్యనానుపపత్తిః చారస్యరాజకరీరత్వభావాన్నచారేణానుప్ర
 విశ్యేతి వాక్యసామ్యంచెతిదృష్టవ్యం (యథాతుఖలుసామ్యేమాస్మిన్సోదేవతా
 స్త్రివృత్తిత్రివృద్దేకైకాభవతితన్నైవిజానీహీతి) దేవతాఽధిష్ఠితానాంకేజోఽబ
 న్నానాంత్యివృత్త్యికాంతమేనిగదతస్కృణోవీత్యర్థః; వ్యాసాల్యైరానందమ
 యాధికరణైః * అనుప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరవాణీత్యత్ర నామరూపవ్యా
 కరణస్యానుప్రవేశపూర్వకత్వమవగమ్యతే* తత్స్విప్రాప్తదేవానుప్రావిశదిత్య
 త్రానుప్రవేశస్య సృష్టిపూర్వకత్వంగమ్యతేతస్మాత్సమాచార్యైః త్వమేవ వివ
 క్షితం నపౌర్వాపర్యమపి. అతఏవహి * తస్యత్వప్రావిదధమూపమేతీతిస్సప్త్య
 నుప్రవేశయోస్సమానకాలికత్వమేవపరియతే. అథవా * తత్స్విప్రాప్తదేవా
 నుప్రావిశదిత్యస్సప్త్యనంతరత్వేన శూయమాణానుప్రవేశః స్థిత్యధోఽన్యఏ
 వేత్యక్తంవ్యావకస్యాపిపరమాత్మనాంతర్యామివిగ్రహద్వారాఽనుప్రవేశ
 పవద్యతెఇతికేచిత్. జీవద్వారైవానుప్రవేశోనన్వతెఇతికేచిత్ పృతిపస్తుతిత్తద్వస్తు
 మాత్రపూర్ణపరమాత్మకార్యకారిత్వాత్తత్రప్రవిష్టత్యపత్త్యకిరిశికేచిత్ ॥౩-౪॥

ఇతిషష్ఠప్రపాఠకె తృతీయఖండభాష్యమ్

ఉ—తాసాంత్యివృతం త్రివృతమేకైకామకరోద్యథాతుఖలుసా

మ్యేమాస్మిన్సోదేవతాస్త్రివృత్తిత్రివృద్దేకైకాభవతితన్నైవిజానీహీతి॥౪॥

ఇతి షష్ఠప్రపాఠకే తృతీయః ఖండుః

శం—తాసాంచ దేవతానాం గుణప్రధానభావసత్త్వివృతం త్రివృతమేకైకా

౪౮- సానందగిరియతీకశఙ్కరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయుక్తామామే
మకరోల్- కృతివతీదెవతా. తివృతు తావద్దెవతాదిపిందానాం నామరూపా
భావం వ్యాకృతానాం తేజోఽబన్నమయత్సనతిభాత్వహి. యథాతుఖటబహి
రిమాః పిండైశ్చస్తినిద్రాదేవతాస్త్రివృత్తివృద్ధేకైకాభవతి- తన్నై మమనిగదతా
విజానీహి. విస్పష్టమనధారయోదాహరణతః. || ౪ ||

—ఇతిషష్ఠప్రపాఠకే తృతీయఖండభాష్యమ్—

ఆ-సంక్షేపేణ త్రివృత్తిరణం ప్రతిజ్ఞాయోదాహరణతః స్ఫుటికతుణ
మారభమాణా దేవేతివృత్తిరణస్యాగ్గి స్ఫుటికతావ్యత్యాద్దేహతిరక్తేమపి
భవం తదుదాహరణముపక్రమతే (తిస్తతుతావదితి, || ౪ ||

—ఇతిషష్ఠప్రపాఠకే తృతీయఖండభాష్యటీకా—

ఉ-యదగ్నేరోహితగ్రూపం తేజనస్సయాపంయచ్చుక్లం త
దపాంయత్క్యవ్వంతదన్నస్యాపాగాదగ్నేరిగ్నిత్వం వాచారంభ
ణంవికారోనామధేయం త్రిణిరూపాణీత్యేవనత్యమ్ || ౧ ||

శం-యత్తద్దెవతానాం త్రివృత్తిరణముక్తం- తన్నైవోదారణముచ్యతే.
ఉదాహరణంనామ- ఏక దేశప్రసిద్ధాన్తశేషప్రసిద్ధ్యభాముదాహరణతః, త
దేతదాహ- యదగ్నేః త్రివృత్తిరణస్య రోహితంరూపం ప్రసిద్ధంలాకే- తద
త్రివృత్తిరణస్య తేజసరూపమితిషడ్ధి. ఉదాహ - యచ్చుక్లంరూపమగ్నేరేవ- త
దపాం అత్రివృత్తిరణానాం. యత్క్యవ్వం తన్నైవాగ్నేరూపం- తదన్నస్యవృ
థివాగ్నే అత్రివృత్తిరణాయాత్యతిషడ్ధి. తన్నైవంనతి రూపత్యాయవ్యతిరేకణాగ్నిరి
తి యన్తస్యసేత్వం- తస్మాగ్నేరిగ్నిత్వమిదానీమహాగాత్- అవగతం ప్రాగ్గూ
పత్యయివివేకవిజ్ఞానావాగ్నేరిగ్నిబద్ధిరాసీత్తే సాగ్నిబుద్ధిరవగతాగ్నిశబ్దశ్చే
త్యభావః, యథా దృశ్యమానశ్రోత్రధానసంయుక్తః స్ఫుటికగృహ్యమాణః పద్మ
రాగోఽయమిత్యేవబుద్ధిర్వ్యవహారికాభవతి ప్రాగుపధానస్ఫుటికయోర్వి
వేకవిజ్ఞానాత్- తద్వేవేకవిజ్ఞానేను పద్మరాగశబ్దబుద్ధినివరైతే తద్వివేకవిజ్ఞాతః
తద్వత్. నను కిమత్రేబుద్ధిశబ్దకల్పనయాకియతే-ప్రాగ్గూపత్యయివివేకకరణా
దగ్నిరేవాసీత్తదగ్నేరిగ్నిత్వం రోహితాదిరూపవివేకకరణాదపాగాదితియుక్తం
యథా తంత్యేవకషణైవటాభావః. నైవం- బుద్ధిశబ్దమాత్రమేవహ్యగ్నిః. యత
ఆహ- వాచారంభణమగ్నిర్నామవికారోనామధేయం- నామమాత్రమిత్యర్థః
అతోఽగ్నిబుద్ధిరపిమృచ్ఛేవ. కింతహి తత్రనత్యమ్. త్రిణిరూపాణీత్యేవనత్యం

నాణుమౌలీమపిరూపత్యయవ్యతిరేకణ సత్యమస్తీత్యవధారణార్థః. || ౧ ||

అ—కథము దాహరణతోఽవధారణమిత్యాశంక్యానంతరవాక్యమవతారయతి (యత్రదితి) ఉదాహరణశబ్దంపుష్కాదయతి (ఉదాహరణంగామేతి) తల్లైవశ్చుతిమవతార్యవ్యాచప్తే (తదేతదిత్యాదినా) అతివృత్తతానాం-రూపమితి విద్ధితీసంబంధః. తత్ర అగ్నా రూపత్యయే పూర్వోక్తరీత్యా పృథక్కృతేన తియావత్. ఇదానీం వివేకదశాయామితిర్థః, అక్షరాధ్యక్షమైవాక్యాతాత్పర్యమాహ (ప్రాగితి) రూపత్యయవివేకాత్పాగవశ్చాయామగ్నిశబ్దబద్ధితి ద్వివేకాదూర్థ్వం తన్నివృత్తిరిత్యేతమథం దృష్టాంతేన సమర్థయతే (యథేత్యాదినా) అగ్నివిషయే శ్చుతంహితాన్వఽధికకల్పనాయాంనాస్తి నిబంధనమితి శఙ్కతే (నన్వీతి) రోహితాదిరూపత్యయవివేకే సత్యగ్నైర్గ్నిత్వమపగచ్ఛతీత్యత్ర దృష్టాంతమాహ (యథేతి) శబ్దబుద్ధిప్రక్షేపేన సశ్చుతత్యాగోస్తీతిపరిపాలితి (నైవమితి) తత్ర ప్రమాణ త్వేనానంతరవాక్యమాదాయవ్యాచప్తే (యతిఇతి) అగ్నేర్నామరూపత్యయతస్యేబ్ధార్థః. || ౧ ||

రం—(యదగ్నేరోహితంరూపం తేజస్తద్యూపమ్) అగ్నేర్నైద్రోహిత రూపం-స్వరూపం. రోహితోభాగోద్భవ్యతే. తదతివృత్తతానంత్య తేజసఃస్వరూపమ్ (యచ్ఛుక్లంతదపాంయత్యుష్ణంతదన్నస్యేతి) అపాం అన్నస్యేత్యత్ర రూపమిత్యనువర్తతే. యదిత్యతఃపూర్వమగ్నేరిత్యనువర్తతే. స్పష్టోఽర్థః అగ్నేస్తేజోఽబన్న సముదాయరూపత్వే యవత్తేజోఽబన్నావస్థానమగ్నిరూపేణోపలంభః ప్రాప్నోతీత్యత్రాహ (అపాగాదగ్నేర్గ్నిత్వమ్) తేజోవ తేజోఽబన్నైషు అగ్నైర్ద్యవస్థానాశకసామగ్గీసన్నిధానై అగ్నిత్వావస్థా అపేకాభవతి, అవస్థాంతరంప్రాదుర్భవతి (వాచారంభణం వికారోనామధేయం త్రిణిరూపాణీత్యేవసత్యమ్) అతస్తేజోఽబన్నైరెవాగ్నిత్వాద్యవస్థానత్వణౌ వికారోఽగ్నైదినామధేయంచ వాక్పూర్వకవ్యవహరసిద్ధయే తేజోఽబన్నై రేవస్పృశ్యతే, అతస్తేజోఽబన్నరూపాణ్యేవాగ్నిరితిసత్యమిత్యర్థః || ౧ ||

ఉ—యదాదిత్యస్య రోహితోరూపం తేజస్తద్యూపంయచ్ఛుక్లంతదపాంయత్యుష్ణంతదన్నస్యాపాగాదాదిత్యాదాదిత్యత్వం వాచారంభణంవికారోనామధేయంత్రిణిరూపాణీత్యేవసత్యమ్ ||

ఉ—యచ్ఛుక్లంతదపాంయత్యుష్ణంతదన్నస్యాపాగాదాదిత్యాదాదిత్యత్వం

అక్షరము సానందగిరియతీకశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయామ్
 చుక్కంతదపాంయత్కృష్ణంతదన్నస్యాపాగాచ్చంహ్రచ్చంద్ర
 త్వం వాచారంభణంవికారో నామధేయంత్రీణిరూపాణీత్యేవసత్యం ||3||
 ఉ—యద్విద్యతోరూపితగ్ రూపం తేజస్తద్యూపం యచ్చ
 క్లంతదపాంయత్కృష్ణంతదన్నస్యాపాగాద్విద్యతోవిద్యత్త్వం
 వాచారంభణంవికారో నామధేయంత్రీణిరూపాణీత్యేవసత్యం ||౪||

శం—తథా యదాదిత్యస్య. యచ్చంద్రమసో, యద్విద్యత ఇత్యాది- స
 మానమ్. సను * యథాతుఖలుసోమ్యేమాస్తిసోదేవతాస్త్రివృత్తివృద్దేకా
 భవతి తన్నేవిజానీహీతుక్త్యా తేజనవవచతుర్భిరపుదాహరణైరగ్నాదిభిస్త్రి
 వృత్కరణందర్శితం- నాబన్నయోరుదాహరణందర్శితంతివృత్కరణై. నైషహో
 షః- అబన్నవిషయాభ్యపుదాహరణా న్యేవమేవచద్రవ్యానీతిమన్యతేశుతిః.
 తేజనఉదాహరణముపలక్షణార్థమ్. రూపపత్వాత్ స్పష్టార్థత్వాత్పపత్యైశ్చ
 గంధరసయోరనుదాహరణంత్రీయాణామసంభవాత్. సహిగంధరసౌ తేజసిస్తః
 స్పర్శశబ్దయోరనుదాహరణంవిభాగేన దగ్ధయితుమశక్యత్వాత్. యద్విసర్వంజగ
 త్త్రివృత్కృతమిత్యగ్నాదీవత్- త్రీణిరూపాణీత్యేవసత్యం- అగ్నేగ్నిత్వవద
 పాగాజ్జగతాజగత్త్వమ్. తథాన్నస్యాప్యస్థుంగత్యాదావఇత్యేవసత్యం- వా
 చారంభణమాత్రిమన్నం తథాఽపామపి తేజస్కంగత్యాదావచారంభణత్వే తే
 జఇత్యేవసత్యం. తేజసోపి సత్కుంగత్యాదావచారంభణత్వం- సదిత్యేవసత్యమి
 త్యేయోఽర్థోవివక్షితః. సను వాయ్వంశరీత్యేతివృత్కృతే తేజఃప్రభృతిష్వ
 సంతర్మాతత్వాదవశిష్యతే. ఏషు గంధఃసశబ్దస్పర్శాశ్చావశిష్టా- ఇతి కథం
 సతావిజ్ఞానేనసర్వమన్యదవిజ్ఞాతంవిజ్ఞాతంభవేత్- తద్విజ్ఞానేవాప్యకారాంతరం
 వాచ్యమ్. నైషహోషః- రూపపద్ద్రవ్యే సర్వస్యదర్శనాత్. కథం తేజసి తావ
 ద్యూపవతి శబ్దస్పర్శయోరపుపలంభాదావ్యవంతరిక్షయోస్తతి స్పర్శశబ్దగు
 ణవతోస్సద్భావానుమీయతే. తథాబన్నయోరూపవతోః రసగంధాంతర్భావ
 ఇతిరూపవతాం త్రీయాణాం తేజోబన్నానాంతివృత్కరణపరిదర్శనేన సర్వం
 తదంతర్మాతం- సద్వికారత్యా త్రీణ్యేవరూపాణీతి జ్ఞాతంమన్యతేశుతిః. సహ
 షమాతం రూపపద్ద్రవ్యం ప్రత్యాఖ్యాయవాయాకాశయోస్తద్గుణయోగంధ
 రసయోర్వాగ్రిహణమస్తి. ఆథవా- రూపవతామపి త్రివృత్కరణం పరిదర్శనా
 భవేన మన్యతేశుతిః. యథాతు త్రివృత్కృతేత్రీణ్యేవరూపాణీత్యేవసత్యం

శఘా వంచీకరణేపి సమానోన్యాయఇతి. అతస్సర్వస్యసద్వికారత్వాత్సత్యావిజ్ఞాతేన సంస్వమిదంవిజ్ఞాతంస్వాత్ - సదేక మేవాద్వితియంసత్యమితిసిద్ధమేవభవతి. తదేకస్మిన్సత్య విజ్ఞానే సంస్వమిదంవిజ్ఞాతంభవతీతిసూక్తమ్. ॥ ౨-౩-౪ ॥

ఆ—వ్యక్తిమన గ్యాలోచనాయాముదాహరణేనూనత్వమస్తీతిశంకతే (సన్నిధి) యద్వాపీకూపాదేరోపాతంరూపం- తేజసస్తమూహం యచ్ఛుక్లం- తదపాం యత్క్లుప్తం తదన్నస్య. యచ్చ వీహేయవాదేరోపాతంరూపం- తేజసస్తదూహం, యచ్ఛుక్లం- తదపాం- యత్క్లుప్తం- తదన్నస్యేత్యుదాహరణసంభవాన్నూనతలపరిహరణి (నైషదోషఇతి) తేహి తేజోవిషయమపునదాహరణమూహనీయం- కిమిత్యుదాహృతిమిత్యాశంక్యాహం (తేజసఇతి) యది క్వచిదపి నోదాహరణముచ్యతే- నోపలక్షణమేవసిద్ధ్యేత్. అశస్త్రయాణాం రూపవత్త్వేనయథోక్తహంవిభాగస్య తేషు స్ఫుటత్వసంభవాత్తేజసోద్భవైవంతప్రవర్తనమన్నాదివిషయోదాహరణోపలక్షణార్థమ్. తేన నోపేక్షితిమిత్యర్థః. అబన్నయోరపి తిన్యత్క్లరణముపలక్షితంచేత్ - తేహి తత్ర రసగంధయోరసాధారణ్యత్తయోస్త్రిప్యత్క్లరణముదాహరణేవమిత్యాశంక్యాహం (గంధరసయోరితి) యథా యదబన్నయోర్భావ్యరం రోహతంరూపం- తేజసస్తమూహం. యచ్ఛుక్లం- తదపామ్, యత్క్లుప్తం- తదన్నస్యేతిశంకతేరూపంవివేక్షం- సతథాఽముకోరసోగంధోవా తేజసోఽపామగ్నైశ్చ స్తీతిజ్ఞాతం శక్యమిత్యనుదాహరణం తనౌరిత్యర్థః. సను తిన్యత్క్లరణోత్రిషవపి రూపవద్గంధరసో సంభావితౌ- తత్రాథం తయోస్త్రయాణామసంభవోక్తిః- తత్రాహం (సహిత) సమ్భావితావపితౌ తిమిమివేత్తుమశక్యావశ్యనుదాహరణీయావిత్యర్థః, తేహి సర్వేషుభూతేషు సంభావితయోః స్పృశశబ్దయోరుదాహరణం కింసాన్యదిత్యాశంక్యాహం (స్పృశశబ్దయోరితి) యథా లోహకాదిరూపత్యయం త్రయాణాంవిభాగేన దగ్ధయితంశక్యం- సతథా శబ్దత్యయం స్పృశత్యయంచ త్రయాణాం విభాగేన దగ్ధయితంశక్యం. సభిల్వేకత్రాష్టశితాసుష్టాశితస్పృశత్యయందృశ్యతే- నాపీభరిమధురమధ్యమశబ్దత్యయమేకత్రాపల్భమిత్యర్థః, సర్వస్యతివృత్తౌ తత్త్వే ఫలితమాహం (యదీతి) మథాఽగ్నాద్విదిత్యివృత్తౌ- తథాసర్వమేవజగద్విదిత్యివృత్తౌతమిత్యంగీకృతం- తథాఽగ్నోద్భవజగతోజగత్త్వమేవగతం- తినిరూపాణీ త్యేవసత్యమితియోజనా, తథాపి కథంసత్తాత్రవరిశేషసాన్యదిత్యా

౧౦౦ సానస్థగిరియతీకశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయత్తాయాం
 శంక్యాహ (తథేతి) రూపత్యయవ్యతిరేకణ జగతోఽభావవత్సృష్టసాపి రూ
 వస్య పృథివీశబ్దితస్య శుక్లరూపమాత్రజలకార్యత్వాత్తదతిరేకణానత్వమ్. వ్య
 థివీవదపామపి శుక్లరూపమాత్రాణాం లూపితరూపమాత్ర తెజోవికారత్వా
 త్తద్యతిరేకేణాభావః. తస్యాపినత్కార్యత్వాత్తతోభేదేనానత్వమ్. సన్తాత్ర
 మేవ పరిశిష్టమిత్యేతత్త్రిమృత్కరణవ్యకరణైవినక్షితమిత్యర్థః-త్రిమృత్కరణవ
 త్తేనైకవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానసంసిద్ధ్యతి- పరిశిష్టవిభేదమునద్భావాదితీతంకతే (సన్ని
 తి) ఇతిపదంకథమిత్యాదినా సంబధ్యతే, గంధాదయశ్చ శబ్దాంతాగుణాః గుణః
 వ్యసంతర్థమాతాస్స-తీతినవద్విజ్ఞానేనతద్విజ్ఞానోపపత్తిరిత్యాహ (గంధేతి) త
 ద్విజ్ఞానం- సద్విజ్ఞానేన వాయ్వాదివిజ్ఞానమ్. తత్ర ప్రకారాంతరం-తత్కార్య
 త్వాదతిరిక్తమితియానల్, ఆకాశాదెప్రిక్షేప్యవాంతర్భావసమ్భవాన్నపరిశిష్టం.
 విజ్ఞేయమస్తీతిపరిహరతి (నేషదోషఞ్చితి) కథం తెజోఽబన్నేమ సర్వసాకా
 శాదెదర్శనమిత్యాహ (కథమితి) తత్రోశబ్దస్పర్శయోరాకాశవాయోశ్చభూ
 తత్రయే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యాముపలబ్ధిందగ్ధయతి (తేజసీతి) లెజోగ్రహ
 గమబన్నయోదపలక్షణం- తత్రాపి స్పర్శాద్యవలభైరవిశేషాల్. యత్తుగం
 ధాదిజ్ఞేయాంతరమితి- తత్రాహ (తథేతి) భూతత్రయే స్పర్శాద్యంతర్భావమ
 దితియానల్. త్రిక్షేప్యవాంతర్భావే ఫలితమాహ (రూపవశామితి) భూతత్ర
 యే రూపవత్సాకాశాదెరంతర్భావం వ్యతిరేకద్వారా సమర్థయతే (సహితి)
 అంతర్భావోక్తిప్రయానంపరిహరణం పక్షాంతరమాహ (అథవేతి) ప్రదర్శనా
 భం- పంచీకరణస్యేతిశేషః. కథం పంచీకరణే సన్తాత్రిపరిశేషసిద్ధ్యతీత్యాశం
 క్యాహ (యథేతి) యదా పంచాపిభూతాని ప్రశ్నైకం ద్వేభావిభజ్య పునరే
 కైకం భాగం చతుర్థాకృత్వా నవభాగాతిరిక్తేషు పూర్వేషుభాగైష్వైకైకా
 నిక్షిప్యనై- తదా పంచీకరణం శుశ్చివలక్షితంలభ్యతే. తత్రాపి పంచానాం
 భాగానాం వృథక్రరణేపంచేవతన్తాత్ప్రాయశశిష్యనై-తాస్యపిపృథివ్యాదీన్యదా
 దికార్యత్వాత్తత్కారణవ్యతిరేకేణససిద్ధ్యంతీతి త్రిమృత్కరణవత్పంచీకరణాపిన్యా
 యసామ్యత్సర్వస్య సద్వికారత్వాత్తద్యతిరేకణాభావాలైన విజ్ఞాతేనతదపివి
 జ్ఞాతమేవస్యాల్. సన్తాత్రింతు పరమార్థసత్యంపరిశిష్టం భవతీత్యర్థః-ఉక్తస్యాయ
 నైకవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానశ్చుతిరవిరుద్ధేత్యుపసంహరతి(తదేకస్మిన్నీతి) ॥౨-౩-౪॥
 రం--(యదాదిత్యస్యరూపితంరూపంచేజసస్తద్రూపమిత్యాది)పూర్వవర్ణనః

ఉ—ఏతద్ధన్య వైతద్విద్వాన్స ఆహుః పూర్వే మహాశాలామహా
శోత్రియాననాద్యకశ్యనాశ్శుతమమతమవిజ్ఞాతముదాహరిష్య
తీతివ్యేభ్యోవిదాంచకుః ॥

॥ ౫ ॥

శం—ఏతద్విద్వాన్సః- విదితవంతఃపూర్వే- ఆతికాంతాః మహాశాలా మ
హాశోత్రియా ఆహుహాన్ స వై కిల కిము క్తవంతఃకౌతి. ఆహ- సహః అస్మాకం ఈ
తైద్య- ఇదానీం యథోక్తవిజ్ఞానవతాం. కశ్యన కశ్యద్ధవ్యశ్శుతమమతమవిజ్ఞా
తముదాహరిష్యతి- నాదాహరిష్యతి. సర్వవిజ్ఞాతమేవాస్మత్కులీనానాం స
ద్విజ్ఞానవత్త్వాదిత్యభిప్రాయః. తేషునః కథంసర్వవిజ్ఞాతవంతఃకౌతి. ఆహ ఏ
భ్యః- త్రిభ్యోరోహితాదిరూపేభ్యస్త్రీవృత్కృతేభ్యోవిజ్ఞాతేభ్యః సర్వమవ్య
సృచ్చిప్తమేనమేవైతివిదాంచకుః- విజ్ఞాతవంతాయస్మాత్- తస్మాత్సర్వవిజ్ఞాతవన
ద్విజ్ఞానాత్త ఆసురిత్యథః. అథవా (ఏభ్యోవిదాంచకురితి) అగ్నాదీభ్యోద్య
ష్టాంతేభ్యోవిజ్ఞాతేభ్యః సర్వమవ్యసృచ్చిదాంచకురిత్యేతిత్. ॥ ౫ ॥

ఆ—త్రివృత్కరణపక్షే స్వేకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానశ్శుతిరవిరుద్ధేశ్శుపపాద్య
త్రివృత్కరణముదాహరణాంతరేణ దగ్ధయితుమాంభతే (ఏతద్వితి) త్రివృత్కర
ణమితియావత్. తేషుసరితి- త్రివృత్కరణవిజ్ఞానవంతానిదిశ్యంతే. ॥ ౫ ॥

రం—(ఏతద్ధన్య వైతద్విద్వాన్స ఆహుః పూర్వే మహాశాలా మహాశోత్రి
యాః) ఉపాదానామపాదేయంనభిద్యతేఇత్యేతిస్వరూపజ్ఞానమహాశాలాః- మ
హాగృహస్థాః పూర్వే సర్వవేదసారగాః వక్ష్యమాణప్రకారేణోక్తవంతఃకౌ
థః * అట్లనినానై యోగాత్ ధూతాథేవాహురితలఱంపపత్తి (సనాద్య
కశ్యనాశ్శుతమమతమవిజ్ఞాతముదాహరిష్యతీతివ్యేభ్యోవిదాంచకుః) తేజో
ఽబిన్నాన్వేషజ్ఞాత్వాసః- అస్మాకంఏభ్యః- తేజోఽబిన్నేభ్యోఽతిరిక్తమశ్శుత
మమతమవిజ్ఞాతం కోపనాదాహరణాంతర్వేతీతి తేజోఽబిన్నైభ్యోపవనసర్వం
జ్ఞాతవంతఃకౌథః. ॥ ౫ ॥

ఉ—యదురోహితమివాధూదితి తేజస స్తద్రూపమితితద్విదా
జ్ఞుకుః యదుశుక్లమివాధూదిత్యపాగ్నోరూపమితితద్విదాంచ
కుర్యదుక్తమివాధూదిత్యన్నస్యరూపమితితద్విదాంచకుః ॥

శం—కథం యదస్యరూపేణ సందిహ్యమానేకవోతాదిరూపే రోహితమి
వాయద్గృహ్యమాణమథాత్తైషాంపూర్వేషాం బ్రహ్మవిదాం తతైజసోకూపమి

౧౬౭ సానద్దగిరియటికశక్తి రభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తామం
 తివిదాంచకుః. తథా యచ్చుక్లమివాధూర్ధ్వహ్యమాణం తదపాం. యత్కృష్ణ
 మివగృహ్యమాణం తదన్న సేవితవిదాంచకుః. || ౬ ||

ఆ—వెదన ప్రకారమేవాకాంతాపూర్వకం ప్రకటయతి (కథమిత్యాదిసా)
 అన్యత్ అగ్నిదీప్యస్వకాశాదితి శేషః. యదనేకరూపత్వాత్ కపోతాదిరూ
 పెణ శుద్ధిహ్యమానమేతద్భవ్యతే. తస్మిన్నపొతాదిస్వరూపేయత్కించిద్రో
 హితమివరూపం గృహ్యమాణం పూర్వేషామాసీత్ - తత్తైజసారూపమితి తేవిది
 తవంతఇతియోజనా. || ౬ ||

రం—సర్వస్యాపి తక్రాంతర్యామేన ప్రదగ్ధయతి (యదురొహితమివా
 భూదితి తేజస్తద్రూపమితి తద్విదాంచకురిత్యాది) రొహితశుక్లకృష్ణత్వేనభా
 సమానం తేజోఽబగ్నాత్తకమేవేతి జ్ఞాతవంతఇత్యర్థః. || ౬ ||

ఉ—యద్వవిజ్ఞాతమివాధూదిత్యేతాసామేవ దేవతానాన్ స
 మానఇతి తద్విదాంచకుర్యధాతు ఖలుసామ్యేమాత్తిస్యా దేవ
 తాః పురుషం ప్రాప్య త్రిపుత్రిపుదైకై కాభవతి తన్నైవిజానీ
 హీతి || ౭ ||

—ఇతిష్వప్తపాఠకే చతుర్థఖండభాష్యమ్—

శం—ఏవమేనాత్మంతమర్ణక్ష్యంయత్ ఉ-అప్యవిజ్ఞాతమివ- విశేషతోగృ
 హ్యమాణమధూన్ - తదప్యేతాసామేవ - తిన్యణాం దేవతానాం సమాసః సము
 దాయఇతివిదాంచకుః. ఏవంతానద్బాహ్యం వసీస్త వ్గ్నాదినద్యిజ్ఞాతం. తథే
 దానీ- యథాతుఖలుసామ్యేమాః- యథోక్తాస్తిస్యాదేవతాః పురుషం- శిరః పా
 గ్యాదిలక్షణం కార్యకరణసంఘాతం ప్రాప్య- పురుషేణోపయుజ్యమానా(స్త్రీ)
 పృత్తిపుదైకై కాభవతి- తన్నైవిజానీహీనిగదతః. || ౭ ||

—ఇతిష్వప్త ప్రపాఠకే చతుర్థఖండభాష్యమ్—

ఆ—అత్యంతమర్ణక్ష్యం నామరూపాభ్యాం దుర్జ్ఞానం ద్వీపాంతరాదా
 గతంవత్సాసీత్యర్థః. అగృహ్యమాణమితిచేదః యథాతుఖలు ఇత్యాదివాక్యం
 పృతానువాదపూర్వకమవతారయతి (ఏవంతానదితి) యథాఖల్వైకై కాదేవతాపు
 రుషం ప్రాప్య త్రిపుత్రిపుద్భవతి, తథేదానీం తదాధ్యాత్మికం 'త్రిపుత్కరణం
 మేవిజానీహీతిసంబంధః, ఆధ్యాత్మికం త్రిపుత్కరణమితి శేషః. || ౭ ||

—ఇతిష్వప్తపాఠకే చతుర్థఖండభాష్యటికా—

రం—(యద్వవిజ్ఞాత మివాధూదిత్యేతాసామేవ దేవతానాం సమాసఇతితద్వి

దాంచక్రః) ఉ స్వర్ణే. యదు-యత్నాననరూపణజ్ఞాయమానమధుల్-తద
 పీతమాంజవృధూనరణోణాదిరూపవత్త్వనజ్ఞాయమానంహి తశు క్షక్యవైజ్ఞా
 ఒబన్నసముదానూత్తకమేవ- నతు తతోఽతిరిక్రమితి జ్ఞాతవంతర్థాధికః. ఏ
 వం సర్వస్యాపి ప్రమచస్యత్రివృత్కృతతేజోఒబన్నరూపత్వేన తదభేదం వ
 సాధ్యాధ్యాత్మం మాంసలాహితమజ్ఞాస్థిలక్షణస్య దెహస్యత్రివృత్కృతతేజోఒబ
 న్నాభేదమిందియమనః ప్రాణానాంచ త్రివృత్కృత తేజోఒబస్నాప్యాయిత
 త్వం. ప్రదర్శయితుం ప్రస్తాతి(యథాతుఖలుసామ్యేమాస్తిసోదెహతాఃపురుషం
 ప్రాప్య త్రివృత్తిత్రివృద్దేకకాభవతి తన్నేవిజానీహితి) తేజోఒబస్నానిపురుష
 ణ భుజ్యమానాని పురుషంప్రాప్య యథా త్రిధాత్రిధాపరిణమం తే-తంపరిణ
 మ ప్రకారంశృణోతిత్వధికః—ఇతిషష్ఠపాఠకేవతుర్థఖండభాష్యమ్—

ఉ—అన్నమశితం త్రిధావిధీయతే తస్య యః స్థవిష్టో ధాతుత్తత్తు

రిషంభవతి యోమధ్యమస్తన్తాగ్నంయోఽణిషస్తన్నః || ౧ ||

శం—ఇత్యుక్తాప్రహ- అన్నమశితం- భుక్తం త్రిధావిధీయతే-జాతరేణాగ్ని
 నావద్యమానం త్రిధావిభజ్యతే. కథమ్. తస్య అన్నస్య త్రిధా విధీయమానస్య
 యఃస్థవిషః-స్థూలతమోధాతుః- స్థూలతమంవస్తు విభక్త్యన్తూలాఽంశః. త
 త్పురిషంభవతి. యోమధ్యమోఽంశః- ధాతురన్నస్య తద్రసాదిక్రమేణ పరిణ
 మ్య మాంసంభవతి. యోఽణిషః- అణులిమోధాతుః సఠోర్ధ్వంహృదయంపా
 ప్య సూక్ష్మాసు హితాఖ్యాసు నాడిష్యను ప్రవిశ్య వాగాదికరణసంఘాతస్యస్థి
 తిముత్పాదయన్ననాభవతి- మనోరూపేణ పరిణమన్ననడపదయంకరోతి. త
 తశ్చాన్నివచితత్వాన్ననసోభాతికత్వమేవ- నచైషికతంత్రోక్తలక్షణనిత్యం
 నిరీవయవంచేతిగృహ్యతే. యదపి * మనోస్యచైవంచక్షురితివక్యతి- తదపి న
 నిత్యత్వాపేక్షయా. కింతిహి. సూక్ష్మవ్యవహితం పక్కష్టాది సర్వేంద్రియవిష
 యవ్యాపకత్వాపేక్షయా- యచ్చాన్యేంద్రియవిషయాపేక్షయా నిత్యత్వం తద
 ప్యాపేక్షికమేవేతివక్ష్యామః. సదేక మేవాద్వితీయమితిశృతేః || ౧ ||

•అ—కథం త్రిధావిభజ్యమానత్వం- కథంవా తస్యవినియోగఇతి ప్రశ్నపూ
 ర్వకంవివృణోతి (కథమిత్యాదిసా)(రసాదీతి) ఆదిశబ్దేనదుధిరాదిగృహ్యతే. తస్య
 కర్మఫలస్య నాడిచరోభోక్తేతిహితాఖ్యానాద్యః. తాన్వితియావత్. కథమన్న
 పయోగాత్ప్రగేవ మనసస్సిద్ధత్వాత్తన్ననాభవతిత్యుచ్యతే- తత్రాహ (మనో

౫౦౪ సానందగిరియట్టికశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 రూపేణాతి) మనసోఽన్నోచితత్వవచనాదైవశేషికపరిధామపి దూషితాచేది
 తప్యేత్యాహ (తతశ్చేతి) మనసోఽదేవత్వశేషణాన్నిత్యత్వసిద్ధిరిత్యాశంక్యాహ||
 (యదవీతి) కేనాభిప్రాప్యోఽతహిః పితృషణమిత్యాశంక్యాహ (కింతహిఃతి)
 తహిః చక్షురాదిభ్యోవైలక్షణ్యాదస్తి తదపేక్షయా నిత్యత్వమిత్యాశంక్యాహ
 (యచ్ఛేతి) యద్వా చక్షురాదివ్యసత్త్వపి మనసస్సత్త్వావలంభాత్తదపేక్ష
 యా తస్య నిత్యత్వమేవవ్యవహిత్యాశంక్యాహ (యచ్ఛేతి) ఆత్మవత్త్వసోపి నిత్య
 త్వం కింనన్యవిత్త్యాశంక్యాహ (సదతి) || ౧ ||

రం—(అన్నమశితంత్రేధావిధీయతే) అశితంపురుషేణభుక్తంజాతరాగ్నిసా
 పచ్యమానమత్నం స్థవిష్ణుమధ్యమాణిష్ఠరూపేణ త్రేధావిభక్తంభవతి(తస్య య
 స్థస్సవిష్ణోధాతుస్తత్పురిషంభవతియోమధ్యమస్తస్మాంసంయోగిష్ఠస్తన్తస్య) స్థూ
 లాంశఃపురిషతామాపద్యతే,మధ్యమాంశస్తుమాంసతాం,అణిష్ఠాంశస్తుమనసఆప్య
 యకతామాపద్యతే,మనసఃఆహంకారిః త్స్వేనఅన్నవికారత్వేభావాదితిభావః||౧

ఉ—ఆపఃపీతాస్త్రేధావిధీయంతే తాసాం యః స్థవిష్ణోధాతు

స్తన్మాత్మభవతియోమధ్యమస్తల్లోహితంయోఽణిష్ఠస్తస్మాంసప్రాణః||౨

శం—తథాఆపఃపీతాస్త్రేధావిధీయంతే. తాసాం యః స్థవిష్ణోధాతుః-తన్మా
 త్మభవతి- యోమధ్యమః తల్లోహితంభవతి, యోఽణిష్ఠః- స్తప్రాణాభవతి,వ
 త్త్యతిహి * ఆపామయఃప్రాణానపిబతావిచ్ఛేదస్యితిఇతి. || ౨ ||

ఆ—ఘక్తస్యాన్నస్య త్రైవిధ్యముక్తావీతానామపామపి త్రైవిధ్యమాహ(తథేతి)

రం—(ఆపఃపీతాస్త్రేధావిధీయంతేఇత్యాది)(యోఽణిష్ఠస్తస్మాంసప్రాణః)అపాం
 సూక్ష్మాంశః ప్రాణాప్యాయకోభవతిత్వర్గః, శిష్టంస్పష్టమ్. || ౨ ||

ఉ—తేజోఽశితంత్రేధావిధీయతే తస్యయఃస్థవిష్ణోధాతుస్తదస్థి

భవతి యోమధ్యమస్సమజ్జాయోఽణిష్ఠస్తస్వాత్ || ౩ ||

శం—తథా తేజోఽశితం త్రైవిధ్యతాదిభక్షితం త్రేధావిధీయతే తస్యయః స్థ
 విష్ణోధాతుః- తదస్థిభవతి. యోమధ్యమః సమజ్జా- ఆస్థస్యంతగతస్నేహః.
 యోఽణిష్ఠః సావాక్ త్రైవిధ్యతాదిభక్షణాద్ధివాగ్విశదాభాషణసమధాభవతితి
 ప్రసిద్ధంలాకే. || ౩ ||

ఆ—కథం తేజసః అగ్నాద్విదిత్యాదెరశనమిత్యాశంక్యవిశిషి (త్రైలేతి)మ
 జ్జాశక్త్యార్థమాహ(అస్థితి)యోఽణిష్ఠస్తస్వాగిత్వక్తంవ్యాకరోతి(త్రైవిధ్యతాదితి)

రం—(తేజోఽశితం తేభావిధీయతే) తస్యయఃస్థవియోధాతు స్తదస్థిభవతియో
 మధ్యమస్సమజ్జాయోఽణిష్ఠ స్సావాక్) తైలఘృతాడిం తేజశ్చ జ్ఞేనాచ్యతే. మ
 జ్జా- అస్థ్యంతగతస్నేహోధాతువిశేషః. ఘృతతైలాలదెః తస్యసూక్ష్మాఙ్గోవా
 గాప్యాయక ఇత్యర్థః. శిష్టంపూర్వవత్.

॥ 3 ॥

ఉ—అన్నమయంహి సోమ్యమన ఆపోమయః ప్రాణస్తేజోమ
 యానాగితిధాయవీనమాభగవాన్ విజ్ఞాపయత్ప్రతి తథాసోమ్యే
 తిహోవార ॥౪॥ —ఇతిషష్ఠ్యంసాతకంపంచమఖండః—

శం—యతవీనం అన్నమయంహి సోమ్యమన ఆపోమయః ప్రాణః తేజో
 మయావాక్- నను కేవలాన్నభక్షణాఽఽథ వ భృతయోవాగ్నినః ప్రాణపంశ్చ.
 తథా అమృతభక్ష్యాస్సానువాగ్నినమకరప్రభృతయోమనస్సినోవాగ్నినః- త
 థా స్నేహపానామపి ప్రాణవత్త్వంమనస్సిత్యంబానువేయః- యదనుంతి-త
 త్రి కథమన్నమయంహి సోమ్యమన ఇత్యామ్యచ్యతే- నేషహోషః స్వస్యతివృ
 త్కరణాస్సోపిత్యాద్యవ్యతి సర్వోపపత్తేః- సహ్యతివృత్త్యాతిమన్నమశ్చాతి క
 శ్చిదావావా అత్యస్థిక్త్యాద్యవ్యతి సర్వోపపత్తేః- సహ్యతివృత్త్యాతిమన్నమశ్చాతి క
 త్యశ్చాదానామాఘ ప్రభృతీనాం వాగ్నిత్వం ప్రాణవత్త్వం సేత్యాద్యవిరుద్ధం
 ఇత్యేవం ప్రత్యాయిత శ్శ్వేతకేతురాహ- భూయవీన పునరేవ-మా- మాంభగ
 వాన్ * అన్నమయంహి సోమ్యమన ఇత్యాదివిజ్ఞాపయతు- దృష్టాంతేనావగమ
 యతు. నాద్యాపి మమాస్త్విన్నఘృత సమ్యజ్జీశ్చయోజాతః-యస్మాదేజోఽబన్న
 మయత్సేనాసశిచ్ఛదేహ ఏకస్మిన్నపయజ్యమానాస్యజం- స్నేహజాతాన్యణిషం
 ధాతురూపేణ మనః ప్రాణవాచడవచిన్వంతిన్వజాన్యనశ్శక్రమేణైతి దుర్విజ్ఞేయ
 మిత్త్యభిప్రాయః- అతోభూయవీనైత్యాద్యహ. ఆమేనముక్తవంతం తథాస్తు
 సోమ్యేతిహోవారపఠితా —ఇతిషష్ఠ్యంసాతకంపంచమఖండధాష్యం—

ఆ—ధుక్తస్యాన్నస్య పీతానామప్యహమశితస్య తైలాదేశ్చయేఽణిష్ఠాధా
 తవః తేమనోవాక్చౌణ్ ఇత్యేనంయతస్సిద్ధం- అతస్తేషామన్నాదిమయత్వంయ
 క్తమిత్యాహ (యత ఇతి) తేషామన్నాదిమయత్వం వ్యతిరేకాన్తిమాశిత్యాక్షిప
 తి (నన్వతి) అఘప్రముఖానాం స్ఫుటోదపానాద్యనుపలంభేపి యతైషాం భ
 క్త్యం- తతైవోదకాద్యంతర్భావసంభవాత్పాణ్డెహ్యయత్వాద్యవపన్నమి
 త్యుత్తరమాహ (నేషహోష ఇతి) సర్వస్యాన్నాదేష్త్రివృత్కరణాసోపిత్యాద్యవత్త్వ

౧౯౦ సానస్తగిరియటికశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభాష్యయుక్తాయాం

రం—(అపాంసోమ్యపీయమానానామోఽణిమాసడోధ్వస్సముదీపతిత్యా

ది) పూర్వవదధః

॥౩-౪॥

శం—ఏవమేవఖలుసామ్యతేజసోవ్యశ్యమానస్య యోఽణిమా-సడోధ్వస్య
ముదీపతి సావాగ్భవతి

॥ ౪ ॥

ఉ—అన్నమయంహిసామ్యమనఅవోమయః ప్రాణస్తేజోమ

యావాగితిధూయఏవమాభగవాన్ విజ్ఞాపయత్సితి తథాసామ్యే

తిహోవాద ॥ ౫ ॥ —ఇతిషష్ఠప్రసారకేషష్ఠఖండభాష్యమ్—

శం—అన్నమయంహిసామ్యమనః- అవోమయఃప్రాణ-తేజోమయావా
గితియుక్తమేవమయోక్తమిత్యభిప్రాయః- అతోఽప్తేజసోరస్తేపిత్స్వేత్స్వే
వ- మనస్తప్తమయమిత్యత్ర నైకాంతేన మమ నిశ్చయోజాతః- అతోభూ
యఏవ మాభగవాన్తస్సోఽన్నమయత్స్విం దృష్టాంతేన విజ్ఞాపయత్సితి తథాసా
మ్యేతిహోవాచసితా ॥ ౫ ॥ —ఇతిషష్ఠప్రసారకేషష్ఠఖండభాష్యమ్—

అ—మనఅదెరన్నాదిమయత్స్విముపసంహరితి (అన్నమయంహితి) అతః
భవదభిప్రాయాదితియాచత్. పితత్స్వేత్స్వమితి- ప్రాణస్యాప్తయత్స్విం, వాచస్తే
జోమయత్స్విం చోచ్యతే. హృదయప్రదేశేప్రాణాదిసన్నిధానావిశేషకథం
మనసవివాన్నరసేనోపచయఇత్యేతన్నాచ్యాపి సమాహతిమిత్యాహ (మనస్తప్తి
తి) మనసావిశేషతోన్నమయత్స్వి ముపపాదయతుముత్తరగుంథముక్తాపయతి
(తథేతి) ॥ ౫ ॥ —ఇతి షష్ఠప్రసారకేషష్ఠఖండభాష్యమ్—

రం—(అన్నమయంహిసామ్యమనఇత్యాది) సప్త. (భూయఏవమాభగ
వాన్విజ్ఞాపయత్సితి) మనసోఽన్నమయత్స్వింయథావృద్ధ్యామాభగభవతి - తథా
ప్రవేశయేతి శ్వేతకేతురాచార్యర్థః(తథాసామ్యేతిహోవాచ)పూర్వవదధః॥

—ఇతి షష్ఠప్రసారకేషష్ఠఖండభాష్యమ్—

ఉ—దోడశకలసోమ్యపురుషఃపంచదశాహానిమాశీః కామమపఃపి

బావామయఃప్రాణోసపిఽతోవిచ్ఛేత్స్వేతఇతి ॥ ॥౧॥

శం—అన్నసగ్భుక్తస్యయోఽణిప్రోధాతుః - సమనసితక్రిమధాత్. సాఽ
న్నోపచితామనసశ్చక్తిష్టోడశధాప్రవిభజ్యపురుషస్య కలాత్వేననిర్దిడిక్షితా.
తయామనస్యన్నోపచితయాశక్త్యాదోడశధాప్రవిభక్తయానంయుక్తఃతద్వాన్
క్రూరకరణనంఘాతలక్షణోజీవవిశిష్టః పురుషష్టోడశకలఉచ్యతేయస్యాంసత్వాం

ద్యౌష్టాశోతామస్తాబోధ్ధాకతావిజ్ఞాతానర్వక్రియాసమఘాః పురుషోభవతి -
 హియమానాయాచయస్యాం సామధ్యకాహనిః పక్ష్యతిచ * అన్నస్యాపిద్యౌష్టే
 త్యాది సర్వస్యకార్యకరణసంఘాతస్య సామధ్యకాంమసికృతమేవ - మానసేన
 పిబతేసంపన్నా బలినోద్భవ్యంతేలాక్- ధ్యానాహారాశ్చకెచిత్ - అన్నస్యస
 ర్వాత్తకత్వాత్. అతాన్నకృతంమానసంవీచ్యం. యోదశకలాః యస్యపురుషగ్య
 సోయంయోదశకలః పురుషః. ఏతచ్ఛ్రేత్స్యత్ప్రక్షీకర్తామిచ్చసి-పంచదశసంఖ్యా
 కాన్యహానిమాశిః- అశనంమాకాషిః కామం ఇచ్ఛాతోఽపఃపిబ యస్మాన్న
 పిబతోఽపస్తేప్రాణోవిచ్ఛేదమాపస్యతే, యస్మాదాబోమయః - అబ్వికా
 రః ప్రాణఇత్సవోచామ సహికార్యంస్యకారం. పంచభవంతి రేగా విభ్యోత
 మానం స్థాతుమత్సహతే ||

ఆ—అస్వయంచుతి రెకాధ్యాయ మనసోఽన్ననిసోపదితత్వం దర్శయితుమ
 స్మరసజనితాశా క్రికలాక్ష్వనకల్పయతి (అన్నస్యేత్యాదిసా) యోదశదినావచ్చ
 దేన యోదశపాకల్పనం ద్యౌష్ట్యం తథాపురుషస్య కథంయోదశకలత్వం అతిత
 హ (తయేతి) తామేన ప్రకృతామన్నంసకృతాంశా క్రియోపప్త్తి (యస్యామి
 తి) తయానంయ క్రి పురుషయోదశకలఇతి పూర్వేణసంబంధః అన్నంసజనిత
 మానసశక్తిప్రియ క్తం సంఘాతస్యసామధ్యకామిశ్యత్యివాక్యశేసం ప్ర మాణ
 యతి (నక్ష్యతిచిత) అమో లాభోఽహ్యస్తీత్యయి(౧౪)యావదన్నం ప్రా
 ప్రాభవతి తావదేవాస్యగర్హిత్వాది వ్యవహారస్సంభవతీతిధాః. ఉక్తేభ్యో లా
 కానుభవమనుకులయతి (సర్వస్యేతి) తదేవస్వప్తయతి (మానసేనెతి) కిం
 చ కెచిన్నానసేనైవ బలెనధ్యానాహారాద్యశ్యంతే- తద్వధ్యానమన్నపరంపరా
 పరినిష్ఠవన్నం - అన్నస్యేనదేహాదిగానాదాదిసాద్భిత్వాహ (ధ్యానెతి)
 ఏవంపాత్యం. కృత్యేషుమహిళలశిష్టాధామాహ (అతిఇతి) యతాన్నకృతం
 మానసపీర్యం - అత స్తదేవయోదశధావిభజ్యకలాయస్యేతియోజనా ఏతచ్ఛ్రేత్స
 నాన్నకృతం మానసపీర్యంపరామృశ్యతే. విచ్ఛేత్స్యతే - విచ్ఛేదమాపత్స్యతే
 యస్తాత్ - తస్మాదపఃపిబతిపూర్వేణసంబంధః అపాంపానపరిత్యాగే ప్రాణవి
 ఛేదకారణమాహ (యస్మాదితి) ప్రాణస్యాప్తయత్ప్రేపి కిమిత్సపాంపరిత్యా
 గతస్యోచ్ఛదః- తత్రాహ (నహితి)

|| ౧-౨ ||

రం— (యోదశకలస్యామ్యపురుషః) యోదశాంశయ క్తమనాదికలాయ క్తః

గం సానందగీర్తియట్టికశక్కురభాష్యరంగరామమజభాష్యయక్తాయాం
పురుషః తతస్త్వమనలక్షణోడశాంశః ప్రత్యహంభుజ్యమానైరన్నాదిభి రాప్య
యినాభవతి (పంచదశాహనిమాశీః) తత్రపంచదశాహనిమాభుక్తాః (కామ
మహాపిబ) యథేష్టంజలంపిబ (ఆహామయః ప్రాహానపిబతోవిచ్ఛేత్స్యతఇ
తి) జలమనైస్ప్రాణవిచ్ఛేదోపభవితా - జలమయతాన్వితాన్వ్రణస్యేత్యాచా
ర్యడవాచేత్యధః ॥ ౧౦ ॥

ఉ— సహపంచదశాహనినాశాథమైనముపససాదకింబ్రవీమిభోఇ
త్సృచస్సోమ్యయజుగ్మి సామానీతినహోవాచనవైమాప్రతి
భాంతిభోఇతి ॥ ౧౧ ॥

శం—సహపంచదశాహనినాశాథమైనముపససాదకింబ్రవీమిభోఇ
త్సృచస్సోమ్యయజుగ్మి సామానీతినహోవాచనవైమాప్రతి
భాంతిభోఇతి ॥ ౧౧ ॥

రం—(సహపంచదశాహనినాశాథమైనముపససాదకింబ్రవీమిభోఇ
త్సృచస్సోమ్యయజుగ్మి సామానీతినహోవాచనవైమాప్రతి
భాంతిభోఇతి ॥ ౧౧ ॥

ఉ—తగ్హోవాదయథాసోమ్యమహతోభ్యాహితస్యేకైశ్చౌరిః
భిహ్యతమాత్రఃపరిశిష్టస్సత్తైనతహాపినబహుదహాదెవగ్
సామ్యతేషోడశానాంకలానామెకాకలాతిశిష్టాస్యాతయైతహి
వేదాన్నానుభవస్యశానాథమేవిజ్ఞాన్యసీతి ॥ ౧౩ ॥

శం—ఏవముక్తవంతంపితాహ- శ్శబుతత్ర కారణం- యేనతేతానియుగాదీ
నిప్రతిభాంతితి- తంహోవాచ యథాలాకేహేసోమ్యమహతః - మహత్పరి
మాణస్యాభ్యాహితస్య-ఉపదితస్యేంధనైరగ్నైరైకైశ్చౌరిఃభిహ్యతమాత్రః- ఖ
ద్యోతపరిమాణఃశాంతస్యపరిశిష్టః అవశిష్టస్సాన్వీల్- ఖివల్ తేన - అంగారేణత
తోది తత్పరిమాణాదీపదపినబహుదహాల్. ఏవమేనఖిలుసోమ్యతే- తవాహ్నో

పచితానాం యోడశానామేకాకలా అవమవోఽతిశిష్టా- ఆవశిష్టాన్యో తయా త్వంభద్యోతమాత్రాంగారత్యయైతహి ఇదానీంవదాన్నానుభవసినప్రతిప ద్యసే(శు)అశి)త్వావమేమమవాచమథాశేషంవిజ్ఞాన్యసి, అశాన-భుజ్జ్వతావల్

ఆ—ఋగాద్య ప్రతిభానంతిశ్చైత్యవ్యతే- ఈషదపినదహేల్ - కుతూహల ముదహేదితియోజనా ||

|| 3-౪-౫ ||

రం—(తంహోవాచ) పితా ప్రత్యువాచేత్సర్థః (యథాసోమ్యమహ తోఽభ్యాపితస్తేన్యోంగారః భద్యోతిమాత్రః పరిశిష్టస్సాన్యదిత్యాది) హే సోమ్య యథాలోకేమహతః ఇంధనేరభ్యాపితస్య - ప్రజ్వలితస్యగ్నైశ్చాం తస్య ఏకోఽక్ష్టాః భద్యోతిమాత్రః పరిశిష్టోభవత్, తేన- అంగారేణతతోపి భద్యోతిమాత్రపరిమాణోఽగ్నిదీపి బహునదహేత్ ఏవమేవఖలుసోమ్యతే అ న్నోపచితానాం యోడశానాం మనసోఽంశానామేకోఽంశోవశిష్టః. పంచదశ దనేషు పంచదశకలానాంక్షీణత్వాదితిభావః. అతోల్పియసా తేనాంశేనెదానీంవ దాన్నప్రతిపద్యసే అశాన- భుజ్జ్వ- తతడోధ్వంమే- మదుక్తంజ్ఞాన్యసీత్సర్థః

ఉ—సహశాథహైనముపసనాదతిగ్హయత్కించప్రచ్ఛసర్వగ్

హ ప్రతిపేదేతిగ్హోవాచ ||

|| ౪ ||

శం—సహతగ్నైవాశ- భుక్తవాక్. అథ- అనంతరంహేనం - పితరంశుమృ మరుపసనాద- తంహ ఉపాగతం పుత్రయత్కించగాఽదిమ పప్రచ్ఛగ్నింథ రూపం, అథాబాతంవాపితా. సశ్వేతకేతుఃసర్వంహోత్సృజపేదే ఋగాద్యర్థ తస్య సర్వం హోవాచమనఃపితా ||

|| ౪ ||

రం—(సహశాథై నముపసనాది) ఏవంపితాక్తఃనః శ్వేతకేతుఃఆశ-భు క్తవాక్. అథ. భుక్తాపితిరముపసన్నః. (తంహయత్కించ పప్రచ్ఛసర్వం హ ప్రతిపేదే) తంతిదాపితాయద్యత్ప్రప్తవాక్- తత్తత్సర్వంసజ్ఞాతివానిత్వ థః (తంహోవాచ) పితేతిశేషః ||

|| ౪ ||

ఉ—|| యథాసోమ్యమహతోభ్యాపితస్తేన్యోకమంగారం భద్యోత

మాత్రంపరిశిష్టంతిత్వైతదుపనమాధాయ ప్రజ్వాలయే తైనత

తాపిబహుదహేల్ ||

|| ౫ ||

శం—(యథాసోమ్యమహతోభ్యాపితస్తేన్యోత్వాది) సమానం. ఏకమం

|| ప్రాజ్వాలయేదితి రంగరామసూత్రయపాఠః

౫౨౨ సాన్దగిరియటికశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 గారంశాంతస్యగ్నేః ఖద్యోతమాత్రింపరిశిష్టం తత్ తృణైశ్చాక్షృణైశ్చోష్ణపస
 మాధాయప్రజ్వాలయేత్, వధాయేత్. తేన, ఇద్ధేనాంగారేణతతోపి పూర్వ
 పరిమాణోద్భవహుదహేత్, || ౫ ||

రం—(యథాసోమ్యమహతాఽభ్యాహితస్తేకమంగారం ఖద్యోతమాత్రిం
 పరిశిష్టమిత్యాది) యథామహతోజ్వలితశాంతస్య వహ్నోరేకమంగారుఖద్యో
 తమాత్రింపరిశిష్టంతృణైశ్చాదిభిరుపసమిధ్యప్రాజ్వాలయేత్ పుకషేణతి సమం
 తాద్భవాయేత్ - తేనచ ఏనమిద్ధేనాంగారేణతతోపి పూర్వపరిమాణో బ
 హుదహేదిత్యర్థః || ౫ ||

ఉ—ఏనగోమ్యతేషోడశానాంకలానామేకాకలాతిశిష్టానూత్నా
 న్నేనోపసమాహితాప్రాజ్వలీతయైతహిచేదాననుభవస్య
 స్నమయగోమ్యమనఃఖద్యోతయః ప్రాణస్తేనోమయావా
 . గితి తిద్ధాస్యవిజజ్ఞావతి విజజ్ఞావతి ||..... ||౬||

—————ఇతిషష్ఠప్రపాతకే సప్తమఖండః—————

శం—ఏనగోమ్యతేషోడశానామన్నకలానాం- సామర్థ్యరూపాణామేకా
 కలాతిశిష్టాథూత్ - అనతిష్టాసీత్ పంచదశాహస్యభుక్తపతీకైకానూత్నైకైకా
 కలాచంద్రమసఇవాపరం ష్టేక్షణ- అతిశిష్టాకలాతమాన్వేనభుక్తేనోపసమాహి
 తా, వధితా - ఉపదితాప్రాజ్వలీ దైర్ఘ్యంఛాందసం ప్రజ్వలితా వధితే
 త్యర్థః ప్రాజ్వలీదితిపాఠాంతరం. తదాతేనోపసమాహితాస్వయంప్రజ్వలి
 తవతిత్యర్థః తయా వధితయైతహి- ఇదానీం చేదాననుభవసి- ఉపలభసే
 ఏనం వ్యావృత్త్యనున్యత్రిధామన్నమయత్వం మనసస్సిద్ధమిత్తుపసంహరితి (అ
 న్నమయంహిసామ్యమనఃకాద్యది) యత్రైతన్నసోఽన్నమయత్వం తవసిద్ధం,
 తథా ఆపోమయః ప్రాణః లైజోమయావా గి త్యేతదపిసిద్ధమేవత్యభిప్రా
 యః తదేతద్ధాస్య- పిశురుక్తం మనఃకలానామన్నాదిమయత్వం విజజ్ఞా - విజ్ఞా
 తవా శ్వేతకేతుః-దివిరభ్యాసస్త్రిపుక్కరణ ప్రకరణపరిసమాప్త్యర్థః||౬||

—————ఇతిషష్ఠప్రపాతకే సప్తమఖండభాష్యమ్—————

ఆ—వ్యావృత్తిః శ్శతిరేకః అన్నోపయోగాభావేమనసః సామర్థ్యాభా
 వః అనువృత్తిః- అన్వయః అన్నోపయోగేమనసస్సామర్థ్యమితిభేదః. మన
 సోఽన్నమయత్వముపపాదయితుముపశాంతం ఆపోమయః ప్రాణకాద్యది

కథమిహోద్యతే- రత్రాహ (యథైతదితి) విద్యాసమాప్తిమంతరేణకథం
ద్విర్యచనమిత్యాశంక్యాహ (ద్విరభ్యాసఇతి) .....||౬||

ఇతి షష్ఠపరక సప్తమఖండభాష్యటీకా

రం—(ఏనంసామ్యతేయోడశానాంకలానామేకాకలాంతిశిష్టాధుదిత్యాది)
ఏవమేన- పూర్వోక్తకృష్టాంతవత్ మేనోమ్య. తేయోడశానామనాంశానా
మేకోఽంశోఽన్నేనాప్యాయితఃప్రాజ్ఞవీలీ - ప్రజ్ఞవీలీతః. స్వకార్యకరణ
సమర్థోఽధుదిత్యర్థః. ప్రాజ్ఞవీలీదితి దీర్ఘశ్చాండినః అతోవేదానివా
నీంప్రతిపద్యసేఇత్యర్థః (అన్నమయంహిసామ్యమనలపోమయఃప్రాణఇ
త్యాది) అతోఽన్నమయమేవమనః. అనయైవరీత్యా ఆపోమయః ప్రాణస్తే
జోమయావాగితిజానీహిత్యాచార్య ఉక్తవానిత్యర్థః (రథాన్యవిజ్ఞావితి
విజ్ఞావితి) తత్, మనలదీనామన్నమయత్వాదికమస్య పిరుపచ యోగ్యత్యా
జ్ఞాతవానిత్యర్థః ద్విరభ్యాసస్త్రిన్యత్కరణప్రకాగపరిసమావ్యర్థః పృథక్త
విషయాన్యధికరణానిచ్ఛింతే- ద్వితియాధ్యాయాంతే * అనెనజేనాత్తనా
నుప్రవిశ్యనామరూపవ్యాకరణాణీతి స్వాంశత్వేనాత్తధూతస్య జీవస్వేవాను
ప్రవేశవ్యాకరణకర్తృత్వాభిధానాత్ పరదేవతాయాః స్వేసరూపీనాను
ప్రవేశానుక్రేహీకరణ్యగభాసస్యనామరూపవ్యాకర్తృత్వస్య పురాణోదయపరి
సిద్ధత్వాత్ పంచమాత్మాంశధూతాహిరణ్యగభావీవ ప్రవేశనామరూపవ్యాకర
ణయోజకతా- సప్తేవం * వ్యాకరణాణీతిపరమాత్మనోఽభిసంధిర్నిపపద్యత
ఇతివాచ్యం - జీవసమప్రాయశ్చయస్య ప్రవేశవ్యాకరణకర్తృహిరణ్యగభాసస్య
పరమాత్మాంశతియాఽత్యంతభిన్నత్వాభావేన తద్ధరినామరూపవ్యాకర్తృత్వస్య
ప్రవేశసమానాధికరణస్యస్వనిష్ఠతీయా పంచమాత్మనోఽనుసంధానోపపత్తేఃప్ర
యోజకకర్తృలయాపి * వ్యాకరణవాగీత్యభిసంధిప్రపద్యత. యదిప్రసవరమా
త్తనస్సాత్మాత్మత్వభావోభవేత్ - తర్హి * అనెనజేననేత్యసభాకం- జీవస్య
కర్తృత్వాభావేనచారణానుప్రవిశ్య పరిసేన్యంసంకలయానీతివత్ కరణత్వవి
వత్పత్తియావాద్యా- కరణత్వంచతదోపపద్యతే యనిపరమాత్మాప్రయోజకకర్తా-
జీవస్త్వప్రయోజ్యకర్తా స్వాత్ - ప్రయోజకకర్తృత్వసాత్మాత్మకరణంభ
వతి- ప్రధానక్రియోద్దేశేన ప్రయోజకేన ప్రయోజ్యకర్తృత్వార్యవిప్రీయమా
నత్వాత్ అతిః * జీవనేతికరణత్వేననిదిత్యమానోజీవస్సాత్మాత్మైత్యవసీ

౧౬౪ సానద్వగీరియటికశక్కురభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం.

యతే. అతస్తేజోఽబన్నానిపరివిశ్వహిరణ్యగర్భావసనామరూపే వ్యాకరోతి.
అతోహిరణ్యగర్భాకర్తృకైవనామరూపవ్యాక్రియేతిప్రాప్తద్యతే * సంజ్ఞా
మూర్తికృత్తిస్తుత్రివృత్తుర్నతడపదేశాత్. సంజ్ఞామూర్తికృత్తిః- నామరూప
వ్యాకరణంత్రివృత్తుర్నతడపదేశాత్. పరమాత్మసవిన సహిరణ్యగర్భాస్య * అనైనై
వజీవేనాత్తనాఽనుప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరోత్ తాసాంత్రివృతం త్రివృత
మేకైకామకరోదితిత్రివృత్తుర్నతడనామరూపవ్యాకరణయోస్యమానకర్తృకత్వా
వగమాత్. సచత్రివృత్తుర్నతడహిరణ్యగర్భాకర్తృకంసంభవతి-హిరణ్యగర్భాస్య
త్రివృత్తుర్నతడేజోఽబన్నాత్వాదిత్యబ్రహ్మసృష్టత్వాపద సేవతస్య త్రివృత్తుర్
ణకర్తృత్వాసంభవాత్. అతోజీవసమష్టిశరీరకన్సోపరమాత్తానామరూపేవ్యా
కరోదితిసిద్ధం * అనెనజీవేనాత్తనాఽనుప్రవిశ్యేత్యస్యోపపత్తిస్తుతద్వాక్యవివ
రణదశాయామేవోక్తాతలైవానుసంధేయా సను * యదగ్నోరోహితంరూపం
తేజసస్తద్రూపం * అన్నమశితం త్రేధావిధీయతే ఇత్యత్తర్కత్ర చతుర్ముఖస్య
ష్టాగ్నోదిమ త్రివృత్తుర్నతడప్రకార ప్రదేశానాత్ త్రివృత్తుర్నతడమపి చతు
ర్ముఖకర్తృకమేవైత్యత్రాహ * మాంసాదిభౌమంయథాశబ్దమితరయోశ్చ య
దుక్తమండస్యప్యత్తరకాలం చతుర్ముఖస్యప్రదేవాదివిషయోఽయం * తాసాం
త్రివృతంత్రివృతమేకైకామకరోదితిత్రివృత్తుర్నతడపదేశాత్ - తన్నోపపద్యతే
* అన్నమశితం త్రేధావిధీయతేఇత్యత్త్రమాంస మససోః పురిషాదణుల్యేనా
ణీమస్తేనచ వ్యపదిష్టయోరాప్యశ్వలైజసత్వి ప్రసంగాత్ యద్యదపేక్షయా
సూక్ష్మం - తత్తస్యకారణం అతవసహిపాథివాప్యలైజసానాముత్తరోత్తరసూ
క్ష్మతయోత్తరోత్తరకారణత్వం తత్తన్నపురిషస్యస్థవిష్మత్వాత్వాత్పరివర్త్యం తత
సూక్ష్మస్య మాంసస్యాప్యత్వం, తతోఽణిష్మస్య మసస్తేజసత్వం, మధ్యమగ
స్తవ్యం తథా * ఆహాపితాఇత్యత్రాపిస్థవిష్మస్య మూర్తీస్యపాథివత్వం,
మధ్యమస్య లోహితస్యాప్యత్వం తతోఽప్యణీయసః ప్రాణస్యలైజసత్వమధ్య
వగంతవ్యం తథా * తేజోఽశితమిత్యత్రాపిస్థాలస్యాస్థః పాథివత్వం-మ
ధ్యమాయామజ్జాయాఅప్యత్వం, మణిష్ఠాయావాదస్తేజసత్వం, మధ్యవగంతవ్యం
సచైవమిష్యతే- ప్రథమపర్యాయేపురిషవత్త్వాంసమనసీ అపిపాథివేవ పరి
తిపాద్యతే * అన్నమశితం త్రేధావిధీయతేఇతిప్రకరమాత్. తథాద్వితీయేవ
ర్యాయోమూర్తీలాహితప్రాణానామబ్వికారత్వం పరిపాద్యతే తృతీయపర్యాయే

యే అస్థిమజ్జావాచా తేజోవికారత్వమేవ ప్రణివాద్యతే. అతః * తాసాం
 తివృతం తివృతమేక్షేకామకరోదిక్ష్వత్తివృత్కరణప్రకారః * అన్నమశిత
 మిత్వాదినాన ప్రదర్శ్యతే - తథాసతిహిమనః ప్రాణవాచాతినృణామపిఅ
 ణీయస్తేవిన * అన్నమయూహిసౌమ్యమనతపోమయః ప్రాణస్తేజోమయావా
 గితి విరుద్ధేత. అతః ప్రాగవత్తివృత్కృతాసాం పృథివ్యాదీనాంపురుషంపా
 ప్రాసాం * అన్నమశితమిత్వాదినావీక్షకస్యత్రేధాపరిణామఉచ్యతే. అండన్య
 ష్టేః ప్రాగేవతేజోఽబన్నానాం తివృత్కరణేనభవితస్యం అతితివృత్కృతా
 నాం తెషాంకార్యరంభాసామథ్యాత్. అన్యోస్యనంయుక్తానామేవహి కా
 ర్యరంభసామథ్యం తదేవచత్తివృత్కరణం తథాచ స్తచ్యతే * నానావీర్యాః
 పృథగ్భూతాస్తతస్తేరంహంతింవిసా । నాశిక్ష్మవస్పృజాస్పృజ్జ్ఞమసమాగత్యకృ
 త్స్పృశః । సమేత్యాన్యోస్యనంయోగంపరస్పరసమాశ్రియాః । మహదాద్యా
 విశేషాంతా హ్యండముక్త్యాదయంతిత ఇతి. అతఏవచ * అనేనైవజీవేనాత్తనా
 ఽనుప్రవిశ్యనామరూపేన్యాకరోతే తాసాంతివృతంతివృతమేక్షేకామకరో
 దితిపాతక్రిమోపధక్రమేగాదాభ్యతే అండాంతర్వర్తికవగ్నాద్విదిమత్తివృ
 త్కరణప్రదర్శనంతు శ్వేతకెతాశ్శుశ్రూషోరండాంతర్వర్తికత్వేన తస్యబహి
 శ్శ్రుచస్తుమ తివృత్కరణప్రదర్శనాయోగాత్తివృత్కృతాసాం కార్యేషవ
 గ్నాద్విదిమత్తివృత్కరణప్రదర్శనంకృతమిశ్యవిరోధఃసంస్వందాంతగతానాం
 సర్వేషాంతివృత్కృతశ్చేజోఽబన్నరూపత్వచ్యవస్థితి తేజోఽబన్నవ్యవహారిక
 భంసాదీత్య. తాదా * యజేష్యాస్తదావద స్తదావదః పృథివ్యంశానాం ధూ
 యస్తేవృక్షపీవ్యవహారిక, జలంశానాంధూయస్తేవజలవ్యవహారిక ఇతి వ్యవహారికవ్య
 వహారికపద్యత ఇత్యుభయః సదావద స్తదావదఇతి సూక్తేర్విరుద్ధైరధ్యాయసమాప్తి
 దోష్యతనాభేతస్థితం, తథాద్వితీయోధ్యాయో ఆరంభభాగధికరణః ఉపాదేయముపా
 దానాదన్యదేవ ఘటేనోదకమాహియతే మృత్ప్రిండేన ఘటాదిర్నిమియత-
 ఇతికార్యభేదాల్ తథాఘటస్య దండవక్ర్యాదికం కారణం మృత్ప్రిండస్యతుజల
 సంయోజనమదకనాదీతి కారణభేదాల్. తథా- ఘటఃపృథుబుద్ధోదరాకా
 రః మృత్ప్రిండస్తవరదాకార ఇత్యాకారభేదాల్. తథా- పూర్వకాలంకారణ
 మపరకాలంకార్య మితికాలభేదాల్ బహువస్తంతవ ఏకఃపట - ఇతినంఖ్యాభే
 దాల్ సత్యామేషమృదిఘటోసప్తఇతి ప్రతీతిః కార్యకారణయోద్బుద్ధిశబ్దాదిభే

౫౦౬ సానన్దగిరియ్యటికశక్తిరభావ్యరంగరామనుజభావ్యయక్తాయామ్
 దస్యదర్శనాచ్చ ఉపాదానాదస్యదేవోపాదేయం ఇతరభావకారకవ్యాపార వై
 యర్థ్యప్రసంగాదితి కానాదాదిమతావలంబనెన పూర్వవత్ ప్రాప్తఉచ్య
 తే * తదనన్యత్వమారంభణశబ్దాదిభ్యః*తస్మాత్ - పరమకారణాద్భిహ్మానాజగ
 తోఽనన్యత్వం వాచారంభణశబ్దాదిభిరవగవ్యతే * వాచారంభణంవికారోనా
 భుజేయమిత్యస్యాథః పూర్వమేవవణితః ఆదిశబ్దేన * సదేవసోమ్యేదమ
 గ్గ్రహిణీత్ * యేనాశ్చుతంశ్చుతంభవతి * ఏకమేవాద్వితీయమిత్యాదికంగృహ్య
 తే. యదీద వైశేషికాదిరీత్యాఉపాదేయముపాదానాదన్యత్వాన్యత్ - తదాకా
 రణగుణప్రకృమేణ కార్యగుణోత్పత్తయై ఉపాదానసువణాగురుశ్చేన తదుపా
 దేయగుండలేగురుభివృత్త్యభ్యుపగమావశ్యంభావెన గురుత్వద్వైర్గుణ్యప్రసం
 గాత్ బుద్ధిశబ్దాదిభేదానాముభయసంప్రతిపన్నావస్థయైవ వ్యవస్థాపవత్తై అ
 వస్థాశ్చయద్రవ్యాంతరీత్పత్తికల్పనాయాఅప్రామాణికత్వాత్ నను విరళతం
 త్వారబ్ధవటఏకస్థిన్నేన కథమేకత్వానేకత్వయోర్యగపదుపలంభః- ఏకస్థికథ
 మిణివిరుద్ధధర్మద్వయాసంభవాదితిచెన్న ఏకస్థిన్నేన వృక్షేమూలాద్యవచ్ఛే
 దకథేదేనసంయోగతదభావనత్త్వనత్ కువిందకారితసంయోగవిశేషావచ్ఛేదేన
 తంతుమపటత్వమేకత్వంచ తంతుత్వావచ్ఛేదేన త్వనేకత్వమిత్యుపపత్తయైః నను
 కువిందకారితసంయోగాస్తంతుత్వసంకీర్ణావచేతి కథంవిరుద్ధధర్మావచ్ఛేదకత్వ
 మితిచేన్న ఆద్యైంధనప్రభవహ్నిత్వత్వావచ్ఛేదేన ధూమవ్యాప్యతావచ్ఛే
 దకత్వవతిహ్నిత్వై అవిశేషితహ్నిత్వత్వావచ్ఛేదేన వ్యాప్యతావచ్ఛేదకత్వా
 భావస్యవృత్త్యభ్యుపగమాత్ ఏవంకార్యకారణానన్యత్వవాదేపి ఏకస్థిన్నేనవద్ర
 వ్యతంతుత్వావస్థాప్రాప్తకాంశసంయోగవిశేషావచ్ఛేదేన శంకుత్వం - తంతు
 త్వావచ్ఛేదేనానేకత్వంచ పటత్వప్రాప్తకతంతుసంయోగవిశేషావచ్ఛేదేన ప
 టత్వం పటత్వావచ్ఛేదనేకత్వంచేతిపటత్వతంతుత్వయోరేకత్వానేకత్వయో
 శ్చ సమావేశోపపత్తైర్నకశ్చిద్దోషః- ననుసంస్థానస్యాసతఉత్పత్తౌఅసత్కార్య
 వాదప్రసంగఇతిచేత్ అసత్కార్యవాదిమతేపి ఉత్పత్తైరుత్పత్తిమత్తైఃఽనవ
 స్థాస్యాత్ ఉత్పత్తిరాహిత్యేసత్కార్యవాదప్రసంగః అన్తాకంత్వవస్థానాంపు
 భక్వగ్రిహిత్రికార్యయోగానర్హత్వాత్ పృథగుత్పత్త్యాదికంగాపేక్షితం అస్త్వ
 తేఘటసోత్పత్తిర్నామ ఘటత్వావస్థానంబంధమీవ సత్సనతస్సత్త్వరూపం అ
 తః ఉపాదేయముపాదానాదన్యదేవ * భావవోపలభ్యైః హిరణ్యకుండలాదికా

ద్యభావసి తదేవేదంహిరణ్యమితి ప్రత్యభిజ్ఞానాపాపలభ్యేస్సత్త్వాదధేద వే
 త్యథః * సత్త్వాచ్చాపరస్య అపరస్య కార్యస్య కారణతాదాత్మ్యేనసంబంధేన
 సత్త్వాచ్చ ఉపాదానాదసన్యమపాదేయం * సదేవసోమ్యేదమగ్రాసీదితి కా
 ర్యేనపైపికారణకార్యతాదాత్మ్యప్రతీతిరేత్యథః * భావేచోపలభ్యేరితిసూ
 తేకార్యదశాయాం కార్యకారణతాదాత్మ్యప్రతీతిః ప్రమాణతయోపన్యస్తా
 ఉత్తరసూత్రేశుకార్యనాశానంతరమపి కారణకార్యాధేదప్రతీతిః ప్రమాణత
 యోపన్యస్తేతివివరః * అసద్వ్యవదేశాన్నేతిచేన్న ధర్మాంతరేణ వాక్యశే
 షాద్యుక్తేశ్శబ్దాంతరాచ్చ * అసద్వాదమగ్రాసీత్ * ఇదంవాతీగ్రేనైవకిం
 చనాసీదితిజగత్సృష్టేః ప్రాగసత్త్వవ్యవదేశాత్ సృష్టేః పాగ్రాసితా ఉపా
 దానెనాపాదయస్త్యేకస్యనాపవద్యత ఇతిచేన్న - నామయాపవిభాగలక్షణ ధ
 ర్మాంతరాభావమూదాయఅసత్త్వవ్యవదేశోఽమత్యైః, జగతస్సత్త్వం- నామయా
 పభాక్త్వం అసత్త్వం- నామయాపవిరోధిసూక్ష్మావస్థా సతుసర్వాత్మనా అస
 త్త్వం కుతఇదమవగమ్యతిఇతిచేత్ వాక్యశేషాత్ * ఇదంవాతీగ్రేనైవకించనా
 సీదిత్యత్ర * తదనదేవసత్త్వోఽకురుతేతివాక్యశేషే చనస్కర్తృత్వప్రతిపా
 దనాత్ యుక్తేశ్చ - ఘటస్యనత్త్వంహినామ - ఘటత్వావస్థాసంబంధః అస
 త్త్వంనామ. తద్విరోధికపాలత్వాద్యనస్థాసంబంధవిన సహితద్వ్యతిరిక్తోఽఘటా
 భావోనామకల్పిదుపరభ్యతే, శబ్దాంతరాచ్చ * కుతిస్తుఖలుసామ్యైవలస్యాపితి
 చేనావాచేతితుచ్ఛత్వం ప్రతిష్ఠిప్య * సత్త్వేనసోమ్యేదమగ్రాసీదితిస్థాపితత్వా
 త్ * తద్దేదంతర్గత్యవ్యాకృతమాసీత్తన్నామయాపభాగం వ్యాక్రియతేతి సు
 స్పష్టమభిధానాచ్చ * పటవచ్చ యథాతంతవవ వ్యతిషంగవిశేషభాజః పట
 ఇతినామరూపకార్యాదికంభజంతే- తద్వర్షగ్రహాపి * యథాచప్రాణాదియ
 థావాయరేకవవశరీరే పృథ్విశేషంభజమానః ప్రాణాపానాదినామరూపకా
 ర్యాంతరాభిభవతే- తద్దేదేకమేవబ్రహ్మదిదిత్రస్థిత్యనరూపం జగద్భవతీతిపర
 మకారణాత్పరస్తాద్భగ్మాణోఽనన్యత్వంజగతోఽభ్యుపగంతవ్యమితి స్థితం
 తథాప్రథమాధ్యాయే ప్రకృత్యధికరణే - లోకేభుటకతుః కులాలస్యాపా
 దానత్వాదశకనాత్ జగత్కతుఃపరమాత్మనోజగదుపాదానత్వం సంభవతి
 కించ- నిష్కలతయాఽపరిణామినః పరమాత్మనః పరిణామిత్వలక్షణోపాదాన
 త్వానంభవాచ్చ బ్రహ్మాణోపాదానత్వం. అపితు * అస్తాన్నాయాస్సజతేవి

౫౧౫ సానందగిరియతీకశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం
 శ్వమేతత్తస్మిన్ శాన్త్యానామాయయాసన్నిరుద్ధః । మాయాంతుప్రకృతింవిద్యాన్తా
 యినంతు మహేష్వరమితశ్శృతిపశాత్పరిణామ సమథాప్రకృతిరేవోపాదా
 నం - ఈశ్వంస్యతుతదధిష్ఠాగృహ్యమాత్ర మేవేతిప్రాప్తఉచ్యతే*ప్రకృతిశ్చ జగ
 తిజ్ఞాదృష్టాంతానువరోధాల్ ప్రకృతిశ్చ ఉపాదానంచబ్రహ్మైవ ఇతిరథా ఏకవి
 జ్ఞానై సర్వవిజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞాయాః మృత్పిండాదిదృష్టాంతస్యచోపరోధ ప్యసం
 గాల్ నహ్యుపాదానభూతమృత్పిండజ్ఞానజననిమిత్తసూతరందాదిజ్ఞానైతత్కా
 ర్యం ఘటశరావాదికంజ్ఞాతంభవతి- అతిఏకవిజ్ఞానై సర్వవిజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞాయామృ
 త్పిండదృష్టాంతసావరసేవనచ బ్రహ్మజగతోరుపాదానోపాదేయభావవివాదసీ
 యతే, నచాస్య గ్రామస్య ప్రధానభూతే చైత్యేదృష్టైసర్వై గ్రామస్థాః దృ
 ష్టాంతై వ్యవదేశవల్ బ్రహ్మణస్సర్వప్రధానతయా తస్మాద్ దృష్టైసర్వం విదిత
 ప్రాయమిశ్యక్తిరుపపద్యతేఇతివాచ్యం- యదిహ్యత్ర సర్వవిజ్ఞానం ప్రాధా
 న్యాభిప్రాయంగౌణస్యాత్ - తదా ప్రధానజ్ఞానై సర్వమన్యదప్రధానమవి
 దితమపి ఫలతోవిదితప్రాయంభవతీత్యస్యాథ్వస్య లోకసిద్ధత్యై వేకవిజ్ఞానేన
 సర్వవిజ్ఞానానుపపత్తిరవశ్యతః శ్వేతకేతో*కథంనుభగవత్సరదేశైతి ప్రశ్నోన
 స్యాత్ - అభిప్రాయానభిజ్ఞేనకృతేపిప్రశ్నై ప్రాధాన్యాదావ- సాదృశ్యాదావ న
 ర్వంజ్ఞాతం స్యాదిత్యైవ ప్రతిపక్త్యంస్యాత్ - సతు * యథాసోమ్యైకైసమృత్పి
 ణ్డైవేతి- అతాబ్రహ్మోపాదానమేవ * అభిధ్యోపదేశాచ్చ *తదైక్షతబహు
 స్యాం ప్రజాయేయేతి బ్రహ్మణవిబహుసూక్త్యామితి సంకల్పపూర్వకా సృష్టిరుపది
 శ్యతే- సహి కులాలాదేరిదృశసంకల్పపూర్వకా సృష్టిస్సంభవతి * సాక్షాచ్ఛృభ
 యామ్నసాల్ * బ్రహ్మచనంబ్రహ్మసన్మక్షాతీనీచ్యతోద్యావాపృథివీనిప్తతక్షుః॥
 మనీషీణామనసావిబ్రహ్మిమనఃబ్రహ్మగృతివృద్ధుననానిధారయన్నితిహిహ్యయితే-
 యతఉపాదానమపి బ్రహ్మైవ- తస్మాత్సాదానభూతస్యవృక్షస్యాధారభూతంవ
 నమపి బ్రహ్మైవ- భువనానిధారయన్నీచ్యోబ్రహ్మజన్మవాద్యం స్యాత్తానమేవా
 ద్యతివృద్ధిత్యర్థః- అతశ్చాధిష్ఠాయముపకరణాది మపిబ్రహ్మైవైత్యర్థః * ఆ
 త్తకృతః * తదాత్మానంస్వయమతురుతేతి ఆత్మనవీవ బహుత్వకరణోత్తస్థేవని
 మిత్రత్వముపాదానత్వంచ - సహి కులాలలత్తానంకురుతేఇతివ్యవదేశోఽస్తి- న
 ను * నిష్కళంనిష్క్రియమితి నిరవయవస్యాపరిణామినః కథంపరిణామిత్యల
 క్షణముపాదానత్వంస్యాత్- తత్రాహ * పరిణామాల్ - నిర్వికారత్వాద్యవి

ఛాందోగ్యసంపదపంచ ప్రపాఠకః

రోధిపరిణామవిశేషసంభవాదిత్యధః- అయంభావః * నిష్కలశంనిష్క్రియం
 శాంతమిత్యాదిభిః పరమాత్మనా నిర్వికారత్వంచ ప్రతీయతే- పూర్వోక్తనూ
 త్రాదాహ్యతశ్చిభిః ప్రపంచోపాదానత్వంచ ప్రతీయతే- ఉభయమపియ
 థోపపద్యతే- ఉభోపపాదనీయం- పరమాత్మనశ్చ నిర్వికారత్వంచూయతే * వి
 కారజననీమజ్జామప్తరూపామజాంఘ్రవామ్ * అజామేకాంలోహితశుక్లకృష్ణాం
 * అస్తాన్తాయాస్సజలైవిశ్వమేతత్తస్మిన్శాన్త్యానోయ మాయయా సన్నిరుద్ధః । మా
 యాంతుపకృతింవిద్యాన్తాయినంతుమపేశ్వరమిత్యాదివాక్యేషు ప్రపంచో
 పాదానతయాపరిణామినీ ప్రకృతిః ప్రతీయతే- తత్రపరిణమమాన ప్రకృతియా
 పోపాదానావదుర్ధే ప్రపంచే సాక్షాత్కారణత్వాసంభవాత్ తద్దావరా బ్రహ్మ
 కారణమిత్యేవీయతే- యథా * యదాగ్నయోఽప్తాకపాలశతిపురోదాశావ
 రుద్ధే యాగోన్మీహదాం కారణం సాక్షాత్కారణత్వాసంభవాత్ పురోదా
 శదావరాపట్యవస్యతి- తద్వత్- నను భవత్వస్యదావరా కారణత్వనిర్వాహః-
 వ్యాపారవ్యవధానేపి కారణత్వాక్షతేః- ఉపాదానత్వంతు నాస్యదావరాసంభవ
 తి- భావ్యవస్థావతః పూర్వావస్థాయోగితస్యంహ్యపాదానత్వం-అవస్థాశ్రయత్వ
 శూన్యే పరమాత్మని కథమపాదానత్వమితిచెన్న- పరమాత్మాశ్రితాయా నచ
 క్రిఘాతాయాఅవస్థాశ్రయత్వేన పరమాత్మనోఽవ్యవస్థాశ్రయత్వోపపత్తేః- తత
 శ్చ బ్రహ్మణీసాక్షాద్వికారాభావమాదాయఅపరిణామిత్వనిర్వికారత్వశ్చతయ్యో
 ఘ్నపపన్నాః- శక్తికరీరాదిశబ్దితాయాః ప్రకృతేర్బ్రహ్మణశ్చాభేదోపచారేణ
 వా- ప్రకృతిగతావస్థాయాః పరంపరయా బ్రహ్మశ్రితత్వేనవా బ్రహ్మణఃపరిణా
 మోపాదానవాదాః- బ్రహ్మోపాదానత్వావలంబనాశ్చ * నవిలక్షణత్వాదస్య
 తథాత్వంచశబ్దాత్ * కృత్స్నప్రసక్తిర్నిరవయవత్వశబ్దకోహాపేత్యాద్యాత్యేవ
 పరిహారాశ్చోపపన్నాః * యోనిశ్చహిగీయతే * యచ్ఛాతయోనిం పరివశ్యం
 తిథీరాశ్చతి, యోనిః ఉపాదానమితిహిబ్రహ్మగీయతే- యోనిశబ్దస్యఉపాదానవ
 చనత్వం * యథోణానాభిస్సృజితైశ్చహ్యతేచేతివాక్యశేషాదవగమ్యతే, అత
 శ్చ బ్రహ్మేవ నిమిత్తముపాదానంచెత్సితం, ప్రకృతమనుసరామః ॥ ౬ ॥

—ఇతిషష్ఠ ప్రపాఠకేనప్తమఖండభాష్యమ్—

ఉ—ఉద్దాలకహరిణిశ్చేత్తకేతుం పుత్రమువోద స్వపాపం
 తు మేనోమ్యవిజానీహీతియతై ॥ తత్పురుషస్సపితినామసతా

౧౨౦ సాన్దగిరియజీకశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయుక్తాయాం

శామ్యతవాసంపన్నోభవతి స్వమపీతాభవతి తస్మాదేనగోస్వది

తీత్యాభక్షతే స్వగోహ్యపీతాభవతి ||

|| ౧ ||

శం—యస్మిన్ మనసి జీవనాత్త నాను ప్రవిష్టాపరాదేవతాఆదర్శభవపురు
షఃప్రతిబింబేన- జలాదిష్టివిసూర్యాదయః ప్రతిబింబైః- తన్ననోఽన్నమయం
తెజోఽమృతాభ్యాం వాక్పాణ్యాభ్యాం సంగతమధిగతం, యస్తయోయత్తస్య
జీవామనదర్శనశృణోదివ్యవహారాయకల్పశే, తిదుపరమేచ స్వందేవతారూ
పమేవ ప్రతిపద్యతే- తేదుక్తం శుత్యంతరే * ధ్యాయతీవరేలాయతీవ * సద్ధి
స్సవోహ్నిధూత్యైవంలాకమతిశ్యామతి * సవాతయమాత్తాబ్రహ్మవిజ్ఞానమయో
మసామయఇత్యాది * స్వప్నీనశారమిత్యాది * ప్రాణన్నేనప్రాణోనామ
భవతీత్యాదిచ. తస్యాస్యమనస్సస్య మనఆభ్యాంగతస్య మనఃపశమద్వారేణై
న్ద్రియవిషయేభ్యోనస్య త్తస్య యస్యాందేవతాయాం సాత్త్వధూతాయాం యద
విస్థానం, తత్ప్రత్యాయాదిభ్యాసురుద్దాలకోహకిలారుణశ్చైవతకేతుం పుత్రీసు
వాచ ఉక్తవాక్. స్వప్నాంతం స్వప్నమధ్యం. స్వప్నఇతి, దగ్ధసప్తత్రైః స్వ
ప్నస్యాభ్యా. తస్యమధ్యం స్వప్నాంతం సుషుప్తిత్యైతిల్. అథవా స్వప్నా
ంతం స్వప్నతి త్వమిత్యథా, తత్రాప్యథాత్సుమప్తమేవభవతి, స్వమపీతా
భవతీతివచనాల్, నహ్యస్య త్రి సుషుప్తాస్త్విమపీతిం జీవస్వేచ్ఛంతి బ్రహ్మాది
దః, తత్రాస్యదర్శావనయనే పురుషప్రతిబింబఆదర్శగతా యథాస్వయమే
వ పురుషమపీతాభవతి, ఏవం మనఆభ్యవరమే చైతస్యప్రతిబింబరూపేణజీ
వనాత్త నా మనసి ప్రవిష్టాశామహాపవ్యాకరణాయపరాదేవతా సా స్వమే
వాత్మానం ప్రతిపద్యతే జీవహావతం మనఆభ్యాంహితావ్. అతిస్సుమప్తవస్వ
ప్నాంతశ్చైవ వాచ్యఇత్యవగమ్యతే, యత్రతు సుప్తః స్వప్నావశ్యతి, తత్సాన్
ప్నం దగ్ధనం సుఖమఖిలసంయుక్తమితి పుణ్యాపుణ్యకార్యం, పుణ్యాపుణ్యయో
హి సుఖమఖిలారుంభకత్వంప్రసిద్ధ-; పుణ్యాపుణ్యయోశ్చాదిద్యాకామోపస్త
మ్యేనైవ సుఖమఖిలద్రగ్ధనకార్యరంభకత్వముపపద్యతే, నాన్యథత్వదిద్యాకా
మకమభిః సంసారపౌతుభిస్సంయుక్తవస్వ స్వప్నఇతి స్వమపీతాభవతి*అ
నన్వాగతం పుణ్యేనానన్వాగతం పాపేనతీర్ణోహి తదాసర్వాన్ శౌకాన్
హృదయస్యభవతి తద్వా అన్యేతదర్శితం ఏవమిదం సుషుప్తభవతి శుతి
భ్యః సుషుప్తవస్వం దేవతారూపం జీవత్వవిగుర్తుక్తందర్శయిష్యామిత్యాహ

స్వప్నాంతం మే మమ నిగదతోపాసామ్య విజానీహి, విస్పష్టమవధారయేత్స
 థాః. కదా స్వప్నాంతోభవతీతి ఉచ్యతే, యత్ర యస్మిన్కాలే వీతన్నామ
 భవతి పురుషస్య స్వప్నతః ప్రసిద్ధంహిలోకస్వపితీతి, గౌణంచేదం నామే
 త్యాహ; యచా స్వపితీష్యచ్యతేపురుషః, తచా తస్మిన్కాలే సతా- సచ్చబ్ద
 వాచ్యయా ప్రకృతయా దైవతయా సమన్వోభవతి; సంకతః వీరీభూతోభ
 వతి, మనసి ప్రవిష్టం మనఆదిసంసర్గకృతంజీవనమావంత్యజ్య స్వం సమన్
 పం యత్పరమార్థసత్యం- అవీతః అపిగతోభవతి. అతస్తస్మాత్స్వపితీశ్చైవమా
 చక్షతే లోకీకాః, స్వమాత్తానంహి యస్తాదవీతాభవతి, సుఖనామవగ్నిప్రతాపి
 నావత్కప్రాప్తిగమ్యతిఇత్యభిప్రాయః, కింపునరోకకానాంవగ్నిద్ధానావత్క
 శంపత్తిః, జాగృచ్ఛ్రిమనిమిత్తార్థవత్వాన్వివస్వేత్యాహుః, జాగరితేషాం
 త్యోపుణ్యనిమిత్తసుఖమఃఖాద్యనేకాయానానుభవాచ్ఛాంతోభవతి, తతిశ్చ
 యస్తానాంకరణానామనేకవ్యాపారనిమిత్తానాంసంస్వవ్యాపారేభ్యడవరమో
 భవతి, శ్చుతేశ్చ * శ్రామ్యత్వేనవాక్పామ్యతి చక్షురిశ్చైవమాది. తథాచ *
 హివానాగహితంచక్షుగ్మహితంశ్చోత్రంగృహితం మనశ్చైవమాదీనిక
 లానాంసంస్కారాని, వాగిణవీకోఽశ్చాంతః. దేవే చలాయేయోబాగతి, త
 దా జీవః శ్రమావనుత్తయే స్వం దేవజాగ్రమావాగుప్రసిద్ధతే నా
 స్యత్రస్వరూపానస్తానాంస్కృత్యాని దస్మాన్వదితీయ్యా పసిద్ధిరోకకానాం
 స్వంహ్యవీతాభవతీతి, దృశ్యతేహిలోకే జ్వరాదిరోగగ్రస్తానాం తద్వినిర్మోక
 నావత్కష్టానాం విశ్రమణం, తద్వదిహాపిస్యాదితీయక్తం * తద్వ్యాఖ్యేనోవా
 సుషణోవావిపరిపత్తిశ్చాంతఇత్యాదిశ్చుతేశ్చ

॥ ౧ ॥

అ—త్రివృత్తాణస్థియదిషయమవాంతర్యగిరణంపరిసమాప్యమహావ్రకరణం
 ద్విషయమేవానునతాయస్త ససౌలయే సుముప్రోజనస్య సత్సంపత్తింవస్తుం మ
 నఉపాధికత్వముక్తమనువదతి (యస్మిన్నితి) ఉపాధేః స్వయావముక్తంసంవాద
 నితి (తస్మాదతి) ఉపాధ్యవహితే కార్యకరత్వంద్యయతి (యన్మయఇతి) మన
 సోభావేజాగృత్స్వప్నవ్యచూరిసిద్ధిరిత్యుక్త్వా తదధాపెసుముప్తిమవతారయతి(త
 దుపరమేచేతి) అత్తని మనోనశాదేవ దర్శనాదివ్యవహారిక సావరస్యేనేత్యత్ర
 బృహదారణ్యకశ్చుతిం ప్రమాణయతి (తదుక్తమితి) దివితీయవాక్యేనధిరిత్యే
 తదుపయుజ్యతే, తృతీయేషు విజ్ఞానమయోమనోమయైతిచ పదద్వయముపజన్య

౧౨౨ సానందగిరియతీకశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం

తే, ఏవం భూమికాంకృత్వా సమనంతరివాక్యమాదత్తై (తస్యేతి)(తత్పుత్రాయే
తి) అత్ర తస్యాందేవతాయాం తదవస్థానమితచ్చబ్ధాధాః, తత్రేతి ద్వితీయప
క్షాః (అథాఽదితి) స్వప్నస్యహి కాఽన్యస్య తత్త్వం, కారణం తచ్చ సుమ
ప్తమేవ * సుమప్తాఖ్యం తమోజ్ఞానంబీజం స్వప్నప్రబోధయోరిత్యుభయాప
గమనాత్, ద్వితీయవ్యాఖ్యానై సుమప్తమేవాథావశాత్ ఫలతీత్యధాః, ఇతశ్చ
స్వప్నాంతశబ్దేన సాక్షాదథాఽదాన్వ సుమప్తమేవాక్తమిత్యాహ (స్వమితి)న
స్వవస్థాంతరేపి స్వమపీతోభవతీతివచనమవిరుద్ధమితీచేత్, నేత్యాహ(సహితి)
తత్యాపి కథం నావసాన్యవిత్త్యాశంక్యాహ (తత్రేతి) స్వపితినామ నిర్వచనసా
మర్థసిద్ధమథాఽనిగమయతి (అత ఇతి) నను స్వప్నాంతశబ్దోద్భూతశబ్దవ
ద్యదాస్వప్నమేవాన్వచక్షే, తదాపి స్వమపీతోభవతీతివిరుద్ధం, సర్వదా జీ
వస్య సమూహబ్రహ్మప్రాప్తిస్తుల్యత్వాత్; అరితాహ (యత్ర త్వితి) స్వప్నదర్శ
నస్య పుణ్యాపుణ్యకార్యత్వం ప్రకటయతి (పుణ్యాపుణ్యయోహితి) నకవ
లం పుణ్యాపుణ్యాభ్యామేవ స్వప్నసంయజ్యతే, కింతవిద్యాదిభిశ్చైతి నత
త్రే నావప్యయస్సంభవతీత్యాహ (పుణ్యాపుణ్యయోశ్చైతి) తిహి స్వప్నవన్నసు
మపైపి నావప్యయస్సంగతీ, తత్యాపి కామకర్మాదిసంబంధసంభవాదిత్యాశం
క్యాహ (అనన్వాగతమితి) సతిజీవనూపేకభందేవతాభావస్సంభవతీత్యాశంక్యా
హ (మనసీతి) తస్మాదిత్యస్యాతిశ్యేష్టావ్యాఖ్యానం, తేన పరామృష్టంహేతుమే
వస్వప్తయతి (స్వమాత్తానమితి) స్వపితినామనిర్వచనఫలందర్శయతి (గుణైతి)
సుమప్తై స్వరూపావస్థానస్య ముఖ్యస్యాసంభవాన్మ క్తైనానత్తానప్రసంగా
త్స్వరూపావస్థానప్రసిద్ధైర్నిమిత్తవక్తవ్యమితిపుచ్చతి (కథంపునరితి) జ్వరా
దిరోగగ్రస్తస్య స్వభావస్థితౌప్రసిద్ధశ్రేమాభావః, సుమప్తంచ శ్రేమావనాదా
వస్థానంతథాచ తత్ర స్వరూపస్థితౌప్రసిద్ధిమిదృశ్యత్యాహ (జాగ్రదితి)సంగృహీ
తం సమాధానంవివృణోతి(జాగరితేహితి)కరిణాసామనెకవ్యాపారినిమిత్తాగ్లాని
ర్భవతీత్యత్ర మాననూహ (శ్చైత్యేతి) అనుభవసముచ్చయార్థశ్చకారిః, సు
మప్తస్వప్తాయాం కరిణానాముపరితౌప్రమాణమాహ (తథాచేతి) సుమప్తా
ప్రాణస్యాపి వాగాదివదుపసంహృతత్వమాశంక్యాహ
తథాఽనిస్సాన్యదితిభావః, జీవస్యాపి బహిర్వాన్యపారస్యాదితిచేత్, నైవంక
రిణాభావాదిత్యాహ (తదేతి) నను సుమప్తై శ్రేమావనాదమాత్రం నస్వరూ

పావస్థానం, తత్కుఞ్చాలోకివ్యసిద్ధిరిత్యాశంక్యాహ (నాన్యత్రేతి) ఉక్తమథం
 లోకికదృష్టాంతేనన్వప్తయతి (దృశ్యతేహితి) బృహదాద్యోకశ్చుత్వాలోచనా
 యామపి సుమ వ్యవస్థాయామవస్థాద్యయఃసితసిమాపోహాథం బృహ్మనీడప్రా
 ప్తిగఃప్రతికత్వాహ (తదన్యథేతి)

రం—ఏకవిజ్ఞానైసన్వవిజ్ఞానసిద్ధ్యథం బృహ్మన్యతిరిక్తస్య తదుపాదేయ
 త్వంవక్తుం ప్రవృత్తిః తేజోఽబన్నత్కరికలచేతిసంగస్య తదుపాదేయత్వ
 ముక్త్యా చేతనసంగస్యాపి తదుపాదేయతాం వ్యతిపాదయశుంప్రస్తాతి (ఉద్ధా
 హితం యః శ్వేతకేతుంపుశ్యేమువాచ స్వప్నాంతం మేనోమ్యవిజానీహితి)స్వ
 ప్నాంతం సుమ ప్రింవ్యతిపాదయతో మమవాక్యాద్విజానీహితి పితా పుత్రీమా
 హస్తేవ్యథాః, ఏవం శిష్యావధానాథం పరిజ్ఞాయాహ (యత్రైతత్పురుషస్వ
 పితినామ) యత్ర యదా పురుషః స్వపితీత్యేతస్మాదభవతి, పురుషః స్వపితీతి
 శబ్దో యదా పర్యయస్యతికత్వథాః, పురుషస్వావోయదేతియావత్ - నామశ
 బ్దఃప్రసిద్ధ్యర్థివా, విత్తంపురుషః, ఏషపురుషఇత్యేథాః (సతానోమ్యతదా సంప
 న్నోభవతి) తదా తస్మిన్ సావధికాత్ * సదేవనోమ్యేతి ప్రకృతేనసతా సంప
 న్నోభవతి * పద్మగతా, సంగతాభవతీత్యథాః, తస్మాన్వసత్సంపత్తేః సతిల
 యయావత్సం స్వపితినామ నిర్వచనానుగుణవివృణోతి (స్వమవీతాభవతి)అ
 త్ర స్వసృష్టానస్సంపదమాత్మీవరాః * సతానోమ్యతదా సంపన్నోభవతి స్వమవీ
 తా భవతీతిస్తానస్సమాజ్ఞాన నచ్చబ్రహ్మసృష్టయోరేకవిషయత్వాన్యంభావాత్, స
 చ్చబ్రహ్మ చాప్తిక్ ప్రకీరణే పరమాత్మ విషయత్వానో స్వశబ్దోపి తత్పరవిష
 సనుకీరణిస్తాన్వాత్ పరమాత్మః తస్య కథజీవంవ్యతి స్వత్వమితీచేత్; ఉ
 చ్యతే * దేవ మనుష్యాని నామరూపాభిమాన రాగలాభాద్యనుగుణజ్ఞాన
 ప్రసక్తవజ్జాగరితావస్థావస్థా పరమాత్మాదేవమనుష్యాని నామరూపరా
 గద్వేష లాభమోహాద్యేనాఘిక బాహ్యభ్యంతరాకారాభిమాన కాలస్వ
 రహిత చరణీకస్సన్నాత్తస్యంతర్భూత ఇత్యేథాః ఇతి * సావప్యయాదితి
 సూత్రేవ్యాసాద్యైరావ్యభిభృతత్వాన్నానుపపత్తిః అత్ర అపిపూర్వస్య ఇత్యే
 యాథాస్య సకర్తృత్వాత్ స్వమవీతఇతి ద్వితీయా (తస్మాదేవంస్వపితీత్యాచ
 క్షతేస్సంహ్యవీతాభవతి) హియస్తాత్ స్వస్థితీనోభవతి - తస్మాత్స్వపితీతి
 లోకికాలచక్షతేత్యేథాః అత్రయద్యపి స్వపితీతార్హిషన్మః స్వపితీతేభ్యః

౫౫౪ సాన్తగిరయటికశక్తిరభాష్యరంగరామానుభాష్యయశ్చాయా
 నతుస్వశబ్దోపపదావతీతి తథాప్యశనాయాదినిర్వచనవధర్మవాద హాపముచ
 పద్యతేఐతి దృష్టవ్యం అత్యోపసస్య పరమాత్మనిలయప్రతిపాదనాత్తైజోఽబన్నాది
 వజ్జీవస్యాపితమపాదేయత్వాత్తజ్ఞానేన జ్ఞాతత్వముపపాదితంభవతి నను * య
 త్రైతత్పునఃస్సవితి నామేతిపురుషశబ్దనిర్దిష్టనేనస్వశబ్దజేనపరామర్ష్యవ్య
 తయాపురుషశబ్దస్య జీవమాత్రవిశ్రాంతత్వేన స్వశబ్దస్యాపి తత్పర్యంతత్వమే
 వాదితం నచపురుషపదస్యాపి బ్రహ్మపర్యంతత్వకల్పనంయత్తం * యత్రైత
 త్పురుషః స్వపితినామ * తస్మాదేనంస్వపితీత్యాచక్షతఇత్సుపకమోపసంహార
 యోరోకిక ప్రసిద్ధ్యనువాదాల్ లోకికాకానాం బ్రహ్మణితత్వ గ్రహేరభావా
 ల్ * సతిసంపద్యనవిదుః * సతతగమ్యనవిదురిత్సు త్తరఖండయోఃప్రతిపాద్య
 మానస్యాజ్ఞానస్య బ్రహ్మాన్వయానంభవాచ్చ * పురుషస్సవితి నామేతివాక్య
 ణ్ణపురుషశబ్దస్య బ్రహ్మపర్యంతత్వాభావేన స్వశబ్దస్యాపి నబ్రహ్మపర్యంతత్వంస
 మ్భవతి కింఽ * సతాసామ్యతదాసంపన్నోభవతితివాక్యేనచ్యుత్తితే బ్రహ్మణి
 హూలావస్థజీవవిశిష్టపరమాత్మలయప్రతిపాదనే తత్తుల్యాధాత్వేనాధ్యుపేతే *
 ప్రాజ్ఞేనాత్తనాసంపరిష వక్తృతి వాక్యేపిపరిష వక్తృత్వ మపిజీవశరీరకస్య బ్ర
 హ్మణవిషస్యాల్ సచైవాపతిః * సుచుప్యత్రాగ్రింత్యాభేదేనేతి సూత్రేప
 రిష వంజకేన ప్రాజ్ఞేనపరిష వజ్యమానస్యాజ్ఞానస్య జీవస్యభేద ప్రతిపాదనంహివి
 రుధ్యతేఐతి ఛెల్ అత్యేతివత్ - శాస్త్రానభిజ్ఞరొకికప్రసిద్ధైః దేహవ్యతిరక్తై జీ
 వైవ్యభావాల్ అభిజ్ఞప్రసిద్ధిరేవ * స్వపితీత్యాచక్షతఇత్సురుధ్యతే - అభి
 జ్ఞప్రసిద్ధిశ్చపరమాత్మవిషయాపిసంభవతి * సంపద్యనవిదురితి అగ్రయఖండప్రతి
 పాద్యమాన వజ్జానమపితీవదానాబ్రహ్మణిసజ్గంస్యతే * ప్రాజ్ఞేనాత్తనానం
 పరిష వక్తృతి ప్రతిపాద్యమానస్య పరిష వంగస్య సత్సంపత్తైశ్చేక్యమపినాధ్యు
 పగంతవ్యం * సతాసామ్యతదాసంపన్నోభవతి * ప్రాజ్ఞేనాత్తనాసంపరిష
 వక్తృత్వేనయోరైకాధిస్థైక్యే ఉభయోరపి సుచుప్తివిషయత్వా దుపపద్యతే
 నతుసర్వాత్తనైకార్థత్వంయేన * సుచుప్యత్రాగ్రింత్యాభేదేనేతిసూత్రంవి
 రుధ్యేత. అతిః * పురుషస్సవితి నామేత్వ త్రాపి పురుషశబ్దో బ్రహ్మపర్యం
 తవ- అతిః స్వశబ్దస్య బ్రహ్మపర్యంతత్వేనానుపపత్తిరితి వ్యాసార్యోక్తిం నమ
 ధాయంతే * సన్మూలాస్సోమ్యేమాన్సర్వాఃప్రజాన్సదాయతనాన్సత్ప్రతిష్ఠాః
 * వితదాత్మ్యమిదంసర్వంతత్వత్వం సతత్తాతత్వమసిశ్వేతకేతోఽతివాక్యవిష

రణప్రవృత్తినభగవతాభాష్యకృతామహాసిద్ధాంతైః * తత్త్వమసీత్యుచ్యైశ్చైవ
 పాదేయవిభాగః కథమితిచేత్ నాత్రకించిదుద్దిశ్యకిమపివిధీయతే * విరదాత్స్వ
 మిదుసర్వమిత్యనేనేవ ప్రాప్తత్వాత్. ఆ ప్రాప్తేహిశాస్త్రమథావత్. ఇదం
 సర్వమితి - సజీవంజగన్నిర్దిశ్య విరదాత్స్వమితి-తస్యేవతత్త్వేతి తత్త్వేవవృత్తి
 పాదితం తత్త్వపాతృదుక్తః * సన్మూలానోస్మ్యేమాన్సర్వాః ప్రజాస్సదా
 యతనాస్సత్ప్రతిష్ఠాఇతి * సర్వంభవదం బ్రహ్మజ్జలనితి శాంతఉపాసీతేతివ
 దితిభాషితం అత్యవ్యాసారైః * సన్మూలానోస్మ్యేమాన్సర్వాః ప్రజాస్సదా
 యతనాఇతివాక్యేసర్వశబ్దేన ప్రజానాంవిశేషితత్వాత్ ప్రజాశబ్దస్యచాదిత్సం
 స్పృష్టచేతనవిశేషపరత్వాత్ * ఇదంసర్వమన్మజలైశ్చాదివాక్యాంతరే విజ్ఞానావి
 జ్ఞానశబ్దవాచ్యచిదదితాత్మకస్య జగతస్సర్వశబ్దేన నిర్దేశాచ్చ ప్రజాశబ్దేన స
 జీవం జగన్నిర్దిశ్యతే సన్మూలాస్సత్ప్రతిష్ఠాఇతిపదద్వయం సచ్చబ్రహ్మచ్య
 హ్మభీనోత్పత్తిలయత్వపరం ప్రతిష్ఠా- నిష్ఠా. పర్యవసానం లయఇతియావత్. స
 దాయతనాఇతిసదాధారకత్వముచ్యతే అనేన జగతస్కరీరత్వం ఫలితం. తత్త్వ
 ధమితిచేత్. ఇత్థం ఉత్పత్తిలయపాతృత్వవాచి పదద్వయ మధ్యగతం స్థితిపా
 తృత్వవాచినా సదాయతనాఇతి వచేన స్థితిపాతృధారకత్వంసిద్ధ్యతి * ఏతస్య
 వాఅక్షరస్య ప్రశాసనేగాగిరద్యావాభృథిద్యా విభృతేషమత్రతః తిస్మత్తి ధా
 తూక్త్యైః ప్రశాసనేన ధారణాభీనత్వావగమాత్తస్యచప్రశాసనస్య * అంతః
 ప్రవిష్టశ్శాస్త్రజనానామితిఅంతఃప్రవేశపూర్వకత్వావగమాత్ప్రవేశాఖ్యాప్రత్యయ
 న్యాయేన అంతఃప్రవేశశాసనసదాచౌసామన్యతమోక్తాపదిఇత్యయోః ఫలితత్వా
 త్ సదాయకనాఇత్యనేన ధారకత్వోక్తౌరపి అంతఃప్రవేశశాసనేనధారకత్వల
 క్షణాత్తత్వస్యఫలితత్వాత్ జగతస్కరీరత్వం ఫలితం * సన్మూలానోస్మ్యేమాన్స
 ర్వాః ప్రజాస్సత్ప్రతిష్ఠా ఇతివాక్యభాగ్యో నమపాదానకిత్సం సదాయతనాఇత్య
 నేన సదంతర్యామికత్వం ఉపాదానోపాదేయభావస్యాభిప్రాయంతత్వాత్, ప్ర
 జాశబ్దేనాదిత్సంస్కృష్టమత్యవరామరేతస్సనమపాదానకిత్వాసంభవాలప్ర
 జాశబ్దేనవ ప్రజాశరీరకం బ్రహ్మవోచ్యతే * సదాయతనాఇత్యేత్యసదంతర్యా
 మికత్వస్య శరీరభూతచిదదిత్తాత్మనిష్ఠత్వేన చిదచిచ్ఛరీరకబ్రహ్మనిష్ఠత్వాభా
 వాత్ సదాయతనాఇతి వాక్యానుషక్తప్రజాశబ్దేన శరీరభూతపెతనాచేతనమా
 త్రమేవాభిధీయతే తథా * సన్మూలాస్సత్ప్రతిష్ఠాఇత్యపాదానత్వప్రతిపాదక

౫౬ సానద్దగిరియతీశజ్జురభావ్యరంగరామనుజభావ్యయక్తాయామ్
 వాక్యవిశిష్టస్త్రోవాపాదానశ్వాత్ సచ్చబ్రేససూక్ష్మచిదవిశిష్టమెనోచ్యతే
 సచామతనాశత్యంతర్యామిత్వప్రతిపాదకవాక్యేవిశిష్టస్య అంతర్యామిత్వాసం
 భవాత్ సచ్చబ్రేసవిశేషమాత్రమేవాభిధేయతే. తజ్జత్వాత్తలత్వాత్తదకత్వాత్
 సర్వంభవించంబ్రహ్మేత్వత్రాపిజ్జ్వాత్సర్వత్వావిత్వంపాదానత్వ ప్రతిపాదకాం
 శే విశిష్టయోరెనోపాదానోపాదేయత్వాన్విర్విశిష్టోవిశిష్టపరః తచ్చబ్రోపి
 విశిష్టపరఃసర్వమిదంతకత్వాద్భుత్వేతి తదంతర్యామిత్వప్రతిపాదకాం శేతు
 విశిష్టయోశ్శరీరరీతిభావాసంభవాత్ సర్వమిదమితిశబ్రేసశరీరభూతంజగదేవ ప
 రామృత్యతే. తదితిశబ్రేస కేవలవిశేషమూతంబ్రహ్మేనోచ్యతే* ఏతదాత్మ్య
 మిదంసర్వమిత్విత్రవీషత్తాయస్యతదైతదాత్మ్యమిత్వభావస్య మాణసియతనూ
 విశిష్టస్యాత్తత్వాభావాదేతచ్చబ్రేసవిశేషమాత్రంపరామృత్యతేతతివ్యాసార్యై
 రుక్తం ఏతత్సర్వం గ్యాభావాదంగీకార్యం *కృత్స్నస్యజగతోబ్రహ్మకార్యత్వే
 న తదంతర్యామికతయాద తదాత్మ్యేనైక్యాత్తత్వ ఏత్యనీకనానాత్వంనిషిధ్య
 తేతి మహాసిద్ధాంతభావ స్వ్యావ్యాసానసరేచ వ్యాసార్యైః, యస్యబ్రహ్మకా
 ర్యత్వం విశిష్టస్య- సతస్యతదంతర్యామికత్వం యస్యబ్రహ్మంతర్యామికత్వం వి
 శేషణస్య - సతస్యబ్రహ్మోపాదేయత్వం బ్రహ్మంతర్యామికత్వస్యవిశేషణమా
 త్రనిష్ఠత్వాదితిపరిపాద్య- జగతోబ్రహ్మకార్యత్వాదితీశాయమాణోజగచ్చ
 బ్రోవిశిష్టపరః తదంతర్యామిక త్వేనేత్యత్రవిశేషణమాత్రవాచినిష్కర్షణకొజగ
 తేతిశబ్రో ౭ భాగహతాన్యత్యత్వత్వా - అస్తికపక్షే బహువైరూప్యాశ్రయణ
 క్లేశంపర్యాలోచ్య- బ్రహ్మకార్యత్వం బ్రహ్మంతర్యామికత్వే నేత్యభయత్రాపి
 జగతేతి నిష్కర్షణకవినశబ్దః సచనిష్కృష్టస్య విశేషణమాత్రస్య జగతేతిధం
 తర్యామికత్వాపవత్తాపి తదుపాదానకత్వం ససంభవతీతివాచ్యం - భావ్యవ
 స్థాశ్రయస్త్రోవాపాదేయతయా తచ్చరీరభూతస్యజగతోపిభావ్యవస్థాశ్రయత్వే
 న బ్రహ్మోపాదేయత్వం సంభవతీతిప్రతిపాదితం- అస్తికపక్షేవైరూప్యాది క్లే
 శాశ్రయణోభావాదయమపి పక్షోయ క్తత్యత్వాభిముండకొపనిషత్ప్రకాశి
 కాయాం ప్రతిపాదితః అస్తిన్వయే* సన్దులాసోమ్యేమాస్సర్వాః ప్రజాస్య
 దాయతనాస్సత్ప్రతిష్ఠాశ్చ సదుపాదానకత్వసదాత్మకత్వ ప్రతిపాదకవాక్య
 ప్రజాశబ్దః కేవలచిదచిత్తాత్రపరః-సతుబ్రహ్మపరః సచ్చబ్రోపి కేవలబ్రహ్మమాత్ర
 పరః తత్తత్కేవలస్య బ్రహ్మణః కేవలచిదచిత్ప్రపంచస్యచ పూర్వోత్తరావస్థా

శ్రయశేతుశేతుమరూపతయా ఉపాదానోపాదేయభావోఽప్యస్తే తదప్యథ
 క్సిద్ధకారణత్వస్యేన తదుపాదానత్వ రూపత్వాద్విశేషస్య బ్రహ్మణోవిశేష
 ణాపృథక్సిద్ధకారణత్వేన ఉపాదానత్వస్యేనయ క్తత్వాత్ * వితదా త్వమిదం
 సర్వమిత్యత్రాపీదం స్వమితి కేవల దివదిదా త్కరి పరిపంచః పరామ్యశ్చైతే
 ఏతచ్చబ్రహ్మణాపి కేవలం విశేషమితి సమూహవాక్యేనైవారూప్యం సను * వితదా
 త్వమిత్యత్రాత్తశబ్దేనకింస్వరూపముచ్యతే ఉచినియంశ్యోనీం నాద్యుచితవిత్ప్ర
 పంచస్య బ్రహ్మస్వరూపత్వాభావాత్. సద్వితీయః శరీరాత్తదావే * సమూలా
 సోసీమ్యేమాస్స రావీః ప్రజాస్సచాయతనాస్సత్ప్రతిష్ఠా ఇతిపూర్వవాక్యోక్త స
 దుపాదానకత్వసదంతర్యామిత్వయోగై తూకరణం విబుధ్యతే. సచేష్టాపత్తిః
 * తత్తరచమేతిరుక్తిః సమూలాసోసీమ్యేమాస్స రావీః ప్రజాస్సచాయతనాకతి
 భాష్యవిరోధప్రసంగాత్ * సర్వంభవిద్దలబ్రహ్మణజ్జలనితి త్పరితాపేనచ సదు
 పాదానకత్వసదంతర్యామిత్వయోగస్సర్వస్య బ్రహ్మణ్యై త్వ పేతూకరణ-దితి
 చెన్న- విశిష్టయోరేవోపాదానోపాదేయభావైతివిషయస్యస్వీకృత్యేన సమాన
 త్వాత్. కథుత్త్వస్యసోపాదానకత్వనిష్టాదైతిచేత్ ఉచ్యతే-ఆత్మనోబ్రహ్మ్యాప్యనచ
 సః * అదృశ్యేనాత్మైవసదు క్తిఇత్యత్రాత్మనోబ్రహ్మ్యాప్యసోపాదానకత్వాశ్చయతా
 త్. వితదాత్వస్యసోపాదానకత్వేన ఏషలత్తాయస్యైతి వక్ష్యేసిన్సాధ్యైవైతీయణీ
 యత్వాత్. అస్తిత్వేనైవ * వితదాత్వమిదంసర్వం * సలైత్యేనైవయోగసమో
 సరు క్తిశశ్చా-అతివిసః * రామానుజులక్షణపూర్వబుద్ధేతిసవాదరాతిశయాదు
 పవద్యతైతి పరిహారాశ్చయియైకైశాపినాశ్చయణీయః - తస్మాద్యం. వితదాత్తక
 త్వమేవ సత్యం ప్రపంచస్య- ప్రామాణికమిత్యర్థః * వితదాత్వమిదం స
 ర్వంతత్సత్వమితి వాక్యస్యేనంవాధః - సత్యం- ప్రమాణప్రతిపన్నం తదిదం
 సర్వం- జగదైతదాత్వం ఆసనబ్రహ్మణోవ్యాప్తమిత్యర్థః. అత్రా సత్యస్యశ
 శ్శృంగాదెస్తుచ్చస్య వ్యాప్తత్వాభావపి ప్రమాణప్రతిపన్నస్య సర్వస్యాపిబ్ర
 హ్మవ్యాప్తత్వమస్తీతిభావః సతత్త్వా - నియంతైత్యర్థః విశేషస్య విశేషణం
 శం ప్రతిపాదానత్వ మస్తీత్వస్యైవ * సదేవసామ్యేదమగ్రసిద్ధిత్యై
 చంశబ్రహ్మకథమశ్రుతేవేదాంతం శ్వేతికేతుం ప్రతిబ్రహ్మవ్యంతిప్రమితి జనకత్వ
 నిచిశశ్చాయా అపినావకాశః. సనూక్తరీత్యాభిన్నయోరుపాదానోపాదేయ
 భావసమర్థ సేపి * సదేవదమగ్రసిత్ * సర్వంభవిద్దలబ్రహ్మణిపరమః

౫౨౨ సానందగిరియతీకశబ్దరథావ్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 తిన్నవిశేషణవీశేష్యవాచినోజగద్భ్యుహ్లావాచిశబ్దయోః కథుసామానాధికర
 ణ్యమితిచేన్న-అపృథక్స్వీధవాచిత్వస్వేనసామానాధికరణ్యప్రయోజకతయా లోక
 వేదయోధ్యుష్టత్వాల్ - చిదచిత్త్య ఏవంచన్య తచ్చక్రిత్యేనతచ్చరీరత్యేనచతయో
 రభేదోపచారణాభేదనిదేశానాం * సదేవేదమిత్యాదిరూపాణాముపపత్తైః శ
 క్తిశక్తిమతాదండసుటాదివదత్వంతిభేదాభావాల్ విశేషణభూతప్రపంచాంశే
 బ్రహ్మణఃపాదానత్వాభావే * నవిలక్షణత్వాదిత్యధికరణస్యవా * కృత్స్నప్ర
 సక్తిరీత్యధికరణస్యవానిరాలంబనత్వప్రసంగాల్ బ్రహ్మణోబ్రహ్మప్రతిపాదా
 నత్వేవిలక్షణత్వశక్త్యావా బ్రహ్మణోజగద్యూహేణ పరిణామాభావేకృత్స్న
 ప్రసక్తిరీత్యవయవత్వశబ్దకోవశంకయోర్వాచిప్రసక్తైః నన్వేషం * తదనన్యత్వమా
 రంభాశబ్దాదిభ్యశ్చిత్యధికరణ్య ప్రపంచస్యేవాదానభూతబ్రహ్మణో అభేదానం
 భవాల్ ఉపాదానోపాదేయోభేదసమర్థానం పరుభ్యేతేతిచల్ - సతస్త్విన్నధిక
 రణ్య ఉపాదానోపాదేయయోన్యరూపాభేదస్సమర్థతే - తయోరభేదే కా
 రకవ్యాపారవైయర్థ్యప్రసంగాత్. అపితుతదపృథక్స్వీధత్వం. తచ్చ 'తత్వజ్ఞాన
 సత్తాకత్వం. ఏతాదృశసామ్యపృథక్స్వీధత్వస్య అభేదవ్యవహారికప్రయోజితత్వం * య
 దధీనాయస్యసత్తాతత్తదిత్యేన ఫల్యత ఇతి ప్రమాణసిద్ధం అతోసతదధికరణ్య విరో
 ధః యద్వా- అస్తన్నతేస్తులవిదచిదాత్తక ప్రపంచస్యేవ తద్విశిష్టస్వాపి బ్ర
 హ్మణఃపాదేయత్వాదుపాదానభూతసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకస్య బ్రహ్మణఃపాదేయ
 భూతస్థూలచిదచిద్విశిష్టబ్రహ్మభేదసమర్థానపరతయా అరంభణాధికరణస్యోపప
 త్తేర్నచోద్యావకాశః వస్తుతస్తుయథా * కోభవానితిపాపీరరాజప్రశ్నస్య ప్ర
 కృతీసంన్యప్రాత్రవిషయత్వేపి వస్తుగత్యాభవచ్ఛబ్దముఖ్యాభ్యుత్పత్తిం పరిశుద్ధాత్త
 న్యరూపస్వేవోచితమితి మత్వాతస్వేనభవచ్ఛబ్దముఖ్యాభ్యుత్పత్తిం ప్రదశయ
 న్నాదిధరతిః * యగాసమస్తభూతేషు ఘననేకోవ్యవస్థితఇతి ప్రత్యవచల్
 యథావా అధర్వశిరియద్రం ప్రతిదేవైః ప్రయక్తస్య * కోభవానితిప్రశ్నస్య
 పురోవర్తికరుద్రమాత్రీపరశ్వేపి భవచ్ఛబ్దస్య పరమాత్మవర్ణంతత్వశిక్షణాయ *
 అహమేకః ప్రథమమాసమిత్యాది ప్రతివదనప్రవృత్తిః - ఏవమేవ * ఇదమ
 గ్రహణీదిదంశబ్దస్య విశేషణమాత్రపరత్వే ప్రాప్తేవిశేష్యపర్యంతత్వ శిక్ష
 ణాయ స్థూలచిదచిచ్ఛరీరం బ్రహ్మప్రతిసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకం బ్రహ్మోపా
 దానమిత్యేతదర్థప్రతిపాదకస్య ఉత్తరందర్థస్య ప్రవృత్తాదోషాభావా

దితిదృష్టవ్యమ్. అయంచాథః * తద్దేదంతిహ్యవ్యాకృతమాసీత్తస్మామరూ
పాభ్యాం వ్యాక్రియతేతి శ్శుతివ్యాఖ్యానావసారే బృహదారణ్యకప్రకాశికా
యాం ప్రతిపాదితః తత్కానుసంధేయః. అతశ్చారంభణాధికరణే తదనన్యత్ప్రమి
త్యనైన * అనన్యారాఘవేణాహం భాన్కరేణప్రభాయథేతివత్ అపృథక్సిద్ధత్వ
లక్షణాభేదస్వేవసమధితత్వాత్, తావత్తైవైకవిజ్ఞానసగ్ధవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞాప
వత్తైవ అపృథక్సిద్ధకారణత్వస్వేవ ఉపాదానశబ్దార్థత్వాదిహచ యత్రైతిత్పు
రుషస్సప్తితి నామనతాసోమ్య తదాసంపన్నోభవతి న్వమపీతాభవతీత్యతఃపు
రుషశబ్దితస్య కార్యావస్థజీవస్య కారణావస్థస్వశబ్దితజీవవిశిష్టతయా స్వశబ్దవా
చ్యేన పరంపరయా సావస్థాశ్శ్రియతయోపాదానధూతేనసతాసంపత్తైరపి సూప
పాదతయా * ప్రాజ్ఞేనాత్మనానంపరిష్కృత్యతి శ్శుత్యైకార్థమపి స్వరసత
వీవ సిద్ధ్యతీతిలమతిచర్చయా. ప్రకృతమనుసరామః. || ౧ ||

ఉ—సయథాశకునిస్సూక్తేణ ప్రబద్ధోదిశందిశంపతిత్వాఽన్య
త్రాయతనమలభ్యా బంధనమేవోపశ్శ్రియతవీవమేషఖలు సా
మ్యతన్తనోదిశందిశంపతిత్వాఽన్యత్రాయతనమలభ్యా ప్రాణ
మేవోపశ్శ్రియతేప్రాణబంధనంహిసామ్యమనః. || ౨ ||

శం—తత్రాయందృష్టాంతో యథోక్తైర్భేద సయథాశకునిః పక్షి శకుని
ఘాతుకస్య హస్తగతేనసూక్తేణ ప్రబద్ధః- పాశితోదిశందిశం- బంధనమోక్తా
భేదానాం ప్రతిదిశంపతిత్వాఽన్యత్ప్రబద్ధనాదాయతనం- ఆశ్శ్రియం విశ్శ్రియణా
యాలభ్యా- అప్రాప్యబంధనమేవోపశ్శ్రియతే. ఏవమేవ- యథాయం దృష్టాంతః
ఖలు మౌనోమ్య. తన్తనః- తత్ ప్రకృతంబోధశకలమన్నోపచితంమనోనిర్ధా
రితం, తత్ప్రవిష్ట సత్త్వ స్వమలక్షణోదేవస్తన్తనఃకతినిదిశశ్యతే- మంచాశ్శ్రియన
వత్. నమనఅస్సోపాధిజ్ఞానోఽనిద్యాకామఃక్రిష్ణాద్దేహిశందిశం- సుఖదుః
ఖాదిలక్షణాం జాగ్రత్స్వప్నయోగపతిత్వా గత్వా అనుభూయేత్యథః. అన్య
త్తే నదాఖ్యాతస్వత్త్వనః ఆయతనం- విశ్శ్రియణస్థానమలభ్యా ప్రాణమేవ-ప్రా
ణేన సర్వకార్యకారణాశ్శ్రియేణోపలక్షితాప్రాణైత్యుచ్యతే నదాఖ్యాపరాదేవ
తా * ప్రాణస్యప్రాణం * ప్రాణశరీరభారూపణత్వాదిశ్యతే. అతస్తాందేవ
శాంప్రాణం ప్రాణాఖ్యామేవోపశ్శ్రియతే. ప్రాణోబంధనం'యస్యమనః- త
ప్రాణబంధనంహి - యస్తాత్స్వమ్యమనః. ప్రాణోపలక్షితదేవతాశ్శ్రియంమన

౫౩౦ సానన్దగిరియటికశక్తిరథావ్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
ఇతి- తమపలక్షితోజీవఇతి. || ౨ ||

ఆ—తత్రైతి-సుమప్త్యవస్థోచ్యతే. యథోక్తోర్థాహి- జీవస్య బ్రహ్మాణ్యవ
స్థానం, తస్మిన్నితియావత్. సశబ్దోద్భవంతవిషయః. శకునివిషయోవా, అస్తా
వ్యతిచ్ఛేదః, యథా మంచాకోశనైవ మంచస్థాదెవత్రాలక్ష్యతే- తథాతన్న
నకతి మనసిస్థితోజీవోలక్ష్యోభవతిత్వాహ (మంచాకోశనవదితి) నకేవలం పృ
థగత్యాప్యిణశబ్దేన పరాదేవతాలక్ష్యతే- అన్యత్ర పరయోగదర్శనాచ్యైత్వాహ
(ప్రాణస్యేతి) ప్రాణశబ్దేన పరదేవతాలక్షణాయోగ్యలితమాహ (అత ఇతి) ప్రా
ణమేవోపశయతే విజ్ఞానాత్తైత్యత్ర హేతుమాహ (ప్రాణోబంధనమితి) || ౨ ||

రం—(సయథాశకునిస్సూత్రైః ప్రాణప్రవిష్టో దిశం దిశం పతిత్వానన్యత్రాయతన
మలద్భావ బంధనమేవోపశయతేఇత్వాది) యథా పశుననుభూతుకస్య హస్త
గతేనసూత్రైః బంధ్య పృథిదిశంపతిత్వా ఆశ్రయంతిరమలద్భావ బంధనం-హస్త
మేవాశ్రయతే- ఏవమేనహేసామ్య. సుమప్తికాలతల్ * అన్నమయంహేసా
మ్యమనకతి ప్రాప్తి దిశం మనః దిశం దిశంపతిత్వా- జాగృత్స్వప్నయోర్నా
నావిధవిషయగ్రహణవ్యాప్యతేఽభూత్వాపి తత్ర తత్రాయతనం- దిశం దిశం
ద్భావ విశ్రమాయ ముఖ్యప్రాణేన సంక్లేషవిశేషమాపద్యతేఇత్యర్థః, అత్రహే
తుమాహ (ప్రాణబంధనంహేసామ్యమనకతి) యతఃప్రాణహేతుమానిబద్ధ్యతే
ఇత్యర్థః. అతవపహే ప్రాణ ఉత్క్రాంతే మనఃఆదీనామపుష్కామః. అత
స్సుపైదశాయాం వాగాదీంద్రియసహితంమనః * వాఙ్మనఃసంపద్యతే మ
నఃప్రాణఇతి ప్రయాణకాలాక్రన్త్యాయేన ప్రాణసంక్లేషవిశేషమాపన్నం స
దుపరతవ్యాపారంభవతి. సుమప్తిదశాయాం ప్రాణమాత్రమనుపరతవ్యాపార
మాస్తే * సయదాస్వపితిప్రాణమేవ వాగస్యేతిప్రాణంచక్షుఃప్రాణఃశ్రోత్రం
ప్రాణంమనకతిభ్యుత్తే. || ౨ ||

ఉ— ‡ అశనాపిపాసేమేసామ్యవిజానీహీతి యత్రైతత్పురు
షోఽశిషిషితనామాపవవ తదశితంసయంతేతద్యథాగోనాయోఽ
శ్వనాయఃపురుషనాయశ్చేషం తదపఆచక్షతేఽశనాయేతి త.

త్రైతచ్ఛుంగముత్పత్తితగోసామ్యవిజానీహీనేదమమూలంభవిష్యతీతి || ౩ ||

శం—ఏవం స్వపితి నామ ప్రసిద్ధిదావరేణ యజ్జీవస్య సత్యంస్వరూపం జ

‡ అశనాయాపిపాసేఇతిరంగరామానుజీయఃపాఠః

గతామూలం పుత్రీస్య దర్శయిత్వాహాన్నాదికార్యకారణపరంపరయాపిజగతా
మూలం సద్విద్యయిషుః. అశనాపిపాసే- అశిశుమిచ్ఛాశనా- స్రవణంలాపేన
పాశుమిచ్ఛాపిపాసా. తాశనాపిపాసే- అశనాపిపాసయోస్తత్త్వంవిజానీహీ
త్యేతత్. యత్ర యస్మిన్కారే ఏతన్నామపురుషోభవతి. కింతత్, అశిషతి-అ
శిశుమిచ్ఛతీతి. తదా తస్యపురుషస్య కింసమిత్రంనామభవతీతి, ఆహ- యత్ర
త్పురుషేతాశితమన్నంకలనం పితౄణామనయంతే- ద్రవీకృత్యరసాదిభావేన విపరి
ణమయంతే, తదాఘక్తమన్నంచ్యతే అభవభవత్యస్య నామాశిషతీతిగాణం
జీణాహ్యస్తేఽశిశుమిచ్ఛతీనర్వహిజంతుః, తత్కావౌమశితనైత్యత్వాదశనా
యాథాశినామప్రసిద్ధమిత్త్యేతస్మిన్మథై యథాగోనాయః - గాంసయతీతిగాం
యః. గోపాలశ్శ్వాద్యై, తథా- అశ్వాన్నయతీత్యశ్వనాయః- అశ్వపాలశ్శ్వా
ద్యై. పురుషసాయః- పురుషాన్నయతీతి, రాజాసేనాపతిర్వా ఏవంతత్ త
దాఽపరాదక్షైరౌకాశాశనాయేతి విసజన్తీయలాపేన తత్ర- ఏవంసత్యస్థి
రసాదిభావనీతేనాశితేనాన్నైన నిష్పాదితమిదం శరీరం వటకణికాయామివశు
జ్ఞః - అమరఉత్పత్తిః ఉద్గతిః తమమంశుగం కార్యంశరీరాఖ్యం వటాదిశు
జ్వరమత్పత్తిం హేలోమ్యవిజానీహీతి కింతత్రవిజ్ఞేయమితి ఉచ్యతే - శృణు ఇ
దం శుగవత్కార్యత్వాచ్ఛరీరంనామూలం మూలరహితంభవిష్యతి॥ ॥ 3 ॥

ఆ-—౪౪ త్రమనూద్యానంతరవాక్యమత్రాపయతి (ఏవమితి) ఆహ అశనా
పిపాసేమెహామ్యేశ్యాదీతిశేషః కిమభిప్రాయస్సౌ పితాపుత్రంప్రత్యేనమా
హేత్యాకాంతాయామాహ (అన్నాదీతి) అన్నాదీనికార్యాణి కారణాని- అ
బాదీని. తేషామయాపరంపరా- తయాపిజగతాయత్సల్లక్షణంమూలం తద్వర్తయ
తుమిచ్ఛకాపితాపుత్రం ప్రత్యేననైశ్యాదికవాక్యమాహేత్యర్థః. అశనేత్సన్
సన్నంతిత్యాభావేపి కథితదర్శిన్వాఖ్యాయతే - తత్కావౌ (అశనేతి) యశా
రస్యలోపేనాస్తిస్వయోగే సస్వరస్యయః ప్రత్యుక్తః - తథాచలదర్శికిం
రుద్ధేత్యర్థః తత్రాశనాపిపాసయోస్తత్త్వం విజ్ఞానయతి (యత్యేతి) సావ
న్యేనోక్తంనామవిశేషజ్ఞాతుంపృచ్ఛతి (కింతదితి) యత్కరిసమన్నం
రుషేణాశితం - తత్పితౄణామనయంతిసంబంధః. తదేతి- పరిణామావస్థా
అథేతి- అన్నస్యఘక్తస్య జీణాశానంతర్యముచ్యతే. కథం తదానామై
గాణత్వంతదాహ (జీణాహీతి) తద్యథేత్యత్ర తచ్ఛబ్దార్థమాహ(తత్యేతి)

౫౩౨ సానందగిరియతీకశక్త్యరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం

వీరస్థిస్తథై- దృష్టాంతఉచ్యతఇతిశేషః అశనాయేతికథమపామాఖ్యానం - అశనాయాఇతిహివక్తవ్యం - తత్రాహ (విసర్జనీయేతి) తత్తేత్వస్యవ్యాఖ్యానం (ఏవంసతీతి) అపామశితినైత్యత్వేనసతీత్వభావః. అద్భుతః పీతాభిరితిశేషః తత్రైతి - శరీరనిర్దేశః ॥ 131 ॥

రం—ఏవంజీవస్య పరమాత్మాపాదేయత్వ సిద్ధ్యర్థం సుమప్తికాలే పరమాత్మసంపత్తి, తత్ప్రసంగాద్వాగాదీంద్రియాణాం ప్రాణసంశ్లేషవిశేషంచ ప్రతిపాద్యఅశనాయాదినామనిర్వచనముభేనాపి పరమాత్మవ్యాజగన్తూలతాముపపాదయతి (అశనాయాపి పాసేమెసోమ్యవిజానీహితి) నృప్రోధః (యత్రైతత్పురుషోఽశిషితి నామకవవీవతదశితంనయంతే) యత్ర-యదాపురుషోఽశిషివతీత్యతన్నామ - పురుషోఽశిషివతీతీశబ్దంయదాలాఙాః ప్రయంజతిత్వభావః యదాపురుషస్యాశిషిపాదవతీతియావత్ నామశబ్దః ప్రసిద్ధ్యర్థోవా తదా ఆపస్తదశితం నయంతే- జీవంతాం ప్రావయ్యరసరూపేణ శరీరంనయంతే. తెనాశితజీవేపురుషశిషిపాదాయతైత్వభావః (తద్యథాగోనాయోఽస్వనాయఃపురుషనాయఇత్యేవం తదవతవక్షణేఽశనాయేతి) గాంసయతీతిగోనాయః యథాగోనైతారంగోనాయఇత్యాచక్షతే- యథావాఅస్వనైతారంపురుషనైతారంచాస్వనాయః పురుషనాయఇత్యాచక్షతే లోకాః ఏవమశితినేర్హరపతశనాయైత్యాచక్షతఇత్యభావః (తత్రైతచ్చుంగముత్పత్తితేనోమ్యవిజానీహితి) అద్భుతసభావనీతేఽస్తేఉత్పిస్తమేతద్భుతీరాఖ్యం శుంగసదృశంకార్యం విజానీహితిభావః సస్వమూలమేవేదంభవత్పితృత్రాహ (నేదమమూలంభవత్పితీతి) కార్యమాత్రస్యసకారణకత్వాదిత్యభావః ॥

131 ॥

ఉ—తస్యకష్టమూలగోస్యాదస్యక్తాన్నాదేవమేవఖలుసామ్యాన్నై

సశంకెనాపామూలమన్విచ్ఛద్భిస్తోమ్యశుంగేన తెజోమూల

మన్విచ్ఛతైజసాసోమ్యశుంగేన సన్ధూలమన్విచ్ఛచన్ధూలాస్స

మ్యేమాస్సరావోప్రజాస్సదాయతనాస్సత్వగ్రితిష్ఠాః ॥ 132 ॥

శం—ఇత్యుక్తఆహశ్వేతకేతుః - యద్యేవంసమూలమిదంశరీరంపటాదిశుంగవత్ - తస్య - అస్యశరీరస్యకష్టమూలంస్యాత్ - భవేదితి ఏవంపృష్టతహాపితా (తస్యకష్టమూలంస్యాదస్యక్తాన్నాత్) అన్నంమూలమిత్యభిప్రాయః. కథం అశితంహస్తిన్నమద్భిద్రక్షవీకృతం జాతరాగ్నినావచ్యమానం ఽసాదిభావన పరి

అమరే రసాన్పూజితం శాశితాన్తాంసంఘాంనాన్వేదః మేదసోఽస్థీని అస్థి
భ్యోమజ్జా మజ్జాతశ్శక్రం. తథాయోషీద్భుక్తంచాన్నం రసాదిక్రమైశ్చైవం పరి
ణతంలూహితంభవతి. తాభ్యాంశుక్రశోణితాభ్యామన్నకార్యాభ్యాంసంయుక్తా
భ్యామన్నైనైవ ప్రత్యహంభుజ్యమానేనాపూర్వమాణాభ్యాం కడ్యమివ మృ
త్విందైః ప్రత్యహముపచీయమానోఽన్నమూలాదెహశుంగః పరినిష్పన్న ఇ
త్యీధణః యత్తు దెహశుంగస్య మూలమన్నునిదిఃప్రం తదపి దెహనద్వినాశోత్ప
త్తిమత్త్వాల్ కస్తాద్భిన్నూలామత్పత్తితం శుంగమేవేతి కృత్వాహ - యథాదేహ
శుంగోఽన్నమూలః - ఏవమేవఖలుసోమ్యాన్నైనశుంగేన - కార్యధూతేనాహ
మూలమన్నస్యశుంగస్యాన్విచ్ఛ - ప్రతిపద్యస్సపిపామపివిసాశోత్పత్తిమత్త్వా
చ్ఛుంగత్వమేవేతి అద్భిన్నోమ్యశుంగేన-కార్యేణకారణంతే జామూలమన్విచ్ఛ
తేజసాపి వినాశోత్పత్తిమత్త్వాచ్ఛుంగత్వమితితేజసాసోమ్యశుంగేన సన్ధూల
మేక మేవాద్వితీయంపరిమార్గంసర్వంయస్తికసర్వమిదంవాచారంభణంవికారో
నామభేదమన్యతరజ్ఞాన్మిచసర్వాదివికల్పజాతేషుధ్యస్తమవిద్యయా తదస్యజ
గతోమూలం అతస్సన్ధూలాః-సత్కారణాఃపౌసోమ్యేమాః స్థావరజంగవల
క్షణాః సర్వాఃపరిజాన కేవలంసన్ధూలాఏవ ఇదానీమపిస్థితికాలేనదాయతనాః
సదాశ్శయాఏవ సహిష్కృతమనాశ్శిత్తిఘటాదేస్స త్వస్థిత్తిర్వాప్తి-అతోమృద్య
త్సదాయతనం యాసాంపరిజానాం- తిస్థూలత్వాత్సదాయతనాః పరిజాః అన్తే
చసత్ప్రతిష్ఠాః సదేవప్రతిష్ఠా లయః సమాప్తిః అవసానంపరిశేషోయాసాం
తాస్సత్ప్రతిష్ఠాః॥

॥౪॥

ఆ—అన్నస్య దేహమూలస్యమాకాంతాపూర్వకంప్రత్యాదయతి(కథమిశ్చా
దీనా) తథా పురుషధర్మాత్పన్నదితియావత్, తథాపి కథం సోమూలస్యసిద్ధిః
అతతహ (యత్ప్రతి) సోమూలస్య వాస్తవంరూపందగ్ధయతి (ఏకమితి) త
స్య నర్యకల్పనాధిష్ఠానశ్చైవం పరిణామవాదంప్రదగ్ధయతి (యస్మిన్ప్రతి) అథ్యాసే
మూలకారణమాహ (అవిద్యయేతి) పరిజాస్సర్వాస్సన్ధూలాస్సదాయతనా
శ్చేత్యుక్తమథాం దృష్టాంలేనసమథాయతే (సహితి) నత్ప్రతిష్ఠాస్సదాయత
నాశ్చేత్యనయోరథాభేదాభావమాశంక్యాహ (అంతేచేతి) ప్రతిష్ఠాశబ్దస్య లయ
వాచిత్యాదాయతనశబ్దస్యచాశ్శయవిషయత్వాన్నపౌనరుక్త్యమిత్యీధణః, లయ
శబ్దస్య సుమప్త్యాదివిషయత్వంవారయతి (సమాప్తిరితి) నమ్యగాప్తిః సమాప్తి

౫౩౫ సానద్దగిరియతీకశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయామ
రితి, ప్రాప్తితి వివక్షితే శంకావారయతి (అవసానమితి) తస్మాభావత్వేన
తుచ్ఛరూపత్వం నిరస్యతి (పరిశేష ఇతి) || ౪ ||

రం—తేహి తస్మాన్నతిరిక్తం మూలాంతరంకల్పితామిత్యశ్చాహ (త
స్య క్వమూలస్యాడన్యత్వాన్నాత్) కార్యశరీరస్యసన్ధూలకత్వాన్తూలాంతరస్య
చానుపలంభాత్, ఉపలబ్ధమన్న మేవమూలమిత్యర్థః (ఏవమేవఖలుసామ్యాన్నే
న శుంగేనాపొమూలమన్విచ్ఛేత్వాది) యథా శరీరేణకార్యభూతేనోపచీయమా
నేన తత్కారణమన్న మనుమియతే- ఏవమేవ అన్నేనకార్యేణఅపఃకారణమను
మినుహీతియానత్. ఏనము త్తత్తాపి సత్పర్యంతం కారణపరంపరామనుమి
నుహీత్యర్థః, తతఃకిమిత్యశ్చాహ (సన్ధూలాస్సామ్యేమాస్సరావోపజ్ఞాన్సదా
దాయతనాస్సత్ప్రతిష్ఠాః) ఏతస్య వాక్యసాధ్యభావూర్షముక్తవీవ. || ౪ ||

ఉ—అథ యత్త్ర తత్పురుషఃపిపాసతినామతేజవీవ తత్ప్రీతం న
యతే తద్యథాగోనాయోఽశ్వనాయోపురుషనాయ ఇత్యేవంత
తైజితవృక్షదన్యేతితత్ప్రీతదేవశుంగముత్పతితక్ సామ్యవిజానీ
హి నెదమమూలంభవిష్యతీతి || ౫ ||

శం—అథేదానీమచ్ఛుంగద్వా రేణ స తామూలస్యానిగమఃకార్యఇత్యాహ
యత్ర యస్మిన్ కాలే ఏతన్నామపిపాసతి - పాతుమిచ్ఛతీతిపురుషోభవతి. అ
శిశిషతితనదమపిగౌణమేన నామభవతి. దృవీకృతస్యాశితస్యాన్నస్యనేత్యైతవో
ఽన్నశుంగందేహంక్షైరయంత్యః శిశిలీకుర్యరద్బాహుశ్చాత్ -యదితేజసఃసహ
ష్యంతే, నిరరాంచ తేజసా శోష్యమాణాస్వపున దేహభావేన పరిణమమానా
సు పాతుమిచ్ఛాపురుషస్యజాయతే- తదాపురుషఃపిపాసతినామ. తదేతదా
హ- తేజవీవతత్ - తదాపీతిమదాదిశోషయద్దేహగతలూహితప్రాణభావేన న
యతే- పరిణమయతి (తద్యథాగోనాయఇత్వాది) సమానం- ఏనం తతైజితవ
ష్టే లూకః. ఉదన్యేతిఉదకంనయతీత్యుదన్యః. ఉదన్యేతీతిధాందసం తత్తాపి పూ
ర్వవత్. అపామప్యేతదేవ-శరీరాఖ్యంశుంగంనాన్యది త్యేవమాది-సమానమన్యత్

ఆ—అన్నాఖ్యశుంగద్వారా సతామూలస్యానిగ తెరసంతరమిత్యథశబ్దార్థః
పిపాసతీత్యేతన్నామ పురుషోయస్మిన్నాతే భవతీతియోజనా. కథంపిపాసతీత్యే
తన్నామపురుషస్యగౌణమిత్యాశంక్యాహ (దృవీకృతస్యేతి) భవత్వపాం తేజసా
శోష్యమాణత్వం- కింతావతేత్యాశంక్యాహ (నిరరాంచతి) తదా పానేచ్ఛా

సద్భావమిత్త్యథాః. తేజసోయదుదకనెత్తత్వము కం-త త్ర శ్శుతిమవతాద్యవ్యా
చయై (తదేతదాహేతి) ఉదస్యమితివ క్రవ్యే కథముదన్యేతిశ్శుక్తం- తత్కాహ
(భాందసమితి) తత్రాపి తేజస్యపీత్యేతల్. యథాఽశనాయేతి ఛాందసం- త
థా తేజస్యదన్యేత్యపి ఛాందసమేవత్యాహ (పూర్వవదితి) అన్నద్వారా స
తోమూలస్యాధికమవదంబుద్వారాపి తస్యాధికతరస్తీత్యాహ(అపామపీతి)॥౧॥

రం—(అథ యత్రైతత్పురుషఃపిపాసతిసామతేజవినతిస్థితంసయతేఇత్యాది)
ఉదకనెత్తత్వాత్తేజఉదన్యేత్త్యుచ్యతేఇత్యథాః (తత్రైతదేవశుంకముత్పత్తితంసో
మ్యవిజానీహీతి) తత్ర తేజసాఽహోష్యమాణాన్వపు ఉత్పన్నందేహాభ్యం శుంక
మిత్త్యథాః, శిష్టంపూర్వవత్.

॥ x ॥

ఉ—తస్య క్వములగ్నస్యాదన్యత్రాదృష్ట్యాస్మాన్మ్యశుంక
సతేజోమూలమన్విచ్ఛ తేజసాసామ్యశుంకేనసన్ధూలమన్విచ్ఛస
న్ధూలాస్మాన్మ్యేమాన్సర్వాఃప్రజాన్సదాయితనాన్సత్కృతిప్రాయ
థాతు ఖలుసోమ్యేమాన్సిస్రౌదెంతాః పురుషప్రాప్య త్రిన్దు
త్రిన్దుదేవై కాభవతి తదుక్తం పురస్తాదేవభవద్విన్య సోమ్యపు
రుషస్య ప్రయతో వాజ్తనసిసమ్పద్యతే మనఃప్రాణప్రా
ణస్తేజసితేజఃపరస్యాం దెవతాయాం సవీర్యోఽనిమా ॥ ౧ ॥ ౬ ॥

శం—సామర్థ్యాత్తేజసాన్యేతదేవతాగ్నాం శుక్లం, అపామపీతి- గేనదేహా
నావోమూలంగమ్యతే. అద్భుత్యంగేన తేజోమూలంగమ్యతే. తేజసా శుంకేనస
న్ధూలంగమ్యతే. పూర్వవత్- వివంహ తేజోఽబన్నమయస్య దేహశుంకస్య
వాచారంభణమాత్రస్యాచ్ఛాదిపరుంపరయా పరమార్థసత్యంసన్ధూలమభయ
మసంకాశం నిరాయాసం సన్ధూలమన్విచ్ఛేతి పుత్రం గమయిత్వాఽశిషతి
పిపాసతీతినామప్రద్రుద్వా రేణయదన్యదిహోస్తికప్రకరణై తేజోఽబన్నానాం
పురుషేణోపయుజ్యమానానాం కార్యకారణసంఘాతస్య దేహశుంకస్య సప్రజా
త్యసాంకర్షణోపచయకంత్వంవక్తిప్రప్రం, తదిహోక్తమేవ దృష్టస్యమి
తిభూర్వోక్తం వ్యవదితి- యథాతుఖలు- యేనవకారణేజమా- తేజోఽబ
న్నాఖ్యాన్సిస్రౌదెంతాః పురుషప్రాప్య త్రిన్దుత్రిన్దుదేవకాభవతి-తదుక్తం
పురస్తాదేవభవతి * అన్నమితితంత్రే ధావిధియలక్ష్యాదిత్యైర్విక్రం.అన్నా
దీనామశితానాం యేమభ్యమాధాతవః- తేనాప్రధాతుకంశరీరముపదిన్వంతీత్యు

౧౩౬ సానన్దగిరియతీకశక్తిరథావ్యరంగరామానుజభాష్యయుక్తాయాం

క్రమ్.మాంసంభవతి, లోహితంభవతి, మజ్జాభవతి, అడ్ధిభవతి, ద్యౌత్యజీష్ఠాధాతవో
మనఃప్రాణంవాచందేహస్వాంతఃకణసంఘాతముపదిన్వంతీతిచోక్తం-తన్ననా
భవతి, సప్రాణోభవతి, సావాగ్భవతి, సోయంప్రాణకరణసంఘాతోదే
హావిశిష్టాదేహంతరంబీవాధిష్ఠితాద్యేనకృమేణ పూర్వదేహత్వమ్యతౌగ
చ్ఛతి, తదాహ, అస్య హేసోమ్యపురుషస్యప్రయతిః, మ్రియమాణస్యవాఙ్మన
సిసమ్పద్యతే, మనస్సుపనూపియతే, అథ తదాహుజ్ఞాతయోననదతీతి, మ
నఃపూర్వకోహి వాగ్వాప్యే-రిః * యదైవమనసాద్యామతితద్వాచానదతీతిశ్చ
తే, వాచ్యపసంహృతాయాం మనసి మనసవ్యాపారేణకేవలేనవతేతే, మ
నోపి యదాపనంపియతే, తదా మనఃప్రాణేనమృన్నంభవతిసుమప్తకా
లభవ-తదా పార్శ్వస్థాజ్ఞాతియోనవిజానాతీత్యహం, ప్రాణస్య తదోర్ధ్వ
చ్ఛాప్సీ సావత్మస్యపసంహృతిబాహ్యకరణః, సంపర్కవిద్యాయాందగ్ధనాత్,
హస్తపాదాదీణ విత్తివస్తర్లస్తానాని నికృంతిన్నివోన్మజ్జా కృమేణోపసం
హృతకరణసేవినమృద్యతే, తదాహుజ్ఞాతయోనచలతీతి, మృతిః సేతివాచి
చిత్సంహితేహమాలభమానాడృష్టంబాలభమానాదేహాన్మృతిః జవతీతి, యదా
హృష్ట్యలింగంజేడపనంపియతే, తదా తిలైజఃపంస్వాందవతాయాం ప్రశా
మ్యతి; తదేవంకృమేణోపసంహృతే, స్వమూలం ప్రాప్తేచమనసి, శర్త్వాత్సో
పి సుమప్తకాలవన్నిమిత్రాపసంహారాపనంపియమాణస్సేనత్యాభిసం
ధిపూర్వకంచేదుపనంపియతే-నదేహమృద్యతే, నప్రపదేహంతరాయ సు
మప్తాదివోత్తిష్ఠతి, యథాలోకసభయే దేశేనతామానః కథంబిదేవాభయంచే
శంప్రాప్తః-తద్వత్. ఇతరస్తవ్సాత్తిజ్జనస్తాదేవమూలాంబుమప్తాదివోత్తాయ
మృత్యావృనదేహజాలమాపకతి. యస్తాన్మూలాంబుభాయ దేహమాదిసతివీరిః,
నయః సదాఖ్యవీరిః-ఉక్తిః-అణుభావోజగతోమూలమ్. || ౬ ||

ఆ-తేజశ్శృంగద్వాపి సతామూలస్య ప్రతిపత్తిరస్త్రీశ్యాహ (సామ
ధ్యావదితి) త్రిన్మూలకావతియావత్. శరీరస్య భూతత్రయశ్చార్యవృత్తశ్చ
బ్రాహ్మణః. యథాపూర్వమన్నశుంకేన దేహేనాన్నాఖ్యం మూలంగవ్యతేజత్యా
దివ్యాభ్యాతం-తథాతేజశ్శృంగేన దేహేన తేజామూలంగవ్యతేజత్యాది వ్యా
ఖ్యేయమిత్యాహ (పూర్వవదితి) వృత్తానువాదపూర్వకం యథేత్యాదివాక్యమా
దత్తే (ఏవంహేతి) ఉక్తయారీత్యా సామద్యయప్రసిద్ధిద్వారేణ యథోక్తదేహ

ఖ్యశుంగస్యాన్నాదికారణవరమ్మరయా సదాఖ్యం మూలము క్తవిశేషణం సన్తూ
 లమన్విచ్ఛేత్సుపదేశేన శ్వేతకేతుం జ్ఞాపయిత్వా వ్యవస్థయా శరీరమైకైకభూ
 తారబ్ధమిత్వా ష్టేపెప్రాప్తై యదాఽస్తిస్సృకరణై తేజఃప్రభృతీనాముపయు
 జ్యమానానాం స్వస్వధావానుసారేణ సఽఘాతస్యోపచయకరత్వం వక్తవ్యం పా
 వ్యం- తదాహి స్వశరీరేషు సర్వభూతకార్యోపలంభాద్వ్యవస్థాయాం పరీమా
 ణాభావాద్భృశ్యమానేసంఘాతే కస్యభూతస్య కియత్కార్యమిత్వపేక్షాయాం
 * అన్నమశిశుమిత్వాదాపు క్తమేవదగిష్టవ్యమితి పూర్వోక్తం వ్యవసాతీతియోజ
 నా. సతామూలస్య వ్యవహారసత్వత్వంవారయతి (వరమాధేతి) వస్తుతానావి
 ద్యాసంబంధస్తస్యాస్తీత్యాహ (అభయమితి) అవిద్యాకార్యసంబంధోపి వర
 మాథేతోనతస్యాస్తీత్యాహ (అసంక్రాంతమితి) ఉభయసంబంధాభావే సము
 త్థాతస్యిలమఖ్యతేన పరమానందత్వంతస్యసిద్ధతీత్యాహ (నిరాయాసమితి) పూ
 ర్వాక్తమేవం (రత్రైవేతి) కింరదన్నమశితమిత్వాదాపు క్తం-తత్యా
 హ (అసంక్రాంతమితి) సాప్రధాతుకం- త్వగస్మజ్ఞాంస మేవోమజ్ఞాస్థి శుక్ర్యా
 ఖ్యః- సప్రధాతవః, తేషాం సంహతిరూపమిత్వధా, తేషాంబన్నకార్యభూ
 తదేహశుంగద్వారా సత్తత్త్వంనిరూపితం; ఇదానీం మరణద్వారేణాపిశన్ని
 రూపయితుమారభతే (సోయమితి) (తదావేతి) అత్ర కృమవద్గమనంతదిత్వ
 క్తం, వాగ్వాప్యపారస్య మనసిలయే హేతుమాహ (మనఃపూర్వకోహితి) ప్రా
 ణసమ్మత్తిర్నసః తదభీనత్వం, మనోవ్యాపారనివృత్త్యవస్థా- తదేత్యవ్యతే,
 ప్రాణశ్చతదేతి, అవిజ్ఞానావస్థాకథ్యతే. కథం ప్రాణస్యసావత్త్వస్యపసంహృ
 తదాహ్యకరణత్వం-తదాహ (సంవర్గవిద్యాయామితి) తత్రహిప్రాణస్సంవృ
 త్తై వాగాదీనితివృత్తం-అత్యాయ క్తంతస్యసావత్త్వస్యపసంహృతకరణత్వమిత్వ
 ధా, తేజసీతి, ఛోతకమాధ్యాత్మికం తేజోగృహ్యతే. జీవతీతి. ఆహరితినంబ
 న్దః, సకరణస్య సప్రాణస్యచ భూతవర్గస్యపరస్యాందేవతాయాముక్తకృమే
 ణోపసంహారేపి జీవస్య కిమాయాతమిత్వాశంక్యాహ (తదేవమితి) తస్యాంపర
 స్యాం దేవతాయాముక్తేన కృమేణ తేజస్సుపసంహృతేసతీతియావత్, స్వమూ
 లం- మనసామూలభూతపంచకం, నిమిత్తాపసంహారాదిత్యత్రనిమిత్తం- మ
 నోవివక్షితం. సత్సమ్మన్నస్య సత్యాభిసంధత్వేఽపునరుత్థానమిత్యేతద్వృష్టాం
 తేనస్వప్తయతి (యథేతి) అభయందేశంప్రాప్తంనపునస్సభయందేశంగంతుమి

సానన్దగిరియటికకజ్జరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 వృత్తిశేషః. యస్తస్యతాభిసంధో యథోక్తయారీత్యా నసత్సమ్పన్నః, త
 త్రాహ (ఇతరస్త్వీతి) ॥ ౬ ॥

రం—(తస్య కవీమూలంసానన్దస్యత్రాద్యన్యఇత్యాది) పూర్వవదర్థః. నను
 తేజోఽబన్నమూలకత్వే శరీరస్య లాహితమాంసాదిరూపేణ పరిణామః కథం
 స్యాదిత్యాశంక్యపూర్వక్తంస్తాయతి (యథాతుఖలుసామ్యేమాస్తిసోదేవతాః
 పురుషప్రాప్య తిప్యతి వృద్ధిత్యాది) (తిదుక్తంపురస్తాదేవభవతి) * అన్న
 మశితం ప్రేధావిధీయత్యేత్యాది నా పూర్వమ్ క్తంభవతీత్యర్థః. ఏవం సుమప్తౌ
 సత్సమ్పత్తిం జీవస్య ప్రదగ్ధగ్నిప్రయాణకాలేపి సత్సమ్పత్తిం ప్రదగ్ధయతి
 (అస్యసోమ్యపురుషస్య ప్రయతావాజ్ఞానసినమ్పద్యతేమనఃప్రాణేనాణస్తే
 జసిలేజఃపరస్యాం దేవతాయామ్) ప్రయతిః మ్రియమాణస్యేత్యర్థః; అత్ర
 వాచామనః ప్రకృతికత్వానంభవాత్ వ్యాపారోపరమహేతిభూతసంశ్లేషవిశే
 షవీవ వాచామనసీయః, మనసఃప్రాణేలయోపి తాదృశవీన * మనసి కర
 ణగ్రామం ప్రాణే మనఃపురుషేద తం ఝడితిఘటయన్ భూతేష్యేనంపరేచ
 తమాత్మనీత్వక్రీత్యా ప్రాణోజీవసమ్పన్నస్త్వం జీవేనసహ తేజశ్చబ్దోపల
 ష్టితేషు సర్వేషు భూతేషు సమ్పన్నోభవతి. తేజఃపరం సుఖదుఃఖౌపభౌగా
 యాసవిశ్రమాయ తేజశ్చచ్ఛితానాం సజీవానాం భూతసూక్ష్మాణాం పరస్యాం దే
 వతాయాం పరమాత్మని సమ్పత్తిభవతీత్యర్థః (సయవీషాఽణిమా) ఏతాదృశస్స
 చ్చచ్ఛితస్సవీషాణిమా, అణువద్ధుర్విజ్ఞేయః, మానాంతరాగోచరఇత్యర్థః ॥౬॥

ఉ—వితదాత్మ్యమిదగ్ సర్వంతత్సత్త్వగ్ సతత్తా తత్త్వమసి
 శ్వేతకేతోఇతి భూయవీవమాభగవాన్ విజ్ఞాపయత్త్వీతి తథాసో

మ్యేతిహోవాచ॥౭॥ — ఇతిషష్ఠప్రపాఠకేఽష్టమఃఖండః.

శం—వితదాత్మ్యం- ఏతిత్ - సత్ ఆత్మాయస్యసర్వస్య తదేతదాత్మ. తస్య
 భావవితదాత్మ్యం, ఏతేన సదాభ్యేనాత్మనాత్మవత్సర్వమిదంజగత్ - నాన్యో
 స్యాస్త్యాత్మానంసారి * నాన్యదతోస్తద్భిష్టనాన్యదతోస్త్యాత్మాత్మాదిశ్రుత్య
 నైరాత్, యేనచాత్మనాత్మవత్సర్వమిదంజగత్ - తదేవసదాభ్యంకారణంసత్యం
 పరమాధానత్. అతస్సవీవాత్తాజగతి-వృత్త్యకస్వరూపంసతత్త్వంయాథాత్మ్యం
 ఆత్మశబ్దస్య నిరుపపదస్య ప్రత్యగాత్మనిగవాదిశబ్దపన్నిరూఢత్వాత్, అతస్తత్,
 సత్త్వమసిహే శ్వేతకేతోఇతి; ఏవం ప్రత్యాయితఃపుత్రాపహ (భూయవీవమాభ

గవాన్విజ్ఞాపయతు) యద్యవదు క్తం, తత్సందిగ్ధంమమ, అహన్యహనిస రావోఽపి జాసుస్సుప్తౌ సత్సమ్మద్యం లైఇత్యేతల్ - యేనసత్సమ్మద్యనవిదుస్సత్సమ్మన్నా వయమితి, అతాద్యప్తాంతేనమాం ప్రత్యాయయతివృత్త్యధః, ఏవము క్తస్తథాస్తు సోమ్యేతిహోవాచపిశా.

॥ ౭ ॥

—ఇతిషష్ఠ ప్ర సారకేఽస్తమఖండభాష్యమ్.—

ఆ—అస్యేతిషష్ఠ్యా స్వరవ్యంజగమ క్తం- అసంసారీ ససంసారీపెతిశ్చేదః మూ లాదెర్విశేషందగ్ధయత (వగమాధాతి) కల్పితస్య జగతస్య ఏరూపంప్రత్యగ్భూ తమతాత్త్వికమితశంకాంవారయతి (సతత్త్వమితి) తత్త్వైవనసహితమపినతత్త్వ మిత్యాశంక్యాహ (యాథార్థ్యమితి) కథమేవమథావత్త్వమాత్మశబ్దస్యలభ్య తేత్రాహ (అత్తశబ్దస్యేతి) సహాభవత్వాత్కత్వం- మమతు కింస్యాదిత్యాశం క్యాహ (అతఇతి) సందేహమేవవిశిష్య (అహన్యహనీతి) సందేహాపేక్షామ హ (యేనేత) తేన సందిగ్ధమేతదితిపూర్వేణసమ్మంధః, సందేహవాన్మత్తిస్స హి కథమిత్యతితహ (అతఇతి) పుత్రస్య ప్రాప్తసందేహావోహాథాముత్తర గ్రంథముద్ధాపయతి (ఏవమితి)

॥ ౭ ॥

—ఇతి షష్ఠ ప్ర సారకేఽస్తమఖండభాష్యణికా—

రం—(సతదాత్మ్యమిదంసర్వంతస్సత్యంనత్రా) అన్యార్థః పూర్వమేవో క్తః, ఏవం సర్వత్యసిద్ధా సదాత్మకత్వం శ్వేతకేతావువసంహరతి (తత్త్వమసి శ్వేతకేసోఇతి) నమ తత్త్వమసీక్యతే మానాంతరసిద్ధత్వేన ఉద్దేశ్యోపాదేయ విభాగాభావస్య భాష్యకృతాక్త్యాల్. తచ్చద్వాసురోధేనవ్యధమపురుషోవా కింస్యాదితిచేత్, ఉద్యతే, మానాంతరసిద్ధత్వేపి త్వం శబ్దార్థస్య తచ్చద్వా థాపేక్షయా వ్యక్తిత్వగ్యవివక్షితత్వాల్, వ్యక్తేరేవాస్తికియాకర్తృత్వా న్తథ్యమపురుషోధవతి, అతేవ * యదగ్నేస్యామహంత్యో త్వంవాఅహమిత్వ త్య అహం త్వంస్యాం- అహంవా త్వంస్యాఇతివ్యక్త్యాశ్రయఃపురుషోధవతి * యుష్మద్భ్యుపపదఇతిసూత్రేప్రతిపాదితం, తతస్ప త్వం శబ్దార్థస్య వ్యక్తి త్వస్యవివక్షితత్వాల్, మానాంతరసదసద్భావయోరప్రయోజకత్వాల్, త్వంశబ్దా ర్థావ్యక్త్యాశ్రయః అసీతి మధ్యమపురుషవీసభవతి, అతేవ వ్యాసారైవ, * ఆత్మైతీయాపగచ్ఛంతీత్యధికరణే తత్తైవోపపాదితం, న్యాయబలసహజా * సు వణాంఖదిరాంగారసద్భృశేకుండలేభవతఇతిమహాభాష్యవాక్యముదాహృత్యపు

౫౪౦ సానన్దగిరియతీకశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 రుషస్యోద్దేశానుసారిత్వనియమాభావస్సమధికతః, నను తత్త్వమసి శ్వేతకతా
 ఇతి సంబోధ్యస్య సమ్బుద్ధిసానదాత్మవివ్యాపదేశేన శ్వేతకతామాత్రపర్యవసి
 తెతి * నానమ్బోధ్య బోధనమితి న్యాయపరిశుద్ధ్య కరీత్యా శ్వేతకేతాఇతిసం
 బోధ్యత్వస్య పరమాత్మస్యసమ్భవేనత్వం శబ్దనిర్దిష్టత్వమపి పరమాత్మనానసమ్భ
 వతి, త్వంశబ్దస్య సంబోధ్యాతిరిక్రవిషయత్వస్య కావ్యపదర్థనాదితిచేత్, అ
 త్యాద్యతే * వితదాత్మమిదంసర్వమిత్త్యక్తస్య తత్త్వమసీతివిశేషదశసంహార
 ఇతి భాష్యే భాషితత్వాత్తత్త్వమసీత్యక్రాపి సర్వశబ్దస్థానావన్నస్య త్వంశ
 బ్దస్యసంబోధ్యవిశేషధూతజీవమాత్రపరత్వమేన, వితదాత్మనీపదస్థానావన్నస్య
 తదిత్యస్య తదాత్మకత్వమేవాధికః, తతశ్చసర్వం తదాత్మకమితివత్ త్వం త
 దాత్మక ఇత్యధికః, నచైవంసతి తచ్ఛబ్దస్య తదాత్మకత్వేనైవతాస్యాదితివాద్యం
 అపర్యవసానవృత్త్యా త్వంశబ్దస్య తదంతర్యామిపరత్వపక్షస్యాపి లక్షణాపేక్ష
 యాజఘనస్తావత్ * సాక్షాదప్యవిరోధం జేమినిరిత్యత్రివ్యాసారైర్విపర్యవసా
 నలద్ధాఢ్యస్య యాగి కాథకతుల్యత్వాశ్శ్రయణాత్, యాగి కాథకస్యచరూఢిపూ
 ర్వకలక్షణాపేక్షయా జఘనస్త్యస్య ప్రోద్ధాత్రిధికరణమిమాంసకై రాశితత్వా
 త్వంశబ్దస్య సంబోధ్యాతిరిక్రవిషయత్వస్య కావ్యపదర్థనాత్, శ్వేతకేతాత
 త్వమసీతి త్రియాణాం పదానాంప్రతీయమానసామానాధికరణ్యభంగప్రసం
 గాచ్ఛాపర్యవసానలద్ధాఢ్యస్యాశ్శ్రయణాసమ్భవాత్, అప్యభస్మిద్ధవాచినాం సా
 మానాధికరణ్యస్య లూకవేదయోర్బహుశోద్భవచరత్వేనావృత్తిర్ధ్వజవపరవాచి
 నాః త్వం తచ్ఛబ్దయోస్సామానాధికరణ్యేన ప్రయోగస్యాప్యవపక్షః సంబంధ
 బ్దస్య పరమాత్మపర్యంతత్వమాశ్శ్రయణేయం, వస్తుతః * వితదాత్మమిదంసర్వ
 నిర్దిష్టం తదాత్మకత్వమేన బుద్ధిస్తత్వా తచ్ఛబ్దేనపరావ్యక్తం, నను సమ్బుద్ధ
 తంబిచ్ఛ- యేనతదాత్మకత్వలక్షణావాపస్సావ్యత్ తతశ్చ త్వంతదసి- వితదా
 త్మనీమసీతిధికః, అస్మింశ్చపక్షే నకస్యాపి పదస్యలక్షణం, సామ్ప్రదాయకా
 స్తు * సత్యైతిపూర్వనిర్దిష్టస్తేవ * తత్త్వమసీత్యత్త తచ్ఛబ్దేన పరామ
 ర్థస్యాచితత్వాత్ తచ్ఛబ్దేన సచ్ఛబ్దితాత్మైవాభిధీయతే, జఘనస్యం త్వంపదం
 తు అపర్యవసానవృత్త్యా అంతర్యామిపర్యంతమభిదధాతి, నచ శ్వేతకేతాఇతిస
 మ్బోధ్యస్య జీవస్తేవ త్వంపదేన పరామర్శ్యం క్రియతివాచ్యం; పేదవదత్తై
 తి దేవదత్తంసంబోధ్య తత్త్వప్రాప్తిప్రాయే త్వమేవకృతవాససీతి ప్రయో

గదర్శనాత్, ఇయాంస్తువిశేషః; తత్త్రముఖ్యానుపపత్త్యా త్వంపదస్యపుత్రైల
క్షణా- ఇహతు తదనుపపత్త్యా అంతర్యామిణ్యుపగవసానస్మ త్తిరాశ్రియతే, న
ను * సాక్షాదప్యవిరోధం జ్ఞేమినిరితినూత్రైవ్యాసారైర్వరపర్యవసానస్మతైర్వ్య
గతుల్యత్వసమర్థనాత్, యోగస్యచ రూఢిపూర్వకలక్షణాపేక్షయా చార్ప
ల్యస్య ప్రోద్ధాతృధికరణే మీమాంసకైస్సనుభితత్వాత్- లక్షణాఽపేక్షయా
జఘన్తే వ్రహ్మపర్యవసానస్మ త్తిరితిచేత్, ఉచ్యతే, సత్యం ఉక్తం వ్యాసారైర్వరప
ర్యవసానస్మతైర్వ్యగతౌల్యం, తథాపి నతస్యాఃలక్షణాఽపేక్షయాపిచార్పల్యం
ప్రమాణాభావాత్, ప్రోద్ధాతృధికరణే ప్రోద్ధాతృశబ్దరూఢ్యర్థస్య బహు
తావసమ్భవాత్ పాశవంత్ర ఇవవచనమవివక్షితార్థమితిపూర్వపక్షే * అదితిః
పాశాః ప్రముమోకి న్నితిపాశమంత్రే బంధనసాధనస్య పాశశబ్దరూఢ్యర్థస్య
యాగి కాథస్యవాఅసమ్భవాత్ పాశానితి బహువచనస్యావివక్షితత్వేపిప్రోద్ధా
తృపదయోగాథస్యవా, లక్ష్యార్థస్యవాబహుత్వసంభవాన్నబహువచనస్యా
వివక్షాయక్తే త్యేతావంతాత్రమేవ ప్రోద్ధాతృనయన్ద్రు, సతు యోగాథస్యల
క్షణాపేక్షయా చార్పల్యమపి; తతశ్చ యోగస్య లక్షణాపేక్షయా చార్పల్య
భావాత్ తత్తుల్యయా అపగవసానస్మతైర్నలక్షణాపేక్షయాచార్పల్యం, తత
శ్చ యోగాథప్రతిబంధికాయారూఢేరవగమే యోగార్హోన్మజ్జనస్యానివార్య
తయా లక్షణాపేక్షయా యోగస్య ప్రాబల్యమేవయక్తం, అతివవాచామం
త్రే భగవతాభాష్యకృతా నజాయతఇత్యుచ్యతేయోగవివాశితః, సతు పరిత్యా
భాగత్వకల్పనః; అతఏవ * జగద్వాచిత్యాదిత్యత్ర * యోషైదాలాకవీతేషాం
పురుషాణాం కర్తా యస్యచేతత్కర్తృత్వత్ర కర్మశబ్దస్య చలనాద్యప్రయోః
సాధస్య * రూఢ్యోః కలహాయమానయోః యోగోల్భాత్యైతిన్యాయమనుస్మ
త్య కర్మశబ్దస్య క్రియతఇతికర్తృతి జగద్వాచిత్యమేవాశ్రితం, తథా అపశూ
దాధికరణేపి రూఢ్యగాఽనుత్తర సాద్యశబ్దస్య యోగవవాశ్రితః, తతశ్చ
లక్షణాపేక్షయా యోగస్య బలవత్త్వాత్తత్తుల్యయాఅపగవగవసానస్మతైర్
క్షణాపేక్షయాచ బలవత్త్వేవేన, నను * సాక్షాదప్యవిరోధంజ్ఞేమినిరిత్యత్రై
వ వ్యాసారైర్వ్య, తాత్పర్యమింద్రైః పరమాత్మపరతయా నిర్ణీతేప్రకరణే తత్త్ర
చిదచిచ్ఛబ్దానాం బ్రహ్మపరత్వేవావశ్యమ్భూవిని యోగార్థవివచితః, యథా
అకాశప్రాణశబ్దాదౌ, యత్రతు చిదచిచ్ఛింగాన్యపిసంతి, తత్త్రావర్యవసాన

౫౪౨ సాంస్థగిరియతీకశజ్జరధావ్యరంగరామానుజభావ్యయయాక్లామ్
 వృత్త్యా తచ్చరీరకపరత్వవితివ్యవస్థాయాః కృతత్వాత్ చిదచిల్లింగాభావస్థలే
 యోగాశ్రయణస్యో కతయా అవర్యవసానవృత్త్యపేక్షయామోగప్రాబల్యమే
 వావిష్కృతిమితిచేత్, అస్తుయోగాపేక్షయాదౌర్బల్యమవర్యవసానవృత్తైఃతథా
 పిలక్షణాపేక్షయాఽవర్యవసానవృత్తిఃపరివ్రజననుఃసంహృతాభిధానాదితిసూత్రే
 గాయత్రీశబ్దస్యభూతాదిపాదవ్యవదేశాదిబిహ్మల్యుక్తైః బిహ్మవరత్వేఽవశ్యమ్భ
 వినిసతి మాసాగ్నిహోత్రానాదృశ్యవిధిత్వయాఽగ్నిహోత్రశబ్దస్యేవవశుష్పా
 త్రవలక్షణగాయత్రీసాదృశ్యవిధిత్వమ్ బిహ్మణి గాయత్రీశబ్దప్రయోగే, నచ
 వైదికశబ్దస్తేనతాదృశసాణవృత్త్యాశ్రయణమయ్యుక్తమితిశంక్యం, సంవర్గవిధ్యా
 యామ్ * తేవాపితేపంచానేయపంచాన్యైశ్చినినిదిశ్చైవ వాయుగ్ని సూర్యదం
 దగనలిలప్రాణవాక్పక్షుశ్శోకృమనస్సు దశసు దశత్వసంఖ్యాసామ్యోత్ * స్తే
 మపిరాడన్నాదితచ్ఛందోవాదివిరాట్పబ్ధౌగౌణ్యాప్రయజ్యమానోదృష్టఃపి
 వం ఛందోఽభిధాయిగాయత్రీశబ్దస్య చతుష్పత్త్యసాదృశ్యాత్ బిహ్మణి ప్ర
 యోగఉపపన్నైశ్చక్రత్వాన్ గౌణీయాపలక్షితలక్షణాపేక్షయా అవర్యవసాన
 వృత్తైర్దౌర్బల్యమేవ సూత్రభాష్యకృదభిమతమితిప్రతీయతే, యదిచాప
 ర్యవసానవృత్తిగౌణీతః ప్రబలా- తహే తయాగాయత్రీవస్తబ్దబిహ్మవరత్వస్య
 ఎత్తం సుశకతయా గౌణీకృత్రిరాదర్శవాన్యాదితిచేన్న- అవర్యవసానవృ
 త్త్యా గాయత్రీశబ్దస్య గాయత్రీవస్తబ్దబిహ్మవరత్వే తస్య సర్వభూతాత్తత్వాన
 మ్భవేన కేవలబిహ్మణి గౌణ్యాశ్రయణస్య యుక్తత్వాత్- నచ గాయత్రీవస్త
 త్వవేషేణ సర్వభూతాత్తత్వాద్యసమ్భవే బిహ్మస్వరూపే సర్వభూతాత్తత్వం
 సంభవశ్చైవ- ఆతపీవ దహరవిద్యాయాం హృదయావచ్ఛిన్నస్య బిహ్మణస్తా
 ద్రూపీయేణ దాహ్యకాశవైపుల్యసంభవేపి స్వరూపేణ దాహ్యకాశవైపుల్యం
 * యావాన్యా అయమాకాశస్తావానేహోతహ్మోదయతకాశైశ్చితిసంధర్భే ప్ర
 తిపాదితంసంభవతీత్యభ్యుపేతం, తథా శాండిల్యవిద్యాయామ్ * ఏషమలత్తా
 న్తహ్మోదయేఽణీయానితి అల్పత్వేన నిదిష్టస్య బిహ్మణి స్వరూపాభిప్రా
 యేణ * ఏషమలత్తాన్తహ్మోదయేజ్యాయాః పృథివ్యా జ్యాయానంతరిక్షాదితి
 పృథివ్యాదిభోగీపి జ్యాయస్తవ్మయక్తం. కింబహునా, సర్వాన్సర్వల్యయితనవి
 ద్యాసు * ఆనుదాదయే ప్రధానస్యేత్యధికరణన్యాయేన సత్యత్వజ్ఞానత్వానం
 తిత్వాదీనామవసంహతవ్యత్వాత్తత్రీచాల్యయితనస్యాపి బిహ్మణిస్వరూపే

కానంత్యమపి సంభవతీత్యానంత్యపాసనస్యాశ్శితత్వాచ్చ తన్నాన్యయేన గా
యత్యేవచచ్చిన్నత్వేపేక్షణ సర్వభూతాత్మత్వాసంభవేపి స్వరూపేణ సర్వభూ
తాత్మత్వేసంభవాచ్చ, అపర్యవసానవృత్తాఅనుపపత్త్యేభావాగ్ధాయతీశబ్దస్యా
పర్యవసానవృత్త్యనాశ్శయేణం తద్దౌర్బల్యకారితమేవేతివాచ్యం, గాయత్యే
వచ్చిన్నస్య బ్రహ్మణః స్వరూపేణ సర్వభూతాత్మత్వాపపాదనం క్లేశసాధ్యమి
త్యభిప్రా యేణాపర్యవసానవృత్త్యనాశ్శయేణసంభవాత్; అరిషవః*ఆకాశాద్ధై
వఖిన్ద్రమానిభూతాని జాయంతేఇత్యాదౌ ఆకాశశబ్దేఅపర్యవసానవృత్త్యనాశ్శ
యేణ సేవమేవబీజం, యదిహ్యకాశశబ్దస్తచ్చరీరకబ్రహ్మవరః- తదా తచ్చరీరక
స్య జగత్కారణత్వాసంభవాత్ స్వరూపాభిప్రా యేణ జగత్కారణత్వవాచో
ఽధ్యుపేయః; సచక్లిష్టశ్చేవేవాపర్యవసానవృత్త్యనాశ్శయేణం, సతుయోగప్రాబ
ల్యాదిత్యేవంహస్యం, కించ * గాయతీశబ్దేన చతుష్పత్తాద్విధమక్షేత్రేనస్య
సాదృశ్యానుసంధానాథత్వాభివేద్యైర్భూతప్రసంగాచ్చ తత్రగౌణాశ్శ
యేణంగాయతీశబ్దే, సతు గౌణాశ్శః ప్రాబల్యాత్, అతా నగౌణ్యపేక్షయా
దౌర్బల్యమపర్యవసానవృత్తేః, నస్యపర్యవసానవృత్తేలక్షణోఽపేక్షయాప్యా
బలే * షేత్రస్థుంధాపిమాంపిద్ధీత్ర * మాం మహాత్మకంపిద్ధీర్భూతాః
తథా బ్రహ్మజ్జం దేవమిద్యంవిదిత్యేత్యత్ర * దేవం దేవాత్మకమిత్యర్థః
త్యేవం బహుధుస్తథేషు షేత్రోజ్ఞాదిశబ్దానామపర్యవసానవృత్తిమనాశ్శిత్యే మాం
దేవమిత్యాదిశబ్దానాం లక్షణాశ్శయేణంనోపపద్యతే, అతాఽపసీయతే లక్షణా
ఽపర్యవసానవృత్త్యానైషవమ్యాభావోభావ్యకీదభిమత్యతీతిచేత్, తస్యానావ
రుహ్యా కిరూపతయాప్యవపత్తేః, నను ముఖ్యాథకసంబంధేన తదవృత్తిస్త్వవి
శేషస్య లక్షణయా ప్ర తీత్యవపత్తౌ నశక్తిఃకల్పయ, అనన్యలభ్యస్తేనవశద్దా
థకత్వాదితిచేత్, మైవం, కల్పనాయాం పరముపాలంభః, సతుకృతస్తతే, ప్రకృ
తేద జాతిగుణవాది గోసీలాదిశబ్దేష్వపృథక్స్వద్విశేషణవాచిత్యావచ్చేదేన విశే
ష్యవాదిత్వస్య కృతత్వాత్సోపబ్రవృత్తినిమిత్తాశ్శయే బ్రహ్మణి సర్వశబ్దవా
చ్యత్వస్య ప్రత్యాఖ్యాతుమశ్యతియా * నచసాంవాద్యముత్తమం * సతాస్త్య
సర్వవచసాం ప్ర తిష్ఠాయత్ర శాశ్వతీ * తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియ
త * చరాచరవ్యపాశ్శయస్తుస్యాత్తద్వ్యవదేశోభాక్తస్తద్భావభావితాద్విత్వా
దిభిర్బ్రహ్మణస్సర్వశబ్దవాచ్యత్వస్య సిద్ధతయాచ * తత్తత్వమసీత్యస్య నానుప

౫౪౪ సానందగిరియతీకశబ్దరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయంత్రాయాం

పత్తిరితిపదంతి అత్ర తత్త్వమసీతి - తత్త్వంపదాభ్యాం సర్వజ్ఞత్వకేందిజ్ఞా
త్వంపలక్షితం చింతాత్మ్యంలక్ష్యతే - అతశ్చింతాత్మ్యవినాన్యశ్చుతిసందర్భస్య తా
త్పర్యమితి పదంతః పరే ప్రత్యుక్తాః * సర్వజ్ఞంసర్వకారంనారాయణ మ
నామయం । సర్వోత్తమజ్ఞాపయంతి మహతాత్పర్యమత్యహి । సర్వేషామపి
వేదానా మితిహాసపురాణయోః ॥ ప్రమాణానాంచసర్వేషాం తదథంచా
న్యదవ్యతే ఇతినారదీయవచనవిరోధాత్, తస్మత్కృతేః పృథ్వక్షవిరోధభయ
భావేనతత్త్వం పదముభ్యాంధయోరెవాభేదబోధసంభవే తత్త్వంపదలక్ష్యచి
ంతాత్మాభేద ప్రతిపాదకత్వాశ్శయణస్య నిర్మూలత్వాత్ వ్యాధకులసంవర్ధిత
రాజకుమారస్య వ్యాధభావభాగిత్యవసయనాయవ్యవ్రేత్త్వం రాజకుమారోఽ
సీతివాక్య రాజకుమారపదేలక్షణాశ్శయణాభ్యాం ఇహోపదగత్యర్థ త్వసర్వ
జ్ఞత్వాదివిస్తవచకే తత్పదేలక్షణాశ్శయణస్యాన్యాయ్యత్వాత్, త్వం రాజకు
మారోఽసీతివాక్యేపి విధేయరాజకుమారత్వే తాత్పర్యాభావే వ్యాధి వాచ
పమదావత్ విధేయసూతతచ్ఛబ్దార్థభూతి జగత్కర్తృత్వ త్వ సర్వజ్ఞత్వాదితా
త్పర్యాభావే తద్విరోధజనభావోపమదావసంభవాచ్ఛత్యాస్తాంతావత్ ప్ర
కృతమనుసరామః ఏనముక్తః శ్వేతకేతుస్సుదుష్టికారే ప్రజానాంసత్వంపత్యై
సత్వామేవంసతి సంపన్నాఇతిప్రతినిష్ఠాత్ సముద్యేతరంగాదీనామివపరమా
త్మనిసుదుష్టోలీనానాం పునదత్తితిశ్చనన్యాత్. అతస్సుదుష్టో ప్రజానాం స
త్వంపత్తిర్నశ్చేద్యేతిమన్వావసతహ (భూయవీపమాఫగవాన్విజ్ఞాపయత్వితీ)
(తథాసోమ్యేతిహోవాచ) విశిష్టేజ్ఞాపయత్వితీపితా శ్వేతకేతునాప్రా ర్థిస్త
థేత్యంగీకృతవానిత్యథాః. ఏతత్థండవిషయాణ్యధికరణానిభిన్యంతే ఉక్త్యాంతి
పాదే * వాఙ్మనసినంపద్యతఇతి శ్రూయమాణావాచోమనస్సంపత్తిః వాగ్మృ
త్తివిషయా- నతువాగ్విషయా- వాచోమనః ప్రకృతికత్వాభావేనాప్రకృతిభూ
తేమనసివాచస్సాక్షాల్లయాసంభవాత్. నచవాగ్మృత్తైరవ్యప్రకృతిభూతేమనసి
సంపత్తిః బ్రహ్మలయోనసంభవతీతివాచ్యం, మనసిస్థితేపివాగ్మృతా రాభావమా
లైణసంపద్యతఇత్యుపపత్త్యేవిద్యమానాయస్తువాచస్తాదాహ్నికాభావస్యాప్యభా
వేనసంపత్తిశ్చితైరత్యంతాసంభవాదితిపూర్వపక్షేప్రా ప్రకృత్యతే*వాఙ్మనసిద
శానాచ్ఛబ్దాచ్ఛవాగ్విరూపమేవమనసినంపద్యతేవాగ్విరూపేఉపరీతేపిమనః
ప్రవృత్తిదశానాత్ * వాఙ్మనసినంపద్యతఇతిశబ్దాచ్ఛవాగ్విరూపమనసినంపద్యతేయ

ద్యపిమనసావాక్సక్రమితవంనాప్రితథాప్యనుపరతవ్యాపారేపిమనసివాచదవ
 రతవ్యాపారత్యదశానాత్వాజ్ఞససినంపద్యతేఇత్యుచ్యతే. వృత్తిపత్తేపినంపద్య
 తేఇత్యన్య గౌణత్వావశ్యంభావాత్. తిత్తివాచానిర్వాప్తిపారితాపేతథూతా
 మనసా సంయోగవిశేషస్సంపత్తిశ్చద్ధాథాత్మిద్యుప్యం * అతఏవ సర్వాగ్నాను
 యతోవాచామనసాసంయోగమాగ్నిం సంపత్తిః - అతఏవ * తస్మాదుపశాంత
 లేజాః పురథావమిందియైమనసినంపద్యమాస్తేరితివాచమనుసర్వేషామింది
 యాణాం సంపత్తిశ్చుతిరపి తదధికైతేత్యన్యైశ్చాత్మిత్వం తథా * మనః ప్రాణ
 ఇత్యత్ర మనోవృత్తైరేవ ప్రాణాభివ్యయద్యతే - మనశ్శబ్దస్య మనోవృత్తి
 షష్ఠి పరచురప్రయోగసత్వాత్. నతు పూర్వా క్తరీత్యా సంయోగవిశేషస్సంప
 త్తిశ్చద్ధాథాత్మి ప్రాప్తేద్యుచ్యతే * తన్ననః ప్రాణాదుర్ధరాత్. మనసానిర్వాప్తి
 పారితాపేతథూతః ప్రాణసంయోగవిశేషఏవ ఇహోపసంపత్తిశ్చద్ధాథాత్మి తత
 శ్చమనఏవ ప్రాణసంపద్యతే * మనఃప్రాణఇత్యుర్లవార్యోపాధ్యాయః మనశ్శ
 బ్దస్య మనోవృత్తివరశ్చపి సంపత్తిశ్చైతేగౌణత్వావశ్యంభావః మనశ్శబ్దస్య
 గౌణత్వాశ్చయణస్యాన్యాయ్యత్వాదితి సిద్ధాంతితం తథా * ప్రాణస్తేజసీతి శ్చ
 తేః ప్రాణస్తేజసి సంపద్యతేఇతి ప్రాప్తేద్యుచ్యతే * గాఢ్యజ్ఞేతమవగమాదిభ్యః
 సః ఇందియసహితః ప్రాణః అధ్యజ్ఞే జ్వేయసంపద్యతే * ఏవమేవేమమాత్మాన
 మంతకాలే సర్వేప్రాణా ఆభిసమాయంతీతి ప్రాణానాం హోపగమస్య తేన
 సహోక్త్యాంతేశ్చ శ్రవణాజ్ఞేయేషిసంపద్యతే గంగయాసంయజ్యసాగరంగచ్ఛ
 న్త్యాం యమునాయాం యమునాసాగరంగచ్ఛతీతి పర్యయోగవజ్జీవద్వాపాప్రా
 ణస్య తేజస్సంపత్తానపి * ప్రాణస్తేజసీతిక్రియపద్యతే-నచ ప్రాణస్యతేజో
 ద్వారేణైవ జీవాపగమోఽన్వీతివాచ్యం సరభ్యక్షస్య ప్రాణస్యతేజసిస్థితే ర
 సంభవాదితిస్థితం తథా * ప్రాణస్తేజసీతిశ్చనయక్రస్యప్రాణస్యతేజోమాత్రేవ
 సంపత్తిశ్చవణాన్న సర్వభూతసంపత్తిరితి. ప్రాప్తేద్యుచ్యతే * ధూతేషుతచ్చు
 తేః నజనః ప్రాణస్సంహతేషు సర్వేషుధూతేషు సంపద్యతే * పృథివీమయఃపా
 మయస్తేజోమయఇతిసంచరతోజీవస్య సర్వభూతమయస్య శ్రవణసర్వభూత
 సంపత్తిశ్చక్రస్యత్వాత్ * స్తేకస్థికదశాయతోహ ఏకస్థికలేహమాత్రేన సం
 పద్యతే * ఏకేకస్య భూతస్యకార్యాక్షమత్వం * అనెనోపాత్తినాఽనుప్ర
 విశ్య నామరూపేవ్యాకరవాణీతాసాంత్యవృతం త్యిమృతమేకే కాంకరవాణీతి*

౫౪౬ సాన స్థగిరియటికశజ్జరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయత్తాయాం
 నానాపీర్యాః పృథగ్భూతాస్తతస్తేసంహతింవినా । నాశక్తువన్ప్రజాస్సృష్టు
 మసమాగమ్యకృత్సృశః । సమేత్యాన్యోన్యసంయోగంపరస్పరసమాశ్రియాః ।
 మహదాద్యావిశేషాంతా హ్యండముత్పదయంతిలేఖతి శ్శులిస్తృతీదశాయత
 ఇత్యర్థఇతిస్థితం; తథా * తెజఃపరస్యాంచేవతాయామిత్యత్ర జీవపరిషత్వకలైజ
 శ్శబ్దితథూతసూక్ష్మాణాం పరదేవతాసంపత్తౌ ప్రియోజనాభావాత్ * తెజఃపర
 స్యాంచేవతాయామితి శ్శులిః స్తుతిమాత్రపరతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తఉచ్యతే *
 తానిపరతథాహ్యహ. తాని - జీవసంస్కృప్తాని భూతసూక్ష్మాణిపర - పరమాత్మ
 నిసంపద్యంతే టతః తథాహ్యహశ్శులిః * తెజఃపరస్యాంచేవతాయామితి శ్శు
 తిసతాచ్చ సుహృత్ప్రిపరయయోరివపరమాత్మసంపత్తైః సుఖదుఃఖౌపభోగాయా
 నవిశ్రామః ప్రయోజనత్వేన పరికల్ప్యతఇతిస్థితం; తథా - సేమంపరమాత్మని
 జీవస్యసంపత్తిః ప్రాకృతలయవత్కారణాపత్తిరూపైవ సర్వాత్మనస్సర్వోపా
 దానత్యాత్ సతువాగాదేర్హనలదిష్టివాదిభాగమాత్రమితి పూర్వపక్షేప్రప్త
 ఉచ్యతే * అవిభాగోవచనాత్. అత్రాపిపృథగ్భావానహంసంసగంపిశేష
 లక్షణావిభాగవివసంపత్తిశబ్దార్థః * వాఙ్మనసినంపన్యతఇత్యత్రిసతస్సంపద్యత
 ఇతిశబ్దస్తేవేహాప్యనువజ్ఞమానతయో అభిధానవైరూప్యానోయోస్యానాన్యోన్యా
 త్వాదితిస్థితమ్. ప్రకృతమనునరామః..... ౬౫

—ఇతిషస్తప్రపాఠకేఅష్టమఖండభాష్యమ్.—

ఉ—యథాసోమ్యమధుమధుకృత్సానిస్తిష్ఠంతి నానాత్వయానాం

పృథ్వాగోరసా సమవహరమేకతాగోగసంగమయంతి ॥ ౧ ॥

శం—యత్ప్రచ్ఛస్యహస్యహానిసత్సంపద్యనవిదుస్సత్సంపన్నాః స్థితి - త
 త్కస్తాదితి - అత్రశృణుదృష్టాంతం యథాలోకసోమ్యమధుకృతః- మధుకుర్వం
 తితిమధుకృతః - మధుకరమక్షికాఃమధునిస్తిష్ఠంతి - మధునిష్పాదయంతి తత్ప్ర
 రాస్సంతః కథం. నానాత్వయానాం నానాగతీనాం నానాదిక్కానాం పృ
 థ్వాణాం రసా సమవహరం- సమాహృతైకతాం - ఏకభావంమధుత్వేన ర
 సా గమయంతి - మధుత్వమాపాదయంతి ॥ ౧౧ ॥

ఆ—యథేత్యాదిదృష్టాంతమవతారయతి (యత్ప్రచ్ఛసీతి) ప్రత్యహం
 సుమపైసర్వాః ప్రజాస్సత్సంపద్యసత్సంపన్నాస్తాన్సావయమితియన్నవిదుః తద
 జ్ఞానం కస్తాత్కారణాదితియన్తాంపృచ్ఛసి తత్రసుమప్తాదావజ్ఞానై కారణభూ

తందృష్టాంతముచ్యమాసంశ్యణుత్పమితియోజనా యథాదృష్టాంతతః స్పష్టోఽ
వతి - తథోచ్యతఇత్యాహ (యథేతి) పునర్దధుపదంక్రియాపదేన సలబంధప
దగ్ధనాథం మధుకృతాం మధునిష్పాదకత్వ మాకాంతాపూర్వకందగ్ధయతి(క
థమిత్యాదినా) నానాగతీనాం- నానాఫలానామిత్యేతత్ - బహూనాం రసా
నాం కథమేకతెత్యాశంక్యాహ (మధుత్వేనేతి) తదేవస్పష్టయతి (మధుశ్వమితి)

రం—(యథాసామ్యమధుమధుకృతోనిస్తిష్ఠంతి నానాత్వయానాం వృక్షా
ణాంరసాన్ నమనహరమేకతాంరసంగమయంతి) యథాలాకేమధుకృతః- మ
ధుమక్షికాః మధుని స్తిష్ఠంతి- నిష్పాదయంతి. నానాత్వయానాం - నానాగతీ
నాం వృక్షాణాంరసాన్ సమాహృత్యమధుశ్చేనైకస్యంగమయంతిత్వభావః ॥ ౧ ॥

ఉ—తేయథాతత్త్రనవివేకంలభంతేఽముష్యాహం వృక్షస్యరసోస్త్య

ముష్యాహంవృక్షస్యరసోస్తీ త్యేవమేవ ఖలుసోమ్యేమాస్స రావ్యః

ప్రజాస్సతిసంపద్యనవిమస్సతిసంపద్యామహఇతి ॥౨॥

శం—త-రసాంయథామధు త్వేనైకతాంగతాస్తత్య-మధునివివేకంలభంతే.క
థం, అముష్యాహం- అమృత్యవసనస్యవావృక్షస్యరసోస్తీతిచ, యథాహిలోకే
బహూనాంచేతనావతాంసమేతానాం (ప్రాణినాంవివేకలాభోభవత్వ ముష్యా
హంపుత్రాముష్యాహం నప్రాప్నోతి తేద లబ్ధవివేకాస్సంతోషసంకీర్త్యంతే - సత
థేనానేకప్రకారవృక్షరసానామపిమధురామృతిక్రకటుకాదీనాం మధుత్వేనై
కతాం గతానాంమధురాదిభావేనవివేకోగ్భూత్యిత ఇత్యభిప్రాయః. యథాఽ
యందృష్టాంతఇతి ఏవమేనఖలుసోమ్యేమాస్స రావ్యః ప్రజాఃఅహస్యహని సతిసం
పద్య- సుమ ప్రకారమరణవశేయయోశ్చ నవిదుః- నవిజానీయస్సతిసంపద్యా
మహఇతి, సంపన్నాఇతివా ॥ ౨ ॥

ఆ—తేయథేత్యాదివాచ్యతే (తెరసాఇతి) ఉక్తమథంఽపి వ్యోధృష్టా
నైశ స్పష్టయతి (యథాహిత్యాదినా) ఇహేతివశ్యతదృష్టాంతోక్తిః. దృష్టా
స్తమనూద్యదాప్తాంతికమాహ (యథేతి) ॥౩॥

రం—(తేయథాతత్త్రనవివేకంలభంతేఅముష్యాహంవృక్షస్యరసోస్తీత్యాది)తే
చ- రసామధుత్వేనైకతాంగతాః అమృత్యవృక్షస్య- సుతత్యవా- కుటజస్యవా
రసోస్తీతియథావివేకంలభంతే-ఏవమేవమాస్స రావ్యః ప్రజాస్సతిసంపన్నా
స్సత్యః అహంచేవదత్తః అహమముష్యపుత్రః - అధునాసతిసంపన్నాఇతివా

15

పతంగోవాదగోళోవామయో వామస్యగ్భవతితిదాధపాతి || 3 ||

ఆ — ర సా నా మ చేతన ల్పైన వివేకాన హృత్వాత్మకం చేతనావతామివ దృ

రం—(తల్లిహవ్యాఘ్రా)వాసింహోవాన్యోవానరాహోవా కీటోవాపతం.

ఉ—సయవిషయోఽనిమేతదాత్మ్యమిదగ్గోనర్వంతత్త్వగ్గోనతతాత

తథానోమ్యేతిహోవాచ.....॥౪॥

❖ ఇతిష్ఠ ప్ర పాతకే నవమఃఖండః ❖

శం—తాః ప్రజాయ స్థిక్ ప్రవిశ్యేషున రావిభవంతి, యేత్విగోన్యైనత్స
త్యాత్తాభిసంధాయ మణుభావం సదాత్మానం ప్రవిశ్యేనానతకంఠే, సమ్యగిహోతి

మౌత్యాది - వ్యాఖ్యాతం. యథాలోకన్వకియేగ్యమేనుష్ఠితాయ గాగ్రమాంతరంగతాజానాతిస్వగృహదాగతాస్తీతి, ఏవంనతలగతో స్తీతిదజంతూనాం కస్తాద్విజ్ఞానం నభవతీతి ధూయవినమాభగవాన్విజ్ఞాపయతి వ్యక్తికస్తథాసోమ్యేతి హోవాచపితా॥౪

—————ఇతిషష్ఠప్రపాఠకేనవమఖండభాష్యమ్—————

ఆ—సయదీయోఽశిమేశ్యాద్యనతారయతి (తాః ప్రజాఇతి) ఇతః, నద్విజ్ఞానరహితైభ్యస్స కాశాదితియావత్. యమణుభావమితియద్భట్టోఽధ్యాహర్తవ్యః; ప్రశ్నాంతరందృష్టాంతబలాదుత్థాపయతి (యథేతి) సతాహమాగతోస్తీత్యుత్థితస్య జ్ఞానాభావం దృష్టాంతేనోపపాదయితుముత్తరగ్రంథముత్థాపయతి ఇత్యుక్తఇతి॥౪

—————ఇతి షష్ఠప్రపాఠకేనవమఖండభాష్యటీకా—————

రం—(సయవిణోఽణిమా) సః, పరమాత్మాణిమా, అణిః, సూక్ష్మఇత్యర్థః; (ఏతదాత్మమిదంనర్యంతత్సత్వంసతత్తాతత్త్వమసిశ్వేతికతోఽతి)స్పృష్టోఽథః ఏనముక్తః శ్వేతకేతుః సుమపిదశాయాం పరమాత్మనిసంపన్నః సావపానంతరం తతఉత్థాయాగతశ్చేత్, ప్రాతగ్యుహదుత్థాయాగతస్య గృహదాగతోఽస్తీతిప్రతిసంధానవత్ సతలగతోఽస్తీతిప్రతిసంధానప్రసంగాత్ నైతద్విస్మయభణియమితిమన్యమానఆహ (ధూయవినమాభగవాన్విజ్ఞాపయతివ్రతి) తథాసోమ్యేతిశూవాచ) స్పృష్టోఽథః..... ॥ ౪ ॥

—————ఇతిషష్ఠప్రపాఠకేనవమఖండభాష్యమ్—————

ఉ—ఇమాస్సమ్యసద్యఃపురస్తాత్పాచ్యసస్యందంతే వశ్యాత్ప్రసీతీ చ్యస్తాస్సముద్రాస్సముద్రమివాపియంతి సముద్రవినభవంతితా యథాతత్రనదిదురియమహమస్తీయమహమస్తీతి ॥ ॥౧

శం—శృణుతత్రద్రష్టాంతం, యథాసోమ్యేమాసద్యః-గంగాద్యఃపురస్తాత్, పూర్వాదితం ప్రతిపాద్యః - పాగించనాస్సందంతే- స్రవంతి వశ్యాత్ ప్రసీదంతిశం పరినిష్ఠావద్ద్యాః పరిశీచమంచంతి- గచ్ఛంతిప్రతిచ్యః తాస్సముద్రాత్ - అమృణ్భిభేదలభరైరాక్షిప్తాః పునర్వృష్టిరూపేణవతితాః గంగాదిసదీయాపిణ్యః పునస్సముద్రం -అమృణ్భినిధిమేవాపియంతి-సముద్రవినభవంతితాః- సద్యోయథాతత్ర సముద్రేసముద్రాత్తనైకతాంగతాః నదిదుః సజానంతి యుగంగాహమస్తీయంయమునాహమస్తీతిచ

॥ ౧ ॥

అ—అగమనావధ్యపరిజ్ఞానంతలైత్సుక్తమ్

॥ ౧-౨ ॥

౫౫౦ సానన్దగిరియతీశశక్తిరధావ్యరంగరామానుజభాష్యయుక్తానాం

రం— (ఇమాసోస్యవ్యవధ్యఃపురస్తాత్ప్రచ్యవస్సన్ధస్తేపశ్యాదుదీచ్యః తా
సముద్రాత్సముద్రమేవాపియంతీత్యాది) యథాగంగాద్యానద్యఃప్రాచ్యః- పూ
ర్వాదికృష్టితాః ప్రాజ్ఞుఖతయాసముద్రంయాంతి పృథివ్యః - పశ్చిద్దేశపృథ్వా
స్సింధ్యాద్యానద్యఃపశ్చాత్తుఖతయా సముద్రంయాంతి పునశ్చతాః సముద్రాత్స
ముద్రంగచ్ఛంతి. సముద్రపర్యంతదేశాత్సముద్రమభ్యంగత్వాసముద్రేణైకీభూతా
స్సత్యః ఇయం- గంగాఽహమ్ స్థిగ్భయం యమునాఽహమ్ స్థిత్యైవం ప్రత్యభి
జ్ఞాతుమసమర్థాభవంతీత్యర్థః ॥ ౧ ॥

ఉ—ఏవమేషులుసోమ్యేమాన్సర్వాః ప్రజాస్సతతాగమ్యనవిదున్సత
ఆగచ్ఛామహ ఇతితఇహవ్యాఘ్రావాపిగోహోవావృకోవా వ
రాహోవాకీటావాపతంగోవాదగ్గోవామశకోవాయద్యర్భవం
తి తదాభవంతి ॥ ౨ ॥

శం—ఏవమేషులుసోమ్యేమాన్సర్వాః ప్రజాః యస్తాత్సత్సంపద్యనవిదుః-
తస్తాత్సతతాగమ్యనవిదుః సతతాగచ్ఛామహే ఆగతాఇతివా (తఇహవ్యాఘ్రుఇ
త్యాది) సమానమన్యత్ ॥ ౩ ॥

రం— (ఏవమేషులుసోమ్యేమాన్సర్వాః ప్రజాస్సతతాగమ్యనవిదురిత్యా
ది) తథాసుప్రాత్థితాఅపినతఉత్థితా ఆగతాఇతిపృథ్విభిజ్ఞాతుం సమర్థాభవం
తీత్యర్థః, శిష్టంసప్తమ. ॥ ౪ ॥

ఉ—నయమిదాఽనిమైతదాత్మమిదగ్సర్వంతత్సత్సగ్నతత్తాతత్త్వ
మసిశ్వేతకతాఇతిభూయఏవమాభగవాన్విజ్ఞాపయత్ప్రతి తథా
సోమ్యేతిహేనావాచ..... ॥ ౫ ॥

— ఇతి షష్ఠ ప్రపాఠకే దశమఃఖండః —

శం—దృష్టంలొకెజలేవీదితరంగఘనబుద్బుదాదయఉత్థితాః పునస్తద్భావం
గతావినష్టాఇతి- జీవాస్తుతత్కారణభావం ప్రత్యహంగచ్ఛంతాపిసుమప్రైమర
గ ప్రళయయోశ్చసవినశ్యంతీత్యేతద్భూయఏవ మాభగవాన్విజ్ఞాపయతు దృష్టాం
తేన తథాసోమ్యేతిహేనావాచపితా ॥ ... ॥ ౬ ॥

— ఇతి షష్ఠ ప్రపాఠకే దశమఃఖండభాష్యమ్ —

ఆ—ప్రశ్నాంతరంవ్యావర్తే (దృష్టమితి) వినష్టాఇతి- లొకెదృష్టమితి సం
బంధః జీవాస్తుప్రత్యహంసుమప్తవస్థాయాంమరణప్రళయయోశ్చ కారణభావం

శుభ్రంతోపి నవినశ్యంతీతియల్ , ఏతత్తదితియోజనా జీవనాశంశంకమానస్య
ప్రతిబోధనాథము త్తరంవాక్యముష్టాపయతి (తథేతి).....13

❖ ఇతివష్టవ పాఠకేదశమఖండభాష్యటీకా ❖

రం—ఇట్లేవంబోధి తనశ్వేతకతునా- ననుసుప్రాతితస్యసోఽహమిత్యను
సంధానబలాన్నాశాభావస్యాభ్యుపగంతస్య త్వేమరణానంతరంకదాపిపూర్వజన్మ
స్తరణాభావాజ్జీవన్మయదేహవియోగసమయేనాశః కస్తాన్నస్యాదితిమన్యమానేన
భూయోవిజ్ఞాపయత్సితి ప్రాధికతస్తథాస్త్విశ్యవోచదిత్యర్థః శిష్టంన్నష్టం. ఏ
తత్తండాధికరణంలిఖ్యతే సుప్తస్య ముక్తావిశిష్టతయా బ్రహ్మణీనస్య పునరేక
హసంబంధాసంభవాదన్యవీవృత్తిపత్తి- సుప్తిరహితపురుషేషు వైదికకర్తృణాం
సాఫల్యంచభవిష్యతీతి ప్రాప్తఉచ్యతే * సవీవతుకర్తానుస్మృతిశబ్దవిధిభ్యః,
సవీవ సుప్తవీవతూత్రిపత్తి, కుతః కర్తానుస్మృతిశబ్దవిధిభ్యః సుప్తైః పౌ
క్కుతం కర్తృతేనైవభోక్తవ్యం - అన్యథా కృతపానాదిప్రసంగాత్. యోఽ
హంసుప్తిః- సోహంజాగర్మిత్యనుస్మృతేః * తథాహవాగ్భూవాసించేవావ
త్యాదిశబ్దాల్ మోక్షార్థఉద్దిష్టవైయర్థ్యప్రసంగాచ్చ ననుమప్తిర్ముక్తితల్య
అతవీవ ప్రజాపతివిద్యాయాం * నాహఖల్వయమేవం సంప్రత్యాత్తానంజాగా
తీతి అజ్ఞానేననుమప్తిర్నింద్యతే * మనస్తేతాన్కామాకావశ్యసమలేకతిముక్తి
సద్విలక్షణతయాప్రతిపాద్యతే, అతాననుమప్తిర్న కిరిశిసవీవృత్తిపత్తితిత్థితి

— ఇతిషష్ఠ ప్రపాఠకే దశమఖండభాష్యమ్ —

ఉ—జున్ననో మృమహతా నృక్షస్య యోమూలేభ్యాహ నాగ్జీవన్

పెద్దయ్యగారి గృహస్థాశ్రమమున వెదోలగోలభూమి

జ్ఞానకా స్రవత్సవిషజవేనా తనాను ప్రభూతః పేపీయమానా

మోదమాన సిష తి ॥

11 02 11

శం—శృణుద్వహంతమస్యచేసోష్య. మహతః, అనెకశాఖాదియక్తస్య
అసేతి - అగ్రతస్త్రితంపుక్షంధశ్చయన్నాహ. యదిశశ్చిదస్యనూలేభ్యాహ
న్యాత్పరశావదినా- సక్తుష్టుతమాత్రేణ నశుష్యతితిచివన్నేవభవతి. తదాతస్యర
సస్సవత్. తథా- యోమధ్యేభ్యాహన్యాత్- జీవన్మవత్, తథా- యో
గ్రేభ్యాహన్యాత్- జీవాన్మవత్ సవీషః - పుక్షఇదానీజీవేనాత్తనాన్మ
ప్రభూతః, అనువ్యాప్తః పెసీయమానః- ఆత్మధాంబివన్నుదకంభామాంశ్చ

౫౫౨ సానందగీరియతీకశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయశ్చాయాం

రసాన్తలైగ్గళాఘా మోదమానః- హషణంప్రాప్నువంప్రివృత్తిః ||౧||

అజీవస్యశాశాభావంవస్తుమాదౌదృష్టాంతమాహ (శృణోవతి) ||౧||

రం—(అస్యసోమ్యమహతౌవృక్షస్యయోమూలైభ్యాహన్యాజ్జీవన్ స్రవే
దిత్యాది) అనేకశాఖాయుక్తైవృక్షైయదికశ్చిన్నా లే- మధ్య- అగ్రవాహరశ్వాది
నా అభ్యాహన్యాత్-తదాజీవయుక్తవీవ వృక్షః రసంసృవతి.అతారసస్సుతిరూ
పకారాజ్జీవాత్తాతములాగ గ్రంథ్యావ్య మూలైరుదకంపిబక్తతప్రియుక్తసు
ఖాదికంచానుభవన్నాస్తేఇత్యర్థః || ౧ ||

శం—తస్యయదెకాగ్ శాఖాంజీవోజహత్యథసాశువ్యతిద్వితీయాంజ

హత్యథసాశువ్యతితృతీయాంజహత్యథసాశువ్యతి సర్వంజహతిస

ద్విశ్శృష్యత్యైవమెవఖలుసోమ్యవిద్ధితిహేవావాచ || ౨ ||

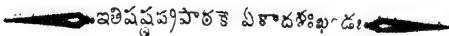
శం—తస్యాన్యయదెకాంశాఖాం రోగగ్రస్తామాహతాంవాజీవోజహతి- ఉ
పసంహరతి శాఖాయాంవిప్రస్ఫుతమాత్థాంశం- అథసాశువ్యతి, వాఙ్మనఃప్రా
ణకరణగ్రామానుసృవిష్టోహిజీవఇతి తదుపసంహరే ఉపసంహ్రియతే. జీవేనచ
ప్రాణయుక్తేనాశితంపీతలచరసతాంగతం జీవవచ్ఛరీరం వృక్షచవధాయదగ్గరరూ
పేణజీవస్య సద్భావేవింగంభనతి. అశితపీతాభ్యాంహదేహేజీవస్త్రివృత్తి-తేచాశి
తపీతేజీవకమానుసారిణీఇతి,తస్యైకాంగవైకల్యనిమిత్తంకర్తయదోపస్థితంభవ
తి- తదాజీవవీకాంశాఖాంజహతి- శాఖాయాంతానముపసంహరతి-అథతదానా
శాఖాశువ్యతి జీవస్థి తినిమిత్తారసోజీవకర్తాప్రాజీవోపసంహరెనతిష్ఠతి - 'ర
సాపగమేచశాఖాకాపముప్రీతి తథా - సర్వంవృక్షమేవ యదాఽయంజహతి
తదా సరోవపివృక్షశ్శృష్యతి. వృక్షస్యరససృవణోపణాదిలింగాజ్జీవవత్త్వందృ
ష్టాంతశ్శుతేశ్చ చెతనావంతః స్థావరాఇతి-బౌద్ధకాణాదమతమచెతనాః స్థావ
రాఇత్యేతదసారమితిదశితంభవతి. యథాఽస్తిక్ వృక్షదృష్టాంతేదర్శితం జీవే
నయుక్తోవృక్షోఽశుక్లోరసపానాదియుక్తోజీవతీత్యుచ్యతే తదపేతశ్చమియత
ఇత్యుచ్యతే- ఏవమెవఖలుసోమ్యవిద్ధితిహేవావాచ || ౨ ||

అ—నను రోగగ్రస్తాయాం వాతాపహతాయాంవా శాఖాయాం ప్రాణో
పసంహరేపి కుతా జీవోపసంహరన్సంభవతి; తత్రాహ (వాగితి) ననువృక్షే
జీవస్య సద్భావే తత్రోపసంహరారుపసంహరౌ వక్తవ్యా- తత్రతస్యసత్త్వం
తు కుతస్త్యం- అతలహ (జీవేనచెతి) రసరూపేణవధాయదితిసంబంధః వృక్ష

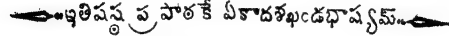
శరీర జీవన్ముత్యైవ కిమిత్యసా కదాదిత్రదీయామేశాంశాఖాం జహతిశ్చాశ
 జ్ఞానహ (అశితేతి) జీవాపసంహరేకిమితీశాఖాశుష్యతి- తత్రాహ (జీవస్థి
 తితి) జీవన్ముత్యైవమిత్యుచ్యతేగ్రహః, తథా శాఖాయాముక్తప్రకారణేతి
 తియావత్, యత్తు వైశేషికవైవాచికాభ్యాం స్థావరాణాం నిజీవత్వమచేతన
 త్వముక్తం- తదేతన్నిరస్తమిత్యాహ (వృక్షసేవతి) ఆదిశబ్దోన్వద్ధిమోహాదినం
 గ్రహణః * సవీపవృక్షోజీవేనాత్మనానుప్రభూతఇతి దృష్టాంతశ్చుతిః, శ్చుతిదృ
 ష్టాంతేన వివక్షితమంశమనూద్య దాష్టాంతికమాహ (యథేత్యాదినా)॥ ౨ ॥

రం—(తస్య యదేశాంశాఖాజీవాజహత్యసాశుష్యతీత్యాది) ఏవమా
 మూలాగ్రంథ్యావ్య వతఃమానోజీవః యదికాలకమవశాద్యంయంప్రదేశంత్య
 జతి- ససప్రదేశశ్శుష్యతి, ఏవమేవ సర్వంజహతియతి, తస్సర్వం శుష్యతి, త
 తస్మ యథా ఏకైకశాఖాశోయోనజీవనాశకృతః- అపితు జీవనోచకృతః- : ౧
 దేశాంతరే జీవన్ముత్యైవనాశాసంభవాత్, ఏవమేవ సర్వకోపాపి తత్త్వాగ
 కృతేవ, నతు జీవనాశకృతఇత్యర్థః. ॥ ౨ ॥

ఉ—జీవాపేతంవాచకిలేదంమియతేనజీవామియతఇతి నయ
 ఏవోఽనిమేతదాత్మ్యమిదగ్గసర్వం తస్మత్సర్వం నత్రాతత్త్వమ
 సిశ్చైతకతోఽతిభూయఏవమాభగవాన్విజ్ఞాపయత్సితి తథాసా
 మ్యేతిహోవాచ ॥ ॥ ౩ ॥

శం—జీవాపేతం- జీవవియుక్తం వాచకిలేదంశరీరంమియతే- నజీవామి
 యతఇతి, కార్యశేషేచ సుప్రొత్తితస్య మమేదం కార్యశేషమవరిసమాప్తమితి
 స్మృత్వా నమాపసదర్శనాత్- జాతమాశ్రాణంచ జంతూనాం స్తన్యాభిలాష
 భయాదిదగ్ధనాచ్చాచీతజన్తాస్తరానుభూతేస్తనసాన దుఃఖానుభవస్తృతిగమ్య
 తే- అగ్నిహోత్యాదినాంచ వైదికానాంకమణామథావత్త్వాన్నజీవామియత
 ఇతి, (నఏవోఽనిమేత్యాది) సమానం-కథంపునరిదం పృథివ్యాదినామరూపవ
 జ్జగదత్యంతసూక్ష్మాత్సమాపాన్నామరూపరహితాశ్చిలోజాయతే ఇత్యేతద్దృష్టా
 నైన భూయఏవమాభగవాన్విజ్ఞాపయత్సితి, తథాసామ్యేతిహోవాచపితి ॥ ౩ ॥

ఆ—జీవస్య సుమప్తే నాశాభావేహాత్వంతరమాహ (కార్యశేషేచేతి) త

౧౫౪ సానందగిరియతీకశబ్దరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం
 స్త్రికానతి సుమప్తాధుఃత్వా పునరుత్పితస్య కార్యస్య శ్చేషా స్త్రియస్త్రికా కమణి,
 తదిదం మమాసమాప్తమితి స్త్రుత్వా తస్య సమాపనదర్శనాన్నస్వాపే జీవో న
 శ్యతీత్యర్థః, మరణకాలే తన్నాశాభావే మోక్షస్తరమాహ (బ్రాతమాత్రాణామి
 తి) ఆద్యశ్చ కారస్సముచ్చయే-ద్వితీయోఽనధారణే, జీవన్మయలయాదావవినా
 శ్చేకారణాంతరమాహ(అగ్నిహోత్రాదీనామితి) ఇతిశబ్దో జీవస్య నిత్యత్వాపసం
 హారాధాః, యదుక్తరి * సన్తూలానో మ్యేత్యాది, తత్ప్రచోదయతి (కథుపున
 రితి) విలక్షణయోర్న కార్య కారణత్వమితి శంకమాశం ప్రతిబోధయితుముక్తరం
 వాక్యముపాదత్తై (తథేతి) ౬ ౩ ॥

— ఇతిపష్టప్రపాఠక ఏకాదశఖండభావ్యతీకా —

రం—(జీవాపేతంవానకిలేదంమియతేనజీవామియతఇత్యాది)అతోమను
 మ్యాదిపప్తి జీవత్వాగకృతఽదేహస్య మరణం, నజీవన్యమరణం, తథానతి కృ
 తహానాకృతాభ్యాగమప్రసంగాత్, అతస్సుమప్తిమరణదశాయాం సత్త్వంపత్రా
 వపి నజీవవినాశఇతి సిద్ధమితిభావః, శిష్టంస్పష్టం. ఏవంబోధితేన శ్వేతకేతునా
 అగ్నిమ్నస్సచ్చత్వితస్య రూపస్పర్శాదిహీనస్య వివిధస్థావరజలగమాదియుతానేక
 బ్రహ్మాండపాతుత్వం నశ్రద్ధేయమితి మన్యమానేన ధూయఏవ మాభగవాన్విజ్ఞా
 వయత్వీతి ప్రాథితస్తథాఽస్త్రిత్యువాచేత్యర్థః. వ్యాసారైస్త్రు * జ్ఞోతవ
 వెత్యధికరణే * అస్యసోమ్యమహతోవృక్షస్వేతివృక్షజ్జేన శరీరనిర్దిశ్యతిఇ
 త్యుక్తమ్ ॥ ౩ ॥ — ఇతిపష్టప్రపాఠక ఏకాదశఖండభావ్యమ్ —

ఉ—ః స్యగోగోధఫలమతఃపారతిదంభగవత్పతిభింధీతిభిన్నంభ

౧౧ గవఇతి కిమత్రపశ్యసీత్యన్వయవేమాధానాభగవత్పత్యాసామం
 గైకాంభింధీతిభిన్నాభగవఇతి కిమత్రపశ్యసీతినకించనభగవఇతి ॥ ౧ ॥
 శం—యద్యేతత్ప్రత్యక్షీకర్తుమిచ్చసి, అతః అస్తాస్తహతోస్యగోధాత్ఫల
 మేకమాహర, ఇత్యుక్తస్తథాచకారనః, ఇదంభగవఉపాహృతంఫలమితి దర్శిత
 వంతంప్రత్యాహ, ఫలంభింధీతి, భిన్నమిత్యామేతరః, తమాహపితా, కిమత్ర
 పశ్యసి, ఇత్యుక్తతమా- అగ్నిః- అణుతరాఇవేమాధానాః- బీజానపశ్యామిభ
 గవఇతి; ఆసాం ధాన్యనామేకాం- ధానామంగ-మౌవత్స భింధీత్యుక్తతమా-
 భిన్నాభగవఇతి. యదిభిన్నాధానా- తస్యోభిన్నాయాం కిం పశ్యసీత్యుక్తత

ః ఫలమదఃపారేతి రంగరామానుజయపాఠః

హ- సకీరచసపశ్యామి భగవతః.

॥ ౧ ॥

ఆ- ఘోరస్య కార్యస్య సూక్ష్మముఖ్యకారణత్వమేతదత్యుచ్యతే * అస్య సోమ్యమహతోమృత్యుస్యేతి ప్రకృతంమృత్యుంపరామృతతి (అతః ఇతి) ॥ ౧ ॥

రం- (స్వగోగ్రధఫలమదతహారేతిదంభగవతః) స్వగోగ్రధఫలమిదమాహరేత్యాచార్యేనా క్తః శ్వేత కేతురిదంభగవత్త్యానీతవానిత్యర్థః. ఏవము త్తరత్యాపిదృష్టవ్యమ్. కిమత్య ఫలేపశ్యసీతి పితోక్తఃపుత్రాభివ్యక్తమేమాధానాభగవత్త్యాచార్యే. ఇమానివీజాన్యజ్ఞాన్యైవపశ్యామి త్యర్థః. ఇవశబ్దవివాదః. శిష్టః స్పష్టార్థః. ॥ ౧ ॥

ఇ- తన్మహోవాచయంవైసోమ్యైతమణిమానంసనిధాలయ సవ

తస్యవైకిలసోమ్యైయోఽణిమ్నఏవమహన్నగ్రగోగ్రస్తివృత్తితి ॥ ౨ ॥

శం- తంపుత్రేహోవాచ, వటధానాయాంభిన్నాయాం యం వటవీజాణిమానం హేసోమ్య ఏతం సనిధాలయసే- సవశ్యసి. తథాఽప్యేతస్యవైకిలసోమ్యఏవమహన్నగ్రగోగ్రోబీజస్యాణిమ్నః- సూక్ష్మస్యాదృశ్యమానస్యకాగ్రధాతస్థూలశాఖాసగ్రధఫలపరాశివాం స్తివృత్తి. ఉత్పతన్నుత్పతీతివోచ్ఛబ్దోధ్యాహర్యః.

ఆ- యమేతమణిమానంసవశ్యసి- ఏతస్యాణిమ్నోబీజస్యేతి సమ్బంధః (తథాపీతి) అత్యంతాణుత్వాదదర్శనేపీత్యర్థః. ॥ ౩ ॥

రం- (తంహోవాచ) ఏవము క్తవంతంపుత్రం పితోవాచేత్యర్థః. ఉక్తమేవాహ (యంవైసోమ్యైతమణిమానం సనిధాలయసే) హేసోమ్య. యమేతంవటవీజాణిమానం సనిధాలయసే- సవశ్యసిమిత్యర్థః (ఏతస్యవైకిలసోమ్యైయోఽణిమ్నఏవమహన్నగ్రగోగ్రస్తివృత్తి) ఏవమహా స్వగోగ్రధఫలత్వేన్యైవయోఽణిమ్నః కాగ్రతయా తివృత్తీత్యర్థః. ॥ ౩ ॥

ఉ- శృద్ధస్వసామ్యైతసమిదోఽణిమైతదాత్మమిదగ్గోగ్రసంస్విత

త్వత్వగ్ సతతాతత్త్వమసి శ్వేతకేతోఽతిఘాయవీవమాభగవా

న్విజ్ఞాపయత్వీతి తథాసోమ్యైతిహోవాచ ॥ ३ ॥

— ఇతిపంచ ప్రపాఠకే దావీదశఃఖండః —

శం- అతః శృద్ధస్వసామ్యైతసమిదోఽణిమ్నఃస్థూలంనామరూపాదిమత్కార్యంజగదుత్పన్నమితి. యద్యపి న్యాయాగమాభ్యాం నిర్ధారితోఽర్థస్తథైవత్యవగమ్యతే- తథాఽవ్యత్యంతమాత్మైష్వర్ణ్యేణ బాహ్యవిషయాన క్తమనసః స్వ

సానస్థగిరియటికశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయ్యకాయాం
భావనివృత్తసాన్యసక్తింగురుతరాయాం శ్రీధ్రాయాం దురవగమత్వం స్యాదిత్యా
హ- శ్రద్ధశ్చేవతి. శ్రీధ్రాయాంతు సత్వాం మనసస్సమాధానం బుధుత్వితేభ్య
భవత్, తతశ్చ తదధావగతిః * అన్యత్ర మనాఅభూవమిత్యాదిశ్చుతేః (స
యిత్యాది) ఉక్తాః- యదితత్సజ్జగత్ములం, కస్తాన్నోపలభ్యత ఇత్యేత.
దృష్టాంతేన-మా-మాం భగవాన్ ధూయవీవ విజ్ఞాపయత్సితీ; తథాసోమ్యేతిహా
వాచపీతా

ఇతిషష్ఠ ప్రపాఠకే ద్వాదశఖండభాష్యమ్-
ఆ- అత్యంతసూక్ష్మాద్విబాదత్యంతస్థూలస్యవృక్షస్యాత్పత్త్యవలంభోఽతశ్చ
ద్వాః * సన్తులాస్సోమ్యేత్యాదిశ్చుత్యా * దృశ్యతేవతినాన్యేనచ. జగత
స్సత్కార్యత్వేసిద్ధే శ్రీధ్రామంతరేగాపి తిన్నిణయసంభవాత్కమితీ శ్చేతకే.
తుః శ్రద్ధశ్చేవతి పితృనియజ్యతే- తత్కాహ (యద్యపితి) సత్కామపి శ్రీధ్రా
యాం కథంబాహ్యవిషయాన కమనసోఽత్యంతసూక్ష్మేష వ్యవగమస్సాన్య
దిత్యాశంక్యాహ (శ్రీధ్రాయాంతివతి) మనస్సమాధానవశాద్బుధుత్వితసాన్యరస్యా
వగతిరత్యత్ర బృహదారణ్యక శ్చుతిసంవాదయతి (అన్యత్రేతి) పృత్యక్షతోఽ-
నుపలభ్యమానత్వాన్నాస్తీతిమన్వానశ్శంకతే (యదీతి) అనుపలభ్యమానస్యాపి
సత్త్వమాశంక్యాహ (ఇత్యేవతి) అపృత్యక్షస్యాపి జగన్తులస్యాస్తీత్వం పృతి
పాదయితును త్తరంగింధమనతారయతి (తథేతి)

॥ 5. 5

ఇతిషష్ఠ ప్రపాఠకే ద్వాదశఖండభాష్యటీకా

రం- (శ్రద్ధశ్చేవసామ్యేతినయవిషోఽణిమేత్యాది) అతోఽణోరపిసచ్చ
బ్రితాత్పరిదృశ్యమానస్య స్థూలస్య ప్రపంచసోత్పత్తిరపపద్యతేత్యస్మిన్నభౌ
శ్రద్ధాకర్తవ్యేత్యభావం, శిష్టస్సప్తం (ధూయవీవమాభగవాన్విజ్ఞాపయత్సితీ త.
థాసోమ్యేతిహావాద) అనుపలంభాన్నచచ్చబ్రితంశ్రీధ్రేయమితీమన్యమానేన
ధూయోఽపివిజ్ఞాపయత్సితీ ప్రాధికత స్తథేతిక్రవానిత్యభావం.....

ఇతిషష్ఠ ప్రపాఠకే ద్వాదశఖండభాష్యమ్

అనణమేతదుదకైవధాయాథమాప్రాతరుపసీదధాఇతినహత
భావకారిత్వో హేనావాచయద్వో ణాలనణముడకైవధాఅంగత
కాహరేతి తత్త్వానమృశ్యనవివేదయథావిలీనమేవాంగ ॥ 10 ॥

శం- విద్యమానమపివస్తునాపలభ్యతే- పృకారాంతరేణతూపలభ్యతఇతిశ్చ
స్మిన్నద్దృష్టాంతం యదేవమప్యం పృత్యక్షీకర్తుమిచ్ఛసి- పిండ రూపంలనణ

మేతల్ ముటాదాపుదకేనధాయ- పృక్షిప్యాథమా- మాం శ్వః ప్రాతరుపసీద
భాః-ఉపగచ్ఛేథాఇతి. సహపితౌ క్రమద్ధంప్రత్యక్షీకర్తుమిచ్చ తథాచకార
తంహోవాచాపరెద్యుః ప్రాతః, యల్లవణందోష- రాత్రౌఉదకేవాధాః- నిక్షి
ప్తవాససి- అంగ మౌనత్వ తదాహర- ఇత్యుక్త స్తల్లవణమాజహీర్ముహూ- కి
లావమృశ్యోదకేనవివేద- నవిజ్ఞాతవాక్, యథా తల్లవణం విద్యమానమపి నద
పునితీసం-సంశ్లిష్టమధూల్ - యథా వితీసం లవణంనవెత్త - తథాపితద్భక్షుమా
స్పర్శనేనద. పిండరూపం లవణమగృహ్యమాణం విద్యతపివాపు- లభ్యతేహ
పాయాంతరేణ త్యేతత్పుత్రంప్రత్యాయయితుమిచ్చన్నాహ- అంగ. || ౧ ||

ఆ-నొపలభ్యతే- స్వేనప్రకారేజేతశేషః, ఇతిమమథంప్రత్యక్షీకర్తుం
యదీచ్ఛసి- తహి- దృష్టాంతమత్య. శృణ్వతియోజనా, రాత్రౌలత్యయానంతర్య
మథశద్ధాఘాః, జగన్మూలగన్వితౌఽప్రత్యక్షమపి ప్రత్యక్షముపాయాంతరేజేతి
పితౌక్యౌఽథాః - తంప్రత్యక్షీకర్తుమిచ్ఛాదాపుదకే. పిండరూపంలవణం
రాత్రౌప్రక్షిప్య తదత్యయానంతరం ప్రాతఃకాలేపితృసమీమేశ్వోకేతుగత
వానిత్యాహ (సహేతి) యథాచత్ - పిండరూపంలవణం ప్రక్షేపాన్ పా
గధూల్ - తథానవిజ్ఞాతవానితీసంబంధః. ఉదకే ప్రక్షిప్తం లవణంవిమృశ్యాపి
సజ్జాయతేచత్, అసదెసతహితదిత్యాశంక్యాహ (విద్యమానమపితి) కిమి
తివక్షుమాస్పర్శనేనవానొపలభ్యతే- తత్రాహ (అహ్నివతి) కథంతహి-
తస్యవిద్యమానత్వ మవగతం. తత్రాహ (యథేతి) యద్యపిపిండరూపంలవణ
ముదకే క్షిప్తమనమృశ్యాపివక్షుస్సపర్శనాధ్యాం నత్వంవెత్త- తథాపి తత్రత్య
విద్యతపివయతస్తాధ్యామగృహ్యమాణమపితత్రాపాయాంతరేణొపలభ్యతఇత్యే
తమథం పుత్రం ప్రత్యాయయితుముత్తరంనొక్యమిత్యథః. యథాశబ్దో
యద్యపీత్యథే ||

|| ౧ ||

రం-(లవణమేతదుద్ధకేనధాయాథమాప్రాతరుపసీదథాఇతిసహ తథాచ
కాద) రాత్రౌలవణంజలెతనధాయ, ప్రక్షిప్యప్రాతర్భక్షమీప మాగచ్ఛేతి
గురుణోక్తః శ్వేతకేతు స్తథాచకారేత్యథః (తంహోవాచయద్దోషాలవణము
దకేనవాధాఅంగతదాహరేతి తద్దావమృశ్యసవివేద) చోష- రాత్రౌయల్ల
వణముదకేతివాధాః, పృక్షిప్తవాససి తదంగాధునాలహరేతి పితౌవాచఇత్య
క్తః పుత్రఃవిమృశ్యసజ్జాతవానిత్యథః అథపితౌవాచ (యథావితీసమేవాంగ)

సానన్దగిరియటికశక్తిరథావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం
యథాలవణమపి విలీనం సచ్చక్షుమత్వచావానోపలభ్యతే - ఏవంశదాత్తస్వ
రూపమపీతి భావః ||

ఉ—ః అస్యాంతాదాచామేతికథమితి లవణమితి మధ్యాదాచా
మేతికథమితిలవణమిశ్యంతాదాచామేతి కథమితిలవణమిత్వభి
ప్రాస్తేతదథమోపసీదథాఇతి తద్ధతథావకార తచ్చశ్వత్సంవ
ర్తతేతగ్గోహారాదా త్రవాసకిలసత్స్వప్నననిభాలయసేఽత్రైవకిరతి||

శం—అస్య- ఉదకస్యాంతాల్ - ఉపరిగృహీత్వా ఆచామేతు్యక్త్యా వుత్త్రం
తథాకృతవంతమువాచ , కథమితి, ఇతరతహ - లవణంస్యాదుతఇతి - తథా -
మధ్యాదుదకస్య గృహీత్వాఆచామేతి కథమితి. లవణమితి తథా అంతాల్, అ
థోదెశాద్గృహీత్వాఆచామేతి. కథమితి లవణమితి యద్వేనమభిప్రాస్యవరి
త్యజ్జేతదుదకమాచమ్యాథమోపసీదథాఇతి. తద్ధతథావకార, లవణం పరిత్య
జ్యపిత్యసమీపజగామేత్యర్థః, ఇదవచనంబ్రువన్ - తల్ - లవణంతస్తిన్నై
వోదకేయన్తయారాత్కృత్ప్రం - శశ్వత్, నిత్యంసంవతతే విద్యమానమేవ
సత్యమ్యగ్వత్తతఇతి ఏవముక్తవంతంహఉవాచపితా యథేదంవలణందశణనస్సు
శణనాభ్యాం పూర్వగృహీతంపురుదుదకే విలీనంతాభ్యామగృహ్యమాణమపివిద్య
తఏవ- ఉపాయాంతరేణ జిహ్వయోపలభ్యమానత్వాల్ ఏవమేవాలైగ్రవ - అస్తి
న్నైవతేజోఽబన్నాదికార్యేశుగేదేశా. వావకిరేతి ఆచార్యోపదేశస్తరణవ్య
దశణనాథౌ సత్రైజౌబన్నాది శుంగకారణంవటవీజాణిమవద్విద్యమానమేవం
ద్యాయోపలభసే, సనిభాలయసే యథాఽత్రైగ్రవ- ఉదకే దశణనస్పశణనా
భ్యా మనుపలభ్యమానం లవణంవిద్యమానమేవ జిహ్వయోపలబ్ధవాసశి - ఏవ
మేవాలైగ్రవకిలవిద్యమానం సజ్జగన్తూలముపాయాంతరేణ (లవణాణిమవల్) ల
వణమివ) తదుపలప్స్యనఇతివాక్యశేషః ||

అ—తద్ధైత్యాదివ్యాచప్తే (లవణమితి) సంవత్తతఇతి - ఇదంచవచనం
బ్రువన్నాజగామేతిసంబంధః దృష్టాంతమనూద్యదాప్తాంతికమాహ (ఇత్యే
వముక్తవంతమిత్వాదినా) సతౌజగన్తూలస్యాస్తిదేహేనత్వంత్యయాకథ
మసగతిమిత్యతతహ (వావకిరేతి) అత్రేవావెత్వాదినాఽత్రైగ్రవకిరేత్యస్య పౌ
సరుక్త్యమాశంక్యాథావిశేషం దశణయతి (యథాఽత్రైక్యాదినా) ||

ః అథాస్యాదావాచామేతి రంగరామానుజయపాతః

రం—ఏవంచక్షుషాత్వచాప్యగ్రాహ్యన్య లవణస్య 'ఉపాయాంతరేణావగ తిప్రకారందశోయతి (అధాన్యాదావాచామేతికథమితిలవణమితి) అన్యజల స్ఫుటదౌ మూలప్రదేశేఉద్భవ్య అచామేత్యధపిత్వాక్తః పుత్రప్రవహ్యసంత రం కథమితిస్మప్త్యోలవణమిత్త్యక్తవానిత్యర్థః (మధ్యాదావాచామేతికథమితిల వణమితిత్వాది) ఉక్తోఽథః (అభిప్రాప్త్యేతదథమోపసీదథాఇతితద్ధతథావ కార) ఏతదభిప్రాప్య - పరిత్యజ్యమత్స్వమీపమాగచ్ఛేత్సుక్తః పుత్రస్తథావ కారేత్యర్థః (తద్భవ్యత్సంవర్తతేతంపావాచకత్రివావకిలనత్సవ్యసనిభా లయసేఽత్రైవకీలేతి) తల్, లవణంజలేశస్వల్ - నర్వదాసమ్యగ్వర్తతిఇత్సు క్తవంతంశిష్యంప్రతిపితావాచ కిమితి రస నెందియెణోపలభ్యమానతయావస్తు తస్య దెవలవణంయథాచక్షుషాత్వచావానోపలభసే- ఏవమేవాత్రైవజగత్యంత రాత్తతయా ఆగమాచార్యోపదేశాదినావగంతుం యోగ్యమేవసచ్చబ్ధితేచప్రహ్లా తత్రైవకిలవర్తతేఇతిసనిభాలయసే- ద్రష్టుంనశక్తోసి నవశ్యసీత్యర్థః 1౨॥

ఉ—సయపిషోఽణిమైతదాత్మమిదగ్ సర్వంతత్సత్సగ్ సఆత్మాతత్స మసిశ్వేతకేతోఇతిధూయపవమాభగవాన్విజ్ఞాపయత్ప్రతి తథా సోమ్యేతిపావాచ.....॥ 3 ॥

—ఇతిషష్ఠప్రపాతకేత్రయోదశఖండః—

శం—(సయఇత్వాది) సమానం. యద్వేవంలవ(ణాణిమవ)ణమివత)దింది యైరనుపలభ్యమానమపి జగన్మూలంనదుపాయాంతరేణోపలబ్ధుంశక్యతే. యదు పలంభాత్కృతార్థస్సాన్యమనుపలంభాచ్చాకృతార్థస్సాన్యమహం - తస్మాదపల భ్దా. ఉపాయఇత్యేతిద్భూయపవమాభగవాన్విజ్ఞాపయత్ప్రహ్లానైసతథాసోమ్యే తిపావాచ ॥3॥ —ఇతిషష్ఠప్రపాతకేత్రయోదశఖండధావ్యమ్—

అ—ఉపాయాంతరజ్ఞానయాపృచ్ఛతి (యద్వేవమితి) తహి-తదెవ్య స్యాధ్యాహృతస్య తస్యేత్వాదినాసంబంధః. సతోమూలస్యాపలంభేఽనుపలంభే వాకింస్యాదిత్యాశంక్యాహ (యదుపలంభాదితి) బుధుత్సితముపాయముపదర్శ యితుము త్తరగ్గంధముపదత్రై (తథేతి) .. ... ॥3॥

—ఇతిషష్ఠప్రపాతకేత్రయోదశఖండధావ్యటికా—

రం—(సయపిషోఽణిమైతదాత్మమిత్వాది) ఉక్తోఽథః (ధూయపవ మాభగవాన్విజ్ఞాపయత్ప్రతితథాసోమ్యేతిపావాచ) తహి-సర్వవ్యాపినస్మ

౫౬౦ సాంస్థగిరియటికశక్తిరధావ్యరంగరామనుజభాష్యయయాశ్చామ్
 చ్చుత్తితస్యావగత్యుపాయంబృష్టాంతేన పదశయేతి ప్రాధికతలచార్యస్తథా
 త్ప్రీత్యక్రవానిత్యధః 31 - ఇతిషష్ఠపాఠకత్రయోదశఖండభాష్యం -

ఉ - యథాసామ్యపురుషంగంధారేభ్యోఽభినద్ధాక్షమానీయతంత
 తాతిజనేవిస్మజేత్యయథాతత్రప్రాజ్ఞోదజాన్ధరాజ్ఞావ ౪9
 త్యజ్ఞాప్రధ్నాయితాభినద్ధాక్షలసీతాఽభినద్ధాక్షోవిస్మప్తః ॥

శం - యథాలాకేషాసామ్య. పురుషంయంకంచిద్గుణారభ్యః, జనపదే
 భ్యోఽభినద్ధాక్షం - బద్ధచక్షుషమానీయదగ్రహరాతస్కరస్తమభినద్ధాక్ష
 మేవబద్ధహస్తమరణ్యేతహిష్యతిజనే- అతిగతజనే. అత్యంతవిగతజనేదేశేవిస్మ
 జేత్ నతిత్యదిగ్భ్రమోపేతాయథాప్రాజ్ఞావ - ప్రాగంచనః, ప్రాజ్ఞుభావే
 త్యధః తథా- ఉదజ్ఞావ, అధరాజ్ఞావ - పగత్యజ్ఞావ ప్రధ్నాయిత- శబ్దంకు
 ర్యాత్, విక్రోశేత్ అభినద్ధాక్షోఽహంగంధారేభ్యస్తస్కరణాసీతాఽభిన
 ద్ధాక్షవవస్మప్తఇతి ॥

అ - యథాఽయముపాయశ్శక్తోజ్ఞాతుం - తథాలాకే ప్రదశ్యతే దృష్టా
 స్తఇత్యాహ (యథేతి) తమేవదృష్టాంతంవ్యాచక్షతై (హేసోమ్యేతి) యథా
 దిగ్భ్రమోపేతాయతిగంబిద్దిగభిముఖావిక్రోశతి - తథానతత్ర విజనేదేశే
 బ్దంకుర్యాదితిసంబంధః పాశ్చిత్సాధ్యమాహ (ప్రాగంచనః) తస్యేవవివ
 త్తతమథాంకథయతి (ప్రాజ్ఞుభావతి) నక్షమాప్రకారైర్వికల్పార్థోవాశబ్దః ॥౧॥

రం - (యథాసామ్యపురుషంగంధారేభ్యోఽభినద్ధాక్షమానీయతంతతాఽ
 తిజనేవిస్మజేదిత్యాది) హేసోమ్య యథాలాకేగంధారేభ్యః - జనపదేభ్యః అ
 భినద్ధాక్షం పిందృచక్షుషంకంచిద్పురుషంచారోగ్యహితావతిజనే- విజనేవిస్మ
 జేద్యది-నదిగ్భ్రమోపేతేప్రాజ్ఞుభావఉదజ్ఞుభావాఅధోముఖావాఅభినద్ధాక్షవ
 వదారైరాసీతాఽభినద్ధాక్షవవస్మప్తోహమితిప్రధ్నాయితవిక్రోశేతేత్యధః ॥

ఉ - తస్య యథాభినహనంప్రముచ్య ప్రబూయాదేశాం దిశం
 గంధారా ఏతాందిశంవ్రజేతి సగ్రామాద్గ్రామంపుచ్చృక్పండి
 తామేధావీగంధారానేవోపసంపద్యేతైవమేవోపచార్యవాణా
 పురుషావేదతస్యకావదేవదిరం యావన్నవీమోక్షేభ్యసంపత్స్యతి ॥ ౨ ॥

శం - వీవం విక్రోశతస్తస్య యథాఽభినహనం- యథాబంధనం ప్రముచ్య
 ముక్త్యాకారుణికః కశ్చిదేశాందిశం- ఉత్తరతోగంధారాః ఏతాందిశంవ్రజేతివ

బ్రూయాత్ - సవనం కారుణికేన బంధనాన్తాక్షితోగ్రామాద్ధామాంతరం పృ
 చ్ఛ్చ వ్యంజితః- ఉపదేశవా మేధావీ- పరోపదిష్టగ్రామపరవశమాగావధార
 కరమథాస్య గంధారానేవాపసంద్యేత. నేతరోమూఢమతిదెళాంతరద
 ర్శశతృదావ- యథాఽయం దృష్టాంతోవణికః- స్వవిషయభ్యోగంధారేభ్యః
 పురుషస్తస్కరైరభినద్ధాక్షోఽవిచేకో దిక్షూఢోఽశనాయాపిపాసాదిమాన్
 వ్యాఘ్రుతస్కరాద్యనెకభయానథవాతయతమరణ్యంప్రవేశితో డుఃఖార్తావి
 కోశక్ బంధనేభ్యోముముక్షుస్తివృత్తి- సకథంచదివ కారుణికేనకనచిన్తాక్షితః
 స్వదేశాన్ గంధారానేవాపసన్నివిర్వృతః సుఖ్యభూత్. ఏవమేవసతా జగ
 దాత్మకః స్వరూపాలైజ్జోఽబన్నాదిమయం దేహరణ్యం వాతపితృకఫభుధిమే
 వోహంసాస్థిమజ్జా శుక్రక్రిమి మూత్రపురిషవచ్ఛితోష్ణాద్యనేకద్వంద్వదుఃఖవ
 చ్ఛేదం మోహపటాభినద్ధాక్షోధార్యాపుత్రసశుబంధావది దృష్టాదృష్టా నేకవిష
 యతృష్టాపాశితః పుణ్యాపుణ్యాదికమతస్కరైః ప్రవేశిలోహమముష్య వృ
 త్తా మమైతేదాంధవాస్సుఖ్యహం, డుఃఖః, మూఢః, పండితా, ధార్మికో,
 బంధుమాన్, జాతా, మృతా, బీజా, పాపీ, పుత్రామేమృతా, ధనంమేన
 ష్టం, హాహతాస్తి, కథంజివిష్యామి, కామగతిః, కింమే త్రాణమిత్యేవమనే
 కశతసహసాసానథజాలవాన్వికోశక్ కథంచదివ పుణ్యాతిశయాత్పరమకారుణి
 కం కంచిత్సద్భిహ్లాత్త విదగ విముక్తబంధనం బహిష్కృతం యదాతసాడయతి- తే
 నచ బహిష్కృతవాకారుణ్యాద్భిత్సంసారవిషయవాషడశనమాగోక్యవిరక్తస్సం
 సారివిషయోగ్యః సాసిత్యంసంసారముష్య పుత్రిత్యాదిధర్మవాక్. కింతోహ
 సద్యత్. తత్త్వమసీత్యవిద్యామోహపటాభినహనాన్తాక్షితో గంధారిపురుషవ
 చ్ఛ స్వం సదాత్మానముపసమ్పద్య సుఖనిర్వృతసాస్యదిత్యేతమేవాథమాహ
 (అచార్యవాక్పురుషోవేదతి) తస్మాన్వైవమాచార్యవతోముక్తావిద్యాభినహ
 నస్య తావదేవ- తావానెవకాలగ్నిరం- టైపః-సదాత్మస్వరూపసమ్మతైరితివా
 క్యశేషః, కియాన్కాలగ్నిరమితి- ఉచ్యతే, యావన్నవిమోక్షైః; నవిమోక్ష్య
 తైఃత్యేతత్పురుషవ్యక్త్యయేనసామధ్యాత్, యేనకమణౌ శరీరమారబ్ధం- త
 న్యోపభోగేన క్షయాద్దేహపాతాయావదిత్యథః, అథ తద్దేవసత్సమ్పత్స్యత
 ఇతి పూర్వవత్- నహి దేహమోక్షస్య సత్సమ్మతైస్య కాలభదోస్తి, యేనాథ
 శబ్దజనంతరార్థకాన్సోత్, నను యథా సద్విజ్ఞానాంతరమేవ దేహపాతస్య

౨౬౫ సాసందగిరియతీకశక్తిరథావ్యరంగరామానుజభాష్యయయాక్రామ్

త్సమ్మత్రిశ్చనభవతికమణేషవశాత్, తథాఽప్రవృత్తఫలాని ప్రాక్షానాత్ప
 త్తైజాన్తాన్తరసంచితాన్యపి కమాణిసంతీతి తస్మిలాపభోగాధాన్తతితేఽస్మిన్
 శరీరాంతరమారబ్ధవ్యం, ఉత్పన్నైచజ్ఞానై యవజ్జీవం విహితానివృత్తిషిద్ధానివా
 కమాణికరోత్యేవేతితస్మిలాపభోగాధాన్తావశ్యం శరీరాంతరమారబ్ధవ్యంత
 తస్మ కమాణి తత్శరీరాంతరమితిజ్ఞానానధాన్త్యం- కమణాం ఫలవత్త్వాత్,
 అప్రవృత్తఫలానికమాణి నబ్రహ్మజ్ఞానైసక్షియంతే- కమణాత్వాత్, ప్రవృత్తఫ
 లకమణవదిత్వక్తం, తతః * జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకమాణీతిస్మృతివిరోధః, అథ
 జ్ఞానవతః క్షియంతేకమాణి, తదాజ్ఞానప్రాప్తినమకాలమేవజ్ఞానస్యసత్సమ్మత్తి
 హేతుత్వాన్తోక్షస్సాన్వదితిశరీరపాతస్సాన్వత్, తథాచాచార్యాభావశక్త్యాచా
 ర్యవాణా పురుషోవదెత్యనుపపత్తిజ్ఞానాన్తోక్షాభావప్రసంగశ్చ, దేశాంతర
 ప్రాప్తిప్రపాయజ్ఞానవదనేకాంతికఫలత్వంవాజ్ఞానస్యనకమణాంప్రవృత్తాప్రవృ
 త్తఫలవత్త్వవిశేషావపత్తైః-యదుక్తమప్రవృత్తఫలానాంకర్షణాంధ్యనఫలవత్త్వా
 ద్బ్రహ్మవిదశ్శరీరవతి తే శరీరాంతరమారబ్ధవ్యమప్రవృత్తకమణఫలాపభోగా
 ధామితి, ఏతదసత్, విదుషః * తస్యతావదేవచిరమితిశ్శ్రుతిఃప్రామాణ్యో
 నను * పుణ్యోవైపుణ్యైనకమణాధివశీత్వాదిశ్శ్రుతిరపి ప్రామాణ్యమేవ, న
 త్యమేవం, తథాపి ప్రవృత్తఫలానామప్రవృత్తఫలానాంచకమణాం విశేషో
 స్తి, కథం యాని ప్రవృత్తఫలానికమాణి యైవిదవచ్ఛరీరమారబ్ధం; తేషాము
 పభోగేనేవక్షయః, యథా ఆరబ్ధవెగస్య లక్షముక్తేషాదేర్వేగక్షయాదెవస్థితిః
 వతు లక్ష్యవేధనమకాలమేవప్రయోజనంనాస్తీతి- తద్యత్, అన్యానిత్వప్రవృత్త
 ఫలానీహప్రాక్షానాత్పత్తైరూర్ధ్వంచ కృతానివాక్రియమాణానివాఽతీతజన్తా
 న్తరకృతానివాఽప్రవృత్తఫలాని, జ్ఞానేనదహ్యంతే ప్రాయశ్చిత్తేనేన * జ్ఞానా
 గ్నిస్సర్వకమాణిభస్మసాత్కురుతేతథేతిస్మృతేశ్చ * క్షియంతేచాన్య కమాణ
 ణీతిచాధర్వణై, అతోబ్రహ్మవిదో జీవనాదిప్రయోజనాభావేపిప్రవృత్తఫలానాం
 కమణామవశ్యమేన ఫలాపభోగస్సాన్వదితి ముక్తేషువత్తస్య తావదేవ చిరమి
 తియుక్తమేనాన్తం యథోక్తవాషచాదనానుపపత్తిః, జ్ఞానాత్పత్తైరూర్ధ్వం
 చ బ్రహ్మవిదః కర్తాభావమవోచామ * బ్రహ్మసంస్థాఽమృతత్వమేతీత్యత్య- త
 చ్చ స్మర్తుమహాని.

॥ ౨ ॥

ఆ—యథాబంధనం, బంధనమనున్యత్యేతియావత్,

- ౩౩ -

శేషణద్యయస్య వ్యవచ్ఛేద్యందర్శయతి (నేతరణ్) వ్యాఖ్యాతందృష్టాంతం సా
 వస్కరణమనునదతి (యథేత్యాదినా) దాహ్లాంతికంవాచప్తే (ఏవమితి) అదిశ
 ద్వేన వాయ్వాకాశౌగృహ్యతైమయద్వికారాధః. దేహారణ్యస్యానైకానధః
 నంకటత్వంకథయతి (వాతేతి) శీతాష్టాదీత్యాదివదన రాగద్వైపాదివ్యంద్యం
 గృహీతం. తేనానేకేనద్యంద్వేన జాతందుఃఖంచ తదుపేతమిదం-దేహారణ్యమి
 త్యేతత్, బంధాద్విదీత్యాదిశబ్దోమిత్రక్షేత్రాదివిషయః, పుణ్యాపుణ్యాదీత్యా
 దిసదం అవిద్యాకామవాననాసంగహాధః, దేహారణ్యప్రవిష్టస్య జంతో
 ర్వికోశనప్రకారం సకారణానూచయతి (అహమిత్యాదినా) తస్య సదాదుః
 శత్యశజ్ఞానవారయతి (కథంచదేవేతి) అపాతతోబ్రహ్మవిత్త్వమాత్రేణముక్త
 బంధనత్వాసిద్ధేర్విశిష్టి (బ్రహ్మిష్ట మితి)యదాతసాదయతి- తదా సుఖస్యాది
 త్యుత్తరత్రసమ్మృధః. సంసారవిషయం దోషదర్శనం- తస్య క్షయిష్టుత్వాదిజ్ఞా
 నం, తస్యమాగః, వివేకః- నయస్యాచార్యేణదర్శితోవిద్యాతః- సదర్శితనం
 సారవిషయదోషదర్శనమాగః. అచార్యేణ సాధనచతుష్టయసమ్మన్నస్యాధికా
 రిణః సంసారాన్తోక్షితత్వప్రకారందర్శయతి (నాసీతి) యద్యపి వాక్యార్థజ్ఞా
 నే వాక్యమెవోపాయః- తథాప్యాచార్యోపదేశజనితాతిశయదర్శనాత్తదుపదే
 శోఽవగత్యంతవాక్యార్థజ్ఞానే ప్రథమోపాతుః. ఉపదేశమాత్రాద్యస్యనా
 వగత్యంతవాక్యార్థజ్ఞానః- తస్య ప్రమాణాద్యసంభావనాని రసనసమర్థోవిచా
 రోమేధావిశబ్దసవిహితః- తస్య ప్రజ్ఞాతిశయవతి ప్రయోగాదితిభావః. పురు
 షవ్యత్యయేపాతుమాహ (సామధ్యాయాదితి) అప్తద్యుపపదేఽగుత్త్యుత్తమపురుష
 ప్రయోగానుపపత్తేదేహోద్ధిత్వనుపపత్తే ర్వైత్యధః. యావదిత్యాది వాక్య
 థాంస్పృష్టయతి (యేనైతి) పూర్వవదితి- సామధ్యాయత్పురుషవ్యత్యయం లక్షయ
 తి. అథశబ్దస్య సత్సమ్మత్తేదేహమోక్షాదానంతర్యమధోభవతీత్యాశంక్యా
 హ (సహీతి) అథసంపత్సృజతి విదేహముక్తిమక్తాచూక్షిపతి (సన్నితి) అపిపు
 త్రఫలానీతిచ్ఛేదః. ఉత్పన్నైచేతిచకారోఽప్యధః. విమతానికర్తాఃబ్రహ్మజ్ఞా
 నేన సక్షియంతే- కర్మణత్వాత్- ప్రవృత్తఫలకర్మణవదిత్యధః * క్షియన్తేచా
 స్యకర్తాః * జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్తాఃత్యాదిశ్చుత్స్యతివిరోధాత్ కాలాత్యయా
 వదిష్టతేతిశంకతే (అథేతి) అతిప్రసంగాన్నశ్చుత్స్యతోర్యథాశ్చుత్కారథే
 (తివరిహరితి) (తదేతి) జ్ఞానస్యాపథకకృముక్త్యావక్షాంతరమాహ (దేశాంతరేతి)

౫౬౪ సానందగిరియతీకశక్తిరథావ్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 యథా గామప్రాప్త్యపాయోఽహ్వానభోవేతిజ్ఞానైసత్వసత్వంతరాయే కస్య
 చిదేవగామప్రాప్తిర్భవతి- సత్వంతరాయవత సజ్ఞానైపి తత్ప్రాప్తిర్భవతి- త
 థా సముత్పన్నజ్ఞానస్యాపి కస్యచిదెవభోగన క్షీణకర్తాశయస్యమోక్షః, సజ్ఞా
 నమాప్రాదిత్యనియంతృలక్ష్మమిత్యర్థః. కిర్త్యతేహేతారప్రయోజకత్వంవదన్న
 త్తరమాహ (సకర్తతామితి) సంగ్రహవాక్యమేవ ప్రపంచయన్నాదౌ సజ్ఞార్థం
 స్ఫుటయతి (యద్యత్ కృతి) తత్త్రహేతుమాహ (విరుషణి) ప్రామాణ్యో
 దేహంతరారబ్ధ్య తద్విరోధప్రసంగాదితిశేషః. శుభ్రస్యంతరిమాశ్శిష్య శంక లై.
 (సన్విత) తథావానారబ్ధకర్తృవశాద్వియయోపి దేహంతరిమారబ్ధస్యమితిశేషః. త
 త్ప్రాప్తిర్భవతి (సత్వమేనమితి) తర్హి విరుషణి దేహంతరిమనా
 రబ్ధకర్తృవశాదారబ్ధస్య- నేత్యాహ (తథాపీతి) విశేషమేవాకంక్షాద్వారా
 విశదయతి (సిద్ధమిత్యాదినా) ప్రవృత్తిఫలత్వమేనస్ఫుటయతి (యైరితి) ఉక్తమ
 థం దృష్టాస్తేసస్పష్టయతి (యథేతి) లక్ష్యస్యచేదః- భేదనం, తత్త్రమకాలమే
 వేషాదేహాభ్యం గతిప్రయోజనంనాస్తీతిశేషః.
 ప్యాంబుజేగన్యావృతిబంధేనతేనపేగెన సామన్యతావత్సత్వం
 ఉక్తదృష్టాంతవద్విద్యాభేద- దేహావిద్యాలోభానంతరింఫలంనాస్తీతిసకర్తాణివ
 తేనే, కింతు భోగక్షయాదేవ- తస్యలబ్ధ్యుత్తిష్టాదిత్యర్థః- ప్రవృత్తిఫలే
 భ్యోఽప్రవృత్తిఫలానాం కర్మణాంవిశేషమాహ (అన్యనిత్యితి) సచాపృష్ఠ
 త్తఫలానాంకర్మణాం పృక్షయోఽపగ్నిర్దః, తథావిధస్తేవపాపస్య ప్రాయ
 శ్చిత్రేనేన పృక్షయోపయోగాదిశ్యాహ (ప్రాయశ్చిత్రేనేవేతి) ఆరబ్ధఫలాతిరి
 క్తానాం కర్మణాం జ్ఞానాన్నిన్నతౌ శుభ్రస్త్వతీదగ్ధయతి (జ్ఞానాన్నిరిత్యాది
 నా) పృష్ఠాపృష్ఠ త్తఫలమ కిర్త్యమసిద్ధే విశేష ఫలితమాహ (అత్యధః) జీవనా
 దీత్యాదిశబ్దేన పుత్రకళత్రాదిగృహ్యతే. ముక్తస్యాప్రతిబంధేషాదేరావ
 ద్వేగక్షయం గతిశ్రేయస్యవహనవారబ్ధకర్తృణాం ఫలభోగావశ్యమేన స్యా
 దితిసమ్మంభః, యతశ్చార్బుకర్తృణాం భోగాదేవక్షయః- తత్ * తస్యేత్యా
 దినా యద్భిరత్వంసత్వమృతైరుక్తం, తద్వ్యక్తమెవతికృత్వా యథోక్తస్యదో
 షస్య - నద్యశ్శరీరపాతాదిలక్షణస్యాశబ్దానుపపత్తిరీత్యసంహరితి (ఇతితి)
 అద్యస్యేతిశబ్దస్య తస్యేత్యనైసమ్మంభః, యత్రాత్పన్నేపిజ్ఞానే యావజ్జీవం వి
 హితాని ప్రతిషిద్ధానివా కరోత్యేవతి- తత్రాహ (జ్ఞానాత్పత్తిరితి) ॥ ౨ ॥

[illegible]

శం—(సయశ్శత్యాది) ఉక్తాశ్చం. ఆచార్యవాణివిద్యావేద్యన క్రమేణ
... .. ॥ ౩ ॥

—ఇతి షష్ఠ ప్రపాఠకే చతుర్దశఖండభాష్యమ్—

ఆ—జ్ఞానస్య నానభవత్వం, అవిద్యాతత్కార్యనివర్తకేన సత్సంపత్తిశ్చ
తుత్వాత్ నాప్యనేకాంతిక ఫలత్వం , అంతరాయాభావాదిత్యుక్తం ఇదానీమ
ర్పిరాదిమార్గ ప్రాప్త్యావా అత్యైవావిద్యానివృత్తిమాత్రేణ వాసత్సంపత్తిరి
తిసందిహసన్యంతే (అచార్యవానితి) సంశయాసన్యసంబోధనాభవము తరం
వాక్యమవతారయతి (తథేతి) ... .. ॥ ౩ ॥

—ఇతి షష్ఠ ప్రపాఠకే చతుర్దశఖండభాష్యటీకా—

రం—(సయమిదోఽణిమైతదాత్మమిదంసర్వవత్సత్త్వం సతత్కారిత్యమసి
శ్వేతకలశా ఇతి) ఉక్తోధః (ధూయసీవమాభగవాన్విజ్ఞాపయత్వితీతధానోమ్యే
తిహోవాచ) సనుదేహవిమోక్షానంతరం బ్రహ్మసంపత్తిరిత్యయుక్తం, దేవోఽ
హంమనుష్యోఽహమిన్యభిమానస్య కదాప్యనుపరతతయా యావదాత్మ భావి
త్వేన దేవాదిశరీరసంబంధస్యాపి యావదాత్మభాదిత్వాత్ అతాదేహారాహి
త్యసతీవినీబ్రహ్మసంపత్తిరపినశ్యద్యైవైతిమన్వావేన శ్వేతకేతునాధూయసీవ
మాభగవాన్విజ్ఞాపయత్వతి ప్రాధితస్తథేతివాచత్యేధః..... ॥ ౩ ॥

—ఇతి షష్ఠ ప్రపాఠకే చతుర్దశఖండభాష్యమ్—

ఉ—పురుషగోసామ్యో(తా)పతాపినఃజ్ఞాతయఃపర్యపాసలేచానా

సిమాంజానాసిమామితి తస్యయావన్నవాఙ్మనసీనంపద్యతేమనః

పాశ్రేణపాశ్రేణస్తేజసిలేజఃపరస్యాం దేవతాయాంతాంజ్ఞానాతి॥౧॥

శం—పురుషగోసామ్యో(తా)పతాపినః- బ్రహ్మరాద్భూతతాపవంతం జ్ఞాత
యః బాంధవాః పరివార్యోపాసతేముహూః-చానాసిమాంతవపితరంపుత్రిం
భ్రాతరంవేతివృద్ధింతః తస్య- మునూషోర్భాసన్నవాఙ్మనసీనంపద్యతే మ
నఃపాశ్రేణపాశ్రేణస్తేజసి, లేజఃపరస్యాం దేవతాయామిన్యేతిచ ప్రాధః ॥ ౧ ॥

అత్రానందీయంనాస్తి,

రం—(పురుషగోసామ్యోపతాపినఃజ్ఞాతయః పర్యపాసలేచానాసిమాంజానా
సిమామితితస్యయావన్నవాఙ్మనసీత్యాది) హేసామ్యః ఉపతాపినం, మరణవేద

౫౬౦ సానన్దగిరియతీకశక్కురభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం
 నాకాగ్రంతంపురుషంబంధమోమాంజానాసికింమాంజానాసికిమిత్యనకృద్వదంతఃప
 రితస్త్రిసంతి-సతుముమూర్ఖుఃపూర్వోక్తసత్సంపత్తిపర్యంతంతాజానాతీశ్యధః
 ఉ— అథయదా౭స్యవాఙ్మనసంపద్యతేమనఃప్రాణైర్పాణస్తేజసి

తేజః పరిస్యాం దేవతాయామథనజానాతి || ౨ ||

శం—సంసారిణోయోమరణక్రమః సవవాయంవిమమోపి సత్సమ్పత్తిక్ర
 మజప్యేతదాహ - పరస్యాం దేవతాయాం లేజనిసంపన్న౭థనజానాతి; అవి
 ద్వాంస్తుతడత్తాయప్రాగ్భావితం వ్యాఘ్రాదిభిఃపం దెవమనుష్యాదిభా
 వంవావిశతి. విద్వాంస్తు శాస్త్రాచార్యోపదేశజనితజ్ఞానదీప్త కాశితం నద్భృ
 త్తానం ప్రవిశ్యనావతాతడత్తేషసత్సంపత్తిక్రమః. అన్యేతు మూఢాన్య
 యానాడ్యోక్త్యమ్యాదిత్యాదిద్వారేణ సగ్ధచ్చతీత్యాహుః, తదసత్ - దేశ
 కాలనిమి త్తఫలాభిసంధానెన గమనదశానాత్. సహిసద్వైక్లవే దశిణాః
 సత్యాభిసంధస్య దేశకాలనిమి త్తఫలాద్యన్యతాభిసంధిరుపపద్యతే. విరోధాత్;
 అవిద్యాకామకర్మణాంచగమననిమిత్తానాం నద్విజ్ఞానహుతాశనవిప్లుప్తత్వా
 ద్దమనానుపపత్తిరేవ * పర్యాప్తకామస్యకృతాత్తినస్త్రివహన ర్వేవ్యవలీయ
 నికామాశిత్వాద్యాధర్వణై, నదీసముదౌదృష్టాంతశ్చ || ౨ ||

అ—నన్వేషసంసారిణోమరణక్రమః, నతవిషయస్సత్సమ్పత్తి క్రమః
 యోర్విశేషస్య వక్తవ్యత్వాల్ లె. సహచరితీధూతసూక్ష్మోపసంహారచవిశేషవిజ్ఞానాభావస్సమాసవనిగ్ధదవిదు
 మోరిత్యధః ౬ స్తహితయోర్విశేషః తత్రాహ (అవిద్వానితి) తతః-తస్మా
 దజ్ఞాతాత్సదాత్తనస్సకాశాదితియానాత్. ఏక దేశమతముత్థాప్యప్రత్యాచక్షే(అ
 న్యేత్వతి) భవతువిమమోపి తదభిసంధిపూర్వకం గమనమిత్యాశక్యాహ (న
 హితి) ఆదిశబ్దేనగత్యాగతీగృహ్యతే. నద్విజ్ఞానవతాగమనాయోగకాత్వేతర
 మాహ (అవిద్యేతి) విదుమో౭విద్యాకామకర్మణామభావే ప్రమాణమా
 హ (పర్యాప్తకామస్యేతి) సనుకామప్రవిలయవివాద్యశూయతే - నావి
 ద్యాకామకర్మణిర్తాకః - తత్రాహ (నదీతి) యథానన్వయగూఢాద్యాఃనా
 మరూపేవిహాయనముద్రంప్రవిశంతి, తథావిద్వాన్నామరూపేహిత్యా ప
 రంపురుషముపైరీతిదృష్టాంతిపూర్వీకాయాఃశ్రుతేర్నామరూపబీజావస్థా విద్యా
 యాలయోగమ్యతే, నచావిద్యాకామయోరభావఃర్క్తిపపత్తిః తస్మాన్నవిమమోగ

తిపూర్వకానత్సమ్మతిరిత్యర్థః ॥

॥ ౨ ॥

రం— (అథయదాన్యవాజ్ఞససినంపద్యతైమనఃప్రాణఇత్యాది) సత్సం
వత్సనంతరంతుతాన్నజానాతిత్యర్థః. తతశ్చసర్వేషామరణదశాయాంసత్స
మ్మతౌ దేహాభిమానాననువృత్తైః తత్ప్రయుక్తదేహసంబంధస్యతాశంకాయా
అనంభవాత్ * తస్యతావదెవనిరంయావన్నవిమోక్షస్యఇతి దేహసంబంధాత్సం
తనివృత్తి ప్రణిపాదకశ్చుత్తేర్నానుపపత్తిరితిభావః ॥ ౨ ॥

ఉ—సయద్యోశిమేతదాత్మమిదగ్ సర్వంతిత్సర్వగ్ సత్రాతత్స
మసి శ్వేతకేతాఇతి భూయవసమాభగవాన్ విజ్ఞాపయత్ప్రతి త

థానోమ్యేతిహేవాచ ౩౧ — ఇతిషష్ఠస్రపాఠకే పంచదశాక్షరభాష్యమ్ —

శం— (సయఇత్యాది) సమానం. యదిమరిష్యహిముముక్షతత్స తుల్యా
సత్సమ్మతిః తత్రవిద్వాన్ సత్సమ్మహిసావర్తతే, అవతతః తస్మాద్వివా
దిగ్యోగిభావణంబృహ్మతైస్సహాయవసమాభగవాన్ విజ్ఞాపయత్ప్రతి తథానోమ్యే
తిహేవాచ ॥ ౩ ॥ — ఇతిషష్ఠస్రపాఠకే పంచదశాక్షరభాష్యమ్ —

ఆ— యదగ్నత్సమ్మత్సః పునరాన్యత్రిమహాతి- సర్వమ్మన్నత్వాత్. మ
హిసాచేనగ్నత్సమ్మత్. విమహివావిశేషవిజ్ఞానాభావానాత్మంతికః - విశే
షవిజ్ఞానాభావాన్వాత్ - అనియద్యోమరణకాలినవిశేషవిజ్ఞానాభావనదిగ్యనుమానా
దివిద్యదియద్యోవిశేషమనాప్తసన్యంతరే (యదీతి) తత్రాన్యతాభిసంభావం
తాదృగభిసంభవమిన్నస్మత్ప్రహ్లాపాధిరిగ్యనుమానద్వయసమాషయము ముత్తర
గ్రాధిముత్తాపయతి (తథీతి) ... .. ॥ ౩ ॥

. — ఇతి షష్ఠస్రపాఠకే పంచదశాక్షరభాష్యమ్ —

రం— (సయద్యోశిమా) సా) ద్వివిమోక్షానంతరం విసంపత్తి కర్తవ్యే
సపూర్వబంధికానిదివస్తర్నవ్యవస్థానిద్యోమరిత్యర్థః శిష్టస్త్వమ్ (భూయ
వసమాభగవాన్విజ్ఞాపయత్ప్రతిథానోమ్యేతిహేవాచ) సమ దేవమనుమాది
ప్రకృత్యా త్కతావభిసంభావనస్తోధనతి, సదా త్కతావభిసంభావనార్థ ప్రా
ప్తిరితనస్తోధనం - సహ్యాభిసంభావనమాత్రేణమహాపురుషాణాంపురుషాణాం
దృష్టవరాదితి మన్యమానేన శ్వేతికేతునాభాయవసమాభిసాన్విజ్ఞాపయత్ప్ర
తి ప్రాణితస్తథాన్విత్యువాచేత్యర్థః... .. ॥ ౪ ॥

. — ఇతి షష్ఠస్రపాఠకే పంచదశాక్షరభాష్యమ్ —

౧౨ సాన్దగిరియటికశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభాష్యయత్తాయాం

ఉ—పురుషన్ సోమ్యోతహ స్తగృహీతమానయంత్యపహాషీత్ స్తే
యమకాషీత్పురశుమ్స్తే తపతేతిసయదితస్యకైర్రాధనతితతిస
వాస్యతమాత్తానంకురుతేసోఽన్యతాభిసంధోఽన్యతేనాత్తానమ
స్తర్ధాయవరశుంతస్తంప్రతిగృహ్లాతిసదహ్యతేఽథహస్యతే ||౧||

శం—శృణుయథాసామ్య పురుషం చౌర్యకల్పణిసందిహ్యమానం నిగ్రహ
యపరిక్షణాయవోత-అపిహంతగృహీతం, బద్ధహస్తమానయంతి రాజపురుషాః
కింకృతవానయమితిపృష్టాశ్చాహుః - అపహాషీద్ధనమస్యాయం. లేచాహుః-
కిమపహరణమాత్రిణ బంధనమగ్నతి- అన్యథాదత్తైపిధనెబంధనవ్యసంగాల్. ఇ
త్యుక్తాః పునరాహుః (స్తేయమకాషీత్) చౌర్యేణధనమపహాషీడితి. తే
ప్యేవంవదశ్చుగితరోఽవహ్ను తేనాహంతత్కరైతి తేచాహుఃసందిహ్యమానాః,
స్తేయమకాషీత్ స్తస్యమస్యధనస్యేతి శస్తింశ్చాపహ్నువానెతాహుః - వరశుమ్
స్తే తపతేతి, శోధయత్వాత్తానమితి. సయదితస్యస్తేన్యస్యకైర్రాధవతి బహిశ్చా
వహ్నుతే, నవీవంఘాతస్తతపివాస్యశం, అన్యథాహూతం సంతమస్యథాఅత్తా
నంకురుతే సతథాన్యతాభిసంధోఽన్యతేనాత్తానమంతర్ధాయ, వ్యవహితంకృ
త్వా పరశుంమోహాత్ప్రతిగృహ్లాతి సదహ్యతే అథ హస్యతేరాజపురుషైః స్వ
కృతేనాన్యతాభిసంధిదోషేణ ||౧||

ఆ—నిగ్రహాయ పరిక్షణాయ- పరిక్షాదావరణ నిగ్రహాధమితియావత్,
అపహరణమాత్రిణ బంధనే ప్రతిగృహీతూరపి బంధనప్రసంగాన్నతీన్ద్రాత్రిం బ
ద్ధనకారణమిత్యాహ (అన్యథేతి) తతపివ- అన్యతాభిసంధత్వాదేవేత్యర్థః || ౧ ||

రం—* వితదాత్త్వమిదంసర్వం తత్సత్త్వమితిసత్యభూతం సదాత్త్వత్వమ
నుసందధానస్తేవనానథానిన్పుత్తిః- నతుప్రకృత్యాత్మత్వలక్షణానశ్చానుసంధా
ననిష్ఠస్థానధాపరిహరణత్వాహ (పురుషంసోమ్యోతహ స్తగృహీతమానయంత్య
పహాషీత్స్తేయమకాషీత్పురశుమ్స్తే తపతేతి)హేసోష్య, లోకే రాజపురు
షాః హస్తే పురుషంగృహీతావతనయంతి, కోఽవరాధోఽనేనకృతశ్చితవరైఃపు
ష్టాస్సంతః అపహరంకృతవాః, చౌర్యరూపేణాపహరంకృతవాః- అపహ్న
త్యచాపనిహ్నుతే, అతపితస్యశోధనాధాంపరశుం, అయఃపిండమస్తే తప
తేతి వదంతతనయంతీత్యర్థః (సయదితస్యకైర్రాధవతి తతపివాస్యతమాత్తానంకు
రుతే సోన్యతాభిసంధోఽన్యతేనాత్తానమిత్యాది) నః హస్తగృహీతః పురుషఃస

మయాద్యవ్యవహృతమితి దృవ్యాపహరమవహ్నువానః యద్యపహరస్యకర్తా
స్యాత్-తదాఽసత్య ప్రతిజ్ఞత్వాత్ స్యాత్తానమస్మతంకరోతి, అస్యతాభిసంధ్య
స్తహితస్సతతస్తప్తం పరశుం రాజపురుషార్పితంహస్తేనప్రతిగృహ్లాతి, తతస్స
దహ్యతే రాజపురుషేహాన్యతేదేవేత్యథః || ౧ ||

ఉ—అథ యదితస్యాకర్తాభవతి తతపివ సత్యమాత్మానంకురుతే

ససత్త్యాభిసంధ్యస్తేనాత్మానమంతర్ధాయపరశుం తప్తం ప్రతిగృహ్లాతి, స

గృహ్లాతి ననదహ్యతేఽథముచ్యతే || ౨ ||

శం—అథ యదితస్య-కర్తాభోఽకర్తాభవతి-తతపివసత్యమాత్మానంకురుతే
సతయాస్తేనాకర్తృతయాత్మానమంతర్ధాయపరశుం తప్తం ప్రతిగృహ్లాతి, స
త్యాభిసంధ్యస్తదహ్యతేనత్యవ్యవధానాత్, అథ ముచ్యతేచమృషాభియోక్తృ
భ్యః- తప్తపరశుహస్తతలసంయోగస్య తుల్యత్వేపి స్తేయకర్తృకర్త్రోరన్యతా
భిసంధోదహ్యతే- నతుసత్త్యాభిసంధః || ౩ ||

ఆ—(తతపివతి) స్తేస్యస్యకర్తాభోఽకర్తృత్వాదేదేవేత్యథః, దృష్టాంత
వివక్షితమంశమనునదతి (తప్తేతి) || ౪ ||

ఋ—(అథ యదితస్యాకర్తాభవతితతపివసత్యమాత్మానంకురుతే ససత్త్యాభిస
ంధః సత్యేనాత్మానమంతర్ధాయేత్సాది) సయదితస్య, చార్యస్య అకర్తృవసన్నా
హమపాహాషణమితి ప్రతిజానీయాత్, తదా సత్త్యాభిసంధివశేనేవాత్మానంన
త్యంకృత్వా నత్యేనాత్మానమంతర్ధాయ పరశుంతప్తంగృహ్లాతి, సత్త్యాభిసంధివ
శాదేవ ప్రతిబద్ధవాహో రాజపురుషైరుచ్యతే || ౫ ||

ఉ—సయథాతత్సినదాహ్యేతి తదాత్మమిదగ్ నర్వం తత త్య

గ్ సత్యాత్మ తత్త్వమసి శ్వేత కిత్ ఇతి తద్ధాన్యవిజ్ఞానాది విజ్ఞా

నాది || ౬ || ఇతిష్టప్రపాఠకే యోడశఃఖండః ||

ఇతి ఛాందోగ్యోపనిషది షష్టప్రపాఠకస్సమాప్తః

హరిః ఓమ్ తత్సత్

శం—సయథా సత్త్యాభిసంధస్తప్తపరశుగ్రహణకర్తా సత్యవ్యవహితహ
స్తతలత్వాన్నదాహ్యేత- నదహ్యతేఇత్యేతి. ఏవంనద్యహ్నసత్త్యాభిసంధేతర
యః శరీరపాతకాలేచ తుల్యాయాం నత్సిమ్నతే విద్యానత్సిమ్నద్యవహున
రాన్విఘ్నదేవాదేహగ్రహణాయావళితైః-అవిద్యాన్తువికారానృత్యాభిసంధస్త

x23 సానందగిరీయతీకశక్కురభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం
 పునర్వాప్యూదిభావందేవతాదిభావంవా యథాకర్తయథాశ్రుతం ప్రతిపద్యతే,
 యదాత్తాభిసంధ్యసభిసంధిక్యతేమోక్షబంధనే, యచ్చమూలంజగత్, యదాయ
 తనాః యత్ప్రతిష్ఠాస్థైరరాష్టిప్రజాః; యదాత్మకంచసర్వం-యద్బాజరమమృ
 తమభయం శివమన్వతీయం- తస్మిన్సంసృత్యాతవ, అతిస్తత్త్వమసి హేశ్వరకే
 తోఇతి ఊహాభావమసకృదావస్యం, కఃపునఃసోశ్వేతకేతుస్తవ్యశబ్దార్థః, యో
 హం శ్వేతకేతుబద్ధాఃస్య పుత్రాఇతిచదాత్తానమాదేశంభృత్యా మత్వావిజ్ఞా
 యచ, అశ్రురమమమవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతం పితరంపపచ్చ* కథంసుభగవస్సత
 దేహోధవతీతి, సద్యోఽభిక్రమ్యోక్తామస్తావిజ్ఞాతా తేనోఽబన్నమయకార్య
 కరణసంఘాతం ప్రవిష్టాపరైవదేవతానారూపవ్యాకరణాయాదర్శ్యేణపపుషః;
 సూర్యాదిరివ జలచా ప్రతితిష్ఠ్యదూపేణ; సతత్తానం కార్యకరణభ్యః ప్రవి
 భక్తంసమాప్తంసర్వాగానం ప్రాకపితుః శ్రీనరేంద్రవిజ్ఞాన, అథేదానీం పి
 త్రాప్రతివోధతస్తత్త్వమనీతిదృష్టాన్తేహేతుభిశ్చరత్, పితురస్యహాకిలో
 క్తంసదేవాహమస్తీతివిజ్ఞాతా- విజ్ఞాతవాత్, ద్విగ్విచనమధ్యాయపరిచమాప్ర
 భా, కింపునఃత్రీషష్ట్యవాక్యపమాణైరజనితం ఫలతమాన్నని, కర్తృత్వ భో
 క్తృత్వయోరధిక్యతత్త్వవిజ్ఞాననిష్ఠత్తిస్సస్పృశలం- యమహంచమ ర్ష్య శబ్దవా
 చ్యమథేంద్రోమం మన్మదాధిక్యతత్త్వవిజ్ఞాతవిజ్ఞానఫలార్థం, ప్రాక్షేప్తస్తా
 ద్విజ్ఞానాదహమేవంకరిష్యామ్యగ్రహా త్రాదీనికర్తాః, అహమేవ ప్రాధి
 కృతిః, ఏహంచకర్తృత్వం ఫలమిహముతాచభాన్త్యే, క్షృణోమహ కమే సుకృ
 తకర్తవ్యసాన్సమిత్త్యేనంకర్తృత్వభోక్తృత్వయోరధిక్యతాన్తీత్యాత్మని యదీ
 జ్ఞానమథాత్- తస్య యస్విజ్ఞగతాసమాలమేకమేవాన్వతీయం- తిత్త్వమస్తీన్య
 నేనవాక్యేన ప్రతిబుద్ధస్యనివర్తతే- విరోధాత్, సహ్యాకస్తిన్నదీప్తియతత్త్వ
 స్యయమహమస్తీతివిజ్ఞాతే మమేదమనేనకర్తవ్యమిదమకృతాన్వస్థలంభోక్ష్య
 ఇతివా థదవిజ్ఞానముపపద్యతే, తస్మాత్ప్రత్యాద్వితీయాత్తవిజ్ఞానే విశారాస్మతజీ
 వాత్తవిజ్ఞానం నివర్తతేఇతియక్తం * సను తత్త్వమనీత్యత్ర త్వంశబ్దవాచ్య
 భే సద్బుద్ధిరాదిశ్యతే, యథా ఆదిత్యమనఆదిమ బ్రహ్మాదిబుద్ధి-యథాచల
 కే ప్రతిమాదిమ విష్ణాదిబుద్ధి, తద్వత్, నతు సదేవత్యమితి, యదీనదేవశే
 తకేతుస్సాన్యత్, కథమాత్తానంసవిజానీయాత్, యేనతస్మై * తత్త్వమనీత్య
 వద్యతే,న, ఆదిత్యాదివాక్యవైలక్షణ్యాత్ * ఆదిత్యబ్రహ్మాత్యాదాదితీ శబ్ద

వ్యవధానాన్నసాక్షాద్భక్తిహృత్స్వంగమ్యతే. రూపాదిమత్త్వాచ్చాదిత్యాదీనాం,
 ఆకాశమనసాశ్చైతీశబ్దవ్యవధానాదేవాబిహృత్స్వంగ, ఇహతు సతవీవచేహమృదే
 శంధర్మయిత్యా * తత్త్వమసీతినిరబ్ధ్యుశం సదాత్మభావముపదిశతి, ననుపరా
 క్రమాదిగుణస్సింహాసిత్యమితిసత్ - తత్త్వమసీతిస్యాత్, స- మృతాదివత్స్వదేక
 మేవాద్వితీయం తత్త్వమిత్యపదేశాత్ - నచోపచారవిజ్ఞానాత్ * తస్య తావదేవ
 చిరమితిసత్త్వమృత్తిరుపదిశ్యతే-మృషాత్వాసపచారవిజ్ఞానస్య- త్వమిద్వ్యాయము
 ఇతివత్. నాపిస్తుతిః-అనుపాస్యత్వాచ్చేత్తతకేతాఃనాపిసత్ శ్వేతకేతుత్వావదేశే
 నస్తూయతేనహిరాజ-దానస్తవమితిస్తుతస్సాస్యాత్, నాపిసతస్సర్వాత్త్వసమీకరణ
 నిరోధోయత్కః * తత్త్వమసీతి-దేశాధిపతేరిపగ్రామాభ్యక్షత్వమితిసచాన్యాగతి
 రిహసదాత్మత్వావదేశాదథాంతరధూతాసమ్భవతి, ననుసదస్త్వీతి బుద్ధిమాత్ర
 మిహ కర్తవ్యతయాచోద్యతే- సత్త్వజ్ఞాతం సదస్త్వీతిజ్ఞాప్యతఇతిచత్, సదస్త్వీ
 న్నప్రేపి * అశుశ్రుంశుశ్రుంథవతీత్యాద్యనువచనం, స- సదస్త్వీతిబుద్ధివిధేః స్తు
 త్యర్థత్యాత్, స * ఆచార్యవాక్యబుద్ధిమోషేచితస్యతానదేవచిరమిత్యపదేశా
 త్, యదిహ సదస్త్వీతిబుద్ధిమాత్రం కర్తవ్యతయావిధియతే, సతు తస్యశబ్దవా
 చ్యస్య సమ్యాసత్త్వమేవ, తదానాచార్యవాన్వేదేతీ జ్ఞానాపాయోపదేశో వా
 చ్యస్సాస్యాత్, యథా * అగ్నిహోత్రోఽహుయాదిత్యవమాదిష్యర్థప్రాప్త
 మేవాచార్యసత్త్వమితి- తద్వత్ * తస్య తావదేవచిరమితిచ త్షేపకరణసము
 క్తంస్యాత్, సదాత్మతత్త్వైవిజ్ఞాతేపి సకృద్బుద్ధిమాత్రంకరణమోక్షప్రసంగా
 త్, నచ * తత్త్వమసీత్సుక్తేనాహంసదితి ప్రమాణవాక్యజనితాబుద్ధిర్నివర్త
 యితుంశక్యా, నాత్మనేతివా శక్యంవస్తుం, సర్వోపనిషద్వాక్యానాం తత్పర
 తయైవోపక్షయాత్, యథాగ్నిహోత్రాదివిధిజనితాగ్నిహోత్రాదికర్తవ్యతా
 బుద్ధీనామతథార్థాన్విమనుత్పన్నత్వంవా నశక్యతేవస్తుం-తద్వత్ యదుక్తం స
 దాత్మాసన్నాత్మానం కథం నవిజానీయాదితి- నాసాహషః, కాద్యకరణసంఘా
 తవృత్తిరిహజీవఃకర్తా భోక్తశ్యపి స్వభావతః ప్రాణినాంవిజ్ఞానాదగ్ధనా
 త్, కిము తస్య సదాత్మవిజ్ఞానం (కథమేవంసదాత్మవిజ్ఞానమ్) కథమేవం వ్యతి
 రిక్తవిజ్ఞానేనతి తేషాంసత్కృత్యాదివిజ్ఞానంనమ్భవతి- దృశ్యతేచ, తద్వత్తస్యా
 పి దేహాదిష్యత్బుద్ధిత్వాన్నస్యాత్సదాత్మవిజ్ఞానమ్, తస్మాద్వికారానృతాభిస
 ధికృతజీవాత్త్వవిజ్ఞాననివర్తకమేవేదంవాక్యమ్ * తత్త్వమసీతిసిద్ధమితి ||౩||

ఇతి పప్తప్రపాతక మోడశఖండభావ్యమ్

ఇతి శ్రుంగోవిస్తభగవత్పూజ్యపాదశిష్యపరమహంసపరివ్రాజకాచార్య
 శ్రీ శక్తిరభగవత్పూజ్యతా ఛాన్దోగ్యోపనిషద్భాష్యేషప్తప్రపాతకభావ్యమ్
 ఆ—తదనువాచప్రాగ్వికం దాప్రాన్తికమాహ (నయథేతి) వితదాత్మ్య
 మిదంబుమిత్వాదివ్యాచక్షే (యదాత్మేతి) త్వం తదసీతిత్వమర్థోద్దేశేన తదన్త
 భావావిధియతే, తత్కార్యేష్యసృజరీఃత్వయివిశిష్టస్యవిరోధాదశరీరబ్రహ్మాత్మత్వం
 విధాతుమశక్యమితి మన్వానశ్చోదయతి (కింపునరితి) త్వంపదేన వాచ్యస్య ఆ
 త్మ్యస్యవా బ్రహ్మాత్వాదయోగస్తవయోచ్యతే, నాద్యః; అగ్నికారాల్, నదీతీయః
 శరీరద్యయవ్రేష్యోపలక్షితస్య శోభ్యత్వాద్యధ్యాసానదస్య త్వంపదలక్ష్యస్య
 బ్రహ్మాత్వవిధానే విరోధాన్ముఖాంతిపరిహరితి (యోచామితి) విజ్ఞాయచ, వె
 దేతి శ్రావ్యేణసహసమ్పన్నః, తస్య సతస్సకాశాహపాధికోదేశః- వస్తుతస్త్వే
 క్యమితి మత్వాహ (తేజోఽబున్నమయమిత) త్వంపదార్థం శేవతకేతుం నిర్ధా
 ర్య తద్దాసేత్యాదివ్యాచక్షే (సతత్వాసమితి) అజ్ఞాతార్థప్రకాశనం మానఘం
 తస్య స్వప్రకాశే బ్రహ్మణీ నావప త్రితిమన్వానశ్చోదయతి (కింపునరితి) ఆ
 త్మ ఆత్మనీతిసమ్పన్నః, స్వప్రకాశే స్వప్రకాశాతిశయస్య మానఘస్యాసమ్భవ
 వ్యధ్యస్తవ్యావృత్తిస్తస్థిలంభవిష్యతీయ తరమాహ (కర్తృత్వేతి) అశ్శుతస్య
 శృవణాయామతస్యమననాయా విజ్ఞాతస్య విజ్ఞానఫలసిద్ధమేవాధిక్యతం యమ
 థం త్వం పదవాచ్యమవోచామ- తస్య సావత్తని క్రియాకర్తృత్వే ఫలభో
 క్తృత్వేన యన్తిత్వేవాధిక్యతత్వేవిజ్ఞానం తస్మిన్వృత్తిర్రాసఫలమితి యోజనా,
 యథోక్తం మానఘమేవ ప్రవజ్జయతి (ప్రాకృతేతి) అహమేవాత్రాధిక్య
 తత్వేతి దకారస్యసమ్పన్నః (తస్యేతి) అజ్ఞాసేత్యర్థః, విరోధమేవ స్ఫోరయతి
 (సహితి) ప్రమాణఫలముపసంహరితి (అస్మాదితి) * తత్త్వమసీతి వాక్యం ము
 త్తైకత్వపరిమితి స్యవక్ష్యముక్త్యా పరపక్షంశక్తుతే (ననివ్రితి) ఆధ్యాసికమేక
 త్వం సామానాధికరణ్యాలబ్ధ్యశమితి స్యవక్షం దృష్టాన్తేనోక్త్యా సిద్ధాస్తంధూ
 షయతి (సత్వేతి) త్వేదేనాన్యనాగోశే తదజ్ఞానాయోగాదసకృదుపదేశాగ్ని
 ధ్విరత్యర్థః, కిమధ్యాసపాక్షినిమానాదాభ్యంతరమితి సామానాధికర
 ణ్యాలబ్ధ్యం, కింవా ముత్తైకత్వే బాధకసద్భావాదతివికల్పవ్యధ్యం మాష
 యతి (నేత్యాదిసా) యథా లోకే శుక్తికాం రజతమితి ప్రత్యేకీకారాదితి శ

బ్రహ్మరంసామానాధికరణ్యం నవస్తునిష్ఠందృష్టం తథాధ్యాసవాక్యానామపి * ఆ
 ద్యోబ్రహ్మైత్యాదేశశక్త్యాదీనామితిశబ్దపరసామానాధికరణ్యనశాదవస్తునిష్ఠ
 త్వంగమ్యతే, సతథా * తత్త్వమసివాక్యస్యావస్తునిష్ఠత్వం ఇతిశబ్దపరత్వా
 భావేన సామానాధికరణ్యస్య స్వరూపపర్యవసాయిత్వ నిశ్చయాదిత్యర్థః ఇ
 హత్వితి- ప్రకరణోక్తిః (ఇహవ్రహ్మేందశశయిత్యైతి) అత్య తేజోబన్నమ
 యం సంఘాతమిత్యాదిన్యపద్యతి జీవబ్రహ్మణోద్భేదగాఢీప్రమాణవిరోధా
 న్నముఖ్యమేతత్వం- కింతు చైతన్యగుణయోగాద్ధౌణ్యమితిద్వితీయంశంకతే(నన్వి
 తి) యథామృతాదికారణమేవఘటాదికార్యం సమ్యగగ్రహి- తథాసర్వమిదమా
 కాశాదికార్యంసంతాత్రం తచ్చసర్వప్రకార భేదరహితమేకరసమదాధిత మిత్యు
 వదేశదశానాన్నగౌణమేకత్వ మిత్యుత్తరమాహ (నేత్యాదినా) ఇతశ్చనా
 పచరితమేకత్వమిత్యాహ (నచేతి) దౌపచారికవిజ్ఞానస్య మృషాత్వేదృష్టాం
 తమాహ (త్వమితి) కించ- గౌణమేకత్వం వదతాస్తుత్యర్థత్వం విధిపరత్వం
 వావాక్యస్య వక్తవ్యం. అద్యేపిశ్వేతకేతాః సతావావస్తునఃస్తుతిరితివికల్పాన్య
 ద్యంమాషయతి (నాపీతి) ఉపాస్యత్వాత్తతః స్తుతిరితిద్వితీయమాశంక్య దూ
 షయతి (నాపిసదితి) ఇతశ్చ శ్వేతకేతుత్వాపదేన సతావస్తుతిరిత్యాహ (నా
 పిసతత్త్వం) శ్వేతకేతౌ దుపాస్యతేన స్తుత్యసంభవేపి కర్తృత్వాత్కర్త
 ర్తసుతత్ స్తానకత్వంవాక్యస్య యక్తమిత్యాశంక్యకమ-విధ్యనన్నిధానా త్స
 దాత్తత్వమాత్యప్రతితేషునైవమిత్యాహ (నచేతి) వికల్పాంతరముద్భావయతి
 (ననుసద స్తీతి) ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానపదన విరోధాన్నదృష్టివిధి పరత్వ
 మిత్యుత్తరమాహ (నన్వీతి) గౌణవక్షేపి తుల్యానుపపత్తిరిత్యపేరథః ఏక
 విజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానశ్చతేర్నవిరోధోస్తీతి పూర్వవాద్యాహ (నేతి) నేదమేక
 విజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానం దృష్టివిధిస్తుతిః, కాఢ్యకాఢ్యేనన్యత్వాదియుక్తిభిరుపవా
 దితత్వాద్విధివక్షేచాసమ్భావనాదినిరాస సమర్థాచార్యవత్త్వావదేశాసర్థక్యా
 దావదేశికజ్ఞానమాప్రేణ విధ్యనుష్ఠానసిద్ధిరివ్యపేక్షితస్యచ తేనైవాప్రేపాది
 త్యుత్తరమాహ (నాచాద్యవానితి) తదేవవివృణోతి (యదీహితి) ఆచార్యవత్త్వ
 మితి- నావదిత్యత ఇతిశేషః, ఇతశ్చ నేదంవాక్యం దృష్టివిధిపరమేష్టవ్యమిత్యా
 హ (తస్యేతి) సవాత్తత్వసాక్షాత్కారాదృతేపి సకృదనుష్ఠితపరోక్షబుద్ధిమా
 త్రాన్తాక్షసమ్భవాద్విలంబుభిధానమనర్థకమావద్యేత- యథాసకృదనుష్ఠి

శ్రీ ౬ సాసద్గిరియతీకశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయయాశ్చామ్

తాదపి యాగాధ్యనతిస్వగః- తద్వల్, ఇహచ చిరమితితైవకరణం మోక్షసే
తి- తస్మాన్నైదం దృష్టివిధిపరమిత్యథః, కిం చ విధివాచినా ప్రతీయమానైర్థే
వాక్యస్యాప్రామాణ్యంవివర్యాసలక్షణంవాచ్యం- తదుభయందుర్వచమిత్యా
చా (నచతి) * తత్త్వమసీత్యధికారిణం ప్రత్యుక్తేనతి ప్రమాణభూతేన తేన
వాక్యేనజనితా సద్బ్రహ్మహమితియాతస్యబుద్ధిః, తాంనినతయితుం నాహం న
దితి బలవతీబుద్ధిరుత్పన్నేతి సకస్యతేషు, వివేకవతిః శ్రుతవాక్యస్య తథావిధ
బుద్ధ్యనుత్పాదాల్, నవాఽధికారిణః శ్రుతవాక్యస్య సద్బ్రహ్మహమితి బుద్ధి
ర్నోత్పన్నేతివస్తుంశక్యం- అధికారిణః ప్రమితిజనకౌపేదఇతిన్యాయాల్, న
చ భేదప్రత్యయోయథోక్తాయాబుద్ధైర్వాధకః, తస్య సాప్తన్నభేదప్రత్యయ
వన్నిభ్యాత్వానుమానాదిత్యథః. ఇతశ్చ * తత్త్వమసివాక్యంవస్తుపరమేత్వా
హ (సర్వోపనిషదితి) * తత్త్వమసివాక్యాన్నాయథార్థాబుద్ధిర్నాపి నభవ
త్సేవ బుద్ధిరిత్యేతమథం దృష్టాంతేనాహ (యథేతి) జీవేధానమానేప్యవసభా
సమాసత్వాన్నస్వభావోబ్రహ్మైత్యుక్తమనూద్యదూషయతి(యదుక్తమితి)లో
కాయతాతిరిక్తానాం దేహదతి రోజీవస్యస్వాభావికోపినావభాసతే- తథా బ్ర
హ్మభావాపి తస్యానాద్యనిర్వాచ్యాజ్ఞానసామర్థ్యాదేవ నావభాసిష్యతే. త
థాచ తస్మిన్ భానమానేప్యవసభాసమాసత్వాన్నస్వభావో బ్రహ్మైత్యయుక్తం-
వ్యాప్త్యభావాదిత్వాహ (కార్యేతి) నను దేహవ్యతిరిక్తార్థవాదినామాత్మనిభా
తి. దేహవ్యతిరిక్తోపి భాత్యేవేతివ్యాప్తిసిద్ధిరిత్వాశంక్యాహ (కథమితి) దేహాది
సంఘాతాదతిరిక్తోహమిత్యేవం వ్యతిరిక్తవిజ్ఞానేనతి కథం తేషాంకర్తృత్వాది
విజ్ఞానంనుభవతి- నహి సంఘాతాభిమానవిగమేతద్యుజ్యతే. నచ తన్నాస్త్యే
వ- దృశ్యమాసత్వాదిత్యథః. సిద్ధే దృష్టాంతే దాప్తాంతికమాహ (తద్వదితి)
దేహాద్యవ్యతిరిక్తస్య సహస్యప్రతిభానవత్సదాత్మకస్యాపి శ్వేతకేతోదేహాది
మోక్షాభిమానత్వాన్నరాత్మని బ్రహ్మణివిజ్ఞానం సస్యాత్-అతస్తత్త్వస్విభావస్యా
పిబ్రహ్మభావస్యాప్రతిభానమజ్ఞానకృతమిత్యథః,వాక్యస్యాథాంతరపరత్వాస
మ్భవే ఫలితిమవసంహరతి (తిస్థాదితి) మహావాక్యస్యోక్తయా విధయాథాం
తరపరత్వాసంభవాద్వికారైన్పుకాభిసంధి (కృతాయం)కృతం జీవాత్మైత్యేవం
రూపం యన్నిభ్యాజ్ఞానం- తస్య సనిదానస్య నివర్తకమేవేదమ్*తత్త్వమసివా
క్యం, సత్వభూతప్రాదుర్భావఫలమిత్యేవం జీవబ్రహ్మణోరైక్యం సర్వోపనిష

త్సారభూతం స్థితమిత్యర్థః.

॥ ౩ ॥

ఇతి వస్తు ప్ర పాతకే యోడశఖండభాష్యటీకా

ఇతిశ్రీమత్పరమహంతుపరివ్రాజకాచార్య శ్రీమచ్ఛ్రద్ధానందభగవత్సూ

జ్యపాదశిష్య శ్రీ భగవదానందజ్ఞానకృతాయాం ఛాందోగ్యో

పనిషద్భాష్యటీకాయాం వస్తు ప్ర పాతకభాష్యటీకా.

రం—(సయథాతత్సనదాప్యేత) సః- సత్యాభిసంధిఃపుమాంస్తత్ర పఠశు
గ్రహణే యథానదాప్యేత- నదహ్యత ఇత్యర్థః, ఏవం సేవాత్మకత్వలక్షణస
త్యాభిసంధిఃపుమాన్ సాంసారికైరనర్థైర్నస్సృశ్యత ఇత్యర్థః (విలదాత్మ్య
మిదంసర్వంతత్సత్యం సత్యత్వతత్వమసిశ్వేతికతాఇతి) అతస్సర్వస్య సదాత్మక
త్వానుసంధానమేవ సత్యాభిసంధిరితి సర్వాంతగతస్తవమి సదాత్మక ఇతిస
దాత్మకత్వరూపసత్యాభిసంధిమాస్త్వ, తేన సంసారదాహసభిఘాతా ముచ్య
శ ఇత్యర్థః (తద్ధాన్యవిజ్ఞావితివిజ్ఞావితి) నద్భుత్తం-తత్ వరంబ్రహ్మతస్య-
గుర్వోచనాత్ విజ్ఞా-జ్ఞాతవాన్ శ్వేతకేతురిత్యర్థః. ద్విపక్షైరధ్యాయస
మాప్యరూ-అత్రవ్యాసాన్యైః*తద్ధాన్యవిజ్ఞావిత్సత్ర విజ్ఞావితిపదమ్*అవి
జ్ఞాతంవిజ్ఞాతమితి క్రమమశృతవిజ్ఞానశబ్దసమానార్థకం- అతడివాసనవచనమి
త్యుక్తం-తత్తుసంభవాభిప్రాయేణ-పూర్వతాప్తకృత్వోపసేన*భూయవిసమా
భగవాన్విజ్ఞాపయత్వీతివాక్యేన*తనైవిజానీహేతివాక్యేనచప్రస్తుతవిజ్ఞానవిషయ
త్వాదన్యవిజ్ఞావితిపదస్య-తత్రచవాక్యేడివాసనప్రసక్తైరభావాత్-నహి*వి
జ్ఞాపయత్వీత్యత్రడివాసనంకారయత్వీర్థాయ క్తః*స్మృత్రివృద్ధైకాభవ
తి తనైవిజానీహేతివాక్యే*భూయవిసమాభగవాన్విజ్ఞాపయత్వీతివాక్యేతద్ధాన్య
విజ్ఞావితి వాక్యేచ పూర్వత్ర త్రిస్ఫుత్కరణే శృతిస్య విజానాతేరుపాసనా
ర్థత్వాభిప్రాయేనాపితిభావస్తేనయం క్తత్వాదితిదృష్టవ్యం, కేదిత్యుత్రివృత్తారణ
వ్యకరణేచాత్రచశృతానాం విజ్ఞానశబ్దానాముపాసనార్థత్వేదోషాభావాదేతే
షాంవిజ్ఞానశబ్దానాముపాసనార్థత్వమేన, అభవామభ్యేవిజ్ఞానశబ్దానామతథాత్వే
ప్రసక్రమోపసంహారైకరూప్యార్థముపక్రమస్థవిజ్ఞానశబ్దవచనసంహారస్థం *వి
జ్ఞావితిపదముపాసనార్థమేవేతిపదంతి, ఏతద్విషయమధికరణంవిఖ్యతే-సమన్వ
యాధ్యాయే ప్రథమపాదే- సర్వంహి జగత్సుఖదుఃఖమోహాత్కంద్యుష్టం- లోక
ప్రసక్తస్తేన రూపయావనశాలినోయోషిత్పిండస్య భారాం ప్రతిసుఖరూప

౫౭౦ సానందగీరియటికశక్కురభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం

త్వం, సపత్నిజనం ప్రతిదుఃఖరూపత్వం, కామకపురుషాంతరం ప్రతిమోహ
రూపత్వంచ దృష్టం, అతస్సుఖదుఃఖమోహాత్తకతయా నత్వరజస్తమోమయ
స్య జగతస్తదనురూపమేవ కారణంవక్తవ్యమితియక్తిసిద్ధం త్రిగుణాత్తకం ప్ర
ధానం నర్వజ్జకపిలస్తృతిసిద్ధం సద్విద్యాప్రతిపాదితమితిపూర్వవక్షేప్యాపైడి
చ్యతే * ఈక్షతేర్నాశబ్దం, శబ్దఃప్రమాణమేవనభవతి యస్యతదశబ్దం, తీను
మానికమితియావత్, ఆనుమానికంప్రధానమ్ * సదెవసామ్యేదమగ్గృహీదితిస
నచ్చబ్ధితం, అపితు పరుబగ్ధైవ, ఋతః- ఈక్షతే- ఈక్షణాదిత్యర్థః యద్య
పి* ఇక్తౌపాధాతునిదేవే నత్వ్యావితి ఈక్షతిశబ్దాధాతువాచీ-తథాపీహ
ధాతువాచినా ఈక్షతిశబ్దేనార్థోలక్ష్యతే * తదైక్షతబహుస్యాం ప్రజాయేయే
తీతినచ్చబ్ధితస్యేక్షణకథనాత్ అచెతనైక్షణాసంభవాత్, నచైకవిజ్ఞానేనసర్వ
విజ్ఞానం ప్రతిజ్ఞాయమృత్విందాదిదృష్టాంతస్యచోపన్యాసేనానుమానవేషత్వ
ప్రతీతేరానుమానికమేవ ప్రధానమిహ ప్రతిపాద్యతఇతిశంక్యం - ప్రతిజ్ఞా
దృష్టాంతోపన్యాసేపి ప్రధానధాతౌపాత్వవయవానుపదేశేనానుమానోపన్యా
సరూపత్వాధావాత్. నచ * తేజసాసోమ్యశుంకేనస స్తూలమన్విచ్ఛేతికార్యలిం
గోపన్యాసాతే అనుమానవిషయాప్రతీయతపితతివాచ్యం ఉపక్రమోపసంహారా
ద్యంతగఽతోపపత్తిరూపతాత్ప్రళింగితయా కార్యలింగోపన్యాసేపి సాంఖ్యా
భిమతసుఖదుఃఖమోహాన్వితత్వ రూపమేతూపన్యాసాదశానాత్ * గౌణశ్చే
న్నాత్తశబ్దాత్ నను * తత్తైజవిక్షలేతిఅచేతనేతేజఃదాహ్యతస్యేక్షణస్యముఖ్య
స్యాసంభవేన కార్యోన్ముఖ్యలక్షణార్థస్యేవ సమాశ్రయణీయతయా సచ్చబ్ధితే
పి శూన్యమాణమీక్షణం గౌణమేవాస్తితిచెన్న * వితదాత్మ్యమిదంసర్వం
తత్సత్త్వం సతతైతి సతతత్త్వ ప్రతిపాదకశ్చుతికోపప్రసంగేన గౌణేక్షణప్రాయ
య పాతస్యానాదతావత్వాన్త్రైజః ప్రభృతిశబ్దానామపి పరమాత్మపరతయా
తత్కాపీక్షణస్య ముఖ్యత్వసంభవాచ్చ * తస్మిన్పస్య మోక్షోపదేశాత్ * త
స్యతావదెవవిరంయావన్నవిదేవ తస్యేవ సమాత్మకత్వవిద్యానవ్యవహరీర పా
తమాత్రాంతరాయబ్రహ్మసంపత్తిలక్షణమోక్షశ్రవణాత్ సహివ్రక్కుత్వాత్తత్వా
నుసంధాననిష్ఠస్యమోక్షసాక్ష్యామితేపి సంప్రతిపన్నః * పాయత్వానచనా
చ్చ యదినచ్చబ్ధితే ప్రధానంస్యాత్, తహేనదాత్మకత్వం ముముక్షుర్నై
యతయా ఉపదేశ్యంస్యాత్ - నత్వసుసంధేయత్వేనేత్యర్థః * ప్రతిజ్ఞావిరో

ధాల్ ప్రధానవిజ్ఞానే తత్కార్యచేతనమాత్రవిజ్ఞానేసి చిదదిదాత్తక సర్వ
ప్రపంచవిజ్ఞానాభావేనమికవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞాపీడ్యత* స్వాప్యయా
త్ సతాసామ్యతదాసంపన్నభరితిశుక్రిః సత్సంపత్తి* స్వమపీతోభవతి
తి స్వాప్యయత్నేన బోధయతి సచ్చబ్ధితస్యప్రధానత్వేనస్వశబ్దార్థభూతమాత్మ
త్వేనోపపద్యతే. బ్రహ్మత్వేతుస్వశబ్దార్థభూతమాత్మత్వముపపద్యతే. తథా అ
చేతనే అకారణజీవస్వాప్యయశబ్దబోలయశ్చనోపపద్యతే * గతినామాన్యాయో
స రేమవేదాంతేహ * ఆత్మావాచిదమేకమివాగ్రతీతో * ఏకోహవైనారా
యణాసితో * సర్వవిజ్ఞానముసంపన్నత్వేనాత్మజము చేతనకారణత్వావగతేస్త
త్సామ్యమేవేహపివక్తవ్యం అతస్తదైకార్థాయేహాపి సచ్చబ్ధితం బ్రహ్మైవకా
రణత్వేన నిర్దిశ్యతే * శుక్రతత్వాచ్చ అన్యాయేవోపనిషదసచ్చబ్ధివాచ్యస్యా
ద్వితీయత్వినామరూపవ్యాకర్తృత్వేన సర్వజ్ఞత్వ సర్వశక్తిత్వసర్వాధారత్వావ
హతపాశ్చత్వాదీనాం శ్రవణాన్నాచేతనం ప్రధానంసచ్చబ్ధితమితిస్థితమ్ ॥ ౩ ॥

❖ ఇతిషష్ఠ ప్రపాఠకయోడశఖండభాష్యమ్ ❖

ఇతి శ్రీభగవద్గ్రామానుజసిద్ధాంతనిర్ధారణసార్వభౌమ శ్రీమ

ద్గ్రంథ రామానుజమునినిరవిరిదితే ఛాందోగ్యోపనిషద్భాష్యే

❖ షష్ఠప్రపాఠక భాష్యమ్ ❖

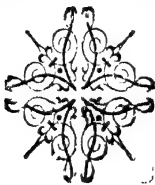
క్షేమాయయి కరుణయాక్షితినిజ్ఞానాణాం

భూమావజృంభయతభాష్యసుధాముదారః!

వామాగమాభ్య గవదావదతూలవాతోరా

మానుజస్సమునిరాదియతాంమదుక్తిమ్ ॥

❖ ఇతిద్వాఛాందోగ్యోపనిషది షష్ఠప్రపాఠకస్వరూప్తః ❖

(౧౦)

శ్రీ గురుభ్యోనమః.

అసందగిరిమటికానపాతశక్కురభాష్యేణ, రంగరామానుజభాష్యేణచ.

యక్తాయాం ఛాందోగ్యోపనిషది; సప్తమప్రపాఠకః.

హరిః ఓమ్.

ఉ—అధిహింసవశతిహోపససాదసనత్కుమారంనారద స్వగ్ హో

వాచ యద్వేత్త తేనమోషసీదతత స్తథోధ్యంవత్సామీతి ॥౧॥

శం—పరమార్థతత్త్వాపదేశపథానపరస్వప్రధానయః సదాత్మైకశ్చ ని
 ర్ణయపరతయైవోపయుక్తః ససతోఽర్వాగ్వికారలక్షణానితత్త్వానినిర్దిష్టానీ
 త్యతస్తానినామాదీనిప్రాణాంతానిక్రమేణ నిర్దిశ్యతద్వా రేణాపి ధూమాఖ్యం
 నిరతిశయం తత్త్వంనిర్దేశ్యామిశాఖాచంద్రిదశశ నవదితీమం సప్తమంవృషా
 రకమారభతే. అనిర్దిష్టేచుహిసతోఽర్వాక్రత్త్వేషు సంతాత్రేచ నిర్దిష్టేస్యద
 ప్యవిజ్ఞాతంస్యాదిత్యాశంకాకస్యచిత్సన్మితే - సామాఘాదితివాతానినిర్దిడిక్షతి
 అథవా- సాపానారోహణసత్ స్థూలాదారభ్య సూక్ష్మంసూక్ష్మతరంచ బుద్ధివిష
 యంజ్ఞాపయితావ తదతిరికేసాన్వరాజ్యేభిషేత్సామీతి నామాదీనినిర్దిడిక్షతి.
 అథవా- నామాచ్యుత్తరేంద్రవిజ్ఞిష్టానితత్త్వాని అతితరాంచలేషా ముత్కృష్టత
 మం ధూమాఖ్యంతత్త్వమీతి తత్ స్తుత్యథం నామాదీనాంకృషేణోపన్యాసః
 అఖ్యామికాతువరవిద్యాస్మశ్యధాం. కథం నారదోదేవషిఃకృతకర్తవ్యస్స
 ర్వవివృషిసన్నాతజ్ఞత్వాచ్యుతౌచైవ- కిమువక్తవ్యమన్యోఽల్పవిజ్ఞస్తరకృ
 తేపుణ్యాతిశయోఽకృతార్థఇతి. అథవా-నాన్యదాత్తజ్ఞానాన్నిరతిశయశ్రేయసాన్
 ధనమస్తీత్యేతత్ప్రదీదశానాథం సనత్కుమార నారదాఖ్యామికా ఆరభ్యతే.
 యేనసర్వవిజ్ఞానసాధన శక్తిసంపన్నస్యాపి నారదస్యదేవషేః శ్రేయోనబధూ
 వ, యేనోత్తమాభిజనవిద్యావృత్తసాధనశక్తి సంపత్తినిమిత్తాభిమానం హిత్యా
 ప్రాకృతపురుషవత్సనత్కుమారముపససాదశ్రేయసాన్ధనప్రాప్తయే, అతఃప్ర
 ఘ్యాపితం భవతి నిరతిశయశ్రేయః ప్రాప్తిసాధనత్వమాత్మవిద్యాయాఽతి అధి

హి, అధిష్టభగవః భగవన్నితిహ- కిలోపససాద. అధిహిభగవతి మంత్రఃస
నత్కుమారం యోగీశ్వరం బ్రహ్మనిష్ఠం నారదఉపసన్నవాన్. తం న్యాయే
నోపసన్నంహోవాచ, యదాత్మవిషయేకించిద్యేత్త - లేన తత్ప్రభ్యాపనేనమా
ముపసీదెదమహంజానెతితతాహం,భవతోవిజ్ఞానాతై-తుభ్యమూర్ధ్వంవక్ష్యామి

ఆ—షష్ఠసప్తమయోరధ్యాయయోగస్స బంధంవస్తుకామః షష్ఠేవృత్తం కీ
ర్తయతి (పరమార్థేతి) ఉత్తమాధికారిణంప్రత్యేకాధితత్త్వబోధనం పృథా
నం తత్పురోఽతీతోఽధ్యాయః ససతోబ్రహ్మణః ప్రత్యక్షైశ్చయవరత్సేనేవ
వ్యాఖ్యాతఇత్యర్థః అధ్యాయంతరభూమికామారచయతి (ససత్యేతి) మధ్య
మధికారిణంప్రతిపరంపరయా బ్రహ్మత్వే ముపదేష్టుం సప్తమప్రపాతక
పృవృత్తిరిత్యర్థః సన్వత్ప్రాపిబ్రహ్మత్వత్వమేవోపదేష్టుమిష్టుచెత్ కిమితి త
హినామాదీనితత్త్వానినిదిశ్యంతే తత్ప్రాహ (అనిదిశ్యేష్యేతి) వాల్బశ్య
జ్ఞానిరాసాధః యదాప్ - ద్వయోరధ్యాయయోరద్వితీయబ్రహ్మత్వ విషయ
త్వావిశేషేపి సాక్షాత్పారంపర్యాభ్యా మపౌనరుక్త్యముక్తం సంప్రతినామా
దీనాముత్తరోత్తర భూయస్వపిశిష్టానాం సన్తాత్రవిజ్ఞానెనాపిజ్ఞానాదక విజ్ఞా
నేన సర్వవిజ్ఞానమయక్తమిత్యాశంక్య బ్రహ్మసిదర్శనజ్ఞత్వం స్పష్టికర్తుం ము
త్తరగ్రంథాంతరప్రారంభఇత్యాహ (అనిదిశ్యేష్యేతి) నామాదిసంతీతానస్య
తాత్పర్యాంతరమాహ (అథవేతి) అథమోఽధికారీనామాదీనిబ్రహ్మత్వే నా
పాస్యతస్థిలంచ భుక్త్యాక్రమేణ సాక్షాద్బ్రహ్మాభావం ప్రాప్నోతీతి పదశ్శా
యితముత్తరగ్రంథఇత్యర్థః శాఖాచంద్రనిదశ్శానన్యామేనాథమస్యాధికారి
ణో బ్రహ్మసిద్ధిస్వీకారాధికం- మధ్యమస్యాధికారిణోధ్యానాథంవా నామాది
సంకీర్తనమితిక్తం ఇదానిముత్తమమేవాధికారిణమధికృత్య భూమస్తుత్యర్థం
నామాదివచనమితిమతాంతరమాహ (అథవానామాదీతి) అధ్యాయసంబంధము
క్తాన్ ఆఖ్యాయికాసంబంధమాహ (ఆఖ్యాయికాత్వేతి) స్తుత్యర్థత్వమేవప్ర
శ్నసూక్ష్మకం ప్రకటయతి (కథమిత్యాదితా) తథాచపరవిద్యయాకృతాథా
త్వాత్తస్యాఃస్తుతికత్రివన్క్షితేతిశేషః అతీతాధ్యాయాదిషు సదాత్మత్వ విజ్ఞానా
దస్యదేవదేవతాపానసం మోక్షసాధనమిత్యాశంక్య తన్నిమెథేన సదాత్మ విజ్ఞా
నస్సేవ మోక్షసాధనత్వం దృఢీకర్తుమాఖ్యాయికాప్రవృత్తేతి పక్షాంతరమా
హ (అథవేతి) ద్వితీయమాఖ్యాయికాతత్పర్యం ప్రపంచయతి (యేనేత్యా

౫౨౨ సానన్దగిరియటికశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 దినా) సర్వస్యాపి భేదస్యయద్విజ్ఞానం, తస్యసాధనం ఉత్పాదనం తత్సకత్వా
 సంపన్నం తస్య పేదపేదాగాభిజ్ఞస్యాపీతియావత్ అస్తిహి నారదస్యోత్తమాభి
 జనోజన్త - బ్రహ్మణోమానసపుత్రిత్వాత్ అస్తిహి త్రమాకర్తవిద్యా అస్తిచ
 వృత్తం నదాచరణం అస్తిచక్రవణధ్యానాదిసాధనశక్తిసం ధర్మాధర్మసాధన
 స్యవాశీరస్య శక్తేస్సమృత్తిశ్చ- జన్మాదయోనిమిత్రం యస్యాభిమానస్య తం
 త్యక్తే వీతియావత్ ఇతిశబ్దోఽధ్యాపాభ్యాయికయోన్యోబన్ధోక్తిసమాప్త్యర్థః
 అధ్యయనేజ్ఞానం లక్ష్యతే తథాదాధీష్వ- జ్ఞాపయేత్సర్థః మంత్రః ఉపనదన
 స్యేతిశేషః న్యాయేన * సమిత్యాణిరిత్యాదిశాస్త్రోక్తివిధివశాదితియావత్ ||౧||

రు—ధూమవిద్యాప్రసూయతే (అధీహిభగవత్సహోపనసాద సనత్కు
 మారంనారదః) సనత్కుమారంయోగీంద్రంనారదః అధీహిభగవత్సతి మం
 త్రోచ్ఛారణపూర్వకం విధివచనసన్నాత్యర్థః అధీహి- అధీష్వత్సర్థః(తం
 హోవాచ) తం- ఉపసన్నంనారదంసనత్కుమారఉవాచేతిసర్థః తదేవాహ
 (యద్వేత్థితేనమోపసీద) యత్త్విజ్ఞాతవాససి - తదిదమహంజ్ఞానాతితత్ప్ర
 ఘ్నావనెన మాముపసీద (తతస్తదోన్వయవశ్యామితి) తతఃఉధ్యక్ష-జ్ఞాతాం
 శాతిరి క్తం జ్ఞాతాంశస్యాపదేవోన్వయవశ్యామితిభావః ||

ఉ—సహోవాచ ర్వేనంభగవోద్యమియజుర్వేదగ్ సామదేవమాధ
 ర్వణంపతింభగమితిహంసపురాణంపంచమం పేదానాంపేదం పి
 త్యగ్ రాశిందేవనిధింవాకోవాక్యమేకాయనం దేవవిద్యాం
 బ్రహ్మవిద్యాంధూతవిద్యాంక్షత్రివిద్యాం నక్షత్రివిద్యాగ్ స
 ర్పదేవజనవిద్యామేతిద్భగవోఽధ్యేమి ||

శం —ఇత్యుక్తవతిసహోవాచ - నారదః ఋగ్వేదంభగవోద్యమి. స్తరా
 మి- * యద్వేత్థితి విజ్ఞానస్య పృష్టత్వాత్ తథా. యజుర్వేదం సామపేదమా
 ధర్వణంపతింభగం- పేదం. పేదశబ్దస్య పృక్తత్వాత్. ఇతిహంసపురాణంపం
 చమం- పేదం పేదానాం భారతపంచమానాంపేదం- వ్యాకరణమిత్యర్థః వ్యా
 కరణేనహేపదాదివిభాగశఙ్ఖుగ్నాదయోజ్ఞాయంతే పితృస్య శ్రాద్ధకల్పం రా
 శిం గణితం దేవం ఉత్పాతజ్ఞానం నిధిం మహాకాలాదినిధిశాస్త్రం వాకోవా
 క్యం- తర్కశాస్త్రం వీకాయనం నీతిశాస్త్రం దేవవిద్యాం నిరుక్తం బ్రహ్మణః
 ఋగ్యజుస్సామాఖ్యస్యవిద్యా బ్రహ్మవిద్యా- శిక్షాకల్పశ్చండశ్చిత్రయస్తాఃఘా

తవిద్యాం భూతతంత్రం- క్షత్రవిద్యాం, ధనుర్వేదం నక్షత్రవిద్యాం జ్యోతిషం
(సర్వదేవజనవిద్యాం) సర్వవిద్యాం గారుడం దేవజనవిద్యాం గన్ధయుక్తి
స్మృత్యగీతవాద్యశిల్పాదివిజ్ఞానాని ఏతద్విర్వంశేభగవోఽధ్యేమి॥ ॥౨॥

ఆ—అధ్యయనవాచివదంస్తరణవరతయా కథంవ్యాఖ్యాతమిత్యాశక్యా
హ (యద్యేత్తైతి) గన్ధయుక్తిః - కుంఠమాదిసమృద్ధసమ ॥ ॥౨॥

రం—(సహోవాచ) సః- నారదః (ఋగ్వేదంభగవోఽధ్యేమి) పౌభ
గవః అధ్యేమి- స్తరామి వేద్మీయావత్ * యద్వేత్తైతి వేదసస్యోక్తత్వాత్
(యజుర్వేదంసామవేదమాధర్వణంచతుర్థమితహసపురాణంపంచమం) * వే
దానధ్యాపయామాసమహాధారతపంచమానితివద్భూదిభిరితిహసస్యాత్రపంచమ
త్వోక్తిః (వేదానాంవేదంపిత్యైరాశించైవనిధింవాకోవాక్యమేకాయనం)
వేదానాం ఋగాదీనాంవేదం- ప్రకృతిప్రత్యయవిభాగావేదకం వ్యాకరణమి
త్యథాః పిత్యైం శౌర్ధ్వకల్పం రాశిం- గణితం, దైవం- ఉత్పాతజ్ఞానం నిధిం
నిధిదశానోపాయపదశాకశాస్త్రం వాకోవాక్యం - తర్కశాస్త్రం యవీకా
నం ఏకాయనశాఖాం (దేవవిద్యాంబ్రహ్మవిద్యాంభూతవిద్యాం క్షత్రవిద్యాం
సక్షత్రవిద్యాం సర్వదేవజనవిద్యాం) దేవవిద్యా- దేవతాపాసనప్రకారవి
ద్యా బ్రహ్మవిద్యా - వేదాంగభూతశిక్షాదివిద్యా . భూతవిద్యావశీకరణవి
ద్యా క్షత్రవిద్యా ధనుర్వేదః నక్షత్రవిద్యా జ్యోతిషం సర్వవిద్యా -
గారుడవిద్యా దేవవిద్యా గాంధర్వశాస్త్రం జనవిద్యా ఆయుర్వేదః (ఏతద్భ
గవోఽధ్యేమి) అహమేతత్సర్వంజానామిత్యథాః॥ ॥౩॥

ఉ—సోహంభగవోమంత్రవిదేవాస్థినాత్తవిత్ శుత్రన్ శ్యోవమే
భగవద్భువేభ్యస్తరతికోకమాత్తవిదితిసోహంభగవశ్శోచామితం
మాభగవాన్ శోకస్యపారంతారయత్వితత్కోహోవాచయద్వైకిం
చైతదభ్యగీష్ఠానామైవైతత్ ॥ ॥౩॥

శం—సోహంభగవవీరత్సర్వంజానన్నపిమన్త్రవిదేవాస్థి- శబ్దార్థమాత్రి
విజ్ఞానవానెవాస్థిత్యథాః సర్వోహిశబ్దోఽభిధానమాత్రిం అభిధానంచ సర్వం
మంత్రస్మృత్యర్థానతి (సంత్రవిదేవాస్థి) మంత్రవిత్, కర్మవిదిత్యథాః *
మంత్రస్మృత్యర్థమాత్రిశబ్దాదుభ్యై నాత్తవిత్ - నాత్తానంచేద్ది. సన్వాత్తాపిమం
త్రైకి ప్రకాశ్యతవపేతి కథంమంత్రవిద్యేన్నాత్తవిత్ స - అభిధానాభిధేయ

౧౦౪ సానన్దగిరియటికశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 భేదస్యవికారత్వాత్ సచవికారతత్త్వేష్యతే, సనాన్త్యాప్యత్తశబ్దేనాభిధీయతే,
 న * యతోవాచానివతంతే * యత్రీనాన్యత్పశ్యతీత్యాదిశ్చుతైఃకథంతహిణ
 * ఆత్మైవాధస్తాత్ * సతత్త్వేత్వాదిశబ్దాః ఆత్మానం ప్రత్యాయయంతి నైషదో
 షః దేహవతి ప్రత్యగాత్మనిభేదవిషయే ప్రియజ్ఞమానశ్శబ్దో దేహదీనామాత్మ
 త్వే ప్రిత్యాఖ్యాయమానేమత్పరిశిష్టం. తదవాచ్యమపి ప్రిత్యాయయతి యథా
 సరాజికాయాఽదృశ్యమానాయాః సేనాయాం ధర్మధ్వజపతాకాదివ్యవహారైః
 దృశ్యమానేషి రాజస్వేష రాజాదృశ్యతత్త్వతిభవతిశబ్దప్రియోగః తత్రకోసా రాజే
 తిరాజవిశేష నిరూపణాయాందృశ్యమానేతర ప్రత్యాఖ్యానైఃసన్తి స్పృశ్య
 మానేషి రాజనిరాజప్రతితిభవేత్ తదవత్ తస్మాత్సామంత్రవిత్ - కర్తృవి
 దేవాస్తి కర్తృకాగ్ధంచ సర్వవికారతత్త్వ వికారజ్ఞవవాస్తి నాత్మవిత్ నాత్మప్ర
 కృతిస్వరూపజ్ఞ ఇత్యర్థః అతిపివాక్తం * ఆచార్యవాక్ పురుషోపేదతి * య
 తోవాచానివతంతే ప్రత్యాని శ్రుతిభ్యశ్చ, శ్రుతిం ఆగమజ్ఞానమస్త్యేనహి, య
 స్తాన్తే మమభగవద్భుతేభ్యః- యత్తత్త్వదృశేభ్యః రిరితి- అతికామతిశోః-మ
 తస్తాపం- అకృతార్థబుద్ధితామాత్మవివతి అతిస్సోహమనాత్మవిత్త్వాత్ హేభగవ
 శ్శోచామి- అకృతార్థఃబుద్ధ్యాసంతప్యేనత్వదా తంమా- మాంశోకగ్య- శోక
 సాగరస్య పారమంతంభగనాంస్తారయత్వాత్తజ్ఞానాఽహంపేన కృతార్థబుద్ధిమాపా
 దయతు, అభయంగమయత్విత్యర్థః తం ఏవము క్తతంతంహోవాచ యద్యేకించై
 తదభ్యగీప్తాః అభీవాససి. అభ్యయనేన తదర్థజ్ఞాన ముపలక్ష్యతే, జ్ఞాతవాన
 సీత్యేతత్. నామైవైతత్ * వాచారుంభూవికారోనామధేయమితిశ్చుతైః || 3 ||

ఆ-తహిణసర్వజ్ఞః సర్వతాత్ప్రస్తవం కృతకృత్యోసీత్యాశక్త్యాగ్రహ(సోహ
 మితి) కథామూర్తివిదిత్యన్యకర్తృవిదితివ్యాఖ్యానమిత్యాశంక్యాహం (మంత్రే
 పీవీతి) మంత్రీవిచేవనాత్మవిదిత్యత్రివిరోధంచూదయతి (సన్వీతి) మంత్రీవి
 త్వేవతత్త్వకాశ్యాత్త్వవిత్త్వమపిస్యాత్ - తదభావమంత్రవిత్త్వమపినయక్రమ
 త్యర్థః అభిధానమభిధేయమి త్యన్వరూపస్య భేదస్యవికారత్వేన మిథ్యాత్వా
 దాత్తనశ్చ వికారత్వావంగీకారా, స్తంత్రప్రకాశ్యాత్వాభివాన్నవిరోధతత్త్వ
 రిహంతి (నాభిధానైతి) ఆత్మనావికారత్వాభివేష్యభిధేయత్వమేష్టస్య మితి
 శక్కుతే (సన్వీతి) శ్రుత్యంతరావష్టమేసనిరావష్టే (నైత్యాదినా) ఆత్మశ
 బ్దేనాత్మనైభిధేయత్వాభివేవాక్యశేషాది విరోధస్సాన్విదిత్యాశక్కుతే (కథం

౧౫౬. సానద్దగిరియటికశక్కురభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం

ఉ—నామవాఙ్ముగ్వదోయజుర్యేదస్సామవేద ఆధ్వర్యశ్చతుర్థాది
తిహాసపురాణః పంచమోపేదాసాంవేదః ఓం శ్రీ రాశిదైవా
నిధిర్వాకోవాక్యమెకాయనం దేవవిద్యాబ్రహ్మవిద్యాభూతవి
ద్యాక్షత్రవిద్యా నక్షత్రవిద్యా సర్వదేవజన్మవిద్యానామైవైత
న్నామోపాస్సేవతి ||

||౪||

శం—(నామవాఙ్ముగ్వదోయజుర్యేదశ్చాది) నామైవైతల్. నామోపా
స్సేవ, బ్రహ్మేతి బ్రహ్మబుద్ధ్యా యథావృత్తిమాంవిష్ణుబుద్ధ్యోపాస్సేతదవల్ ||౪||

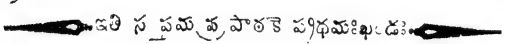
ఆ—ఉక్తముపపాదయతి (నామవాచితి) తిదుపసంహరితి (నామైవైతి)
కేనరూపేణదంనామాదతన్యమిత్యాశంక్యాహ (నామేతి) ఉపాస్తి ప్రకా
రం దృష్టాంలేన స్ఫుటయతి (యథేతి)

||౪||

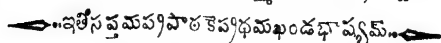
రం—తదేవప్రపంచయతి (నామవాఙ్ముగ్వదోయజుర్యేదస్సామవేదశ్చా
దినా) స్పష్టోభాః. ఉపసంహరితి (నామైవైతితి) నామరూపమయత్వా
త్ప్రపంచస్య విశిష్టఙ్ముగ్వదాది లక్షణశబ్దరాశేః నామరూపత్వాచ్చ సర్వం
నామైవైత్యభాః, తతఃకిమిత్వత్కాహ (నామోపాస్సేవతి) అత్యబ్రహ్మాతిశేషః
నామబ్రహ్మేత్యుపాస్సేవిత్యభాః ||

|| ౪ ||

ఉ—సయోనామబ్రహ్మేత్యుపాస్సేయావన్నామో గణంతత్కాన్య
యథాకామచారోభవతియోనామబ్రహ్మేత్యుపాస్సేవస్తి భగవా
నామోఽభూయత్కానామోవాసభూయోస్తీతి తన్నైభగవాన్
బ్రహ్మేతితి ||..... || ౫ ||

శం—సయస్తునామబ్రహ్మేత్యుపాస్సే, తస్యయి శ్చలంభవతి-తచ్ఛ్రవణయో
వన్నామోగతిం- యావన్నామోగోచరం, తత్ర తస్మిన్నామవిషయేఽన్య
యథాకామచారిః కామచరణంరాజ్ఞానస్వవిషయేభవతి. యోనామబ్రహ్మేత్యు
పాస్సేతి- ఉపసంహరిః, కిమస్తిభగవానామోవాసభూయః- అధికతరం య
ద్బ్రహ్మ దృష్ట్యహామస్యదిత్యభిప్రాయః సనత్కుమారఆహ - నామోవాస
భూయోస్తేవ ఇత్యుక్తఆహ- యద్యస్తి తన్నైభగవాన్బ్రహ్మేతితి .....||౫||

ఆ—నామ్నిబ్రహ్మదృష్ట్యోపాస్యమానేకింస్యాదితి ఆహ (సయస్వీతి)

యోనామెత్యాది వాక్యస్య పోనరుక్త్యమిత్యాశక్త్యాహ (యోనామేతి)॥౫॥

—ఇతి నష్టమప్రపాఠక పృథమఖండభాష్యటీకా—

రం—తస్య ఫలమాహ (సయోనామబ్రహ్మైత్యపాస్తేయావన్నామ్నోగతం తత్తాస్యయథాకామచారోభవతి) నామపవన్త్రి ర్గావతిదేశేకావతిదేశే నా మబ్రహ్మేనాపానకస్య యథేష్టం సందరణంభవతిత్యథః ఉక్తమేవపునరుపసంహ రతి (యోనామబ్రహ్మైత్యపాస్తేఇతి) అత్తానంజజ్ఞాసమానం పృతిబ్రహ్మత్వే న నామోపదేశానస్య ఆ తత్తత్ప్రకృష్టాన్వే అన్యూనాపతిరి క్తవృత్తిధర్మావిధిభా వః. బ్రహ్మశబ్దపృష్టత్రిమిత్తంబృహత్త్వం నామ్నినపుష్కలమితిమత్వానా మోపదేశేనాపరిశుష్టస్యన్నారదః వృచ్ఛతి (అస్తిభగవోనామ్నోధూయఇతి వైపుల్యభావో బ్రహ్మైత్యనాతిశాయినీకే ఈయసుక్త పృత్యయే ధూయఇతి రూపః; కింనామ్నోపి విపులతరఃకించిత స్తీతిప్రశ్నార్థః వైపుల్యంచ గుణో త్సంకర్షతం- నతుపరిమాణకృతం. తస్మైవోత్తరశ్చ పృపంచనాదితిదృష్టవ్యం. అత్యనామ్నోబృహత్త్వక్షణ బ్రహ్మత్వేనోధితేతితోఽపికింబృహద స్తీతిప్రశ్నప్రవే తతోఽపికింభూయో స్తీతి ప్రశ్నార్థాద్భూయస్త్వం బృహత్త్వప్రేకమితిజ్ఞాప్యతే గురురాహ (నామ్నోవావసూయోఽస్తీతి) శిష్యతా (తన్నేభగవత్ప్రసవీ త్వేతి) స్పష్టోఽర్థః॥.....॥౫॥

—ఇతి నష్టమప్రపాఠక పృథమఖండభాష్యమ్—

ఉ—వాగ్వాచనామ్నోధూయసీవాగ్వాయుగ్నైదంవిజ్ఞాపయతి య జుర్వేదగోసామపేదమాధ్వణఃచతుర్థః మితిసోహపురాణంపంచ మంవేనానాంవేదశిష్యగోరాశిందైవనిధింవాకోవాక్య మే కావనం దేవవిద్యాంబ్రహ్మవిద్యాం ధూతవిద్యాం క్షత్రివి ద్యాం నక్షత్రివిద్యాగోసర్వదేవజనవిద్యాం దివంచ పృథివీం చ వాయుచాకాశంచాపశ్చలైజశ్చ దేనాగ్శ్చ మనుష్యాగ్ శ్చ సకూగ్శ్చ వయాగ్సంచ త్పిణవనస్పతిజ్ఞాప్రపదాన్యా కీటపతంగపిపిలికం భమంచాధమకంచ సత్యంచాన్యతంచసా ధుచాసాధుదహృదయజ్ఞంచాహృదయజ్ఞందయదైవవాజ్ఞాభ విష్యన్నధర్మోనాధర్మోవ్యజ్ఞాపిష్యన్నసత్యంనాన్యతం నసాధునా సాధుసహృదయజ్ఞోనాహృదయజ్ఞోవాగైతత్సర్వం విజ్ఞాపయ

౧౦౦ సానందగీరియటికశక్తిరథావ్యరంగరామనుజభావ్యయక్తాయాః

తివాచమపాస్సేవతి ||

||౧||

శం—(వాగ్వాస) వాగితి - ఇంద్రియంజహ్వమూలాదివ్యవస్థానీమహితం వణానామభివ్యంజకం నణాశ్చనామెతినామ్నోవాగ్భూయసీత్యుద్భవతే, కార్యాద్వికారణంభూయోద్భవంలాకే యథాపుత్రాత్ప్రితా తదవ్యో కథంచ వాజ్ఞామ్నోభూయసీతి ఆహ - వాగ్వాఘ్నైవదంవిజ్ఞాపయతి ఆయమ్య కేవదఇతి తథా. యః రేవదమిత్యాది- సమానం హృదయజ్ఞం, హృదయప్రియం తద్విఫరితం అహ్యుచయజ్ఞం యత్ - యదివాజ్ఞాభవిష్యత్ వాగభావేఽధ్యాపనాభావః తదథాశ్చనణాభావః తచ్చ సణాభావే ధర్మాదినన్యజ్ఞాపిష్యత్ నవిజ్ఞాతమభవిష్యదిత్యథః తస్మాద్వాగైవైవచ్ఛబ్దోచ్ఛాగణనసర్వం విజ్ఞాపయతి అతాభూయసీవాజ్ఞామ్నః తస్మాద్వాచంబ్రహ్మైతుపాస్సేవతి || ౧౦

ఆ—వాగ్వాసనామ్నోభూయసీత్యక్తయోర్వాజ్ఞామ్నోరేకత్వాత్వావ్యవస్థావ్యాపకత్వానుసవత్త్రిత్యాశక్త్యావ్యాచయై (వాగితింద్రియమితి) జహ్వమూలాదివ్యవస్థాదితద్దేహారః కంశిరొదంతౌష్టనాసికాతాలానిగృహ్యంకేవాగింద్రియస్య వణాభ్యోభివ్యంకేభ్యోభూయసీవపి నామ్నసుభూయస్త్యం కుతస్త్యమిత్యాశక్త్యాహ (నణాశ్చేతి) తయోర్వ్యంగ్యవ్యంజకభావేపి కథం వ్యాప్యవ్యాపకత్వ మిత్యాశక్త్యాహ (కార్యాద్భితి) వాచోనామ్నోభూయస్త్యం ప్రశ్నపూర్వకం ప్రపంచయతి (కథంచేత్వాదినా) ఇతశ్చ వాచోభూయస్త్యమేవవ్యవస్థాహ (యద్యదితి) అన్వయప్యతి రెకాభ్యాంతస్యాః భూయస్త్యసిద్ధేఫలితమాహ (తస్మాదితి) || ౧౧

రం—గురురాహ (వాగ్వాసనామ్నోభూయసీ) వాచాభ్యో వ్యవస్థా తదేవప్రపంచయతి (వాగ్వాఘ్నైవదంవిజ్ఞాపయతి) వ్యవస్థానీమహితం (యజురేవదంసామవేదమాధర్వణంచతుర్థం మిత్యాది) హృదయజ్ఞః - మనోజః-హృదయప్రియఇత్యథః శిష్టస్పష్టం వీరత్వస్వీంవాగేవవిజ్ఞాపయతి పూర్వేణాన్వయః వాగభావేవితజ్ఞానంనాస్తీత్యపిదశయతి (యద్యైవాజ్ఞాభవిష్యన్నథర్కొనాథర్కొన్యజ్ఞాపిష్యత్) వాగింద్రియాభావే వేదాధ్యయనాద్యభావాద్ధర్మాదికం విజ్ఞాతంచనాభవిష్యదిత్యథః (ససత్వంనాసృతంససాధునాసాధున హృయజ్ఞోనాహృదయజ్ఞఇత్యాది) సప్తమః. || ౧౨ ||

ఉ—సయోవాచంబ్రహ్మైతుపాస్సే యావద్వాచోగతం తత్రా

స్య యథాకామచారోభవతి యోవాచంబ్రహ్మైశ్వర్యాపాస్తేఽస్మి
భగవోవాచో ధూయంతివాచో వానధూయోస్తీతి తన్నభగ
వాన్ బ్రవీత్సతి ॥..... ౧౨॥

— ఇతి సప్తమప్రపాతకే ద్వితీయఖండః —

శం—సమాసమస్యల్ ॥ ౧౩

— ఇతి సప్తమప్రపాతకే ద్వితీయఖండభాష్యమ్ —

౮—సయోవాచమిత్యాద్యన్యదిత్యుచ్యతే ॥ ౧౪

— ఇతి సప్తమ ప్రపాతకే ద్వితీయఖండభాష్యటీకా —

రిం— (సయోవాచంబ్రహ్మైశ్వర్యాపాస్తే యావద్వాచోగతంత్రాస్య య
థాకామచారోభవతీత్యాది) సర్వపూర్వవల్ ౧౫

— ఇతి సప్తమ ప్రపాతకే ద్వితీయఖండభాష్యమ్ —

ఉ—మనోవాసవాచోధూయోయథావైద్యేవామలకేద్వేవాకోతి

ద్వా వాత్మోముష్టిరనుభవత్యేవంవాచంచనామచమనోనుభవ

తి సయదామనసా మనస్యతి మంత్రాసధీయాయేత్యథాధీతక

ర్తాణిపర్వీయేత్యగురుతే పుత్రాంశ్చ పశూంశ్చేచ్ఛేయేత్యే

థేచ్ఛత ఇమంచలొక మముంచేచ్ఛేయేత్యేథేచ్ఛతే మనోహ్య

త్తామనోహిలోకొమనోహిబ్రహ్మమనఉపాస్తేస్యతి ॥౧౬॥

శం—మనః- మనస్యనవిశిష్టమంతఃకరణం వాచోధూయః తద్ధిమనస్య న
వ్యాపారవద్వాచంవక్తవ్యపిరయతి. తెనవాజ్ఞసన్యంతభావతి, యచ్చ యస్మి
న్నంతిభావతి- తత్తస్యవ్యాపకత్వా తతోధూయోభవతి యథావైలోకద్వేవా
ఆమలకేఫల- ద్వేవాకోలే- బదరఫలే-ద్వావాత్మో- విభీతకఫలముష్టిరనుభ
వతి- ముష్టిసేఫలేవాగ్ధ్యోజ్జ్వలముష్టిరనుభవతి- ప్రభావంతః ఏవంవాచంచనామచా
మలకాదీనననోఽనుభవతి, సయదా, పురుషాయస్త్రా కాలేమనసా- అంతః
కరణేనమనస్యతి, మనస్యనం వివక్షాబుద్ధిః కథం మంత్రాసధీయాయ- ఉచ్చార
యేయమితి, ఏవంవివక్షాంకృత్వాఽథాధీతే, తథా, కర్తాణిపర్వీయేతి- చిక్కిర్తా
బుద్ధింకృత్వాఽథగురుతే పుత్రాంశ్చపశూంశ్చేచ్ఛేయేతి - ప్రాప్తీచ్ఛాంకృ
త్వా తత్ప్రాప్తిప్రపాయానుష్ఠానేనాథేచ్ఛతే, పుత్రాదీనాం ప్రాప్తీత్యర్థః
తథా- ఇమంచలొక మముంచేచ్ఛేయేతి తత్ప్రాప్తిప్రపాయానుష్ఠానే

౫౯౦ సానందగిరియటికశక్కురభాష్యరంగరామానజభాష్యయ్యాయాం
 నాథచ్చతే- ప్రాప్నోతి మనోహ్యత్వాత్తనః కర్తృత్వంభోక్తృత్వంచసతి
 మనసి- నాన్యభతిమనోహ్యత్వైశ్చుద్యతే (మనోహిలాకః) సత్సేవహిమన
 సిలఃకొభవతి తత్ప్రపుష్కపాయానుష్ఠానంచేతి మనోహిలాకోయస్తాత్ - త
 స్సాన్యహిబ్రహ్మ యతివచం తస్మాన్మనఃపాస్సేవతి ॥౧॥

ఆ- మనశ్చబ్రహ్మసృష్టిమాత్రవిషయత్వం వ్యావర్తయతి (మనఇతి) కథం
 తస్యవాచామాయ స్వంతదాహ (తద్భీతి) వాచోమనస్యంభిభావేషు కుతా
 మనసస్తస్యాభాయ స్తవ్యంతరాహ (యచ్ఛేతి) మనసావాగాదెర్వాప్తిం
 చ్చప్రాప్తేనస్పృష్టయతి (యథేత్యాదినా) ఇతిశ్చమనసోస్తిథాయస్తవమిత్యా
 చ (సయదేతి) వివక్షాయుద్ధిః- తాంకరోతితిశేషః ఇచ్ఛేయేతి- ఇచ్ఛాంకృ
 త్వేతిశేషః తస్మాత్కర్తృత్వముపపాదయతి (ఆత్మనఇతి) తస్యలొకత్వోపాదయతి
 (సత్సేవేతి) ॥౧-౨॥ — ఇతిషష్ఠ్యప్రపాతకష్టతీయశఖండభాష్యటీకా.. —

రం- గురురారావ (మనోవాపవాచామాయానానా) (యథావైద్యేవా
 మలకే ద్వైవాకొలెద్వానాఽక్షాముష్టిరనుభవశ్చైవం వాదంచనామచమనోఽ
 నుభవతి) యథామలకఫలద్యయంవా కోలఫలద్యయావా- విభీతకఫలద్యయం
 వా- ముష్టానంతర్గతంభవతి - ఏవంవాఽన్యమనీమనస్యంతర్గతలైశ్చత్సభావః త
 దెవోపపాదయతి (సయదామనసామనస్యతిమంత్రానధీయాయైత్యభాధితక
 ర్తాశికుప్రీయైత్యభవతులేశ్యాది) సః - పురుషాయదామనసామంత్రానధీ
 యాయ- మంత్రానచ్చాగ్రయేయమితిమనస్యతిమనుతే- తదనంతరమేవాధీతే.
 కర్తాశికురవాణీతి మననానంతరమేచకర్తాశిగురుతే. పుత్రాంశ్చపశూంశ్చేచ్ఛే
 యం; ఇమంచలోకింఽములొకంచేచ్ఛేయ మితిమత్వాఇచ్చతి, అతశ్చమనన
 లక్షణమనోవాపరాధీనత్వాద్వాగాదిప్రవృత్తైర్మనసాభాయస్తవమితీభా
 వః (మనోహ్యత్వామనోహిలాకోమనోహిబ్రహ్మ) మనోఽధీనత్వాదాత్మధ
 మభూతకర్తృత్వాదేర్మనసీవాత్తా. లోకస్యాపిమనోవాపరాధీనత్వాత్
 మనసీవలోకః. వాగాద్యపెక్షయాబృహత్త్వాన్యనోహిబ్రహ్మ. (మనఃపాస్సేవ
 తి) అతస్తస్యమనఃపాస్సేవిత్యభావః ॥ ॥౧॥

ఉ- సయోమనోబ్రహ్మాత్మపాస్తేయావస్తనసాగతం తత్రాస్య
 యథాకామచారోభవతి యోమనోబ్రహ్మాత్మపాస్తేస్తీభగవా
 మనసాభూయఇతి మనసావాపభూయోస్తీతితన్మేభగవాన్ బ్రవీ

త్వతి ॥౨॥ ఇతి సప్తమ ప్రపాఠకే తృతీయఃఖండః॥

శం—(సయోమనత్త్యాది) సమానమ్ ... ॥౨॥

ఇతి సప్తమ ప్రపాఠకే తృతీయఃఖండభాష్యమ్

రం—(సయోమనా బ్రహ్మేత్తువాస్తేయావన్తససాగతం తత్రాస్య యథాకా
మచారోభవతీత్యాది) స్వప్రోధః ... ॥౨॥

ఇతి సప్తమ ప్రపాఠకే తృతీయఃఖండభాష్యమ్

ఉ—సంకల్పవాచమనసాభూయాన్యచావైసంకల్పయతైః ఫలవ

స్య త్యేకవాచమీరయతి తామునామ్ని రయతినామ్ని మంత్రా

ఏకం భవంతి మంత్రేషు కర్మాణి ॥

॥ ౧ ॥

శం—(సంకల్పవాచమనసాభూయా) సంకల్పాపి-మనస్సనవదంతః
కరణవృత్తిః కర్తవ్యా కర్తవ్యవిషయవిభాగేన సమర్థానం, విభాగసహితమ
ధితే విషయేదిశిమాబుద్ధిమనస్సనానంతరంభవతి కథం యదావైసంక
ల్పయతే కర్తవ్యాదివిషయా విభజయేదంతే య కమిదంతర్మయ
క్తమితి అథమనస్యతి- మంత్రాసంధియాయేత్త్యాది; అథ- అనంతరంవాచమీర
యతి మంత్రాదుచ్చారణే తాంచవాచం ఉనామ్ని, నామోచ్చారణమిత్తం
వివక్షాంకృత్యైరయతి నామ్ని- నామసామాన్యేమంత్రాః శబ్దవిశేషాస్సంతః ఏ
కంభవంతి- అంతర్భవంతీత్యర్థః సామాన్యేహివిశేషాస్తస్యభవతి మంత్రేషు
కర్మాణ్యేకంభవంతి మంత్రప్రకాశితానిపికర్మాణిక్రియంతే - నామంత్రక
మస్తికమయద్ధిమంత్రప్రకాశనేన లబ్ధసత్తాకం సత్కర్మబ్రాహ్మణేనైవంక
ర్తవ్యమస్తే ఫలాయేతివిధియతే యాఽపుత్యత్తి రాప్రహ్మణ్యుకమణోద్భ
వ్యతే సాపిమంత్రేషులబ్ధసత్తాకానామేవమర్థాం స్పష్టికరణం నహిమంత్రా
ప్రకాశితం కర్మకీచిత్వాప్రహ్మణ్యుత్పన్నం దృశ్యతే. త్రయీవిహితంకర్మే
తి ప్రసిద్ధంకా- త్రయీశబ్దేషు ఋగ్యజుసామసమాఖ్యా * మంత్రేషుక
ర్మాణివయోయాన్యపశ్యంతి చాభర్వణే తస్మాదుక్తం మంత్రేషుకర్మా
ణ్యేకంభవంతి ॥

॥ ౧ ॥

అ—సంకల్పశబ్దార్థమాహ (సంకల్పాపి) కాసాస్యకరణవృత్తిః-యా
సంకల్పశబ్దేత్యాశక్యాహ (కర్తవ్యేతి) ద్వివిధేవిషయవిభాగస సమర్థి
తేపికథంయథోక్తస్యసంకల్పస్య మనసాభూయస్త్వమిత్యాశక్యాహ (విభా

౧౯౨ సాసద్గిరియతీకశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయుయాకామ
 గసహిత) సంకల్పస్యకారణత్వాత్తనసత్త్వకార్యత్వాదతోభూయస్తవమిత్యర్థః
 కార్యకారణభావంతయోరాకాంతానూర్వకంవ్యక్తీకరతి (కథమిద్వాదినా)
 మనసస్సకాశాద్వాదోఽనంతరభావిత్యే విశేషదశాయతి (తాంఘతి) నా
 మ్నిమన్త్రాణామస్తభావసమర్థాయతి (సామాన్యేహిత) కథంమంత్రేష్వ
 నుపలబ్ధకర్మాణామంతర్భావః- తత్రాహ (మంత్రేతి) కథంకర్మాణా మ
 న్నకమస్తీతివ్యత్యై- ద్వాహ్మణవిహితస్యాపి కర్మాణాదశానాదిత్యాశక్త్యాన్
 చా (యద్దీతి) ద్వాహ్మణస్య మంత్రేవ్యాఖ్యనమావత్వాదతిస్పష్టమంత్రాను
 పలమేపి కల్పితే మంత్రాత్తవమిత్యర్థః. ఏతదేవ ప్రసందయతి (నూన్
 త్యాదినా) ఏకస్యాంశాభాయా- యన్మనోవా- త్తవంబుద్ధి, రిబద్ధాభా
 వ్తరీయమస్త్రప్రకాశితం భవిష్యతీత్యతిశేషస్తవమాహ (త్రియాతి) తథా
 పికథం మస్త్రప్రకాశితత్వం- తత్రాహ (త్రియాశబ్దశ్చేతి) మంత్రేషు క
 మాణ్యంతర్భావంతీత్యతిశ్రుతేనమతికథయతి (మంత్రేష్వీతి) ||౧||

రం—గురురాహ (సంకల్పావాసమసతోభూయానిత్యాది) (యదావైసం
 కల్పయతేఽథమనన్యత్యథవాచమిదంబలీత్యాది) యదాఇదంతిక్తాయుక్తమి
 తిసంకల్పయతి- అథ తదామనన్యతి- ఇదంతిక్తన్యమితిమన్యతే. తతశ్చవాగిం
 ద్రియంపెరియతి తచ్చవాగింద్రియంనామ్నిరయతి- శబ్దోచ్ఛారణవిషయేని
 యంత్రైశ్చత్యర్థః, శిష్టాన్వప్తమ్ || ౧ ||

ఉ—తానిహవావీతానిసజ్జలైకాయనాని సంకల్ప తతాని సం
 కల్పే ప్రతిష్ఠితానిసమర్థవతాంధ్యావాష్కధీనసమకల్పేతాంవా
 యశ్చకాశంచసమకల్పంతామాపశ్యతేజశ్చతేషాగ్సంకల్పేష్వ
 వషణ్సజ్జలైవషణస్య సంకల్పప్రాయస్సగ్ సజ్జలైవతే
 న్నన్యసంకల్పేప్రాణాః సజ్జలైవనైప్రాణానాగ్సంకల్పేష్వ
 మన్తాస్సజ్జలైవనైమన్తాణాగ్సంకల్పేష్వకర్మాణి సజ్జలై
 వైకర్మాణాగ్ సంకల్పేలోకస్సజ్జలైవలొకస్య సంకల్పేష్వ
 సర్వాగ్సజ్జలైవతేసంకల్పస్సజ్జలైవముపాస్సీతి ||౨||

శం—తానిహవావీతాని- మనఃపదీనసజ్జలైకాయనాని- సజ్జలైవీ
 ౨యసం. గవసం. ప్రలయాయేషాంతానిసజ్జలైకాయనాని సజ్జలైవత్
 కార్యత్వత్ సజ్జలైవప్రతిష్ఠితానిస్థితా. సమర్థవతాం-సజ్జలైవంకృతవత్త్యా

వివహిత్యాశ్చ పృథివీచ- ద్యావాపృథివీ. ద్యావాపృథివ్యానిశ్చ లేలక్ష్యేతే. త
 థా (సమకల్పేతాం వాయుశ్చాకాశంచ) ఏతావపి సంకల్పం కృతవన్తావివ త
 థా (సమకల్పంతావశ్చ తేజశ్చ) స్వేనరూపేణ నిశ్చలానిలక్ష్యంతే యతస్తే
 మాం ద్యావాపృథివ్యాదీనాం సంకల్పైః - సజ్జల్పనిమిత్తం వషణం సజ్జల్పతే
 సమధీభవతి తథా వషణస్య సంకల్పైః సజ్జల్పనిమిత్తమన్నం సంకల్పతే.
 వృష్టేహ్యేన్నంభవతి (అన్నస్య సంకల్పైః ప్రాణాస్సంకల్పన్తే) అన్నమయా
 హి ప్రాణాః అన్నోపప్తంభకాః * అన్నం దామేతి హి శ్రుతిః తేషాం స కల్పైః
 మంత్రాన్ సజ్జల్పంతే. ప్రాణవాహిమన్త్యానధితే - నాబలః మంత్రా
 శాంహి సంకల్పైః కర్మాణి అగ్నిహోత్రాదీని సంకల్పంతే అనుష్ఠీయ మానా
 నిమన్త్య ప్రకాశితాని సమధీభవ నిఫలాయ తతో లోకః - ఫలం సంకల్పతే క
 మేకత్వేన మవాయితయా సమర్థో భవతి త్యభిధానం లోకస్య సంకల్పైః సర్వం జగ
 త్సంకల్పతే, స్వరూపాంతైకత్యాయవచిచ్ఛేదం సర్వం జగద్యస్మిన్ లావనానంతర్యం
 సంకల్పమూలం అతో విశిష్టస్స ఏవ సంకల్పః, అతస్సంకల్పముపాస్వ ॥ ౨ ॥

ఆ—తథాపి కథం సజ్జల్పస్య భూయస్తస్మిన్ త్యాశ్చ జ్ఞానా (తానీతి)
 అయం సర్వాయ త్వేనోక్తగమనస్య క్రియాత్వం వ్యావర్తయతి (పరియత్తి) ఇ
 తశ్చ సజ్జల్పస్యాప్యస్థిమహత్త్వమిత్యాహ (సమకల్పకామితి) యతో ద్యా
 వాపృథివ్యాదియ మహత్త్వపి సజ్జల్పానువృత్తిర్భవతి అతోపితస్య మహ
 త్త్వం గమ్యతే న కేవలం కారణత్వాదేవేత్యభిధానం. ఇతశ్చ తస్య మహత్త్వమేష్ట
 వ్యమిత్యాహ (తేషామితి) వృష్టేహ్యేలాకాది కార్యత్వాత్తదీయ సజ్జల్ప
 స్య తస్మిన్ మిత్తవ్యాపచారాత్తస్య భూయస్తస్య నిర్ధారిత్యభిధానం వృష్టివశాదన్నం స
 మధీభవతి త్యభిధానం ప్రసిద్ధిప్రమాణయతి (వృష్టేహ్యేతి) అన్నాధీనం ప్రాణ
 సామధ్యమితి త్రిహేమమాహ (అన్నమయాహితి) ఆహారమయః ప్రాణ
 ఇతి సక్త్యావత్కథమన్నమయత్వమిత్యాశ్చ జ్ఞానా (అన్నోపప్తంభకా ఇతి)
 తత్ప్రవాహసంయోగశ్రుతిం ప్రమాణయతి (అన్నమితి) ప్రాణానాం మన్త్యా
 భ్యయం కారణత్వం పుష్కాదయతి (ప్రాణవానితి) తతః - మంత్రప్రకా
 శితకర్మవశాదితియావత్, కర్మఫలవశాత్తగతస్సర్వస్యాంతైకత్యేవ కథం సంక
 ల్పస్య మహత్త్వమిత్యాశ్చ జ్ఞానా (ఏతద్ధీతి) తస్మాత్త్వేన తేషాం హి (అత ఇతి
 రం—(తానిహవావీతాని సంకల్పైకాయనాని సజ్జల్పాన్తేకాని సజ్జల్పే

౫౯౪ సానందసిరియటికళజ్జురభాష్యరంగరామానుజభాష్యయుక్తాయాం
 ప్రతిష్ఠితాని) తాన్యేతానినామదీనిసజ్జుల్పవికమయనంమగోయేమాం
 తానిసంకల్పేకాయనాని సజ్జుల్పసుసారీశీతియావత్ సజ్జుల్పఃఆత్మా-కర్తా
 యేమాంతానిసజ్జుల్ప త్తాని, సజ్జుల్పకర్తృకాణీత్యర్థః యద్వాప్యసజ్జు-
 ల్పః ఆత్మా, వ్యావకోయేమాంతాని, సజ్జుల్పవ్యాప్తానీతియావత్ సంకల్పేవ
 తిష్ఠితానిఅసంకల్పేవిమాంసంతా, అతిస్సంకల్పాధీనసంతాకానీతి యావత్
 (సమర్థవతాం ద్యావాపృథివీసమకల్పేతాంవాయశ్చాకాశంచసమకల్పంతామా
 వశ్యతేజశ్చ) ద్యాశ్చపృథివీనిశ్చలతయా వరావహాఞ్చితసజ్జుల్పంకృతవత్కా
 విత్యర్థః, తథావాయ్వాకాశాదయోఽపి సేవసరూపేణవరామహాఞ్చి స్వస్వ
 కార్యంచ కరవామహేఞ్చి సజ్జుల్పంకృతవంతఞ్చిత్యర్థః, తథాసజ్జుల్పభా-
 వే తథాప్రవృత్త్యనుభవాదితిభావః (తేమాంసంకల్పప్రైవషణంసజ్జుల్పతే)
 అపైజోఽధీనత్వాదవ్యవహారస్య ఆవస్తేహానిచ సమ్యక్సజ్జుల్పనాంసంకల్పకార్య
 నమథానిభవంతు ఇత్యేనుతత్త్విద్యేపిషణం సజ్జుల్పకృత్యర్థః (వషణస్య
 సంకల్పప్రాప్తినంసజ్జుల్పతే) అన్నస్యనమాధీనత్వాత్ అన్నంపషణసిద్ధ్యే
 సజ్జుల్పతేఞ్చిత్యర్థః అన్నస్యసంకల్పప్రైవ్యాగ్రాసజ్జుల్పంతే) అన్నసమృద్ధిం
 ప్రాణాస్సజ్జుల్పంతఞ్చిత్యర్థః (ప్రాణానాంసంకల్పప్రైవమంత్రాస్సజ్జుల్పం
 తే) మంత్రిచాచారస్య ప్రాణాయత్తత్వాత్ మంత్రాస్తస్మిద్విమాణంసంతే
 (మంత్రాణాంసంకల్పప్రైవమాణంసజ్జుల్పంతే) అగ్నిహోతాగ్రాదీనాం కర్మ
 ణాం మంత్రిజన్యస్త్యుత్పత్తినానుష్ఠానత్వాదితిభావః (కర్మాణాంసంకల్పప్రైవ
 కస్సజ్జుల్పతే) స్వగౌరదిహాసంకల్పమాధీనత్వాద్వికల్పానితిభావః (లోకస్య
 సంకల్పప్రైవరవంసజ్జుల్పతే) సర్వసౌఖ్యపిభూతిభూతస్య లోకకామత్వాదితిభా-
 వః, అత్రాచేతనేషు సజ్జుల్పకథనంస్తుత్యర్థఃతయాచేతనత్వాదోపేణవా, తద
 భిమానిదేవతాపరతయాహావపన్నమితి దృష్టవ్యః (సవిషసజ్జుల్పః) ఏతాదృ
 శమహిమశాలీ సజ్జుల్పకృత్యర్థః (సజ్జుల్పముపాసేస్సవి) స్పష్టార్థః॥౨

ఉ—సయస్సజ్జుల్పంబ్రహ్మేశ్వరసాస్తేసంకల్పప్రాప్తేవసలూకా ధ్య
 వాఢ్యువః ప్రతిష్ఠితాన్ ప్రతిష్ఠితాన్ ౨వ్యభిమానానవ్యభ
 మానోఽభిసృజ్యతియావత్సంకల్పస్య గతంత్రాస్య యథాకా
 మచారోభవతియస్సజ్జుల్పంబ్రహ్మేశ్వరసాస్తేఽపిభగవత్సజ్జు-
 ల్పామూఢయఞ్చితసజ్జుల్పద్వావధూయోఽస్తీతి తనేభగవాన్

బ్రహ్మిత్వేతి॥3॥ — ఇతి సప్తమ ప్రపాఠకే చతుర్థః ఖండః —

శం—ఇత్యక్తావస్థలమాహ తదుపాసకస్య, సయస్సజ్జల్పం బ్రహ్మేతి, బ్రహ్మబుద్ధ్యాపాస్తే సకృప్తావై, ధాత్వాఽస్యేమేలోకాః ఫలమితీకృప్తా, సమథితా నజ్జల్పితానః, వివాన్ భువాన్, నిత్యానత్యంతాభ్యువాపేక్షయా భువశ్చ స్వయంతానాహ్యభువతేష్వ లోకేభ్యుక్తపిర్వ్యథైతి భువస్సక్ పృతిష్ఠితా, ఉపకరణసంపన్నానిత్యథః, పశువుత్రాదిభిః పృతిష్ఠితైవ తిత్తిదశనాత్. స్వయంచపృతిష్ఠితః, అత్తియోపకరణసంపన్నః అవ్యథమానా అమిత్యాదిత్యాసరిహితా అవ్యథమానశ్చ స్వయమభిసేధ్యతి అభిప్రాప్నోతిత్యథః యావత్సజ్జల్పస్యగతం నజ్జల్పగోచరః తత్కాన్యాయథాకామచారోభవతి ఆ త్తస్సంకల్పస్య, సతేస ర్వేషాం సంకల్పస్యేతి, ఉత్తరఫలవిరోధాత్ (యస్సజ్జల్పంబ్రహ్మేత్వేపాస్తే ఇతి) పూర్వసత్ .....॥3॥

— ఇతి సప్తమ ప్రపాఠకే చతుర్థః ఖండభావ్యం —

ఆ—ఆత్తాత్రిక్తానాం లోకానాంకథానిత్యత్వం- అతఃపా (అత్యంతైతి) లోకానామేషం భువత్వముచ్యతా, కిమితిలోకినస్తమచ్యతైతి త్రాహ(లోకినాహితి) కథముపకరణసంపన్నేషు ప్రతిష్ఠితశబ్దోభవతీత్యా శబ్దాన్యహ (పశువుత్రాదిభిరితి) యావత్సజ్జల్పస్యేత్యాదిత్యుక్తేర్విషయసంకోచబద్ధయతి (ఆత్తని ఇతి) సంకల్పస్య, యావద్గోచరస్తత్కాన్యకామచారోభవతీతి సమ్బంధః నిరంకుశేసంకల్పశబ్దేకాహనిరిత్యా శబ్దాన్యహ (ఉత్తిరేతి) యదిసంకల్పమాత్రిస్య గౌడరేసంకల్పాపాసకస్యకామచారోభవతి, తేహిసంకల్పస్య విచిత్రితయాసర్వగోచరత్వ సంభవాత్ * యావచ్చిత్రిస్య గతమిత్యాదినా వక్ష్యయాగఫలంపరుభ్యతే సహింకల్పాపాసనాదెవసర్వస్మిన్ ఫలే సిద్ధైవత్రాద్యపాసనం తస్యైవవాప్త్యధక్త్రయిశుముచితం - అతీయావత్సంకల్పస్యేత్యాదిత్యుక్తేరుక్తసంకోచాయుక్తఇత్యథః ... .. ॥ 3॥

— ఇతి సప్తమప్రపాఠకే చతుర్థః ఖండభావ్యతీకా —

రం—(సయస్సంకల్పంబ్రహ్మేత్వేపాస్త ఇతి) (సకృస్తాస్తేసలొకాన్ధ్రవాన్ భువఃపృతిష్ఠితాన్ పృతిష్ఠితోఽవ్యథమానానవ్యథమానోఽభిసేధ్యతి) సంకృప్తా సంకల్పసిద్ధాన్ ద్రువాన్- నిత్యాన్ భోగోపకరణైఃపృతిష్ఠితాన్ అవ్యథమానాన్, శత్రుప్రీతాదిరహితాన్, ఏతాదృశాన్లొకాన్ స్వయమపి భు

౧౯౬ సానద్వగిరియతీకశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయయాక్రామ్
వత్సప్రతిష్ఠితత్వావ్యథమావత్సయ కస్సన్నభిసిధ్యతి-ప్రాప్తోతిత్యథః (యా
వత్సంకల్పస్యగతంతి తాస్య యథాకామచారోభవతీత్యాది) స్పష్టోధః ॥౩॥

—ఇతి సప్తమప్రపాతకే చతుర్థఖండభావ్యమ్—

ఉ—చిత్తంవావనంకల్పాద్భూయోయదావైచేతయతేఽధనంకల్ప

యతేఽధమనస్సత్యధవాచమిరయతితాముసామ్మిరయతి నా

మ్మిమంత్రావీకలభవంతిమంత్రేమకమాణి ॥ ౧౦

శం—చిత్తంవావనంకల్పాద్భూయోస్తి చిత్తం చేతియిత్యత్వం పాప్తకాలా
నురూపబోధస్త్వం, అతీతానాగతివిషయప్రయోజననిరూపణసామర్థ్యం చ త
త్సంకల్పాదపిథూయః కథం యదావైప్రాప్తం న స్పీదమేవం ప్రాప్తమితి చే
తయతే - తదాతదాచానాయవాఽబోహాయవాఽధనంకల్పయతే (అధమన
స్సతీత్యాది) పూర్వసత్ ॥ ౧౧

ఆ—చిత్తశబ్దస్య మనశ్శబ్దేన పునరుక్తిపరిహారతి (చిత్తంచేతియిత్యత్వ
మితి) తస్యాత్వత్వం వ్యాపితీయతి (పాప్తితి) ఇద-వ-స్వేవంప్రాప్తమితి
పాప్తకాలావస్తునావత్సవరోధచేతనాభ్యావృత్తిశేషః తద్వత్త్వం చిత్తమి
త్యథః అతీతంభోజనంతృప్తినాధనందృష్టం భోజనత్వాదాగామినోపి తస్యశ
చేవప్రయోజనమితినిరూపణ సామర్థ్యం చిత్తమితిప్రసిద్ధమిత్యాహ (అతీతేతి)
యథోక్తస్య చిత్తస్య సంకల్పాద్భూయస్తస్యం పశ్యేత్పూర్వక-వృత్త్యాదయతి (క
థమిత్యాదినా) సంకల్పప్రకరణంపరామృశతి (పూర్వవిదితి) ॥ ౧౨

రం—(చిత్తంవావనంకల్పాద్భూయోయదావైచేతయతేఽధనంకల్పయతేఽ
ధమనస్సతీత్యాది) * అధ్యససాయాభిమానవిస్తావృత్తిభేదాన్తననవిద్యహ
జ్జ్వరచిత్తశబ్దేవ్యపదిశ్యరణితి * హస్తాదయస్తుత్తిలైఽతాన్తేనమితిసూత్రే
భాషితత్వాత్ ప్రాప్తకాలానురూపాతీతానాగతివిషయప్రయోజనవింతానురూప
ప్రవృత్తివిజ్ఞప్తంమనశ్చిత్తమితిశుచ్యతే-చేతయతిధాత్వభోగపిసవివిజ్ఞప్తంసప్తప్తం

ఉ—తానిహవావీతానిదివైకాయనానిదితాత్తానిచిత్తేవృత్తిష్ఠితానిత

స్తాద్యద్యపిచహువిదచిత్తాభవతినాయమస్తీర్వేవైవమాహు ర్య

దయంబేదయద్వాయంవిద్వాన్నేత్థమ చిత్తస్సత్యధయద్య

ల్పవిద్చిత్తవాగ్భవతి తస్తావవారశుశూషనై చిత్తగోమ్యైవై

షామేకాయసంచి త్తమాత్తాచిత్తంప్రతిష్ఠాచిత్తముపాస్సేవతి ॥ ౧౩

శం—తాని, సజ్జలంబుదీనిక మఁఫలాస్తానిచిత్తైకాయనానిచిత్తాత్తాని చిత్తా
త్పన్నాని చిత్తైవృత్తిత్తాని చిత్తస్థితానీత్యపి పూర్వవత్. కి చ, చిత్తస్యమాహ-
త్త్వం, యస్మాద్చిత్తం సంకల్పాదిమూలం-తస్మాద్యద్యపిబహువేత్-బహుశాస్త్రా
దిపరిజ్ఞానవాక్ సన్నచిత్తాభవతి-ప్రాప్తాదిచేతయిత్యత్యసామర్థ్యవిరహితా
భవతి తనిపుణాలౌకికాః నాయమస్త్రీ-విద్యమానోవ్యసత్సమపివేత్త్యేనమాహుః
యద్బాహు.కించిద్బాహుగిదిచేద శ్రుతవాక్ తదవ్యసత్సవ్యదైవతికథయంతి క
స్తాత్ యద్యయంవిద్వాన్సాత్. ఇత్థం-ఏవమచిత్తానసాత్. తస్మాదవ్యశ్రుతమ
వ్యశ్రుతమేవేత్యాహురిత్యధః అథ ఆల్పవిదపియదిచిత్తవాక్ భవతి తస్మానీత
స్తే తమక్తాఃగ్రహణాయోనోత అపిశుశూషణై శ్రోతుమిచ్ఛన్తి తస్మాచ్ఛ
చిత్తంశ్రోతవైషాం సంకల్పాదీనామేకాయనమిత్యాది పూర్వవత్ ॥౨॥

ఆ—యథాసజ్జలంబుదీని నిమిత్తత్వేనతి స్తుత్యథామధికరణత్వముక్తం త
థాచిత్తస్యనిరుక్తస్య సజ్జలంబుదీని నిమిత్తత్వేపి స్తుత్యథామేవతదధికరణ
త్వమిత్యాహ (తానీతి) ఇతశ్చచిత్తస్యాస్తివైశిష్ట్యమిత్యాహ (కించేతి) య
ద్యపిబహుశాస్త్రాధిపరిజ్ఞానవాక్ తథాపియద్యచిత్తాభవతీతియోజనా. అచిత్త
స్యానత్సమత్వం శ్రుతవైషామ్యంచేత్సక్తం ప్రశ్నద్వాపరావిన్యాయోతి (కస్తాని
త్యాదీనా) శ్రుతమపీత్యపిశబ్దేనసత్త్వం గృహ్యతే; చిత్తాధావేశ్యతాదేర్వైషయ
ర్హ్యిత్యాదిదేవశిష్ట్యమాదిప్రమ్. ఇగానీతదైవశిష్ట్యేచాత్వవరమాహ (అథేతి)
చిత్తంతాక్తాఃగ్రహణాధాం శ్రోతుమిచ్ఛన్తి లోకస్యభవతీత్యత్ర శ్రోతుమా
హ (తస్మాదితి) ౨-౩ ॥—ఇతిసప్తమప్రపాతకెపశ్చ మఖండధావ్యతీకా—

రం—(తానిహవావీతానిచిత్తైకాయనాని చిత్తాత్తానిచిత్తైవృత్తిత్తాని) ఉ
క్తోః (తస్మాద్యద్యపిబహువిదచిత్తాభవతీనాయమస్త్రీత్యేవైనమాహుర్యద
యంచేద) బహుశాస్త్రజ్ఞాపి పుమాన్విషయప్రయోజననిరూపణలక్షణచిత్తహీ
నాయదాభవత్-తదాలౌకికాః అయంనాస్తి అయంపేదేతియత్ తదపినాస్తి
త్యేనం జ్ఞాతారంతదీయం శాస్త్రజ్ఞానంచాపలపన్తిత్యధః. కించ తత్రయిక్తంచ
వదన్తి. కాయక్తిః (యద్వాఽయంవిద్వాన్నైత్తమచిత్తస్యాదితి) యత్,య
దిఅయంపుమాక్ విద్వాన్వా విద్వానేవసాత్ - తేహాత్తమచిత్తానసాత్.
తస్మాదెతస్యశాస్త్రజ్ఞానమేవనాస్తీత్యాహురిత్యధః(అధీయద్యల్పవిద్చిత్తవాక్
భవతితస్మావీనతశుశూషణై) యద్యల్పశాస్త్రవిదపిచిత్తవాన్భవతి - తస్మే

౫౯౨ సానందగిరియటికశబ్దరథావ్యరంగరామానుజభాష్యముక్తాయాం
శుశూషస్తే తద్వాక్యంశోతుమిచ్చంతిజనాశ్చత్యథః (చిత్తంహ్యైవైషామే
కాయసంచిత్రమాత్మాచిత్తం ప్రతిష్ఠాచిత్రమపాస్వేవతి) పూర్వవదథః ॥౨॥

ఉ—సయశ్చిత్తబ్రహ్మైశ్వరపాస్తేచిత్రావైసలాలాకా ధ్మివాన్
ధ్మివః ప్రతిష్ఠితా ప్రతిష్ఠితౌఽవ్యథమానానవ్యథమానౌఽ
భిసిన్యతియావద్ధి తస్యగతంతత్యాస్యయథాకామచారోభవతియ
శ్చిత్తబ్రహ్మైశ్వరపాస్తేఽస్తిభగవశ్చిత్తాద్భూయత్యతి చిత్రాదావ
వధూయోస్తీతితస్థేభగవాన్బ్రవీత్వతి..... ॥ 3 ॥

— ఇతి స ప్రమప్రపాతకే పంచమఖండః —

శం—చిత్రా, ఉపచితాన్పుద్ధిమద్భుతైః సః, చిత్తాపాసకః ధ్మివానిత్యా
పిచ- ఉక్తాథం ॥౩॥ — ఇతి స ప్రమప్రపాతకే పంచమఖండభాష్యమ్ —

రం—(సయశ్చిత్త బ్రహ్మైశ్వరపాస్తేచిత్రావైసలాలాకా ధ్మివాన్ప్రవత్యత్యా
ది) చిత్రా- ఉపచితానిత్యథః, ఇతరత్పూర్వవత్ ... .. ॥౩॥

— ఇతి స ప్రమప్రపాతకే పంచమఖండభాష్యమ్ —

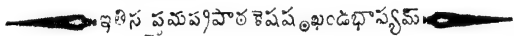
ఉ—ధ్యానంవాపచిత్రాద్భూయోధ్యానయితీవప్యథివీధ్యానయితీవాంతరి
క్షంధ్యానయితీవచ్యోధ్యానయితీవాచోధ్యానయితీవపర్వతాధ్యా
నయితీవ దేవమనుష్యాస్తస్మాద్భిక్షహమనుష్యాణాం మహత్తాం
ప్రాప్నువంతిధ్యానాపాదాగ్ శాశ్వతైవతే భవంత్యథయేఽ
ల్పః కలహిసః పిశునాఉపవాదిసస్తేఽథయేవ్రథవోధ్యానా
పాదాగ్ శాశ్వతైవతేభవంతిధ్యానముపాస్వేవతి ॥ ౧॥

ఉ—సయోధ్యానంబ్రహ్మైశ్వరపాస్తేయావద్ధ్యానస్యగతంతత్యాస్య
యథాకామచారోభవతి యోధ్యానంబ్రహ్మైశ్వరపాస్తేఽస్తిభగవో
ధ్యానాద్భూయత్యతిధ్యానాదావవధూయోస్తీతి తస్థేభగవాన్
బ్రవీత్వతి ॥ ... .. ॥౨॥

— ఇతి స ప్రమప్రపాతకే షష్ఠఖండః —

శం—(ధ్యానంవాపచిత్రాద్భూయః) ధ్యానంనామ- శాస్త్రాక్రదేవతాహ్యం
మృనేష్వచలౌభిన్నజాతీయైరనంతరితః ప్రత్యయసంతానః, ఏకాగ్రతేతియమా
చుః దృశ్యతేచధ్యానస్య మాహత్వస్థలతః. కథం, యథాయోగీధ్యానన్నిశ్చ
లౌభవతిధ్యానఫలలాభ- ఏవంధ్యానయితీవ నిశ్చలాదృశ్యతేవృథివీ (ధ్యానయితీవా

స్తరిక్షమిత్యాది) సమానమన్యత్ దేవాశ్చమనుష్యాశ్చ దేవమనుష్యాః మనుష్యావనవాదేవాః దేవమనుష్యాః, శమాదిగుణసంపన్నామనుష్యాదేవ స్వరూపంనజహతీత్యర్థః యస్మాదెవంవిశిష్టంధ్యానం - తస్మాద్యగ్రహాలాకే మనుష్యాణామేనధనేర్విద్యయాగుణైర్వామహత్తాం మహత్త్వంప్రాప్నువంతి ధనాదిమహత్త్వహేతుం లభంత్యగ్రహణః ధ్యానాపాదాంశాశ్చ-ధ్యానస్యాపాదనం ఆపాదః ధ్యానఫలలాభశ్చైతత్ తస్యాంశః- అనయవః కలకాచిత్; ధ్యానఫలలాభకలావంత్యగ్రహణః, తేజవంతి- నిశ్చలాగ్రహలక్ష్యంతే నక్షుద్భాగవ అథయేపునరల్పాః క్షుద్భాగః. కిందిదపిధనాదిమహత్త్వేదేశ మప్రాప్తాః తే పూర్వా క్రివివరీతాః కలహింశః- కలహశీలాః పిశునాః పరదాయోద్భాసకాః ఉపవాదినః- పరదోషంసామీప్యేయ క్తమేవనదితుంశీలయోషాంతే ఉపవాదినశ్చ భవంతి అథయేమహత్త్వం ప్రాప్తాధనాదినిమిత్తం- తేనాన్యక్ ప్రతిభవంతీతి ప్రభవః. విద్యాచార్యరాజేశ్వరాదయః (ధ్యానాపాదాంశాశ్చవేత్త్యాది) ఉక్తార్థః; అతాదృశ్యతేధ్యానస్య మహత్త్వంఫలతః అతాధూయశ్చిత్రాల్ అతస్తదుపాసేవిత్యాది, ఉక్తార్థమ్... .. ॥౧౨౨

ఆ—కింతధ్యానమిత్యపేక్షాయామాహ (ధ్యానంనామేతి) అచలత్వంసాధయతి (భిన్నజాతీయైరితి) కథంతస్యవిక్తాద్భూయస్తవమిత్యాశక్యానేకాగ్రతాదాయోపహతస్యతీతాది ఫలనిరూపణే సామర్థ్యాదర్థనాదేకాగ్రతారూపోధ్యానపదార్థశ్చైతయిత్యత్వాంతస్య కారణత్వాత్తతాధూయానేవే త్యభిప్రేత్యాహ (ఏకాగ్రతేతి) ఇతిశ్చాస్తితిస్య ధూయస్తవమిత్యాహ (దృశ్యతేచేతి) ఫలదావరాతస్మాహత్త్వం ప్రశ్నపూర్వకం దృష్టాంతేనస్పన్దయతి (కథమిత్యాదిహ) శౌరవపరిహారార్థం పక్షాంతరమాహ (మనుష్యావీవేతి) మనుష్యాణామేవనతాంకుతాదేనత్వమిత్యాశంక్యాహ (శమాదీతి) ధ్యానఫలం నైశ్చల్యం తస్తహత్స్య పృథివ్యాదిమదృష్టం- తథాచక్షదైర్విశిష్టమిత్యర్థః తత్రైవహేత్వంతరమాహ (యస్మాదితి) ధనాదిభిర్మహత్త్వహేతురుత్కృష్టం కమేతియావత్ ధ్యానస్యాపాదనం- అనుష్ఠానం తేన తత్ఫలలాభోలక్ష్యతే. తస్యాంశాయోషామస్తీతేతథా. ధ్యానఫలలాభకలావత్త్వమేవస్ఫుటయతి (నిశ్చలాగ్రహణ) ఏవకారార్థమాహ (నేతి) మహత్స్యపురుషేషు ధ్యానఫలానుభవ

౬౦ సానస్థగిరియటికశక్త్యరధావ్యరంగరామనుజధావ్యయక్తాయాం
 త్రిద్యుష్టేత్యన్వయముక్తావ్యతిరెకమాహ (అథతి) వ్యతిరెకందశయిత్వా
 ఒన్వయముపసంహరితి (అథయేమహ త్వమితి) మహత్సన్దేశ్చల్యదశనమ
 తశ్చద్వాధాః మహత్త్వఫలమాహ (అత ఇతి) ... ॥౧-౨॥

— ఇతి సప్తమప్రపాఠకే షష్ఠాంధధావ్యటికా —

రం—(ధ్యానంవాచిత్తాద్భుయోధ్యావ్యతివ పృథివీధ్యావ్యతివాంతరిక్షం
 ధ్యావ్యతివద్యోరిత్యాచి) * ధ్యానంహివిజాతీయప్రత్యయాంతరా వ్యవహితమే
 కచింతనమితి * ధ్యానాచ్చైతీనూతేధాషితం, యథాయోగీధ్యావ్యన్నిశ్చలా
 భవతి - ఏవంపృథివ్యాదయోపి ధ్యానలక్షణస్వమాహ త్వచంబ్యాపనాయెవనిశ్చ
 ల్యాంతోధ్యానమభినయంతి - అతోధ్యానంమాహత్వం యతిత్వధాఃసూత్రి
 లంచ * అచలత్వంచాపెక్ష్యతి తత్ప్రహితమ్ నానీనశ్యయానోవాధ్యానమను
 తిష్ఠేత్ - విశేషాధావాచితి ప్రాప్తేభిఃపితై * ఆసీనస్సంభవాత్ ఆసీ
 నః ఉపాసనమనుతిష్ఠేత్ కుతః సంభవాత్ ఆసీనస్తేవచ్యోకాగ్రితతానం
 భవతి స్థితిగోచరః ప్రియత్నసాపెక్షత్వాత్ శయనేచ నిద్రాసంభవాత్ * ధ్యా
 నాచ్చ విజాతీయప్రత్యయా స్తరావ్యవహితదినాలక్షణధ్యాన లక్షణత్వాదుపాస
 నస్య తత్ప్రచ చిత్తైకాగ్రియశ్యమృతం, తత్స్విద్యయేఆసీనత్వసాపెక్షితత్వాచ్చ
 * అచలత్వంచాపెక్ష్య నిశ్చలత్వరూపం సాదృశ్యమపేక్ష్య * ధ్యావ్యటివ పృ
 థివీధ్యావ్యతివాంతరిక్ష మిత్యాచో ధ్యావ్యతిశబ్దప్రయోగదశనాల్ ధ్యాతు
 ర్నిశ్చలత్వసాపెక్షితత్వాల్ ఆసీనస్తేచనిశ్చలత్వసంభవాల్, ఆసీనస్తేవో
 పాసనమిత్యధాః * స్థరంతి * ఉపనిశ్యాననెయంబ్యావ్యోగమాత్మవిశుద్ధ
 యఇతి ధ్యానాంగతయా ఆసీనతా స్త్యజే, అతోధ్యానేచిత్తైకాగ్రియస్యాత్వాన
 శ్యకత్వాత్తదథామాసీనత్వమపేక్షితమ్ * యతైకాగ్రితాత్రావిశేషాల్ య
 తేవచిత్తైకాగ్రియం ప్రధానమేతః అతేవరయ స్థితేదేవైకాగ్రియభవతి నవీవ
 దేహోపేక్షితః * నమేతుచాశక్యరావహివాలకావనిత ఇత్యాదిదేవవిశే
 ష నియమస్యాపి చిత్తైకాగ్రియసిద్ధ్యధాత్వాల్ చిత్తైకాగ్రియవిరోధానోపాదత్తా
 వ్యతిరెకత్యధాః ఇతిస్థితం ప్రకృతమనుసరామః (తస్మాద్యఇహమనుష్యాణాం మహ
 త్తాం పోషునంతిధ్యానాపాదాంశాశ్చైవనతేభవంతి) ధ్యానమాపన్నాః-ధ్యా
 నాపాదాః యేమనుష్యాణాం మధ్యేధనాదిభిరూహంతఃతేధ్యానాపాదానాం
 ధ్యాత్వాణామంశాశ్చ సదృశాశ్చభవంతి- యథాధ్యాతారోఒవచనాః - ఏవం

మహంతోఽప్యవచనతయాధ్యాత్మసాదృశ్యం ప్రతిపద్యంతఇత్యర్థః తస్మాన్ ప్ర
త్యేనతి తత్సదృశత్వం తదంతత్వం మహంతోఽపి మనుష్యాః యతోధ్యాత్మాణా
మంశాః తతోధ్యానంశ్శేష్మ మిత్యర్థః (అథయోఽల్పాః కలహినః పిశునాడప
వాదినస్తే) యోత్స్వల్పాః క్షుద్రాః తైకలహినః కలహశీలాః పిశునాః పరదో
షోద్భావకాః- ఉపవాదినః, పరేషాం సమిపే తద్దోషవదనశీలాః వాచాటాభ
వన్తి, నతుధ్యాత్మసాదృశ్య లేశమపి ప్రతిపద్యంతఇత్యర్థః (అథయో ప్రభవో
ధ్యానాపాదాంశా ఇవైవతేభవంతి ధ్యానముపాస్సేవతి) యేతు ప్రభవః మహ
స్తః తేజల్పకాస్సన్త్రాధ్యాత్మసదృశాభవంతి. అతోధ్యానముపాస్సేవత్యర్థః ॥౧౦

రం— (సయోధ్యానంబ్రిత్యైత్యపాస్తేయావద్ధ్యానస్యగతమిత్యాది) స
ర్వంపూర్వవత్ ॥౧॥ ————— ఇతినప్తమప్రపాతకే షష్టఖండభాష్యమ్ ..

ఉ— విజ్ఞానంవావధ్యానాద్భూయోవిజ్ఞానేనవాఙ్ముగ్ధంవిజ్ఞానా
తి యజుర్వేదగ్ సామవేద మాధర్వణంచతుర్థామితోపసపురా
ణంపశ్చిమం వేదానాంవేదంపితృగ్ రాశిందైవనిధింవాకొ
వాక్యమేకాయసందేవవిద్యాం బ్రహ్మవిద్యాం భూతవిద్యాం
క్షత్రవిద్యాంసక్షత్రవిద్యాగ్ సర్వదేవజనవిద్యాం దివంచ పృ
థివీంచ వాయుంచాకాశంచాపశ్చ తేజశ్చ దేవాగ్ శ్చమనుష్యా
గ్ శ్చ వయాగ్ సిచత్యణవనస్పతీ శ్చాపదాన్యాకీటపతంగ పి
పీలికం ధమణంచాధమణంచ సత్యంచాన్యతంచ సాధుచాసాధు
చహృదయజ్ఞంచాహృదయజ్ఞంచాన్నంచ రసంచేమంచ లోకమ
ముంచ విజ్ఞానేనేవ విజ్ఞానాతి విజ్ఞానముపాస్సేవతి ॥౧౦

శం—(విజ్ఞానంవావధ్యానాద్భూయః) విజ్ఞానం, శాస్త్రార్థవిషయంజ్ఞా
నం, ధ్యానేతస్యచకారణత్వాద్ధ్యానాద్భూయస్త్యం- కథంచ తస్య భూయస్త్య
మితి, ఆహ, విజ్ఞానేనవైఙ్ముగ్ధంవిజ్ఞానాత్యయమృగ్ధేదఇతి ప్రమాణతయా
యస్యార్థజ్ఞానంధ్యానకారణం తథా (యజుర్వేదమిత్యాది) కించ, పశ్యాది
శ్చ- ధర్మాధర్మా, శాస్త్రసిద్ధౌ, సాధ్వసాధ్వనీ- లోకతః స్తోతేవా, దృ
ష్టాదృష్టవిషయంచ సర్వంవిజ్ఞానేనేవ విజ్ఞానాతీత్యర్థః తస్మాద్భుక్తం ధ్యానా
దిజ్ఞానస్య భూయస్త్యం అతోవిజ్ఞానముపాస్సేవతి ॥ ౧౧ ॥

ఆ—విజ్ఞానస్యాత్కథూయస్త్యం ప్రశ్నపూర్వకందశయతి (కథమిత్యా

౧౦-౩ సానందగిరియటికశక్తిరథాప్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం...
 దినా) యద్యపివహంతయా తజ్ఞానశాస్త్రార్థజ్ఞాన పూర్వకం, తథాపి త.
 భంతస్యభూయ స్త్వంతతాహ (యస్యేతి) ఇతశ్చితస్యధ్యానాద్యుయస్త్వ
 మిత్యాహ (కించితి) భూయ స్త్వఫలమాహ (అతిఇతి) || ౧ ||

రం—(విజ్ఞానంవాసధ్యానాత్ భూయోవిజ్ఞానేనవాఙ్ముగ్ధదం విజానాతి
 త్యాది) ప్రమాణజన్యజ్ఞానరూపస్య విజ్ఞానస్య స్మృతिसంతతి లక్షణం ధ్యానం
 ప్రతిపాతుత్వా తతాభూయ స్త్వందృష్టవ్యం-శిష్టంపూర్వవత్ || || ౧ ||

ఉ—సయోవిజ్ఞానంబ్రహ్మైత్యపాస్తేవిజ్ఞానపతౌచైనలోకాజ్ఞాన
 వతోఽభిసిగ్ధతీయావద్విజ్ఞానస్యగతం తతాస్య యథాకామ
 చారోభవతి యోవిజ్ఞానంబ్రహ్మైత్యపాస్తేఽస్థిభగవో విజ్ఞానా
 ద్యుయిఇతి విజ్ఞానాద్వాసభూయో స్తీతి తన్మేధగవాన్బ్రహ్మివీత్వితి|| ౨ ||

—ఇతిసప్తమప్రపాఠకే సప్తమఖండః—

శం—శృణూపాననఫలం, విజ్ఞానవరం, విజ్ఞానంయేమలోకేషుతాన్ విజ్ఞా
 నవతోలోకాజ్ఞానవతిశ్చాభిసిగ్ధతీ అభిప్రాప్నోతి విజ్ఞానం శాస్త్రార్థవి
 షయం జ్ఞానం, అన్యవిషయనైపుణ్యం తదవద్భిర్యక్తా లోకాన్ ప్రాప్నో
 తీత్యర్థః (యావద్విజ్ఞానస్యేత్యాది) పూర్వవత్ ... || ౩ ||

ఆ—విజ్ఞానజ్ఞానశబ్దయోరథాభిసంభవతి (విజ్ఞానమితి) తథాపి లో
 కానామచేతనానాం తత స్తమిథయాశ్రియత్వ మిత్యాశక్త్యాహ(తదవద్భిరితి)

—ఇతిసప్తమప్రపాఠకే సప్తమఖండభావ్యతీకా—

రం—(సయోవిజ్ఞానంబ్రహ్మైత్యపాస్తే విజ్ఞానవతోచైనలోకాజ్ఞానవ
 తోఽభిసిగ్ధతీత్యాది) జ్ఞానవిజ్ఞానశబ్దయోస్సామాన్యవిశేషరూపత్వాద్విజ్ఞానవ
 తో జ్ఞానవతోలోకానిత్యుపపత్తిః- శిష్టంసప్తమ్ ... || ౪ ||

—ఇతిసప్తమప్రపాఠకే సప్తమఖండభావ్యమ్—

ఉ—బలంవాసవిజ్ఞానాద్యుయోపిహశతంవిజ్ఞానవతామేకోబలవా
 నాకమ్మయతేనయదాబరీభవత్యుచోత్తాతాభవత్యుత్తిష్ఠోపరి
 చరితాభవతిపరిచరన్నపసత్తాభవత్యుపసీదన్ద్రాప్తాభవతికా
 భవతి మంతాభవతి బోధాభవతి కర్తాభవతి విజ్ఞాతాభవతి బ
 లేనచై పృథివీతివతి బలేనాంతరిక్షం బలనద్యౌర్బలన పర్వ
 తాబలన దేవమనుష్యాబలేన పశవశ్వనయాగ్నిచత్వణ వనస్సు

తయః శావనానాన్ కీటవతంగపిపీలికం బలెన లాక స్తివత్తి
 బలముపాస్వేతి || ౧౦

ఉ—నయోబలంబుష్టాత్మ్యపాస్తే యావద్బలస్య గతంతత్రాస్య య
 థాకామచారోధవతీయోబలంబుష్టాత్మ్యపాస్తేఽస్తిభగవోబలా
 ద్భూయశ్చితి బలాదావనమామోస్తీతి తన్మేధగవాఽబ్రవీత్వితి॥౧॥

— ఇతి స ప్రమ ప్ర పాతకే అష్టమఃఖండః —

శం—(బలంవాపవిజ్ఞానాద్భూయః) బలమితి అన్నోపయోగజనితం మన
 సావిజ్ఞేయే ప్రతిధానసామర్థ్యం- అనశనాదృగాదీని * నవైమాపృతిధాంతి
 భోఇతిశ్రుతిః శరీరేపి తదేవోత్థానాది సామర్థ్యం యస్మాద్విజ్ఞానవతాం శత
 మప్యేకః ప్రాణీ- బలనానాకంపయతే- యథాహ స్తీమత్తామనుష్ఠాతాంశతం
 సముదితమపి యస్మాదేవమస్మాద్భవయోగనిమిత్తంబలం- తస్మాత్త్వః పురుషో
 యదాబలీ బలెనతద్వాధవతి. అభోత్థాతా ఉత్థానస్యకర్తా, ఉత్తిష్ఠంశ్చగు
 రూకా మాన్యాస్యచపరిచరితా పరిదర్శనస్య రుహూషాయాః కర్తాభవతి పరి
 చరన్నపసత్తా- తేషాం సమీపగః అంతరంగఃప్రీయాధవతీత్యధః, ఉపసీదంశ్చ
 సామీప్యంగచ్ఛన్నే కాగ్రతీయాతచార్యస్యాస్యస్యహోవదేష్టుగురోద్యోష్టాభ
 వతీత్యధః తతప్రదు క్తస్య శ్రోతాభవతి తతేషదమేభిరుక్తమేవ ముపపద్యతే ఇ
 త్యుపపత్తితామంతాభవతి మన్వానశ్చబోధాభవతి వీరమేవేదమితి తతవనం ని
 శ్చిగ్నితమకార్యస్య కర్తా అనుష్ఠాతాభవతి విజ్ఞాతా- అనుష్ఠానఫలస్యానుభవి
 తాభవతీత్యధః కించ బలస్యమాహత్త్వం (బలెనవైష్ఠ్యధిపిత్వస్థలిత్యాది)
 ఋజ్వగ్ధమ్ || ౧-౨॥ — ఇతి స ప్రమ ప్ర పాతకే అష్టమఃఖండః —

అ—యథోక్తేబలసాధే శ్వేతకేతువాక్యం ప్ర మాణయతి (అనశనాది
 తి) కథంతహి శరీరసామర్థ్యబలసంబద్ధప్రయోగః- తత్రాహ (శరీరేపితి) తదే
 వతి) అన్నోపయోగజనితమేవైత్యధః సకలలంకారణత్వాదేవబలస్య వి
 జ్ఞానాద్భూయస్త్యం, కింతు ప్రత్యక్షంచ తస్యతతోభూయస్త్యమిత్యాహ (వి
 జ్ఞానవతామితి) తస్మాద్బలస్య విజ్ఞానాద్భూయస్త్య మితి శేషః సముదితమపి క
 మ్భూయత ఇతి సంబంధః తథాన్యత్రాపి దృష్టవ్యమితి శేషః, యస్మాదేవంబలస్య గా
 రణత్వం విజ్ఞానస్యచకార్యత్వం తస్మాత్తత్త్వద్భూయస్త్యమిత్యేతస్మిన్నుధేః శ్వా
 త్యేకారణభావమేతయోరుపపాదయతి (యస్మాదిత్యాదినా) ఇతశ్చ బలస్య భూ

౬౦౪ సాసద్గిరియటికశబ్దరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయుయాక్రామ్
యస్తవమేప్తవ్య మిత్యాహ (కించేతి) ౧౧-౨

—ఇతి స ప్రమప్రపాతకే అప్తమఖండభావ్యటికా—

రం—(బలవావవిజ్ఞానాద్భూయోఽపిహశతంవిజ్ఞానవతామేకో బలవాని
త్యాది) ఏకోహిబలవా హస్తీవిజ్ఞానవతాం మనుష్యాణాం శతమప్య కంచ
యతే కించ, సతిబలగుర్వాదిమ దృష్టైవ్యసృష్టానం ఉపచర్యాఉపనదనంశ్చన
ణమనన నిదిభ్యాసన.సాక్షాత్కారాః కర్మవిషయ కర్తృత్వం కృతవిషయక
జ్ఞాన మిత్యేతత్సర్వం బలెనత్యేవభవతి అతోవిజ్ఞానాపేక్షయా బలమెవభూయ
ఇత్యర్థః (బలనచైవృధిపీతిష్ఠ తీత్యాది) నృప్తమ్ ॥ ౧౧ ॥

రం—(సయోబలంబునైత్యుపాస్తేయావద్బలస్యగతమిత్యాది)స్వప్రోద్ధః ॥౧॥

—ఇతి స ప్రమప్రపాతకే అప్తమఖండభావ్యమ్—

ఉ—అన్నంవావబలాద్భూయస్తస్మాద్యద్యపిదశరాత్రీర్నా శ్చీయా

ద్యమ్యహజేవెదధవాఽద్యస్తాఽహోతాఽమంతాఽబౌద్ధాఽక

రాఽవిజ్ఞాతాభవత్యథాన్నస్యాయే ద్యస్తాభవతి హోతాభవతిమ

న్తాభవతి బౌద్ధాభవతిక రాభవతి విజ్ఞాతాభవత్యన్నముపాస్సేత్సితి ॥౧॥

శం—అన్నంచావబలాద్భూయః బలమేతత్వాత్ కథమన్నస్య బలమే
హేతుత్వమితి ఉద్యతే - యస్తాద్బలకారణమన్నంతస్మాద్యద్యపి కశ్చిద్దశరాత్రీ
ర్నాశ్చీయాత్ సోఽన్నోపయోగనిమిత్తస్య బలస్యహాసమ్యగ్యయతేనచేన్ద్రి
యతే యమ్యహజేవేత్, దృశ్యంతేహేమాసమవ్యవన్నంతాఽహోతాభవా, సజీ
వన్నవ్యద్యస్తాభవతి గురొరపి తతపివాహోతేత్యాదిపూర్వవిచారితం సర్వంభవతి
అథయదాబహుస్యహాసనశితోదశనాదికియాస్వసమర్థాస్సన్నన్నస్యాయా
అగమనం ఆయః అన్నస్యప్రాప్తిరిత్యర్థః సాయస్య విద్యతేసోన్నస్యఆయా
ఆయేఇత్యేతద్వణావ్యత్యయేన - అథాన్నస్యాయై ఇత్యపిపాతే ఏవమేవాధః
దృష్టేత్యాదికార్యత్యేవణాత్ దృశ్యతేహ్యన్నోపయోగే దశనాదిసామర్థ్యంన
తదప్రాప్తో, అతోన్నముపాస్సేత్సితి ॥౧॥

ఆ—అథవాయదిసోఽధుంజానోపికథుదిజ్జేవేత్ - తదాజేవన్నపిసోఽద్య
ప్తేతిసంబంధః కథమశనహాస్యస్య జేవనమిత్యాశంక్యాహ (దృశ్యంతేఇతి) అ
న్నోపయోగాధావే బలహానిరితివ్యతిరెకముక్త్యాతదుపయోగే బలంభవతిత్యన్వ
యవ్యాచప్తే (అథేతి) అథాన్నస్యాయై ఇత్యపిపాతో ప్రితత్యాన్నస్యాయేఇ

త్యేకదేవ పదమన్నస్య ప్రాప్తిపరతయా వ్యాఖ్యేయం- ఏకారమీకారత్వేన వి
పరిణమయ్యిషన్న త్యయాంగీకారాదిత్యాహ (ఆయైశ్చ త్యేతదితి)

•(నణాన్యత్యయేన ఏకారస్య వ్యత్యయేన ఈకారాంతత్వేన అథాన్నస్యామైశ్చ త్య
విపాతే ఏవమేవ ఆవృత్తిత్యేవ మేవార్థశత్యథాః తత్ర హేతుమాహ (ఆయైశ్చ త్యేత
దితి) ఏకారస్య నాన్యత్య వ్యత్యయేన ఈకారాంతత్వేనైవేత్యథాః) * దృ
ష్టాహోతేత్యాద్యన్న కార్యస్య శ్రేణాదపి పాఠాంతరమన్నపాప్తిపరతయా వ్యా
ఖ్యేయమిత్యాహ (దృష్టేత్యాదీతి) కథం తదన్నకార్యమిత్యాశ్చాన్యస్య
వ్యతిరేకాదశ్చయతి (దృశ్యతేహితి)

॥౧-౨॥

—ఇతి సప్తమప్రపాతకేన వమఖండభాష్యటికా—

రం— (అన్నంవావబలాద్భూయస్తస్మాద్యద్యపిదశరాత్పిర్నాశ్చీయా ద్య
ద్యహజేవదిత్యాది) బలసమ్పదక తాన్వదన్నమేవబలాద్భూయః, అతఏవయది
కశ్చిత్సుమాన్ దశరాత్పిర్నాశ్చీయాత్, తహిబలహాన్యమియతఏవ అథ
వా- యదికశ్చిజ్జేవత్, తహిదృష్టప్రత్యక్షోత్పత్త్యాదిరహితఏవభవత్- అదృష్టా
అహోతేతిచ్చేదః (అథాన్నస్యామేదృష్టాఫనతిక్రాంతాభవతీత్యాది) అన్న
స్య ఆయే, లాభేనతి, అన్నస్యామైశ్చవిపాతే చాందసమీకారన్యవికారః, అన్న
స్యామైశ్చవిపాతేపి ఆయే, లాభః అన్నస్యామై- లబ్ధివానిత్యథాః, అతశ్చ అన్వ
యవ్యతిరేకాభ్యాం అన్నస్తేనవబలాదిహేతుత్వదశానాదితిభావః, శిష్టంస్పష్టమ్ |

ఉ—సయోన్నం బ్రహ్మేత్యుపాస్తే అన్నవజ్జవైసలోకా పానవ

తాభిసిధ్యతియావదన్నస్య గతంత్రాన్యయథా కామచారో

భవతి యోన్నం బ్రహ్మేత్యుపాస్తే స్థిభగవాన్నాద్భూయ ఇ

త్యన్నాద్వావధూయోస్తీతి తన్నేభగవాన్బ్రవీత్వతి ... ॥౨॥

—ఇతి సప్తమప్రపాతకేన వమఖండః—

శం—ఫలంచ, అన్నవతః- ప్రధూతాన్నాన్వేసనలొకాపానవతః, ప్ర
భాతోదకాంశ్చ, అన్నపానయోర్నత్యేసన్వృత్తాక్ లోకానభిసిధ్యతి, సమాన
మన్యత్ — ఇతి సప్తమ ప్రపాతకేన వమఖండభాష్యమ్ —

రం—(సయోన్నం బ్రహ్మేత్యుపాస్తే అన్నవజ్జవైసలోకా పానవతో
భిసిధ్యతీత్యాది) పానవతః, పెయప్రచురానిత్యథాః, శిష్టంస్పష్టమ్ ... ॥౩॥

• మండలితాగ్నింధోదేవనాగరపుస్తకేనాస్తి అనన్వితశ్చ •

—ఇతినవమప్రసాదకేనవమఖండభాష్యమ్—

ఉ—ఆపోవాఅన్నాద్భూయస్యస్తస్తాద్యదాసువృష్టిగ్నభవతి
వ్యాధీయంతే ప్రాణాఅన్నంకసీమోభవిష్యతిత్యభయదాసు
వృష్టిభావశ్యానందినః ప్రాణాభవంత్యన్నం బహుభవిష్యతి
త్యాపవచేమామూర్తాయేయంపుభవీయదంతరిక్షయద్వైర్యత్వ
ర్వితాయద్వైర్యమనుష్యాయత్పుభవశ్చవయాగ్సితత్పుణవనస్పత
యః శ్వాపదాన్యాకీట పతంగపిడిలికమాపవచేమామూర్తా ఆ
పడపాసేన్వతి ॥ ౧౦ ॥

శం—ఆపోవాఅన్నాద్భూయస్యః అన్నకారణత్వాత్ యస్తాదేవం, తస్తా
ద్యదా, యస్మిన్నాతేసువృష్టిః సస్యహితాభోభనావృష్టిగ్నభవతి, తదావ్యాధీ
యంతే ప్రాణాః దుఃఖినోభవంతి కిన్నిమిత్రమితి, అహ, అన్నమస్థికాసంవ
త్సరేణకసీయః, అల్పతరంభవిష్యతితి, అథపునర్యదాసువృష్టిగ్నభవతి తదాఅనం
దినః సుఖినోహృస్తప్రాణాః ప్రాణినోభవంత్యన్నంబహు, పగిఘాతంభవిష్య
తితి అప్సవృతత్వాన్మూర్తస్యాన్నస్యాపవచేమామూర్తాః మూర్తభేదాకారపరిణ
తాఇతి మూర్తాయేయంపుభవీ యదంతరిక్షమిత్యాది ఆపవచేమామూర్తాఃఅతా
పడపాసేన్వతి ॥ ౧౦ ॥

ఆ—అపాంకారణత్వేనాన్నాద్భూయస్తవ్యవనయవ్యతిరేకాభ్యాం సాధ
యతి (యస్తాదిత్యాదినా) అపాంసర్వజగదాత్మకత్వాచ్చాన్నాద్భూయస్తవ్యము
చిత్తమిత్యాహ (అప్సవృతత్వాదీతి)రధిపయః ప్రభృత్యాహుతిమరిణామత్వా
దంతరిక్షాదేరమయత్ప్రమవసేయం - అపాంసర్వమూర్తాత్మకత్వ ముపసంహరితి
(ఇత్యాదీతి) ॥౧౦-౨॥ —ఇతి నవమప్రసాదకేనవమఖండభాష్యటికా—

రం—(ఆపోవాఅన్నాద్భూయస్యస్తస్తాద్యదాసువృష్టిగ్నభవతివ్యాధీయం
తేప్రాణాఇత్యాది) యస్థికాలే శోభనావృష్టి గ్నభవతి తదాఅన్నంకసీ
యః అల్పంభవిష్యతితి ప్రాణాః, ప్రాణినోవ్యాధీయంతే దుఃఖినోభవంతియ
దాభోభనావృష్టిగ్నభవతి తదాఅన్నంబహుభవిష్యతిత్యానందినః హృష్టాభవంతి-
(ఆపవచేమామూర్తాః) ఇమాః, వక్ష్యమాణాఃమూర్తాః, మూర్తభేదాకార
పరిణతాః పృథివ్యంతరిక్షాది కీటపతంగపిడిలికాంతాఆపవచేత్సర్వభిష్టంస్పష్టమ్॥౧౧॥

ఉ—సయోఽపోభిక్షౌత్సృపాస్త్రాప్నోతిసర్వాకామాగ్నస్తృష్టి

మా భవతియావదపాంగతం తత్రాన్యయథాకామజాగృహ
వతి యోఽవోబ్రహ్మేతుపాస్తేస్తిభగవోఽహ్యోవ్యభూయశ్చత్య
బ్ధివ్యావభూయోస్తీతి తస్యేభగవాన్బ్రవీత్సతి || ౨ ||

— ఇతి సప్తమ ప్రపాఠకే దశమఃఖండః —

శం— ఫలం, సయోఽవోబ్రహ్మేతుపాస్తే ఆవోత్తిససర్వాన్ కామాన్
కామ్యైన్ మూర్తిమతావిషయానిత్యథాః అస్సంభవత్యావచ్చ తృప్తైరమ్భా
పాననాత్తప్తిమాంశ్చ భవతి సమానమన్యత్ ... .. || ౩ ||

— ఇతి సప్తమ ప్రపాఠకే దశమఃఖండభాష్యమ్ —

రం— (సయోఽవోబ్రహ్మేతుపాస్తే ఆవోత్తిససర్వాన్ కామాన్) అపాము
పాననస్య కామానామాత్తిర్యక్తైః పేతిథావః శిష్టసూక్ష్మవత్ || .. ||

— ఇతి సప్తమ ప్రపాఠకే దశమఃఖండభాష్యమ్ —

ఉ— తెజోవావాహ్యోభూయస్తద్వా ఏతద్వాన్యమాగృహ్యకా
శమభివతి తదాహుర్నిశితనితవతి వర్షిష్యతివాఇతి తె
జవీవతత్పూర్వోదర్శయిత్వాఽథాపస్సృజతే తదేతద్బ్రాహ్మభి
శ్చ తిరశ్చేభిశ్చ విద్యుశ్చిద్భ్రాదాశ్చ రంతి తస్మాదాహుర్విద్యా త
తేస్తనయతి వర్షిష్యతివాఇతి తేజవీవ తత్పూర్వం దర్శయి
త్వాఽథాపస్సృజతే తేజఃపాస్సేవతి || .. ||

శం— తెజోవావఅద్యోభూయః, తేజఃసంపాకరణత్వత్, కథమస్మా
రణత్వమితి- ఆహ, యస్తాదద్యోనిస్తేజః- తస్మాత్తద్వాన్వత్- తెజోవాయమా
గృహ్య, అవస్తథ్య- సావత్తనానిశ్చలీకృత్యవాయమాకాశమభివతి అభివ్యా
వృషత్తవతియదా, తదాహుః లోకీకాః నిశితవతి, సంతవతి సామాన్యేనజ
గంతి నితవతి, దేహా అతావర్షిష్యతితైఇతి పసిద్ధంహిలాకే కారణమధ్య
చ్యతం దృష్టవతి కార్యంభవిష్యతీతి విజ్ఞానం; తేజవీవతత్పూర్వమాత్మాన ము
ద్భూతం దర్శయిత్వాఽథ, అనంతరమపస్సృజతే; అహోఽప్రవృత్త్యాద్యు
యోఽద్యస్తేజః కించాన్యత్, తదేతత్, తేజవీవస్తనయిత్తురూపేణవషణా
తుథావతి కథం, ఊర్ధ్వార్ధ్య; ఊర్ధ్వగోభిర్విద్యుశ్చిద్భ్రాదాశ్చ తిరశ్చేభిశ్చ- తిర్య
గ్గతాభిశ్చ మహాహ్రదాఃస్తనయనశ్చాశ్చరంతి తస్మాత్, తద్దర్శనాదాహుర్లోకీ
కావిద్యోతతేస్తనయతివర్షిష్యతివాఇతివిడితార్థంఅతేస్తేజఃపాస్సేవతి || ౧ ||

౬౦౮ సానందగిరియతీకశక్తిరభావ్యరంగరామనజభావ్యయక్తాయాం

అ—ఇతిశబ్దస్తదాహురిత్యనేన సంబధ్యతే వైశద్యాధానందశాంతి (ప్రసిద్ధమితి) అప్రైజసోదుక్తం కార్యకారణత్వ ముపజీవ్యఫలితమాహ (తేజసవేతి) అప్రైజసోర్విధాంతరేణ కార్యకారణభావందశాంతి (కించాన్యదితి) తదేవోపపాదయతి (ఉద్భావభిరితి) తేజసోఘాయ స్తవ్యమాహ (అతస్తేజశ్చితి) ౧

ర౦— (తేజోవాసఅద్భ్యుధూయ స్తద్వాపితద్వాన్యమాగృహ్యకాశమభితపతీత్యాది) తేజసోఽపాగరణత్వాప్రైజసవాదోఽభూయఃతత్, తస్మాదపాగరణత్వాదేవమేతాఃఏతత్, తేజఃయదావాయంసాన్వత్తనాఆగృహ్య, నిశ్చలీకృత్యాకాశమభివ్యాప్యతవతితదాలోకితాః తేజఃకర్తృజగన్నిశాచతినితిరాంతోచతి; నితపతి, నితరాంతపతిచ తస్మాదవశ్యం వషిష్యతీత్యాహుః తేజసోఽపాగరణత్వాదేవతతేజః ప్రథమతః సాన్వత్తానందశాంతిత్వా పశ్చాదవస్సృజతేఇన్ద్రుః (తదేతదూర్ధ్వాభిశ్చతిరశ్చీభిశ్చవిద్యుద్భిరిత్యాది) తత్, తస్మాదేవ, తేజసోఽపాగరణత్వాదేతత్ - ఏతస్మిన్నపికాలే ఉద్భవ్యగతాభిస్త్రిగ్గతాభిశ్చవిద్యుద్భిఃసౌదాః స్తవయిత్సుశబ్దాశ్చరంతి తద్దశనాదేవలోకికావిద్యోతతే, స్తవయతి, వషిష్యతివాఇతివదంతీత్యథః, అతఏవకారణభూతంతతేజః సాన్వత్తానం ప్రథమతాదశాంతిత్వాఽథావస్సృజతే, అతఃపూర్వోక్తానాం భూయసీనామపామపి కారణం తేజఃఉపాస్సేవ్యత్యథః॥

॥ ౧ ॥

ఉ—సయస్తేజోబ్రహ్మైత్యుపాస్తేతేజస్వీ వైస తేజస్వతీలాకాన్

భాస్వతీఽపహతతమస్కానభిసిధ్యతి యావత్తేజసాగతా త

త్రాస్యయథాకామచారోభవతి యస్తేజోబ్రహ్మైత్యుపాస్తేస్తి

భగవస్తేజసోభూయశ్చితి తేజసావావభూయోస్తీతితస్తేభగవాన్

బ్రవీతి॥ ౨॥ —ఇతిస ప్రమప్రపాతకేఏకాదశఖండః॥

శం—తస్య తేజసఉపాసనఫలం, తేజస్వీవైభవతి, తేజోవతఏవచలోకాన్ భాస్వతః, ప్రకాశవతః అపహతతమస్కాన్ - అపనీతబాహ్యధ్యాత్మికాంతమస్కాన్ అభిసిధ్యతి-ముజ్వర్ణమన్యత్ .. ౨ ॥

—ఇతిస ప్రమప్రపాతకే ఏకాదశఖండభావ్యమ్ ॥

ఆ—తమశ్చద్భాధామాహ (బాహ్యైతి) బాహ్యంతమః శార్వరంప్రసిద్ధం ఆధ్యాత్మికం- అజ్ఞానరాగాది తదుభయమపహత తమస్కానిత్యత్ర తమశ్చబ్ధితమిత్యథః, అపహతశద్భాధామాహ (అపనీతేతి) ... ౩॥

ఇతి సప్తమపాతక ఏకాదశఖండభాష్యటీకా

రం—(సయస్తేజోబ్రహ్మేశ్వరపాస్తే తేజస్వీవైస తేజస్వితో లూకాన్భాస్వ తోఽపహతతమస్కానభిసిధ్యతి) తేజస్వీత్వాదేవలూకానాంతత్కార్యం పృ కాశవత్త్వలక్షణం, భాస్వత్త్వం బాహ్యభ్యంతరాన్ధకార హున్యత్వయాపం- అ పహతతమస్కత్వం, చ తాదృశోలోకాన్ స్వయమపి తేజస్వీసన్నాప్నోతీత్య భావః. శిష్టంస్పష్టమ్ || ... || ౩ ||

ఇతి సప్తమపాతక ఏకాదశఖండభాష్యమ్

ఉ—ఆకాశోవావతేజసోఽభూయానాకాశేవైసూర్యా చంద్రమనా

వుభౌ విద్యున్నక్షత్రాణ్యగ్నిరాకాశేనాహ్వయత్యాకాశేన

శృణోత్యాకాశేన ప్రతిశృణోత్యాకాశేరమతతకాశేన రమతతి

కాశేజాయత ఆకాశమభిజాయత ఆకాశముపాస్సీత్సతి || ౧ ||

శం—(ఆకాశోవావతేజసోఽభూయాన్) వాయుసహితస్య తేజసః కారణ

త్వాదోవ్యవస్థః * వాయుమాగృహ్యేతి తేజసాసహోక్తోవాయురితి పృథగిహ

నోక్తస్తేజసః, కారణంహిలోకే కార్యామ్భయోద్భవం. యథాఘటాదిభ్యో

మృత్ తథాఽకాశోవాయుసహితస్య తేజసః కారణమితి తతోపిభూయాన్.

కథం ఆకాశేవైసూర్యా చంద్రమనావుభౌ- తేజోరూపౌ విద్యున్నక్షత్రా

ణ్యగ్నిశ్చ, తేజోరూపాణ్యాకాశేఽస్త్రః యచ్చ యస్యాంతర్వర్తిక- తదల్పం-

భూయఇతథో కించ, ఆకాశేనాహ్వయతిచాస్యమన్యః ఆమాతశ్చేతర ఆకా

శేనశృణోతి, అన్యోక్తంచ శబ్దమన్యః ప్రతిశృణోతి. ఆకాశేరమతే, కీడత్వ

న్యోన్యంసర్వః తథాసరమతేచాకాశే. బంధాద్విదియోగే ఆకాశేజాయతే న

దుూలేనావప్తభే. తథా, ఆకాశమభిలక్ష్యంతు రాదిజాయతే నప్రతిలోమం

అతఆకాశముపాస్సీత్ || || ౧ ||

అ—వాయోస్సకాశాదాకాశోభూయానితివక్తవ్యేకథం తేజసోభూయాని

త్యుక్తం ఆతతహ (వాయుతి) కారణత్వేపికథమాకాశస్య వాయుసహితాత్తే

జసో భూయస్త్యమిత్యాశక్యాహ (కారణంహితి) తేజసోవాయుసహితా

దాకాశస్యభూయస్త్యం ప్రశ్నపూర్వకం ప్రకారాంతరేణదశేయితి (కథమి

త్యాదినా) ఇతశ్చాకాశస్యాస్తిభూయస్త్యమిత్యాహ (కించేతి) తద్భూయ

స్త్యఫలమూహ (అతఇతి) || ౧ ||

౬౦౦ సానద్దగిరియటికశక్కురభావ్యరంగరామానుజభాష్యయ కాయం

రు—(ఆకాశావాసతేజసాధూయానాకాశేవైసూర్యాచంద్రిమసాశుభౌ
విద్యున్నక్షత్రాణీత్యాది) పూర్వఖండోక్తయోస్తేజోవాయోవ్యర్జ్యాకాశాకార
ణం- అతలకాశస్య తేజోవాయోవేక్షయా భూయస్తస్య అతమివాదిత్యాది త్యో
తిమణ్డలమాకాశాశ్చిరం- ఆకాశాంతర్వర్తి - ఆహవనశ్శవణప్రతిశ్శ్రవణాస్య
ప్రాయకాశసాధ్యాని, రమమాణౌపి జనకాశే శోచన్నపిజనకకాశే జాయమా
న్యోవ్యంకురాది రాకాశాదిలక్షణ మనకాశమభిలక్ష్య, ప్రతీత్యైవ జాయ
తే- అత ఆకాశముపాస్సేత్సిత్యర్థః. ||౧||

ఉ—సయలకాశంబ్రహ్మైత్యపాస్తలకాశవత్ప్రసలూకాన్ ప్ర
కాశవత్సమాధానురుగాయవత్సభిసిధ్యతి యావదా
కాశస్య గతతత్త్రాస్య యథాకామచారోభవతి యలకాశం
బ్రహ్మైత్యపాస్తేస్తభగవలకాశామృత్యుయశ్చత్యాకాశాద్వవ
భూయోస్తీతి తిన్నైభగవాన్ బ్రహ్మితి || ౨ ||

ఇతి సప్తమప్రపాతకే ద్వాదశశ్శఖండభాష్యమ్

శం—ఫలంశృణు, అకాశవత్ప్రసలూకాన్ సవిద్యాల్లోకాన్ ప్రకా
శవతః, ప్రకాశాకాశయోర్నిత్యసంబంధాన్ ప్రకాశవత్తత్త్వలోకానసంబంధాన్
సమ్బంధం సమ్బంధః, అన్యోన్యప్రేడాతద్రహితాన్ అసమ్బంధాన్ ఉడుగాయ
వతః వికీర్ణగతీన్ విస్తీర్ణప్రచారాన్ లోకానభిసిధ్యతి (యావదాకాశ
స్వేత్యాది) ఉక్తార్థం || ... .. || ౩ ||

ఇతి సప్తమప్రపాతకే ద్వాదశశ్శఖండభాష్యమ్

ఆ—కథమాకాశోపానకస్య ప్రకాశవ్యాప్తలోక ప్రాప్తిరిత్యాశేషాన్
హ (ప్రకాశాకాశయోరితి) ... .. || ౪ ||

ఇతి సప్తమప్రపాతకే ద్వాదశశ్శఖండభాష్యమ్

రం—(సయలకాశంబ్రహ్మైత్యపాస్తే అకాశవత్ప్రసలూకాన్ ప్రకాశవ
త్సమాధానురుగాయవత్సభిసిధ్యతి) అకాశవతః విస్తారయక్తాన్ అత
ఏవఅసమ్బంధాన్ అన్యోన్యప్రేడాతదక్షణసమ్బంధసూత్యాన్, ప్రకాశవతః, తే
జస్విక్షణే ఉడుగాయవతః కీర్ణమతాలోకాన్ ప్రాప్నోతిత్యర్థః శిష్టంపూర్వ
వత్ || ౫ || ఇతి సప్తమప్రపాతకే ద్వాదశశ్శఖండభాష్యమ్

ఉ—స్తరోవావాకాశామృత్యుస్తస్తాద్యద్యపి బహవలసీరన్నస్త

రంతా నైవ తేకంచనశృణుయ్యర్న మనీష్విరన్న విజానీరన్ యదా
 వావతే స్తరేయరథశృణుయ్యరథమనీష్విరన్న ధవిజానీరన్ స్తరేణ
 వైపుశ్చాన్విజానాతి స్తరేణ పశూన్ స్తరముపాస్సే వ్రతి || ౧ ||
 ఉ—సయ స్తస్మిరంబ్రహ్మత్యపాస్తే యావత్ స్మరస్యగతం తత్కాస్య
 యథాకామచారోభవతి య స్తస్మిరంబ్రహ్మత్యపాస్తేఽస్తిభగవ
 స్స్వరాద్భూయశ్చతి స్వరాద్వావభూయో స్తీతి తన్వైభగవాన్
 బ్రవీత్సీతి || ౨ || ఇతి సప్తమప్రపాఠకే త్రయోదశః ఖండః

శం—(స్మరోవావాకాశాద్భూయః) స్మరణం స్మరః అంతఃకరణధర్మః
 సజకాశాద్భూయానీతి దృష్టవ్యం లింగవ్యత్యయేన స్తశ్మణః స్మరణేహిసత్కా
 కాశాదినర్వమథావత్, స్మరణవతోభోగ్యత్వాత్ అసతితు స్మరణే సదవ్యసదే
 వ సత్త్వకార్యాభావాత్ నాపిసత్త్వం స్మృత్యభావే శక్యమాకాశాదీనామ
 వగః తుమిత్యతః స్మరణస్యాకాశాద్భూయస్తస్మాద్దృశ్యతేహిలాకే స్మరణస్య
 భూయస్తస్మియస్తాత్, తస్మాద్దృశ్యపి నముదితాబహవ ఏకస్మిన్నానీరన్, ఉపవి
 శేయః తే, తత్రానీనాఅన్యోన్యధాపీత మపిసత్ స్మరంతశ్చేత్సునీక, నైవతేకం
 చనశబ్దం శృణుయః తథా (సమనీష్విరన్) మంతవ్యంచైత్ స్తరేయః తదా
 మనీష్విరన్ స్మృత్యభావవత్కాన్వయమనీష్విరన్ తథా- నవిజానీరన్ యదావావతే
 స్తరేయమంతవ్యం విజ్ఞాతవ్యం శ్రౌతవ్యంచ అధశృణుయ్య రథమనీష్విరన్న
 ధవిజానీరన్ తథా, స్తరేణవైచమపుత్రా ఏత ఇతిపుత్రా నివిజానాతి స్తరేణప
 శూన్ ఆరోభూయస్తాత్ స్మరణ ముపాస్సేవ్రతి ఉక్తార్థమవ్యత్ || ౧-౨ ||

ఇతి సప్తమప్రపాఠకే త్రయోదశః ఖండోద్భాష్యమ్

ఆ—సప్తమంకలింగం శుభ్రతఃపుల్లంగలైవన కథంవ్యాఖ్యాతమిత్యాశంక్య పు
 ల్లింగోపకరమమాశ్రిత్యాహ (లింగవ్యత్యయేనైతి) కథంపునః స్మరణస్యాకాశా
 ద్భూయస్తస్మ మిత్యాశంకాన్వయా (స్తశ్మణః స్మరణేహితి) అన్వయముక్త్యావ్య
 తిరేకాదథాయతి (అసతీతి) ఆకాశాదేష్టణాభావేపి సత్త్వమంగీకృత్య
 భోగ్యత్వాభావాదానథావ్యముక్తం సంప్రత్య స్మరణే సత్త్వమేవనాస్తీత్యా
 హ (నాపీతి) స్మరణస్యభూయస్తస్మమనుభవానుసారేణసాధయతి (దృశ్యతేహి
 తి) హిశబ్దాధోయస్తాదిత్యుక్తః స్మరణాభావే శాశనాద్యభావం వ్యతిరేక
 ముక్త్యా తద్భావతద్భావమన్వయమాహ (యదేతి) ఇతశ్చాస్మిన్మరణస్యభూ

౬౧౨ సానన్దగిరియటికశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం
య స్తమిత్వాహ (తథేతి) తద్భూయస్తేషలితమాహ (అతేతి) ॥౧౨॥
ఇతి సప్తమప్రపాతకే త్రియోదశఖండభావ్యటికా

రం—(స్వరోవాహకాశాత్ భూయఇతి) భూయఇతి లింగవ్యత్యయశ్చాండ-
సః (తస్మాద్యవ్యపి బహవలసీరన్న స్థరంతోనైవలైకంచనశృణుయ్యుర్నమన్వీర-
న్నిత్యాది) స్థరణశూన్యామికత్ర బహవలసీనాఅపిసశ్రవణాదికార్యసమధాః
సగతుశక్త్యాది స్థరణశ్రవణాది కార్యసమధాః భవంతి అతలకాశకార్యసృశీ
వశాదై స్థరణాభినత్వాత్తస్యాకాశాద్భూయస్తమితిభావః కించ (త్వరణదై
పుత్రాన్విజానాత్కాది) స్థరణశూన్యసృ సపుత్రవశాద్విజ్ఞానమిత్వేతః స్థ-
రణముపాస్సేవ్యతిథిః ॥ ... .. ॥౧॥

రం—(సయ స్థరంబ్రక్తాతుపాస్తే యావత్తరస్యగతం తత్రాస్మేత్యా-
ది) సరస్వం పూర్వవత్... .. ॥౧॥

ఇతి సప్తమప్రపాతకే త్రియోదశఖండభావ్యమ్

ఉ—అశావావస్తరాద్భూయస్యాశేడ్ధోవై స్వరోమంత్రానధీతే క
మాణిమరుతే పుత్రాగ్శృపహుగ్ శ్చేద్ధతేఇమంచ లోకమ
ముంచేచ్ఛతలశాముపాస్సేవ్యతి ॥ ౧ ॥

శం—(అశావావస్తరాద్భూయసీ) అప్రాప్తనస్త్వాకాంతా అశా త్వ-
ష్టాకామఇతియామాహుః పర్యాయైః సాచస్తరాద్భూయసీ కథం ఆశయా-
హ్యంతఃకరణస్థయా స్థరతి స్థతః స్యమాశావిషయగూఢం స్థరన్నసా స్థరభవ-
తి అతలశేడ్ధః ఆశయాభినధికతః స్థరభూతః స్థరన్నసాద్ధీ స్థంత్యానధీతే ఆ-
ధీత్యచతిదధణం బ్రాహ్మణైశ్చోద్ధిశ్చహృత్వాకమాణిమరుతే తస్మిలాశయైవ
పుత్రాగ్శృపహుగ్ శ్చ కిమే ధలధూతానిచ్ఛతే అభివాంఛ్యతి, ఆశయైవతత్సా-
ధనాస్యమతిష్ఠతిఇమంచలోకమా శేడ్ధవస్తరం లోకసంగ్రహమేతుభిరిచ్ఛతే.
అముంచలోకమాశేడ్ధః స్థరక తత్సాధనాసుప్థానెనేచ్ఛతే. అశారశనాబద్ధం స్థ-
రాకాశాదినామవ్యంతం జగచ్చక్రీధూతం ప్రతిప్రాణి అతలశాయాః స్థ-
రాదపిదూయ స్తమిత్వతలశాముపాస్సేవ్యతి ॥ ౧ ॥

ఆ—అశాయాధూయ స్తవమాకాంతాద్వారాభ్యుత్పాదయతి(కథమిత్వాది-
నా) ౧-౨ ॥ ఇతి సప్తమప్రపాతకే చతుర్దశఖండభావ్యటికా

రం— (అశావావస్తరాద్భూయస్యాశేడ్ధోవై స్వరోమంత్రానధీతేకమా-
హ)

ణిరుదైత్యాది (ఆశయా ఫలచ్చయేత్సభః- తయాఇద్ధః - దీపితః ఉత్పాదితః స్తరః ఇష్టసాధనత్వాదివిషయకం స్తరణం అధ్యయనశిక్షామయ్యానాదిపాతుభవతీత్యభః. కించ - ఫలాశాయతైవ పుత్రివశ్వాదీహలోకపంహోకవాంబా, అతతశాయాభూయస్తవిమిత్యభః, .

॥౧॥

ఉ—సయతశాంబ్రహ్మైత్యపాస్తేఆశయాస్య స ర్వే కామాస్సమృన్యస్త్యమోఘాహస్యాశిషః యావదాశాయాగతం తత్యాస్య యథాకామచారోభవతి యతశాం బ్రహ్మైత్యపాస్తేఽస్తిభగవతశాయాభూయైత్యాశాయావాన భూయోస్తీతి తన్నేభగవాన్ బ్రహ్మిత్వీతి ॥ ... ॥ ౨ ॥

ఇతి స ప్రమ ప్ర పాఠ కే చతుర్దశశ్లోకాః

శం—యస్తావశాంబ్రహ్మైత్యపాస్తే, శృణుతస్యఫలం ఆశయా, సదాపాసితయాఽస్యాపానకస్య స ర్వే కామాః సమృద్ధ్యంతి- సమృద్ధింగచ్ఛంతి ఆమోఘాహస్యాశిషః- ప్రార్థనాస్సర్వాభవంతి. యత్ప్రాధికృతంసర్వతీతదవశ్యం భవతీత్యభః (యావదాశాయాగతమిత్యాది) పూర్వవత్ ॥ ౨ ॥

ఇతి స ప్రమ ప్ర పాఠ కే చతుర్దశశ్లోకాః

౧౦— (సయతశాంబ్రహ్మైత్యపాస్తేఆశయాస్య స ర్వే కామాః ఉత్పాదితయా స ర్వే కామాస్సంబద్ధాభవంతి, ఆశాశ్చాస్య సర్వాః అమోఘాః సఫలాభవతీత్యభః (యావదాశాయాగతమిత్యాది) స్పష్టార్థః ॥

ఇతి స ప్రమ ప్ర పాఠ కే చతుర్దశశ్లోకాః

ఉ—ప్రాణోవావాశాయాభూయైత్యధావాఅరానాభౌ సమర్పితావనమ స్థితా ప్రాణేనర్వగోసమర్పితం ప్రాణః ప్రాణేనయాతి ప్రాణః ప్రాణేన దాతి పాణాయదదాతి ప్రాణోహపితా ప్రాణోమాతా సాణోభ్రాతాప్రాణస్ససాప్రాణతాదాన్యః ప్రాణోబ్రాహ్మణః ॥ ॥౧॥

శం—నామోపక్రమమాశ్చాంతం కార్యకారణత్వేన నిమిత్తమైతి త్రికత్వేన చోత్తరోత్తరభూయస్తయాపస్తితం స్మృతినిమిత్తసద్భావనమాశారశనాపాశ్చేర్విపాశితం సర్వసంభవతావినమితంతుభిర్హస్తా ప్రాణేనమర్పితం యేనచ సర్వతావ్యాపినాంతరబహిర్గతేనసూత్రేణ మణిగణాత్తవ సూత్రేణగ్రథితం

౬౧౪ సాన్దగిరియటికశక్తిరభాస్యరంగరామానుజభావ్యయయాశ్రామ్
 విప్యతంచ సవషప్రాణోవైఆశాయాభూయాత్ కథమన్యభూమస్తవమితి ఆ
 హద్యమౌతేన సమథానం స్తమృత్యుస్తవం, యథావైలోకరథవక్రస్యా.
 గా, రథనాభాసమర్పితాః సంహృతాః సంప్రవేశితాః క్షేత్రే వివమ స్థి
 లింగసంఘాతరూప్రప్రాణే పృజ్ఞాత్తనిదేహకేముఖ్యే య స్థి వరాదేనతా
 నామయావన్యకరణాయాదర్యాదావృతిబింబవజ్జీవేనాత్తనానుప్రవిష్టా- యశ్చ
 మహారాజస్యేవస ర్వానికారిష్వరస్య * క స్తిన్నవహముతాంగితేడత్కాంతా
 భవిష్యమిక స్తినాప్రతిష్ఠితే ప్రతిష్ఠాస్యామితి సప్రాణమస్మజ శేతిశ్చుతే, య
 స్తుధామేవానుగతఈష్వరం* తద్యథారథస్యారెమనెమిరర్పితానాథావరాఅర్ప
 తాః ఏవమేవైతాభూతమాత్రాః పృజ్ఞామాత్రాస్వర్పితాః పృజ్ఞామాత్రాః
 ప్రాణైర్పితాః సవషప్రాణవిన పృజ్ఞాల్లైతికాపీతకినాం, అతఏవమ స్థి
 ప్రాణనర్వీయభోక్తైసమర్పితం, అతస్సవషప్రాణోఽపరతంత్రః ప్రాణ
 న స్వశక్త్యేనమాతి నాన్యకృతంగమనాదిక్రియాస్వస్యసామర్థ్యమిత్యర్థః- న
 ర్వంక్రియాకారక ఫలభేదజాతం ప్రాణవిన నపాణాద్భూతమస్త్రీతి పృ
 కరణాభావః (ప్రాణిపాణందదాతి) యద్దదాతి- తత్తాన్వత్తభూతమేవయ.
 తేదదాతి తదపిప్రాణాయైవ అతపిత్రాద్యాభ్యాపిపాణవిన ॥౧॥

ఆ—ప్రాణస్యనర్వాస్పదత్వేన భూమస్తవంకథయతి (నామోపక్రమమి
 తి) ప్రకృతశ్చుతిపశాత్తమపక్రమయస్యజగతోస్తితత్తథా పాతక్రమమేవాశ్చ
 త్యాశాచాంతే యస్యాస్తితజ్జగత్తథేతివిగ్రహః కార్యకారణత్వం, క్వాచిత్క
 ముపాదానోపాదేయత్వం నిమిత్తనైమిత్తికత్వమపి క్వాచిత్కమేవ ఉత్తరోత్త
 రభూమస్తయా. పూర్వస్థాత్పూర్వస్థాన్నామాదేరుత్తరోత్తరవాగాదిభూయస్తే
 నెతియావత్ స్తుతినిమిత్తస్సద్భావోయస్యశ్చిత్తథా, ఆశాప్రయోగశనాపాశేస్స
 ర్వతోవిపాశితమిత్యత్రీదృష్టాంతమాహ (బినమిచెతి) బినశబ్దోమృతాశవిష
 యః యథోక్తౌజగద్యస్తిన్నర్పితం, సవషభూమానితినంబంధః సర్వస్యజగతః
 తస్తిన్నర్పితత్వమేవ దృష్టాంతద్వారాస్పష్టయతి (యేనచెతి) సర్వతోవ్యా
 పినేత్యస్తేన స్ఫుటికరణం, అంతర్బహిర్గతేనేతి, ప్రాణస్యాశాయాస్యకా
 శామ్భూయస్తవమాకాంతా పూర్వకంసమథానతే (కథమిత్యాదినా) లింగా
 నాం- వ్యష్టిసాంసంఘాతః- సముదాయః తద్రూపే సమష్ట్యాత్తనీతియావత్
 ఉపాధితివ్యతారైక్యమభిప్రేత్యవిశిష్ట (పృజ్ఞాత్తనీతి) తస్యేవాధ్యాత్మమ

ధి దైవంచావస్థానంసూచయతి (దేహిక ఇతి) ప్రాణాంతరంవ్యావర్తయతి
 (ముఖ్య ఇతి) యథోక్తై స్త్వి ప్రాణై సర్వం సమర్పితమిత్యంతరత్ర సంచం
 ధః పృజ్ఞాత్సంతి పరమాత్మాపాధిత్యం ప్రాణస్యా కం- తదుపపాదయతి (య
 స్త్వీన్నితి) తస్మిన్ సర్వం సమర్పితమితి పూర్వవత్సంచంధః కిమితి చక్షురాది
 మవిద్యమానైషు ముఖ్యస్త్వేన ప్రాణస్య పరమాత్మాపాధిత్యముతగతమిత్యాశం
 క్యాహ (యశ్చేతి) ప్రాణస్త్వేన పరిసర్వాధికారిత్వై శ్శుభ్ర్యంతరం పృ
 మాణయతి (క స్త్వీన్నితి) ఈర్ష్యంపృతి ప్రాణస్త్వేనాపాధిత్యే హేత్వంతర
 మాహ (య స్త్వీతి) అత్రాపి పూర్వవదన్వయః ప్రాణః ఛాయావదీర్ష్యం మ
 నుగచ్ఛతీత్యత్ర శ్శుభ్ర్యంతరం పృమాణయతి (తద్యథేతి) భూతమాత్మః శబ్దాద
 యః పృథివ్యాదయశ్చ విషయాః పృజ్ఞామాత్రాసు శబ్దాదిబుద్ధిమ తజ్జనకైష్విం
 ద్రియైషుచేత్యర్థః భవతుతానాం ప్రాణై ర్నితత్వం తథాపి కథం ప్రాణస్య
 ఛాయావదీర్ష్యం పృత్యనుగతిః తత్రాహ (సవీష ఇతి) కాషీతకినాం శ్శుభ్రేరి
 తిశేషః ప్రాణస్య యథోక్తవిశేషణవైశిష్ట్యమతశ్శబ్దార్థః వ్యాఖ్యాతం భాగ
 మనూద్యావశిష్టమంశంవ్యాకరోతి (ఏవమితి) ప్రాణః ప్రాణై నయాతీత్య
 స్యార్థమాహ (అత ఇతి) సర్వాస్పదతావదితియానల్ - ప్రాణః ప్రాణై న
 యాతీత్యాదేః * ప్రాణోహ్యైవైతాని సర్వాణి భవతీత్యంతస్య తాత్పర్యార్థం
 సంక్షిప్తకథయతి (సర్వమితి) దాతుదేయస్య సంపదానస్య చ ప్రాణాభి
 సృత్వం పృకటయతి (ప్రాణ ఇతి) తదపితి దీయమానముచ్యతే సస్వస్సంపదా
 నానస్య చ ప్రాణాభిసృతావతాన్ ప్రాణై వేత్త్యుక్తం ప్రాణస్య సర్వాత్మ
 త్వమతశ్శబ్దార్థః ॥

॥ ౧ ॥

• రం—(ప్రాణోవాతశాయాధూయాత్) అత్ర ప్రాణశబ్దేన ప్రాణసహచ
 రితాజీవాలక్ష్యతే తత్ర చ హేతుయత్తరత్ర వక్ష్యతే ॥ యథావాతరానాభౌస
 మర్పితా ఏవమ స్త్వి ప్రాణై సర్వం సమర్పితం యథార్థం కన్యతరాః నాధ్యశి
 తాః, ఏవం సమస్తమచేతనం భూతజాతమేతద్దృశ్యతమిత్యర్థః * భూతమా
 త్రాపృజ్ఞామాత్రా సర్పితా ఇతి శ్శుభ్ర్యంతరాల్ ప్రాణః ప్రాణై నయాతి ప్రాణః
 ప్రాణందదాతి ప్రాణాయదదాతి) గంతాదేవదత్తాదిరపి జీవవీచకరణమశ్వా
 దిరపి జీవవీచ దాతాపి జీవవీచ దేయోగవాదిరపి జీవవీచ సంపదానభూతబౌద్ధ్యా
 దిరపి జీవవీచేత్యర్థః (ప్రాణోహపితా ప్రాణోహమాతా ప్రాణోభ్యాతా

౬౩ సానందగీర్తికేశజ్జరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం

ప్రాణస్వసేత్వాది పిత్రాదిరపిజీవఇతి వసిద్ధమిత్యర్థః || ౧౧ ||

ఉ—సయదిపితరంవామాతరంవాభ్యాతరంవాస్వసారంవా చార్యం
వాద్యోహంవాకించిద్భృశమివ ప్రత్యాహాధికావస్థిత్యైవైవ
మాహుః పితృహవైత్విమసిమాతృహవైత్విమసి భ్రాతృహవై
త్విమసిస్వస్మహవైత్వి మస్యాచార్యహవైత్విమసి బ్రాహ్మణహ
వైత్విమసీతి || ౧౨ ||

శం—కథంపిత్రాదిశబ్దానాం పసిద్ధాభో త్యగేణ ప్రాణవిషయత్వమి
తిఉచ్యతే, సతి ప్రాణపితౄదిశబ్దపరియోగా తదుత్కాంతోచపరియోగాభావా
త్ కథంతితి. ఆహ- సః యః శ్చిత్పితౄదీనా మన్యతమంయదితంభృశమివ-
తదననుమాపమివకించిద్భవనం తస్మాదాదియక్తం ప్రత్యాహ తదైవం పార్శ్వ
స్థాఆహుర్విచకినాధికావస్థు - ధిగస్తుత్వామితి ఏవంపితృహవైత్విం పితృహ
వైత్వాది || ౧౩ ||

ఆ—ప్రసద్ధిరసతి క్రమణీయేతి శంకతే (కథమితి) అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం
పితౄదిశబ్దానాం ప్రాణవిషయత్వాన్న పసిద్ధేవల్లంఘనమిత్యాహ (ఉచ్యతే
ఇతి) అన్వయవ్యతిరేకావేవప్రసూర్యకం ప్రతియతి (కథమిత్యాదినా) పి
తౄదిమ ప్రాణసతిపిత్రాదిశబ్దానాం ప్రయుజ్యమానత్వ మన్యథాచాప్రయు
జ్యమానత్వం తదిత్యుచ్యతే (త్వంకారాదియక్తమితి) అదివదేన తిర
స్కారప్రభేదోగ్యమ్యతే పితౄదిష్టప్రియవాచినంప్రతివిచేకినాంధికార్వచ
నై హేతుమాహ (పితృహేతి) || ౧౪ ||

ఋ—నను పరిదృశ్యమానమాంసపిండవిశేషావపిత్రాదిశబ్దవాచ్యాః - న
తుజీవఇతిమన్వసంప్రత్యాహ (సయదిపితరంవామాతరంవాభ్యాతరంవా స్వ
సారంవాచార్యంవేత్వాది) సజీవమపిత్రాదిశబ్దరేకుధికావస్థిత్యైవకించిత్ భృ
శమధిక్షిపతిపురుషేత్యవేత్వాదిశబ్దాన్ ప్రయంజతేఇత్యర్థః || ౧౫ ||

ఉ—అథయద్యపి నానుత్కృంతప్రాణా హౌతససమాసంవ్యతి
సం దహేన్నైవైవైవంబూయః పితృహసీతి సమాతృహసీతి స
భ్రాతృహసీతినస్వస్మహసీతినాచార్యహసీతినబ్రాహ్మణహసీతి || ౧౬ ||

శం—అదైవనానైవత్కృంత ప్రాణా త్యక్తదేహస్వద్యపిహాలేన సమా
నం సమస్యవ్యతిసందహేత్ - స్వతస్స్వసందహేత్ - ఏవమవ్యతిక్రూరమపిక ర్

సమానస్యత్యాసాదిప్రకారేణ దహనలక్షణం తద్దేహసమ్బద్ధమేవమర్వాణం నై
వైవంబూయః పితృపేత్యాది తస్మాదనన్వయవ్యతిరేకాభ్యా మవగమ్యతే ఏత
త్ప్రీత్రాభ్యాపిప్రాణవీచితే ॥ ౩ ॥

ఆ—సతిప్రాణేపిత్రాదిమ పితృదిశబ్దానాం పరియజ్యమానస్య మిత్యనన్వ
య ముక్త్యావ్యతిరేకమాహ (ఆధైనానేవేతి) సమన్య - పుంజీకృత్య వ్యత్య
స్య - అవయవాన్విభజ్యేత్యర్థః యద్యపీత్యవకృమాదేష్వ మపి త్యేత త్తథాపి
త్యస్తిన్నథే దృష్టవ్యం తదేవాతిక్రూరం కమఃవిశిష్టి (సమానేతి) అవయ
వవిభంజనమాదిశబ్దాః తద్దేహసంబద్ధమిత్యత్యై తచ్చబ్ధిః పితృదివిషయః య
ద్యపి త్య క్తప్రాణేష్వపి దేహేషు పితృదిశబ్దోద్భవః, తథాపి నాసాముఖ్యై, రదిన్వి
షయేక్రూరకర్మానుష్ఠానేపి శిష్టగర్హౌఽదృష్టేరితిభావః ఉక్తానన్వయవ్యతిరేక
ఫలముపసంహతి (తస్మాదితి) ॥ ౩ ॥

రం—(అథయద్యప్యేనానుత్కృతపాత్రానిత్యాది) అథతేషాం వ రీరే
మాత్కృత్యంతజీవేషు సత్కుతాన్ సూత్రసమానం; సంపూర్ణాత్ ప్రేపాథాన్
త్ అన్యతేణములంతోఽయంతబ్ధః సూత్రసమ్యక్పక్షిప్య వ్యత్యస్యసమ్యక్
దహత్యపి పురుషపితృపేత్యాదిశబ్దానన్వయజ్యంతేత్యర్థః ॥ ౩ ॥

ఉ—ప్రాణాహ్యేవైతాని సర్వాణిభవంతి సవావీషవీషంపశ్యన్నేవం

మనావీషవీషం విజానన్నతివాదీభవతితం చెద్బ్రూయిరతివాద్య

సీత్యతివాద్యస్తీతి బ్రూయాన్నాపహ్నువీత... ॥ ౪ ॥

ఇతి సప్తమప్రపాతకే పంచదశాంశః

శం—తస్మాత్ప్రాణోహ్యేవైతాని- పితృదినిసర్వాణిభవతిచలానిస్థిరాణిచ
సవావీషః ప్రాణవిత్ వీషం యథాక్రప్రకారేణ పశ్యేత్ ఫలతోఽనుభవే ఏ
పంపనావీషః ఉపపత్తిభిశ్చింతయత్ వీషంవిజానత్ ఉపపత్తిభిస్సంయోజ్యేవమే
వేతినిశ్చయంకర్వన్తిత్యర్థః మనసవిజ్ఞానాభ్యాంహిసంఘాతశ్చాస్తాగ్రిహిశ్చ
తాదృష్టోభవత్ అతవీషంపశ్యన్నతివాదీభవతి నామాద్యాశాంతమతీత్యవదనశీ
లాభవతీత్యర్థః. తేచెద్బ్రూయిస్తయది ఏవమతివాదినం నర్వదానరైవీశ్వ
త్తేర్నామాద్యాశాంతమతీత్యవతమానం పాణమేవపథంతమేవం పశ్యంత
మతివదనశీలం అతివాదినం, బ్రహ్మదిస్తంబవర్కంతస్యహిజగతః పాణితత్తా
హమితి బ్రువాణంయదిబ్రూయిరతివాద్యస్తీతి బాధమతివాద్యస్తీతి బ్రూయా

౬౧౨ సానందగిరియటికశక్తజ్ఞరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం

౯ - నాపహ్నువీత- కస్తాద్ధ్యసాపహ్నువీత- యత్ప్రాణంసర్వేశ్వర మయ
మస్తీత్యాత్మత్వేనావగతః ... .. ॥౪॥

—ఇతినప్తమప్రపాఠకేపంచదశఖండభాష్యమ్.—

౮—ప్రాణస్త్యవపిత్యాదిసంజ్ఞకత్వేకింస్యాదిత్యాశంక్యాహ (తస్మాత్ప్రా
ణోహితి) ప్రాణన్యథాయస్తవమిత్థం పుత్రాద్భతద్విజ్ఞానఫలమాహ (సవాఇ
తి) ప్రాణవిత్, అతివాదీభవతితి సంబంధః. కథంప్రాణవత్త్వమిత్థంపెత్తాయా
మాహ (ఏవమితి) సర్వాత్తత్వం, యథాక్రమకారః ఫలతోఽనుభవః స్వ
రూపత్వేన సాక్షాత్కారః తదనుదశనేనేవప్రాణవత్త్వసిద్ధతినతికిమితిమనన
విజ్ఞానేవృథగుపస్యస్యేతి తత్కాహ (మననవిజ్ఞానాభ్యాంహితి) ఉక్తాన్వయవ్య
తిరేకాభ్యాపవ త్తినహకృతాద్వాన్యాద్యత్వాగ్ర విషయజ్ఞానజాయతే తద
త్రవిజ్ఞానం వివక్ష్యతే తత్ఫలంసాక్షాత్కారణం దశనమితిధేదః మననవిజ్ఞానే
వినాదశనానంభవోఽతశ్చద్భాధః ఏవం మననాదిద్వారణేతియావత్ అతి
వాదిత్వం పుత్రాద్భయతి (నామాదీతి) నాపహ్నువీతేత్వక్రం స్వశక్తిరొ
తి (కస్తాదితి) యత్ యస్తాదయం- విద్వానాత్మత్వేన సర్వేశ్వరం ప్రాణో
స్తీత్వవగతవాత్ - తస్మాదపహ్నువేషాత్ప్రభావా దాత్మనోఽతివాదిత్వం
నాపహ్నువీతేత్యధః... .. ॥ ౪ ॥

—ఇతినప్తమప్రపాఠకేపంచదశఖండభాష్యటీకా—

రం—(ప్రాణోహ్యవైకానిసర్వాణిభవతి) అతస్సత్యవేమపిత్యాదిమహిం
సితేషు పితృషాత్వాదిశబ్దప్రయోగాన్నిజేవేష్వప్రయోగాచ్చ నిజేవస్వశరీ
రస్య పిత్యాదిత్వాభావస్య సిద్ధత్వాత్ జీవవీచిత్రాదిభిరవతీత్యధః భగవతా
భాష్యకృతా * ప్రాణశబ్దనిర్దిష్టః ప్రాణసహచారీప్రత్యగాత్మానవాయు విశేష
మాత్రిం * ప్రాణోహపితాప్రాణోమాతృత్వాదయః ప్రాణన్యచేతనతా మవగ
మయంతి. పితృహమాతృషాత్వాదినాసప్రాణేషుపితృప్రభృతిమాపమదక కారిణి
హింసకత్వాదినిమిత్తావకృతవచనాత్తైష్యేవవిగతప్రాణేష్యత్వంఘోషమదక కా
రిణ్యవకృతౌశాభావాద్భ హింసాయోగ్యశ్చైతనవపప్రాణశబ్దనిర్దిష్టః ఆప్రాణ
మస్థావరేష వీచి చేతనేమాపమదకభావాభావయోహింసా తదభావదశనా
త్ హింసాయోగ్యతయానిర్దిష్టః ప్రాణఃప్రత్యగాత్మైవేతినిశ్చయతే అతవీచ
చారనాభిదృష్టాంతాదుప్రసస్యననేన ప్రాణశబ్దనిర్దిష్టః పరఇతినభ్యమితవ్యం ప

రస్యహింసాప్రసంగాభావాత్ జీవాదితరస్య భోగ్యభోగావకరణస్య కృత్స్న
 స్యాదిదప్తస్సనాజీవాయ తస్థితీ త్వేన ప్రత్యగా త్తన్యేవారనాభిదృష్టాంతాపవతై
 శ్చేతిభాషితం యద్యపి * నాయంహంతి సహస్యతత్తతి నిదిష్టస్యజీవస్య సస్
 తాహింసాయోగ్యత్వాభావే దేహాది సాహిత్యప్రయ క్తహింస్యత్వవత్ ము
 ఖ్యస్య ప్రాణస్యా పిహింస్యత్వంసువచం. స్థావరహింసాస్థలేపి* భేదశ్చ తైరై
 లక్షణ్యచ్చేతి సూత్రభాష్యోక్తరీత్యా స్థానరేషు ప్రాణస్యపంచధాఽవస్థా
 యశరీరధారణాభావే ప్రాణసద్భావోస్తీతి * నతు దృష్టాంతభావాదితిసూ
 త్రే భాషితత్వేనప్రాణస్య సద్భావాద్దింసాది నచనముపపద్యతేవ, తథాపి *
 ప్రాణోహమీతేత్యాదివాక్యనిదిష్టానాంజీవవాదితయాలోకే ప్రసిద్ధానాం బ
 హూనాం పితృదిదృష్టానాం గౌణత్వకల్పనా పెక్షయ్యేన్య ప్రాణతబ్దస్త్యేవ జీ
 వత్వమాశ్రయణీయమితి భాష్యకారాభిప్రాయః అతఏవన్యత్రికృతా భగవతా
 బోధాయనేనాపి * భూమాసంప్రసాదాదధ్యవదేశాదితి సూత్రవాఖ్యానైః*
 ప్రత్యగా త్తనాదధ్యముపదేశాది త్యేవోక్తం నతు ముఖ్యప్రాణమాధ్యమితి
 వేదనాజనకప్రాపారలక్షణహింసాయాః వేదనాసూన్యేతచేతనై అసంభవాచ్చ
 (సవాపిషవంపశ్యన్నేవంమన్వానవీవంవిజానన్నతివాదీభవతి) పూర్వవాక్యే
 ప్రాణశబ్దనిదిష్టానవాపిషః- జీవఃసాన్విత్కానముక్తేన ప్రకారేణమనన విషయా
 దుర్వక్ విచారక ఉపాసీతస్పనక తేనప్రకారేణపశ్యక సాక్షాత్కుర్వక అ
 తివాదీభవతి-అతిక్రాంతస్సోపాస్యనస్తువాదీభవతి,సోపాస్యనస్తునానోపాస్య
 వత్వ వాదీభవతీత్యథాః బృహస్పతిసమ ప్రత్యధిజనా ప్రతిభాధాయకసోప్
 సాస్య దేవతాపారమ్యవాదశీలత్వం అతివాదిత్వం తవోపాస్యదేవతాతీతయేవ
 గృహస్యతి ఏవంపశ్య న్నేనుమన్వాననఇత్యాదౌ * లక్షణమోష్ఠిక్రియాయా
 ఇతిచేత్సర్వైశ్చప్రత్యయః తత్తత్సంప్రసాస్య దేవతాసాక్షాత్కారోఽతివాదిత్వే
 హేతురిత్యథాఃసాక్షాత్కారప్రీతిసోపాస్య దేవతానుగ్రహాదీదృశమతివాదిత్వం
 భవతీతిభావః అత్యసవాపిషవీరు పశ్యన్నేవం మన్వాననఇతివాక్యేన పూర్వసం
 దర్భానిదిష్ట ప్రాణస్య దృష్టత్వమంత్యత్వాది కథనాదపి ప్రాణశబ్దనిదిష్
 ష్టాజీవఇత్వసమీయతే ప్రాణశబ్దనిదిష్టస్య జీవత్వజ్ఞాపనయైవ సవాపిషఇతిప
 దయోః ప్రవృత్తిరితిదృష్టన్యం (తంచెమ్పూయరతివాద్యసీత్యలివాద్యస్తీతిబూ
 యాన్నాపహ్నువీత) ప్రాణశబ్దితస్య జీవస్యపూర్వోక్తనామాద్యాశాంత స

౬౨౦ సానందగిరియటికశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయ్యత్తాయాం
 రావతిశాయిత్యాదేవాతివాదిత్వంనావహాత్తవ్యమితిభావః... .. 1౪1

—ఇతిసప్తమప్రపాతకే పంచదశఖండభావ్యమ్—

ఉ—ఏషతువాజతివదతియస్స త్యేనాతివదతిసోహంభగవస్స త్యేనా
 తివదానీతిసత్యం త్వేనవిజజ్ఞానీతవ్యమితిసత్యంభగవోవిజజ్ఞానఇతి॥౧॥

—ఇతిసప్తమప్రపాతకే యోడశఖండః—

శం—సఏషనాడుః సరావతిశయం ప్రాణంస్వమాత్మానం (సరావత్తానం)
 శుశ్రావనాతఃపరమస్తీతు్యపరరామ-నపూర్వవత్కామస్తీభగవః ప్రాణాద్యూయ
 ఇతి పవృచ్ఛయతః తమేవంవికారానృతబ్రహ్మవిజ్ఞానేన పరితుష్టమకృతార్థం
 పరమార్థసత్యాతివాదినమాత్మానం మన్యమానంయోగ్యం శిష్యంమిథ్యాగ్రహ
 విశేషాద్విప్రచ్యావయన్నాహ భగవాన్సనత్కుమారః ఏషతువాజతివదతియ
 మహంవక్ష్యామి సప్రాణవిదతివాదీపరమార్థతః నామాద్యపేక్షంతు తస్యాతి
 వాదిత్వం యస్తుధూమాఖ్యం సరావతిక్రాంతం తత్త్వపరమార్థసత్యంనెద-
 సోఽతివాదీత్యతః ఏషతువాజతివదతి యః సత్యేన, పరమార్థసత్యవిజ్ఞాన
 వత్తయాఽతివదతి. సోహంతావంప్రపన్నభగవన్త్యేనాతివదాని, తథామాం
 నియనన్తుభగవాన్ యథాహంసత్యేనాతివదానీత్యభిప్రాయః యద్యేవంసత్యే
 నాతివదతిమిచ్ఛసి- సత్యమేవశుతావద్విజ్ఞానీతివ్యమిత్యక్తః నారదః త
 థాస్తుతహి-సత్యంభగవోవిజజ్ఞానే, విశేషవిజ్ఞాతుమిచ్ఛయంశ్యత్తోహమితి॥౧॥

—ఇతిసప్తమప్రపాతకే యోడశఖండభావ్యమ్—

ఆ—ప్రాణాంతముపదేశం చుశ్రావనారదస్యతూష్టీంభావేకింకారణమిత్యా
 శంకాయామాహ (సఏషఇతి) కథంతస్యోపరిధవగతేత్యాశంక్యాహ (నపూ
 ర్వవదితి) కిమితితహి ప్రాస్తాయాముపేక్షాయాం స్వయమేవాచార్యోత్త
 త్వాదయతేత్యాశంక్యాహ (తమేవమితి) * ఏతస్మాజ్జాయతేప్రాణఇతిశుత్య
 న్నరాత్పరిణస్య వికారత్యేనానృతత్వం * వాచారంభణంవికారోనామధేయ
 మిత్యక్తం తస్మిన్నస్మతేప్రాణబ్రహ్మణివిజ్ఞానం తేనెతియావత్ పరితుష్టత్వేక
 థమకృతార్థత్వమిత్యాశంక్య మిథ్యాజ్ఞానశాలిత్యాదిత్యాహ (పరమార్థైతి) న
 చతస్యోపేక్షాహాత్వమిత్యాహ (యోగ్యమితి) మిథ్యాగ్రహవిశేషః నాస్తి
 ప్రాణాత్పరిమిత్యభిమానః కథంతహిప్రాణవిదోఽతివాదిత్వముక్తా, త
 త్రాహ (నామాదీతి) కస్తహిపరమార్థతోఽతివాదీత్యాశంక్యాహ(య

స్త్రితి) సోఽతివాదీతియతస్సనత్కుమారస్యాభిప్రాయః, అతివవాసేతి యోజనా ననునారదస్య నాద్యాపిసత్యవిజ్ఞానముత్పన్నం - కథంసత్యేనాతివదానీతి పృచ్ఛతి - తత్రాహ (తథేతి) ... .. ॥౧॥

—ఇతిషష్ఠ ప్రపాఠకే యోడశఖండభాష్యటీకా—

రం.—అత్యైవార్యపర్యాయేషష్ఠనుక్తస్యాతివాదిత్వస్యకథనాల్ ప్రకాశంతే అత్తాపదేశః ప్రాణశబ్దితే ప్రశస్యగాత్మనివచ్యవసన్న ఇతి ప్రాణాద్యావభూయోస్తీతి పునరపృచ్ఛత్యేవ నారదేననత్కుమారః స్వయమేవతతోఽప్యశయితం పరమాత్మానముపక్షివతి (ఏషశువాఅతివదతియస్సశ్వేనాతివదతి) తుశబ్దోవిశేషపదశఃః * తస్యహవావీతస్యబ్రహ్మణోనామసత్యమితి దహరవిద్యాయాం వక్ష్యమాణత్వాల్ సత్యశబ్దస్య బ్రహ్మణిప్రసిద్ధేః సత్యశబ్దోబ్రహ్మపరః తస్యసతత్వైకరూపత్వేన నిర్వికారత్వాల్ సత్యత్వం తేనబ్రహ్మణో నిమిత్తైన యోఽతివదతి ఏయోఽతివాదీపూర్వస్థాల్ ప్రాణాతివాదినో విశిష్ట ఇత్యర్థః అత్యైవార్యకృతా * సత్యేనేతిత్థంధూతలక్షణైర్మతీయా. సత్యేన - పరేణ బ్రహ్మణోఽపాస్యేనాపలక్షితోయోఽతివదతీత్యర్థ ఇతి ఇత్థంధూతలక్షణైర్మతీయకంఠతః ప్రతిపాదితా * అతివాద్యంతరత్వ నిమిత్తంసత్యశబ్దాభిధేయంచ పరం బ్రహ్మప్రతీయతఇతిభాష్యవాక్యాన్నిమిత్తత్వాన్ధ్వకత్వ మపిత్యతీయాయా నూనితం తతశ్చనిమిత్తస్య కరణత్వవినక్షయా కారకవిభక్తిత్వమపిభాష్యక్తృదభిమతమేవేతి దగ్ధవ్యం, సత్యాతివాదినః ప్రాణాతివాద్యపేక్షయాఽతిశయకథనాల్ సత్యశబ్దనిర్దిష్టస్య పరిస్యబ్రహ్మణః ప్రాణశబ్దనిర్దిష్ట జీవాపేక్షయాధూయస్వ ముక్తంభవతి, సచ పూర్వప్రస్తుత ప్రాణాతివాదినవీవ * ఏషశువాఅగ్నిహోత్రీయ స్వయంవదతీత్యాదావినసత్యవదనమంగతయా విధీయతామితివాచ్యం * ఏషశువాఅగ్నిహోత్రీతి వాక్యేదగ్ధవ్యదేవతాంతరాధావేన అగ్నిహోత్రాంతరాప్రసీతేస్తు శబ్దస్వరస్యధంగః, ఇహశుప్రకృత్యాతివాదనిమిత్తప్రాణవ్యతిరిక్తస్య సత్యశబ్దితస్య బ్రహ్మణానిమిత్తాంతరస్య ప్రతీతేః సతత్వావశస్యభంగాయుక్తః కించ- సత్యవదనస్యాంగతయా విధానేసత్యం వదతీనిదేశశస్యయుక్తతయా సత్యేనేతి త్యతీయాయా అతీశుప్రసంగేనృచాయోగాదిదిగ్ధిష్టవ్యం (సోహంభగవస్సత్యేనాతివదానీతి) బ్రహ్మణాతివదానీతిశిష్యఃప్రాథమ్యామాసేత్యర్థః ఇతరతః (సత్యంత్వేనవిజ్ఞాసీతవ్యమితి) యదినత్య

౬౨౨ సానన్దగిరియటిశక్కురభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
శబ్దితబ్బిహ్నానిమి త్రకాతివాదితామభిలషసి- తహాబ్రహ్మోపాసన్య మిత్యేభాః
బ్రహ్మోపాసనమతివాదిత్యహేతురిత్యావత్ శిష్యస్తదభ్యుపగచ్ఛతి (సత్యం
భగవోవిజ్ఞానఇతి) విజ్ఞానే, ఉపాసితంకరోమిత్యేభాః || ౧౧||

— ఇతిసప్తమ ప్రపాత పోడశఖండభాష్యమ్ —

ఉ—యదావైవిజానాత్యసత్యంవదతినావిజానన్ సత్యంవదతి వి
జానన్మే సత్యంవదతివిజ్ఞానం త్వేన విజ్ఞానితన్యమితివిజ్ఞానం
భగవోవిజ్ఞానఇతి ... .. ||౧౧||

— ఇతిసప్తమప్రపాతకే సప్తదశఖండభాష్యమ్ —

శృ—యదావైసత్యం పరమాభూతావిజానాతి ఇదంపరమాభూతస్సత్యమి
తి- తతోన్యతంవికారజాతం వాచారంభణంహిత్యా సర్వవికారావస్థం నదె
వైకం సత్యమితి తదేవాధనదతి- యద్యదతి ననువికారోపి సత్యమేవ నామ
రూపేనత్యం తాభ్యామయం ప్రాణస్తవనస్యః * ప్రాణావైసత్యం తెహ
మేషసత్యమితి శుక్రత్యంతరాత్ సత్యం ఉక్తస్సత్యత్వం శుక్రత్యంతరే వికారస్య
సతుపరమాభూతపేక్షముక్తం కింతహేయంవిషయావిషయత్వాపేక్షం సచ్చ
త్యప్యేతి సత్యమిక్యక్తం తద్ధాన్రేణద పరమాభూతస్యస్యోపలబ్ధిర్వివక్షితైతి
* ప్రాణావైసత్యం తెహమేషసత్యమితిహక్తం ఇహాపి తదిష్టమేవ ఇహాతు
ప్రాణవిషయాత్పరమాభూతస్యవిజ్ఞానాభిమానాద్యవ్యతీత్య సారదంయస్సదే
వసత్యం పరమార్థతాభూతామఖ్యం తద్విజ్ఞాపయిష్యామి త్యేషవిశేషతావివక్షితా
భాః (నావిజానన్ సత్యంవదతి) యస్తవ్విజానన్ వదతి సోఽగ్న్యదీశజ్ఞేనా
గ్న్యదీక్ష పరమాభూతసద్రూపా మన్యమానోవదతి నతుతేహావత్యయన్య
తిరేకేణ పరమాభూతస్సంతి తథాతాన్యపి రూపాణినదపేక్షయా నైవసంతీత్య
తా నావిజానన్ సత్యంవదతి విజానన్మేవసత్యం వదతి నచతత్సత్యవిజ్ఞానమవి
జ్ఞానతం అప్రాధికతం జ్ఞాయతఇత్యాహ (విజ్ఞానంత్వేనవిజ్ఞానితన్యమితి)
యద్యేవం విజ్ఞానం భగవోవిజ్ఞానఇతి, ఏవంసత్వాదీనాంహక్తరోత్తరాణాం
కరోత్యంతానాం పూర్వపూర్వహేతుత్వం వ్యాఖ్యయం ... ౧౧

— ఇతిసప్తమప్రపాతకే సప్తదశఖండభాష్యమ్ —

అ—యదావైవిజానాతీత్యాదివాక్యం వ్యాకర్షన్మత్తరమాహ (యదేతి)
యదివిశ్వంసద్రూపాదనుగతాద్భిన్నం అసదేవన్యాత్ యదిత్వభిన్నం సత్తా

త్రమేవ పరమార్థాసత్యం సిద్ధ్యదితి పరమార్థాతస్సత్యం యదైవవిజ్ఞానాతీత్య
 థాః విజ్ఞానప్రకారమభినయతి (ఇదమితి) తతః తదాఽన్యతం వికారజాతం
 హిత్యానదేవసత్యమితి కృత్వాపిద్యదతి- తత్తదైవవదతీతియోజనా సత్యవిజ్ఞాన
 స్య తద్వదనం ప్రతిహేతుత్వ ద్యోతనార్థోఽభిప్రాయః శ్రుత్యంతరావష్టంతే ధౌ
 దాభేదవాదీశంకతే (నన్వీతి) కింబృహదారణ్యక శ్రుత్యావికారస్య సత్యత్వ
 ముక్తమిత్వేతావంతాత్రముచ్యతే కింవాపరమార్థాసత్యత్వమితివికల్పాన్యద్యమం
 గీకరోతి (సత్యమితి) ద్వితియద్రూపయతి (నన్వీతి) భేదాభేదయోర్వి
 రోధాద్యోపాధావయోగా ద్వికారస్యచ రజ్జసర్పనన్విధ్యాత్వానుమానా ద
 త్యంతాదాభ్యత్వాభిప్రా యేః సత్యత్వం శ్రుత్యంతరైవోక్తమిత్వేథాః కథం
 తహిప్రా గాదిమ సత్యస్యముక్తమిత్యాశంక్యాంగీకారం స్ఫూరయతి (కిం
 తహితి) ఇంద్రియజనిత సుబ్బద్ధి విషయత్వాపేక్షం భూతత్యయం సది
 త్యుచ్యతే తదవిషయత్వాపేక్షం భూతద్వయం త్యదితివ్యవహియతే - తథా
 చభూతపందకంసచ్చత్యప్యేతి త్యత్వాద్యసత్యమితి యథోక్తం తథాతద్విజ భూ
 తయోర్నామరూపయో స్తదాత్మకత్వాచ్చ ప్రాణానాం సత్యత్వం వ్యావహారిక
 మిష్టమిత్యథాః ఇత్యప్రా గాదిమ మిత్యాభిప్రాయేష్యతి సత్యశ్రుతిరవిరుద్ధత్యా
 హ (శ్రద్ధావరేణితి) ప్రాణాదీనాం వ్యావహారికసత్యత్వానువాదత్వావేణా
 ధ్యారోపాపవాదన్యాయేన పరమార్థాసత్యస్య బ్రహ్మణోవగతిర్వివక్షితేతి కృ
 త్వాతేష్యతి సత్యత్వశ్రుతిరవిరుద్ధత్యథాః యథోక్తోఽర్థోవివక్షితో బృహదా
 రణ్యకశ్రుత్యావిత్యత్యగమకఘాహ (ప్రాణావాఇతి) నను శ్రుత్యంతరే వికార
 స్యాపివ్యావహారికం సత్యత్వమిష్టం పశ్యతేతునతిదన్యతే భూమ్నపివసత్య
 త్యాంగీకారాల్ తథాచవిరోధతాదవస్థ్యం, అతలహ (ఇహపీతి) యదిప్రా
 ణస్యాపి వ్యవహారతస్సత్యత్వ ముపగతిం కింతహి ససత్కుమారస్య వివక్షిత
 మిత్యాశంక్యాహ (ఇహన్వీతి) యదావైవిజ్ఞానాత్యధసత్యంవదతీతి యదావ్య
 ఖ్యతం - తదన్వయవ్యతిరేకాధ్యం స్ఫుటయన్నాదౌవ్యతిరేకమాహ (నావి
 జానన్మితి) పరమార్థాసత్యమవిజానన్నపి వదత్యగ్నాదీనిత్యాశజ్ఞానహ
 (యస్త్వీతి) తహికథంసదైవపరమార్థాసత్యమితి వదత్యోఽభీష్టసిద్ధిరిత్యాశం
 క్యాహ (నన్వీతి) తాన్యేవతహిరూపాణిపురుషిద్వయంతే నెత్యాహ (తథేతి)
 అతాన్యనాస్తేన సత్యవాదత్వమిత్యవసంహతి (ఇత్యతఇతి) వ్యతిరేకం

౬౦౪ సానస్థగిరియతీకశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయయాత్తామ్
 దశాయిత్యాన్వయమాచప్తై (విజ్ఞానస్నేవేతి) అస్తుతిహింసత్య విజ్ఞానపూ
 ర్వక మతివాదిత్వమిత్యాశంక్యాహ (సచేతి) యద్యేవం, బిజ్ఞానాద్వాదాస
 త్యవిజ్ఞానంజ్ఞేయమిత్యేవమిష్టం చెదిత్యర్థః. సత్యవదనం ప్రతిసత్యవిజ్ఞానస్యయ
 త్తాకారత్వ ముక్తం, తథాపూర్వస్య పూర్వస్యోత్తరముత్తరంకారణత్వేన దృ
 ష్టవ్యమిత్యతిదిశతి (ఏవమితి) ... .. ||౧||

— ఇతిసత్తమప్రపాఠకేనప్రదశఖండభాష్యటీకా —

రం—బ్రహ్మేవాహనసన్యాతివాద హేతుత్వంబ్రహ్మసాక్షాత్కారద్వారేత్యా
 హ (యదావైవిజ్ఞానాత్మ్యధనత్యంవదతి) అత్రవిజ్ఞానాతిశయః సాక్షాత్కార
 పరః యదావైసాక్షాత్కారాతి తదాసత్యంవదతి సత్యేనాతివదతీత్యర్థః పూ
 ర్వత్ర * సత్యేనాతీవదానీతి నిర్విప్రత్వాల్ సత్యసద్భితిస్య బ్రహ్మహోఽతివద
 నం ప్రతినిమిత్తత్వేన కరణత్వవివక్షయా త్మతీయాయా విదనం ప్రతికర్మత
 యా ద్వితీయాయా అపునపవత్రైః * సవాఏవమిష్టంపశ్యన్నేవం మన్వానవమిష్టంవి
 జ్ఞానస్మాతినాదీభవతీతి సాక్షాత్కారమననాహసనానామతివాదిత్వ నిమిత్తత
 యా పూర్వోక్తత్వాల్ * సత్యంత్వేనవిజ్ఞానాతివ్య మితిఉపాసనస్యాక్తత్వా
 ల్ * మతిస్తేనవిజ్ఞానాతివ్యేతి మనసస్యవక్ష్యమాణత్వాల్ అత్రవిజ్ఞానాతి
 త్యనైన సాక్షాత్కారవీచ్యతే ఉక్తంచ వ్యాసార్యైః * విజ్ఞానాతిశబ్దస్సా
 క్షాత్కారపరః సతుశాస్త్రజ్ఞానజన్యపరః * యదావైమనులేఽథవిజ్ఞానాతివి
 జ్ఞానాత్మ్యధనస్య మనససాధ్యత్వావగమాత్. సత్యంవదతి సత్యమతివదతీత్యర్థః
 ఇతి (నావిజ్ఞానాసత్యంవదతివిజ్ఞానస్నేవసత్యంవదతివిజ్ఞానంత్వేన విజ్ఞానాతి
 వ్యమితి) సాక్షాత్కారాభావేనాతివాదిత్వంఅతస్సాక్షాత్కారరూపంవిజ్ఞానంవి
 జ్ఞానాతివ్యం- సమృద్ధ్యమిత్యర్థః పాకంవచతీతి వద్విజ్ఞానం విజ్ఞానాతివ్యమి
 తినిర్దేశః ఉత్తరత్యాపి విజ్ఞానాతివ్యపదస్య సమృద్ధ్యత్వమేవాధ్యక్షః ఉక్తం
 చవ్యాసార్యైః * సత్యవ్యతిరక్తవిషయాణి విజ్ఞానాతివ్య పదానిసమృద్ధ్యవా
 చీనీతి- శిష్యస్తదఘృపగచ్ఛతి (విజ్ఞానంభగవోవిజ్ఞానఇతి) హేభగవత్సా
 తివాదిత్వ నిమిత్తంసాక్షాత్కారం సమృద్ధయామిత్యర్థః పూర్వబుడై * స
 త్యంత్వేనవిజ్ఞానాతివ్యమితి బ్రహ్మేవాహనసన్యాతివాదిత్వ హేతుత్వకథనా ద
 త్రేదవాక్యేసాక్షాత్కారసన్యాతీవదన హేతుత్వకథనాల్ బ్రహ్మేవాహనసత్తా
 క్షాత్కారయోఃద్వారద్వారిభావావన్నయోరేవాతివాదహేతుత్వం సిద్ధ్యతివత

త్సర్వ మభిప్రేత్యభగవతాధాష్యకృతా * బ్రహ్మసాక్షాత్కారనిమిత్తాతివాది
త్వసిద్ధయే పరబ్రహ్మసాక్షాత్కారోపాయభూతం బ్రహ్మోపాసనం * సత్యం
త్వేనవిజ్ఞాసితవ్య మిత్యపదిశ్యేతిభాషితం కేచిత్తు * సత్యంత్యేనవిజ్ఞాసితవ్య
మితివిహితం సాక్షాత్కారహేతుభూతం విజ్ఞానమేవ * యదావైవిజానాత్మభ
నత్యం వదతీతిఖండనాపి నిదిశ్యతే, సతు సాక్షాత్కారః ఏవంచసతి * సత్యం
త్వేనవిజ్ఞాసితవ్యమితి బ్రహ్మోపాసనముపదిశ్యేతమపాయభూతం బ్రహ్మమన
నం * మతిస్తేనవిజ్ఞాసితవ్యే త్యపదిశ్యేతిభాష్యమపిస్వరసమితివచుతి॥౧

—ఇతి సప్తమప్రపాతకే నైషధశఖండభాష్యమ్—

ఉ—యదావైమనుతేనవిజానాతినామత్వావిజానాతిమత్త్యేనవి

జానాతిమతిస్తేనవిజ్ఞాసితవ్యేతి మతింభగవావిజ్ఞానఇతి ॥౧॥

—ఇతిసప్తమప్రపాతకేఅష్టాదశఖండభాష్యమ్—

శం—(యదావైమనుతీఇతి) మతిః- మననం- తిర్క్యః..... ॥ ౧ ॥

—ఇతిసప్తమప్రపాతకే అష్టాదశఖండభాష్యమ్—

అ—విజ్ఞానకారకభూతాంమతింవ్యాచయే (మతిరిత) ... ॥౧॥

—ఇతిసప్తమప్రపాతకేఅష్టాదశఖండభాష్యటీకా—

రం—(యదావైమనుతేనవిజానాతినామత్వావిజానాతిమత్త్యేనవిజానా
తిమతిస్తేనవిజ్ఞాసితవ్యేతి) బ్రహ్మోపాసనోపాయభూతంమననం సమాప్తవ్య
మిత్యభగవ శిష్యురహ (మతింభగవావిజ్ఞానఇతి) ... .. ॥ ౧ ॥

—ఇతిసప్తమప్రపాతకే అష్టాదశఖండభాష్యమ్—

ఉ—యదావైశ్రద్ధధాత్వ్యథమనుతేనాశ్రద్ధధన్మనుతేశ్రద్ధధవ మ
నుతేశ్రద్ధాత్వవిజ్ఞాసితవ్యేతి శ్రద్ధాంభగవావిజ్ఞానఇతి॥౧॥

—ఇతిసప్తమప్రపాతకే ఏకోనవింశతిఖండః—

శం—మతిస్త్వనిషయతదరతిస్తికన్యబుద్ధిః శ్రద్ధా ... .. ॥౧॥

—ఇతిసప్తమప్రపాతకేఏకోనవింశతిఖండభాష్యమ్—

అ—మననహేతుభూతాం శ్రద్ధాంవ్యాకిరోతి (ఆస్తిక్యేతి)... ॥ ౧ ॥

—ఇతిసప్తమప్రపాతకేఏకోనవింశతిఖండభాష్యటీకా—

రం—(యదావైశ్రద్ధధాత్వ్యథమనుతేనాశ్రద్ధధన్మనుతేశ్రద్ధధవమనుతేశ్ర
ద్ధాత్వేనవిజ్ఞాసితవ్యేతి) అత్రభాష్యకృతా * శ్రవణప్రతిష్ఠాధాత్వాస్త

౬౨౬ సాసద్గిరియటికశక్తురధాప్యరంగరామానుజభాష్యయయాశ్వామ్
 సనస్య మననాపదేశేన శ్రవణమవ్యర్థసిద్ధం మత్వాశ్రవణోపాయభూతాం
 బ్రహ్మణీశ్రద్ధాం శ్రద్ధాత్వేనవిజ్ఞాసితవ్యేత్వవదిశ్యేతిభాషితం అత్రశ్రవణో
 పాయభూతాంబ్రహ్మణీశ్రద్ధామిత్యనేన బ్రహ్మశ్రవణవిషయణీశ్రద్ధావిషయతా *
 శ్రద్ధాచ, త్వరేతివ్యాసార్యైరావ్యఖ్యాతం శిష్టంస్తుష్టమ్ ... .. || ౧ ||

————— ఇతిసప్తమప్రపాఠకవికోసవింశతిఖండభాష్యమ్ —————

ఉ—యదావైనిస్థిత్యశ్రద్ధధాతినానిస్థిత్యశ్రద్ధధాతినీస్థిత్యే
 వ శ్రద్ధధాతి నిష్ఠాత్వేనవిజ్ఞాసితవ్యేతినిష్ఠాంభగవోవిజ్ఞానఇతి||౧||

————— ఇతిసప్తమప్రపాఠకే వింశతిఖండః —————

శం—నిష్ఠా, గురుశిష్యాపాదితత్పరత్వం బ్రహ్మవిజ్ఞానాయ ||౧||

అత్తీకతి సప్తమప్రపాఠకే వింశతిఖండభాష్యమ్

ఆ—శ్రద్ధాచేతునిష్ఠావ్యాచచ్చై (నిష్ఠేతి) ... .. || ౧ ||

అత్తీకతి సప్తమప్రపాఠకే వింశతిఖండభాష్యటికా

రం—(యదావైనిస్థిత్యశ్రద్ధధాతినానిస్థిత్య శ్రద్ధధాతినీస్థిత్యేనవశ్రద్ధ
 ధాతినీష్ఠాత్వేనవిజ్ఞాసితవ్యేతి) బ్రహ్మనశ్శోతవ్యం నాన్యదితీస్థననాయ
 రూపానిష్ఠాశ్శోత స్వరాలక్షణశ్శోపాయతయూ సమ్మాద్యేత్యర్థః శిష్టం
 పూర్వసత్ ||౧|| అత్తీకతి సప్తమప్రపాఠకే వింశతిఖండభాష్యమ్

ఉ—యదావైకరోత్యధనిస్థితినాకృత్యానిస్థిత్యకృత్యైవనిస్థిత్య

తికృతిస్తేనవిజ్ఞాసితవ్యేతికృతిం భగవోవిజ్ఞానఇతి ... .. ||౧||

అత్తీకతి సప్తమప్రపాఠకే ఏకవింశతిఖండభాష్యమ్

శం—(యదావైకరోతి) కృతిః- ఇంద్రియసంయమశ్చివైకాగ్రతాకార
 ణంచ- సత్సాంహితస్యాం నిష్ఠాదీనియధోక్తాని సంభవంతి విజ్ఞానావసానాని||౧||

అత్తీకతి సప్తమప్రపాఠకే ఏకవింశతిఖండభాష్యమ్

ఆ—నిష్ఠానిదాసంకృతిం విభజతే (కృతిరితి) కథం పునరేతేషా ముత్తర
 ముత్తరౌ పూర్వస్యపూర్వస్య కారణంభవతి , తత్రాహ (సత్సాంహితీ) ||౧||

అత్తీకతి సప్తమప్రపాఠకే ఏకవింశతిఖండభాష్యటికా

రం— (యదావైకరోత్యధనిస్థితినాకృత్యానిస్థిత్య కృత్యైవనిస్థిత్య
 కృతిస్తేనవిజ్ఞాసితవ్యేతి) ఉద్యాగప్రయత్నావరపర్యాయా శ్శోతవ్యాంతర
 య పాపయత్వానుసంధానే మనసా నియమనరూపాకృతిః బ్రహ్మనశ్శోతవ్యమి

తి వ్యవసాయలక్షణనిష్ఠా హేతుత్వాత్ స్వమృద్వేత్సర్థః అన్యత్పూర్వవత్ || ౧ ||

అక్షితి స ప్రమప్రపాఠకే ఏకవింశతిభాష్యమ్

ఉ—యదావైసుఖంలభతేఽథకరోతినాసుఖంలభ్యావకరోతిసుఖమే

వల్భ్యావకరోతిసుఖం త్వేవవిజిజ్ఞాసితవ్యమితిసుఖంభగవోవిజిజ్ఞాసత్తి || ౧ ||

అక్షితి స ప్రమప్రపాఠకే ద్వావింశతిభాష్యమ్

శం—సాపిక్యతిః యదాసుఖంలభతే, సుఖంనిరతిశయం వక్ష్యమాణంలబ్ధవ్యం మయేతి మన్యతే తదాభవతిత్సర్థః యథాదృష్టఫలసుఖాకృతిః, తథేహేహి (నాసుఖంలభ్యావకరోతి) భవిష్యదపి ఫలంలబ్ధవ్యమితి తత్తదుద్దిశ్యప్రవృత్తిప్రపత్తేః అథేదానీ కృత్యానిషాత్తరోత్తరేషు సత్సుసత్వం నవయమేవ ప్రతిభాసతే- సత్యజ్ఞానాయ వ్యధగ్మైః కార్యైః ప్రాప్తం, తత ఇదముచ్యతే (సుఖంత్వేవవిజిజ్ఞాసితవ్యమిత్యాది) సుఖంభగవోవిజిజ్ఞాసత్సర్థత్వభిముఖి భూతాయాహ ... .. || ౧ ||

అక్షితి స ప్రమప్రపాఠకే ద్వావింశతిభాష్యమ్

ఆ—కృతి స్తహేతుతాభవతీతి తత్సాహ (సాపీతి) యదాసుఖంలభతే, తదాభవతీతి సంబంధః నను సుఖలాభస్వేంద్రియసంయమాదివ్యతిరేకకారణావాత్కథంసుఖలాభాధీనాకృతిరిత్యాశంక్యాహ (సుఖమితి) వక్ష్యమాణసుఖంలబ్ధవ్యత్వాభిమానాదేనయథోక్త్యాతిస్సిగ్ధతీత్యర్థః. సుఖం లభ్యావకరోతిత్వే తద్దృష్టాంతేన సాధయతి (యథేతి (దృష్టఫలం పుశ్రిపశ్యాది, తిజ్జన్య సుఖాదేశపూర్వకాలాకృతిర్బుధా తథాత్తస్యపి సుఖంలబ్ధేవకరోతి నతువిసాతదుదేశమిత్సర్థః. సన్నిధియాణాం మనసశ్చ సంయమోపార్యకంసుఖం భవతి, తథాచకథురల్లభ్యావకరోతిత్సర్థతే- తత్సాహ (భవిష్యదపీతి) ఉత్తరగ్రంథమాకాంతాపూర్వముద్ధావయతి (అథేత్యాదినా) ... .. || ౧ ||

అక్షితి స ప్రమప్రపాఠకే ద్వావింశతిభాష్యమ్

రం—(నయదావైసుఖంలభతేఽథకరోతినాసుఖంలభ్యావకరోతి సుఖమేవ లభ్యావకరోతి సుఖం త్వేవవిజిజ్ఞాసితవ్యమితి) ఉక్తలక్షణాయాః కృతేఃబ్రహ్మణి నిరతిశయానుకూలత్వానగమమంతరేణాసంభవత్ జ్యోతిర్వాంతిరేషు హేయత్వానుసంధానాహితమనోనియమసరూపకృతిహేతుతయాలత్యంతానుకూలత్వలక్షణంసుఖత్వం బ్రహ్మణిజ్ఞాతవ్యమిత్సర్థః అత్రచశ్రవణమనసశద్భావే హే

౬౨౨ సాందగిరియటికశక్తురభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తామాం
 గవసుఖిప్రాప్త్యసంభవాల్ ప్రాప్త్యభావ్యాపిలభశేజ్ఞానమెవాభావః జ్ఞానస్యా
 పిప్రాప్తిరూపత్వాల్ కోతప్యేతత్సంతానుకూలజ్ఞానాభావే కోతవాన్తరి
 ము హేమత్వానుసంధానాపితమనానియమన రూపకృతేరసంభవాల్ ఆత్మం
 తానుకూలత్వం కొంతవేగబ్రహ్మణిజ్ఞాతవ్యమితిభావః ఆత్మత్వవిజ్ఞానీతవ్య శబ్ద
 న్యజ్ఞాతవ్యత్వమథాః నోపాసితవ్యత్వం సమాదనీయత్వంవెతిదాస్తవ్యకు ॥౧॥

అత్మైకతీ సప్తమప్రసాతకే దాన్వవింశతి డభావ్యమ్ శ్లోకం
 ఉ—యో వైభూమాతత్సుఖం నాల్పేసుఖమ స్తిభూమైవసుఖంభూమా
 త్వేవవిజ్ఞాసితవ్య ఇతిభూమానంభగవోవిజ్ఞాన ఇతి ॥ ... ॥౧॥

అత్మైకతీ సప్తమప్రసాతకే త్రియోవింశతి డభావ్యమ్ శ్లోకం
 శ—యో వైభూమా - మహాల్ సంతిశయం బహిర్బల రాగ్యాంతత్సుఖం
 తతోఽర్వాక్సంతిశయత్వాదల్పం, అత స్తస్మిన్మ ల్పేసుఖం నాల్పే అల్పస్యాభిక్త్య
 స్థా హేతుత్వాల్ త్యస్థాదమంభిజంనహంభి భగీనంసుఖంధృ స్తంబ్య రాగిలా కెత
 స్తాద్య క్తం నాల్పేసుఖమ స్తీతిఅతాభూమైవసుఖం త్యస్థాదిమంభిజత్వాసంభవా
 ద్భూమ్నః ॥ ౧ ॥ ఇతి సప్తమప్రసాతకే త్రియోవింశతి డభావ్యమ్ శ్లోకం

అ—భూమ్నోఽర్వాగపివైసయికం సుఖమ స్తిత్వానెహ్మగ్నహ (౨౦౨-
 రాగితి) కథమల్పత్వేపి సుఖస్యేవార్యతై తత్కాహ (అల్పస్యేతి) దుఃఖ
 రూపాం త్యస్థాం ప్రత్యల్పస్యసుఖస్య హేతుత్వేపికథ స్వయం సుఖం నభవతి
 త్యాశంక్యాహ (నహితి) అల్పస్యసుఖస్య దుఃఖాంతర్థావేద్యై ఫలితమా
 హ (అత ఇతి) ॥౧॥ ఇతి సప్తమప్రసాతకే త్రియోవింశతి డభావ్యమ్ శ్లోకం

రం—(యో వైభూమాతత్సుఖం నాల్పేసుఖమ స్తిభూమైవసుఖంభూమాల్పే
 వ విజ్ఞాసితవ్య ఇతి) భూమశబ్దో హిబహుత్వవచీ, బహుశబ్దాల్ పృథావీది
 త్యాదిమనిది * బహోలోచాభావబహోరితివక్యతివక్త్రయయోర్వికారేచ
 సతితన్నిష్పత్తైః బహుత్వంచాత్రై వైపుల్యం, నసంఖ్యావిశేషః బహుశబ్దస్య
 * బహుమ బహువచనమిత్యాదౌ సంఖ్యాయామివ * అల్పంచబహువా
 యస్యశ్శుభస్యావకరోతి యథత్వాదావల్పత్వ ప్రతియోగినివైపుల్లేపివ్యయోగ
 దర్శనా దిహాపినాల్పేసుఖమ స్తీత్యల్పత్వప్రతిదవంద్యిత యైవభూమశబ్దప్రయో
 గాచ్చ వైపుల్యమేవాంథః వైపుల్యంచ గుణోత్కృష్టరూపంనతుపరిమాణరూ
 పం సుఖశబ్దసామానాధికరణ్యల్ సహిసుఖేడత్కృష్టవల్ పరిమాణంప్రసిద్ధం

స్వాత్ అతఃకృష్ణకృతవైపుల్యమేవ భూమశ్చేన విక్షితం - అతవనవైపు
ల్యరూపధర్మపరోభూమశ్చైవః సుఖస్యవైపుల్యరూపత్వాభావాత్. అల్పప్రతి
యోగితయానిర్దేశాద్భి సహ్యత్రవో తరత్రీవాఅల్పత్వం భూమప్రతియోగిత
యానిర్దిశ్యతే, అపితప్తల్యమేవ, అతోల్పశబ్దప్రతియోగితయా ప్రియజ్ఞ
మానోభూమశ్చద్వోవైపుల్యశ్రయధర్మివరవ తతిశ్చాయమథః యదుత్క్ర
ష్టేవిపుల, తదేనసుఖం - అత్యంతానుకూలమిత్యథః నాల్పసుఖమస్తి సు
ఖం, సుఖత్వం అత్యంతానుకూలత్వమిత్యథః * అపశవోవాఅన్యేగోఅన్యే
భ్యధిత్యత్రగవాశ్వస్యతిరికే అజాహావశుత్వనిషేధస్యసశస్తవశుత్వనిషేధపరత్వ
వత్ అల్ప ప్రత్యగార్తసుఖ సుఖత్వనిషేధస్య పశస్తసుఖత్వనిషేధపరత్వాత్
పూర్వఖండవన సుఖశబ్దస్యాత్యంతానుకూలాథాతయా వ్యాఖ్యాతిత్వాత్ తతశ్చ
భూమభిర్నుస్య సుఖశాస్త్రభావాత్ సుఖత్వాదెనపేతోభూమత్వమప్యస్తితి
జ్ఞాతవ్యమిత్యథః, ఏతత్సర్వంధాన్యైఃపిద్యస్తవ్యం శిష్టంస్పష్టమ్ ... || ౧ ||

అత్యంత స ప్రమప్రపాతకే త్రయోవింశతిభండభాన్యమస్తితి

ఉ—యత్రీనాన్యత్వశ్యతి నాన్యచ్ఛబ్దోతి నాన్యద్విజానాతిన భూ

మా అథయత్రాన్యత్వశ్యత్విన్యచ్ఛబ్దోత్పన్నద్విజానాతితద

ల్పయోవైభూమాతదమృతమథయదల్పంతత్త్యక్ గోనభగవఃకి

న్తీప్రతిష్ఠితః తిత్తీవహిమ్మియదివానమహిమ్మితి || ౧ ||

శం—కింలక్షణోసాభామేతి అహ యత్ర యస్మిన్ భూమ్నీతలైవీనాన్య
ద్విప్రస్థమనైన కరణేన దృష్టాన్యః- విభక్తోద్భవ్యాదన్యత్వశ్యతి తథా, నాన్య
చ్ఛబ్దోతి నామరూపయోరెవాంతర్భావాద్విషయభేదస్య తద్ధాహకయో
రెవేహదశన శ్రవణయోగ్రహణమన్యేషాంచోపలక్షణార్థశ్చేన మననంత్య
త్రాక్రంద్యస్తవ్యం - నాన్య స్తనుతత్వతి స్రాయశోమననపూర్వకత్వా ద్విజ్ఞానస్య
తథా- నాన్యద్విజానాతి ఏవంలక్షణోయః, సభూమా కిమత్ర ప్రసిద్ధాన్య దగ్ధ
నాభావోభూమోచ్యతే నాన్యత్వశ్యతీత్యాదినా అథాన్యంపశ్య త్యాత్తానంపశ్య
తీత్యేతత్ కించాతః యదన్యదశనాద్యభావమాత్రమిత్యవ్యతే, తదాదైవత
సంస్యవహోరవిలక్షణోభూమేత్యక్రంభవతి అథాన్యదశనవిశేషప్రతిషేధే నా
త్తానం పశ్యతీత్యవ్యతే, తద్దేక స్థిన్నైవక్రియాకారకఫలభేదోఽభ్యుపగతోభవే
త్; యద్యేవం, తోదోషస్సాన్యత్ - నన్వయమేనదోషః, సంసారానివృత్తిః కి

౬౩౦ సానన్దగీర్తియట్టిశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయంతాయాం
 యాకారఫలభేదాహిసంసారజతి. ఆత్మైకత్వవివక్రియాకారకఫలభేదః సంసార
 విలక్షణజతిచెన్న - ఆత్మనానిర్విశేషకత్వా భువ్యవగమేదశానాది క్రియాకా
 రకలభేదాభువ్యవగమస్య శబ్దమాత్రత్వాత్. అన్యదశానాద్యభావాక్రిపత్తై
 వియత్రైత్యస్యన్నపశ్యతీతిచ విశేషణేకసర్వకన్యాతామితిచల్ దృశ్యతేహి
 లోకే యత్రానాన్యైగృహేనన్యన్నపశ్యతీత్యైకైస్తంభాదీనాత్మానందనపశ్యతీతి
 గమ్యతే, ఏవమిహసీతిచెన్న * తత్త్వమసీత్యేకాన్యైవదేశాదధికరణాధికరణస్య
 భేదానుపపత్తేః, తథాన దేశ మేవాద్వితీయంనన్యమితి షష్ఠానిర్ధారితత్వాల్
 * అదృశ్యేనాత్మైశ్చ * నసందృశేతిష్ఠతి రూపమన్య * విజ్ఞాతారమరెకేనవి
 జానీయాదిత్యాదిత్యైత్యధ్యః స్వాత్మనిదశానాద్యనుపపత్తిః యత్రైతివిశేషణమన
 థాకం ప్రాప్తమితిచెన్న - అవిద్యాకృతభేదాపేక్షత్వాల్. యథాసత్త్వైక
 త్యాద్వితీయత్వబుద్ధి ప్రకృతామపేక్ష్య నదేశ మేవాద్వితీయమితిసంఖ్యద్య
 నహామపున్యత, ఏవంభూమ్నోగిస్తిన్నైనయత్రైతి విశేషణం అవిద్యావ
 స్థాయా మన్యదశానానువాదేనచఘామ్న స్తదభావత్వ లక్షణస్య వివక్షిత
 తత్వాన్నాన్యత్వశ్యతీతి విశేషణం - తస్మాత్సంసారస్యవహరోధూమ్ననానీతి స
 ముదాయాథాః. అశయత్ర, అవిద్యావిషయైన్యైన్యేనాన్యత్వశ్యతీతి - త
 దల్పం - అవిద్యాకాలభావీతిధిధాః యథాసప్తపృథ్వీం వసుషాకృష్ణిబోధా
 తత్కాలభావీతి. తద్వల్. తతవితత్త్వత్వం, వినాశి స్వప్నస్థునదేవ తద్విప
 రీతాభూమా - యస్తదమృతం తచ్ఛ్చవోమృతత్వపరః సతీహ్యేవం లక్షణో
 భూమాపేథగవః క స్తి పృతిష్ఠితభిత్త్యక్తవంతం సారదం ప్రత్యాహనన
 తుకూమరః (నేవమహిమ్నీతి) నేవ - ఆత్మమహిమ్ని - మాహత్మ్యే. విభూ
 తౌపృతిష్ఠితాభూమాయది పృతిష్ఠామిచ్చసిక్వచిల్ - యదివాపరమాథామేవ
 పృచ్ఛసీతి - నమహిమ్నోపి పృతిష్ఠితభిత్త్యహించామ అపృతిష్ఠితః అనాశి
 తాభూమాకృచ్ఛచిదవీత్యధాః॥

॥౧॥

ఆ - భూమ్నస్సనిశేషత్వం నిర్విశేషత్వంచేత్ ప్రశ్నపూర్వకం నిర్విశేష
 త్వనిర్ధారయతి (కిమిత్యాదినా) నాన్యచ్ఛృణోతి, సభూమేతిసంబంధః కి
 మితిస్పృశానాదివ్వపి నత్సుదశాన శ్రవణయోరేవ నిమెధ్యేవనాత్రగ్రహణమి
 త్యాశంక్యాహ (నామేతి) అనుక్తానాం గుణాదీనాముపలక్షణార్థత్వేనా
 త్రాద్యయోగగ్రహణం - స్పృశానాద్యవిషయత్వస్యాపి భూమ్నిభావాదిత్యాహ

(అన్యేషామితి) అత్యేతి లక్షణవాక్యోక్తిః. తత్ర హేతుమాహ (ప్రాయశః) యస్మిన్నధికరణే తత్త్వవిచారణాయామన్యః అన్యంనవశ్యేతి శశ్వణాతి నమనుతే, నవిజానాతి, సభామేతిదృష్ట్యద్యుశ్యాదివికల్పనిపెదేనాధ్యాసాధికరణత్వోపలక్షితస్య వికల్పవిషయత్వమేవ భూమలక్షణమిత్యపసంహరతి (ఏవమితి) ఉక్తమేవలక్షణం స్ఫుటయితుంవిమృశతి (కిమత్యేతి) లూకప్రసిద్ధదర్శనాది విషయత్వాభావమాత్రిం భూమ్నోలక్షణం - తన్నిపెదేన స్వజ్ఞేయత్వం వేతివిమర్శాధాన్యః; కస్మిన్నక్షేకోలాభః కోవాదోషఇతిశిష్యః పృచ్ఛతి (కించాతఇతి) ఆద్యమనూద్యతత్యేలాభందర్శయతి (యదీతి) అన్యస్య- పృశ్నిద్ధస్య దర్శనాదేర్విషయత్వం భూమ్నినాస్తీత్యేతావన్మాత్రిం తస్యలక్షణమిత్యవ్యతచేత్ - సర్వవికల్పతీతః పృత్యగాత్మాభూమేత్యస్తప్తక్షసిద్ధిరిత్యధాన్యః. ద్వితీయంపక్షమనూద్యతస్త్రిదోషంసూచయతి (అథేత్యాదినా) తమేవదోషం పృశ్నపూర్వకంస్ఫుటయతి (యద్వేషమిత్యాదినా) సతిక్రియాకారకఫలభేదే కథంసంసారానివృత్తిః తిక్తాహ (క్రియేతి) సతిభద్రక్రియాదేస్సంసారత్వం లూకస్మృత్తం- తద్వేషలక్షణ్యాదేః స్థిన్నేన క్రియాకారకభావస్యనసంసారత్వమితివాదయతి (ఆత్మైకత్విఇతి) ఏకస్త్రిక్రియాదిభద్రాన్యసంభవందర్శయన్ముత్తరమాహ (నాత్మనఇతి) ద్వితీయపక్షస్య దుష్టత్వేస్పష్టికృతే పృథమపక్షస్వాపి సమాసంబుష్టత్వమితి శిష్యశ్శంకతే (అన్యేతి) ఆద్యపక్షేపి నవశ్యతీత్యేతావలైవ దర్శనాద్యభావ లాభాచ్యత్యత్యన్యదితిచ విశేషణస్యైర్ధిన్యాకామిత్యధాన్యః వ్యర్థమేవేవృత్తం ఎచసమిత్యాశంక్య శిష్యఃస్వయమేవబూరై(దృశ్యతేహితి) లూకపాయిత్యమాన్యేగృహేనాన్యత్పిశ్యతి తద్వేషదత్తీయమితిపృయోగోద్యత్యతే నవతస్యనేరథాన్యమిష్టం, వ్యసహరాంగత్వాత్ యథాచతస్త్రిక్రియాభోక్తేభసభానాన్యద్యదర్శనెపి స్తంభాదీస్సహించ న నవశ్యతీతిశ్చతస్య నేరథాన్యం నగమ్యతే- కింతుస్తంభాదీనాం తస్యచదర్శనమిష్టం తథాయత్య నాన్యత్పిశ్యతీత్యత్యాపి విశేషణప్రాయత్వేనమాధానం న కన్యమిత్యధాన్యః కిం విశేషణార్థవత్త్వానుపపత్త్యా భూమ్న్యధికరణాధికరణాభావః సాన్వత్తదర్శనంచ వాచ్యమిత్యుచ్యతే - కింవా శ్చుతస్యగతిర్వక్తవ్యేతివృచ్ఛ్యతే. తత్యాద్యం దూషయతి (నెత్యాదినా) తథా * తత్త్వమసీతిపదిత్యధాన్యః నిధానితత్వాత్, అధికరణాధికరణవ్యభేదానుపపత్తిరితిశేషః యచ్ఛాన్యస్మన్

రం—పతదావ్యస్యపిస్తుతియోర్భూమాల్పసేష్టయోః ధృవజ్ఞానం పృత్యహం
(యత్సినాన్యత్పితృతినాన్యచ్ఛృణోతి నాన్యద్వజానానిసభూమా) యత్సేతి -
అనుభూయమాన ఇత్యేధాన్యహంః- యత్సేస్తుస్యసభూయమానేతహః-ఽస్యన్నద్వ
శ్చ తే ననూయతే- సవిజ్ఞాయతే-చ, సభూమేత్యర్థః యస్మిన్దృశ్యమానే త
తోఽస్యన్నద్వశ్చ తే యస్మిన్ సూయమాణతతోఽస్యన్నసూయతే- యస్మి
న్విజ్ఞాయమానేతతోఽస్యన్నవిజయతే, సభూమేత్యర్థఃయదావ్యసప్తమ్యాః
విషయత్వమర్థః పశ్యన్నిత్యధాన్యహంః, తతోఽస్యన్నపశ్యతీత్యర్థః అత్యర్థేది
తపస్య దర్శనాద్యభావోపేషయాభావకృతః తతశ్చయతోఽస్యన్నాస్తి- సభూ
మేత్యర్థః పర్యవసితః సమచేతనాచేతన వర్గాస్యతద్భిన్నత్వాత్ కథం భూ
మోస్యన్నాస్తిత్వచ్యతే నచదిదదిద్విశిష్టస్సేన భూమబిహ్వాశ్చద్ధౌఽత్యాత్ చి
దదితారపిత్రాంతర్భావాత్ తదస్యన్నేతినిషేధస్యకృతేకర్తుమితివాచ్యం
విశేషణభూతయోశ్చిదదితోర్భూమబిహ్వాశ్చద్ధౌఽభా భూతాద్విశిష్టాదస్యజ్ఞేన త
తోఽస్యన్నాస్తినిషేధస్యాన్యక్త్యాత్ కేంద * అథాతత్రాదేశఇతిభూమ్న
ఏవాత్తత్వస్యోపదేశ్యమాణత్వాత్ * తరతిహిమా తదిదితిపిస్తుతస్యాత్పదే

శస్య భూమ్ని వర్షవసానాచ్చ భూమ్న ఆత్మవ మనజానియం నహి చిదిద్వి
 ప్రసాన్యత్తత్వమస్తి, విశేషస్తేవంతఃప్రవిశ్యనియంత్యతేనా త్తత్వాల్ తతశ్చ
 తస్తేవభూమత్వం వక్తవ్యం-నచేదంలక్షణంతస్యసంభవతి-తద్వ్యతిరిక్తస్యవస్తు
 సస్సత్వాదిహితే, ఉచ్యతే అహికల్పనాల్ భూమశబ్దస్యాపి వస్తుపరిచ్ఛేదసూ
 న్యత్వమేవాధాః వస్తుపరిచ్ఛేదోనామ, ఇదమిదంనేతినిదేశావాహనం త
 దాహిత్యం స్వరూపాభేదాద్వాదాభవేత్ - తదప్యథక్లిష్టత్వాద్వాదాభవేత్ తతః
 వజడయోరీష్వరాభేదాధావాత్ తదప్యథక్లిష్ట సత్తాకత్వమితిఫలతి తచ్చద్వేధా
 ఘటతే తత్సత్తావ్యతిరిక్తసత్తాసూన్యత్వాద్వా * యదధీనాయస్యసత్తాతత్తది
 త్యేవఫణ్యతఇతి స్తత్వనుసారేణ తదధీనసత్తాకత్వాద్వాదాభవేత్ తత్రతత్సత్తావ్య
 తిరిక్తసత్తాసూన్యత్వమపి సత్తారూపవిశేష్యాభావేనమిథ్యాత్వాద్వాదాభవేత్ త
 త్సత్తాఽభిన్నసత్తాకత్వేన సత్తావ్యతిరిక్తత్వ రూపవిశేషణాధావాద్వాదాభవేత్ -
 తత్రసత్తాసూన్యత్వం సకలప్రమాణవిరుద్ధమనభ్యవగమాహం తద్దైవ తత్సత్తా
 ఽభిన్న సత్తాకత్వమపినాభ్యవగమాహం అపితు తత్సత్తాధీన సత్తాకత్వ
 మేవ ఏవంవిధస్యాపృథక్స్థత్వస్య సిద్ధాంతే అభ్యవగతత్వాల్ నానుపపత్తిః
 తతశ్చ యత్ర నాన్యదిత్యన్యాపియత్సత్తానధీనసత్తాకం నాస్తి - యదనాత్తకం
 నాస్తీత్యథావర్ణవసానాన్నానుపపత్తిః యద్వా * సమానేయపూర్వత్వాదితి
 సాప్తమికాధికరణ ఇతరాదిసర్వనామశబ్దానాం పూర్వనిర్దిష్టసదృశ వాదిత్వ
 స్య వ్యవస్థాపితతయా * నాన్యోఽన్యోస్తిదృష్టత్వాదివాక్యేషివయత్ర నాన్య
 త్పశ్యతీవాక్యేషి సమానాన్యనిషేధవర్తమాన్యన్యోన్యోన్యానుపపత్తిః (అథయత్రా
 న్యత్పశ్యత్యన్యచ్ఛ్రుణోత్యన్యద్విజానాతితదల్పం) ఉక్తలక్షణకథూమవిపరితల
 క్షణమితిమిత్యథః (యోచైభూమాతదమృతమథయదల్పంతస్తత్వం) ఉక్త
 లక్షణోభూమేవామృతం, జననమరణాదిసూన్యం నిత్యావిర్భూతానన్యాధీనావ
 హతవాప్తత్వాదిగుణాప్తకమితియూవత్ ఇతరత్వనీదృశం. నిత్యమక్రాదీనామపి
 అనన్యాధీనతాదృశ్యాభావాల్ నవాక్యాధానుపపత్తిరితిదృప్తవ్యం సర్వవస్తూ
 నా మూఢారసాపెక్షత్వం దృష్టావశిష్యః పృచ్ఛతి (సభగమక స్థితిప్రతిష్ఠిత
 తి) ఉత్తరమాహ (స్వేమహిమ్నీతి) సః స్వీయమహిమాధాంకిత్యథః *
 స్వయందాసాస్తవస్వినఇతి వదనాధారిత్యభిప్రాయః ఉక్తాభిప్రాయేణాచార్య
 స్సవ్యయముక్తాస్సవశబ్దస్యాత్మాత్మీయవచనత్వాల్ ఆత్మీయేనియామ్యతయా మహి

౬౩౪ సానద్దగిరియటికశక్కురభాష్యరంగరామానుజభాష్యయశ్చాద్యం
మధూతేగవాశ్వహస్తిహిరణ్యదాసభార్యాదిలక్షణే పృతిష్ఠితఇతి అభిప్రాయం
యం శిష్యగృహ్టాయాత్ అథవా, సస్వత్పరతయా ఆత్మాధార ఇత్యభిప్రాయఇతి
వావాక్యాభిప్రాయం బుద్ధేతనచరిదుభయమపిసంభవతి, పరమాత్మనః
త్వనడభయ విఘాతలక్షణాత్తీయమహిమనద్యావెవ్యనాధారస్య పరమాత్మనః
తత్త్వస్థితితావసంభవాత్, నహ్యతిశిక్షితాపి నటవటుః స్వసంధమాదుహ్య
సరినతీతినాయన స్వస్యసావ్యశితతావసంభవాచ్చ అతీనద్యయమపి యజ్య
తే అత్యవస్యసాబుద్ధిర్నివతనీయేతి మత్వాపునరాహ (యదివానమహి
మ్నీతి) యదీవా, స్వవివక్షితానాధారతావ్యభిప్రాయాతిరిక్తపూర్వోక్త పక్షద్య
యేత్వయా ఆశంకితేన సేవమహిమ్ని ప్రతిష్ఠితఇతి బూర్మిమిత్తభావః ॥ ౧ ॥

ఉ—గోఅశ్వమిహమహిమేత్యాచక్షతేహస్తిహిరణ్యదాసభార్యం
త్రేత్యాణ్యాయతనానీతి ‡ నాహమేనంబ్రహ్మీమి బ్రహ్మీమి హా
వాచాన్యోహ్యన్యస్థితిపృతిష్ఠితఇతి..... ॥౨॥

❧ ఇతిసప్తమప్రపాతకేచతుర్వింశతిఖండః ❧

శం—యదిస్వమహిమ్ని ప్రతిష్ఠితా భూమా - కథం తస్మాత్పరిష్టడ
చ్యతే.శృణు,గో౭శావదీహమహిమేత్యాచక్షతే.గానశ్చాత్వాశ్చగోఅశ్వం ద్వం
ద్వైకవద్భావః సర్వత్రగవాశాద్విదిమహిమేతిప్రసిద్ధా తదాశ్చిత్తప్రతిష్ఠ
జ్యేష్ఠాభవతియథా- నాహమేనంస్వతాస్యంమహిమానమాశ్చిత్తా భూమా
త్రివిదితి బ్రహ్మీమి అత్రహేతుత్వేనాన్యోహ్యన్యస్థితి పృతిష్ఠితఇతి న్యనహితే
నసంబంధః కింత్వేనం బ్రహ్మీమిహావాచ సవవేత్వాది ... ॥౨॥

❧ ఇతిసప్తమప్రపాతకేచతుర్వింశతిఖండభాష్యమ్ ❧

ఆ—పూర్వాపరరూపమాశంక్య పరిహరతి (యదీత్యాదిసా) భూమ్నః
స్వతాస్యస్థితి పృతిష్ఠితత్వాదీనః, అత్రేతువ్యవ్యతే తత్రాన్యోహిత్యాదివా
శ్యస్యహేతుత్వేన తేనస్వమహితేన నాహమేనంబ్రహ్మీమిత్వస్య సంబంధఇతి యో
జనా కథంతేభావబ్రహ్మీమిభవానిత్యాశంక్యాహ (కింత్వేతి) ... ॥౨॥

❧ ఇతిసప్తమప్రపాతకేచతుర్వింశతిఖండభాష్యటీకా ❧

రం—తద్వివృణోతి (గోఅశ్వమిహమహిమేత్యా చక్షతేహస్తిహిరణ్యం
దాసభార్యంత్రేత్యాణ్యాయతనానీతి) గోఅశ్వమిత్వాచాద్వంద్వైకవద్భావః
‡ నాహమేనం బ్రహ్మీమితి సహావాచేతి రంగరామానుజయపాతః

అయతనానీతితిశబ్దః పృథారవచనః ఏనం జాతీయకానీత్యర్థః (నాహమేనం బ్రహ్మీమితినహోవాచ) తత్రప్రతిష్ఠితత్వంసబ్రహ్మీమిత్యర్థః ఉక్తంచ వ్యాసా ర్యైః * అస్యమహిమనమితిపితృభోకః * ఏతాంబిధూతంయోగంచేశ్యాదిశ్చ తి స్తుతిమ పరమాత్మనామహిమవత్త్వావగమాత్ * యదివానమహిమ్నీతి నమ హిమనిషెధః అపితువిధూతిరూపమహిమప్రతిష్ఠితత్వ నిషేధోఽవగమ్యత ఇతి అథస్వరూపమహిమప్రతిష్ఠితత్వం నిషెధతి(అస్యాహ్యన్యస్థిక్ ప్రతిష్ఠిత ఇతి) నన్వస్య స్వప్రతిష్ఠితత్వం సంభవతీతి భావః . . . . .

ఇతి సప్తమప్రపాఠక చతుర్వింశతిఖండభాష్యమ్

ఉ—సవీవాధస్తాత్పక్షిపరిష్టాత్సపశ్చాత్సపురస్తాత్పక్షిణతస్స ఉత్తర తస్సవేదంసర్వమితిభాతాఽహంకారాదేశవవాహ మేవా ధస్తాదహముపరిష్టాదహంపశ్చాదహం పురస్తాదహందక్షిణతోఽ హముత్తరతోఽహమేవేదంసర్వమితి ॥ ౧౧ ॥

శం—కస్తాత్పునఃకన్యచిన్నప్రతిష్ఠిత ఇతి ఉచ్యతే, యస్తాత్స్వవ భూమాఅథ స్తో నతిదన్యతరైకణాన్యచిదన్యత- యస్థిక్ ప్రతిష్ఠితస్సోత్, తథా(ఉప రిష్టాదిత్యాది) సమానం. నతిభూమ్నోఽన్యస్థిక్ భూమాహిప్రతిష్ఠితస్సోత్ నతితదస్తి సవీవతుసర్వం. అతస్తస్తాదసానకన్యచిత్ప్రతిష్ఠితః * యత్రినా న్యత్ప్రశ్యతీత్యధిక రణాధిక తేవ్యతానిదేశాల్ * నవీవాధస్తాదితిచవరోక్షనిర్దేశాల్ - ద్విప్రుజేవాదహ్యోభూమాస్యాదిత్యాశ్లంకకన్యచింతాభూదితి, అథాతః-అ సంతరంతహంకారాదేశఃఅహంకారేణాదిశ్యతీత్యత్యహంకారాదేశఃద్విప్రురసన్య త్వవశేనాథంభూమైవనిర్దేశ్య తేఽహంకారేణఅహమేవాధస్తాదిత్యాదినా ॥

అ—అవతారితమేవవాక్యం ప్రశ్నపూర్వకమవతార్యవాచ్యచప్తే (కస్తాది త్యాదినా) ఉక్తమేవాధ్యక్ష్యలిరేక ద్వారావివృణోతి (సతీతి) అహంకారా త్తత్త్వంపదేశస్యాభిప్రాయమాహ (యతేతి) కొనాసహజ్కారణాదిశ్య తిఇత్యాశంకిత్య ప్రయోజనానువాదపూర్వకమాహ (ద్విప్రురితి) ॥౧॥

రం—సను*యత్రినాన్యత్ప్రశ్యతీత్యనుపపన్నం-నానాదిగ్వర్తినాంచేతనాచె తనపదార్థానాంభిన్నానాముపలంభాదిత్యత్యాహ(సవీవాధస్తాత్పక్షిపరిష్టాత్సప శ్చాత్సపురస్తాత్పక్షిణతస్స ఉత్తరతస్సవేదంసర్వమితి)అత్రసవీవేదంసర్వమితి సామానాధికరణాల్ న ఇతినిర్దేశస్తస్యభూమ్నఃఇదంసర్వమితినిర్దేశస్తస్యచిదచిదన్య

131 సాన్యగిరియతీకశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయయాక్తామ్

స్వస్యచశరీరాత్తభావఃఫలితాభవతి. తత్త్వయత్త సాన్యత్వశ్యరీతితదనాత్తకాన్య
నిష్కేణానుపపత్తిరితిభావఃఏవంసర్వాత్తభూతస్యభూమ్నఃఉపాసనేస్వశరీరకత.
యోపాసనకర్తవ్యముపదిశతి(అథాతొఽహంకారాదేశఃక్రియత ఇతిశేషఃఅథశ
బ్ధః ప్రకృతవిషయవ్యూతనాథః అహంకారః-అహంబుద్ధిఃఅహంగ్రహేణ భూ.
మ్నఃఉపాసనప్రకారః అతఃపరిముపదిశ్యత ఇత్యర్థః నతు జీవస్వరూపాపదేశఇ
తిమంతస్యం తథాసత్త్వహమాదేశఇతి నిదేశస్తేవయక్తరయాకార పదవైయ.
భ్యాత్- పరమాత్మనొఽహంగ్రహేణోపాసన ప్రకారమేవదశ్యయతి (అహ
మేవాధస్తాదహముపరిష్టాదహంపశ్చాదహంపురస్తాదహం దక్షిణతొఽహముత్త
రతొఽహమేవేదంసర్వమితి) సర్వదిగ్విలేసర్వాత్తాభూమాఽహమేవేతిజ్ఞాత.
వ్యమిత్యర్థః నతు జీవస్వ సర్వాత్తకత్వ ముపదిశ్యత ఇతి భృమితివ్యం జీవ
స్యాసర్వాధారత్వేనాసర్వాత్తకత్వాత్ తథాత్వేకారభృవైయధ్యసోక్తత్వా
చ్చ ఉక్తంచ భగవతాభాష్యకృతా * యత్తు అహమేవాధస్తాదిత్యాదిసానర్వా
త్తత్వముపదిష్టం- తద్భూమవిశిష్టస్య బ్రహ్మణొఽహంగ్రహేణోపాసన ముప
దిశ్యతే * అథాతొఽహంకారాదేశఇతిఅహంగ్రహేణోపదేశోపక్రియాదితి* ప
రమాత్మనః ప్రత్యగాత్త శరీరకత్వజ్ఞానప్రతిష్ఠాథామహంగ్రహేణోపాసనం క
ర్తవ్యమితిచ ||

||౧౧||

ఉ-అథాతఆత్మాదేశఏవాలై వాధస్తాదాత్మాపరిష్టా దాత్మాపశ్చా
దాత్మాపురస్తాదాత్మాదక్షిణత ఆత్మాతరతతలై బెదగ్ సర్వమి
తిసవావీషవిమంపశ్యన్నేనంమన్వాన ఏవం విజానన్నాత్మతి
రాత్తక్రీడత త్తమిధువ ఆత్మానండి సస్వరాద్భవతి తస్య సర్వే
చులోకేషు కామచారోభవతిఅథయేన్యథాతొవిదురస్యరాజాన
స్తేక్షయ్యలోకాభవన్తి లెమగ్ సర్వేషు లోకేష్వకామచారో
భవతి||౧౧|| ఇతిసప్తమప్రపాఠకవంచవింశతిః

శం-అహంకారేణ దేహాదినంఘాతొప్యాదిశ్యజేఽవివేకిభిరిన్యత స్తదాశం.
కామాభూదితి; అథ అనంతరమాత్మాదేశః- ఆత్మనైవకవలెన సత్స్వరూపిణ శు
ద్ధైనాదిశ్యతే. ఆత్మైవసర్వతస్సర్వమిత్వేనమేకమజం సర్వభౌవ్యమవత్సృ
ణమన్యశూన్యంపశ్యే సవావీషవిద్వాన్తననవిజ్ఞానాభ్యామాత్తరతిః-ఆత్మనే
వరతిః, రమణయస్యసోమమాత్తరతిః తథా. ఆత్మక్రీడః దేహమాత్రసాధనా

రతిః. దాహ్యాసాధనా- క్రిడా లాకశ్రీభిన్నభిన్నక్రిడతీతిదశానాల్ సత
థావిదుషః కింతహి ఆ త్తవిజ్ఞానిమిత్తమేవోభయం భవతీత్యథః మిథునం,
ద్వంద్వజనితంసుఖం తదపిద్వంద్వనిరపేక్షంయస్యవిదుషః తథా- ఆత్మానందః శ
ద్ధాదినిమిత్తః ఆనందోఽవిదుషాం సతథాస్యవిదుషఃకింతహి ఆ త్తనిమిత్తమేవ
సర్వం సర్వదాసర్వప్రకారణం దేహజీవితభోగాదినిమిత్తదాహ్యానస్తు నిరపే
క్షతీత్యథః సః, ఏవంలక్షణోవిద్వాత్ జీవన్నేవస్వారాజ్యేభిషిక్తః పతితేపి
దేహాస్యరాజేనభవతి. యతపివంభవతి, తతపివతస్యసర్వేషులొకేషు కామచా
రోభవతి. ప్రాణాదిమ పూర్వభూమిషు * తత్రాస్యేతి తావంత్రాపరిచ్ఛి
న్నకామచారిత్వము క్రమస్యరాజత్వించార్థప్రాప్త్యం, సాతిశయిత్వాత్, య
థాప్రాప్తస్వారాజ్యకామచారత్వానువాదేన తత్తన్నివృత్తిరిహోద్యతే సస్య
రాజిత్యాదిసా అథవునర్యేఽన్యథాఽతః ఉక్తదర్శనాదన్యథా వైపరీత్యేన య
థోక్తమేవనాసమ్యజ్ఞవిదుః తేఽన్యరాజానోభవంతి అన్యఃపరోరాజా స్వా
మీయేషాం తేఽన్యరాజానః తేకించ క్షయ్యలొకాః క్షయ్యలొకాయేషాంతేక్ష
య్యలొకాః భేదదర్శనస్యాల్పవిషయత్వాత్ అల్పంచ*తన్త్యేమిత్త్యవోచామః
తస్మాద్యే ద్వేవీతదర్శనః తే క్షయ్యలొకాః స్వదశానామరూప్యేనైవభవన్తి
అతపివతేషాం సర్వేషులొకేషు కామచారోభవతి

॥ ౨ ॥

—ఇతిసప్రమప్రసాతకే పంచవింశతిఖండభాష్యమ్—

ఆ—అహంకారాదేశాల్ పృథగాత్తాదేశస్య తాత్పర్యమాహ (అహంకార
రణితి) ఉక్తాత్తవిజ్ఞానవతిః కృతకృత్యతామాహ (ఆత్మైవతి) ఏకమితి, సజా
తీయభేదరాహిత్యస్యోక్తిః అన్యసూన్యమితి విజాతీయభేదసూన్యత్యముచ్యతేర
తి క్రిడయోరవాంతరభేదం దశాయతి (దేహమాత్రేతి) క్రిడాదాహ్యా
సాధనేత్యత్ర లొకసమ్మతిమాహ (లొకఇతి) దేహాస్యజీవితేచ భోగత్వాగ
యోశ్చనిమిత్తందాహ్యానస్తు - తత్ర సర్వకృనిరపేక్షోయద్భుచ్చాలాభే ప్వాసం
గవజ్జతావిద్వానిత్వాహ (దేహేతి) జీవన్ముక్తిముక్త్యావిదేహము క్రిం దశా
యతి (సఇతి) స్వారాజ్యనిమిత్తీకృత్యఫలాంతరమాహ (యతపివమితి) స్వా
రాజ్యసర్వలొక కామచారియోస్తాత్పర్యమాహ (ప్రాణాదిష్యితి) * యావ
న్నామ్నోగతంతత్యాస్యయథాకామచారోభవతీత్యాదిసాపరిచ్ఛిన్నంపరతంత్రం
త పూర్వభూమిషు ఫలము క్తం, అత్రానుపరమానందప్రాప్తౌతదావ్యవృత్తిరు

౬౩౨ సాందగీయటికశక్త్యరభావ్యరంగరామానందభావ్యయక్తాయాం
 చ్యతే నతు సాపాధికయావమిత్యథః ఫలప్రదశనద్వా రేణస్తుభావిద్యామ
 విద్యన్నిందాద్వారాపితాంస్తూతి (అధ్యాదితా) తే - క్షయ్యలాకాభవంతి
 తిలంబుధః, భేదదశినాం వినాశిభలనత్వైశామిమాహ (భేదదశినస్యేతి)
 పరిచ్ఛిన్నస్య వినాశిత్వవచనం తస్మాదితిపరామృతేతి... .. ॥ ౩॥

— ఇతి సప్తమప్రపాతకపంచవింశబుడభావ్యటికా —

రం—సన్వహంబుద్ధిబ్రయోజేవాత్మవిషయయోః కథం ధూమవగ్యంతత్వం
 అనహమథేవ పరమాత్మస్యసాంగ్రహోపాసనస్యా యథార్థత్వమేవస్యాది
 త్యాశంక్యధూమ్నః ప్రత్యేకాత్మానం ప్రత్యాత్మత్వేన తద్విషయబుద్ధిశబ్దానాం
 పరమాత్మవర్గంతత్వ ముపపద్యతిఇతిదశయత్ * తంతికాకమాత్మవిదితి ప్ర
 క్యాంతమాత్మత్వపదేశంభూమ్నిసమాపయతి (అథాతతత్తాదేశః) అత్యాపి కి
 యతఇతిశేషః అథశబ్దః ప్రకృతవిషయత్వవ్యాతినాథః ఆత్మాదేశః ఆత్మత్వ
 పదేశః క్రియతఇత్యథః (ఆత్మైవాధస్తాదాత్మోపరిష్టాదాత్మాపశ్చాదాత్మా
 పురస్తాదాత్మాదక్షిణతతత్తాత్మరతతత్తై వేదంసర్వమితి) సర్వాత్మతియోపది
 శ్యమానో ధూమానోపాసకస్యాత్మై వెత్యథః. 'తంతిత్తత్రాహమ్బుద్ధిశబ్ద
 యోర్యాథార్థమేవైతిభావః సన్వహంత ఆత్మాదేశాత్మాత్మత్వపదేశః ప్రకృ
 తధూమవిషయఇతి కథమవసీయతఇతిచెన్న - భిన్నయోద్వయోస్సార్వాత్మా
 యోగేనైకవిషయత్వస్యేవ సిద్ధత్వాత్, ననుచ * సవివాధస్తాదిత్యనైనైవ సా
 ర్వాత్మస్యేవ సిద్ధతయా ఉపాసకాత్మత్వమవసిద్ధమితి అథాతతత్తాదేశాత్మ
 పదేశోవ్యథాఇతిచేత్. సత్యం * సవేదంసర్వమితిసామానాధికరణ్యే నాత్మ
 త్వంఫలతి అథాపి కంతోక్త్యా ఉపాసకాత్మత్వ సిద్ధ్యథః విశిష్టకంతోక్త్యవ
 దేశః సచాభాత ఆత్మాదేశఇతి సామాన్యోక్తిరువాసకం ప్రత్యాత్మత్వపదేశ
 తి విశేష కింనియామకమితివాచ్యం * ఏవంవిజానతతత్తతః ప్రాణఇతివిద్య
 దాత్తనః ప్రాణోద్యుపాదానత్వేన సార్వాత్మస్యాత్మత్రప్ర ప్రతిపాదయిష్య
 మాణత్వాత్ యత్ప్రతిపరైరహంకారస్యాత్మైకత్వేన ప్రత్యక్షసిద్ధస్య * అ
 థాతోఽహంకారాదేశః అథాతతత్తాదేశఇతి పృథగుపదేశోభేదాథః ధూ
 మాత్మనోభావన్నత్వేన ప్రత్యక్షసిద్ధయోః పృథగుపదేశవికాళథః ద్వయోస్సార్
 వాత్మానోగాదితి-తదసారం అహమథాదనస్యస్యాత్మనోధూమాభ్య బ్రహ్మాభి
 గ్నుత్వేన ప్రత్యక్షసిద్ధత్వాత్తయోః పృథగుపదేశోభేదాథః అహమథాదనస్య

బ్రహ్మభిన్నత్వేన ప్రత్యక్షసిద్ధత్వాత్తయోరుపదేశవికార్యభవంతి వైపరీత్యస్యాపి
 సుపవత్వాదిత్యాస్తాం తావత్ (సవావిషవివంపశ్యన్నైవం మన్వానవివం విజా
 నన్నాత్తరతిరాత్మకీడ ఆత్మమిధునఆత్మానందః) రతిః సృక్ప్యంసాదిజన్యాపీ
 తిః, క్రీడా- ఉద్యానాదిజన్యాః (స్త్రీసంభవాపీతిః, మైథునం విభూతిజన్యా
 పీతిః, ఆనందః ఆత్మైవరతిర్యస్య సతేథోక్తః ఏవముత్తరత్యాపి శృంగమనస
 విదిధ్యాననేదు కృతామూత్త సాక్షాత్కారినిష్కస్య సర్వవిధసుఖానుభవోపా
 త్తసుఖానుభవాంతర్గతశత్యభవః (సస్వరాఢ్యవతి) స్వరాట్, స్వయమే
 వరాజా, అకర్మవశ్యః విధినిషేధకింకరౌనభవతీతియావత్ * అతఏవచానన్యా
 ధివతిరితీనూత్రై * అతఏవ, సత్యసంకల్పాదేవ అనన్యాధివతిఃఅన్యాధివతిత్వం
 విధినిషేధయోగ్యత్వం విధినిషేధయోగ్యత్వేహిప్రతిహత సంకల్పత్వంభవేత్ అ
 తస్సత్యసంకల్పత్వే శృత్యైవానన్యాధివతిత్వంచ సిద్ధం అతఏవ * సస్వరాఢ్య
 వతీతు్యచ్యత ఇతి భాషితం (తస్యసర్వేషులోకేషుకామచారోభవతి) * ప్ర
 త్యక్షోపదేశాన్నైతిచెదితీనూత్రై * అకర్మప్రతిహతజ్ఞానోముక్తో వికారలా
 కాత్ బ్రహ్మవిభూతిభూతాననుభూయ యథాకామంతృప్యతీతసర్వేషు లోకేషు
 కామచారోభవతీత్యస్యవాక్యస్యాభవంతిభాషితం (ఆధయేఽన్యథాతో విదు
 రస్యరాజానస్తేక్షయ్యలోకాభవన్తిలెయాః సర్వేషు లోకేషుకామచారోభవతి)
 యెడక్తప్రకారాదన్వేన ప్రకారేణోపాసతే తెతస్యరాజానాభవన్తి విధిని
 షేధకింకరాభవన్తి కర్మవశ్యాభవంతీత్యభవః. స్వరాడిత్యస్యప్రతిష్ఠిండ్విత్యా
 త్ కించ- తెక్షయ్యలోకాభవంతీత్యభవః అత్యక్షయ్యలోకాభవంతీత్యనేన య
 థోక్తప్రకారేణపరమాత్మోపాసకానామక్షయ్యభగవల్లోకత్వమస్తీతు్యక్తంభవతి

—ఇతి స ప్రమప్రపాతకవంచవింఖండభాష్యమ్—

ఉ—తస్యహవాపితస్త్యేనం పశ్యతివం మన్వానస్తే న్యం విజానత
 ఆత్మతః స్రాగత త్తతతతాత్మతః స్వరతిర్నితకాతతత్తతేజ
 ఆత్మత ఆపత త్తత ఆవిభావ తిరోభావావాత్తతోన్నమాత్త
 త్తాబలమాత్తతోవిజ్ఞానమాత్తతోధ్యానమాత్తతశ్చిత్తమాత్తతస్స
 జ్జల్పతత్తతో మనః త్తతోవాగాత్తతోనామాత్తతో మంత్రా
 ఆత్మతఃకర్మాణ్యైర్తతమివదగ్గోసర్వమితి || . || ౧ ||

శం—(తస్యహవాపితస్త్యేత్యాది) స్వారాజ్యంప్రాప్తస్య ప్రకృతస్య విదు

౬౪౦ సానస్థగిరియటికశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం
 షణ్మత్యథః ప్రాక్సదాత్తనిజ్ఞానాత్స్వత్సాన్వితస్సాన్వితః పాణాదేర్నా
 మాంతస్యాత్మప్రిప్రలయాసభూతాం- సదాత్తనిజ్ఞాలేతుసతీదానీం స్వాత్మతపివ
 సంవృత్తాః తథా- సర్వోవ్యవస్థావ్యవహారతత్తపివ విదుషః || ౧ ||

ఆ—ఉక్తవిద్యాస్తుత్యథః మేవ విదుషః స్రష్టృత్వమాహ (తస్యేతి) త
 థావిదుషః స్రష్టృత్వవ్యవహారవిద్యేత్యథః కీర్తదాదిః, అన్యోవ్యవహారః || ౧౧ ||

రం—అథాతతత్కాదేశత్యనేనా క్రమపాసకాంతర్యామిణ శ్చైతనాచేతన
 సకలవ్యవహారపాదానీత్యలక్షణ సర్వాత్మకత్వం స్పష్టయతి (తస్యహవావీత
 స్తేనం పశ్యతపిసంమనావనస్తేనం విజానతలత్తతః ప్రాణలత్తత ఆశాత్త
 తస్య రక్షణాద్వి) ఉపాసకస్యాంతర్యామ్యేన ప్రాజ్ఞేదిప్రప్రాణశబ్దిత జీవవ
 ర్యంతసకలవ్యవహారపాదానం అతః * ఆహ మేవేదంసర్వమితివిహితోఽహం
 గ్రహస్తాత్త్విక విషయవివేచిభావః || ౧ ||

ఉ—తదేషక్లౌకః సవశ్యామృత్యుంపశ్యతినరోగంనాతదుఃఖతామ్ |
 నర్వగోహపశ్యఃపశ్యతినర్వమాప్నోతిసర్వశతతి సమీధాభవతి
 త్రిధాభవతిపంచధా | సప్తధానవధాచైవపునశ్చైకాదశస్తృతిః
 శతంచదశచైకశ్చ సహస్రాణిచవిగ్గతః || ఆహారశుద్ధౌసత్వ
 శుద్ధిస్సత్వశుద్ధౌభూవాస్తృతిః | స్తృతిలంభసర్వగ్రాహీనాం
 విప్రమోక్షఃతస్మైమృదితఃషాయాయతమసః పారందశాయతి
 భగవాన్ససత్కుమారస్తగ్స్కందశత్యాచక్షతెత్గ్ స్కందశ
 త్యాచక్షతే || ... .. || ౨ ||

—ఇతిసప్తమప్రపాశకేషడ్వింశతిఖండః—
 —ఇతి ఛాందోగ్యోపనిషదినప్తమప్రపాశకస్సమాప్తః—
 హరిః ఓమ్. తత్సత్.

శం—కీంచ తతే వీతస్త్రిన్నగ్నే ఏషక్లౌకః మంత్రాపిభవతి (సవశ్యః) ప
 శ్యతీతిపశ్యః యథోక్తదశా విద్యానిత్యథః మృత్యుం, మరణం రోగంజ్వరా
 ది దుఃఖతాం. దుఃఖభావంచాపిసవశ్యతీ సర్వేహ, సర్వమేవసవశ్యః పశ్య
 త్యాత్తానమేవసర్వం తత్సర్వమాప్నోతిసర్వశః, సర్వప్రకారైరితి కీంచ సః,
 విద్యాపాకస్పృష్టిప్రభృదాదేక దైవభవతి ఏక దైవచక్ష త్రిధాదిభేదైరనస్తథే
 తప్రకారోభవతిస్పృష్టికాలేపునస్సంహారకాలేమూలమేవస్యంపారమార్థిక మేకధా

భావం వ్యతివద్యతే స్వతంత్రవేతి విద్యాంఫలన పరోచయస్తాతి. అథేవా
 నీం యథోక్తాయా విద్యాయాఃసమ్యగవభాసకారణం ముఖావభాసకారణస్యే
 వాదశాస్త్ర్య విశుద్ధికారణం సాధనమువదిత్యతే (అహరశుద్ధౌ) ఆహ్రియత ఇ
 త్యాహారః, శబ్దాదివిషయజ్ఞానం భోక్తుభోగ్యాహ్రియతే; తస్యవిషయోప
 లబ్ధిలక్షణస్య విజ్ఞానస్యశుద్ధిః, అహరశుద్ధిః. రాగద్వేషమోహదోషైరసంస్కృప్త
 విషయవిజ్ఞానమిత్యర్థః- తస్మామాహరశుద్ధౌ సత్త్వాంతద్యత్ ౨ స్తకీరణస్య
 సత్త్వస్యశుద్ధిః, నైమల్యంభవతి సత్త్వశుద్ధౌచ సత్త్వాంయథావగతే భూమా
 త్తనిభూవా అవిచ్ఛిన్నాస్తృతిః అవిస్థరణంభవతి తస్మాంచ లబ్ధాయాః స్మృతి
 లంభే సతిసర్వేషాంఅవిద్యాకృతావధానాపాణామనైకజన్మాంతరానుభవ
 భావనాకరినీకృతానాం హృదయాశ్రయాణాం గ్రంథీనాం విప్రమోక్షః విశేష
 ణమోక్షణం వినాశోభవతీతియతపితదు త్రరోత్తరంయథోక్త మాహరిశుద్ధిమూలం
 తస్తాత్పాకార్యైత్యర్థః సర్వంశాస్త్రార్థమశేషతత్త్వత్వాభ్యాసకాముపసంహ
 రతి శుక్తిః తస్మై మృదితకషాయాయ- వాక్షాదిరివకషాయః, రాగద్వేషాది
 రోషః సత్త్వస్య రంజనారూపత్వాత్ సజ్జానవైరాగాభ్యాసరూపక్షాళనేన
 క్షాళితామృదితః, వినాశితాయస్యనారదస్య తస్మై యోగ్యామృదిత కషా
 యాయతమసః అవిద్యాలక్షణాత్పరం, పరమార్థతత్త్వందశాయతి, దశిత
 వానిత్యర్థః కోసాభగవాన్ *ఉత్పత్తింప్రళయంచైవధూతానామగతింగతిం
 వెత్తివిద్యామవిద్యాంచసవాచ్యోభగవానిత్యేనం ధర్మాససత్కుమారః త
 మేవ, ససత్కుమారందేవం సగ్రందఇత్యాచక్షతే, కథయంతితద్విదః ద్వివచన
 మధ్యాయపరిసమాప్త్యర్థమ్ ... .. || ౨ ||

❖ ఇతి సప్తమప్రపాతకే షడ్వింశతిఖండభాష్యమ్ ❖

ఇతి శ్రీగోవిందభగవత్పూజ్య పాదశిష్యపరమహంస పరివ్రాజ

కాచార్యశ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదకృతౌ ఛాందోగ్యో

పనిషద్భాష్యే సప్తమప్రపాతకభాష్యమ్

ఆ—నకేవలంబ్రాహ్మణోక్తమిహవిద్యాఫలం- కింతు మంత్రాక్రంచేత్త్యాహ
 (కించెతి) తచ్చట్టార్థస్సప్తమ్యానిదిశ్యతే సచ విద్యాఫలరూపః సపశ్యఇ
 తిమంత్రమదాయవ్యాచక్షే (పశ్యతీత్యాదినా) సర్వమాప్నోతీతి సూత్రాత్

౬౪౨ సానందగీర్తికళాశాస్త్రభాష్యరంగరామానుజభాష్యయ్యక్తాయాం
 పరిచ్ఛేదభ్రమవ్యావర్తనేన వివక్షితా, సతు క్రిమికీటకాదిభావః, అపురుషా
 భవత్వే ప్రసంగాదితిదృష్టవ్యంవిద్యాస్తుతి పౌష్కల్యాభం సగుణవిద్యాఫల
 మపి నిగుణబ్రహ్మవిద్యావోత్తిత్యాహ (కించెతి) త్రి ధా, తెజోఽబన్న
 రూపేణ శబ్దస్పృశాదిరాదిశబ్దాభావః విద్యాం తత్ఫలం తదపేక్షితాంస్తుతిం
 చాభిధాయాహంశుద్ధావిశ్వాదెస్తాత్పర్యమాహ (అథేతి) * రాగద్వేష వి
 యుక్తైస్తువిషయానిందియైశ్చ రస్మిత్యాది స్థుతిమాశ్రిత్యాహరశబ్దం వ్యాకరో
 తి (ఆహ్రియత ఇతీతి) కథం తస్మాహ్రియమాణత్వం తత్రాహ (భోక్తురితి)
 కీదృశీతస్య శుద్ధిరిత్యాశంశ్యాహ (రాగేతి) ఆహంశుద్ధిఫలమాహ (తస్మామి
 తి) అంతఃకరణశుద్ధిఫలం కథయతి (సత్వైతి) స్థుతిలాభఫలందశయతి
 (తస్మాంచేతి) భవతీతి, ఆహంశుద్ధిరపేక్షితేతిశేషః. ప్రకృతవాక్యకాత్పర్య
 ముపసంహరతి (యత ఇతి) తస్మై మృదితక మాయాయేత్యాదివాక్య మవతార్య
 వ్యాచక్షే (సర్వమితి) ఆగతింగతిం, ఆయవ్యయాతన్యచ వైశిష్ట్యాంతరమాహ
 (తమేవేతి) ౧౨౧

ఇతిశ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్య శ్రీశుద్ధానంద భగవ

త్పూజ్యపాదశిష్య శ్రీభగవదానందజ్ఞాన కృతాయాం

ఛాందోగ్యపనిషద్భాష్య టీకాయాం

సప్తమ ప్రపాతకభాష్యటికా.

రం—(తదేషక్లౌకః) తత్, త స్తీన్విషయేషః- వక్ష్యమాణఃక్లౌకః పశ్య
 త్తైత్యర్థః (నవశ్యోమృత్యుంవశ్యతినరంగంనారదుఃఖతాం సర్వంహవశ్యః
 వశ్యతి సర్వమాహ్నితినర్వశఇతి) వశ్యః- బ్రహ్మదర్శోమృత్యుం, మరణం, రో
 గం, దుఃఖసాధనం దుఃఖతాం, జగతి ప్రతికూలతాంచనవశ్యతి - నర్వసాక్షా
 త్కరారాసత్ సంకల్పమాత్రేణ సంకల్పితానర్థాత్ సర్వస్త్రికారే ప్రాప్నో
 తీత్యర్థః. అపహతపా ప్తత్యాదిగుణాష్టకావిధావో భవతీత్యర్థః. అత్రజగతి
 దుఃఖతాంనవశ్యతీత్యుక్త్యాజగతోముక్తం ప్రతి ప్రతికూలత్వంనాస్తి, పితౄ
 పహతస్సప్తయః ప్రతికూలత్వవల్ జగతః పృథికూలత్వం కర్మనిబంధన మి
 త్యుక్తంభవతి (సవక ధాభవతి త్రి ధాభవతిపంచధా । సప్తధానవధాచేవ పున
 శ్చేకాదత స్థుతైత్యాది) ఆత్మనానిరవమువస్యత్రైధాషంచధాన ప్తథైత్యాదివి

భాగాయోగాల్ సంకల్పవరిగృహీతానేకవిధశరీరోభవతీత్యర్థః- ఏతంమోక్షసా
ధనఘాతాపానన ప్రకారముపదిశ్య- తాదృశోపాసననిష్పత్తాంతఃకరణస్వా
పాసనోత్పత్తిప్రతిబంధకపాపరాహిత్యమపెక్షితం, తచ్చరాజసతామసాహర
సేవినాం ససమ్భవతి, అపితు తద్విచిత్రనాత్త్వికాహరసేవినాం భవేదిత్యుపా
సకస్సాత్త్వికాహరసేవీభవేదిత్యుపదిశతి (ఆహారశుద్ధాసత్త్వశుద్ధిసత్త్వశు
ద్ధౌఘ్నవాస్త్యుతిః । స్మృతిలంఛేనర్వగ్గంఢీనాం విప్రమోక్షఇతి) ఆహారశు
ద్ధౌ, సాత్త్వికాహరసేవనైసతిసత్త్వస్య- అంతఃకరణశుద్ధిః నైర్మల్యంభవ
తి తన్నైర్మల్యేనైతిఘ్నసత్త్వతిః, అవిచ్ఛిన్నస్మృతिसంతానయాపాత్యధ్యానం
సిన్ధుతి, ఘ్నసత్త్వతిలంఛే, తల్లాభేనతిదుమోచతయా గ్గంఢిశ్చ వాచ్యానా
మవిద్యారాగాదీనాం మోక్షోభవతీత్యర్థః అత్యస్త్యుతిలంఛనివ నర్వగ్గంఢీ
నాం విప్రమోక్షత్యుత్పాత్యస్త్యుత్సంతురభావినా స్మృతివిలక్షణేన దశానైన స
మోక్షః, అపితుదశాన సమానాకారస్మృతिसంతానైనైవ తతత్త్వ * నవాపషవ
వంపశ్యన్నైవం మనావసవీవం విజాళన్నిగృత్రి వశ్యన్నిత్యాదితద్దాదశానసమా
నాకారోపాసనపరాః ప్రకరణాంతరస్థాః * ఆత్మావాతరెద్విప్రవ్య ఇత్యాదిత
ద్దాశ్చ దశానసమానాకారధ్యానపరా ఇతి సూచితంభవతి. శాస్త్రార్థమశేష
తెడక్తాప్తి ఆఖ్యామికాముపసంహరతిశ్చుతిః (తస్మై మృదితకషాయాయతమనః
పారందశాయతిభగవాన్ ససత్కుమారః) ఏవశుద్ధాంతఃకరణాయగారహాయ
భగవాన్ ససత్కుమారః సంసారసంతమనచండభానుఘాతాపాననగౌచరం వ
రమాత్మానం స్పష్టముపాదిక్షుదిత్యర్థః; అతినామాదిమ బ్రహ్మ త్వేనోపదిప్తైవ్య
పితృత్ర బ్రహ్మత్వస్వానభ్యుపగమాల్ తస్యమృదితకషాయత్వం శిష్యస్య పరిశు
ద్ధాంతఃకరణతయా ఉపదేశయోగ్యతాం పరీత్యైవ ఉపదిప్తవానిత్యర్థః (తు
స్కంధఇత్యాచక్షుతే తంస్కంధఇత్యాచక్షుతే) స్పష్టోర్థః ద్విరుక్తిరధ్యానస
మాప్త్యర్థా, ఏతద్విషయమధికరణమువన్యస్యతే, అత్యముక్తస్య దేహేంద్రి
యాణిసన్తి నసంతీతివిచారే * అభావంబాహరిరాహవ్యావం శరీరేంద్రియాణా
మభావం బాధరిరాచార్యోమన్యతే * సహజైసశరీరస్యసతః ప్రియాప్రియయో
రవహతిరస్తీత్యేవం శ్చుతిరాహిత్యర్థః * భావజ్ఞేమిసిరిక్తిల్పమనశాల్ము
క్తస్య దేహేంద్రియాదిసద్భావం జ్ఞేమినిరాచార్యోమన్యతే. కుతః వికల్పమ
ననాల్, వివిధఃకల్పః- వికల్పః వైవిధ్యమిత్యర్థః * సవీకభాధవతి త్రిధాభ

అక్షర సానందగిరియతీకశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయ్యశ్చాయామ్
 వతిపంచధాన ప్రదేశ్యాదిశ్శుతైః ఆత్మనమికస్యాచ్చేన్యస్యానైకధాభావావమ్భవా
 త్ త్రిధాభావాదయశ్శరీరనిబంధనాత్తత్వవగమ్యతే ఆశరీరత్వవచనంతు కర్త
 కృతశరీరాధావపరం * ద్వాదశాహమమభయవిధంబాదరాయణోఽతః * సుంక
 ల్పదేవతి పూర్వనిధిప్రసంగల్పొఽతశ్శబ్దేన పరామృశ్యతే. అతః సుంకల్ప
 వశాదెవముక్తస్యసశరీరత్వాశరీరత్వలక్షణవిధాద్యయమప్యస్తి సుంకల్పవశాత్స్వ
 శరీరోఽశరీరశ్చ భవతీతిభగవాన్ బాదరాయణోమన్యతేఇత్యర్థః, ద్వాదశా
 హవత్ - యథా * ద్వాదశాహమృద్ధికామాడపేయః * ద్వాదశాహేనప్రజా
 కామంయాజయేదితిడపేతియజతి చొదనాభ్యాం ద్వాదశాహస్య సత్యత్వాహీ
 నత్వయావవిధాద్యయవత్త్వం - ఏవమిత్యర్థః * తనృభావే సంధ్యవదుపవత్రైః.
 ముక్తస్య స్వతనుప్రభృతిభోగోపకరణ సృష్టిసుంకల్పభావెస్వపై పరమాత్మ
 నృష్టేర్భృగోపకరణై ర్యథాభోగాభ్యుక్తైః, ఏవంముక్తస్వత్వసుంకల్పాపి
 పరమాత్మనృష్టేర్భోగోపకరణైర్భోగాననుభవతి * భావెజాగ్రద్వత్ ము
 క్తస్య స్వభోగోపకరణ తనుభవనాది సృష్టిసుంకల్పత్వసత్తై వ్యయభాజాగ్రతు
 రుషః స్వాజ్ఞతైర్భృగోపకరణైర్భృగాననుభవతి - ఏవంముక్తోపిస్వసుంకల్పస్య
 స్టేర్భృగోపకరణైర్భృగాననుభవతి సన్వలుపరిమాణస్య జీవన్ముక్తమనేక శరీ
 రమౌత్సాభిమానసమ్భవంత్రాహ * ప్రదీపవదాదేశ ప్రధాహితశయతియ
 థాప్రదీపస్తేక దేశస్థితస్యస్వప్రభయాదేశాంతరవ్యాప్తిః - ఏవమేక దేశస్థితస్యా
 త్వనః ధర్మభూతజ్ఞానాదమామిత్యాత్మాభిమానానుగుణాసర్వదేశేషు వ్యాప్తి
 రుపపద్యతే. తథాహితశయతిశ్శ్రుతిః * వాలాగ్రశతభాగస్య శతభాకల్పితస్య
 చ | భాగోజీవస్సవిజ్ఞేయస్సదానంత్యాయకల్పతేజతి - అనంత్యాయధర్మభూత
 జ్ఞానకృతానంత్యాయేత్యర్థః. ఇయాంస్తువిశేషః బద్ధస్యకర్మాధీనశ్శరీరపరిగ్ర
 హః - ముక్తస్యస్వేచ్ఛాయత్తతి నను * ప్రాజ్ఞేనాత్మనానంపరిష్కర్తో నదా
 హ్యంకించన పేదనాంతరమితి ముక్తస్యజ్ఞానాభావ ప్రతిపాదనాత్ కథమనేక
 శరీరమౌత్సాభిమానానుగుణజ్ఞానవ్యాప్తిః - తత్రాహ * స్వావ్యయ సంప
 త్త్యానస్యతరాపెక్షమావిష్కృతంహి * నదాహ్యంకించనవేదేతిజ్ఞానాభావశ్శ్రు
 తైః సుషుప్తిమరణాస్యతరనిషయత్వాత్ సుషుప్తిమరణయోర్నిస్సమ్భోధత్వస్య
 * నాహఖిల్వయమేవంసంప్రత్యాత్తానం జానాతి * విజ్ఞానఘనవైతేభ్యో
 ధూతేభ్యస్సముత్థాయతాన్యైవానువిసశ్యతీతి శ్శ్రుతిభ్యామవిష్కృతత్వాత్, అ

నువినశ్యతి, సపశ్యతి త్యర్థః ముక్తస్య * మనస్తేకాన్కామాన్సశ్యనీమత ఇతి
సార్వజ్ఞస్వావిష్క్రుతత్వాచ్చేతి స్థితమ్. తథాసమన్వయాధ్యాయే * యత్ర నా
న్యత్పశ్యతి నాన్యచ్ఛృణోతి నాన్యద్విజానాతి నథామేతి నిర్దిశ్యమానోభూ
మాప్రాణశబ్దనిర్దిష్టోజీవవ ప్రాణాదూర్వామస్తిభగవః ప్రాణామ్భయఇ
తి ప్రశ్నస్యవాఽదోవాప్రాణామ్భయఇతి ప్రతివచనస్యవా, అదశ నేన
ప్రక్యాంతాత్మాపదేశస్య తత్రైవపర్యవసానాత్. అతశ్చ సంత్యపి బ్రహ్మలిం
గానితత్రైవయథాకథంచిద్యోజయితవానీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తేష్యతే * భూ
మాసంప్రసాదాదధ్యపదేశాత్. భూమాపరమాత్మా- సంప్రసాదాత్ - జీవా
దధికత్వేన తస్యోపదేశాత్ * ఏషసంప్రసాదోఽస్మాచ్ఛరీరాశ్చ ముక్తాయేత్య
త్రై సంప్రసాదశబ్దస్య జీవప్రయక్తత్వాత్ సంప్రసాదో జీవః * ఏషతువా
తివదతి యస్స త్యేవాతివదతీతి సత్యానివాదినః ప్రాణశబ్దనిర్దిష్ట జీవాతివా
ద్యపేక్షయాతు శబ్దేనాధికత్వేనోపదిశ్యమానతయా అతివదననిమిత్తస్య సత్య
శబ్దనిర్దిష్టస్య ప్రాణశబ్దితాజ్ఞేవాదధికత్వప్రతిరేర్న ప్రాణశబ్దనిర్దిష్టోజీవా
భూమా * ధర్మోపపత్త్యే సేవమహిమ్ని ప్రతిష్ఠితః * సపేదమిక్యానిభిఃప్ర
తిపేదితస్వమహిమప్రతిష్ఠత్వ సర్వాత్కల్యాదిధర్మాణాం * ఆత్మతః ప్రా
ణలత్తతతశ్చైక్యాదివాక్యసందర్భప్రతిపాదిత ప్రాణశబ్దితజీవప్రభృతి నకల
ప్రపంచోపాదానత్వస్యప్రాణశబ్దేజీవేఽసంభవాచ్చభూమాపరమాత్మైతి స్థితం

❖ ఇతి సప్తమప్రపాఠకేషడ్వింశతిఖండభాష్యమ్ ❖

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజసిద్ధాంతనిర్ధారణసార్వభౌమ శ్రీమ

ద్రంగ రామానుజమునివరచరితే ఛాందోగ్యోపనిషద్భాష్యే

❖ సప్తమప్రపాఠక భాష్యమ్ ❖

త్రైమాయయిఃకరుణయా క్రితి నిర్ణరాణాం

భూమానబృంభయతభాష్యసుధాముదారః

వామాగమాధ్యగవదా వదతుల వాతా

రామానుజస్సమునిరాద్రియతాంమదుక్తిమ్

❖ ఇతి ఛాందోగ్యోపనిషద్ సప్తమప్రపాఠక స్సమాప్తః ❖

శ్రీః

శ్రీ గురుభ్యోనమః.

అనందగిరియటిశాసహితశక్తరథాప్యేణ, రంగరామసుజభాప్యేణచ

యక్తాయాః ఛాందోగ్యోపనిషది; అష్టమః ప్ర పాఠకః.

హరిః ఓమ్.

ఉ. — అథయదిదమి స్థితబ్రహ్మపురేదహరుంపుండరీకంవేశ్మదహరో

స్థిత్తరాకాశస్తస్త్రినందంతస్తదనేష్టప్యంతద్వావవిజజ్ఞాసితవ్యమితి॥

శం. — యద్యపిదిదైశకాలాదిభేదసూక్యం బ్రహ్మసదేకమేవాద్వితీయమాత్మై

వేదంసర్వ - మితిషష్ఠస్తవమయోరధిగతం - తథాపీహమందబుద్ధీనాం దిద్ధేశా

దిభేదవదస్త్విత్త్యవంభావికాబుద్ధిర్మతకృతే సహసావరమార్థవిషయీకర్తుమి

తి అనధిగమ్యచ బ్రహ్మనపురుషార్థసిద్ధిరితితదధిగమాయహృదయపుండరీకదేశ

ఉపదేష్టవ్యః యద్యపి సత్సమ్యక్ప్రత్యయైకవిషయం నిగుణంచాత్మతత్త్వం,

తథాపిమందబుద్ధీనాం గుణవత్త్వస్యేష్టత్వాత్సత్త్వకామాదిగుణవత్త్వంచ వక్త

వ్యం, తథాయద్యపి బ్రహ్మవిదాంస్తాన్ప్రదివిషయేభ్యః స్వయముపరమోభవతి త

థావ్యనేక జన్తవిషయసేవాభ్యానజనికావిషయ విషయాత్మస్థానసహసానివర్త

యితుం శక్యత ఇతిబ్రహ్మచర్యాది సాధనవిశేషావిధాతవ్యః తథాయద్యప్యాత్మై

కత్పివిదాంగంత్యగమనగంతవ్యాభావాదవిద్యాదిశేషస్థితినిమిత్తక్షయేగనన ఇవ

విద్యుదుద్భూత ఇవ వాయుదేధన ఇవాగ్నిఃసాప్తనేవని(వృత్తి)ర్వృత్తిః)

తథాపిగంత్యగమనాదివా సితబుద్ధీకాం హృదయదేశగుణవిశిష్టబ్రహ్మసాపాసకా

నా మూర్ధాస్యయా నాద్యాగతిర్వక్తవ్యే త్యష్టమః ప్రపాఠక ఆరభ్యతే దిద్దే

శగుణగతిఫలభేదసూక్యంహిపరమార్థసదవ్యయం బ్రహ్మమందబుద్ధీనా మసదివ

ప్రతిభాతి - సత్తాగస్తాస్తావద్భవంతు - తతశ్శనేః పరమార్థసదపిగ్రహయి

ష్యామితి మన్యతేఘృతిః అథ - అనంతరంయదిదంవక్ష్యమాణందహరం, అల్పం

పుండరీకం, పుండరీకసదృశం వేశ్మవేశ్మ - ద్వారపాలాదిమత్త్వాత్. అస్థితబ్ర

హ్మపురే బ్రహ్మణః పరస్యపురం రాజ్ఞోనేకప్రకృతిమద్యధాపురం, తథేదమ

నెకేంద్రియమనాబుద్ధిభిః సాన్యమర్థకారిభిర్ముక్తమితి బ్రహ్మపురం పురేద

వేత్తరాజ్ఞోయథా, తథాతస్మిన్ బ్రహ్మపురః * శరీరేదహరంవేత్త- బ్రహ్మణః
చలభ్యధిష్ఠానమిత్యర్థః యథాహివిష్ఠోస్సాలగ్నామః అస్మిహిన్వవికారశుం
గే దేహేనామరూపవ్యాకరణాయ పృవిష్టంసదాఖ్యం బ్రహ్మజీవేనాత్తనైత్సు
క్తం - తస్మాదస్మిన్ హృదయపుః డరీకే వేత్తన్యవసంహృతకరణైర్బాహ్యవిష
యవిరక్తైర్విశేషణా బ్రహ్మచర్యసత్వసాధనాభ్యంయైర్వైర్వక్ష్యమాణగుణవద్ధ్యా
యమానై బ్రహ్మేనాపలభ్యత ఇతి పృకరణార్థః, దహరః- అల్పతరోఽస్మిన్
దహరేజేత్తన, వేత్తనోఽల్పత్వాత్తదంతర్వర్తినోఽల్పతేరత్వంవేత్తనః అంత
రాకాశః, ఆకాశాఖ్యంబ్రహ్మ * ఆకాశోవైనామేతిహివక్ష్యతి, ఆకాశఇవాశ
రీరత్వాత్సూక్ష్మత్వసర్వగతత్వసామాన్యచ్ఛ తస్మిన్- ఆకాశాఖ్యయదంతః మ
ధ్యే తదనేష్టప్తవ్యం, తద్వాస తదెవచవిశేషేణజ్ఞాసితవ్యం గుర్వాశ్రయణ శ్ర
వణోద్యుపాయైరనిష్ఠవ సాక్షాత్కరణీయమిత్యర్థః

॥౧॥

ఆ—పూర్వస్థిన్నధ్యాయద్వయై నిర్విశేషమాత్మతత్త్వమనవచ్ఛిన్నంసదా
సందేకతానమావేదితం- తథాచోపనిషదారంభేపరితాథే కిమవశిష్టతే-యద
థమధ్యాయాంతరమిత్యాశంక్యాహ (యద్యపీతి) కర్తుమితి - తదధిగమా
యవిశిష్టోదేశోపదేశ్యవ్యతిసంబంధః మందబుద్ధీనాంతర్హితపరమార్థావస్తునో
బ్రహ్మణోఽధిగతిరపేక్షితైత్యర్థః సకేవలంమందాధికారిణాం బ్రహ్మాధిగమశే
షత్వేన హృదయదేశోపదేశ ఏవాత్రకర్తవ్యః- కింతుపూర్వత్రానుక్తగుణా
ద్యధాణాంతరోపదేశశ్చ కార్యవశ్యాహ (యద్యపీతి) అవశిష్టమథాణాంతరము
పదేష్టవ్యమనావతప్తే (తథేతి) మందధియాం బ్రహ్మాధీశేషత్వేన దేశవిశేషవ
ర్ణణవిశేషవచ్ఛ బ్రహ్మచర్యాదిసాధనవిశేషోవిధాతవ్యఇతిసంబంధః, శబ్దోక్త
బ్రహ్మజ్ఞానవతాంవిధింవినాపి విషయేవైముఖ్యసంభవాత్కించవిధినేత్వాశంక్యా
హ (యద్యపిబ్రహ్మవిదామితి) యథాసాధనవిశేషోవత్తవ్యోఽవశిష్టతై, త
థోపాసకానాంగతిశ్చవత్తవ్యేత్యవశిష్టమథాణాంతరమాహ (తథేతి) ఏకత్వద
శిశానాంగంతాదినర్వభేదప్రత్యయాస్తమయాదవిద్యాదిశేషస్య దేహాస్థితి నిమి
త్తన్యక్షయోసతిస్వాత్తనేవని(వృత్తి)గృహితి)సంభవాత్కల-తాగతిర్వత్తవ్యత్వాశం
క్యాహ (యద్యప్యైత్యైకత్వవిదామితి) అవిద్యాదిశేషస్థితినిమిత్తక్షయే.
స్వాత్తనేవని(వృత్తి) రహితి)రిత్యుత్తరేణసంబంధః స్వాత్తనిర్వాణేపి కృతక
రూపత్వాగేన స్వాధావిక స్వరూపావస్థానమిత్యత్ర దృష్టాంతమాహ (గగన

౬౪౨ సాందగిరియటికశక్తిరథావ్యరంగరామానుజభావ్యయ్యకాయాం

ఇవ) అ నెకోదాహరణోపాదానం బుద్ధిసౌకర్యార్థం ఉక్తమేవాధ్యాయతాత్పర్యం సంక్షిప్తదశయతి (ద్విదేశేతి) దితాదేశేన గుణైర్గుణత్వాఫలభేదేనచ కూస్యంతదనవచ్చిన్నమితియావల్ - తస్యదిగాద్యవచ్చిన్న త్వే హేతుమాహ (అద్వయమితి) తహి తేషాంభూమావోహాథం పరమార్థసదవ్యయం బ్రహ్మ గ్రాహయితవ్యం, కిమిన్యన్యథోపదిశ్యతే-తతాహ (సన్తాగ్నస్థాఇతి) అధ్యాయతాత్పర్యం సంక్షేపవిస్తరాభ్యాం దశయిత్వాశుశ్రుత్వక్షరాణి వ్యాకరోతి(అభేద్యాదినా)ఉత్తమబుద్ధికప్రతినిర్విశేషబ్రహ్మోపదేశానంతరం మందబుద్ధికవృత్తినివిశేషముపదిశ్యతేబ్రహ్మైత్యర్థః తత్కృపదుపాస్యాయతనంనిర్దిశతి (యదిదమి) హృదయపుండరీకస్య వేత్తసాదృశ్యేహేతుమాహ (ద్వావరచాలాదీతి) * తస్యహవా ఏతస్యమంచదేవసుషయ ఇత్యాది శుత్రై రుక్తహేతుసిద్ధిః, తస్యాశ్రయందర్శయతి (అస్తిన్నితి) శరీరస్య బ్రహ్మపురత్వం దృష్టానైసాధయతి (రాజ్ఞాతి) తత్కృత్తవేత్తదృష్టాంతసమప్తయతి (పురెచేతి) కథంపునస్సర్వకతస్యనిఃసముపస్యబ్రహ్మణోయథోక్తవేత్తనిష్కత్వమిత్యాశంక్యాహ (బ్రహ్మణితి) నను సంసారిణో బ్రహ్మతిరిక్తస్య స్వకర్మవార్జితేన శరీరేణ సామిత్వసంబంధః- నబ్రహ్మణః తదసంబంధిత్వాల్. తత్కథం తత్కృపలభిః- అతః (అస్తిన్హితి) బ్రహ్మణోపవాత్తనాస్సప్రేకార్యే జలార్కవత్ప్రవేశే హృదయపుండరీకస్య బ్రహ్మోపలబ్ధినిష్ఠావత్త్వం పూర్వోక్తమవిరుద్ధమిత్యాహ (తస్మాదితి) అంతరాకాశస్యాత్యల్పతరత్వేహేతుమాహ (వత్సనఇతి) ఆకాశశబ్దస్య భూతాకాశవిషయత్వంవ్యావర్తయతి (ఆకాశాభ్యమితి) కథం వాక్యకేషేష్యాకాశశబ్దోబ్రహ్మణివర్తతే, అత్రాహ (ఆకాశఇతేతి) తస్మిన్యదస్తః తదాశ్రయోఽసహన్వేష్టవ్యం, తస్మిన్వా నేవమహిమ్ని యదంతః తదాకాశాభ్యం బ్రహ్మ- తదన్వేష్టవ్యం, తస్మిన్వా హృదయపుండరీకావచ్చిన్నేనభియదంతఃఆకాశాభ్యంబ్రహ్మ, తదన్వేష్టవ్యమితియోజనా

॥ ౧ ॥

రం—దహరవిద్యాప్రస్తాయతే (అభయదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురే దహరంపుండరీకంవేత్త) విద్యాంతరారంభప్రదర్శనార్థాయమథశబ్దః, ఉపాన్యతయోసన్నిహితస్య పరబ్రహ్మణః స్థానతయా నవద్యారాదిమత్త్వాదినాచపురశబ్దితే అస్మిన్ శరీరేపుండరీకాకారమల్పం హృదయాభ్యం పరస్యబ్రహ్మణో వేత్తేత్యర్థః (దహతో అస్తిన్నంతరాకాశస్తస్మిన్యదంతస్తదన్వేష్టవ్యంతద్యావనిజ్ఞానితవ్యమి

త) అస్మిన్ వేదస్య స్యంతః దహరః-సూక్ష్మః ఆకాశః, అత్రయ ఇతి పుల్లింగయచ్చ
 బ్రౌఁధ్యాహతాన్యః, అస్మిన్ స్యాదహర ఆకాశ ఇత్యథా, తస్మిన్ సదంతరిత్యత్రా
 న్నశ్చ బ్రౌఁధంతర్వర్తికపరః, చశబ్దశ్చాధ్యాహతాన్యః, తతశ్చాయమథా, అస్మి
 న్దహరపుండరీకే యోదహర ఆకాశస్తదంతర్వర్తికచయత్, తదుభయం శ్రవణమన
 నాభ్యామవగంతవ్యం ధ్యాతవ్యంచేతి, తదన్వేష్టవ్యమిత్యత్ర తదితి నపుంసకలిం
 గనిదేహాలింగసామాన్యవివక్షయాదృష్టవ్యః, యద్వాదకూరోఽస్మిన్నంతరా
 కాశ ఇతి నపుల్లింగయచ్చ బ్రౌఁధ్యాహతాన్యః, అస్మిన్ దహరాకాశస్తద
 న్తర్వర్తికచయదితియచ్చ జ్ఞేనైవ * నపుంసకమనపుంసకేనేకవచ్చాస్యాన్యతర
 స్యామితి కృతనపుంసకైక శేషవద్భావేనేకేనైవ నపుంసకలింగేన ద్వయోరపి వ
 రామర్యసంభవాత్, తదన్వేష్టవ్యమితివాక్యే తచ్చజ్ఞేసి నపుంసకైక శేషసంభ
 వాత్ ఏకేనైవ తచ్చజ్ఞేన ద్వయోరపి వరామర్యః- తతశ్చానేనవాక్యేన దహ
 రాకాశస్తదంతర్వర్తికచాన్వేష్టవ్యమిత్యుక్తంభవతి- ఉక్తందభగవతా భాష్యకృ
 తా * యదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురేదహరం పుండరీకంవేద్యేత్యనూద్య తస్మిన్ ద
 హరపుండరీకే వేదని యోదహర ఆకాశః- యచ్చ తదంతర్వర్తిక తదుభయమన్వే
 ష్వవ్యమితి విధియతి ఇతి- అత్ర చాకాశశబ్దః ఆనమంతాత్కాశతే- ప్రకాశత
 ఇతి పుష్పత్వత్వా పరమాత్మ పరః- తత్ర చ మోతురుత్తర త్రవక్ష్యతే- నచ తదంత
 ర్వర్తికసమివాన్వేష్టవ్యత్వే ప్రతియమానే దహరాకాశశబ్దసిన్యాపి అన్వేష్టవ్య
 తాసిద్ధ్యథామెతావాక్ క్లౌః కిమథామాశ్రియతే, కింద * విశ్వదిత్సర్వప్రభౌ
 ఽతి రాత్ర్యాధవతీత్యత్ర పృష్ఠగతసర్వతావిధ్యాక్షిప్తప్రవృద్ధివత్ దహరాకా
 శాంతర్వర్తికత్వేన గుణజాతాపానసస్య దహరాకాశోపానసమంతరేణానంభ
 వెనాప్యేపాదేపదహరాకాశోపానసస్యాపి సిద్ధతయా యత్తచ్చబ్రయోర్నపుంస
 కైక శేషేకేవద్భావచశబ్దాధ్యాహరకైశానుభవోవ్యథా ఇతివాచ్యమ్ * అథ య
 ఇహాత్మానమనువిద్య ప్రజంత్యేతాం శ్చ సత్త్వాన్కామాన్ ఇత్యోపసంహారికౌభ
 యోపానసవదనానుసారేణాస్యానుభోక్తవ్యత్వాత్, నచ తదేవవాక్యం దహ
 రాకాశతదంతర్వర్తికలక్షణోభయోసాసనవిధిపరమ స్త్వితివాచ్యం, ప్రకృమస్థం
 విస్పష్టతన్యప్రత్యయయ్యుక్తంవాక్యంవిహమ దేవసంహారికస్య విస్పష్టవిధిప్రత్య
 యశూన్యన్యయచ్చబ్రయ్యుక్తస్య విధిత్వకల్పనానాచిత్యాత్, తన్యవిధిత్వకల్పనా
 యామవ్యనువాదయావస్యాప్యస్యవాక్యస్య తదనుసారేణాథాద్యయోపానసపర

సాందగ్రియటికశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం
త్వస్యాశ్రయణీయతయానపుంసక్తకశేషాదిక్షతస్యాశ్రయణీయత్వాదితి, ఇతిశబ్దో
వాక్యసమాప్తౌ, ఆధవాఇతిత్వస్యానందరమాచార్యోబ్రూయాదిత్వభ్యాహారః. ౧౧

ఉ—తంచెమ్బ్రియ్యర్పదిదమస్త్రిబ్రహ్మపురే దహరంపుండరీ
కం వేత్తదహరోస్తిన్నంతరాకాశః కింతదత్రివిద్యతేయదన్వేష్ట
వ్యం యద్యావవిజ్ఞాసితవ్యమితి. ౧౨

శం—తంచెత్ ఏవము క్రవంతమాచార్యంయదిబ్రూయః-అంతేవాసినశ్చౌద
యేయః, కథం యదిదమస్త్రిబ్రహ్మపురే పరిచ్ఛిన్నేఽంతదహరం పుండరీ
కంవేత్త- తతోవ్యంతరల్పతరవీవాకాశః. పుండరీకవీవవేత్తని తావత్కింస్యాత్-
కిం తతోఽల్పతరైశ్చమధ్యవేదిత్యాహుః (దహరోస్తిన్నంతరాకాశః కింతదత్రివి
ద్యతే) నకించనవిద్యతేఇత్యభిప్రాయః, యదినామబదరమాత్రం కిమపివిద్యతే-
కింతస్యాన్వేషణేన విజ్ఞాననేనవా ఫలంవిజ్ఞాసితుస్స్యాత్. అత్యంతత్రా
న్వేష్టవ్యం విజ్ఞాసితవ్యంవా- నతేనప్రయోజనమ్. ౧౩

ఆ—దహరోస్తిన్నిత్యాదివాక్యస్య యథాశ్శ్రుతమథాంగ్యహిత్యాచార్యము
త్థాపయతి (తంచెదితి) తదేవచోద్యమాకాంతాద్వారా వివృణోతి(కథమిత్యా
దితా) భవతుపరిచ్ఛిన్నైశరీరే పుండరీకాకారస్య హృదయస్యాలృప్త్యం, తదంత
ర్వర్తితశ్చాకాశస్య తతోల్పతరత్వం, తథాపి పక్కతైకింస్యాదిత్యాశంక్యాహ
(పుండరీకవేతి) కింశబ్దస్య ప్రశ్నవిషయత్వంవాచిత్యయతి (నకించనైతి) హృ
దయపుండరీకాంతర్వర్తితమాకాశముపేత్యాద్యందూషయతి (యదినామేతి) ఫ
లానుపలంబోఽత్యర్థబ్ధాధాః- తత్రైతి అంతర్వర్త్యాకాశోక్తిః. ౧౪

రం—(తంచెమ్బ్రియ్యర్పదిదమస్త్రిబ్రహ్మపురేదహరంపుండరీకంవేత్తదహరో
ఽస్తిన్నంతరాకాశఃకింతదత్రివిద్యతేయదన్వేష్టవ్యమిత్యాది) ఏవము క్రవంతమా
చార్యఃస్వల్పహృదయమధ్యవర్తితయాఽతిస్వల్పేకింవావర్తితమహాంతి-య
దన్వేష్టవ్యంస్యాదితి దహరాకాశశబ్దితస్య బ్రహ్మత్వం, తదంతర్వర్తితయా నిది
ష్టస్య తద్గుణజాతత్వంచాజానానాఅంతేవాసినోయదిబ్రూయిరీత్యధాః, కింతద
త్రివిద్యతేఇతివాక్యం సర్వాంతరస్య పరమాత్మనః అంతర్వర్తితంతరాసంభవల
క్షణానుపపత్తిగర్భాంతర్వర్తితవిశేషప్రశ్నపరమితి వ్యాసార్యాగామభిప్రాయ
ఇతి యద్యపిప్రతియతే, తథాపి * యదిదమస్త్రిబ్రహ్మపురే దహరం పుండరీ
కంవేత్త దహరోఽస్తిన్నంతరాకాశఇత్యేకావస్తాత్రిం శ్శ్రుతవత్కాంక్షిష్యాణాంప్ర

రమాత్త త్వవిరోధిన్యాకాశశబ్దజాగరూక, దహరత్వాన్వేష్టవ్యాంతరాధారత్వా
దివిరోధిలింగేవచాగృతి, బ్రహ్మలింగమదానుపవ్యస్తేమ, పరమాత్మత్వనిశ్చయ
స్యవా తదుపజీవ్యాత్మేపప్రవృత్తైర్వాతసంభవాత్, సర్వాంతరస్యపరమాత్మనా
ఽంతర్వత్సంతరాసంభవలక్షణానుపపత్తైరేవ శిష్యాణాం హృదిపరివర్తమా
నత్వే ప్రశ్నవాక్యే * దహరంపుండరీకంవేశ్త దహరోఽస్మిన్నంతరాకాశశబ్ద
దహరంపుండరీకాంతర్వత్వేనాకాశస్య దహరత్వాన్వేష్టనస్యవా ప్రతిపచనే
* యావాన్వాతయమాకాశశబ్దవైపుల్యావన్యాసస్యవా, అసంగతత్వాపాతాల్
వ్యాసార్యాణామపుక్తవీవాధోఽభిప్రేతి, కేచిత్తు శరీరస్య బ్రహ్మపురత్వే
నావక్రమాదేవ తదంతర్వత్వాకాశశబ్దనిధిత్వంబ్రహ్మాత్వవగత్యైవ తదంతర్వ
త్వేవ స్త్వంతరాసమ్భవలక్షణానుపపత్తిమధిప్రాయంతవీవాంతర్వత్వవిశేషం ప
ప్రచ్ఛురిత్యపి సమ్భవాన్నానుపపత్తిరితివదంతి

॥ ౨ ॥

ఉ—సమ్యాయాద్యావాన్వా అయమాకాశస్తావానెయోఽంత

హ్యుదయతకాశశబ్దాత్కిద్యావాపృథివీ అంతరేవసమాహితే

ఉభావగ్నిశ్చవాయుశ్చసూర్యాచంద్రమసాశుభౌ విద్యున్నక్ష

త్రాణి యద్వాన్వేహస్తియచ్చనాస్తిసర్వతదస్మిన్ సమాహితమితి॥౩॥

శం—ఇత్తుక్తవత్సః- ఆదార్యోబ్రూయాదితిశ్చుతేర్వచసం, శృణుత, త
త్ర యద్బ్రూథ పు డరీకాంతః ఖస్వాల్పత్వాత్తత్త్వమల్పతరంస్యాదితి-తదసత్
సహి ఖంపుండరీకవేశ్తగతం పుండరీకాదల్పతిరమత్వాఽవోచం- దహరోస్మి
న్నంతరాకాశశబ్ద, కింఠిహి పుండరీకమల్పం, తదనువిధాయితేత్త్వమంతఃకర
ణం పుండరీకాకాశపరిచ్ఛిన్నం, తస్మిన్విశుద్ధసంహృతకణానాం యోగినాం
స్వచ్ఛఇవోదకే ప్రతిబిమ్బరూపమాదర్శితవచశుద్ధే, స్వచ్ఛంవిజ్ఞానజ్యోతిఃస్వ
రూపావధానం తావన్తాత్రింబోజ్జ్వాపలభ్యతేఇతి దహరోస్మిన్నంతరాకాశశబ్ద
వోచామ అంతఃకణాంపాధినిమిత్తం, స్వతిస్తు యావాన్వే- ప్రసిద్ధః పరిమా
ణోఽయమాకాశః, భౌతికః తావానెయోఽకిహ్యుదయతకాశః యస్మిన్నవే
ష్టవ్యం విజ్ఞానీతవ్యంచావోచామ, నాప్యాకాశతుల్యపరిమాణత్వమధిప్రేత్య
తావానిత్యుచ్యతే, కింఠిహి బ్రహ్మణోఽనురూపస్య దృష్టాంతాంతరస్యాభా
వాల్. కథంపునర్నాకాశసమమేవ బ్రహ్మాత్వవగత్యై * యేనావృతంఖంచ
దివంమహీంచ * తస్మాదావంతస్మాదాత్తనతకాశస్సమ్భూతః * ఏతస్మిన్నఖల్వ

౬౫౨ సానద్దగిరియటికశక్కురభావ్యరంగరామనుజభావ్యయక్తాదూం

క్షరేగాగ్యాకాశకాశ్యాదిభృతిభ్యః, కించ ఉభయస్థిద్ధ్యావాప్యధిపి, బ్రహ్మ
కాశేబుద్ధ్యపాధివిశిష్టే చైవ సమాహితే, సమ్యగాహితే స్థితే * యథావా ఆ
రానాభావిత్తుక్తంహి, తథా (ఉభావగ్నిశ్చవాయుశ్చైత్యాది) సమానం, య
చ్ఛాన్య అత్త సత్త్వియత్వేన దేహవత్సా- విద్యతఇహలోకే తథా యచ్ఛా
త్త్వియత్వేనవిద్యతే, నష్టంభవిష్యచ్చనా స్తీత్యుచ్యతే, సత్వత్వంతమేవాసత్ - త
స్యహృద్యాకాశే సమూధానానువవలైః

॥ ౩ ॥

ఆ— శిష్యాచార్యవ్యతిరిక్తస్యాత్రాప్రస్తుతత్వాత్కస్యేదం నియోగవచన
మిత్యాశంక్యాహ (ఇతిశృతిరితి) కిమాచార్యబూయాదిత్యపేక్షాయాం న
క్షయమాణైశిష్యాణాం మనస్సమాధానమాదౌ ప్రాధ్యయతిఇత్యాహ (శృణు
తే) శోతవ్యమేవదర్శయితుంశిష్యేరుక్తమనువదతి (తత్తేతి) కిమాకాశ
స్య సాన్విభావికందహరత్వముపెత్త్యచోద్యతే - కింవాపరోపాధినిమిత్తమితివిక
ల్పాద్యంనమాషయతి (తదసదితి) తతశ్చతస్యసాన్విభావికందహరత్వమాశ్రిత్య
చోద్యంనిరవకాశమితిశేషః. కథంతహేదహరత్వాక్తిరాకాశస్యేత్యాశంక్యా
హ (కింతహేతి) తస్మిన్విశుద్ధేతావంతాత్రింబుహ్యయథోక్తవిశేషణం యోగి
గాంవిషయేభ్యోవిముఖకృతాంతఃకరణానాముపలభ్యతేఇతిసంబంధః అంతఃకరణ
స్యశుద్ధత్వే దృష్టాంతమాహ (స్వచ్ఛఇవేతి) బ్రహ్మణస్తస్మిన్నుపలభ్యమానత్వే
వ్రతిబిమ్బరూపమివేత్యుదాహరణం. వ్రతిపత్తిసౌకర్యాథే ముదాహరణం.
తరం, బ్రహ్మణోనైసగికమాగతుకంద వ్యవధానంనా స్తీత్యుపలబ్ధిసిద్ధ్యర్థం
విశిష్టి (స్వచ్ఛమితి) తాదృగేవదహరత్వమాచాయచోద్యతేచేత్ - ఆనా
పాధికంమహత్త్వముపెత్త్యసమాధిస్సంభవతితి వికల్పంతరంనిరస్యతి (సవత్స్త్వ
తి) యస్మిన్ననైవప్రవ్యం, ఆశ్రయేణసమేతిశేషః యావాంస్తావానితివదనాదా
కాశేన తుల్యపరిమాణత్వం బ్రహ్మణోఽభిప్రేతం, తథాద * జ్యోయానాకాశా
దిత్యాదివిరుద్ధమిత్యాశంక్యాహ (నాపీతి) కేనాభిప్రాయేణ తహేతావా ని
త్యుక్తం, అతఆహ (కింతహేతి) సతస్యప్రతిమాస్తీతి - ఆకాశాది యేనవ్యా
ప్తంలోకోఽనుభవతి- తస్మిన్నక్షరే సర్వమృగాదినమాహితమిత్యథః కార్య
కారణయోరతుల్య పరిమాణత్వప్రసిద్ధేశ్చ నాకాశసమతాబ్రహ్మణో స్తీత్యాహ
(తస్మాదితి) ఆధారాధేయయోరతుల్యపరిమాణత్వాచ్యేవమిత్యాహ (ఏతస్మి
న్నితి) ఇతశ్చాకాశస్య ససాన్విభావికందహరత్వమిత్యాహ (కించేతి) కార్యం

హే ద్యావాపృథివాదికారణైః సమాహితం- తచ్చద్యౌదయేధ్యేయమిత్యభిప్రేత్య
బుద్ధ్యపాధివిశిష్టత్వం. ఆకాశే ద్యావాపృథివాదేస్సమాహితం యే ధూమ
విద్యానంవాదందశయతి (యథావతి) నపిద్యతే- సర్వంతదస్మిన్ సమాహిత
మితిసంబంధః, నాస్తిశబ్దస్యాత్యంతానద్యవయత్వంవ్యావర్తయతి(నష్టమితి) 13

రం— (నబూయా ద్యావానాస్తి అయమాకాశస్తావానేహంతర్హృదయత
కాశఉభేత స్మిన్ ద్యావాపృథివీ అంతరేవ సమాహితే ఇత్యాది) నవము క్తస్యః- ఆచా
ర్యకవృతిబూయాల్.కిమితి. హృదయపుండరీక మధ్యవర్తిత కాశశబ్ద నిర్దిష్టః ధూమా
కాశవద్యవృతిః ద్యావాపృథివాదిశబ్దలక్షితంభోగ్యభోగస్థానభోగోపకరణమగ్ని
సూర్యాదిశబ్దలక్షితంభోక్తృవర్గశ్చ తదాశ్రితఇత్యర్థః (యచ్చాస్యేహ స్తియ
చ్చనాస్తి సర్వంతద స్మిన్ సమాహితమితి) అన్య-ఉపాసక స్వేహ-లోకేయత్, భో
గ్యజాతమస్తియచ్చ-మనారథమాత్రగోచరమిహనాస్తి-సర్వంతత్-భోగ్యజాత
మస్మిన్ దహరాకాశే సమాహితమిత్యర్థః, దహరాకాశోనిరతిశయభోగ్యత
యావత్, ఉక్తంచ భగవతాధాష్యకృతా * యావానాస్తి అయమాకాశస్తావానే
హంతర్హృదయత కాశఇతి దహరాకాశస్యాతీవమహత్తామభిధాయ * ఉభే అ
స్మిన్ ద్యావాపృథివీ అంతరేవ సమాహితే ఉభావగ్నిశ్చవాయుశ్చ సూర్యాదం
ద్రమసామృభౌ విద్యున్నక్షత్రాణీతి ప్రకృతిమేవ దహరాకాశమస్తిన్నితనిదిక
శ్చ తన్యజగదాధారత్వముభిధాయ*యచ్చాస్యేహ స్తియచ్చనాస్తి సర్వంతదస్మిన్
సమాహితమితిపునరప్యస్తిన్నితమేవదహరాకాశంపరామృత్యత్వస్తిన్నస్య ఉపా
సక స్వేహ- లోకేయత్-భోగ్యజాతమస్తి- యచ్చ- మనారథమాత్రగోచరమి
హనాస్తి- సర్వంతత్ భోగ్యజాతమస్మిన్, దహరాకాశే సమాహితమితి నిరతిశ
యభోగ్యత్వం దహరాకాశస్యాభిధాయేతి, నచ * యచ్చాస్యేహ స్తియచ్చనా
స్తి సర్వం తదస్మిన్ సమాహితమిత్యనైవ ఉపాసకభోగ్యవస్తావధారత్యమాత్రిము
పాస్యస్య ప్రతీయతే, నతు దహరాకాశస్య నిరతిశయభోగ్యత్వం, తతశ్చ *
యచ్చాస్యేహ స్తితివాక్యేనదహరాకాశస్యనిరతిశయభోగ్యత్వమభిధాయేతిభా
ష్యం కథముపపద్యతామితివాచ్యం- ఉపాసకస్య బ్రహ్మప్రాప్తికఫలకస్యస్వ
గ్గవశాప్వదీనాం భోగ్యత్వావభావాత్ * యచ్చాస్యేహ స్తి యచ్చనాస్తి సర్వం
తదస్మిన్ సమాహితమిత్యనైవ దహరాకాశస్య నిరతిశయభోగ్యత్వమేవ ప్రతి
పాదితమితిభాష్యాభిప్రాయఇతివ్యాసారైర్హక్తత్వాన్నాస్యాశ్శక్త్యా-యాతవ

౬౫౪ సానన్దగిరియతీకశక్తిరభావ్యరూగరామనుజభావ్యయక్తాయామ్
 కాశశబ్దవిప్లవం, కెదిత్తు * సయదిపితృలూకకామోభవతిత్యాదిసాప్రాచీనా
 నేకజన్మసంబంధిపిత్రాదివగణదిదృశ్యాసంకల్పమాత్రేణ తత్ప్రతిష్ఠితస్య
 చ ప్రతిపాదయిష్యమాణత్వాత్, సూత్రకృతాపి * సంకల్పదేవతమ్చుక్తి
 రితి సూత్రేణ తద్వాక్యస్యవివక్షితార్థత్వావిష్కరణాత్ * యోయోహ్యస్యే
 తఃప్రేరిత సతమిహదగ్గునాయలభతే అథ యేచాస్యేహజీవాః యేదపేతాః య
 చ్చాన్యదిచ్ఛన్నలభతే సర్వం తదత్రగత్వావిందతఇతి సప్తానాం పిత్రాదీనాం
 ముక్తకామనావిషయత్వప్రతిపాదనాల్ * పృత్యక్షోపదేశాన్నైతిచేన్నాధికా
 రికమండలస్థాక్తేరితి సూత్రాక్రన్యాయేన బ్రహ్మవిధూతితయా సప్తపిత్రాద్య
 నుభవస్య కామనావిషయత్వసంభవాచ్చ, అన్యథా * అస్మిన్ కామాన్సమాహి
 తాః * ఏతాంశ్చసత్కారకామానిత్యాదావపి కామశబ్దస్యనిరతిశయభోగాన్యర్థ
 కత్వంకొవారయేత్, తతశ్చ * జక్షత్క్రిడన్నిత్యత్రాపిభోగ్యత్వాధికత్వం
 ప్యాదితిపరోవిజయేత, అతోఽస్యవాక్యస్య యథాశ్చుత్తార్థత్వేపి నవాషః,
 భాష్యమపి భోగాన్యధారత్వఫలితభోగ్యత్వపరమేవాస్తివితదంతి, అత్రభూ
 తాకాశశబ్దవైపుల్యప్రతిపాదనేన, ద్యావాపృథివ్యాది జగదాశ్రయత్వప్రతిపా
 దనేన, ఉపాసకంప్రతి నిరతిశయభోగ్యత్వప్రతిపాదనేనచ దహరాకాశస్య ప్ర
 సిద్ధాకాశవైలక్షణ్యప్రతిపాదనాల్ నవల్పే దహరాకాశే కిమపిమాతుంనశక్నో
 తిత్వాత్వైపవీజం పరిహృతంభవతి,

॥ ౩ ॥

ఉ—తం చెమ్పూయరస్మిన్ శ్చేదిదంబిహ్మపురే సర్వగ్ సమాహి
 తగ్ సర్వాణిచభూతాని సర్వేచ కామాయదైవజ్జరావాహ్నోతివృ
 ధ్వగ్ సతేవాకింతతోఽతిశిష్యతఇతి ॥

॥ ౪ ॥

శం—తుంచేత్ - ఏవముక్తవంతంబ్రూయః పునరంతేవాసినః, అస్మిన్ శ్చేత్ -
 యథోక్తేచేత్ - యదిబిహ్మపురే బిహ్మపురోపలక్షితాంతరాకాశశబ్దార్థః, ఇ
 తంసర్వం - సమాహితం - సర్వాణిచభూతాని, సర్వేచ కామాః, కథమాచార్యేణా
 నుక్తాః కామాలంతేవాసిభిరుచ్యంతే, నైషదోషః * యచ్ఛాస్యేహస్తియచ్చ
 నాస్తితి ఉక్తావచస్యచార్యేణకామాః, అపిచ - సర్వశబ్దేనచోక్తావచ కామాః
 యదా యస్మిన్ కాలే ఏతచ్ఛరీరం బిహ్మపురాభ్యం జరా - పరివలతాదిలక్షణా
 వయోహనిర్వాప్రాప్తోతి - శస్త్రాదినావృక్షం పృథ్వీనలై - విస్మంసతే వివశ్య
 తివా - కింతతోన్యదతిశిష్యతే, ఘటాగ్నితక్షిరదధిస్తేహాదివద్ధటనాశే దేహనా

శబీ దేహశయము తర్రో తరం పూర్వపూర్వసాశాస్త్రశ్రుతిశ్రద్ధాప్రాయః, ఏవం ప్రాప్తేనాశే కింతతాస్యత్, యథోక్తాదతిశిష్యతే, అవతిష్ఠతే, ఫకించనావతి పృత్యత్యభిప్రాయః

॥ ౪ ॥

ఆ—ఆశ్రయసాశాదాశ్రితసాశస్సాద్విదితస్యామశ్రిత్యశంకతే (తంచేదితి) యద్యస్మిన్ సర్వం సమాహితం, తతాదేహనాశే కిమవశిష్యతత్ప్రతిసంబంధః శిష్యాణామధికావాపందోషమాశ్రితతే (కథమితి) శంకితందోషంపరిహరతి(నైషదోషఇతి) * సర్వంతదస్మిన్ సమాహితమిత్యత్యాక్తేన నర్వశజ్ఞేనతిశేషః, శిష్యాణామధికావాపం దోషంపరిహృత్య పరకృతంచాద్యంవివృణోతి(యదేత్యాదితా) ఆకాశస్య శిష్యమాణత్వమాశక్త్యాహ (ఘటేతి) తతః-యథోక్తాన్నాశాదితిసంబంధః

॥ ౪ ॥

రం—(తంచేద్దూప్రియరస్తింశ్చేదిదం బ్రహ్మపురెనర్వంసమాహితం సర్వాణిదమాతానిస ర్వేచకామాయదైనజ్జరావాప్తోతి ప్రధ్వంసతేవాకింతతాఽతిశిష్యతఇతి) అల్పత్వరూపమాత్మేషబీజంపరిహృగ్య * కింతత్యవిద్యతఇతిప్రశ్నం పృతి నివృత్త్యైవాచార్యేక్షైకైర్థేఽనుపపత్తింవశ్యంతశ్చిష్యాంయద్యాచార్యం బ్రూయః, కిమితి, బ్రహ్మపురశబ్దితం శరీరంద్యావాపృథివ్యాదిశబ్దనిర్దిష్టభోగ్యభోగాపకరణభోగస్థానమగ్నివాయుదిశబ్దనిర్దిష్టోభోక్తృవగృహ్య యద్యాశ్రియేయః- తదా శరీరస్య జరానాశాచాసతి ద్యావాపృథివ్యాదికం కిమపినావశిష్యత, తదపిసశ్యేదిత్యర్థః, స ర్వేచకామాణత్వస్య * యచ్ఛాస్యేహస్తీతి వాణ్యనిర్దిష్టనిరతిశయభోగ్యత్వానువాదిత్వాత్, * స ర్వేచకామాణత్వస్య నిరతిశయభోగ్యత్వమర్థఇతి వ్యాసార్యైరుక్తం.. ననుదహరాకాశాశ్రితం ద్యావాపృథివ్యాదికమితివదంతం ప్రత్యసాన్యంకాయాః కథముక్తానం. దహరాకాశాశ్రితత్వస్యేవాక్తత్వాత్ బ్రహ్మపురశబ్దిత శరీరాశ్రితత్వస్యేహనుక్తతయాతజ్జరానాశానువిధాయజరనాశిత్వస్య దహరాకాశాశ్రితేద్యావాపృథివ్యాచాకథంప్రసక్తిరితిచెల్. ఉద్యతే- యథాఘటాద్యంతరాకాశేనిహితస్యదధ్యాదెవస్తుతాఘటాదిరేవధారకః- ఆకాశః పరమవకాశాత్తనోపకరోతి - ఏవందేహం తర్వతేనిదహరాకాశేవిద్యమానస్య ద్యావాపృథివ్యాదేదేహవేవధారకః దహరాకాశస్తుకేవలమవకాశాత్తనోపకరోతి. అస్తువాదహరాకాశస్య ఘటాద్యాకాశవైకజ్ఞేన సస్వతోధారకత్వం- తథాపితస్యజరాప్రధ్వంసానుపదభా

౬౫౬ సానందగీర్వాణకళక్కురభాష్యరంగరామానుజభాష్యయ్యాయా
విజరావధ్యంసత్వాల్ యవదైహస్య భారధారగానుకూలంబలం- తావత్సన్య
స్తమేవ దహరాకాశస్య తద్ధారకత్వమితి ఫలతాదేహవీవరస్య సర్వస్యధారకః
వర్జనస్యతీతి ఆక్షిపత్వాం శిష్యాణామభిప్రా యః॥ ౧౪॥

ఉ—సమ్యూయా న్నాన్యజరయైతజ్జ్యేతి సవధేనాస్యహస్యత ఏతత్స
త్యం బ్రహ్మపురమ స్థితామాస్సమాహితావీషఆత్మాపహతపా
ప్తావిజరోవిమృత్యుర్విశాకోవిజఘ్నోసిపిపాసస్సత్యకామస్య
త్యసంకలౌమియథావ్యావేహవృజాలనావవిశంతి యథానుశాస
నంయంయమంతమభి కామాభవంతియంజనస్థదం యంత్రేత్ర భా
గంతం తమేవోపజీవంతి ॥ ౧౫॥

శం—ఏవమంతేవాసిద్ధిశోధితః- ఆచార్యోబ్రూయాత్తన్మతిమపనయన్
కథం అన్యదేహస్య జరయైతత్- యథోక్తమంతరాకాశాఖ్యం బ్రహ్మ, యస్మిన్
సర్వంసమాహితం నజీర్యతి- దేహవన్నవిక్రియతఇత్యర్థః- నచాస్యవధేన-శస్త్రా
దిఘాలెనేతద్ధన్యతే- యథాకాశం కిముతనాపి సూక్ష్మతర మశబ్దమస్పృశకంబ్ర
హ్మదేహేంద్రియాదివోచైర్నసృష్టతఇత్యర్థః కథం దేహేంద్రియాదివోచైర్న
సృష్టతఇత్యేత స్తన్నవస రేవక్తవ్యంప్రాప్తం తత్సృష్టతవ్యాసంగోమాఘాదితి
నోచ్యతే- ఇంద్రివిరోచనాఖ్యానికాయా ముపరిష్టాద్యత్సామోయ క్రితిః ఏత
త్సత్యం- అవితథంబ్రహ్మపురం బ్రహ్మే నపురంబ్రహ్మపురం శరీరాఖ్యంతు బ్రహ్మ
పురం బ్రహ్మోపలక్షణార్థత్వాల్. తత్త్వన్మతమేవ * వాచారంభణం వికా
రోనామధేయమితీశుతే. తద్వికారేనృతేపి దేహశుంకే బ్రహ్మోపలభ్యత ఇ
తి బ్రహ్మపురమిశ్య క్తంవ్యావహారికం సత్యంతుబ్రహ్మపురమేతదేనబ్రహ్మ-సర్వ
వ్యవహారాస్పదత్వాల్ అతొస్థితా వుండరీకొపలక్షితే బ్రహ్మపురేసర్వేకామాః
యేబహిభవన్భ్యః ప్రార్థ్యంతే. లేనస్తిన్నేవసాన్సత్తనిసమాహితాఃఆతస్తత్ప్రా
ప్తృపాయమేవానుతీష్ఠత- బాహ్యకామవిషయత్ప్రాంత్యజలైత్యభిప్రాయః ఏ
షఆత్మా- భవతాంస్వరూపం శృణుతతస్య లక్షణం అపహతపాప్తా- అపహతఃపా
ప్తా, ధర్మాధర్మాభ్యోయస్యసాయమపహతపాప్తా-తథావిజరఃవిగతజరఃవిమృ
త్యశ్చ తమక్తంపూర్వమేవ*సవధేనాస్యహస్యతఇతి కిమర్థంపునరుచ్యతే. య
ద్యపిదేహనుబంధిభ్యాంజరామృత్యుభ్యాంననంబధ్యతే- అస్యభాపిసంబంధ స్తా
భ్యాంసాధిత్యాశంకానిష్కత్త్యర్థం విశోకః- విగతశోకః శాకోనామ ఇషా

దివియోగనిమిత్తామనసస్సంతాపః, విజయత్సః- విగతాశనేచ్ఛః, అపిపానః -
అపానేచ్ఛః, సన్నపహతపావ్నత్వేన జరాదయఃశోకాంతాః ప్రతిష్ఠిత్థావపభ
వంతి- కారణవృతిషేధాత్, ధర్మాధర్మకార్యాహిత్యేతి జరాదివృతిషేధేనవా
ధర్మాధర్మయోఃకార్యాభావేవిద్యమానయోరప్యసత్సమత్వమితి పృథక్ప్రతిషే
ధోఽనర్థకస్యాత్, సత్యమేవ- తథాపి ధర్మకార్యానందవృతిరేకేణస్వా
భావికానందో యథేశ్వరే * విజ్ఞానమానందమితిశ్చుతే- తథాఽధర్మకార్యజ
రాదివృతిరేకేణాపి జరాదియఃఖస్వరూపం స్వాభావికంస్వాదిత్వాశంక్యేత- అ
త్యాయ క్తస్తన్నివృత్తయే జరాదీనాం ధర్మాధర్మాభ్యాం పృథక్ప్రతిషేధః- జరా
దిగ్రహణం సర్వయఃఖోపలక్షణార్థం- పాపనిమిత్తానాంతు యఃఖానామానం
త్యాత్పృత్యేకంచ తత్ప్రతిషేధస్వాశక్యత్వాత్సర్వయఃఖప్రతిషేధార్థం యుక్త
మేవాపహతపావ్నత్వవచనం, సత్యాః- అవితథాఃకామాయస్యసాయం సత్యకా
మః, వితథాహిసంసారిణాంకామాః- ఈశ్వరస్య తద్విపరీతాః రథా కామసా
తవస్సంకల్పాఅపిసత్యాయస్య ససత్యసంకల్పః, సంకల్పాః కామాన్చ శుద్ధస
త్త్వాపాధినిమిత్తాహ్వయస్య- చిత్రిగువత్- సస్వతః * నేతిసేతిత్యుక్తత్వాత్,
యథోక్తలక్షణవివాదావిచ్ఛేదోగురుభ్యశ్చాచార్యశ్చాత్మసంబేద్యతయా స్వారా
జ్యకామైః, సచేద్విజ్ఞాయతే- కోవాషస్యాచి- శ్వేణతాత్రిదోషం గృష్టాంతే
స యథాప్యేవేహ- లోకేప్రజాఅన్వావిశంత- అనువతంతే యథానుశాసనం,
యథేహప్రజాఅన్యః, స్వామిసంవృతమానాస్తస్య స్వామినోయథాయథానుశా
సనం, తథాతథాఽన్వావిశంతి, కింయంయమంతం ప్రత్యంతంజనపదం క్షేత్రీభా
గంచాభికామాః- అర్థిన్యోధవంక్మాత్కబుద్ధ్యనురూపం; తంతమేవచ- ప్రత్యం
తాదిముపపేనంతీతి.

॥ ౫ ॥

అ-కయాపునారీత్యా హుస్యవిషయాశిష్యమతిరపనేయేతి పశ్నపూర్వ
కం వివృణోతి (కథమిత్యాదినా) దేహాదివికియయా బ్రహ్మణో నవక్రియాస్తీ
త్యేతత్క్రమతికన్యాయేనసాధయతి (నచేతి) దేహాదియ తాదాల్లెన స్థితంచే
ద్బ్రహ్మ దోషైరసంస్పృష్టమిత్యయు క్తమిత్యాశక్యహ(కథమితి) ప్రకృతాద
హరౌపాససా తత్ప్రవ్యాసంగః- విశ్లేషః, యదిదేహాదినోషైరసంస్పృష్టశిష్యంబ్ర
హ్మణోనాచ్యతే తహి తదవివక్షితమేవ స్యాదిత్యాశక్యహ(ఇంద్రియ) నా
స్యేత్యాదినోక్తైరైవైతముపా (వీరదితి) కథం యథోక్తంబ్రహ్మణః పురమవి

౬౫౦. సాన్వగిరియటికశక్తిరథావ్యయం గరామసజ్జభావ్యయక్తాయామ్
 తథంసాద్విత్వాశక్త్యాహ (బ్రహ్మేవేతి) సత్యశబ్దసామానాధికరణ్యాదుక్తస
 మాససిద్ధిర్విధానః, కథంతహి శరీరం బ్రహ్మపురమిత్యక్తం, అతః (శరీ
 రాభ్యంతివ్రతి) తదేవస్ఫుటయితం శరీరస్య మిథ్యాత్వంసప్రమాణందర్శయతి(త
 త్త్వేతి) అథ మిథ్యాభూతస్య తస్యకథంబ్రహ్మపురత్వం- అతః (తద్వికారఇ
 తి) కించ- వ్యావహారికం సత్యమిదంశరీరం-తస్య క్తంతస్యానృతస్యాపిబ్రహ్మే
 వబ్రహ్మధిష్ఠానస్య బ్రహ్మపురత్వమిత్వాహ (వ్యావహారికమితీ) బ్రహ్మతుపరమా
 ధానత్యం- అతశ్చేతదేవసత్యముక్తం బ్రహ్మపురమిత్వాహ (సత్యంతివ్రతి) బ్ర
 హ్మణస్సత్యత్యేపి పురత్వాయోగాత్మతాబ్రహ్మపురత్వమిత్వాశక్త్యాహ (స
 ర్వవ్యవహారేతి) దహరాకాశస్యాల్పత్వం వినాశిత్యమిత్వాశక్తితంబాపంపరిహా
 త్యాహసత్యత్వసిద్ధ్యధానం పాతనికాంతరీతి (అతః) అస్మి నర్వకామసమా
 ధానై ఫలితముపాసనముపదిశతి (అతస్తదితి) యథోక్తే దహరాకాశేకీదృగుపా
 ననం కర్తవ్యమిత్యపేక్షాయామహంగ్రహేణైత్వాహ (ఏనైతి) పునరుక్తింశ
 జ్జుతే (తదుక్తమితి) తాంపరిహరతి (యద్యపితి) అన్యథా దేహసంబంధంవి
 నాన్వభావతాపీత్యధానః, సిన్ధుత్వధానం- పునరుచ్యతఇతిపూర్వేణ సంబంధః,
 ప్రకారాంతరేణ పునరుక్తియోదయతి(సన్వతి)కొకస్యాంతః-కించిదవ్యవధాయ
 పిపాసాయేషన్వ- తేహాంతాః, తేహం జరాదీనామపహతపాష్టత్వేన ప్ర
 తిషిద్ధత్వేపాతుమాహ (కారణేతి) కథం ధర్మాధర్మప్రతిపేధే జరాదివికారప్ర
 తిపేధః తత్రాహ (ధర్మైతి) ఇతి- వృథాకృతియేనోఽనధాకస్యాదితంసంబంధః
 జరాదిప్రతిషేధస్యాధానత్వమగీకృత్య (పాష్ట) ధర్మాదిప్రతిషేధస్య నైరర్థ
 క్యమితిపేక్షాంతరమాహ (జరాదీతి) ధర్మాదేజరాదెర్వా నిషేధాదితరనిపేధ
 సిద్ధ్యతీత్యంగీకరీతి (సత్యమేవమితి) తహి కిమిశ్యసహతపాష్టత్వక్వా-వి
 జరావిమృత్యురిత్వాద్యద్యతే, తత్రాహ (తథాపితి) తథాపి దుఃఖః ప్రతిషిద్ధే
 కిమితిజరాదిప్రతిషిద్ధతే- తత్రాహ (జరాదీతి) యత్తు కార్యాభావే సతార
 పి ధర్మాధర్మయోరుత్థాతదంతారగవదకించిత్రైర్త్వాదపహతపాష్టైతి నపుథ
 గ్వక్తవ్యమితి- తత్రాహ (పాపనిమిత్తానామితి) ఈశ్వరస్య సత్యకామత్వం
 సాధయతి (వితథాహితి) యథేశ్వరస్యావితథాః కామాః తథా సంకల్పశ్చైత్వా
 హ (తథేతి) అభావభూపాణం ధర్మాణామద్వైతా (విద్యాత్తాత్మకత్వేన స
 మ్భావితత్వేపికథంభావరూపాధర్మాస్సంభవయిరిత్వాశక్త్యాహ (సంకల్పాదితి)

కుద్ధస్ తత్వం- రజఃస్వభావనిష్ఠ,
తదేవాపాధిః, తస్మిన్ స్వభావ
మిశ్వరవిశేషణత్వే దృష్ట్యా
భావికాశ్చిత్రగోడేవదత్తా

ధణః, కిమితి కామాదయోబ్రహ్మ
వచారాజదైవతపుత్రేరుపపత్తైరిత్యాజ్ఞానా (సస్వతత్త్వతి) వాక్యాంతరమవ
తారయితుం పాతనికాంతరీతి (యథోక్తేతి) జ్ఞానప్రకారం నిమిత్తాధికారి (ప్ర
వర్తన)ప్రదర్శన)పూర్వకందర్శయితి (గురుభ్యశ్చితి) ప్రశ్నపూర్వకం యథాహీ
త్యాదివాక్యమాహ (సచేతి) ఆకాశాత్తాపరిజ్ఞానం- అత్రైశివరామృష్టం, అక్ష
రోత్థమథం యథాప్యేవైత్యనేనదృష్టమేన దశ్యుత్వా వాక్యాథంకథయ
తి (యథాప్యేవైతి) అముమథంప్రశ్నపూర్వకమనావచనై(కిమిత్యాది నా)॥౫

రం—(సమూహ్యాత్) ఆచార్య సత్ప్రతిపత్తి (నాన్యజరయైతజ్జీవ్యతినవధేనా
స్వహస్య తేవితత్త్వత్వంబ్రహ్మపురమ్) భౌగ్యభౌగస్థానభౌగోపకరణభౌగ్యత్వ
వగాదిశాలితయా పురమివ వర్తమానమేంద్రహరాకాశాభ్యు బ్రహ్మ- సతు
ఘటాదివల్కెవలమనకాశాత్తనాపకారకః; యథాపురం భౌగ్యభౌగోపకర
ణభౌగస్థానాదీనాం స్వతీవవాధారథూతం - సతుదధ్యాదీనాం ఘటాకాశాది
నదాకాశాత్తనాపకారకం తిథేస్థథణః, నను సత్ప్రతిధాతక త్వేపితదైహంత
ర్వతితయూ తిదంతిగతహృదయవ త్తజ్జరానశానువిధాయిజరానాశత్వంస్యా
దితి శబ్దాబీజంపరిహరతి (ఏతత్త్వమితి) సత్త్వం నిర్వికారమిత్యథణః, అత
ఏవ నదేహజరామరణానువిధాయిజరామరణకమిత్యథణః, యద్వా * అథయ
త్వేత్తదమృతమిత్యస్తిపకరణ వక్ష్యమాణనత్వశబ్దనిర్వచనరీత్యా చేతనాచేత
ననియామకత్వంవా- సత్త్వత్వం, యథా కథందిద్ధటాకాశాదివికణాధారిత్య
థణః, కేచిత్తు * అస్తింశ్చేదిదంబ్రహ్మపురేతితి ప్రశ్నవాక్యే బ్రహ్మపురశబ్దేన
బ్రహ్మరూపపురత్వాద్దహరాకాశవివోచ్యతే * యదైతజ్జరావాప్నోతీశ్యేవ పా
తః, తత్రచపాతే ఏతస్య శరీరస్యజరా, ఏతజ్జరా, యదా దహరాకాశం పా
ప్నోతి, తద్ధ్వంసేనధ్వంసతేవా - తదాద్యావాపృథీవ్యాదికంనావశిష్యతేత్యే
వాథణః, సతు బ్రహ్మపురశబ్దేన శరీరపరామర్శమభ్యుపైత్య తదనుగుణైతాదృ
శాభిప్రాయకల్పనపరిష్కారేనుసర్తవ్యతీవదంతి, ఏవం.మధ్యే ప్రసక్తమా

స్వం త్రిగుణాయామాయాయాఅంశధూతం
తథా, అస్వాభావికానాం సంకల్పాదీనా
చిత్రగుపదితి) యథా చిత్రాగావోస్వా
ం, తథా బ్రహ్మణోపి కామాదయశ్చ
భావికానభవంతి, ధర్మధర్మిణోరేవో
వచారాజదైవతపుత్రేరుపపత్తైరిత్యాజ్ఞానా (సస్వతత్త్వతి) వాక్యాంతరమవ
తారయితుం పాతనికాంతరీతి (యథోక్తేతి) జ్ఞానప్రకారం నిమిత్తాధికారి (ప్ర
వర్తన)ప్రదర్శన)పూర్వకందర్శయితి (గురుభ్యశ్చితి) ప్రశ్నపూర్వకం యథాహీ
త్యాదివాక్యమాహ (సచేతి) ఆకాశాత్తాపరిజ్ఞానం- అత్రైశివరామృష్టం, అక్ష
రోత్థమథం యథాప్యేవైత్యనేనదృష్టమేన దశ్యుత్వా వాక్యాథంకథయ
తి (యథాప్యేవైతి) అముమథంప్రశ్నపూర్వకమనావచనై(కిమిత్యాది నా)॥౫

రం—(సమూహ్యాత్) ఆచార్య సత్ప్రతిపత్తి (నాన్యజరయైతజ్జీవ్యతినవధేనా
స్వహస్య తేవితత్త్వత్వంబ్రహ్మపురమ్) భౌగ్యభౌగస్థానభౌగోపకరణభౌగ్యత్వ
వగాదిశాలితయా పురమివ వర్తమానమేంద్రహరాకాశాభ్యు బ్రహ్మ- సతు
ఘటాదివల్కెవలమనకాశాత్తనాపకారకః; యథాపురం భౌగ్యభౌగోపకర
ణభౌగస్థానాదీనాం స్వతీవవాధారథూతం - సతుదధ్యాదీనాం ఘటాకాశాది
నదాకాశాత్తనాపకారకం తిథేస్థథణః, నను సత్ప్రతిధాతక త్వేపితదైహంత
ర్వతితయూ తిదంతిగతహృదయవ త్తజ్జరానశానువిధాయిజరానాశత్వంస్యా
దితి శబ్దాబీజంపరిహరతి (ఏతత్త్వమితి) సత్త్వం నిర్వికారమిత్యథణః, అత
ఏవ నదేహజరామరణానువిధాయిజరామరణకమిత్యథణః, యద్వా * అథయ
త్వేత్తదమృతమిత్యస్తిపకరణ వక్ష్యమాణనత్వశబ్దనిర్వచనరీత్యా చేతనాచేత
ననియామకత్వంవా- సత్త్వత్వం, యథా కథందిద్ధటాకాశాదివికణాధారిత్య
థణః, కేచిత్తు * అస్తింశ్చేదిదంబ్రహ్మపురేతితి ప్రశ్నవాక్యే బ్రహ్మపురశబ్దేన
బ్రహ్మరూపపురత్వాద్దహరాకాశవివోచ్యతే * యదైతజ్జరావాప్నోతీశ్యేవ పా
తః, తత్రచపాతే ఏతస్య శరీరస్యజరా, ఏతజ్జరా, యదా దహరాకాశం పా
ప్నోతి, తద్ధ్వంసేనధ్వంసతేవా - తదాద్యావాపృథీవ్యాదికంనావశిష్యతేత్యే
వాథణః, సతు బ్రహ్మపురశబ్దేన శరీరపరామర్శమభ్యుపైత్య తదనుగుణైతాదృ
శాభిప్రాయకల్పనపరిష్కారేనుసర్తవ్యతీవదంతి, ఏవం.మధ్యే ప్రసక్తమా

100 సానద్గిరియటికశక్తిరభావ్యర

తైపంపరిహృత్య * కింతదత్తవిద్యతఇతి
స్త్రికామాస్సమాహితాః) కామ్యంతిఇతి
కాశః, నచ క్తేఃకామైర్విష్టఇతికాం
ప్రావిజరౌవిమృత్యుర్వికాకోవిజఘ్నా
క్తంచభగవతాభావ్యకృతా * దహరా
త్వంచ * విషతత్తాఽపహతపాప్తేత్యాని
త్యైతి, పాపజరామరణఃకోవిజఘ్నా నిపాసానజితస్సత్యకామస్సత్యసంకల్ప
త్యైస్సభః, పరమాత్మప్రకరణేషు పాపబద్ధస్సకృతసాధారణః * ససుకృతం
నదుష్కృతం స రైపాప్తానాఽతానివర్తంతఇతి సుకృతేపిపాపశబ్దప్రయోగా
త్ * ఏతదైనిరయాస్తాతిస్తానస్యపరమాత్మసైతి స్వగౌరవీనామపి ముముక్షు
నిష్టత్వేన స్వగౌరవీనాధనకర్మణః ముముక్షునాఽప్రత్యనిష్టసాధనత్వేనఅలౌకిక
త్వేనత్యనిష్టసాధనత్యలక్షణపాపశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తకోడికృతిఽన్వయ పాపశబ్దవా
చ్యత్యావివేకసంభావత్, అపహతపాప్తత్వంచ అన్యస్థనాపత్వత్వం * నైసం సే
తుమహారాత్రి తరతావశరామ్యస్యస్థితోనసుకృతంనదుష్కృతిమితి సు
కృతదుష్కృతిప్రాప్త్యభావశబ్దాత్, తరతే ప్రాప్తినిచనత్వాత్, తస్మాదప
హతపాప్తత్వం- అగ్నిప్రాప్త్యన్వయస్థితః, అగ్నిఃకర్తాశ్చేషస్య సర్వసాధారణ
త్వాత్, కృతేపికర్మణి అత్యుల్లాషజన్యతే, అతఃకర్మరేణ కృతాని పుణ్యపా
పసజాతీయాని కర్మాణి సశుభాశుభఫలజననశక్త్యానిభ్యభః, కృతేపిపాపేతశ్చ
లజననశక్తిప్రతిభటస్త్వలక్షణః కశ్చిదీర్ష్యరస్య స్వభావవిశేషః, అపహతపాప్తత్వం
పరిశుద్ధాత్మవిషయస్యాపహతపాప్తత్వస్యాప్యయమేవాధః, సతు తస్య తిరో
ధానాహః ప్రతిబంధనిష్పత్తావాదిర్భవతి, ఈర్ష్యరస్యశ్చ తిరోధానాన్వోని
త్యావిర్భూతఇతివిశేషఇతి వ్యాసాల్యైః * అంతస్తద్ధర్మపదేశాదిన్యత్ర వర్ణి
తః, అత్ర సత్యకామశబ్దానకామనాయాస్సత్యస్వపరి- అమోఘాశత్యస్య
సత్యసంకల్పశబ్దేనైవ నిర్ధర్తాత్, నాపి కామ్యతిఇతిప్రవృత్త్యా గుణమాత్రివ
రః- కతివయగుణాంతిరాణాంపుగుక్తే, అతాభోగ్యభోగౌపకరణభోగస్థాన
భూపాః నిత్యాఃకామాస్సంతీత్యుచ్యతే * తదక్షరేపరమేవ్యామన్నిత్యక్రైత్య
విభూతివిశిష్టత్వం సత్యకామశబ్దార్థఇతి వ్యాసాల్యైరుక్తం, వేదార్థసంగ
ప్రభావ్యకృతాప్రుక్తమ్ * సత్యసంకల్పః- అప్రతిహతసంకల్పఇతి (యథా

రామానుజభాష్యమయతి(అ
అంతర్వర్తివిశేష, కోదహరా
కామాః, క్షుద్రతాఽపహతపా
క్షామ్యామస్సత్యసంకల్పః) ఉ
ప్రతిహత కల్యాణగుణవిష్ట
శ్చైవంకల్పఇత్వం తేన స్పష్టీకృ
తైస్సభః, పరమాత్మప్రకరణేషు పాపబద్ధస్సకృతసాధారణః * ససుకృతం
నదుష్కృతం స రైపాప్తానాఽతానివర్తంతఇతి సుకృతేపిపాపశబ్దప్రయోగా
త్ * ఏతదైనిరయాస్తాతిస్తానస్యపరమాత్మసైతి స్వగౌరవీనామపి ముముక్షు
నిష్టత్వేన స్వగౌరవీనాధనకర్మణః ముముక్షునాఽప్రత్యనిష్టసాధనత్వేనఅలౌకిక
త్వేనత్యనిష్టసాధనత్యలక్షణపాపశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తకోడికృతిఽన్వయ పాపశబ్దవా
చ్యత్యావివేకసంభావత్, అపహతపాప్తత్వంచ అన్యస్థనాపత్వత్వం * నైసం సే
తుమహారాత్రి తరతావశరామ్యస్యస్థితోనసుకృతంనదుష్కృతిమితి సు
కృతదుష్కృతిప్రాప్త్యభావశబ్దాత్, తరతే ప్రాప్తినిచనత్వాత్, తస్మాదప
హతపాప్తత్వం- అగ్నిప్రాప్త్యన్వయస్థితః, అగ్నిఃకర్తాశ్చేషస్య సర్వసాధారణ
త్వాత్, కృతేపికర్మణి అత్యుల్లాషజన్యతే, అతఃకర్మరేణ కృతాని పుణ్యపా
పసజాతీయాని కర్మాణి సశుభాశుభఫలజననశక్త్యానిభ్యభః, కృతేపిపాపేతశ్చ
లజననశక్తిప్రతిభటస్త్వలక్షణః కశ్చిదీర్ష్యరస్య స్వభావవిశేషః, అపహతపాప్తత్వం
పరిశుద్ధాత్మవిషయస్యాపహతపాప్తత్వస్యాప్యయమేవాధః, సతు తస్య తిరో
ధానాహః ప్రతిబంధనిష్పత్తావాదిర్భవతి, ఈర్ష్యరస్యశ్చ తిరోధానాన్వోని
త్యావిర్భూతఇతివిశేషఇతి వ్యాసాల్యైః * అంతస్తద్ధర్మపదేశాదిన్యత్ర వర్ణి
తః, అత్ర సత్యకామశబ్దానకామనాయాస్సత్యస్వపరి- అమోఘాశత్యస్య
సత్యసంకల్పశబ్దేనైవ నిర్ధర్తాత్, నాపి కామ్యతిఇతిప్రవృత్త్యా గుణమాత్రివ
రః- కతివయగుణాంతిరాణాంపుగుక్తే, అతాభోగ్యభోగౌపకరణభోగస్థాన
భూపాః నిత్యాఃకామాస్సంతీత్యుచ్యతే * తదక్షరేపరమేవ్యామన్నిత్యక్రైత్య
విభూతివిశిష్టత్వం సత్యకామశబ్దార్థఇతి వ్యాసాల్యైరుక్తం, వేదార్థసంగ
ప్రభావ్యకృతాప్రుక్తమ్ * సత్యసంకల్పః- అప్రతిహతసంకల్పఇతి (యథా

జ్ఞానవేదా ప్రజాఅన్వాదితంతి యథాఽనుశాసనం యంయమంతమభి కామాభి
 నంతి యంజనపదం యంత్రైత్రభాగం తంతమేవోపజీవంతి) ఇహ-అస్తికలూ
 కే ప్రజాః యథాఽనుశాసనం- రాజశాసనానుల్లంఘనేన రాజానమన్వాదితం
 తి- అనుసరంతీత్యర్థః, అనుసృత్య కింకుర్వంతీత్యత్రాహ (యంయమంతమభి
 కామాభవంతి) కర్మణః ఫలాపనగత్యాల్ ఫలమేవ, కర్మణోంతః, యంయ
 మంతం- యద్యస్థలమభి కామాః- అభ్యర్థితాభవంతి- జనపదత్రైత్రాదికంవా
 కామయంతే, తత్తత్ఫలం యథాశాసనమేవోపజీవంతి, రాజశాసనానురోధేనై
 వ ఇహలోకే యథా ఉపజీవంతి-తథా పరలోకేషి పరతంత్రావసథవంతీతిభావః
 యుద్వా- యంయమంతమభి కామాభవంతి- తంతమిహలోకే యథా ప్రజా అ
 న్వాదితంతి- లభంతే, తథా పరలోకపుష్పజీవంతీత్యర్థః, అయమేవాభి కా
 మ్యాసార్యైర్వణి తః.

॥ ౫ ॥

ఉ—: తద్యథేహకర్మణ్యలోకాః క్షీయతవీపమేవాముత్ర
 పుణ్యచిత్తోలోకః క్షీయతేతద్యఇహాత్మానమననువిద్య వ్రజంత్యై
 తాగ్ శ్చసత్కాకామాగ్ స్తేషాగ్ సర్వేషు లోకేష్వకామచా
 రోభవత్సద్భయఇహాత్మానమనువిద్య వ్రజంత్యైతాగ్ శ్చసత్కాకా
 కామాగ్ స్తేషాగ్ సర్వేషులోకేషు కామచారోభవతి ॥ ౬ ॥

— ఇత్యప్రమప్రపాతకే పృథమఃఖండా —

శం—విషద్యప్రాంతాఽన్వాతంత్యైర్హోపంప్రతి పుణ్యఫలాపభోగా- తథా
 ఽన్యోద్యప్రాంతః తత్క్షయంప్రతి (తద్యథేహాత్మాది) తత్ - తత్ప్రయథేహ
 లోకే తానామేవస్వామ్యనుశాసనానుపవీనీనాం ప్రజానాం సేవాదిజితో
 లోకః పరాధీనోపభోగాక్షీయంతి- అంతవాకభవతి. అథేవాసీంద్రాష్టాంతిక
 ముపసంహరతి- వీపమేవాముత్రాగ్నిపహోత్కాదిపుణ్యచిత్తోలోకః పరాధీనోప
 భోగాక్షీయతవీపేతి, ఉక్తోదోషవిషయామితి విషయందర్శయతి (తద్యఇత్వాదినా)
 తత్ - తత్ప్రేహ- అస్తికలూకే జ్ఞానకర్మణోరధిక్రతాయోగ్యాసంసృతతత్తానం-
 యథోక్తలక్షణం శాస్త్రాచార్యోపదిష్టమననువిద్య-యథోపదేశమనుస్వాత్మసం
 పేద్యతామకృత్వావ్రజంతి- దేహదస్తాత్ప్రయంతి- దేహచరతాంశ్చ-యథోక్తా
 సత్కాకా, సత్సంకల్పకార్యాంశ్చ స్వాత్మస్థాకా కామానననువిద్య వ్రజంతి-

॥ కర్మచిత్తోలోకః, పుణ్యచిత్తోలోకఇతిరంగరామానుజయపాఠః

౬౬౭ సాంధ్యగీయటికశబ్దరథావ్యరంగరామనుజభాష్యయ్యక్తాయాం

తేషాం సర్వేషులొకేష్వకామచారః అన్వతంత్రతాభవతి, యథారాజానుశాసనానువర్తినీనాం ప్రజానామిత్యర్థః, అథయే- అన్యే ఇహలొకేత్రానం- శాస్త్రాచార్యోపదిష్టమనువిద్య సావత్తసంవెద్యతామపాద్యవ్రజంతి, యథోక్తాం శ్చ సత్కాకామా, తేషాం సర్వేషులొకేషు కామచారోభవతి రాజ్జిఇవ సార్వభౌమస్యేహలొకే.

॥ ౬ ॥

—ఇత్యప్తమప్రపాతకే ప్రథమఖండభాష్యమ్—

౮—ఉ కదృష్టాంతేనవిషక్షితమంశమనూద్య దృష్టాంతాంతరస్య తాత్పర్యమాహ (ఏషఇతి) కేషామేషదోషోభవతీత్యాకాంక్షాయామాహ (ఉక్తఇతి) కమసాధ్యస్య పారతంత్య్రం క్షయిష్టుత్వంచ, జ్ఞానహీనకమసాధ్యవిషయబ్రహ్మోపాసకానామేషదోషోభవతీతిదగ్ధయత్సు త్తరంవాక్యమిత్యర్థః, అవిదుషామేవాసావత్తంత్య్రదోషముక్త్వా విదుషాంసావత్తంత్య్రఫలం కథయతి (అథేత్యాదిసా) ॥ ౬ ॥ —ఇత్యప్తమప్రపాతకే ప్రథమఖండభాష్యటికా—

రం—ఏవంకమసాధ్యేవరలొకే పారతంత్య్రముక్త్వా క్షయిష్టుత్వమప్యహ (తద్యథేహకమచితోలోకఃక్షీయతే ఏవమేవాముత్యపుణ్యచితోలోకఃక్షీయతే) రాజసేవాదికమణాచితః- అజితోలోకః యథాక్షీయతే - ఏవమేవముత్యేవరలొకేషే పుణ్యచితః-పుణ్యసంపాదితోలోకఃక్షీయతేఇత్యర్థః (తద్యథహత్తానమననువిద్యవ్రజంత్యేతాంశ్చ సత్కాకామాంస్తేషాం సర్వేషులొకేష్వకామచారోభవతి) యత్సుకృతసాధ్యమ వరలొకేషు పారతంత్య్రక్షయిష్టుత్వాదికం- తస్మాద్యేఉక్తమాత్తానం ఏతానపహతపాష్తత్వాదీనసత్కాకానిత్యా- కామా కల్యాణగుణాం శ్చాననువిద్య అనుపాస్యవరలొకంవ్రజంతి తేషాంసర్వలొకకామచారాభావః పారతంత్య్రమితియావత్ (అథయఇహత్తానమనువిద్యవ్రజంత్యేతాంశ్చ సత్కాన్కామాంస్తేషాం సర్వేషులొకేషుకామచారోభవతి) యేత్వాత్తానమపహతపాష్తత్వాదీంశ్చ కామ్యమానా కల్యాణగుణానుపాస్యవరలొకంవ్రజంతి- తేబ్రహ్మవిఘాతవిఘాతాన్వికారలొకాననుభూయయథాకామంత్యప్తానపారతంత్య్రమనుభవంతీత్యర్థః సను * అపహతపాష్తత్వాదివాక్యే అపహతపాష్తత్వాదిధర్మాణాంసావత్తంత్య్రేణానుపస్థితానాంకథమేతానిత్యనేన పరామర్శః సచగత్యభావే తేషామేవపరామర్శేతివాచ్యం * యచ్చాస్యేహస్తీతివాక్యేనిదిత్యన్య * సర్వాణిధాతానిసర్వేషకామాఇతి బహువచనాంతికామశబ్దేనానుదితస్య నిరతిశయభోగ్యత్వస్తేన * అన్తే కా

మాస్సమాహితాః * ఏతాంశ్చసత్యాకామానిత్యత్యాగి నిదేశోస్త్వితీ య
 న్న తథానతి * అపహతపాష్టావిజరత్నాద్యవన్యాసస్య వైయర్థ్యపరిసంగా
 త్కామానిత్యస్య భోగ్యత్వపరత్వే బహువచనానంగతేశ్చాపహతపాష్టత్వాద
 యఏవ * ఏతాంశ్చసత్యాన్కామానితీకామశబ్దేననిదేశ్యాః భోగ్యత్వపాతు
 పితౄలూకాదివిషయపరత్వే * సత్యాఇతికామానాం నిత్యత్వకథనా సంభవాది
 తి సిద్ధం తతశ్చ * దహరోఽస్తిన్నన్తరాకాశఇతి ఆకాశశబ్దనిర్దిష్టః పరమా
 త్తా- సభూతాకాశః తస్మిన్యదంతరితనిర్దిష్టమపహత పాష్టత్వాదిగుణజాత మి
 తీయతాసందర్భేనోపదిష్టంభవతి ఏతత్థండాంతగతవాక్యవిషయక మధికరణము
 వన్యస్యతే- అతిదహరాకాశోఽధూతాకాశః ఆకాశశబ్దస్యతత్త్రైవప్రసిద్ధైవ్యా
 పకేపరమాత్మనిదహరత్వస్యాభావాచ్చ * తస్మిన్యదంతరిత్యే నేష్టవ్యాంతరాధార
 త్వనిర్దేశాచ్చ సహిపరమాత్మసన్న్వయమేవాన్యేష్టవ్యస్యా నేష్టవ్యాంతరా
 ధారత్వం సంభవతి * యావాన్వాఅయమిత్యాది నా నిర్దిశ్యమానధూతాకాశో
 పమేయత్వస్య * గగనంగగనాకారమిత్యాదివదభేదేవుపపత్తైః, నితిశయవి
 పులెపరమాత్మవ్యపి సరిచ్చిన్నిధూతాకాశోపమేయత్వస్యాసంపరసత్వాచ్చ భూ
 తాకాశోదహరాకాశఇతిపూర్వపక్షేప్రొక్ష్యత్యుచ్యతే * దహరంతరైభ్యః దహ
 రాకాశః పరమాత్తా- వాక్యశేషగతధూతాకాశోపమేయత్వనిర్వాధారత్వనిర
 తిశయభోగ్యత్వ నిరుపాధికాపహతపాష్టత్వాదిగుణానాం పరమాత్మవ్యతిరక్తేభూ
 తాకాశే అసంభవాత్ పరమాత్మనోప్యపహతిపాష్టత్వాది లక్షణాన్యేష్టవ్యాంత
 రాధారత్వసంభవాచ్చ నచ * గగనంగగనాకారమితవదభేదే వ్యుపమానోప
 మేయధావోఽస్త్వితీవాచ్యం, గగనం గగనాకారమిత్యాదావభేదే సాదృశ్యం
 నిబధ్యమానమసన్న్వితత్వాదనుపమకత్వఫలకంసత్ అనన్వయాలజ్ఞాగ్రూపం
 వచేమాతథాసంభవతి * యావాన్వాఅయమాకాశఇతివాక్యే దావ్యాకాశత్వహా
 దాకాశతారూపాపమానోపమేయతావచ్ఛేదకధర్మభేదసత్త్వేనానన్వయస్యా
 సంభవాత్. ఉపమానోపమేయతావచ్ఛేదకధర్మైకైహ్యనన్వయాలజ్ఞాగ్రూపః,
 యథా * గగనంగగనాకారమిత్యాదో యచ్ఛక్తమతివిపులస్యబ్రహ్మణః పరి
 చ్ఛిన్నాకాశోపమేయత్వం ససంభవతీతి- తన్న, అధికజవేపిసవితరిఇమవద్ధచ్చ
 తి సవితేతిమాంద్యనివృత్తిపరవచనవత్సవ్యత్వనివృత్తిర్గతయాధూతాకాశసా
 దృశ్యకథనస్యోపపత్తైః యదుత్తమాకాశశబ్దస్యధూతాకాశే ప్రసిద్ధత్వాదిత్తి

౬౬౪ సానష్టగీయటికశక్త్యైరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం
 త్రాతా * ప్రసిద్ధాశ్చ * యదేషుకాశలనందోనన్యాదిత్యాచోపరమాత్మ
 న్యస్యాకాశశబ్దస్య ప్రసిద్ధత్వాత్. యదుక్తంపరమాత్మసోఽల్పపరిమాణత్వం
 నావపద్యత ఇతి- త్రాతా * అల్పమౌచిత్యేచేర్నిదుక్తం శౌండిల్యనిద్యా
 యాం * నిరాయ్యత్యాదేవంవ్యామనోపేతిహత్రిభిఃసేన ఉపాసనార్థం వి
 పులస్యాల్పత్వోపదేశ ఉపపద్యత ఇతి భూర్విమేవో నీమిర్యగణః తథా * ప్ర
 దానవదేవదిక్తిమిత్త్యగ్ర * తద్యత్కాశానమనువిద్యంబిజురీతి దహరాకా
 శోపాననముక్త్యా * ఏతాంశ్చరత్యాగ్ కామానతి అపహతపాషాత్వాది గుణౌ
 నాముపాసనస్య పృథగామ్నానాదహరాకాశాత్వాదిగుణౌపాసనదశాయాంన
 భూమిఃస్వరూపాది నీయం- తతశ్చ ప్రభువహరాకాశాశ్చిం భూమిఃస్వ
 రూపమనుసంభూయతీత్యావహతపాషాత్వాదివిద్యమిత్త్య తే జ్యోతిఃస్వరూప
 త్వాదీపానశ్చ సత్కామత్వస్యోపేక్షాత్వాదాహా కామాద్యేనచింతనీ
 యః, నను అపహతపాష్టాదేవరూపిణ్యుర్నిశోకాదేవమంతోఽపిపాసనస్య
 కామస్సన్యసేత్యుచితి గుణోపేక్షయస్య అంతోఽపినిరసమితిపూర్వపక్షప్రా
 ప్రక్షేపతే * ప్రదానవదేవదిక్తియద్యపిదహరాకాశోపాసనపాతపాషాత్వాది
 గుణౌనాగుణీ- సచ ప్రభువందితితత్తథాపిస్వరూపమాత్రాగ్ గుణవిష్టా
 కారస్య భిన్నత్వాత్ ప్రకృతేచ * తిక్తికామాస్సమహతాశ్చితి బ్రహ్మణీ
 కామనమాధానాధారత్వముక్త్యా కేవలకామాద్యాశ్చాత్యాయాం నిష్కర్మాప్యవ
 హతపాషత్వం విజరత్విమిశ్నన్త్యా * అపహతపాష్టాదేవరూపిణ్యుర్నిత త
 ద్విశిష్టవిశేష్యసర్వతత్తయానిదేశాత్, అనైనైవాకారేణానుసంధానం కత
 వ్యమితి శ్చుతేరాశయః ఉన్నయతే. అత్యైత్యైవమనుసంధానార్థం విశేష్య
 చింతనమప్యవతానీయం ప్రదానవత్, తదుక్తం సతకషే * నానావాదే
 వతాపృథక్త్యాదితి. రిన్నానాప్రదానాధికరణమిత్తమస్తి, త్రైధాతథావిధేష్టిః
 యథా * ఇంద్రాయ గాజ్జీవురోదాశమేకాదశకపాలంనిర్వోపేత్ ఇంద్రాయా
 ధిరాజాయేంద్రాయస్య రాజ్జి ఇతి త్రిపురోదాశా. తేషాంపురోదాశానా ము
 పద్యవద్యధిశ్యాయాం సర్వేషాంయగపదవదానందవిహితం తేషాంపూర్వాధా
 దవదానం ప్రకృతినత్కనుకంశస్య- తథాపిమధ్యాదవదానం కతుకమశక్యం
 పురోదాశానామధ్యేనశం ప్రవేశాద్యపాయేనమధ్యాదపియగపదవదానంగ్రా
 హ్యం ఏవంస్థితే ప్రదానమపియగవత్కతవ్యం - క్రమేణవెతిసంశయే *

తేషామపృథక్ పరిధానమవదానైకత్వాదితి సూత్రేణావదానవత్పరిధానమ
పియగవదెవకార్యమితిపూర్వపక్షః తత్రైదంసిద్ధాంతసూత్రిం * నానావాదే
వతాపృథక్త్వాదితి త్రయాణాం యాగద్యవ్యాణాంభేదాద్విశిష్టరూపాణాం దేవ
తానాంచ భేదాత్త్రిభిర్భేద్యదేవతాసంబంధైః కల్పవృన్దాంచ యాగానాంత
త్తద్దేవతాద్దేశేన కర్మిణాణి ప్రదానాని కర్తవ్యానీతిసూత్రార్థః ఇతి స్థితం.
ప్రకృతమనుసరామః... .. ||౬||

—ఇత్యష్టమపర్వపాఠకే పృథమఖండభాష్యమ్.—

ఉ—సయదిపితృలోకకామోభవతి సంకల్పాదేవాన్యపితరస్సము

త్రిష్ఠంతి తేనపితృలోకేన సంపన్నోమహీయతే || ౧ ||

శం—కథంసర్వేషులోకేషుకామచారోభవతితి. ఉచ్యతే. యత్రాత్మానం య
భౌక్తలక్షణం హృదిసాక్షాత్కృతవాక్ వక్ష్యమాణబ్రహ్మచర్యాది సాధనసంప
న్నస్సక్, తద్భాస్వినత్యాక్ కామాన్ ససంత్సక్తదేహాః యదిపితృలోకకా
మః పితరః జన్ముతారః తదీవసుఖమేతుత్వేన భోగ్యత్వాన్లోకాఉచ్యంతే; తే
షుకామోయన్య-తైః పితృభిస్సంబంధేచ్ఛాయన్యభవతి సంకల్పమాత్రాదే
వపితరస్సముత్రిష్ఠంతి- ఆత్మసంబంధితామావద్యంతేహద్ధస్తత్వతయాసత్యసంక
ల్పత్వాదీశ్వరిన్యేన తేనపితృలోకేన భోగేన సంపన్నః సంపత్తిరిష్టపాప్తిః త
యాసమృద్ధోమహీయతే- పూజ్యతే వధాతేవామహిమానమనుభవతి || ౧ ||

ఆ—ఉక్తమేవాథమాకాంతాపూర్వకముపపాదయతి(కథమిత్యాదినా) || ౧ ||

రం—(సయదిపితృలోకకామోభవతిసంకల్పాదేవాన్యపితర స్సముత్రిష్ఠం
తి తేనపితృలోకేనసంపన్నోమహీయతే) సః కుక్తస్సన్యదిప్రాచీనానైకజ
న్తసంబంధిపితృనగ్లాదిదృశ్యైత - సపితృవగ్లాదితస్యసంకల్పమాత్రాత్సముత్తి
తోభవతి- తేనసహితఃపూజ్యతేఇత్యర్థః || ౧ ||

ఉ—అథయదిమాతృలోకకామోభవతిసంకల్పాదేవాన్యమాతరస్స

ముత్రిష్ఠంతి తేనమాతృలోకేన సంపన్నోమహీయతే || ౨ ||

అథయదిభ్రాతృలోకకామోభవతిసంకల్పాదేవాన్యభ్రాతర

స్సముత్రిష్ఠంతి తేనభ్రాతృలోకేన సంపన్నోమహీయతే || ౩ ||

అథ యదిన్వస్మలోకకామోభవతి సంకల్పాదేవాన్యన్వసార

స్సముత్రిష్ఠంతి తేన న్వస్మలోకేనసంపన్నోమహీయతే || ౪ ||

౬౬౬ సానద్దగిరీయటికశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయామ్
 అథయదిసఖిలోకకామోభవతి సంకల్పదేవాస్యసఖాయస్స
 ముత్తివత్తి తేనసఖిలోకేన సంపన్నోమహీయతే ||౫||
 అథయదిగంధమాల్యలోకకామోభవతి సంకల్పదేవాస్యగంధ
 మాల్యేసముత్తివత్తి తేనగంధమాల్యలోకేనసంపన్నోమహీయతే||౬||
 అథయద్యన్నపానలోకకామోభవతినంకల్పదేవాస్యన్నపా
 నేసముత్తివత్తి తేనాన్నపానలోకేనసంపన్నోమహీయతే ||౭||
 అథయదిగీతవాదిత్రలోకకామోభవతి సంకల్పదేవాస్య గీ
 తవాదిత్రేసముత్తివత్తి తేనగీతవాదిత్రలోకేనసంపన్నోమహీయతే||౮||
 అథయదిస్త్రీలోకకామోభవతి సంకల్పదేవాస్యస్త్రీయస్స
 ముత్తివత్తి తేనస్త్రీలోకేన సంపన్నోమహీయతే ||౯||

శం—సమానమన్యల్. మాతరిః- జనయిత్వోఽతీతాః సుఖపాతాభూతా
 స్సామధ్యాత్. నహిదుఃఖపాతాభూతాసుగ్రామసూకరాదిజన్మనిమిత్తాసుమా
 తృపువిశుద్ధసత్వశ్యమోగినశ్చాత్తత్సంబంధోవాచ్యః||౨-౩-౪-౫-౬-౭-౮-౯||
 ఆ—సుఖపాతాభూతాఇతి కులదిశేషణమిత్యాశక్యాహ (సామర్థ్యా
 దితి) తదేవస్ఫుటయతి (నహితి) ||౨-౩-౪-౫-౬-౭-౮-౯||
 రం—(అథయదిమాత్రలోకకామోభవతీత్యాది) సర్వపూర్వవల్||౨-౩-౪-
 ౫-౬-౭-౮-౯||

ఉ—యంయమంతమభికామోభవతి యంకామంకామయతేసోస్య
 సంకల్పదేవసముత్తివత్తి తేనసంపన్నోమహీయతే || ౧౦ ||

————— ఇత్యప్తమప్రపాతక ద్వితీయఃఖండః —————

శం—యం యమంతం ప్రదేశమభికామోభవతి, యంచ కామంకామయ
 తే యథోక్తవ్యతిరెకేణాపి, సాన్యాంతఃప్రాప్తమిష్టః కామశ్చ సంకల్పదేవ
 సముత్తివత్తస్య, తేనేచ్ఛావిఘాతతయాభిప్రేతాఢ్కప్రాప్త్యాతిత్సంపన్నోమ
 హీయతేఇత్యాది, ఉక్తార్థమ్ || ౧౦ ||

————— ఇత్యప్తమప్రపాతక ద్వితీయఃఖండభాష్యమ్ —————

ఆ—తేన జ్ఞానమాహత్వేనైతియావల్. || ౧౦ ||

————— ఇత్యప్తమప్రపాతక ద్వితీయఃఖండభాష్యటికా —————

రం—(యంయమంతమభికామోభవతి యంకామయతే సాస్యసంకల్పదేవే

త్యాది	లం, ర	తె- ససరోవస్యన
జ్జుల	త్యాది	కాక్యవిషయకమ
ధికరణ	అత్య సత్య	కాణానామపి రా
జాదీనా	ప్రే: వ్యయ	కన్యాపి సిస్సుతి
తపిత్యల	నంకల్పవ్య	పాప్రడ
చ్యుతే	వెవతచ్చులై;	కాంత
రసాపెత్త	నంకల్పదేవతరస	కార
స్యాయో	భదకత్వమత్యస్తాయో	ఎణకి
యానంగ	యోరేవాయోగాత్యంత	య్యచాతథా
త్యే నాన్యయోగవ్యవచ్చెదకత్వస్తేన్యవయ		చానన్యాధిపతి:
ఏతచ్చనూత్రిం పూర్వమేనవ్యాకృతం, అత:		ంకల్పమాత్రిసాధ్య
త్వంస్థితం; ప్రకృతమనుస రామః.		౧౦

—ఇత్యప్రమ ప్ర పాఠక ద్వితీయఖండభాష్యమ్—
 ఉ—తెషమేనత్యాః కామాఅన్యతాపిధానాస్తేషాన్ సత్యానాన్
 సతామన్యతమపిధానం యోయోహ్యస్యేతఃప్రేతి నతమిహద
 ర్శనాయలభతే ||

శం—యథోక్తా త్తధానసాధనానుష్ఠానంప్రతి సాధకానాముక్త్యాహజననా
 ధమనుకోశంత్యాహ- కష్టమిదంఖలువతితే, యత్సాక్షాత్తస్థాః శక్యపాప్రాతి
 పి తెషమేనత్యాః కామాఅన్యతాపిధానానాః, తెషాం ఆత్మస్థానాం నావశ్యయా
 ణామేవసతామన్యతం- బాహ్యవిషయేమస్త్రిన్మధాజనాదిమత్పష్టా, తన్నిమి
 త్తంచస్వేచ్ఛాప్రచారత్వం మిథ్యాజ్ఞాననిమిత్తత్వాదన్యతమిత్యవ్యతే, తన్నిమి
 త్తంసత్యానాం కామానామప్రాప్తిరిత్యపిధానమివాపిధానం. కథమన్యతాపి
 ధాననిమిత్తం తెషామలభఇతి ఉచ్యతే- యోయోహి - యస్తాదన్య జన్తాః పు
 త్రాధ్యాతావాఇష్టఃఇతఃఅస్తాల్లోకాల్ ప్రేతి ప్రగచ్ఛతి మ్రియతేతం ఇష్టంపు
 త్రింభాగితరంవాస్వహృదయాకాశే విద్యమానమపీహపునరక్షణాయేచ్ఛన్న
 పి నలభతే ||

ఆ—తెషమేనత్యాః కామాఇత్యాదేస్తాత్పర్యమాహ (యథోక్తేతి) ఆహ
 నమనంతరాశ్రితిరితి శేషః తమేవానుకోశందక్షయతి (కష్టమితి) అన్యతమ

సానన్దగిరి కేశజ	మాను	మాం
పిఠానమివాపిధ	స్మృతం	స్మృతి)
కథంతదపిఠానః	సహస్ర	(మితి)
ఉ కమథమాక	మమతారి	(కథ
మిత్యాదినా) :	ంతమపి ద్మ	యస్తా
న్నలభతే-	కృత్వా తదలా	యోజనా
ర	ధానా సేమాంసు	తామన్య
తవ	ప్రపహతపా వత్సా	మాః అ
స్మృతః	ంతే అన్యతాపిఠానాః	బాధి
తాః * ౭	ప్రతి ఋషిమితక మణవాది	మృతపిబం
తావితినచనాల్	భిసంభరహితంపరమపురుషారాధనవేపంత	
తాన్ ప్రిసలం అ	ఫలంసాంసారికఫలంకమణ - అన్యభాం బ్రహ్మ	
ప్రాప్తివిరోధితిమ	ప్రతిభాషితం తెమాంసత్యానాంసతాం	నిద్యమానా
నామేవ కమాచ్యాదకం తతస్య	స్వాత్మసూతపరమాత్మగతా అపహత పాప్త	
తావదయోధర్తాః	కమణూపావిద్యాతిరోహిత్యాన్నభాసంతఇన్యథాః(యో	
యోహ్యస్యేతః	ప్రైతిసతమిహదర్శనాయలభతే) అన్యడపాసకస్య యోయో	
బంధువగః	ఇతఃప్రైతి- సనఇహదర్శిస్తుంత్యిఇన్యథాః॥	॥౧॥

ఉ—అభయేచా సేహబవాయెచప్రైతాయచ్చాస్యదిద్ధన్నలభతేస
 ర్వం తదత్రిగతావ్విందతే త్రహ్యస్తే స్రేతసత్వాః కామాః సృ
 తాపిఠానా స్తద్యథాహిరణ్యనిధిం నిహితమ్ ఔత్తిజ్ఞాడవద్యపరి
 సందరంతాసవిందెయ రేవమేవమాస్సర్వాఃప్రజా అహరహ
 గఃచృన్వవీతంబ్రహ్మలోకంసవిందంత్యసృతేసహివశ్రూణాః ॥౨॥

శం—అగవున ర్శేచాస్య విమయోజంతోజీవాః బేపంతిహపుత్రా భాగత
 దయోవా యెచప్రైతాః మృతాఇష్టాస్సంబంధినఃయచ్చాస్యదిహలోకే వస్తా
 న్నపానాదిరత్నాదివానస్త్విచ్చన్నలభతే తల్, సర్వమత్రిహృదయా కాళాః
 బ్రహ్మణిగతావ్యథోక్తేవిధినా విందతే లభతే అత్రై అస్తిహాదాకాశే
 యస్తాదస్తేతే, యథోక్తాస్సత్వాః కామావతణంకేతన్యతాపిఠానాః కథః
 తదన్యాయమితి ఉద్యతే తల్ తత్రయథా హిరణ్యనిధింహిరణ్యమేవపునగ
 ణాణాయ నిధాతృభిర్నిధీమతఇతి నిధిః తంహిరణ్యనిధిం నిహితం భు

ధానమునకు వేసివేది-అష్టమ ప్రత్యేత్యమజానంతః- తేనిధేరుపర్యవ
యంయమంతంశ్చ... మయం కామం- ఇష్టననమపి- ఏవమేవ ఇమాః అవిద్యా
దేవనము తిష్టంతి... గార్వవత్, ఏతత్థండాంహూకాశాఖ్యం బ్రహ్మలోకం- బ్ర
హ్మపస్యస్యతే... బ్రహ్మ... సంకల్పతేన వ్యవహింహంగచ్ఛంత్యాపి సుమప్తకా
మభిలషితస్య- సలభం... తరాపేక్షత్వదర్శనాన్తూపనోస్త్యద్యేతి, అన్య
కాదిస... ముఖోక్తేనహి- త్రి కప్రయత్నాంతరసాపేక్షైవేన్తీస్వరూపాత్, అ
సంకల్ప... దైర్ఘ్యపారవశ్యం సంకల్పమాత్రాదేవస్యస్థితిః, నప్రయత్నైజంతూనాం య
గ, మతః... త్రమపి బ్రహ్మ... ము తిష్టంతీత్యేవకారణ్యతే- నచైవ... ౨ ||
గవ్యవచే... ఇతశ్చ... లైమామలాగవ్యవచ్ఛేదకత్వంవాఽథః, శిలహ... అథపునది
తి) యథోక్తేనవిధినేతి- ఉపా... యోగవ్యవచ్ఛేదకత్వేనాంకామనామస్యకా
పిధానత్వము క్తంనిగమయతి (అతీత్యాత్ * అతిప్రభులగా, విద్యద్భిశ్చ ల
భ్యాః, సత్కార్యాకామాస్సర్వాధారే జగద్భిన్నాం రణే బ్రహ్మ... సాన్త్రధూతే వ
తే... తేస్తాత్తైథనంత్యస్యతాపిధానా... త్యామవిద్యా... మనుషలంభాత్,
విద్యయా తత్ప్రళయనేహపలాభాదిత్యథః, యదుక్తం బ్రహ్మణి సాన్త్రని
కామాస్సంతాపినోపలభ్యంతత్యన్యాయ్యమితి- తత్తద్భూతంతం ప్రశ్నపూ
ర్వకముత్తత్తస్యవ్యాదప్తే (కథమివేశ్యాదినా) తత్త్ర సాన్త్ర తన్యస్యప్రాప్తౌ, దృ
ష్టాంతానిదిశ్యత్యత్యతిశేషః, దాష్టాంతికంవ్యాకరోతి (ఏవమేవేతి) అలాభ
ప్రకారమభినయతి (ఏయామామితి) తత్త్ర హేతుమాహ (అన్యతేనైతి) యథో
క్తేనిమిథ్యాజ్ఞానవద్విశానాద్యనిర్వాచ్యాజ్ఞానకృతేనత్యష్టాప్రభేదేనన్నిమిత్రేనై
చ్ఛాప్రచారేణైత్యథః, తేస్తాత్ప్రజానాం సాన్త్రధూతబ్రహ్మలోకాలాభ్యతి
శేషః, స్వరూపాదస్యతేన హృతత్వమేవస్ఫూరయతి (అవిద్యాదీత) ప్రకృతమా
కోశముపసంహరతి (అత్యతి)

౪ - ౨ ||

రం—(అథయేచాస్యేహజేవా యేదప్రేతాయచ్చాన్యదిచ్ఛన్నలభతే సర్వం
తదత్రగత్వావిందతే) అన్యతుయే జీవంతానప్రాశ్నచంధనః, అలభ్యాశ్చమనో
రథాః- తత్సర్వం దహరాకాశం పరమాత్మానంప్రాప్యలభతే, అత్ర * యచ్చా
స్యేహస్త్రియచ్ఛనాస్తీతివాక్యసమానాథేత్వాదస్యవాక్యస్య, ముక్తస్య ప్రా
ప్యంతరాసంధహాత్, నిరతిశయభాగ్యత్వమేవాథః (అత్ర హ్యస్యేతి న
త్యాః కామాన్యతాపిధానాః) యతఉపాసకస్య కామ్యమానాః భోగ్యధూతాః అ

౬౭౦ సానద్దగిరియతీశశక్తిరథావః సారామానుజభాష్యయక్తాయాం

సహితపాప్తశాస్త్రదయవితన్నిష్ఠాః పూర్వభాష్యైర్బిత్తకమాచ్ఛాదితా ఇదాసీం
దహరాకాశంప్రాప్తస్యావిభవంతః తస్యబంధోయభాగ్యత్విమిత్యథః, హి
శబ్దో హేతువరః (తద్యథాహిరణ్యనిధిం సమానామి) జ్ఞాపిషద్యపరిసంచరంతో
నవిందేయైరెనమేవమాస్సర్వాః ప్రజాఅశ్వరంవాగ్చంత్సవితం బ్రహ్మలా
కంనవిందంతి) యథా అథస్తాన్నిక్షిప్తం హిరణ్యనిధిం త్రైత్యజ్ఞాః- నిధిమత్యైత్య
స్వభావవిజ్ఞానహీనాః నిధిపద్యపరిసంచరంతో నిధింసంభంజితే-ఏవమేవమా
స్సర్వాః ప్రజాసుమేప్తికాలే అహంహగ్గచ్ఛంత్సః- సుమప్తౌ * సతిసం
పద్య నవిమరిత్తుక్తరీత్యా అవిభాగంగచ్ఛంత్సః వీతందహరాకాశాఖ్యం బ్రహ్మ
లాకంనవిందంతి- నలభంతే నజానంత్యథః; బ్రహ్మలాకశబ్దో నిషాదస్థపతి
స్యాయైన సమానాధికరణౌ, తత్ర హేతుమాహ (అన్యతేనహి ప్రత్యూఢాః)
ప్రత్యూఢాః- ప్రతీపనీతాః స్వభావాంతరంప్రాప్తికాః, ఆచ్ఛాదితాఇతి
యావత్, యద్వా, అహరహగ్గచ్ఛంత్సఇతి నసుమప్తికాలీనం గమనముచ్య
తే- అపిత్వంతరాత్ త్వేన సర్వదావతమానస్య దహరాకాశస్య హిరణ్యనిధి
వశ్యరమపురుషార్థభూతస్య ఉపద్యవద్యహరహగ్గచ్ఛంత్సః- సర్వస్మిన్ కాలే
వతమానాస్తమజానత్యస్తంనవిందంతి, నలభంతేచిత్యథః, అథేద్యయ
మపి భాష్యకృతావణిత్వమ్ * గతిశబ్దాభ్యాం తథాహిద్యప్తం వింగంచతి సూ
త్రే, సూత్రస్యచాయమథః * తద్యథా హిరణ్యనిధిం నిహితమితి అహరహ
స్సర్వేషాం త్రైత్యజ్ఞానాంగమనాత్- బ్రహ్మలాకశబ్దాచ్చ దహరాకాశోబ్రహ్మ
త్యవసీయతే, తథాహ్యన్యత్ర సుమప్తికాలీనగమనబ్రహ్మలాకశబ్దో బ్రహ్మవి
షయావేద్యప్తౌ * ఏవమేవఖలుసామ్యేమాస్సర్వాః ప్రజాస్స తిసంపద్యనవి
దుః * ఏషబ్రహ్మలాకస్సమ్యాజితీహోవాచెతి, మాధూదన్యత్ర సుమప్తికాలే
బ్రహ్మణిగమనదర్శనం- ఏతదేవమే దహరాకాశే సర్వేషాం త్రైత్యజ్ఞానాంప్ర
ళయకాలివ నిరస్తనిఖలమఃఖానాం సుమప్తికాలేనస్థానం బ్రహ్మవ్యతిరీక్తే
ష్యసంభావితం దహరాకాశస్య వరబ్రహ్మత్వేవింగం, భాష్యేవమేకాంవ్యా
ఖ్యాంకృత్వా * అశవా * అహరహగ్గచ్ఛంత్సఇతి నసుమప్తివిషయంగమన
ముచ్యతే- అపిత్వంతరాత్ త్వేన సర్వదావతమానస్య దహరాకాశస్య వరమపు
రుషార్థభూతస్య ఉపద్యవద్యహరహగ్గచ్ఛంత్సః- సర్వస్మిన్ కాలే వతమా
నాః తమజానత్యః తంనవిందంతి - నలభంతే, యథా హిరణ్యనిధిం నిహితం త

త్వానమజానానాస్తదుపరి సర్వదావర్తమానాఅపినలభంతే. తద్వదిత్యథాః,
 సేయమేవాంతరాత్ త్వేనావస్థితస్య దహరాకాశస్యోపరి తన్నియమితానాంస
 ర్వాసాం ప్రజానాం సర్వదా గతిరస్య దహరాకాశస్య పరబ్రహ్మతాం గమ
 యతి, తథాహ్యస్యత్ర పరబ్రహ్మోంతరాత్తతయాఽవస్థితస్యస్వనియామ్య
 భిస్సవస్త్రిన్వర్తమానాభిః. ఉపరివేదనందృష్టం- యథా అంతర్యామిద్యా
 హ్మణః * యతత్తనితివన్నాత్ తస్మిన్ తస్మాద్యంతర్యామితానవేదేతి * అదృష్టో దృష్టా
 అశ్చురశ్చోక్తితేచ, మాధూత్యదర్శనం- స్వయమేవత్వీయం నిధిదృష్టాం
 తావగతపరమపురుషార్థభావస్యహృదయస్థస్యోపరి తదాధారతయా అహ
 రహస్సర్వాసాం ప్రజానామజానతీనాం గతిరస్యపరబ్రహ్మ త్వే పర్యావంతింగ
 మితివ్యాఖ్యాతం- సుషుప్తికాలేనగమనవిషయపూర్వవ్యాఖ్యానాయామ్ * ఉపయ్య
 పరీత్యస్య దృష్టాంతవవాస్వయః, నదాప్తాంతికే, సుషుప్తికాలవీకిభావసద్భా
 వేపి ఉపరిగమనాధావాత్, అంతర్యామివిషయద్వితీయవ్యాఖ్యానాయాంతు అ,
 తర్యామిఉపరిసర్వదాగతిసత్త్వాత్ ఉపయ్యపరీత్యస్య దాప్తాంతికేవ్యస్వ
 యోదృష్టవ్యః, అత్రీవాసారైరంతర్యామివిషయతీయా వ్యాఖ్యానైరాంతర్యా
 మిణ్యహంహాగమనస్య దహరాకాశపరబ్రహ్మత్వసాధకత్వమయ్య క్తం- ఉపాస
 కానుగ్రహావస్థితోహిదహరాకాశః- అంతరాత్తతయాస్థితోహ్యస్యాధారిః- త
 యోః రూపభేదాదిత్యాశంక్యధమైక్యాభిప్రాయైవైవమయ్య క్తమితిపరిహృతం.
 ఉ-సవావషటత్తాహృదితస్తేత్యేతదేననిరుక్తగ్రహృద్యయమితి

స్తాద్భృదయమహరహర్వావవంవిత్సర్వకాలాకమేతి || ౩ ||

శం-సవైయతత్తా * అపహతపాపైతి ప్రకృతః, వైశజ్ఞేన తంస్తారయతి;
 వీషః- వివక్షితతత్తాహృది- హృదయపుండరీకే ఆకాశశబ్దేనాభిహితః, తస్య- ఏ
 తస్య హృదయస్తేత్యేతదేననిరుక్తం- నిర్వచనం- నాన్యత్- హృద్యయమాత్తా వ
 త్తతత్తతి యస్తాత్- తస్తాద్భృదయనామనిర్వచనప్రసిద్ధాపి స్వహృదయే ఆత్మై
 త్యవగంతస్యమిత్యభిప్రాయః- అహరహరైవ- ప్రత్యహమేవంవిత్-హృద్యయ
 మాత్మైతిజానన్ స్వకాలాకం - హృదయగ్రహేతి ప్రతిపద్యతే - యన్వనెవం
 విదపి - సుషుప్తికాలేహృదం బ్రహ్మప్రతిపద్యతేవ * సతాసామ్యతదా
 నంపన్న ఇత్యుక్తత్వాత్ - బాధమేవం - తథాప్యస్తివిశేషః, యథాహిజాన
 న్మజానంశ్చ సర్వాజంతుస్సద్బ్రహ్మైవ - తథాపి * తత్త్వమసీతిప్రతిపాధి

౬౭౨ సాందగీయటికశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం

తావిద్వాత్సదేవ- నాన్యోస్తీతిజానాత్సదేవభవతి, ఏవమేవవిద్వానవిద్వాం
శ్చసుషుప్తౌ యద్యపిసత్సంపద్యతే- తథాప్యేవంవిదేవ స్వగఁలోకమేతిత్యు
చ్యతే, దేహపాలేపివిద్వాఫలస్యావశ్యంభావిత్వాదిత్యేషవిశేషః || ౩ ||

అ-అనుకూలవాదా యథోక్తబ్రహ్మజ్ఞానానుష్ఠానే ప్రయత్నస్య క
తావ్యతాక్తా, సంప్రసాదానామాదావపహృద- బ్రహ్మజ్ఞానోపమాత్మమితి శ
క్త్యావారయతుమనంతరవాక్యమవతాద్య రోతి (సవాశ్చత్వాదినా) కథ
మాత్తా యథోక్తాహృదయైః స్తీతిగమ్యతే- గ్రహ (తస్యేతి) యథోక్తావగ
తిఫలమాహ (అహరహరితి) ఏవంవిదితివిశేః మృష్యమాణశ్శంకతే (సన్వితి)
అనెవంవిదేహి సుషుప్తికాలే బ్రహ్మపాప్తిమ- రోతి (బాధమేవమితి) తద్వి
కేమి త్యేవంవిదితి విశేషణమిత్యాశక్త్యాహ (తథాపితి) విద్యదవిదుయోర్విశేష
మేవద్యష్టాంతేనన్వప్తయతి (యథాహితి) త్వంతదసీత్యాచార్యేణ ప్రతిబోధితా
విద్వాత్ సదేవభవతి- అన్యస్తవిద్వానస్తీతి దేహాదిక మేవజానన్నసదేవభవతీ
తియోజనా, దేహపాలేపిత్యపిశబ్దేన జీవదవస్థాద్యష్టాంతితా. || ౩ ||

రు-పూర్వోక్తం హృదయాంతర్వర్తిత్వంస్తారయతి (సవాపిషటత్తాహృ
ది) అంతర్వర్తితత్వశేషః, హృదయనామనిర్వదనాదపి ఆత్మనాహృద్గతత్వం సి
ద్ధతీత్యాహ (తస్యేతిదేవనిరుక్తంహృద్యయమితితస్మాద్బ్రహ్మ) తస్య ఏతస్య
హృదయస్య, హృద్యయమాత్తావతే తిత్తిహి హృదయశబ్దనిరుక్తమితిభావః (అ
హరహరావపివంవిత్స్వగఁలోకమితి) అహరహః- ప్ర త్యహమాప్ర యాణం
ఏవంవిత్- ఏతాదృశకహరాకాశాపాసననిష్ఠః స్వగఁ- సుఖరూపం లోకం,
లోకమానం బ్రహ్మపాప్తితీత్యుచ్యతే, బ్రహ్మపాసననిష్ఠత్వతీత్యుచ్యతే, గుణ్యాదే
నబ్రహ్మపాప్తిరేవసత్తస్యతయాచార్యేర్ధర్మగ్రహణే ప్రాప్త్యనంభవాదిదిష్టవ్యం || ౩ ||

ఉ-అథయఏషసమ్ప్రసాదస్తాచ్యుతాత్సముత్థాయపరం జ్యో
తిరుపసమ్మద్యస్తేనరూపేణాభిషేషద్యతిఏషః తైతిహోవాచై
తనమృతమభయమేతద్బ్రహ్మేతి తస్యహవాపితస్యబ్రహ్మహో
నామసత్యమితి || || ౪ ||

శం-సుషుప్తకాలేస్తేనాత్మనానతాసమ్మన్నస్వగఁ సమ్యక్ ప్రసీదతీతి-
జాగ్రత్స్వప్నయోర్విషయేంద్రియ సంయోగజాగంకాలుష్యంజహాతీతినమ్మనా
దశబ్ధో యద్యపిసర్వజుతూనాంసాధారణః తథాపిఏవంవిత్స్వగఁలోకమే

తీతి పృథ్వీతత్వాదేషసమ్ప్రసాదఇతి - సన్నిహితపద్యత్నవిశేషాత్ సోఽథేదం శరీరంహితాన్, అస్తాచ్చరీరాత్సముత్థాయ శరీరాత్తథావనాం పరిత్యజ్యేత్యథాః సత్వానసాదివసముత్థాయేతీహయక్తు - స్వేనరూపేణతివిశేషణాత్ నహ్యన్య తడత్థాయస్వరూపేనమ్మత్తవ్యం స్వరూపమేవహితన్నభవతి - ప్రతిపత్తవ్యం చేత్వాన్యత్, వరం - పరమాత్మలక్షణం విజ్ఞప్తిస్వభావం జ్యోతిరుపసమ్మద్య - సాన్వస్థ్యముపగమ్యేత్యేతత్ స్వేన - ఆత్మీయేనరూపేణాభినిష్పద్యతే - ప్రాగేతస్యాః స్వరూపసమ్మత్రైః అవిద్యయాదేహమేవావరంరూపమాత్మైవసోపగతఇతి తదపేక్షయేదముచ్యతే - స్వేనరూపేణతిఅశరీరతాహ్యత్తనస్వరూపం యత్ప్రవరంజ్యోతిస్స్వరూపమాపద్యతే సంప్రసాదః ఏషఆత్మేతిహోవాచ * సమూయాదితియఃశ్రుత్యానియక్తోఽస్తేవాసిధ్యః కించ - ఏతదమ్మతం ఆవినాశి ధూమా * యోనైఃధూమాతదమృతమిత్యుక్తం, అతేవనాథయంభూమోద్దితీయాభావాత్ అతేతదృష్టేతేతస్యహవై ఏతస్య బ్రహ్మణోనామ - అభిధానం కింతల్ సత్యమితి తత్సత్యంహ్యవితథః * తత్సత్యంసత్యత్వేతిహ్యుక్తం అథకిమర్థమిదంనామపునః పునరుచ్యతే తదుపాసనవిధిస్తుత్యథామ్ ॥౪॥

ఆ - సంప్రసాదస్య విదుషాయస్తుత్తాన్యలమ్పనంశుద్ధం బ్రహ్మ - తత్రాదాత్మ్యావదేశేనాపాస్యంస్తాతుం సమ్ప్రసాదశబ్దార్థం కథయతి (సుమపైతి) నమ్యక్ప్రసీదతీతి సమ్ప్రసాదావిద్యానితిశేషః. సాన్వభావికమేవాత్తనస్సాన్వస్థ్యం కథంసుమపైవప్రసీదతీతి విశిష్యతే, తత్రాహ (జాగ్రదితి) (జహతీతి) సుమప్తః పురుషస్సమ్ప్రసాదఇతిశేషః పున్త్యత్రిబలేన సమ్ప్రసాదశబ్దస్సామప్తసప్తజీవనాధారణః - తత్కథమేషసంప్రసాదఇతి సన్నిహిత విద్యత్పరామశాః తత్రాహ (సంప్రసాదశబ్దఇతి) తస్యసౌచుప్తనర్వజీవ సాధారణత్వేపి ప్రక్రమవశా ద్విద్యానేవైషః, పృథ్వీతస్సంప్రసాదఇతి వ్యవధిశ్యతే యథా సన్నిహితార్థాయత్నవిశేషాత్ ఏషఇతిశబ్దవశాదుచ్యతే - తథేహపీత్యథాః య ఏషఏవం విత్పృథ్వీతస్సమ్ప్రసాదః - సః విద్యానితియావత్ వివేకానంతర్యమథశబ్దార్థాః సముత్థానశబ్దస్య ముఖ్యాథాత్వంవారయతి (నత్వేతి) దేహాదుత్థితస్యాపి స్వేనరూపేణాభినిష్పత్తిథావిష్యతీత్యాశంకాహ (నహితి) కుతోఽయంస్వరూపేఽభినిష్పత్తిప్రయోగః తత్రాహ (ప్రాగితి) ఏతచ్ఛబ్దః క్షేమోగ్నానవిషయః అనాత్మస్వరూపసృతిపతి భాగితినివృత్త్యపేక్షయా స్వ

౬౭౪ సానన్దగిరియతీకశక్తిరథావస్థరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం

రూపసంపత్తిరుపచరితైత్యథః కింతత్సర్వరూపమితి తదాహ (అశరీరతాహితి) యథామిథ్యానామృతాదాత్మ్యనివృత్తౌ నాన్వధావికేనారూప్యాత్మనాశు క్రియవత్త్వే- తథాశరీరతాదాత్మ్యధ్యాంతినివృత్తౌ తదభావాపలక్షితం స్వచ్ఛం స్వరూపమేవావస్థితంభవతీత్యథః, ఏషఆత్మైహోవాచేత్సమైశ్చశబ్దాథమాహ (యత్స్వమితి) కోనాపుక్తికైత్యాకాంతాయామాహ (సమూయాదితి) నకెవలమాత్మత్వమేవప్రకృతస్యజ్యోతిషః, కింతురూపాంతరమస్తీత్యాహ(కించైతి) అనినాశిత్వేపేతుమాహ (భూమేతి) తథాపికథమనినాశిత్వం తక్తాహ (యోవాఇతి) ఇతిశబ్దావేత్వథః. యస్తాద్యధోవక్ష్యణంబ్రహ్మ తస్మాదుపాసనామర్హతీత్యథః ఉపాస్యస్యాస్యబ్రహ్మణోనామనిదిశతి (తస్మిన్) ఉక్తస్యపునరుక్తిరసథికైత్యాశంక్యపరిహారతి (కిమథమిత్వాదితా) ॥౪॥

రం—కథంబ్రహ్మ ప్రాప్తిః- ప్రాప్తస్యవారతః కింభవతీత్యత్యాహ (అథయవషనంపనినాహౌస్తాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయపరంజ్యోతిరుపసంపద్యస్తేనరూపేణాభినిషేద్యతే) అథశబ్దః ప్రకృతాపేక్షత్వవ్యాతకః సంపనినాదశబ్దస్సుముప్తిస్థానవచనస్స తత్సమ్బంధాత్ జీవంలక్షయతి ఏవనమ్మనాదః* అహరహర్వాఏవంవిదితి పూర్వవాక్యేనిదిష్టఉపాసకోజీవః అస్థాల్- మాయతయా పరిదృశ్యమానాచ్ఛరీరాదుత్క్రమ్యదేశవిశేషనిష్ఠం పరమాత్మానంప్రాప్యస్తేనరూపేణాభినిషేద్యతైత్యథః అన్యవాక్యస్యాథః ప్రజాపతివిద్యాయాం విశిష్యవక్ష్యతే (ఏషఆత్మైహోవాచైతదమృతభయమేతద్బ్రహ్మైతి) ఏషఆత్మావీతదమృతమభయమేతదిత్యత్రైతచ్ఛబ్దాః పూర్వవాక్యే * పరంజ్యోతిరుపసంపద్యేతి ప్రాప్యతయానిదిష్టపరంజ్యోతిశ్శబ్దితల్పిహ్మపరాః- ప్రాప్యతయా ప్రాధాన్యాదవ్యవహిత్యావచ్చనను * ప్రజాపతిర్వరుణాయాశ్వమనయత్సస్వాం దేవతామార్ఘ్యకీర్త్యత్రవిభక్త్యైకరూప్యాదవ్యవహితస్యాపి ప్రజాపతేస్స ఇత్యనేన గ్రహణంబ్రహ్మ- సత్యవ్యవహితస్య సమ్మిదానశ్చేన ప్రధానస్య వరుణస్యగ్రహణమిశ్చక్రంమీమాంసకైః * ఆకాశాచ్చంద్రియసమేషసామో రాశిత్యత్ర ఏతచ్చబ్రహ్మ నాన్యవహితాభిసంధావ్యచంద్రియపరామర్శిత్యం, దృష్టం- అపిత్యభిసంభవిత్యపరత్వం తతశ్చేహపి వ్యవహితస్య సమ్మిదానశబ్దితస్య జీవస్తేన * ఏషఆత్మైత్యతచ్ఛబ్దేన గ్రహణముదితం- విభక్త్యైకరూప్యాదితిచెన్న- ప్రజాపతిర్వరుణాయేతివాక్యేన ఇత్యనేన ప్రజాపతిపరామర్శే అన్య

దానసమృ

మాంసరుణదేవతామర్భల్ - ప్రాప్తోదిత్య

భోయజ్యతే వరుణపరామృతు వరుణస్యాత్మియాయా దేవతాయాః ప్రా
గప్రస్తుతత్వాదధానంగత్యావ్యవహితౌఽపి ప్రజాపతిః పరామృష్టః సతువి
భక్త్యైకరూప్యమాత్మేణ * ఏషసామోరాజేతి పితృయాణవాక్యే ఏతచ్ఛబ్దేనద
స్త్రపరామర్శే తస్యసోమరాజభావవిధాన వైయధ్యాత్ వ్యవహితాభిసంభ
వితృపరామర్శిత్యం- పవిత్రత్వైకరూప్యాత్ ప్రకృతేలావ్యవహిత ప్రధానభూ
తపరజ్యోతిశ్శబ్దిత పరమాత్మపరిత్యాగే కారణాభావాత్ ప్రత్యుత్తరేన వ్యవహి
తసమృగ్రిసాదశబ్దితజపరిగ్రహేతస్య నిదుపాధికాత్తత్వ నిరతిశయ సుఖరూప
త్వలక్షణాన్యతత్వ దుఃఖాసంభిన్నత్వరూపాభయత్వ బ్రహ్మత్వవిధానాసంభ
వాచ్ఛ * ఏషలక్షైతి హోవాచేత్యేతచ్ఛబ్దేన ప్రాప్యభూతిః పరమాత్మైవ ప
రామృశ్యతే. యద్యపి స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యత ఇతి స్వరూపావిభావక
భీతే ఆవిభవత్స్వరూపంకిమిత్యాకాంక్షాయాం ప్రజాపతివాక్యే * ఏషలక్షై
తిహోవాచవీతదమృతమభయమేతద్బ్రహ్మైతి నిర్దిష్టమమృతాభయ బ్రహ్మత్వ
శబ్ద నిర్దిష్టముక్తరూపమిత్యేవమథాక త్వేపి నానుపపత్తిః తథాపి * తస్య
హవాపరిత్య బ్రహ్మణోనామసత్యమితీత్యుక్తగ్రవాక్యనిర్దేశ్యమాణ చేతనా
చేతన నియంతృత్వార్థకసత్యనామస్వస్య ముక్తాత్తస్యసంభవాత్ పూర్వవాక్య
నిర్దిష్టోపి నతీవః పరామృశ్యతే అపితుప్రాప్యం బ్రహ్మైవ * ఏషలక్షైతి
హోవాచేత్యేతావంతాత్రిస్యావిభవత్స్వరూపపరత్వం * ఏతదమృతమభయమేత
ద్బ్రహ్మైత్యతీతు ఏతచ్ఛబ్దస్య పరజ్యోతిశ్శబ్దిత బ్రహ్మపరత్వ మిత్యాశ్శయశ్చ
పి నానుపపత్తిః అనేనచవాక్యనందభేద పరమాత్మనాముక్తప్రాప్యత్వత
త్స్వరూపావిభావమయత్వలక్షణోమహిమాప్రతిపాదితాభవతి. ఆతపీవసూత్ర
కృతాపి * ఏషసమృగ్రిసాహౌస్తాచ్ఛరీరాత్సముక్తాయపరంజ్యోతి రుపసమృ
ద్యస్వేనరూపేణాభినిష్పద్యతే ఏషలక్షైతిహోవాచేతి దహరవిద్యామధ్యస్థవా
క్యేజీవప్రతిపాదనదశనాల్ దహరాకాశోఽపి జీవవీవాస్తు తస్య * యావా
న్వాతయమాకాశత్యాదివాక్యనందభవప్రతిపాదితభూతాకాశోపమేయత్వస్య
భూతాకాశేశనన్వయేన దహరాకాశస్య భూతాకాశత్వాభావేపి జీవేకథం చ
న్నిర్లభత్వాదినా భూతాకాశోపమేయత్వసంభవా. దహరపరిమాణజీవేదహర
శబ్దికాల్పపరిమాణత్వస్యాపిసంభవాల్ దహరాకాశో జీవవీవా స్త్వైతి * ఇతర

५३६ సానన్దగిరియటకశబ్దరథావళ్యం:

పరామర్శాత్సత్తి చేదితి సూత్రఖండేనాక్షి

సం * గతిశ్చ

ద్వాభ్యాం తథాహిద్యుష్టం లింగంచ * ధృతేష్వ

తి సూత్రత్రయోక్తాసాం పరమాత్మ భూమణాం జీవేతసంభవాత్ నజీవద

హరాకాశఇతి * స్థానసంభవాదితి సూత్రఖండేన పరిహృన్య- తహిభిష్టాప్రక

రణై * ఏషసంప్రసాదోస్తాచ్చరీరాత్సముత్తాయేతి జీవపరామర్శః కిమథా

మిత్యాశంక్య ముత్తైతస్య ఏయాపావిభావముత్పత్త్యలక్షణపరమాత్మమహిమ పృ

థాశాభోజీవపరామర్శఇతి * అన్యార్థశ్చ పరామర్శ ఇతి సూత్రేణవ్యక్తి

పాదితం (తిస్యహవావీతస్యబ్రహ్మణోనామసర్వమితి) సప్రప్రోధః

ఉ— తానిహవావీతానితీర్ణ్యక్షరాణీనతీయమితి తద్యత్సత్తదమృ

తమథయత్తిత సత్త్వే మథయద్యంతేనాభయచ్చతియదనేనాభే

యచ్చతితస్మాద్యమహరహర్వావీవంవిత్స్వగ్ంలొక మేతి॥x॥

— ఇత్యష్టమప్రపాఠకే తృతీయఖండః —

శం— తానిహవావీతానిబ్రహ్మణోనామాక్షరాణీతీర్ణ్యతాని, సతీయమితిస

• కారస్తకారోయమితిచ ఈకారస్తకారే ఉచ్చారణార్థోఽనుబంధః హృస్వే

నేవాక్షరేణపునః ప్రతినిదేశాల్ లెహంతల్ తత్రయత్సల్ - సకారః తద

మృతం సద్భృహ్ అమృతవాచకత్వాదమృతవీప సకారస్తకారాంతోనిడిష్టః

అథయత్తితకారః తస్మత్త్వం అథయద్యమక్షరం తేనాక్షరేణామృతమర్థాభ్య

పూర్వైఉధే అక్షరేయచ్చతి- యమయతి నియమయతి వశికరోక్త్యాత్మనైత్వర్థః

యల్ - యస్తాదనెన యమిత్యేతేనాభయచ్చతి తస్మాద్యం సంయతే ఇహి

వీతేనయమాలక్ష్యేతే బ్రహ్మనామాక్షరస్యాపీదమమృతత్వాదధిగమవత్త్వం మ

హాభాగ్యం కిముతనామవత ఇత్యపాస్యత్వాన్యస్తాయలే బ్రహ్మనామనిర్వచనో

న ఏవంనామవతోవెత్తా ఏవంవిల్ (అహరహర్వావీవంవిత్స్వగ్ంలొక మేతి)

ఉక్తార్థమ్ — ఇత్యష్టమప్రపాఠకే తృతీయఖండధాప్యమ్ —

అ— ఉపాస్యస్తుత్వభం నామోక్తావతాద్యైన్వనైవ నామాక్షరాణీప్ర

స్తాతి (తానీతి) తానికానీత్యపేక్షాయామాహ (ఏతానీతి) కథంతకార ఇ

త్యచ్యతే- ఈకారస్యాపి తత్రధావాదిత్యాశంక్యాహ (ఈకారఇతి) తద్య

క్ష తీర్ణ్యక్షరాణీన త్రియమితితి రంగరామానుజీయపాఠః

హేతుమాః

) దీర్ఘమి

సక్షితత్వ

సంయత్యధః త్రియాణామక్షరాణా

సంపాతరథ

నిధానరణ్యపక్షి నణావిభాగాన

తద్యమధశబ్దాః తానిత్యక్షరసామాన్య సత్వత్వం కథమక్షరేపూర్వేయ
 మిత్యక్షరేణ పరియోక్తానియమతీత్యాకాంతాయాం నియమనసాన్విభావ్య నెత్త్యా
 హ (ఆశనెతి) యమిత్యక్షరస్య నియమనసాన్విభావ్య మేవసాధయతి (య
 ద్యస్తాద్యో స్త్యతత్త్వవిధానత్వే అనుభవమనురూపయతి (సంయత్యేత్యేతి) య
 మా యమిత్త్యక్షరేణ తస్యపూర్వాభ్యాముపరిష్టాద్భావిత్యం తస్మియా
 మకత్వే హేతురతి మత్వాహ (ఏతెనెతి) లక్ష్యేతే. పూర్వేఅక్షరేణిశేషః
 బ్రహ్మణస స్త్యేమితి నామ, తస్యయన్నిర్వచనంకృతం తస్యపరియోజనఘాహ (బ్ర
 హ్మైతి) ఫలవాక్యస్థమేవంపిత్తదంవ్యాకరోతి (ఏవమితి) వాక్యంతునవ్యా
 వ్యయం - ప్రాగవవ్యాఖ్యాతత్వాదిత్యాహ (అహరితి) ..... ||x||

—ఇత్యప్తమప్రపాఠకెత్తీయఖండభాష్యటికా—

రం—* (తానిహవావితానితీత్యక్షరాణిసత్తియమితి) సత్తీయమితిస
 త్యనామత్వ్యక్షరాత్తకమిత్యధః (తద్యత్స్వత్తమృతం ఆధయత్తిత సత్వత్వం)
 అప్రత్యేతమత్త్యక్షరాభ్యావ్యంచేతనాచేతనెనిదిశ్యేతే (అధయద్యుతేనాభే
 య) అమృతత్వమిత్యక్షరాపేణోపలక్షితేఉభేయచ్చతీయమిత్యధః
 తద్యత్సంహరితి (యదనెనాభేయచ్చతితస్తాద్యం) అనేనచేతనాచేతనత్వ
 రూపేణఉపలక్షితే ఉభేయతాయచ్చతి- తస్తాద్యమిత్యధః నామనిర్వచనాభి
 జ్ఞంస్తాతి (అహరహర్వాపీవం విత్వ్యక్షంలాకమేతి) పూర్వవత్సప్తాంతః ||x||

—ఇత్యప్తమప్రపాఠకెత్తీయఖండభాష్యం—

ఉ—అథయతత్తా ససేతుర్విభృతిరేషాం లోకానామసంభేదా
 యనైతన్ సేతుమహోరాత్రేతరతో నజరానమృత్యుర్నకోకౌ
 నసుకృతంనదుష్కృతిగ్న ర్వేపాప్తానాంతోనివర్తంలైఽపహ
 • తపాప్తాప్యేషబ్రహ్మలాకః. || ౧ ||

శం—(అథయత తేతి) ఉ కలక్షణోయస్సమృసాదః, తస్య స్వరూపం వ
 త్యమాత్రైకైరనుకేత్తుగుతైఃపున నూయఃబ్రహ్మచర్యసాధనసంబంధాథం,
 యత్ప్రపంచం- యథో కలక్షణలక్షా-సంసేతురివసేతు, విభృతిఃవిభరణః-అనేనహిన్

౬౭౮ సానన్దగిరియతీకశత్రో భావ్యరంగం

యామ

ర్షం జగద్వర్ణాశ్రమాదిరమృతం కఫలాదిభేదం

యావంవిద

ధతా విధృతం, అధిగమ్యచణంహీనం

హృత్కేతుర్వి

ధృతిః-కిమథంసస్థేః, అహ- ఏషాం ఘోర

కర్తృకర్మ

ఫలాశ్రయాణామనంభేదాయ- అవిదారణాయ, అవినాశాయేత్వేనాల్, కింవిశిష్ట

శ్చాసాసేతురితి, ఆహ (నేతం) సేతుం ఆత్మానమహోరాత్రే సర్వస్యజని

మతః పరిచ్ఛేదకౌసత్తి, నైతంతరతః, యథాన్యేసంసారిణః కాలేనాహోరాత్రాది

లక్షణేన పరిచ్ఛేద్యానాం, నతథాఽయంకాలపరిచ్ఛేద్యఇత్యేభిప్రాయః* యస్మా

దర్శ్యాగ్నత్వరోఽహోభిఃపరివతతఇతిశ్చుత్సంతరాల్, అనివీచనంసజరాతరతి

సప్రాప్నోతి, తథానమృత్యుః- సశౌకః- ససుకృతం- సదుష్కృతం- సుకృత

దుష్కృతైధర్మాధర్మాః ప్రాప్తిరత్యైతరణశబ్దేనాభిప్రేతా- నాతికృమణం, కా

రణంహ్యేత్తా- సశక్యంహి కారణాతికృమణంకతుంకార్యేణ, అహోరాత్రాదిచ

సర్వం సతఃకార్యం అన్యేనహ్యన్యస్య ప్రాప్తిరతికృమణంవాక్యేయేత- సతుతే

నేవతస్య, నహి ఘటేన మృత్యాప్యేతేఽతికృమ్యలేవా; యద్యపిపూర్వమ్ *

యత్రాపహతపాష్టిత్యాదినా పాస్తాదిప్రతిపేదః క్తవః, తథాపీహాయం విశే

షః- సతరణితి- ప్రాప్తివిషయత్వం ప్రతిషిధ్యతే, తత్కావిశేషేణ జరాద్యధా

వమాత్రముక్తం, అహోరాత్రాద్యాడక్రాంతకృత్యాన్యే- సర్వేపాస్తానడవ్యం

తే, అతః అస్మాదాత్మనస్సేశోర్నివతంలేఽప్రాప్త్యైవత్యధః, అపహతపా

స్తాప్యాషబ్రహ్మైవలూకోబ్రహ్మలూకఉక్తః.

॥ ౧ ॥

ఆ-వాక్యాంతరమాదత్తై (అథేతి) తస్యకాత్మర్యమాహ (ఉక్తలక్షణఇతి)

ప్రకారాంతరేణ స్తుతిప్రారంభాథోవాక్యస్థాఽధశబ్దః, కిమితిస్తుతిర్యపేక్షా

యాం స్తుత్యేబ్రహ్మణ్యాధారే బ్రహ్మచర్యాభ్యసనసాధనస్యసంబంధవిధానాథా

మిశ్యాహ (బ్రహ్మచర్యేతి) యథామృదాదిమయస్సేతుర్వ్యవస్థామౌతురస్యేదం

క్షేత్రమితి- తథాఽయమపి వ్యవస్థామౌతురిత్యాహ (సేతురివేతి) సేతుత్వం సా

ధయతి (విధృతిరితి) విధారకత్వముపపాదయతి (అననేతి) వర్ణాశ్రమాదిత్యాది

శబ్దోవయోఽవస్థావిషయః- ఫలాదీత్యాదిశబ్దస్తు తదవాంతరజాతీయవిషయః, క

తేననురూపకీయాదిభేదవిషయనియమైస్సహ వర్ణాదివ్యవస్థాపయతా పరమే

శ్వరేణసర్వం జగద్విధృతమితిసంబంధః, అన్వయముఖేనాక్రమేవవ్యతిరేకముఖ

గాహ (అధిగమ్యచణంహీతి) ఉక్తమేవాథంప్రశ్నపూర్వకంవిశదయతి (కిమర్థ

మిత్యాదినా) నైతమితి ప్రతీకగ్రహణంయత్ - తద్వ్యాచక్ష్యే (సేతుమిత్యాది
నా) తదేవ వైధర్మ్యకృష్టాంతసప్తయతి (యథేత్యాదినా) పరమాత్మనా న
కాలపరిచ్ఛేద్యతేత్యతాగ్రధర్వణశ్రుతింప్రమాణయతి (యస్తాదితి) తరతీతి- తరతే
రతికృమణార్థోనాత్మనిసంభవతీత్యత్రహేతుః (కారణహీతి) కార్యస్యకా
రణాతికృమణమధూల్-అహోరాత్రాహ (అహోరాత్రాదిచేతి) తస్మిన్తేకృత్యాపి నిషేధే
హేతుమాహ (అస్యేనైతి) తరతివాన్య- స్థాదివాక్యేన పౌనరుక్త్య
మాశంక్యపరిహరతి (యద్యపితి) విశేషణాః త్యాత్మ్యేకంప్రతిషేధవచ
నాసంభవమభిప్రేత్యాహ (అహోరాత్రాద్యాశ్చితి) పాపకార్యమాత్మానమపా
ప్రేవ నివర్తత ఇత్యథాః, తన్నిష్కర్తౌ హేతుమాహ (అపహతైతి) || ౧ ||

రం—(అథయతత్తానసేతుర్విగృహితేషాంలోకానామనవ్యేదాయ) ఉక్తల
క్షణలక్షణసేతురసవిద్యతీః; విధారక ఇత్యథాః, కేమథాంసేతుర్విగృహితేత్యతా
హ (ఏషాంలోకానామనవ్యేదాయేతి) అసంధేదః- అసంకరః, యద్యయంపర
మాత్తా న్వచాననైన జగన్నధారయేత్ - సర్వసర్వార్థాణాంసాంకర్యమేవస్యాత్, పృ
థివ్యాగంధవత్త్వం- జలస్యతైత్వం- తేజసఃశక్త్యమిత్యాదయోపిధర్మాపరమా
త్తాజ్ఞమావ్యవస్థితాభవంతి, * సినోతి బద్ధాతి న్వస్తి చిదచిదస్త్రజాతమనం
కీణమితి సేతురుచ్యత ఇతి * సామాన్యాత్ప్రతిపాద్యతేధాషిరం (నైతం సేతు
మహోరాత్రే తరతీనజరానమృత్యుర్నాశోనసుకృతంనదుష్కృతమ్) * త
రతిః ప్రాప్తవచనః- వేదాంతతరతీతివదితి తత్రైవభాషితత్వాత్, ఏతంపరమా
త్మసేతుమహోరాత్రే పరిచ్ఛేదకత్వేన సప్రాప్నువతః, జరాదికమపిసప్రాప్నో
తీత్యథాః, ఉక్తమథాంసిగమయతి (సర్వేపాప్తానాంతానివర్తంతే)కాకాదిమ
పాప్తశబ్దస్యాముఖ్యతేషి సుకృతిదుష్కృతయోరలోకకముముక్షునిష్ఠసాధన
త్వలక్షణపాపశబ్దసప్రవృత్తినిమిత్తసంభవాత్ పాప్తనిష్ఠో ముఖ్యఇతివాసార్యై
లఘుసిద్ధాంతేవణితి, తత్రహేతుమాహ (అపహతపాప్తాప్యేషబ్రహ్మలో
కఇతి) బ్రహ్మరూపాలోకఏషః అపహతపాప్తా, హిహేతౌ, యస్తాదయమప
హతపాప్తా- తస్మాత్సర్వేపాప్తానోఽతానివర్తంత ఇత్యథాః, పాపహేతుకర్తా
చరణేపి తనుత్వత్ప్రతిబంధశక్తియోగిత్వమేవహి- అపహతపాప్తత్వం, తస్మా
న్నపాప్తశబ్దముఖ్యథాసుకృతదుష్కృతయోస్తత్ఫలభూతజరాదీనాం

౬౫౦ సాందగిరియతీకశక్తిరభావ్యరంగరామసుజభావ్యయక్తాయాం

ప్రసక్తిరీత్యథాః.

॥ ౧ ॥

ఉ—తస్మాద్వావతన్ సేతుంతీర్వాంధస్సన్నసంధో భవతివిద్ధ
సస్సన్నవిద్ధో భవత్యవతాపీసన్ననుపతాపీభవతి తస్మాద్వావతన్
సేతుంతీర్వాంధపిన్ గాభినిష్పద్యతే సకృద్విభాతా
వ్యావైషబ్రిహ్మలా ॥ ౨ ॥

శం—యస్మాచ్ఛస్థాః సతస్సన్యితోనత్యశరీరస్యతస్మాద్వై
వీతు-అత్తాను సేతుంతీర్వా- భవతిదేహవత్తైవపూర్వమంధోపిసన్
తథా- విద్ధస్సన్దేహవత్తైవ వియోగే సేతుంప్రాప్యవిద్ధోభవతి, తథాఉ
పతాపీ, రోగాదువతాపవాన్ సన్ననుపతాపీభవతి. కించ యస్మాదహోరాత్రేన
స్తస్సేతా- తస్మాద్వావతన్ సేతుంతీర్వా- ప్రాప్యనక్తమపి - తమోయాపరా
త్రింపి నర్వమహారేవాభినిష్పద్యతే. విజ్ఞప్త్యాత్మజ్యోతిస్సన్వరూపమహరివాహ
స్సదైకరూపం విమషన్సుష్పద్యతఇత్యథాః. సకృద్విభాతః, నదావిభాతః. స
దైహూపః స్వేనరూపేదైవబ్రిహ్మలాకః. ॥ ౨ ॥

ఆ—యథోక్తసేతుప్రాప్తాఫలితమాహ (యస్మాదితి) స్యాభావికస్యానర్థ
త్యమిత్యాశక్త్యాహ (దేహవత్త్వఇతి) విద్ధః దుఃఖాదిసుఖంభీ, ఇతశ్చాత్మ
సేతారస్త్రిమహాభాగధేయత్యమిత్యాహ (కించేతి) కథం నర్వమపి తమోయాప
మహారేవవిమషన్సన్యితో- సహివిద్యయాపివిరుద్ధోఽర్థస్సిద్ధతీత్యాశంక్యాహ
(విజ్ఞప్తీతి) తత్రహేతుమాహ (సకృదితి) బ్రహ్మలక్షణోవేద్యాలోకః స్వప్రకా
శచిదేకతానాయతోఽవతిష్ఠతే- అతస్తద్యూవత్యాద్విమషాయథోక్తరూపత్య
మవిరుద్ధీమిత్యథాః. ॥ ౩ ॥

ఋ—(తస్మాద్వావ వీతుం సేతుంతీర్వాంధస్సన్నసంధోభవతి విద్ధస్సన్నవిద్ధో
భవతి ఉపతాపీసన్ననుపతాపీభవతి) యస్మాదయమపహతపాస్తా- తస్మాదేవవీతుం
పరమాత్మలక్షణం సేతుం ప్రాప్య పూర్వమంధ్యాయధవేధజ్వరాదియుక్తదే
హోపిసన్ తద్దోషరహితవిద్యదేహాయుక్తోభవతీత్యథాః (తస్మాద్వావవీతుం సేతుం
తీర్వాంధపిన్ కమహారేవాభినిష్పద్యతే సకృద్విభాతావ్యావైషబ్రిహ్మలాకః) ప
రమాత్మానం ప్రాప్తస్య తమిస్సారాత్రిరపిదీవైవ. తస్మాజ్ఞానప్రసక్తైరభావాద
హస్సద్భవసారాత్రిః, అహోరాత్రీయోర్నవిశేషఇత్యథాః, తత్రహేతుః- ఏషక
హర్వోక్తోబ్రహ్మలాకః హి యస్మాత్ సకృద్విభాతః, నర్వదా బ్రహ్మస్వరూప

ప్రకాశస్యానామృతతయా భానమానత్వాదిత్యధః.

॥ ౨ ॥

ఉ—తద్యవీవైతంబ్రహ్మలూకంబ్రహ్మచర్యేణానువిందంతి తేషా

మైషబ్రహ్మలూకస్తేషాన్ సర్వేషు లోకేషు కామచారోభవతి ॥ ౩ ॥

—ఇత్యష్టమ ప్ర పాఠకే చతుర్థఃఖండః—

శం—తత్తత్ప్రవీచనశ్చైతం- యథోక్తంబ్రహ్మలూకం బ్రహ్మచర్యేణ- (స్త్రీవిషయత్వష్టాశ్వాగేన శాస్త్రాచార్యోపదేశమనువిందంతి- స్వాత్మసంబేద్యతామాపాదయంతియ- తేషామేవ- బ్రహ్మచర్యసాధనవతాంబ్రహ్మవిదామేషబ్రహ్మలూకః, నాన్యేషాం (స్త్రీవిషయసంపృక్తజాతత్వష్టానాం బ్రహ్మవిదామపీశ్యధః, (తేషాంసర్వేషు లోకేషు కామచారోభవతి) ఉక్తాధః, తస్మాత్పురమమైతత్వాధనం బ్రహ్మచర్యం బ్రహ్మవిదామిత్యభిప్రాయః.

॥ ౩ ॥

—ఇత్యష్టమ ప్ర పాఠకే చతుర్థఃఖండభాష్యమ్—

అ—విద్యాభయేషాం శ్రీశిష్యావ్యవస్థితేన ద్యౌతస్థలం విద్యావత్త్వేనకమాంసిధ్యతీత్యాశంక్యాహ (తత్కేతి) బ్రహ్మచర్యవతాంవిద్యాదావరాబ్రహ్మలూకాభవతీత్యధః, తేషామేవేద్యేనకాంబ్యాతీతమర్థమాహ (నాన్యేషామితి) బ్రహ్మవిదామపీతి- వాఙ్మత్రీబ్రహ్మవిత్త్వముచ్యతే. తేషాం బ్రహ్మచర్యవతాం బ్రహ్మవిదామితియావత్. బ్రహ్మచర్యసాధనవతామేవ బ్రహ్మవిత్త్వేనబ్రహ్మభ్యోలోకాభవతీతిస్థితే ఫలితిమాహ (ఐస్తాదితి) సాధనం బ్రహ్మవిద్యాయామితిశేషః. బ్రహ్మవిదామితి- భావినీ సృష్టిమాశ్రిత్యాప్రీతమ్.

॥ ౩ ॥

—ఇత్యష్టమ ప్ర పాఠకే చతుర్థఃఖండభాష్యటీకా—

.రం—(తద్యవీవైతంబ్రహ్మలూకంబ్రహ్మచర్యేణానువిందంతి తేషామేషబ్రహ్మలూకఃస్తేషాన్ సర్వేషు లోకేషు కామచారోభవతి) యేవతం-పరమాత్మానః (స్త్రీవిషయత్వష్టాశ్వాగరూపబ్రహ్మచర్యపూర్వకశాస్త్రాచార్యోపదేశాదినా అనువిందంతి- జానంతి తేషామేషేద్యబ్రహ్మప్రాప్తిస్సర్వలోకానుభవశ్చ. సబ్రహ్మచర్యహీనానామిత్యధః, సూత్రితం * ధృతేశ్చ మహిమ్నోఽస్మాప్తిన్నుపలభేతి * ఏషసేతుర్విధరణమహిమాలాకానామసంభేదాయైతి పరబ్రహ్మమహిమత్వేన పరిసద్దన్య జగద్విధరణమహిమ్నో దహరాకాశేషలభ్యమానత్వాద్దహరాకాశేపరబ్రహ్మైత్యధః. ॥ ౩ ॥—ఇత్యష్టమపర్వపాఠకేచతుర్థఃఖండభాష్యమ్—

ఉ—అథయద్యజ్ఞఇత్యాచక్షతే బ్రహ్మచర్యమేవ తద్బ్రహ్మచర్యే

౬౦౨ సాందగ్రియతీకశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయ్యక్తాయాం

అహోనయోజ్ఞాతాతంవిందతేఽథయదిష్టమిత్యాచక్షతేబ్రహ్మచ
ర్యమేవతద్బ్రహ్మచర్యేణహ్యేష్టాత్తానమనువిందతే ॥ ౧ ॥

శం—యతా, నసేతుత్వాదిగుణైఃస్తుతిః, తత్ప్రాప్తయోజ్ఞానసహకారిసా
ధనాంతరం బ్రహ్మచర్యాఖ్యవిధాతవ్యమిత్యాహ. యజ్ఞాదిభిః తత్ స్తాతికర్త
వ్యాధాం; అథ యద్యజ్ఞాత్వాచక్షతే, లూకే వరహపురుషార్థసాధనం కథయ
న్తిశిష్టాః, తద్బ్రహ్మచర్యమేవ. యజ్ఞస్యాపి యత్ఫలం- తద్బ్రహ్మచర్యవల్లభతే-
అత్యయజ్ఞాపి బ్రహ్మచర్యమేవేతిప్రతిపత్తవ్యం. కథం బ్రహ్మచర్యంయజ్ఞాత్వా, ఆ
హ, బ్రహ్మచర్యేణైవహి, యస్తాయోజ్ఞాతా- సంతం- బ్రహ్మలూకం యజ్ఞస్యా
పి పారమ్యర్యేణ ఫలభూతంవిందతే- లభతే తత్యయజ్ఞాపి బ్రహ్మచర్యమేవేతి
యోజ్ఞాతేత్యక్షరానువృత్తిర్యజ్ఞోబ్రహ్మచర్యమేవ. అథ యదిష్టమిత్యాచక్షతే, బ్ర
హ్మచర్యమేవతత్- కథం. బ్రహ్మచర్యేణైవ-సాధనేన తమిశ్వరమిష్టాన్ పూజయ
త్వా. అథవా ఏషణామాత్మవిషయాంకృత్వా తమాత్మానమనువిందతే, ఏషణా
దిష్టమపి బ్రహ్మచర్యమేవ. ॥ ౧ ॥

ఆ—అథ యథోక్తపరమాత్మప్రాప్తిసాధనైజ్ఞానేనసహకారిబ్రహ్మచర్యప్రా
ప్తేవాక్తా- తథాచక్రతం బ్రహ్మచర్యవిషయేణోత్తరంగిణేనేత్యాశ్చాగ్రహ
(యతేత్యతి) శమాద్యపెక్షయా అంతరిబింబి. ఉక్తిమపి బ్రహ్మచర్యవిధాతామన
స్తరంగిణవిష్టతిరిత్యర్థః. కిమితి తేహి తస్య స్తుతిరిత్యాశ్చక్ర తస్యావిధి
శేషత్వఃదగ్ధయతి (యజ్ఞాదిభిశ్చేతి) శ్చుతిరాహోతరవాక్యమిత్యక్తం-తదా
దామవ్యాకరోతి (అథేత్యాదినా) బ్రహ్మచర్యస్యాక్రీత్యా విధిత్వితత్వే తదీయ
స్తుతిప్రారంభాధోఽథశబ్దః. యజ్ఞస్యబ్రహ్మచర్యేఽంతర్యామినాసాధయతి(య
జ్ఞస్యాపితి) ఉక్తమేవార్థమాకాంక్షాదావరాసమర్థయతే (కథమిత్యాదినా)
పారమ్యర్యేణ ఏత్రశుద్ధివాప్తేణైవార్థః, సకలం ఫలదావరా యజ్ఞోబ్రహ్మ
చర్యేంతర్భవతి- కింతు యకారజ్ఞకారసంస్పర్శాద్మిత్యాహ (యోజ్ఞాతేతి) ఇష్ట
స్య బ్రహ్మచర్యాంతర్యామినాకాంక్షాదావరాస్ఫూరయతి (కథమిత్యాదినా) పూ
జయిత్వా- తమాత్మానమనువిందతేఇతిసంబంధః. బ్రహ్మచర్యేణాత్మవిషయైషణాని
షాద్యతే- ఇష్టేనాపి తదేవసంపాద్యతే- తస్మాదేషణాదుభయసాదృశ్యరూపా
దిష్టమపి యజ్ఞవద్బ్రహ్మచర్యమేవత్యాహ (ఏషణాదితి) ॥ ౧ ॥

౬౦౩ యజ్ఞేష్టసత్త్వాయణమానానాశకాయనారణ్యాయనాఖ్యానికమార్గి

బ్రహ్మచర్యసాధ్యత్వాత్, బ్రహ్మలోకసాధనత్వేన ప్రస్తుతం ప్రాప్సిదిష్టంబ్రహ్మచర్యమేవేతిస్తాతి (అథయద్యజ్ఞశ్చత్వాచక్షతేబ్రహ్మచర్యమేవతిత్) లోకేయత్ - పాకయజ్ఞహవిర్యజ్ఞాదికం కర్మమైదికాః యజ్ఞశ్చత్వాచక్షతే- తద్బ్రహ్మచర్యసాధ్యత్వాత్ - బ్రహ్మచర్యమేవేత్యర్థః - నను యజ్ఞస్య కథం బ్రహ్మలోకసాధనబ్రహ్మచర్యసాధ్యత్వం సహ బ్రహ్మవ్యాప్తిసాధనస్య బ్రహ్మచర్యస్య యజ్ఞోద్వాసమిత్యాశంక్య బ్రహ్మచర్యసాధ్యస్యబ్రహ్మవ్యాప్తిసాధనస్యజ్ఞానస్యయజ్ఞరూపత్వాత్ జ్ఞానసాధనస్యబ్రహ్మచర్యస్యయజ్ఞసాధనత్వమస్తిత ప్రతిపాదయతుమేకశబ్దరూపితత్వేన తయోరైక్యంనుపాదయతి (బ్రహ్మచర్యేణహ్యేనయోజ్ఞాతాతంవిందతే) బ్రహ్మచర్యపురస్కరబ్రహ్మజ్ఞానవాన్వితం బ్రహ్మలోకంవిందతేఇత్యర్థః అత్యయోజ్ఞాతాబ్రహ్మచర్యేణైత్యుక్త్యామోజ్ఞాతేత్యస్య బ్రహ్మచర్య సాధ్యత్వం ప్రతీయతే యోజ్ఞాతేతి శబ్దైకదేశస్య యజ్ఞశబ్దస్యయజ్ఞశబ్దస్యద సామ్యకృతాభేదాధ్యనసారేన తదథా భేదాధ్యనసాయమూలాయజ్ఞసాధిపి బ్రహ్మచర్యసాధ్యతేతిభావః ఏవముత్తరత్రాప్రదగ్ధవ్యం (అథయదిష్ట మిత్యాచక్షతే బ్రహ్మచర్యమేవతిత్ బ్రహ్మచర్యేణహ్యేవప్రాప్త్యానమనువిందతే) అత్రాపిబ్రహ్మవ్యాప్తిసాధనస్య బ్రహ్మచర్యసాధ్యస్య పరమాత్మపూజనస్య దివ్యపూర్ణామావాదీష్టీనాంచ ఇద్వైత్యేకశబ్దరూపితత్వేనాభేద్యాన్వనసాయః ॥ ౧౦ ॥

ఉ - అథయత్సత్త్వాయణమిత్యాచక్షతే బ్రహ్మచర్యమేవ తద్బ్రహ్మ

చర్యేణహ్యేవసతిఆత్మనస్త్రాణంవిందతేఇతిన్యాసమిత్యాచక్ష

తే బ్రహ్మచర్యమేవ తద్బ్రహ్మచర్యేణ హ్యేవప్రాప్త్యానమనువిద్యమనుతే॥

శం - అథయత్సత్త్వాయణమిత్యాచక్షతే- బ్రహ్మచర్యమేవతిత్తథా. సతిః పరస్తాదాత్మనఆత్మనస్త్రాణం రక్షణం బ్రహ్మచర్యసాధనేనవిందతే, అతస్సత్త్వాయణశబ్ద్యమపిబ్రహ్మచర్యమేవతిత్; అథయన్యాసమిత్యాచక్షతే బ్రహ్మచర్యమేవతిత్ బ్రహ్మచర్యేణైవ సాధనేన యక్తస్సన్నాత్తానం శాస్త్రాచార్యాభ్యామనువిద్యపశ్యాన్తు నుతే భాగ్యయతి అతోమానశబ్ద్యమపిబ్రహ్మచర్యమేవ ॥ ౧ ॥

ఆ - బహుయజమానకంవైదికంకర్మ - సత్త్వాయణం తథా - యజ్ఞవదిష్ట వచ్చేత్యర్థః కథంసత్త్వాయణం బ్రహ్మచర్యేంతర్భావలిత్యాశంక్యాహ(సతేత్యతి)॥

రం - (అథయత్సత్త్వాయణమిత్యాచక్షతే బ్రహ్మచర్యమేవతిత్ బ్రహ్మచర్యేణ హ్యేవసతిఆత్మనస్త్రాణంవిందతే) అత్రాపిబ్రహ్మప్రాప్తిసాధనస్య బ్రహ్మచ

సానన్దగిరియశివశాస్త్రిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం

భృసాధ్యస్య విషయాంతరవిముఖిరణస్యసచ్చబ్దితాత్పర్యాణస్య గవామయనాది
సత్రస్యచ నత్త్రాయణరూపైశబ్దరూపితత్వేనాభేదాధ్యవసాయః (అథయ
న్దైనమిత్యాచక్షతేబ్రహ్మచర్యమేవతదబ్రహ్మచర్యేణవ్యేవాత్మాన మనువిద్యమ
నుతే) వాఙ్మయమనలక్షణమానస్య బ్రహ్మచర్యసాధ్యాత్మశేవణాధీనమననస్యచ
మానరూపైశబ్దరూపితత్వేనాభేదాధ్యవసాయః

॥ ౨ ॥

ఉ—అథయదనాశకాయనమిత్యాచక్షతేబ్రహ్మచర్యమేవత దేష హ్య

త్తాననశ్యతియం బ్రహ్మచర్యేణానువిందతేఽథయదరణ్యాయ న

మిత్యాచక్షతే బ్రహ్మచర్యమేవతదరశ్చహవైద్యశాస్త్రణపౌబి

హ్మలోకే తృతీయస్యామితాదివితదైరంమదీయగ్ సరస్తదశ్యత్థ

స్సామనవనస్తవరాజితాపూర్వహ్మణః ప్రభువిమితగ్ హిరణ్యం ॥ ౩ ॥

శం—అథయదనాశకాయనమిత్యాచక్షతే బ్రహ్మచర్యమేవతల్ యం. అత్తా

నంబ్రహ్మచర్యేణానువిందతే - సపష్యతాబ్రహ్మచర్యసాధనవత్సానశ్యతి త

న్దైనదనాశకాయనమపి బ్రహ్మచర్యమేన అథయదరణ్యాయనమిత్యాచక్షతేబ్రహ్మ

చర్యమేవతల్ అరణ్యశబ్దప్రయోరణ్యవయోర్బ్రహ్మచర్యవత్ ఽయనాదరణ్యాయ

నం బ్రహ్మచర్యంయోజ్ఞానాద్యజ్ఞః ఏషణాదిష్టం సతస్తాత్మత్వత్త్రాయణం మన

నాన్తానంత్ర(న)నాశనాదనాశకాయనంఅరణ్యయోగేనమాదిరణ్యాయనంఇత్యా

దిభిర్మహద్భిః పురుషాఃసాధనైఃస్తుతత్వాద్బ్రహ్మచర్యపరమజ్ఞాన సహ

కారికారణంసాధనమిత్యేతాబ్రహ్మచర్యాయన్నిహారణేతిమమిష్యథా తల్-త

తేహిబ్రహ్మలోకేతరస్పహవై ప్రిసద్దేవశాస్త్రణపౌ - సముద్రోసముద్రావ

మేవానరసీ తృతీయస్యాం భువమంతరిక్షం చాపెక్ష్యతృతీయాప్యోః తస్యాం

తృతీయస్యామితః అస్తాల్లాకాదారభ్యగణ్యమానాయాదివి తల్ తత్త్రైవ

దైరం ఇరా- అన్నంతస్తయవిరి మండః తేనపూణ మేరం మదీయం తమవ

యోగినామదకరం హవోత్పాదకం సరి తత్త్రైవచాస్వత్థః నృక్షః సామనవ

నానామతః సామః అమృతం తన్నిస్సృజః అమృతసృవఇతివా తత్త్రైవచ బ్ర

హ్మలోకేబ్రహ్మచర్యసాధనరహితైః బ్రహ్మచర్యసాధనవద్భ్యోఽన్వేర్నజీయత

ఇత్యవరాజితానామపూః పురీబ్రహ్మణః హిరణ్యగర్భస్య బ్రహ్మణాచప్రభుణా

విశేషేణమితం నిమిత్తం తచ్చహిరణ్యం- సౌవణ్యం ప్రభువిమితం మండవ

మితివాక్యశేషః ॥

॥ ౩ ॥

ఆ—ఉపవాసపరాయణత్వం అనాశకాయనం తత్కథం బ్రహ్మచర్యేంతర్భవతిత్యాశంక్యాహ (యమాత్మానమితి) అరణ్యోయనం, అరణ్యవాసః తత్కథం బ్రహ్మచర్యాంతర్భూతమిత్యాశక్యాహ (అరణ్యశబ్ద్యయోరితి) విస్తరణోక్తమథం సంక్షిప్త్యాహ (యోజ్ఞానాదిత్యాదినా) యోబ్రహ్మచర్య తాత్పర్యోజ్ఞానాదాత్మానం విందతే సబ్రహ్మలోకంలభతే తస్మాద్యజ్ఞోబ్రహ్మచర్యమితి యోజనా ఆదిశబ్దేనస్వస్వపరమపుయషాధనాధనత్వంగృహ్యతే || 3 ||

౪—(అథయదనాశకాయనమిత్యాచక్షతే బ్రహ్మచర్యమెవతల్ విషహ్యత్వాన నశ్యతియం బ్రహ్మచర్యేణానువిందతే) బ్రహ్మచర్యసాధనాశాధానమూపఫలస్వచానశసలక్షణమగ్రస్వచానాశకాయనశబ్దైక్యకృత్ ౭ ఛేదః (అథయద, రణ్యోయనమిత్యాచక్షతే బ్రహ్మచర్యమెవతల్ అరణ్యహవైశ్యశ్చాణపౌ బ్రహ్మలోకేతృతీయస్యామితాదివి) ఇతి—ధూలాకాపెక్షయాతృతీయమ్యశబ్దే బ్రహ్మలోకే అరణ్యసంజ్ఞకాణపౌస్తః అతశ్చరణ్యోయనస్యబ్రహ్మలోకస్వచారణ్యవాసస్వచారణ్యోయనశబ్దకృతో ౭ ఛేదః ఘనంచతుర్ముఖలోకాంతాంతరిక్షలోకంచాపెక్ష్యధగవల్లోకిస్య తృతీయత్వం నరుచతుర్ముఖలోకస్య తృతీయత్వమితి మంత్రవ్యం ప్రశ్నోపనిషదిచతుర్ముఖలోకస్యావ్యవతిరిక్ష లోకకోటానిపాశితత్వాత్ ప్రసంగాద్భగవల్లోకచిహ్ననికానిదిగాహ) నిదైరన్యదీయం సరస్తదశ్వత్తస్సామనవసః) తల్ తత్రవిరమదీయనామకింసరః అస్తితి శేషః ఇరయా అమృతేనమాద్యం తేయస్తిం స్తదైరన్యదీయం అమృతమయంసంజ్యాయథః సామనవననామా అశ్వత్తశ్చస్త్రీయథః చంద్రీనవాహ్లాదకత్వాత్ సామనవనత్వం (తదపరాజితాపూర్వహః) తల్; తత్రాబ్రహ్మవిద్భిః పాప్తుమశక్యత్వేనాపరాజితానా మపరబ్రహ్మణః పురీదాస్త్రీయథః (ప్రభువిమిశం హిరణ్మయం) మంటపమితి శేషః ప్రభుణా భగవతాపిశేషణమితం స్వభోగభూమిత్యేన విశేషతః పరిగృహీతమిత్యథః భగవతోవాప్తవశేషి నిత్యవిగ్రహవిశిష్టతయా సన్నిధానాద్విమితత్వం అతిశ్చతద్దేశవిశిష్టబ్రహ్మస్యాప్తిరేవ బ్రహ్మప్రాప్తిరితిభావః || || 3 ||

ఉ—తద్యవవైతానరంజన్యంచాణపౌబ్రహ్మలోకేబ్రహ్మచర్యేణానువిందంతి తేషామైవైవబ్రహ్మలోకస్తేషాగ్నర్షమహాకముకామచారోభవతి

ఇత్యష్టమప్రపాతకే పశ్చిమఃఖండః

౬౦౬ సాసన్దగిరియటికశక్తురభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయామ్

శం—తత్, తత్ర బ్రహ్మలోకేవితావణవావరణ్యాభ్యావుక్తాబ్రహ్మచర్యే
 ణ సాధనేనానువిచింతయే, తేషామెషా, యోవ్యాభ్యాతాబ్రహ్మలోకః తేషాం
 చ బ్రహ్మచర్యసాధనవతాం బ్రహ్మవిదాంస ర్వేషు లోకేషుకామచారోభవతినా
 న్యేషామబ్రహ్మచర్య పరాణాం బాహ్యవిషయానక్తబుద్ధీనాంక దాపీత్యథః స
 న్యత్తిత్వమింద్రస్త్వం యమ స్త్వం వరుణశ్చత్వదిభ్యధాకశ్చిత్ స్తూయతేమ
 హర్తాః ఏనమిష్టాదిభిః శబ్దేర్నస్త్యాగ్రిదివిషయత్విష్టానివృత్తిమాత్రం సుత్య
 ర్హం కింతహి జ్ఞానస్యయోక్ష సాధనత్వాత్తదేవేష్టాదిభిః స్తూయత ఇతికేచిత్
 స, స్త్యాగ్రిదిబాహ్యవిషయత్విష్టావహృతేచిత్తానాం ప్రశ్నిగాత్తదివేక విజ్ఞానాను
 వపత్తిః * పరాంబిఖానిన్యత్తితస్త్వయమ్భాస్తస్మాత్ప రాజ్యశ్చతి నాంతరాత్త
 నిత్త్యాది శ్చోతి స్త్యుతిశ్చ తేభ్యః జ్ఞానసహకారికారణంస్త్యాగ్రిదివిషయత్విష్టాని వృ
 త్తినాధనంవిభాతిష్యమేవేతి యక్తేవత్స్త్వతిః, ననుచయజ్ఞాదిభిఃసుతంబ్రహ్మచ
 ర్యమితి యజ్ఞాదీనాం పురుషార్థసాధనత్వం గమ్యతే సత్త్వం గమ్యతే, సత్త్వి
 హబ్రహ్మలోకం ప్రతియజ్ఞాదీనాం సాధనత్వమభిప్రేక్ష్య యజ్ఞాదిభిర్బ్రహ్మచ
 ర్యం స్తూయతే కింతహి తేషాంప్రసిద్ధపురుషార్థ సాధనత్వమపేక్ష్య యథేం
 దాగ్రిదిభిరాజా, సతుయతేంద్రాదీనాం వ్యాపారః తత్రైవరాజ్యఇతి తద్వల్
 యఇమే లింగావాదయోవ్యాహ్మరౌకికాన్యుపేల్పజాన్యుపేత్రాదయోభోగాః, తే
 కింవాధివా ఆప్యశ్చ యథేహలోకే దృశ్యంలేతద్వల్ ఆణవవృక్షపూస్త్వ
 ణామంటనాన్యాహోస్వీన్తానసప్రత్యయమాత్రాణి కించాతః యదిపార్థివా
 ఆప్యశ్చస్తూలాస్సుగః పృథ్వాకాశే సమాధానానువపత్తిః పురాణేచమనో
 మయానిబ్రహ్మలోకేశరీరాదీనీతి వాక్యంవిరుద్ధేత * ఆశోకమహిమ మిత్యా
 ద్యాశ్చశ్చోతియః ననుసముదాస్సరితస్సరాంసివావ్యః కూపాయజ్ఞావేదామం
 స్తాగ్రిదియశ్చ మూర్తిమంతా బ్రహ్మణముపతిష్ఠంత ఇతి మానసత్వే విరుద్ధేత
 పురాణస్మృతిః స, మూర్తిమత్తైవప్రసిద్ధరూపాణామేవతంగమనానువపత్తిః
 తస్మాత్ప్రసిద్ధమూర్తివృత్తిరెకేణ సాగరాదీనాం మూర్త్యంతరం (సాగరాది
 భరువాత్తంబ్రహ్మలోకంగంత్వ)సాగరాదీనాయాపాంతరేణ బ్రహ్మలోక గంత్వ
 త్వం) కల్పనీయం తుల్యయాంబకల్పనాయాం యథాప్రసిద్ధావవ మానస్య ఆ
 కారవత్త్యః పుంస్త్యాగ్రిద్యామూర్తయోయుక్తాః కల్పయితుం, మానస దేహనురూ
 ప్యసంబంధోవపత్తిః దృష్టాహిమానస్య ఏవాకారవత్త్యః పుంస్త్యాగ్రిద్యామూర్త

యస్సస్మిన్నేన సమతా అన్యతావీవ * తథ మేన త్యాః కామా ఇతి శృతి సతా సతి వి
రుధ్యేతి- సమానస ప్రత్యయస్య సత్త్వాపవత్రైః మానసాహి ప్రత్యయాః స్త్రీ
పురుషాద్యాకారాః స్వస్మిన్మృత్యంతే ననుజాగ్రహ్యసనారూపాః సస్మిన్మృ
త్యాః నతు తత్సత్త్వాగ్రయస్సస్మిన్మృత్యంతే అత్యల్పమిదముద్యతే జాగ్రద్విష
యాతిపి మానసప్రత్యయాభినిర్వృత్తావీవ సదీహాభినిర్వృత్తతేజోఽబిన్నమయ
త్వాజ్జాగ్రద్విషయాణాం సంకల్పమూలాహిలో కా ఇతి చోక్తం * సమక్రపతాం
ద్యావాపృథివీ ఇత్యత్ర సర్వశృతిమచ ప్రత్యగాత్మనడత్పత్తిః పృశయశ్చ తత్రై
వస్థితిశ్చ * యథావా అరానాథా విత్యాది నోచ్యతే తస్మాన్మానసానాం బాహ్య
నాంచ విషయాణామితరేతరకార్యకారణత్వమిష్యతమీవ పీజాంకురవత్ యద్య
పి బాహ్యవీవమాసనాః మానసావీవచదాహ్యః నాన్యతత్వం తేషాం కదాదిదపి
స్వాత్మనిభవతి ననుస్వస్మిన్మృత్యుః పృతిబుద్ధసాన్యతాభవంతివిషయాః సత్యమే
వ జాగ్రద్స్వేధాపేక్షంతు తదన్యతత్వం నస్వతః తథాస్వప్నబోధాపేక్షంచజా
గ్రద్బుద్ధవిషయాన్యతత్వం నస్వతః నిశేషకారమాత్మీంతు సర్వేషాం మిథ్యా
ప్రత్యయనిమిత్తమితి వాచారంభణం వికారోనామధేయమన్యతం తీర్ణిరూపా
ణీ త్యేవనత్యంతాన్యపాన్యకారవిశేషతోఽన్యతం- స్వతస్సన్తాతీరూపతయా సత్యం
ప్రాక్సదా త్వప్రతిబోధాన్స్వవిషయేపి సంప్రసంగేన మేవ సస్మిన్మృత్యా ఇవేతి న
ః శ్చిద్విరోధః తస్మాన్మానసావీవ బ్రాహ్మలోకే కా అత్యాదయ స్సంకల్పాశ్చ పి
త్రాదయః కామాః బాహ్యవిషయభోగవదశుద్ధిరహితత్వాచ్ఛుద్ధసత్త్వ సంక
ల్పజన్యా ఇతి నిగతిశయనుభూత్వా శ్చైశ్వరాణాం భవంతిశ్చిథ్థః సత్త్వాత్
ప్రతిబోధేపి రజ్జామివ కల్పితాన్సర్వాదయస్సదాత్త స్వరూపమేవ ప్రతిపద్యం
త ఇతి సదాత్తనానత్యావీవభవంతి. ... .. ౪౪॥

ఇత్యష్టమప్రపాఠకే పంచమఖండభాష్యమ్

ఆ—బ్రహ్మచర్యస్య స్తుతత్వాత్తద్విషయం విధిముక్తావతత్సహకృతవిద్యాసాధ్య
ఫలం కథయతి (తత్తత్రైతి) బ్రహ్మచర్యసాన్యత్యల్పసాధనత్వాన్నహతీస్తుతిరయ
క్తా తద్బ్రహ్మచర్యేణ జ్ఞానముపలక్ష్యతి దెవస్తాయత ఇతి మతముక్తా పయతి (న
న్వత్యైతి) తస్య క్షుద్రసాధనత్వమసిద్ధం, దురనుష్ఠేయత్వాత్ తద్వ్యతిరేకేణ జ్ఞా
నాసంభవాచ్ఛేత్యుత్తరమాహ (నేత్యాదినా) విషయాపహృతచిత్తానాం నరా
ణాం వివేకానంభవే ప్రమాణమాహ (పరాంబితి) * ధ్యాంతో విషయాని

౬౦౮ సానందగిరియతీకశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయ్యక్తాయాం
 త్యాద్యాస్తృతిరత్యవివక్షితా బ్రహ్మచర్యస్య త్తమసాధనశ్చేసిద్ధే ఫలితమాహ
 (జ్ఞానేతి) బ్రహ్మలోకప్రాప్తిసాధనస్యబ్రహ్మచర్యస్య యజ్ఞాదిభిః స్తుత్యాత్మై
 మామపి తత్ప్రాప్తిసాధనత్వం శ్మశ్త్యాభిప్రేతమితశంకతే (నన్వీతి) కింతె
 మాంపురుషార్థసాధనత్వం ప్రస్తుతశ్మశ్త్యాప్రతీతంకింవాబ్రహ్మలోకసాధనత్వ
 మితి వికల్పాద్యమంగీకరంతి (సత్యమితి) నదవీతియః వాక్యభేదప్రసంగా
 దిత్యాహ (నన్వీతి) కథంతహియజ్ఞాదిభిర్బ్రహ్మచర్యస్తుతిః తత్రాహ (కింత
 హితి) ఉక్తమథేంద్రప్రాంతేనన్వప్తయతి (యథేతి) త్వమింద్రీస్తవం వి
 ఘ్నరిత్యాదినా విప్రాదిభీరాజాస్తూయతే తథాపినతస్యేంద్రాదివ్యాపారే నిరం
 కుశం కర్తవ్యత్వమస్తీతి యథేవ్యతే తథాయజ్ఞాదిభిర్బ్రహ్మచర్యస్యస్తుతస్యాపి
 నాస్తితుల్యఫలత్వమిత్యర్థః బ్రహ్మలోకస్థానా వదాథాన్నిజైతం విచార
 మవతారయన్నాచౌ తద్విషయమాహ (యథేతి) తత్రైకంపక్షముత్థాప్య
 ద్భూప్రాంతేన తిమత్తితి ప్రకారమాహ (తేకిమితి) ఏహంతరంస్వప్నద్భూప్రాంతవ
 శాస్త్రశాసనాని (అహోస్విదితి) కస్తిన్వేక్షేకోలాభః కోవాహిషణ్ణి పృచ్ఛతి
 (కించాతతి) పాథివత్వాదినాస్థాత్యైవోషదశానాన్తానసశ్చేన సాక్ష్యైవ
 పురాణానుగ్రహసంభవాత్తైమానసావీవత్వాహ (యదీతి) సకేవలంత్వేహంస్థా
 త్వేనతి * ఉభౌ స్తిన్విత్వానీశుత్యపురాణస్తృత్యావ విరోధః కింతవహికం,
 సంతాపవజ్జితం అహిమం శీతస్పృశాహుస్యం బ్రహ్మలోకమువయంతీత్యాద్యా
 శ్చ శ్మశ్తయోబ్రహ్మలోకంనిరూపయంత్యస్తత్యత్యానామథానాం స్థాప్యనిరు
 ధేర్వర్థ స్థూలానాంపదాథానాం తత్యస్త్వేశీతస్పృశాదేవజన్మనీయత్వా
 దిత్యాహ (అహోమితి) బ్రాహ్మరౌకికపదాథానాం మానసత్వేపురాణస్తృ
 త్యంతర విరోధశంకతే (నన్వీతి) కిందృశ్యమానరూపేణనముద్రాదీనాం బ్ర
 హ్మలోకగమనం స్మృత్యర్థః కింవాస్వరూపాంతరేణైవికల్పాద్యంమూషయ
 తి (నమూర్తిమత్త్వేతి) ఉభయత్రానువలంభప్రసంగాదిత్యర్థః ప్రభవ
 పక్షాయోగే ద్వితీయంపక్షంపరిశిష్టమాచక్షే (తస్మాదితి) అస్తుద్వితీయోవికల్పః
 కానాహనిరిత్యాశంక్య బ్రహ్మలోకేమానసేన దేహేనమానసానామేవసాగరా
 దీనాం మానసరూపేణ సహసంబంధోపపత్తైమానస్య ఏవమూర్తయస్తేషాం
 బ్రహ్మలోకస్థాః కల్పయతుం యక్తాశ్చిత్త్యాహ (తుల్యాయంచేతి) తహిమ
 నొరథకల్పితవదతిచంచలత్వాద్భౌగయోగ్యాకారత్వం సాగరాదీనాం నన్వీతి

త్యాశంశ్యాహ (దృష్టాహీతి) సప్తమీతుల్యత్వేమిథ్యాత్వపరస్కరితశంకతే (సన్వితి) పరసంగస్యేష్టత్వమాశంశ్య శృతివిరోధమాహ (తత్తమజతి) యేస్వపైదృష్టాః తేన సంతినతుదృష్టాజతి దశానం బాధ్యతే తథాచ స్యాష్టసంవేదనస్య సత్యత్వమిష్టం తదైవద్యాహ్నారోకిణానాం పదార్థానాం మానసత్వేపి మానసపర్యాయసత్యత్వం సంభవశీఘ్రతరమాహ (సమానసప్రత్యయస్యేతి) దృష్టాంతంవివృణోతి (మానసాహీతి) జాగరితేసంవిదతిరిక్తాస్సంతిపదార్థాః - తద్వాసనారూపస్తేస్వపైభాంతి - నతు సంవిదాత్తకన్యో తేషామితిశంకతే (సన్వితి) జాగరితస్యాపి సంవిద్వివర్తత్యాన్నవృథాగ్నిసత్త్వమిత్యతరమాహ (అత్యల్పమితి) భూమవిద్యాలోచనాయామపిజాగ్రద్విషయాణాంసంవిద్వివర్తత్వం సేత్స్యతీత్యాహ (సంకల్పమూలాహీతి) ఇతిశ్చజాగ్రద్విషయాణాం సంవిద్వివర్తత్వమిత్యాహ (సర్వశృతిమచేతి) సనుకులాలాఘటం చిక్రీమంమనసిసంకల్పితమాకారం బహిర్నిమిత్తే - తత్యసంకల్పబాహ్యకారస్య నిమిత్తం సంకల్పశ్చ పూర్వానుభూతసజాతీయగోచరః పూర్వానుభూతోపి పూర్వతరసంకల్ప నిమిత్తజతినిమిత్తనైమిత్తికభావస్సర్వస్యసంవిద్వివర్తత్యై కథముపపద్యతే - తత్రాహ (తస్మాదితి) యస్మాత్సతస్సర్వస్యేక్షణంపూర్వకీర్త్యముపద్యతగోచరం పూర్వకీర్త్యస్తతః పూర్వతరక్షణనిమిత్తాజతి సంవిదేవేత్తం స్యావిద్యయావివర్తతే నిరవయవస్యసత్తాత్రస్య స్యావస్యేనేక్షణాద్యనుపపత్తైః తస్మాత్సర్వస్య సంవిద్వివర్తత్యైపి నిమిత్తనైమిత్తికభావోఽయమనిర్వాచ్యోనవిరుధ్యతఇత్యేథః ఆధసచ్చబ్రహ్మ్యాయాస్సంవిదోఽనిర్వాచ్యస్పందనకాలే యేవిషయాద్యాహ్యతయాభానంతే, తేపిసంవిద్వివర్తకావవభాసంతే అతశ్చకదాచిదపి సంవిదతిరేకేణ సత్త్వాసంగీకారాదత్యస్తాసత్త్వలక్షణమన్యతత్వమాపద్యత, తథాచన్యవహరిభంగపరసంగః తత్రాహ (యద్యపీతి) తథాపినాన్యతత్వమిత్యధ్యాహరః అధ్యస్తస్యాధిష్ఠానమేవహ్యత్తా తన్న కదాచిదప్యత్యంతాసత్త్వం తాదాత్మ్యేనేవస్ఫురణాత్ అతానన్యవహరిభంగపరసంగ ఇతిభావః కదాచిదపినాన్యతత్వమితి వదతాప్రతితికాలాత్కాలాంతరేపి విషయాణాం సాసత్త్వమిత్యక్తం తత్రానుభవ విరోధంశంకతే (సన్వితి) సప్తమీదృష్టానాం సమీహితమేవ కాలాంతరేమిథ్యాత్వమిత్యంగీకరోతి (సత్యమితి) తహి తేషామసత్త్వమేవ స్వీకృతమిత్యాశంశ్యాహ (జాగ్రదితి) తథా

౬౯౦ సాందగిరియటికశక్తిరభావ్యరంగరామనజభావ్యయ్యాయాం
 విజాగ్రద్ధోధేనావిషయాకరణాదనత్వం సప్తన్నద్భుషానామేవవ్యమిత్యాశం
 క్యాహ (తథేతి) యదిజాగ్రద్ధోధేనావిషయాకరణమాత్రేణాసత్వంసప్తన్నద్భు
 షానాంపదార్థానామిష్టం తహిజాగ్రద్భిషయాణామపి సప్తన్నబోధేనావిష
 యాకరణాదనత్వప్రసంగః తన్న కదాచిదపి సంవిదివిషయాగా మత్యంతాస
 త్వమిత్యర్థః తథుతహివాచారంభణశ్చిరిత్యాశంక్యాహ (విశేషేతి) త్ర
 యాఃాం రూపాణాంసత్యత్వేవిశేషాకారమాత్రం మిత్యత్వక్రమయక్రం తే
 వ్యపి విశేషాకారస్య సత్త్వాదిత్యాశంక్యాహ (తాన్యవీతి) కథంతహి తేమ
 సత్యవదం ప్రయక్తమిత్యాశంక్యాహ (స్వతంతి) తహిజాగ్రద్భుషానామేవ
 వత్ప్రయోక్తవ్యం కిమితి * త్రిణిరూపాణీజ్యేవసత్యమిత్యుక్తం తత్తాహ(ప్రా
 గితి) ప్రకృతమపసంహరతి (తస్మాచితి) ప్రథమవక్ష్యన్ద్వివీచయక్షేదోమాధా
 వాదితియావత్ యద్యైహికవిషయనద్భూర్హారోకికాతివిషయవిచార్యమా
 నాన్యత్యాః కహిక సత్యవిశేషః యేనైతత్పురిత్యాగేన తత్కామినాం విద్యా
 విధానం తత్తాహ (బాప్యేతి) జన్యాః బ్రహ్మలూకవిషయాఇతిశేషః ప్రకృ
 తాయాఃఫలశ్చిరిత్యధ్యాహరః సనుశేషామవిద్యాదశాయామభాగీయాకారి
 త్వరూపసత్యత్వ సంభవమితుతా విద్యానస్థాయాం సత్సత్వమిత్యాశంక్యాహ
 నత్వత్వేతి) యథాజ్ఞానం కల్పితసర్వాదయోజితత్వబోధే తదాత్మతామే
 వాపద్యంతేవిచేదనాత్ తథాసర్వేపి విషయాః విద్యానస్థాయామన్వయవ్యతి
 రేకాధ్యానం పరిశీలితాస్సన్తాత్రత్వమేవ ప్రాప్నునంతీతి సత్సత్వత్వమవిరు
 ధ్మమిత్యర్థః॥౪ ————— ఇత్యప్తమప్రపాతకేపంచమఖండభావ్యమితి —————

౪౦—ప్రసంగాదాహ (తద్భవవైతావరంచన్యంచాణావౌబ్రహ్మలూకే బ్ర
 హ్మచర్యేణానువిందంతి తేషామేవైషబ్రహ్మలూకసేషాం సర్వేషులూకేషుకామ
 చారోభవతి) బ్రహ్మప్రాప్తిసాధనీభూతారణ్యశబ్దితాణావదవ్యయ పాప్రైర్బ
 హ్మచర్యాధీనత్వాత్ బ్రహ్మచర్యమేవ సర్వసాధనోత్కృష్టప్రమితిభావః.....॥౪

————— ఇత్యప్తమప్రపాతకే పంచమఖండభావ్యమితి —————

౬—అథయావతాహృదయస్యనాడ్యస్తాః పింగళస్యాణిమ్నస్త్విష్టంతి
 శుక్లస్యనీలస్యపీతస్యలోహితస్యేత్యసౌవాచదిత్యుః పింగళవిషణు
 క్లవషనీలవిషపీతవిషలోహితః॥

౭—యస్తుశ్చూదయపుండరీకగతంయథా క్తగుణవిశిష్టం బ్రహ్మబ్రహ్మచర్యా

దిసాధనసంపన్నః త్యక్తదాహ్యవిషయాస్మత్పృష్టస్సన్నపాస్తే, తస్యేయంమూ
 ధాన్యయానాఢ్యాగతిర్వక్తవ్యేతి నాడీఖండఆరభ్యతే అథయావతాః వక్ష్యమా
 నాహృదయస్య పుండరీకాకారస్య బ్రహ్మోపాసన స్థానస్య సంబంధిన్యోనా
 డ్యో హృదయమాంసపిండాత్సర్వతోవినిస్సృతాఅదిత్యమండలాదివర్తయః తా
 శ్చేతాః పింగళస్య వణావిశేషవిశిష్టస్యాణిమ్నః సూక్ష్మస్యరసస్య రసేన పూ
 ణాస్తదాకారావతీష్మంతి వతంత్యత్యథాః తథా శుక్లస్య నీలస్య పీతస్య
 లోహితస్యచ రసస్యపూణాణ్యతి నర్వత్కాభ్యాహార్యం సౌరం తేజసాపిత్రాభ్య
 న పాకాభినిర్వృత్తేనక షేనాలైన సంపర్కాత్పింగళం భవతి సౌరంతేజః పి
 త్రాభ్యం తదేవమాతీహూయస్తాన్నిలం భవతి తదేవచకళసూయస్తాన్విద్యుక్తంక
 షేసమతాయాంపీతం శోణితబాహుల్యేనలోహితం వైద్యకాద్వావణావిశేషా
 అన్వేషన్యాః కథంభవంతీతి శుక్తిస్తావహాఅదిత్యసంబంధాదేవతలైజసోనాడిషప్
 నుగతస్తేతేవణావిశేషాణ్యతి కథం అసౌవాఅదిత్యః పింగళః వణాతః ఏషః,
 అదిత్యఃశుక్లోపి ఏషనీలః ఏషపీతః ఏషలోహితః అదిత్యమివ ॥ ౧౧॥

ఆ—సగుణవిద్యాఫలస్వరూపమిత్రమువపాద్యతత్వాగ్ని ప్రయోగతిర్వక్తవ్యేతి
 నాడీఖండమవతారయతి (యస్త్వితి) యథోక్తోగుణః- సత్యకామత్వాదిఃబ్ర
 హ్మచర్యాదీత్యాదిశబ్దః శిష్యుడనాదసంగిహాఢః తిమోమదిబ్బాధాన్య స్పష్టయ
 తి (త్యక్తేతి) అథకారిణస్సఫలంపాస్తీవిధ్యానంత్యమభిహ్వాధాన్య రసేన అ
 న్నసేతి శేషః (తదాకారాణ్యతి) తచ్చద్వోఽన్నరసవిషయః శుక్లస్యేత్యాది
 షష్ఠీ - పూర్వవత్ శుక్తావితీశద్వోఽధ్యాహారణ్యోతీనాధాన్య కథంపునరన్న
 రసస్య పింగళోదిర్విద్యోవణావిశేషసిద్ధ్యతీత్యాశజ్ఞానా (సౌరేణ్యతి)
 యత్పిత్రాభ్యం సౌరం తేజః- తేనపాకోఽశితస్యనీలస్యచకాయతే- తేనాభినిర్వృ
 త్తేనాల్పేనక షేస సంపర్కాత్తదేవ పిత్రాభ్యం సౌరం తేజోభవతిపింగళంతేన
 పర్కాదగ్నిస్య నాడినాంచ జాయతేపింగళోవిత్కథాః తదేవచ పిత్రా
 సౌరం తేజాయథోక్తపాకాభినిర్వృత్తేన వ్యధూతేనవాతేన సంబంధాత్
 యస్తాన్విద్యవతీనీలం తేనచసంపర్కాదన్నరసస్యనాడినాంచ జాయతేవై
 త్యాహ (తదేవతి) ప్రకృతమేవపిత్రాభ్యం సౌరం తేజాయథోక్తపాకవిశా
 నిర్వృత్తకళస్య స్వసంబంధిన్యోహూయస్తాన్విద్యవతిశుక్లం తేనచసంపర్కాదన్న
 రసస్య నాడినాంచశృక్లం భవతీత్యాహ (తదేవచతి) ఉక్తపాకాభినిర్వృ

౬౯౭ సానందగిరియతీకశక్తిరథాప్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాః

తైన క ఘనతదభినిర్వృత్తస్త్రీవమాతస్య సమతాయాం తదేవలైజస్తత్సంబంధిషి
 తుజాయతే తత్సంబంధాచ్చాన్నరసస్యచ నాడీనాంచపీతత్వం భవతీత్యాహ (క
 ఘనైతి) యదాతుయథోక్తపాకాభినిషన్నం శోణితంబహుళంభవతి తదా
 తస్యనాడీనాంచలౌహిత్యంభవతీత్యాహ (శోణితైతి) పక్షాంతరమాహ (వై
 ఙ్యకాద్యైతి) అన్వేషణప్రకారమాహ (కథమితి) నాభేరూర్ధ్వంహృదయా
 దధస్తాదామశయిమూచక్షతే తద్గతంలైజః సారంపిత్రమిത്യవ్యతే తచ్చాన్నరస
 స్యధాత్వోతిరసమాకారిషశాద్యణవిశేషే కారణం * ఆనూశయగతంపిత్రంరం
 జకం రసరంజనాచిత్యాదిపదనాదిత్యధః కథంతపాపింగళస్త్రీత్యాద్యాశ్చుతిరి
 త్యాశంక్యాహ (శుక్తిస్త్రీతి) ఉక్తమథమాకాంతాద్వారాస్ఫరియతి (క
 థమిత్యాదినా) ఆచిత్యస్య మైంగళ్యాదయోవణవిశేషాశాస్త్రప్రామాణ్యా
 దేవప్రత్యేతివాగ్ః ॥

రం—ఉక్తప్రకారాక ప్రాప్తినాధనతయా మూర్ధాస్యనాడీగమనంవ్యస్తా
తి (అథయావితాహృదయస్యనాడ్యస్తాః పింగళస్యాణిమ్నస్తిష్ఠంతిశుక్లస్యనీల
స్యపీతస్యలూహితస్యేతి) హృదయసంబంధస్యనాడ్యః పింగళశుక్లనీలాదినా
నారూపసూక్ష్మాన్న రససమ్మూర్తౌఽస్తిష్ఠంతిత్యర్థః (అసౌవాఆదిత్యః పిం
గళపిషశుక్లపిషనీలపిషపీతపిషలూహితః) ఆదిత్యస్య పింగళశుక్లనీలపీతాదినానా
రూపాశ్రయత్వేంద మధువిద్యావ్రసిద్ధం ప్రత్యక్షసిద్ధాచ తతశ్చైతద్రశ్మిసంబ
ద్ధాదేవాన్నరసస్యనానారూపత్వంచేతిధావః ॥ ౧ ॥

ఉ—తద్యథామహాపథాతతక్షిణాగ్రామా గచ్ఛతీమంచాముంచైవ
మైవైతాతదిత్యస్యర శయక్షిణాలాకాగచ్ఛతీమంచాముంచా
ముష్టాదాదిత్యాత్పితాయస్తేతాసునాడిమన్యప్తాతభ్యో నా
డిభ్యః ప్రతాయంతేతేఽముష్ణిన్నాదిత్యేస్సప్తాః . ॥౨॥

శం—తస్యాధ్యాత్మనాడీభిః కథంసంబంధఇత్యతీదృష్టాంతమాహ-తత్-త
త్రయథాలోకమహాఽ విస్తీర్ణఃపంథాః మహాపథఆతతః వ్యాప్తఃఉభౌగాగ్ని
మాగచ్ఛతీమందసన్నిహితమముందవిసృక్ష్మస్త్రిసం,యథాదృష్టాంతోమహాపథ
ఉభౌగాగ్నిమాప్రవిష్టఃఏవమైవైతాః ఆదిత్యస్సరస్వత్యఃఉభౌలాకౌ, అమంచ ఆ
దిత్యమండల మిమంచపురుషంగచ్ఛంతుభవత్యేవృవిష్టాః యథామహాపథఃకథం
అనుష్ఠాదాదిత్యమండలాత్పృథ్వియంతే సంతతాధవంతి. తాఅధ్యాత్మమాను,

పింగళాదివర్ణాసుయధోక్తాసు నాడీమనృప్తాః గతాః పృవిష్టా ఇత్యర్థః ఆభ్యో
నాడీభ్యః పృతాయంతే వృత్తాన్సంతానధూతాస్సత్యః ఓఽముష్మిక రశ్మీ
నాముభయలింగత్వాత్తై ఇత్యన్వయంతే ॥

॥ ౨ ॥

ఆ—ఆదిత్యస్య తేజసా నాడీష్వనుగతస్య పైంగళ్యాదయోవర్ణావిశేషాభి
వంతీత్యుక్తం తదేవపృష్నద్వా రాదృష్టాంతావప్తంభేన స్పృష్టయతి (తిస్యేత్యా
దినా) ఉభయత్ర ఆదిత్యమండలపురుషేత్యర్థః తత్ప్రసూర్వాక్రమేనదృష్టా
న్తమనువదతి (యథేతి) ఉభౌగ్రామామహావధోయథాగచ్ఛతి తథోభయ
త్యాదిత్యస్య రత్నయః పృవిష్టా ఇత్యర్థః తమేవపృజేతం పృష్నద్వా రాప్రకట
యతి (కథమిత్యాదినా) కథంనాడీణాం పింగళాదివర్ణాత్పమిత్యాశంక్య *సా
రణతేజసేత్యాదినాక్రం స్థారయతి (యథోక్తాస్సతీ) అముష్మిక ఆదిత్యేస్స
ప్రాణతిసంబంధః, కథం స్త్రీలింగేన విదిష్టానాంరశ్మీనాం పుల్లంగేనసిద్ధేశః
తత్రాహ (రశ్మీ నామితి)

॥ ౨ ॥

రం—(తద్యథా మహావధాతతఉభౌగ్రామాగచ్ఛతీమంచాముంచ ఏవమే
వైకా ఆదిత్యస్య రత్నయ ఇత్యాది) యథా విస్తీర్ణోమహావంధాః గ్రామద్వ
యప్రవిష్టోభవతి- తథా ఆదిత్యరత్నయో లోకద్వయానుప్రవిష్టా ఇత్యర్థః,
లోకద్వయప్రవేశకృమహాహ (అముష్టాదాదిత్యాత్ప్రతాయంతే తాతసునా
డీమనృప్తా ఆభ్యోనాడీభ్యః ప్రతాయంతే ఓఽముష్మీ న్నాదిత్యేస్సప్తాః) ప్ర
తాయంతే సంతతాః- నృప్తాః ప్రవిష్టాః, రశ్మీ నాముభయలింగత్వాత్తైతా ఇతిచ
నిదేశః, శిష్టంస్పృష్టమ్.

॥ ౨ ॥

ఉ—తద్యత్త్రైతత్స్వప్నస్వప్నస్సమృగిసన్నస్సప్నంనవిజా

నాత్యామతదానాడీమనృప్తాభవతి తన్నకస్సినపాస్తా స్పృశతి

తేజసాహితదాసమృన్నాభవతి ॥

॥ ౩ ॥

శం—తత్- తత్త్రే ఏవంసతియత్ర-యస్మిన్కాలేతితత్-స్వప్నమయోజీవస్సు
ప్రాభవతి, స్వావస్య ద్విపృకారత్యాద్విరేషణం- సమస్తాభి, ఉపసంహృతసప్త
కరణివృత్తిరిత్యేతత్, అతాబాహ్యవిషయసమృక్కజనితకాలుష్యాభావాత్సమ్య
కృగ్గినన్నః సంపన్నాభవతి, అతేవన స్వప్నం ఏషయాకారాభాసంమానసంస్వ
ప్నపృత్యయం నవిజానాతి- నానుభవతీత్యర్థః, యదేతంసుప్రాభవతి- ఆసు-
సౌరతేజః పూర్ణానుయధోక్తాసు నాడీమతదానృప్తాః- పృవిష్టా, నాడీభిర్వా

౬౩౪ సాన్తగిరియతీకతత్త్వరథావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయామ్
 రథాతాభివ్యాదయాకాశంగతోభవతీత్యథః, సహస్రస్యతి సత్సంపత్తైస్సవి
 ప్నాదర్శనమస్తీతినామధ్యాన్మాదీషివ్రితి సప్రమీత్యతీయయావరణమ్యతే, తం
 సతాసంపన్నం షకశ్చన- సకశ్చిదపి ధర్మాధర్మరూపఃపాప్తాస్సృతతీ-స్వి
 రూపావస్థితత్వాత్తదాత్మనః దేహేంద్రియవిశిష్టంహి సుఖదుఃఖకార్యప్రదానే
 న పాప్తాస్సృతతీ- సతు సత్సమ్మన్నం స్వరూపావస్థం కశ్చిదపిపాప్తా స్సృష్టా
 ముత్సహతే- అవిషయత్వార్, అన్యోహ్యన్యస్యవిషయోభవతి- సత్వస్యత్వంకే
 నదిత్యుత్తశ్చిదపి సత్సమ్మన్నస్య స్వరూప ప్రచ్యవనం త్వాత్తనోజాగ్రత్సవి
 ప్నావస్థాం ప్రతిగమనం బాహ్యవిషయ ప్రతిబోధోఽవిద్యాకామకర్మబీజ
 స్య బ్రహ్మవిద్యామృతాశాదాహనిమిత్తమిశ్యవోచామషష్ఠపిష-తదిహాపివ్యత్యై
 తస్య, యదైవంసుప్తః- సౌరణతేజసాహి నాడ్యంతగతేనసర్వతస్సమ్మన్నః
 వ్యాప్తోభవతి, అలావిశేషణ చక్షురాదినాదీద్వానైర్వాహ్యవిషయభోగా
 యా ప్రస్ఫుతానికరణోన్యస్యతిదాభవంతి, తస్మాదయంకరణానాం నిరోధాత్సన్వి
 త్తస్యైవావస్థితస్సవ్పన్నంసవిజ్ఞానాతీతియ క్తమ్.

43 ||

ఆ—నాడీస్పరూపముక్వా విజ్ఞానాత్తనన్సావపాధికరణత్వేన తాః స్తాతు
 మాదా న్వావంప్రస్తాతి (తత్తత్యైతి) సప్రమ్యథామేవస్ఫుటయతి (ఏవంసతీతి)
 నాడిస్వరూపే పూర్వోక్తరీత్యా నిరూపితేనతీత్యథః, ఏతదితి స్వపనక్రియా
 విశేషణం, సమప్రవిశేషణస్యాథవత్త్వమాహ (సావసేవ్యతి) దర్శనవృత్తిరద
 శానవృత్తిశ్చేతిద్వీపకారత్వం సావసేవ్యత్వం, తత్తీదర్శనవృత్తైః సావసస్యవ్యా
 వృత్త్యథాం సమప్రతివిశేషణం, తస్య సంపిండితిమథామాహ (ఉపసంహృ
 త్యై) విశేషణాంతరముత్థాప్యవ్యాకరోతి (అతిఇతి) ఉపసంహృతసర్వకరణత్వా
 దితియావత్, ఉక్తంవిశేషణద్వయముపజీవ్యస్వప్నమిత్యాదివ్యాచిత్యై (అతీతి)
 నాడిమప్రవిష్టోభవతీతియదుక్తం-తదయ క్తం * యపిషాంతహ్మదయతకా
 శస్తస్త్విశేతీత్యంగీకారాదిత్వాశంక్యాహ(నాడీభిరీతి)నాడీషివ్రిత్యుత్తాసప్త
 మీ- కథంనాడీభిరీత్యతీయా వ్యాఖ్యాయతే తిత్రాహ (సహితి) తదేతిసుమ
 వ్యవస్తాచ్యతే తిన్యామవస్తాయాం కిర్మాభావకథంపునరుత్థానమిత్యాశంక్యా
 హ (దేహేతి) సుఖదుఃఖానుభవాధావాత్పాప్తాస్సర్వోత్తీవిషక్షితః-నతుకర్తా
 భావాదిత్యథః, అవిషయత్వంసాధయతి (అన్యోహితి) సుదుప్తై స్వరూపావ
 స్థస్య కథం ప్రచ్యవనమిత్యాశంక్యాహ (స్వరూపేతి) అవిద్యాకామకర్మ

ణాంబీజః- అనాద్యజ్ఞానం. తస్యబ్రహ్మవిద్యాభ్యేనాగ్నినా నసావపే హమాః,
తస్మిమి త్తంసుమ పస్య పునః స్వరూప వ్ర చ్యవనమితిసంబంధః, తేదేవ వ్యా
చక్ష్వే (బ్రాగ్మదితి) కీదృక్ప్రచ్యవనమిత్యపేక్షాయామాహ (దాహ్యేతి) ఏతద్బ
* సతినమ్మద్యనవిదురిత్యాదాపుదితమిత్యాహ (ఇత్యవోచామేతి) తేజసాహీ
తి- పాప్తాస్పర్శ శౌతాహేతుః, తంహేతుంవ్యాచక్ష్వే(యదేతి)తదావ్యప్తికా
ర్యమాహ (అత్యంతి) కార్యకరణసంస్పర్శాభావఫలందర్శయతి (తస్మాదితి) ॥ ౩ ॥

రం—(తద్యత్రైతత్సు వస్సుమస్తస్సమగ్నిగన్నస్సస్మిన్నంసవిజానాత్మాసుత
దానాడీమస్మప్రాభవతి) తత్ తస్మాదిత్యధః, యత్ర యదానమస్తః, ఉపనం
హృతకరణమండలః అతిఏవనమ్మగిసన్నః- దాహ్యవిషయసమ్మర్శజనితకాలు
ష్యశూన్యః స్వస్మిన్నంసవిజానాతి- నపశ్యతీత్యేతత్- స్వస్మాదర్శనం, సుమప్తి
రిణియావత్, తదాతసునాడీమస్పప్రాభవతి, పరివిష్టోభవతి, పురీ తద్బ్రహ్మగమనా
య నాడీమ వ్రవిష్టోభవతీత్యధః * నాడ్యోద్వాస పతిస్సహస్రాణిహృద
యాత్పురీతతవభివ్రతిస్తా తైత్రాభిఃప్రత్యవస్యవ్యపురీతతిశేత్యంతిశృణ్వంతిరాత్
నాడీపురీతద్బ్రహ్మణాంసముచ్చయేన సుమప్తిస్థానత్యస్య * తదభావోనాడీమ
తచ్చుతైరాత్మనిచేత్యత్యస్థితత్వాన్నాడీనామపి సుమప్తిస్థానత్వమస్తీతి దృష్ట
వ్యమ్ (తంనకశ్చనపాప్తార్పణేతి) సుమప్తౌసతాఽపికమణః ఫలజననసామ
ధ్యేంనాస్తీత్యధః * నకశ్చనపాప్తాస్మృతీత్యస్తిన్వాన్యే అనుష్ఠానాశక్తిర్వి
వక్షిలైతి వ్యాసార్యవచనస్యాప్యయమేవాధః, తత్రహేతుమాహ (తేజసాహీత
దానమస్మిన్నంభవతి) * సతాసోమ్యతదానమ్మస్మిన్నంభవతీతిశృణ్వై తేజశ్శబ్దః
ప్రకాశత్వగుణయోగాద్బ్రహ్మపరః, బ్రహ్మణి సమ్మత్తిర్నామ దేహేంద్రియాధి
ష్ఠాశ్చత్వరాహిత్యేన బ్రహ్మాణ్యవస్థానం, సంపత్త్యధికరణస్యకరణత్వవివక్షయా
తృతీయానిదేశః.

13 ॥

ఉ—అథ యత్రైతదబలిమానంనీహాభవతి తమభిశతసీనా ఆ
హుజానాసి మాం జానాసిమామితిసయావదస్తాద్భరీరాదను
త్యాగ్రంతోభవతితావజ్ఞానాతి ॥ ४ ॥

శం—తత్ర ఏవంసత్యథ యత్ర- యన్తికాకాలే అబలిమానం - అబలభావం,
దేహస్య రోగాదినిమిత్తం- జరాదినిమిత్తంవాక్యశీభావం, ఏతత్ నయనం నీ
తః-ప్రాప్తిః, దేవదత్తాముమూహార్యదాభవతీత్యధః, తమభిః సర్వత్ర

౬౯౬ సానన్దగిరియటికే శంఖచక్రభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 వెష్టయిత్వా అసీనాజ్ఞాతయతమజ్ఞానాసిమాం తపపుత్రం- జానాసిమాం పి
 తరం వెత్వాది, సః ముమూర్షుర్యావదస్తాచ్చరీరాదనుత్క్రాంతిః అనిగఢా
 భవతి, తావత్పుత్రా దీక్షజానాతి. || ౪ ||

ఆ—నాడీ రెవంస్తుత్వా తాభిరూర్ధ్వగమనంప్రదర్శయితుం మరణకాలం
 చరిపంచయతి (తత్యైతి) తస్మై వాధ్వమాహ (ఏవంసతీతి) నాడీనాము క్తరీత్యా
 ప్రా శస్త్రేనసతిత్యథః, తాభిరూర్ధ్వగమనంప్రదర్శనప్రారంభాధో ౭ ధశబ్దః
 (రోగాదీతి) అదివదమాగంతుకనర్వనిమిత్తసంగ్రహాధం-జరాదీతి-అదివదంతు
 నైనగీకసర్వనిమిత్తవ్యతనాథమితిభేదః- ఏతల్ సయనమితికియోవిశేషణం

రం—అథ యత్రైతదబలిమానం నీతౌభవతి) అథశబ్దా ధాంతరప్రస్తావా
 ధః, అబలస్యభావః- అబలిమా అబలత్వం, రోగాదికృతచార్బల్యం నీతౌభ
 వతిత్యైతల్ యతి యదెత్యథః, యదాచార్బల్యం ప్రాప్తవానిత్యథః (త
 మభితలసీనాతమజ్ఞానాసిమాంజానాసి మామితి; తం తాదృశదశావిష్టంపరి
 తోవర్తమానా బాంధవాః మాంజానాసి కింమాంజానాసికిమిత్యాహుః, య
 ద్వా ఏతల్ ఏతాసునాడీమస్థితత్యథః (నయావదస్తాచ్చరీరాదనుత్క్రాం
 తౌభవతి తావజ్జానాతి) స్పృహోధః || ౪ ||

ఉ—అథయత్రైతదస్తాచ్చరీరాదుత్క్రాంతత్యధైరైరెవర శిభిరూ
 ధ్వమాకృమతే సఃమితివాహోద్వామయతే సయావత్తిప్య
 వ్తనస్తావదాదిత్యం గచ్ఛత్యైతదైష్ఠ్యబలులొకద్వారంవిదుషాం
 ప్రపదననిరోధోవిదుషామ్ || ||x||

శం—అథయత్ర యదా ఏతల్-కియావిశేషణమితి అస్తాచ్చరీరాదుత్క్రాం
 తి; అథ తదైతైరేవ యథోక్తాభీర శిభిరూర్ధ్వమాకృమతే యథాకమజ
 తంలాకం ప్రేత్యవిద్వా ఇతరస్తువిద్వాన్యథోక్తసాధనసంపన్నః సఃమితి
 ఓజ్జ్వరేణాత్మానం ధ్యాయేత్ యథాపూర్వంవాహ ఏవడల్ డోష్యంవా వి
 ద్వాంశ్చేత్ ఇతరస్త్రిత్యవేష్యభిప్రాయః మీయతే ప్రమీయతే గచ్ఛతీత్యథః
 సః - విద్వానుత్క్రామిష్యన్యావత్తిప్యవ్తనః యావతాకాలేన మనసః శ్లేష
 స్సాస్యత్. తావల్ తావతాకాలేనాదిత్యంగచ్ఛతి-ప్రాప్నోతి క్రిప్రంగచ్ఛతీత్య
 ధః నతు తావతైవ కాలేనేతివక్షితం కిమథామాదిత్యంగచ్ఛతి ఉచ్యతే ఏ
 తదైష్ఠ్యబలు ప్రసిద్ధం బ్రహ్మలొకస్యద్వారం యాదిత్యః తేనద్వారేణాతే సబ్ర

హ్యులూకం గచ్ఛతి విద్వాన్ అతావిదుషాం ప్రపదనం పశవద్యస్తే బ్రహ్మలూక మనేన ద్వా రేణ తి ప్ర పదనం నిరోధనం నిరోధోఽస్తాదాదిత్యాదవిదుషాంభవ తీతి నిరోధః సౌరేణ తేజసా దేహావిననిరుద్ధాస్సంతా మూర్ధాన్యయానా డ్యానో త్క్రామం త్యేవేత్సర్థః * విష్వజ్జన్యా ఇతి క్లోకాల్ || ౧౫ ||

ఆ—ప్రారబ్ధకర్మావసానాధోఽధశబ్దః ఏతదితిక్రియావిశేషణం ఏతదు త్క్రమిణం యథాస్యాత్తథేత్సర్థః యథోక్తాభిః నాడీముప్ర సృతాభిరాదిత్య మండలాదాగతాభిరితియావల్ క మణాజితం వశీకృతం సావిత్రసంబంధితా మాపాదితం లూక మనతిక్రిమ్యతంపై గ్రీత్యవిద్వాన్ కేవలకర్తవాగ్గచ్ఛతీత్సర్థః దహరవిద్యావతోగతిందశయతి (ఇతర స్త్వీతి) యథోక్తసాధనం, దహరవి జ్ఞానం తేన సంపన్నః విశిష్ట ఇత్యుః సః ధ్యాన్యో గచ్ఛతీత్సర్థః త్రరత్యసంబంధః య థాపూర్వం స్వస్థావస్థాయామివ మరణావస్థాయామపీత్సర్థః వాహేతి నిపా తద్యయస్యావధారణరూపమర్థాంకథయతి (ఏవేతి) ఉచ్ఛద్రాఢకమాహ (డో ధ్వమితి) వాశబ్దేన ద్యౌతితం వికల్పం దశయతి (విద్వాన్ శ్చ్యేతి) యదివి ద్వాన్ పమియతే తదా ధ్వమేవ గచ్ఛతి యదిత్వవిద్వాన్ పమియతే తదా తిర్యగవగచ్ఛతీతి విభాగః విదుష స్త్వీక్తదేహస్యాదిత్యప్రాప్తావత్సంభవేషుగ్నిం ద శేయితు మసంతరవాక్యమాదత్తై (సవిద్వానితి) తద్వాన్విచక్షై (యావతే తి) ఆదిత్యప్రాప్తాకింస్యాదిత్యతలహ (అత ఇతి) అవిదుషామపి తహిప్రా ప్తానామాదిత్యం తతానిరుద్ధానాం పునర్బ్రహ్మలూకప్రాప్తిరిత్యాశంక్యాహ (సౌరేణైతి) దేహానిరుద్ధానాం మూర్ధాన్యయానా డ్యానోత్క్రామణమవిదు షామిత్వత్యిలింగందశయతి (విష్వజ్జీతి) || ౧౫ ||

రం—(అథయతై గ్రీతదస్తాచ్ఛరీరామత్క్రామత్యథైతైరేవరశ్చిభి రూర్ధ్వం మాక్రిమతే) ఏతైరేవరశ్చిభిః పూర్వోక్తైరాదిత్యరశ్చిభిరిత్సర్థః ఇదంచ వా క్యముత్క్రాంతి పాదేదితితం నిశిమృతస్య విదుషారత్తస్యసారేణ గమనా సం భవాత్ రశ్చిభిరేవగమనమితి ననియమః * అతైతైరేవరశ్చిభిరూర్ధ్వం మాక్రి మతి ఇతివచనంతువక్షప్రాప్తవిషయమ్. ఏవకారోఽత్యంతాయోగవ్యవచ్ఛేదా ధర్మఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తఉచ్యతే * రత్తస్యసారీ. విద్వాన్నియమేనరశ్చి ననుసృత్యైవగచ్ఛతి * ఏతైరేవరశ్చిభిరిత్యేవకారస్య క్రియాసంగతైవ కార త్యాభావనాత్యంతాయోగవ్యవచ్ఛేదకత్వాసంభవేనాన్యయోగ వ్యవచ్ఛేదకత్వ

౧౬౮. సాంకేతియతీకశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం

స్త్రేవవ క్రవ్యత్వాల్. మదు కంశిమృతస్య రత్నసంభవాద్యశ్చ సమస్తత్యగమనం
 నావవద్యతఇతి- తన్న- నివాళునమయేహిరా త్రావప్ర్యాప్తోవలంభాద్యశ్చ సం
 భవః. హేమంతాదౌతుహిమాభిభవాద్దుర్దిన ఇహోష్ణానువలంభః హ్యయితే
 చ నాడీర శ్శీనాం సర్వదాఽన్యోన్యాన్వయః * తద్యథామహావభతత ఉభౌ
 గాగ్రహాగచ్ఛతీమంచాముంచైవమైవైకాఅదిత్యస్య రత్నయఉభౌ లాకౌగచ్ఛం
 తీమంచాముంచాముష్ణాదాదిత్యాత్ప్రకాయంతే తాలసునాడీమసృప్తాః అభ్యో
 నాడీభ్యః ప్రతాయంతేతైఃముష్ణిన్నాదిత్యేనృప్తాఇతి(సఃమితివాచూద్యా
 మీయతే) సః- విద్యా * ఓంతత్సదితినిదౌఽహోబ్రహ్మణ(స్త్రీ)విభక్తస్త్వతః *
 తస్మాద్దితినామెతిచ ప్రమాణప్రసిద్ధంవరమాత్మానమాహ- కీర్తయతి. కీర్తయ
 న్నేవవమీయతే, ప్రమీయతేచ. మరణకాలేతస్యభగవన్నామ స్థరణంసంభవతి,
 ముద్వా- సవత్రైర శ్శిభిరున్మీయతే- ఉన్మీయతేచ; ఏకోవాశద్దోఽవధారణా
 భః. (సయావత్ ఓప్యేన్ద్రనస్తావదాదిత్యంగచ్ఛతి) మనోవేగేనాదిత్యం సగ
 చ్ఛతీత్యభః; సచ * సయావత్ ఓప్యేన్ద్రనస్తావదాదిత్యం గచ్ఛతీతి త్వరావచనె
 న రత్నవసూరిమాగ్గస్య మాగాంతరవైలక్షణ్యప్రతీతేర్మాగ్గభేద శ్శం
 క్యః * అర్చిరాదినాతత్ప్రధితైరిత్యభకరణే నానాశాఖాసుతస్త్రేవమార్గస్యప్ర
 ధితే- ప్రత్యభిజ్ఞానాదర్చిరాదిరేకేవమాగ్గః. అతఃఽర్చిరాదినేవమాగ్గ
 ణవిద్యా గచ్ఛతీతి సమర్చితత్వాల్ * సయావత్ ఓప్యేన్ద్రనస్థితి త్వరావచన
 స్య కాశ్చిరాపేక్షయామగధాఽఽప్రిప్రంగచ్ఛతీతివత్ గంతవ్యస్వగాద్యపే
 క్షయా అదిత్యగమనస్య క్షేప్యేణాఽపువపత్తైర్నబోషః (ఏతిద్రేష్టలులాక
 ద్వాసంవిదుషాంప్రపదనంనిరోధోఽవిదుషాం) విదుషాంబ్రహ్మలాకస్యద్వా
 రం ప్రపదనం - ప్రపద్యతేఅనెనేతి ప్రపదనం- ప్రాప్తినాథనం. యతది
 త్యః. ద్వారాపేక్షయానపుంసకనిదైశః-ఏతదితి, అవిదుషాంచనిరోధః-రొధకః.
 అవిద్యాంసోహిమాగ్గమండలభేదాసామర్థ్యాన్నగంతుంశక్తువంతీత్యర్థః॥౫॥

ఉ-తదేషణ్ణకః శతంచైకాచహృదయస్యనాద్యస్తాసాం మూర్ధా
 నమభినిస్సృతైకా । తయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతి విష్య
 జ్జన్యాఉత్క్రమణేభవంతుత్క్రమణేభవంతి..... ॥౬॥

❖ ఇ త్యప్తమప్రపాతకే షష్ఠఃఖండః ❖

శం-ఏత స్థి, యథా కైర్థేషష్ఠికః, మంత్రాభవతి. శతంచైకాచ - ఏకా

త్వ రశేతలనాద్యోహృదయస్య- మాంసపిండభూతస్యసంబంధిన్యః ప్రధానతా
భవంతి. అనంత్యాద్యేహేనాడినాం. తానామేకామూర్ధానమభినిస్సృతా-విని
గతా. తయోర్ధ్వమాయ- గచ్ఛన్నమృతత్వం- అమృతభావమేతి. విష్యక్
నానాగతయః, తిర్యగ్విసర్పిణ్య డోర్ధ్వగాశ్చాన్యానాద్యోభవంతి సంసార
గమనద్వారభూతాః. సత్వమృతత్వాయ. కింతహి. ఉత్క్రమణైవ- ఉత్కా
న్యథా మేవభవంతీత్యథః. ద్విరభ్యాసః ప్రకరణసమాప్త్యథః.....॥౧౬॥

—ఇత్యష్టమప్రపాఠకే షష్టఖండభాష్యమ్—

ఆ—యథోక్తాథః, నాడివిభాగలక్షణః. ప్రధానతాతివిశేషణతాత్పర్య
మాహ (అనంత్యాదితి) ప్రకరణం, నాడివిషయం. నహరవిద్యావిషయంనా

—ఇత్యష్టమ ప్రపాఠకేషష్టఖండభాష్యటీకా—

రం—(తదేషక్లౌకః) తల్ - తస్మిన్విషయేషిషః- వక్ష్యమాణఃక్లౌకః పరి
వృత్తఇత్యథః (శతంచేకాచహృదయస్యనాడ్యస్తాసాంమూర్ధానమభినిస్సృ
తైకా । తయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతవిష్యక్త్యాన్యాడత్క్రమణైభవంతి)
మూర్ధాన్యనాడ్యాగచ్ఛక్రముక్తిప్రాప్తోతి. విష్యగతయఇతరనాడ్యస్తు ఉ
త్క్రమణమాత్రే ప్రభవంతి- సత్వమృతత్వసాధనీభూతోర్ధ్వగతా విత్యథః.
యద్వా- విష్యగ్మృతక్రమణై- అన్యోత్క్రమణైఅన్యానాడ్య ఉపయుజ్యంతేఇ
త్యథః. శిష్టంస్పష్టమ్॥౧౭॥ —ఇత్యష్టమ ప్రపాఠకే షష్టఖండభాష్యమ్—

ఉ—యతత్తాపహత పాష్టావిజరోవిమృత్యు ర్విశోకావిజఘ
త్నోపిపాసస్సత్యకామస్సత్యసజ్జల్పసాన్వేష్టవ్య స్సవిజి
జ్ఞాసితవ్యస్ససర్వాశ్చ లోకానాప్నోతిసర్వాగ్శ్చకామాన్య
స్తమాత్మానమనువిద్యవిజానాతీతిహ ప్రజాపతిరువాచ ॥౧౮॥

శం—*, అథయవిషయప్రసాదోస్తాచ్చరీరాత్సముత్థాయపరంజ్యోతి రుప
సంపద్యస్వేనరూపేణాభినిషద్ద్యతేషిషతైతిహానాచైతదమృత మభయమే
ర్బృహ్మేత్యక్తం. తత్కొసాసమ్మసాదః, కథంవాతస్యాధిగమః - యథానా
స్తాచ్చరీరాత్సముత్థాయపరంజ్యోతిరుపసంపద్యస్వేనరూపేణాభి నిషద్ద్యతై
యేనలక్షణేనాభినిషద్ద్యతే- సకింలక్షణతా- సమ్మసాదస్యచ దేహసంబం
ధిని రూపాణి, తతాయదన్యత్కథంస్వరూపం, ఇత్యేతేథావక్తవ్యాఇత్య
త్త్రోగ్గంధచరభ్యతే. అఖ్యాయికాతువిద్యాగ్రహణసమ్మిదాన విధిప్రదగ్న

శ్రీ ౧౦ సానన్దగిరియటికశక్తిరథావ్యంగరామామజభావ్యయకాయాం

నాథావిద్యాస్తుత్యథాచ- రాజసేవితంపానీయమతివత్, యత్రాపహతపా
ష్టావిజరోవిమృత్యుర్విశోకోవిజఘ్నోపిపానస్వశ్యామన్స్వత్యసజ్జలప్రి, య
స్యోపాసనాయోవలభ్యధం హృదయపుండరీకమభిహితం, యస్మిన్కామాస్స
మాహితాస్సత్వాఅస్మతాపిధానాః, యదుపాననసహభావి బ్రహ్మచర్యంసాధనము
క్తం, ఉపాననఫలభూతకామపరితిపత్రయేచ మూర్ధాన్యయానాద్యాగతిరభిహి
తా, సోఽస్మేష్టవ్యః, శాస్త్రాచార్యోపదేశేర్జ్ఞాతవ్యః- సవిశేషణ జ్ఞాతుమేష్ట
వ్యః- విజ్ఞాసితవ్యః, స్వసంవేద్యతామాపాదయితవ్యః, కింతస్యాన్వేషణోద్విజ
జ్ఞాననాచ్చన్యసితి, ఉచ్యతే (ససర్వాంశ్చలకానాహ్నితి సర్వాంశ్చ కా
మా) యస్తమాత్మానం యథోక్తేన ప్రకారేణశాస్త్రాచార్యోపదేశేనాన్విష్య
విజానాతి- స్వసంవేద్యతామాపాదయతి, తస్యేతత్సర్వలోకకామవాప్తిః, స
ర్వాత్తతాఫలంభవతీతిహ- కిలప్రజాపతిరువాచ, అన్వేష్టవ్యోవిజ్ఞాసితవ్య ఇతి
వైషనియమవిధిరవ- నాపూర్వవిధిః ఏవమన్వేష్టవ్యో విజ్ఞాసితవ్యఇత్యర్థః
దృష్టార్థతావదన్వేషణవిజ్ఞాననయోః, దృష్టార్థత్వేచదశ్యవ్యతి * నా
హమర్యభోగ్యంపశ్యామిత్యనేనానకృత్, పరరూపేణచదేహాదిధమైరవగమ్య
మానస్యాత్తనఃస్వరూపాధిగమేవిపరీతాధిగమనివృత్తిర్భవత్, ఫలమితి నియమా
ర్థతైవాన్యవిధిర్యక్తానత్వగ్నిహోత్రాదీనామివాపూర్వవిధిత్వమిహసంభవతి॥౧

ఆ—దశరవిద్యాయాముపాన్యస్తుత్యధముక్తమనువదతి (అథేతి) వివే
కానంతర్యమథశబ్దార్థో వ్యాఖ్యాతః, శరీరాత్సముత్థానం- తస్మిన్నహం మమా
భిమానత్యాగః స్వరూపంవిశింషి (ఏషఇతి) ఉక్తిత్వత్వమాచార్యస్య దర్శి
తమేవ, ప్రాణోవాసమృసాదః- విజ్ఞానాత్కావేతి సంశయాత్పృచ్ఛతి (త
తైతి) ప్రకృతంవాక్యంసప్తవ్యధః, తస్యచసమృసాదస్య పరమాత్మవిష
యంజ్ఞానం కెనోపాయేన భవతీతి ప్రశ్నాంతరమాహ (కథంవేతి) కింతస్యవ
రమాత్మాధిగమేనెత్యాశక్త్యాహ (యథేతి) తథాతస్మాధిగమఃకథమితిసంబం
ధః, అభినిష్పద్యమానరూపశ్చాత్మాసవిశేషః-నిర్విశేషోవేతి ప్రశ్నాంతరంకరో
తి (యేనైతి) ఆత్మనోహిసచ్చిదానందైకతానాదధ్ధాంతరాణిదృశ్యమానానిశ
రీరసంబంధప్రయక్తాని- తథాచతః-శరీరాదుపాధేర్యదస్యత్- తస్యస్వరూ
పంతత్కథంసర్వప్రమాణాప్రతిపన్నమస్తీతి ప్రశ్నాంతరమాహ (సమృసాద
స్యచేతి) ఏతేషాంప్రశ్నానాముత్తరముత్తరగ్రంథమవతారయతి (ఇత్యేత ఇతి) త్త

జాపతెలింద్రివిరోచనయోశ్చ సంవాదరూపాయాః త్రాఖ్యాయీకాదృశ్యతే-సా
 కిమథేత్వాశంక్యాహ (అఖ్యాయీకాత్వీతి) శిష్యస్యవిద్యాగ్రహణే గురోస్త
 స్యాస్యమ్యక్ష్పదానేచ యోవిధిః- శృద్ధాశుత్వాద్విప్రకారః- తత్ప్రదర్శనాద్దై
 తియావత్, యదాస్ విద్యాయాః గ్రహణం- స్వీకరణం యత్ప్రసమ్మిదానై,త
 ద్ధానపాత్రై శిష్యేదృశ్యతే- తస్యవిధిః బ్రహ్మచర్యాదిః, తత్ప్రదర్శనాద్దైత్యర్థః
 ఆఖ్యాయీకాయాస్తాత్పర్యాంతరమాహ (విద్యేతి) ప్రజ్ఞపతిసామోక్తా, దేవై
 రనురైశ్చ ప్రాథీతా, ఇంద్రివిరోచనాభ్యాం దేవాసురానిపతిభ్యామాయాసే
 నమహతా పేషితా, దేవరాజేనడ కథంవిత్వాప్తా- తస్మాన్లహహోయం వి
 ద్యేతి తస్మాన్స్తత్యథాఆఖ్యాయీకేత్యర్థః, మహద్భిరుపాసితస్య మహాహా
 త్యై దృష్టాంతమాహ (రాజసేవితమితి) యన్మాయాపాధినవిశేషంచేతస్యం, త
 దేవనిరుపాధినిర్విశేషమితి నవిశేషనిర్విశేషయోరభేదాభిప్రాయేణ ప్రజాప
 తివాక్యం వ్యాకర్తుమాదత్తై (యత్యైతి) తత్ప్రసాన్వేష్టస్య ఇతివాక్యేన శబ్దా
 థామాహ (యస్యేతి) ఉపాసనమపి కిమథామిత్వపేక్షాయామాహ (ఉపల
 బ్ధ్యథామితి) తస్యేతిత్ ఫలమితిసంబంధః, కథంనిర్గుణవిద్యాయాస్సర్వలూ
 కకామావాప్తిఃఫలమిత్వాశంక్యాహ(నర్వాత్తతైతి) పరచ్ఛేదభ్యమవ్యావృత్త్యా
 పూర్ణాన్వరూపేణాపిత్థితిత్యర్థః, ప్రజాపతివాక్యాన్వృత్తియమానవిధిన్వ
 రూపమాహ (అన్వేష్టస్య ఇతి) వినకారవ్యావర్త్యేందర్భయతి(నాపూర్వవిధిరితి)
 శబ్దాదేవ విహృదయే తమత్పత్తిర్హృదపూర్వవిధిరిగ్మహోత్రాది విధివన్న
 సంభవతీత్యర్థః, కథమిహనియమవిధిరిపిన్యాదవఘాతవిధినిదిత్వాశజ్ఞాగ్రహ
 (వినమితి) మిథ్యాజ్ఞానసంస్కారప్రాబల్యాదనాత్కాభినివేశస్య పక్షే పాప్రా
 శాస్త్రాచార్యాభ్యామాత్మాన్వేషణమేవ కార్యమితినియమఇత్యర్థః, ఇతశ్చనియ
 మవిధిరేవ- నాపూర్వవిధిరిత్వాహ (దృష్టాథాత్వాదితి) అన్వేషణవిజ్ఞాననా
 భ్యాం జ్ఞానసాధనముక్తం- తస్యచవిద్యాదావ్రావిద్యానివృత్తిర్మత్తమేవఫ
 లం- అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం తద్ధేతుత్వావగమాత్, తథాచ తత్ర నాపూర్వవి
 ధేరసకాశోస్తీత్యర్థః, తయోర్మత్తప్తఫలవత్త్వై వాక్యశేషమనుకూలయతి (దృ
 ష్టాథాత్వంచేతి) కథమనకృత్ప్రయితైన* పశ్యామితివర్తమానోపదేశేనాన్వే
 షణాదెర్మత్తఫలతేత్వాశంక్య దేహాతిరిక్తాత్వాదినాం వాక్యోత్థజ్ఞానాదనుమా
 నాదృష్ట మనుష్యత్వాదిభ్యమనివృత్తిప్రసిద్ధే మైకనమిత్యభిప్రేత్వాహ (పరమా

శం-౨ సానన్దగిరియటికశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 పేణెతి) అన్వేషణా దెర్వప్తఫలఽన్వేషితమాహ (ఇతినియమాథా తేతి) అపూ
 ర్వవిధిత్యం- తిద్విషయత్వమితియావత్, ఇహేతి- అన్వేషణాదేరుక్తిః, అగ్ని
 హోత్యాదివద న్విషణా దేరన్వంతాప్రాప్త్యభావస్యాక్తత్యాదిత్యథః ॥ ౧ ॥

రు-—వినందహరవిద్యాంసమాప్య తదంగభూతాం ప్రత్యగాత్మవిద్యాంప్రస్తాతి
 (యత్రాత్మైవహతపాప్తావిజరో విమృత్యుర్విశోకోవిజఘ్నోఽపిపానఇత్యాది)
 (యస్తమాత్మానమనువిన్యవిజానాతీతిహాపజాపతరువాచ) అత్యలనువిద్యేతిహా
 శ్యాభజ్ఞానముచ్యతే, విజానాతీతిధ్యానమితిలఘుసిద్ధాంతేభాషితశిష్టంన్యప్రమ్
 డ-—తద్ధోభయదేవాసురాఅనుబుబుధిరే తేహోచుహంత
 తమాత్మానమన్విచ్ఛామోయమాత్మానమన్విష్యసర్వాగ్శ్చ లూ
 కానాప్నోతిసర్వాగ్శ్చకామూనితీంద్రోహైవదేవానామభిప్ర
 వన్వాజ విరోచనోఽసురాణాం తోహసంవిదానావేవ సమి
 త్పాణీప్రజాపతిస కాశమాజగ్తుః ॥ ౨ ॥

శం-—(తిద్ధోభయఇత్యాది) ఆఖ్యాయికాప్రయోజనముక్తం, తద్ద కిలప్రజా
 పతేర్వచనముభయేదేవాసురాః-దేవాశ్చాసురాశ్చ దేవాసురాః- అను పరమ్ప
 రాగతం స్వకణాగోచరాపన్నమనుబుబుధిరే, అనుబుద్ధవంతి, తేజైతత్ప్ర
 జాపతినచోబుద్ధ్యా కిమకుర్వన్నీతి ఉచ్యతే; తేహోచుః- ఉక్తవంతాఽన్యో
 న్యం దేవాన్సంపరిషద్యసురాశ్చ- హంత యద్యనుమతిర్భవతాం, ప్రజాపతి
 నోక్తం తమాత్మానమన్విచ్ఛామః; అన్వేషణంకుమః- యమాత్మానమన్విష్య
 సర్వాగ్శ్చలోకానాప్నోతి, సర్వాగ్శ్చకామాః ఇత్యుక్తాన్ ఇంద్రోహైవ-రా
 జైవస్వయం దేవానామితరా దేవాంశ్చ భోగపరిచ్ఛదంచ సర్వం స్థాపయి
 త్వా శరీరమాత్రేణైవ ప్రజాపతింప్రత్యభిప్రవన్వాజ- ప్రగతవాక్,తథా ఏరో
 చనోఽసురాణాం, విసమేన గురవోఽభిగంతవ్యా, ఇత్యేతద్దర్శయతి త్రైలో
 క్యరాజ్యచ్చ గురుతరావిద్యేతి- యతోదేవాసురరాజౌ మహాహాభోగార్హ
 సంతౌ తథా గురుమధ్యపగతవంతౌ- తోహ కిలాసంవిదానావేవ,అన్యోన్యం
 సంవిదమవికుర్వాణౌ, విద్యాఫలంప్రత్యన్యోన్యమీష్యాణాం దర్శయంతౌసమీ
 త్పాణీ- సమిద్భారహస్తాప్రజాపతిస కాశమాజగ్తుః- ఆగతవంతౌ. ॥ ౨ ॥

అ-—ఇదానీమాఖ్యాయికాంవ్యాఖ్యాతుమ్ * ఆఖ్యాయికాతు విద్యాగ్ని
 హణసమ్ప్రదానవిధిప్రదర్శనాథేత్యాదినోక్తంస్తారయతి (తద్దేతి) అవతారి.

తాఖ్యాయికాక్షరాణివ్యాచస్తై (తద్వైత్వాదిసా) కిమితీంద్రవిరోచసౌ విద్యాన్తి
నానపి పరికరంపరిత్యజ్య శరీరమాత్మేణ ప్రజాపతిం ప్రగతవంతౌ తత్కాహ (వి
నయేనైతి) తయోరు క్తూపగతివశాదేవదర్శితమథాంతరం కథయతి (బ్రౌహ్మ
శ్చైతి) విద్యేతి- దద్యయతీతిపూర్వేణసంబంధః, తస్యాఃగురుతరత్వే హేతుమా
హ (యత ఇతి) సంవిదం- మైత్రీమ్. || ౨ ||

రం—(తద్వోభయే దెవాసు రాఅనుబుబుధిరే) తత్ ప్రజాపతివచనమైతిహ్య
రూపేణ దెవాలసు రాశ్చ ఉభయేపి అనుబుబుధిరే- శుభ్రవంత ఇత్యర్థః, (తే
హోచుహాంతతమాత్తానమన్విచ్ఛామోయమాత్తానమన్విష్యస రావంశ్చ లోకా
నిత్యాది) అన్విచ్ఛామః- అవగచ్ఛామ ఇత్యర్థః, శిష్టంస్పష్టమ్ (ఇంద్రోహైవ
దేవానామభిప్రసవ్యాజ విరోచనోఽసు రాణాం దేవానాం మధ్యే ఇంద్రశ్చ అసు
రాణాం మధ్యే విరోచనశ్చ ప్రజాపతిసమీపంగతుం ప్రస్థితా విత్యర్థః (తాహాసం
విదానావేససమిత్వాం ప్రజాపతిసమీపమాజగతుః) అసంవిదానౌ - పరస్పరా
సూయయా పరస్పరసద్గుంత్యేణమరుగ్వంతా విత్యర్థః, శిష్టంస్పష్టమ్. || ౨ ||

తౌహ ద్వాత్రింశతం నషాణి బ్రహ్మచర్యమాషటస్తౌహ ప్రజా
పతిగుహాచకిమిచ్ఛంతాసవాస్తమితే హోచతుర్య ఆత్మాపహత
పాప్తా విజరో విమృశ్యుర్విరోహో విఘ్నోఽపి పాసస్సృప్య కామ
స్సస్త్రిసంకల్పగోస్సేష్టస్యస్సవిజ్ఞానీతవ్యః సనర్వాగ్ శృల్లా
కానావోతి స ర్వాగ్ శృకామాయస్తమాత్తానమనువిద్యవి
జానాతీతి భగవతోవహ వేదయంతే తేమిచ్ఛంతాసవాస్తమితి || ౩ ||

శం—తౌహగత్వా ద్వాత్రింశతం నషాణి శుశూషాపరౌభూత్వా బ్రహ్మ
చర్యమాషతుః- ఉషితవంతౌ, అభిప్రాయజ్ఞః ప్రజాపతిస్థాపువాచ; కిమిచ్ఛ
ంతా కింప్రియోజనమభిప్రేత్యేచ్ఛంతాసవాస్తం- ఉషితవంతౌయవామితి, ఇ
త్యుక్తౌ తౌ హోచతుః య ఆత్మైత్వాదిభగవతోవహ వేదయంతే శిష్టాః- అతస్తం
ఆత్మానంజ్ఞాతుమిచ్ఛంతాసవాలైస్సతి. యద్యపి ప్రాకప్రజాపతేస్సమీపాగమ
నాదన్యోన్యమీష్యాంయక్తావధూతాం, తథాపి విద్యాప్రాప్తిప్రియోజనగౌ
రవాత్త్యక్తరాగదేవమోహేష్యాదిదోషావేన భూతోష్టవతుర్ద్వర్హాదభ్యం
ప్రజాపతౌ. తేనేదం ప్రఖ్యాపితమాత్మవిద్యాగౌరవమ్. || ౩ ||

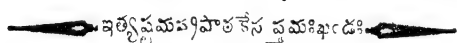
ఆ—తమాత్తానంజ్ఞాతుమిచ్ఛంతాసవాలైస్సతి నక్తద్యేవ వాస్తమితి ప్రజాప

౧౦౪ సాన్తగిరియటికశ్శ్చరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయామ్
 తివచోఽనుకషణమాత్యమితి దృష్టవ్యం అథేంద్రవిరోచనయోమిథోవైరి
 తోఃకథమేకత్రావస్థానందరమాసీదిత్యాశంక్యాహ (యద్యపీతి) దేవాసుర
 రాజయోగ్వభావహవైరిణోరపి విచార్యథి త్వేనచిరమేకత్యబ్రహ్మచర్యవాసే
 భూమాచితమథేంద్రశయతి (తేనేతి) ||౩||

రం—(తౌహద్వాత్రిశతంనర్షాణిబ్రహ్మచర్యమూషతుః)ద్వాత్రిశద్వర్షా
 ణిశుశూమావరౌధాత్వాబ్రహ్మచర్యంచేరతురిత్యథః(తౌహప్రజాపతిరువాచ
 కిమిచ్ఛంతావవాస్తమితి)కింప్రయోజనముద్దిశ్యఉపి తవంతావితప్తవనిత్యథః
 (తౌహోచతుఃయత్రాత్తాఽపహతపాస్తాదిజరోవిభృత్కురిత్యాది)యత్రాత్తాఽపహత
 పాస్తాత్వాదిహిభగవతః-పూజ్యస్యతవవచోవేదయంతేవితిహ్యరూపేణజనాః త
 మిచ్ఛంతావవాస్తంతజ్జ్ఞానమిచ్ఛంతావావాంబ్రహ్మచర్యముపి తవంతావితౌ
 ప్రజాపతింప్రత్యూచతురిత్యథః; అవాస్తమితిపురుషవ్యత్యయశ్చాందసః ||౩||

ఉ—ః తౌహప్రజాపతిరువాచయవషాఽక్షిణిపురుషో దృశ్యత
 ఏషత్రైతి హోవాచైతదమృతమభయమేతద్బ్రహ్మేత్యథ యో
 యంభగవోస్తుపరిభ్రాయతే యశ్చాయమాదర్శే కతమఏషఇ
 త్యేషడవైషుస ర్వేషవ్వంతేమపరిభ్రాయతేఇతిహోవాచ || ౪ ||

శం— తౌవినఃతపస్విసౌ శుద్ధకల్పప్రాయోగ్యాపుషలక్ష్య ప్రజాపతిరువా
 చహ. యవషాఽక్షణిపురుషోనిన్మత్తచక్షుర్భిమ్మౌదితకషాయైర్దృశ్యతే యోగి
 భిద్యస్తా-ఏషత్రైతాఽపహతపాస్తాదిగుణః- యమవచంపురాహం,యద్విజ్ఞా
 నాత్సర్వలోకకామావాప్తిః. ఏతదమృతంధూమాఖ్యం. అతఏవాభయం, అతఏ
 వబ్రహ్మ, వృద్ధతవమితి. అథైతత్ప్రజాపతినోక్తం అక్షణి పురుషోదృశ్యతేఇతి వ
 చఃశ్రుత్వా ఛాయాయాపం పురుషం జగృహతుః. గృహీత్వాచ దృఢీకరణాయ
 ప్రజాపతిం పృష్టవంతౌ- అథయోయం భగవోస్తుపరిభ్రాయతే. పరి నమంతా
 జ్ఞాయతే, యశ్చాయమాదర్శే అత్తనః ప్రతిబింబాకారః పరిభ్రాయతే ఖడ్గా
 దౌచ- కతమఏషః- ఏషాంభగవద్భిరుక్తః కింవైకవినసర్వసిన్వతి, ఏవం పృష్టః
 ప్రజాపతిరువాచ. ఏషడవవ- యశ్చక్షుషీ దృష్టామయోక్తఇత్యేతన్ననసికృత్వా
 ఏషుస ర్వేషు మధ్యేషు పరిభ్రాయతేఇతిహోవాచ. నను కథం యుక్తం శిష్య

ః పరిభ్రాయతేఇతనహోవాచతిరంగరామానుజయపాఠః

యోర్విపరీతగృహణమనుజ్ఞాతుం ప్రజాపతేర్విగతదోషస్యాచార్యస్య సతః. స త్యమౌహ. నానుజ్ఞాతం- (కథంత)తథాప్యత్తస్యధ్యారోపితపాండిత్యమహత్త్వ బొద్ధ్యతౌప్వహింద్యవిరోచనౌ తథైవచ ప్రథితౌలోకే- తాయదిప్రజాపతినా మూఢౌ యవాం విపరీతగృహీణావిత్యక్తౌస్యాకాం- తతస్తయోశ్చిత్తదుఃఖం స్యాత్. తజ్జనితాచ్చ విత్తావసాదాత్మునః ప్రశ్నశ్రవణగృహణౌవధారణం ప్ర త్యుత్సాహవిఘాతస్స్యాత్. అత్రోరక్షణీయాశిష్యావితి మన్యతే ప్రజాపతిఃకృష్ణీతాం తావత్- తదుదశరావదృష్టాస్తేనావనైష్యామీతిచ, నను నయ్యక్తమే షడివివేత్యన్యతంవస్తుమ్. నచాన్యతముక్తమ్. కథమ్. అత్తనోక్తోఽప్తిపురుషౌ మనసి సన్నిహితతరశ్శిష్యగృహీతాచ్చాయాత్తనః, స ర్వేషాంచాభ్యంతరః *స రావంతరఇతిశ్చుతేః. తమేవావౌచత్, ఏషఉపివేతి. అత్ర నాన్యతముక్తం ప్ర జాపతినా || ౪ ||

—ఇశ్యస్తమప్రపాఠకేన ప్రమఖండభాష్యమ్.—

ఆ—శుద్ధశల్కషా. ప్రత్యాశితహామవితియావత్. పురుషః దృష్టేతి సమ్మం ధః; అన్యదాదిభిస్తత్యద్యోషాదృష్టోనాస్తీత్యాశజ్జాగ్రహ(నిన్యతైతి) ఇంద్రియాణాం విషయేభ్యో నైముఖ్యపాతుమాహ (మృదితైతి) యోగిభిఃసమాధినిష్ఠైః. అంతర్వృష్టిరితియావత్ * యత్యైశ్యాదివాక్యే నాస్త్యేకవాక్యకాండగ్భయ తి (ఏషఇతి) భూమవిద్యయాచాస్త్యేకవాక్యత్వంనూచయతి (భూమాభ్యమితి) ఇతిశబ్దౌవాక్యసమాప్త్యధాః, ఉక్తైర్థేవాక్యం పాతయతి (అథయోయమితి) ప్రశ్నాన్తోఽగుణబ్ధః. ఇతిశబ్దస్సమాప్త్యధాః, యశ్చక్షురుపలక్షితోదృష్టా- ఏషఏవమయోక్తోఽపహతపాష్టత్వాదిధర్మవానాత్తా- యవాభ్యాం పునరన్య భాగ్యహీతమితి నిపాతేననూచయన్నుక్తవాత్ ప్రజాపతిరిత్యాహ(ఏవమితి) ప్రజాపతిశ్చైదేవముక్తవాత్- కథంతహి-తయోరైవముఖ్యంసనిన్యతమిత్యా శజ్జాగ్రహ (ఏతదితి) యథోక్తవచారూపంవస్తీవ్రితియావత్, యశ్చప్రజాపతి నామనసినిహితం- తత్ప్రకటికతుంచౌదయతి (సన్వీతి) శిష్టశిష్యగతం విపరీ తగృహణమాచార్యణానుజ్ఞాతుమయ్య కమిత్యంగీకృత్య ప్రజాపతేరభిప్రాయ మాహ (సత్యమేవమితి) కథంతహి-తయోర్విపరీతగృహణముపసేతవ్యమిత్యా శజ్జాగ్రహ (గృహ్ణీతామితి) తావత్, విపరీతమితిశేషః. చకారేణ క్రియావ దమనుకృష్యతే * యద్యదాదరతిశ్రేష్ఠఇతిన్యాయేననర్వేషాం మృషావాది త్యంస్యాదితిశంకతే (సన్వీతి) ప్రాజాపత్యమభిప్రాయమేవ ప్రకటయన్నతి

201 సానష్టగిరియటికశక్తిరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయశ్చాయామ
 పగసంగం పరిహతుణం తదీయమనృతవాదిత్వంచూషయతి(నచెతి) తదేవాణాం
 తాపూర్వకంస్ఫుటయతి (కథమిత్యాదిసా) శిష్యాభ్యాంగృహీతాయోయమాత్మా
 తతస్సకాశాదాత్మనా, స్వేనైవ ప్రజాపతినోక్తో యోఽస్త్యక్షుప్తపక్షితోద్య
 మ్నా, సమనసి ప్రజాపతేస్సన్నిహితతరః, అతస్సువచతేనోక్తఇత్సభః. ఇత
 శ్చ ద్యష్టా ప్రజాపతేమనసి సన్నిహితరక్ష్యాహ (సర్వపాంచేతి) ప్రజా
 పతేర్దనసిద్యష్టస్సన్నిహితోక్తపికథంతస్యసమృపావాదిత్వంచలహ(తమేవేతి).

—ఇత్యస్తమత్ర పాతకే సప్తమఖండభాష్యటికా—

రం—(తాహప్రజాపతిరువాచ యఏషోక్షిణిపురుషోద్యత్యతేఏషఆత్మైహా
 వాచ ఏతదమృతమభయమేతద్బ్రహ్మేతి) అతి యఏషోక్షిణిపురుషోద్యత్యతేఇ
 తి నేహోక్షిపురుషఃపరమాత్మా * ఏతంత్వేనలెభూయోఽనువ్యాఖ్యాన్యామీతుస్య
 పక్రిమ్య సప్తపాద్యవస్థానామభిధానాల్, నచాయంఛాయాదిపురుషః ప్రజా
 పతినోపదిత్యతే- అత్తజ్ఞానయోవసన్నయోస్తయోస్తదుపదేశాయోగాల్, ఆ
 త్తత్వామృతత్వాభయత్వేబ్రహ్మత్వాద్యయోగాచ్చ, అతోత్య ప్రజాపతినా పృత్య
 గాత్తైవోపదిత్యతే- నచహజీవన్యాక్షణిస్థితిరుపదిత్యతే, అపిత్వక్షిప్తసాదవికా
 రాభ్యాం జీవన్యస్థితిగతీశ్చీయేతే, అతోఽక్షోజీవన్యస్థితిగతిసూచకత్వాదక్షిణిచ్చ
 త్యతేఇత్స క్తం, కర్మణసానుమధ్యకసూచకత్వాభిప్రాప్తేగాస్తి కర్మణ్య
 యందృష్టఇతినచనవల్. తితిశ్చ గృహేస్థితాన్విగణచ్ఛక్త పురుషోయథాగృహ
 దన్యః; ఏవంశరీర స్థితిగతిమానాత్మాపి శరీరాదన్యత్వత్వక్తంభవతి, అమృతమి
 తి- అతిశయసుఖరూపత్వం- అభయమితి- దుఃఖాసంభిన్నత్వం, బ్రహ్మేతి- అ
 సంకుచితవిజ్ఞానతయా బృహత్త్వంచోక్తమితివ్యాసారైశ్చరుక్తమ్ * అథయో
 ఽయంభగవోఽపుసరిఖ్యాయతే యశ్చాయమాదర్శ్యకరిమఏషఇతి) ఏవం ప్ర
 త్యగాత్తని ప్రజాపతినోపదిష్టే ఛాయాపురుషఆత్మైత్యపదిష్టఇతిభ్యాంత్వా న్వ
 గృహీతఛాయాపురుషాత్తత్వద్వధీకరణాయ జలాదర్శ్యాదివ్యతిబి-బోష్యక్షిప్తమివి
 మ్పాభిన్నఆత్మైవ- ఉగతద్భివోఽనాత్మైత్యభిప్రాప్తేణపప్రచ్ఛతిత్సభః
 ఏవంతాభ్యాం పృష్టః ప్రజాపతిః తయోర్భ్యాంతిమనిరాకర్యన్నేవాహ (ఏషఉ
 ఏవైమనర్వేష ఏంలేమపరిఖ్యాయతేఇతినహోవాచ) యశ్చక్షుషిద్యత్యత్వేనమ
 యోక్తః- సలత్తాసర్వాంతరీజలాదిష ఏపి నభిద్యతేఇత్సత్తరందదావిత్సభః
 శిష్యభ్యాంతిమనిరాకర్య తద్భ్యాంతిద్యధీకరణయేత్థముత్తరం దదతలచార్వ

ఆ—ఇతశ్చ ప్రజాపతేన్నమృషావాదిత్వమిత్యాహ (తథాచేతి) అత్తానము
దశరాజేనైష్యతం తత్తాత్తానంపశ్యంతౌ తావదవంతిరం యదాత్తనా నవి
జానీధోయువాం- తన్నైప్రబూరిమితిసంబంధః,ప్రజాపతివచనమువక్కిమానుషా
లంసభవతీతిశలతే (సన్నితి) ఉపకర్మమతికర్వన్య బురవాణన్య ప్రజాపతేగభి
ప్రాయమాహ (ఉన్యతేఇతి) తత్ప్రకృమమిద్యోవీరోచనాధ్యాం అవాధ్యా
మిదమవిదితమితి ప్రజాపతింప్రత్యవచనెకారణమాహ (నైవేతి) ఛాయాత్తని-
ఛాయాయాం తద్దేతాశరీరేచేంద్రవిరోచనయోర్యథాకర్మమాత్మధీరియంనిశ్చితా
ప్రవృత్తేత్యథః, తయోస్తత్ప్రత్యప్రత్యయస్య నిశ్చితత్వగమఃమాహ(యేనేతి)
ప్రవృజినైసి శాంతహృదయయోస్తయోః తస్య ప్రత్యయస్య కథం నిశ్చితత్వమి
త్యాశంశ్యాహ (సహితీ) తేనవిపరీతగ్రాహిత్యేనేతియావత్,ఉక్తమగ్రహీత్వా

విపరీతంగృహీతవంతౌ తర్హిః ప్రజాపతినోపేక్షజీయా; కుబుద్ధిత్యాదిత్యాశం
క్య ప్రాజాపత్యమభిప్రాయమాహ (విపరీతగృహీణౌచేతి) కథమిదం ప్ర
జాపతేరభిమతమిత్యధికతం అతలహ (విపరీతేతి) ప్రాజాపత్యే ప్రశ్నై దేవా
సురరాజయోర్విపరీతగృహణమనువదతి (తౌహేతి) || ౧ ||

రం—(ఉదశరావలతానమవేక్ష్య యతాత్మనానవిజానీథస్తనే పృబూరత
మితి) ఉదకపూణే ఉదశరావే అత్తానం దృష్త్వాత్తసరిబలధనమునుపపన్నత
యా భాసమానం సమ్యగనవగతమంశం యువాంవదతమితిత్వక్రవానిత్యధః
(తౌహోదశరావేచవేక్షాంచక్రాతే) తౌప్రతిబింబమవలొకితవంతౌ. అనలో
క్యాపి దోషాస్ఫురణౌత్తూష్టిముషితవంతౌ-తయోరుపపత్త్యన్యుత్థిజ్జాత్వా
కింవశ్యధఇతి స్వయమేవ ప్రజాపతిరువాచేశ్యాహ (తౌహప్రజాపతిరువాచకిం
వశ్యధఇతి) తౌహోచశుః సర్వమేవేదమావాభగవలత్తానంపశ్యావలలోమభ్య
అనభభ్యః పృతిరూపమితి) ఇదం పృతిరూపమాత్తానంపశ్యావఇతిప్రతిబింబాత్త
భ్యమమేవోద్ధాతితవంతావిత్యధః. || ౨ ||

ఉ—తౌహప్రజాపతిరువాచసాధ్వలంక్యతౌసువసనౌపరిష్క్రు
తౌ ధూత్వాదశరావేచవేక్షేభామితితౌహసాధ్వలంక్యతౌసు
వసనౌపరిష్క్రుతౌధూత్వాదశరావేచవేక్షాంచక్రాతేతౌహ
ప్రజాపతిరువాచ కింవశ్యధఇతి || ౩ ||

శం—తౌహపురఃప్రజాపతిరువాచ ఛాయాత్తనిశ్చయావసయాయ, సాధ్వల
జ్మృతౌ యథాస్వగృహేసువసనౌ మహాహావస్త్రపరిధానౌపరిష్క్రుతౌ, ఛ
న్నలొమనఖౌచ ధూత్వాదశరావే పుసరీత్యేయాథామితి. ఇహచ నాదిదేశ,
యదజ్ఞాతం తన్నైప్రబూరితమితి, కథంపునరీసేససాధ్వలంకారాదిక్మత్వాదశరా
వే అవేక్షణేనతియోశ్చాయాత్తగృహోపనీతస్సౌత్. సాధ్వలంకారుసువసనాదీ
నామాగంతుకానాం ఛాయాకరత్వముదశరావే యథా శరీరనంబుద్ధానాం- ఏవ
మేవ శరీరస్యాపి ఛాయాకరత్వం పూర్వంబభూవేతిగమ్యతే. శరీరైకదేశానాం
చలోమనఖాదీనాం నిత్యేనాభిప్రేతానామఖండితానాం ఛాయాకరత్వం
పూర్వమాసీత్ - ఛిన్నేహుచ నైవలోమనఖచ్ఛాయాదృశ్యతే- అతౌ లొమనఖా
దివచ్ఛరీరస్యాప్యగమపాయిత్యం సిద్ధమితి ఉదశరావాదౌ దృశ్యమాసస్యత
న్నిమిత్తస్యచదేహస్యానాత్తత్వంసిద్ధం- ఉదశరావాదౌ ఛాయాకరత్వాత్

N 9 H

ர.அ.

109

11 3 11

శం—తా- తథైవ ప్రతివన్నో యథైవేదమితి- పూర్వవల్ యథాసాక్ష్య
లజ్కూరాదివిశిష్టావావాంస్వః, ఏవమేవేమాధాయాత్మానామితి సుతరాం విప
రీతనిశ్చయాబభూవతుః, యస్యా త్తనాలక్షణం * యత్రాత్మవహతపాపైశ్చ
కావపునస్తద్విశేషమన్విష్యమాణయోః * యపిషోక్షిణి పురుషోద్భవ్యత ఇతిసా
క్షాదాత్తనిదిక్షేతేతద్విపరీత గృహవనయాయోదశరావెనాన్వలంకార దృష్టాం
తేష్యభిహితే ఆత్మస్వరూపహోధాద్విపరీతగృహోనావగతా, అతఃస్వదామేణ
కేనచిత్ప్రతిబద్ధవివేక విజ్ఞానసామధ్యావితిమత్త్వాయథాభిప్రేతమేవాత్మానం
మనసినిధాయపిషత్తైతిహోవాచైతదమృతమభయమేతిద్వ్యక్తేతి ప్రజాపతిః-
పూర్వవల్, నతుతదభిప్రేతమాత్మానం * యత్రైత్యాద్యాత్మలక్షణ శృవణేనా
క్షిపురుషశ్రుత్వాచాదశరావాద్యుపపత్త్యాచనన్సూతాతావల్ మద్వచనం స
ర్వం పునఃపునః స్మరతోఃప్రతిబంధక్షయాచ్చ స్వయమేవాత్మవిషయే వివేకోభ
విష్యతీతి మనావనః పునర్వ్యక్తాచర్యాదే శేచతయోశ్చిత్తమఃఖోత్పత్తి పరిణ
హిర్నాకృతార్థబుద్ధితయాగచ్ఛంతావప్యపేక్షితేవాత్మ ప్రజాపతిఃతాహ-ఇంద్రివి
రోచనాశాంతహృదయా,తుష్టహృదయా,కృతార్థబుద్ధిఇతిర్థః, నతుశమపిసశమ
శ్చైత్రయోర్భాతః- విపరీతగృహోవిగతా-అభవిష్యల్.ప్రపంచజతుః-గతివ-తా॥

ఆ—తథైవైత్యస్యవ్యాఖ్యానం (పూర్వవదిత్) యథైవేదమితి- ప్రతీకగృ
హణం తదావ్యవచస్తే (యథేతి) ఆవాంస్వః ఇతీదముదాహరణంయథైవేతిస
మృంధః అక్షివాక్యాదుదశరావవాక్యాత్సాక్ష్యలంకారవాక్యాచ్చ ఛాయాతద్దే
తావరస్యతరిస్తేనవాత్మత్వమభిప్రేతాది భిమాతీతయః- సుతరామిత్యుక్తః ప్ర
జాపతివాక్యముత్థాపయితి (యస్యేత్యాదీనా) వాక్యవ్యాఖ్యానమతిదిగతి(పూ
ర్వవదితి) ఏషశబ్దేనతయోరభిప్రేతమేవాత్మానం ఛాయాక్ష్యందేహక్ష్యచ ప
రామృత్య ప్రజాపతిరనుమోదితవానిత్యాశంక్యాహ (నత్వీతి) తాహ-శాంత
హృదయావిత్వాదివాక్యస్య తాత్పర్యమాహ (యత్రైత్యాదీతి) సంస్కృతా
తావల్ భవంతామితిశేషః సంస్కృతయోరపి తయోరాత్మవిషయే కథం వివేకో
భవిష్యతీత్యాశంకాహ (మద్వచనమితి) ఉపేక్షాయాం కారణాంతరము
హ (పునరితి) కిమితిశాంతహృదయత్వేతుష్టహృదయత్వేన వ్యాఖ్యానయతే-
హృదయగతశ్శమపవకింపవివక్ష్యతే-తత్రాహ (నత్వీతి) ॥3॥

రం—(తాహోచతుః యథైవేదమావాంభగవన్సాక్ష్యలంకృతా సువననాప

౬౧౨ సానస్తగిరియటికశజ్జరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
 రిష్కృతో స్వవీవమేవేమాభగవత్సాధి) ఆవాంసాధ్వలంకృతౌ సువసనౌపరి
 ష్కృతౌ భవావతిదంయదైవ- తద్దేవతమావపి పృతిబింబౌసాధ్వలంకారాది
 యక్తావితిప్రత్యుచతురిత్యుధాః. అత్రీడదశరావావేక్షణాలంకృతదేహప్రతిబి
 మ్పనిరీక్షణయోర్నియుంజానస్యప్రజాపతేరయమభినందిః ఆగమాపాయశాలి
 ద్వాత్రింశద్వషణబృహచ్చదీప్తిః భూతకేశసఖసన్తాలంకారాది లక్షణబోష
 గుణయక్తావ్యవస్థితదేహానుకారిబోషగుణవత్త్వాద్దేహవత్తత్ప్రతిబింబౌ ప్య
 నాత్మానిరతిశయసుఖత్వదుఃఖాసమ్మిన్నత్వలక్షణామృతత్వాభయత్వశూన్య ఇతి
 జానీతమితి, ఏవంద్వివిధసియోజనేపి తయోరప్రక్షీణకల్పవతయా బోషాదర్శ
 నేన పృథివిచార్తభృమోనాపనీతిః తతిః ప్రజాపతిః భాగ్రంతినివారణార్థం
 యాకృతస్య ద్వివిధప్రతిబిమ్బదశనస్యాభిప్రాయమిమావప్రక్షీణకల్పత్వా
 న్నావగచ్ఛతిః- ప్రత్యక్షంయవాంభ్రాంతావితివస్తుమపి అనర్హా-తదిదానీమే
 తదీయహృదయానురోధేన పృతిబిమ్బమేవ నిర్దేశ్యసర్వాంతరం పరమాత్మానం
 మనసినిధాయ ఏషవీవాల్లెత్సవదేశేనతయోరాకాంతం నివర్తయిష్యామి. కా
 లేనకల్పే పక్షిణమద్వచనసందర్భాన్య సర్వస్యాప్యభిప్రాయం స్వయమేవా
 వగమిష్యతేషి విదికిశ్చమానౌ పునర్మత్స్వమీపమాగమిష్యతేషి మత్సాహ(ఏ
 వతల్లెతిహావాచైతదమృతమభయమేతద్భృచ్చైతి) స్పష్టోఽథః (తౌహశాంత
 హృదయాప్రసన్నజతుః) శాంతహృదయా - నిమృతాకాంతావిత్యుధాః ॥ ౩ ॥

౬౩.—తౌహానీప్త్యప్రజాపతిరువాచ అనుపలభ్యత్తాన మనసువి
 ద్యవృజ్ఞానీయతరవతిమపనిషదా భవిష్యంతిదేవావాఽనురా
 వాతేవరాభవిష్యంతితిసహశాంతహృదయవీవ విరోచనౌఽను
 రాణామలభ్యోచైతాముపనిషదంబోవాచాత్తైవేహమ
 హయ్యతత్పరిచర్యతానమేవేహమహయన్మాత్మానం పరిచ
 రన్నభౌలాకావహావోత్తీమంచాముంచెతి ॥ ౪॥

శం— ఏవంతయోగతయోరింద్రవిరోచనమూరాజ్ఞోర్భాగసక్తయో ర్య
 ఛోక్తవిస్తరణంస్యాదిత్యాశంకాప్రత్యక్షం ప్రత్యక్షవచనేన తయోశ్చిత్తదుః
 ఖం పరిజహీమహస్తామారంగచ్ఛంతావనీప్త్య * యతత్తాపహతపాప్త్యాదివ
 చనవదేతదప్యసయోః శృవణగోచరత్వమేష్యతీతిమత్సాహచప్రజాపతిః అనువ
 లభ్యయథోక్తలక్షణమాత్మాన, మనసువిద్య- స్యాత్ప్రత్యక్షంచాకృత్వా విపరి

తనిశ్చయాదధూత్వే, స్త్రవిరోచనావేత్ ప్రవృజతః- గచ్ఛతాం. అత్యంత
రేదేవావాఽనురావా- కింవిశేషితేన. ఏతదుపనిషదః - ఆధ్యాత్మ్యాగృహీతా
ఆత్మవిద్యా సేయముపనిషద్వేషాదేవానామనురాణాంవా - తవీతదుపనిషదః
ఏవంవిజ్ఞానాః, ఏతన్నిశ్చయాభవిష్యంతీత్యథః. తెకేః. పరాభవిష్యంతి- శ్రే
యోమాగాత్పరాధూతాః- బహిర్భూతాః వినష్టాభవిష్యంతీత్యథః స్వగృ
హంఽగచ్ఛతోస్సురాసురరాజయోర్యోఽసురరాజసహృశాంతహృదయవినశా
విరోచనోఽనురాజా జగామ. గత్వాదతేభ్యోసురేభ్యః శరీరాత్తబ్ధిర్వ్యోప
నిషత్- తామేతాముపనిషదంప్రోవాచ - ఉక్తవాదేహమాత్రిమేచాత్మాపి
త్రాక్తకతి తస్మాద్దాత్తైవ; నెహఇహ- లోకేమహాయ్యః - న్రూజనియః; తథా
పరిచర్ష్యః, పరిచరణీయః- తథా- ఆత్మానమేవహ - లోకేదహంవినుయోప
రిచరంత్యోఽథాలాకావవాహ్నీతీమంచాముంచ ఇహలోకేవినుయోపరిచరేన స
ర్వేలోకాః కామాశ్చాంతభవంతీతిరాజ్ఞోఽభిప్రాయః ॥ ౪ ॥

ఆ—యదిప్రజాపతిస్తాపుష్పితవా- కిమితితేహ- కిమిత్సేక్యత్యాదివా
క్యమిత్యాశక్త్యాహ (ఏవంతయోరితి) ప్రజాపతిః-ఉహాచిసంబంధః, తస్మిన్.
కిమితితావాహూయనోక్తవానిత్యాశక్త్యాహ (ప్రత్యక్షమచనెనెతి) కర్తృ
త్వేనసంబంధార్థము కమేవపునరినువదతి (ప్రజాపతిరితి) (యత్యైతి) కి
మసాఘాదివానిశ్చపెక్షాయామాహ (అనుపలభ్యేతి) యథోక్తంప్రజాపతివా
క్యం శుక్లాపిగచ్ఛతోరిద్యవిరోచనయోర్విరోచనగతమవాంతరివిశేషమాహ
(స్వగృహమితి) పిత్రాతథోక్తత్వేపి కిమస్తాభిస్తత్యకర్తవ్య మిత్యాశంక్యా
హ (తస్మాదితి) తథా- పూజనీయత్వవదితియావత్ తథేత్యక్తప్రకారోక్తిః
తథాపి ప్రార్థితాసర్వలోక కామావాప్తిరసిద్ధత్యాశంక్యాహ (ఇహలోకేతి).

రం—(తౌహాన్విక్ష్యప్రజాపతిరువాచ) ఏవంతయోః ప్రతినీవృత్తయోస్సు
తాంప్రజాపతిఃభ్యాంతిగృహీతార్థశ్రద్ధయాఇమావినష్టేమాధూతాం, ఇదమపి
మద్యవసం * యత్యైతివదనవత్ కణాకణికయాశ్శుణుతామిత్యభిప్రేత్యో
వాచేత్యథః. ఉక్తిమేవాహ (అనుపలభ్యాత్తానమననువిద్యవృజతోయతరపి
తదుపనిషదాభవిష్యంతిదేవావాఽనురావాతేపరాభవిష్యంతీతి) ఏతావిద్య
విరోచనో ఆత్మస్వరూపం శ్రవణమననాభ్యామజ్ఞాత్యావృజతః- గచ్ఛతః యత
రేదేవావాఽనురావాఏతదుపనిషదాభవిష్యంతి- ఉపనిషచ్ఛబ్దః ఉపదేశపరః

204 సానద్దగిరియటశక్తిరథావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయామ్
 లనయోరువదెళాల్ భ్రాంతిగృహీతాథానిశ్చయాయేభవివ్యంతి, తేపరాభవి
 వ్యంతి- నిత్యసంసారిణోభవివ్యంతిత్వథః (సహశాంతిహృదయవీపవిరొచ
 నోఽసురాజగమతేభ్యోమైతాముపనిషదంబ్రోవాచ) విరోచనస్తుపాహ
 వత్సస్యద్వివిధదేహచ్ఛాయాదశాననియోగస్య దేహసుకారిత్వాచ్ఛాయాయా
 దేహవీవాత్తేతి సూచనెతాత్పర్యం, అలంకృతదేహచ్ఛాయానిర్దిశ్య * ఏష
 అత్తత్త్వపదేశస్య నీలనీలయోరాదశేశాదృశ్యమానయోరావసర్యాన్నిలం తన్న
 హాఘామితవచనస్య చాయానిమిత్తే దానసీవాలంకృత దేహేతాత్పర్య మితి
 మన్వానోదేహవీవాత్తా అలంకారాదిభిః పరిచరణీయకృతి నిశ్చిత్తరాజ్యం
 ప్రాప్య అసురెభ్యస్తత్రైవోపాదిక్షదిత్యథః (అత్తైవహామహయ్యేఅత్తాప
 రిచర్యఅత్తానమేపేహమహయన్నాత్మానం పరివరన్నభూలోకావవాహ్నీతీయం
 చాముచేతి) అత్తైవ, దేహవీపమహయ్యో, అత్తైవత్వథః - అథౌలా
 కావతి సర్వలోకాని సామభవాపి శరీరగతవీపేతి ధావః శివంస్పష్టమ్ ॥ ౪ ॥

ఉ-తస్మాత్సృష్ట్యహదదానమశోద్దధానమయజమానమాహురాసు

రోబితేత్యసురాణాం కేచ్యపాపనిషత్ప్రేతస్యశరీరంభిక్షయావ

ననేనాలక్ష్మారేణైతి సగ్గస్కర్వంతేతైనహ్యముంలాకం జే

వ్యంతోమన్యంతే॥౫॥ - ఇత్యప్తప్రపాతకే అప్తమఖండభావ్యమ్

శం-శస్తాల్- తిత్సప్ర చాయోఽచ్యవ్యనువితకతెళిహ, లూక అద
 దానం- దానమమర్వాణం. అవిభాగతీల. అశోకాశ్రమ - సత్కారోదయ శ్ర
 ధారహితం యథాశక్త్యయజమానం, అమమన, వ్యోమమాహుః-అనురిఃఅనురిః
 ఖల్వయం- యతవీపంస్యధావః చతేతి- భద్రమానాఅహృత్ప్రేతాః అసురాణాం
 హి, యస్తాదశోద్దధానతాదిలక్షణైవోపనిషత్ తయోపనిషదానంస్కృతాస్సంతః
 పెతస్యశరీరం- ఉణపంభిక్షయా- గంధమాల్యాన్నాదిలక్షణయా, వసనేన- వ
 స్త్రాదినా ఆచ్ఛాదనాదిప్రకారేణ అలంకారాదికరణైవ- భజవతాకాదికరణైవే
 త్యేవంసంస్కర్వంతి. ఏతేన కుణపసంస్కారేణాముం, పెత్యప్రతివత్తవ్యం
 లూకంజేవ్యంతోమన్యంతే... .. ॥౫॥

ఇత్యప్తప్రపాతకే అప్తమఖండభావ్యమ్

ఆ-విరోచనసంసృదాయస్యావిచ్ఛిన్నతవీపదర్శయతి (తస్మాదితి) దేహాత్మ
 వాదస్యాసురతావదితియావత్. తత్సంప్రదాయః-తేషాంవిరోచనప్రభృతీనామ్

సు రాగాంసంప్రదాయః- దేశాత్మత్వాపదేశః- కిమితిదాత్మత్వాదిరహితమాను
రమాహురిత్యపేక్షాయామాహ (అనురాణాంహీతి) ప్రకృతోపనిషత్కార్యంక
థమితి (తయేతి) || ౫ || — ఇత్యష్టమప్రపాఠకైష్టమఖండభాష్యటీకా —

రం—సంసంప్రదాయోఽద్యాప్యనువర్తత ఇత్యాహ (తస్మాదప్యద్యహదదా
నమశ్చిద్ధానమయజమానమాహురానురోబలైత్యనురాణాం హ్యేయాపనిషత్)
యన్తాదనురేభ్యసేవేయముపనిషత్ప్రవృత్తా-తస్మాద్యాగధానశ్చిద్ధావైముఖ్యహే
తుభూతానాస్త్రిబుద్ధిరనురాణామేవహి- అతఏవతాదృశం పురుషం జనాఆసు
రమాహురిత్యథః (ప్రేతస్యశరీరంభిక్షయానననెనాలంకారైశ్చతస్సంస్కర్షం
లైలైసహ్యముంలూకం జెష్యంతామన్యంతే) యతఏవందేహస్తే వ్యవాత్తతయా
పరిచరణీయత్వం, అతఏవ ప్రేతస్య, మృతస్య శరీరంభిక్షిత్వావస్త్రాలంకారా
దిభిఃపూజయంతి. కుణవసంస్కారైశ్చైవ పరలోకజయంమనస్యమానాఇత్యర్థః || ౫ ||

— ఇత్యష్టమప్రపాఠకైష్టమఖండభాష్యటీకా —

ఉ—అథహేంద్రోఽస్త్రాప్రైవదేవానేతద్భయందదగ్భయతై
సఖల్వయమస్తికశరీరే సాధ్వలంకృతేసాధ్వలంకృతోభవతి సు
వస నేనుసనసఃపరిష్కృతైఃపరిష్కృతః ఏవమేవామమస్తిన్నం
ధైఽంధోభవతి స్వామేస్వామఃపరిష్కృతైఃపరిష్కృతోఽస్త్రేన శరీర
స్యనాశమనేషవశోచినాహమత్యర్థాగ్ధ్యంవశ్యామితి || ౧ ||

శం—అథహ-కిలేంద్రోఽస్త్రాప్రైవదేవాకైష్టేవాఽక్యోర్యాదినంపదా
యత్తత్కాన్తానోఽప్యనం పునఃప ౧ స్తనగ్నేనాగచ్ఛన్నేతత్ - వక్ష్యమాణం భ
యం స్వాత్మగృహణనిమిత్తందదగ్భ- ర్భస్తవాక్, ఉదశరావదృష్టాంతేన వగ్భా
వేతినా యదర్థోన్యాయఉత్తః- ఆదేశ దేశోమనువతః ప్రత్యభాద్వప్తా- యేన
ఛాయాత్మగృహణాహిషందగ్భ, కథం. యోనైసఖల్వయమస్తిచ్చగిరే సాధ్వల
జ్జ్మైః ఛాయాత్మాపి సాధ్వలంకృతోభవతి, సువస నేవసువసః; పరిష్కృతే
పరిష్కృతః- యథాసఖిరొమాదిదేహవయవావగమే ఛాయాత్మాపిపరిష్కృతో
భవతి, సఖిరొమాదిరహితోభవతి, ఏవమేవామం, ఛాయాత్మాప్యస్తిక శరీరేన
ఖిలొమాదిభిరేహవయవత్వస్యతుల్యత్వాల్ అంధైవక్షుషౌవగమేఽంధోభవ
తి (స్వామేస్వామః) స్వామఃఖిల- ఏక నెత్రిః, తస్యాంధత్వేనగతత్వావచ్చక్షుర్నా
సికావాయస్య సదాస్రవతి- సస్వామః, పరివృక్షః- భిన్నహస్తః, భిన్నపాదో

212 సానన్దగిరియతీకకజ్జరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం
వా, సామెపరివృత్తేదేహా ఛాయాత్మాపితథాభవతి, తథా అస్య దేహస్య నాశ
మన్వేషనశ్యతి, అతానాహమతి- అస్తిత్వాయాత్తదర్శనే దేహాన్తదర్శనేహ
భోగ్యం ఫలంవశ్యామీతి. ॥ ౧ ॥

ఆ—ఏవం విరోచనగతం విశేషం దర్శయిత్వా దేవరాజగామినం విశేషమా
హ (అథత్వాదినా) ద్వయోస్తులేపి ప్రాజాపత్యవాక్యశ్రవణే దేవరాజస్త్రే
వ కథం పథి తదనుసంధానం వృత్తమిత్యాశంక్యాహ (ద్వైవ్యేతి) స్మరణఫలమా
హ (స్మరన్మేతి) ప్రజాపతివచనం స్మరతోపి కథమింద్రస్య ఛాయాత్మగ్రహణే
దోషదర్శనమిత్యాశంక్యాహ (ఉదశరావేతి) యదధః- దేహాదేరనాత్మత్వజ్ఞా
ప్రసాదోతియావత్, కాదాదిత్మత్వవ్యభిచారిత్వాదిః- న్యాయః తదేక దేశఃస్య
భిచారిణోఽనాత్మత్వం, న్యాయేక దేశే దృష్టిఫలమాచక్షే (యేనేతి) దోషదర్శ
నమేవాకంక్షాద్వాసాస్పరియతి (కథమిత్యాదినా) ఉదాహృతేవాక్యేవివ
క్షితమథంకథయతి (యథేతి) పరిష్కృతేపరిష్కృతాభవతిస్యేతద్వాన్యచక్షే
(నఖేతి) ఏవమేవ- దేహస్య సఖాద్యపగమే ఛాయాత్మనాపి తదవగమవదిత్య
థః, శరీరస్మిన్- అందేనతిఛాయాత్మావ్యంధోభవతిసంబంధః, కిమితి దేహా
స్యాందేవ ఛాయాత్మనస్తదిష్టమిత్యాశంక్యాహ (సఖిరొమాదిభిరితి) తైస్సహచ
క్షురాదీనాం తుల్యత్వాద్దేహావయవత్వస్య, దేహాసఖాద్యభావే ఛాయాయా
మపి తదభావాభ్యుపగమాద్దేహా చక్షురాద్యభావేపి ఛాయాయాం తదభావా
య క ఇత్యేథః. సామత్యబ్రహ్మపునరుక్తమథంకథయతి (సామఃకిలేతి) ప
దార్థముక్త్యా వాక్యార్థమాహ (సామితి) పారతంత్యోదనాత్మత్వం ఛా
యాయాదర్శయిత్వా తత్రైవపాత్వంతరమాహ (తథేతి) వినాశిత్వాదియక్తిద
ర్శనఫలముపసంహరతి (అత ఇతి) ॥ ౧ ॥

రం—(అథ హేంబ్రోహస్మైవ దేహానేతద్భయందదర్శ) ఇంద్రస్య శు
ద్ధాంతఃకరణత్వాత్ దేహాత్మభిమోషినాభూత్, సస్వరాజ్యంపాప్య దేవభ్య
స్తదుపదేశాత్సాగ్రేవ మధ్యేమాగం పృతిబింబాత్తన్యపీమం వక్ష్యమాణం దో
షమవశ్యదిత్యథః (యదైవభిల్యయమస్తిచచ్చరే సాధ్యలంకృతే సాధ్యలంకృ
తాభవతి సువసనేసువసనః పరిష్కృతేపరిష్కృతః) అయం దేహాపృతి బింబ
త్యథః, పరిష్కృతే-ఆపాకృతసఖిలామాదిక ఇత్యథః (ఏవమేవాస్తి స్మంధేతిం
ధోభవతిసామెసామః పరివృత్తేపరివృత్తాస్త్రేవశరీరస్యనాశమన్వేషనశ్యతి సా

దాంతోగోగ్యవనిషది-అప్తమ ప్రపాతకః

హామత్యభోగ్యంవశ్యామితి) నాసికాయస్యసదాసృగతి, నిస్సాగమః- భిన్నవా
ణిపాదః, పరివృక్షః; ప్రతిబింబస్య బింబధూతశరీరగతసాధ్వలంకృతత్వసువనన
త్వపరిష్కృతత్వానువిధాయత్వవల్ తద్గతాంధ్యస్యామ్యపరివృక్షగ్రస్తాశానువిధా
యిత్వానశ్యంభావేనామృతత్వాభయత్వాత్తత్వాదికంసంభవతీత్యమన్యతేత్యర్థః।

ఉ—సనమిత్వాణిఃపునరేయాయతగోహప్రజాపతిరువాచమఘవ
స్యచ్చాంతహృదయః(ప్రావ్రాజేసాధ్వలంవిరోచనేనకిమిచ్ఛ
పునరాగమఇతి సహోవాదయతైవఖల్వయంభగవోఽస్తిచ్చారి
రెసాధ్వలంకృతే సాధ్వలంకృతాభవతి సువసనేసువసనఃపరి
ష్కృతేపరిష్కృతపవమేవాయమ స్తన్నదైన్యోభవతిస్యామే
స్యామఃపరివృక్షేపరివృక్షోప్యేవశరీరస్య నాశమనేష సశ్యతి
నాహమ త్ర భోగ్యం వశ్యామితి ॥

॥ ౨ ॥

శం—ఏవంబోషం దేహేభాయాత్తదశానైచార్థవస్యసమిత్వాణిః బ్రహ్మచ
ర్యంవస్తుం పునరేయాయ- తంహ ప్రజాపతిరువాచ. మఘవస్యచ్చాంతహృద
యః (ప్రావ్రాజేః పగతవాసనివిరోచనేసాధ్వలం కిమిచ్ఛ పునరాగమఇతి
విజానన్నపిపునఃపర్యచ్ఛ ఇంద్రాభిస్సాయాభిష్య క్తయః * యద్యేత్థిలైవమోవ
సీదతి యద్వల్. తథాచస్వాభిప్రాయం వ్యకిటమకరోత్ (యతైవఖల్వయ
మిత్వాది) ఏవమేవేతిచాన్వమోదత్ప్రజాపతిః. సమతుల్యైశ్చపురుషశ్రవణై
దేహచ్ఛాయామింద్రోఽగ్రహీదాత్తైతి, దేహమేవతువిరోచనః, తత్కిన్ని
మిత్తం తత్రమన్యతే- యథేంద్రస్యోదశరావాదిప్రజాపతివచనం. స్థరతోదే
వానప్రాప్తస్తేవాచార్యోక్తబుద్ధ్యాభాయాత్తగ్రహణం తత్తదోషపరిదశ
నం- చాహుత్ - సతథావిరోచనస్య కింతిహే. దేహవీనత్వాత్తదశానం, హ
పితత్రవోషదశానంబధూవ తద్వదేవవిద్యాగ్రహణసామర్థ్యేప్రతిబంధ దో
షాదల్యత్వబహుత్వాపేక్షమింద్రవిరోచనయోశ్చాయాత్తదేహయోగ్రహణం
ఇంద్రోఽల్యదోషత్వాల్ దృశ్యత ఇతి శ్రుత్యర్థమేన శౌద్ధధానతీయాజగ్రాహ.
ఇతఃశ్చాయా తనమిత్తందేహం - హిత్వాశ్రుత్యర్థం లక్షణయాజగ్రాహ ప
జాంతిహిత్వామితి చాపభూయస్త్యల్. యథాకిలనీలానీలయోరాదర్శే దృ
శ్యమానయోరాన్వసాన్వత్త్వం తత్తదహమితి భాయానిమిత్తం వాసవీవా
త్వేతి తథామృతత్వత్వోదనాభిప్రాయః స్యచి త్రగుణబోషనశాదేవసా

208 సానన్దగిరియతీకశఙ్ఖరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం

శబ్దార్థావధారణం తుల్యేపిశ్రవణాభ్యాపితం*దామ్యత,దత్త,దమవస్యమితదశా
రమార్కశ్రవణాచ్చుత్త్యంతరెనిమిత్తాన్యపితదనుగణాన్యేవసహకారీణి భవన్తి

ఆ—దోషంద్యప్త్యయధోక్తరిత్యా కింకృతవానిత్యపేక్షాయామాహ (ఏవ
మితి) సర్వజ్ఞోపప్రబావఃరిందాభిప్రాయం జానన్నేవకీమథాం ప్రాకృత
వత్ప్రచుతిత్యాశంక్యాహ (విజానన్నపీతి) ఆచార్యస్యజ్ఞానవతోపి శిష్యం
ప్రత్యభిప్రాయం విశేషణజ్ఞాతుం శక్నోతిపవత్రాద్యప్రాంతమాహ (యద్యే
త్థేతి) తథాచ- ప్రజాపతిప్రశ్నానురోధేనైతియావత్ ఇంద్రివిషయః స్వశబ్దః

ఆ—శిష్యయోఃశ్రవణసావేగిపి ప్రతిపత్తిప్రవేష్యే నిమిత్తంస్పృచ్ఛతి (న.
న్వతి) ఆచార్యమతాపన్యాసచ్ఛాపరాపరిహంతి (తత్తేతి) తతః, ప్రతిప.
త్తివిశేషే దృష్టాంతేననిమిత్తవిశేషందశాయతి (యథేతి) ఆచార్యోక్తబు.
ద్ధాకౌత్సుర్యేణప్రసూపతి నాథాయాత్తైవోక్తఇతిధ్యాత్వైత్యర్థఃవిరోచన.
స్యేంద్రవచ్చామాత్మగృహణమాచార్యోక్తబుద్ధ్యానాధూదిత్యాహ (సతథేతి)
కథంతహితస్యాత్మదశానమిత్యాశంక్యాహ (దేహావేతేతి) ఆచార్యేణాత్మా.
దేహావీవోక్తఇతిబుద్ధ్యాతత్తేన విరోచనస్యాత్మత్వజ్ఞానమాసీదిత్యర్థః, ఇం
ద్రస్యచాయాత్మగృహణదేవానాంప్రస్నేవమాగమధ్యేదోషదశానవద్విరో
చనస్యానురానాంప్రస్యాభ్యనిదేహాత్మదశానైవోషదశానంన సప్రవృత్తమి.
త్యాహ (నాపీతి) దృష్టాంతముక్త్యా దాష్టాంతికమాహ (తద్విదేతేతి)
విద్యాగృహణోపయుక్తస్య సావధ్యేనస్య ప్రతిబంధభూతాయోరాగాదివిష.
తదల్పత్వాపేక్షమింద్రస్య ఛాయాయామాత్మగృహణమిత్తుక్తం వ్యక్తికరంతి
(ఇంద్రియేతి) యథోక్తవోషమాయస్త్యాపేక్షంగృహ్యతోవిరోచనస్యాభిప్రాయం
దృష్టాంతేనదశాయతి (యథేత్యాదినా) ఉక్తమథేంద్రియహదారణ్యక
శ్రుత్యవప్తమృనస్పష్టయతి (స్పష్టిత్యేతి) దేవాన్తనమ్యాననురాంశ్చ ప్రతిప్ర
జాపతిసాదకారోపదేశేనాధారణ్యనకృతే తేషాంతదీయశ్రవణే తుల్యేపి తదర్థ
విశేషావధారణం స్వచిత్తగుణవోష వశాదేవ భృహదారణ్యకేభ్యాపితం- తథ
హాపీత్యర్థః తత్ప్రవాసంతుల్యేపిశ్రవణాదర్థవిశేషబుద్ధిః - తత్ప్రామా(దా
మ్యతేతి) అదాంతాహివయంస్వభావతః, తేనదామ్యతేత్యన్తాన్ప్రతిపితోక్త
వానితి దేవానాంమతిరావిరాసీత్. స్వభావతోలుద్ధావయం - తేనదత్తేత్యన్తా
న్ప్రత్యుక్తవానితేతి మనుష్యాణాంబుద్ధిరాసీత్. కూరాహివయంస్వభావతః

తేనదయస్వమిశ్యస్తాన్పుజాపతిరూచివానిత్యసురాణాం ప్రతివత్తిబద్ధూపత
దేవం దశాగమాత్సకృతాత్తదత్తానురోధేన విచిత్రాతేషామనీషావ్యవృ
త్తా - తథేంద్రవిరోచనయోరపిభవిష్యతీత్యర్థః; అథేంద్రవిరోచనయోర్యుక్తి
దశానావిశేషాదర్థప్రతివత్తివ్యవధిశేషస్సాన్యసిద్ధిచేత్. నెత్యాహ (నిమిత్తా
న్యసీతి) యా క్రిదన్యనాన్యపిన్యచిత్తగుణవోషాల్పత్వబహుత్వాపేక్షాణి-అతస్త
యోస్తదపేక్షం ప్రతివత్తివైషమ్యమవిరుద్ధమిశ్యర్థః) . 11. 10

రం—(నసమిత్తానిః పునరేయాయతంహ ప్రజాపతిరువాచ) సః- ఇం
ద్రః. ఏయాయ ప్రజాపతిమితిశేషః (మఘవస్యచ్చాంతహృదయః ప్రావ్రాజ
స్సాధకంవిరోచనేన కిమిచ్చన్మనరాగమజతి) హేమఘనః శాంతహృద
యః శాంతదోషశుకావిరోచనేనసాధకంయత్, యస్తాత్త్వంప్రావ్రాజః - గత
వాక్ నః కింప్రయోజనమభిలషత్ పునరాగతోసీత్యర్థః ఆగమఇతిగమెలు
శీఽదిత్వాదజ్జే (సహోవాచయథైవభిలషయంభగవోఽస్తిజ్ఞురీరసాధ్యలఃకృతే
సాధ్యలంకృతఇత్యాది) ఉక్తోఽర్థః 11. 11

ఉ—ఏవమేవైషమఘనస్మితిహోవాచేతం త్వేవశేషాయోఽనువ్యా

ఖ్యాస్యామి వసావరాణిద్వాత్రిగ్ శతంవషాణీతి నహవరా

ణిద్వాత్రిగ్ శతంవషాణ్యువాసత్తస్మే హోవాచ... 11. 12

— ఇత్యస్తమప్రపాతకే నవమఃఖండః —

శం—(ఏవమేవైషమఘనః) నమ్యకోత్పయావగతం - నభాయాత్తైత్సువా
చప్రజాపతిః యోమయోక్తలక్ష్యావ్యక్తః- ఏతమేవాత్మానంతుజేహూయః- పూ
ర్వంశ్యాఖ్యాతమప్యనువ్యాఖ్యాస్యామి. యస్తాత్సకృద్వాన్యఖ్యాతం దోషరహి
తానామవధారణవిషయప్రాప్తమపినగృహీతం అతిఃకేవచిద్దోషేణ ప్రతిబద్ధగ్ర
హణసామర్థ్యస్తస్యం. అతస్తత్ క్షణణాయనసావరాణిద్వాత్రింతశం వషాణీ
త్యుక్త్యాతథోపి తపతేక్షపితదోషాయత్తస్మే హోవాచ..... 11. 13

— ఇత్యస్తమ ప్రపాతకే నవమఃఖండభాష్యమ్ —

ఆ | ఇంద్రాభిప్రాయంబుద్ధావప్రజాపతిరనుమోదితవానిత్యక్తం. ఇదాసీమను
మోదనవాక్యం వ్యాకరోతి (ఏవమేవేతి) ఇంద్రాభిప్రాయవిషయపక్షశబ్దః
అనువ్యాఖ్యాస్యామిత్వక్తం శుక్రావశోతుకామముపగతిమింద్రిం ప్రత్యాహ
(యస్తాదితి) 3 — ఇత్యస్తమప్రపాతకేనవమఃఖండభాష్యటీకా —

౭౨ సాందగీయతీకశబ్దరథావ్యయం గరామానుజభావ్యయంతాయాం

రం— (ఏవమేనైవమభువన్నితిహోవాచైతం తేవైవైతధూయోఽనువ్యాఖ్యాస్యామివసాపరాణిద్వాత్రిశతంవమాణీత్యాది) మేమభువన్, త్వదుక్తంసత్యమేవ. ఉక్తమిమమేవాత్మానంపునరపితృదుక్తదోషసూన్యతయా పృతిపావయిష్యామి. అంతఃకరణశుద్ధ్యర్థమితోపిద్వాత్రిశతం వమాణీబ్రహ్మచర్యంవసేతి ప్రజాపత్యాజ్ఞప్తౌమభువాంస్తతైవకృతివానిత్యర్థః (తన్నే హోవాచ) ఏవముషితవశేషంవ్రాతప్రజాపతిర్వక్ష్యమాగమువాచైత్యర్థః ॥౩॥

— ఇన్యప్తమప్రపాతకే నవమఖండభావ్యమ్ —

ఉ— యఏషస్వప్నమహీయమానశ్చరత్యైషతైతిహోవాచే తదమృతమభయమేతద్బ్రహ్మాతిసహశాంతహృదయఃస్వవప్రాజసహప్రాప్తైవదేవానేతద్భయందదర్శ తద్యద్యపీదంశరీరమంధంభవత్యనంధస్సభవతియదిస్రామమస్రామోనజైహోస్యదోషేణదుష్యతి॥౧

శం—యత్రాపహతపాష్టాదిలక్షణః * యఏషోక్షణీత్యాదినా వ్యాఖ్యాతః ఏషసః. కొసౌ యఃస్వప్నమహీయమానః స్త్ర్యాదిభిః పూజ్యమానశ్చరతి అనేకవిధాన్ సవస్మభోగాననుభవతీత్యర్థః (ఏషతైతిహోవాచైత్యాది) సమానం సహ, ఏవముక్తఇంద్రశ్శాంతహృదయఃప్రవప్రాజ. సహప్రాప్తైవదేవాన్ పూర్వవదస్త్విన్నప్యాత్మనిభయందదర్శ; కథం; తదిదంశరీరం యద్యద్యంభుభవతి-స్వప్నాత్మాయః- అనంధస్సభవతి. యదిస్రామమిదంశరీరం - అస్రామశ్చసభవతి నేతైవః స్వప్నాత్మాఽస్య- దేహస్యహోషేణదుష్యతి ॥౨॥

ఆ—పూర్వవత్, ఛాయాత్మదర్శనవదిత్యర్థః (అస్త్విన్నప్యాత్మనీతి) సవస్మద్యశీత్యర్థః ఛాయాత్మనశ్శరీరానువిధాయిత్యవస్మసవస్మద్యశస్తదనువిధాయిత్యంతఃకరణంపూర్వవద్దోషదర్శనమిత్యాశంక్యపరిహరతి (కథమిత్యాదినా) ॥౩॥

రం—(యఏషస్వప్నమహీయమానశ్చరత్యైషతైతిహోవాచైతదమృతమభయమేతద్బ్రహ్మాతి) యఃస్వప్నస్త్ర్యాదిభిః మహీయమానః పూజ్యమానశ్చరతి - ఏషః - సవస్మదప్రానిరతిశయసుఖత్వాదిలక్షణామృతత్వాదియక్తతైత్తిక్యక్తవానిత్యర్థః, నాయఃపూర్వోక్తదేహగతాంధ్యసామ్యాద్యనువిధాయిత్యలక్షణదోషదుష్టైతిభావః (సహశాంతహృదయః ప్రవప్రాజసహప్రాప్తైవదేవానేతద్భయందదర్శ) ఉక్తోభః తదేవాహ (తద్యద్యపీదంశరీరమంధంభవత్యనంధస్సభవతీత్యాది) తదిదంశరీరం యద్యద్యంభవతి- తథాపిసౌఽనంధో

భవతీతియోజనా. సః- స్వప్నా

५॥

H C H

ఉ—నవధనాస్యహవ్యతేన ధనా, మృణా స్రామోఘ్నంతి త్వేవై
 సంవిచ్ఛదయంతివాప్రియపాపాశ్చ పిరోదితి నాహమత్య
 భోగ్యంపశ్యామీతి ॥

ఉ—ససమితృణిపునరేయాః   తిరువాచమఘవన్యః
 చాన్తనప్రదయః ప్రావ   యగమతిసహా
 వాచితద్యద్వదంభగవన్త్య   సన్తసంధస్సభవతి యది
 సామమసామోస్తేవ   శ్లోచోపేదమన్యతి॥   13॥

శం—నావ్యవస్థపథేనసహనం ధాయాత్తవత్. నచావ్యసామ్యేణాసామ్యే
స్వస్మాత్తాభవతి, యదభ్యామాదావాగమమాత్రేణోపస్యంతం * నావ్యజర
యైతిజ్యోతిషత్యాది- తదిమాన్యాయేనాపపాదయిశుముపస్యంతం. సతావదయం
ధాయాత్మవద్దేహాచోషయంతి- కింశు ఘృంతిశ్చైవనానవశబ్దావాధైఘ్నం
తీక్షణంకేవసేతిదగ్ధవ్యం. సతాఘ్నంత్యేవతి, ఉత్తరంసంశ్లేషివశబ్దదశానా
త్, నావ్యవధేన చావ్యవధితి విశేషణాత్ ఘృంతిశ్చైవతి ఉత్. నేనం- ప్రజా
పతింప్రమాణీకర్యమాచ్యుతవాదిత్యాపాదనానుపపత్తైః * ఏతదమృతమితిశ్చైత
త్ప్రజాపతిచరనంకథుస్మయాపరావ్యదిచ్యుతం ప్రమాణీకర్యత్. సనుధాయా
పురుషేప్రజాపతినోఽవ్యవధిరన్య నాశమనేనావ్యవధిరీదాషమభ్యధాత్- తథే
హపిస్యాత్ నేనం. కింశుత్ * యఏయోషణిపురుషోవృశ్యతేఇతి సచ్చాయాత్తా
ప్రజాపతినోఽవ్యవధిమన్యతేమథునాత్. కథా, అపహతపాస్తాదిలక్షణాపృష్టయ
దిధామాణాప్రజాపతినోఽవ్యవధిమన్యతే, తదాకథంప్రజాపతింప్రమాణీకర్య
మానః శృణోయన్మిత్వాణిగోచ్ఛతే- ఉగామర, తస్మాన్నచ్చాయాత్తాప్రజాప
తినోఽవ్యవధిమన్యతే. తథాచవ్యాఖ్యానం - ఉగ్రాక్షణివృశ్యతేఇతి. తథా - వి
చ్ఛాదయంతి- విచ్ఛాదయంతి. తథాచ - పుత్రాదిమరణనిమిత్తమపీయవే
తైసభవతి, అపిచ- స్వయమపిరోదితి. సన్వప్రీయంవేత్తైవకథంవేత్తైవేత్వ
చ్యతే. న అమృతాభయత్వేనచనానుపపత్తైః * ధ్యాయతేవతిచతుర్వ్యంతరా
త్. సనుప్రత్యక్షవిరోధాతిశేష - శరీరాత్క్షత్విప్రత్యక్షమచ్ఛాంతిసంభవాత్.
తిష్ఠతావదప్రీయవేత్తైవ- సవేతి, నాచామర్త్యభోగ్యం పశ్యామి- స్వస్మాత్త
జ్ఞానేన ఇష్టంఫలంనోపలభ్యతేఇత్యభిప్రాయః

2-2 సాందగ్రియటికశక్తి ౪౫ రామానందభాష్యయక్తాయాం

అ—సామ్యేణ- చక్షురాదిగతానామరతనలలగళనవిషయస్వనెతియావత్
 దేహదాషణ తనానదోషోభవతిపాతం - తత్కమథామిహభున
 దవ్యతే- అతః (మదభ్యాయాదావతి) న్యాయః-అన్వయవ్యతిరేకాభ్యః
 ఏతద్దేహభిమానేహినత్వేనదే- సంయుజ్యతఇవద్రష్టా- స్వప్నేత్వత
 ద్దేహభిమానాభావాన్నతే త్యాహ (తదిహేతి) స్వప్నద్రష్టాచే
 ద్దేహదోషేనయజ్యతే తా దోషదర్శనమిత్యాశక్త్యాహ
 (సతావదితి) కిమిత్వేనకార- సవ్యాఖ్యానయతే- తత్కాహ (నన్వి
 తి) ఇతిశబ్దోద్రష్టవ్యమిత్యనేనసంబంధ్యతే దేహస్యవద్దేహమే-దేహస్యతత్తతి వి
 శేషణాత్సత్తావధస్సప్నదృశోనియమతావివక్షితః సస్సంసృజ్యతఇ- సయథాశ్చ
 తవవేతిశంకతే (నాన్వేతి) కిమయంప్రజాపతిమాప్నోత్యసంసృజ్యతఇ- సయథాశ్చ
 యద్యనా ప్తంబుధ్యతే- సతిహేతం ప్రతుష్టపగతీరింద్రస్యవిగ్రహశ్చోగాథం
 సంభవతిమత్వాహ (నైవమితి) వికల్పాంతరంప్రకాహ (ఏకపతిమితి)
 నస్వతాహననంస్వప్నదృశోవివక్షితమింద్రస్వేతిశేషః ఉక్తమేవసాధ్యరియతి(ఏత
 దితి) దృష్టాంతేనశంకతే (నన్వితి) దృష్టాంతంవిఘటయతి (నైవమితి) తద్వి
 ఘటనప్రకారంప్రశ్నపూర్వకంప్రకటయతి (కిన్తాదిత్యాదినా) ఏతదేవాకాం
 తాపూర్వకంప్రపంచయతి (కథమిత్యాదినా) అథేంద్రః * దృశ్యతఇతిశ్చుత్వ
 థంఽగృహీత్యాచాయాత్తానమేవ గృహీతవానిత్యుక్తం, కథమిదానీ మన్వథో
 చ్యతే- తత్కాహ (తథేతి) యథేదంవాక్యమక్యుపలక్షితద్రష్టవరంతథాస్రా
 గవవ్యాఖ్యాతం; నతుస్వప్నద్రష్టరచ్చాయాత్తనీసస్పష్టావినాశదృష్టిరిత్యథః.
 యథాకేదిడవగమ్యస్వప్నద్రష్టారంఘ్నుతీవ- తథేతియావత్, ఇవశబ్దమాత్రివ
 తి (నన్వితి) వెత్తృత్వంవికాంశ్చేత్ - అమృతత్వంసన్యాత్ - మృదాదివన్వి
 నాశిత్వప్రసంగాత్. తస్మాదివశబ్దోయ క్షఇత్యుత్తరమాహ (ఉచ్యతఇతి) ఆ
 హంవే ద్దీప్తివిక్రియాశ్చయత్వప్రత్యక్షవిరోధాదివశబ్దోనయ క్షఇతి శంకతే (న
 న్వితి) అధ్యాసాదపిప్రత్యక్షోపపత్తైర్వికారిత్వంసిద్ధ్యతిపరిహరతి (నేత్యా
 దినా) నాహమిత్యాదివాక్యమవతారయతి (తిష్ఠతి) నవేతి, అపియవైతై
 వభవతిత్యథః. ఇష్టం- సర్వలోకకామావాప్తిరక్షణమ్

॥ ౨-౩ ॥

రం—(నవభేదానాన్వహస్యతేనాన్వసామ్యేణసామ్యః) స్వప్నాత్తైతిశేషః
 స్పష్టోభాః (ఘ్నుంతిత్వేనైవనన్విచాదయంతీవ) ఏవశబ్దఇవార్థః ఏనం స్వ

హ్నితానం కేచనఘ్నంతీవ, కేచనవిచ్ఛాదయంతి- నిద్రానయంతీవ, భాంతీత్యర్థః
(అపియవేత్తైవభవత్వపిరోదితీననాహమత్యభోగ్యంవశ్యామీతి) హన్యమాన
త్వద్రావ్యమాణత్వబంధుజనమరణాద్యపియవత్త్వత్వపిరోదిత్యుత్వాదిదశనాల్
స్వహ్నివస్తస్యభోగ్యత్వమిశ్యభః॥

॥౨

ఉ—నవధేనాస్యహస్యతేనాస్యస్యామ్యేణస్యామోఘ్నున్తిత్వేవైనం
విచ్ఛాదయంతీవాపియవత్తైవభవత్వపిరోదితీననాహమత్యభో
గ్యంవశ్యామీత్యేవమేవైషమఘ్నచన్నితిహోవాచైతంత్యేవతేఢు
యోఽపవాభ్యాస్యామినసాపరాణివాత్రిగ్శతం పమాణీ
తిసహపరాణివాత్రిగ్శతంపమాణ్యువాసత్తస్తే హోవాచ॥౪॥

—ఇత్యస్తమప్రసాతకేదశమఖండః—

శం—(నవమేవైషః) తవాభిప్రాయేణైతివచ్యశేషః- అత్తనోఽమృతా
భయగుణవత్త్వస్యాభిప్రేతత్వాల్. ద్విరుక్తమపిన్యాయతోమయాయథావన్నా
వధారయతి-తస్మాత్సూర్వనదస్యాద్యాపిపరిబంధకారణమస్తీతిమన్వానస్తల్క్ష
వణాయవసాపరాణివాత్రిగ్శతంపమాణిబ్రహ్మచర్యమిత్యాదిదేశవ్యభావతిః-త
థోఽపి తవతేత(పి)యితకల్పమాయాహ..... ॥౪॥

—ఇత్యస్తమప్రసాతకేదశమఖండభాష్యమ్—

ఆ—విధేయేబ్రహ్మధావేనాధ్యాసికమప్యపియవత్త్వత్వాదికమస్తీ- తత్తు
నహ్యుద్దేశేష్యగతం. అతస్తవభిప్రాయేణాప్రియవేత్తైవన్వన్నదృష్టా- నతు
మదభిప్రాయేణైతివిశిష్టి (తివేతి) తిత్రిహేతుమాహ (ఆత్మసత్తి) వసా
పరాణిత్యాదివాక్యతాత్పర్యమాహ (ద్విరుక్తమపీతి) తథా- ప్రజాపతివాక్యా
మసారేణైతియావత్ ॥ ... .. ॥౪॥

—ఇత్యస్తమప్రసాతకేదశమఖండభాష్యటికా—

రం—(నుహసమిత్యాదిఃపునరేయామతంహవ్యభావతిరువాచెత్వాది)ఉక్తోర్థః॥౩-౪

—ఇత్యస్తమప్రసాతకేదశమఖండభాష్యమ్—

ఉ—తద్యత్రైతన్యవస్యమస్తస్సంప్రసన్నస్సవన్నంనవిజానా
త్యేషలత్తైతిహోవాచేతదమృతమభయమేతద్బ్రహ్మైతి సహ
శాంతహృదయః ప్రవవ్యాజసహ ప్రాప్తేవ దేహసేతద్భయం
దదర్శనాహఖల్యయమేవగ్నమృత్యాత్మానంజానాత్యయమహ

శీర్షిక సాసద్వగిరీయటికశక్కురభాష్యరంగరామ నజభాష్యయక్తాయామ్,
మస్తీతినావపేమానిధూతానివిసానిమెవావితోభవతి నాహమ
త్రభోగ్యంపశ్యామితి.

॥ ౧ ॥

శం—పూర్వవచనం శేషసత్యత్యాగ్యత్వాత్ * తద్యతైత్రితస్సు ప్రతిత్యాగ్యది.
త్యాగ్యాతంవాక్యం. అక్షరేయోద్యస్తా, స్వప్నవచనమాయమానస్ఫురితి- సవిషః
సుప్తస్యమప్తస్యమప్తస్యః స్వప్నవచనానాతి- ఏవతత్తైవహావచేతదమ్య,
తమభయమేతిచ్చిచ్ఛేతి. సాభిప్రాయమేవ వాచ్యమాన్ త్రాపితావదదగ్ధ
కిథం- నాహ- చేత్వసుప్తవత్త్యాగ్యత్వాభిప్రాయసమ్మతి- సమ్యగివాసీచా
తానుజానాతి- నైవంజానాతి. కిథం అయమహమస్తీతి, నావపేమానిధూతాని,
చైతి- యథా జాగృతిస్యప్నవా. అతాదిసాశయేవేతి- సామివేతిపూర్వసద్ద
ప్రవృత్తి. అవీతః అపిగతాభవతి. విసప్తస్య భవతీత్యభిప్రాయజ్ఞానహేసతిజ్ఞా
తుస్సద్భావోగమ్యతే- నాసతిజ్ఞానై. సచసుప్తవత్త్యాగ్యత్వాభిప్రాయే- అతా
విసప్తజ్ఞానభిప్రాయః. సతు విసాశయేవత్తీనామస్య తేజస్వితాభయవదన
స్యప్రామాణ్యమిచ్చత్.

॥ ౧-౨ ॥

ఆ—యథాపూర్వం * ఏవం శేషసత్యత్యాగ్యత్వాత్ * యవచస్వప్న వహా
యమానత్యాగ్యత్వక్రం- తథోహావచనం త్వచిత్యాగ్యత్వాత్ * తద్యతైత్రితీత్యాగ్య
ద్యాహవిధిప్రాధికారిణ్యపూర్వతరీయజనా వ్యాఖ్యాతీస్వైసంకల్పసాధకం
సంక్షిప్త దగ్ధయతి (అక్షరేతి) త్రాపి సుప్తవత్త్యాగ్యత్వాభిప్రాయః. తదేవం
దగ్ధనం ప్రశ్నవాపరాస్పరియతి (కిథమితి) నావత్తానసహానాతిత్వ
క్రమేవాకాంతా దావరేతాభినయతి (కిథమితి) తత్త్రాప్తవత్త్యాగ్యత్వాభిప్రాయ
హ (యథేతి) స్వపరివివేకాభావే దిష్టమాహ (లలిత్య) * ధ్మైతిశ్చేవేన్య
త్రాక్రంలక్షయతి (పూర్వవచితి) మతజ్ఞానాభావమాజ్ఞేగా విసప్తత్వమిత్యాశం
కౌక్రమభిప్రాయంస్పష్టయతి (జ్ఞానేహితి) ఏవకారోయథాశ్రుతవ కిం న
సాధిత్యాశంక్యాహ (సత్వితీ).

॥ ౧-౩ ॥

రం—(తద్యతైత్రితస్సు ప్రసమప్తస్యమప్తస్యస్వప్నవచనవిజానాశ్చేవతత్తై
తిహావచేతదమ్యతమభయమేతద్భిచ్ఛేతి) యత్ర- యథా-తదేవత్-సవిష
పురుషః * సుపాంసులుగితిసోలుక్, సమస్తః ఉపసంహృతకరణగ్రాహః
సమప్తస్యః బాహ్యవిషయసమర్కజనితకాలుష్యరహితః- శిష్టంస్పష్టం (స
హృతాంతపృథయః ప్రవర్తాజసహప్రాప్యేనదేవానైతద్భయందదగ్ధ) ఉక్తా

భాగః, దోషదర్శనమేవాహ (నాహఖల మేవంసమ్మృత్యాత్తానం జానాత్వ
యమహమస్మీతి నావినేమానిధూతానివిశ్రాంతమేవాపీతోభవతి నాహమత్రి భా
గ్యంపశ్యామితి) అహాఇత్యాశ్చ రేగ్, అమృతం సుమప్తః, సమ్మృతి- సుమప్తికా-
త- అయమహమస్మీతి విశేషజ్ఞానాధావేన స్వేక్రరథూరివిషయజ్ఞానాధావేనచ-
సుమప్తౌవిసప్తప్రాయఇత్యర్థః- వినశమేవ వినాశమివ. అపీతి- అపిగతిః
విసప్తప్రాయఇత్యర్థః.

॥ ౧౩ ॥

ఉ—ససమిత్వాణిపునరేయాంతంహాప్రబావతిరువాచమ
ఘవస్యచ్ఛాంత్యాదయః ప్రావ్యాణికిమివద్భున్ముస రాగమ
ఇతిసంహావాచ నాహఖల్యయంభగవదీవగ్ సమ్మృత్యాత్తానం
జానాత్వయమహమస్మీతి నావినేమానిధూతాని వినాశమేవాపీ
తాభితితి నాహమత్రి భాగ్యంపశ్యామితి.

॥ ౨ ॥

౪౦-(ససమిత్వాణిపునరేయాంతంహాప్రబావతిరువాప్రత్యాది)ఉక్తిర్భాగ్యం॥౧౩॥

ఉ—వినమేవైషమఘవన్మితిహావాచ వినశంభవేనైవైవద్యాయో-
నువ్యాఖ్యాస్యామినోపివాన్యైశ్చ స్థాద్యసాపరాణిపంచర్కా-
ణీతిసహసరాణివజ్జనమోఽబున్వాన తాన్యేకశతంససమ్మేదు
రేతతద్యదాహురేకశతంహైవైవద్యాయోనువ్యాఖ్యాస్యా-
భిహృదర్యమువాస తిస్తే హావాచ ॥

॥ ౩ ॥

—ఇత్యస్తమప్రపాఠకే ఏకాదశాక్షరం—

శం—పూర్వపదేనమేవోక్తిర్వాసా- యోమయో కప్రిభిఃపర్వాయో-త
శ్చైతత్, నావినాన్యత్రైతస్సాదాత్మనః- అన్యం కంచన; కింతిహా. ఏతమేవ.
వ్యాఖ్యాస్యామి సప్తలస్తువోషస్తవాపిశిష్టః-తత్క్షణణాయనసాపరాణి-అన్య
నిపంచవమాణి. ఇత్యుక్తస్సతాదకార, తిస్తే- మృదితకషాయాదిగోషాయ.
స్థానతీయదోషసంబంధరహితమాత్మనః స్వరూపమపహతపాప్తత్వాది లక్షణం
మఘవతే తిస్తే హావాచ.తాన్యేకశతంవమాణిసమృదుః-సమ్మన్నానిబహు
శ్రి- యదాహులోకేష్టాః ఏకశతంహైవైవమాణి మఘవాక్ ప్రబావతో
భిహృదర్యమువాసేతి- తతేతత్ * ద్వాత్రింశతమిత్యాదినా ధర్మితమిత్యాఖా
లుకాతోపన్మత్య హుతోవ్యతే, ఏవంతుకైతదింద్రిత్వాదపి గురుతరమింద్రి
ణాని మహతాయత్నైకే తరనషణశతకృతాయాపేన్న ప్రాప్తమాత్తజ్ఞానం-

2-2 సానన్దగిరియతికశబ్దః పర్వరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం
అతానాతఃపరిం పురుషాధాంతః స్త్రీశ్చాత్మజ్ఞానసౌతి. 13

—ఇత్యస్తమ ప్రసాతకే ఏకాదశఖండభావ్యమ్—

ఆ—పూర్వవద్వ గ్రహ్మచర్యాదేశాభావేషాతుమాహ (నవలపిప్రతి) ఆ.
ఖ్యాయికాతాపస్యత్వ భుతిరస భ్యుకిమర్థమిత్తముపదిశతిశ్యాశంక్యాహ (ఏ.
వంతిప్రతి) ॥ ౩ ॥ —ఇత్యస్తమ ప్రసాతకే ఏకాదశఖండభావ్యటికా—

రం—(ఏవమే ప్రపమమన్నితిహోవాచేశ్యాది) (ఏతం త్వేనతేభూయోఽను.
వాఖ్యాస్యామినోవివాన్యతై గ్రతస్థాదితి) ఏతస్థాత్ - పూర్వోక్తావన్యత- ఇతర
న్నోవాఖ్యాస్యామి. కింతుఏతమేవ- పూర్వోక్తమేననిహో సతయోవాఖ్యా
స్యామిత్వర్థః (తాన్యేశతంస చేమ్యుః) తాని-నహాణాహిహిమిక శతంసమ్మన్నా.
నీత్యర్థః (ఏతద్యదాహు రెకశతం హవైనహాణిమమహా ప్రబావతౌ బి.
హ్మచర్యమువాసేతి) ఏకశతంసంత్యరానింద్యః ప్రబావతేస్సన్నిధౌబ్రహ్మచర్యం
చరన్నవాసేతి లోకే ప్రసిద్ధతయా యదాహుః- తత్ - ఏతత్ - ఏవచిధం-అ
నేన ప్రకారేణైతియావత్ (అస్మే పహోవాచ) ఏకశతవర్షబ్రహ్మచర్యనిర్మలీ,
కృతాంతఃకరణాయ మమనశే భుద్ధాత్మస్వరూపోపదేశయోగ్యతాంపరీక్ష్యోపా
దిక్షదిత్విధః. అనయాచాఖ్యామికయా జహుకాలబ్రహ్మచర్యనిర్మలీకృతాం
తఃకరణతయా సంపన్నోపదేశయోగ్యతాన్వయఉపదేశస్యమిత్వర్థస్సాచ్యతే॥3॥

—ఇత్యస్తమ ప్రసాతకే ఏకాదశఖండభావ్యమ్—

ఉ—మమనన్తత్వంవాఇదగోశరీరమాత్మంమృత్యునా తదస్యా
మృతస్యాశరీరస్యాత్మనోఽధిష్ఠానమాత్మవైసశరీరః ప్రియాప్రి
యాభ్యాంనహవైసశరీరస్యగతఃప్రియాప్రియయోగపహతిరస్త్య
శరీరంవాససంతంసప్రియాప్రియేస్సృజతిః ॥ ౧ ॥

శం—మమనా మత్వంవై- మరణధర్మీకదంశరీరం. యన్మన్యనేఽఖ్యా
భారాదిలక్షణస్సమృసాదలక్షణఆత్మామయోక్తోవినాశమేవాపీతోభవతీతి- శృ
ణుశత్రుకారణం. యదిదంశరీరంవై- యత్ప్రశస్తి, తదెతన్తత్వం- వినాశి. త
చ్చాత్మంమృత్యునా- గ్రస్తంసంతతమేవ. కదాచిదేవమియతఇతి మత్వమి
త్యుక్తై న తభాసం త్రాసోభవతి- యథాగ్రస్తమేవ- నదావ్యా ప్తమేవమృత్యు
నేత్యుక్తై ఇతి హైరాగ్యాగ్రం విశేషఇత్యుచ్యతే- ఆత్మంమృత్యునేతి. కథంనామ
దేహభిమానతోవిరక్తస్సన్నివతతతఇతి. శరీరమితి- అత్య సహౌందియమనా

భిరుచ్యతే; తత్ శరీరమస్య- సమృన్నాదన్ త్రిహసతయాగమ్యమాసన్యామృతస్య- మరణాదిదేహాంద్రియమనాధమన్, స్యేత్యేతిత్. అమృతస్యేత్యనే నైవాశరీరత్వేనైవ పునరశరీరస్యేతివచనం దివత్సావయవత్వమూర్తిః మత్తైవమాభూతామితి. ఆత్మనాభోగాధీష్టానా, సతతక్షితుస్తేజోబన్నాదికృమణోత్పన్నమధిష్టానమ్. జీవరూప విశ్వ సదేవాధిపత్యస్య స్తిన్నితివాఽధిష్టానమ్. యస్యేదమిదృశనిత్యమైవమృత్యుగృహం ధర్తాధర్తజని తితావత్ప్రియాప్రియవదధిష్టానం- తిదధిష్ఠితస్తద్వాన్ సశరీరభవతి అశరీరస్య భావస్యాత్మనస్తదేవాహంశరీరం, శరీరమేవచాహమిత్యవిచేకాహాత్త భావః సశరీరత్వం. అతఏవసశరీరస్సన్నాత్తి- గృహస్థాప్రియాప్రియాభ్యాం. ప్రసిద్ధమేతత్. తస్యచనపైసశరీరస్యసతః ప్రియాప్రియయోః- బాహ్యవిషయ సంయోగవియోగనిమిత్తయోర్భావ్యావిషయసంయోగవియోగౌ మమేతిమన్యమాసన్యావహతిః- వినాశః, ఉచ్చేదస్సంతతరూపయోర్నాస్తీతి. తింపునదేహాభిమానాదశరీరస్వరూపవిజ్ఞానెననివర్తితావివేకజ్ఞానం- అశరీరంసంతం ప్రియాప్రియేన స్పృశతః. స్పృశః ప్రత్యేకంసంబధ్యతిఇతి ప్రియంసస్పృశతి, అప్రియం సస్పృశతీతివాక్యద్వయంభవతి * సమైచ్ఛాశుచ్యధార్మికైఃసహసంభాషేతేతియద్యత్. ధర్తాధర్తకార్యహితేశరీరతామిదంస్వరూపమితి తిత్త ధర్తాధర్తయోరసంభవాత్ తితార్యభావోదూరతేవేతి, అతానప్రియాప్రియేస్పృశతః. నను యదిప్రియమవ్యశరీరంసస్పృశతీతి; యన్మనునతాక్రం సుమత్తస్థావినాశమేవాపీతాభవతీతి, తదేవేహాహ్వానమ్. నైషదోషః, ధర్తాధర్తకార్యయోఃశరీరసంబంధిన్ః ప్రియాప్రియయోః ప్రతిమేధస్య విషక్షితత్వాత్. అశరీరంసప్రియాప్రియేస్పృశతఇత్యాదిహిఃశ్రుతిః. ఆగమాపాయినోహిః స్వగృహజ్ఞోద్యుష్టః; యథాశీతస్పర్శఉష్ణస్పర్శితి. నత్వగ్నేరుష్ణప్రకాశయోస్సప్రభావభూతయోరగ్నినాస్పర్శఇతిభవతి. తథాగ్నేస్సవితుర్వాస్తవప్రకాశవత్స్వరూపభూతస్యానందస్య ప్రియస్యాపి నేహవృతిచేదః * విజ్ఞానమానందమ్ * ఆనందోబ్రహ్మేతి శ్రుతిభ్యః. ఇహాపి భూమైసుసుఖమిత్యక్తత్వాత్. నను భూమ్నః ప్రియస్తేకత్వేనసంపద్యత్వాత్; స్వరూపేజైవవానిత్యసంపేద్యతావన్నిర్విశేషతేతి నేచ్యస్యతదిష్టం * నాహఖల్వయంసంప్రత్యాత్మానంజానాత్వయమహమస్మీతిన్యావవేమానిభూతానివినాశమేవాపీతోభవతి నాహమతిభోగ్యం పశ్యామీతుక్తమ్

౧౨౫ సాన్దగిరియట్టికశక్తి - కథావ్యసంగతామనుజభావ్యయక్తాయాం
 త్వాత్. తద్ధింద్యస్యేష్టం- యదా తానిచాత్మానందజానాని, సచాప్రియంకించి
 ద్వేషతి, ససర్వాంశ్చలోకాత్మి సర్వాంశ్చకామా యేనజ్ఞానేనసత్యం
 చురదిష్టమింద్యస్య- ఇహ శానిమత్తాన్యాని, లోకాః కామాశ్చసర్వేషా
 త్మాస్యైవహిమేదాంసః, నల్పేతదింద్యస్యహితం, హితంచేంద్యస్య ప్రజా
 పతిసావక్తవ్యం, వ్యోమవద తరాత్తతయా సర్వభూతలూక కామాత్తత్వోపగ
 మేనయాప్రాప్తిః- తద్ధి తమింద్రాయన క్తవ్యమితి ప్రజాపతినాంభిప్రేతం-
 సత్యరాజ్ఞారాజ్యప్రివదన్యత్వేన, తిలైవంసతి కంకెనవిజానీయాదాత్మైక
 త్వే ఇమానిభూతాన్యయమహమస్మితి; నన్విస్తీప్నయే * స్త్రీభిర్వామనైర్వా
 * సయదితిత్పలాకి కామః * సమీధాధవతిత్వాద్యైవ్యశ్యశ్రుతయోఽనుపవ
 న్నాః, స- సర్వాత్మసన్సర్వభుసంబంధోపపత్తైరవిరోధాత్. మృదత్తవ సర్వభు
 తకరకగుండాద్యాప్తిః, సనుసర్వాత్మజేష్ట దుఃఖసంబంధోప స్యాదితిచెన్న;
 దుఃఖస్యాప్యత్తత్వాపగమాదవిరోధః, ఆత్మన్యవిద్యాకల్పనానిమిత్తానిదుఃఖా
 ని రజ్జాన్వివ సర్వాదికల్పనానిమిత్తాని. సాచావిద్యాఽశరీరాత్మైకత్యస్వ
 రూపదశానైదదుఃఖనిమిత్తాన్నిన్నేతి దుఃఖసంబంధా శంకానసంభవతి, శుద్ధ
 సత్త్వినంకల్ప నిమిత్తాచాంతంకానూనామిశ్యదేహ సంబంధస్సర్వభూతేషు
 మానసానాం. పరమేన సర్వసత్త్వావధివాప్రేభాలోకైతి సర్వావిద్యాకృ
 తి సంవ్యసహారాణాం చుప్రవివాత్తాసప్రదంనానాన్య సీతి వేదాంత సిద్ధా
 న్తః * యమియోక్షిణిపురుషౌభ్యశ్రుతఇతిభాయాపురుషవవ ప్రజాపతినోక్తః స్వ
 ఘ్నసుమప్తయోశ్చాస్యవీవ, నవరోఽపహతపాత్తత్వాదిలక్షణః విరోధాదితికే
 చిన్తస్యంతే. భాయావ్యాత్తిసాంచోపదేశే ప్రయోజనమాచక్షతే- ఆదావేవా
 చ్యమానేకిలదుర్వజ్ఞేమిత్వాత్సర్వస్యా త్తనోఽత్మనదాహ్య విషయాసక్త చేతనో
 ఽశ్రింతిసూక్ష్మనస్తుశ్రవణేవ్యామోహామాధూదితి. యథాశిలద్వితీయాయాంనూ
 క్తంచంద్రింద్రిదశాయమరస్పర్శంకంచత్పు శ్రేయక్షమాదౌదశాయతిసశ్యాముమే
 షచంద్రియతి, తతోవ్యస్యంగిరమూర్ధానంచంద్రినమీవస్థమేషచంద్రియతి. తతో
 ఽసాచంద్రింవశ్యతి. ఏతిమేతత్ * యమియోక్షిణిత్వాద్యక్తం ప్రజాపతినా
 త్తిభిఃపర్యామైర్నపరఇతి; చతుర్థేతుపర్యామేదేహోన్యత్యాత్మముత్థాయా
 శరీరతామపన్నాజ్యోతిస్సవరూపం. యస్తిన్నుత్తమపురుషస్తాస్యదిభి జగత్
 త్కృదా రమమూలభవతి- సడతమపురుషః పరడ క్తఇతిచామః సత్యం -

రమణీయాతావదియంవ్యాఖ్యానోక్తుః. సత్వస్థోస్యగ్రంథస్తే న్యవసంభవతి. క
థం * అక్షిణీపురుషోద్భవత్యత్యత్యవస్యస్యశిష్యాభ్యాం ఛేత్తనిగృహీతే త
యోస్తద్విపరీతగ్రహణంమత్వాతదపనయాయోదశరావోపన్యాసః. * కింప
శ్యథఇతిచ ప్రశ్నః. సాధ్యలజ్కారోపదేశశ్చానగ్రహకస్యాన్యత్ - యదిధాయా
త్తైవప్రజాపతినాఽక్షిణీ దృశ్యత్యత్యవదిస్తః. కించ, యదివాతేనస్వయముప
దిష్టఇతిగ్రహణసాధ్యవనయనకారణంవక్తవ్యంసాన్యత్ - నవస్మసుమప్రాతగ్రహ
ణయోరపి తదవనయనకారణంద స్వయంబూయాత్. సచోక్తం- తేనమన్యా
మహానాక్షణిద్భావ్యాత్ప్రజాపతినోపదిష్టః కించాన్యత్ - అక్షణిదృష్టాచెద్దృ
శ్యత్యత్యవదిష్టసాన్యత్ - తత్యత్యదంయుక్తం * ఏతంత్వేనత్యత్యవదిష్టాన్యత్పైపి
దృష్టురేవోపదేశః. స్వపైషన దృష్టోపదిష్టఇతిచేన్న * అపిరోదిశివాప్రియ
చేత్తైదేశ్యుపదేశాల్ - నదద్యురస్యః కశ్చిత్స్వపైషమహియమానశ్చగతి * అ
త్యాయంపురుషః స్వయంజ్యోతిరితి న్యాయతశ్చ్యుత్తరేసిద్ధత్వాల్. యద్యపి
స్వపైషసధీభావతి, తథాపి సధీస్స్వపైషోగోపలబ్ధి పృతకరిణత్వంభవతే.
కింతహిం వటుదిత్యవజ్జగద్వాసనాశ్రయాద్భుత్వైవధీభావతీతి నదృష్టుస్స
యంజ్యోతిస్తద్బాధసాన్యత్, కించాన్యత్, జాగృత్స్వపైషయోర్భూతానిచాత్మా
నంచ జానాతీమాని ధూతాన్యయమహమస్మీతి ప్రాప్తౌసత్వాన్తం ప్రతిషేధో
యక్తసాన్యత్ * నాహఖల్వయమిత్యాదిః, తథాచేతస్తేనవావిద్యానిమిత్త
యోః సశరీరత్వేనతి ప్రియాప్రియయోరవహతిర్నాస్తిత్వక్వా తస్తేనవాశరీర
స్య సహావిద్యాయాం సత్వాంసశరీరత్వే ప్రాప్తయోః ప్రతిషేధోయుక్తః-అ
శరీరంవాపసంతంసప్రియాప్రియేస్పృశతిఇతి, ఏకశ్చాత్మాస్వపైషబుద్ధాంతయోర్న
హమత్స్యవదసంగస్సంచరతీతి శ్చుత్వంతరేసిద్ధం, యచ్ఛక్తం సమ్ప్రసాదశ్శరీ
రాత్సముత్తాయ యస్మిన్ స్థాస్తిదిభీరమమాణోభవతి- సోన్యస్సమ్ప్రసాదాద
ధికరణనిర్దిష్టత్తమః పురుషఇతి, తదవ్యసత్, చతుర్లైపవర్యాయే * ఏతం
త్వేనత్యత్యవచనాల్ యదితతోఽన్యోఽభిప్రేతసాన్యత్, పూర్వవత్ * ఏతం
త్వేనత్యత్యవచనాన్యాన్యమప్రజాపతిః. కించాన్యత్ - తేజోఽబ్రహ్మాదీనాన్య
ష్టుస్సతః స్వవికారదేహశుభ్రాప్రవేశందశేయిత్యాప్రదిష్టాయపునః * తత్త్వ
మసీత్సుపదేశోమృషాప్రసజ్యేత తస్మిన్స్తవంస్తాస్తిదిభీరంతాభవిష్యసీతియు
క్తవదేశోఽభవిష్యత్ యదిసంప్రసాదాదన్యత్తమఃపురుషోభవత్, తథా

౩౩౦ సాన్దగిరియతీకశఙ్కరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం
 భూమిః*అహమేవేశ్యాదిశ్య*ఆత్మైవదంసత్వమితి నాపనమహరిష్యత్ యది
 భూమాజీవాదన్యాః*భవిష్యత్*నాన్యోఽతాస్తిదృష్ట్యాదిశ్యత్సంతరాచ్చస
 ర్వశ్చుతిమచ పరః*న్నాత్తశబ్దప్రయోగోనాభవిష్యత్ - ప్రత్యగాత్మాచేత్స
 ర్వజంతానాం పరిత్యానభవత్. తస్మాదేకవివాత్సావ్యకరణసిద్ధః సచాత్తనస్సం
 సారిత్వం-అవిద్యాధ్యస్తత్వాదాత్తనిసంసారస్యసహిరజ్జశుక్తికాగగనాదిమసర్ప
 రజతమలాదీనిమిథ్యాజ్ఞానాధ్యస్తానిలెషాంభవంతీతి. ఏతేనశరీరస్యప్రియాపిరియ
 యోరపహతిర్నాస్తీతివ్యాఖ్యాతం. యచ్చస్థితమపిరియవేలైవతి నాపిరియవేలైవై
 తిసిద్ధం, ఏవంచనతిసర్వసర్వాయేపి*ఏతిదమృతమభయమెతద్బ్రువేతి ప్రజాప
 తేర్వదనం-యదివాప్రజాపతిచ్చద్ధూపాయాశ్చ లైర్వచనంసత్యమెవభవత్ స
 చశత్కుతర్కబుద్ధ్యామృతాకతుక్తం- తస్మాదుతతస్య ప్రమాణంత
 రస్యానుపపత్తైః సనుప్రత్యక్షం దుఃఖాద్యప్రియవేత్సత్వమన్యభిచార్యనుభూ
 యత్యతిచేన్న - జరాదిరహితోజ్జీవాహంజాతౌహమాయుష్మా గౌరవకృశా
 మృత్యుశ్యాది ప్రత్యక్షానుభవనత్తమపపత్తైః సర్వమప్యేతత్సత్యమితిచెల్. అ
 స్తేవైతదేవందురవగమం- యేనదేవరాశ్ పునదశరావాదిదశితా వినాశయ
 కిరపిమమోహావాత్య * వినాశమేవాపీతోభవతీతి. తథావిరోచనా మహా
 ప్రాజ్ఞః ప్రాజాపత్యోపి దేహమాత్రాత్తదశానోబధూవ. తథేంద్రస్యాస్త్ర వి
 నాశభయసాగరేవవైనాశికాఃస్యమజ్జన్ తథాసాంఖ్యాః దృష్టారందేహాద్యతి
 రిక్తమవగమ్యాపిత్యక్తాగమప్రమాణత్వాత్ మృత్యువిషయవివాస్యత్వ దశా
 నైతస్థుః. తథాన్యైకాణాదాదిదశానాః కషాయరక్తమిమక్షారాదిభిర్వస్త్రం న
 వభిరాత్తగుణైర్దుక్తమాత్మద్రవ్యంవిశోధయతుం ప్రసృతాః తథాన్యేకమి
 ణోదాహ్యవిషయాపహృతచేతసోపేదప్రమాణాఅపి పరమాథానత్యమైత్సైక
 త్వం సవినాశమివేంద్రీనస్తస్యమానాఘటీయంత్యవదారోహావరోహా ప్రకారై
 రనిశంబుద్ధిమతి, కిమన్యేక్షుద్రజంతవోవిచేకహీనాః స్వభావతపివ బహిర్వి
 షయాపహృతచేతసః. తస్మాదిదంత్యక్తసర్వదాప్యేవజైః అనన్యశరణైః పరమ
 హంసపరివ్రాజకైరత్యాశ్రమిభిర్వేదాన్తజ్ఞానపరైరెవవేదనీయంపూజ్యతమైః
 ప్రాజాపత్యంచేమంసమ్పదాయమనుసరంభిరుపనిబద్ధం పృథగరూపతుష్టయేన,
 తథాఽనుశాసత్యద్వాపితపివ- నాన్యతి॥

॥౧॥

౩౩౧-కార్యకారణపరివెష్టితో విశ్వలైజసాపుక్తా- కారణమాతృబద్ధశ్చప్రా

జ్ఞో వ్యాఖ్యాతః- సమస్తైశ్చ శరీరంతురీయమువదేముం సశరీరతాం నిబధతి (మ
 ఘవన్నితి) శరీరవదా త్తనాపివి నాశిత్యమవస్తావిశేషే దశైతమిత్యాశక్యా
 హ (యన్తస్యస ఇతి) సశరీరవిశేషవిజ్ఞానవాక్ భవతి- ఆశరీరస్యతు విశేష
 విజ్ఞానాభావాద్వి నాశభీమః- నపునరసావస్తుతోవిసశ్యతి * స్వేనరూపేణాభి
 నిష్పద్యత ఇతి సమస్తసాదస్యావినాశిత్యవచనాదిత్యభిప్రేత్య కారణమేవ స్ప
 ష్టయన్నక్షరాణివ్యాచయై (యదిదమిత్యాది నా) ననుమత్యమి త్యేతావలైవ
 మృత్యువ్యాప్తత్యైశరీరస్య సిద్ధికేమిత్యా త్రంమృత్యునెతిపునరుచ్యతే - తత్రా
 హ (కదాచిదేవేతి) వై రాగ్యాధికారి విశేషవచనమిత్యుక్తంయత్ - తదేవవై
 రాగ్యం కిమథమిత్యాశక్యాహ (కథమితి) నివర్తేనేనవిశేషవచనంఫల
 వదితి శేషః. తదస్యేత్యత్రితచ్చద్ధాధికమాహ (శరీరమిత్యుక్తేతి) మఘవన్ని
 త్యాదివాక్యంస వమ్యథాః త్రిస్తానతయా జాగ్రత్స్వప్నసుమప్రాఖ్య స్థానత్రీ
 యసంబంధిత్యేనెతియావత్. అమృతత్వం- షడూమిణవజ్జీతత్వం, అశరీరత్వం
 స్యాభావికసావయవత్వాదిరాహిత్యం. ఆ త్తనోఽధిష్ఠానమిత్యత్రభోగే త్యపే
 క్షితిపూరితంకృతింభోక్తృభోగాయతినం శరీరమితి విశేషణాధికముక్త్యా తస్యే
 వాధాంతరమాహ (ఆ త్తనోపేతి) అధిష్ఠానం- జనయతుస్తస్మావలబ్ధైరధికర
 ణమితియావత్; అధిష్ఠానశబ్దస్యాధాంతరమాహ (జీవరూపేణైతి) ఉత్తర
 వాక్యస్థంసశరీరశబ్దంవ్యాచయే (యస్యేతి) ఈదృశం - మత్యైత్యాదివిశేషణ
 వదిత్యథాః. తత్ - యథోక్తంశరీరమధిష్ఠితమనేనెతివ్యుత్పత్త్యాతదధిష్ఠితః- పు
 రుషఇత్యథాః తస్యేవసంపిండితిమథామాహ. (తవానితి) ఉక్తార్థేవిశేష
 ణంపాతయతి (సశరీరఇతి) అశరీరస్య. కథంసశరీరత్వమిత్యాశక్యాహ (అశ
 కిరేతి) అవివేకతః- సశరీరభవతీతి పూర్వణసంబంధః యతిస్సశరీరః - అతప
 నప్రియాప్రియాధ్యా మాత్మైవైపురుషఇతియోజనా; వైశద్ధాధికమాహ (ప
 సిద్ధమితి) ఏతచ్ఛబ్దాధికమేవోత్తరవాక్యవ్యాఖ్యానేన స్ఫూరియతి (సశరీర
 స్యేతి) తేమమేతి మన్యమానస్య సతః స్వస్యతయోస్సంతతియాపయోరపహ
 తిర్నాసీతసంబంధః. ప్రియాప్రియయోస్సా వీరస్యేన వినాశోస్తి - క్షణికత్వా
 దిత్యాశక్యం సంతతియాపయోరిత్యుక్తం. ఇతిశబ్దోవాక్యసమాప్త్యథాః అజ్ఞస్య
 దేహసంబంధద్వారాసంసారిత్వముక్త్యాతస్యేవవిద్యావతాదేహానివృత్తిద్వా
 రేణ ముక్తింధక్షణయతి (తంపునరితి) ముక్తేపుంసప్రియాప్రియయోమిళిత

23-౨ సానన్దగిరియతీకశక్తిబద్ధశక్తివ్యవహారామహావ్యయకాయామ్
 యోగసృజే-పైకైకస్య స్పర్శసాన్యదిత్యాశక్త్యాహ (స్పృశితి) పృథక్
 కంసంబంధమభిసంబంధే (ప్రియమితి) సమస్తతయోగశ్రుతసాన్యనేకస్యప్రత్యేకం
 క్రియాసంబంధద్వయోపాంతమాహ (నెతి) ప్రియాప్రియయోముఖ్యాత్మవ్యసంస్మృ
 త్యుపాతనికాపూర్వకం కైముకకన్యాయేనదర్శయతి (ధర్తాధరైతి), తత్తైతి త
 శరీరతాభ్యం స్వరూపముచ్యతే, ప్రియన్మర్యాధావం శ్రుత్యా మోక్షసాన్యపుమ
 ధాత్వంశంకతే (సన్నితి) ఇహాపీతి- ముక్తోగృహ్యతే, సాన్యధావికప్రియాప్రియో
 పృతిషేధాన్నాపుమధాత్వం ముక్తేరిత్యుత్తరమాహ (నైషదోషఇతి) ప్రతిషే
 ధమేవాభినయతి (అశరీరమితి) కాదాచిత్కయోరేవ ప్రియాప్రియయోరేవఇ
 త్యుత్తనియామకమాహ (అగమాపాయినారితి) కాదాచిత్కత్యై స్పర్శశబ్దమ
 న్నసాన్యత్యైతద్బద్ధోస్తీత్యాహ (సత్త్వితి) అత్తని తహి- కాదాచిత్కమేవ
 ప్రియమితి తన్మాత్రప్రతిషేధాత్తదవస్థమపుమధాత్వమిత్యాశ్రుత్యాహ (తిథా
 గ్నేస్సవితురితి) భూమవిద్యాలోచనాయామపి సుఖమాశ్రీసాన్యత్తని సవృత్తిష
 థోస్తీత్యాహ (ఇహాపీతి) తథాపి విషయవిషయిభావాభావేన భేదాభావాత్త
 దవస్థమపురుషార్థత్వమితిశంకతే (సన్నితి) భేదోసపుమధాత్వావయోగీ- కా
 వలన్యతిరెక్యధావాత్, సుఖసాక్షాత్కారస్తుపురుషార్థః- సచాభేదేపివిద్యతే
 ఇత్యాశక్త్యాహ (స్వరూపేణైతి) అత్తనివిశేషజ్ఞానరాహిత్యమింద్రస్య నేష్ట
 మిత్యత్రహేతుమాహ (నాహేతి) కింతహింద్రస్యేష్టమిత్యాశక్త్యాహ (రద్ధి
 తి) యేనజ్ఞానేనాచోతి-తదిష్టమింద్రస్యేతిపూర్వేణసంబంధః, కిమిదం విశేషవి
 జ్ఞానమింద్రస్యేష్టమితుచ్యతే- కింవాహితమితివివక్ష్యతే, తన్మాద్యమంగీక
 రోతి (సత్యమితి) ద్వితియందూషయతి (నన్వీతి) * ద్వితియాద్యేష్టయంభవతి
 త్యాదిశ్రుతైరిత్యధః, తథాపీష్టమేవేంద్రాయ ప్రజావతినోపదేష్టవ్యమిత్యా
 శక్త్యాహ (హితంచేతి) కింతహి- తస్య హితమితిచేత్- తదాహ (వ్యోమవ
 దితి) వక్తవ్యమితిసంబంధః, హితమేన- సత్త్విష్టమిత్థి, తేఫలితమాహ (తత్తైతి)
 సర్వేషాంభూతానాం లోకానాంకామానాందాత్తా సద్విదానందమాత్మం త
 మూపత్వంచెత్తక్తస్యేష్యతే- కథం తహి- తస్యేష్టవ్యశ్రుతయోనిర్వహంతితి
 చాదయతి (సన్నితి) సగుణవిద్యావతాంయదైవ్యేణ- తన్నిగుణవిద్యాస్తత్త్వ
 థం సంకీర్త్యతే, ద్విహిభూతస్య ముక్తస్య సగుణవిద్యాయాఅపి ప్రత్య
 గ్భూత్యాన్తత్ఫలస్య త్త్రోపదరితుం యుక్త్యాదితివహతి (నేత్యాదిసా)

సత్వాత్తత్వే నిబధానీ ప్రాప్త్యా తీతశంకతే (సన్వితే) దుఃఖస్య దుఃఖత్వాభా
 వనత్తస్యాత్మావిద్యానపి సదుఃఖభవిష్యతీతి సమాధత్తై (సదుఃఖస్యేతి) తహి
 దుఃఖనామాత్మాముక్త ఇతి దుఃఖస్యోల్ - అత్రాహ (అత్త సీతి) సతావదాత్తనః
 సన్వభావతో దుఃఖత్వం-కింత్యావిద్యకం-సావముక్తస్య దృశ్యతీతి ఖత్వా ప్రసక్తి
 త్యర్థః, తహి విద్యనూదగ్ధాయామవిద్యాయాగ తదధ్యారోపితమైవ సర్వమపి
 ఈశ్వరస్య సగుణవిద్యాఫలభూతం తద్దగ్ధమెవేతి కథం సుత్యర్థమిహ తమప
 దైశిద్ధిరిత్యాశక్త్యాహ (శుద్ధైతి) తుద్ధః సత్త్వం- రజ సమోభ్యామసన్వృప్తం-
 తస్మాన్మయైక దేశాజ్ఞాతాస్సుంకల్పాః నిమిత్తానియేమాకామానాం- విశ్వరూపే
 దానాం, తేతథోక్తాః- తేషాం సర్వేషు ధూతేషు విషయేషు మనోమాత్రైశ్చాస్య
 రాభిధ్యానరూపేణ సిద్ధానామిశ్వరాఖ్యాన సన్వభావనాభిసంబంధో మాయా
 వస్థాయాం సిద్ధతీత్యర్థః, నను జీవానామేవావిద్యాతత్కార్యసంబంధః- నైవ
 గస్యేతిచల్. నైత్యాహ (పరవీపేతి) చతుష్పాదే పర్యాయేషు త్వమథాను
 వాదేన తస్య తదభ్యంత్యం విధేయమితి స్వాభిప్రాయేణ ప్రజాపతివాగ్మి
 వ్యాఖ్యాతం. సంప్రతి స్వయూధ్యమలముక్తావయతి (యవీష ఇతి) ప్రథమ
 పర్యాయస్య ఛాయాత్మ సద్విత్తీయత్యతీయపర్యాయయోరపి విజ్ఞానాత్మ విషయ
 త్వమిత్యాహ (సప్తమైతి) అనన్వీన- పరస్తాదుక్త ఇతి సంబంధః- చతుర్థపర్యాయ
 వత్పర్యాయతియేపి పరమాత్మైవకస్తాన్మోచ్యతే- అత్రాహ (సవర ఇతి)
 అపహతపాపత్వాదేగవస్థావత్త్వస్యచ మిథోవిరోధోపేక్షిత్యర్థః, సన్వంతిమే
 పర్యాయే పరస్పాదపదేశోయజ్యతే- అజ్ఞానస్య ముక్తిఫలత్వాల్, కిమితి పూ
 ర్వేషు పర్యాయేషు చాయాదయోనిదిశ్యంతే- తస్మిన్ బాహుల్, అతీతహ (ఛా
 యాద్యాత్మీ నాంచేతి) తత్త ప్రథమం ఛాయాత్మ నడవదేశస్య ప్రయోజనమా
 హ (అదావేతి) పరస్పాతి నూక్ష్యత్వేన మర్షితేయత్వాత్తస్మిన్నైవాదాశుచ్యమా
 నైసతి తస్పాతి నూక్ష్యస్య శ్రవణేపి శోతురనాత్మ నిస్తస్య కిల వ్యామోహస్యాస్యోల్- స
 మాభూదితి పృథక్ ఛాయాత్మ పదేశః కృత ఇతి సంబంధః, సప్తమసుమప్తయో
 ర్విజ్ఞానాత్మ పదేశస్య ప్రయోజనందర్శయన్తుక్త మథాందృష్టాం తేన సప్తయ
 తి (యథేత్యాది నా) ఇతి శబ్దస్తిజానంబధ్యతే, పర్యాయంతరస్య తాత్పర్యమాహ
 (చతుర్థేతి) మరణధర్మకాదేహత్పురగుభాత్వావ్యతిస్సవరూపమశరీరత్వం
 సాప్తాయాద్యపి చతుర్థపర్యాయేకథ్యతే- తథాపి కథమసావరమాతా స్వాదితా

238 సానన్దగిరియతీక శఙ్కరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయాం

శుక్లాహ(యస్మిన్నితి) సః సంప్రసాదః. యోవిద్వాత్కత్వత్వేన వివక్షితః,
కిమిదు వ్యాఖ్యానం శబ్దానుసారి. కింవాథానుసారీతి వికల్ప్యాద్యమంగీక
రతి (సత్యమితి) ద్వితీయంమావయతి (సత్యితి) అసంభవమేవాకాంక్షాద్వా
రాస్ఫుటయతి (కథమిత్యాదినా) యద్యాద్యేవర్యాయే ఛాయాత్మాపదిశ్యతే-
తహిహిద్యవిరోచనయోస్సమ్మగ్ధర్మిత్యాద్యివరీతగ్గ్రహణోపాధానం ప్రజాపతేరా
యాసోవృధాన్యాత్. 'తేన నెనంవ్యాఖ్యానమథానుసారీత్యథః, ఇతశ్చ నా
ద్యే వర్యాయే ఛాయాత్మాపదకోస్తీత్యాహ (కించేతి) ప్రజాపతిస్సేవనోప
దిష్టసాపి ఛాయాత్మనాగ్గ్రహణంనమృష్యతీత్యాశంక్యహేత్వంతరం నృప్తయతి
(యదీతి)తేన చ్ఛాయాత్మగ్గ్రహణావసయకారణావచనేనైతియావత్. తేనవృజా
పతినేస్యేకస్తచ్చబ్రూయోజ్యః, ఇతశ్చ ప్రథమేవర్యాయే దృష్టురేవోపదేశః-
నఛాయాపురుషస్యేత్యాహ (కించాన్యదితి) ఏతచ్చజ్ఞేన సన్నిహితావలమ్బినా
చ్ఛాయాత్మానమనుకృష్య సప్తేషుదృష్టురుపదేశః ప్రజాపతేర్మహావాదిత్వం
ప్రసజ్యేత- తథాచ ప్రథమేపివర్యాయే దృష్టేవోపదిష్టఇత్యథః, స్వప్నావ
స్థావిశిష్టస్య స్థానాంతరేవాధ్యత్యాన్నతత్రదృష్టురుపదేశోస్తీతిశంకతే (స్వప్న
ఇతి) అనుభవానుసారేణోత్తరమాహ (నేత్యాదినా) కించ ప్రకాశకారణోనా
ముపరిమేయః ప్రకాశః- సన్తేసగీకఇతిశ్చాయేన ప్రతీతస్సవ్యయం జ్యోతి
ష్టవం బృహదారణ్యకే స్వప్నావస్థామాశ్రిత్యోక్తం- తతశ్చ తత్ర దృష్టురుప
దేశస్సిద్ధ్యతీత్యాహ (సచేతి) సూర్యాదీనాముపరిమేయః ప్రకాశోదృశ్యమానః
సన్తేసగీకశత్యయ్యుక్తం- స్వప్నేవ్యంతఃకరణస్య సత్త్వాదిత్యాశఙ్కాహ(య
ద్యపీతి) కరణత్వాభావే హేతుఃపుచ్చతి (కింతహితి) నీలపీతాదివిషయాః జా
గ్రద్వాససాభిర్విసర్తమానాః సాక్షిణోవెద్యతామాపద్యంతే- తథాచ పశుచీ
త్యవద్యచిత్రీవాసనామయచేతసస్సాక్షిగమ్యతావన్నస్వప్నోపలబ్ధౌ కరణంభవతి
తి తద్దృష్టుః స్వయంజ్యోతిష్టవంనాయసిద్ధమిత్యాహ (పశుతి) ప్రాసంగికం
హిత్యా దృష్టేవోపదిష్టః స్వప్నావస్థాయామిత్యత్ర హేత్వంతరమాహ (కిం
చేతి) తథాచ జాగ్రదవస్థాయామివ స్వప్నేపి దృష్టేవోపదిష్టఇతిశేషః; ఇత
శ్చ దృష్టురేవోపదేశః స్వప్నదశాయామిత్యాహ (ప్రాప్తావతి) సకలముక్త
సౌఖ్యప్రసిషేధోనిషేధ్యప్రాప్తిసాపేక్షత్వాదవస్థాద్యయేదృష్టురుపదేశమాకాం
క్షతి- కింతు తురీయగతానిషేధోపినిషేధ్యమాకాంక్షన్నవస్థాద్యయే దృష్టురుప

దేశమాకాంతత్యాహ (తథేతి) నిషేధస్య ప్రా
 దృష్టంరవిద్యానిదానై సశరీరశ్చే తన్నిమి త్తయో
 ప్రియయోరపహతిరస్తీతి సహజైసశరీరస్యేత్యాదినా
 యోః ప్రియాప్రియయో స్తస్యేవాచస్తాత్రియాతీతస
 రమిత్యాదినా ప్రతిషేధోయ క్తజతియోజనా. స్వ
 తరమాహ (ఏకశ్చేతి) చతుర్థపర్యాయస్య సామప్రాద్య
 క్రమనుభాష్యమాషయతి (యచ్ఛక్రమిత్యాదినా) తదేవ న్యతిరేకద్వారా
 స్ఫురయతి (యదీతి) అధికరణాభేదభావేన భేదస్సత్యోనాస్తీత్యత్ర హేత్వేత
 రమాహ (కించాన్యదితి) జీవవరయోర్భేదస్య పృథక్పరీతకవీర్యవత్, సప్రమ
 ప్రపాతకవిరోధోపిన్యాదిత్యాహ (తథేతి) బృహదారణ్యకశ్చుత్వా లాచనా
 యామపి జీవేశ్వరభేదానసంభవతీత్యాహ (నాన్య ఇతి) ఇతిశ్చ జీవవరయోర్భే
 దోనాస్తీత్యాహ (సర్వశ్చుతిష్ఠితి) శౌతమథకముపసంహరతి (తస్మాదితి) ఆ
 త్తైత్యై వరస్యేనసంసారిత్వం గుర్వదేహేషుస్యాదితిచేత్, నైత్యాహ (నచే
 తి) ఆరోపితసంసారిత్వం వస్తుతానాత్తన్యస్తీ త్యైరిద్భ్రష్టాంతేనస్పష్టయతి (న
 హీతి) మిథ్యాచితదజ్ఞానచైతిమిథ్యాజ్ఞానం. తేనాన్యస్తాని, అవిద్యమానాన్వే
 వభిద్యమానవత్ప్రతీతిమాపాదితానీయావత్. సహజై సశరీరస్యేత్యాదినదతావా
 స్తవత్వంక్రియాప్రియసంబంధస్యవివక్షితిమితిశంకాముక్త్యానియతిచేతేన నిర
 న్యతి (ఏతేనైతి) అత్తనిసంసారస్య పగసక్తిర్నైత్యేనేనైతియావత్, యావదధ్యా
 సభావిత్వం- ప్రియాప్రియయోరపహత్యభావః, నవాస్తవత్వం- శరీరసంబంధ
 స్యేవ ప్రియాప్రియమూలస్య దుర్నిరూపతావదిత్యధః, సప్రమదృష్టా ఖల్వి
 ప్రియవేత్తైవభవతి- నత్విప్రియవేత్తైవైతియశ్చుర్వత్త్రస్థితం- తత్సిద్ధం లాభాం
 తరమాహ (ఏవంచేతి) ప్రజాపతేర్వచనం- సత్యసంభవేదిత్యసంబంధః, ఆపౌరు
 షేయ్యాంశుతౌ కుతః ప్రజాపతేర్వచనం సావకాశమిత్యాశజ్ఞానాహ (య
 దివేతి) సుఖాదయస్సాశ్రియాః- గుణత్వాత్- రూపాదివదిత్యనుమానాత్తదా
 శ్రియాః పరిశేషాదాత్తాభవిష్యతీతివైశేషికాదితర్కవిరోధాదసత్యంశుతేర్వచ
 నమిత్యాశంక్యాహ (నచేతి). సుఖాదీనాముపాధిధర్మ త్వేన సిద్ధసాధ్యతావస్థాస్తి
 శౌతవచసాబాధకమిత్యధః, పృత్యక్షమితిశంకతే (నన్వితి) తస్మాదాసత్యాన్న
 బాధకత్వమితిపరిహరతి (నైత్యాదినా) దృష్టాంతాపి సంపత్తివన్నోనభవతీతి శ

2012 సామ్రాజ్య

భావ్యరంగరామనాభావ్యయ్యకాయాం

జ్ఞాత (సప్తసామే

స్వత్వవదనం త్వదీయమెవమస్త్యేవత్యంగీకరణి

(అస్త్యేవేతిస్థానద్యం

మాహ (దురవగమమితి) అధికారిణః పరిమితిజ

నకోవేదఇతిన్యామి

కానామనధికారిణాం దుర్జ్ఞానమాత్మతత్త్వం; అ

తాస్త్యేనజరాదినః

సం, సతావతా వస్తుక్షతిరిత్యధః; దురవగమత్వే

లింగమాహ (న

తీతి- ఆత్మతత్త్వాక్తి; తస్య దుర్జ్ఞానత్వే లింగాంత

రమాహ (తస్మా

శికభ్యాతిరహిత్యనాదుర్జ్ఞానత్వంగమయతీత్యాహ॥

(తథేంద్రస్యే

భ్యాతిరపి దుర్జ్ఞానత్వమాత్మనాజ్ఞాపయతీత్యాహ(త

థాసాంఖ్యాఇతి)

తార్కికభ్యాతిరపి తస్యదుర్జ్ఞానత్వే గమకమిత్యాహ ॥

(తథాన్యఇతి)

బుద్ధిసుఖదుఃఖద్వాద్వేన ప్రయత్నధర్మాధర్మభావనాః- న

వాత్మగుణాః, మీమాంసకభ్యాంతిస్తస్య

దుర్జ్ఞానత్వే గమకమిత్యాహ (తథాన్య

ఇతి)యదాపరీక్షకాణామపీద్యశీభ్యాంతిరాత్మ

నాదురవగమకత్వం గమయతి- త

దావిచారవిధురాణాం

లోకికానాంభ్యాంతిస్తత్ర ప్రమాణయతవ్యేత్యాహ(కి

మన్యఇతి)

అన్యేచ బుద్ధిమతికింప క్తవ్యమితిసంబంధః, యదిలోకికానాం ప

రీక్షకాణాంచేదమాత్మతత్త్వం

దుర్జ్ఞానం ప్రతిజ్ఞాయతే, కేమాంతిహేదం సు

జ్ఞానమిత్యాశంక్యాహ (తస్మాదిత)

ఏవతాస్యివాత్మతత్త్వేపి తేషామాదాసీన్యం

వారయతి (అనన్యశరణైరితి)

తేషాంకుటీచ(కా)రా)విభావంవ్యాసేధతి (పరమ

హంసేతి) కర్మనిష్ఠానామాశమానతీత్యనైష్కర్మ్యప్రా

ధాన్యేనవతమాన

త్వందర్శయత (అత్యాశమిభిరితి)

అనన్యశరణైరితుక్తంవ్యసక్తి (వేదాంతేతి)

పూజ్యతమైరితి- నిత్యానమాదః,

తేషామాత్మవేదనాపాయం ప్రాక్తనముపది

శతి (ప్రాజ్ఞాపత్యంచేతి)

స్థానత్యయం తురీయంచేత్యేతదిష్టయం- ప్రకరణ

చతుష్టయం, యథోక్తాధికారిణామేవాత్మ

వేదనమిత్యత్ర లింగాంతరమాహ (త

థేతి) అశరీరమిత్యాదివాక్యవ్యాఖ్యానోపసంహారాధ

మితిపదమ్. ॥ ౧ ॥

రం—(మఘవక్త

మత్స్యంవాఇదంశరీరమాత్మంమృత్యునాతదస్యామృతస్యా

శరీరస్యాత్మనోఽధిష్ఠానమ్)

వాశబ్దపవాధే, షేమఘవక్త ఇదంశరీరమేవహి

మత్స్యం- మరణధర్మి,

నకేవలంమరణధర్మిత్వమాశ్రం- అపితు మృత్యునా

ఆత్మం- తదావ్యవృత్తం,

సతితవినాశశీలమితియావత్, ఇదంచశరీరేనాయత్వా

నుసంధానాధర్మముక్తం,

ఏవంధూతం తదిదంశరీరం కర్మకృతశరీరరాహిత్య

లక్షణామృతత్వస్వరూపస్యాత్మనాభోగాధిష్ఠానం;

కర్మవశేన జీవేన భోగా

భాం పరిగృహీతమిత్యభావః, తతశ్చాశరీరత్వమేవస్వరూపం- సేవామృతత్వ
 లక్షణాముక్తిః- సశరీరత్వమేవ తదభావశత్య కంభవతి; నను పురుషార్థస్య
 హిమక్తిరూపత్వంవక్తవ్యం- సహ్యశరీరత్వంపురుషార్థః - అపితు దుఃఖాభా
 వః, తతశ్చ తస్యేవామృతత్వరూపత్వముచితం- తత్త్వశరీరత్వస్యేత్యత్రాహ
 (అత్తావైసశరీరఃప్రియాప్రియాభ్యామ్) స్పష్టోభావః, తదేవాపవాదయతి (స
 హవైసశరీరస్య సతఃప్రియాప్రియయోరపహతిరస్తి) కమాణరద్ధశరీరయోగినః త
 దనుగుణసుఖదుఃఖయోగస్యావశ్యంభావిత్వాల్ కమణరద్ధదేహసంబంధాభా
 వస్య పురుషార్థతయా ముక్తిరూపత్వముపపద్యతేతిభావః, వ్యతిరేకం దగ్ధ
 యతి(అశరీరంవాపసఃతంసప్రియాప్రియేన్నృశతః) వానశబ్దః ప్రసిద్ధౌ-అవధా
 రణేవ, శిష్టంస్పష్టమ్.

॥ ౧ ॥

ఉ—అశరీరీవాయురభ్రంవిద్యుత్ స్తనయిత్సురిశరీరాణ్యేతా
 నితద్యతైతాన్యముష్టాదాకాశాత్సముత్థాయపరంజ్యోతిరుపసం
 పద్య స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యంతే ఏవమేవైవసంప్రసాదో
 ఒస్తాద్భరీరాత్సముత్థాయ పరంజ్యోతిరుపసంపద్య స్వేనరూపే
 ణాభినిష్పద్యతే.

॥ ౨ ॥

శం—తత్రాశక్తిర్నాస్తి ప్రసాదస్యావిద్యయాశరీరణౌవిశేషతాం- సశరీర
 తామేవ సంప్రాప్త్యైతాత్సముత్థాయ స్వేనరూపేణయథాభినిష్పత్తిః-
 తథా వక్తవ్యేతి దృష్టాంతోన్యతే (అశరీరీవాయుః) అవిద్యమానం శిరఃపా.
 గ్యాదిమచ్చరీరమస్యేత్యశరీరః- కించ- అభ్రంవిద్యుత్ స్తనయిత్సురిత్యేతాని
 చాశరీరాణి, తత్- తత్త్రి, ఏవంసతి సమాదిప్రయోజనావసానైమథా, అము
 ష్టానితి- భూమిష్టాశ్శుక్తిర్దుర్లభాకసంబంధినమాకాశదేశంవ్యపదిశతి, ఏతాని
 యథోక్తాన్యాకాశసమానరూపమాపన్నాని స్వేనవాయాద్విరూపేణాగృహ్య
 మాణాని అకాశాభ్యుతాంగతాని, యథా సమృద్ధిసాదోవిద్యావస్థాయాం శరీ
 రాత్తథావమేవాపన్నః, తానిచతథాభూతానిఅముష్టాత్- దుర్లభాకసంబంధిన
 అకాశదేశాత్సముత్పత్తి-వషణ్ణాదిపయోజనాభినిష్పత్తయే, కథంశిరీరాపా
 యే సావిత్రింపరంజ్యోతిః- ప్రకృష్టంగ్రస్తకముపసంపద్య- సానిత్యిమభితా
 పంప్రాప్యేత్యభావః- అదిత్యాభితాపేన పృథగ్భావమాపాదితాన్సంతః స్వేన
 స్వేనరూపేణ- పురోవాతాదినా వాయురూపేణ స్తిమితథావంహితా- అభ్ర

23౩ సాన్దగిరియటకశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయత్తాయామ్
 మహి వర్షతహస్తాదిరూపేణ, విద్యుదహి సేవనశౌలిలకాదిచపలరూపేణ
 స్తనయిత్తురహి సేవనగజకాశనిరూపేణ త్యేవం ప్రాప్నూతాగమే సేవనసేవ
 నరూపేణాభినిషేద్యంతే, యథాచయం దృష్టాంతః-వాయావదీనామాకాశాది
 సామ్యగమనవదవిద్యయా సంసారావస్థాయాంకరీరసామ్యమావన్నోహమ
 ముష్యపుత్రాజాతజీవోమరిష్యత్యేవం ప్రకారం- ప్రజాపతినేన మఘ
 వా యథోక్తైకకృమేణ నాసిత్వం దేహేంద్రియాదిధర్మా- తత్త్వమసీతి
 ప్రతిబోధితస్య సమీపసం ప్రసాదః- జీవోస్తాచ్చరీరాల్ ఆకాశాదివవా
 యావదయస్సముత్థాయ- దేహాదివిలక్షణమాత్మనారూపమవగమ్య, దేహాత్మభా
 వనాం హిత్యేత్యేతల్; సేవనరూపేణ- సదాత్మనైవాభినిషేద్యతే ఇతి వ్యాఖ్యా
 తం పురస్తాత్ || ౨ ||

ఆ-సశరీరస్య బంధో ముక్తిరశరీరస్యేతిస్థితేకమథామశరీరవాయురిత్యా
 దివాక్యమిత్యాశుక్యాహ (తత్తేత్యాదినా) కథం వాయోరశరీరత్వం తదాహ-
 (అవిద్యమానమితి) ఏవంసతివాయావదీనామశరీరత్వేనతీతియావల్, ఆకాశస్య
 సర్వత్రైకరూపత్వాదముష్టాదికుతావ్యవదేశసిద్ధిరిత్యాశుక్యాహ (అనుష్టాది
 తీతి) యథోక్తాని- అశరీరాణివాయావదీని, తేషామాకాశత్వావత్తా, దృష్టాంత
 మాహ (యథేతి) తథావాయావదీని సేవనరూపేణాగృహ్యమాణత్వదశాయాం
 ఆకాశాభ్యంతాంగతానీతిసంబంధః, తానిచ వాయావదీని-తథాథూతాని ఆకాశా
 త్తత్వం ప్రాప్తానీత్యేతల్, సమాదిఫలనిషేద్యత్యేవం వాయావదీనామాకా
 శదేశేతల్. సముత్థానముక్తమాకాంతాదావరేణస్ఫుటయతి (కథమిత్యాదినా)
 సేవనసేవనరూపేణ, అభినిషేద్యతే ఇతిసంబంధః, తత్తేవాయోరభిసన్వివిద్యు
 తస్తనయిత్తురహి సేవనరూపేణాభినిషేద్యంతి ప్రకారంవివృణోతి (పురోవాతా
 దీతి) స్థిమితభావంహిత్యా. వాయురితిశేషః- దృష్టాంతమనూద్య దాష్టాంతి
 కమాహ (యథేతి) వాయావదీనామిత్యస్తాత్పురస్తాత్తథేత్యభ్యాహతావ్యమ్.
 తత్కాదిశబ్దేనాభివిద్యుత్తనయిత్తువోగృహ్యంతే, ఆకాశాదీత్యాదిపదమభ్యా
 దికారణసంగ్రహార్థం, శరీరసామ్యమేవవిశిష్యే (అహమితి) ప్రతిబోధనేద్య
 ష్టాంతమాహ (ప్రజాపతినేతి) యథోక్తైకకృమేణ సర్వాయచతుష్టయోపదిష్ట
 ప్రకారేణైతియావల్, మఘవా ప్రతిబోధితఇతిసంబంధః; దాష్టాంతి
 కే ప్రతిబోధనప్రకారందర్శయతి (నాసీతి) శరీరాద్విదుషస్సముత్థానే దృష్టాం

తమాహ (అకాశాదిచరి) సముత్థానంవిభజతి (దేహాదీతి) పునర్దక్షిణంవిభజతి (ఇతివ్యాఖ్యాతమితి) 131

రం—(అగ్నిరోవాయుః) శిరఃపాణ్యాదిలక్షణశరీరసూన్యోవాయురీత్యర్థః, (అగ్నింవిద్యుత్ స్తనయిత్తురశరీరాణ్యేతాని) అభ్యాదీనిచాశరీరాణీత్యర్థః * అగ్నింభూత్వామేఘాభవతీత్యాదివత్ అగ్నిస్తనయిత్తువనస్థాభేదేన భేదో దృష్టవ్యః, అశరీరాణాంచ పీయూషీయానస్వయోద్భవైతిభావః (తద్యథైతాన్యముష్టాదాకాశాత్సముత్థాయ పరంజ్యోతిరుపసంపద్య స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యంతే ఏవమేవైవసంప్రసాదోఽస్తాచ్చరీరాత్సముత్థాయ పరంజ్యోతిరుపసంపద్య స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యంతే) అతివ్యాసార్యైః * వాయోదీనామాకాశాత్సముత్థానంనామ; న్వకార్మకరణాయోధ్వదేశేఅభివృద్ధిః, పరశబ్ధోవాయోదీనాంకారణోపస్థావాదీ, జ్యోతిశ్శబ్దస్తు కారణానాంకార్యోత్పాదనహ్వానేన తదభివ్యంజకతయాప్రయుక్తః, వాయోదీనిద కారణదృష్టముపగమ్యకార్యావస్థాంహిత్యా కాణనదృశేనరూపేణ విశిష్టానిభవంతి. వాయుహిం ఆవహప్రవహాదిరూపేణ సప్తవిధత్వంహిత్యా వాయుత్పమాల్పేణావతిష్ఠతే. విద్యుత్తు విద్యుత్త్వంహిత్యా తేజస్తేన. అగ్నిస్తనయిత్తుచాభిత్యాదిప్రహేనేన న్వకారణభూతరూపేణ ఏవంజీవాపి మాగ్నవిశేషేణ దేశవిశేషవిశిష్టః పరం బ్రహ్మప్రాప్యసంసార్యవస్థాప్రహేనేన పరమాత్మతుల్యరూపేణవిగ్భవతీత్యవమర్తే సంపద్యస్తాంతవాప్రాంతికవాక్యసామంజస్యంభవతీతవశేతమ్. ఇదంచవాక్యం ఘటాదేదింతితమ్ * స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యత ఇతి దేవాదిరూపవత్-నాశ్యేన రూపేణాభినిష్పత్తిరుచ్యతే- అభినిష్పత్తిశబ్దస్యాగంతుక ధర్మోత్పత్తి పరీత్యాత్- స్వశబ్దఃస్యాత్క్రియవచనః, అగంతుకస్యాపిరూపస్యాత్క్రియత్వాత్ స్వేనరూపేణాత్మ్యపవద్యతే. నతు * స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యత ఇత్యత్ర స్వశబ్దస్యాత్మాధికత్వంవా నిష్పత్తిశబ్దస్యాదిర్భావాధికత్వంవాయుక్తం-స్వరూపస్య నిత్యత్వేన తత్ప్రాపేరపురుషాధికత్వప్రసంగాదితి పూర్వపక్షేప్రాప్త ఉచ్యతే * సముద్యావిర్భావస్వేనశబ్దాత్. పరం జ్యోతిరుపసంపద్య స్వస్య రూపస్వేనవాదిర్భావః- నత్యాగంతుకాత్క్రియధర్మోత్పత్తిః- తథాహిసతి * స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యత ఇత్యత్ర స్వేనశబ్దవైయర్థ్యప్రసంగాత్. అతః స్వశబ్దోనాత్క్రియవచనః- అపిత్వాత్తవచనవచ. ఆవిర్భావవ్యభినిష్పత్తిశబ్దోద్యక్త

280 సానన్దగీరియటికశబ్దరథావ్యరంగరామానజభావ్యయత్నాయాం

తే- యత్నాయత్నమధోనివ ఎన్నః * ఇదయోకంసునివ ఎన్నమిత్యాదిషు ననాన్వితనః పూర్వసిద్ధత్వాత్ కథం తస్యపురుషార్థకత్వం తత్తానూ * ముక్తకవ్యతిజ్ఞానాల్ * సేవనరూపేణాభినివ ఎద్యోగత్యస్య ముక్తభవతిస్థానః. నివృత్తావిద్యాతిరోధానాభవతియోవత్. కథమిదమవసీయతిభృతీచేత్. పరిజ్ఞానాల్ జాగరాద్యవస్థాత్ప్రయోగి యపి తతఃపంచ ప్రస్తుత్య * వీతంజ్యేవ తేభూయోఽనువ్యాఖ్యాన్యామి నోపివాన్యత్రైతస్థాదితి తస్యైవ అశరీరకౌటలకణము క్తత్వం * మమవక్ మత్యకంవాచదం శరీరమిత్యాదినా చశుభేనవర్యామౌగ ప్రతిసాదయిష్యామితి ప్రతిజ్ఞానాల్. నివృత్తావిద్యాతిరోధానస్య సేవనరూపేణ సాధ్యత్వమస్యైవతితపురుషార్థత్వహానిః. ననునివృత్తతిరోధానస్యాస్యాత్వస్వరూపస్య కథంచిత్యాధ్యత్వసంభవేతి తస్య నపురుషార్థకత్వేన మాణమస్త్యేగ్రాహ * ఆత్మావ్యకరణాల్ * యతత్త్వాపహతపాష్టేత్యాదివాక్యసందర్భప్రతిపాద్యాపహతపాష్టత్వాదిగుణాప్తకవిశిష్టతయాఽస్యంతానుకూలత్వేన వరమపురుషార్థాభూతోఽయమాత్మా. అపహతపాష్టత్వాదీనాం కథం జీవసంబంధిత్యమిత్యేత్యాహ- ప్రకటణాదితి. అపహత్యయోగి యపి తతఃపంచ ప్రస్తుత్యైవ వాపహతపాష్టత్వాదిగుణానామామూనాదివిధ్యధా ఇతిస్థితం * సేవనరూపేణాభినివ ఎద్యోగత్యుచ్యమానం స్వరూపం కిమిత్యాకాంక్షాయాం అస్తిన్యకరణే అపహతపాష్టత్వాదిగుణానామేవోపన్యాసాల్, సత్యసంకల్పత్వకాశ్చజ్ఞేతాదిభ్యశ్చ బ్రహ్మసంబంధినా అపహతపాష్టత్వాదిగుణాలపజ్ఞానరూపేణావిధ్యసతీతి జేమిని రాచార్యోమన్యత ఇతి * ద్వాగ్జ్ఞేణజేమినిరుపన్యాసాదిభ్యః ఇతి జేమినిమతముపన్యస్య * పరిజ్ఞానఘనవీవ * విజ్ఞానఘనవీవతిజ్ఞానేకంసత్వాన్న నేన నిర్ధామకత్వప్రతిపాదనాల్ జ్ఞానమాత్రస్వరూపేణాపిర్భవతీతి * చిత్తితనాలేణ తిదాత్తకత్యాదిత్యోడులూమిరిత్యోడులూమిమతముపన్యస్య * వీవమన్త్రుపన్యాసాత్పూర్వభావాదవిరోధం దాదరాయణఇతి స్వసిద్ధాంతమావిష్కృతవాక్. తస్యచాయమధాః- వీవమపివిజ్ఞానఘనత్వేపి అపహతపాష్టత్వాదుపన్యాసేన * ద్వాగ్జ్ఞేణజేమినిరుపన్యాసాదిభ్యః పూర్వసూత్రాగ్తబ్రహ్మరూపస్యాపిసంభవాల్ జేవనఘనస్య కృత్స్నస్య రసనేంద్రియావగతరసఘనత్వస్య, చక్షురాద్యవగతరూపకాలవ్యాదేచ్ఛావిరోధవల్ మానాంతరావగతబ్రహ్మరూపస్యచ మానాంతరావగతవిజ్ఞానఘనత్వస్యచావిరోధఇతిదాదరాయణఅచార్యోమన్యతే

* విజ్ఞానమునవినెట్లెవకారస్య స్వప్రకాశత్వావ్యాప్తాంశనిషేధమాత్యపరత్వాదితిస్థితం. యత్పరైరుక్తమ్ * శరీరాత్సముత్థాయ- శరీరేతత్కాభిమానంహిత్యాస్వేనరూపేణ పరమార్తరూపేణ సాక్షాత్కృత్య పరంజ్యోతిర్భావతి-పరమాత్మాభవతీత్యధా. నతు శరీరాదుత్క్రమణం దేశాంతిగమనంవాఽన్య విషిష్టమితి- తదనంత- అపదాధాత్వాత్. సహి * శరీరాత్సముత్తాయేత్వస్య శరీరేతత్కాభిమానంహిత్యేస్వ్యోభవతి. స్వరూపసాక్షాత్కారక్షణస్వరూపాభినిషేత్వస్య సంతగభావినః పరంజ్యోతిర్భావస్యచ * పరంజ్యోతిరుపసమ్మద్యేతి పూర్వకాలతయానిర్దేశోనయ్యుక్తః, సహి సర్వాత్సముత్తాయ రజ్జుముపసంపద్యేతిచ ప్రయోగోద్యుప్తచరి. వాయుస్థానిదిదృష్టాంతివైరూప్య-చస్పష్టమేవ- కించ- నిర్విశేషబ్రహ్మభావోఽత్య పరంజ్యోతిరుపసమ్మద్యేత్యనేనవిషిష్టశ్చేత్- సుషుప్తిదశోద్భావితస్యదిశేషవిజ్ఞానాభావ ప్రయుక్తస్వప్రస్థాయత్విదోషస్యాపరిహృతితయాత్విదోషపరిహారాయముత్తవస్థాపదేశాసాంగ్యంస్యాదిత్యాస్తాంతావత్ || ౨

ఉ— ‡ సఉత్తమపురుషఃసతత్త్వర్యతి జక్షత్కృదనగమమాణః (స్త్రీ)భిర్వాయాచైర్వా జ్ఞాతిభిర్వాహవజనగస్తగన్నిదగ్ శరీరగ్ సమథాప్రయోగ్యతచరిత్య క్తవపమేవాయమస్మిం చ్చరీరప్రాణోయ్యుక్తః ||

|| 3 ||

శం—సమేనస్వేనరూపేణసమ్మసాదోఽభినిషేద్యతే- (ప్రా)కృతిబాధాత్తద్భ్యాంతినిమిత్తాత్సర్వేభవతి యథారజ్ఞః- పశ్చాత్కృతప్రకాశాద్రజ్ఞావత్తనా స్వేనరూపేణాభినిషేద్యతేఽతః- ఏవంచ సఉత్తమపురుషః-ఉత్తమశ్చ సాపురుషశ్చేత్యుత్తమపురుషః. సమహితమపురుషః- అక్షిప్యన్నపురుషోష్యక్తా తవ్య కశ్చసుషుప్తస్యమస్తస్యమ్మసన్నోఽశరీరశ్చ స్వేనరూపేణైతి, ఏషామేష స్వేనరూపేణావస్థితః, ఉరార్షరా- వ్యాకృతావ్యాకృతావపెత్త్యోత్తమపురుషః కృతనిర్వచనోహ్యాయం గీతాసు సః సమ్మసాదః స్వేనరూపేణతత్య, సోత్తని స్వస్థతయా సర్వాత్కథూతఃవర్యతి క్వచిదింహ్యాద్యాత్తనాఽక్షల్ హసత్. భక్షయత్వా భక్ష్యుచిచ్ఛానచాసీప్సితా- క్వచిన్దనోమాత్రైః సంకల్పాదేవసముత్థితైస్త్వోచ్చాలోకికైర్వాక్రీడకై స్థాగ్విధీరమనూఢశ్చమననేన- (నాపజన స్కృత్) (స్త్రీ) పుంసయోఽన్యోన్యం మేన జాయతేతిస్యోపజనమ్. ఆ

‡ సఉత్తమపురుషఇతిశాంకరిపాఠః

౭౪౨ సానద్గిరియజీకశక్తిరధాస్యరంగరామానుజభాష్యయక్రామాం

త్తధావేనవాత్తసామిపెన్ జాయతెఇత్సుపజనమిదశరీరం, తన్నస్సర్క, త
త్స్పరణేహియఃమెనస్యాత్ - దుఃఖాత్తకత్వాత్తస్య, ననన్మహాతంచేన్నస్సరే
త్ - అన్యజ్ఞత్వంముక్తస్య నైషదోషః - యేనమిథ్యాజ్ఞానాదినాజనితం - తచ్చ
మిథ్యాజ్ఞానాదివిద్యయోఽపృథితిం - అతస్తన్నానుభూతిమేవేతి సతదస్తరణే స
ర్వజ్ఞత్వహీనిః, నహ్యన్తతైనగ్రహగృహీతేనవా యదనుభూతం - తమవ్వాదా
ద్యవగమేపి స్తతఃస్వస్యాత్, తథేహి సంసారిభరివిద్యాదోషపద్ధిన్యదను
భూయతే - తత్సర్వాత్తానమశరీరంనస్పృశతి - అవిద్యాదినమిత్రాధావాత్, యే
యాచ్ఛిన్నహిప్రవృత్తికేషామైమానసాస్సత్వాః కామాఅసృతాపిధానా అ
నుభూయంతే విద్యాభివ్యంగ్యత్వాత్ - తవిషముక్తేనస రాన్వత్తధూతేన సంబధ్య
నేఇత్వాత్తజ్ఞానస్తుతయేనిదిశ్యంతే; అలిః సాభ్యేనాద్యినిపి * యవతే బి
హ్లాకకృతి యత్కదనభవంతాపి బ్రహ్మజ్యేష్ఠహితేహికే భవంతితి సరాన్వత్త
త్వాద్యుపాదయంతే, నను కథమేకస్య నాన్యత్పర్యంతినాన్యచ్ఛ్రవణోతినా
న్యద్యజ్ఞానాతినభూమా కామాన్యద్రాహ్మణోకాకా పశ్యన్రీమత్యతిచ; విద
ద్ధం - యథైకాయస్మిన్నేవక్షణేపశ్యతి, సత్త్విన్నేవక్షణేపశ్యతిచేతి, నైషదో
షః - శ్రుత్యంతరే పరిహృతత్వాత్ - ద్విద్భుక్తామేవిపరిహృతత్వేనైవ భవ
తి, ద్విద్భురన్యతేనకామానామభావాన్నపశ్యతిచేతి, యద్యపినుదుప్రైతదుక్తం
ముక్తస్యాపి సరైవకత్వాన్నిమానోద్వీరియాభావః * కేన కంపశ్యేతిచాక్త
మేవ. అశరీరస్వరూపోఽచహతపాపాదిక్షణస్యకథమేషపురుషః * అక్షిణి
దృశ్యశ్రవ్యక్రొవృజాపతినా, తల్లి యథాసానక్షిణిసాక్షాద్దృశ్యేతే - తదవక్తవ్య
మితిదమారభ్యతే. తల్లికామేనార్జితవ్యవశతి. ఆహ సః దృష్టాంతః. యథా
ప్రయోగ్యః. ప్రయోగ్యచరవాసకర్త, ప్రయజ్యతెఇతిప్రయోగ్యః, అశ్వః బలీ
వహోవా యథా లోకేతదర్శనసైత్యచరణః, రథః అనోవా తస్మిన్నాచర
ణాయక్తః - తదాకషణాయ. ఉనవస్తిచ్యరీరే రథస్థానీయే ప్రాణః - పం
చస్మత్రిందియమనోబుద్ధింయక్తః ప్రజ్ఞాత్వావిజ్ఞానక్రియాశక్తిద్వయసమ్మా
ర్భితాత్తాయక్తః - స్వకర్తృభూషణోగనిమిత్తం నియుక్తః * కస్మిన్నహీము
త్కాంతే ఉత్కాంతాభిష్యామి కస్మిన్వ్యతిష్ఠితే పరిస్థానామీతిశ్వరేణ
రాజేనసర్వాధికారిదర్శనశీలణచెష్టావ్యాపారేఽధిక్యతే.

131

౮ - ఉత్తరవాక్యస్థంసశబ్దంవ్యాచక్షే (సయేనేతి) సః ఉత్తమపురుషఇతి

సంబంధః, సమృద్ధిసాదస్య సేవనరూపేణాభినిష్పత్తిం దృష్టాంతేన సృష్టయతి
 (ప్రాగ్నిత్యాదితా) ఉత్తదృష్టాంతానుసారేణావిద్యాదశాయాంశరీరాత్తత్వమా
 వన్నోబోవోవిద్యయాప్యకాశితబ్రహ్మసత్తత్వః సేవనరూపేణాభినిష్పన్నోభ
 వతీతిదాష్టాంతికమాహ (ఏవంచేతి) పురుషస్యాత్తమజ్ఞవిశేషణం పురుషాంతర
 వ్యవచ్ఛేదాథామిత్యేభిర్యేత్య పురుషభేదందగ్ధయతి (అక్షితి) ఇతి చత్వారిఃపు
 రుషాఇతిశేషః. తత్ర పూర్వేషాం త్రయాణాం వ్యవచ్ఛేద్యత్వం-శురీయస్య
 తూత్తమపురుషత్వమిత్యాహ (ఏషామితి) యథోక్తౌత్తమపురుషేభగవత్సమ్మతిం
 సంకీర్తయే (కృతేతి) * ద్వావిమాపురుషాలాకక్షరశ్చాక్షరపవద । క్షరస్సర్వా
 జీమాతాని కూటస్థాక్షరఉచ్యతే ॥ ఉత్తమఃపురుషస్తవ్యః పరమాత్మేశురదా
 హృతః । యోలోకత్రయమావిశ్వవిభజ్యైవ్యయతఃశ్వరః ॥ యస్తాత్క్షరమతీతా
 హమక్షరాదపి నోత్తమః । అతోస్తిలోకావదేదప్రథితః పురుషోత్తమఇతిహి
 నభగవానూచితవాణ్. సతతేత్యేత్యాదివ్యాచక్షే (ససమృద్ధిసాదఇతి) క్వచిదితి-
 స్వగ్లాలోకాకృతిః. క్వచిద్దనోమాత్రైరివ్యత్ర క్వచిదితి- బ్రహ్మలోకోగృహ్య
 తే. నావజనమితి ప్రతీకం గృహీత్యావ్యాకరణితి (స్త్రీపుంసమౌచితి) తన్న-
 స్త్వం- పర్యేతీతిసంబంధః, యథోక్తదేహస్త్యుచౌ కానుపపత్తిరిత్యాశంక్యా
 హ (తత్త్వసంకేహితి) విదుషోముక్తస్యానుభూతదేహస్త్యురణే దూషణమాశంక
 తే (నన్వతి) అసర్వజ్ఞత్వదోషంనిరాకరణితి (నేషవోషఇతి) అనుభూతాథా
 స్త్వతాహి సంస్వజ్ఞఇతి, నచశరీరాద్యనుభూతం; క్తిస్యావిద్యాకామకర్తమూల
 స్యాజ్ఞానమాత్రతాత్పర్యచ సకార్యస్య జ్ఞానోదయమాతేణ నష్టత్వాత్పాగ
 పి శరీరాదునుభవవిపరివర్తితాన్వపపత్తైరిత్యథాః. శరీరాదిపూర్వం సమ్య
 క్ష్ణా నేనావిషయాకృతమపిసద్బ్యాగ్నిత్యానుభూతమేవేతివిదుషామపిస్తత్తవ్య
 మితిచేత్ నెత్యాహ (సహితి) ముక్తేపురుషేశరీరాదయో నసంబంధ్యంలేచేత్.
 కథంతేహ తత్ర కామాన్సంబధ్యేరిన్నిత్యాశంక్యాహ (యేత్సితి) కిమితిసర్వై
 రేతేకామానానుభూయేరిన్నిత్యాశంక్యాహ (అపృతాపిథానాఇతి) ఇతశ్చవిదు
 షామేవ తదభివ్యక్తిరిత్యాహ (విద్యేతి) కిమితినిగుణవిద్యాప్రకరణే విదు
 షి నత్యకామసంబంధవచనం తత్రాహ (ఇత్యాత్తజ్ఞానైతి) ఆత్మవిద్యాస్తుత్య
 థాం విదుషి కామసంబంధవచనమ్ * మనస్తేతాత్కామాన్వశ్యన్నిత్యత్ర విశే
 షశ్రవణమపి యత్తమిత్యాహ (అతేఇతి) ఇందియాదిమధవతాంకామానాం

౭౪౪ సాందగీయటికశక్తిరథావ్యరంగరామానజభావ్యయక్తాయాం

తాబ్బిహ్లాకభావిత్వమిత్యాశంక్యాహ (యత్రేతి) * మనస్తేతా కామాని
త్యానివాక్యం స్తుత్యథా మపి ప్రధానవాక్యవిసదృశ్యాత్వాజ్యమితిశంకతే (న
న్యతి) * వాక్యయార్థిభావిరోధేదృష్టాంతమాహ (యథేతి) * యదేవేతిశ్చపశ్య
తి (పశ్యన్వేషితన్నపశ్యతి) * నహి ద్యద్భుద్భూతైర్విపరిలాపోవిద్యతేఽవినాశి
త్యావన్నతు తద్విస్మయమస్తి తతోన్యద్విభక్తం యత్పశ్యేదితిబృహదారణ్యకశ్చ
తిమాశ్రిత్య విరోధంభవేతి (నైషదోషకతి) అథ యథోక్తవాక్యం సుచుప్త
మధిక్యత్యే ప్రవృత్తం కథముక్తవిషయతయోపాహృతం- అతతహ (యద్య
పి) సుచుప్తస్య మోక్షదృష్టాంతిత్వాన్తద్దతస్యచ చాప్రాంతికేఽనుగమాద్య
దుక్తం సుచుప్తే- తత్సంబంధోముక్తానిభ్యుత్పత్త్యం. కించముక్తమేవాధిక్యత్యే
* యత్ర త్వస్య స్యామాత్మైవాభూదిత్యాదిత్యైవోక్తమిత్యాహ (కనేతి)
ఫలాధానవాదస్యాక్షివాక్యస్యచ మిథోఃరోధంశంకతే (అవరీరతి) దృశ్యతత్త్వ
స్యపదస్య చాక్షుషదర్శనైరూహతాదవరీరస్య తదయోగ్యత్వాదవరీరాత్మాక్తి
దృశ్యతత్త్వతి శ్చుతివిదుద్దేత్యం. ఆత్మత్వావ్యుత్పత్త్యాదిబ్రహ్మవిషయానేకశ్చ
తిలింగవిరోధాల్ * దృశ్యతత్త్వేకస్యాః శ్చుతిజ్ఞానమాత్ర విషయత్వావన్నవి
రోధోస్తీత్యభిప్రేత్వానంతరంవాక్యముక్తావయతి (తత్రేతి) చాక్షుషదర్శనా
విషయత్వేనతి చక్షుషి దర్శనేకోపాతురిత్యపేక్షాయాం లింగపాతకంతాన్వి
ర్భవం సంభవతీతిమత్వా దృష్టాంతిమాహశ్చుతిః. నదృష్టాంతాయథాభవతి- త
థోదృశ్యతత్త్వత్యాహ (తత్రేతి) తమేవదృష్టాంతమనూద్యవ్యాచక్షే (యథేతి) ది
నా) అధ్యాసారరాహిత్యసిద్ధ్యంధంపక్షాంతరమాహ (ప్రయోగ్యేతి) ఏవమి
త్యనేన ప్రతినిధిప్రాయభావైః. శరీరస్య రథస్థానీయత్వమ్ * శరీరంరథమేవ
త్వతిశ్చుత్వతరాంతవ్యం. తస్మిన్నుక్తశరీరే ఈశ్వరేణ స్వకర్తృభూతభోగ
నిమిత్తం ప్రాణోరథిత్వేననియుక్తఇతిసంబంధః. మూలప్రాణం వ్యావర్తక
యతి (వంచనృత్తిరితి) * బుద్ధితుసారథింవిద్ధి మనః ప్రగృహమేవచ । ఇంద్రి
యాణిహయానాహురితిశ్చుత్వతరమాశ్రిత్యాహ (ఇంద్రియేతి) * ఆత్మానా రథి
సంవిద్ధీతిశ్చుతేః నప్రాణస్య రథిత్యమిత్యాశంక్య తస్యతదుపాధిర్యః-తదభేదా
క్షీకారాన్తేనమిత్యాహ (వజ్ఞాతైతి) తస్యాధ్యాత్మసంతాన(శరీర)ద్వయవినిష్ఠ
త్వేన స్ఫురితంస్వరూపందర్శయతి (విజ్ఞానైతి) ఈశ్వరస్య యథోక్తప్రాణో
పాధిదావరా భోక్తృత్వాదిసంసారిత్వమిత్యత్ర శ్చుత్వంతరం ప్రమాణయతి

(కస్తిస్తితి) ప్రతిష్ఠాస్యామితి- ఈక్షిత్యానప్రాణమన్యజత్యాదిశ్శుభిరితి శేషః. తథావ యథా రాజ్ఞా సర్వాధికారిత్వేన సేనాధ్యక్షస్సంధివిగ్రహాచా నియుజ్యతే, తథాస్వరేణ సర్వచేష్టాంతరాధికృతః స్వ(కీయ)కాద్యదర్శనాదివ్యాపారనిమిత్తం నియుక్తోభవతీత్యాహ (రాజ్ఞేతి) ప్రాణః స్వవిలక్షణేన చేతనేన నియుజ్యతే; ప్రయోజ్యత్వాత్, అశాన్విదివదిత్యనుమానాద్దేహసంహతాత్పాణాదతిరిక్తోఽసంహతశ్చైతనస్సిద్ధృతీతిసముదాయార్థః || 3 ||

రం—(నక్షత్రమఃపురుషస్సతత్రవర్చ్యేతి) సః ఉపనంపదనీయః ఉత్తమఃపురుషఇత్యర్థః * ఉత్తమఃపురుషస్తవస్యజతిభగవతపివోత్తమపురుషత్వేన ఉపనంపదనకర్తవ్యత్తమపురుషత్వస్యబాధితత్వాత్ * సతత్రవర్చ్యేతీత్యుత్తరవాక్యస్యావరస్యభంగప్రసంగాచ్చ! సః ఉపసత్తా తత్రపరమాత్మనివర్చ్యేతి- తంపరిణోఽనుభవతి, యద్వా అనుసంచరతీత్యర్థః * కామరూప్యనుసంచరణయిత్యయితీధాతాగచ్ఛతీతిహింశుత్యుత్తరం. (జక్షత్క్రిడన్యమమాణస్త్రీభిర్వాయానైర్వాజ్ఞాతిభిర్వా)యథేష్టంభోగానవాప్నోతీత్యర్థః (నావజనంస్తరన్నిదంశరీరం)స్త్రీపునయోరివ్యాన్యోపగమేనజాతమిత్తుపజన్వంశరీరస్య. తేనచాపురుషార్థత్వముచ్యతే. తథవాఉపజనం జనానాం బంధుజనానాంసమీపేశయిత్యంకుణపమిత్యర్థః, యద్యపి ముక్తస్సర్వజ్ఞత్వాత్తస్య క్తమపి శరీరమనుభవత్వేవ-తథాప్యబ్రహ్మత్వతయా దుఃఖరూపత్వేనానుభూతంశరీరం నముక్తిదశాయాంతథాఽనుభవతీత్యర్థః, ఆత్మనోఽశరీరస్వభావత్వే ప్రాకృతీరనంబంధః కింనిబంధనఇత్యేత్రాహ (సయథాప్రయోగ్యఆచరణే యుక్తవమేవాయమస్తి)ంచ్చరీరే ప్రాణోయక్తః) యథా ఆచరణే శకపే ప్రయోగ్యః. యగ్యః అశ్వాబలీవహోవాపాశేన యుక్తోభవతి-ఏవమేవాయంప్రాణః- ప్రాణసహచరః ప్రత్యేగాత్మా సంసారదశాయాం కర్తృపాశవశేన యుక్తోభవతీత్యర్థః. అనేనయుగ్యశకటదృష్టాంతేనదేహత్వనోఽన్వయిరేకోదృశీకృతాభవతి. || 3 ||

ఉ—అథయత్రైత్రవాకాశమనువిషణ్ణంచక్షుస్సచాక్షుషః పురుషోదదృశనాయ చక్షురథయోవేదెదంజిహ్వాణీతి సతత్తా గంధాయఘ్రాణమథయోవేదెదమభివ్యాహరాణీతి సతత్తాఽభివ్యాహరాయవాగధయోవేదెదగోశృణవానీతిసతత్తాఃశృణోణాణాశ్రోత్రమ్ ||

232 సాందగిరియటికశక్తిరహస్యగుగరామానుజభాష్యయన్తాయాం

శం—తస్మైవమతమాత్రా, ఏక దేశస్థత్వమింద్రియరూపాపలబ్ధిద్వాన్భూతం. అథయత్ర కృష్ణతారోపలబ్ధిశమాకాశం, దేహాద్భిద్రమనువిషణ్ణం - అనుషక్తం. అనుగతం తత్తస్యః- ప్రకృతౌఽశరీరతాచక్షుషీ భవతీతిచాక్షుషశీ తస్యదశానాయ - రూపాపలబ్ధయేచక్షుః కరణం. యస్యతద్రూపాదిభిస్సంహత తావత్పరస్యద్రుష్టారథే- సోత్రచక్షుషీదశా నేనలింగేనదృశ్యతేవరౌఽశరీరౌఽసంహతః * అక్షిణీదృశ్యతేత్యతి ప్రబావతీనోక్తం సర్వేంద్రియద్వారోపలక్షణార్థం, సర్వవిషయోపలబ్ధాహసవీచేతి. స్ఫుటాపలబ్ధిహేతుత్వాత్తు * అక్షిణీతి విశేషవచనం సర్వస్మృతిమ- అహమదశామితి తత్సత్వంసంభవతీతిదశ్యతేః. అథ- అపి యోగిన్ దేహోపేద. కథం. ఇదంసుగంధదుగంధవాచిభూతీతి- అన్యగంధంవిజానీయామితి. సతత్తా తస్యగంధాయ-గంధవిజ్ఞానాయభూతా. అథయోపేదేదం వచనమభివ్యాహరాణీతి. నచిహ్యమీతి. సతత్తాఅభివ్యాహరణక్రియాసిద్ధయేకరణంవాగింద్రియం. అథయోపేదేదంశృణవానీతి- సతత్తా శ్రవణాయక్రోతమ్ ॥

॥౪॥

ఆ—చక్షురాదిచెష్టాచేతననిమిత్తా- చెష్టాత్వాత్ - రథాదిచేష్టావదితిఅనుమానాంతరం సూచయతి-(తస్మైచేతి) పృక్వతిస్ప్రాణవిషయస్తచ్ఛబ్దః మాత్యేత్యేతస్య వ్యాఖ్యానం (ఏక దేశాతి) స్ప్రాణసంవాదేచక్షురాదీనాంస్ప్రాణపారితంత్యిపృతీతేస్తదేకదేశత్వం తేషామితిదృష్టవ్యం శరీరాద్యతిక్రమాత్తానంసంభావ్యతస్యోపాధికిం దృష్ట్యాత్మిమాచచ్ఛే (అశతి) అతిరిక్తాత్త సంభావనానంతర్యమధశబ్దార్థః, యత్రతత్ప్రతి సప్రమిభ్యం సంసారికశాచ్యతే- అనుగతం- చక్షురితిసంబంధః దశానాయచక్షురిత్యస్యాధానంసమర్థయశే(యస్యేతి) యస్యపరస్యద్రుష్టారథేకరణంచక్షురిష్టం- సయశ్చక్షుషా లింగేన దృశ్యతేత్యతిసంబంధః, పరార్థాత్వేచక్షుషోహేతుమాహ (దేహాదిభిరితి) యత్సంహతం- తత్త్వవిలక్షణశేషందృష్టం- యథాశయనాసనాది- తథాతదపిచక్షురదేహాదిభిస్సంహతతావద్దస్య విలక్షణస్య శేషభూతం- సోత్రదశానేన లింగేనదృశ్యతే. విమతంసాశ్రయం- ధర్మత్వాత్ - రూపాదినదిత్యనుమానాదిత్యర్థః దృశ్యతేత్యత్యస్యావిరుద్ధార్థత్వముక్త్యా * అక్షిణీత్యన్యవిషయతమర్థమాహ (అక్షిణీతి) యథాఽక్షిద్వారారూపాపలబ్ధావరః - తథాతత్తదింద్రియద్వారాతత్త్వవిషయోపలబ్ధావరవవేతికృత్వాన్య క్తమిదముపలక్షణమితిసాధయతి (సర్వవి

షయేతి) సర్వే ద్వియైరుపలబ్ధ్యత్విమవిశిష్టంచల్ - కథం తహి సర్వాస్వపి
శ్చుతిమ చక్షుస్యవాస్యపదేశః- తత్రాహ (స్ఫుటతి) చక్షుషఃస్ఫుటా
పలద్ధౌ హేతు త్వేశుభం సంవాదయతి (అఘామితి) యత్రా దర్శే మితి చక్షు
షః ప్ర త్యయః- తద్వస్తుచక్ష్యం స్ఫుటాపలంభాదితి ద్వయోర్విషదమాసయో
ర్భృష్టమిత్యర్థః * యదీదౌఽక్షిణీత్వేతరైర్వందియద్వారోపలబ్ధావిషక్షిత ఇ
త్యుక్తస్య క్తీకరోతి (అథాపితి) చక్షుసిస్ఫుటాపలవేగ్భవీతియావత్. యోఽ
స్థిత్వా దేహేఽపి కేనాపింద్రియేణాచ్యుతిం ద్విషయం వేద- సతతైతి సంబంధః ఉ
క్త మేవాధ్యమాకాంతాద్వా రాస్థ్యగయతి (కథమిత్యాదినా) బహుగీతీయో
ఽదేహ్య క్త మేవ సంక్షిప్తవతి (అస్మేతి)

184

రం—(అథయైతి) నాకాశమచుషన్మృతచక్షుస్సవాచక్షుషఃపురుషోదక్ష్మనా
యచక్షుః) 3 కాశం-ప్రకాశం, అలోకాదిభివా- ప్రకాశ్యమాసత్వాదాకాశం-
రూపంతతశ్చయమర్థః; మత్త్రయ స్థిస్తుపకరణత్వేనానువిషణ్ణం- నిబద్ధంచ
క్షుః 4 కాశం-అలోకం, సూర్య, చంద్ర, ప్రకాశయతీతి శేషః యద్వా-ఆకాశం-రూపా
దిప్రకాశం మిత్యర్థః సకలభూతసహ-చక్షురుపకరణః పురుషః, ఆత్మైత్యర్థః చక్షు
రుపకరణం చక్షుఃపురుషశ్చైతాత్మత్వం విధేయతే. చక్షుస్సుతద్దర్శనాయకరణ
మాశ్చిమిత్యర్థః, చక్షుః చక్షురాదీనాం రూపాదీనామాత్మసత్ప్రకరణత్వజ్ఞేయ
త్వజ్ఞాత్వత్వ ప్రదగ్ధసముఖం గతీ రందియేభ్యవ్యతిరేకఉపపాదితాభవతి (అ
థయోపేదేదంఽఘాగీతి సతతాగంథాయఘాగం) గంధగ్రహణకరణంఘాగం
జ్ఞాతాత్వాత్కేవలం. అనేపఘాగేంద్రియవ్యతిరేకక్రొభవతి (అథయోపేదేద
మభివ్యాహరాణీ- సతతైశ్వాది) సప్తష్టమ ॥

॥ ౪ ॥

ఉ—ః అథయోపేదేదం మన్వానీతి సతతామనోఽస్య దేవంచక్షుః

సనావీషవి తేన ద్రౌణేన చక్షుషా మనస్తేతాన్కామాన్పశ్యన్మమ

తైయిలౌబ్ధిహాలాకః॥

॥ ౫ ॥

శం—అథయోపేదేదం మన్వానీతి, మనసవ్యాపారమిందియాసమ్ప్రయిక్తు
కేవలం మన్వానీతి వేద. సతతా. మనసాయమనః; యోవేద, సతతైత్యేవంసర్వ
త్రప్రయోగా ద్వేదనమస్య స్వరూపమిత్యవగమ్యతే. యథా. యః పురుషాత్ప్ర
కాశయతి- సతతిత్యః, యోదక్షిణతః- యః వశ్యాల్- యః ఉత్తరః- యః పశ్చిమః
ః మనోస్య దివ్యంచక్షుస్సవావీషవీతేన దివ్యేన చక్షుషేతి రజ్జరామానుజాతవాతః

౧౨౪ సాసందగిరియటికశక్తిరధాస్వరంగరామానుజధాన్యముక్తాయామ
 ప్రకాశయతి- నలదిత్య- ఇత్యుక్తే ప్రకాశస్వరూపస్స ఇతి గమ్యతే, దశనాది
 క్రియానిర్వృత్త్యర్థానితుచక్షురాదికణాని, ఇదంచాస్యాత్మనః సామర్థ్యా
 దవగమ్యతే, ఆత్మసస్సత్తామాత్యతవజ్ఞానకర్తృత్వం, సతువ్యాప్యతతయో య
 థానవితుస్సత్తామాత్రతవప్రకాశనకర్తృత్వం - సతువ్యాప్యతతయోతి -
 తద్వత్. మనోస్య- ఆత్మనోదైవం- అప్రాకృతం- ఇతరే, ద్రియై రసాధార
 ణంచక్షుః, చక్షుః, వశ్యత్యనేనైతి చక్షుః వర్తమానకాలవిషయాణిచంద్రియా
 ని అహృదైవానిశాని- మనసుత్పికాలవిషయోపలబ్ధికరణం మృదితహృద
 నూక్ష్యవ్యవహితాదిసంస్పృశలబ్ధికరణం చేతిదేవంచక్షురుచ్యతే. సవైముక్తస్య
 రూపావస్థాఽవిద్యాత్పితదేహేంద్రియమనోవియుక్తః సర్వాత్మభావమాప
 న్నః సన్నేషవ్యోమవద్విశుద్ధః సర్వేశ్వరమనఃకూపిస్సర్వ ఏతన్నేష, ఈశ్వర
 ణమనసావితాన్కామా సవిత్ప్రకాశవన్నిత్యచృతతేన ద్భవేన పశ్యన్యమ
 తే. కాన్కామానితి. విశిష్టి- యపతేబ్రహ్మణిహికహిరణ్యనిధి నన్బాహ్యసి
 విషయాసంగాన్యతేనాపిహితాస్సజ్జలమూత్రలభ్యాః తానిత్విధాః ||౫||

ఆ—ఇంద్రియైః, ఘ్రాణాదిభిరసంప్రయక్త. తత్త్వద్వారేణ నిష్పన్న
 మితియావత్, కనలం- మనోమాత్రజనిమిష్యేతి, మనాని సమాదయా
 నీత్యర్థః. యోవేదేతి ప్రకృత్యయాథాధాతం కర్తృత్వంసాపేక్షత్వాన్నిభ్య
 ప్రకృత్యర్థరూపంతు సంవిత్కాత్యమనపేక్షతయా సత్వమాత్మస్వరూప మిత్యా
 హ (యోవేదేతి) ఆత్మాసంపేదనస్వభావశ్చేత్తత్త్వస్సంగాదేవవిషయంద్రి
 య్యవాద్యక్షురాదివైయభ్యుంసాదిత్యాశక్త్యాహ (దగ్ధనాదీతి) అన్తఃక
 రణవృత్తిః- దగ్ధనాదికియా సాదాత్మసస్సంవిదేకనస్యాసంగోదాసేనస్య వి
 షయసంగభిమహేతుః, తన్నిష్పత్త్యర్థానిచక్షురాదీనిభవంతి సాధకానీ
 త్యర్థః తేషాముత్తరీత్యా సాధకత్వేగమకమాహ (ఇదంచేతి) కరణానాము
 క్తంసాధకత్వం ప్రకృతస్య సంవిత్కాత్యసాగత్యాదేవస్వతావిషయసంబ
 ధానుపపత్త్యాశత్యవృద్ధభాగితికారణంతఃకరణవృత్తివిశేషాపేక్షయానిర్ధారిత
 మిత్యర్థః ఆత్మసస్సంవిత్కాత్యసాధావత్వేకధాకర్తృత్వవ్యవదేశ ఇత్యాశక్త్యా
 హ (ఆత్మసత్తి) *మమియాఽక్షిణీత్యాదివాక్యం పరిపంచితం, సమ్మతి* స
 త్తేత్యాదిఫలవాక్యంపరిపంచయితుమిదిమాత్రరేఖ్య మనసోవైలక్షణ్యం ద

శ్లోకాంతి (మనోస్వేతి) తస్యచక్షుఃపైస్విపి కుతాదైవత్వమిత్యాశ్చాన్యమా
(వరదమానేతి) అగంతుకదోషరాహిత్యం- మృదితదోషత్వం. సర్వేశ్వరోవ్య
జ్యతేయస్త్విన్విశుద్ధమనసి- తస్యసస్యర్వేశ్వరం. తదుపాధరస్వేతితథోక్తః- ఈ
శ్వరణ తదభివ్యంజకేనైవైతత్. అవిద్యాదిప్రతిబంధకస్యాథావాన్మనసా ని
త్యంప్రతతందశానం-నిత్యాభివ్య క్తస్యరూపదైవస్యం. తేనవశ్యన్నితియోజనాః॥

రం— (అథయోపేదేదంమన్వానీతినాత్మామనోఽస్మదివ్యంచక్షుః) సక
లేంద్రియవిషయమనసాధనత్వాన్మనోదివ్యంచక్షురుచ్యతే శిష్టంస్పృష్టం (స
వావీషవి తేనదివ్యేనచక్షుషామనస్తేతాన్కామూన్పుశ్యన్సమతేయసి శబ్దాహు
కే) సవీషః. ఉక్తరీత్యాశ్చరేంద్రియాగ్రామనిలక్షణ ఆత్మావిభూతకర్మ నిమిత్త
శరీరేంద్రియః పురుషోమనస్సద్భావితోఽస్మదివ్యేన- సావధావికేనచక్షుషా, జ్ఞా
నేన పూర్వోక్తబ్రహ్మలోకశబ్దాదహం రాకాశనియతాసర్వాకామాననుభవ
మోదత ఇత్యర్థః ॥

॥ x ॥

ఉ—తంవావీతందేవాఆత్మానముపాసతే తస్మాత్తైమాన్ సర్వేచలో
కాఆత్మాస్స రేవచ కామాస్స సర్వాన్ శ్చలోకానాద్వీతి సర్వా
న్ శ్చ కామాన్యస్తమాత్మానమనువిద్య విజానాతీతిహ పృజాపతిరు
వాచ ప్రజాపతరువాచ..... ॥ ౧౬ ॥

— ఇత్యప్తమప్రపాతకే ద్వాదశఖండః —

శం—యస్మాదేషఁగ్రాయపృజాపతినోక్తాత్మా - తతఃప్రత్యావృతమాత్మాన
మద్యత్వేపి దేవాఉపాసతే. తదుపాసనంచ తైమాన్ సర్వేచలోకాఆత్మానాగ్ర
స్తాః సర్వేచకామాః యదథాంహంబోధనకారం సమాణి ప్రజాపతౌ బ్రహ్మచ
ర్యమువాస- తస్మిలంప్రాప్తందేవైరిన్ద్రభిప్రాయః. తస్య క్తదేవానాం. మ
హాభాగ్యత్వాత్. నత్పివానీమనుష్యాణాం - అత్యల్పజీవితత్వాన్మందలిర పృజ
త్వాచ్చ సంభవతీతి ప్రాప్తేఇదముచ్యతే - స సర్వాన్ శ్చలోకానాద్వీతి స
ర్వాన్ శ్చ కామానిదానీంతినాపి. కోసా. ఇంద్రాదివద్యస్తమాత్మానమనువిద్య
విజానాతీతిహ. సామాన్యేనకల పృజాపతిరువాచ. అతస్సర్వేమామాత్తజ్ఞానం త
త్ఫలప్రాప్తిశ్చతుర్లేవభవతీత్యర్థః; ద్విర్వచనంప్రకరణసమాప్త్యర్థమ్॥ ౧౬ ॥

— ఇత్యప్తమప్రపాతకే ద్వాదశఖండధాన్యమ్ —

ఆ—తంవావీతమిత్యాదివ్యాచక్షే (యస్మాదితి) పదార్థముక్త్యావాక్యా

నిద్యాశేషశ్చైవ సర్వవిద్యావిద్యాశేషత్వంసన్యాత్ - విద్యంతరశేషశ్చైవ ప్రమా
 తాభావాత్ స విప్రాపత్తిః * అత్యైతి తూపగచ్ఛంతి గ్రాహయంతిచెత్తైర్నిప్ర
 త్యగార్తనః సమాత్మాతకశ్చేనానుసంధానస్య కత్వాత్ * త్రియాణామేవ
 ప్రపమువనాన్యః పృష్ఠశ్చైతిసూత్రేణసాస్య స్వరూపవదుపానాన్వహవసాన్య
 నిజ్ఞాతవ్యంసక్తైశ్చ * అత్యైతి తూపగచ్ఛంతిత్వేనకరణసిద్ధంజనోపాస్యస్వమ
 జ్ఞేకృత్వ కింకర్తృత్వాదివిశిష్టం సాంసారికస్వరూప మనుసంధేయం - ఉతప్ర
 జాపతివాక్యోదితాపహతం పక్ష్యాది లక్షణస్సాంసారికరూపవ్యతిరేకోపేతివిశ
 యో కర్తృత్వాదివిశిష్టమేవ రూపమనుసంధేయం - శరీరపతకమూపస్యోపాసి
 తురార్తేన స్తథాభావాదిశ్చైవేమన్యంతేఽతి * ఏకాత్మసత్కరీరేభావాదితి సూ
 త్రేణపూర్వవక్ష్యంత్యా. ప్రజాపతివాక్యోదితాపహత పాపత్వాదిలక్షణస్సాం
 సారికరూపవ్యతిరేకవివానుసంధేయః- తిథోపాసనే సత్కేవరత్క్రమస్యామో
 సతాదృశాత్సన్వరూపఫలప్రాప్తిభావితావృత్తిః*వ్యతిరేక స్తద్భావభావితాన్వ
 దితిసూత్రేణ సిద్ధాంతితత్వాచ్చేతిచేన్న - యథాదిద్యావిశేష ప్రకరణ శ్చ
 తానాం సత్వత్వజ్ఞానత్వానిస్వరూపసహజాపకధర్మాణాం * అనందారయః ప్ర
 భావస్యేత్వేనకరణోక్తస్యామోన సర్వవిద్యావిద్యాశేషత్వవిద్యుత్స్వరూప ప్ర
 తికర్తృవయోగిరియాసామగ్ధ్యం దూపాల్లిగాల్ : కరణధారణ సర్వవిద్యావి
 ద్యా సాధారణ్యమాశ్రియతే యథావా * తివేదంతివానువచనేన ద్యాక్షణా
 వివిదిషంతి విద్యావిశేషప్రకరణభక్తానాం దేవానాంవివాదీనాంసర్వవిద్యా
 అప్రేరతితి నైమిశాశ్చైవయోగిత్వ లక్షణసామగ్ధ్యం నిగవతేన సర్వవిద్యా
 సాధారణ్యం- ఏనమిహాపి బహువోధిస్త్రాప్తకానూతనా భక్త్యావిద్యుత్కాంతి వి
 శిష్టస్యాత్తదిభావసలక్షణమోపరూపఫలస్య తిక్తేణస్వరూపేన తాదృశిన్వా
 త్కానానసాధ్యశ్చేన ప్రజాపతివాక్యోదితప్రకారాత్తవిద్యాయాస్సస్వబహు
 విద్యాంగత్వోద్దేశః దహంతివిద్యాయాః సమా తపరత్వంచ దహరాధికరణజ్ఞే
 తం తస్మింశ్చైవకరణే * దహంతీతరైభ్యః * గతిశ్చద్రాభ్యాం తేభాపిదృష్టం
 లింగం * గృతేశ్చమహామ్యై-సాన్యస్తిన్నపలక్ష్యః * వ్యసద్దేవ * ఆల్పశ్చ
 తెరితిచెత్తదుక్తం * ఇతిరంభరామశాన్తిశ్చితిచేన్నానుసంధయో * అన్యాథా
 న్న పరామహం * ఉత్తరాప్యదాదిభూతస్వరూపస్తు * అనుకృతేస్తస్య
 చ * అపి స్వరూపే ఇతిదశమంత్యానితత్కాద్యానిసప్రమాత్కానిన్వాపసరవీపవ్యా

౧౫౬ సానస్థగిరియటికశక్తిరభావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయాం

ఖ్యాతానిః ఉత్తరాచ్చేదావిర్భూతస్వరూపస్తుఃకమకృతైస్తస్యచ*అపి స్తర్యే
తే. ఇతితీర్థిణీనాశ్రాణ్యవ్యాఖ్యాతానివ్యాఖ్యాన్యం తెఉత్తరాల్ పృజాపతివాక్యా
జ్జీవన్యాప్యవహతిపా వత్త్వాదిగుణయోగావసాయాల్ అవహతిపా వత్త్వాదిగుణైర్ద
హరాకాశః పరమాత్మైతినశక్యం నిజైఃతుమితిచేత్, తత్రాహ ఆవిర్భూతస్వ
రూప స్వీతి. సూర్యమన్యతిరోహితావహతిపా వత్త్వాదిగుణకస్వస్వరూపః ప
శ్చాచ్చిము క్తకర్తబంధశరీరాత్సముద్భిఃపరంజ్యోతిరుపసంపన్నఃఆవిర్భూతస్వ
రూపస్యన్నపహతిపా వత్త్వాదిగుణవిశిష్టఃతిత్రప్రజాపతివాక్యేభిధీయతేదహరవా
క్యేత్వతిరోహితస్వభావావహతిపా వత్త్వాదివిశిష్టవివదహరాకాశఃప్రతీయతే-ఆ
విర్భూతస్వరూపస్యాపిజీవన్యాసంభవనీయాస్సేతుత్వవిధరణత్వాదయః, సత్యశ
బ్దనిర్వచనావగతంచేతనాచెతనయోర్నియన్త్యత్వం - దహరాకాశస్యపరభిష్టా
తాంసాధయతి సేతుస్యసర్వలోకవిధరణత్వాదయోసముక్తానాంనిత్యముక్తానాం
వాసంధవంతీతి* జగద్వాన్యపానవజః మిశ్రత్యస్థితిమ్, అతఏవనిత్యానానిత్యా
విర్భూతావహతిపా వత్త్వాదిగుణాప్తకత్వాత్తైష్వతిప్రసక్తస్యనిత్యావిర్భూతా
వహతిపా వత్త్వాదిమత్త్వస్యకథం బ్రహ్మలింగత్వమిత్యన్కొపినిరస్తా- సేతుత్వా
దీనాం తదసంభాదితథర్థాణామర్యోశ్చైవతాల్, నను *యఏవోఽక్షిణిపురుషోద్భ
వ్యిత్యితి ప్రజాపతివివాగతివాక్యాన్యపి బ్రహ్మపరాజ్యేనభవతు-వాక్యత్యయే
పి * ఏకదమ్భురిమధయమైతద్బ్రహ్మైతిశ్రేణతాల్, అక్షివాక్యేఉపహోసలవిద్యో
పాన్యప్రతిభిజ్ఞానాల్ * యఏవస్యప్రేమహీయమానస్పరితీతివాక్యేపి సా
ప్తపదాధఃస్యప్రేవిన మహీయమానస్య పరమాత్మసవిన ప్రతిపాదన సంభ
వాల్ - సుదుప్తిపర్యాయేపియత్రి, యస్మిన్నాధారే నమస్తస్సుప్తాభవతీతి సు
దుప్తాభారభిష్టావరత్వపవతైరితిచేత్, ఉచ్యతే- స్వప్నపర్యాయే * ఘ్న
ప్రేత్యప్రసంపిచ్ఛాదయంతీవాప్రియవేత్తైవభవత్యపిరోదితీవెతిథింద్రేణతస్య హ
స్యమానత్వ ద్రావ్యమాణత్వ బంధజనమరణాద్యప్రియద్రష్టత్వరోది తృత్వా
దిప్రతిభానకామప్తత్వసాన్యవన్యానాల్ - సుదుప్తినమన్వంధ్యాత్పాపదేశానంత
రం * నాహభిప్రయమేవం నమన్ప్రత్యాత్తానం జానాత్యయమహమస్తీతిజోప
వేమానిధూతానిదినాశమేవాఽతీతాభవతీతితస్యవిశేషజ్ఞానరహితతయా వినష్టప్రాయ
త్వసాన్య కత్వాదభయత్వామృతత్వాదీనాంచ ముక్త్యవస్థాభావి రూపాపెక్ష
యాపుష్పవత్తైః. జీవవిషయత్వమేవ ద్వితీయత్వతీయపర్యాయయోః ఏవంతయోః

నవస్మనుమ వ్యవస్థాపజీవపరత్వేన్ధితే ప్ర ధమపర్యాయస్య జాగరావస్థావజ్జీ
వవిషయత్వమేవోపపద్యతే * యవమోక్షిణీపురుషోద్భవ్యత ఇత్యస్య దశాన
లింగాదక్షిణీసన్నిహితోఽనుమీయత ఇత్యర్థక తేన జాగరావస్థావిషయత్వేన్ధితే
వోపపన్నత్వాత్, తతశ్చ ప్రజాపతివాక్యేణ వస్సంసారదశాయామన్యత తిరోహి
తాపహతపా వృత్తాద్వికస్యము క్రిదశాయాం సాధనాధీనతదావిభావః ప్రతిపా
ద్యతే దహరాకాశే సూర్యమాణంత్వపహతపా వృత్తాద్వికం నిత్యావిభూత
మేవగ్రాహ్యం- నిత్యావిర్భూతస్య గ్రహణానంభవ తిరోహితత్వేనాసత్త్వా
యస్య సాధనాధీనావిభావస్య గ్రహణాయోగాత్. సనుస్యాదేవ - యదిబ్ర
హ్మణోనిత్యావిభూతాపహతపా వృత్తాద్వికమత్త్వం సేవస్యాతధ్యాన్యం. యది
ప్రమాణసిద్ధంస్యాత్. తదాదహరాకాశే సూర్యమాణ మపహతపా వృత్తాద్వి
కం బ్రహ్మగతనిత్యావిభూతమేవ గ్రాహ్యమితి వ్యుత్పన్నం, సచ తదస్తీతిశం
కమానం వృత్తాహ * అనుకృతే స్తస్యచ. అనుకృతిః, అనుకారః, సామ్యం, త
స్య- పరబ్రహ్మణాఽపాసనయారదనుకారోహితవస్య సూర్యతే * తదాదిద్వా
న్మణ్యానాపేవిభూయనిరంజనః పరమంసామ్యముత్పత్తి * అపి స్తస్యతే * ఇ
దంజ్ఞానము సౌఖ్య మమసాధయ్యమాగతాశ్చితచస్తస్యతే ఇత్యర్థః రితశ్చరదు
పాసనానిర్ధమేతస్త్వేన్ధిత్యం. తస్యతునానోపాసనసిద్ధం- అపితునిత్యావిర్భూ
తః, తతస్పదహారివాక్యే సూర్యమాణ మపహతపా వృత్తాద్వికం బ్రహ్మమేవ
తిస్థితం, ప్రకృతమనుసరామః..... ॥౬॥

————— ఇత్యష్టమప్రపాతకే ద్వాదశఖండభాష్యమ్ —————

ఉ—శ్యామాచ్ఛబళంప్రపద్యతే ఇత్యాచ్యుత్ ప్ర పత్య అన్వయ
పరమాణివిభూయపాదం సుచరితవరాపహేముఖాత్ప్రము
చ్య । ధూత్వానెరీందకృతః శ్రాతాబ్రహ్మలోకమభి సంభవా
మిత్యభిసంభవామితి..... ॥౭॥

————— ఇత్యష్టమప్రపాతకే త్రయోదశఖండః —————

శం—శ్యామాచ్ఛబళంప్రపద్యతే ఇత్యాచ్యుత్ ప్రామ్నాయః పాపనానా
థశ్చ భ్యానాద్ధోవా శ్యామః గంభీరోవణః శ్యామణ్యశ్యామః - హృదం
బ్రహ్మ అత్యంతమరవగాహ్యతాత్. తద్దాదాం బ్రహ్మజ్ఞాతావ్యానేన తస్మా
చ్చాప్రమాచ్ఛబళమిసంభవః, అత్యాద్యనె కామవిశ్వాద్బ్రహ్మలోకస్య

౧౫౪ సాందగిరియటికశక్తిరభావ్యరంగరామానందభావ్యయక్తాయాం
 శాబళ్యం. తంబ్రహ్మలాకం, శబళంప్రపద్యేమనసా శరీరపాతాదౌద్భవంగ
 చెప్పయం; యస్తాదహంశబళాత్ - బ్రహ్మలాకాన్నామరూపవ్యాకరణాచ్చాన్
 మంప్రపద్యే- హృదబ్రహ్మభావంప్రపన్నాస్తీత్యభిప్రాయః, అతస్తమేవ ప్ర
 కృతిస్వరూపమాత్మానం శబళంప్రపద్యఇత్యర్థః. కథంశబళం, బ్రహ్మలాకంప్ర
 పద్యఇతి ఉచ్యతే- అస్వత్తవస్సానిలోమానివిధూయ - కంపనెనశ్రమంపాంసాన్
 దిదరోమతః ౭వనీయముథానిమలభవతి - ఏవంహృదబ్రహ్మజ్ఞానెన విధూ
 యపావంధమాధర్మాఖ్యం చంద్రితవద రాహుగ్రస్తస్థాదాహోముఖా
 త్ప్రముచ్యధాన్వరోభవతియథా. ఏవంధూత్వా- ఆపహయశరీరం నరాన్వసర్థా
 శ్రీయమిహైవధ్యానెనకృతాత్మా- కృతకృత్యస్సన్నకృతం- నిత్యంబ్రహ్మలాక మ
 భిసంభవామీతి. ద్విర్వచనంమంత్రేపరిసమాప్త్యర్థమ్..... ॥౧॥

— ఇత్యప్తమప్రపాఠ కేతీయోదశఖండభాష్యమ్ —

ఆ— ప్రకృతాయాదహరవిద్యాయాశ్శేషభూతజపవిధానాథ మారభతే
 (శ్యామాదితి) అత్యంతదురవగాహ్యత్వాత్-(ధ్యా)జ్ఞానహీనానామితిశేషః. క
 - ధంజీరతోబ్రహ్మలాకప్రాప్తిరిత్యాశక్త్యాహ (మనసేతి) నతహిముఖ్యా
 తత్ప్రాప్తిరిత్యాశక్త్యాహ (శరీరేతి) విపరీతపాఠంపాతుత్వేనవ్యాచక్షే (య
 స్తాదితి) పాతుః ప్రతిజ్ఞాయోజ్యతే (అత్యంతి) దృష్టాంతమాకాంక్షాపూ
 ర్ణకమవతార్యవ్యాచక్షే (కథమిత్యాదినా) శరీరస్య త్యాజ్యత్వేపాతుమాహ
 (నరాన్వసర్థేతి) ఇతిశబ్దోధ్యానసమాప్త్యర్థః..... ॥౨॥

— ఇత్యప్తమప్రపాఠకే త్యయోదశఖండభాష్యటికా —

౯౦— (శ్యామాచ్ఛబళంప్రపద్యేశబళాచ్చాన్యమంప్రపద్యే) ఏతేచమం
 - త్రావిద్యాంగభూతావిదవ్యభిజాప్యాః, పరమాత్మనోహితీవిధముపాసనము
 క్రంఉపాసాత్త్రైవిధ్యాదిత్యత్రైవిచ్ఛబళతయాచిచ్ఛబళతయాన్వరూపేణచత
 త్రస్వరూపేణానుసంధానెజ్ఞానాదిగుణవద్విప్ర విగ్రహయోగితాప్తనుసంధేయా,
 తస్మిద్ధ్యర్థమేవహింతుండరీకాక్షమప్రాకృతవపురతిదిశ్యతే* సయశ్చాయంపు
 రుషీయశ్చాసావాదిత్యేనఏకఇతి తత్ర * సయశ్చాయంపురుషఇత్యానంద మ
 యమనూద్య * యశ్చాసావాదిత్యేఇతివిగ్రహాతిదేశఇతి వ్యాసారైర్విరుపాసా
 త్రైవిధ్యాదిత్యత్రైక్రం వేదాధానంగ్రహేచ భగవతాభాష్యకృతా * యఏ
 యోతరాదిత్యేహిరణ్యః పురుషః * సర్వేనిమేషాజ్ఞైరేదిమ్యతః పురుషాద

ధి, విద్యుద్విశ్లేషణమునుపాద్యత్యధః * నీలతోయదమధ్యస్థావిద్యుత్లక్షణవ భా
స్వరా - మధ్యస్థనీలతోయదావిద్యుత్లక్షణవ సేయందహారపుండరీకమధ్యస్థాశా
తవతి నవస్థావిభాసాన్వితర్నిహిత నీలతోయదాభావరమాత్తస్వరూపా న్వాం
తర్నిహితనీలతోయదావిద్యుద్విభాతీత్యధః ఇత్యుక్తం అతోనీలవిగ్రహా చైతి
ప్రసిద్ధం అత ఏవహి * శ్యామావకరూపాభవంతి ఏవమివహిప్రజావతిస్సమ్య
ద్భ్యాశ్చితి పృజావతిశబ్దితస్య భగవతశ్శ్యామరూపత్వముక్తం తస్మాద్భ్యామృతి
విగ్రహావిశిష్టస్వరూపముచ్యతే, తతశ్చ శ్యామాదితి ల్యబ్ధోపేషంచమి శ్యామ
విగ్రహావిశిష్టస్వరూపం ప్రవద్య, స్వరూపముపాస్యశబ్దం - చిదచిద్విశిష్టం పృ
వద్యే- ఉపాసే శబ్దముపాస్యశ్యామముపాసే ఇత్యధః తతశ్చ నిరంతరంత్రై
విధేనోపాసత్యధః (అశ్వత్థవరోమాణివిధూయపాపందంద్రాగ్రవ రాహో
ముఖాత్ప్రేముచ్య । ధూత్వాశరీరమకృతంకృతాత్తాబ్రహ్మలోకమభిసంభవా
మితి) అశ్వత్థవరోమాణివిధూయపాపం విధూయ, విధూయేత్యనేన పాపత్యాగ
ఉచ్యతే. రాహుముఖప్రముక్తశ్చంద్రాగ్రవరోరాద్విముక్తః అకృతం - నిత్యంభగ
వద్లోకకృతాత్తా, కృతాత్తానాత్తానాత్తా అభిసంభవామి-(ప్రాప్నవాసేత్యధః
(అభిసంభవామిత్యభిసంభవామితి) ద్విరుక్తిభండనముప్రధానః.....

— ఇత్యష్టమపి సాహకే త్రియోదశఖండధావ్యమ్ —

ఉ- ఆకాశోవైనామనామయావయోర్నిర్వహితాతేయదంతరాతే
 ద్భృహతదమృతీనత్రాప్రిజావతేస్సఘంపేశ్వపవద్యేయశా
 హంభనామిద్భాహ్మణానాం యశోరాజ్ఞానీ యశావిశామయశో
 హమసుప్రావత్సిసహాయశనాం యశశ్చైవతమవత్కమద
 త్తాగ్నీశ్చైర్నిచిందుమాభిగాంఁచిందుమాభిగామ్.....||౧||

— ఇత్యుష్మమప్రపార కచతుదశః శ్రింధః —

శం—ఆకాశోవైశ్చత్యది, బ్రహ్మణోలక్షణనిర్దేశశాఖామధ్యానాయ. ఆ
కాశోవైనామ శుక్తిమహాసిద్ధతా. ఆకాశవిశాఖరీత్యాహ్వాన్యత్యాన్వృత్య సచా
కాశోనామనామరూపయోః సాన్విత్యస్థయోజనగద్భీజహుతయోః సఖిలస్యేనభే
నస్తానీయయోర్నిర్వహితా నిర్వోధా. వ్యాకర్తా తే- నామరూపేయదంతరా
యస్య బ్రహ్మణోఽస్తరా- మధ్యేవతేతే తయోర్వానామరూపయోరంతరా
మధ్యేయత్ నామరూపాభ్యామస్పృష్టం. యద్యపితద్బ్రహ్మ నామరూపవిల

౧౫౬ సానన్దగిరియతీకశ్చరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయత్తాదూం

క్షణం నామరూపాభ్యామస్పృష్టం, తథాపి తయోర్నిర్వోధా. ఏవంలక్షణం
బ్రహ్మైత్యర్థః ఇదమేవమేతేయా బ్రాహ్మణా కం చిన్తాత్మానుగమాత్సర్వత్యై
చిత్స్వరూపవివేచి గమ్యతే ఏకవాక్యతయా ఆత్మాకథం తదవగమ్యత ఇతి, ఆహ
(సఆత్మా) ఆత్మాహినామసర్వజంతూనాం పశ్యేత్సేతనః స్వసంవేద్యఃపశిద్ధః-
తేనైవస్వరూపేణాస్మియతశరీరవ్యావృత్తసర్వగత ఆత్మాబ్రహ్మైత్యవగంతవ్యం.
తచ్చాత్మాబ్రహ్మ అవృతం - అమరరూపర్కా. అతహాభ్యుత్థానం త్రైవిదియః పరిజాపతిః
చతుర్ముఖః తిస్యసథాంచేత్త- పరిభ్రమిమితంవేత్త ప్రవద్యే. గచ్ఛేయం కిం
చ (యశోహం) యశోనామ ఆత్మాహంభవామిద్రాహ్మణానాంబ్రాహ్మణావీ
వహివిశేషత స్తమపాసతే-అతస్తేహంయశోభవామితథా-రాజ్ఞాంవిశాంచ తెవ్య
ధిక్పతావీచితీతేహమప్యాత్మాభవామి.తద్యశోహమనుప్రాపత్సి,ప్రాప్స్యామి
ప్రాప్తుమిచ్ఛామి; సహాహంయశసాం.ఆత్మనాం-దేహేంద్రియమనోబుద్ధిలక్షణా
నాం యశసామాత్మా కిమర్థమహమేవం పశ్యేద్యేతిచ్యుతే, శ్వేతం- వర్ణ
తః పక్ష్యబదంసమం. రోహితం, తథా- అదత్క్రూ దంతరహితమప్యదత్క్రూభక్ష

యిత్యేతేహబలవీర్యవిజ్ఞానధర్మాణామపహంత్య వినాశయిత్యైతత్తత్సేవినాం
స్త్రీస్యంజనం యదేవంలక్షణం శ్వేతంలిందు పిచ్ఛలం. తన్నాభిగాం, మాభిగ
చ్ఛేయం ద్విర్వచనమత్యంతాసథా హేతుత్వపరిదర్శనార్థమ్.....|| ౧౬ ||

— ఇత్యస్తమప్రపాతకెదతుదశ్శిఖండభాష్యమ్ —

అ—*దహరోస్తిన్నంతరాకాశఇత్యుక్తస్య లక్షణనిర్దేశశిస్య పశ్యత్కలీప
యోగందర్శయతి (ఆధ్యానాయామి) * సర్వాణిహవాఇమానిధూతాఖ్యానా
శాదెనసమత్పద్యంతే ఆకాశంపశ్యేత్స్తంయంతి ఆకాశోహ్యేవైభోజ్యాయా
నిత్యాద్యాః శుభ్రతయః ఆకాశశబ్దేనాత్మనః శుభ్రతయ పరినిర్ధత్యేహేతుమాహ
(ఆకాశఇతి) తెయదంతరైత్యత్యైతిపదం పరిభ్రమాద్విషవనాంతం గృహీ
తావ్యాఖ్యానయద్వివేచయాద్విషవనాంతం షష్ఠ్యర్థమాదాయవ్యాచక్షే (తయో
రేవేతి) యదంతరేతి సమస్తంపదం పూర్వత్రైవిదియైవ. అధునాతున్యస్తం
వ్యాకృతం. తదేవవ్యాకరణంనక్షేపతి (నామరూపాభ్యామితి) తాభ్యామ
స్పృష్టంచేత్ - కథంతస్మిన్వాహకమిత్యాశంక్యాహ (నామరూపాభ్యామస్పృ
ష్టమితి) మాయావశాదితిశేషః. ఆత్మత్వేపికథం కరతలామలకవద్బ్రహ్మణోఽ
నరోక్షత్వం అతఃపా (ఆత్మాహితి) తేన స్వసంవేద్యత్వేనేతియావత్, కుత్తా

దేహాద్యయోపహితస్యాత్మనన్వనసంపేద్యత్వం తత్రాహ (అరీరగతి) పరిచ్ఛి
న్నస్యాశరీరత్వమయ క్తమిత్యాశంక్యాహ (వ్యోమవదితి) బ్రహ్మైవ ప్రత్య
క్షభూతమితి కథమగతమిత్యాశంక్యాహ (ఆత్మైతి) అనాత్మత్వంచైత్- అబ్బి
హ్మత్వప్రసంగాత్ప్రత్యగ్భూతం బ్రహ్మవక్తవ్యమిత్యర్థః. ఉపాన్యన్వరూపం
దర్శయిత్వా తదుపాసకస్య ప్రార్థనామంత్రముత్థావ్యవ్యాకరోతి (ఆతథో
ర్థమితి) ప్రథమతోబ్రాహ్మణగ్రహణే హేతుమాహ (బ్రాహ్మణావచేతి). వి
శేషః నిర్దిశతి (స్త్రీవ్యంజనమితి) యోనిశబ్దితంత్రం జననోద్భియమిత్యర్థః. కథం
తద్భక్షయిత్వభవేత్ తదాహ (తస్మేవినామితి) తదభిగమనంనామ- గర్భావ
సః, తస్మాత్తినయేనాసగ్ధహేతుత్వం జ్ఞాపయితుం ద్విర్వచనమిత్యర్థః || ౧ ||

————— ఇత్యష్టమ ప్రపాతకేదతుదశశబ్దపద్యటికా —————

రం—(ఆకాశోవైనామనామరూపయోర్నిర్వహితాలేయదంతరా తద్వీహ్మ
తదమృతంసత్రా) అత్ర ఆకాశోహవైనామరూపయోర్నిర్వహితైత్యపిపారాం,
తరంద్రష్టవ్యం, ఉభయత్రాప్రయమర్థః- శ్రుతిమ్యేకాశశబ్దే ప్రసిద్ధి నామ
రూపయోర్నిర్వహితా- కర- యత్ ఆకాశశబ్దితం. విధేయబ్రహ్మభిప్రాయే
ణ నపుంసకత్వం. తే నామరూపేఅంతరా-భిధ్యేవతేమానం. తాభ్యామసమ్మ
ప్తమిత్యర్థః. బ్రహ్మమృతాత్త శబ్దానాం పూర్వవదేవాదర్థః. ఇదంచవాక్యం న
మన్వయాధ్యాయేదింతి తత్ర * ఆకాశోహవైనామరూపయోర్నిర్వహితే
తి నామరూపవోధ్యత్వశ్రవణాత్, నామరూపవోధ్యత్వస్య పరమాత్మని * అ
సమ్మత్యాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరణాణి జీవాద్వాదకతయైవ
పపాద్యతయా నామరూపవోధ్యత్వస్య జీవాదన్వరీనత్వాత్ * ఏషసంప్రసా
దోఽస్తాచ్చరీరాత్సముత్థాయ పరబ్రహ్మతిరుపసంపద్య సేవనరూపేగాభినిష
ద్యతేఇతి వాక్యప్రతిపాద్యస్య * నామరూపయోర్నిర్వహితా తేయదంతరేతి
వాక్య ప్రత్యభిజ్ఞానాత్, పూర్వం నిరూఢనామరూపవిష వశ్యాద్విముక్త
హ ప్రతిపాద్యతే ఆకాశశబ్దస్యాపి యోగ్యావృత్త్యా ముక్తాత్మనిసంభవాదిత్యై
వా పూర్వవక్షేప్రాప్రదవ్యతే * ఆకాశోఽథాంతరత్వాదివ్యవదేశాత్. ఆ
కాశోపరంబ్రహ్మ- అథాంతరత్వాదివ్యవదేశాత్ * నామరూపయోర్నిర్వహి
తేతి జీవాపేక్షయా అథాంతరత్వస్య- భేదకధర్తవ్యవదేశాత్, నహి నిత
రాం వోధ్యత్వం నిర్వోధ్యత్వం- రూఢ్యా నిర్వోధ్యశబ్దస్య కర్తృత్వాభిధాయి

౧౫౦ సానద్దగిరియటికశక్తిరధావ్యరంగరామానుజభావ్యయత్నాహం.
 త్వాత్ * తెయదంతరెతి నామయాపాన్మృష్టత్వకథనాచ్చ, నామయాపాన్మృ
 ష్టత్వేనతి నామయాపకత్వత్వస్య బద్ధేముక్తేవాఽసంభవాత్. ముక్తస్యాపి *
 జగద్వాప్యపారవజ్జమితి జగద్వాప్యపారరాహిత్యస్య ప్రతిపాదితత్వాత్. అది
 శబ్దేనామృతత్వాభయత్వాదీనాంసంగ్రహః, నను ప్రత్యగత్త్వనోఽర్థాంతర
 త్వవ్యవదేశాదితివస్తుంయుక్తం- శుద్ధావస్థవసహిప్రత్యగత్త్వావరమాత్మావరం
 బగ్దైత్యైవవ్యవదిశ్యతే, తస్మాదహం * సుచుప్త్యత్కాంత్యాభేదేన, వాజ
 సనేయకే * కలమత్రా యోయంవిజ్ఞానమయఃప్రాణేషీతి ప్రకృతస్యప్ర
 త్యగత్త్వః సుచుప్తాప్రత్యాగ్రితౌచ * ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సంపరిషత్వోనదా
 హ్యం కించనవేదనాంతరమితి * ప్రాజ్ఞేనాత్మనాన్వారూఢఉత్పజ్జనానీతిచ
 ప్రాజ్ఞేనపరిషత్వంగాన్వారోహవామ్నాయేతే. జవస్త్యేనశుద్ధావస్థస్య వరమా
 త్మత్వే పరిషత్వంగాన్వారోహానావపద్యేయాతాం- సహ్యభేదే తాసంభవతః,
 * వత్సాదిశబ్దేభ్యః * సర్వస్యవశీనర్వస్త్యేభ్యః సర్వస్యాధిపతిస్సనసాధునా క
 ర్మణోభ్యోయాన్నోవవాసాధునాకనీయాత్ * ఏషసర్వేశ్వరవషధూతాధిపతిరె
 షఘోరపాపవషేతుర్విధరణిమం లోకానామసంభేదాయేతి ప్రత్యగత్త్వా
 సంభావితానాం పతిత్వాదిధర్మాణాం శివణాన్నాయం ముక్తాత్మైస్థితం, పు
 కృతమనుసరామః (ప్రజాపతేస్సభాంజెత్ ప్రవద్యే) ప్రజాపతేః పరమాత్మ
 నః సభాంస్తానం జేత్ ప్రవద్యే * ప్రభువిమితంహిరణ్మయమితి దహరవిద్యా
 యాం నిర్దిష్టంజేత్ ప్రవద్యేఇత్యుక్తః, సచాత్రప్రజాపతిశబ్దః కార్యహిరణ్య
 గర్భావిషయః * సచకార్యే ప్రత్యభిసంధిరితూత్యైవనిరస్తత్వాత్. భా
 వ్యకృతావ * సచాయం ప్రత్యభిసంధిః కార్యహిరణ్యగర్భా- అపితు పరస్మి
 స్త్వేనబ్రహ్మణి * యశోఽహంభవామి బ్రాహ్మణోనామితి వీతస్యాభిసంధాతుః
 సర్వాన్విద్యాన్విహితాః పూర్వకసర్వాత్మభావాభిసంధానాత్ * అశ్వేషన రోమా
 ణివిధూయ పాపంచద్రీషన రాహోర్ముఖాత్ప్రీముచ్య, ధూత్వాశేరీరమకృతం
 కృతాత్తాబ్రహ్మలాకమభిసంభవామితి అభిసంభావ్య బ్రహ్మలాకస్యాకృతత్వశ్చ
 వణాత్. సర్వబంధవినిర్మోకస్యచసాక్షాచ్చవణాదితిభాషితం (యశోహంభవా
 మిద్రాహ్మణానాయశోరాజ్ఞాయశోవిశామ్) అత్యయశశ్చబ్రేనాత్మాచ్యతే. బ్రా
 హ్మణాదీనామాత్మాస్తీత్యుక్తః, అత్రాహమితిశబ్దః స్వాంతిర్యామిచమాత్మప
 రః, నను తవ బ్రాహ్మణాదీప్రతి కథం యశశ్చబ్రేతమాత్మత్వమిత్వత్సాహ,

(యశోహమనుప్రాప్తస్మిన్ హాంయశసాంయశః) అహంయశః- యశోరూపం
 పరమాత్మానమాశ్చ తయా- అహంత్యేన ప్రాప్తవానస్మి- సాక్షాత్కృతవానస్మి,
 అతస్సోఽహం- పరమాత్మరూపోఽహంయశసాం- జీవాత్మనాంయశః- ఆత్మాస్తీత్య
 భాః (శ్వేతమదత్తా- మదత్తా- శ్వేతం లింగమూభిగామ్) శ్వేతం శుక్లధాతుం, అ
 దత్తం శ్వేతం- అత్య శ్వేతశబ్దేన లక్షణాయాన త్వగుణఉచ్యతే. తస్మాదత్తం
 భక్షయిత్వ, చరమధాతోస్సత్త్వగుణతతా- ర్థజ్ఞానాద్విప్రశాసకత్వాత్తద్భక్షక
 త్వం, తాదృశంచరమధాతుమదత్తం- భక్షయిత్వ; లింగస్త్రియంజనం. మూభి
 గాం- నప్రాప్నుయాం; చరమధాతోద్వధారయోనిప్రవేశో- మాధూదితి, జన్తమా
 ధూదితియావత్ (లింగమూభిగాం లింగమూభిగామితి) ద్విర్వచనం జప్యమం
 త్రివచనమాప్త్యంతం॥౧॥ — ఇత్యష్టమప్రపాఠికే చతుర్థశ్లోకాంతభాష్యం —

ఉ—తద్ధై తద్భై తద్భై హ్యప్రాజాపతయఉవాచ ప్రజాపతిర్ననవే మ
 నుఃప్రజాభ్యః ఆచార్యకులాదేవదమధీత్యయథావిధానంగురొక
 రాతిశేషేతాభినమావృత్త్య కుటుంబేశుచాదేశే సావిధ్యాయమ్
 ధీయానాథార్తిశాన్విదధదాత్తని సర్వేంద్రియాః సప్రశిష్టా
 ప్యాహిగీసంత్యర్థభూతాన్యన్యత్రితీయేభ్యః సఖ్యంపంచ
 యన్యాయవాయుషం బృహ్మలోకమభినంపద్యతే నచపునరావ
 తీతే నచపునరావతీతే ॥ ౧ ॥

— ఇత్యష్టమప్రపాఠికే పంచదశశ్లోకాంతః —

ఇతి ఛాందోగ్యోపనిషది అష్టమప్రపాఠక స్సమాప్తః

ఛాందోగ్యోపనిషత్సమాప్తా

హరిః ఓమ్. తత్సత్.

సం—తద్ధై తత్- ఆత్మజ్ఞానసోపకరణం * ఓమిశ్వేతదక్షరమిత్యాద్యైః
 సహాపాననైస్తద్వాచకేన గ్రంథేనాష్టాధ్యాయా లక్షణేనసహబ్రహ్మహిరణ్య
 గభాః, పరమేశ్వరీనా తద్వాచకే ప్రజాపతయే కశ్యపాయోవాద, అసావ
 పిమనవ్యే స్వపుత్రాయ ఖనుఃప్రజాభ్యః; ఇత్యేవంశ్చుత్తరభాగంసంప్రదాయ ప
 రమృతయా ఆగతముపనిషత్విజ్ఞానమద్యాపి విద్యత్స్వప్నగమ్యతే. యథేహ ష
 ష్టాద్యధ్యాయత్రయే ప్రశాంతాత్మవిద్యాసఫలావగమ్యతే- తథా కర్మణా నక

౧౬౦ సాంస్థగిరీమటీకశక్తిరధావ్యరంగరామానుజభావ్యయక్తాయావ
 శృనాథకతిపాపై తదానథాక్యపాపై ప్రివరిజహిషయేదం కమణోఽవిద్య
 ద్విరసుష్ఠీయమానస్య విశిష్టఫలవత్త్వేనాథావత్త్వముచ్యతే- ఆచార్యకులాద్యేద
 మధిత్య- సహాధాతాఽధ్యయనంకృత్యా యథావిధానం, యథా స్మృత్యుక్తేర్ని
 యమైద్య కన్యన్నిత్యథాః. సర్వస్యాపివిధాః స్మృత్యుక్తస్యోపకుర్వాణకంప్రతి
 కతావ్యత్సే గురుశుశ్రూషాయాః ప్రాధాన్యప్రదగ్ధనాథా మహా- గురోః క
 మ్, యత్కర్తవ్యం తత్కృత్వా కర్తవ్యమోఽతిశిష్టః కాలః, తేన కా
 లేన వేదమధీయాలెత్యథాః, ఏవంహినియమనతాధితావేదాః కర్తజ్ఞానఫలపాప్ర
 యోభవతి, నాన్యత్యేభిప్రాయః - అభినమావృత్య - ధర్మజ్ఞానానమాప్యగు
 రుకులాన్నివృత్య శూన్యతాదారానాహృత్య కుటుంబేస్థిత్యా గాహ్యస్థవది
 హితే కర్తరి తిష్ఠన్నిత్యథాః తత్రాపి గాహ్యస్థవిహితానాంకర్తణంస్వా
 భావీయస్య పాప్రధాన్యప్రదగ్ధనాథా ముద్యతే- శుచౌ వివిక్తే అమేధ్యాదిరహి
 తేదైతే యథావదాసీనః స్వాభావీయమధీయానః- నిత్యనేమిత్రికమధికంచ య
 థాశక్తియుగాద్యభ్యాసంచకుర్వా భార్గి కా- పుత్రా శిష్యాంశ్చధర్మయ
 త్కర్తృభూదధర్- ధార్మికత్వేన తాన్నియమయే, ఆత్మని సప్రహృదయే హృదై
 బ్రహ్మణిసర్వేంద్రియాణి సంప్రతిష్ఠాప్య- ఉపసంహృత్య; సర్వేంద్రియగ్రహణౌ
 త్కర్మాణిచనన్నస్య- అహింస- హింసాం పరపీడామరుర్వా సర్వీధూ
 తాని స్థాపరజంగమాని, భూతాన్యపీడయన్నిత్యర్థః. భిక్షానిమిత్తమటనాదిగా
 పి పరపీడాస్యాదిత్యతిఅహ (అన్యత్రోక్తిర్దైభ్యః) లీర్థనామ- శాస్త్రానుజ్ఞానిష
 యః తతాన్యత్రేత్యర్థః- సర్వశ్రమిగాఽవైతత్సమానం; తీర్థభ్యోఽన్యత్రాహిం
 నేచైత్యనేవణయంతి, కుటుంబైవైతత్సర్వంకుర్వా, సఖయ అభికృతాయా
 వదాయుషం- యావజ్జీవంఽపిచం యథోక్తేనప్రకారేణ కుర్వన్ప్రహ్లాకమభిస
 మ్పద్యతేదెహంతే- నచపునరావర్తతే శరీరగ్రహణాయ పునరావృత్తైః పాప్రా
 యాఃప్రతిషేధాత్, అర్చిరాదినామాగౌణ కాన్యబ్రహ్మలొకమభిసంపద్యయా
 వద్బ్రహ్మలొకస్థితిః- తానత్తత్రైవతిస్థతి, పాక్తతానావర్తత్యత్యర్థః, ద్విరభ్యా
 నఉపనిషద్విద్యాపరినమాప్త్యర్థః

౧౬౧

—ఇతిష్టమప్రపారకే వంచదశఖంధావ్యమ్—

ఇతి శ్రీగోవిందభగవత్పూజ్యపాదశిష్య పరమహంసపరివ్రాజకాచార్య
 శ్రీశంకరభగవత్పాదకృతౌఛాందోగోపనిషద్భాష్యేఅష్టమప్రపారకభావ్యమ్

అ—ఉ కవిజ్ఞానస్య త్ప్రేక్షికత్వశలకాం వ్యదస్యన్న నాదిపారంపర్యాగత త్వం దద్ధయతి (తద్ధై తదితి) సావకరణం జీవశరణైః, శమాదిభిన్నహితమితి యావత్. తద్ధ్వా రేణ- హిరణ్యగర్భ ద్వా రేణైత్యర్థః. విద్యా ప్రకరణం స మాప్యవిద్యదనుష్ఠితస్యకర్మణః సాఫల్యమవిద్యత్సంతోషార్థశక్తిభయతి(య థేత్యాదినా) ఇమేతి, ప్రకృతోపనిషదుక్తిః, ప్రాజ్ఞుత్వపవిత్రపాణిత్యాద యః- నియమాః. భిక్షాశసన్నానాచమనాదిః- విధిః, కిమి త్యేషనియమోఽధ్య యనేకభ్యతే, తత్రాహ (ఏవంహిత) తత్ప్రాప్తి సప్రమ్యా యథోక్తోఽధికారి గృహీతా, ఏతత్సర్వం న్యయంకుర్వత్ బ్రహ్మలోకమభిన్నవద్యత ఇతిసంబంధః. ఏవం వర్తయన్నిత్యస్య వ్యాఖ్యానం- ఏవంయథోక్తేన గ్రహారేణ కుర్వన్నతి అప్రాప్త ప్రతిఘేనాశంకాంవారయతి (పురరావృతైరితి) కంద్రలోకాదివద్భ్య ప్త్యుల్లాకాదపి ప్రాస్తాపురరావృత్తిః. తస్మానచేత్యాదివృత్తిషుగానాప్రాప్తపి తిషేధపసక్తిరిత్యర్థః. అపురరావృత్తివాక్యస్థాస్యక్షరాణివ్యాకరణి (అర్చి రాదినేతి) ప్యాగితి మహా ప్రళయాత్పూర్వకాలోక్తిః. తతఃబ్రహ్మలక్ష్మకాదిత్వ థః ॥ ౧ ॥

—ఇత్యష్టమపరిపాఠకే పంచదశఖండభాష్యటీకానామ్

వియదాదిజగజ్జాతంజాతమజ్ఞానతాయతః । తదస్మి నామరూ పాదివిరిహిబ్రహ్మనిర్భయం ॥ ౧ ॥ నమస్త్యయ్యస్తనన్ద్విహ సఃసీరుహధానవే । గురవేపరపక్షేఘ్నధాన్వంతర్ధ్వంసపటియసే
 ఇతిశ్రీవరమహంసపరివ్రాజకాచార్యశ్రీమచ్ఛ్రద్ధానంద భగవత్పూజ్యపాదశిష్య శ్రీభగవదానందజ్ఞానకృతాయాం
 ఛాందోగ్యోపనిషద్భాష్య టీకాయాం అష్టమ ప్రపాఠకభాష్యట్

౧—(తద్ధై తద్ధ్వా) తద్ధ్వాప్రజాపతయడవాచ ప్రజాపతర్హవే మనుః పృజా భ్యః) ఏతిత్ బ్రహ్మవిజ్ఞానం బ్రహ్మ- హిరణ్యగర్భః ప్రజాపతయేకాశ్యపాయే త్యర్థః, శిష్టంస్పష్టం, విద్యాంగభూతతయా కర్తానుష్ఠాతశ్యమి త్యేతత్ప్రస్తాతి (ఆచార్యమలాద్యేదమధీత్య యథావిధానంగురోఃకర్తాతిశేషేణ) యథావిధానం విధిమనతికృత్య గురోః కర్తాతిశేషేణ- కర్తావశిష్టకాలన, గురుశుశ్రూషానవ రుద్దేశకాలేనాధీత్యేతియోగ్యా, వ్యాసారైస్సు పురుషార్థాధికరణైః * అతిశే షేణ- నిశ్శేషమిత్యర్థః ఇతివ్యాఖ్యాతం; లేమమయమాశయః * బ్రహ్మచారి వే

౭౬౩ సానస్థగిరియటికేశజ్జరభాష్యరంగరామానుజభాష్యయక్తాయామ్
 దమధీతోవహృత్య గురవెఁనుజ్జాతాన్యాయతాదారాఁకుర్వీత* విద్యాంతే
 గురుమథేన నిమంత్యిక్మతానుజ్ఞానస్యవాన్నానమిత్యాదిస్త్యమసారాల్*
 ఆచార్యాయప్రియంధనమాహృత్య ప్రజాతంతం మావ్యవచ్చేత్సిరిత్యాదిశ్శుభ్య
 నుసారాచ్చ గురౌర్యధావిధానం- ఆచార్యస్య నియమసమవతిలంఘనకర్తవ్యం
 కర్త అతిశేషేణ-అతిమర్యాదమిత్యాదౌ అత్యర్హదాఽభావేవృత్తేఽగ్ధనా
 దతిరథాఽభావేన ర్తతే, తతశ్చాతిశేషేణ- అశేషేణ అభినమావృత్య- నిర్వర్య
 త్యేవాన్వయః, నత్వతిశేషేణేత్యన్యాధీత్యేతిపూర్వేణాన్వయః- తస్య వ్యవహిత
 త్వాత్ నిరాకాంక్షత్యాచ్చ, నచ * గురొఃకర్త శేషేణజపేదితిగౌతమస్త్వైవ
 కరూప్యాత్ కర్తాతిశేషశబ్దన్యాసి కర్తాతిశిష్టకాలపరత్వంవక్తవ్యమితివాచ్యం
 శేషాతిశేషశబ్దయోర్భిన్నాధౌ తత్ప్రేత్యభిజ్ఞానాధావాదితి (అభినమావృ
 త్య కుటుంబ శుచాదేశే సాన్వధ్యాయమధీయానః) అభినమావృత్య- సమావర్త
 నంకృత్వా గురుమలాన్నివృత్త్యైత్యథః- న్యాయతాదారానాహృత్య కుటుంబే
 స్థిత్యా గోహాస్థ్యవిహితకర్త నిష్కర్త్యథః. శుచాదేశే సాన్వధ్యాయమధీయా
 న్యైత్యే సాన్వధ్యాయమితి నిత్యకర్తృణామవ్యుపలక్షణం (ధార్మికాన్విదధల్) పు
 త్రశిష్యాదీఁ ధర్మనియుంజానః (ఆత్మనిసర్వేంద్రియాఃసంప్రతిష్ఠాప్యాహింసా
 నర్హమాతాన్యత్యతీర్థేభ్యః) అనాత్మవిషయేభ్యఃఇంద్రియాఃసంప్రతిష్ఠాప్యా
 యహింసావ్యతిరక్తం హింసామకుర్వాణఇత్యర్థః. నచ ఆశుద్ధమితిచేన్నశబ్దాది
 తిసూత్రే కర్తవ్యథాపశుహింసాయాహింసాత్వాభావస్యాకర్తవ్యత్ ఆన్యత్యతీర్థే
 భ్యఃఇతి వ్యర్థమితివాచ్యం * సహజవీర్జ్నియసేనరిష్యసీతి మంత్రలింగోత్తస్య
 హింసాత్వాభావేపి గృహస్థానామషజనీయతులస్యాహురణాదిహింసాయా హిం
 సాధాత్వథాసంభవేన తత్పర్యదాసాధామన్యత్యతీర్థేభ్యఃఇత్యన్యావశ్యకత్వా
 దితిదృష్టవ్యమ్ (సఖిత్వేనంవర్తయన్యావదాయషం బ్రహ్మలోకమభినంపద్య
 తే నచ పునరానర్తతేనచపునరానర్తతే) * ఆప్రయాణోత్తర్యాపిహిద్భుష్టమి
 త్యత్య- ఇదమవపగ్గసాధనముపాసనమేకస్మిన్నైవాహనికార్యం- శాస్త్రార్థస్యతా
 వలైవసమాప్తత్యాదితిపూర్వపక్షంకృత్వా ఆప్రయాణాల్- ఆమరణాదనువర్తనీ
 యం- ఆమరణంనర్హస్మిన్కాలే * సఖిత్వేనం వర్తయన్యావదాయషం బ్రహ్మ
 లోకమభినంపద్యతఇత్యుపాసనస్యదృష్టత్వాల్. అప్రయాణం కర్తవ్యమితి
 స్థితం * సహకార్యంతరవిధిరిత్యధికరణ- ఛాందోగ్య * అభినమావృత్య కు

ఓం బే శుచౌ ధౌత్యైశ్చార్థ్యైః * సఖలైః సర్వైః సర్వభూతైః సర్వభూతైః సర్వభూతైః సర్వభూతైః
 కమభిసంపద్యతే నచపునరావర్తత ఇతి బ్రహ్మవిద్యానామదాయశం గృహస్థధర్మైః
 స్థితధర్మనాదాశ్రమాంతరేషు సబ్రహ్మవిద్యాఽస్తీత్యాశంక్య- సర్వేషాం శ్రమేషు విద్యాయాః ప్రమాణప్రతిపన్నత్వాత్ గృహస్థధర్మణోపసంహారః
 ఆశ్రమాంతరధర్మాణామప్యవతాంతర్యతి * కృత్స్నభావాత్తు గృహణోపసంహార
 హరణతినూత్రేణనవర్థితమ్ * అనావృత్తిశ్చబ్రాహ్మసృత్తిశ్చబ్రాహ్మత్యత్య * సఖ
 లైః సర్వైః సర్వభూతైః సర్వభూతైః సర్వభూతైః సర్వభూతైః సర్వభూతైః సర్వభూతైః
 ఇతిశబ్దాన్తు క్తస్య పునఃపరకృతినన్యతాలక్షణావృత్తిరాస్తిత్వక్తం, తత్తేపున
 రావృత్తౌహ సమకైర్బాహుషాః- అనవధికాశితయానందరూపం బ్రహ్మనుభవ
 తః ప్రాకృతభోగేచ్ఛాయాఅనంభవాత్. నాపి పరమపురుషేచ్ఛావశాత్పున
 రావృత్తిః * ప్రియోపజ్ఞానినోఽప్యర్థమహంనచమమపియః * జ్ఞానీత్యావై
 వమెవమిష్యుక్తీశ్చ పరమప్రియంజ్ఞానినం ప్రాప్యతానంకృతార్థం మన్య
 మానస్య పరమపురుషస్య తత్త్వాగేచ్ఛాయాఅనంభవాత్. నాపి కర్మశాత్పున
 రావృత్తిః- ఉద్భిన్నకర్మబంధజేవిన కర్మాధీనాయాఅపి పునరావృత్తే
 దితిభాష్యే ప్రతిపాదితం, నచపునరావర్తతే నచపునరావర్తత ఇతిద్విరుక్తమ్ /
 హవిద్యానూన్మాంజాయాః పరిసమాప్త్యైర్హ.

|| ౧ ||

అవ్యయంతుమమాంజాని వాకాప్రిణశ్చక్షుశ్శోత్రమఘోబల
 శ్రుద్వియాణిచ సర్వాణిసర్వంబ్రహ్మాపనిషదంమాహంబ్రహ్మ
 నిరాకుర్యాం మామాబ్రహ్మనిరాకరణమస్తస్మింనరా
 కరణం నేఽస్తు తదాత్మనినితేమడపనిషత్సు ధర్మాస్తేమయిసం
 తుతేమయిసంతు || ౧౦ శాంతిశ్శాంతిశ్శాంతిః || * * * * *

ఇయంశాంతిరుపనిషదారంభేషిజ్ఞేయా.

అత్రి శంకరభాష్యమానందియంచనాస్తి.

రు- (అప్రాయస్తుమమాంజానివాక్పాప్రిణశ్చక్షుశ్శోత్రమఘోబలమిం
 ద్వియాణిచ సర్వాణి) అధ్యయనబహుచ శాంతిపాతార్థోఽయంచంత్రః. మ
 దంజిన్మాగాదిభిన్నహావ్యయిత్వానిభవంత్యిత్యర్థః (సర్వంబ్రహ్మాపనిషదంమా
 హంబ్రహ్మనిరాకుర్యాం) బ్రహ్మబ్రహ్మప్రతిపాదికామతనిషదం పరీతిబ్రహ్మ
 విషయేచనాస్తిక్యబుద్ధిం మహిషమిత్త్యర్థః (మామాబ్రహ్మనిరాకరోత్)

